ORIGINES

ET

ANTIQUITATES CHRISTIANAE

ORIGINES

ET

ANTIQUITATES CHRISTIANAE

AUCTORE

F. THOMA M. MAMACHIO

ORDINIS PRAEDICATORUM THEOLOGO CASANATENSI

DEINDE SACRI PALATII APOSTOLICI MAGISTRO

EDITIO ALTERA

AUCTORUM EXEMPLARIBUS COLLATA AC RECENSITA

CURANTE

PETRO MATRANGA PRESBYTERO.

TOM. IV.

ROMAE

EX TYPOGRAPHIA SALVIUCCI

MDCCCL.

PRÆFATIO

QUONIAM *liber erat quartus, ita ut initio promiseramus, de ratione, ac forma christianae civitatis, reipublicaeque futurus; ne qua in proponendis, expediendisque variorum generum quaestionibus perturbatio oriretur, dividendus is quidem fuit in partes quinque, quarum prior de personis, dignitatibusque sacris, ceterae autem de rebus essent, quas breviter in exordio libri descripsimus. Sed quum de* dignitatibus, *quibus potestas omnis continetur* ecclesiasticorum, *summa nostrorum hominum*, protestantiumque *dissensione certaretur, ostendendumque propterea esset quibus monumentis et orthodoxorum sententia niteretur, et lutheranorum, calvinianorum, aliorumque huiusce temporis haereticorum labefactaretur error; eo tandem narrando, disputandoque progressi sumus, ut in evolvendis, illustrandisque iis, quae ad priorem pertinerent partem, totum hoc volumen impendere cogeremur. Nam ut distincte, distributeque agere, explicareque notionem, primordia, veterem statum, ac formam ecclesiasticae hierarchiae possemus (id enim nobis erat in hoc quarto perscribendo libro propositum), initium a personis, dignitatibusque sacris ducendum, constituendumque in primis fuit, qui, quotque ordines christianorum essent, quibusque nominibus appellari solerent, ut qui praeesse, quique dicto audientes esse deberent, cognosceretur. Cum enim varii gradus sint in ec-*

clesia, variaeque classes ministrorum, quorum alii primas teneant partes, alii subsint, ac pareant; cumque in diversis gradibus diversae insint et potestates, et dignitates, nisi his explicatis, informari hierarchiae notio non potest. Itaque primum huiusce partis caput de variis gradibus, seu ordinibus christianorum inscripsimus; et qui gradus hegumenorum, hoc est ducum, fidelium, atque catechumenorum essent; quinam fidelium laici, plebei, populus, saeculares, mundani, idiotae, κοινολαῖται, illuminati, initiati, benedicti, perfecti, fide constituti, regenerati, neophyti vocarentur; quaeque fuerit origo nominum clericorum, ac laicorum, ostendimus. Cumque potestas sit laicorum a potestate cleri, seu ecclesiastica discrepans, sequutum est caput alterum de laica, et ecclesiastica potestate. Quo in genere quaestionis ita sumus versati, ut cum paucis primum, quid hisce nominibus significetur, exposuissemus; tum de laica potestate dicere aggressi, inquireremus fas ne esset christiano viro, principatu in civitate potiri, remque illius civilem gerere; propterea quod esse nonnullos, eosque iam a nostris sacris, institutisque alienos intelligeremus, qui nescio quibus evangeliorum locis, quae pessime interpretarentur, inducti, non modo maiorum sententias non probarent, sed ne scripturarum quidem auctoritatem morarentur, dicerentque a nostris hominibus administrari non posse rem publicam. His autem confutatis, ubi licere christiano viro magistratum, principatumque tenere diximus, ingressi in eam disputationem sumus, quae est de imperii, potestatisque civilis origine. Qua quidem origine constituta, indicatisque rebus, in quibus illa ipsa potestas versatur, paravimus nobis ad eos scriptores haereticos huiusce temporis refellendos viam, qui ius summum in christianorum sacra principibus civitatum a maioribus nostris attributum, concessumque fuisse arbitrarentur. Id vero ut recte, atque ordine faceremus, primum quae communia nostrum, atque adversariorum decreta essent, ut ius non esse principi contra religionem, et praecepta Dei quidquam decernere; ut nefas principi eidem esse immutare, atque pervertere, quod iure divino introductum sit, spectetque ad functiones sacrorum ministrorum, ad mysteria, divinaeque doctrinae promulgationem; ut in rebus, quae civiles omnino sint, ecclesiasticum hortanti, seu imperanti principi assentiri, atque parere oportere, modo lex civilis cum ecclesias-

tica non pugnet lege, breviter persecuti sumus; tum id quod protestantes maximo numero inficiarentur, potestatem ecclesiasticam non esse civili subiectam, sive, ut vocant, subordinatam argumentando conclusimus. Quod si aut numquam, aut si quandoque, breviter quidem certe de iis generibus controversiarum, quae inter catholicos agitarentur, scribere institueramus, tamen quod affinis superiori quaestio esset de iure pontificis maximi in temporalia, ut aiunt, christianorum regum, quo in genere magna est inter gallos, ceterosque orthodoxos viros fere omnes dissensio, proposita scilicet a nobis compendio utriusque partis argumenta fuerunt, more, atque instituto historicorum, ut per se quisque perspiceret, utra propensior videretur ad veritatem sententia. Cum enim demonstratum supra esset, quid summa potestas civilis in ecclesiasticam, inque sacra christianorum non posset; tum illud mox esse investigandum arbitrabamur, quidquam ne contra ecclesiastica potestas in civilem posset. Ac si paullo fusior visa cuiquam haec eadem est disputatio, non est id nobis vitio dandum, qui et amicis obsequi optabamus, et tempori, sed gravitati copiaeque rerum, quae sane res, nisi accurate, atque adeo fusius aliquanto descriptae fuissent, intelligi quidem vix, comprehendi autem nullo modo penitus potuissent. Iam in civilis, seu laicae potestatis primordiis, ac veluti finibus demonstrandis, quoniam de ecclesiastica sermo inciderat, veniundum quoque ad huius et necessitatem, et originem statuendam fuit. Cumque certum sit non populo, sed iis fuisse huiusmodi potestatem datam, qui in ecclesia cum dignitate versantur, ut ne ab instituta ratione deflecteremus, agendum deinceps nobis esse tertio capite de forma christianae rei publicae administrandae, gubernandaeque putavimus; quod cognito gubernantium, et eorum qui gubernarentur iure, perspici facile posse iudicaremus, quid hierarchia sit, quaeque sint classes, seu ordines in ecclesia personarum, ac dignitatum. Quare ubi disputatum de hierarchia est, inquirendum continuo fuit, quid ea sit, quae potestates, quosque ordines complectatur. Hierarchicis autem ordinibus capite quarto numeratis, quorum est prior episcoporum, alter presbyterorum, tertius ministrorum; missisque presbyteris, atque diaconis, de quibus est strictim in secunda huius parte, in eo vero libro, qui inscribetur de ordine, multis, ut confidimus, disserendum; pa-

ragraphi sunt sequuti de episcoporum, propterea quod primas partes obtineant, nominibus, divina institutione, praestantia, honoribus, ac praerogativis, quibus fit ut ipsorum alii aliis sint iurisdictione, *ut vocant, superiores; quibus in rebus describendis, confirmandisque operam et diligentem consumpsimus, et quod perfacile quisque cognoscere poterit, diuturnam. Rectene vero, an contra, aliorum esto iudicium. Nos quidem conati sumus, res omnis ut recte procederet, essetque lectoribus nostro labore, atque industria cumulatissime satisfactum. Non dubito autem futuros aliquos, qui cum a nobis in praefationibus librorum superiorum numeratos fuisse scriptores cernant, qui nobis praemonstrassent ad res, quae libris iisdem continentur, pertractandas viam, recenseri nunc etiam eos, qui de personis, dignitatibusque sacris egerunt, velint. Sed hi si considerent, et maximo eosdem scriptores numero esse, ut paucis versibus comprehendi nequeant, et nominatos in adnotationibus, cum tempus moneret, fuisse, non admirabuntur praetermissam ipsorum hoc loco esse memoriam. Si quis autem roget, quid sit, quod cum aliqui nos per summam iniuriam insectentur, ac lacerent, tum eos sinamus impune ferre, is sic habeat: neque assumpsisse nos in libris nostris, neque hodie quidquam assumere, quod malevolissimum quemquam offendere posse videatur. Hoc tantum eniti nos, atque contendere, ut neque nostris hominibus, neque iis, qui sint alieniores ab orthodoxa religione desimus. Quod si hoc nostrum institutum offendit eos fortasse, qui probare, nisi quod ab suis publicatur, nolunt; sperare quidem nos, futurum tandem aliquando tempus, quo et benevolos obiurgatores, qui nos reprehenderent, propterea quod taceremus, placare, et invidos vituperatores confutare possimus. Nam qui admonent, amice docendi sunt; qui inimice insectantur, ut lacessere desinant, repellendi.*

INDEX

CAPITUM ET PARAGRAPHORUM.

LIBER QUARTUS

DE PRIMORDIIS, ET VETERE STATU, AC RATIONE HIERARCHIÆ ECCLESIASTICÆ.

LIBRI IV. PARS PRIMA

CAPUT I.

CAPUT II.

CAPUT III.

CAPUT IV.

ORIGINUM

ET ANTIQUITATUM CHRISTIANARUM

LIBER QUARTUS

DE PRIMORDIIS, ET VETERE STATU, AC RATIONE HIERARCHIAE ECCLESIASTICAE.

De nominibus, de initiis, propagationeque religionis, deque moribus veterum christianorum satis est, ut arbitror, diligenter libris superioribus disputatum. Sequitur, ut doceam quae origo, quaeque primis ecclesiae saeculis hierarchiae nostrae ratio fuerit, utque ea gravitate disciplinae, ac novorum quorumdam ordinum accessione amplificata sit, eoque iam aliquando pervenerit, ut haberet omnia, nulla autem rerum earum careret, quae ad decus, et amplitudinem spectare viderentur. Sed ut ordine agam, dividendus est liber in partes quinque, quarum sit prior de personis, dignitatibusque sacris, altera de episcopatibus ubique gentium constitutis, tertia de monachis, quarta de synodis, quinta de vetere christianae reipublicae disciplina. Atque ut mihi parem ad hasce res omnes explicandas viam, ducam a variis ordinibus christianorum orationis exordium.

LIBRI IV. PARS I.

DE PERSONIS DIGNITATIBUSQUE SACRIS

CAPUT I.

DE VARIIS CLASSIBUS SEU ORDINIBUS CHRISTIANORUM.

Ergo ut in quaque hominum societate, sic in ecclesia catholica varii gradus, classesque variae uumerabantur sociorum. Est enim ecclesia societas, resque publica hominum eamdem colentium religionem, iisdemque sacramentis (1) utentium. Cumque in recte administrata republica ita comparatae res sint, ut alii quidem imperium teneant, commodisque prospiciant civium, alii vero imperata faciant, quibus, nisi cives sint, conditiones sunt positae, ut civitate donari, si velint, possint; mirabile nemini sane videbitur, si duo, très, pluresque in ecclesiam invecti fuerint ordines christianorum.

§. I.

De tribus ordinibus hegumenorum, fidelium, et catechumenorum.

Quamobrem fuerunt, qui tres eorum, qui Christo parebant, classes, gradusque numerandos putarent. Horum primum ἡγουμένων *praefectorum*, alterum πιστῶν *fidelium*, tertium κατηχουμένων *catechumenorum* vocabant (2). Sed qui ab aliquibus *praefecti*, ab aliis

(1) De ecclesiae unione, atque attributis agam in eo libro, qui erit *de catechetis, et catechumenis*. Interea consuluntur Bellarm. *lib.* III. *de eccles. cap.* I. *pag.* 53. *tom.* II. *edit. nov.*, Melchior Canus *locor. theologicor. lib.* IV. *cap.* II. *p.* 112. *seq. edit. an.* 1734., Iacobus Benignus Bossuetius meldensium episcop. *Conference avec mons. Claude sur la matiere de l'église, tom.* I. *opp. edit. venetae p.*117., *et instr. pastor. sur les promesses de l'église etc. pag.* 1. *seq. tom.* I., et Renatus Massuetius monachus benedictinus congreg. s. Mauri *dissert.* 3. *in libros Irenaei art.* 4. *pag.* 107. *seq. tom.* II. *opp. s. Iren. edit. venetae an.* 1734.

(2) Eusebius caesariensis *demonstrationis evangelicae lib.* VII. *cap.* III. *p.* 323. *edit. an.* 1628. Τρία, inquit, καθ' ἑκάστην ἐκκλησίαν τάγματα· ἓν μὲν τὸ τῶν ἡγουμένων, δύο δὲ τὰ τῶν ὑποβεβηκότων, τοῦ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ λαοῦ εἰς δύο τάγματα διῃρημένου, εἴς τε τὸ τῶν πιστῶν,

clerici (1), et *ecclesiastici* (2) appellabantur. Inveniebantur praetera, qui *clericos* in tres ordines partiri, et quinque gradus christianorum (3) describere solerent. *Catechumeni*, quod mysteriis nostris (4) initiati non essent, quamquam christiani dici (5) consuerant; tamen non filiorum, sed quasi servorum numero habebantur (6).

καὶ τῶν μηδέπω τῆς διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας ἠξιωμένων. „ Tres in unaquaque ecclesia ordines, unum quidem praefectorum, duo autem qui subiecti sunt, cum sit ecclesiae Christi populus in duos ordines distributus, in fidelium ordinem, et in eum, qui est nondum ad lavacrum regenerationis assumtorum „.

(1) Tertullianus *libro de monogamia cap.* XII, *p.* 333. *edit. venet. an.* 1748. „ Permisit, *inquit*, apostolus iterare connubium, ut solos, qui sunt in clero, monogamiae iugo adstrinxerit: quod enim quibusdam praescribit „. Sed de clericorum vocabuli vetustate erit paullo post copiosius disserendum.

(2) Tertullianus *ibid.* „ De ecclesiasticis ordinibus agebatur, quales ordinari oporteret etc. „. Et *lib. de exhortat. castitatis cap.* VII. *p.* 522. „ Differentiam, *inquit*, inter ordinem, et plebem constituit ecclesiae auctoritas, et honor per ordinis consessum sanctificatus. Adeo ubi ecclesiastici ordinis non est consessus, et offers, et tingis, et sacerdos es tibi solus. Sed ubi tres, ecclesia est, licet laici „. Hactenus ille. Hoc vero testimonium alio loco opportune explicabimus, ubi de institutione divina episcoporum, et presbyterorum agemus. Interea hoc teneo, Tertullianum ecclesiasticorum, et laicorum fecisse mentionem.

(3) Hieronymus *in cap.* XIX. *Isaiae tom.* III. *opp. edit. Mart. p.* 131. quinque ecclesiae ordines *episcopos, presbyteros, diaconos, fideles, catechumenos* numerat. Diaconorum autem nomine non *diaconos* solum, sed inferiores etiam ministros ecclesiae indicat. Sequutus autem Hieronymus Origenem fuit, qui *homil.* V. *in Ezechielem n.* 4. *p.* 205. *tom.* III. *opp. edit. an.* 1743. „ Maiorem, *inquit*, poenam habet, qui ecclesiae praesidet, et delinquit. An non magis misericordiam promeretur ad comparationem fidelis catechumenus? Non magis venia dignus est laicus, si ad diaconum conferatur? Rursum comparatione presbyteri diaconus veniam plus meretur „. Atque exceptis catechumenis, quatuor classes reliquas (accomodans ecclesiae novi testamenti vocabula totidem graduum, quae obtinebant in vetere) longe ante recensuit Clemens romanus *epist.* I. *corinth. n.* 60. *p.* 28. *tom.* I. *collect. epist. rom. pontif. edit. Constantii*, ubi cum esset hortatus, nostros ut sua quisque munera obiret „ Τῷ γὰρ ἀρχιερεῖ ἰδίαι λειτουργίαι δεδομέναι εἰσί, καὶ τοῖς ἱερεῦσιν ἴδιος ὁ τόπος προστέτακται, καὶ λευίταις ἰδίαι διακονίαι ἐπίκεινται, ὁ λαϊκὸς ἄνθρωπος τοῖς λαϊκοῖς προστάγμασιν δέδεται. Summo enim sacerdoti sua munera tributa sunt, et sacerdotibus locus proprius praestitutus est, levitis quoque sua ministeria incumbunt, homo laicus praeceptis laicis obligatur „.

(4) Vide Eusebii locum supra descriptum notat. 2. pag. superiore.

(5) Concilium eliberitanum *can.* 39. *p.* 254. *tom.* I. *opp. edit. Harduini* de ethnicis loquens, qui credere vellent, et esse in numero catechumenorum, sic statuit: „ Gentiles si in infirmitate desideraverint sibi manum imponi, si fuerit eorum ex aliqua parte vita honesta, placuit eis manum imponi, et fieri christianos „. Atque hoc sensu intelligi canonem oportere constat ex canone VI. concilii arelatensis I. celebrati an. 314, duodecimo fere anno post eliberitanum (quamquam sunt, qui hoc vetustius esse an. 302. et qui recentius putent). Sic enim habet *pag.* 264. *ibid.* „ De his, qui in infirmitate credere volunt, placuit eis debere manum imponi „. Synodus constantinopolitana I. ann. 381. habita, christianos appellat eos, qui cum eiurata haeresi credant, nondum tamen sunt in catechumenis numerati. Canone enim II., ut est in graecis codicibus, *p.* 814. *tom. eodem concil.* sic habet: „ Haereticos, qui rectae fidei adscribi volunt, ut gentiles admittimus καὶ τὴν πρώτην ἡμέραν ποιοῦμεν αὐτοὺς χριστιανούς, τὴν δὲ δευτέραν κατηχουμένους etc., et primo die facimus ipsos christianos, secunda autem catechumenos „.

(6) Vide supra descripta Eusebii, et Hieronymi testimonia, ex quibus constat, catechumenorum ordinem in ecclesia esse. S. August. *tract.* 11. *in Ioh. tom.* III. *par.* II. *opp. edit. paris. monachor. s. Mauri pag.* 375. „ Quod signum crucis in fronte habent catechumeni, *inquit*, iam de domo magna sunt, sed fiant *ex servis filii*; non enim nihil sunt, quia ad magnam domum pertinent „. Quod sane eo dicit, non quo catechumenus, si charitate flagraret, *filius* non esset, sed quod lavacrum regenerationis nondum accepisset, quo *filii* ecclesiae gignuntur. Atque hoc quidem sensu baptizati a nostris persaepe vocabantur *fratres*, catechumeni autem non item. Quare Iustinus martyr *apolog.* I. *num.* 65. *pag.* 85. *edit. venetae an* 1747. „ Nos

§. II.

Etsi universe, qui Christo assentiebantur, omnes, proprie tamen ii, qui baptismum susceperant, in primisque laici fideles *appellabantur: iidemque ipsi comparate ad ecclesiasticos laici dicebantur* plebei, *et* populus.

Fidelium nomen etsi omnibus, qui Christo se assentiri affirmabant, ac propterea *catechumenis* (1) tribuebatur; tamen eorum proprium erat, qui baptismum susceperant. Qua de re praeclara sunt Tertulliani (2), aliorumque veterum scriptorum loca. Cumque baptizatorum ordines essent duo, alter *laicorum*, quibus est *fidelium* attributum nomen, alter *ecclesiasticorum*, commodissimum visum quibusdam est, *laicorum* ordini (3) *plebis*,

„ autem, *inquit*, postquam eum, qui fidem suam, et „ assensum doctrinae nostrae testatus est, sic abluimus, „ ἐπὶ τοὺς λεγομένους ἀδελφοὺς ἄγομεν, ad „ eos, qui vocantur *fratres ducimus*, ubi illi congre- „ ti sunt etc. „.

(1) Tertullianus *lib. de corona cap.* II. *p.* 101. *edit.* an. 1748. „ Neminem dico *fidelium* coronam capite „ nosse, alias extra tempus tentationis eiusmodi. Om- „ nes ita observant a *catechumenis* usque ad confesso- „ res, et martyres etc. „.

(2) Idem ipse Tertullianus proprie *fidelium* nomine *baptizatos* indicari statuit *lib. de praescript. haeretic. cap.* XLI. *p.* 217. Haereticos enim redarguens, „ In pri- „ mis, *inquit*, qui *catechumenus* (inter eos), qui *fidelis*, „ incertum est. Pariter adeunt, pariter audiunt, pa- „ riter orant „. Concilium eliberitanum *can.* 12. *pag.* 251. *edit. Hard. tom.* I. „ Mater, vel parens, vel „ quaelibet *fidelis*, si lenocinium exercuerit, eo quod „ alienum vendiderit corpus, vel potius suum, pla- „ cuit eas nec in fine accipere communionem „. Et *can.* 46. *p.* 255. „ Si quis *fidelis* apostata per infinita „ tempora ad ecclesiam non accesserit, si tamen ali- „ quando fuerit reversus, nec fuerit idololatra, post „ decem annos placuit eum communionem accipe- „ re „. *Can.* 47. „ Si quis fidelis habens uxorem non „ semel, vel saepe fuerit moechatus, in fine mortis „ est conveniendus. Quod si promiserit cessaturum, „ detur ei communio etc. „. *Can.* 50. „ Si quis cle- „ ricus, vel *fidelis* cum iudaeis cibum sumserit, pla- „ cuit eum a communione abstinere, ut debeat emen- „ dari „. Confer praeterea *can.* 51. 61. *pag.* 256., *et can.* 69. *p.* 257., ubi sic habetur: „ Prohibendum ne „ qua *fidelis*, vel *catechumena* aut comatos, aut viros „ cinerarios habeant „. Confer *can.* 73. *pag.* 267., 78. *p.* 258., 79. 81. *Constitut. apostolic. lib.* VIII. *cap.* XXXIV. *pag.* 420. *tom.* I. *patrum apostolicorum edit. an.* 1724. πιστὸς μετὰ κατηχουμένου μήτε κατ᾽ οἶκον προσευχέσθω. *Fidelis cum catechumeno ne domi quidem precetur.* Vide concilium I. nicaen. *an.* 325. *can.* 14. *pag.* 327. *tom. cit. conciliorum*, Cyrillum hierosolymitanum *catech. praef. pag.* 2. *edit. an.* 1640., *et catech.* 1. *p.* 3., Innocentium I. *epist.* XVII. *al.* XXII. *tom.* I. *epistolar. rom. pontif. edit. Constant. cap.* 5. *p.* 832., et e novis scriptoribus Cangium *glossar. med. et infim. latin. ad v. fidelis.* Atque hinc exstitit distinctio missae *fidelium* a missa *catechumenorum.* Confer synodum carthaginiensem IV. *an.* 398. *can.* 84. *p.* 984. *tom. cit.*, ilerdensem *an.* 524. *p.* 1065. *tom.* II., valentinam *an.* 524. *can.* 1. *p.* 1069. Apposite atque ad rem sane laodicena synodus IV. saeculo celebrata *can.* 19. *pag.* 783. *tom.* I., „ Quod oporteat seorsim primum post allocutiones „ episcoporum orationem super *catechumenos* celebra- „ ri, et postquam catechumeni egressi fuerint, super „ eos, qui sunt in poenitentia, precem fieri. His etiam „ accedentibus ad manum sacerdotis, et discedenti- „ bus, tres orationes consummari *fidelium etc.* „.

(3) Tertullianus *lib. de monogamia cap.* XII. *p.* 533. *edit. opp. venet. an.* 1748., Cyprianus *epist.* LV. 252. *ad Antonianum* scripta, quae est *edit. oxon.* LV. *inter pamelianas* LII., *in collect. epistolar. rom. pontif. edit. Constant. tom.* I. *de Cornelio* X. *p.* 144. *n.* 8. „ Factus est, *inquit*, „ Cornelius episcopus de Dei, et Christi eius iudicio, „ de *clericorum* pene omnium testimonio, de *plebis*, „ quae tunc adfuit, suffragio „.

ecclesiasticorum autem *cleri* (1) appellationem dare. Atque hinc quidem exstitit *plebeiorum* (2) vocabulum, quod ab antiquis aliquot christianis impositum *laicis* fuisse constat. Quin etiam ut ab graecis λαϊκοὶ *laici*, quasi *populares* ἀπὸ τοῦ λαοῦ a *populo* dicti sunt, ita ab latinis *populus* est interdum vocatus ordo *laicorum* (3). Ac *plebs*, *populus*, *plebei*, *laici* vocabantur, non simpliciter, sed comparate, habita nempe ratione cleri. Eodemque pacto *privati*, *saeculares*, atque *mundani* appellabantur.

§. III.

Laici quandoque dicti βιωτικοὶ *et* κοσμικοὶ *saeculares, vel mundani, et* ἰδιῶται *idiotae, quasi privati, et* κοινολαῖται *quasi e vulgo, communique populo.*

Iam vero quoniam voces graecae βίος *saecularem* vitam, et κόσμος *mundum, saeculumve* significant, βιωτικοὶ (4) et κοσμικοὶ (5) ab

(1) Confer locum modo indicatum Tertulliani. Lege praeterea mox descriptum Cypriani testimonium, nam plura persequi non est necesse.

(2) Pontius diaconus in vita, et passione s. Cypriani mart. apud Ruinartium *act. sinc. ss. mm. edit. veron. p.* 179. n. 1. „ Certe durum erat, *inquit*, ut cum maio„ res nostri plebeiis, et catechumenis martyrium con„ sequutis tantum honoris ..... dederint ..... Cypriani „ tanti sacerdotis ... passio praeteriretur „. Et num. 3. *p.* 180. de Cypriano agens „ Multa sunt, *inquit*, quae „ adhuc *plebeius*, multa, quae iam presbyter fecit etc. Vide Lucam Holstenium in act. ss. mm. Perpet. et Felic. §. *II.* p. 89. apud Ruinartium *ibid.*

(3) Confer Cornelii papae epistolam VI. an. 251. scriptam ad Cyprianum n. 2. *p.* 135. *tom. I. epistolar. rom. pontif. edit. Coustantii*, quo loco clerum a populo distinguit. Verum ab iudicandis aliorum testimoniis supersedeo, quod sint notissima.

(4) Chrysostomus *homilia* XIV. *in Lazar. tom. I. opp. p.* 737. *edit. paris. monach. s. Mauri*: Μή μοι λεγέτω τις τὰ ψυχρὰ ῥήματα ἐκεῖνα, καὶ πολλῆς καταγνώσεως ἄξια, ὅτι — ἀνήρ εἰμι βιωτικός. οὐκ ἔστιν ἐμὸν γραφὰς ἀναγινώσκειν, ἀλλ' ἐκείνων τῶν ἀποταξαμένων, τῶν τὰς κορυφὰς τῶν ὀρέων κατειληφότων, τῶν τοῦτον τὸν βίον ἐχόντων διηνεκῶς. „ Ne mihi dicat quisquam frigida „ verba illa, multaque reprehensione digna, quod „ vir sim saecularis. Non est meum scripturas legere, „ sed illorum e mundo separatorum, vertices mon„ tium occupantium, vitamque eiusmodi continenter „ agentium „. Idem *homil.* XXIII. *in epist. ad Rom. p.* 686. *tom.* IX. Ταῦτα διατάττεται ἱερεῦσι, καὶ μοναχοῖς, οὐχὶ τοῖς βιωτικοῖς μόνον. „ Haec „ praescribuntur sacerdotibus, et monachis, non sae„ cularibus solum „. Auctor quaestionum ad orthodoxos inter *opp. Iust. mart. quaest.* 19. *p.* 480. βιωτικὸν *saecularem* ἄνθρωπον distinguit ab ἀσκητῇ ab asceta.

(5) In typico *Sabae cap.* V. *p.* 9. *edit. ven. an.* 1585. Ἵνα μὴ ἐῶσι τοὺς ἐρχομένους εὐχῆς χάριν ποιῆσαι μοναχούς, εἴ τε κοσμικοὺς εἰσέρχεσθαι ἐν ναῷ ψαλλούσης τῆς ἐκκλησίας. „ Ut „ non sinant venientes orationis faciundae causa mo„ nachos, aut saeculares ingredi in templum canente „ ecclesia „. Theodosius, et Valentinianus Augusti *epist. ad synodum ephesinam, quae exstat in actis synodi par. I. cap.* XX. *pag.* 1348. *tom. I. concilior. edit. paris. Harduini*, distinguunt κοσμικούς, et μονάζοντας *saeculares, et monasticam vitam agentes.* Multa in hanc rem monumenta recenset Cangius *glossar. med. et infimae graecitatis.* Atque obtinet etiamnum apud graecos, ut eos κοσμικοὺς *saeculares* vocent, qui neque monasticam, neque clericalem vitam profitentur. Hinc saeculares curae ab ecclesiasticis secernuntur. *Canon apostol.* VI. *tom. I. concilior. edit. Hard. pag.* 11. Ἐπίσκοπος, καὶ πρεσβύτερος, καὶ διάκονος κοσ-

graecis, ab latinis *saeculares* (1) vel *mundani* (2) sunt *laici* vocati. Quibus sane vocabulis discernebantur non a clericis solum, sed etiam ab ascetis, et monachis, qui opes, honores, dignitates, omnia denique, quae mundus polliceretur, contemserant, ut se totos dederent contemplationi divinarum rerum.

Iidemque ipsi *laici* ἰδιῶται *idiotae* (3) audierunt, non quo indocti omnes, ac rudes litterarum essent, sed quo *privatorum* instar, nullo publico munere in ecclesia fungerentur. Nam est id munus proprium *clericorum*. Temporum autem cursu evenit, ut qui *laici*, iidem κοινολαῖται *e communi populo*, *vulgoque* dicerentur, quod est a Svicero in lexico ad eam vocem animadversum.

§. IV.

Baptizati praeterea cum ad catechumenos referrentur, appellati saepe illuminati, et initiati, et benedicti, et nati a Deo, et perfecti, et chari Dei, et filii Dei, et fratres, et sancti, et servi Dei fuerunt.

Quae autem catechumenos celabant, ea mysteria maiores nostri baptizatis exponenda arbitrabantur. Ergo cum cognitionem divinarum rerum adepti perfectam essent, sane cognitio lucis in-

κικὰς φροντίδας μὴ ἀναλαμβανέτω. *Episcopus, vel presbyter, vel diaconus saeculares curas non suscipiat.* Hunc autem veterum sententiis illustravit Beveregius britannus homo de secta episcopalium *tom. II. pandect. canonum, in append. pag.* 12. *edit. an.* 1672. Non nego alias item huic vocabulo inesse significationes. Sed eas, quoniam ad institutum non pertinent, libenter praetereo.

(1) Confer Cangium *glossar. med. et infim. latinit.* Scio ethnicos saepe a maioribus nostris saeculares fuisse appellatos, quod saeculum sequi, quam Christum mallent. Confer *can.* 80. *concilii eliberitani apud Hard. t. I. concil. p.* 258., et notationes Albaspinaei in eumdem canonem *tom. I. concilior. edit. paris. Labbaei p.* 1007., et Mendoz. *ibid. p.* 1363.

(2) Multo haec est recentior appellatio, si hoc praesertim sensu intelligatur. Consule Cangium *lexic. med. et infim. latinit. ad v. mundanus.* Atque in actis IV. synodi constantinopolitanae an. 869. *tom. V. concil. edit. Hard. pag.* 818. Vetus interpres mundanos vocat, quos graeci κοσμικοὺς appellarunt.

(3) Apostolus *cap. XIV. epist. I. ad corinth. v.* 16. 23. et 24. *idiotas* nominat. Iohannes chrysostomus *homil. XXXV. in eamd. epist. tom. X. opp. edit. paris. monach. s. Mauri p.*325., ἰδιώτην δὲ τὸν λαϊκὸν λέγει. *Idiotam autem laicum dicit.* Assentitor Theodoritus *comment. in eumdem versum epist. pr. ad corinth. tom. III. opp. edit. Sirmondi pag.* 191. ἰδιώτην καλεῖ τὸν ἐν τῷ λαϊκῷ τάγματι τεταγμένον. *Idiotam appellat in laico ordine constitutum.* Atque id ipsum hac voce significari tertio saeculo consuesse, intelligi ex Origene *lib. VII. contra Celsum n.* 4. *tom. I. opp. edit. paris. monach. s. Mauri pag.* 696. posse, arbitratur Binghamus *lib. I. orig. et antiq. eccles. cap. V. §. VI.* Sed Origenes eo in loco *idiotas* eos dicit, qui imperiti essent. Sic enim habet: Ὡς ἐπίπαν γὰρ ἰδιῶται τὸ τοιοῦτον πράττουσι, παριςάσης τῆς ἐν τῷ λόγῳ Χριςοῦ τὸ τῶν δαιμόνων εὐτελὲς, καὶ ἀσθενὲς, οὐ πάντως δεόμενον, πρὸς τὸ κτησθῆναι, καὶ εἴξαν ὑπεξελθεῖν ἀπὸ ψυχῆς ἀνθρώπου, καὶ σώματος, σοφοῦ τινος, καὶ δυνατοῦ ἐν ταῖς λογικαῖς περὶ τῆς πίςεως ἀποδείξεσιν. „ Hoc enim

star erat, quae animum collustraret (1), *illuminati* (2) ab latinis, a graecis autem φωτισθέντες, vel φωτιζόμενοι (3) dicti sunt. Quid? si mysteriis nostris initiatos Spiritus sanctus singularibus donis, quae conspicua interdum essent, collustrare, augere, atque ornare soleret?

Μεμυημένοι autem (4) ab graecis dici consueverant, quos inter-

„ plerumque faciunt idiotae. Quo quidem ea, quae „ doctrinae nostrae insunt, gratia Christi, manifeste „ prodit contemnendam daemonum infirmitatem, „ cum, et vincantur, cedant, et ea anima corpore„ que hominis fugentur, non opus sit sapiente quo„ piam, et forti in rationibus de fide demonstratio„ nibus ... Magis autem ad institutum pertinet, quod accepit ab Synesio *epist.* LXVII. *pag.* 216. *edit. opp. an.* 1640. ubi haec habentur: Καὶ δημοσίᾳ μὲν, οὕτω προσοιστέον αὐτοῖς, ὡς ἀντικρὺς ἰδιώταις. „ Et publice quidem cum iis agendum erit, tamquam „ cum *privatis* ... Nempe non ut clerici sunt habendi, sed ut laici. Eodem sensu usurpatum id vocabulum sequenti etiam tempore fuit non ab graecis solum, confer Goarium *in euchol*. *p.* 19. *edit. paris.*, sed etiam ab latinis. Adeas Cangium *glossar. med. et inf. latinitat.* ad v. *idiota*.

(1) Iustinus martyr *apol.* I. n. 61. *p.* 82. *edit. venetae an.* 1747. de baptismo loquens, Καλεῖται δὲ, inquit, τοῦτο τὸ λουτρὸν φωτισμὸς, ὡς φωτιζομένων τὴν διάνοιαν τῶν ταῦτα μανθανόντων. „ Vocatur autem hoc lavacrum illuminatio, quod „ mente illuminentur eorum, qui haec discunt ...

(2) Tertullianus *lib. de pudicit. cap.* XX. *pag.* 522., apostoli locum e *cap.* VI. *v.* 4. epistolae ad hebraeos recitans, *illuminatorum* nomine baptizatos intelligit. Confer etiam Gregorium turonensem *lib.* V. *hist. cap.* XI. *p.* 212. *edit. an.* 1699., Venantium Fortunatum *lib.* IV. *carm. p.* 533. *seq. tom.* X. *bibl. pp. edit. lugd.* ceterosque, quos laudat Cangius in *gloss. med. et inf. latinit.* Sed neophytorum proprium hoc erat vocabulum. Aug. *serm.* 120. n. 3. *p.* 595. *tom.* V. *opp. edit. paris. monachor. s. Mauri*, „ Isti abluti, *inquit*, illuminati audiunt „ per me verbum tuum. Illuminati enim gratia tua „ adsistunt tibi. Hic est dies, quem fecit Dominus. „ Sed hoc laborent, hoc orent, ut cum isti dies tran„ sierint, non fiant tenebrae, qui facti sunt lux mi„ raculorum Dei etc. ...

(3) S. Paulus *epist. ad hebraeos cap.* VI. *v.* 4. eos, qui sunt *illuminati* baptizatos dicit. Consule interpretes eius epistolae. Synodus laodicena *can.* 3. *pag.* 782. *tom.* I. *concilior. edit. Harduini*. Περὶ τὸ μὴ δεῖν πρόσφατον φωτισθέντας προσάγεσθαι ἐν τάγματι ἱερατικῷ. *De eo quod non oporteat nuper illuminatos promoveri ad ordinem sacerdotalem.* Nam baptismus, ut supra Iustini auctoritate demonstratum est, illuminatio vocabatur. Imtino essentiter Gregorius nazianzenus *orat.* XL. *p.* 625. *edit. an.* 1690., qui babtismum φώτισμα *illuminationem* dicit. Hinc Iohannis chrysostomi locum *homil.* XIII. *in epist. ad hebr.* n. 5. *pag.* 138. *tom.* XII. *opp. edit. nov. paris.* Οὐδὲν βίου κρεῖττον καλοῦ, καὶ ἐνταῦθα, κἀκεῖ, καὶ ἐπὶ φωτιζομένων, καὶ ἐπὶ κατηχουμένων: sic vertit Mutianus scholasticus: „ Nihil melius, quam vita bo„ na et hic, et illic, et in baptizatis, et in catechu„ menis ... Atque etsi praesentis vim habeat τὸ φωτιζόμενοι, tamen hoc loco praeteriti temporis rationem obtinet, ut non eos, qui illuminantur, sed illuminatos significet. Quamquam saepe φωτιζόμενοι vocarentur proxime baptizandi. Etenim in extrema praefat. catecheseon Cyrilli hierosolymitani „ Illu„ minandorum φωτιζομένων hasce catecheses, acce„ dentibus quidem ad baptismum, et his, qui hoc „ lavacrum habent, iam fidelibus ad legendum tra„ dens, ne des omnino catechumenis, aut aliis, qui „ non sunt christiani ... Atque hunc veterem fuisse hierosolymitanae ecclesiae morem, et φωτιζομένους vocaret baptizandos, hancque obtestationem adiectam procatechesi Cyrilli perantiquam esse, putat Touteeus *pag.* 14. *opp. Cyr. edit. nov. paris.*, auctor constitutionum apostolicarum *lib.* VIII. *cap.* VIII. *pag.* 399. *edit. an.* 1724. *apostolic. pp. tom.* I. sic habet: Καὶ λεγέτω ὁ διάκονος· προέλθετε οἱ φωτιζόμενοι. Et dicat diaconus: exite illuminandi. Confer Touteeum *dissert.* III. *de catech. s. Cyrilli cap.* IV. n. 24. *seq. p.* 114. *seq. edit. opp. Cyrilli* an. 1724.

(4) Consulendus Suicerus lexic. *tom.* II. *pag.* 379. ad v. Μυῶ, et Μύησις. Sozomenus *lib.* I. *hist. eccl. cap.* III. *pag.* 13. *edit. cantabrig.*, sic inducit episcopos Constantinum imperatorem alloquentes: „ Esse etiam „ his, qui hac vita deliquerint, paratam spem salu„ tis, et expiationem delictorum, iis quidem, qui „ nondum mysteriis initiati sunt ἀμυήτοις, initia„ tionem μύησιν iuxta ecclesiae ritum, initiatis vero „ τοῖς δὲ μεμυημένοις, a peccatis deinceps absti„ nere ...

dum latini *initiatos* (1) *mysteriis* appellabant. Μυῶ enim idest atque *initio*. Sed μυοῦμαι, quod *initior sacris* significat, longe est magis apud graecos in usu. Atque οἱ μεμυημένοι *initiati* ii vocabantur, qui *baptismi sacramentum* acceperant. Nam his arcana religionis explicabantur, aditusque in templa, cum sacrificium offerretur, patebat. Ex qua re orta dicendi ratio illa fuit, quam veteres, cum orationem ad populum haberent, saepe adhibendam arbitrabantur : *initiatos* nempe intelligere, quae dicebantur, *catechumenos* vero non item (2).

Consueverant quoque nostri *benedictos* vocare eos, qui baptismo initiati christiani merito (3) appellabantur. Cuius quidem appellationis cum permultae indicari possint, tum quae praecipua caussa fuerit, non facile est existimare. Ac benedicti a Deo appellari poterant, propterea quod cooptati in numerum christianorum, et participes divinorum mysteriorum, et eucharistiae in primis essent (quam a maioribus nostris εὐλογίαν (4) fuisse vocatam constat) sperarentque fore, ut corpore soluti sempiterna gloria potirentur.

Deo item *nati* (5) praeterea, qui ad baptismum accesserant, interdum audiebant, quod depositis sordibus vitae (6) superioris

(1) Scriptum e s. Ambrosio fuisse de initiatis librum monet Binghamus *lib.* I. *cap.* IV. §. II. *pag.* 37. Sed labitur. In vetustissimis enim codicibus sic habet inscriptio libri, ut Maurini *tom.* II. *operum s. Ambr. p.* 324. animadverterunt: *De mysteriis, vel de divinis mysteriis.* Tertullianum de mysteriis ethnicorum, et nostris agens *apologet. cap.* VII. Quae, inquit, initiationis arcent profanos. Et *lib.* IV. *adv. Marcionem cap.* XXXIII. *p.* 449. *edit. opp. an.* 1675., initiationem evangelii memoret. Confer et *lib.* I. *ad nation. cap.* VII. *p.* 45.

(2) Iohannes chrysostomus *homil.* XXVII. *in genes. tom.* IV. *opp. p.* 268. *edit. paris. monach. s. Mauri.* „ Si „ hoc fecerimus, *inquit*, poterimus pura conscientia „ ad sanctam, terribilemque hanc mensam accedere, „ et verba illa, quae precationi inserta sunt, fidenter dicere; ἴσασιν οἱ μεμυημένοι τὸ λεγόμενον. *Sciunt initiati, quid dicatur* „. Multa huiusmodi recitant Casaubonus *exercit.* 16. *ad ann. Baron.* n. 43. *pag.* 356. *seqq. edit. an.* 1614., et Svicerus ad v. Μυῶ, qui etiam animadvertit initiatos ab graecis interdum fuisse dictos μυστὰς, et μυσταγωγήτους, catechumenos autem ἀμύστους, ἀμυήτους, ἀμυσταγωγήτους, hoc est non initiatos.

(3) Paulinus nolanus *epist.* XXVIII. *al.* IX. *ad Severum p.* 175. *edit. veron. an.* 1736. „ Alius libellus ex „ his est, quos ad *benedictum*, id est christianum „ virum Aendelechium scripsisse videor „. Tertullianus *lib.* II. *de cultu feminarum, quas cap.* I. *p.* 154. *edit. paris. an.* 1675., *ancillas Dei, conservas, et sorores* dixerat, easdem *cap.* IV. *et cap.* XIII. *p.* 160. benedictas appellat. „ Quare *benedictae* meditemur duriora, et non „ sentiemus „. Confer Sirmondum notat. *in lib.* VII. Apollinaris sidonii *epist.* IX. *p.* 1034. *seqq. tom.* I. *opp. edit. paris. an.* 1696.

(4) De hac re alias. Interea hoc animadverto, multa in hanc rem proferri a Svicero lutherano scriptore in *lexico ad v.* Εὐλογία.

(5) Pontius diaconus in vita, et passione sancti Cypriani *num.* 2. *p.* 179. *edit. veron. Ruinart. act. ss. mm. sincer.* „ Unde igitur incipiam? Unde exordium bo„ norum eius exordiar, nisi a principio fidei, et na„ tivitate caelesti? Siquidem hominis Dei facta non „ debent aliunde numerari, nisi ex quo Deo natus „ est „.

(6) Vide I. *epist. Petri cap.* III. v. 21 *seq.*, et s. Iustinum martyrem *apolog.* I. n. 61. *p.* 82., s. Irenaeum *lib.* IV. *contra haereses cap.* XXXVI. *al.* LXX. *pag.* 278. *seq. edit. an.* 1734.

qui Deo vivere coepisse viderentur. Adverterant autem ad evangelium Johannis animum, qui hanc primi appellationem adhibuerunt, quoniam is apostolus eos, qui in nomine Christi crederent, non ex sanguinibus, neque ex viri, carnisve instinctu, ac voluntate, sed ex *Deo* natos esse (1) statuerat.

Τέλειοι deinde, ac τελειούμενοι (2) hoc est *perfecti* (3) et consummati (4) dicebantur, quod post baptismum confirmari continuo veteres solerent, quam quidem *confirmationem* (5) perfectionis sacramentum esse cognoverant. Accedebat jus eucharistiae percipiendae, quod est proprium baptizatorum. Eucharistia namque τὸ τέλειον *perfectum* (6) appellabatur.

Quin etiam fuerunt, qui baptizatos *charos Dei* vocarent, qui cum coniuncti Deo charitate essent, tum facile non sibi ampliorem

(1) *Cap. I. v. 13.* Scio fuisse olim nonnullos, qui ad Christum referendum hunc esse locum arbitrarentur, atque *ex Deo natus est* legerent. De qua re adeundus Castus Innocens Ansaldus ord. praed. vir doctus *dissert. de loco Iohannis apud nonnullos patres a vulgata diversi modo lecto, edit. brixiensis an.* 1746.

(2) S. Athanasius *orat. 1. adversus arianos al. 2. tom. I. app. edit. monachor. s. Mauri paris. pag.* 439. Οὕτω τελειούμενοι καὶ ἡμεῖς ἐκ ποιημάτων ὄντες, υἱοποιούμεθα λοιπόν. Ita *perfecti* reddimur et nos ex creatis extantes, iam adoptamur in filios. Agit autem eo loco Athanasius de baptismo. Auctor dialogorum adversus Macedonium inter opera s. Athan. *tom. II. p.* 544. „ Quomodo non in confesso sit, baptismum adoratione maiorem esse, cum ipsi etiam catechumeni patrem, et filium adorent, perfectionem tamen non habeant οὐκ ἔχουσι δὲ τελειότητα, nisi baptizentur in nomen Patris, et Filii, et Spiritus sancti? Εἰ δὲ μὴ εἰσὶ τέλειοι χριστιανοί. si vero non sint *perfecti* christiani catechumeni antequam baptizentur, βαπτισθέντες δὲ τελειοῦνται baptizati autem perficiuntur, utique baptismus maior est adoratione, ὃ τὴν τελειότητα παρέχει, qui perfectionem continet „. Sed haec satis sunto, ut *perfectos* fuisse baptizatos appellatos constat. Nam Binghamus dicit id quidem, sed nullo vetere monumento confirmat. Hoc unum demonstrat: *eucharistiam* fuisse ab graecis τὸ τέλειον *perfectum* dictam. Id autem quamquam est verum, tamen ad rem, quam sibi proposuerat confirmandam, non pertinet.

(3) Tertullianus *cap. XLI. lib. de praescript. p.* 217. *edit. an.* 1748. In actis vitiatis martyrii s. Stephani papae apud Surium *tom. IV. p.* 500. *edit. an.* 1579. haec leguntur. „ Sacri baptismatis gratia ex more *perfecit*, „ et in albis positum presbyterum consecravit „.

(4) Rufinus *lib. VI. hist. eccl. Euseb. cap.* XXXV. *pag.* 147. *edit. an.* 1523. „ Nec reliqua in eo, quae „ baptismum subsequi solent, solemniter adimpleta „ sunt, nec chrismate consummatus est Novatianus „. S. Cyprianus epistola ad Iubaianum LXXIII. *pag.* 202. *edit. oxon.* „ Quod nunc quoque apud nos geritur, ut „ qui in ecclesia baptizantur, praepositis ecclesiae of„ ferantur, et per nostram orationem, ac manus im„ positionem Spiritum sanctum consequantur, et si„ gnaculo dominico consummentur „.

(5) Eusebius *lib. III. hist. cap. XXI. edit. Valesii al.* XVII. *pag.* 67. *edit. an.* 1612. „ Presbyter recipiens in „ domum suam traditum sibi adolescentulum educa„ vit, in officio continuit, fovit, et postremo illumi„ navit. Et post haec ubi tamquam perfecta custodia „ signaculo eum Domini (hoc est sacramento confir„ mationis) obsignavit, nonnihil de cura, et diligen„ tia in eo instituendo remisit „. Hoc etiam spectant Cypriani, et Rufini loca, quae modo descripsimus. Quin etiam Innocentius I. pont. max. *epist.* XVII., *quae est ad Rufum etc. t. I. collect. ep. rom. pont. edit. Constant. p.* 838. „ Baptizatos rite, *ait*, ab evangelista Philippo „ Petrus, et Iohannes sola manus impositione *con*„ *summant* „. Sed haec alias.

(6) Concilium ancyranum *can.* 4. *tom. I. concilior. p.* 274. *edit. paris. Harduini.* „ Visum est ipso anno „ inter audientes esse (eos qui sacrificare coacti sunt): „ annis autem in prostratione tribus, sola autem pre„ ce communicare duobus annis, et tunc ad perfe„ ctum τέλειον (eucharistiam) venire „. Vide can. 5. 8. et 9. *p.* 273., *can.* 20. *p.* 279., et *can.* 22. *ibid.* Sed de hac re alias.

gratiam modo, sed etiam iis, qui lapsi in aliquod scelsus fuissent, veniam impetrare possent. Itaque vetus auctor Tertullianus in eo, quem de poenitentia (1) scripsit, libro, poenitentes, ut ab charis Dei praesidium postulent, hortatur. Nam poenitentes, etsi initiati mysterio baptismi erant, eodem tamen atque catechumeni numero haberi consueverant, ut qui ab eorum, qui participes erant divinorum sacramentorum, loco arcerentur. De qua re erit nobis opportune alibi disserendum.

Atque baptizati ut chari Dei, ita *Dei altissimi Christique filii* (2) appellabantur. Nam id nomen universe iis etiam interdum tribuebatur, qui fidem, pietatemque colerent, etsi erant in ordine catechumenorum.

Quid? si *fratrum* appellatio propria esset baptizatorum? Quod sane cum dictum alio (3) loco sit, nunc omittatur. Quamquam negari non potest, quin dari quoque interdum iis, qui sermonibus Christi crederent, consuesset (4). Quod si initiatis *fratrum*, multo magis *sanctorum* nomen imponendum fuit (5).

Etsi *servi Dei* (6) dici catechumeni possent, ut qui Deo in-

(1) *Cap.* I. *p.* 127. *edit. venet. an.* 1746. Le Prieur in not. ad hunc Tertulliani locum martyras indicari *charorum Dei* appellatione censet. Contra Lacerda presbyteros. Neuter, quod vult, ullo vetere monumento potest efficere. Ego Albespinaeo assentior, quem sunt Binghamus, aliique sequuti.

(2) Vide quae dixi *tom.* I. *p.* 73. *n.* VII. *et not.* 1., et Ioannem chrysostomum *homil.* I. *in epist. ad coloss. tom.* XI. *opp. p.* 324.

(3) Confer locum Iustini supra descriptum *pag.* 3. *n.* 7. *huiusce libri.*

(4) Consule *lib.* I. *huiusce op. cap.* I. §. IX. *pag.* 4. *not.* 7.

(5) *Ibid. not.* 3.

(6) Vide Boldettum *lib.* II. *osserv. sopra i cimiterii cap.* VII. *p.* 437. Anno 1730. in coemeterio ss. Abdon et Sennen reperta haec est inscriptio marmori insculpta:

EVTYCHIANO FILIO DVLCISSIMO
EVTYCHIVS PATER. D. P. V. A. I. M.
II. D. IIII. DEI SERVVS ☧ IX.ΘYC

Eutychiano filio dulcissimo Eutychius pater dolens posuit. Vixit anno 1. *mensibus* 2. *diebus quatuor Dei servus* ☧ *piscis.* Ex qua inscriptione, et aliis, quas descripsi *tom.* I. *p.* 58. *seq.*, *et tom.* III. *p.* 16. constat baptizatos fuisse etiam *pisciculos* appellatos. Rursum apud Boldettum *lib.* II. *cap.* X. *p* 426. extat inscriptio huiusmodi:

ΑΥΡΑΙΛΙΑΝΟϹ
ΠΑΦΛΑΓΩΝ ΘΕ
ΟΥ ΔΟΥΛΟϹ ΠΙϹΤΟϹ
ΕΚΟΙΜΗΘΗ ΕΝ ΕΙΡΗ
ΝΗ ΜΝΗϹΘΗ ΑΥΤΟΝ Ο
ΘΕΟϹ ΙϹ ΤΟΥϹ ΑΙΩΝΑΣ

Aurelianus Paphlagon servus Dei fidelis dormivit in pace. Recordetur ipsius Deus in saecula. Haec apprecatio diversis verbis in aliis epigrammatibus sepulcralibus, quae eodem tamen recidant, legitur. Atque huc spectat inscriptio Timotheae martyris, quae cum nondum edita sit, produci a nobis in lucem debet. Translata autem una cum reliquiis martyris e coemeterio urbis in senogalliense sacellum comitum Antonellorum est, quemadmodum accepi ab eruditissimo praesule Nicolao Antonello, qui est sacro collegio, et consistorio a secretis. Sic autem habet:

AETERNA . TIBI . LVX
TIMOTHEA . IN . ☧
QVAE . VIXIT . ANN. XIII.
MENS . VIIII . IN . PACE
. . . . OS . VII ID . ARA.

servire, cultumque adhibere solerent, tamen hoc idem vocabulum initiatis attributum est. Idque iam ipsum dici omnino de voce *conservorum* (1) debet.

§. V.

Et fide constituti, et regenerati, et renati, etsi recens baptizati erant, neophyti, hoc est nuper plantati.

Quemadmodum autem fideles, quod supra demonstratum est (2), ita *fide constituti* esse dicebantur, qui ad baptismum accesserant; cuius quidem rei insigne monumentum in coemeteriis urbis ante aliquot annos repertum est, ut alio loco diximus (3).

De regeneratis (4) plura persequi non est necesse. Tam enim est exploratum, ut nihil esse clarius posse videatur. Idque iam de *renatorum* (5) nomine plane constat. *Renati* autem, ac *rege-*

Aeterna enim lux ei conceditur, cuius recordatur Deus in saeculum.

(1) Vide quae dixi *tom.* I. *p.* 7. §. II. n. 5. *not.* 2. *seq.*, Tertullianus *lib.* II. *de cultu feminar. cap.* I. *p.*154. christianas mulieres sic alloquitur: „ Ancillae Dei vivi, „ conservae, et sorores meae etc. „.

(2) Inscriptio apud Boldettum *lib.* II. *cap.* V. *p.*392. reperta in coemeterio s. Helenae:

ZOSIMVS QVI VIXIT ANNOS XL.
ET M. V. ET D. III. IN PACE
FIDELIS

Zosimus, qui vixit annos quadraginta, et menses quinque, et dies tres in pace fidelis. Et *cap.* X. *p.* 453. alteram idem refert inventam in coemeterio s. Agnetis:

CYRIACVS FIDELIS DECESSIT OCTO DIES
MINVS A TRES ANNVS III. KAL. MAR.

Cyriacus fidelis decessit, octo dies minus e tribus annis, tertio kalendas martias.

(3) Vide *tom.* III. *huiusce operis pag.* 47. Fidem autem saepe pro baptismo, ab antiquis patribus intelligi consuesse, perspicuum est. Tertullianus *lib. de pudicitia cap.* I. *p.* 559. *edit. an.* 1675. „ Ne secundas quidem „ post fidem nuptias permittitur nosse „. Quae autem haec est fides, nisi baptismus? Rursum *cap.* XVIII. *p.* 570. „ Quid turpius impudicitiis? Si autem et ab „ otiose incedente fratre denunciat subduci thessalo„ nicensibus, quanto magis et a fornicatore? Haec „ enim consultata sunt Christi ecclesiam diligentis, „ qui se pro ea tradidit, ut eam sanctificet, emundans lavacro aquae in verbo, ut sistat sibi eccle„ siam gloriosam, non habentem maculam, aut ru„ gam, utique post lavacrum ... Quod si et hic re„ spondere concipias adimi quidem peccatoribus, vel „ maxime carne pollutis communicationem, sed ad „ praesens restituendam scilicet ex poenitentiae am„ bitu ... hoc fundamentum opinionis vestrae usque„ quaque pulsandum est. Dicimus itaque clementiae „ divinae, si ita esse competisset, demonstrationem „ sui etiam *post fidem* lapsis, ita apostolus diceret, „ nolite communicare operibus tenebrarum, nisi poe„ nitentiam egerint ... Porro cum in omnibus episto„ lis et *post fidem* talem prohibeat admitti ... nostrae „ magis sententiae adsistit, eam poenitentiam osten„ dens Dominum malle, quae *ante fidem, quae ante* „ *baptisma* morte peccatoris potior habeatur „. Ita Tertullianus cum haec scriberet montanista. Hinc baptismus *sacramentum fidei* appellatur. Confer Tertull. *lib. de anima cap.* I. *pag.* 264. Itaque fide constitutus is est, qui baptismum suscepit. Quemobrem a Cyrillo hierosolymitano procatechesi *p.* 6. *edit. an.* 1640. proxime baptizandus, nempe is qui nomen dedit, non in fide constitutus, sed μεθοριωστικοῖς in finibus constitutis dicitur.

(4) Graece ἀναγεγεννημένοι. Confer Irenaeum *lib.* I. *contra haereses cap.* XVIII. *p.* 87. *edit. an.* 1702.

(5) Confer *cap.* III. *evang. Ioh. v.* 3. *seq.*, et Tertul. *lib. de baptism. cap.* I. *seq. p.* 224.

nerati appellabantur, quod baptismi aquis perfusi, novam vitam agere (1) deberent.

Plantati autem in ecclesia Dei, Christoque insiti censentur, qui abiecta superstitione, nostris sacris, mysteriisque initiantur. Itaque recens baptizatis tributa est a nostris maioribus appellatio *neophytorum* (2). *Neophytus* enim *nuper plantatum*, *insitumve* significat (3). Itaque cum huiusmodi vox usurpata ab apostolo Paulo fuerit, tum fuit apud veteres christianos, estque etiamnum apud nostros in usu. Hoc tamen inter antiquos, nosque interest. Illi recens tinctum *neophytum* vocabant, nos eum, qui iam inde etiam a multo tempore vel a iudaismo, vel a superstitione ethnicorum, vel a Muhamedi secta ad Christum conversus, baptismoque initiatus sit, appellamus hoc nomine.

§. VI.

De origine nominum clericorum, et laicorum.

Redeo ad clericos. Etsi erant, qui tres gradus christianorum ponerent, tamen permulti duos nominabant, *clericorum*, et *lai-*

(1) Iustin. mart. *apolog.* I. n. 61. *p.* 82. *edit. venet. an.* 1748. „Primam nostram generationem ignorantes, *inquit*, ... in pravis moribus, et nefariis institutis educati, ut .... ignorationis filii non maneamus, sed electionis, et scientiae, et remissionem peccatorum, quae prius commisimus, consequamur, in aqua super volente ἀναγεννηθῆναι *regenerari*, et agere poenitentiam peccatorum, parentis omnium, et domini Dei nomen pronunciatur etc.„ Tatianus autem *orat. adversus graecos* n. 5. *p.* 262., imitatione verbi et ego, *inquit*, ἀναγεννηθεὶς regeneratus. Confer Clementem alexandrinum *lib.* II. *stromat. pag.* 425. *edit. an.* 1641., et Tertullianum de baptismo *cap.* XIII. *seq. p.* 229. *edit. an.* 1748. De ἀναγεννήσει, et παλιγγενεσίᾳ regeneratione recentiorum aliquot patrum testimonia collegit Suicerus in lexico ad eas voces.

(2) Adeundi Tertullianus *lib. de praescript. cap.* XLI. *p.* 217., et *adversus Marcionem lib.* V. *cap.* XX. *pag.* 275. Sed de re certa, atque manifesta non est cur multa esse colligenda putem. Satis erit inscriptiones aliquot veteres descripsisse, quae in coemeteriis urbis inventae sunt. Apud Aringhum *tom.* II. *p.* 173. haec legitur:

RVFILIO NEOFITO QVI
VIXIT AN. II. ☧ D. XL
QVINTILIANVS PATER FILIO
DVLCISSIMO IN PACE XPI.

Apud Boldettum pag. 419.

DP. CYRIACETIS III. IDVS QVAE VIXIT
ANN. XX. DIES I. QVE NEOFITA MORTVA
EST VIRGO IN P.

Deposita Cyriacetis tertio idus, quae vixit annis viginti die 1., quae neophyta mortua est virgo in pace. Apud Scipionem Maffeum musei veron. pag. 180.

Q. VIMINATI NEOFITO BENE ME
RENTI IN PACE QVI VIXIT ANN PM
DEPOSITVS VIII KAL DEC AVSONIO
ET OLYBRIO COSS.

Hoc est an. 379. Inscriptiones ceteras, ne sim longus, praetero.

(3) Confer *epist. ad rom. cap.* 11. *v.* 17. 24. Cyrillus

corum (1). Vetus autem in primis consuetudo fuit, eaque iam non hebraeorum modo, sed etiam aliorum gentium firmata consensu, ut agri populorum, qui redacti in servitutem essent, inter duces, militisque victoris exercitus sorte (2) dividerentur. Quod enim *sors* latinis, hoc idem graecis est κλῆρος. Quamobrem pars quaeque agri, quae sorte duci, militive obtigerat, κλῆρος dicebatur. Ergo ut divisio Chananitidis inter duodecim Israelis tribus κλῆρος, κληρονομία et κληρουχία (3), ita sane quae pars agri cuique familiae tribuum israeliticarum obvenit, obvenire autem sorte consueverat, κλῆρος est a septuaginta interpretibus appellata. Estque auctor Plutarchus κλῆρος vocatam a graecis portionem agri fuisse, quam lacedaemoniis civibus Lycurgus (4) assignavisset. Atque hoc quidem vocabulum quamquam erat apud hebraeos, graecosque in usu, tamen ab hebraeis, ex quibus orti apostoli, ac ceteri plerique omnes Christi servatoris discipuli fuerant, manavit in (5) rempublicam christianorum. Igitur cum dubitatum fuisset, uter apostolatu dignior videretur, Barsabas ne, an Matthias (nam florebat uterque singulari existimatione virtutis) resque omnis revocata ab apostolis ad sortem esset, ac Matthiae (instinctu, beneficioque divini numinis) obtigisset, tum Lucas acceptam ab hoc fuisse

hierosolymitanus *catech.* 1. *p.* 3. *edit. an.* 1640. „ Antea „ catechumenus eras, *inquit*, nunc autem fidelis vo„ caberis, transplantaris μεταφυτεύῃ rursus in spi„ ritales oleas ex oleastro in oleam frugiferam inser„ tus ex peccatis in iustitiam, ex pollutione in puri„ tatem, et particeps sanctae illius vineae efficeris, „ ac si permanseris in vinea, tamquam vitis frugife„ ra cresces „.

(1) Tertullianus *lib. de monogamia cap.* XII. *p.* 533. (scripsit autem hunc librum, cum Montani partibus studeret, ut convinceret catholicos aientes non laicos, sed ecclesiasticos, hoc est clericos monogamos esse oportere) sic negatur: „ Adeo, inquiunt, permisit „ apostolus iterare connubium, ut solos, qui sunt in „ clero, monogamiae iugo adstrinxerit. Quod enim „ quibusdam praescribit id non omnibus praescri„ bit ... Unde episcopi, et clerus? Nonne de omni„ bus? Si non omnes monogamiae tenentur, un„ de monogami in clerum? An ordo aliquis seor„ sum debet institui monogamorum, de quo adle„ ctio fiat in clerum? sed quum extollimur, et in„ flamur adversus clerum, tunc unum omnes su„ mus ... ut suam habent episcopi legem circa mo„ nogamiam, etiam cetera, quae monogamiae accedere oportebit, episcopis erunt scripta. Laicis vero, „ queis monogamia non convenit, cetera quoque aliena sunt „. Haec ille. Vide Svicerum, si licet, ad v. λαϊκός et κληρικος.

(2) Confer *lib. numer. cap.* XXVI. v. 54. *seqq.*, *cap.* XXXIII. v. 54. *seq.*, XXXIV. v. 2., XXXVI. v. 2. 4. *Deuteron.* I. v. 38., Iosue XIII. v. 1., XIV. v. 2., XVI. v. 4. *seqq.*, et *cap.* XVII. v. 4. 6. 14. 17. Sed innumera sunt in sacris litteris loca, quae huc pertineant. Atque ea quidem praetereo, ne sim longus.

(3) Vide loca sacror. biblior. supra indic. in versione, quae dicitur septuaginta interpretum, et Abrahami Tromii concord. *bibl. graec. ad v.* κληρονομία *p.* 896. *seq.*

(4) Plutarch. in vita Lycurgi *pag.* 44. *tom.* I. *opp. edit. an.* 1624. Adeundus Petrus de Marca dissertat. de discrimine clericorum, et laicorum ex iure divino, et de forma regiminis a Christo instituta in ecclesia num. 3. *p.* 74. *edit. opuscolor. paris. an.* 1681.

(5) Confer de Marca *ibid.*, et e protestantibus Dodwellum *dissert. cyprianic.* I. §. XV. *p.* 6 *edit. opp. Cypr. Amstelod. an.* 1700. Hoc idem colligere licet ex epistola Clementis romani ad corinth. I. num 44., quem nos locum supra descripsimus pag. 3. not. 3.

affirmavit (1) κλῆρον τῆς διακονίας, καὶ ἀποστολῆς, *sortem ministerii, et apostolatus*. Translata autem inde vox κλῆρος est, ut etiam in eos caderet, qui non *sortium* iactu, sed *electione, vocationeque* adepti aliquem ordinem fuissent. Quare Lucas evangelistes in eo, qui de *actis* apostolorum inscribitur, libro, Iudae obtigisse tradit (2) κλῆρον τῆς διακονίας *ministerii sortem*, quem sane Iudam voluntate Christi, non sortibus cooptatum fuisse constat in apostolorum collegium. Atque Eusebius de Lino agens πρῶτος, inquit, κληροῦται *primus sorte consequitur* romanae (3) ecclesiae episcopatum. Quin etiam Clemens alexandrinus in libro, qui τίς ὁ σωζόμενος πλούσιος *quis dives salvandus* inscribitur (4), de Iohanne agens, qui Asiam peragrasset, nescio quorum hominum rogatu, ad finitimas gentes profectum scribit, ut alicubi episcopos ordinaret, alibi ὅπου δὲ κλήρῳ ἕνα γέ τινα *in clerum unum aliquem* adlegeret. At ne in cogitationem quidem cadit sortibus aut romanos, aut Iohannem uti consuesse, ut clericos, et episcopos constituerent. Neque vero intelligo quid caussae sit, cur sit, cur si κλῆρον διακονίας consequuti esse episcopi, presbyterique dicantur, eosdem aliqui ex *cleri* voce inflexa *clericos* appellari sine nota ambitionis posse negent. A *clero enim*, hoc est a *sorte ministerii* dicti *clerici* sunt, quibus solis publicum in ecclesia munus obire fas erat, non ab *haeredi-*

(1) *Act. apost. cap.* I. *v.* 25. *seq.*

(2) *Cap.* I. *v.* 17.

(3) *Hist. eccl. lib.* III. *cap.* II. *p.* 88. *edit. cantabr. an.* 1720. Consule et *lib.* IX. *cap.* I. *p.* 140., ubi de primo alexandrinorum episcopo agens, λειτουργίαν, inquit, κληροῦται, ministerio sortitur, et *cap.* V. *p.* 144. ubi τῆς ἀλεξανδρέων παροικίας τὴν προστασίαν Εὐμενὴς ἕκτῳ κλήρῳ διαδέχεται. Alexandrinorum paroeciae praesidentiam Eumenes sexta sorte suscipit. *Cap.* X. *pag.* 154. Ὑγῖνος τὸν κλῆρον τῆς ῥωμαίων ἐπισκοπῆς παραλαμβάνει. Hyginus sortem romanorum episcopatus suscipit. Haec ne Salmasius quidem negaverit. Etenim libro, qui inscribitur, Walonis Messalini de episcopis et presbyteris contra D. Petavium dissertatio *cap.* IV. *pag.* 227. *edit. an.* 1641. „ Verba Clementis (alexandrini) inquit, „ κλῆρον ἕνα τινα κληρώσων, non aliam capere „ possunt interpretationem, quam de uno aliquo in „ clerum adlecto, idest presbytero, vel episcopo facto. „ Κληροῦσθαι dicebantur ἐπισκοπήν, qui fiebant „ episcopi. Sic κληροῦται τὴν ἀποστολὴν Ματ„ θίας ἀντὶ τοῦ προδότου Ἰούδα. Apud Euseb. „ *lib.* IV. *cap.* II. κλῆρος ille quem vocat Clemens est „ κλῆρος διακονίας, quo unusquisque particeps fit, „ et consors ministerii ecclesiastici, ut apostoli, epi„ scopi, presbyteri. Unde in actis de Matthia coo„ ptando in apostolorum ordinem, λαβεῖν τὸν κλῆ„ ρον τῆς διακονίας ταύτης, καὶ ἀποστολῆς, „ acciperet partem huius ministerii, et apostolatus. „ Inde et κλῆρος apud patres pro ecclesiastico ordi„ ne. Haec igitur opponuntur apud Clementem in „ verbis eius supra citatis, ὅπου μὲν ἐπισκόπους „ καταστήσων, ὅπου δὲ κλῆρον ἕνα κληρώσων. „ Hoc de uno sive presbytero sive episcopo ordinan„ do (ab Iohanne) ut solebat in pagis, vel vicis, il„ lud de pluribus episcopis, sive presbyteris consti„ tuendis, ut in urbibus ordinari solitis „. At hoc commentum Salmasii est, ut in urbibus plures episcopos fuisse fingat, quod eosdem olim episcopos, atque presbyteros fuisse arbitretur.

(4) Apud Combefisium *auctar. noviss. bibl. ss. pp. p.* 185., Potterum *edit. oxon. opp. Clem. alex. p.* 959.,

tate sempiterni regni, quae *sors sanctorum* (1) ab apostolo vocatur, estque communis non *ecclesiasticorum* modo, sed etiam *laicorum*. Caveant autem, qui ambitionis nescio quod indicium in hac voce ab se deprehensum iactant, ne sit consequens, obtinuisse hoc vitii genus in ecclesia iam usque ab aetate apostolorum, qua Lucas evangelium, et acta scripsit, usurpavitque *cleri* vocabulum. Atque haud scio, an ea vox *clericorum*, quam inanis gloriae cupiditate introductam censent, trita esse Clementis alexandrini (2), Cypriani (3), Cornelii (4) aliorumque sermone potuerit, quorum eximia quidem certe in omni genere virtus erat.

At qui sunt ex *ordine ecclesiastico*, sic enim adversarii disputant, vel se Dei, vel Deum suam esse *sortem*, *haereditatemque* defendunt, ceterosque omnes, quasi vulgus, plebemque christianam constituant, aspernantur (5). Sed qui sic statuunt, non

et apud Eusebium *lib.* III. *hist. eccl. cap.* XXIII. *p.* 113. Vide in hunc locum Valesii adnotationes. Pearsonus in vindiciis epistolar. Ignatii *par.* II. *cap.* I. *p.* 359. *tom.* II. *apostolic. pp. edit.* an. 1724. „ Recte, *inquit*, hunc locum ex tribus mss. codicibus restituit doctissimus Valesius ... Unde concta illa Walonis Messalini interpretatio concidit, qui episcopos hic plures presbyteros in urbe, κλῆρον ἕνα *unum presbyterum, sive chorepiscopum* in pago, mire interpretatur. Ex horum episcoporum successione disputat adversus haereticos Tertullianus contra Marcionem *lib.* IV. *cap.* V., *habemus et Iohannis alumnas ecclesias*. Nam etsi apocalypsin eius Marcion respuit, ordo tamen episcoporum ad originem recensus in Iohannem stabit auctorem „.

(1) Ad coloss. *cap.* I. *v.* 12. κλήρος ἁγίων. Confer Petrum de Marca *loc. indic.*

(2) Loc. cit.

(3) *Epist.* LXV. *al.* LV. *p* 139. *edit. oxon.* „ Quid superest, quam ut ecclesia capitolio cedat, et recedentibus sacerdotibus, ac Domini altare removentibus, in cleri nostri sacrum, venerandumque consessum simulacra, atque idola cum aris suis transferant?... Et quamquam sciam ... pro mutua dilectione, quam debemus, et exhibemus invicem nobis, florentissimo illic clero tecum praesidenti, et sanctissimae, atque amplissimae plebi legere te semper litteras nostras, tamen nunc et admoneo, et peto ..... ut etiam petente me facias „. Et *epist.* LXII. *al.* LX. *p.* 147. „ Misimus autem sestertium centum millia nummum, quae istic in ecclesia, cui de Domini indulgentia praesumus, cleri, et plebis apud nos consistentis collatione collecta sunt „. Et *epist.* I. *al.* LXVI. *p.* 1. „ Iam quidem in concilio episcoporum statutum est, ne quis de clericis, et Dei ministris tutorem, vel curatorem testamento suo constituat, quando singuli divino sacerdotio honorati, et in clerico ministerio constituti, nonnisi altari, et sacrificiis deservire, et precibus, atque orationibus vacare debeant „. Et *epist.* V. *p.* 10. „ Illic sit apud clericos distributa „. Et *epist.* XXII. *al.* XXIV. „ Sed et illud ad vos perferre litteris meis debui, urgente causa, clero in urbe consistenti litteras me misisse. Et quoniam oportuit me per clericos scribere .... necesse fuit novos aliquos constituere, qui mitterentur etc. „.

(4) S. Cornelius pontifex epist. ad Fabium antiochenum apud Eusebium *lib.* VI. *hist. eccl. cap.* XLIII., et apud Coustantium *tom.* I. *collect. epist. rom. pontif. num.* 2. *p.* 150. de episcopo quodam agens, qui imprudens Novatiano manus imposuerat, deindeque facti poenitens in ecclesiam redierat, ᾧ καὶ ἐκοινωνήσαμεν, inquit, ὡς λαϊκῷ, ὑπὲρ αὐτοῦ δεηθέντος παντὸς παρόντος τοῦ λαοῦ. Cui et communicavimus, ut laico, deprecante pro ipso universo, qui tum erat praesens, populo. Et *num.* 5. *p.* 155. „ Intercedebant non solum omnis clerus, sed etiam multi laicorum etc. „. Consule Marcam *loc. cit.* Ceteros scriptores, qui de hoc argumento egerunt, paullo post numerabo.

(5) N. Rigaltius *in not. ad Cypriani epist* II. *edit.* an. 1666., ubi universam ecclesiam clerum Christi esse affirmavit, quod nemo umquam negarit, si cleri nomine eorum coetus intelligatur, qui cum in Christum ser-

animadvertunt, quemadmodum levitis, ita clericis nostris posse *sortis*, *partisque Domini* appellationem dari. Nam si levitae *divinae sortis* habebantur, et erant, quin ambitionis reprehendi a quoquam possent, propterea quod addicti *altari* cum essent, sacrificia procurarent, nihilque agri possiderent, victimarumque partibus, ac decimis, quas reliquae tribus pendere debebant viverent (1); cur non item nostris episcopis, presbyteris, diaconis vocari fas erat eodem nomine, quibus amplificandae religionis (2), administrandorumque sacrorum christianorum impositum (3) onus

valorem credant, tum spe haereditatis sempiterni regni ducuntur, sic statuit: „ Sed prave mortalium caeci„ tas, christiana simplicitate neglecta, pharisaeorum „ superbiam reduxit, et obruit caelestia terrenis .... „ Credo discipulos, et mox apostolos fuisse Christi ma„ gistri sui vocibus obsequentissimos, et multo certi„ mus aevo proxime sequenti primitivae illius reve„ rentiae, fideique vestigia, sic tamen, ut necesse sit „ fateri, iam exinde nonnullos ovilibus christianis adeo „ graves, et asperos incubuisse pastores, ut ab iis ad „ nos antiquissimae originem fluxerint morum, et ri„ tuum ab illa primaeva sinceritate alienissimorum. „ Praeviderat Paulus venturos post discessum suum „ lupos insidiantes gregi, non parcentes ovibus. Et „ hic quidem in gentibus. At Petrus pharisaeos do„ minari suetos in clerio ob synagoga vocans ad Chri„ stum, pastores ut fiant ovium Christi, depellit ab „ regno clerorum. Formam ovilis, quam ecclesiae „ christianae apostoli, pastores a Domino formati, tra„ diderunt, viri apostolici servavere. Sed vis alte„ rius saeculi disciplinae fuit, cum ipsi pastores no„ men cleri, quod erat ovium universitati commu„ ne, sic proprium sibi fecerant, ut iam nomen „ ipsum ovilis in populi, sive plebis, et laicorum ap„ pellatione vilesceret. Hinc exorta iam aevo Tertul„ liani, ac Cypriani inter clericos, et laicos differen„ tia tanta, ut laici non intelligerentur appellatione „ cleri „. Hactenus Rigaltius, qui Calvini partibus studebat. Ex his autem verbis colligitur: Primo *prava mortalium caecitate reductam* in ecclesiam fuisse *superbiam pharisaeorum* ob probatam distinctionem clericorum ab laicis. Nam de hoc genere distinctionis ex instituto ibidem egit Rigaltius. Secundo, exactis apostolis, eorumque discipulis primaevam sinceritatem excidisse, et graves, atque asperos tertio saeculo incubuisse ecclesiae pastores, nempe ob attributam ecclesiasticis appellationem cleri. Tertio, hos pastores luporum nomine fuisse indicatos Paulo. Quarto, depulsos a Petro fuisse ex regno clerorum pharisaeos christianos factos. Quinto, formam ovilis a Christo institutam ab apostolis eorumque auditoribus servatam fuisse, neglectam autem a Tertulliano, Cypriano etc. qui, Rigaltii, ut videtur, opinione, lupi illi, gravesque pastores fuerunt, quos apostolus futuros indicavit. Tam male is auctor animatus in nostros fuit, ut ne Cypriano quidem, Cornelioque sanctissimis martyribus, quod nominibus iisdem, quibus nos, uterentur, parcendum existimaverit. Sed quod ad primum attinet, refutatum paullo ante est, et mox not. 1. p. 18. refutabitur. Quod ad secundum, non minore auctoritate sancti apostoli, eorumque discipuli fuerunt, quam fuerint Cyprianus, Cornelius, quique post episcopi floruerunt. Tertium tam est absurdum, si de Cypriano, Cornelio, aliisque, eorum praesertim similibus, episcopis intelligatur, ut ne egeat quidem, qua refellatur, oratione. De quarto dicam alio loco. Extremum pluribus opportune, paullo post, quam sit falsum, constabit pag. 18.

(1) *Lib. Ios. cap.* xviii. v. 7. „ Non enim est pars filiis Levi in vobis. Sacerdotium enim domini pars ipsius „. Confer Deuter. *cap.* x. v. 9. *et num. cap.* xviii. v. 20. „ Loquutus est Dominus ad Aaron, in terra ipsorum non haereditabis, et pars non erit tibi in ipsis, quoniam ego pars tua in medio filiorum Israel. Et filiis Levi, ecce dedi omnes decimas in Israel in sortem pro ministerio ipsorum etc. „.

(2) *Act. cap.* vi. v. 2. apostoli sic statuunt. „ Non „ est aequum nos derelinquere verbum Dei, et mini„ strare mensis ..... Nos orationi, et ministerio verbi „ instantes erimus „. Hoc si apostoli de se ipsis, quod orationi, et ministerio verbi instarent, dixerunt, cur non dicent episcopi, et presbyteri etc. qui oratione, et verbo ministrare christianis perinde debent?

(3) Claudius Salmasius *dissert. de episcopis, et presbyteris cap.* v. *pag.* 382. *seq.* a Rigaltio dissentiens, non superbiae indicium id esse nomen, sed proprium sacerdotum, levitarumque veteris testamenti scribit. Itaque „ Presbyteros christianorum, et episcopos, „ cum nec sacerdotes essent, nihil sacerdotalis mune„ ris gessisse, aut dignitatis sacerdotalis habuisse, quod „ eos a laicis distingueret „. Nam Clementem romanum, qui hierarchiam descripserat hebraeorum, meminisse sacerdotum, et levitarum, postque hos *laicos* no-

esset, factaque potestas, ut eorum quos instituerent, sumtibus (1) alerentur? Age vero, qui sese Deo ita consecrarent, ministeriisque sacris devoverent, ut neque militarent, neque mercaturam facerent, neque alias artes profiterentur, quibus vel ditescere, vel commode vivere valerent, iisne minime licuisse putem, delectum ab se Deum pro sorte dicere? Ego vero maioribus nostris doctissimis, sanctissimisque viris, quos nihil superbia, ambitioneque incitatos fecisse liquet, quam adversariis assentiri malo; qui cum novis rebus studeant, vel voces ipsas vetustate firmatas reiiciendas putant, ne quid romanum catholicum probare videantur.

Nam quod aiunt, contemni ab *ecclesiasticis* laicos, falsum est. *Laicorum* enim vocabulum in ecclesiam non ambitione clericorum, ut paullo ante dixi, manavit, sed imitatione reipublicae iudaeorum (2). Hoc enim appellabantur ab hebraeis nomine, qui nullo sacro munere fungebantur. Summus enim pontifex, sacerdotes, levitae *hierarchiam*, ceteri *populum*, quem graeci λαὸν dicunt, a quo λαϊκοὶ *laici* appellantur, constituebant. Quod cum aliis permultis, tum testimonio Clementis romani apostolorum disci-

minavit, ubi vero ad christianae ecclesiae descriptionem venit, appellasse episcopos, et presbyteros, et diaconos saepe, sacerdotes numquam. Ac sacerdotes quidem nobiles apud iudaeos, ethnicosque haberi consuesse, ceteros plebem, idque iam demonstrari auctoritate Iosephi in vita sua. Apud christianos vero eiusdem nominis rationis fuisse. At si eorum qui ab apostolis instituti sunt, testimonio constiterit, apud nos item et altare, et sacerdotium esse, fateatur necesse est Salmasius, clericos eos appellari iure posse, qui altari ministrant, reliquos vere plebem, et populum. Sed de sacerdotibus, altarisque ministris cetera agam alio loco copiose. Satis nunc erit unius Ignatii ex epistolis genuinis testimonium, quibus epistolis ne lutherani quidem, et calviniani plerique detrahunt auctoritatem. *Epist. ad Ephesios num.* 5. *p.* 13. *tom.* II. *apostolic. pp. edit. an.* 1724. „ Nemo erret, nisi qui *intra altare sit*, privatur pane Dei „. *Epist. ad philadelphenos n.* 4. *p.* 31. „ Una est caro domini nostri Iesu Christi, et unus calix in unitatem „ sanguinis ipsius, *unum altare*, sicut unus episcopus cum „ presbyterio, et diaconis conservis meis „. Ubi autem est altare, quis neget sacrificium, et sacerdotes esse oportere? Sed de hoc alias. De diaconis autem sic habet idem Ignatius *epist. ad magnesianos n.* 4. *pag.* 19. „ Diaconis mihi suavissimis, quibus commissum est ministerium Iesu Christi „. Et *epist. ad trallianos n.* 2. *p.* 22. „ Oportet autem et ministros existentes mysteriorum Iesu Christi, omni modo omnibus placere. „ Non enim ciborum et potuum sunt diaconi, sed ecclesiae Dei ministri „.

(1) Hoc enim concessit Christus discipulis, quibus praedicandi evangelii fecerat potestatem. *Luc. cap.* X. *v.* 4. *seq.* Atque ad rem quidem apostolus in priore epist. ad corinth. *cap.* IX. *v.* 4. *seq.* „ Numquid non „ habemus, *inquit*, potestatem manducandi, et bibendi? Quis militat suis stipendiis umquam? Quis „ plantat vineam, et de fructu eius non edit? Quis „ pascit gregem, et de lacte gregis non manducat? „ Numquid secundum hominem haec dico? An et lex „ haec non dicit? Scriptum est enim in lege Moysi: „ Non alligabis os bovi trituranti. Numquid de bobus „ cura est Deo? An propter nos utique hoc dicit? „ Nam propter nos scripta sunt, quoniam debet in „ spe qui arat, arare, et qui triturat, in spe fructus „ percipiendi. Si nos vobis spiritualia seminavimus, „ magnum est, si nos carnalia vestra metamus? Si „ alii potestatis vestrae participes sunt, cur non potius nos?... Nescitis quoniam qui in sacrario operantur, quae de sacrario sunt, edunt? et qui altari deserviunt, cum altari participant? Ita et Dominus ordinavit iis, qui evangelium annunciant de „ evangelio vivere „.

(2) S. Hieron. *epist.* XXXIV. *ad Nepotianum al.* II. *p.* 259. *tom.* IV. *op. edit. Martian.* „ Clericus, qui Christi servit ecclesiae, interpretetur primo vocabulum

puli plane constat (1). Itaque Tertullianus (2), Clemens alexandrinus (3), Origenes (4), Cyprianus (5), Cornelius (6), aliique veteres extremi secundi, tertiique saeculi christiani scriptores, cum episcopos, presbyteros, diaconosque divina sententia, et voluntate institutos (7) perspicerent, ut sacra procurarent, ecclesiasque moderarentur, hos quidem *clerum*, alios *plebem*, et *laicos*, propterea quod nullum sacrum munus obirent, appellaverunt. Eos autem ipsos scriptores, qui magnam partem eximia virtute excelluerunt, ambitione, malevolentiaque permotos uti hoc vocabulo consuesse, ut opprimerent populum christianum, deiicerentque de dignitate, qua ornatus a Christo fuisset, tam est absurdum, ut prae se ne veri quidem ferre similitudinem videatur. Novos autem nescio quos homines, qui Lutheri, Calvinique partibus studerent, idque distinctionis genus quod neque malo (8), neque

„ suum, et nominis definitione prolata, nitatur esse, „ quod dicitur. Si enim κλῆρος graece, sors latine „ appellatur, propterea vocantur clerici, vel quia de „ sorte sunt Domini, vel quia ipse Dominus sors, idest „ pars clericorum est. Qui autem vel ipse pars Domini est, vel Dominum partem habet, talem se „ exhibere debet, ut et ipse possideat Dominum, et „ possideatur a Domino. Qui Dominum possidet, et „ cum propheta dicit, pars mea Dominus, nihil extra Dominum habere potest. Quod si quidpiam „ aliud habuerit praeter Dominum, pars eius non „ erit Dominus: verbi gratia si aurum, si argentum, „ si possessiones, si variam supellectilem, cum istis „ partibus Dominus pars eius fieri non dignabitur. „ Si autem ego pars Domini sum, et funiculus haereditatis eius, nec accipio partem inter ceteras tribus, sed quasi levita, et sacerdos vivo de decimis, „ et altari serviens, altaris oblatione sustentor, habens victum, et vestitum, his contentus ero, et „ nudam crucem nudus sequar „.

(1) *Epist. 1. ad corinth. n. 40. p. 28. collect. epist. rom. pont. edit. Coust. tom. 1.* „ Qui ergo statis temporibus oblationes suas faciunt, accepti, et beati sunt... „ Summo quippe sacerdoti sua munera tributa sunt, „ et sacerdotibus locus proprius praestitutus est, levitis quoque sua ministeria incumbunt; laicus homo institutis laicis constringitur „. Atque ex hoc etiam loco sequitur, lapsum magno errore fuisse Rigaltium, qui superbia pharisaeorum introductam neglectamque ab apostolis, eorumque discipulis *laicorum* appellationem putat. Clemens enim auditor Petri, et Pauli fuit, eamque usurpat sine contemtus ullo, vel ambitionis nota. Hoc autem Clementis testimonio utuntur ad Rigaltium, et Dallaeum convincendum episcopales protestantes Guillelmus Beveregius *cod. can. eccles. primitivae vindicati, et illustrati lib. II. cap. 1. n. 2. p. 118. tom. II. apostolic. pp. edit. an.* 1724., Henricus Hammondus *dissert. II. de iurib. episcop. cap. VI. §. XXI. seq. p. 69. edit. londinensis an.* 1651., et calvinianus David Blondellus *apolog. de episcopis, et presbyteris sect. 2. p. 12. edit. amstelod. an.* 1606. ubi, „ Id „ etiam, *inquit*, adversus eos, qui *clericorum, laicorumque* vocabula sero in usum ecclesiae recepta putant, observandum, Clementem laicorum ceterum „ conceptis verbis meminisse „. Scilicet quod Clemens hebraeorum hierarchiam describens dixit, hoc Blondellus attributum ab eodem Clemente christianis censet, qui munus publicum in ecclesia obirent nullum. Estque eiusdemodi Beveregii, atque Hammondi sententia. Neque vero quid repugnet, video, quo minus id facere Clemens posset, qui id nomen neque malum, neque contemtus indicium esse perspiceret.

(2) Loc. sup. indic. not. 1. et 2. p. 2.

(3) Loc. cit. not. 4. p. 14.

(4) Origenes *in Hierem. homil. XI. p. 119. tom. III. opp. edit. venetae an.* 1743. n. 11. „ Nos qui putamur „ aliquid esse, idest, qui in clericatus vobis ordine „ praesidemus ... nos ne debetis non statim in eo salvandum, quia *clerici sumus, multi enim et presbyteri perierunt, et laici beatissimi reperiuntur* „.

(5) Loc. cit. sup. p. 15. not. 3.

(6) Loco descripto sup. p. 15. not. 4.

(7) De hac re agam post opportune.

(8) Iohannes Franciscus Buddaeus *praefat. in orig. antiq. ecclesiastic. Binghami tom. 1. et isagoge historica theologica ad theologiam universam cap. V. l. II. § XI. p.* 826. fieri potuisse scribit, ut qui primi hanc distinctionem adhibuerunt, „ innocenti hoc fecerint consilio; occa-

imprudenti consilio a maioribus inlatum in rempublicam christianam esset, ob superbiam tamen clericorum progressu temporum populo plurimum obfuisse defenderent, nihil moror. Nam si quid incommodi episcopi cuiusquam temeritate ecclesia tulit (tulisse autem huius solummodo rei caussa ullum aliquando vehementer nego), eius quidem certe, si quis fuit, culpa, non ratione vocabulorum, quibus nihil inest pravitatis, tulit.

Non movet autem me, quod postremo loco queruntur, clericos a nobis praecipuam, atque selectam christianae reipublicae haberi partem. Cur enim hoc illis negemus, quibus credita est regendae (1) ecclesiae, administrandorumque sacrorum christianorum cura? Namque iis, qui ceteros moderantur, primas detrahere partes velle, hominum est, non veritatis amore, sed arbitrio, studioque contentionis agentium. Quod si contra pugnare, atque obloqui perstant, caveant ne, cum nos insectentur iniuria, apostolos, horumque discipulos insectentur, qui divina sententia (2)

nionem tamen hanc eandem, qua sequiori aetate nonnulli ad imperium aliquod in reliquo sacri ordinis viris vindicandum abusi sunt. Horum enim ambitioni, *inquit*, cum sub romanorum pontificum tyrannide, nec modus, nec finis poneretur, peropportunum illis hocce accidebat discrimen, quo clerici, uti vocabantur, veluti supra humanam sortem evecti, laicos ceu infra eamdem positos contemnebant, et alto despiciebant supercilio „. Quam haec sint absurda, et plane calumniarum, mox demonstrabitur. Nec enim plus sibi episcopi posteriores sumserunt, quam illis concessum esse apostolorum discipuli tradidissent.

(1) *Actor. cap.* xx. v. 17. „ A Mileto Paulus scribens „ Ephesum, vocavit maiores natu ecclesiae, qui cum „ venissent ad eum, et simul essent, dixit ... Attendite „ vobis, et universo gregi, *in quo vos spiritus sanctus posuit episcopos regere ecclesiam Dei*, quam acquisivit „ sanguine suo „. Episcoporum autem praeter cetera munus est ἐπισκοπεῖν providere, prospicere, curam agere ἐπιμελεῖσθαι τῆς ἐκκλησίας *diligenter ecclesiam administrare*. 1. *ad Timoth. cap.* III. v. 5. „ Si quis autem domui suae praeesse (episcopus) nescit, quomodo ecclesiae Dei diligentiam habebit „? Itaque pascere dicebantur gregem 1. *Petr. cap.* v. v. 2. esseque dispensatores Dei, *Tit.* I. v. 7. et praepositos *fidelibus*; adeoque eis obtemperare fideles ipsos debere, *ad hebraeos cap.* XIII. v. 17. „ Obedite praepositis vestris, „ et subiacete eis. Ipsi enim pervigilant, quasi rationem pro animabus vestris reddituri, ut cum gaudio „ hoc faciant „. Et 1. *Thessal. cap.* v. v. 12.

(2) Vide notationem superiorem. Clemens romanus *epist.* 1. *ad corinth. num.* 42. *p.* 29. „ Praedicantes „ (apostoli) per regiones, ac urbes, primitias earum „ spiritu cum probassent, in episcopos, et diaconos „ eorum, qui credituri erant, constituerunt „. *N.* 43. „ Et quid mirum, si quibus in Christo commissum „ est a Deo huiusmodi opus, praedictos constituerint „? *Cap.* XLIV. „ Apostoli quoque nostri ἔγνωσαν διὰ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, „ *cognoverunt per dominum nostrum Iesum Christum*, futuram esse de nomine episcopatus contentionem. „ Eam igitur ob caussam perfectam praecognitionem „ adepti, praedictos constituerunt, ac deinceps futurae successionis hanc tradiderunt regulam, ut cum „ illi decessissent, ministerium eorum ac munus alii „ probati viri exciperent „. Ignatius martyr Iohannis apostoli auditor, *epist. genuina ad ephesios num.* 1. *p.* 12. *tom.* 1. *apostolic. pp.* „ Vestro in carne episcopo, „ quem obsecro, ut iuxta Iesum Christum ametis, at„ que vos omnes illius similes sitis „ n. 3. „ Οἱ ἐπίσκοποι οἱ κατὰ τὰ πέρατα ὁρισθέντες ἐν „ Ἰησοῦ Χριστοῦ γνώμῃ εἰσίν. *Episcopi qui secundum terminos terrae constituti sunt, in Iesu Christi sunt* „ *sententia* „. Sed de his rebus alias. Hoc extremum dico: Willelmum Mommam hominem e numero protestantium in opere, de varia conditione, et statu ecclesiae Dei sub triplici oeconomia patriarcharum, ac testamenti veteris, et denique novi, *tom.* II. *lib.* III. *cap.* 1, quod est de regimine ecclesiae §. IX. *pag.* 417. *edit. amstelod. an.* 1683. sic statuere. „ Si institutio pasto-

constitutos episcopos, nihilque, iis inconsultis, agendum a populo (1) tradiderunt.

CAPUT II.

DE POTESTATE LAICA ET ECCLESIASTICA.

Sed quoniam de antiqua, recteque instituta consuetudine distinguendi laicos ab ecclesiasticis dictum est, restat, ut etiam de potestate, quae propria est eorumdem ordinum, disserendum esse videatur. Animadvertendum autem principio est, in quavis hominum societate aut unum, aut plures esse oportere, qui praesint, administrentque rempublicam. Nam si cuique facere quod libuerit impune liceret, neque in tanta multitudine, ubi boni, improbique sint, magistratus auctoritate in officio cives continerentur, magna perturbatio oriretur, incredibilisque in civitate con-

„ rum, doctorum, presbyterorum, episcoporum, dia- „ conorum a sententia tantum esset apostolorum, „ non ex ordinatione divina, et mandato Domini, „ certe haud quaquam dixisset Paulus: at *ipse Christus* „ *dedit. Et alios Deus posuit* „. Confirmamus haec verbis... Salmasii in apparatu ad librum de primatu papae. „ *Non per se autem*, inquit, *Christus posuit in ecclesia* „ *presbyteros, et episcopos, sed per apostolos; quia post* „ *resurrectionem eius, et ascensionem illi in ecclesiis*, „ *quas aedificabant, presbyteros, et episcopos ordinare so-* „ *liti sunt*, qui ex ordinatione Christi *ordinari omnino* „ *videbantur. Quaecumque enim apostoli in ecclesia con-* „ *stituebant, ea* Christus ipse *per Spiritum sanctum consue-* „ *batur instituere*„. Et paulio post: „ *Non enim privato*, „ *et proprio consilio* hoc fecerunt„. Igitur diaconi, presbyteri, episcopi voluntate, sententiaque Christi instituti sunt, qui populum christianum moderarentur, ne Salmasio quidem, ac Momma negantibus. Quare cum primas obtineant partes, qui regunt, fit ita, ut pars potior ecclesiae episcopi, presbyteri, diaconique omnino habendi sint.

(1) Cur enim sine consilio eorum, qui praeessent, et gubernarent, quidquam molirentur, ac facerent? Huc enim spectat, quod de κυβερνήσει *gubernatione* 1. *cor. cap.* XII. v. 28. quodque de presbyteris καλῶς προεστῶσι 1. *Timoth. cap.* v. v. 17. scribit apostolus. Rursum idem ille auditor Iohannis Ignatius in litteris ad ephesios *num.* 4. *pag.* 12. „ Decet vos in episcopi „ sententiam concurrere, quod et facitis. Nam me- „ morabile vestrum presbyterium dignum Deo, ita „ coaptatum est episcopo, ut chordae citharae „. *Num.* 6. „ Manifestum autem est, quod episcopum re- „ spicere oporteat ut ipsum Dominum „. *N.* 20. *p.* 16. „ Ut obediatis episcopo, et presbyterio mente indivul- „ sa „. Et ad magnesianos *num.* 3. *pag.* 16. „ Sed et „ vos decet non familiariter, ac superbe uti aetate „ episcopi, sed secundum virtutem Dei patris omnem „ impertiri illi reverentiam, quemadmodum novi san- „ ctos facere presbyteros ... Sed ut prudentes in Deo „ cedentes ipsi, non ipsi autem, sed patri Iesu Chri- „ sti, omnium episcopo. In honorem igitur illius, qui „ vult, decet vos obedire sine ulla hypocrisi, quia ne- „ quaquam episcopum hunc quis fallit, qui videtur, „ sed illudit invisibili „. *Num.* 4. „ Decet itaque non „ modo vocari christianos, sed et esse: quemadmo- „ dum nonnulli episcopum quidem nominant, sed „ sine ipso omnia faciunt „. *Num.* 6. „ Hortor, ut „ hoc sit vestrum studium in Dei concordia omnia „ agere, episcopo praesidente Dei loco, et presbyte- „ ris loco senatus apostolici, et diaconis mihi suavis- „ simis, quibus commissum est ministerium Iesu Chri- „ sti ... Nihil sit in vobis, quod possit vos dirimere, „ sed unimini episcopo, et praesidentibus in typum, „ et doctrinam incorruptionis „. *Num.* 7. „ Itaque „ neque vos sine episcopo, et presbyteris quidquam „ agite „. *Num.* 13. *p.* 21. „ Studete igitur, ut con- „ firmemini in dogmatibus Domini ... cum dignissi- „ mo episcopo vestro, et digne contexta spirituali co- „ rona presbyterii vestri, et secundum Deum agenti- „ bus diaconis. Subiecti estote episcopo „. Et ad trallianos *n.* 1. *p.* 21. „ Cum enim episcopo subiecti estis, „ ut Iesu Christo, videmini mihi non secundum ho-

fusio (1). Cumque non civitas modo, sed etiam ecclesia communitas quaedam sit, regatur utraque necesse est eorum auctoritate, atque prudentia, quibus est vel consensione civium, vel divina voluntate facultas gubernandi data. Ac potestatem quidem eam appello, qua qui dignitate ceteris antecellunt, praefectique sunt, edicta, ac leges ferre, et perturbatores pacis reprimere, et reos sceleris punire, hostesque publicos vi repellere, si ratio, si tempus, si utilitas communitatis moneat, possunt. Constitutos autem et principes civitatum, et praesides ecclesiae sapienter, recteque esse, queis ius condendarum legum, coercendorumque improborum sit, quamquam est, mea quidem sententia, manifestum; tamen, ne quid mihi sumsisse videar meo arbitratu, paullo post demonstrabitur. Iam vero rectorum civitatis, laicam; eorum autem, qui ecclesiam administrant, ecclesiasticam potestatem voco.

,, mini, sed secundum Iesum Christum vivere... Necessarium itaque est ..., ut sine episcopo nihil agatis, sed et presbyterio subditi sitis ... Oportet autem et diaconos mysteriorum Iesu Christi ministros omni modo omnibus placere. Non enim ciborum, et potuum ministri sunt, sed ecclesiae Dei ministri ,,. *Num.* 3. ,, Cuncti similiter revereantur diaconos, ut mandatum Iesu Christi, et episcopum, ut eum, qui figura est patris, presbyteros autem ut consessum Dei ... Sine his ecclesia non vocatur ,,. *Num.* 7. *p.* 23. ,, Quod fiet, si inflati non fueritis, et indivulsi manseritis a Deo Iesu Christo, et episcopo, et praeceptis apostolorum. Qui intra altare est, mundus est; qui vero extra est, non est mundus. Hoc est, qui sine episcopo, et presbyterio, et diaconis quidquam agit, is non est mundus in conscientia ,,. *Num.* 13. *p.* 25. ,, Subiecti episcopo, ut Dei mandato, et similiter presbyterio ,,. Et ad philadelphenos, sub initium. ,, Maxime si unum sint cum episcopo, et presbyteris, et diaconis ,,. *Num.* 1. *p.* 30. ,, Quem ego episcopum cognovi non a se ipso, neque per homines obtinuisse ministerium ... sed in charitate Dei patris, et domini nostri Iesu Christi ,,. *Num.* 3. ,, Quotquot enim Dei, et Iesu Christi sunt cum episcopo ,,. *Num.* 4. ,, Una est caro domini nostri Iesu Christi, et unus calix in unitatem sanguinis ipsius, unum altare, sicut unus episcopus, cum presbyterio, et diaconis conservis meis ,,. *Num.* 7. ,, Quamquam enim secundum carnem voluerunt quidam me seducere, at spiritus non seducitur a Deo existens ... Clamavi cum inter essem, locutus sum magna voce, voce Dei: episcopo attendite, et presbyterio, et diaconis ... Sine episcopo nihil facite ,,. Et ad smyrnaeos *n.* 8. *p.* 36. ,, Omnes episcopum sequimini, ut Iesus Christus patrem, et presbyterium, ut apostolos, diaconos autem reveremini, ut Dei mandatum. Sine episcopo nemo quidquam faciat eorum, quae ad ecclesiam pertinent ,,. *Num.* 9. ,, Bene habet Deum, et episcopum respicere. Qui honorat episcopum, a Deo honoratus est ,,.

(1) Consule s. Thomam 1. II. *quaest.* 95. *art.* IV. *in c.* 100. *et ad* 4. *et art.* V. *in* 100. Mitto cetera loca non sim longus. Idem ostendunt protestantes Grotius de I. B. et P. *lib.* I. *cap.* III. §. VI. *p.* 86. *seq. edit. an.* 1735. *tom.* I., et Pufendorfius *lib.* VII. de I. N. et G. *cap.* III. §. I. *seq. p.* 130. *seq. tom.* III. *edit. an.* 1740. eorumque interpretes.

§. I.

Liceat ne christiano viro principatum in societate obtinere remque illius civilem gerere. Proponuntur eorum, qui negant, variae, interque se pugnantes opiniones.

Quum igitur, quae sit utriusque potestatis ratio plane constet, sequitur, ut expliccm, recte ne institutae sint (hoc enim me demonstraturum promiseram) ullaque sit caussa, cur alterutram quisquam tollendam esse arbitretur. Ordiar autem ab laica. Itaque eorum omnium, qui christiano viro cum imperio in civitate versari fas non esse defenderent, neminem fuisse intelligo tam amentem, qui hoc potestatis genus pugnare cum ratione naturae (1) diceret. Hoc illi unum sibi persuaserunt: cautum ab Christo fuisse, ne quis magistratu nostrum hominum fungeretur. Sunt autem horum de re eadem variae, interque se dissidentes sententiae. Nam aliqui ita sunt animis comparati, ut universe christianam religionem consistere cum statu civili posse (2) negent. Quamobrem concludunt rem civilem publicam esse nullam, quam veri christiani constituant. Alii contra nihil obstare, quo minus civitas ex solis christianis coalescat, sed his principatu in civitate potiri minime licere (3) arbitrantur. Tertia est eorum

(1) Fuerunt tamen nonnulli tam scelesti, atque impii, ut omnem tollere religionem, rationemque reipublicae viderentur, dicerentque, omnes homines, cum natura liberi sint, subiectos nemini esse debere. Sed hi cum cupiditate, non ratione ducerentur, non animadverterunt, in societate, in qua, propter conditionem vitiatae naturae, boni, malique permixti sint, nisi magistratus adsint, magnam oriri oportere confusionem, perturbationemque rerum. Sed de hoc re agam copiose in eo opere, quod paro *de morali doctrina ss. patrum.*

(2) Hoc ethnici nostris per summam iniuriam exprobrabant. Confer quae dixi *tom. 1. huius op. lib. 1. cap. III. §. XXV. n. 3. p. 167. seq.* In eodem errore versari videtur Nicolaus Macchiavellus *lib. 1. de' discorsi cap. XII. p. 31. tom. I. opp. edit. an.* 1650. *Christianam religionem in caussa esse,* dicit, *cur imperium romanum in peius ruere coeperit, ac in partes scissum fuerit.* Esse autem aliquos, qui eum excusent, animadvertit Iohannes Franciscus Buddeus *dissert. de concordia relig. christianae, statusque civilis cap. II. §. V. p. 48. edit. an.* 1712. At quam multa hoc in genere peccarit Macchiavellus, idem ostendit Buddeus *ibid. p. 49. seq.* Eam ipsam calumniam probavit Petrus Baelius vir impius in opere inscripto: *Continuat. des pensées sur les comètes* §. CX.

(3) In error placuit aliquibus anabaptistis, qui Thomam Munzerum, et Iohannem Leidensem consectabantur. Sed de his copiose disseruerunt (quamquam non eadem diligentia omnes) Georgius Casander *de origine sectae anabaptisticae,* Iohannes Gastius bisacensis *de anabaptismi exordio, historiis abominandis etc.* Nicolaus Gerelius *de anabaptistarum ortu, et progressu,* Lambertus Hortensius *de tumultu anabaptistarum,* Iohannes Modeus *de initiis sectae anabaptisticae,* Iohannes Henricus Ottius *in annalib. anabaptisticis etc.,* Petrus Gnodalius a Simone Schardio *tom. II. scriptor. rerum germanic. editus,* Petrus Crinitus, et Hubertus Thomas Leodius apud Freherum *tom. III. script. rer. germ.,* Fridericus Spanhemius *diatribe historica de origine, progressu, et sectis anabaptistarum,* anonymus, qui *hist. anabapt. edit. gallice Parisiis*

opinio, qui dignitatem, honorem, imperium, quo continendi in officio mali sint, christiano viro concedendum putent; potestatem autem animadvertendi poena capitis in maleficos, subditosque vi, armisque ab hostibus defendendi, non (1) item. Fuerunt postremo, qui etsi magistratum obire, et capitis reum condemnare christiano dicerent licere, tamen aliquos veterum patrum fuisse defenderent, qui contrariam sententiam (2) tuerentur.

I.

Prior opinio, seu potius error refellitur.

Verumtamen quamquam est horum omnium falsa, tamen eorum, quos primo loco nominavi, maximo est in errore sententia. Est enim recte instituta civitas, in qua qui imperium tenent, condere leges, de litibus iudicare, punire improbos, insectari vi, armisque, ac repellere hostes solent; qui autem subiecti sunt, honorem adhibent principi, atque imperata faciunt. Haec vero omnia si lex christianorum non modo non tollat, sed etiam probet, consistere cum statu civili potest. Probat autem. Consistere igitur potest nostra cum statu civili religio. Atque esse quidem a nobis accurate explicatam notionem civitatis, statusque civilis, ne ii quidem contra quos agimus, negant. Etsi enim sunt commoda pleraque in civitate, quae nos taciti praetermisimus, tamen huc omnia, de quibus praecipue inter nos, adversariosque oritur

an. 1693., et Iohannes Franciscus Buddeus, ex quo horum nos auctorum seriem descripsimus *dissert. de concord. relig. christ. statusque civilis cap.* IV. *p.* 215. *seqq.*, Iohannes Ludovicus Wolzogenius socinianus in responsione ad Ionae Schlichtingii adnotationes in adnotat. de magistratu, bello, et privata defensione, negat magistratus munus consistere cum christiana religione posse, tom. VII. *biblioth. fratrum polonorum pag.* 65. *seqq. edit. an.* 1656.

(1) Haec de aliquibus anabaptistis tradit Iohannes Hoornbeckius *summ. controvers. lib.* V. *pag.* 362. *edit. an.* 1676. Sunt tamen anabaptistae, iique iam maiore numero, qui magistratum religioni christianae minime repugnare putent, sed satius esse, ne hoc muneris genere nostri fungantur, ne se in periculo coniiciant subeundae aeternae damnationis. Atque haec quidem est, ut ceteros praetermittam, Angeli Arontzooni Van Doorgeesti, qui epistolam adversus Fridericum Spanhemium scripsit, sententia. Huius verba refert Buddeus *loc. cit. p.* 223. *seq.* Ad bella quod attinet, negari non potest, quin ab anabaptistis in illicitis numerentur. Id enim exhibent eorum fidei professiones, et colloquia, in primisque confess. *Mennistar. art.* 19. *colloqu. Leowardiense art.* 133. *et* 135., *et Emden. art.* 107. 160. De his autem rebus paullo copiosius agit Buddeus *ibid. p.* 225. *seq.*

(2) Iohannes Barbeyracius *praefat. in opus Pufendorfii de I. N. et G.* §. VII. *pag.* 49. *edit. an.* 1740. „ Il „ ne veut pas (Tertullien), *inquit*, qu'un chrétien „ puisse en conscience exercer l'office de juge, ni au„ cune magistrature. Il insinue qu'on ne sauroit être „ empereur, et chrétien en même temps „. In eamdem fere sententiam scribit Dallaeus *lib.* II. *de usu patrum cap.* IV. *pag.* 262. *edit. an.* 1656. Sunt praete-

altercatio recidunt. Quae cum ita sint, nihil est negotii, quae assumta deinceps sunt, veterum christianorum monumentis, et, quod caput est, auctoritate sacrorum bibliorum ostendere. Ac praescripto quidem religionis christianae (nam est huiusce rei testis Paulus in ea, quae est ad romanos epistola) esse in civitate principes debent. Nisi enim esse deberent, quo tandem modo institutas apostolus a Deo potestates scriberet (1) fuisse? Nam *principes* ille *potestatum* appellat nomine. Atque imperium in republica principem tenere quis neget? Igitur qui imperium obtineant, cum institutae a Deo potestates eiusmodi sint, esse debent in civitate. Quod vero esse oportere, idque iam sanctione divina, scripturarumque auctoritate, constat, hoc probat christiana religio. Probat ergo christiana religio principatum. Mitto cetera sacrorum bibliorum (2) loca, ne longus sim. Maiores autem nostros, qui Pauli sententiam saepe, ac multum usurparent (3), optarentque etiam atque etiam, ut qui accederent ad gubernacula reipublicae, veritatem agnoscerent, sanctamque religionem consectarentur (quin eorum quemquam, si nostris decretis assensus esset, magistratu se abdicare cogerent), quis putet tam ineptos, tamque sibi ipsis repugnantes fuisse, ut componi principatum cum decretis, institutisque christianorum nequire (4) arbitrarentur?

Praeterea ius condendarum legum nisi christiana religio principi concedendum statueret, omnem certe tolleret iuris principum notionem. Etenim ne in cogitationem quidem cadit, ut principatum obtineat in civitate, qui, si tempus, si ratio, si utilitas civium publica postulet, nihilominus legem scribere nullam

rea alii nonnulli in ea ipsa sententia, quos, ne sim longor, praetereo.

(1) Ad roman. *cap.* xiii. v. 1. *seq.* „ Omnis anima „ potestatibus sublimioribus subdita sit. Non est enim „ potestas nisi a Deo. Quae autem sunt a Deo ordi„ nata sunt. Itaque qui resistit potestati, Dei ordi„ nationi resistit. Qui autem resistunt, ipsi sibi „ damnationem acquirunt. Nam principes non sunt „ timori boni operis, sed mali. Vis autem non time„ re potestatem? Bonum fac, et habebis laudem ex „ illa. Dei enim minister est tibi in bonum. Si au„ tem malum feceris, time. Non enim sine causa „ gladium portat. Dei enim minister est, vindex in „ iram ei, qui malum egit. Ideo necessitate subditi „ estote, non solum propter iram, sed etiam propter „ conscientiam. Ideo enim et tributa praestatis. Mi„ nistri enim Dei sunt, in hoc ipsum servientes. Red„ dite ergo omnibus debita, cui tributum, tributum; „ cui vectigal, vectigal; cui timorem, timorem; cui „ honorem, honorem „.

(2) S. Petrus *epist.* I. *cap.* II. v. 13. „ Subiecti „ estote omni humanae creaturae propter Deum, si„ ve regi, quasi praecellenti; sive ducibus, tamquam „ ab eo missis ad vindictam malefactorum, laudem „ vero bonorum. Quia sic est voluntas Dei, ut bene„ facientes obmutescere faciatis imprudentium homi„ num ignorantiam ... Deum timete, regem hono„ rificate etc. „.

(3) Vide loca ss. pp. quae descripsimus *tom.* III. *huius op. p.* 343. *seq.*

(4) Confer testimonia, quae produxi *ibid. et p.* 346.

possit. Atque exsistere interdum caussas, easque iustas, et graves in primis, quae non moneant modo principem, ut ferat legem, sed etiam compellant, tam est manifestum, ut qui dubitet, nae ille in maxima rerum civilium ignoratione versatur. Iam vero ordine gerenda esse omnia, idem scribit in priore epistola ad corinthios (1) Paulus. Nostrum namque, inquit, non dissensionis esse, sed pacis Deum. Ordine autem fieri omnia, tollique dissensiones, paxque in rempublicam introduci qui poterit, sublata principum, etiam tum, cum ex usu est reipublicae, condendarum legum potestate? Quid? obtemperet ne quisquam principi nihil imperanti? At parendum est *potestatibus* (2) auctore Paulo in iisdem ipsis litteris, quae sunt ad romanos scriptae. Praecipere igitur iure aliquid princeps potest. Hoc si ita est, cur non etiam leges condere? Est enim et gubernandae praecipiendo communitatis, et dicendae legis potestas omnino eadem.

Sed dicet quispiam: nihil est novis legibus opus, cum Christum unum esse christianorum legislatorem plane constet. Fateor non egere nos legibus, quae cum latis a Christo pugnent. Nam quae pugnant, legum numero haberi non possunt. At esse interdum legibus opus, quae cum ad utilitates, et commoda civitatis spectent, sunt etiam consentaneae christianae legi, tam est perspicuum, ut a nemine revocari in controversiam posse videatur. Neque enim Christus explicate omnia sanxit, quae essent quibusque temporibus, occasionibusque rebus publicis (3) opportuna. Haec ille vel declarari, vel constitui voluit, cum tempus, ratioque monerent, ab his, qui in civitate cum imperio versarentur. Itaque parendum esse potestati recte praecipienti iussit; resistendum autem nullo modo. Ergo maiores nostri, quibus satis explorate, quae statuta a Christo essent, percepta, cognitaque

(1) *Cap.* xiv. v. 40. Πάντα εὐσχημόνως, καὶ κατὰ τάξιν γινέσθω. Omnia decenter, et secundum ordinem fiant.

(2) *Cap.* xiii. v. 2. *seq.* Ἀντιτασσόμενος ἐξουσίᾳ, τῇ τοῦ θεοῦ διαταγῇ ἀνθέστηκεν. *Resistens potestati, Dei ordinationi resistit.* Οἱ δὲ ἀνθεστηκότες, ἑαυτοῖς κρίμα λήψονται. *At resistentes sibi ipsis damnationem accipient.* Qui autem potestati non paret, is scilicet resistit potestati. Parendum igitur esse principi Paulus statuit.

(3) Vide s. Thom. 1. 11. *quaest.* 97. *art.* 4., ubi legem ab homine latam, continere praecepta quaedam *particularia* scribit, *secundum diversos casus, qui emergunt*, ac mutari proinde posse. Lex autem evangelica constans est, firma, neque mutationi obnoxia. Ex quo re sequitur, nihil obstare, quo minus princeps leges civiles, *secundum diversos casus* ferre queat, quae mutari, *his casibus desinentibus*, possint; quin Christo iniuria fiat, qui suam leges stabiles esse, perpetuamque voluerit.

erant, nihil se contra atque legibus (1) imperatorum praescriptum esset (siquidem cum evangelio (2) non pugnarent) aut moliri, aut agere affirmabant, propterea quod cautum a Christo esset, ne quis nostrum regibus, potestatibusque resistere auderet.

Cur autem nequeat de litibus, controversiisque inter cives ortis, quemadmodum leges poscunt, cognoscere, et iudicare is, cuius est proprium leges condere, ne suspicari quidem (3) possum. At enim intelligo esse aliquos, qui verba Christi apud Matthaeum impedire censeant, quo minus christiano liceat in foro, iudiciisque versari. Sunt vero huinsmodi: « Ei qui vult » tecum iudicio contendere, et tunicam tuam tollere, dimitte ei » et (4) pallium ». Sed hi non animadvertunt, etiam si christianis iudicio contendere minime liceret, tamen si contendant, quod saepe accidit, esse aliquem, qui lites dirimat, curetque, ne quis alteri iniuriam faciat, oportere. Quamquam ne illud quidem probem, quod aiunt, fas non esse christiano ius suum interdum persequi, reique familiaris, aut sui tuendi caussa ad iudicem cum adversario ad contendendum accedere. Nam quod ad locum Matthaei pertinet, equidem esse interpretes quosdam video, qui non de iudicio forensi, sed de privata contentione Christum agere arbitrentur. Neque ulla est caussa, cur τὸ κριθῆναι, quod vocabulum est ab evangelista usurpatum, de iudicio potius, quam de privata pugna sit intelligendum. Verumtamen fac de foronsi iudicio sermo sit. Quid? an vetitum universe nostris esse, ne

(1) Iustinus martyr epistola ad Diognetum num. 5. *p.* 240. *edit. venet. an.* 1747. „ Christiani, *inquit*, obsequuntur legibus, quae sancitae sunt, et suo vitae genere leges superant „. Athenagoras *legat. pro christ.* n. 33. *p.* 330. *edit. eiusd. opp. Iust. mart.* „ Unusquisque nostrum, *inquit*, uxorem suam, quam secundum „ leges a vobis positas, duxit, uxorem existimat, usque „ ad liberorum procreationem „. Tertullianus romanos alloquens *in apologet. cap.* XLV. *p.* 35. *edit. opp. an.* 1748. leges eorum, quae videntur ad innocentiam pergere de divina lege, ut antiquiore, formam mutuatas scribit. S. Augustinus *lib. contra Cresconium grammaticum* III. *cap.* LI. *tom.* IX. *opp. p.* 463. *edit. paris. monach. s. Mauri.* „ In hoc reges sicut eis divinitus praecipitur, Deo „ serviunt, in quantum reges sunt, si in regno suo bo„ na iubeant, mala prohibeant „. Et ad Bonifacium *epist.* CLXXXV. *al.* L. n. 19. *p.* 651. *edit. eiusd. opp. t.* II. „ Quomodo ergo reges Domino serviunt in timore, „ nisi ea quae contra iussa Domini fiunt, religiosa „ severitate prohibendo, atque plectendo? Aliter enim „ servit, quia homo est, aliter quia rex est ..... In „ hoc ergo serviunt Domino reges, cum ea faciunt „ ad serviendum illi, quae non possunt facere, nisi „ reges „.

(2) Tunc enim aiebant satius esse Deo parere, quam homini. Confer Gratianum caussa 11. *quaest.* 3. *can.* 94. et 98.

(3) Neque enim Sergium Paulum, quem in Cypro insula proconsulem fuisse Lucas scribit *act.* 13. v. 7. Paulique apostoli opere ad fidem christianam perductum v. 12. iussus unquam fuit ab iudiciis, quod eius erat munus, desistere. Mitto edessenorum regem Abgarum, quem Eusebius tradit christianum factum. Huic autem a discipulis Christi imperatum fuisse, ne suos iudicaret, quis credat?

(4) Matth. *cap.* v. v. 40.

umqnam, quaecumque tandem caussa sit, iudicio agant, defendent? Equidem si de iure talionis loquutum esse Christum servatorem dicerem, nihil a me in eo loco explicando peccatum existimarem. Ac si quis verba, quae antecedunt, quaeque consequuntur diligenter consideret, facile sane intelliget, non esse sententiae repugnans hoc nostrae interpretationis genus. Hoc enim sibi voluisse Christum censeo : non licere christiano ulciscendae iniuriae caussa (1), iure talionis agere, idque operam apud magistratum dare, ut (quod iudaeis ea aetate permissum erat) iniuriam, vel damnum, quod passus est, aut aequali, aut maiore laesione, damno, iniuriave compensetur. Nam christianus novam perpeti potius debet, quam, quae sibi facta sit, ulcisci quantamvis iniuriam. Sed non sequitur, ubi nullus sit vindictae, ulciscendaeque iniuriae locus, christiano viro fas non esse iudicio agere. Id vero demonstrari simili exemplo potest. Dixerat enim paullo ante eodem in evangelio Christus (atque hoc illud est, quod animadverti, ex iis quae antecednnt, quaeque sequuntur veram eius loci colligi interpretationem posse): « Audistis quia dictum » est oculum pro oculo, et dentem pro dente ». Quid? an non plane liquet, sermonem hic esse de *iure talionis*, ulciscendaque iniuria, quod Christus vetat? Mox addit: « Ego autem dico vo» bis non resistere malo, sed si quis te percusserit in dexteram » maxillam, praebe illi et alteram ». Quae verba non eo spectant, ut universe, omninoque semper cuique percutienti alteram maxillam obvertendam statuant; sed hoc esse satius facere, quam iniuriam persequi, curareve, nullo iam suo commodo, quemadmodum iudaei consueverant, ut percussor simili iniuria, damnove afficiatur. Nisi enim ita se res haberet, Christus, suarum legum perruptor esset, quod sane concedi nullo modo potest, cum ille exemplo suo eisdem ipsis legibus addiderit auctoritatem. Nam cum adductus in iudicium, et a servo pontificis *percussus in maxillam* esset, non solum *alteram* continuo *non praebuit*, sed etiam percutientem summa gravitate reprehendit, atque » si male loquutus (2) sum, inquit, testimonium perhibe » de malo; sin bene, cur me caedis »? Qua dicendi ratione

(1) Vide quae dixi tom. III. *p.* 332. *seq.*

(2) Iohann. XVIII. *v.* 23. Confer et *epist. ad roman. cap.* XII. *v.* 17.

plane significavit, licere aliquando christianis *maxillarum alteram non praebere percutiendam*, sed percutientem ad reddendam rationem, cur percusserit, cogere, idque iam coram iudice, quin sit reus contemtarum evangelicarum legum. Simile quidpiam factum a Paulo fuisse legimus. Cum enim eum pontifex alapis caedi iussisset, quin alteram maxillam converterit, ut rursum caederetur, sic est pontificem alloquutus: « Futurum est, » ut percutiat te Deus, paries dealbate (1) ». Neque revocavit dictum. Hoc unum aegre se ferre affirmavit, quod in eum invectus esset, quem nesciret summum esse pontificem. De non oblata autem altera maxilla, ne verbum quidem. Quod sane numquam fecisset, si iussos omnes christianos esse a Christo putasset, ut semper, dum caesi alapis essent, alteram maxillam caedendam exponerent.

Sed quia Pauli facta est mentio, age videamus culpet ne, an ferendum putet christianum in iudicium, contra eum, qui se laeserit accedentem. Is ergo in priore, quam ad corinthios scripsit, epistola, satis luculenter concedit, fas esse nostris apud iudicem de re iusta contendere. Non enim corinthiis vitio dat, quod ius suum persequuti essent, sed quod, missis christianis iudicibus, quos sanctos vocat, ad ethnicos interdum confugere non (2) dubitassent. Probasset igitur, si ab suis iudicari voluissent. Quod si vocati in ius ab ethnicis fuissent, suamque caussam apud ethnicum iudicem dici curassent, nulla est caussa, quae efficiat, reprehendendos ipsos a Paulo fuisse.

At christiani ea aetate iudices, magistratusque nulli erant. Quis negat? An arbitros iudicum loco reperire non poterant, qui lites inter nostros ortas dirimerent? Non ergo pugnabat, ut de caussis christiani cognoscerent. Quod si litibus finem imponere fas erat arbitris christianis, cur non item iudicibus, si iudices ullos esse nostrorum hominum per imperatores ethnicos licuisset? Ac quandoque sane improbitate ethnicorum evenit, ut nostri apud iudices implicatos superstitione deorum contra gentiles se, suaque defenderent, quin a maioribus nostris, qui-

(1) Actor. apostolicor. *cap.* xxiii. v. 3.

(2) I. ad corinth. *cap.* vi. v. 1. *seq.*

bus nempe lex erat evangelica explorata, rei sceleris agerentur (1).

Intelligo autem fuisse aliquos, qui apostoli locum in sexto capite eiusdem epistolae ad corinthios *versu septimo* contra nos pugnare contenderent. Nam ipsum sic habere. « Iam quidem igi- » tur omnino delictum in vobis est, quod iudicia habeatis cum » vobis ipsis. Propter quid non magis iniuriam accipitis? Pro- » pter quid non magis damnum accipitis (2) »? Verumtamen qui sic disputant, quid ex rebus positis, assumptisque sit consequens non considerant. Fac enim christianis non liceat in iudicio aut accusare quemquam, aut se ipsos, si sint accusati, defendere. Quid? si vel accusent, vel accusentur? Namque in ecclesia, quae sagenae instar est, ac bonos, malosque complectitur, esse interdum possunt, qui peccent. An tum christiano minime licebit iudicem agere, impedireque, ne turbae oriantur, vexentque maiorem in modum rempublicam? Atque apostolus non de quibusque iudiciis agit, sed de iis, a quibus fraus, et iniuria abessent. Mox enim addit. « Sed vos iniuriam facitis, et dam- » no afficitis, et hoc fratres; an nescitis quia iniusti regnum » Dei non possidebunt »?

Verum si in civilibus quidem iudiciis versari christiano licet, erunt tamen, qui in criminalibus licere negent. Esse autem hi sibi praesidio putant, quae praecepta a Christo sunt, ut ne *quis malo* resistat (3), neque ulciscatur iniuriam, neque det locum irae, parque pari referat (4); sed diligat inimicos (5), remittat debitori (6), et si percussus a quoquam fuerit maxillam (7) alteram obvertat, ut rursum percutiatur. Quamquam sunt haec omnino abs re nostra, ut video, aliena. Quid autem his efficere se posse censent? Aut enim κατὰ τὸ ῥητόν, ut sonant, aut κατὰ τὴν διανοίαν, ut sensus Christi postulare videtur, intelligi haec eadem oportere arbitrantur. Sed non priore modo. Alioqui non *criminalia* solum, sed etiam *civilia* quaeque iudicia essent tollenda. Quod fieri omnino non potest, ut est paullo superius

(1) Vide quae dixi tom. III. p. 333. not. 2.

(2) Ἤδη μὲν οὖν ὅλως ἥττημα ἐν ὑμῖν ἐστιν ὅτι κρίματα ἔχεται μεθ' ἑαυτῶν· διατί οὐχὶ μᾶλλον ἀδικεῖσθε; διατί οὐχὶ μᾶλλον ἀποστερεῖσθε·

(3) Matth. *cap.* v. v. 33.

(4) *Ad rom.* XII. v. 19, 21.

(5) Matth. *cap.* v. v. 43.

(6) Matth. *cap.* VI. et XVIII. *ad coloss.* III. v. 13.

(7) Matth. *cap.* v. v. 38.

demonstratum. At ne altero quidem. Nulla enim est ratio, cur his legibus solam improborum poenam fuisse sublatam putem. Sed quid multis moror? Est haec sane Christi servatoris sententia, ut poena infligenda sit nemini ulciscendae iniuriae caussa. Quae res si in accusante potest, in magistratu quidem certe locum habére nullo modo potest. Non enim magistratui, ut magistratus est, oculus effoditur, neque excutiuntur dentes, neque iniuriam sibi factam idem ulciscitur; sed iustitiam, lege Dei praescriptam, deposito vindictae studio, ut reipublicae consulat, administrat. Verum diligendi sunt inimici. Fateor. Quid igitur? An reorum inimicum esse magistratum dicent? Nihil minus. Iudicem enim liberum esse oportet, nullius partibus studentem, ut recte officio fungatur. Itaque si quemquam punit, non odio, sed iustitiae ratione punit. Id vero latissime patere volo, ne demta quidem capitali poena. Scio adversarios repugnare, quasi componi haec nequeat cum charitate christiana sententia. Ego autem sic existimo, si pax, et tranquillitas reipublicae postulet, ut alia quavis, ita capitali poena plecti improbos auctoritate magistratus posse. Quod si quaerendam esse a christiano in hac mortali vita pacem negant, negare autem eos certum est, caveant, ne cum specie simulationis defensores charitatis videri velint, apostolum Paulum erroris arguere cogantur. Is enim orandum pro regibus, et principibus esse praescribit, ut *quietam*, et *tranquillam* vitam christiani degant (1). Nam etsi caelestem potissimum felicitatem quemque nostrum quaerere oportet, non est haec tamen in terris tranquillitas aut spernenda, aut negligenda. Quamobrem christiani veteres, quorum singularis in ceteros amor erat, quamvis mala omnia pro Christo perpeti optarent, et libenter incommoda paterentur, tamen *pacis tranquillitatisque* in hoc saeculo rationem habendam arbitrabantur (2).

(1) *Epist.* I. *ad Timotheum* I. *cap.* II. *v.* 1. „Obsecro igitur primum omnino fieri obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarum actiones pro hominibus, pro regibus, et omnibus, qui in sublimitate sunt ἵνα ἤρεμον, καὶ ἡσύχιον βίον διάγωμεν, ut quietam et tranquillam vitam ducamus etc. „.

(2) Vide Athenagorae legationem pro christianis n. 1. *seq. p.* 297. *seq. edit. opp. Iustini an.* 1747., Theophilum antiochenum *lib.* III. *ad Autolycum num.* 14. *pag.* 416. *edit. eiusd. opp. Iustini.* Ubi haec habentur. „ Illud etiam iubet scriptura sancta, ut magistratibus, „ et potestatibus subiiciamur, ac pro iis precemur, ut „ quietam, et tranquillam vitam agamus „; et Tertulliani locum ex *apologet. cap.* XXX., quem protuli tom. III. *huius operis p.* 344. not. 2., et Cypriani testimonium descriptum p. 345. not. 3., Origen. *lib.* VIII. *contra Celsum n.* 73. *p.* 395. *edit. venetae,* et Eusebium *lib.* IV. *hist. eccl. cap.* XXVI.

Age vero, quid illud est, quod Paulus in litteris ad romanos scribit, Dei ministrum esse regem, qui si feceris quod malum est, non sine causa gladium (1) gestat; quapropter esse potestati parendum non solum propter iram, sed etiam propter conscientiam? An reges gladium gestant, ut minentur solum, non autem ut maleficum, qui dignus sit capitali poena (2), occidant, aut feriant? Sed absurdum id quidem est. Atque idem Paulus reges divina voluntate constitutos testatur. Si vero constituti a Deo sunt, quid obstat, quo minus sint reges christiani, qui gladium gerant, et homicidas exempli caussa, sicariosque afficiant capitali poena? Scilicet hoc adversarii vellent, ministrum Dei esse christianum non debere. Nam regem, qui gladium gerat, scelestosque puniat, Paulus ministrum appellat Dei.

At bella suscipi christiana religio haud patitur. Status autem civilis, sublata suscipiendi belli facultate, consistere, qui tandem poterit? Pacem enim constat esse oportere propriam christianorum. Cuius rei in evangeliis, epistolisque discipulorum Christi documenta reperiri solent permulta (3). Quid? si patres

(1) *Cap.* XIII. v. 4.

(2) Paulus apostolus apud Lucam actor. apostolic. *cap.* XXV. v. 11. agnoscit committi ab homine dignum aliquid morte posse. Quare „ Si nocui, *inquit*, „ aut dignum morte aliquid feci, non recuso mori „. *Actor.* 28. v. 18. „ quia nulla in me erat mortis caussa „. Hoc idem patres affirmant. Iustinus *apolog.* 1. *num.* 1. *p.* 44. *edit. venetae.* „ Neque ea mente accessimus, ut „ vobis hoc scripto assentaremur, aut ad gratiam al„ loqueremur, sed ut postularemus, ut iudicium ad „ accuratam, et diligentem in inquirendo rationem fa„ ciatis, nec anticipata opinione, aut superstitiosis „ hominibus placendi studio detenti, aut impetu a „ ratione alieno, aut dudum insidente animis malo „ rumore, sententiam in vosmetipsos feratis. Sic „ enim tenemus nihil nos mali a quoquam perpeti „ posse, nisi maleficii arguamur, aut improbi depre„ hendamur. Vos autem occidere quidem potestis, „ laedere vero nequaquam. Sed ne hanc quis alie„ nam a ratione, et temerariam vocem esse existi„ met, oramus, ut quaeratur de criminibus, quae „ christianis obiiciuntur, ac si rem ita se habere „ pateat, ut quemlibet alium puniri decet, ita pu„ niantur. Sed si nihil arguere quisquam habeat, ra„ tio vera non praecipit, ut ob malum rumorem „ hominibus innocentibus iniuriam faciatis „. Et *num.* 7. *pag.* 47. „ Rogamus itaque, ut omnium qui „ apud vos accusantur, diiudicentur actiones, ut qui „ convictus fuerit, puniatur, ut improbus, neque„ quaquam autem ut christianus „. Eadem fere persequitur Athenagoras legat. pro christianis *num.* 1. *seq. edit. eiusd. app. Iustini.* Quin etiam Tertullianus *lib. ad Scapulam cap.* IV. *pag.* 70. *edit. opp. venetae an.* 1748. „ Potes, inquit, et officio iurisdictionis tuae fungi, „ et humanitatis meminisse, vel quia et vos sub gla„ dio estis. Quid enim amplius tibi mandatur, quam „ nocentes confessos damnare, negantes autem ad „ tormenta revocare? Videtis ergo quomodo ipsi vos „ contra mandata faciatis, ut confessos negare coga„ tis „. At si poterat officio iurisdictionis fungi, poterat sane Scapula, concedente Tertulliano, nocentem punire. Alioquin si fieri haec sine peccato posse non putasset, numquam haec verba usurpasset Tertullianus. Nam paullo ante dixerat. „ Non te terre„ mus, qui nec timemus. Sed velim, ut omnes sal„ vos facere possimus, monendo μὴ θεομαχεῖν, „ *non pugnare contra Deum* „. Pugnasset autem contra Deum Scapula, si peccasset proconsulem agendo, puniendoque innocentes, quod tamen nunquam illi facile concedit Tertullianus. Mitto caeterorum patrum testimonia, ne sim longus.

(3) Epist. ad Timoth. 1. *cap.* II. v. 2., at in evang. Christus pacem, *inquit*, relinquo vobis etc.

militare fas esse christiano (1) negent? Militare autem? Nam occidere hostem militi liceret. Immo vero ne aspicere quidem (2) necem. Quare si christianus sit magistratus, is non solum non inferet, sed ne defendet quidem bellum; propterea quod neque inferri, neque suscipi sine nece possit. Rursum fieri nequit, ut bellum a principe suscipiatur, qui milite careat. Careat autem necesse est princeps christianus christiano milite, cum christianis constet necibus interesse minime licere.

Ego vero quemadmodum Cornelius, qui centurio esset, vocari vir bonus, et timens (3) Deum a Luca, et milites ab Iohanne baptista (4) iuberi, ut contenti stipendiis suis essent, potuerint, si aut principi arma in hostes ferre, aut christiano viro militare nefas esset, non video. Deinde tulisset ne Paulus, ut cum ab iudaeis quaesitus ad necem esset, eiusque rei fecisset tribunum militum (5) certiorem, ut hos homines, quam grave esset peccatum militare, fugeret, qui nullam docendi alios occasionem sibi intercidere pateretur? Tributa (6) autem qui pendi principi debere confirmasset, quae convertenda in militum stipendia sciret? Ac mitto cetera, quae tertio huiusce operis libro descripta, et disputata sunt, ne actum agam.

Nam quod de pace dicunt, verum est, modo vel omnes homines christiani essent, vel christiani qui sunt, pacem (7) colerent. Verumtamen neque genus hominum universum Christi praeceptis, atque institutis paret, neque qui mortales verbo parendum affir-

(1) Vide, quae ex patribus obiici solere diximus *tom.* III. *huius operis p.* 225. *seq.*

(2) Confer, quae disputavi *ibid. p.* 233. *seq.*

(3) Consule locum eundem *tom.* III. *p.* 226.

(4) Adeundus locus idem pag. 226.

(5) *Act. apost. cap.* c., concilium africanum *cap.* XCIII. *pag.* 253. *codicis canon. eccles. africanae edit. paris. an.* 1615. „ Quorum contra furorem possumus „ non insolite nec a scripturis aliena impetrare prae- „ sidia, quando apostolus Paulus, sicut in apostolo- „ rum actibus fidelibus notum est, factiosorum con- „ spirationem militari etiam submovit auxilio „. Hinc s. Augustinus *epist.* CLVII. *al.* CLIV., *quae est ad Publicolam p.* 112. *tom.* II. *operum edit. paris. monachor. s. Mauri,* „ Neque si in illa arma, inquit, scelerati „ homines incidissent, Paulus in effusionem sanguinis „ eorum suum crimen agnosceret „.

(6) Tacitus *lib.* IV. *hist. cap.* LXXIV. *pag.* 763. *edit. an* 1708. „ Neque quies gentium sine armis, neque „ arma sine stipendiis, neque stipendia sine tributis „ haberi queunt „. Et Augustinus *lib.* XXII. *contra Faustum cap.* LXXIV. *p.* 405. *tom.* VIII. *opp. edit. paris. monach. s. Mauri.* „ Ad hoc tributa praestantur, ut propter bella necessario militi stipendium praebea- „ tur „. Confer *epist. ad rom. cap.* XIII. *v.* 3. 4. 6.

(7) Arnobius *lib.* I. *adversus gentes pag.* 7. *edit. an.* 1605. „ Si omnes omnino, qui homines esse se „ non specie corporum, sed rationis intelligunt po- „ testate, salutaribus eius pacificisque decretis aurem „ vellent commodare, paulisper, et non fastu, et su- „ percilio tumidi suis potius sensibus, quam illius „ commonitionibus crederent, universus iamdudum „ orbis mitiora in opera conversis usibus ferri, tran- „ quillitate in mollissima degeret, et in concordiam „ salutarem foederum sanctionibus conveniret „. Consule Eusebium *lib.* I. *praep. evang. cap.* IV. *pag.* 10. *edit. an.* 1628.

mant, re ipsa semper obtemperant. Itaque utrorumque caussa interdum dissensiones, rapinae, bella oriuntur, quae nisi vi armisque repellantur, culpa principis plurimum capiet detrimenti respublica. Quod si iudaeo armis hostes persequi fas erat, cur non item christianis principibus, quorum ditionibus inimici vastitatem, interitumque minitentur? Non enim ostendi ullo novi testamenti loco potest, ademtam esse christianis, qui principatu aliquo potirentur, vel suscipiendi, si ius, necessitasque exigeret, vel defendendi belli potestatem. Trita autem illa de non resistendo malis, de obvertenda maxilla altera, si dextera percussa sit, de diligendis inimicis, deque non reddendo malo pro malo, et latissime patent, et cum explicata paullo ante sint, non est cur esse rursum explicanda putem. Nec magis me movent, quae secunda ad corinthios epistola capite decimo Paulus (1) scribit: « In carne ambulantes non secundum carnem militamus. Nam » arma militiae nostrae non carnalia sunt etc. ». Non enim ad rem pertinent. Atque Chrysostomus carnalium (2) armorum nomine, opes, gloriam, potentatum, eloquentiam, assentationes, fallacias, quibus apostolus minime fidebat, non arma, de quibus agimus, indicari a Paulo censet. Quod si quae praecedunt, quaeque sequuntur diligenter considerentur, facile quisque perspiciet, *carnalium* voce significari imbecillam, ac debilem corporis, quod sub aspectum cadit, conditionem, cui vir sanctus opponit arma sua, potestatem nempe apostolatus, quae sibi data a Christo fuisset, et qua, exempli gratia, Elymam, Hymenaeum, et Alexandrum coercuisset, ut quae non infirma, sed fortis, validaque esset.

Huc spectant, quae ex epistola (3) ad ephesios, ex litteris Iacobi, exque evangelio Matthaei adversarii proferunt. Nam est prior locus huiusmodi. « Induite vos armaturam Dei, ut possitis » stare adversus insidias diaboli. Quoniam non est nobis collu» ctatio adversus carnem, et sanguinem, sed adversus principes, » et potestates, adversus mundi rectores tenebrarum harum, con» tra spiritualia nequitiae in caelestibus ». Alter autem similis est huius (4). « Unde bella, et pugnae inter vos, nonne hinc?

(1) *V.* 3.

(2) In *cap.* x. *epist.* II. *ad corinth. hom.* XXI. *tom.* X. *opp. p.* 586. *edit. paris monach. s. Maurl.*

(3) Epist. ad ephes. *cap.* VI. *v.* 16.

(4) Epist. Iacobi *cap.* IV. *v.* 1.

» ex concupiscentiis vestris, quae militant in membris vestris? » concupiscitis, et non habetis; occiditis, et zelatis, et non po» testis adipisci; litigatis, et belligeratis, et non habetis propter » quod non postulatis ». Tertius denique, quem magni adversarii faciunt, sic habet. « Qui gladio ferit, gladio peribit (1) ».

Sed Paulus in litteris ad ephesios, quae sit christiani, qua christianus est, pugna cum hoste generis humani, non quae esse interdum potest, si homines perniciem reipublicae cuiquam christianorum, graveque detrimentum afferre conentur, demostrat. Cumque huiusce postremae nulla sit ab apostolo facta mentio, non erat, cur is locus a nostris oppugnatoribus adduceretur. Iacobi autem sententia si nobis praesidio non sit (non enim est ad rem), at ne obest quidem. Hoc unum continet, concertationes et bella, quibus hebraei inter se contendebant, ortas ex caussis neque iustis, neque probis esse. Nos autem de bellis quaerimus, quae unus aliquis princeps aut inferat, aut defendat iustitiae amore compulsus, non amplificandorum finium, reique augendae cupiditate. Quod ad tertium attinet, scio esse aliquos (2) qui a Christo, cum periturum gladio eum, qui gladio alterum feriret, dixit, de privato bello, non de publica auctoritate suscepto actum esse contenderent. Quamquam sunt interpretes evangeliorum, et hi quidem magni, ac nobiles, qui cum hortatu Christi paratos gladios fuisse, post vero iussum fuisse Petrum, ne quem percuteret, legissent; non iustam defensionem prohibitam fuisse, sed cantum, ne quis iniuriam (3) ulcisceretur, concluderent. Atque haud intelligo, qui fieri tandem potuerit, ut si ademta fuisset ab Iesu servatore generis humani nostris, et militandi, et inferendi, defensionis caussa, belli facultas, patres omnes continuo ab apostolorum doctrina descisceret, fasque esse christianis pro republica pugnare arbitrarentur. Sed de his cum dictum accurate fuerit libro superiore (4), non est opus, cur esse rursum dicendum putem. Hoc breve dico, si qui umquam scriptores christiani fuerunt (fuerunt autem aut nulli, aut

(1) Matth. *cap.* xxvi. *v.* 51. *seq.*, Marc. *cap.* xiv. *v.* 41. *seq.*, Luc. *cap.* xxii. *v.* 49. *seq.*, Iohan. *cap.* xviii. *v.* 10. *seq.*

(2) Grotius de I. B. et P. *lib.* i. *cap.* ii. §. viii. n. 17. *p.* 63. *tom.* i. *edit* an. 1734.

(3) Vide Bernardum Lamium, Maldonatum, Calmetium in locs modo indicata evangeliorum.

(4) *Lib.* iii. *p.* 303. *seq.*

omnino perpauci), qui militiam aversari viderentur (1), hi vel consilia Christi sequi maluerunt (2) ut quemadmodum esset perfecto christiano vivendum demonstrarent, vel non omnem, sed eam militiam reprobarunt, quae coniuncta (3) cum superstitione esset. Quod si dem, aliquos, qui novis rebus studerent (4), minus aequos fuisse militibus, horum certe ratione dicendi, nego, everti publicam ecclesiae auctoritatem posse. Nec enim ullus est canon, neque sanctio ecclesiae ulla, quae universe nefas esse praescribat in castris degere christiano. Nam quod ex epistola Leonis ad Rusticum (5) proferunt; pugnare nempe cum ecclesiasticis regulis, ut qui poenitentiam publice professi sunt, iidem ad castra revertantur, leve est. Poenitentium enim non minus esse singularis puritas debebat quam clericorum (6), ut aliis, quemadmodum ante peccantes, sic post resipiscentes exem-

(1) Confer eumdem *lib. iii. p.* 306. *seq.*

(2) Hoc Grotius etiam facile concedit loc. indic. pag. 65. seq.

(3) Tertullianus, quem loc. cit. modo affirmare, faveréque, modo negare, adversarique militiae videtur, *lib. de corona militis*, sic statuere, remque omnem componere videtur, ut non apparere dignum esse christiano viro, qui sancte, caste, integreque vivere debeat, in castris versari, praesertim, si ante baptismum numquam militarit, affirmet; tamen si militarit, non eum esse se, qui cogat militia, suscepto baptismo, excedere, modo ne superstitione, flagitiisque implicetur. Nam *cap. xi. pag.* 107. *edit. an.* 1748. „ Plane, *inquit*, si quos militiae praeventos fides posterior invenit, alia conditio est, ut illorum, quos „ Iohannes admittebat ad lavacrum, et centurionum „ fidelissimorum, quem Christus probat, et quem „ Petrus catechizat, dum tamen suscepta fide, atque „ signata, aut deserendum statim sit, ut multis actum „ aut omnibus modis cavillandum (nempe cavendum) „ ne quid adversus Deum committatur „. Quare *cap. i. lib. eiusd. p.* 100. militem laudans, *O militem*, inquit, *in Deo gloriosum*. Atque hoc, quod est de superstitione, non solum Tertullianus, sed omnes christiani, cavendum statuebant. Itaque quum aut sacramento eos, quo superstitio quaepiam contineretur, obligari, aut sacrificare milites christianos ethnici cogebant, continuo castri cingulum deponebant, ac mortem perpeti, quam Deum offendere malebant. Quare ubi christiani potiti imperio sunt, immutatum idem iuramentum militare fuit, atque in hanc formam redactum, et proditum memoriae a Vegetio est de re militari *lib. ii. cap. v. pag.* 33. *edit. an.* 1670. „ Per „ Deum, et Christum, et Spiritum sanctum, et per „ maiestatem imperatoris, quae secundum Deum generi humano diligenda est, et colenda „. Atque Ambrosius *lib. i. de officiis cap. xxvii. pag.* 35. *tom. ii. edit. monach. s. Mauri*, „ Fortitudo, *inquit*, quae vel „ bello tuetur a barbaris patriam, vel domi defendit infirmos, vel a latronibus socios, plena iustitiae est „. Et concilium arelatense i. *can.* 3. *tom. i. concilior. edit p.* 263. *paris. Harduini*. „ De his qui arma proiiciunt in pace, placuit abstinere eos a communione „. Id est, inquit Grotius *ibid. pag.* 73. qui militiam deserunt extra tempora persecutionis: id enim pacis nomine intelligi volebant christiani; ut constat ex Tertulliano *cap. xix. de idololatria, cap. iii. lib. de fuga in persecutione etc.* Nam interpretationes Sirmondi, Albaspinaei mihi certe non placent, et quae ei contortae esse videntur.

(4) Ut Tertullianum, et Origenem, de quibus dixi libro superiore loc. indic.

(5) *Epist. xcii. edit. ap. an.* 1741. *cap. xii. p.* 165. „ Contrarium est omnino ecclesiasticis regulis post „ poenitentiae actionem redire ad militiam saecularem, cum apostolus dicat, *nemo militans Deo implicat „ se negotiis saecularibus* „. Unde non est liber a laqueis diaboli, qui se militiae mundanae voluerit implicare.

(6) Quare s. Leo *ibid cap. viii.* praescribit, utilius esse poenitenti stipendia pati, quam periculis negotiationis obstringi. Itaque etsi aliis hoc permitteretur, permittendum tamen poenitenti negat, et ne clericis quidem permittitur, quibus etiam praeceptum est ne militent. *Canon apostolicus* 82. *p.* 30. *tom. i. concilior. edit. Harduin.* „ Episcopus vel presbyter, vel diaconus „ exercitui vacans, et utraque obtinere volens romanum scilicet magistratum, et sacerdotalem administrationem, deponatur. *Quae sunt enim Caesaris Caesari, et quae sunt Dei Deo* „.

plo essent. Quamobrem non mirum est, si ut clericis, ita poenitentibus praescriptum esset, ne quamvis olim sequuti castra fuissent, ad militiam tamen reverti auderent (1).

(1) Sed permulti tamen, concedentibus episcopis nostris, qui tamen acerrimi erant disciplinae christianae propugnatores, militiam profitebantur. Quod cum demonstratum libro superiore locis indicatis sit, nunc omittatur. Hoc unum Cypriani ex *epist.* XXXIX. *edit. oxon. p.* 224. afferam de Laurentino, et Ignatio. ,, In castris, et ipsi quondam saecularibus militantes, sed veri, et spiritales Dei milites, dum diabolum Christi confessione prosternunt, palmas Domini, et coronam illustri passione meruerunt ,,. At dicat quispiam, Cyprianus idem *epist. ad Donatum edit. oxon. p.* 3. *seq.* ,, Cerne, *inquit*, ... cruento horrore castrorum bella ubique divisa. Madet orbis mutuo sanguine, et homicidium cum admittunt singuli, crimen est. Virtus vocatur, cum publice geritur. Impunitatem sceleribus acquirit, non innocentiae ratio, sed saevitiae magnitudo ,,. Non igitur licet militiae nomen dare christiano, si crimen est in bello quemquam occidere. Est autem crimen, ut christianae religioni decretis assentiens Cyprianus scribit. Ac Cyprianum, ut *lib.* III. *loc. cit.* dictum est, sunt qui Origenem, Tertullianum, Lactantium, atque Basilium consentire pugnant. Non discrepare autem Augustinum, quisquam putaverit, qui *lib.* IV. *de civit. Dei cap.* IV. *p.* 90. *tom.* VII. *opp.* legat, in quo sic habetur: ,, Quid sunt regna, nisi magna latrocinia? Quia ipsa latrocinia quid sunt, nisi parva regna? Eleganter enim, et veraciter Alexandro illi magno quidam comprehensus pirata respondit. Nam cum idem rex hominem interrogasset, quid ei videretur, ut mare haberet infestum, ille libera contumacia, Quid tibi, inquit, ut orbem terrarum? Sed quia id ego exiguo navigio facio, latro vocor, quia tu magna classe, imperator ,,. Immo vero ne Paulinum quidem nolanum, qui *epist.* XXV. *al.* XXXIX. n. 3. *pag.* 163. *edit. an.* 1736. ,, Noli, *inquit*, diutius diligere hunc mundum, neque militiam eius, qui secundum scripturae auctoritatem, inimicus Dei est quicumque amicus est saeculi, et qui militat gladio, mortis minister est. Qui autem suum, vel alienum sanguinem fuderit, hic recipiet fructum stipendiorum. Aut enim exitu mortis tenebitur reus, aut crimine: quia necesse est, ut miles in bello, in quo tamen non tam pro se, quam pro alio dimicat aut suam mortem victus inveniat, aut mortis causam victor acquirat, quia victor esse non potest, si effusor sanguinis ante non fuerit; ideo dixit Dominus: *Non potestis duobus dominis servire.* Sed quia uni Domino serviendum est, facile puto esse discerni, cui potius serviri debeat, Deo, an Mammonae? Christo, an Caesari? cum ipse Caesar Christi servus studeat esse, ut aliquarum gentium rex esse mereatur ..... Christus autem totius mundi dominus, et rex est ... Hunc igitur sequamur, huic militemus ,,. Atque nisi peccarent milites, ab ordinibus ne sacris eos arcendos veteres christiani iudicassent? Siricius pontifex *epist.* V., quae est ad episcopos Africae *pag.* 854. *tom.* I. *collect. epist. rom. pontif. edit. Constantii cap.* III. ,, Si quis, inquit, post remissionem peccatorum (hoc est post baptismum) cingulum militiae saecularis habuerit, ad clerum admitti non debet ,,. Praeterea canone IV. eorum, quos Sirmondus Innocentio I., alii Siricio adscribi posse censent, *cap.* II. *pag.* 895. *eiusd. collect. epist. rom. pont. num.* 13. ,, Post baptismi gratiam, post indulgentiam peccatorum, cum quis saeculi militia fuerit gloriatus, vel illum, qui purpura, et fascibus fuerit delectatus ad sacerdotium aliqua irruptione minime admitti iusserunt ,,. Accedit concilii toletani I. auctoritas, quod anno 400. celebratum est, habetque *can.* VIII. *p.* 991. *tom.* I. *concilior. edit. Harduini* hoc modo: ,, Si quis post baptismum militaverit, et clamydem sumserit, aut cingulum, etiamsi graviora non admiserit, si ad clerum admissus fuit, diaconi non accipiat dignitatem ,,. Sed quod spectat ad Cyprianum, iis de bellis agit, quae saevitia, iniustitiaque, non ratione, ac iustitia suscipiuntur. Ceterum ut vidimus, militiam universe non improbat. Augustini autem satis perspicua est sententia. Latrocinia enim esse regna scribit, si removeatur iustitia. ,, Remota, *inquit*, iustitia, quid sunt regna etc. ,, Ac ne suspicari quidem possumus reiici ab eo regna, militiamque potuisse, qui regni, militiaeque adversus haereticos patrocinium susceptisset. Hinc *lib.* XXII. *contra Faustum cap.* LXXIV. *p.* 405. *tom.* VIII. *opp. edit. paris. monachor. s. Mauri.* ,, Alioquin, *inquit*, Iohannes, cum ad eum baptizandi milites venirent, dicentes: Et nos quid faciemus? responderet eis, arma abiicite, militiam istam deserite, neminem percutite, vulnerate, prosternite; sed quia sciebat eos, cum haec militando facerent, non esse homicidas, sed ministros legis, et non ultores iniuriarum suarum, sed salutis publicae defensores, respondit eis, neminem concusseritis, nulli calumniam feceritis, sufficiat vobis stipendium vestrum ,,. At quia manichaei Iohannem baptistam accusabant, subdit. ,, Ipsum dominum Iesum Christum audiant hoc stipendium iubentem reddi Caesari, quod Iohannes dicit debere sufficere militi ... Ad hoc enim tributa praestantur, ut propter bella necessario militi stipendium praebeatur. Merito et illius centurionis dicentis, et ego homo sum sub potestate constitutus, habens sub me milites, fi-

Quod si perstant adversarii, eoque nomine christianam institutionem pugnare cum reipublicae statu dicant, quod par pari referre, atque iniuriam ulcisci vetet, caveant ne veterum philosophorum, quas probatas fuisse romanis constat, praeceptiones civitatibus esse noxias fateri (1) videantur. Id autem cum nolint (quamquam sunt eaedem ipsae praeceptiones nostrarum omnino similes, ne iis quidem ethnicis negantibus (2), quos nefarios religionis christianae, implacabilesque hostes fuisse certo scimus), quid est, quod nobis quidpiam se negotii, suis hisce argumentis exhibere posse arbitrentur?

Ac sunt quidem in evangeliis permulta, quibus tantum abest, ut quid respublica detrimenti capiat, ut potius confirmari ma-

,, dem laudavit, non illius militiae desertionem im- ,, peravit ,,. Eodem autem in capite quae bella reprobari debeant, ostendit. ,, Quid enim culpatur in ,, bello? An quia moriuntur quandoque morituri, ut ,, domentur in pace victuri? Hoc reprehendere timi- ,, dorum est, non religiosorum. Nocendi cupiditas, ,, ulciscendi crudelitas, impacatus, atque implacabilis ,, animus, feritas rebellandi, libido dominandi, et si ,, qua similia, haec sunt, quae in bellis culpantur ,,. Principes autem iusti, cum bellum movent, de pace cogitant. Quamobrem recte Augustinus *epist.* clxxxix. *ad Bonifacium p.* 699. *tom.* ii. *opp. maur. edit.* ,, Pacem ,, debet habere voluntas, bellum necessitas .... Non ,, enim pax quaeritur, ut bellum excitetur, sed bellum ,, geritur, ut pax acquiratur. Esto ergo etiam bellando ,, pacificus, ut eos, quos expugnas ad pacis utilitatem ,, vincendo perducas ,,. Fit igitur, ut Augustino teste, militia, statusque civilis cum religione christiana non pugnet. Itaque idem ipse contra Volusianum praeceptis evangelicis abutentem scribens *epist.* cxxxviii. *p.* 415. *tom.* ii. *opp.* ,, Si christiana disciplina omnia bella ,, culparet, *inquit*, hoc potius militibus consilium sa- ,, lutis petentibus in evangelio diceretur, ut abiice- ,, rent arma, seque omnino militiae subtraherent... ,, Quibus proprium stipendium sufficere debere prae- ,, cepit, militare utique non prohibuit ,,. Item de Tertulliano, Origene, Lactantio, et Basilio dixi equidem libro superiore pag. 223. quae sentiebam. Age autem, quid Paulinus postulet, videamus. Is igitur de periculis, in quae se milites conicere solerent, agit, atque ostendit, fieri difficulter posse, ut quis tot periculis implicatus, immunis a culpa sit. Nam sunt occasiones in militia peccandi permultae. De honoribus enim, et gloria, et divitiarum cupiditate in exercitu agi saepe solet, quae mundi sunt, vix autem de pietate, castitate, integritateque tuenda, quae sunt Dei. Quamobrem Paulinus ,, Quod si *magis*, in- ,, *quit*, dilexerimus hoc saeculum, et maluerimus Cae- ,, sari militare, *quam* Christo, postea non ad Chri- ,, stum, sed ad gehennam transferemur ,,. At qui anteponunt Caesarem Christo, quis neget, eos salutem, si perstent, non esse consequuturos? Sed militem, qui Christum praeferat Caesari, qui contentus stipendiis suis sit, qui divitias nec *summum bonum* esse putet, nec *Deo praeferat*, numquam condemnavit Paulinus. Confer epistolam mox indicatam, facileque intelliges paullo durius, severiusque episcopum nolanum loqui, ut militem, ad quem scribit, inducat ad monachi, vel clerici vitam degendam, quam acceperat in exercitu recte vivere. Non nego equidem fuisse, ne quis ad sacros ordines, si post baptismum militasset, accederet. At quid inde sequatur incommodi, ne suspicari quidem possum. Viget enim haec eadem nostra etiam aetate consuetudo, quin tamen eum peccare, qui in bello fuerit, arbitremur. Nec vero decet, ut ad pertractanda sacra se conferat is, qui sanguine humano sese polluerit, quamvis in bello iusto cum esset, minime peccarit. *In poenitentiali romano tit.* 4. *cap.* ix. ,, Fecisti homicidium in bello iussu ,, legitimi principis, qui pro pace hoc fieri iuberet, ,, et interfecisti tyrannum, qui pacem pervertere stu- ,, duit, tres quadragesimas per legitimas ferias poeni- ,, teas ,,. Hoc idem fere Rabanus in suo poenitentiali *lib.* iii. *cap.* ii *tom.* vi. *pag.* 119. *edit. an.* 1626. scripsit. Confer etiam can. 34. *concil. tribur. celebrati anno* 895. *tom.* vi. *edit. concil. Hard. p.* 450. Ea ut non solum ab ordinibus arceantur, qui bello interfuerunt, sed etiam poenitentiae subiiciantur ab his, qui interficere hostem in bello iusto negarent esse peccatum. Sed de his hactenus.

(1) Vide quae dixi *lib.* i. *cap.* iii. §. xxv. num. 3. *p.* 172. *seq. tom.* i.

(2) Confer quae dixi *ibid.*

gis, amplificarique possit. Iu civitate namque, quam princeps regat, ac moderetur, qui norit, subditum se Deo esse oportere, cognoscatque costitutum se regem esse; non ut propriis, sed ut civium commodis utilitatibusque prospiciat, adeoque sibi nihil esse suscipiendum, quod aequitati, quod paci, quod tranquillitati eorum repugnet; immo vero agenda omnia, quae ad felicitatem reipublicae conducant, colendam liberalitatem, castitatem, integritatem morum, iustitiam, eamque maxime, quae est erga Deum optimum, atque maximum, pietatem, quis neget administrationem rerum et ut utilem civibus, et optandam exteris futuram? At haec omnia christiana religio (1) ut in quoque suorum, ita in iis etiam postulat, qui primas in republica partes tenent.

Satis dictum de principibus, magistratibusque christianis est. Nunc de subditis. Nam in recte, sapienterque administrata republica, quemadmodum princeps neque superbe, neque crudeliter, neque illiberaliter, iniusteque imperare atque prae oculis nihil aliud, quam salutem felicitatemque civium habere debet, ita cives bene esse animatos necesse est, nihil ut praetermittant eorum, quae pertineant (2) ad declarandam summam eorum erga principem voluntatem. Quamobrem et preces pro rege, magistratibusque fundant oportet, et pareant imperanti, modo nihil iubeat, quod cum religione, praeceptisque divinis (3) pugnet, et tributa (4) pendant et quibuscumque rebus possint, iuvent, et prudenter, inculpateque in civitate versentur. Id vero nostris praescribit christiana religio. Sapienter igitur recteque respublica administrabitur, quam veri christiani constituant. Non ergo est eadem religio reipublicae inimica.

(1) Haec enim praescribit Christus omnibus, qui ad veram accedunt religionem. Adeoque etiam magistratibus. Quod cum perspicuum sit, non eget copiosiore oratione. Quae autem incommoda in rempublicam illata a principibus ethnicis fuerint, qui ab iis institutis praeceptionibusque abhorrerent, diligenter est ab Iohanne Francisco Buddeo in *dissert. de concordia relig. christianae, statusque civilis cap.* I. §. II. *eq edit.* an. 1712. demonstratum. Sed is auctor cum partibus Lutheri studeret, multa contra romanam ecclesiam in ea ipsa dissertatione turbat, quae alio loco opportune refutabuntur.

(2) Confer priorem epist. s. Petri *cap.* II. v. 13., s. Paulum epist. ad Titum *cap.* III. v. 1., et *epist. ad Timoth. cap.* II., et quae scripsi *lib.* III. *pag.* 343. *seq. huiusce operis.*

(3) Reddendum enim praecipit Christus *quae sunt Caesaris Caesari, et quae sunt Dei Deo, Matth.* XXII. v. 21. *Oportet namque magis obedire Deo, quam hominibus. Actor.* V. v. 29. Quare apostoli eos, qui magistratum obtinebant, prohibebantque, ne Christi nomen praedicaretur, sic alloquuntur *actor. cap.* IV. v. 18. „Si „ iustum est in conspectu Dei vos magis audire quam „ Deum, iudicate.

(4) Vide quae scripsi *lib.* III. *huius operis p.* 343. *seqq.*

II.

Refellitur secundi generis adversariorum error.

Sublato autem eorum errore, qui religionem christianam componi cum statu civili negarent posse, corruat necesse est aliorum opinio, quorum secundo loco meminimus, quique christiano viro magistratu fungi inque civilibus, criminalibusque iudiciis versari, plectereque improbos, qui capitale crimen admisissent, licere inficiarentur. Itaque missis, quae ex scripturis consensioneque veterum christianorum in hanc rem disputavimus numero superiore, ne quis a me actum agi putet, ea solum persequar, quae ad hunc locum maxime spectare videantur. Animadvertendum vero est, consuesse veteres christianos ecclesiasticam communionem negare his, qui sine litteris episcoporum suorum, quas communicatorias appellabant, in alias provincias migrarent. Cumque praefecti provinciis, ceterique fere omnes, qui magistratum obirent, ex aliis regionibus esse solerent, factum hinc est, ut patres synodi (1) primae arelatensis sancirent, ut qui alio se conferre, obeundi magistratus cuiusquam caussa, deberent, hi primum communicatorias litteras a patriae episcopo impetrarent, postque secederent, curaeque episcopi loci, in quo praefecturam obtinerent, subiecti essent. Episcopo praeterea impositum ab iisdem patribus onus fuit, ut caveret, ne quid a magistratibus contra disciplinam ageretur; utque si peccassent, communione ecclesiastica prohiberi iuberet. Tantum scilicet aberat, ut magistratum christiani veteres geri a nostris sine culpa posse negarent, ut potius praefectos provinciarum, qui caussas, litesque dirimere, plectereque nocentes extremo supplicio solerent, sacris interesse sinerent, participesque esse divinorum sacramentorum facile paterentur. Quamobrem egregie est ab Innocentio I. romano pontifice ad Exsuperium tolosanum episcopum de

(1) *Ann. 314. tom. 1. concilior. Hard. edit. p. 264. can.* 7. „ De praesidibus, qui fidelm ad praesidatum „ prosiliunt, placuit, ut cum promoti fuerint, litte„ ras accipiant ecclesiasticas communicatorias: ita „ tamen, ut in quibuscumque locis gesserint, ab epi„ scopo eiusdem loci cura de illis agatur, et cum coe„ perint contra disciplinam agere, tum demum a „ communione excludantur. Similiter de his, qui rem„ publicam agere volunt.

magistratibus christianis, qui tormentis improbos excruciassent, in aliquosque eorum capitalem tulissent sententiam, quid facto esset opus (1) rogantem, scriptum. « De his nihil legimus a ma- » ioribus definitum. Meminerant enim a Deo potestates has es- » se concessas, et propter vindictam noxiorum gladium fuisse » permissum, et Dei esse ministrum vindicem in huiusmodi da- » tum. Quemadmodum igitur reprehenderent factum, quod au- » ctore Deo viderent esse concessum? De his ergo ita, ut ha- » ctenus servatum est, sic habemus, ne aut disciplinam evertere, » aut contra auctoritatem Domini venire videantur ». Quin etiam Eusebius caesariensis libro octavo historiae summam imperatorum erga nostros voluntatem fuisse testatur, propterea quod christianos aliquot provinciis praefecissent, quin eos adigendos ad sacrificandum (2) putassent. Id autem ille numquam dixisset, si magistratu fungi christiano viro nefas esse existimasset. Quid si in secundo de vita Constantini libro (3), imperatorem laudet, quod ut commodis reipublicae, religionique cousuleret, praesides in provincias miserit eos, qui sacris essent initiati christianorum? Iam vero aegre ne maiores nostri tullissent legem ab Iuliano latam (4), ne quis ad gubernacula provinciarum accederet, qui christianum se esse profiteretur; quasi cautum a Christo fuisset, ut qui suas partes consectarentur, numquam in eos gladio animadvertere auderent qui commeriti essent capitale supplicium? At id non modo graviter tulerunt, sed etiam invecti in apostatam sunt calumnia nostros de dignitatibus, publicisque muneribus removentem.

Sed erunt fortasse, qui pugnantia loqui patres contendant, afferantque testimonia quorumdam, fas esse christiano magistratum obire, negantium. Nam et synodum eliberitanam dicent (5),

(1) Epistola vi. ad Exsuperium tolosanum *cap.* III. *p.* 793. *collect. epist. rom. pont. edit. Coustantii tom.* I.

(2) *Cap.* I. *p.* 375. *edit. cantabrig.* „ Argumento „ esse potest imperatorum benignitas erga nostros, „ quibus regendas etiam provincias committebant, „ omni sacrificandi metu eos liberantes, ob singula- „ rem, qua in religionem nostram effecti erant, be- „ nevolentiam „.

(3) *Cap.* XLIV. *p.* 558. *edit. sinod.* „ Post haec im- „ perator serio manum operi admovit. Ac primum „ quidem in singulas provincias eos praesides ut pluri- „ mum misit, qui salutari fidei dicati essent „.

(4) Vide Sozomen. *lib.* v. *cap.* XVIII. *p.* 207. *edit. cantabrig.* qui sic habet. „ A conventibus, et a foro eos „ prohibuit, nec iudicare, aut magistratus gerere, aut „ honoribus, ac dignitatibus frui permisit „. Socrates *lib.* III. *hist. cap.* XIII. *pag.* 188. *edit. sinod. cantabrig.* „ Interdixit, ne christiani regendas provincias accipe- „ rent. Quippe, aiebat, lex ipsorum gladio uti vetat „ adversus eos, qui capitale supplicium commeriti fue- „ rint „.

(5) *Can.* 56. *tom.* I. *concil. edit. Hard. pag.* 256. „ Magistratum vero, uno anno quo agit duumviratum, „ prohibendum placuit, ut se ab ecclesia cohibeat „.

communione eos, qui functi magistratu essent, prohibuisse, et Minucium Felicem (1), Tertullianum (2), Cyprianum (3), Hilarium (4), illumque ipsum Innocentium (5) primum, cuius modo meminimus, vel inimicas esse religioni potestates eiusmodi, vel maxime periculosas putare. Neque id quidem mirum cuiquam videri debere, cum Paulus in epistola priore ad corinthios (6) scribat: « Videte vocationem vestram, fratres, quia non » multi sapientes, secundum carnem, non multi potentes, non » multi nobiles ». Et Iacobus epistolae capite secundo (7) dicat: « Audite fratres mei dilectissimi. Nonne Deus elegit pau» peres in hoc mundo, divites in fide, et haeredes regni, quod » repromisit Deus diligentibus se ?.... Nonne divites per poten» tiam opprimunt vos, et ipsi trahunt vos ad iudicia » ?

Verumtamen facile haec omnia, quae pugnare prima specie videntur, componi possunt. Considerandum vero etiam, atque etiam est, vix aliquos initio fuisse in ecclesia dites, nobilesque viros, atque eiusmodi, qui philosophiae, scientiaeque *saecularis* laude florerent. Quo sane Pauli, et Iacobi, quae modo descripsimus, testimonia spectant. Quamvis Paulus, cum *non multos* dicat, aliquos saltem fuisse significet. Iam vero qui magistratum obibant, tanto odio in nostros homines incitati erant, ut eos tollendos funditus esse arbitrarentur. Quamobrem eos accusat Tertullianus cap. XVIII. de idololatria, ut ex loco supra indicato constat. Praeterea id maxime primorum temporum christiani quaerebant, ut pace, tranquillitateque animi fruerentur, qua quidem facile potiri, si magistratum obirent, non poterant. Longe quoque a fastu aberant, tutoque se vivere posse cognorant, si pri-

(1) Minutius Felix in Octavio *bibl. pat. tom.* III. *p.* 200. „ Neque de ultima statim plebe consistimus, si „ honores vestros, et purpuras recusamus : nec factiosi „ sumus, si omnes unum bonum sapimus, eadem con„ gregati quiete, qua singuli „. Recusabant ergo christiani honores, ac dignitates. Cur autem, nisi quia christianae legi adversabantur?

(2) Tertull. de idololatria *cap.* XVIII. *pag.* 97. *edit.* an. 1748. „ Vel hoc te commonefaciat, omnes huius „ saeculi potestates, et dignitates non solum alienas, „ verum et inimicas Dei esse, quod per illas adver„ sus Dei servos supplicia consulta sunt per illas, et „ poenae ad impios paratae irrogantur „. Idem *ibid. cap.* XVII. *pag.* 96. „ Cedamus itaque succedere alicui „ posse, ut in quoquo honore in solo honoris no„ mine incedat, neque sacrificet, neque sacrificiis au„ ctoritatem suam accomodet, non hostias locet, non „ curas templorum deleget, non vectigalia eorum „ procuret „. Et his demtis nihilominus magistratus illicitos esse statuit. Itaque *cap.* XLVI. *apologet. p.* 36. ne *aedilitatem quidem* a christiano peti scribit.

(3) Cyprian. *epist. ad Donatum p.* 5. *edit. oxon.*

(4) S. Hilarius *in ps.* 9. *n.* 5. *p* 99. *edit. paris. monach. s. Mauri.*

(5) *Epist.* II. *cap.* II. *n.* 14. *p.* 754. *edit. Coustant. collect. epist. rom. pont.*

(6) I. Cor. *cap.* I. *v.* 26.

(7) *V.* 5. *seqq.*

vatam vitam, atque a fori, dignitatumque strepitu distantem colerent. Quare Tertullianus de christiano loquens in eo libro, quem inscripsit de pallio (1). « Ego, inquit, nihil foro, nihil » campo, nihil curiae debeo ..... Non iudico, non milito, non » regno. Secessi de populo, in me unicum negotium mihi est, » nec aliud nunc curo, quam me curem ». Quam autem ille, hanc item sui temporis christianis fere omnibus attribuit Cyprianus (2) *vitam placidam, et fidam securitate*. Confirmat hanc nostram sentiendi rationem Origenes in octavo contra Celsum libro (3), « Neque, inquit, ea caussa christiani magistratus recu» sant, quod publica munia refugiant, sed quod se diviniori, et » magis necessario ecclesiae ministerio ad hominum salutem ser» vent ». Accedebat usus indignus homine bene nato, beneque instituto; quo fiebat, ut qui peterent, turpiter sibi ad magistratus assentatione pararent viam. Quamobrem Tertullianus in libro, quem cum catholicus adhuc esset, inscripsit de poenitentia (4), « Illos, *inquit*, qui ambitus obeunt capessendi magistra» tus, neque pudet, neque piget incommodis animae, et corpo» ris; nec incommodis tantum, verum et contumeliis omnibus » eniti in caussa votorum suorum. Quas non ignobilitates ve» stium affectant?... Ad omnem occursum maioris cuiusque per» sonae decrescentes ..... exules a libertatis, et laetitiae felicita» te, idque totum propter unius anni volaticum gaudium ». Quo spectat etiam s. Cypriani ad Donatum scribentis sententia (5). « Quos honores, *inquit*, putas esse, quos fasces? Illum » vides, qui amictu clariore conspicuus, fulgere sibi videtur in » purpura. Quibus hoc sordibus emit, ut fulgeat? Quos arro» gantium fastus prius pertulit? Quas superbas fores matutinus » salutator obsedit?... Neque enim coli moribus ille meruit; sed » fascibus ». Haec autem tam levis, tamque coacta agendi ratio coniungi cum libertate christianorum, et contemtu caducarum rerum non poterat. Quare ille idem Tertullianus XLVI. capite apologetici (6), « Si de modestia certem, ecce Pythagoras apud » thurios, Zenon apud prienenses tyrannidem affectant, chri-

(1) *Cap. v. p.* 118.
(2) Epist. ad Donatum *p.* 8. *edit. oxon.*
(3) *Num.* 75. *p.* 798. *edit. paris. monach. s. Mauri tom.* I.
(4) *Cap.* XI. *p.* 128.
(5) Ibid. p. 8.
(6) *Pag.* 391. *edit. Havercampi an.* 1718.

» stianus autem nec aedilitatem ». Quid? si arduum, ac perdifficile esset magistratum, sine culpa, primis illis temporibus ad quartum usque ecclesiae saeculum gerere, cum saepe iniuste agere praefecti provinciarum, atque urbium cogerentur? Itaque s. Hilarius (1), « Qui volunt ecclesiae legibus subditi, *inquit*, » fori legibus iudicare ..... necesse est eorum, in quibus diver- » sabuntur, negotiorum quodam pestilenti contagio polluantur... » Et quamvis religiosi propositi tenaces sint, tamen per neces- » sitatem sedis obtentae, tum ad contumeliam, tum ad iniuriam, » tum ad poenam, cunctante licet voluntate, coguntur. Idcirco » hanc eorum cathedram, cathedram pestilentiae propheta cogno- » minat ». Non discrepat Innocentius I. pontifex maximus. Nam in epistola tertia scribit hoc modo (2): « Quantos ex aliqua mi- » litia (comprehendit autem hisce vocibus omnes magistratus), » qui cum potestatibus obedirent, severa necessario praecepta » sunt executi? Quantos ex curialibus, qui dum parent pote- » statibus, quae sibi sunt imperata, fecerunt »? Atque Augustinus quidem in epistola ducentesima vicesima ad Bonifacium (3), « Cum amantur bona, *inquit*, perpetrantur mala ..... et cum ti- » mentur, quae ad exiguum tempus nocent, si tamen nocent, » committuntur ea, quae vere in aeternum noceant ». Quamquam negari non potest, quin aetate Augustini aliqui florerent, qui magistratum recte, integreque obirent, ab eoque praesule summis laudibus celebrarentur. Quod si timendum temporibus orthodoxorum imperatorum erat, ne praefecti civitatibus, provinciisque gravissimis sceleribus implicarentur, quis neget multo fuisse maiora pericula subeunda iis, qui rempublicam administrabant, cum ethnici imperio potirentur? Atque ut cetera praetermittam, est illud sane certissimum, adigi eos non modo ad procuranda sacra plerumque, sed etiam ad sacrificandum consuesse (4). Quid? si ne illud quidem ferendum erat, quod aut vi legum, aut inveterata consuetudine fieri solebat, ut ludos populo, spectaculaque magistratus proponerent, quae damnata eccle-

(1) In *ps.* 1. *n.* 5. *pag.* 19. *edit. paris. monachor. s. Mauri.*

(2) *Epist.* III. *cap.* IV. *n.* 7. *p.* 769. *edit. Coustant. collect. epist. rom. pont.*

(3) *Tom.* II. *opp. pag.* 813. *edit. paris. monachor. s. Mauri.*

(4) Vide Tertull. lib. de idololatria *cap.* XVII. *p.* 96. *edit. modo indicatea*, et concilium eliberitanum *can.* 40. *p.* 254. *tom.* I. *concil. edit. Hard.*

siae auctoritate fuissent? Hinc Innocentius I. pontifex (1), « Con» stat, *inquit*, eos publicis functionibus occupatos, in ipsis mu» niis etiam voluptates exhibere, quas a diabolo inventas esse » non dubium est, vel ludorum, vel munerum apparatibus aut » praeesse, aut interesse ». Et alibi: « Quantos (2) qui volu» ptates, et editiones populo celebraverint » ? Coronis item redimitis, quae idolis consecratae essent, in publicum interdum magistratus procedere necesse erat. Id vero in christiano quis, nisi impius, passus esset? Nemo enim aliqua dignitate praestabat, qui (ut est memoriae traditum a Claudio Saturnino, cuius est a Tertulliano in libro de corona militis facta mentio) non iis coronis abuteretur. « Ut nullam gratiam floris, nullam lae» titiam frondis, nullum cespitem, aut palmitem non alicuius ca» piti invenias consecratum ». Haec cum ita essent, quemadmodum eorum vitam, agendique rationem probassent christiani veteres, qui ad magistratus accederent? Ubi sublata necessitas aut sacrificandi, aut superstitionem procurandi est, quotusquisque fuit, qui magistratus malum esse quidpiam arbitraretur? Hoc querebantur permulti, esse eorum, qui dignitates expeterent, vitam institutionemque plenam periculorum. Itaque curandum christiano viro etiam, atque etiam esse, ut ne cum privatus tuto in civitate versaretur, ambitu, petitioneque honorum, ac dignitatum, periculum amare videretur, eoque periculo sibi ipsi inferret interitum sempiternum. Quamquam si ex usu esset reipublicae, non solum non accusandum, qui magistratum obiret, sed etiam laudandum dicerent (3).

III.

Eorum, quos tertio, quartoque loco memoravimus, sententiae refelluntur.

Tertius est eorum error, qui licere quidem nostris magistratu fungi, principatumque in civitate obtinere; iudiciis autem,

(1) *Epist.* II. *cap.* II. *n.* 14. *p.* 754.

(2) *Epist.* III. *cap.* IV. *n.* 7. *p.* 769., *et cap.* VI. *n.* 9. *pag. ead.*

(3) Confer Eusebii, aliorumque veterum christianorum testimonia, quae supra descripsimus.

in quibus de capite cuiusquam agatur, aut praeesse, aut interesse, sententiasque capitales ferre, nullo modo licere arbitrantur. Hos autem cum fuse copioseque supra refutaverim, nulla est caussa cur iterum esse exagitandos putem. Quamobrem accedo ad eorum refellendam opinionem, quorum quarto loco meminimus, quique patribus iniuriam conflabant, quasi negarint, fas esse christianis moderari rempublicam. Sed quoniam superioribus numeris demonstratum est, quae de hoc genere argumenti veterum plerorumque omnium opinio fuerit, multosque, cum interpretari Tertullianum conentur, tum maxime implicari video, dabo equidem operam, ut quid ille senserit, non opinione mea, sed veritate plane constet. Atque hoc praedico, non eos esse nos, qui tantum valere apud orthodoxos auctoritatem Tertulliani existimemus, ut si lapsus errore est, ullam putemus invehi in ecclesiam posse partem incommodorum. Nam etsi consensionem patrum facio, ut debeo, plurimi, tamen quod unus, alterque eorum senserit aliquando, non tanti facio, ut semper probem. Nam ut consensio traditionis, sic est eorum privatae opinionis argumentum dissensio. Homines enim et ipsi fuerunt, quorum est hominum tam misera, tamque infirma conditio, ut si non saepe, at interdum saltem (1) labantur. Quod si de ceteris ita est iudicandum, quorum excellens in omni genere virtus, et doctrina erat, quanto magis de Tertulliano, qui circumventus deinde a cataphrygibus, incidit magno damno suo in ineptissimas, absurdissimasque sententias? Verum an hoc etiam errore lapsus sit, qui fas esse christiano viro magistratu potiri negat, hoc illud est, quod ostendi

(1) S. Augustinus *epist.* CXLVIII. *al.* CXI. *pag.* 502. *tom.* II. *opp. edit. paris. monach. s. Mauri.* „ Neque enim „ quorumlibet disputationes, velut scripturas canonicas habere debemus, ut nobis non liceat, salva honorificentia, quae illis debetur hominibus, aliquid in „ eorum scriptis improbare, atque respuere; si forte „ invenerimus, quod aliter senserint, quam veritas habet, divino adiutorio vel ab aliis intellectam, vel a „ nobis. Talis ego sum in scriptis aliorum, tales volo „ esse intellectores meorum „. Et *lib.* XI. *contra Faustum cap.* V. *pag.* 222. *tom.* VIII. *opp. edit. eiusd.* ubi de auctoritate sacrarum litterarum egit, tum de ceteris scriptoribus, quicumque tandem fuissent, „ In opusculis posteriorum, *inquit*, quae libris innumerabilibus „ continentur, sed nullo modo illi canonicae sacratissimarum litterarum auctoritati coaequantur, etiam in „ quibuscumque eorum invenitur eadem veritas, longe „ tamen est impar auctoritas. Itaque in eis, si qua forte propterea dissonare probantur a vero, quia non „ ut dicta sunt, intelliguntur, tamen liberum ibi habet „ lector, auditorve iudicium, quo vel approbet, quod „ placuerit, improbet, quod offenderit: et ideo cuncta „ eiusmodi, nisi vel certa ratione, vel ex illa canonica „ auctoritate defendantur, ut demonstretur, sive omnino ita esse, sive fieri potuisse, quod vel disputatum „ ibi est, vel narratum, si cui displicuerit, aut credere „ noluerit, non reprehenditur „. Et *epist.* LXXXII. *al.* XIX. *ad Hieronymum pag.* 19. *tom.* II. „ Alios autem ita lego, „ ut quantalibet sanctitate, doctrinaque praepolleant, „ non ideo verum putem, quia ipsi ita senserunt, sed „ quia mihi vel per auctores canonicos, vel probabili, „ quod a vero non abhorreat, persuadere potuerunt „.

mihi non implicatis quibusdam, sed disertis eius scriptoris, apertisque testimoniis plane vellem. Atque illud quoque animadvertendum est, Tertullianum, si quid minus recte dixit, hoc christianorum, qui tum florcrent, in primisque catholicorum si non omnium, at pene omnium sententia fuisse (1) contrarium. Nostri enim, ut fas esse christiano viro rempublicam administrare ostenderent, exemplis utebantur Iosephi ac Danielis, qui magistratu functi in regionibus essent, in quibus principatu viri ethnici, implicatique superstitione deorum potiebantur. Quae res eius ipsius scriptoris, de quo nunc agimus auctoritate liquet. Quare nihil hominem morarer, si cum ceteri nobiscum sentiant, ille unus et veteri, et satis bene constitutae doctrinae, sententiaeque adversaretur. Verumtamen quae res eo tempore permultae erroris, ac superstitionis plenae peragendae magistratibus erant (2), in caussa fuerunt, cur paullo acrius, duriusque ita ut consueverat, de dignitatibus eiusmodi scriberet, quam ferre ratio videretur. Novimus autem ingenium Tertulliani. Ita enim aestu disputationis affici solebat, ut mediam perraro insisteret viam, et in extrema contra saepe sese abripi pateretur.

At quae sunt potestatis propria, ut ius dicere, ut leges (3) ferre, ut nocentem capitis condemnare, geri a christianis homi-

(1) Nam sic habet *cap. xvii. lib. de idololat. p.* 96. *edit. venetae an.* 1748. „ Hinc proxime disputatio (inter „ christianos) oborta est, an servus Dei alicuius digni„ tatis, aut potestatis administrationem capiat, si ab „ omni specie idololatriae intactum se, aut gratia ali„ qua, aut astutia etiam praestare possit: secundum „ quod et Ioseph, et Daniel mundi ab idololatria et di„ gnitatem, et potestatem administraverunt in orna„ mento praefecturae totius Aegypti, sive Babyloniae „.

(2) Has recenset ibidem Tertullianus. „ Cedamus „ itaque succedere alicui posse, ut in quoquo honore, „ in solo honoris nomine incedat, neque sacrificet, ne„ que sacrificiis auctoritatem suam accomodet, non ho„ stias locet, non curas templorum deleget, non vecti„ galia eorum procuret, non spectacula edat de suo, „ aut de publico, aut edendis praesit, nihil solemne „ pronunciet, vel edicat „.

(3) Ibid. seq. „ Iam vero, quae sunt potestatis „ neque iudicet de capite alicuius, vel pudore, feras „ enim de pecunia, neque damnet, neque praedamnet, neminem vinciat, neminem recludat, aut tor„ queat, si haec credibile est fieri posse. Iam vero de „ solo suggestu, et apparatu honoris tractandum. „ Proprius habitus uniuscuiusque est, tam ad usum „ quotidianum, quam ad honorem, et dignitatem. „ Igitur purpura illa, et aurum, cervicis ornamentum, „ eodem more apud aegyptios, et babylonios insi„ gnia erant dignitatis; quo more nunc praetextae, „ vel trabeae, vel palmatae, et coronae aureae sacer„ dotum provincialium, sed non eadem conditione. „ Tantum enim honoris nomine conferebantur his, „ qui familiaritatem regum merebantur; unde et pur„ purati regum vocabantur a purpura, sicut apud „ nos a toga candida candidati, sed non ut suggestus „ ille sacerdotii quoque, aut aliquibus idolorum offi„ ciis adstringeretur. Nam si ita esset, utique tantae „ sanctitatis, et constantiae viri statim habitus inqui„ natos recusassent, statimque apparuisset Danielem „ *idolis non deservisse, nec Belem, nec draconem colere*, „ quod multo postea apparuit. Simplex igitur *purpura* „ illa, nec iam dignitatis erat, sed ingenuitatis apud „ barbaros insigne. Quemadmodum enim et Ioseph, „ qui servus fuerat, et Daniel, qui per captivitatem „ statum verterat, civitatem babyloniam, et aegyptiam „ sunt consecuti per habitum barbaricae ingenuitatis: „ sic penes nos quoque fideles, si necesse fuerit, po„ terit et puerilis praetexta concedi, et puellis stola, „ nativitatis insignia, non potestatis; generis, non ho-

nibus negat posse. Quin etiam exempla Iosephi, ac Danielis existimat non esse similia. Principio enim nova a veteribus discrepare scripsit. Quamobrem quod Iosepho, et Danieli servis licuit, hoc christiano libero minime licere. Deinde esse nos ait sectatores Christi oportere. Christum autem ignobilem, pauperem, vestitu incultum fuisse, nullumque in suos, propterea quod regnum hic se obtinere negasset, exercuisse ius potestatis. Esse igitur divitias vestitus cultum, ius potestatis, cetera denique omnia, quae cum magistratu coniuncta sunt, fugienda. Eierasse praeterea nos omnem saeculi pompam in baptismo. Magistratum vero, quid esse, nisi saeculi pompam?

Sed non is ego sum, qui non videam, quam haec sint implicata difficultatibus. Tametsi ubi de Tertulliano agitur, ut dictum paullo ante est, non verborum illius, quam ingenii, quod fervens, atque saevum erat, rationem habendam putem. Verum non omnino, sed σχέσει, hoc est *comparate* ad conditionem temporum, pugnat Tertullianus, administrari a quoquam nostrum non posse rempublicam. Nam cum latae leges de tollenda religione vera, deque puniendis christianis essent, qui civitati praesiderent, ii, si adductus in iudicium christianus (1) esset, vel

„ noris; ordinis, non superstitionis. Ceterum purpurae, vel cetera insignia dignitatum, et potestatum, inferius dignitati, et potestatibus idololatriae ab initio dicata, habent profanationis suae maculam, cum praeterea ipsis etiam idolis induantur praetextae, et trabeae, et laticlavi, fasces quoque, et virgae praeferantur, et merito. Nam daemonia magistratus sunt saeculi. Huius collegii insignia, fasces, et purpuras gestant. Quid ergo proficies, si suggestu quidem utaris, opera vero eius non administres? Nemo in immundis mundus videri potest. Tunicam si induas inquinatam per se, poterit forsitan illa non inquinari per te, sed tu per illam mundus esse non poteris. Iam nunc qui de Iosepho, et Daniel argumentaris, scito non semper comparanda esse vetera, et nova, rudia, et polita, coepta, et explicata, servilia, et liberalia. Nam illi etiam conditione servi erant, tu vero nullius servus, in quantum solius Christi, qui te etiam a captivitate saeculi liberavit, ex forma dominica agere debebis. Ille Dominus in humilitate, et ignobilitate incessit, domicilio incertus. Nam filius, inquit, hominis non habet, ubi caput collocet. Vestitu incultus, neque enim dixisset, ecce qui teneris vestiuntur in domibus regum sunt, vultu denique, et aspectu inglorius, sicut et Esaias pronunciaverat. Si potestatis ius quoque nullum, ne in suos quidem exercuit, quibus sordido ministerio functus est, si regem denique fieri, conscius sui regni refugit, plenissime dedit formam suis, dirigendo omni fastigio, et suggestu, quam dignitatis, quam potestatis. Quis enim magis iis usus fuisset, quam Dei filius? quales, et quanti eum fasces producerent? qualis purpura de humeris eius floreret? quale aurum de capite radiaret, nisi gloriam saeculi alienam et sibi, et suis iudicasset? Igitur quam noluit, reiecit, quam reiecit, damnavit, quam damnavit, in pompa diaboli deputavit. Non enim damnasset, nisi non sua. Alterius autem esse non possent, nisi diaboli, quae Dei non sunt. Tu si diaboli pompam ierasti, quidquid ex ea attigeris, id scias esse idololatriam. Vel hoc te commonefaciat, omnes huius saeculi potestates, et dignitates, non solum alienas, verum et inimicas Dei esse, *quod per illas adversus Dei servos supplicia constituta sunt, per illas et poenae ad impios paratae irrogantur.* Sed nativitas, et substantia tua molestae tibi sunt adversus idololatriam. Ad evitandam, remedia deesse non possunt; cum etsi defuerint, supersit unicum illud, quod felicior factus sis non in terris magistratus, sed in caelis.

(1) Vide locum Tertulliani notat. sup.

lege in eum agere, vel se in vitae discrimen coniicere cogebantur. Quorum quidem alterum iniquitatis, ac sceleris esset, alterum in homine praesertim, qui dignitates expetivisset, periculi, et difficultatis plenum. Accedebat ambitio, gratia, favor, cupiditas ampliorum, maiorumque honorum, ad quos sibi magistratus munire solebant viam, quae omnia in caussa saepe erant, quo minus sancte, integreque iustitia administraretur. Quod autem Iosephi exemplum inficietur esse simile, parvi refert. Christum enim christianis proponit ad imitandum. Itaque et pauperem christianum, et *vestitu incultum*, verum esse tanti magistri discipulum agnoscit. Ceterum ut non divites damnat (1), ita ne magistratum quidem. Quamquam ut divitem non duci amore divitiarum, ita magistratum sine ambitu, gloriaeque cupiditate obtineri difficile (2) sane esset. Quamobrem quemadmodum Christus facilius esse camelum per acus foramen pervadere, quam divitem potiri caelorum regno, sic Tertullianus ἐμφατικῶς dixit, salvum esse eum, qui principatum ambitu, gloriaeque cupiditate consequi studeat, non posse. Atque magistratus quidem dignitatem nisi ambitu, gloriaeque inanis ardore, potiri hominem fere neminem consuesse. Iam vero qui neque superstitione, neque ambitu, et gloriae cupiditate, neque favore, gratiaque permoveretur; sed ob unam virtutem ad magistratum gerendum eligeretur, iustitiam administraret, idque faceret, quod aequum, quod iustum, quod religioni christianae consentaneum videretur, et esset, hunc neque damnavit Tertullianus usquam, neque ratio ulla est, cur damnandum (3), ut sibi constaret, putaverit.

(1) Apologet. *cap.* I. *pag.* 2. *edit.* an. 1748. *lib.* I. *cap.* I. *ad nationes pag.* 40., *et lib. ad Scapulam cap.* IV. *p.* 71. ubi, „ Nam et Proculum christianum, *inquit*, „ qui Torpacion cognominabatur, Euhodiae procuratorem, qui eum (hoc est Severum) per oleum aliquando curaverat, requisivit, et in palatio suo habuit usque ad mortem eius ... Sed et clarissimas „ feminas, et clarissimos viros Severus sciens huius „ sectae esse, non modo non laesit, verum et testimonio exornavit, et populo furenti in nos palam „ restitit ... Quid facies de tantis millibus hominum, „ tot viris, ac feminis omnis sexus, omnis aetatis, „ *omnis dignitatis* offerentibus se tibi ?.... Quid ipsa „ Carthago passura est decimanda a te, cum propinquos, cum contubernales suos illic unusquisque cognoverit, cum viderit illic fortasse et *sui ordinis viros, et matronas, et principales quasque personas*, et „ amicorum suorum vel propinquos, vel amicos ? „. Laudat igitur viros dignitate, adeoque divitiis etiam pollentes, eosque qui ordinis proconsularis, senatoriique essent, Tertullianus, quod christianismum profiterentur. At non laudasset, si omnem dignitatem, si quocumque tandem modo possiderentur, divitias omnes reprobasset, ut in libro de idololatria *cap.* XVII. *pag.* 96. supra descripto, prima specie reprobare videtur.

(2) Nam si dignitatem non probat, eam scilicet non probat, quae superstitione, ambitu, inanis gloriae cupiditate, iisque modis, quos recenset Tertullianus sup. p. 46. not. 3., non quae virtute obtineretur.

(3) Neque qui senatum plenum esse christianorum dixit, is omnem ademit christianis hominibus dignita-

Nihilo gravius est, quod ex capite vicesimo primo (1) apologetici opponunt, quasi Tertullianus, christianum esse Caesarem posse, inficietur. Nam quod ille scribit: « Sed et Caesares credidissent super Christo, si aut Caesares non essent saeculo » necessarii, aut si et christiani potuissent esse Caesares ». Non eo spectat, ut principatum in republica a christianis nullo modo, sed ut eo, qui tunc invaluerat, rerum statu, obtineri non potuisse intelligatur (2). Quis enim nostrorum hominum passus esset, ut iis vitiis, quibus dediti Caesares erant, ullus imperator christianam religionem profiteretur? Sed de christiano, cui magistratum gerere liceat, satis dictum est (3).

§. II.

De origine laicae potestatis.

Oritur autem de origine laicae potestatis inter scriptores nostros dissensio, aliis divinam, seu ex Deo ἀμέσως *immediate* profectam esse aientibus (4), aliis contra acriter, vehementerque (5) negantibus. Atque affirmantes quidem his potissimum argumentis niti, ac fidere consueverunt. Principio loca sacrae scripturae

tem. Vide *apolog. cap.* I. *p.* 2. et *lib.* I. *ad Nat. cap.* I. *pag.* 40.

(1) *Pag.* 78. *edit. an.* 1746. *in append.*

(2) Confer Cellerium *hist. general.* des auteurs sacrés, et ecclesiastiques *tom.* II. *pag.* 443. *edit. paris. an.* 1730., et *apolog. moral. ss. pp. edit. an.* 1718. *pag.* 93., La Cerdam *comment. in apologet. Tertull. p.* 134. *edit. an.* 1641. Huc item propendet Iohannes Franciscus Buddeus *isagoge ad theologiam universam p.* 625. *lib. poster. cap.* IV. *edit. an.* 1727.

(3) Eorum, qui a christiano viro geri magistratum posse, copiose, diligenterque demonstrarunt, aliquos supra in notationibus numeravimus. Confer Dugetum *dissert.* 30. *collat. eccl. tom.* I. *p.* 503. *seq. edit. an.* 1742., Bellarminum *lib.* III. *de laicis sive saecularibus cap.* I. *seq. tom.* II. *app. pag.* 254. *edit. an.* 1721. Multa etiam in hanc rem disputant protestantes Simon Episcopius *tract. brevi in quo expenditur quaestio, an homini christiano liceat gerere magistratum p.* 71. *seq. par.* II. *app. theolog. edit. an.* 1678., Philippus a Limborch *theologiae christianae lib.* I. *cap.* LXIII. *pag.* 575. *edit. an.* 1700, Samuel Przipcovim *animad. in libell. cui titulus,* de qualitate regni D. N. I. C., ubi inquiritur, an christiano, sive regni eius subdito, terrenae dominationes conveniant? *p.* 621. *tom.* II. bibliothecae fratrum polonorum: et de iure magistratus, et privatorum in belli, pacisque negotiis *ibid pag.* 685. *seq.*, et apolog. prolix tractatus de iure christiani magistratus *ibid. p.* 739. *seq.*

(4) Petrus de Marca *lib.* II. *de concordia sacerdotii, et imperii cap.* II. *n.* 1. *seq. p.* 86. *seq. edit. francofort. an.* 1708., Victorinus *in relect. de potestate civili num.* 8. apud Marcam *ibid.*, Duvallim *de supr. rom. pont. p.* 1., *quaest.* 1. *apud Marcam ibid.*, Renatus Choppinus *de sacra politia lib.* I. *tit.* VII. §. IX. *p.* 135. *seq. edit. an.* 1609. Et ut ceteros praetermittam, Iohannem Fridericum Hornius *de civit. lib.* II. *cap.* I. *edit. francofert. an.* 1672., et I. Adamus Osiander *observ. in Grot. lib.* I. *cap.* III. §. VII. *p.* 478.

(5) Bellarminus *lib. cit. cap.* VI. *p.* 257. *seq. eiusd. edit. venetae tom.* II., M. Charlesim *tract. de libert. eccl. gallicanae lib.* IV. *cap.* IV. *pag.* 166. *seq. edit. an.* 1684., Iac. Benignus Bossuetius *declar. cler. gall. etc. par.* I. *lib.* I. *cap.* III. *tom.* I. *pag.* 127. *seqq. edit. an.* 1745., Iohannes Antonius Biancus ord. min. vir doctus *tom.* III. *della podestà, e della polizia della chiesa lib.* I. *cap.* I. *p.* 6. *seq. edit. rom. an.* 1745., et e protestantibus Hugo

ex vetere (1), novoque (2) testamento colligunt, quibus statuitur per *sapientiam divinam* principatum obtinere reges, omnemque illorum datam *esse* divinitus *potestatem*, cui proinde christianos parere oporteat. Describunt inde testimonia sanctorum patrum Irenaei (3), Tertulliani, Chrysostomi, Augustini, aliorumque multorum, qui inde esse imperatorem dixerunt, unde et homo est, antequam imperator constituatur. Tertio loco canones aliquot recensent, quibus aequari ecclesiasticae (4) civilem potestatem putant, atque concludunt, ut illius, sic huius etiam esse agnoscendum *immediatum* auctorem Deum. Quarto, concilii parisiensis, quod anno octingentesimo vicesimo nono celebratum est (5), canonem laudant, quo rem plane confici arbitrantur. Is vero sic habet : « Nemo *regum* a progenitoribus regnum sibi » administrari, sed a Deo veraciter, atque humiliter credere de» bet dari, qui dicit meum est consilium, et aequitas, mea est » prudentia, mea est fortitudo (6), per me reges regnant, et le» gum conditores iusta decernunt : per me principes imperant, » et potentes iustitiam decernunt. Quod autem non ab homini» bus, sed a Deo regnum terrenum tribuatur (7), Daniel pro» pheta testatur dicens : In sententia vigilum decretum est, et » sermo sanctorum, et petitio, donec cognoscant viventes, quod » dominetur excelsus in regno hominum, et cuicumque voluerit

Grotius *lib.* I. *cap.* IV. *de iure belli, et pacis* § VII. n. 3. *tom.* I. *p.* 155. *edit. amstelod. an.* 1735., Samuel Pufendorfius *lib.* VIII. *cap.* III. *de I. N. et G. pag.* 135. *seqq. edit. lond. an.* 1740., Noodtius *du pouvoir des souverains ex interpret. Iohannis Barbeyracii p.* 217. *seq. edit. amstelod. an.* 1714., Iohannes Franciscus Buddeus *instit. theolog. dogmat. lib.* V. *cap.* IV. §. XXIII. *pag.* 1269. *edit. lips. an.*1724., aliique innumeri, quos modo recensere non vacat.

(1) Proverb. *cap.* VIII. v. 15. „ Per me reges re„ gnant, et legum conditores iusta decernunt. Per me „ principes imperant, et potentes decernunt insti„ tiam „. Sapient. *cap.* VI. v. 3. „ Praebete aures vos, „ qui continetis multitudines, et placetis vobis in tur„ bis nationum. Quoniam data est a Domino potestas „ vobis, et virtus ab altissimo, qui interrogabit ope„ ra vestra, et cogitationes scrutabitur „. Vide Daniel. *cap.* IV. v. 14., et *cap.* V. v. 21., et *Hierem. c.* XVII. v. 5.

(2) Vide *epist. ad rom. cap.* XIII. v. 1. *seq.*

(3) S. Irenaeus *lib.* V. *contra haereses cap.* XXIV. n.3. *pag.* 321. *edit. venet. an.* 1735. „ *Quae sunt potestates, a* „ *Deo ordinatae sunt.* Manifestum est, quoniam menti„ tur diabolus dicens : *Mihi tradita sunt, et cui volo do* „ *ea.* Cuius enim iussu homines nascuntur, huius iussu „ et reges constituuntur „. Tertullianus *lib. apolog. cap.* XXX. *p.* 27. *edit. venet. an.* 1746. „ Inde imperator, „ unde et homo, antequam imperator. Inde potestas „ illi, unde et spiritus „. Confer Chrysostomum *homil.* XXIII. *in epist. ad rom. tom.* IX. *opp. p.* 686. *edit. paris. monach. s. Mauri*, s. Epiphanium *haeres.* XL. *pag.* 294. *tom.* I. *opp. edit. paris. an.* 1622. ubi „ Videsne, *inquit*, „ ut haec mundi potestas a Deo stabilita sit, gladiique „ ius obtineat? Neque vero id aliunde, quam a Deo ad „ vindicandum accipit „. Et s. Augustinum *lib.* V. *de civ. Dei cap.* XXI. 138. *tom.* VII. *opp. edit. paris. monach. s. Mauri.* „ Qui Augusto, ipse et Neroni : qui Vespasia„ no, vel patri, vel filio suavissimis imperatoribus, ipse „ et Domitiano crudelissimo (regnum, scilicet, dedit).

(4) Confer infra pag. 55. seq.

(5) *Concil. paris. an.* 829. *cap.* V. *p.* 1338. *tom.* IV. *concilior. edit. Hardaini.*

(6) *Prov. cap.* VIII. v. 15. *seq.*

(7) *Daniel. cap.* IV. v. 14.

» dabit illud, et humillimum hominem constituet super illud. » Item idem (1) loquens de Nabuchodonosor ad Baldassar, do» nec cognosceret, inquit, quod potestatem haberet altissimus in » regno hominum, et quemcumque voluerit, suscitabit super il» lud. Et per Ieremiam (2): Haec dicit Dominus exercituum » Deus Israel, haec dicetis ad dominos vestros: Ego feci ter» ram, et hominem, et iumenta, quae sunt super faciem terrae » in fortitudine mea magna, et in brachio meo extento, et dedi » eam ei, qui placuit in oculis meis. Hi vero qui a progenito» ribus sibi succedere regnum terrenum, et non potius a Deo » dari putant, illis aptantur, quos Dominus per prophetam (3) » improbat dicens: Ipsi regnaverunt, et non ex me, principes » extiterunt, et non cognovi. Ignorare quippe Deum, procul du» bio reprobare est. Quamobrem quisquis ceteris mortalibus tem» poraliter imperat, non ab hominibus, sed a Deo regnum sibi » commissum credat. Multi namque munere divino, multi etiam » Dei permissu regnant. Qui pie, et iuste, et misericorditer re» gnant, sine dubio per Deum regnant, qui vero secus, non eius » munere, sed permissu tantum regnant ». Extremum argumentum petitur ex seditione. Si enim humanam esse regnorum institutionem quisquam mortalibus persuadeat, timendum vehementer esse, ne turbae, contentiones, desertionesque populorum ab rege saepe ac multum existant, maximumque afferant rebus publicis detrimentum.

Qui contra sentiunt, habere se multa in promtu defendunt, quibus suam confirment sententiam. Iam vero quae ab aientibus proferri solent, refelli perfacile, ac dissolvi posse arbitrantur. Sic autem statuunt: homines primum (4) non praeceptione ulla

(1) Ibid. *cap.* v. v. 21.

(2) Hierem. *cap.* xxvii. v. 21.

(3) Oseae *cap.* viii. v. 4.

(4) Sic censent quidam eorum, qui [illegible] a Deo esse principes constitutos negant: si extent interdum in sacris bibliis testimonia, quae Deo acceptum referre imperium videantur, ea non aliter intelligi debent, quam sensu ipso, quo leges, caeteraque instituta vel sublata ab hominibus iuste atque ratio praescribit, vel invecta in rempublicam sunt, Deo attribui solent, quasi ab ipso vel sublata sint, vel introducta in societatem. Quid enim? An usquam auditum est, principem ullum (demto Mose, aliisque perpaucis) datum hominum civitati cuipiam a Deo fuisse, non vero voluntate, et consensu civium electum? Estque sane perspicuum, solam rationem a natura hominibus insitam, quae certe donum quoddam est Dei, in caussa fuisse, cur mortales in unum locum convenirent, leges ponerent, magistratus constituerent, propterea quod intelligerent, sine his societatem non modo non conservari, sed ne stabiliri quidem posse. Ac *supremi principis, subditi, domini, ac servi* notiones incognitas esse naturae pugnant. Nam omnes homines aequales, at aeque liberos creatos esse. Neque enim eos ceteris animantibus deteriores fecit Deus. Immo vero hominibus rationem adiunxit, qua belluis longe antecedunt.

Dei, sed cogitatione infirmitatis, debilitatisque suae, venisse in aliorum societatem; cumque sustinere privati aut hostium impetum, aut vim improborum civium nequirent, potestatem, quae totius populi communis esset, transtulisse in unum, pluresve homimes, quibus condendi leges, inque publicae pacis, tranquillitatisque perturbatores animadvertendi ius esset. Itaque civilem potestatem a Petro fuisse humanum (1) institutum, ordinationemque appellatam. Humanam vero ordinationem quemadmodum vocasset eam, quam ἀμέσως *immediatè* profectam ex Deo esse accepisset? Quod si divinitus *ordinata* esse dicuntur in scripturis regna, id non alio sensu intelligi, nisi hoc oportere, *quod salubre hominum institutum* Deus, qui res humanas regit, ac moderatur, ut res quasque sapienter, recteque sancitas, providentiae suae ratione, confirmando probaverit. Alioqui non regia solum, sed cuiusque magistratns potestas ex Deo ἀμέσως proficisceretur (2), propterea quod scriptum in sacris litteris sit, nulli potestati magistratuum esse resistendum, quum nulla sit potestas

Itaque non solum praesentia curant, sed etiam futura prospiciunt, caventque ne quid eveniat, quod eorum tranquillam vitam, felicitatemque perturbare posse videatur. Atque ratione quidem factum est, ut cum solitarii vivere commode non valerent, in societatem venerint, et constituerint civitates, ut alter alteri utilitati, atque auxilio esset. Sed ut commodis societatis fruerentur, agere omnia necesse erat, quae ad conservationem, stabilitatemque eiusdem societatis conducerent. Qui enim finem sibi aliquem proposuit, idem modos, rationesque, quibus eum consequi possit, consectari debet. Idque iam cum ratio postulet, tum Deus, qui certe novit, esse hominibus non utilem modo, sed etiam necessariam societatem, vult sane ut ii omnia acquirere, et parare conentur, quae ad pacem, quietem, ac felicitatem eorum conferunt. Est enim hoc providentiae illius, sapientiaeque maxime consentaneum. Etsi autem liberi natura sint homines, non tamen ea libertate gaudent, qua vivere iidem scelestae, improbeque impune possint. Rursum id curent oportet, ut sese sive propria, sive aliorum opera, conservent, ac tueantur. Quod cum natura cognitum cuique sit, ne oratione quidem eget. Itaque si soli, aut in civitate, sine rectore, homines vivere potuissent, nulla caussa, quamobrem alterius sese imperio, voluntatique subiicerent. Sed quoniam experiendo didicerunt (si cuique agere quod libuerit, fas esset), neque pacem, neque felicitatem, quin etiam ne libertatem quidem ullam in civitate futuram, propterea quod ambitio, avaritia, libido apud permultos sic valeant, ut eorum rationem perturbare, ac pene tollere videantur, itaque eosdem efficiant, ut ceteros vexent, cogantque vitam degere incommodi, et miseriarum plenam, vel unum, vel plures deligendum iudicaverunt, in quos potestatem omnem, qua quisque natura pollebat, transferrent, ut id facerent, quod ex usu esse reipublicae censuissent. Fieri enim nullo modo posse videbant, ut cum de communibus fortunis ageretur, omnes et saepe, et sine confusione in unum locum deliberatum congregarentur. Quamobrem Cicero *lib. II. de officiis cap. XII. pag. 343. tom. III. edit. genev. Oliveti*, „ Mihi „ quidem, inquit, non apud medos solum, ut ait Herodotus, sed etiam apud maiores nostros iustitiae „ fruendae caussa videntur olim reges bene morati „ constituti. Nam cum premeretur inops multitudo „ ab his, qui maiores opes habebant, ad unum aliquem confugiebant virtute praestantem, qui cum „ prohiberet iniuria tenuiores, aequitate constituenda „ summos cum infimis pari iure retinebat „. Hoc igitur pacto instituti principes populorum sunt. Cumque ratio id omnino posceret, et quae ratione fiunt, Deo probari certum sit, factum hinc est, ut non alio sensu a Deo esse potestatem constitutas scriptores sacri defenderent.

(1) *Cap.* II. v. 13. „ Subiecti igitur estote omni ἀνθρωπίνῃ κτίσει humanae ordinationi „. Vulgatus interpretatur *creaturae*.

(2) Nam Paulus *cap.* XIII. v. 1. *seq.* de quocumque magistratu loquitur, non de solis regibus, principibusque supremis.

nisi ab auctore rerum huius universitatis Deo. Id autem ne Marcam (1) quidem, qui priorem acriter tuetur sententiam, probaturum. Nihil autem esse caussae, cur regiam potestatem divinitus ἀμέσως datam affirmare necesse sit. Nam ut ἀμέσως quidquam ex Deo oriri censeatur, horum duorum alterutrum requiri: vel potestatem, quae datur, nisi a Deo, concedi ab alio quopiam non posse; vel si possit, Deum ab se, non ab aliis concedi velle. Aliam enim inveniri tertiam rationem, ne in cogitationem quidem cadere. Ac sacerdotium sane, cum potestatem consecrandi corporis, et sanguinis Domini secum ferat, institui humana auctoritate nequire. Exsistere igitur sacerdotium ἀμέσως ex Deo. Contra nihil impedire, quin homines liberi, unius se imperio subdant, eique, adstricti etiam sacramento religionis, imperata facere polliceantur. Quare non esse, ut reges instituantur, opus *immediata* ordinatione Dei. Non negare autem se, tantam esse virtutem, atque potestatem Dei, ut si velit, sine consensione, operaque hominum, praeficere his unum aliquem regem possit. Atque fateri se, tum institutionem regis eiusdem ἀμέσως ex Deo futuram. Hoc vero, etsi quidam de Saule, et Davide perpaucisque aliis dixerunt, de regibus ceteris qui dicat factum a Deo, fore neminem. Namque immutationes, quae evenire saepe in regnis solent, satis clarum, atque perspicuum huiusce rei argumentum esse. Nullam enim institutionem divinam poscere, ut a populo, qui multorum auctoritate regi, gubernarique consuerit, unus eligatur princeps, deinde modo ex una, modo ex altera familia, consensione civium designetur, qui cum imperio administret rempublicam. His vero rebus constitutis, explicari omnia recte sacrarum scripturarum loca posse, quae affirmantes colligere studerent (2). Neque ad rem testimonia patrum spectare. Nam eorum aliquos contra haereticos suorum temporum agere, qui haeretici non a Deo, sed a malo daemone, malave quapiam caussa principatus extitisse (3) arbitrarentur. At hominum ne consensione, quam Deus probaverit, an voluntate Dei ἀμέσως costituti reges, principesque rerum

(1) Loc. indic. Οὐ γάρ 'εστιν ἐξουσία εἰ μὴ ἀπὸ Θεοῦ.

(2) Confer Biancum loc. cit., et Marcam loc. cit. notatione superiore.

(3) Vide s. August. *lib. de nat. bon. adv. man. cap.* XXXII. *p.* 503. *tom.* VIII. *edit. monach. s. Maur.*

publicarum sint, non solum non affirmasse patres, sed ne cogitasse quidem. Atque sic Irenaeum, statuere, ut efficiat, diabolum semper mentiri consuesse (1) : ostendisse nempe, ut memoriae proditum ab Luca est, Christo hostem generis humani regna, moxque dixisse, tradita sibi ea omnia fuisse, eademque iam se cui voluerit, dare posse. Id vero magnum esse, impudensque mendacium. Non enim diabolum auctorem, institutoremque regnorum esse, sed Deum. Quemadmodum autem a Deo imperia constituta sint ἀμέσως ne, an consensione hominum, quam Deus ipse probaverit, id vero Irenaeum quaerendum non putasse. Nihilo esse gravius, quod profertur ex Tertulliano (2). Eum quip-

(1) S. Irenaeus *lib. v. cap. xxiv. pag.* 321. „ Sicut ergo in principio mentitus est (diabolus), ita et in fine mentiebatur dicens: *Haec omnia mihi tradita sunt, et cui volo do ea.* Non enim ipse determinavit huius saeculi regna, sed Deus. *Regis enim cor in manu Dei* (*prov.* xxi. *v.* 1.). Et per Salomonem autem ait verbum: *Per me reges regnant, et potentes tenent iustitiam. Per me principes exaltabuntur, et tyranni per me regnant in terram.* (*prov.* viii. *v.* 15.). Et Paulus autem apostolus in hoc ipsum ait: *Omnibus potestatibus sublimioribus subiecti estote. Non est enim potestas, nisi a Deo. Quae autem sunt, a Deo disposita sunt.* (*rom. cap.* xiii.) Et iterum de ipsis ait: *Non enim sine causa gladium portat. Dei enim minister est, vindex in iram ei, qui male operatur.* (*rom.* xiii. *v.* 4.) Quoniam haec autem non de angelicis potestatibus, nec de invisibilibus principibus dixit, quomodo quidam audent exponere, sed de his, quae sunt secundum hominum potestates, ait: *Propter hoc enim et tributa praestatis, ministri enim Dei sunt, in hoc ipsum deservientes* (*ibid. v.* 6.). Hoc autem et Dominus confirmavit, non faciens quidem quod a diabolo suadebatur, tributorum autem exactoribus iubens pro se, et pro Petro dari tributum, (*Matth. cap.* xvii. *v.*16.) *quoniam ministri Dei sunt, in hoc ipsum deservientes.* Quoniam enim absistens a Deo homo in tantum efferavit, ut etiam consanguineum hostem sibi putaret, et in omni inquietudine, et homicidio, et avaritia sine timore versaretur, imposuit illi Deus humanum timorem (non enim cognoscebant timorem Dei), ut potestati hominum subiecti, et lege eorum adstricti ad aliquid assequantur iustitiae, et moderentur ad invicem, in manifesto propositum gladium timentes, sicut apostolus ait: *Non sine causa gladium portat, Dei enim minister est, vindex in iram ei, qui male operatur.* Et propter hoc et ipsi magistratus indumentum iustitiae leges habentes, quaecumque iuste, et legitime fecerint, de his non interrogabuntur, neque poenas dabunt. Quaecumque autem ad eversionem iusti inique, et impie, et contra legem, et more tyrannico exercuerint, in his et peribunt; iusto iudicio Dei ad omnes aequaliter perveniente, et in nullo deficiente. Ad utilitatem ergo gentium terrenum regnum positum est a Deo (sed non a diabolo, qui numquam omnino quietus est, immo qui nec ipsas quidem gentes vult in tranquillo agere), ut timentes regnum hominum, non se alterutrum homines vice piscium consumant, sed per legum positiones repercutiant multiplicem gentilium iniustitiam. Et secundum hoc ministri Dei sunt, qui tributa exigunt a nobis, in hoc ipsum servientes. Quae sunt potestates a Deo, ordinatae sunt; manifestum est, quoniam mentitur diabolus dicens, *mihi tradita sunt, et cui volo do ea.* Cuius enim iussu, et reges constituuntur, apti his, qui illo tempore ab ipsis reguntur. Quidam enim illorum ad correptionem, et utilitatem subiectorum dantur, et conservationem iustitiae: quidam autem ad timorem, et poenam, et increpationem: quidam autem ad illusionem, et contumeliam, et superbiam quemadmodum et digni sunt; Dei iusto iudicio, sicut praediximus, in omnibus aequaliter supergrediente „.

(2) Tertullianus *apologet. cap.* xxviii. *pag.* 26. *edit. opp. venet. an.* 1728. „ Ita (dii) qui sunt in Caesaris potestate, cuius et toti sunt, quomodo habebunt salutem Caesaris in potestate, ut eam praestare posse videantur, quam facilius ipsi a Caesare consequantur? Ideo ergo committimus in maiestatem imperatorum, quia illos non subiicimus rebus suis? Quia non ludimus de officio salutis ipsorum, qui eam non putamus in manibus esse plumbeis? Sed vos religiosi, qui eam quaeritis ubi non est, petitis, a quibus dari non potest, praeterito eo, in cuius est potestate, insuper eos debellatis, qui eam sciunt petere. Nos enim pro salute imperatorum Deum invocamus aeternum, Deum verum, Deum vivum, quem et ipsi imperatores propitium sibi praeter caeteros malunt. Sciunt quis illis dederit imperium.

pe adversus ethnicos disputantem, non diis gentium, qui nulli sint, sed uni, vero, conditorique huius universitatis, ac generis humani Deo cultum, honores, preces abhiberi pro imperatoribus oportere, dicere. Imperatores namque ab eo potestatem consequutos esse, qui illis, antequam imperio potirentur, dedisset vitam. Hunc vero non aliquem eorum esse, quos ethnici venerarentur, sed nostrum unicum, atque immortalem Deum. Atque huc spectare Augustini (1) sententiam. Ethnicos enim ab eo exagitari, qui ab inanibus diis imperia distribui mentiebantur. Iohannem autem chrysostomum, non principes quosque (2), sed principatum divinitus esse constitutum, interdum scribere, ἀμέσως ne vero, an secus, numquam. Quamobrem frustra fuisse laboratum ab iis, qui in hisce testimoniis colligendis operam consumsissent. Neque enim quemquam esse nostrum, qui principatus a Deo esse constitutos neget. Quo minus etiam assentiuntur iis, qui canones ex Gratiani codice duos proferunt, qui priorem sententiam non modo non confirment, sed etiam evertere videntur. Primum autem esse canonem descriptum ex epistola Gelasii ad Anastasium imperatorem, eoque sic statui: Potestates (3), quibus

„ Sciunt, qui homines, quis et animam. Sentiunt eum esse Deum solum, in cuius solius potestate sunt, a quo sunt secundi, post quem primi ante omnes, et super omnes deos (ethnicorum). Quidni? cum super homines, qui utique vivunt, et mortuis antestant, et recogitent quousque vires imperii sui valeant, et ita Deum intelligunt; adversus quem valere non possunt, per eum valere se cognoscunt. Caelum denique debellet imperator, caelum captivum triumpho suo invehat, caelo mittat excubias, caelo vectigalia imponat. Non potest. Ideo magnus est, quia caelo minor est. Illius enim est ipse, cuius et caelum est, et omnis creatura. Inde est imperator, unde et homo antequam imperator. Inde potestas illi, unde et spiritus. Illuc suspicientes christiani manibus expansis, quia innocuis, capite nudo, quia non erubescimus, denique sine monitore, quia de pectore oramus pro omnibus imperatoribus, vitam illis prolixam, imperium securum, domum tutam, exercitus fortes, senatum fidelem, populum probum, orbem quietum, et quaecumque hominis, et Caesaris vota sunt. Haec ab alio orare non possum, quam a quo scio me consecuturum, quoniam et ipse est, qui solus praestat, et ego sum, cui impetrare debetur, famulus eius, qui eum solus observo etc. „

(1) Augustin. loc. cit.

(2) S. Ioh. chrysostomus *homil.* XXIII. *in epist. ad rom. tom.* IX. *opp. p.* 686. *edit. monach. s. Mauri paris.* „ *Non est potestas, nisi a Deo*: Quid dicis? Omnis ergo princeps a Deo constitutus est? Istud non dico. Nec enim de quovis principe sermo mihi nunc est, sed de ipsa re. Quod enim principatus sunt, quodque hi quidem imperant, illi vero subiecti sunt, quodque non simpliciter, ac temere cuncta feruntur, nec fluctuum instar populi huc, atque illuc circumaguntur, divinae sapientiae opus esse dico. Propterea non dicit; non enim princeps est, nisi a Deo; sed de re ipsa disserit, dicens, non enim potestas est, nisi a Deo „. Isidorus item pelusiotes *lib.* II. *epist.* CCXVI. *p.* 223. *edit. opp. an.* 1638. „ Potestatem, *inquit*, hoc est imperium a Deo et regnum formatum, atque institutum esse profitendum est, ut ne omnino in statum inornatum degeneret. Quod si quis impius, aut sacrilegus in illud irrepserit, haudquaquam scilicet hunc a Deo factum, ac designatum dicimus, verum permissum esse etc. „

(3) *Dist.* XCVI. *cap.* X. *Duo sunt*, qui canon decerptus est ex *epist.* IV. *Gelasii pont. max. ad Anastasium imperatorem tom.* II. *concilior. edit. Hard. p.* 893. „ Duo sunt, imperator Auguste, quibus principaliter mundus hic regitur, auctoritas sacra pontificum, et regalis po-

potissimum societas christianorum regitur, duas esse, pontificum scilicet, et regum. Hoc tamen esse pontificum onus gravius, quo pro regibus etiam legibusque hominum rationem Deo in extremo sint iudicio reddituri. Quare sciat non imperator ad regum pontificiam, sed regiam accommodandam esse ad pontificum voluntatem. Neque plus inesse in altero canone difficultatis. Esse hunc quidem non Cypriano, ut Gratianus errans putavit, sed Nicolao I. pontifici (1) adscribendum. At nihil inde colligi posse, quod efficiat profectum ἀμέσως ex Deo principatum esse aeque, ac sacerdotium. Nam eum canonem sic habere : Distincta a Christo fuisse officia pontificum, et imperatorum. Imperatores, ut consequantur sempiternam vitam pontificibus indigere ; pontifices vero, ut ordine omnia in civitate gerantur, uti legibus imperatorum solere. Tertium esse canonem acceptum ab Isidori sententiis. In eo autem de re, quam exquirimus, ne vestigium

„ testes. In quibus tanto gravius est pondus sacerdo„ tum, quanto etiam pro ipsis regibus in divino red„ dituri sunt examine rationem. Nosti etenim, fili „ clementissime, quod licet praesideas humano generi „ dignitate, rerum tamen praesulibus divinarum de„ votus colla submittis, atque ab eis causas tuae sa„ lutis expetis : inque sumendis caelestibus sacramen„ tis, eisque, ut competit, disponendis, subdi te debe„ re cognoscis religionis ordine potius, quam praees„ se. Nosti itaque inter haec ex illorum te pendere „ iudicio, non illos ad tuam velle redigi voluntatem. „ Si enim quantum ad ordinem pertinet publicae di„ sciplinae cognoscentes imperium tibi superna dispo„ sitione collatum, legibus tuis ipsi quoque parent „ religionis antistites, ne vel in rebus mundanis ex„ clusae videantur obviare sententiae ; quo rogo de„ cet affectu eis obedire, qui pro erogandis venera„ bilibus sunt attributi mysteriis ? Proinde sicut non „ leve discrimen incumbit pontificibus siluisse pro di„ vinitatis cultu, quod congruit ; ita his, quod absit, „ non mediocre periculum est, qui cum parere de„ beant, despiciunt. Et si cunctis generaliter sacerdo„ tibus recte divina tractantibus fidelium convenit cor„ da submitti, quanto potius sedis illius praesuli con„ sensus est adhibendus, quem cunctis sacerdotibus, „ et divinitas summa voluit praeeminere, et subse„ quens ecclesiae generalis iugiter pietas celebra„ vit etc. „ ? Itaque statuit ; primo, duas esse potestates, quibus mundus regitur, pontificiam, et regalem. Secundo, gravius esse pondus pontificium, propterea quod sint pro regibus ipsis Deo reddituri rationem. Tertio, dignitate quidem civili praesidere imperatorem generi hominum, sed, quod ad res sacras attinet, eum ipsum pontificibus subdi, et colla submittere oportere. Quarto, ex pontificum proinde iudicio pendere imperatorem, non autem eos ad suam posse voluntatem pertrahere. Quinto, divina dispositione, hoc est providentia, non autem institutione, scilicet ἀμέσως, a Deo imperium regi esse collatum, religionisque antistites legibus civilibus, quae cum sacris non pugnent, ut pax reipublicae servetur, obtemperare debere ; sed ab rege ipsis pontificibus pro divinitatis cultu agentibus esse parendum. Sexto, quod si caeteris praesulibus imperatores ipsi, quod ad res sacras pertinet, se subdant, moremque gerant, necesse est, multo magis romano pontifici, quem cunctis sacerdotibus divinitas summa voluit praeeminere. Haec vero quemadmodum praesidio sibi esse arbitrentur ii, qui pro dignitate regia quasi ἀμέσως profecta ex Deo sit, pugnant, nullo modo prorsus intelligo. Quo magis miror Petri Iannonii confidentiam, qui *lib.* I. *cap. ult. pag.* 47. *hist. regni neap. edit. italicae* non modo epistolae Gelasii partem, quam descripsi, sed etiam canonem, ut est a Gratiano publicatus, sibi esse adiumento posse censet. Nam adiuncta haec ab Gratiano sunt. „ Talibus igitur igitur institutis, tali„ busque fulti auctoritatibus plerique pontificum, alii „ reges, alii imperatores excommunicaverunt etc. „. Sententiam Gelasii laudat, sequiturque Hincmarus episcopus remensis *opusc.* XV. *n.* 39. *p.* 477. *edit. Sirmond.* Vide *capitular. lib.* V. *cap.* CCCXIX. *pag.* 890. *edit. Baluzii tom.* I.

(1) *Cap.* VIII. *quoniam dist.* X. quod est expressum ex *epist.* VIII. *Nicolai I. pontificis ad Michaelem imperatorem tom.* V. *concilior. edit. Hard. pag.* 171. „ Quoniam „ idem mediator Dei, et hominum homo Christus

quidem esse. Quod enim dicit Isidorus (1), principes obtinere in ecclesia potestatem, ut praesidio sint ecclesiasticis legibus, ad institutum profecto non pertinet. Nihil se morari synodi parisiensis, quam prioris sententiae patroni plurimi faciunt, auctoritatem. Namque synodum ἀμέσως ne, an posita hominum consensione instituti principes fuerint, neque affirmasse (2), nec rationem ullam habuisse, cur esse affirmandum existimaret. Quod si affirmasset, nihilominus concilium se, neque tam vetus, neque tam frequens, atque plenum, tanti non pendere, ut tantorum, tamque multorum scriptorum, qui contra sentiunt, rationibus, consensionique praeferendum putent.

Sequuntur leges imperatorum. Quibus etsi niti, ac magnopere confidere videantur ii, qui primordia principatus ex Deo ἀμέσως repetenda censent, tamen vim alii arbitrantur inesse ad eam rem demonstrandam omnino nullam. Iustinianum enim imperatorem ex uno quidem, eodemque principio, nempe Deo, sacerdotium, atque imperium profectum (3) dicere; eodem autem modo profectum, non item. Neque vero dona, quae sunt, ac dicuntur Dei, ἀμέσως omnia ab ipso Deo concedi hominibus consuesse. At leges sane civiles, quibus reipublicae saluti, felicitatique consulitur, dona Dei appellari posse, quis neget? ἀμέσως autem a Deo

lesus sic actibus propriis et dignitatibus distinctis, officia potestatis utriusque discrevit, propria volens medicinali humilitate sursum efferri, non humana superbia rursus in inferna demergi, ut et christiani imperatores pro aeterna vita pontificibus indigerent, et pontifices pro cursu temporalium tantummodo rerum, imperialibus legibus uterentur, quatenus spiritalis actio carnalibus distaret incursibus. Et ideo militans Deo minime se negotiis saecularibus implicaret, ac vicissim non *ille rebus divinis praesidere videretur*, qui esset negotiis saecularibus implicatus, ut et modestia utriusque ordinis curaretur, ne extolleretur utroque suffultus, et competens qualitatibus actionum specialiter professio aptaretur ,,.

(1) *Cap.* xx. *principes decret. Grat. par.* ii. *causa* xxiii. *quaest.* v. sumtum ex Isidor. *lib.* iii. *sententiar. hoc est de summo bono cap.* li. *pag.* 686. *edit. an.* 1601. ,, Principes saeculi nonnumquam intra ecclesiam potestatis adeptae culmina tenent, ut per eamdem potestatem disciplinam ecclesiasticam muniant. Ceterum intra ecclesiam potestates necessariae non essent, nisi ut quod non praevalet sacerdos efficere per doctrinae sermonem, potestas hoc impleat per disciplinae terrorem. Semper per regnum terrenum caeleste regnum proficit, ut qui intra ecclesiam positi contra fidem, et disciplinam ecclesiae agunt, rigore principum conterantur, ipsamque disciplinam, quam ecclesiae humilitas exercere non praevalet, cervicibus improborum potestas principalis imponat, et ut venerationem mereatur, virtutem potestatis impertiat ,,.

(2) *Loco descripto*. Nam quod habet, *non ab hominibus*, sed a Deo tribui imperium regi, sic esse intelligendum censent, qui posteriorem tuentur opinionem, ut non a progenitoribus significet, sed a consensu populi, quem Deus probarit, adeoque ab ipso Deo regnum principi obvenire.

(3) *Novella* vi. *collat.* i. *tit.* vi. *praefat. p.* 11. *edit. lipsiens. Heinec. an.* 1735. *tom.* ii. *corp. iur. civ.* ,, Maxima quidem in hominibus sunt dona Dei a superna collata clementia, sacerdotium, et imperium: et illud quidem divinis ministrans, hoc autem humanis praesidens, ac diligentiam exhibens, ex uno eodemque principio utraque procedentia humanam exornant vitam ,,.

esse latas, qui statuat neminem esse non modo christianorum, sed ne philosophorum quidem. At eumdem ipsum Iustinianum satis explicate, dilucideque indicasse, qua tandem ratione existimarit, ortam ex Deo esse laicorum principum potestatem. Probasse namque eum, publicasseque, ita ut legum vim obtinerent, responsa iurisconsultorum, quibus confirmaretur, consensu popoli (1) curam reipublicae fuisse ad senatum deductam; cumque deinceps ortae caussae fuissent, quae non hortarentur modo, sed etiam flagitarent, ut per unum reipublicae prospiceretur, constitutum principem, sancitumque, ut quod decerneret, ius ratumque esset. Quamobrem Iustiniani hanc esse sententiam; non ἀμέσως ex Deo principatum exsistere, sed posito populi consensu, qui in regem omne suum imperium, potestatemque transtulerit.

Neque si consensu, conventisque populorum ἀμέσως institutus est principatus, ullum esse, ne turbae, seditionesque oriantur, metuendi locum. Nam si quae sancita ab hominibus sint, ea esse divinitus probata constet, neminem tam audacem, tamque improbum, qui eadem impune evertere audeat, futurum. Constat autem confirmasse, quae de principatu, populorum consensu, instituta sunt, Deum. Qui igitur impune hoc tollere audeat, fore neminem. Nec vero intelligi, cur minus turbarum, seditionumque sibi polliceantur, qui contra pugnant, si ex Deo ἀμέσως, quam si ex consensione populi, imperium proficiscatur. Esse enim permultos, eosque iam doctos, et in hisce studiis summa cum laude disciplinisque (2) versatos, qui principem, etiamsi Deo soli acceptam referre debeat, quam obtinet, potestatem; tamen si ea tyrannorum more abutatur, non solum apud Deum, sed etiam apud populum reum esse culpae, arbitrentur. Principem enim quocumque tandem modo constitutus sit, non eversorem status

(1) Pomponius *digest. lib.* I. *tit.* II. *cap.* II. *necessarium* §. 12. *pag.* 74. *edit. eiusd. Heinec.* „ Quia difficile „ plebs convenire coepit, populus certe multo difficilius in tanta turba hominum, necessitas ipsa curam „ reipublicae ad senatum deduxit... §. 11. Novissime sicut ad pauciores iuris constituendi via transisse ipsis „ rebus dictantibus videbatur: per partes evenit, ut „ necesse esset reipublicae per unum consuli. Nam senatus non perinde omnes provincias probe gerere „ poterat. Igitur constituto principe, datum est ei ius, „ ut quod constituisset, ratum esset „. Et *lib. eodem tit.* IV. de constitutionibus principum *cap.* I. *p.* 79. Ulpianus „ Quod principi placuit legis habet vigorem, utpote cum lege regia, quae de imperio eius lata est, „ populus ei, et in eum omne suum imperium, et potestatem conferat „. Confer Biancum *tom.* I *lib.* I. §. IV. *num.* 8. *seq. della potestà indiretta della chiesa*, et *tom.* III. *lib.* I. *cap.* I. §. I. *p.* 8. *seq.*

(2) Vide Biancum *lib.* I. §. II. *n.* 3. *p.* 16. *tom.* I. Idipsum assequitur Noodtus vir magnae inter protestantes existimationis, *du pouvoir de souverains pag.* 219. *edit. an.* 1714.

publici, sed tutorem, conservatoremque esse oportere. Itaque si vi publica abutatur, si quae recte sunt instituta pervertat, ac labefactet, si denique non salutem, sed perniciem civitatibus inferat, quidem certe publica, eaque praestantiore (1) auctoritate (privato enim contra principem, quamvis flagitiosum, atque regni viribus abutentem insurgere fas non esse fatentur) coerceri posse, non minus si ἀμέσως a Deo, quam si populi voluntate constitutus esset. Iniuriam quippe divino numini fieri, si dati reges divinitus putentur esse, ut quidquid libuerit, faciant, sive illud sit salutare, sive impium, scelestum, reipublicaeque perniciosum. Atque fuisse aliquos, tradunt in Galliis, qui ut regi assentarentur hanc sententiam omnium consensu firmandam proponerent, regibus ἀμέσως esse a Deo concessam (2) auctoritatem; multosque fuisse, qui proponentibus responderent, salutem Galliae ex hisce opinionibus minime pendere. Quare sinerent, ut quisque in scholis, quod sibi probabilius esse videretur, defenderet (3). Itaque refutata eorum sententia, qui principatum constitutum ἀμέσως a Deo fuisse pugnant, everti perinde contendunt Petri de Marca archiepiscopi parisiensis, et quorumdam aliorum opinionem, qui non principatum modo, sed etiam reges singulos a Deo ἀμέσως constitui arbitrantur (4).

(1) De hac praestantiore auctoritate agam paullo post opportune.

(2) Confer Gramondum *lib.* I. *hist. gall. pag.* 62. *seq. edit. Elsevirii*, et Le Vassor *hist. lugd.* XIII. *ad an.* 1615. *tom.* II. *p.* 74. Nonnulla in hanc rem disputant Thomasius *instit. iurispr. divinae lib.* III. *cap.* VI. §. LXVIII. *seq.*, *et fundam iur. N. et G. edit.* IV. *lib.* III. *cap.* VI. §. 9. *seq.*, et Iohannes Barbeyracius *in not. ad lib.* VII. *Pufendorf. de I. N. et G. cap.* III. §. III. *p.* 133. *tom.* III. *edit. lond. an.* 1740. Cur autem secus esse statuendum existimassent galli, si iam usque a multo tempore universitas parisiensis eam, quam secundo loco descripsi, sententiam defendisset? ut multis ostendit Iohannes Antonius Biancus *tom.* I. *della potestà, e polizia della chiesa lib.* I. *cap.* III. §. I, n. 5. *seq. p.* 7. *seq.*

(3) Est autem ridiculum, quod Hornius loc. cit. opponit, causam humanam excogitari posse nullam, quae aliqua ratione producere maiestatem supremam queat: non privatum quempiam, non magnatem, immo vero ne multitudinem quidem civium universam. Nam qui ea carent, qui fiet, ut transferre ipsam in alium quemquam possint? Ego enim nullo modo prorsus intelligo, cur multitudo conferre in unum aliquem nequeat morale quidpiam, quod ipsa potestate quidem habeat, reipsa vero non habeat. Quare Ulpianus *digest. lib.* XLI. *tit* I. *de adquirendo rerum dominio cap.* XLVI. „ Non est novum, *inquit*, ut qui dominium „ non habeat, alii dominium praebeat„. Atque id quidem evenire ita omnino potest, ut evenit in naturae interdum rebus, cum multae voces certa quadam ratione editae harmoniam forment, qua singulae careant. Sed de his rebus agit Pufendorfius de I. N. et G. *lib.* VIII. *cap.* III. §. IV. *seq. p.* 135.

(4) Petrus de Marca loco sup. indic.

§. III.

Iusne ullum christiani veteres in res sacras imperantibus attribuerint, nec ne?

Verum inter scriptores, qui ἀμέσως, vel contra a Deo constitutos fuisse principes negant, quaestio de summa potestate est, ius ne ullum in res sacras obtineant, deque ea re, quam et gravem esse, et difficultatis plenam constat, magna dissensione certatur. Quorum sane scriptorum proponendae breviter rationes sunt, ut quisque diiudicare per se possit, utra sit sententia ad veritatem propensior. Principio autem de quibus rebus inter se utrique conveniant, disquirendum est, ut sensim nobis ad ea, quibus alterutri cogi ad cetera, quae respuunt, concedenda possint, muniamus viam. Nisi enim ex concessis rebus traduci, arbitror, in alterius sententiam posse neminem.

Ergo *potestatis* nomine utrique *personam* quampiam, *coetumve* intelligunt, cui sit datum imperium in universam rempublicam. Atque huiusmodi quidem potestatis fatentur genera in primis esse numeranda duo. Nam quae mixta vocant, ex his coalescunt inque horum aliquod potissimum referri posse existimantur. Igitur non est, cur distinctam eorum mentionem fieri oportere putem. Duorum autem illorum, quae dixi, unum genus est, quod *monarchiam*, alterum, quod *polyarchiam*, hoc est *multorum principatum* vocant. Rursum dividunt *polyarchiam* in *aristocratiam, et democratiam.* Est vero *monarchia* respublica, in qua uni alicui, et soli ei quidem praecipua, atque suprema imperii cura concessa est, quem vel imperatorem, vel regem, vel principem appellare solemus. Quae ratio imperii, ut permulti veteres, docti, prudentes, in hisque rebus magna cum laude versati scriptores censent, et antiquissima, et facillima, et si recte administretur, omnium, quae dici, excogitarique possunt, tutissima. Sed *polyarchiae, seu principatus multorum*, quoniam duo esse genera diximus, quorum alterum *aristocratiam*, alterum *democratiam* nominant, danda est opera, ut cuiusmodi ea sint, cognoscatur. Igitur *aristocratiam* eam esse imperii rationem affir-

mant, qua pars civium minor, sed genere, censu, prudentia, virtute praestantior, obtinet administrandae reipublicae potestatem. Iam vero *democratiam* eam esse civitatem, remque publicam pugnant, in qua omnes quotquot sunt, et cuiuscumque conditionis, statusque cives pari iure participes esse potestatis, et summorum honorum solent, itaque sese moderantur, atque gubernant, ut cum maneat penes populum vis imperii, atque maiestas, a paucis a populo, ex populoque electis, quorum sit plebiscito numerus constitutus, ex arbitrio populi eiusdem (qui per convocatas conciones, collegia, classes, centurias, aut tribus de creandis magistratibus definito tempore rempublicam administraturis, deque aliis rebus statuit) res omnes diligenter geri sinant. Hasce potestates ex fine, propter quem constitutae sunt, intelligi oportere, censent. Eum vero finem civitatis conservationem esse. Quapropter tam late quamque illarum, ubi iam obtinent, patere, quam late patent, quae ad conservationem civitatis pertinent. Igitur imperium eamdem potestatem appellari, seu etiam maiestatem, cum sit maxima in civitate (qua est societas, resque civilis publica) potestas. Populum etsi hisce imperantibus potestatem dedit, quod probari, confirmarique a Deo solere diximus, tamen ubi eam dedit, eadem se abdicasse ipsum populum potestate, omnemque in principem transtulisse, ita ut imperanti sese subdiderit in rebus omnibus, quae ad salutem, felicemque statum civitatis spectarent. Eosdem proinde imperantes inviolabiles esse oportere. Hoc enim salutem requirere reipublicae. Cum enim improborum ambitione, superbia, scelere, incitatorum hominum insultibus expositi principes esse soleant, cumque in optima, sapientissimeque instituta gubernandae civitatis ratione non desint, qui temere statum imperii immutatum velint, securitati illorum, ut modis omnibus consulatur, par esse. Quam sane rem non ita esse intelligendam putant, ut licere principi arbitrentur, evertere, prosternereque rempublicam. Nam si princeps imperet tyrannorum more, atque velut hostis saeviat in civitatem, tum ei esse strenue resistendum aiunt. Hoc naturam, et finem civilis sociatatis poscere, in quam homines coaluerunt, non ut perirent, sed ut quietam, felicemque vitam degerent. Cavendum tamen ne temere quis pro tyranno, atque hoste reipublicae habeatur.

Quamobrem non rumore vano, neque civium aliquorum sententia praesentem reipublicae statum aegre fortasse, graviterque ferentium duci multitudinem oportere, sed manifestis, ac patentibus, quae incurrant in omnium oculos, documentis, de quibus dubitari nullo modo possit (1). Quo in genere quae sit sequenda ratio, paullo post disseremus.

Denique praecipuam potestatem eam appellant, quae saltem de rebus, quas agit, quaeque cum civiles sint, statum non evertunt, neque labefactant civitatis, nulli, nisi Deo, reddere rationem debet. Nam etsi cogi eam permulti, ut caussam dicat, negent (2) tamen vi, armisque reduci ad curandam salutem populorum posse confitentur, siquidem ante, ita ut dictum est, more tyrannorum non moderari conata sit; sed pervertere, expugnareque rempublicam. Sed cuius tandem sit de civili potestate summa, recte ne, atque salubriter, an contra imperet, iudicare, alio loco explicabitur (3).

Nunc cuiusmodi sit ius illud, quod circa sacra regibus qui-

(1) Paucis omnia confirmabo, quae hactenus disputata sunt. Coniuctiones equidem, societatesque hominum pactis quibusdam coaluisse arbitror, quibus saluti quisque suae, felicitatique prospexit. His pactis, conventibusque constitutis, suam homines uni alicui obstrinxisse fidem, in eumque omnem transtulisse auctoritatem, ut rempublicam eorum cum imperio moderaretur. Atque hac sane ratione constitutio imperii ex hominibus originem ducit, et a Petro I. *epist. cap.* II. v. 13. ἀνθρωπίνη κτίσις appellatur. Cum vero id maxime posceret ratio, salus, atque conservatio generis humani, recte quidem concluditur, factum consentiente, atque probante Deo fuisse. *Epist. ad rom.* XIII. v. 1. *seq. epist. ad Tit. cap.* III. v. 1. Quamobrem institutio imperii certo quodam modo et humana est, et divina. Humana, quod positum imperium ab hominibus sit, divina, quod sit positum, atque constitutum probante, et dirigente Deo. Atque Oecumenius κτίσιν, quam vocat Petrus per θέσιν exponit. Est autem θέσις positio. Sic enim habet in Petri loco modo indicatum *pag.* 499. *edit. an.* 1631. Κτίσιν ἀνθρωπίνην τὰς ἀρχὰς λέγει χειροτονητὰς ὑπὸ τῶν βασιλέων, ἢ καὶ αὐτοὺς βασιλεῖς, καθότι καὶ αὐτοὶ ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων ἐτάχθησαν, ἤτοι ἐτέθησαν. οἶδε γὰρ ἡ γραφὴ καὶ τὴν θέσιν κτίσιν καλεῖ Humanam institutionem principatus dicit ordinatos sub regibus, vel etiam ipsos reges, quod et ipsi ab hominibus ordinati, vel positi sint, quare et scriptura positionem vocat constitutionem „. Rursum cum potestas, seu imperium institutum ob salutem, et conservationem civitatis sit, ad ea sese extendit, quae pertinent ad conservandam rempublicam. Iam vero quoniam ius omne imperii translatum populi consensione in regem est, subdi reges arbitrio, iudicioque populorum non debent, nec possunt. Quamobrem labuntur monarchiomachi, qui contra sentiunt, quorum scripta recenset Iohannes Franciscus Buddeus *hist. iur. nat. et gent.* quae extat *inter select. I. N. et G.* §. XXX. *p.* 77. *seq. edit. halensis an.* 1704., et Iacobus Thomasius *hist. sect. machiavell. et monarchiomachor. observat. halens. tom.* VI. *obs.* I. Resisti autem principi, qui in tyrannidem imperium converterit, oportere, fatetur Grotius *lib.* I. *de iur. B. et P. cap.* IV. §. VIII. *p.* 166. *seq. edit. amstel. tom.* I. Sed de his plura persequitur I. Franciscus Buddeus *inst. moral. theol. cap.* III. *sect.* XII. §.X. *p.*579. *edit.an.*1727. A quo tamen in permultis rebus dissentio.

(2) Ita quidem Buddeus sequutus multorum sententiam *ibid.* §. XI. *p.*581. Id vero ne Barclaius quidem negat imperii adsertor acerrimus *lib.* III. *adv. monarch. cap.* VIII. *lib.* VI. *cap.* XXIII. XXIV. Multa de casibus, quibus resistere populus imperanti possit, disputat Grotius *lib.* I. *de I. B. et P. cap.* IV. §. VII. *seq. pag.* 154. *seq.* Id tamen extorquere unquam a me poterit, ut omnia quae scribit, probem. Sunt enim quaedam ab illo minus recte dicta, quorum nos partem paullo post refutabimus.

(3) Nempe §. *huius cap.* III.

dam attribuunt, videamus. Sacrorum igitur nomen latissime patere constat. Non enim decreta solum, quae ad fidem, mores, disciplinamque ecclesiasticam pertinent, sed etiam res ecclesiasticorum, personasque complectitur. Oritur autem quaesito de his omnibus inter christianos, de christianis agentes principibus, atque eorum quisque, ut affectus animo est, ius esse eisdem principibus vel in omnes, vel in aliquas earumdem ipsarum rerum aut negant, aut affirmant. Ac primum quidem omnium hoc universi concedunt

I.

Ius non esse principi contra religionem, et praecepta Dei quidquam decernere.

Quae quidem sententia non consensione maiorum nostrorum modo, sed etiam auctoritate Scripturarum, rationeque naturae confirmari, demonstrarique plane potest. Ac ratio sane postulat, ut qui constitutus a Deo rex est, Deo imperanti obtemperet, neque quidquam contra religionem, et praecepta Dei decernere audeat. Iam vero cum Deus iure naturae caverit, ne quis adimat innocenti vitam (1), quamvis aegyptiae obstetrices iussae a Pharaone rege fuissent, ut infantes hebraeorum mares interficerent, parere nihilominus recusarunt, propterea quod Deum metuerent. Praeterea cum rex Achabus a Nabotho (2) vineam iure mancipii postulasset, negavit Nabothus fas sibi esse regi satisfacere. Lege namque divina in vetere testamento sancitum fuerat, ne praedia cuiusquam extra familiam manciparentur. Est item illud gravissimum, quod memoriae traditum ab Luca in actis fuit. Petrum enim, et Iohannem ad iudaeorum senatum adductos, interrogatosque quibus artibus, quaque virtute caeco visum restituissent, iussosque a pontifice ceterisque, qui in consilio aderant, intellexerantque virtute Iesu Christi id fuisse prodigium factum, ne deinceps nomen servatoris eiusdem Christi

(1) Exod. *cap.* I. v. 17. „ Timuerunt autem obstetrices Deum, et non fecerunt iuxta praeceptum regis Aegypti, sed conservabant mares „ *et* v. 21. „ Et quia timuerunt obstetrices Deum, aedificavit eis domos „.

(2) *Lib.* III. *regum cap.* XXI. v. 3.

praedicare pergerent; sic demum respondisse scripsit: « Si vobis potius, iudices, quam Deo parere oporteat, vos ipsi existimatote. Nobis enim (1) fas non esse credimus, quae non audita solum, sed etiam visa a nobis sunt, tacitis considerare ». Quid si apostoli ab synodo reprehensi, propterea quod contra atque praeceptum eis fuerat, Iesum messiam, quem iudaei expectarent, esse, hierosolymitis persuasissent, summa libertate responderunt, nihil se illorum imperia morari, ut qui scirent Deo nos potius, quam hominibus parere (2) oportere? Veterum autem christianorum testimonia persequi, longum est. Perpauca igitur commemorabo, ex quibus facile quisque intelliget, quam fuerit omnium de re tanta consensio. Neque vero quemquam tam esse amentem, tamque impium arbitror, qui regis imperium divinis legibus praeferendum putet. Sed venio ad rem. Ignatius martyr (3) Iohannis auditor redargutus ab Traiano imperatore, quod edicta Caesarum nihili penderet, seque, aliosque in discrimen vitae adduceret; habere se Christum in corde dixit, nihilque se ab hoste generis humani metuere, quem coli principes imperarent. Polycarpus autem Ignatii amicus, itemque Iohannis discipulus, sic est proconsulem alloquutus: « Edocti sumus (4) principibus, et » potestatibus a Deo ordinatis honorem, ut decet, qui nobis » minime noceat, abhibere. *Caesares* autem indignos censeo, » quibus (*dum auscultem Deo*) ratione reddam ». Hoc idem actum ab Iustino martyre (5) ferunt. Nam cum eum iudex hortaretur, ut imperatori auscultaret, remque divinam faceret, « Ne- » mo, inquit, reprehendi, aut condemnari poterit, quid praeceptis » servatoris nostri Iesu Christi obtemperet ». Sed qui multis est opus? Plena sunt huiusmodi responsionum, atque sententiarum non acta sanctorum (6) martyrum modo, sed etiam patrum ope-

(1) *Cap. iv. act. v. 19.* „ Petrus vero, et Iohannes „ respondentes dixerunt ad eos: Si iustum est in conspectu Dei vos potius audire, quam Deum, iudicate „.

(2) *Ibid. cap. v. v. 29.* „ Respondens autem Petrus, „ et apostoli dixerunt: Obedire oportet Deo magis, „ quam hominibus „.

(3) Act. martyr. s. Ignat. num. 2. Apud Ruinertium act. ss. mm. sincer. p. 14. edit. veron.

(4) Epist. eccles. smyrn. de martyrio s. Polycarpi apud Ruinertium pag. 35. edit. veron. num. 10. Δεδιδάγμεθα γὰρ ἀρχαῖς, καὶ ἐξουσίαις ὑπὸ τοῦ θεοῦ τεταγμέναις τιμὴν, κατὰ τὸ προσῆκον, τὴν μὴ βλάπτουσαν ἡμᾶς, ἀπονέμειν. ἐκείνους δὲ οὐχ ἡγοῦμαι ἀξίους τοῦ ἀπολογεῖσθαι αὐτοῖς.

(5) Act. mart. s. Iust. apud Ruinert. n. 1. eiusd. edit. p. 49.

(6) Acta ss. mm. Epipodii, et Alex. num. 4. p. 64. s. Simphoriani num. 11. p. 69., ss. mm. scillitanorum n. 1. p. 74. seq. edit. veron. Ruinert. Mitto cetera.

ra Iustini (1), Irenaei (2), Theophili (3), Athenagorae (4), Clementis (5), Tertulliani (6), Origenis (7), Minucii Felicis (8), Arnobii (9), Lactantii (10), Eusebii, aliorumque (11) omnium,

(1) Iustinus martyr *apolog.* I. n. 17. *pag.* 54. *edit.* an. 1747. ,, Illud etiam studio nobis est, ut vectigalia, et census iis, quibus hoc munus commisistis, pendamus, quemadmodum ab eo sumus instituti. Illo namque tempore accedentes quidam percunctati sunt ex illo, an Caesari vectigalia pendere oporteat? Qui responsum hoc ab eo retulere. *Dicite*, inquit, *mihi cuius imaginem nummus habet?* Qui ubi dixissent *Caesaris*: *reddite igitur*, ait, *quae Caesaris sunt, Caesari, et quae Dei, Deo.* Proinde nos solum Deum adoramus. Vobis autem in rebus aliis laeti servimus, reges, ac principes hominum esse agnoscentes etc.,,. Vide et num. 68. p. 87.

(2) Iren. *lib.* I. *cap.* XXIV. n. 2. *p.* 324. *tom.* I. *edit. venet. an.* 1734.

(3) *Lib.* III. n. 30. *p.* 428 *edit. opp. Iust.* an. 1747.

(4) Athenag. *legat. pro christ.* n. 1. *pag.* 297. *edit. eiusd. opp. Iust.*

(5) *Lib.* IV. *strom. p.* 505. *edit. opp. paris. an.* 1641.

(6) Confer *apologet. cap.* II. *pag.* 7. *edit. an.* 1748. *in append.*, et *cap.* XXVIII. *p.* 98. ,, Ventum est ad secundum titulum laesae augustioris maiestatis. Siquidem maiori formidine, et calidiore timiditate Caesarem observatis, quam ipsum de olympo Iovem, et merito, si sciatis. Quid enim? Ex viventibus quilibet non omni mortuo potior,,? *Cap.* XXX. *p.* 101. ,, Sentiunt imperatores eum Deum esse solum, in cuius solius potestate sunt, a quo sunt secundi, post quem primi ... Recogitant quousque vires imperii sui valeant, et ita Deum intelligunt, adversus quem valere non possunt,,. *Cap.* XXXI. *p.* 105. ,, Nos iudicium Dei suspicimus in imperatoribus, qui gentibus illos praefecit. Id in eis scimus esse, quod Deus voluit, ideoque et salvum volumus, quod Deus voluit, et pro magno iuramento habemus. Ceterum daemones, idest genios adiurare consuevimus, ut illos de hominibus exigamus, non deierare, ut illis honorem divinitatis conferamus,,. *Cap.* XXXIV. *p.* 107. ,, Dominus enim meus unus est, Deus omnipotens, et aeternus,,. *Cap.* XXXV. *p.* 108. ,, Propterea publici hostes christiani, quia imperatoribus neque vanos, neque mentientes honores dicant etc.,, Sed longus essem, si persequi omnia diligenter vellem. Et *lib. de idololatr. cap.* XV. *p.* 95. ,, Igitur quod attineat ad honores regum, et imperatorum, satis praescriptum habemus, in omni obsequio esse nos oportere, secundum apostoli praeceptum, subditos magistratibus, et principibus, et potestatibus, sed intra limites disciplinae, quousque ab idololatria separamur,,.

(7) Origenes *lib.* VIII. *contra Celsum* n. 65. *p.* 790. *tom.* I. *opp. edit. paris. monachor. s. Mauri* ,, Quod ad hominum, regumque furorem attinet, is etiam nobis contemnendus est, non si caedibus, spurcitiis, saevisque facinoribus, sed etiam si impietate erga universorum Deum, vel servili obsequio, et vili adulatione comparetur... ἔνθα μέν τοι οὐδὲν ἐναντίον πράττομεν νόμῳ, καὶ λόγῳ θεοῦ. Ubi quidem nihil contrarium *agimus legi, et verbo Dei*, non ea nostra insania, ut contra nos ipsos regis, aut dynastae iram concitemus, unde contumeliae, supplicia, morsque contingeret. Legimus enim: *Omnis anima potestatibus praecellentibus subdita sit. Non enim est potestas nisi a Deo: quae autem sunt potestates a Deo ordinatae sunt. Itaque qui potestati resistunt, Dei ordinationi resistunt*,,.

(8) Pag. 40. dialogi, qui inscribitur Octavius edit. an. 1652. ut ostenderet christianos legibus, quae latae essent ab imperatore, parere, demtis tamen iis, quae cum religione pugnarent ,, christianus, *inquit*, ibi (hoc est in carcere) nullus, nisi reus suae religionis,,.

(9) Arnobius *lib.* II. *adv. gentes pag.* 44. *seq. edit. an.* 1651. demonstrat christianum quidvis perpeti malle, quam ulli hominum, quisquis ille sit tandem, abiecta religione, legere Dei, parere. ,, Quod ab dominis servi, *inquit*, cruciatibus affici, quibus statuerint, malunt, solvi coniuges matrimoniis, exhaeredari a parentibus liberi, quam fidem rumpere christianam, et salutaris militiae sacramenta deponere? Quod cum genere poenarum tanta sit a vobis proposita religionis huius sequentibus leges, augetur res magis, et contra omnes minas, atque interdicta formidinum animosius populus obnititur, et ad credendi studium prohibitionis ipsius stimulis excitatur? etc.,,.

(10) Confer Lactantium *lib.* VI. *instit. de vero cultu cap.* VIII. *p.* 451. *edit. paris. an.* 1748. *tom.* I. *opp.* ,, Suscipienda, *inquit*, Dei lex est, quae nos ad hoc iter dirigat, illa sancta, illa caelestis, quam Marcus Tullius in libro de republica tertio pene divina voce depinxit, cuius ego, ne plura dicerem, verba subieci: *Est quidem vera lex recta ratio, naturae congruens, diffusa in omnes, constans, sempiterna, quae vocet ad officium, iubendo, vetando, a fraude deterreat, quae tamen neque probos frustra iubet, aut vetat, nec improbos iubendo, aut vetando movet. Huic legi nec abrogari fas est, neque derogari ex hac aliquid licet, neque tota abrogari potest, nec vero aut per senatum, aut per populum solvi hac lege possumus etc.* ,,. Nempe quae Cicero de lege naturae scribit, haec Lactantius aptat etiam divinitus latae legi, subditque *cap.* X. *pag.* 453. ,, Huius legis caput primum est, ipsum Deum nosse, soli obtemperare, solum colere etc.,,.

(11) Innumera sunt Patrum testimonia. Hoc uno

quae si describere universa vellem et otio quidem certe, et patientia lectorum abuterer. Neque vero necesse est, ut de re certa copiosiorem esse habendam disputationem putem.

II.

Nefas item esse principi immutare id, quod iure divino introductum est, spectans ad functiones sacrorum ministrorum, sacramenta, divinaeque doctrinae enunciationem.

Demonstratum enim modo est, quae Deus sanxit, immutari, dissolvique regia potestate non posse. Sancita haec vero, quae memoravi, divinitus (1) ponuntur. Immutari igitur potestate regia non possunt. Regia autem? immo vero ne ecclesiastica quidem.

III.

In rebus quae civiles omnino sint, ecclesiasticum hortanti principi assentiri oportere, modo lex civilis cum ecclesiastica non pugnet.

Ecclesiasticos namque viros cives esse constat, inque civitate, ut membra reipublicae agere. Curent igitur necesse est, ne qua eorum culpa perturbatio oriatur. Orietur autem perturbatio si hortanti principi, ut ea faciant, quae utilia reipublicae sunt, neque cum ecclesiae legibus, atque institutis pugnant, negligunt. Itaque assentiri ecclesiasticos viros principi hortanti par est. Sunt

utar, ceteris praetermissis, ne sim longior quam oportet. Est autem Augustini *serm.* LXII. *al.* VI. *de verb. Dom. num.* 12. *p.* 362. *tom.* V. *opp. edit. paris. monach. s. Mauri.* „ Ipse dicit apostolus: *Omnis anima potestati-* „ *bus sublimioribus subdita sit etc.* Sed quid? si illud „ iubeat, quod non debes facere? Hic sane contem- „ ne potestatem, timendo potestatem. Ipsos huma- „ narum rerum gradus advertite. Si aliquid iusserit „ curator, nonne faciendum est? Tamen si contra „ proconsulem iubeat, non utique contemnis potesta- „ tem, sed eligis maiori servire. Nec hinc debet mi- „ nor irasci si maior praelatus est. Rursum si aliquid „ idem proconsul iubeat, et aliud iubeat imperator, „ numquid dubitatur illo contemto, illi esse servien- „ dum? Ergo si aliud imperator, et aliud Deus, quid „ iudicatis? Solve tributum, esto mihi in obsequium. „ Recte. Sed non in idolio. In idolio prohibet. Quis „ prohibet? Maior potestas. Da veniam. Tu carce- „ rem, ille gehennam minatur„.

(1) Hugo Grotius *de imperio summar. potest. circa sacra cap.* III. *p.* 57. *edit. paris. an.* 1646. „ Quod di- „ vino imperio, *inquit*, facto erat necessarium, id im- „ perio humano illicitum reddi nequibat. Et hoc sen- „ su explicandi sunt auctores, qui sicut evangelium, „ ministerium, sacramenta imperio humano non sub- „ iicere, nempe ad mutandum id, quod iure divino „ introductum est „.

autem permulti, et hi quidem a communione ecclesiae catholicae separati (1), qui cum ministros sacrorum, non qua cives sunt

(1) Quod enim de sacris rebus ius est, hoc illi regi, seu summae, ut vocant, potestati adscribunt. Docere enim ad episcopos pertinere aiunt, non imperare. Grotius *lib. cit. cap.* I, *n.* 6. *p.* 13. refert confessionem ecclesiarum, sic enim eas appellat, quae a vetere, atque catholica desciverunt, belgicae, helveticae posterioris, et basileensis, quae id iuris imperantibus competere indicant. Ac belgicae quidem haec est sententia. „ Magistratuum est non modo de civili politia esse sollicitos, verum etiam dare operam, ut sacrum ministerium conservetur, Christique regnum propagetur, denique horum est efficere, ut sacrum evangelii verbum undique praedicetur, ut singuli pure Deum colere, et venerari ex praescripto verbi ipsius libere possint „. Helveticae autem. „ Tenent ipse magistratus in manibus verbum Dei, et ne huic contrarium doceatur, procurat. Bonis item legibus ad verbum Dei compositis moderetur populum sibi a Deo creditum „. Basileensis. „ Quilibet christianus magistratus omnes vires eo dirigit, ut apud fidei suae commissos, nomen Dei sanctificetur, regnum ipsius propagetur, ipsiusque voluntati cum serie extirpatione scelerum vivatur. Hoc officium gentili magistratui iniunctum fuit; quanto magis christiano magistratui commendatum esse debet, ut vero Dei vicario „? Refert praeterea Grotius anglorum iudicium adversus eos, qui affirmarent regem non eadem valere in ecclesiasticis caussis auctoritate, qua sunt usi hebraeorum reges. Laudat praeterea Brentium, qui an. 1555. scripsit de hac re in *epist. de proleg. in apolog. duc. Wittemb. edit. an.* 1561., Hamelmannum *lib. de hoc arg.*, Musculum, Bucerum, Ivellum, Wittakerum, Reinoldum, Casaubonum, Pareum, Barhillum, Tokarum, et singularem in modum Melchiorem Goldastum, quod illi minoribus, paucioribusque, hic magnis multisque voluminibus ius imperii in res sacras asserere sint conati. Sed horum non una, neque eadem omnino sententia fuit. Nam alii quidem regiae potestati plus, alii minus tribuendum putarunt: quamquam hoc omnium studia vergerent, ut principi in externa administratione ecclesiae eminentiores, praecipuasque partes concedendas arbitrarentur. Quod ut clarius aliquanto explicem, animadvertendum est, inter protestantes, qui eamdem etiam sectam profiterentur, de limitibus potestatis laicae circa sacra fuisse acriter, magnaque dissensione disputatum. „ Thomas Erastus heidelbergensis theologaster, idemque medicus consensu Christophori Probi, et Adami Neuseri, qui post ad turcas defecit, adversus Thomam Olevianum sistema genevensium, disciplinamque probantem, scripsit. Censebant enim Erastus, sociique ecclesiae nullum regimen, nullam sententiae dictionem, nullum forum, nullam potestatem verbum Dei per censuras, excommunicationem in primis, adplicandi a Christo datum esse: potestatem clavium in solo verbi praeconio consistere, et ecclesiam magistratui christiano subiectam, omnem, quam usurpat disciplinae auctoritatem ex mera magistratus delegatione usurpare, cum omnis politia externa, omne regimen, et omnis coetuum minorum potestas in republica a summa maiestate derivari, et in eamdem refundi debeat. Proin etiam magistratuum fasces, censuris ecclesiae obnoxios esse, iidem pernegant, et a sententiis ecclesiasticis ad magistratuum tribunalia, utpote quibus ultimum, et supremum rerum omnium in republica iudicium conveniat, provocationem permittunt „. Haec Iohannes Henricus Heidegerus in corpore *theolog. christ.*, *loc.* XXVII. *sect.* 1. §. XCIII. *p.* 606., *et* §. CXXI. *p.* 626. Plura de Erasto, et Erastianis memoret Christianus Thomasius *not. ad Huber. de iure civit. lib.* V. *p.* 166. *seq.*, *et in hist. contention. inter imper. et sacerdotium append. cap.* I. §. XIX. *pag.* 343. Erastianis sese opposuerunt Theodorus Beza genevensium pseudo-pastor. Sed is in eo libro, quem *de haereticis a magistratu puniendis* adversus Bellium edidit *pag.* 93. *edit. genev. opuscul. an.* 1659. „ Fateor, inquit, Deum sicut in scribendis, sic etiam in explicandis illis legibus (divinis) et usui hominum accomodandis, atque adeo in vindicanda ipsarum auctoritate, ac dignitate hominum ministerio iam inde ab initio uti consuevisse, sed ita distinctis istis muneribus, ut duo illa priora (nempe explicandae, et usibus hominum accommodandae legis ratio) ad eos pertinerent, quos peculiariter huic muneri a Deo praefectos esse (hoc est ministros) paullo ante ostendimus, istud autem tertium magistratibus committeretur, qui videlicet tam ipsius verbi ministros, quam ceteros pios homines idoneis praesidiis tueantur, qui doctrinam verbi fideliter exponendam, expositam autem a suis omnibus observandam curent, qui externas ceremonias pro temporum, et locorum ratione ex ecclesiae consilio constitutas auctoritate sua confirment, qui denique malos cives disciplinae ecclesiasticae repugnantes, et perturbantes ecclesiae concordiam, ac pacem pro criminis magnitudine coerceant „. Is ergo magistratus auctoritate confirmari scribit, quae ecclesiae consilio constituta sunt. Subdit autem Heidegerus: „ Calumnianiones in Anglia, in Belgio autem Grotium, et remonstrantes haereticos, quos singulari libro Utenbogardus defendit, magistratui architectonicam in ecclesiam potestatem adseruisse „. Mox addit, „ Sed remonstrantes, qui quamdiu magistratum sibi faventem, et propitium experti sunt, mirae potestatis eius peristromata dilatarent, conversa fortuna velificationem si-

solum, sed etiam qua ministri, subiectos esse principi arbitrentur, id iuris civili supremae potestati circa res, personasque sacras tribuant (demta tamen administrandorum sacramentorum, praedi-

nnare coeperunt. Nam Episcopius *dissertat. de iure magist. circa sacra, an.* 1618. *edita*, discrimine inter ecclesiae templares seu publicas, et privatas, seu publico privatas, quae in propriis aedificiis segreges a templaribus coetus celebrat, mussitato potius, quam constituto in illas magistratum, iure divino, omni plenissima, in has nulla omnino pollere, obscurius paullo insinuavit; sed mox detecto arcano omni remonstrantes tum in *confess. cap.* xxv., tum in eiusdem *apolog. cap.* xxiv. xxv. mussitarunt. Post pugnam cum remonstrantibus pugnatam, duo reformati theologi, editis super hac controversia scriptis, pomum ἔριδος in medium proiecerunt, unus auctor brevis responsionis ad solutionem datas etc., cui Petrus Cabelievus respondit, alter Vedelius vulgato de episcopatu Costantini magni libro, quem Revius, Trigiandius, et Apollonius refutarunt. Qui eos sequuti, praelium instaurare conati sunt, Ludovicus Molinaeus paraenesi ad aedificatores imperii edita, et Lambertus Velthuysius, qui ecclesiam spolium dominationum fecit ab anonymo, qui Iohannes Broun scoto-britannus est, aliisque ad partem vocatus est, actum egerunt, et operam luserunt ,,. *Heideg. loc. cit.* §. cxxx. *pag.* 626. Angli episcopales (nam presbyteriani ab Erasto stant) etsi episcoporum auctoritatem divinae institutione niti putent, tamen regem ita observant, quasi ea ex omnis in regni praesules, presbyterosque potestas proficiscatur. Confer Burnettum *par.* i. *lib.* ii. *h. r. angl. p.* 67., *et lib.* iii. *p.* 104. *seq. edit. an.* 1589., *et par.* ii. *lib.* i. *pag.* 15., *et collect. monum. par.* ii. *lib.* i. *pag.* 57. Confessio augustana non aliam episcopis, ministrisque dat auctoritatem, quam quae propria est doctorum. *Art.* vii. *pag.* 67. *apolog. conf. aug. art.* xiv. *p.* 294. *seq.*, *art. Smalcald. p.* 351. *seq.* Immo vero fuerunt e secta lutheranorum, qui ut errorem magis magisque confirmare possent, ecclesiam non communitatem instar reipublicae, sed collegium quoddam esse augerentur. In his Iohannes Franciscus Buddeus *isag. hist. theol. tom.* ii. *lib.* ii. *cap.* v. *p.* 633. Rursum Thomas Leydeckerus *ad Georg. Horn. hist. eccl. pag.* 429. ,, Notus est, *inquit*, liber Ludovici Molinaei paraenesis etc. praesertim contra Amyraldum edita, et Dallaeum an. 1655., ubi damnata hierarchia episcopali, et regimine simul presbyteriali, tradita tandem omnia politico principi vides, independentium consiliis. Itaque Thomam Erastum ad caelum extollit cum Grotio. Liber T. Cromwellio dedicatus est, eoque intelligas, quod independentissimi fleis politica sit ecclesiae gubernatio. Hic aeitas. Quem voluissem D. I. Owenum Ludovico Molinaeo non consensisse, implicitum iisdem consiliis, data ad eum epistola, quae operi praefixa est! Erat Molinaei in academia oxoniensi collega. Idem pag. 697. Bona Erastum refutavit libro de excommunicatione. Petri degener filius Ludovicus Molinaeus paraenesi ad aedificatores imperii in imperio, hunc Erastum defendit ... Quin et celeberrimum Voetium insectatus est impudenter, ut papam ultraiectinum ,,. Sed age opera heterodoxorum recenseamus, quae in hanc sententiam scripta sunt, quorum quidem heterodoxorum alii plus, alii minus aliquanto magistratui civili tribuendum putarunt. Samuel Strykius scripsit *dissert. de iure papali principum evang. edit.* 1715. *p.* 106. *seq. tom.* i., Ludovicus Molinaeus Lerdiomaei Calvini an. 1668. adversus Voetium scripsit opus inscriptum: » Papa ultraiectinus, seu mysterium iniquitatis reductus e clarissimo viro Gisberto Voetio in opere politicae ecclesiasticae », Antonius Walaeus librum dedit de auctoritate magistratus in rebus ecclesiasticis, quam oppugnavit Iohann. Gerard. Vossius epist. quae extat in praestantium, et doctorum viror. epistolis ecclesiasticis theologicis *pag.* 441. *seq. edit. an.* 1704., et Nicolaus Vedelius an. 1638. dissert. de magistratu contra Bellarminum de laicis, et eamdem an. 1642. cum epigraphe de episcopatu Constantini Magni, seu de potestate magistratuum reformatorum dissert. repetita cum resp. ad interrogata quaedam etc. scripsit. De quo opere, caeterisque eodem pertinentibus multa disputat Christianus Thomasius *hist. contention. inter imp. et sacerd. append. cap.* i. §. xev. *p.* 349. *seq.* Iohannes Abrahamus Kromeyerus an. 1721. vulgavit commentationem theologicam de potestate ecclesiastica, quam vocant, externa, penes quam radicaliter sit, et quibus partibus contineatur, historice, dogmatice, polemice, et practica instituta, et edita in gratiam omnium, qui dogma hoc magnum, et ardeum cognoscere plenius, et controversias de eo, quae hodie denuo agitantur, rectius diiudicare cupiunt etc. Albertus Riperus an. 1717. publicavit librum inscriptum, Moyses, et Aaron, sive potestas, atque officium principum in sacris ex sola scriptura canonica recitatis studio demonstratum. Eodem anno prodierunt Iohannis Georgii Reinhardi meditationes de iure principum Germaniae, cum primis Saxoniae circa sacra ante tempora reformationis exercito. Iohannes Franciscus Buddeus et *loc. cit. pag. ead. seq.* ubi descriptos auctores laudat, et *instit. moral. cap.* iii. *sect.* vii. §. exi. *p.* 568. eamdem, atque Grotius opinionem tuetur. Non discrepat Henricus Henniges, qui an. 1676. edidit Norimbergae copiosissimum librum de summa imperatoris romani potestate circa sacra. Sed cesso de his agere. Nam omnes, qui in hoc argumenti genere versati sunt, diligenter recensere velle, opus et longum, et plenum molestiae esset.

candique verbi divini facultate, quam esse propriam ministrorum volunt), quod nos solis praesidibus ecclesiarum tribui oportere defendimus. Igitur principi civitatis fas esse regulam fidei populo ad credendum proponere; canones, qui ad ceremonias, ritusque pertineant, condere; tempora, quibus peragenda res sacra sit, definire; locumque indicare, in quo sint divina officia celebranda; episcopis ab dioecesi sua in urbes alias migrandi facultatem dare; concilia cogere; in officio clericos continere; de rebus eorum, de personis, de capite sententiam, si iustum esse compererit, ferre; uno verbo omnia perspicere, quae spectant ad rectores ecclesiarum. Atque hos dirigere quidem ecclesiam posse aiunt, leges autem condere, nocentesque ministros punire, non posse. Id enim munus proprium esse summarum potestatum. Itaque aggrediar a potestate ecclesiastica, ostendamque sitne ea *subordinata*, ut aiunt, civili. Est namque hoc totius fere controversiae fundamentum.

IV.

Proponuntur eorum argumenta, qui potestatem ecclesiasticam civili esse subiectam censent, eorumque responsa, qui contra sentiunt.

Iam vero eorum, qui potestatem ecclesiasticam *subditam*, seu *subordinatam* esse civili pugnant, haec esse praecipua argumenta intelligo. *Summo*, inquit, nihil est in genere praesertim eodem superius; immo vero omnia subsunt. Est autem *summa* regis potestas. Subduntur ergo illi quaecumque tandem sint, et cuiuscumque generis potestates. Est vero in his potestatibus ecclesiastica. Subest igitur ecclesiastica potestas civili. Rursum ordine disposita a Deo esse omnia certum est. *Summum* vero quod est, rem nullam agnoscit aequalem sibi; superiorem autem multo minus, ut est sapienter animadversum a Tertulliano. At si potestas ecclesiastica civili aequaretur, non una, sed duae ponendae summae potestates essent. Quae res cum *summi* natura pugnat. Atque hoc argumenti genere refellerunt patres ethnicorum de multitudine deorum sententiam. Nam quod *summum* est, hoc, aiebant, esse, nisi unum, non posse. Iam vero ut in homine una est voluntas,

quae cunctis membris, membrorumque actionibus imperat, ita in civili, quod vocant, *corpore*, quod imperat, unum esse oportet. Ars enim imitatur naturam. Ac respublica sane appellari una solet, quod unius summae petestatis imperio regatur. Neque fore aliquem, qui repugnet, putant, si consideret, ex imperio sequi non obligationem modo, sed etiam coactionem. Etenim duobus, pluribusve imperantibus in republica constitutis, quorum unus alteri minime subdatur, praescribi possent pugnantia. Sed contraria de re eadem sive obligatio, sive coactio dari sine maximo reipublicae detrimento qui poterit? Atque haec omnino est caussa, quamobrem Deus paternum imperium, quod natura obtinet, estque omnium antiquissimum, cedere civili voluerit. Quin etiam fuerunt, qui dicerent: omnem potestatem consortis esse (1) impatientem; suntque illac Christi sermone tritae sententiae: servire dominis duobus posse neminem (2): omneque regnum (3) in se divisum dissipari tandem, evertique debere.

Alterum est argumentum deductum ex sacris scripturis. Nam Paulus, mitto enim cetera socrorum scriptorum testimonia, propterea quod hoc uno maxime adversarii abutantur, in litteris, quae sunt ad romanos (4) scriptae, omnem animam subditam esse sublimioribus potestatibus oportere scribit. Si omnem animam, cur non etiam eos, qui sacris, ceremoniisque religionis praefecti sunt? Itaque patres, qui apostoli sententiam perspectam habebant, atque exploratam, ita rem esse intelligendam putarunt, ut hac lege non modo episcopos non esse solutos dicerent, sed ne evangelistas (5) quidem. Confirmari autem hoc idem poterit ratione rei, in qua, tamquam in materia quadam, potestas versatur. Esse namque testatnr Paulus *potestatem* civilem ministram Dei, vindicem ad iram ei, qui malum fecerit (6). *Mali* vero vocabulum latissime patet, ut nou solum quae in rempublicam civilem, sed etiam quae in religionem sint admissa peccata significet. Etenim quae vox definita veluti limitibus quibusdam non

(1) Arist. *lib.* xii. *metaphysic. cap. ult. pag.* 1404. an. 1606. ex Homero

Οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη· εἷς κοίρανος ἔστω.
Non bonum pluralitas principatuum. Unus princeps sit.

(2) Luc. *cap.* xvi. *v.* 13.

(3) Ibid. *cap.* xi. *v.* 17.

(4) Epist. ad rom. *cap.* xiii. *v.* 1. *seq.*

(5) Iohan. chrysost. *homil.* xxiii. *in epist. ad rom. pag.* 686. *seqq. edit. monach. s. Mauri*, at s. Bernardus *epist.* xlii. *p.* 424. *tom.* ii. *edit. paris. monach. s. Mauri.* „ Si omnis, et vestra, quis vos excipit ab universitate„?

(6) Paul. *ibid.*

est, concludi terminis civilium tantum rerum non debet. Quamobrem idem est sensus verborum Pauli, atque eorum, quae sunt usurpata in proverbiis a Salomone. Habet autem Salomon hoc modo (1): *Rex solio iustitiae insidens, oculis suis ventilat omne malum.* Iam vero exclusis malis, quae committuntur in religionem, tollatur τὸ *omne* necesse est, quod sane concedi nullo modo potest. Accedit ratio finis, quae tam late patet, quam materiae ratio. Est enim auctor Paulus, esse potestatem ministram Dei (2) ad bonum qualecumque tandem sit; institutosque reges esse, ut christiani vitam quietam (3), et tranquillam in omni pietate, atque honestate degant. Impetrari haec autem potestatis civilis ope, sublato principum circa sacra iure, non possent. Igitur Augustinus in quinto de civitate Dei libro (4), felices ait Reges futuros, si suam potestatem ad Dei cultum maxime dilatandum maiestati eius famulam faciant. Similis est huius Honorii, et Theodosii in litteris ad (5) Marcellinum, eiusdemque Theodosii in epistola ad Cyrillum (6) episcopum alexandrinorum sententia. Ita fit, ut Isidorus Polusiotes (7) eumdem esse finem affirmet sacerdotio, imperioque prepositum. Non discrepat Thomas aquinas eo in libro, quem inscripsit de regimine principum: curandum enim ab eo, qui primas in republica partes obtinet (8) dicit, ut qui subditi eius imperio sunt, aeterna potiantur felicitate. Huic autem muneri satisfacere princeps qui poterit, ademta sibi suprema circa res sacras potestate?

Tertium petitur argumentum ex consensione veterum christianorum. Antiquissimus auctor Tertullianus (9), coli imperatorem a nostris testatur, ut hominem a Deo secundum, soloque Deo minorem. Assentitur huic Optatus milevitanus in tertio adversus Parmenianum libro (10), «Nam super imperatorem, *inquit*, non est, nisi solus Deus, qui fecit imperatorem». Idem, ut efficeret ecclesiam non rempublicam quamdam, sed quasi collegium civili potestati obnoxium esse, «Non esse rempublicam in eccle-

(1) Proverb. *cap.* xx. v. 8.

(2) Paul. *ibid.* v. 4.

(3) Epist. I. ad Thimoth. *cap.* II. v. 2.

(4) *Cap.* xxiv. *p.* 141. *tom.* vii. *edit. paris. monach. s. Mauri.*

(5) Vide loc. infr. cit.

(6) Loc. infra cit.

(7) *Lib.* III. *epist.* CCXLIX. *pag.* 356. *edit. an.* 1638. τὴν τῶν ὑπηκόων σωτηρίαν subditorum salutem.

(8) *Lib.* I. *cap.* VII. *seq. p.* 290. *seq. edit. an.* 1587.

(9) Tertull. *lib. ad Scapulam cap.* II. *pag.* 69. *edit. an.* 1748.

(10) *Pag.* 56. *edit. an.* 1702.

sia; sed ecclesiam in republica » (1) statuit. Quare Socrates in quinto (2) historiae libro, curatas ab imperatoribus res ecclesiae scribit ex eo tempore fuisse, quo christianae religioni nomen dederunt. Nec horum agendi rationem improbandam maiores nostri putarunt. Itaque Augustinus epistola ad Vincentium (3) « Serviunt, inquit, reges terrae Christo, etiam leges ferendo pro Christo. Terror temporalium potestatum, quando veritatem oppugnat, iustis fortibus gloriosa probatio est; infirmis periculosa tentatio. Quando autem veritatem praedicat certantibus, et discordantibus, cordatis utilis admonito est, et insensatis utilis afflictio. Non est tamen potestas, nisi a Deo... Sive enim potestas veritati favens aliquem corrigat, laudem habet ex illa, qui fuerit emendatus; sive inimica veritati in aliquem saeviat, laudem habet ex illa, qui victor fuerit coronatus ». Alio autem loco (4) mirari donatistas, ait, quid esset, quod imperatores in haereticos ecclesiae perturbatores animadverterent; mirari autem eos desinere, si considerent, reges, nisi hostes ecclesiae puniant, Deo esse reddituros de suo imperio rationem. Mox subdit: « Intendat charitas vestra quid dicam, quia pertinet hoc ad reges saeculi christianos, ut temporibus suis pacatam velint matrem suam ecclesiam habere, unde spiritualiter nati sunt ». Quid? si teneri etiam ab rege ecclesiam arbitretur? « Quamdiu (5), inquit, vos non tenetis ecclesiam, quam praenunciaverunt piscatores, apostoli plantaverunt, tamdiu reges, qui eam tenent, rectissime ad suam curam iudicant pertinere, ne vos adversus eam rebelletis impune ». Est illud item Leonis (6) magni celebre testimonium, quod extat in iis litteris, quas dedit ad Theodosium imperatorem. « Pro integritate fidei, inquit, christianum principem convenit esse solicitum ». Rursum quantum (7) rebus humanis consulere divina providentia dignetur, solicitudo clementiae vestrae spiritu Dei incitate demostrat, quae in catholica Ecclesia nihil impacatum, nihil vult esse diversum, quoniam fides, quae nonnisi una est, in nullo potest esse sui dissimilis ».

(1) Ibid. pag. 55.
(2) *In praef. p. 264. edit. cantabrig.*
(3) *Epist. XCIII. al. XLVIII. pag. 238. tom. III. opp. edit. paris. monach. s. Mauri.*
(4) *Tract. XI. in Ioh. tom. III. opp. edit. paris. monach. s. Mauri p. 382*
(5) *Lib. II. cont. epist. Gaudent. cap. XII. pag. 674. tom. IX. edit. monach. s. Mauri.*
(6) *Epist. IX. p. 104. edit. an. 1741.*
(7) *Epist. XXI. p. 103.*

Et ad Leonem Augustum (1)»: Debes imperator incunctanter advertere regiam potestatem sibi non solum ad mundi regimen, sed maxime ad ecclesiae praesidium esse collatam». Recentiores autem praetereo, quorum neque sunt luculentiora, neque tantae auctoritatis, quanta veteres excelluerunt, testimonia.

Quartum ducitur ex imperatorum christianorum decretis, atque sententiis argumentum. Constantinus enim Augustus, apud Eusebium in tertio de vita eiusdem imperatoris libro, id se magnopere eniti, ait, ac laborare, ut una sanctaque christianorum erga Deum religio (2) coleretur. Is ipse cum antistites sacrorum alloqueretur, esse hos quidem episcopos in ecclesia dixit, se vero extra ecclesiam a Deo (3) episcopum constitutum. Atque factum hinc sane est, ut qui imperium in republica obtinebant, iidem apostoli (4) interdum, inclitique pontifices (5) appellarentur. Quamobrem rectam suis ad credendum fidei regulam proponere, ut actum a Marciano (6) est, legesque de versione, lectioneque sacrorum bibliorum, de institutione, atque officiis clericorum, de feriis, ordinationibus, bonis ecclesiarum, episcopisque ipsis scribere (7) consueverant. Neque resistendum putarunt patres, quo minus hac tanta in rebus sacris potestate principes potirentur; propterea quod intelligerent, iussos ab apostolo Paulo omnes christianos fuisse, ne praesulibus quidem ecclesiarum exceptis, ut dicto audientes essent, nihilque contra atque ipsis esset imperatum facerent. Idque iam Irenaeus (8), Tertulianus (9), Origenes (10), Basilius (11), Iohannes chrysosto-

(1) *Epist.* LXXV. *p.* 146.

(2) *Lib.* III. *de vita Constantini cap.* XVI. *p.*365. *edit. Colon. allob. an.* 1612.

(3) Euseb. *lib.* IV. *de vita Constant. cap.* XXIV. *p.*397. *eiusd. edit.* Ὑμεῖς μὲν τῶν εἴσω τῆς ἐκκλησίας, ἐγὼ δὲ τῶν ἐκτὸς ὑπὸ θεοῦ καθεστάμενος ἐπίσκοπος. Vos quidem eorum, quae intra ecclesiam sunt, ego autem eorum, quae extra constitutus episcopus.

(4) Grotius de *iur. summor. pont. circa sacra cap.*II. *pag.* 39.

(5) Confer acta synodi calcedon. apud Hard. *tom.* II. *p.*490., quo loco patres vocant imperatorem sacerdotem. Τῷ ἱερεῖ, τῷ βασιλεῖ, τὰς ἐκκλησίας σὺ ὤρθωσας, νικητὰ πολεμίων, διδάσκαλε πίστεως. Sacerdoti, regi, ecclesias tu erexisti, victor bellorum, magister fidei. *Edit. paris.* pro sacerdoti habet pontifici. In act. synodi II. nicaen. apud eumdem *p.* 16. *tom.* IV. *collect. concilior.* „ Hortamur te, ut sis „ pontifex, et imperator, prout ante scripsisti. Γενοῦ „ ἀρχιερεύς, καὶ βασιλεύς, καθὼς προέγραψας „. Ex epist. Greg. papae II. ad Leonem Isauricum.

(6) Vide epistolas Valentiniani, et Marciani Augustor. *tom.* II. *concilior. edit. Hard. art.* 1. *concil. chalced. p.* 46. *seq.*

(7) Haec congerant Henricus Hennigesius *de summ. imperat. rom. potestate circa sacra, cap.* II. §. 12. *p.* 50. *edit. an.* 1676., et Grotius *de imperio summ. potest. circa sacra cap.* III. §. 11. *p.* 60. *edit. an.* 1648.

(8) *Lib.* I. *cap.* XXIV. *p.* 321. *edit. venet. Massuet.*

(9) De idololatr. *cap.*XV. *p.*94. *edit. venet. an.*1746.

(10) Origenes *in epist. ad rom. in cap.* XIII. *p.* 397. *edit. an.* 1604. *tom.* II.

(11) In regul. monast. *cap.* XIII. *pag.* 370. *tom.* II. *edit. monach. s. Mauri.*

mus (1), Augustinus (2), illeque ipse Gregorius magnus pontifex, qui monendum censuit imperatorem, ne quid contra divinam legem ageret, confitentur. Itaque cum de religione Constantinus imperator epistolas ad aegyptios, aliosque dedisset, ut quid tenendum, quidque reiiciendum esset ostenderet, episcopos non solum haereticos, sed orthodoxos etiam, vitaeque sanctitate illustres in exilium pepulisset; indices constituisset (3), qui de ecclesiasticis caussis cognoscerent; libellos, quibus accusationes in sacrorum antistites institutae continerentur, recepisset; reprehensus ab episcopis numquam fuit; qui certe non siluissent, si ius ille sibi, quod episcoporum esset proprium, arrogasset. Quid? si episcopi ad imperatorem confugere solerent, obsecrareque etiam, atque etiam, ut de caussis ipsorum, quid statuto esset opus, indicaret? Quod cum Athanasii exemplo (4) constet, non est cur alia esse quaerenda arbitremur. Verum si quae in hanc rem gesta ab imperatoribus Constantio, Ioviano, Valentiniano, Valente, Gratiano, Valentiniano II, Theodosio, Arcadio, Honorio, Theodosio iuniore, Marciano, Valentiniano III., Leone, ceterisque imperaroribus, ac regibus christianis fuerunt, recensere numerando vellemus, longa quidem oratione et otio ipsi nostro, et lectorum patientia abuteremur. Hoc breve dicimus. Tam fuisse patribus penitus insitam de non resistendo potestatibus opinionem, ut his parendum etiam ab episcopis censerent esse, cum iniuste in eos quidpiam decrevissent. Quare Athanasius ad Constantium scribens (5), qui ipsum Alexandria alio exulatum proficisci praeceperat, non repugnavi, inqnit, ut qui plane scirem, non modo non esse resistendum imperatori, sed ne quaestori quidem civitatis. Traditum autem de Eusebio episcopo samosatensium memoriae ab Theodorito est, quod cum edictum (6) imperatoris, quo iubebatur abire in Thraciam, accepisset, nuncium, qui summo mane advenerat, hortatus est ut taceret. Nam si plebs, inquit, studio pietatis educata adventus tui caussam intellexerit, te in flumen demerget,

(1) *Homil.* XXXIII. *in epist. ad rom. p.* 686. *tom.* IX. *edit. paris. monach. s. Mauri.*

(2) Vide infra quo loco eius testimonia explicemus.

(3) De his epistolis vide infra.

(4) Vide Socratem *lib.* II. *cap.* XVIII. *pag.* 97. *edit cantabr.*, et Sozom. *lib.* III. *cap.* XX. *p.* 124. *edit. eiusd.*

(5) Apolog. ad Constantium *pag.* 307. *tom.* I. *edit. montfaucon.*

(6) Theodoritus *lib.* IV. *cap.* XIII. *pag.* 164. *edit. cantabrig.*

atque a me tuae mortis poena expetetur. Subdit mox Theodoritus: « Haec loquutus, et vespertino precum ministerio, ut solebat, perfunctus, tempore quo somnus solet obrepere, senex solus fide unius famuli fretus ex urbe egreditur. Sequitur famulus cervical tantum, et librum secum deportans. Cum autem ventum est ad ripas fluminis, nam muros urbis praeterlabebatur Euphrates, conscensa nave, iubet remiges recta traiicere Zeugma. Ubi illuxit dies, is Zeugma appulit. Samosata querelis, et luctu redundarunt. Nam eius discessu per famulum illum patefacto, omnes se pastore privatos lamentabantur. Itaque frequentes per flumen navigare, quo eum quaerant, coeperunt. Atque ut primum ad eum veniunt, videntque pastorem suum desideratum, conqueri, gemere, et ingentem vim lacrimarum fundere, quo persuadeant ei, ut apud ipsos maneat, minimeque oves lupis tradi patiatur. Verum cum persuadere non possent, audivissentque eum recitantem praeceptum apostoli, qui σαφῶς *perspicue* iubet principibus, et potestatibus subditum quemque esse debere, pars aurum, pars argentum, vestem alii, alii famulos ei offerunt ». Quae res planae efficit, ita fuisse institutos patres, qui eruditione, vitaeque innocentia singulari praestarent, ut tum etiam morem esse gerendum principi, cum contra ius, fasque omne quidquam imperaret, arbitrarentur.

Quintum est argumentum ex *vicariatu*, quem vocant, deductum. Nam principes (sic enin adsertores potestatis civilis circa sacra ratiocinantur) loco Dei primas in civitate partes tenent. Est autem Deo ius in eas res summum, quae pertinent ad religionem. Datum ergo ius illud principi saltem sic est, ut servare eamdem religionem, et quae sunt de cultu sacrorum praescribere, tuerique possit. Atque partes alterius tenentis hoc munus est proprium, ut domino suo honorem, quam potest maximum, ab his, quibus praesidet, adhiberi curet. Coli vero se velle significavit Deus ea ratione, iisque modis, qui in sacris litteris describuntur. Credendum igitur est voluisse Deum, ut principibus, qui divinae potestatis immaginem gerant, ius esset subditos a superstitione liberare, in religionis decretis confirmare, haereses, et schismata tollere, cultum sub oculos cadentem, hoc est ritus, ceremoniasque, compositis ad interiorem pietatem moribus, definire,

omnia denique agere, quae ad salutem, felicitatemque sempiternam spectare videantur (1).

Sextum argumentum, quo magis magisque firmatur quintum, ex regum hebraeorum exemplis deducitur. Moses enim, quod partes Dei in republica hebraeorum teneret, leges, quae ad cultum divinum pertinerent, scripsit. Hoc eodem munere functus deinceps Iosue fuit, ut qui aliqua sanxerit de religione. Mitto iudices, quorum in sacris litteris facinora quaedam, eaque iam praeclara pro cultu Dei veri gesta narrantur. Venio ad Saulem. Is cavit, ne quis ariolus, neve magus in Palaestina, quae suae ditioni parebat, consistere auderet. Davidem autem quis neget arcam ex aedibus Ebcdedomi in regiam deduxisse, constituisse de levitis, horum officia distribuisse, parasseque omnia, quae ad extruendnm templum pertinerent? Namque ab Salomone redactum in ordinem Abiatharem pontificem, propterea quod novis rebus studeret, in eiusque locum suffectum Sadocum fuisse, certum est. Longum esset omnia persequi, quae de Iosaphato Asae filio, de Ezechia, deque aliis regibus scriptores sacri memoriae prodiderunt. Satis hoc sit de Iosia optimo, sapientissimoque rege, qui deleta superstitione deorum, ut civibus suis sacra biblia legerentur, utque omnes patrios ritus, religionemque colerent, iussit (2).

Septimum est argumentum ex episcopatus notione conclusum. Est enim episcopi proprium docendi munus, non imperandi (3). Ius autem qui obtinet, is certe imperandi potestate praestat. Non ergo episcopis ius in res sacras tribui debet. Est igitur principi tribuendum. Quid? si nusquam in sacris litteris romano pontifici, episcopisve in unum etiam congregatis locum, ius ullum, et potestas in res sacras detur? Nam quod Christus apud Iohannem in evangelio (4) Petrum, ut oves pasceret, iussit, non est eiusmodi, ut imperium indicet. Commode enim explicari de solo munere docendi potest. Neque cum institutis religionis christianae pugnat, ut summa sit principis civitatis potestas in sacra. Hoc scilicet concessum a Christo ministris est, uti sacra rite administrent, suisque in evangelica doctrina instituendis dent operam. Nihil autem impedit, quo minus haec a ministris fiant, quamquam

(1) Hennigesius *ibid. cap.* II. §. III. *p.* 29. *seq.*

(2) De his exemplis vide infra in resp. ad hoc arg.

(3) *Epist.* I. *Petri cap.* V. v. 2. 3

(4) *Cap.* XXI. v. 15.

dirigendae, gubernandaeque ecclesiae in principe potestas insit. Quod si sunt, qui componi hoc modo reipublicae rationem cum ecclesiae statu nequire putent, nae horum magnis est in erratis sententia. Non enim discrepans esse ecclesiae conditio ab reliquarum societatum, et collegiorum ratione potest. Diriguntur vero societates, atque collegia principis auctoritate. Dirigi ergo pari iure a principe debet ecclesia (1).

Extremum est argumentum deductum ex consensione scriptorum quorumdam catholicorum, qui rempublicam *temporalem* perfectam, sibique sufficientem esse, propiaque auctoritate defendere se ab iniuria cuiuscumque, ne dempta quidem ecclesia, si *spirituali* gladio abutatur, posse censent. In his Franciscus Victoria, et Rogerus Widdringtonus (2) a Grotio, et Hennigesio (3) ecclesiasticae potestatis hostibus numerantur.

Contra hos omnes, quorum argumenta descripsimus, acriter orthodoxi certant. Hi enim summa consensione potestatem ecclesiasticam civili, quaecumque (4) tandem sit, subiectam esse inficiantur. Assentitur autem nostris Marcus Antonius de Dominis (5) archiepiscopus olim spalatensis, qui sane vir, etsi catholicus videri volebat, reipsa tamen haereticorum partibus studebat, ad quos transfugerat, pluraque portenta opinionum, quae nunc ad rem minime pertinent, consectabatur. Ad argumenta vero, quibus adversari abutuntur, hoc fere modo respondent.

Atque ad primum, quod attinet, facile *summo* nihil in eo genere, quo *summum* est, superius esse patiuntur; in aliis vero generibus non item. Sic autem statuunt, ac recte, sapienterque, mea quidem sententia. Si *principes* civitatum esse, atque appellari *summos* concederemus, id certe ita concederemus, ut esse in eo genere, quo sunt principes, non in quoque alio genere, *summos* arbitraremur. Non enim tam amentes, tamque inepti su-

(1) Ita argumentatur Buddeus *inst. theolog. moral. par.* II. *cap.* III. *sect.* VII. §. 2**. *p.* 588.

(2) De imperio summar. potest. circa *cap.* I. *p.*23. seqq.

(3) De summa imperatoris romani potest. circa sacra *cap.* II. §. XIII. *p.* 63. *seq.*

(4) Baronius in annal. ad an. 752. n. 1. seqq. et alib., Robertus Bellarminus *lib.* I. *de rom. pont. cap.* VII. *p.* 258. *seq. edit.* an. 1721. *tom.* I., atque innumerabiles alios praetermittam, Iohannes Antonius Biancus *lib.* I. *seq. tom.* I. *seq. della podestà indiretta e della polizia della chiesa*, Iacobus Benignus Bossuetius meldensis episcopus *def. declar. cler. gallic. par.* I. *lib.* II. *sect.* II. *cap.* XXXIII. *p.* 174. *seq. tom.* I. *edit. an.* 1745.

(5) *Lib.* VI. *cap.* III. *pag.* 536. *seq. tom.* II. *de rep. eccl. edit. Lon. an.* 1620. negat potestatem ecclesiasticam esse civili subordinatam.

mus, ut imperantem *summum* et architectnm, et philosophum, et medicum dicamus esse, ut qui non in hisce generibus princeps sit, sed in aministranda, gubernandaque republica. Quamobrem, quod addunt adversae opinionis adsertores, *summam* esse regis potestatem, nullius momenti est. *Summam* enim esse, etsi fateremur, cum de rebns civilibus agitur, non sequeretur *summam* esse in sacris etiam oportere, quorum est genus a civili omnino discrepans. Atque hoc item animadvertendum est, adversarios quasi certnm sumere, quod est in controversia positnm, id quod componi cum dialecticae regulis nullo modo potest. Quaerimus enim sit ne *summus* in ecclesia imperator, nec ne. At potestates ceterae subduntur summo imperanti; estque iam ecclesiastica potestas quaedam; qua propter subdatur summo imperanti necesse est. Sed potestates ceteras civiles subdi summo imperanti, quis negat? A potestatibus autem civilibus ad sacras adversarii quomodo descendunt? Ab uno enim in aliud genus rerum argumentando, concludendoque descendere ne iis quidem fas est, qui leviter sint imbuti praeceptis dialecticorum.

Quod addunt, summo rem nullam aequalem esse, non est ad rem. Non enim aequalem diceremus esse in eodem genere, sed in diverso. Quamquam contorqueri hoc argumentum in adversarios facile posse intelligam. Nos quippe ecclesiasticam potestatem, et summam esse defendimus, et civili multo praestantiorem. Quae res demostrabitur quidem a nobis, sed tempore. Quid ergo? Dabuntne subditam esse civilem ecclesiasticae potestati? Ego vero scio esse illos ita affectos, ut cum primum concedant, esse tamen hoc postremum consequens vehementer negent; quorum iudicio vix quidquam in dialecticis esse potest perversius. Nihil de Tertulliano dico. Ille enim de *summo Deo* in libro contra Hermogenem (1), non de *summo* imperante loquitur. Deo autem neque aequalem potestate quemquam, neque maiorem esse non fatemur modo, sed etiam eum, qui neget, diris devovendum arbitramur. At *summis* imperantibus, quos vocant, *summi* notio non eodem modo competit ac Deo. Deus enim cum auctor sit

(1) *Cap.* IV. *p.* 235. „ Deum unum esse oportet: „ quia quod summum sit, Deus est. Summum autem „ non erit, nisi quod unicum fuerit. Unicum autem „ esse non poterit, cui aliquid adaequabitur: adaequabitur autem Deo materia (secundum Hermogenem) cum aeterna censetur etc. „. Quod falsum est.

omnium, admirabili, eminentique quadam ratione omnia continet, *summusque* omnino est. Contra, si qnod est *summum* in rebus creatis, id, quoniam non per se ipsum est *summum*, sed *summi* est in aliquo genere particeps, non impedit quo minus in alio genere quopiam esse item *summum* alterum possit, vel aequale potestate, vel praestantius et potestate, et dignitate. Quo quidem responso cognoscent, qui contra nos pngnant, quam praeclare ex *summi* notione patres concluserint, praeter nostrnm, esse alium nequire Deum.

Levius est exemplum de voluntate, quae corporis membra regit, ac moderatur, cum sit dissimile. Voluntate enim animi membra eius unius corporis moventur, cuius est idem animus volens forma; membra autem aliorum corporum non moventur. Princeps autem qui est, ecclesiae, qua ecclesia est, a nullo est constitutus rector. Nam ecclesiae, qua ecclesia est, respublica inre censetur esse a civili republica discrepans. Civili autem praefectus est princeps; ecclesiasticae vero, quod constet, non item. Quo magis convinci poterunt adversarii, si huiusce argumenti vim, quorsum evadat, considerent. Si enim huiusmodi exemplis utamur, fiet profecto ita, ut qnemadmodum religio moderatur, atque in officio continet rationem, sic praesides sacrorum moderari, regereque, ne labatur, principem civitatis deberent.

Rempublicam porro unam esse concedimus, fatemurque ab uno, pluribusque regi oportere, qua est civilis communitas, modo ecclesiam, qua respublica ecclesiastica est, regi item ab uno, hoc est a summo pontifice, debeat. Neque ullam esse videmus rationem, cnr in diversis generibus, diversi esse rectores, gubernatoresque non possint.

At enim dnobus, pluribusque in republica constitutis, quorum unus alteri minime subdatur, praescribi populis possent pugnantia. Non negamus, si eorum circa rem eamdem versaretur potestas. Sed contra sese res babet. Itaque nobis de pontificibus novi testamenti, ac rcgibus dicere liceret, quod scriptum de regibus, pontificibusque veteribus est in altero Paralipomenon libro (1).

(1) *Paral.* II. *cap.* XIX. v. 11. Similia sunt, quae extant apud Zachariam de Zorobabelo, et de sacerdote *cap.* VI. v. 11. *seq.* „ Et sumes aurum, et argentum, „ et facies coronas, et pones in capite Iesu filii Iosedec sacerdotis magni, et loqueris ad eum dicens: „ Haec ait Dominus exercituum, dicens: Ecce vir Zo-

« Amarias sacerdos, et pontifex vester in his, quae ad Deum » pertinent, praesidebit. Porro Zabadias filius Ismael, qui est dux » in domo Iuda super ea opera erit (1), quae ad regis offi» cium pertinent ». Componi igitur in civitate queunt potestates duae, quarum altera rebus sacris, altera civilibus praesit, quin ea incommoda, perturbationesque sequantur, quas declinari adversarii posse negant. Quo etiam spectant Gelasii, Nicolai primi pontificum, scriptorumque veterum, quae supra descripsimus, testimonia; quibus sane viris et antiquis, et doctis, et in veteris novique testamenti libris magna cum laude versatis assentiri malumus, quam scriptis Grotii, Hennigesii, atque Buddei (2), hominum, modo suis rem gratam facerent, et ratione, et sacris litteris abutentium.

Non moramur quod addunt de coactione. Praecepta namque diversi generis neque pugnare, neque si aliquam inter se coniunctionem, affinitatemque habent, recte dispositis, constitutisque rebus, obligationem, coactionemque inferre repugnantem possunt. Cum enim potestati ecclesiasticae potissimum, tum etiam civili impositum onus a Deo sit, ut ea curent, quae conducunt ad veram, solidam, sempiternamque subditorum (3) felicitatem, siquidem agant ut debent, nihil alterutra statuet, quod esse contrarium videatur. Quod si dissensiones interdum, contentionesque inter episcopos, principesque nascuntur, non potestatum id quidem, quae recte sapienterque introductae sunt, sed hominum est male institutorum vitio tribuendum. Ac tollenda omnia si putant, quorum vel occasione, vel abusu dissidia, concertationes, bella

„ robebel oriens nomen eius, et subter eum orietur, „ et aedificabit templum Domino. Et ipse extruet „ templum Domino, et ipse portabit gloriam, et se„ debit, et dominabitur super solio suo, et erit sa„ cerdos super solio suo, et consilium pacis erit in„ ter illos duos „. Atque hisce argumentis ostendunt ecclesiasticam potestatem non esse civili oboxiam Iacobus Benignus Bossuetius defens. declarat. cleri gallic. *par.* 2. *lib.* 2. *sect.* II. *cap.* XXXIII. *pag.* 174. *tom.* 1. *edit. an.* 1745., Carolus Feuretus *tract. de abusu lib.* 1. *cap.* VII. n. 10. *pag.* 74. *seq. edit. an.* 1677., Petrus de Marca *lib.* II. *de concord. sacerd. et imperii cap.* 1. *p.* 78. *seq. edit. francof. an.* 1708., Charlasius *de libert. eccles. gallic. lib.* 2. *cap.* 2. *p.* 619. *seq. edit. an.* 1684.

(1) Vide sup. pag. 55. seq. huiusce libri in notationibus.

(2) Locis supra indicatis.

(3) S. Isidorus pelusiotes *lib.* III. *epist.* CCXLIX. *pag.* 356. *edit. an.* 1638. Ἐξ ἱερωσύνης, *inquit*, καὶ βασιλείας τὰ πράγματα συνέστηκεν· εἰ γὰρ καὶ πολλῷ ἀλλήλων διαφέρουσιν (ἡ μὲν γὰρ ὡς ψυχή ἐστιν, ἡ δὲ σῶμα), ἀλλ' εἰς ἓν ὁρῶσι τέλος τὴν τῶν ὑπηκόων σωτηρίαν. „ Ex sacerdotio, et regno rerum administratio constituta est. Quamvis enim utriusque permagna differentia sit (illud enim velut anima est, hoc veluti corpus), ad unum tamen, et eumdem finem tendunt, hoc est, ad subditorum salutem „.

oriuntur, tollant patrum opera, sacras scripturas, omnem denique religionem necesse est, quum his haeretici abutantur. Qua re quid umquam dici potest absurdius?

Exemplum autem patriae potestatis, quae ragiae cesserit, non est simile. Nisi enim cessisset, tot essent in republica principes, quot patres numerantur familiarum. At sacrorum praeside constituto, qui rem gerat a civilibus discrepantem, partitio civilis imperii, divisioque nulla sequetur. Ex qua re intellgitur, quo sensu credendum sit, potestatem aliquam consortis esse impatientem. Esse enim consortis impatientem fatemur, si eiusdem generis utraque potestas est, sin autem diversi, non item. Quare quae dicta a Christo sunt, duobus dominis neminem servire posse, omneque regnum in se divisum desolatum iri, ad institutum non pertinent; cum de dominis intelligenda sint, qui eamdem sibi arrogent potestatem, deque regno, quod sit discissum in factiones, quarum una subigere sibi alteram conetur.

Venio ad secundum argumentum. Concedo cives quosque subditos esse oportere ei, qui primas in republica partes obtineat. Itaque parebunt eidem civiles ferenti leges, modo ne quid iubeat, quod pugnet cum institutis, legibusque ecclesiarum. Nam clerici etiam, qua cives sunt, obsequuntur civili legi, ut pax reipublicae, tranquillitasque servetur (1). Eo autem dixi, *ne quid imperet princeps, quod sit ecclesiasticis institutis contrarium,*

(1) Praeclare Bellarminus *lib. I. de clericis c.* XXVIII *p.* 161. *tom.* II. *opp. edit. an.* 1721. „ Non sunt exempti clerici ab obligatione legum civilium, quae non repugnant sacris canonibus, vel officio clericali. Loquimur hic potissimum de legibus civilibus politicis, quae dirigunt actiones humanas in commerciis temporalibus, ut cum princeps, vel magistratus constituit pretia rebus venalibus, vel iubet nocte neminem incedere cum armis, vel sine lumine, vel non asportare frumentum extra provinciam, et his similia. Nec volumus dicere his legibus teneri clericos obligatione coactiva, sed solum directiva, nisi eaedem leges ab ecclesia approbatae fuerint. Quod si de iisdem temporalibus rebus disposuisset etiam lex ecclesiastica, eam sequi deberent clerici, et tunc legem civilem nec directive quidem observare tenerentur. Probantur igitur, clericos ad observationem civilium directive teneri in defectum legis ecclesiasticae. Nam clerici, praeterquam quod clerici sunt, sunt etiam cives, et partes quaedam reipublicae politicae. Igitur ut tales vivere debent civilibus legibus. Non sunt autem aliae, ut nunc ponimus, nisi quae a politico magistratu sunt latae. Igitur illas clerici servare debent, alioqui magna perturbatio, et confusio in republica oriretur, si clerici non servarent civiles leges in commerciis civilibus, et humanis. Secundo probatur ex confessione pontificum, et imperatorum. Nicolaus primus in epistola ad Michaelem prope finem dicit: Deum divisisse pontificiam auctoritatem ab imperiali, ut et christiani imperatores pro aeterna vita pontificibus indigerent, et pontifices pro cursu temporalium tantummodo rerum imperialibus legibus uterentur „. Imperator Valentinianus in epistola ad episcopos Asiae, quam refert Theodoretus in *lib.* IV. *hist. cap.* VIII. scribit: „ Probos episcopos non solum Dei, sed etiam regum legibus obtemperare „. Denique s. Iohannes chrysostomus in *cap.* XIII. *ad rom.* dicit „ Christi evangelio non tolli politicas leges, et ideo debere etiam sacerdotes, et monachos eis parere „.

quod ferendum non sit, ut ille in alienam irruat possessionem, fasque sibi arbitretur, quod nefas esse et apostolorum auctoritate, et consensione maiorum (1) constat. Ac quemadmodum Paulus in litteris ad romanos iubet, ut omnis anima sublimioribus potestatibus subdita sit; quod non sit potestas nisi a Deo; ita aliis in locis christianos etiam atque etiam monet, ut obediant praepositis suis, hoc est episcopis, eisque *subiaceant*, quum ipsi pervigilent, quasi Deo reddituri de cuiusque actionibus in extremo iudicio rationem. Πείθεσθε, inquit, τοῖς ἡγουμένοις, καὶ ὑπείκετε· αὐτοὶ γὰρ ἀγρυπνοῦσιν ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ὑμῶν, ὡς λόγον ἀποδώσοντες (2). Subiacere autem, quod a verbo ὑπόκειμαι, *et subesse, seu subditum esse*, quod ab ὑποτάττομαι, oritur, eodem recidunt. Quocirca ut subditum esse principi in civilibus, ita etiam episcopo in ecclesiasticis Paulus praecipit christiano. Rursum ut reges in societate civili, qui rempublicam, ita positos esse in ecclesia a Deo episcopos Paulus affirmat, ut eam regant, ac moderentur. « Attendite, inquit, vobis, et universo gre- » gi, in quo vos τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔθετο ἐπισκόπους ποιμαίνειν τὴν ἐκκλησίαν τοῦ θεοῦ, » Spiritus sanctus posuit episcopos pascere ecclesiam Dei (3) ». Sed de institutione divina episcoporum dicam alio loco opportune, et copiosius. Nam de voce ποιμαίνειν *pascere*, quod eodem sensu, ac regere intelligenda sit, paullo post demonstrabitur (4). Iam vero si constituti episcopi a Deo sunt, ut ecclesiam regant, eisque circa sacra, disciplinamque ecclesiae quidquam praecipientibus christiani obedire debent, ut est auctor Paulus; qui fieri poterit, ut potestas civilis iure in sacram insurgat, sibique parendum existimet contra episcoporum de rebus ecclesiasticis sanctiones iubenti? Neque ullum esse christianum principem tam male in ecclesiam animatum existimo, ut quae sancita divinitus fuerunt, ea sibi putet pervertere licere, coneturque illam sibi subdere potestatem, quam Christus gubernandorum christianorum, ipsiusque adeo principis, qua est christianus, pescendi, docendi, regendique caussa invexit. Cum enim scriptum nusquam sit ab apostolis potestatem ecclesiasticam civili esse obnoxiam oportere, qua confidentia quisquam subdendam ecclesiasticam civili esse con-

(1) De hac re agam paullo post, et in resp. ad 4. arg. in notationibus, et ad 7.

(2) *Epist ad hebr. cap.* XIII. v. 17. „ Obedite praepositis vestris, et subiacete eis. Ipsi enim vigilant „ super animas vestras, ut rationem reddituri „.

(3) Act. apost. *cap.* XX. v. 28.

(4) In resp. ad 7. arg.

tenderet? Apostolus enim, ut omnem animam *subiici sublimiori potestati*, nempe omnem civem principi de republica civili iubenti, in epistola ad romanos, sic alio loco omnem christianum praepositis, seu episcopis de rebus sacris, deque ecclesiae administratione inbentibus, obtemperare, atque obsequi debere scripsit; potestatem autem ecclesiasticam civili potestati subiici oportere nusquam scripsit. A *concretis* enim ad *abstracta*, ut vocant, recte ratiocinanti concludendo descendere non licet. Quamobrem etsi ecclesiastici, ut membra sunt reipublicae, ac cives, quae lege civili praescripta sunt, faciant, quo degere tranquillam, et quietam vitam (1) possint; principesque, ut membra sunt ecclesiae, ecclesiasticis regulis, legibusque pareant; tamen potestas ecclesiastica, cum subiecta civili a Christo non fuerit, subiici vi, atque auctoritate sese homini numquam patietur. Ad Chrysostomum quod spectat (2), nego de solis regibus, atque principibus, non autem de qualibet sublimiore potestate ab eo institui mentionem. Latissime namque illius patet sententia, ut in ecclesiasticam etiam cadere posse videatur. Omnes enim homines subditos esse iis, qui praesunt, oportere defendit, quod a nemine revocatur in controversiam. Sed fac de una civili potestate agat, ut paullo post agere videtur. Quid? an est quisquam nostrum, qui recte prudenterque ecclesiasticos facere putet, qui principum statuta aspernari audeant, quae ecclesiasticis non adversantur? At nunc de potestate quaerimus ecclesiastica, non de ecclesiasticis, qua sunt cives, membraque reipublicae. Potestatem vero ecclesiasticam Chrysostomus civili subditam esse, neque dixit usquam, neque ratio ferebat, ut diceret. Bernardi locus, quo abutuntur adversarii, ad rem non pertinet. Disputat enim ille contra episcopos, qui specie quorumdam privilegiorum subducere sese auctoritati pontificis maximi conarentur. Atque hos merito reprehensos fuisse certum est. At de civili auctoritate, potestate-

(1) *Epist. 1. ad Timoth. cap. II. v. 2.*

(2) Chrysost. *homil.* XXIII. *in cap.* XIII. *epist. ad rom.* tom. IX. *app. pag.* 686. „ Ostendens, *inquit*, ordinari „ haec sacerdotibus, monachis, non saecularibus so„ lum. Quod ipse in exordio planum fecit, sic di„ cens: omnis anima potestatibus sublimioribus sub„ dita sit. Etiam si apostolus sis, etiam si evangeli„ stes, etiam si propheta, etiamsi quisquis es. Haec „ enim subiectio non subvertit pietatem. Et non sim„ pliciter dixit, obediat, sed subdita sit. Et primum „ ratio talis sanctionis est iustitia, quae cogitationes, „ mentesque fideles decet, propterea quod statuta haec „ sint a Deo, cum non sit potestas, nisi a Deo. Quid „ ais? Omnis igitur princeps a Deo ordinatus est? „ Non hoc dico etc. „„ Haec nos ad verbum e graeco transtulimus.

que Bernardus (1) verbum omnino nullum. Patrum igitur testimoniis, quae iactant adversarii, nihil agunt.

Sed est, inquiunt, *potestas civilis ministra Dei vindex ad iram ei, qui male fecerit*. Quis negat? At enim *mali* vocabulum latissime patet, ut etiam significet, quae admissa mala sunt adversus religionem. Assentimur nos quidem. Verum non regis est, sed praesulum ecclesiae de religione cognoscere. Hoc scripturarum auctoritate, hoc patrum consensione, hoc maiorum institutis, atque consuetudine demonstrari plane ad veritatem (2) potest. Quare si antistites sacrorum, quid sit tenendum, quidque respuendum cognoverint, significarintque, quinam sint rei violatae religionis, ac principem ut in eos animadvertat monuerint, tum princeps munere suo fungetur, vindexque erit Dei, ad iram illi, qui malum perpetrarit in religionem. Quo sensu explicanda sunt, quae proferunt ex Salomonis proverbiis.

De fine quod opponunt, inane est. Nemo enim est nostrum, qui curandum ab rege esse neget, ut recte, qui ei subduntur, agant, itaque se gerant, ut bene beateque in republica vitam degant, atque ubi decesserint, aeterna felicitate potiantur. Atque is ut a ministris sacrorum acceperit (non enim suo arbitratu praescribere, quae spectant ad religionem, potest), ita faciat necesse est, si ei salus est populorum curae. Id vero facile obtinebitur, sublato in res sacras principum, quod adversarii tantopere commendant, iure. Estque hoc sane pacto explicanda Augustini sententia, qui felices scribit reges futuros, si suam ad Dei cultum propagandum adhibeant potestatem. Nam si ita, ut est ab ecclesiae antistitibus doctus princeps, cultum religionis late, longeque diffundere conetur, nae is magnum reportabit diligentiae, ac laboris fructum.

Miror deinde qua confidentia Honorii, atque Theodosii imperatorum ex epistola ad Marcellinum sententiam adversarii proferant (3). Nam quod illi scribunt, « Inter imperii curas catho-

(1) Epist. XLII. ad Henricum archiepiscopum senonensem *tom.* II. *opp. edit. paris. monach. s. Mauri p.* 474. „ Omnis anima, inquit, potestatibus sublimioribus sub- „ dita sit, si omnis, et vestra. Quis vos excipit ab „ universitate? Si quis tentat excipere, conatur deci- „ pere „. Vide Biancum *lib.* I. *Della esteriore polizia della chiesa cap.* I. §. VII. *p.* 64. *tom.* III. *edit. an.* 1745. Idem fatetur Marcus Antonius de Dominis hostis alioquin catholicorum *lib.* VI. *de repub. eccl. cap.* IV. *p.* 550. *edit. an.* 1620. *tom.* II.

(2) Id vero ostendetur aliquanto post resp. ad VII. argum.

(3) Apud *Hard. tom.* I. *concil. p.* 1051.

licae legis reverentia aut prima semper, aut sola est: neque enim aliud aut belli laboribus agimus, aut pacis consiliis ordinamus, nisi ut veri Dei cultum orbis nostri plebs devota custodiat; ut etiam donatistas vel terrore, vel monitu olim implere convenerat, qui Africam, hoc est regni nostri maximam partem et saecularibus officiis fideliter servientem, vano errore, et dissensione superflua decolorant »: non eo pertinent, ut sine iudicio episcoporum fieri quidpiam ab imperatoribus in rebus sacris posse significent. Noverant enim imperatores qui essent sibi limites divinitus constituti. Quamobrem Honorius in litteris ad Arcadium, ubi de rebus Constantinopoli per summam iniuriam contra Iohannem chrysostomum gestis agit (1), « Est nuper proditum, » *inquit*, apud Constantinopolim sacratissimo paschae venerabilis » die, cum omnes pene eumdem locum vicinarum urbium po- » pulos religio, castigatiore sub praesentia principum ritu cele- » branda collegerat, clausas subito catholicas ecclesias, trusos in » custodiam sacerdotes, scilicet, ut eo potissimum tempore, quo » indulgentia principali tristia noxiorum claustra referantur, piae » legis, et pacis ministros saevus carcer includeret, omniaque bel- » licum in modum turbata mysteria, nonnullos in ipsis ecclesiae » sacrariis interemtos, tantumque circa altaria vim saevisse, ut et » venerabiles episcopi in exilium traderentur, et sanguis huma- » nus, quod dictu nefas est, caelestia sacramenta perfunderet. His » repente compertis, turbatos esse nos fateor. Quis enim in faci- » nore tam cruento Dei omnipotentis non timeret offensam, aut » quo pacto extra summum romani orbis, omniumque mortalium » putaret esse discrimen, cum ipse auctor nostri imperii, et rei- » publicae, quam nobis credidit gubernator omnipotens Deus, fu- » nestis admodum, execrabilibusque commissis crederetur irasci, » domini sancti frater, neposque Augusti venerabiles, cum si quid » *de caussa religionis inter antistites ageretur, episcopale opor-* » *tuerit esse iudicium. Ad illos enim divinarum rerum inter-* » *pretatio, ad nos religionis expectat obsequium.* Sed esto sibi » de mysticis, et catholicis quaestionibus amplius aliquid princi- » palis cura praesumserit, ita ne usque ad exilia sacerdotum, us- » que ad hominum caedes debuit indignatio concitata procedere,

(1) Apud *Coustant. tom.* 1. *collect. epist. rom. pontif. pag.* 803.

» ut ubi castae preces, ubi vota sincera, ubi sacrificia illibata » solvuntur, illic se gladius haud facile etiam in iugulum noxio» rum distringendus exereret »? Hoc ego testimonium, etsi longiusculum, tamen describendum putavi, ut quemadmodum reges res sacras curare debeant, cognosceretur. Si enim ad episcopos primum id, Honorio teste, pertinet, quid est, quod locis aliis, quae non repugnent, adversarii abutantur?

Non discrepat Theodosius in litteris ad Cyrillum. Quod autem ait, curae sibi cultum esse Dei, verum est. Nam decet id quidem christianum imperatorem. Sed quo tandem modo? quo scilicet idem ipse narrat. Nam scribit in hanc sententiam (1): « Et ecclesias noveris, et imperium unitum, et adhuc amplius » praecipientibus nobis uniendum Salvatoris providentia Dei, data » tuae reverentiae venia, ut ne occasionem sumas, neque dicere » possis, quod propter sermones pietatis excluderis. Exerceri (2) » etiam eos coram sacro concilio volumus, et teneri quomodo » bene visum fuerit, sive impetrent *a patribus veniam*, *sive non*, » *qui vincentur*. Nos igitur conturbari civitates, et ecclesias non » patiemur, sed neque inexaminatos nobis sermones, quorum opor» tet iudices *praesidere undique praesules sacerdotii*, *et per quos » nos tenaciores verae sententiae sumus*, *et erimus* ». Hanc igitur esse constat eam, quam sibi vindicabat Theodosius in rebus ecclesiasticis, potestatem. Ea videlicet se facturum promisit, quae patres fieri oportere constituissent, atque ii quidem patres, qui cum synodis, ut iudices, praesint, tum quid sit de religione credendum docent, moventque imperatores, ut ipsis decernentibus assentiantur. Ex qua re intelligitur qua fide adversarii in veteribus monumentis describendis, producendisque versentur. Neque adiumento, atque praesidio esse Grotio, Hennigesioque potest, quod ex litteris Isidori pelusiotae repetunt. Etsi enim ille ad unum, eumdemque finem sacerdotium (3) atque imperium referri scri-

(1) Apud *Hardain*. tom. 1. *concilior*. *edit*. *paris*. pag. 1362.

(2) Γυμνασθῆναι γὰρ τούτους ἐπὶ τῆς ἱερᾶς συνόδου βουλόμεθα, καὶ κρατεῖν, ὡς ἂν καλῶς ἔχοιεν εἴτε μεταλαμβάνοιεν συγγνώμης, εἴτε καὶ μή, παρὰ τῶν πατέρων οἱ νικηθέντες. Ἡμεῖς μέντοι γε συνταράσσεσθαι τὰς πόλεις καὶ τὰς ἐκκλησίας οὐκ ἀνεξόμεθα, οὔτε μὴν ἀνεξετάστους εἶναι τοὺς λόγους, ὧν κριτὰς προκαθίσαι δεῖ τοὺς τῆς ἁπανταχοῦ προεστῶτας ἱερωσύνης, καὶ δι᾽ ὧν ἡμεῖς ἐγκρατέστεροι τῆς ἀληθινῆς δόξης ἐσμέν τε, καὶ ἐσόμεθα.

(3) Loc. sup. descript. p. 80. not. 3.

psit; tamen esse sacerdotium imperio subditum nusquam scripsit. Quin etiam cum idem magnum esse utriusque potestatis discrimen defenderet, ita ut (eius quidem sententia, quam accepit ab (1) Nazianzeno) sacerdotium animae, imperium corporis locum partesque teneret; factum sic est, ut, quoniam corpus ab animo regitur, non modo sacerdotium praeferendum imperio, verum etiam continendum ab sacerdotibus in officio principatum esse argumentando concludere posse videretur. Qui autem s. Thomam aquinatem ad Grotii opinionem pertrahere conantur, nae illi turpissime labuntur. Non enim sacerdotium subdit imperio, sed hoc esse sacerdotibus, principibusque enitendum, laborandumque confirmat in eo opere, quod est de regimine (2) principum, ut populum ita moderentur, atque gubernent, ut et vitam agere tranquillam, et consequi tandem sempiternam salutem possit. Atque is qnidem vir incredibili doctrina, et sanctitate, quid de sacerdotii, imperiique potestate senserit, in theologica summa tam clare, tamque perspicue demonstrat, ut nullus supersit de illius opinione dubitandi locus. Quamobrem ut adversarii cognoscant, quam abuti soleant testimoniis veterum scriptorum, illius ego ex parte secunda summae describam sententiam. Sic autem habet (3):

(1) Gregorius nazianzenus, a quo accepisse videtur Isidorus pelusiotes sententiam, *orat.* XVII. *p.* 271. *edit.* an. 1690. „ Quid vos, *inquit*, principes, et praefecti? „ Ad vos enim iam nostra se convertit oratio, ne „ alioqui inique omnino facere videamur, atque his „ quidem, quae in rem factura sint, suadere, ceterae „ autem dignitati, potentiaeque cedere (quasi vel pu„ dore, vel metu christianam nostram libertatem de„ mittentes) aut illorum commodis consulere, vos au„ tem negligere, quorum curam eo maiorem gerere „ par est, quod ea res plus in utramque partem mo„ menti habeat, maiorque inde utilitas promanet, si „ negotium prospere successerit; contrarium enim „ tum a nobis abeit, tum ab oratione nostra. Quid „ igitur dicitis, aut quid inter nos convenit? An me „ libere loquentem aequo animo feretis? *Et Christi* „ *lex subiecit vos meo imperio, et meo throno. Principatum* „ *enim nos quoque gerimus, addo etiam quod et praestan*„ *tiorem, et perfectiorem principatum: nisi vero aequum* „ *est spiritum carni, et caelestia terrenis cedere. Sed non* „ *dubito, quin hanc dicendi libertatem in optimam partem* „ *accepturus sis utpote sacri mei gregis ovis sacra, magni*„ *que pastoris alumna etc.* Καὶ ὁ τοῦ Χριστοῦ νόμος ὑποτίθησιν ὑμᾶς τῇ ἐμῇ δυναστείᾳ, καὶ τῷ ἐμῷ βήματι. ἄρχομεν γάρ καὶ αὐτοί. Προσθήσω δ᾽ ὅτι καὶ τὴν μείζονα, καὶ τελεωτέραν ἀρχήν, ἢ δεῖ τὸ πνεῦμα ὑποχωρῆσαι τῇ σαρκί, καὶ τοῖς γηίνοις τὰ ἐπουράνια, δέξῃ τὴν παῤῥησίαν. Οἶδ᾽ ὅτι πρόβατον εἶ τῆς ἐμῆς ποίμνης τῆς ἱερᾶς ἱερόν, καὶ θρέμμα τοῦ μεγάλου ποιμένος etc. Viden, ut episcopi principatum et praestantiorem, et perfectiorem obtineant, inque rebus sacris, non subiici ipsi principi civitatis, sed princeps ipsis submitti debeat?

(2) S. Thom. *lib.* I. *de reg. princip. cap.* VII. *seqq. p.* 290. *seq. edit. an.* 1588.

(3) II. II. *qu.* LX. *art.* VI. *ad* 3. *arg.* Idem s. doctor in eodem priore libro *de reg. princip. cap.* XIV. *pag.* 295. „ Quia finem fruitionis divinae non consequitur homo per virtutem humanam, sed virtute „ divina iuxta illud *apost. ad rom. cap.* VI., *gratia Dei* „ *vita aeterna*, perducere ad illum finem non humani „ erit, sed divini regiminis. Ad illum igitur regem „ huiusmodi dominium pertinet, qui non est solum „ homo, sed etiam Deus, scilicet ad dominum no„ strum Iesum Christum, qui homines filios Dei fa„ ciens in caelestem gloriam introduxit. Hoc igitur est „ regimen ei traditum, quod non corrumpetur, pro„ pter quod non solum sacerdos, sed rex in scriptu„ ra sacra nominatur, dicente Hieremia cap. XXIII.

« Dicendum, quod potestas saecularis subditur spirituali, sicut » corpus animae; et ideo non est usurpatum iudicium, si spiri- » tualis praelatus se intromittat in temporalibus, quantum ad ea, » in quibus subditur ei saecularis potestas ».

Tertium, quod est ductum ex Tertulliano, tam leve est, quam sunt argumenta superiora. Non enim Tertullianus auctoritatem ecclesiae cum potestate confert imperatorum. Ethnicos alloquitur homines improbos, qui nostros calumniarentur, dicerentque contemni ab eis principes reipublicae, propterea quod his ipsis principibus divinos honores tribuere recusarent. Itaque facile concedit Caesarem, qui Deus non sit, coli quasi Deum non oportere. Christianos autem, qui talem esse Caesarem, qualis re vera esset, ostenderent, hoc esse ethnicis meliores, quo hi anteferendos imperatori deos, qui nusquam erant; illi uno vero, conditorique huius universitatis rerum Deo minorem esse imperatorem arbitrarentur (1), diisque ethnicorum, et falsis, et errore, fraudeque in mundum invectis praestantiorem, maioremque esse defenderent. Atque Tertullianus solo Deo minorem appellat Caesarem non omnino, sed habita reipublicae, rerumque civilium ratione. In administranda enim civitate, regendoque imperio primus est imperator post Deum, qui Deus imperatori gubernandi tribuit potestatem. Alioqui si loquutus *simpliciter*, non *comparate* fuisset, martyribus, angelis, Christo denique ipsi, qua homo est, praetulisset imperatorem, quod de homine christiano (2) ne su-

„ Regnabit rex, et sapiens erit: unde ab eo regale „ sacerdotium derivatur, et quod est amplius, omnes „ christifideles in quantum sunt membra eius, reges, „ et sacerdotes dicuntur. Huius ergo regni ministe- „ rium, ut a terrenis essent spiritualia distincta, non „ terrenis regibus, sed sacerdotibus est commissum, „ et praecipue summo sacerdoti successori Petri Chri- „ sti vicario romano pontifici, cui omnes reges po- „ puli christiani oportet esse subditos, sicut ipsi do- „ mino Iesu Christo. Sic enim ad quem finis ultimi „ cura pertinet, subdi debent illi, ad quos pertinet „ cura antecedentium finium, et eius imperio diri- „ gi ... In nova lege est sacerdotium altius, per quod „ homines traducuntur ad bona caelestia, unde in le- „ ge Christi reges debent sacerdotibus esse subiecti. „ Propter quod mirabiliter ex divina providentia fa- „ ctum est, ut in romana urbe, quam Deus praevi- „ derat christiani populi principalem sedem futuram, „ hic mos paullatim molesceret, ut civitatum recto- „ res sacerdotibus subiacerent „. Haec ille. Confer *lib.* III. *stud. epsc. cap.* X. *p.* 313., quo loco rem copiosius persequitur.

(1) „ Colimus imperatorem sic, quomodo et no- „ bis licet, et ipsi expedit, ut hominem a Deo secun- „ dum, et quidquid est a Deo consequutum est, et „ solo Deo minorem. Hoc et ipse volet. Sic enim „ omnibus maior est, dum solo Deo vero minor est; „ sic et ipse diis maior est, dum et ipsi in potestate „ sunt eius „. *Lib. ad Scap. cap.* II. *p.* 69.

(2) Nisi forte velint haeretici coronam, et regnum caeleste, quod martyribus paratum esse Tertullianus scribit *lib. ad mart. cap.* III. *pag.* 138. *edit.* an. 1748. postponi oportere coronae, et imperio terrae. Quo re quid dici potest obtusius? De angelis, et Christo, quae memoravi, satis perspicua sunt, quamobrem non egent longiore oratione.

spicari quidem possumus. Quod si ille de imperatore egit comparate, hoc est habita, ut dixi, reipublicae ratione, non erat necesse, ut de ecclesia diceret, inquireretque utra esset maior atque excellentior, ecclesiastica ne potestas, an civilis, qua praestabant imperatores. Rursum, quamquam ille a christianis et pendenda tributa, et leges, quae de civilibus erant rebus, observandas censet; tamen ecclesiam, qua respublica spiritalis est, resque christianorum sacras numquam subiecit imperatori. Neque enim ab imperatore, sed ab antistitibus ecclesiae et constituendos (1) presbyteros, et concilia cogenda, et stationes, ieiunia, instituta, canones praescribendos, quibus disciplina magis magisque confirmaretur, et quaecumque ad vitam christianam, moresque pertinent, stabilienda putavit; quod sane numquam putasset, si potestatem ecclesiasticam civili subiiciendam existimasset. Eodemque modo explicandus est Optati milevitani quarti saeculi scriptoris locus (2). Iam vero, quod Optatus adiungit, ecclesiam in republica esse, non est eiusmodi, ut nos ab sententia deterrere possit. Hoc enim propositum Optato erat, ut ostenderet, imperatori honorem adhibendum a christianis esse. Nam quum donatistae invecti in Constantem imperatorem fuissent, qui argentum in Afri-

(1) *Confer lib. de praescript. haereticor. cap. xxxii. p. 213., et lib. de ieiuniis cap. xiii. p. 551.* De conciliis dicam alio loco, ex Tertulliani sententia, opportune.

(2) *Lib. III. n. 3. p. 53. edit. an.* 1702. ,, Quis negare potest rem, cui tota Carthago principaliter testis est? Imperatorem Constantem, et Macarium primitus non ad faciendam unitatem misisse, sed cum eleemosynis, quibus sublevata per ecclesias singulas posset respirare, vestiri, pasci, gaudere paupertas. Qui cum ad Donatum patrem tuum venirent, et quare venerant indicarent, ille solito furore succensus, in haec verba prorupit, *quid est imperatori cum ecclesia?* et de fonte levitatis suae multa maledicta effudit, non minus quam in Gregorium aliquando, ad quem sic scribere non dubitavit: *Gregori macula senatus, et dedecus praefectorum*, et cetera talia: cui Donato praefatus patientia episcopali rescripsit. Harum epistolarum exemplaria multorum ore ubique cantantur. Iam tunc meditabatur contra praecepta apostoli Pauli, potestatibus, et regibus iniuriam facere, pro quibus, si apostolum audiret, quotidie rogare debuerat. Sic enim docet beatus apostolus Paulus. *Rogate pro regibus, et potestatibus, ut quietam, et tranquillam vitam cum ipsis agamus.* Non enim respublica in ecclesia est, sed ecclesia in republica est, id est in imperio romano, quod Libanum appellat Christus in canticis canticorum, cum dicit, *veni sponsa mea inventa de Libano*, idest de imperio romano, ubi sacerdotia sancta sunt, et pudicitia, et virginitas, quae in barbaris gentibus non sunt, et si essent, tuta esse non possent. Merito Paulus docet orandum esse pro regibus, et potestatibus, etiam si talis imperator esset, qui gentiliter viveret; quanto quod christianus, quanto quod Deum timens, quanto quod religiosus, quanto quod misericors, ut ipsa res probat? Miserat enim ornamenta domibus Dei, miserat pauperibus eleemosynam, nihil Donato. Cur ergo insanivit? cur iratus est? cur quod missum fuerat, repudiavit? Et quum illi, qui missi fuerant, dicerent, se ire per provincias singulas, et volentibus accipere se daturos, ille dixit, ubique se litteras praemisisse, ne id quod allatum fuerat, pauperibus alicubi dispensaretur .... Carthaginis principatum se tenuisse crediderat, et cum super imperatorem non sit, nisi solus Deus, qui fecit imperatorem, dum se Donatus super imperatorem extollit, iam quasi hominum excesserat metas, ut prope se Deum, non hominem aestimaret, non verendo eum, qui post Deum ab hominibus timebatur ,,.

cam miserat, ut opem pauperibus, qui maxime laborabant, ferret; Optatus, qui et ubi orta esset ecelesia, et qua in societate hominum tutius consisteret, et quid a Christo, apostolisque de colendis, observandisque principibus reipublicae statutum esset, plane cognoverat; ut haereticorum temeritatem, audaciamque reprimeret, eis primum arrogans, impudensque Donati dictum exprobravit, qui furens nihil esse imperatori cum ecclesia commune dixit: tum addidit, eos qui tam pauci essent, seseque Africae finibus continerent, seiunctos esse a vera Christi ecclesia, ut qui negligerent, quae statuta a Christo de honorandis principibus fuissent. Reminiscerentur christianorum maximum numerum, adeoque maximam Ecclesiae partem, in republica, hoc est in imperio populi romani tutius, quam in ditionibus barbararum gentium versari; quamobrem honorem adhibere imperatori ne recusarent, qui eamdem rempublicam moderaretur. Hinc autem quemadmodum esse consequens possit, quod adversarii concludunt, subditam esse civili ecclesiasticam potestatem nullo modo prorsus intelligo. Non enim id voluit Optatus. Hoc a christiano omnes, quicumque tandem sint, postulant, atque hoc ille unum concludit, orare nos pro principibus, dareque operam oportere, ut eis honos, qualem Christus praescripserat, adhibeatur.

Ecquod vero scriptor ille africanus, qui Valentiniani I. aetate vigebat, commemoravit, ex quo imperatorem quidquam in rebus ecclesiasticis posse colligeretur? Si autem nihil eiusmodi meminit, quid est, quod hoc eius sive pronunciatum, sive dictum ab Grotio, eiusque sectatoribus opponatur iis, qui civili subdi ecclesiasticam potestatem negant? At Optatus extolli supra imperatorem posse defendit neminem? Extollerent autem sese supra imperatorem antistites ecclesiarum, si potestas ecclesiae superior, praestantiorque civili esset. Sed potestatem ecclesiae multo esse civili excellentiorem, quoniam Gregorii nazianzeni, aliorumque veterum scriptorum clarissimis testimoniis perfectum est, nulla est caussa, cur esse iterum demonstrandum putem. Neque enim arbitror, Optatum ita fuisse affectum, atque institutum, ut, modo donatistas refelleret, quae firmata consensione omnium fuissent, pervertere auderet. Namque idem in priore adversus Par-

menianum libro (1), episcopos apices et principes omnium, qui essent in ecclesia constituti, vocat. Erat autem in ecclesia imperator. Quare imperatoris, qua christiani, episcopi *apices*, prin- *principesque* erant, Optati sententia. Quid? si etiam iudices? Esse quippe episcopos *iudices* (2) *in ecclesia* statuit. Age vero qui *apices*, *principes*, *iudices* omnium christianorum episcopos appellavit, is ne subdendam civili potestatem ecclesiasticam censuisset? Quae igitur fuit ratio, quae illum impelleret, ut extolli diceret *supra imperatorem* episcopum non posse, eumque Deum videri velle, qui se Caesari praeferret, qui Caesar secundus a Deo esset? Ego vero sic existimo. Esse quidem imperatorem aliquo sensu *secundum a Deo* posse, quin sit alio sensu ab eodem *secundus Deo*. Qui enim civitati praeest, quique gladium gestat, neque pendet a quoquam nisi a Deo in ea re, is secundus a Deo dici in eo ipso genere potest; in alio autem genere non item. Praeest autem civitati, seu reipublicae imperator, gladiumque gestat, ut in eos, qui nocent societati, animadvertat, timendusque (3) proinde est; neque extat, praeter Deum, quisquam, a quo ille *directe* (4) saltem, ut aiunt, pendeat. Dici igitur *a Deo secundus* poterat imperator. Non est tamen hinc consequens, nt alio in genere esse alius quisquam, qui excellat dignitate, et potestate praestantiore; vocarique a Deo secundus non possit, eoque in genere, quo *secundus a Deo* est, nullo modo pendeat ab imperatore. Atque huiusmodi quidem sunt, qui potestatem obtinent in ecclesia, appellanturque ab Optato *apices*, *iudices*, ac *principes* christianorum. Quid? si ne illud quidem concedendum sit, eodem in genere, quo *secundus a Deo* dicitur imperator, ullum alium exsistere nequire, qui perinde et esse, et appellari *secundus a Deo* possit? An rex persarum suo in imperio *secundus a Deo* dici non poterat, qui tanta in ditione sua potestate valebat, quanta in romana republica imperator? Quid igitur? regis ne persarum potestatem, contendent, subiectam esse potestati imperatoris populi Ro-

(1) *Lib.* I. *cap.* XIII. *p.* 14. „ Ipsi apices, et principes omnium etc. „

(2) *Lib.* VII. *cap.* VII. *p.* 106. Paullo ante castigari Macarium, qui magistratu fungebatur, ab episcopis potuisse, ac etiam debuisse, si peccasset, scripserat.

(3) Vide Optatum *ibid. lib.* III. *cap.* III. *p.* 56., ubi de Donato. „ Carthaginis, *inquit*, principatum se tenuisse crediderat, et cum super imperatorem non sit, „ nisi solus Deus, qui fecit imperatorem, dum se Donatus super imperatorem extollit, iam quasi hominum excesserat metas, ut prope, se Deum, non hominem aestimaret, non reverendo eum, qui post „ Deum ab *hominibus timebatur* „

(4) De hac re alias §. seq.

mani? Hoc si negant, cur potestatem ecclesiasticam civili esse obnoxiam pugnant, propterea quod imperator *secundus a Deo* non solum ab Optato, sed etiam ab Tertulliano vocari consuevisset? Nam quae instituta a Deo sine consensu imperatorum; sine consensu autem imperatorum? immo vero invitis imperatoribus est, ea certe imperio subdita esse non potest.

Sed episcopum reprehendit Optatus, qui quoniam impetatorem contemserat, arrogare sibi velle divinnm quidpiam videbatur. Episcopum? Nego enim vero. Sacrilegum (1) debebant dicere, impium, scelestum, omnium episcoporum iudicio damnatum, dignum denique hominem, qui ob flagitia extremo supplicio afficeretur. Nam is erat Donatus, cuius eo in loco ab Optato fit mentio. Sed fac episcopus, qualem adversarii vellent, fuerit. Episcopus ne regis officium in re civili usurpet, imperatorique et recte, et sapienter administranti rempublicam maledicat, pro quo certe imperatore Paulus apostulus statuerit christianum quemque, quantacumque tandem dignitate precelleret, orare oportere? Hoc autem illud est, quod Optatum permovit (2) ut acriter Donatum reprehendendum arbitraretur, subderetque, ecclesiam esse ortam vigereque in romano imperio, in quo imperator quod ad civilem statum pertinet, secundus a Deo haberetur, adiuvarique precibus deberet christianorum, quin tamen potestatem ecclesiasticam subiiciendam civili contenderet.

Redeo ad Optati locum, qui est de ecclesia in republica constituta. Quaero, quid nomine intelligant reipublicae; imperium ne romanum, an regiones orbis terrarum universas, quae in aliorum etiam principum ditionem venissent, quasque christiani incolerent? Imperium, arbitror, romanum, dicent. Est enim hoc unum, exclusis ceteris, ab Optato commemoratum. At ecclesiam non ii solum christiani constituebant, qui parebant imperatori populi romani, sed etiam, qui apud getas, seras, persas ceterasque gentes barbaras (3) versabantur. Scilicet haec ratio est, cur ecclesia

(1) Vide de Donato, et donatistis Optatum *lib.* I. *cap.* XXV. *seq. p.* 24. *seq.*, et *lib.* III. *cap.* III. *seq. p.* 55.

(2) Optatus *loco supra descripto ex cap.* III. *lib.* III. *p.* 55. *seq.*

(3) Iam hoc ostensum alias est testimoniis Tertulliani, Iustini, Irenaei etc. Nunc quoniam de Optato agitur, huius quoque testimonio utamur necesse est. Is igitur *lib.* II. *cap.* II. *p.* 30. „ Ergo probavimus, *in- „ quit*, eam esse ecclesiam catholicam, quae est in „ toto terrarum orbe diffusa „. Similia habet *cap.* I. *eiusdem lib. p.* 29. *seq.*

ut una, ita quoque catholica vocaretur, et esset. Non ergo erat ecclesia in republica. Restat igitur ut is omnino sit Optati verborum sensus, quem nos paullo ante explicavimus.

Atque haec de patrum sententiis dicta sunto. Quamquam mirum videri debet qua confidentia adversarii ad patres confugiant, cum ubi se horum consensione convictos cernunt, nihil se eorum dicta morari respondent, quod controversiae inter christianos ortae non hominum, ut illi aiunt, qui implicantur magnis erroribus, sed sacrorum bibliorum auctoritate diiudicandae, expediendaeque (1) sint. Scripturarum autem quem umquam locum indicare poterunt, ex quo potestatem ecclesiasticam civili esse subiectam intelligatur? An usquam lectum in sacris litteris est, pres-

(1) Scripturis in hoc genere agendum, non ecclesiae auctoritate, quasi errare ecclesia possit, contendit I. G. Vossius *epist. ad Hugonem Grotium, quae est* CCLXVI. *inter epist. eccl. et theol. praestantium, ac eruditorum virorum, edit. amstelod. an.* 1704. Sed idem ipse oblitus instituti sui, mox ad consuetudinem veteris ecclesiae confugit, quem nos paullo post refutabimus. Inconstantiam autem haereticorum carpit iisdem his verbis pag. 441. „ Quid magis Luthero, aliisque do„ ctoribus primum obiici solet, quam papae, et ec„ clesiarum multarum dissentientium auctoritas? Sed „ doctores nostri ab ecclesiis ad scripturae iudicium, „ a papa ad magistratus iudicium (Egregios nobis iudices rerum fidei narrat. Recte scilicet eius opinione ethnici provocabant contra christianos ad imperatores. Hoc quam sit impium ipse viderit) provoca„ bant. Bona caussa multis locis triumpharat. Sed „ cum Lutherus homo quoque esset, a quo ideirco „ humani nihil alienum putari debet, factum, ut cum „ bono semine zizania alicubi seminaret ... Hic, qui „ in Lutheri sententiam iurarent, quasi quae de scri„ pturarum unico, ac perfectissimo canone dicta es„ sent, adversus pontificios solum valerent, ecce ii„ dem, vel geminam plane arcem, aggredi eos ausi „ sunt, qui zizania in ecclesiis suis recens orta erun„ care vellent. Nam ut pontificii pontificem, ita hi „ Lutheri sectatores Lutherum, ut illi ecclesiam ro„ manam, ita hi ecclesias saxonicas, et alias, ut illi „ mediae fere, aut infimae antiquitatis concilia ali„ quot, ita hi, tamquam quod conciliorum sibi mul„ torum instar esset, confessionem augustanam urge„ re adversus dissentientes coeperunt. Habuit hoc alias „ pessime, in primis eos, qui in re sacramentaria ab „ iis dissentientes, hac parte Zwinglium, et Calvinum „ sequi se profiterentur. Aurem igitur istis vellere, „ memoriamque priorum temporum refricare, quibus „ armis istiusmodi pugnandum fuisset, caussa fuissent „ longe inferiores. Sed surdo canebatur fabula. Nam „ qui quasi rerum dominarentur, hi ut pontificii olim, „ ita iam ipsi quoque in omnes a se dissentientes de „ de ambone, tamquam de plaustro omnis generis „ convicia iacere coeperunt: communitati etiam in „ posterum renunciarunt. Atque in his tuebantur se „ Lutheri ... exemplo ... Tandem .... in Britannia, „ in Germania, in Galliis, in Belgica efflorescere etiam „ ecclesiae coeperunt ... At aliquamdiu quidem hae „ memores pristinae conflictationis et cum papistis, et „ cum lutheranis, nihil aliud urgere, quam prophe„ tica, et apostolica scripta, summumque in ecclesia„ stica iudicium magistratibus sponte detulerant. Sed „ postquam plerique earum doctores rem omnem in „ vado esse viderent, inque veterum multorum lo„ cum, iam successerunt oratores novi, adolescentuli, „ quam in papistis prius, ac mox lutheranis tanto„ pere damnarunt, hanc ipsi eam alibi, tum in pri„ mis in Belgica hac calcare etiam coeperunt. Si „ quod enim dogmatum suorum in dubium vocare„ tur, non iam ad scripturas solas, immo nec ad pri„ maevam antiquitatem provocari se patiebantur; „ sed ut lutherani illi Lutherum, ita hi Calvinum, „ aut Bezam, ut illi augustanam confessionem, ita hi „ confessionem belgicam, vel catechesim palatinam, „ ut illi saxonicarum, ita hi reformatarum in pro„ vinciis hisce iactabant consensum „. Multa alia disputat Vossius in hanc rem, ex quibus intelligitur, quam fuerint, sintque etiamnum haeretici in se ipsis tuendis, inque aliis oppugnandis leves. Ecclesia autem romana numquam iudices controversiarum fidei principes esse voluit, idque iam fecit non scripturarum auctoritate modo freta, sed etiam exemplis apostolorum, omniumque aetatum verorum christianorum. Eadem fere exprobrat remonstrantibus Gisbertus Voetius *polit. eccl. par.* 1. *tom.* 1. *p.* 125. *seq. edit. an.* 1663.

byteros, episcoposque, quos apostoli in urbibus, atque provinciis populi romani instituere consuerant, magistratus voluntate aut confirmatos, aut de gradu deiectos; synodosque, quas apostoli celebrarunt, coactas, adprobata decreta, hierarchiam constabilitam, gradus varios, variasque classes christianorum distributas, rem denique ullam, quae ad disciplinam ecclesiae pertineret, sancitam fuisse, non potestate dicam, nam est id quidem gravissimum, sed consensu imperatorum? Nonne haec omnia ab apostolis, hisque exactis, ab episcopis, qui in eorum locum successissent, quin a magistratu civili penderent, administrabantur? At si potestas ecclesiastica civili subdita esset, quemadmodum hoc tantum facinus admisissent, qui a Christo disciplinam acceperant, contra rationem, contra institutionem Dei, contra magistri, quem et admirarentur, et maximopere colerent, voluntatem?

Sed dicent fortasse, ethnicos tunc fuisse imperatores; quamobrem non fuisse opus, eorum opera in rebus sacris, auctoritateque uti. Ridiculum! quasi vero tunc imperatoribus plurimum accesserit auctoritatis, cum christianam profiteri coeperunt (1) religionem. Quibus enim sacrorum bibliorum monumentis efficient, magistratum christianum plus in ecclesia, quam gentilem posse? Nam Pauli decreta de omni anima potestati sublimiori obnoxia, de precibus pro imperatore fundendis, deque parendo principibus, quae tantopere ab adversariis iactantur, non minus in ethnicum, quam in christianum cadunt imperatorem. Ea vero si apostolos, eorumque discipulos numquam induxerunt, ut potestatem ecclesiasticam subditam civili, iusque in sacra imperatoribus ethnicis ullum esse putarent, quid est, quod nos moveat, ut secus sentiendum de christianis imperatoribus esse arbitremur?

Nunc videamus de Socrate. Huius esse aiunt insignem locum in libro quinto historiae. Nam ut (2) primum imperium

(1) Vide, si licet, Iacobum Triglandum *antapol. adv. remon. cap. LIX. p. 722. seq. edit. an.* 1664.

(2) Συνεχῶς δὲ καὶ τοὺς βασιλεῖς τῇ ἱστορίᾳ περιλαμβάνομεν, διότι ἀφ' οὗ χριστιανίζειν ἤρξαντο, τὰ τῆς ἐκκλησίας πράγματα ἤρτητο ἐξ αὐτῶν, καὶ αἱ μέγισται σύνοδοι τῇ αὐτῶν γνώμῃ γεγόνασί τε καὶ γίνονται. „ Sed „ et ipsos imperatores in hoc opere perpetuo includimus, propterea quod ex quo illi christiani esse „ coeperunt, ex illis pependerunt res ecclesiasticae, et „ maxima quaeque concilia eorum arbitrio tum facta „ sunt antea, tum hodieque fiunt „. Socrat. *lib. v. hist. eccl. in proemio p.* 263. *seq. edit. cantabrig.* Hoc autem loco non modo Grotius, et Hennigesius, quorum ante meminimus, sed I. G. Vossius etiam epistola ad Hugonem Grotium supra indicata pag. 447., aliique eiusdem factionis protestantes abuti solent.

adepti christiani sunt, res ecclesiasticas ab imperatoribus pependisse scribit. At is, quo tandem modo pependerint, neque explicavit eodem in loco (1), neque ubi explicavit, tantum esse concedendum imperatori affirmavit, quantum qui grotianas, vossianasque partes sequuntur vellent. Nihil enim ille ab iis, qui regnum in republica obtinebant, decretum, nihil permissum, nihil, quod ad res sacras spectaret, in ecclesiam introductum narrat; si quid autem aliquaudo factum est, id vero non auctoritate, arbitrioque eorum, sed post consultationem, sanctionemque ecclesiae, voluntate, consesione, rogatu denique episcoporum fuisse factum (2) testatnr. Nostrum autem nemo est, qui cum ecclesia laboret, egeatque praesidio principum, fas non esse putet opem imperatoris, regumve implorare, ab eisque petere, ut, quoniam potestatem obtinent in civitate, vindicesque Dei sunt, gladiumque ad malos puniendos gestant; coerceri improbos, haereticos episcopoporum iudicio damnatos plecti, pacem ab omnibus coli, servari sanctiones, disciplinamque ecclesiae, quemadmodum antistites sacrorum ex usu esse reipublicae christianae cognoverint; episcopos, qui ad synodum religionis caussa vocati siut, rebus omnibus iuvari curent. Immo vero summa omnes consensione defendimus, laudandum magnopere regem esse, qui talem se ecclesiae praestet, qualem ipsa vindicem libertatis, atque defensorem vellet. Sed ferri adversariorum in hoc genere inconstantia, temeritasque non potest, qui posteaquam acriter invecti in imperatores, regesque sunt, coniurationeque facta, id demum pluribus iu provinciis obtinuerunt, ut subditi a principe, qui eos tamdiu rexisset, deficerent, aliorumque imperia sequerentur; ubi novas haereses locum habere, in quo satis tuto consisterent, principesque nactos se fuisse viderunt, qui moribus, religioneque similes ipsorum essent, horum summum ius in res sacras esse vociferari coeperunt (3) nostrosque insectari, carpere, lacerare, qui patres, qui ecclesiam, qui apostolos imitati, id iuris esse laicis negandum defenderent.

(1) Nam etsi de conciliis ab imperatoribus indictis, congregatisque mentionem fecit, tamen quo fuerint modo coacta, non explicavit. Qua de re agemus nos ubi de conciliis erit quaestio diligenter.

(2) Ut constabit librum hunc quartum percurrenti.

(3) Confer Bossuetium *lib. ii. hist. variat. num.* 44. *p.* 83. *tom. ii. opp. edit. venet.*, et *lib. iv. num.* 1. *seq. p.* 145., qui Philippi Melanthonis, et Sleidani, aliorumrumque testimoniis rem confirmat. *Lib.* viii. *num.* 1. *p.* 360., et *lib. x. n.* 24. *p.* 473. *seq.*

Extant Luteri (1), Buceri, (2) aliorumque ex eadem secta germanorum libri. Quot in iis leguntur contumeliosissime dicta de imperatore? Scimus (nec enim res tam testatae, tamque manifestae quemquam praetereunt) coniurationes, seditionesque in Germania (3), in Galliis (4), in Belgio (5), Britannia (6), haereseos tuendae, firmandaeque caussa, a protestantibus immaniter in eos commotas, quos seditiosi illi homines, si constitissent sibi, summum obtinere in ecclesia imperium dixissent. Scilicet quum conversis rebus, mutent, ita ut pueri solent, sententiam; id cogitant, idque enituntur, atque laborant, ut subdere civili potestatem ecclesiasticam, iusque summum principi in res sacras, si cum ipsis consentiat, tribuere, sin autem ab iisdem dissentiat, adimere videantur. Sed haec paucis, non quo vim huic sive observationi, sive animadversioni ad eos convincendos inesse ullam putarem (quid enim cum hominibus agas, qui nihil vident, quaerunt, defendunt, nisi quod lubet?), sed ut omnes quibuscum nobis luctatio, pugnaque esset, cognoscerent.

(1) Confer Bossuetium *lib.* VIII. *num.* 1. *p.* 360. *seq.*

(2) In consultatione Lutheri, Melanthonis, Buceri, Corvini, Adami, Leningii, Vintferti, Melantheri ad Langravium Hassiae missa, qui se ad imperatorem Carolum confugere velle dixerat, ut facultatem secundae uxoris ducendae peteret, haec adversus imperatorem ipsum ab illis iactata leguntur, qui summum in sacra imperium principi concedendum, cum a re sua esse putarent, pugnabant num. 12. „ Quod atti„ net ad consilium hanc rem apud Caesarem tractan„ di, existimamus, illum adulterium inter minora „ peccata numerare; nam magnopere verendum, il„ lum papistica, cardinalitia, italica, hispanica, sara„ cenica imbutum fide non curaturum vestrae celsi„ tudinis postulatum, et in proprium emolumentum „ vanis verbis sustentaturum, sicut intelligimus perfi„ dum, ac fallacem eum esse, morisque germanici „ oblitum. Videt celsitudo vestra ipsa, quod nullis co„ mitatibus christianis sincere consulit. Turcam sinit „ imperturbatum, excitat tantum rebellionem in Ger„ mania, ut burgundicam potentiam efferat. Quare „ optandum, ut nulli christiani principes illius infidis „ machinationibus se misceant „. Ita illi rerum novarum studiosi, seditionum, coniurationumque vel auctores, vel fautores de imperatore, qui iure consequutus eam dignitatem, atque potentiam erat, loquuntur. Sed video quorsum haec evadant. Nam quam principes iudicem esse, inque hoc genere imperium obtinere velint, satis indicat Brentius epistola ad Christophorum ducem wirtembergensem praefixa *tom.* II. *anecdot. theologorum tubing. edit.* an. 1761. „ Ostendemus, „ inquit, quod non ad praelatos illos tantum, immo „ ne quidem ulla ex parte ad ipsos, quippe qui non „ sint ecclesiae membra (loquitur autem de praelatis catholicis homo novus, novae pseudo ecclesiae doctor, quae nunquam antea fuit), sed praecipue ad „ pios principes, et ad eos, qui tam in ministrorum „ ecclesiae numero, quam ex reliquo hominum, qui „ doctrinam Christi agnoscunt, coetu, in consilium „ adhibentur, pertinet de doctrina religionis cogno„ scere, et iudicare „. Pios vero principes, quos appellet, constat. Nempe eos, qui lutheranis partibus studebant. Non enim alios, qui aut ab ecclesia romana, aut a Zuinglio stabant.

(3) Vide Bossuetium *loc. sup. indic. ex lib.* I. *variat. num.* 1. *seq.*

(4) Confer eumdem loc. cit. *lib.* X. n. 24. *seq.*

(5) Saeculo XVI. medio quum Margarita Philippi II. regis soror provinciam administraret, infecta erant omnia in Belgio armis haereticorum.

(6) Nolo equidem historicos sive catholicos, sive protestantes recensere, qui de anglorum in regem Carolum I. coniuratione, ac parricidio scripserunt. Consuli tantum volo Repinum Toirasium *hist. Angleterr. lib.* XXI. *tom.* VIII., eaque eo uno intelligetur, quam magni faciant haeretici regiam in rebus sacris auctoritatem. Idem de anglorum in Iacobum II. opt. regem scelere dici potest et vero debet.

At Augustinus leges ab imperatoribus de Christo scribi fatetur. Quasi vero, quae decreta, sancitaque auctoritate Christi fuerunt, ea nos negemus introduci in civitatem, potestateque publica retineri, defendi, vindicarique ab imperatore posse. Atque est huius rei simile, quod adversae caussae patroni adiungunt de pace. Nam si reges, imperatoresque haereticorum, improborumque hominum temeritate perturbari ecclesiam cernant (quos quidem haereticos, et improbos homines, ut finem vexandorum bonorum seducendorumque imperitorum faciant, coercendos, puniendosque esse sacrorum antistites iudicaverint), non solum eos, ut errare desinant hortari, sed etiam latis legibus constringere, ut pareant, repugnantesque carcere, exilio, supplicio denique, modo sit opus, extremo plectere, excruciareque possunt (1). Quo magis adversariorum sive stuporem, sive inconsiderantiam miror, qui cum ad religionis cuiusquam cultum defenderent legibus, vi, poenisque cogi oportere neminem (propterea quod sibi, ut qui novis rebus studerent hisce doctrinis prospiciendum arbitrarentur), tum ubi de commenticia *summa* principum *circa sacra potestate* egerunt, modo aliquid proferrent, quod conducere ad eorum sententiam confirmandam posse videretur, ea Augustini, aliorumque patrum dicta descripserunt, quibus omnis ipsorum evertitur ratio de non cogendis mortalibus ad illam, quam colere nolint, religionem. Augustinus enim hoc maxime in epistola ad Vincentium (2), inque libris adversus Gaudentium studet, ut ostendat iniuria donatistas conqueri quod religionis caussa ab imperatoribus vexarentur.

(1) Augustinus *epist.* XCIII. *alias* XLVIII. *ad Vincentium cap.* III. *seq. p.* 235. *seq. tom.* II. *opp. edit. paris monach. s. Mauri.*

(2) Augustinus *ibid. cap.* XVI. *p.*398. „ Non illos, aut „ illos homines, sed multas civitates fuisse videmus „ donatistas, nunc esse catholicas, detestari vehemen- „ ter diabolicam separationem, diligere ardenter uni- „ tatem. Quae tamen timoris huius, qui tibi displi- „ cet, occasionibus, catholicae factae sunt per le- „ ges imperatorum a Constantino, apud quem pri- „ mum vestri ultro Caecilianum accusaverunt, usque „ ad praesentes imperatores, qui iudicium illius, quem „ vestri elegerunt, quem *iudicibus episcopis praetulerunt* (scilicet hoc Augustinus donatistis vitio dat, quod iudicibus episcopis in rebus religionis praetulerint imperatorem) „ iustissime contra vos custodiendum esse „ decernunt. His ergo exemplis a collegis meis mihi „ propositis cessi. Nam mea primitus sententia non „ erat, nisi neminem ad unitatem Christi esse cogen- „ dum, verbo esse agendum, disputatione pugnan- „ dum, ratione vincendum, ne fictos catholicos ha- „ beremus, quos apertos haereticos noveramus. Sed „ haec opinio mea non contradicentium verbis, sed „ demonstrantium superabatur exemplis. Nam primo „ mihi opponebatur civitas mea, quae cum tota esset „ a parte Donati, ad unitatem catholicam timore le- „ gum imperialium conversa est, quam nunc vide- „ mus ita huius vestrae animositatis perniciem dete- „ stari, ut in ea numquam fuisse credatur. Ita aliae „ multae, quae mihi nominatim commemoraban- „ tur … His omnibus harum legum terror, quibus „ promulgandis reges serviunt Domino in timore, ita „ proficit, ut nunc alii dicant, iam hoc volebe- „ mus etc. „.

Leonem autem primum pontificem maximum pertrahere ad eorum partes velle, qui potestatem ecclesiasticam civili esse subiectam putant, hominum est rebus claris obducere noctes conantium. Sunt enim sanctissimi viri et multa, et luculentissima testimonia, quibus efficitur potestatem ecclesiasticam, romanis in primis pontificibus divinitus datam, praestantiorem, superioremque (1) esse civili. Neque vero sentire aliter poterat is, qui in scripturis admirabilem in modum esset exercitatus, planeque sciret, quae de auctoritate sedis apostolicae a maioribus monumentis mandata fuerant litterarum. Non movet autem nos, quod scribit (2), pro integritate religionis christianae sollicitum esse christianum principem oportere; idque magnopere niti, atque curare, ut pax ecclesiae, consensioque servetur, quod regia potestas concessa non solum ad reipublicae administrationem sit, verum etiam ad ecclesiae universae praesidium. Immo vero ita sumus animis instituti, ut principem, qui haereses oriri, damnatasque ab ecclesia serpere, latiusque manare patiatur; qui pacem ecclesiae perturba-

(1) *Epist. LXXXIX. ad episc. per vienn. provinciam constitutos p. 160. edit. venetae.* „ Divinae cultum religionis, quem in omnem gentem, omnesque nationes Dei „ voluit gratia coruscare, ita dominus noster Iesus „ Christus ... instituit, ut veritas, quae ante legis, „ et prophetarum praeconio continebatur per apostolicam tubam in salutem universitatis exiret, sicut scriptum est ... Sed huius muneris sacramentum ita Dominus ad omnium apostolorum officium „ pertinere voluit, ut in beatissimo Petro apostolorum omnium summo principaliter collocaret, ut ab „ ipso quasi quodam capite dona sua velut in corpus „ omne diffunderet, ut exortem se mysterii intelligeret esse divini, qui ausus fuisset a Petri soliditate „ recedere. Hunc enim in consortium individuae unitatis assumptum, id quod ipse erat, voluit nominari ... ut aeterni templi aedificatio mirabili munere gratiae Dei in Petri soliditate consisteret, ac „ ecclesiam suam firmitate corroborans, ut illam nec „ humana temeritas posset appetere, nec portae contra illam inferi praevalerent. Verum hanc petrae „ istius sacratissimam firmitatem Deo ... aedificante „ constructam, nimia impia vult praesumtione violare „ quisquis eius potestatem tentat infringere... id quod „ accepit a veteribus non sequendo „.

(2) S. Leo ibid. „ Nobiscum itaque vestra fraternitas recognoscat apostolicam sedem pro sui reverentia a vestrae etiam provinciae sacerdotibus innumeris relationibus esse consultam, et pro diversarum (quemadmodum vetus consuetudo poscebat) „ appellatione caussarum, aut retractata, aut confirmata fuisse iudicia, adeo ut servata unitate spiritus „ in vinculo pacis commeantibus hinc inde litteris, „ quod sancte agebatur, perpetuae proficeret charitati. Quam sollicitudo nostra non sua quaerens, sed „ quae sunt Christi, dignitatem divinitus datam nec „ ecclesiarum sacerdotibus abroget; sed hunc tramitem *semper inter maiores nostros et bene tantum, et salubriter constitutum*, Hilarius ecclesiarum statum, et „ concordiam sacerdotum novis praesumtionibus turbaturus excessit, ita suae vos cupiens subdere potestati, et se beato apostolo Petro non patiatur esse subiectum, ordinationes sibi omnium per Gallias „ ecclesiarum vindicans, et debitam metropolitanis „ sacerdotibus in suum ius transferens dignitatem, „ ipsius quoque beatissimi Petri reverentiam verbis „ arrogantioribus minuendo, cui cum prae ceteris „ solvendi, et ligandi tradita sit potestas, pascendarum tamen ovium cura specialius mandata est. Cui „ quisquis principatum aestimat denegandum, illius „ quidem nullo modo potest minuere dignitatem; „ sed inflatus spiritu superbiae suae semetipsum ad „ inferos demergit „. Confer quae sequuntur. Ex iis autem facile intelligitur, quae fuerit Leonis, eiusque decessorum de potestate ecclesiae romanae sententia. Sed de romanorum pontificum, sanctorumque Patrum ceterorum doctrina disseram post eo in loco, ubi de primatu potestateque romani antistitis copiose agam.

ri aequo animo ferat; rogantibusque sacrorum antistitibus, ut subsidio veniat, in auctores dissidiorum non animadvertat, ostendatque indiligentem esse in eo genere se, ac suo munere fungi recuset, merito esse accusandum, reprehendendumque putemus. Sed non haec quaerimus. De potestate ecclesiastica, subsit ne civili, tota inter nos adversariosque est concertatio. Id autem quemadmodum sit ex Leonis sententiis consequens, demonstrari nobis volumus, non verborum circuitione, quae ad rem minime pertineant, sed accurate, presse, strictim, more dialecticorum. Id vero efficere Grotius, eiusque defensores non poterunt.

Venio nunc ad quartum argumentum, quod esse conclusum diximus ex rebus gestis, exemplisque christianorum imperatorum. Sed hoc praedico, non eum esse me, qui nihil ab eis minus recte fuisse actum, contractumve putem. Si quid autem illi arrogarunt sibi, quod eorum proprium non esset, hoc tantum apud nos valere non poterit, ut canonis loco habendum arbitremur. Ac maiores quidem nostri, etsi fieri quaedam a principibus cernerent, quae probanda non iudicarent, parebant tamen interdum, ne maiora incommoda, perturbationesque in ecclesiam, sua loquendi, resistendique libertate, inveherentur. Quamquam negari nullo modo potest, quin aliqui quandoque restiterint quod tacendo metuerent, ne suo muneri defuisse, deseruisseque officium viderentur. Neque esse aliquem adeo civili potestati faventem censeo, ut quaecumque ab Constantio Caesare Costantini magni filio tentata, gesta, praescripta de ecclesiasticis rebus sunt, ea, cum magnam partem ab ethnicis ipsis reprobata fuerint, tum probari oportere ab orthodoxis defendat. Principio igitur ab iure vim seiungendam statuo. Qua re posita, quid ex rebus iure ab imperatoribus gestis sequatur, quod plane efficiat, potestatem ecclesiasticam civili esse subiectam, ne suspicari quidem possum.

Nam quod aiunt, Constantinum Augustum episcopis confirmasse, id se magnopere laborare, ut una christianorum erga verum Deum religio coleretur, quamquam est verum, vim tamen habet ad catholicorum sententiam aut labefactandam, aut debilitandam omnino nullam. Quis enim neget imperatori christiano ius, fasque esse doctrinam, quae proposita sibi ad credendum ab ecclesia fuerit, pro virilli parte defendere?

Neque est gravius, quod de eodem subduut imperatore, qui cum praesules, sacerdotesque alloqueretur, esse quidem eos episcopos illorum, quae intra, se vero episcopum eorum, quae extra ecclesiam essent, dixit. Respondere namque principio possumus, ita ut responsum a Petro de Marca adversariis est, quum de hac Constantiui oratione in secundo libro de concordia sacerdotii, et imperii ageret (1): «Reponi, scilicet, posse verbis graecis aliam in-
» esse sententiam, quae ad persouas, non ad res ipsas sit referen-
» da, ita ut significetur, episcopos eorum curam gerere, qui ec-
» clesiae adscripti fidem christianam profiterentur; se vero gen-
» tilium, qui essent extra ecclesiam, saluti consulere, sacrificiis
» paganorum vetitis, dominici diei cultu et feriatione praecepta
» etiam ipsis geutilibus, quemadmodum superioribus, et sequen-
» tibus capitibus explicuit Eusebius». Deinde quid obstat, quin is locus intelligi ita possit, ut episcopos rerum ecclesiasticarum, imperatorem civilium curam gerere significet; quae res civiles, quoniam ad institutum ecclesiae non pertinent, extra ecclesiam esse dicantur? Atque is idem Eusebius, ubi haec dicta fuisse ab imperatore scripsit, ut quo tandem modo eorum, quae ad ecclesiasticam guberuandi rationem minime spectarent, rector, administratorque Constautiuus esset, ostenderet; cavisse illum testatur, ne qui ethnici rem divinam suo more facerent, ne ariolos, aruspices, vatesque consulerent, ne simulacra erigerent, ne arcanis sacris operam darent, neve gladiatorios ludos ederent. In ethnicos autem, eorumque instituta, ceremoniasque, quoniam illi foris, ut apostolus scribit, erant, potestas ecclesiae extendi non poterat (2). Quid, si idem ipse imperator ultro confessus (3) est, non episcoporum iudicem se, sed episcopos sui esse iudices oportere? Rursum is, qui episcopos in synodis congregatos tanta auctoritate praestare affirmavit, ut quaecumque statuerent (4), ea esse referenda ad

(1) Petrus de Marca *lib.* II. *de concord. sacerd. et imperii cap.* X. *n.* 7. *p.* 135. *edit. an.* 1708.

(2) Euseb. *lib.* IV. *cap.* XXV. *p.* 638. *edit. cantabrig.*

(3) Vide Rufinum *lib.* I. *hist. cap.* II. *p.* 195. *edit. an.* 1570. Sunt qui hunc Rufini locum sollicitare, atque in dubium revocare conentur. Cuius rei causa est, quod id affirmet, quod adversariis minime placeat. Ita illi veterum auctoritatem non ratione, neque contraria opinione veterum historicorum, sed sua voluntate metiuntur.

(4) *Lib.* III. *de vita Constantini cap.* XX. *pag.* 589. *edit. cantabrig.* „ Quidquid in sanctis episcoporum „ conciliis geritur, id omne ad divinam referendum „ est voluntatem „. Agit autem ibidem de ratione celebrandi paschatis. Idem Constantinus epist. ad episcopos post concilium arelatense *tom.* I. *concilior. Hard. edit. p.* 268. „ Dico enim, *inquit*, ut se veritas habet. „ Sacerdotum iudicium ita debet haberi, ac si ipse Do- „ minus residens iudicet. Quid igitur sentiunt dona-

divinam voluntatem arbitrarentur, sive ad doctrinam spectarent, sive etiam ad disciplinam, eorumque potestatem, tanti fecit, ut cum ipsi in iudicio adessent, Christum residentem iudicare existimaret; isne, inquam, imperator eis se anteponere, quos Christi loco habebat, non dubitasset, eorumque potestatem subdere ausus fuisset suae?

At episcopus omnium communis alio loco appellatur (1) ab Eusebio Constantinus, laudaturque, propterea quod synodos cogi iusserit, cumque sacrorum antistitibus in concilio sederit, deque rebus religionis cognoverit, curaveritque, ut diffidentes in unam sententiam convenirent, contendereque desinerent.

Verum quae sit eius appellationis apud Eusebium in primo de vita Constantini libro significatio, plane constat. Non enim episcopus dici proprie potest is, qui vocatus non fuerit tamquam Aaron ad regendam, administrandamque ecclesiam. Nam si talem se existimasset esse Constantinus consentiente Eusebio, qualem adversarii vellent, numquam dixisset, sibi esse episcopos divinitus iudices datos; non tantam eorum conventibus tribuisset auctoritatem, quantam sibi numquam tribuerat; non Christi eos loco de controversiis religionis, ac disciplinae diiudicandis considere in synodo confirmasset. Itaque non alio sensu episcopus dici potuit, quam quod, ne perturbatio in ecclesia nostrorum caussa oriretur, prospiceret, rogatusque a patribus, episcopos ut in locum unum concurrerent, quidque facto esset opus statuerent, hortaretur, quaeque ab ipsis decreta essent, rata haberi curaret. Quo in genere non tam episcopum proprie dicere ipsum par erat, quam sententiae episcoporum *exequutorem*.

Sed quoniam Constantini Augusti auctoritate, rebusque gestis adversarii abutuntur, fueruntque aliqui tam male in ecclesiam animati, ut potestatem in res sacras praecipuam imperatoribus adscripturi, libros contra Bellarminum de episcopatu Constantini magni publicarint, paullo diligentius demonstrandum est, quam

„ tistae? ... *Perquirunt saecularia, relinquentes coe-* „ *lestia* „.

(1) Eusebius *lib.* II. *de vit. Constantini cap.* XLIV. *p.* 524. „ Verum ecclesiae Dei praecipue curam ge- „ rens, cum per diversas provincias quidam inter se „ dissentirent, ipse veluti communis omnium episco- „ pus a Deo constitutus, ministrorum Dei concilia „ congregavit. Nec dedignatus adesse, et considere in „ medio illorum conventu cognitionis particeps fuit, „ ea quae ad pacem Dei pertinent, cunctis procurans. „ Porro sedebat in medio tamquam unus e multis... „ Ceterum quoscumque saniori sententiae acquiesce- „ re, et ad quietem, et concordiam propensos esse „ animadverterat, eos maxime probabat „.

ille princips caute, prudenterque agere, cum in huiusmodi quaestiones, controversiasque vocaretur, soleret. Ut autem ordine rem omnem describam, ordiar ab donatistis, quorum prius est nomen delatum ad imperatorem. Nam cum (1) Anulino proconsuli provinciae Africae oblati libelli fuissent, in quibus Caecilianum carthaginiensem episcopum ab aemulis vexari, exagitarique scriptum esset, iique libelli misi ad Constantinum fuissent, ut quid facto esset opus decerneret, imperator, qui optime sciret, non ad se pertinere, sed ad praesides, antistitesque ecclesiarum hoc genus controversiarum expedire, litteras ad Melchiadem romanum pontificem dedit, quibus significavit, pacem reipublicae sibi summae esse (2) curae, quamobrem coacta synodo, caussam Caeciliani cognosceret, idque statueret, quod iustum esse videretur. Lege namque christiana praescriptum esse, adiunxit, nemo ut ecclesiasticus, indicta apud episcopos caussa, damnari, deiicique de gradu posset. Re a pontifice, episcopisque in synodo praeclare gesta, et Caeciliano absoluto, omniumque sententia donatistis, ita ut ratio, iusque poscebat, damnatis, schismatici ad imperatorem confugerunt, utque de caussa rursum cognosci praeciperet (3) postularunt. Paucitatem episcoporum, qui convenerant, queruntur, utque

(1) Eusebius *lib. x. hist. eccl. cap. v. p.* 484. *edit. cantabrig.*

(2) *Constant. imp. epist. ad Miltiadem pontificem apud Eusebium ibid.* ,, Quod quidem permolestum mi- ,, hi videtur, in istis provinciis, quas divina provi- ,, dentia meae devotioni spontanea deditione tradi- ,, dit, et in quibus maxima est populi multitudo, ,, plebem quasi in duas partes divisam ad deteriora ,, deflectere, et episcopos inter se dissentire. Placuit ,, mihi, ut idem Caecilianus una cum decem episco- ,, pis, qui accusare ipsum videntur, et cum decem ,, aliis, quos ipse ad suam caussam necessarios esse ,, iudicaverit, Romam naviget, ut ibi coram vobis, ,, et coram Reticio, Materno, ac Marino collegis ve- ,, stris, quos ea caussa Romam properare iussi, pos- ,, sit audiri, ὡς ἂν καταμάθοιτε τῷ σεβασμιω- ,, τάτῳ νόμῳ ἁρμόττειν, *quemadmodum sanctissimae* ,, *legi convenire optime nostis* ,,. Vide August. *ep. cap.* v. *p.* 299. *tom.* II. *opp.*

(3) Confer Eusebium *ibid. p.* 485., quo loco refert epistolam Constantini ad Chrestum syracusanorum episcopum. ,, Iam quidem antea, cum nonnulli, pravo, ,, ac perverso animo a sancta religione, caelestique ,, virtute, et ab ecclesiae catholicae sententia disside- ,, re coepissent, huiusmodi eorum contentionem praeci- ,, dere cupiens, ita constitueram, ut missis a Gallia ,, quibusdam episcopis, accitis etiam ex Africa iis, qui ,, duas in partes divisi pertinaciter inter se obstina- ,, teque contendunt, praesente quoque romanae ur- ,, bis episcopo, quod commotum fuisse videbatur, sub ,, horum praesentia posset diligentissima examinatio- ,, ne componi. Sed quia nonnulli ... privatas adhuc ,, simultates prorogare non cessant, prolatae iam sen- ,, tentiae acquiescere nolentes, asserentesque paucos ,, admodum episcopos sententiam tulisse, qui nec ,, omnibus, quae prius oportebat, diligenter excussis, ,, ad depromendum iudicium properantes accessissent. ,, Unde fit, ut et ipsi ... detestanda secessione dissi- ,, deant, et iis hominibus, qui a sanctissima religio- ,, ne aliena sunt animo subsannandi occasio praebea- ,, tur. Idcirco mihi sedulo providendum fuit, ut haec, ,, quae post depromtum iudicium voluntaria assen- ,, sione iam finita esse debuerant, nunc tandem mul- ,, torum interventu finem possint accipere. Quoniam ,, igitur plurimos ex diversis, ac prope infinitis locis ,, episcopos in urbem arelatensem intra calendas au- ,, gusti iussimus convenire, tibi quoque scribendum ,, esse censuimus etc. ,,.

iam mentiri consueverant, clam omnia in synodo facta dixerunt. Constantinus etsi aegre ferens, tamen quod pacem restitui ecclesiae, reipublicaeque posse confideret, si eis, quod petebant, concederetur, ut Arelate episcopi congregarentur, deque Africana caussa cognoscerent, inperavit. Donatistae iterum condemnati (1) cum conquiescere noluissent, tertioque iam ad imperatorem accessissent, exiguumque numerum (2) praesulum caussati essent, Constantinus, qui plane cum de ecclesiasticis rebus ageretur, sacrorum antistitibus, qui praesertim in unum locum convenerant, decretis parendum, desistendumque a contentione esse intelligeret, mirari se dixit, quid esset, quod qui se christianos esse praedicarent, ethnicorum more ad imperatorem confugere auderent. Non est autem verisimile, ut is qui primum in ecclesia esse se, potestateque in sacris summa potiri existimaret, temeritatis eos, improbitatisque condemnandos diceret, qui interponendam censerent esse *appellationem*. Sed cum nullum fieri dissidiorum finem videret Caesar donatistaeque continenter premerent, ab eoque dirimi controversiam non vellent modo, verum etiam obsecrarent, non quod ad se ius illud (3) spectare arbitraretur, sed quod aliam sedandarum turbarum excogitare rationem nequiret, passus tandem est, ut donatistae ac Caecilianus Mediolanum accederent; modo qui caussa cecidissent, ii furere, atque (4) altercari desi-

(1) Donatistae implicari hisce caussis imperatorem non oportere aiebant. Id non negat Optatus. Quamobrem cur ille se implicarit, non catholicos, sed donatistas fuisse in caussa scribit. *Lib. 1. adv. parmen. n. 22. p. 23. edit. paris. an.* 1702. „ Nam quod de nobis dicitis, inquit, quid christianis cum regibus? „ aut quid episcopis cum palatio? Si nota est nosse „ reges, vos tota perfudit invidia. Nam maiores ve„ stri Lucianus, Dignus, Nasutius, Capito, Fidentius, „ et ceteri imperatorem Constantinum, harum rerum „ adhuc ignarum, his precibus rogaverunt, quarum „ exemplum infra scriptum est. *Rogamus te, Constantine* „ *optime imperator, quoniam de genere iusto es, cuius pa*„ *ter inter ceteros imperatores persecutionem non exercuit,* „ *et ab hoc facinore immunis est Gallia. Nam in Africa* „ *inter nos, et ceteros episcopos, contentiones sunt. Petimus* „ *ut de Gallia nobis iudices dari praecipiat pietas tua.* „ Quibus lectis Constantinus pleno livore respondit. „ In qua responsione, et eorum preces prodidit, dum „ ait: *Petitis a me in saeculo iudicium, cum ego ipse* „ *Christi iudicium expectem* (ad quae verba egregie Albaspinaeus in notis *ibid. not.* 84., *Hoc responsum est nota*-*ta dignum, quo imperator voluit ostendere episcoporum controversias ab ipsis potius, quod Christi vicem gerant, diiudicandas esse, quam a laicis*). „ Et tamen dati sunt iudi„ ces ... His decem, et novem considentibus episco„ pis, caussa Donati, et Caeciliani in medium missa „ est. A singulis in Donatum sunt hae sententiae la„ tae, quod confessus sit rebaptizasse etc. ... sufficit „ ergo et Donatum tot sententiis esse percussum, et „ Caecilianum tanto iudicio esse purgatum. Et tamen „ Donatus appellandum esse ad episcopos credidit. Ad „ quam appellationem Constantinus imperator sic re„ spondit. *O rabida furoris audacia! sicut in caussis gen*„ *tilium fieri solet, appellationem interposuerunt* „. Vide notationes in eumdem locum Albaspinaei, Dupinii, et Casauboni.

(2) Vide cardinalem Norisium virum eruditissimum *hist. donatist. par. 1. cap.* VII. *p.* 119. *seq. tom.* IV. *opp. edit. veronensis Ballariniorum.*

(3) Colligitur id quidem ex modo descripto Optati milevitani loco.

(4) Confer Norisium *ibid. par.* 1. *cap.* II. *pag.* 191. *seq.*, Tillemontium *tom.* VI. *monum hist. eccl. art.* XXV.

nerent. Quum innocens Caecilianus absolutus esset, leniorque in donatistas, quam oportebat, imperator fuisset, propterea quod lenitate futurum speraret ut resipiscerent, maiorum turbarum caussa fuit, quae diu provinciam Africam infestarunt. Atque de donatistis dicta haec sunto, ut quisque perspiciat, non eo fuisse iudicatos ab Constantino, quo suum id esse officium ille putaret, qui fassus esset quae in conciliis a praesulibus statuuntur (1), ea loco praeceptorum Christi haberi oportere, idque institutum religionis christianae poscere, ut quae ad ecclesiasticos pertinent, sancte, integreque ab episcopis diiudicentur, sed quo finem dissidiis, contentionibusque imponeret, quibus respublica perturbabatur.

Altera autem orta Constantini aetate est inter catholicos, arianosque dissensio. In eo vero genere caussae, quid umquam ipse per se imperator fecit? Primum Hosium (2) cordubensem antistitem, cui ob egregiam fidem, integritatemque morum plurimum tribuebat, Alexandriam misit, ut pacem aegyptiis restitueret. Cum is nihil profecisset, consilio episcoporum ad praefectos ecclesiae scripsit, ut Nicaeam ad celebrandam synodum proficiscerentur. Id ut commode fieret, praesidibus provinciarum, patres ut rebus omnibus iuvarent (3), praecepit. In synodo nihil ab ipso, ab episcopis omnia de religione (4), de paschatis festo die (5), de metropolibus ecclesiasticis, de sacris, ceremoniisque sancita sunt. Cumque patres puniri haereticos, horumque partem in exilium pelli oportere iudicassent, dicto audiens, nihil eorum praetermisit, quae factu opportuna illi esse (6) constituissent. Eusebium deinde nicomediensem, nonnullosque alios antistites, qui iussi fuerant haereseos caussa abire exulatum, cum fa-

pag. 57. *seq. edit. paris. an.* 1699., Baron. *ad an.* 314. *n.* 19., Pagium *ad an.* 313. *seq. n.* 7. *seq.*, et Valesium *hist. donatist. ad Euseb. hist. eccl. p.* 775. *seq. edit. cantabrig.* De donatistis praeterea copiose a protestantibus egerunt Thomas Illigius *hist. donatist. p.* 241. *seq. edit. an.* 1690, et Hermannus Witsius *hist. donatist. c.* II. *seq. pag.* 748. *seq. edit. an.* 1712. Mitto ceteros, ut qui longior nolim esse, quam par sit, quamque oporteat.

(1) Vide acta concilii arelatensis apud Harduinum *tom.* I. *concilior. pag.* 268., et Eusebium *lib.* III. *de vita Constantini cap.* XX. *p.* 589. *edit. cantabrig.*

(2) Vide Athanasium *apolog. pag.* 191. *tom.* I. *app edit. paris. Montfauc.*, Socratem *lib.* I. *cap.* VII. *pag.* 15. *seq. edit. cantabrig.*

(3) Euseb. *lib.* III. *de vita Constant. cap.* VI. *p.* 579., Socrat. *lib.* I. *cap.* XVII. *p.* 34. *seq.*, Theodoritus *lib.* I. *cap.* VII. *pag.* 15. *edit. an.* 1642., Rufinus *lib.* I. *cap.* II. *p.* 195. *edit. an.* 1570.

(4) Socrates *lib.* I. *cap.* VIII. *p.* 18. *seq.*

(5) Euseb. *lib.* III. *vita de Constant. c.* XVIII. *p.* 588. *seq.* Vide canones synodi. Socrates *lib.* I. *hist. eccl. c.* VIII. *p.* 19. *seq.*

(6) Socrates *lib.* I. *cap.* IX. *seqq. pag.* 26. *seq. edit. eiusd. cantabrig.*, et *cap.* XIV. *p.* 43.

teri culpam, detestarique impietatem intellexisset, non suo arbitratu, sed consensu, voluntateque episcoporum patriae restituit. Quod si Arium reduci Alexandriam imperavit, fecit id quidem, non culpa sua, sed consilio, hortatu, precibus antistitum (1) aliquorum, quos catholicos esse arbitrabatur, cum tamen novis rebus studerent, fidemque nicaenam evertere conarentur. Iam vero quamquam multa perpetrata fuisse ab Athanasio scelera audisset ab his, quos ob actam poenitentiam (sic enim imperator sibi persuaserat, tametsi illi fraude, doloque malo synodo nicaenae assensos se fuisse simularent, ut orthodoxos potentia (2) principis perderent) magno in honore habebat; tamen eius caussam ab episcopis aliquot initio diiudicari, tum mutata voluntate ab synodo tyrensi (3) discuti oportere statuit, atque ubi cognovit, non iustitia ductos episcopos, sed partium studio permotos virum innocentem sceleris per summam iniuriam condemnasse, praesules ipsos ut ad se venirent, quaeque audierant referrent (4) iussit. Quid enim egisset optimus, pacisque studiosissimus imperator, cum plena esse omnia turbarum, bonosque in periculum continenter venire cerneret? Ac si calumnia Eusebii, sociorumque haereticorum (qui propter simulationem virtutis, atque μετανοίας, quam nos resipiscentiam dicere possumus, accepti Constantino erant) calumnia, in Gallias missus Athanasius est, quasi frumentum, quod Alexandria comportari in urbem Constantinopolim (5) Augusti iussu solebat, negare vellet; ne id quidem ipsi soli, quod tam facile crediderit, sed calumniatoribus in primis est crimini tribuendum, qui cum essent episcopi de huiusmodi caussis sententiam dicere posse videbantur. Ceterum idem ipse imperator neque iudicem episcoporum (6) se, neque auctorem eorum, quae in conciliis agerentur, dixit. Nam episcopos Christi locum tenere, aeque ut a Christo decreta haberi debere affirmavit, quae in synodis statui consuessent. Concilia autem rogatus convocavit, et quod unum se perspiceret esse, qui vi nolentes venire cogeret,

(1) Socrates *lib.* I. *cap.* XXV. *p.* 60.

(2) Socrat. *lib.* I. *cap.* XXIII. *p.* 56. *seq.*

(3) Athanas. *apolog.* *tom.* I. *pag.* 130. *seq.* *edit.* *Montfauc.*, Socrates *lib.* I. *cap.* XXVIII. *p.* 65.

(4) Athanasius *ibid.*, Socrates *lib.* I. *cap.* XXXI. *p.* 67. *seq.*

(5) Athanasius *ibid.*, Socrates *ibid.* *cap.* XXXV. *p.*71. *seqq.*

(6) Vide quae diximus supra fratl Eusebii, Rufini, et Optati auctoritate.

subministrareque omnia posset, quae necessaria ad instituendum iter (1) essent. Sed de auctoritate cogendorum conciliorum alias. Nunc de Marciano. Ac sacerdotem quidem, doctoremque fidei dictum a patribus eum in synodo chalcedonensi fuisse facile (2) patior. Quid? si etiam ab Leone magno (3) pontifice? Verum quod inde sibi praesidium Grotius, Symmystaeque polliceantur, non video. An vere sacerdotio initiatum dicent? Non arbitror. Nam sacerdotes presse, anguste, proprieque ii solum appellabantur, et erant, quibus episcopus manus imposuisset (4). Marciano autem impositas ab episcopo manus, ut rem divinam faceret, fuisse, quis credat? Ego vero sic statuo: consuevisse maiores nostros sacerdotum vocabulo eos item, sed minus accurate, proprieque significare, qui pie sancteque viverent, ac vero christianorum Deo cultum, honores, preces offerrent, quas quidem preces, significationesque cultus, atque honorum (5) sacrificia interdum appellaverunt. Est praeterea sacerdotum hoc munus proprium, ut pro religione singulari quadam fortitudiue contra ecclesiae hostes (6)

(1) Eusebius *lib.* x. *hist. cap.* v. *p.* 483., et Socrates *lib.* I. *hist. eccl. cap.* VIII. *p.* 19. *edit. eiusd. cantabr.*

(2) Vide locum supra descriptum p. 73. not. 5.

(3) S. Leo *epist.* LXII. *ad Marcianum Augustum p.* 134., et *epist.* LXXI. *p.* 143. *edit. an.* 1751. Sed idem ipse Leo *epist.* LIV. *p.* 132. *edit. eiusd.* ubi de constantinopolitano episcopo agit, quem imperator magnis honoribus ornari optabat, atque de ea re in synodo statueretur, agerat, „ Alia, inquit, ratio est rerum sae„ cularium, alia divinarum, nec praeter illam petram, „ quam Dominus in fundamento posuit, stabilis erit „ ulla constructio. Propria perdit, qui indebita con„ cupiscit. Satis sit, quod praedicto vestrae pietatis „ auxilio, et mei favoris assensu episcopatum tantae „ urbis obtinuit. Non dedignetur regiam civitatem „ (Anatolius), quam apostolicam non potest facere „ sedem nec ullo speret modo, quod per aliorum „ possit offensionem augeri. Privilegia enim ecclesia„ rum sanctorum patrum canonibus instituta, et ve„ nerabilis nicaenae synodi fixa decretis, nulla pos„ sunt improbitate convelli. In quo opere auxiliante „ Christo fideliter exsequendo necesse est me perse„ verantem exhibere famulatum, quoniam dispensatio „ mihi credita est, et ad meum tendit reatum, si „ paternarum regulae sanctionum, quae in synodo „ nicaena, ad totius ecclesiae regimen spiritu Dei in„ struente, sunt conditae, me (quod absit) connivente, violentur, et maior sit apud me unius fratris „ voluntas, quam universae domus Domini communis „ utilitas. Et ideo quia gloriosam clementiam ve„ stram ecclesiasticae studere concordiae, et iis quae „ pacificae congruunt unitati plurimum praestare con„ sensum, precor, et sedula suggestione vos obsecro, „ ut ausus improbos unitati christianae, pacique con„ trarios ab omni pietatis vestrae abdicetis assensu, „ et fratris mei Anatolii nociturum ipsi, si perstiterit, „ cupiditatem salubriter comprimatis; nec ea, quae „ vestrae gloriae atque temporibus inimica sunt, cu„ piens, maior suis velit esse prioribus .... Nam et „ vestrae pietatis apicem, et ipsius scripta declarant, „ legatos sedis apostolicae (sicut oportuit) contradi„ ctione iustissima ei restitisse, ut inexcusabilior „ esset praesumptio, quae se nec increpata cohiberet „. Similia habet nonnullis aliis in epistolis. Haeccine vero ad Marcianum Caesarem scripsisset, si primas illum in regenda, administrandaque ecclesia obtinere partes putasset, existimassetque imperatorem id sibi arrogasse auctoritatis? Credat iudaeus apella, non ego.

(4) Confer canonem apostolicum I. et II. *pag.* 10. *tom.* I. *concil. edit. Hard.* Sed de hac re alias.

(5) Multa eiusmodi exempla recenset Suicerus in Lexico ad vocem ἱερεὺς, quae cum sint nota, praetereo.

(6) Hoc sensu Leo pontifex maximus ad Leonem Augustum anno circiter 457. *epist.* LXXV. *p.* 146. *edit. an.* 1751. scripsit. „ Sacerdotalem, et apostolicum „ tuae pietatis animum etiam hoc malum ad iusti„ tiam ultionis debet accendere, quod constantino-

pugnent. Cum autem talem se Marcianus praestitisset, qualem patres optaverant in eo genere sacerdotem, ecquid obstabat, quo minus sacerdos, hoc tamen, quo dixi, sensu, ab episcopis vocaretur? Ex qua re intelligitur, cur aliquando imperatoribus tributa laus fuerit pontificum, et apostolorum. Non enim delecti divinitus erant, ut regiones, propagandae religionis christianae canssa, peragrarent, neque in ordinem episcoporum cooptati fuerant manuum impositione, ut sacerdotes constituerent, orationes de religione, ac disciplina ad populum haberent, synodos convocarent, canones ederent, de caussis ecclesiasticorum cognoscerent, eosque vel innocentes absolverent, vel ob scelus aliquod condemnarent. Haec enim omnia ad se minime spectare (1) confitebantur Augusti, in primisque is, de quo nunc agimus, Marcianus. Quid igitur est? Dicam aperte, quod sentio. Ego cum christianos omnes, tum imperatores, ac principes, qui primas inter laicos in ecclesia partes obtinent, id potissimum curare, studere, conari debere censeo, ut quibus studiis, laboribus, opibus possunt, religionem sacris litteris, maiorumque traditione contentam, sibique ab ecclesia ad credendum, tenendum, defendendum propositam, integram, atque inviolatam non ab se solum, sed ab aliis etiam (2) servari faciant. Ergo cum, statutis rebus ab synodis, quae credendae, agendaeque essent, quod episcopi hortatu, minis, censuris curabant, id imperatores Augusti, interque eos Marcianus (nam de hoc praecipue sermo est) auctoritate, potentiaque sua perficere conarentur; factum hinc est, ut pontifices interdum, apostolique fuerint appellati. Quamobrem mi-

„ politanae ecclesiae puritatem pestilenter obscurat, „ in qua inveniantur clerici quidem haereticorum „ sensui consonantes etc. „.

(1) Confer synodum chalcedonensem *act. vi. p.* 463. *seq. tom. ii. concilior. edit. Hard.* Eodem fere tendunt, quae scribit Theodosius imperator *epist. ad synodum ephesinam par. i. p.* 1346. *edit. eiusd. tom. i.* „ Et nullo „ quidem modo, inquit, commune quidquam habe„ re oportet (laicum), cum non liceat, ut qui relatus „ in episcoporum catalogum non est, implicet sese „ negotiis ecclesiasticis „. Efficiant autem adversarii, si possunt, imperatorem numerari in episcopis oportere.

(2) Quare s. Coelestinus epist. ad Theodosium imperatorem an. 431. scripta *tom. i. concilior. edit. Hard. p.* 1474. *inter act. synod. ephes. action. iv.* „ Maior vobis „ fidei caussa debet esse, *inquit*, quam regni, ampliusque de pace ecclesiarum clementia vestra debet esse sollicita, quam pro omnium securitate terrarum; subsequuntur enim omnia prospera, si primitus, quae Deo sunt cariora serventur .... Pro „ vestri enim imperii salute geritur, quidquid pro „ quiete ecclesiae, vel sanctae religionis reverentia „ laboratur „. Augustinus praeterea *lib. iii. contra Cresconium cap. li. pag.* 458. *edit. paris. monach. s. Mauri tom. ix.*, s. Leo *epist.* cxxv. *al.* lxxv. *edit. an.* 1741. *pag.* 155. idem statuunt. Confer Iohannem Antonium Bianchum *tom. iv. della polizia della chiesa lib. ii. c. iv. p.* 400. *seq. edit. an.* 1746.

rabile non est, si eisdem ipsis magistrorum fidei doctorumque fuisse constet appellationem datam. Etsi namque minime docebant, tamen quae docti fuerant, eadem a subditis teneri, observarique curabant. Neque enim is ego sum, qui imperatoribus, ceterisque principibus tuendae religionis, defendendaeque disciplinae ecclesiae ab synodis, pontificibusque sancitae potestatem detraham (nam expetendum id quidem ab eo, qui gladium gestat esset), sed qui sententiam de religione, quasi iudices sint controversiarum, ferre, canonesque ipsos de disciplina condere sua auctoritate posse negem. Hoc maiores nostri, hoc imperatores ipsi, hoc denique concilia postulant, quibus ego assentior.

Nam regulam fidei propositam ad credendum christianis ab imperatore usquam (1), legesque de versione sacrorum bibliorum (2), de institutione, ac muneribus clericorum (3), de episcopis (4), de feriis, de sacris ordinationibus (5) latas fuisse, ve-

(1) In basilicis *lib. I. tit. I. de summa Trinitate, et fide catholica lib. I. p. 1. seq. tom. I. edit. paris. an.* 1647. haec Gratianus, et Valentinianus, et Theodosius scribunt. ,, Christianus est, qui credit unam esse deitatem sub pari maiestate Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Qui vero diversum ab his sentit, haereticus est. Cunctos populos, quos clementiae nostrae regit imperium in tali volumus religione versari, quam divinum Petrum apostolum romanis tradidisse, religio usque adhuc ab ipso insinuata praedicat, quam pontifex Damasus eiusdem successor sequitur etc. ,, Viden, ut fidem defendunt quam ipsa ecclesia ad credendum proponebat? Memorant subinde nicaenam synodum, atque parendum praescribunt, neminique fas esse affirmant, contra ecclesiam quidquam sentire. Quid aliud autem id est, quam exsequi, quae patres in synodis, in primisque sedes apostolica sanxerunt? Hinc *leg.* VIII. *eiusd. tituli p.* 10. *et seq.* profertur epistola Iohannis pontif. maximi, qui sic habet: ,, Inter claras mansuetudinis vestrae laudes christianissime principum, puriore luce, tamquam aliquod sidus, irradiat, quod amore fidei, quod charitatis studio edocti ecclesiasticis disciplinis romanae sedis reverentiam conservatis, et ei cuncta subiiciatis, et ad eius deducatis unitatem, ad cuius auctorem, hoc est apostolorum primum, Domino loquente, praeceptum est, pasce oves meas. Compertum igitur habeo, gloriosissime imperator, ut lectionis tenor, et legatorum vestrorum relatio patefecit, vos apostolicis eruditionibus studere, cum de religionis apostolicae fide ea sapitis, ea scribitis, ea populis fidelibus publicatis, quae sicut diximus, et sedes apostolica docet, et patrum veneranda decrevit auctoritas, et nos confirmavimus ,,. En quae eos imperatores praescriberent, observarique iuberent. Itaque non ut legislatores, sed ut exsequutores sanctionum ecclesiasticarum iuberent.

(2) Vide *novell.* CXLVI. *cap.* III. *p.* 197. *tom.* II. *corp. iuris. edit. Heinecii.*

(3) *Cod. Iust. lib.* I. *tit.* III. *leg.* 2. *seq. p.* 18. *seqq. edit. eiusd.*

(4) Codicis Iustinianaei *lib.* I. *tit.* III., qui inscribitur de episcopis, et clericis, et orphanotrophiis, et xenodochiis etc. *leg.* I. *seq. pag.* 18. *seq. edit. Heinecii lips.*

(5) *Cod. lib.* I. *tit.* III. *de episcopis et clericis leg.* XLVI. *seq. edit. paris. an.* 1606. Sed Petrus, et Franciscus Pithoei fratres in adnotationibus ad eam, insequentesque leges plane ostendunt, ex quibus statutis synodorum, dictisque sanctorum patrum expressae huiusmodi leges fuerint. Quamobrem eo omnia recidunt, ut evincant nihil novi sanxisse imperatores, sed quae sancita de ecclesiasticis rebus a patribus synodisque erant, curasse, ut ne absolescerent desuetudine, legumque proinde christianarum exsequutorem, vindicemque fuisse. Mirum autem, quod adversarii Iustinianum sibi favisse defendunt, cuius extant de ecclesiastica potestate praeclarissima testimonia. Etsi enim legislatorum se videri optabat, eaque laude gloriabatur, ut cum ab aliis permultis, tum ab Ioh. Antonio Bianco viro eruditissimo observatum est *tom.* IV. *della polizia della chiesa lib.* II. *cap.* XXI. §. II. *pag.* 402., cum tamen sciret ab synodo chalcedonensi an. 451. *can.* 12. tom. II. *concil. edit. Hard. p.* 606. distributionis novae civilium provinciarum, atque dioeceseon nullam fuisse habitam rationem, statutumque, ut qui ante metro-

hementer nego. Non enim illi novum quidpiam statuerunt, sed quae decreta conciliis fuerant, servari voluerunt. Quam rem facile quisque perspiciet, si quae basilicis, codice theodosiano, novellis, epistolis, digestis, codiceque iustinianaeo ad res ecclesiae spectantia comprehenduntur, cum collectionibus canonum conferantur. Quod si Iustinianus imperator, nonnullique alii plus sibi in hoc genere arrogarunt (1), quam esse Caesari christiano con-

politani ecclesiarum fuissent, suis privilegiis, potestateque frui pergerent; divisione rursum aliquarum civilium provinciarum facta, nihil se imperator de ecclesiasticis statuere dixit velle. *Collat. iv. tit. vii. novella xxviii. cap. ii. pag.* 62. *tom. ii. corp. iur. civ. edit. Heinec. an.* 1735. ubi „ Metropolitani quidem, *inquit*, „ in hac urbe, qui vero sub metropolitanis collocati „ sunt, ab his, qui metropoles sub cura sua habent, „ ut hactenus in more fuit, ordinentur. Nihil enim „ circa sacerdotium illorum innovamus, cum multos „ eiusmodi institutiones inter Dei amantissimos epi- „ scopos in una etiam provincia existere, tam vetu- „ stum saeculum, quam quod per nos modo exorna- „ tur noverit „. Confer *novell. xxix. cap. i. pag.* 64., *novell. xxxi. cap. ii. p.* 69. Iustinianus, quam sit absoluta, neque pendens ab civili potestas ecclesiastica innuit. *Collat. iv. tit. xxi. novell. xlii. praef. pag.* 76. „ Rem non insolitam imperio et nos facientes ad „ praesentem venimus legem. Quotiens enim sacerdo- „ tum sententia quosdam indignos sacerdotio de sa- „ cris sedibus deposuit ... totum imperium eiusdem „ sententiae, et ordinationis cum sacerdotum aucto- „ ritate fuit. Sicque divina, et humana pariter con- „ currentia, unam consonantiam rectis sententiis fa- „ cere „. Confessus item est, summam esse romani pontificis in ecclesia potestatem, coniungique ei propterea omnes episcopos oportere, neminique fas esse ab eius sententia discedere; idque proinde sese operam dare affirmavit, ut ei christiani quique submitterentur. Scripsit autem eam epistolam Iustinianus an. 533., quae extat *cod. lib.* i. *tit.* i. *de summa Trinit. et fid. cathol. apud Pithoeos fratres pag.* 29. *seq. observat. ad codicem, et novellas etc. edit. paris. an.* 1699. habentque hoc modo. „ Reddentes honorem apostolicae se- „ di, et vestrae sanctitati, quod semper nobis in voto „ fuit, et est, et ut decet patrem honorantes vestram „ beatitudinem, omnia, quae ad ecclesiarum statum per- „ tinent, festinavimus ad notitiam deferre vestrae san- „ ctitatis; quoniam semper nobis fuit magnum stu- „ dium unitatem vestrae apostolicae sedis, et statum „ sanctarum Dei ecclesiarum custodire, qui hactenus „ obtinet, et incommode permanet, nulla interce- „ dente contrarietate. Ideoque omnes sacerdotes orien- „ talis tractus, et subiicere, et unire sedi vestrae san- „ ctitatis properavimus „. De responso Iohannis II. pontificis maximi actum supra est, quod non solum in basilicis, ut supra demonstratum est, continetur, sed etiam in *cod. eodem Pithoeorum pag.* 26. *et tom.* ii. *concilior. edit. Hard. epist.* ii. 1148., ut in aliis quibusdam collectionibus synodorum, et epistolarum romanorum pontificum. Scripsit praeterea Iustinianus ad s. Agapetum anno circiter 535. eumque obsecravit, ut arianos ad christiana mera conversos honoribus ecclesiasticis, si digni visi fuissent, ornari pateretur. *Epist. Agapet. tom. v. concil. edit. venet. pag.* 936. *seq.* Rursum quum de Iustinianae episcopo statuisset, ad Agapetum litteras misit, quibus obsecrabat, ut rebus ab se constitutis adderet suae consensionis auctoritatem. Itaque rescripsit Agapetus. „ De Iustinianae civitate „ gloriosi natalis vestri conscia, nec non de nostrae „ sedis vicibus iniungendis, quid servato beati Petri, „ quem diligitis principatu, et vestrae pietatis affectu „ plenius deliberari contigerit, per eos quos ad vos „ dirigimus legatos, Deo propitio, celeriter intimamus etc. „ *epist. iv. tom. v. concilior. edit. venet. pag.* 941. Quid? si principem, magistratusque civiles implicari rebus, negotiisque ecclesiae posse neget, idque se facere non inficietur, ut canones sequatur ecclesiarum? *Auth. collect. vi. tit. xi. novell. lxxxiii. cap.* i. *p.* 147. „ Si ecclesiasticum sit delictum, egens casti- „ gatione ecclesiastica, et mulcta, Deo amabilis epi- „ scopus hoc discernat, nihil communicantibus claris- „ simis provinciae iudicibus. Neque enim volumus ta- „ lia negotia omnino scire civiles iudices, cum opor- „ teat talia ecclesiastice examinari, et emendari ani- „ mas delinquentium per ecclesiasticam mulctam, se- „ cundum sacras, et divinas regulas, quas etiam no- „ strae sequi non dedignantur leges „. Innumera sunt alia documenta, quae plane efficiunt, Iustinianum, cum bona fide ageret, et agnovisse ecclesiae, in primisque romani pontificis, non subiectam principi potestatem, et curasse, ut neque alii, neque ipse sibi eam arrogaret.

(1) Confer Liberatum diaconum *breviar. cap.* xxiii. Annuit imperator facillime gaudens, se de talibus caussis iudicium ferre; et e novis Baronium ad an. 538. n. 79. seq., et Biancum *tom. v. par. ii. lib. iii. cap.* v. §. xxxii. *p.* 445. *seq.*

cedendum patres, Augustique ipsi cognorunt; usurpatio quidem iuris loco legis, sanctionisque christianae haberi non debet.

Non restitisse autem imperatoribus, regibusque patres, cum eos hoc moliri, atque agere viderent, ut in iura ecclesiasticae potestatis invaderent, falsum est. Restitit Athanasius (1), restitit Hosius, restitit Lucifer calaritanus, restitis Ambrosius, uno verbo omnes, cum fas sibi esse loqui, et proficere loquendo se posse perspicerent, restiterunt. Atque errant vehementer, qui Tertullianum, Irenaeum, Origenem, Iohannem chrysostomum, Basilium Grotio esse praesidio putant. Potestatibus enim illi parendum statuerunt, si de civilibus rebus ageretur, si vero de administratione ecclesiarum, non item. Etenim ne fando quidem est auditum, ab iis, qui tum principatum in republica obtinerent, passos illos fuisse, ut de religione, deque disciplina ecclesiastica leges ferrentur, aut si latae fuissent, observarentur. Ipsi enim episcopi per se de ieiuniis, de sacris ordinationibus, de conventibus sacris, de agapis, de clericorum institutione, de poenitentibus, de religione quid esset credendum, agendumve constituebant, quin edicta,

(1) Athanasius *H. A. ad M. tom.* I. *opp. pag.* 376. *edit. Montfauc.* „ Si istud iudicium episcoporum, quid „ commune cum eo habet imperator „? Mitto cetera loca eiusdem, ne longus sim. Haec enim omnia recidunt. Hosius apud Athanasium *hist. arian. ad monachos n.* 44. *p.* 371. *tom.* I. *opp.* „ Quemadmodum qui „ tuum imperium maligno oculis carpit, contradicit „ ordinationi divinae, ita et tu cave, ne quae sunt „ ecclesiae ad te trahens, magno crimini obnoxius „ fias ... neque igitur fas est nobis in terris imperium tenere, neque tu thymiamatum, et sacrorum „ potestatem habes imperator „. Lucifer calaritanus *lib.* I. *pro Athan. p.* 184. *edit. an.* 1677. *bibl. pp. tom.* IV. „ Proba te (Constanti) super nos factum iudicem ... „ cum probare non possis, quum praeceptum sit tibi „ non solum non dominari episcopis, sed etiam eorum decreta tentaveris, si fueris in superbia comprehensus, morte mori iussus sis. Quomodo dicere „ poteris iudicare te posse de episcopis, quibus nisi „ obedieris, iam quantum apud Deum mortis poena „ fueris multatus „? S. Ambrosius *epist.* XXI. *tom.* II. *opp. p.* 861. *edit. monach. s. Mauri.* „ At certe si vel „ scripturarum seriem divinarum, vel vetera tempora retractemus, quis est qui abnuat, in causa fidei „ episcopos solere de imperatoribus christianis, non „ imperatores de episcopis iudicare „? Et *epist. ead.* XXI. *al.* XIII. *p.* 860. „ Nec quisquam contumacem iudicare me debet, quum hoc asseram, quod augustae memoriae pater tuus (Valentinianus) non solum sermone respondit, sed etiam legibus suis sancivit, in causa fidei, vel ecclesiastici alicuius ordinis „ eum iudicare debere, qui nec munere impar sit, „ nec iure dissimilis. Haec enim verba rescripti sunt, „ hoc est, sacerdotes de sacerdotibus voluit iudicare „. Ac Valentinianus quidem primus cum a quibusdam rogatus esset, ut de re quapiam diiudicanda episcopos in locum aliquem cogi iuberet, respondit, ut est apud Sozomenum *lib.* VI. *hist. eccl. cap.* VII. *p.* 227. *edit. cantabrig.* Ἐμοὶ μετὰ λαοῦ τεταγμένῳ οὐ θέμις τοιαῦτα πολυπραγμονεῖν. Οἱ δὲ ἱερεῖς, οἷς τούτου μέλει, καθ' ἑαυτοὺς ὅπῃ βούλονται συνίτωσαν. „ Mihi in populi ordine constituto non licet his rebus implicari. Sacerdotes, „ quibus hoc incumbit, ubicumque volunt, congregentur „. Felix III. epist. ad Zenonem imperatorem *tom.* V. *concilior. p.* 178. *edit. venet.* „ Certum est, „ hoc rebus vestris esse salutare, ut cum in causis „ Dei agitur, iuxta ipsius constitutum regiam voluntatem sacerdotibus Christi studeatis subdere, non „ praeferre, et sacrosancta per eorum praesules discere potius, quam docere, ecclesiae formam sequi, „ non huic humanitus sequenda iura praefigere, neque eius sanctionibus velle dominari, cui Deus voluit clementiam tuam piae devotione colla submittere „.

minas, cruciatus metuerent. Hoc idem posteriores praesules fecerunt. Quod si Gregorius (1) magnus legi a Mauritio scriptae, quae adversari commodis ecclesiae, utilitatibusque videretur ob-

(1) S. Gregorius *lib.* III. *epist.* LXVI. *p.* 677. *edit. monach. s. Mauri tom.* II., est autem ea epistola scripta ad Theodorum medicum Mauricii imperatoris, habetque hoc modo. ,, Peccatis meis facientibus, ex quo-,, rum suggestione, vel consilio, nescio, transacto an-,, no talem in republica sua legem protulit (Mauri-,, cius), ut quisque eum pure amet, flere vehementer ,, debeat ... praecipit enim, ut nullus, qui actionem ,, publicam egit, nullus, qui optio, vel manu signa-,, tus, vel inter milites fuit habitus, ei in monasterio ,, converti liceat, nisi forte si militia eius fuerit ex-,, pleta. Quam legem primum, sicut ii dicunt, qui ,, leges veteres noverunt, Iulianus protulit, de quo ,, scimus omnes quantum Deo adversus fuerit .... ,, Valde autem mihi durum videtur, ut ab eius ser-,, vitio milites suos prohibeat, qui ei et omnia tri-,, buit, et dominari eum non solum militibus, sed ,, etiam sacerdotibus concessit ... quia mihi valde do-,, lent, eidem domino suggessi ,,. Similia habet *ibid. epist.* LXV. *ad Mauritium p.* 678. ubi ,, Ad hoc, inquit, ,, potestas super omnes homines dominorum meorum ,, pietati caelitus data est, ut qui bona appetunt, ,, adiuventur ... Ad haec ecce per me ... responde-,, bit Christus dicens: Ego te de notario comitem ex-,, cubitorum, de comite excubitorum Caesarem, de ,, Caesare imperatorem, nec solum hoc, sed etiam ,, patrem imperatorum feci. *Sacerdotes meos tuae ma-,, nui commisi,* et tu a meo servitio milites tuos sub-,, trahis?... Ego quidem iussioni subiectus, eamdem ,, legem per diversas terrarum partes transmitti feci, ,, et quia lex omnipotentis Dei minime concordat, ,, ecce per suggestionis meae paginam serenissimis ,, dominis nunciavi: utrobique ergo, quae debui, ex-,, solvi, qui et imperatori obedientiam praebui, et ,, pro Deo quod sensi, minime tacui ,,. Ex his adversarii concludunt, subiectam esse potestatem ecclesiasticam civili, cum Gregorius fateatur, debuisse se principi parere, et dominari sacerdotibus imperatorem. Ego vero Bellarmino assentior, qui adversus Barclaium *cap.* III. n. 10. *p.* 37, *edit.* an. 1721. *tom.* V., et contra Paulum Sarpium apol. italice scripta *pag.* 79. *seq. edit.* an. 1606. deputans, coactum fuisse, ut obtemperaret, Gregorium scribit, non obedisse autem voluntate, ne maiora incommoda in christianam rempublicam redundarent. Legem enim iniustam, quam cum divinis pugnare nosset, quemadmodum lubens servasset? At debuisse principi parere, atque adeo solvisse scribit se, quod debuerat, obtemperando. Sed ut debuerit disquirendum est. Duplex enim est ex debendi ratio, aut ex praecepto quoquam, aut ex coactione orta. Ex praecepto autem divino non poterat, erat enim iniusta lex Mauricii, auctore Gregorio; igitur ex coactione, ne si obsequi renuisset, magnam in rempublicam ecclesiasticam inferret partem incommodorum. Sed dicet quispiam, Gregorio teste, concessum imperatori divinitus fuisse, ut sacerdotibus dominaretur. Fateor dicta haec a Gregorio fuisse. Verum colligi inde nequit, potestatem ecclesiasticam civili subesse. Hoc unum sequitur, quod Bellarminus, ut paullo ante vidimus, defendit, sacerdotes, ut cives sunt, leges civiles assequi debere, quae cum ecclesiasticis non pugnant. Atque hoc pacto dominari imperatorem sacerdotibus dictum est, alio pacto non item. Nam quod ad ecclesiasticam potestatem attinet, eam Gregorius negat subiectam esse potestati civili sive regia illa sit, sive propria imperatorum. In commentariis enim in psalmos poenitentiales *par.* V. *tom.* III. *operum edit. monach. s. Mauri p.* 532. sive Mauritium, sive Iustinum iuniorem perstringens (nam de imperatore, quem Gregorius accusat magna est inter scriptores dissensio, aliis, ut Baronio ad an. 593. n. 19. a quo non omnino dissident Maurini monachi in censura *pag.* 464. *eiusd. tom.*, quo loco Gussanvilleum de sinceritate horum commentariorum addubitantem, refellunt, et Biancus *lib.* I. *della polizia della chiesa cap.* I. §. VII. *p.* 68. *seq.* Mauricium; aliis Iustinum iuniorem, ut Marco Antonio de Dominis *lib. de republ. ecclesiast. cap.* XI. n. 31., aliis Autarim regem longobardorum, ut Bianco, qui accepit a Maurinis *ibid.* fuisse sientibus) ,, Quid enim Nero, *inquit,* quid Diocletianus, quid ,, denique iste, qui hoc tempore ecclesiam persequi-,, tur, numquid non omnes portae inferi ,,? Et paullo ante p. 518. ,, Nulla ratio fuit ut inter reges ha-,, beatur, qui destruit potius, quam regat imperium, ,, et quotcumque habere potest perversitatis suae so-,, cios, eos a consortio Christi efficit alienos. Qui tur-,, pissimi lucri cupiditate illectus, sponsam Christi ,, captivam cupit abducere, et passionis dominicae ,, sacramentum ausu temerario contendit evacuare. ,, Ecclesiam quippe, quam sui sanguinis pretio re-,, demtam *Salvator noster voluit esse liberam, hanc iste ,, potestatis regiae iura transcendens, facere conatur an-,, cillam.* Quanto melius foret sibi *dominam suam esse ,, agnoscere,* eique religiosorum principum exemplo, ,, devotionis obsequium exhibere?... In tantum au-,, tem suam temeritatem extendit, ut caput omnium ,, ecclesiarum romanam ecclesiam sibi vindicet, et in ,, *domina gentium terrenae ius potestatis usurpet.* Quod ,, omnino ille fieri prohibuit, qui hanc beato Petro ,, apostolo specialiter commisit, dicens: *Tibi dabo ec-,, clesiam meam etc.* ,,.

temperavit, inque provincias, ut ab aliis etiam probaretur, observareturque misit, non eo paruit, aut misit, quo id actum iure ab imperatore putaret esse, sed quo turbas concitare nollet, magnamque in rempublicam civilem, inque ecclesiam inveheret partem incommodorum. Ceterum Gregorius quae esset potestas ecclesiae plane norat, neque commisit umquam, ut subditam civili esse concedere videretur. Quid? si civilem subdi ecclesiaticae affirmavit, in eaque re habuit Bernardum (1), cuius testimoniis adversarii abuti solent, consentientem? Neque negarunt imperatores, quibus quam esset magna potestas Ecclesiae perspectum atque exploratum erat. Itaque extat in basilicis Iohannis (2) pontificis maximi epistola, qua laudat imperatorem, propterea quod omnes christianos cathedrae apostolicae subdi confiteretur.

De Constantino imperatore disputatum satis accurate paullo ante est; quare non est necesse, ut actum agam. Athanasium vero ad eum confugisse, petiisseque ut de illius caussa ipse cognosceret, tam est falsum, ut nihil esse magis alienum a veritate posse videatur. Petiit enim ille, ut non ab tyrensibus iudicaretur, quos in se innocentem male esse animatos perspiceret, ut autem ab imperatore iudicaretur, aut numquam, aut vim, atque impetum hostium propulsaturus aegre petiit. Sciebat sane res ecclesiasticas ab ecclesiasticis (3), non ab laicis tractandas esse, planeque in-

(1) Sanctus Bernardus *epist.* CLXXXIII. an. 1139. scripta ad Conradum regem romanorum. „ Legi, *in-* „ *quit, omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit,* „ *et qui potestati resistit, Dei ordinationi resistit,* quam „ tamen sententiam cupio vos, et omnimodis moneo „ custodire in exhibenda reverentia summae, et apo- „ stolicae sedi, et b. Petri vicario, sicut ipsam vobis „ vultis ab universo servari imperio „. Haec ille ad regem romanorum.

(2) *Loco supra descript. not.* 1. *p.* 108.

(3) Apolog. contra Arianos num. 9. *pag.* 131. *edit. Montfauc. paris. tom.* 1. *opp.* „ Episcopus quidem Athanasius, ut vim sibi illatam effugeret, religiosissimum „ imperatorem adiit, suo comitem, et illorum (ariaanorum, qui congregati calumnia satis manifesta „ eum perdere, aut in exilium pellere constituerant) „ conspirationem deprecans, rogansque, ut legitima „ episcoporum synodus cogeretur, aut ipse imperator „ de obiectis criminibus se purgantem audiret „. Itaque Athanasium primum petiit synodum, tum ut ipsum imperator de obiectis criminibus sese purgantem audiret. Nempe Athanasius qui se oppressum videbat, voluit, ut imperator cognosceret quidem de caussa; fore enim norat, ut si imperator in rem inquisisset, calumniam, falsoque obiecta crimina intelligeret, neque damnari innocentem pateretur. Nam cum Ariani imperatoria gratia abuterentur, vis quaedam, atque necessitas cogebat ad imperatorem adire, eorumque artes fraudesque detegere, ne maiores in ecclesia turbae orirentur. Quamquam noverat Athanasius, fas non esse principi iudiciis ecclesiasticis immiscere. Quod ut ostendam, describam illius testimonia necesse est, tamque iam procacem me appellari patior, si quid afferam, quod minus esse perspicuum videatur. Ergo ille in *historia arianorum ad monachos tom.* 1. *opp. num.* 11. *pag.* 350. de iudicio in synodo romana perficiendo, quae iusta essent, agens „ Eusebiani ubi solum au„ diere, inquit, ecclesiasticum ibi fore iudicium, ubi „ nec comes adesset, nec milites pro foribus stan„ tes, ubi nec synodi acta ex imperatoris iussu ede„ rentur … tanto sunt horrore perculsi, et presby„ teros ultra praefinitum tempus detinerent „. En autem qualia Athanasius ecclesiasticorum iudicia posceret. Et n. 14. p. 351. de Gregorio scribens, qui in

telligebat, iudicia de gravibus ecclesiae rebus institui ab episcopis, romano pontifice non probante, nullo modo posse. Nisi enim ita sibi persuasisset, non fuisset Iulio assensus, qui episcopos Antiochiae congregatos reprehendisset, quod, se nescio, et concilium

sedem alexandrinam auctoritate imperatoris invaserat. ,, Neque iuxta ecclesiasticum canonem, inquit, ordinatus fuit episcopus, sed ex palatio cum militari manu, et pompa missus fuit, quasi saecularis sibi magistratus traditus esset ,,. Viden, ut imperatori nefas fuisse in iura ecclesiasticorum invadere defendat? *Pag.* 152. *num.* 15., ubi de synodo sardicensi an. 347. celebrata, et arianis eo convenire nolentibus disserit. ,, Occidentales, *inquit*, episcopi soli erant secum habentes patrem Hosium, orientales vero paedagogos, advocatosque secum adducebant Musonianum comitem, et Hesychium castrensem, quorum ope freti alacri animo accessere, rati se omnia deinceps eorum potentia acturos ... At ubi accedentes advertarunt ecclesiasticum ibi fore iudicium, absque comite, vel militibus ... sese recludunt in palatium etc. ,,. Quid? si quae praescripta ab imperatore fuerant, iure irrita fuisse ab synodo declarata scribat? *n.* 17. *p.* 353. ,, Stephanum, *inquit*, Menophantum, Acacium, Georgium laudicenum, Ursacium, Valentem, Theodorum, et Narcissum deposuere. Nam Gregorium ab imperatore Alexandriam missum, ita proscripserant, ut qui numquam episcopus fuisset ,,. *Num.* 33. *p.* 363. de Paulino trevirensi, Lucifero calaritano, Eusebio vercellensi, Dionysio mediolanensi, quos Constantius, ut Athanasium condemnarent, iussit, disputans ,, Ille, *inquit*, novitatem stupentibus, ac dicentibus id ecclesiastici non esse canonis, statim dic, quod ego volo, id pro canone, inquit habeatur .... His auditis episcopi ... manibus ad Deum tensis compellare virum, docereque non suum esse imperium, sed Dei, qui tradidisset, ut eum timeret, ... suadereque, ne ecclesiastica ea pessumderet, μηδὲ ἐγκαταμίσγειν τὴν ῥωμαϊκὴν ἀρχὴν τῇ τῆς ἐκκλησίας διαταγῇ *neque romanum principatum cum ecclesiasticis statutis commisceret* ,,. *Num.* 36. *p.* 365. ubi de Liberio pontifice maximo loquitur, quem dolis circumvenire Constantius conabatur nihil reveritus apostolicum thronum. sic ipsum inducit respondentem. ,, Non ecclesiastici canonis illud est, nec talem umquam a patribus accepimus traditionem, quas videlicet traditiones ipsi (romani) e beato, et magno apostolo Petro accepere. Sed si imperator ecclesiasticam curat pacem, si iubet abrogari, quae apud nos de Athanasio scripta sunt, abrogentur item quaecumque ab illis adversus eum gesta fuerunt, abrogentur, quae adversus alios sunt acta, ac demum ecclesiastica synodus procul palatio cogatur, ubi nec imperator compareat, ne comes accedat, nec iudex comminuetur, sed Dei timor sufficiat cum apostolica constitutione etc. ,,. *Num.* 51. *p.* 375. Constantium accusans ,, Dum se simulat, inquit, ecclesiasticum curare canonem, omnia contra canonem agere molitur. Quis canon praecipit, ut e palatio mittatur episcopus? Quis canon iubet milites invadere in ecclesias? Quis tradidit comitem .... ecclesiasticis praeesse rebus, aut edicto iudicia eorum, qui episcopi vocantur, promulgare?... Dum litteris suis iudicium obtendit episcoporum, arbitrio ille suo rem gerit?... Si namque illud decretum episcoporum est, quid illud attinet ad imperatorem ...., quandonam a saeculo res huiusmodi audita est? Quandonam ecclesiae decretum ab imperatore accepit auctoritatem, aut pro decreto illud habitum est? Multae ante hoc synodi coactae sunt, multa prodiere ecclesiae decreta, sed numquam patrem patres rem huiusmodi imperatori suasere, numquam imperator ecclesiastica curiose perquisivit. Ex Caesaris domesticis quidam Paulo apostolo amici fuere .... Sed nequaquam illos iudiciorum consortes admisit ,,. Posset ne quisquam nostrum luculentius de libertate ecclesiastica, auctoritateque disserere? Rursus *num.* 74. *p.* 389. ,, Velut gigas, *inquit*, adversus altissimum arroganter insurgere est ausus. Hic existimavit se legem immutaturum, dum statuta Domini per apostolos tradita violavit, ecclesiae mores invertit, novumque adinvenit ordinationum genus etc. ,,. *Num.* 67. *p.* 350. ,, Gravia, et plusquam gravia sunt ista, consentanea tamen ei, qui Antichristi figuram gerit. Quis enim videns illum ita, qui episcopi putantur, praefici, in ecclesiasticisque iudiciis praesidere, non iure dicat, hanc esse illam a Daniele praedictam abominationem desolationis? Christianismo quippe amictus ille ... abrogans canonibus, vi cogit, ut sua obtineant decreta ,,. Negat igitur praefici imperatorem ecclesiasticis viris, aut praesidere iudiciis ecclesiasticorum, aut abrogare canones posse. *Num.* 76. *p.* 390. ,, Quid iste, quod Antichristo congruat praetermisit?... Namque ille ecclesiarum vice in palatium iudicia ad se transfert ecclesiastica, quibus ipse praesidet ,,. Mitto cetera. Longiore enim uterer quam par esset oratione. Ac satis quidem haec sunt, ut pateat, quanto in errore versentur, qui Athanasium, quasi auctoritatem in res sacras tribuat imperatori, subigatque civili potestatem ecclesiasticam, testem citant.

celebrassent, et Athanasium de sede, deque gradu deiicere non dubitassent (1).

Ad Constantium quod attinet, dabo equidem plus illum sibi sumsisse, quam religio christiana pateretur. Itaque non solum a Lucifero (2), Athanasio, atque Hosio episcopis, sed etiam ab Ammiano Marcellino scriptore ethnico redargutus est.

Nihil de Ioviano dico. Is enim cum ab Athanasio, aliisque permultis catholicis antistitibus eam defendi, praedicarique religionem (3), quae nicaenae, sardicensis, aliarumque synodorum

(1) Probat enim Athanasius, quae scripta ab Iulio an. 342. ad Eusebianos fuerunt, ut qui eam epistulam referat *apolog. contra arianos pag.* 141. *seqq. tom.* I. *opp.* laudatque. Habet Iulius hoc modo. „ Oportuit omnibus nobis scripsisse, ut ita ab omnibus, „ quod iustum esset decerneretur. Episcopi enim erant, „ qui patiebantur ... Cur autem de alexandrina potissimum ecclesia nihil nobis scriptum est? An „ ignoratis hanc esse consuetudinem ut primum nobis scribatur, at hinc, quod iustum est, decernatur? „ Sane si qua huiusmodi suspicio in illius urbis episcopum cadebat, ad hanc ecclesiam scribendum „ fuit. Nunc autem illi ea nobis non indicata, postea quam, quod libuit, egere, nos quibus ea crimina explorata non sunt, sibi demum suffragatores „ esse volunt. Nequaquam talia sunt Pauli statuta, „ non haec patres tradiderunt, sed aliena est forma, „ novum hoc institutum „. Apud Constant. *tom.* I. *collect. epist. rom. pont. pag.* 386. n. 32. Hinc Socrates *lib.* II. *cap.* XV. *p.* 92. *edit. cantabrig.* „ Iulius, *inquit*, „ quae est romanae ecclesiae praerogativa, liberioribus litteris eos communitos in orientem remisit, „ singulis sedem suam restituens, simulque perstringens illos, qui supradictos episcopos temere deposuissent „. Scilicet assensi sunt ceteres Iulio, quae decreta ab imperatore de episcopis sede pellendis essent, abroganti. Idem *cap.* XVII. *pag.* 96. „ Iulius ... „ rescribens episcopis, qui Antiochiae convenerant, „ graviter conquestus est .... quod contra canones „ ipsum ad synodum non vocassent, cum ecclesiastica regula interdictum sit, *ne praeter sententiam romani pontificis quidquam ab ecclesiis decernatur* „. W. Lowthus in not. ad hunc Socratis locum: *Illam quidem*, inquit, *regulam sive consuetudinem ecclesiasticam fuisse libenter agnoscimus: istam vero, quae primas partes episcopo romano vindicat, unde hauseris Iulius nescire me fateor.* At hausit ex traditione ecclesiarum. Nisi enim ita se res habuisset, quemadmodum omnes et orthodoxi episcopi assensi fuissent?

(2) Confer eorum testimonia, quae paullo ante prodosi. Ad Hosium autem quod attinet res paullo copiosius describenda est. Is igitur epist. ad Constantium apud Athanasium *hist. arianor. ad monachos* n. 44. *p.* 370. *tom.* I. *opp.* „ Desine vim inferre, *inquit*, nec „ litteras, nec comites miseris, sed exsules remitte, „ ne cum tu vim redarguas maiorem illi vim exerceant. Quidnam eiusmodi a Constante actum est? „ Quis episcopus exsulavit? Quandonam ille ecclesiasticis iudiciis medius interfuit? Quis sub illo Palatinus contra quem subscribere coegit? Desine quaeso, et memineris te mortalem hominem esse .... „ Ne te rebus misceas ecclesiasticis, neu nobis his „ de rebus praecepta mandes, sed a nobis potius haec „ edisces. Tibi Deus imperium tradidit, nobis ecclesiastica concredidit. Ac quemadmodum qui tibi imperium subripit, Deo ordinanti repugnat, ita metue, ne si ad te ecclesiastica pertrahas, magni criminis reus fias. Reddite, scriptum est, quae sunt „ Caesaris Caesari, et quae sunt Dei Deo „. Neque vero de re divina facienda, deque administratione sacrorum actum ab Hosio est, ut eisum quibusdam fuisse intelligo, qui epistulam aut non legerunt, aut non legisse simularunt, sed de ecclesiasticae reipublicae gubernandae ratione. Quamobrem insectatus Constantium est, quod contra atque iure poscerent, implicare, immiscereque se rebus ecclesiasticis auderet, episcoposque in exilium suo arbitratu pelleret, synodis praesideret etc., quae omnia pugnant adversarii spectare ad imperatorem.

(3) Vide Ioviani epistulam ad Athanasium an. 363. scriptam inter opera s. Athanasii tom. I. *par.* II. *p.* 779. *edit. montefauc.*, ubi haec leguntur. „ Nullum laborem, „ nullumque persequutorum terrorem extimuisti, pericula, gladiorumque minas ne flocci quidem fecisti atque clarum carae tibi, orthodoxaeque fidei „ ὀρθοδόξου πίστεως; bactenus certasti pro veritate ... Te revocat maiestas nostra, atque ad salutis „ doctrinam reverti iubet. Remigra igitur ad sanctas „ ecclesias, et pasce Dei populum etc. „. Confer etiam petitionem arianorum et responsa Ioviani apud eumdem Athanasium *ibid. pag.* 782. *seq.* scripta anno 363. Gregorius item nazianzenus *oratione* XXI., quae est de s. Athanasio *pag.* 394. *edit. colon.* an. 1690., eadem fere habet.

auctoritate proposita christianis ad credendum esset, iussosque eos fuisse unius religionis caussa exsulare sciret (1); litteras ad ipsos, continuo fere atque dictus est imperator, dedit, praecepitque, ut ad sedes quique suas reverterentur. Quod autem arianos audiendos non putarit, fecit ille quidem sapienter, utque orthodoxum decebat imperatorem. Cur enim eis aut gessisset morem, aut iudices dandos existimasset, quos improbos, scelestos, mendacii, calumniae, omninm denique flagitiorum reos, tot episcoporum diversarum gentium, qui non gratia, non vi, non minis imperatorum adacti, sed veritatis, iustitiaeque studio permoti, in synodos convenissent, gravissimis sententiis damnatos fuisse perspiceret? Saepe autem, ac multum animadversum a nobis est, principem decretorum, sanctionumque ecclesiasticarum exsequutorem esse, non iudicem. Quare implicasse Iovianum controversiis sacerdotum se, ita ut vel synodis praesideret, vel leges de rebus sacris christianornm, de quibus episcopi minime cognovissent, scriberet, vel aliud quidquam ageret, ex quo intelligeretur, potestatem eccleiasticame subiectam ab eo fuisse suae, tam est falsum, ut sine summa impudentia, defendi non posse videatur.

Quod Vossius iactat a Valentiniano seniore latam fuisse nescio quam adversus donatistas legem (2), nihil nobis negotii exhibet. Non enim negamus regi in haereticos, tot antistitum iudicio condemnatos, qui praesertim pacem ecclesiae, reipublicaeque perturbent, animadvertere licere. Atque hoc illud est, quod Augustinus scrsbit in litteris ad donatistas, quibus idem Vossius, eiusque similes abutuntur. Idem Augustinus, ut quam essent ea aetate orthodoxi imperatores ab arroganda sibi in sacrorum an-

(1) Harum autem rerum cum ab aliis, tum etiam ab Athanasio fuisse Iovianum certiorem factum constat. Consule Athanasii eiusdem epistolam ad Iovianum de fide *ibid. p.* 780. *seq.* „ Cum tua pietas, inquit, fidem catholicae ecclesiae a nobis cupiat perdiscere, postquam gratias eam ob rem Domino egimus, nihil nobis melius visum est, quam quod patres Nicaenae confessi sunt, commonefaceremus .... Nos necessario perpendentes damnum, quod populis affert impietas (arianorum), fidem, quam (patres) Nicaenae confessi sunt, tuae religioni tradere absque mora curavimus ... Scito religiosissime Auguste haec ab omni aevo esse praedicata, hancque ipsam fidem patres, qui Nicaenae convenerunt, confessos fuisse, eamque suffragio suo comprobare universas totius orbis ecclesias, nempe Hispaniae, Britanniae, Galliae, totius Italiae, Dalmatiae, Daciae, Mysiae, Macedoniae, Graeciaeque, et Africae, nec non Sardiniae, Cypri, Cretae, Pamphiliae, Lyciae, Isauriae, Aegypti, Lybiae, Ponti, Cappadociae, vicinas quoque nobis, ac non orientalis ecclesias, paucis exceptis, qui Arii haeresim sequuntur. Quae enim sit omnium illarum ecclesiarum sententia, et experientia novimus, et earum habemus litteras etc. „.

(2) Vossius *loc. cit. pag.* 456., Augustinus *epist.* CV. *al.* CLXVI. *num.* 9. *pag.* 300. *tom.* II. *opp. edit. monach. s. Mauri.* „ Valentinianus, inquit, o *donatistae*, legite quam contra vos iusserit „.

tistites auctoritate distantes demonstraret, *ausum non fuisse Constantinum* testatur cognoscere de episcopi caussa. Quod si tandem cognovit, non quasi ad se res eiusmodi pertineret, sed victus importunitate haereticorum, quod alioqui existimaret (1) restitui reipublicae pacem non posse, cognovit. Sed satis multa de Constantino. Redeo ad Valentinianum. Quam hic magnifice de potestate ecclesiae sentiret, non ex historicis solum, sed etiam ex Ambrosio plane liquet, quo viro, dum vixit, utebatur per quam familiariter (2). Extat praeterea eius imperatoris insigne dictum apud Socratem de (3) conciliis. Quod cum descriptum paullo ante fuerit, nunc omittatur.

De Valente prorsus eadem dici possunt, quae dicta supra sunt de Constantio. Nam si quod ille molitus in ecclesiam est, satis esse grave argumentum Vossius putat, ut ius esse aliquod in res sacras principi statuatur; iam imperatori, regique concedatur necesse est, ut bono iure in exilium pellere, ceteros ministros sacrorum incognita caussa condemnare, violare denique non solum humanas leges, sed etiam divinas possit. Legant, qui contra nos pugnant, Socratem (4), legant Sozomenum (5) Theodoritum (6) ipsos Gregorium nazianzenum (7), atque Basilium (8), qui postremi duo cum Valente vixerunt, ex iisque plane intelligent, quam eius fuerit immite, atque iniustum in antistites ecclesiarum imperium.

At Gratianus, Valentinianus, Theodosius senior orthodoxi erant, magnaque apud Ambrosium, patresque cetores in celebritate versabantur. Iam hoc saepe dixi, christianum quemque, ut vires, opesque ferunt, religionem non colere modo, sed etiam defendere debere; quamobrem cum maxima sit imperatoris in civitate potestas, huic omni studio, diligentia, opera enitendum, laborandumque

(1) S. Augustinus *ibid. p.* 209. n. 8. „ Sed quia „ Constantinus non est ausus de caussa episcopi iu„ dicare, eam discutiendam, atque finiendam episco„ pis delegavit ... Confer quae sequuntur. Vide praeterea, quae supra *p.* 110. *seq.* attulimus ex Athanasio, Hosio, Lucifero, Ambrosio, et *p.* 129. *not.* 1. et 2.

(2) Vide supra p. 110.

(3) Confer eum locum paullo ante pag. 124. seq. not. 1. descriptum.

(4) Socrat. *lib.* II. *cap.* XV. *seq. pag.* 231. *seq. edit. cantabrig.*

(5) Sozomenus *lib.* VI. *cap.* X. *seq. p.* 230. *seq. edit. cantabrig.*

(6) *Lib.* IV. *hist. eccl. cap.* XII. *seq. p.* 162. *seq. edit. cantabrig.*

(7) *Orat. in laudem Basilii magni, quae est* XX. *p.* 337. *seq. edit. laudatae, et p.* 346. *seq.*

(8) Vide Basilii *epist.* LXX. *al.* LVII. *pag.* 211. *seq. script. an.* 373. CXVII. *al* LIX. *p.* 221. *script. eodem anno* CCXLIII. *al.* LXX. *p.* 373. *seq. script. ad orientales episcopos an.* 376. Mitto ceteras, quod et plures sint, quam sine molestia numerari possint, et alio properem.

esse ut doctrina, quam sibi esse ab synodis oecumenicis, ecclesiaque propositam ad credendum noverit, propagetur, obtrectatoresque eius, atque inimici episcoporum iudicio, sententiisque damnati, aut errare desinant, aut plectantur, ne quam in ecclesiam inferre perturbationem pergant, neque sint christianis ceteris detrimento. Atque id quidem esse constat, quod Athanasius (1), quod Augustinus (2), quod Leo (3), quod Isidorus hispalensis (4), quod alii a principe postulant. Nam quod Grotius, Vossius, Hennigesius expetunt, ut qui primas in republica partes tenet, is quoque regat ecclesiam, ne fando quidem umquam est auditum. Quamobrem si Gratianus, Valentianus alter, Theodosiusque leges de tenenda religione, quam Damasus Petri successor, quamque synodus nicaena (5) unam esse veram dicerent; de coercendis donatistis (6); de haereticis non ex ecclesiis solum, sed etiam ex urbibus pellendis (7); de sacris aedibus catholicis antistitibus restituendis (8); de conventibus non celebrandis ab iis, qui nicaenam fidem non colerent (9), tulerunt; non ut rectores administratoresque ecclesiae, sed ut exsequutores, vindicesque sententiarum ecclesiasticarum tulerunt.

Ad Arcadium, Honoriumque quod spectat, demonstratum paullo ante est (10) quam illi sibi tribuerint in res ecclesisaticas potestatem. Itaque non est necesse, ut lectorem obtundam de eadem re saepius. Neque vero de his tantum disputatum supra est, sed etiam de Theodosio, et Marciano Augustis (11), qui scilicet parere se episcoporum synodis, atque opere perficere, quae iussissent, demonstraverunt, non praecipere quidquam, ex quo vel coniectura concluderetur, summam esse auctoritatem in res ecclesiae

(1) Vide loca Athanasii supra p. 114. seq. not. 2.

(2) Confer Augustini *lib.* II. *contra litteras Petiliani cap.* XCII. *pag.* 276. *tom.* IX. *opp. edit. paris. monachor. e Mauri.* Epist. de correptione donatistarum ad Bonifacium *cap.* VI. *et cap.* VIII. *pag.* 654. *tom.* II. *et lib.* III. *contra Cresconium Grammaticum cap.* LI. *p.* 463. *tom.* IX.

(3) *Epist.* 10. *ad Theodosium pag.* 104. *edit. venetae.* „ Pro integritate fidei christianissimum principem „ convenit esse sollicitum „. Idem *epist.* LXXV. *ad Leonem Augustum p.* 156. „ Cum enim clementiam tuam „ Dominus tanta sacramenti sui illuminatione ditaverit, debes incunctanter advertere, regiam potestatem tibi non solum ad mundi regimen, sed maxime ad ecclesiae praesidium esse collatam „.

(4) Isidorus hispalensis loco supra cit. p. 54. not. 1.

(5) Vide apud Theodoritum *hist. eccl. lib.* V. *cap.* II. *pag.* 194. *edit. cantabrig.*, Sozomenum *lib.* VII. *cap.* IV. *pag.* 282. *edit. eiusd. basilicon, et codicem tom.* I. *par.* I. *seq. edit. Pithaeorum an.* 1689. *p.* 1. *seq.*

(6) Vide Augustinum *epist.* CV. *p.* 300. *edit. monachor. e. Mauri paris. tom.* II.

(7) Vide Sulpicium Severum *hist. sacr. lib.* II. *n.* 69. *p.* 172. *edit. an.* 1574.

(8) Sozom. *lib.* VII. *cap.* V. *p.* 283. *edit. cantabrig.*

(9) Sozom. *lib.* VII. *cap.* XII. *p.* 292. *seq.*

(10) Pag. 64. seq. huius vol.

(11) Vide quae dixi supra p. 65. seq

imperatori. Nam Valentinianum III. cum nescio quid statuere esset ausus, quod componi cum ecclesiasticis decretis, sanctionibusque nequiret, episcopi, romanique (1) in primis pontifices reprehenderunt. Quod si ille dicto audiens non fuit, Marcianus certe, qui summa deinde rerum potitus in imperio est, cuique satis perspectum erat, quid in ecclesia princeps posset, eam abrogavit (2) legem, ut libera episcopis in eiusmodi rebus administrandis, concedendisque potestas esset. Neque enim episcopi, si pervicax in sententia, quae disciplinae adversaretur, imperator manebat, committendum putabant, ut ei vehementer resisteretur, non quod nequirent contra facere, sed quod vererentur, ne resistendo, quin adiuvarent, maiorem in modum vexari viderent ecclesiam. Sed vellem equidem, ut quemadmodum adversarii leges recensent imperatorum, ita sanctorum patrum, qui tum florebant, pronunciata colligerent, quibus ad veritatem plane ostenditur, quibus limitibus potestas regia contineatur. Illi autem Athanasii, Hosii, Luciferi, Ambrosii, Augustini, Leonis, quae nos produximus testimonia, taciti praetermittunt, contorquentque in eam leges Augustorum, quam tuentur opinionem, ut in errorem incautos nihil mali metuentes illiciant. Nam quo id alio consilio faciant, ne suspicari quidem possum. Sed satis multa de Theodosio, ac Marciano. Hoc breve addam. Cum Marcianus civiles metropoles nova quadam ratione distribuisset, episcopique reperirentur, qui ut maiorem consequerentur auctoritatem, ecclesiasticam civili esse distributioni aptandam defenderent, patres, qui in synodum chalcedonensem convenerant, nihil esse civili cum ecclesiastica partitione commune voluerunt (3), iusseruntque, ne consulto quidem imperatore, ut qui in nova metropoli civili residebant episcopi, iis ius metropoliticum nullum esset. Quod sane numquam fecissent, si summum esse Caesaris in hoc genere imperium censuissent. Quod opponunt de Leone non est eiusmodi, ut nos deterrere a sententia possit. Nam quod Aegypti (4) an-

(1) Rem totam ex autenticis monumentis describit Baronius ad an. 452. n. 52.

(2) Vide Baronium ad an. 453. n. 25. seq.

(3) Vide *act. concil. chalced. can.* 12. *tom.* II. *concilior. edit. Harduini paris. p.* 606.

(4) Aegypti episcopi *epist. ad Leonem Augustum, apud Harduinum tom.* II. *concilior. p.* 692. „ A superno „ gratia modo divinitus condonetus, iuste non cesses „ pro communi utilitate cogitare post Deum cunctorum venerabilis imperator... Quando repente in ipso „ principio voce vestra ex scripto procedente piissima ad sanctissimos metropolitanos episcopos, incorruptibilem ecclesiae catholicae crepidinem roborastis, ut primorum omnium, piissimorumque prin-

tistites eum esse observandum dixerint secundum Deum, simile est eius, quod dictum fuisse ostendimus a Tertulliano. Demonstratum autem quod est, nova oratione non eget. De legibus, quas a Marciano latas, confirmasse Leonem ferunt, sic statuimus, non eos esse nos, qui cum latas a Marciano sciamus leges tuendae religionis caussa, quam doctus a patribus Chalcedone congregatis fuisset, eodem consilio non fuisse ab Leone confirmatas putemus.

Mittimus de iis dicere, qui Iustinianum, Carolum Magnum, Ludovicum Pium, aliosque commemorant, eosque summum obtinuisse in ecclesia principatum defendunt. Quibus tam est facile satisfacere, quam fuit facile iis, qui exemplis abutebantur Caesarum superiorum. Nolumus enim lectorem diu responsis eisdem obtundere.

Sed Athanasius cum a Constantio Alexandria excedere iussus esset, parendum (1) putavit, ut qui non solum crederet non esse resistendum regi, sed ne quaestori quidem civitatis. Nos autem quorsum hoc argumenti genus evadat, nescimus. Quid enim? An ius esse principi arbitrantur iniuste quidquam praecipere? Id si negant, cur exemplum Athanasii proferunt? Iustumne fuisse dicent, hunc tam egregium virum cogere, ut Alexandria in Italiam contenderet exsulatum? Non censemus. Legibus autem, quas perspicue esse iniustas constet, obligari ne quemquam contendent? Ne id quidem. Quid igitur Athanasium nominant? Igitur sic existimamus. Cum maiores nostri praeceptum a Paulo fuisse scirent, ut nemo, quisquis tandem esset, principi reipublicae quidquam de re civili iubenti repugnaret; factum hinc est, ut si iussi fuissent e provincia, quae in eius ipsius principis ditionem venissent, discedere, obtemperandum arbitrarentur, ut ipsi, caeterique omnes, qui crediti eorum curae essent, vitam agerent tran-

„ cipum constituta pro orthodoxa religione firmastis. „ Insuper et ea, quae nuper a sanctae memoriae Marciano principe nostro sancita sunt, consona decernentes, nihil aliud satis mercati, quam pacem omnium, et stabilitatem reipublicae, refrenantes linguas eorum, qui adversus ecclesiam christianas consurgunt, et blasphemant Deum, aut in eum quocumque modo delinquunt. Iniuria namque Dei manifesta est, et haereticorum abscindentium semetipsos a recta fide licentia. Quapropter hanc optime sciens venerabilis imperator, maligni prolem existere semper insidiantis quieti sanctarum Christi ecclesiarum, earumque immutilatam pacem consistere non sinentes, recte providentiam tuam studuisti mox adhibere ei per omnia resistentem, quod est opus piissimorum principum pro recta fide pugnantium „.

(1) Confer quae scribit Athanasius apologia ad Constantium imperatorem *tom. I. n. 19. pag. 307. edit. Montfauconi paris.*

quilliorem. Verumtamen non seqnitur, ecclesiasticam potestatem postponendam civili esse, ullumque regis esse in res ecclesiarum imperium. Norat id scilicet Athanasius, quamobrem ut principi resistendum esse negabat, ita ius illi in res sacras esse pugnabat omnino nullum. Cuius testimonia cum supra descripta sint, non est necesse, ut iterum describantur. Atque eadem sane ratione expediri possunt, quae ab Theodorito de samosatensi Eusebio monumentis mandata sunt litterarum.

Est quintum *argumentum*, quod urgent de *vicariatu*, levissimum. Nam principes loco Dei primas in civitate partes tenere assentimur, in ecclesia autem, non assentimur. In hac enim primus est in ordine laicorum, in ordine contra ministrorum, non item. Sed est, aiunt, Deo ius in eas res summum, quae spectant ad religionem. Quis negat? Datum ergo, concludunt, ius idem principi saltem sic est, ut quae sunt de cultu sacrorum praescribere, sancireque possit. Nihil dicimus nobis videri minus. Est enim hoc ius proprium ecclesiasticorum. Id vero et ostensum testimoniis patrum alibi est, et ostendetur auctoritate sacrorum bibliorum paullo post diligenter. Quod addunt, eum, qui alterius partes gerat, hoc eniti praecipue debere, ut Domino suo honos quam maximus adhibeatur ab his, quibus praesidet, verum est; modo is cautionibus fiat, quas postulat christiana religio. Est autem institutum quoddam, scitumque religionis christianae, ut qui sacris praesunt, hoc est episcopi, praesidesque ecclesiarum, ii, quid creditu, factuve necesse sit, explicent, statuantque; ceteri et credant, et pareant, et quibus modis possunt, decreta, sanctionesque sacras defendant, ac tueantur. Quare cum princeps viribus plus reliquis valeat in civitate, plus item reliqnis propaget, vindicet, confirmet iubendo, tueatur oportet non religionem modo, sed etiam canones, atque praescripta ecclesiarum. At scripturis, subduut, religionis decreta continentur. Quid hoc sit rei, ne coniectura quidem assequi possumus. An non est opus decretis, institutisque aliorum, quibus rex assensionem adiungat, quaeque servari ab ceteris curet, neque contemni ab hostibus christianorum? Cur ergo reprehensores nostri et synodos celebrant, et confessiones edunt, quibus suas explicent de religione sententias? Danda est, inquiunt, opera, ne in sensum aut pravum, aut

falsum scripturarum loca contorqueantur. Itaque consensione multorum ostendendum est, quo tandem modo eadem explicare oporteat. Non ergo omnia, quae sacris bibliis continentur, tam sunt perspicua, quam ipsi dictitant. Nisi enim ita se res haberet, nulla de religionis decretis oriretur inter christianos contentio. Est igitur opus eorum in hoc genere studio, diligentia, consensione, qui cum sacris praesint, tum proponere cuique debent, non modo quid christiano credendum sit, sed etiam quid sit agendum. Nos hoc breve addimus, non omnia, quae creditu, factuque necessaria sint explicate sacris codicibus comprehendi. Quamobrem confugiendum item esse ad traditiones ecclesiarum. Id cum a maioribus nostris (1) acceperimus, quidvis perpeti esse satius arbitramur, quam ferre, ut quisquam nos ipsos de hac tam vera, tamque penitus animis nostris insita persuasione deiiciat. Traditiones autem, verumque scripturarum sensum proponi ab ecclesia oportere contendimus, ne si data cuique facultas sit, ut quo velit modo, de religionis decretis diiudicet, in factiones, ita ut haeretici consuerunt, christiani homines discindantur. Una enim veritas cum sit, consensione quidem consistet, dissensione autem nullo modo. Nam dissentientium opiniones ita sunt comparatae, ut quoniam tam variae, tamque inter se repugnantes sunt, alterum profecto fieri possit, ut earum nulla, alterum fieri non possit, ut plus una vera sit. Neque vero de dogmatibus solum cogitent necesse est, qui ecclesiae praesident, verum etiam de rebus, quas agere quemque debere intelligunt, ut sanctitas in coetu christianorum, animorum coniuctio, tranquillitasque servetur. Hoc apostoli (2), quique eis successerunt, patres fecerunt. Etenim utriusque generis rerum curandarum onus, sibi esse impositum plane noverant. Quare synodos congregabant, in iisque de controversiis diiudicabant, statuebantque quid sentiendum, agendumve es-

(1) Hoc enim modo semper maiores nostri haereticos oppugnarunt. Confer Irenaeum *lib.* III. *contra haereses cap.* IV. *p.*178. *edit. an.* 1734., et Tertullianum *lib. de praescriptionibus cap.* XX. *seq. pag.* 208. *seq. edit. an.* 1748. Sed mitto ceteros; spero enim fore, ut aliquando hoc dogmatis genus demonstrem etiam ipse adversus eos, qui rebus novis studere pergunt.

(2) Confer acta apostolorum *cap.*XV. *v.*6. *seq.* Hinc tot synodi ab episcopis celebratae tribus primis ecclesiae saeculis, ut administraretur recte christiana respublica, quarum Tertullianus *lib. de ieiun. cap.* XIII. *seq.*, et Eusebius *lib.* V. *seq. hist. eccl. cap.* XXIII. *seq. edit. cantabrig.*, aliique memoriae tradiderunt. Hinc tot canones sanciti sunt, quos vocant apostolorum quosque permulti, in primisque Beveregius in *vindiciis canonum* ostendit editos fuisse temporibus ethnicorum imperatorum.

set. Quae praescribebant, ea sane praecepta appellabantur, et erant (1). Sed principem civitatis, etsi observarent, deque civili republica praecipientem audirent, tamen in sacris, inque administratione ecclesiae consulendum non putabant; propterea quod in hisce rebus virum, qui in civitate imperium obtineret, subiici praesidi sacrorum, moremque gerere debere intelligebant, si quis umquam eiusmodi futurus christianus esset. Hoc pacto a discipulis Christi servatoris, eorumque auditoribus, episcopisque universis, qui post usque ad Constantinum saltem vixerunt, administrata christiana respublica fuerit, cur immutasset deinceps regiminis rationem? Neque enim ulla est caussa, cur imperatoribus christianis factis, ademtam sacrorum antistitibus, translatamque fuisse omnem in Augustos putemus regendae ecclesiae potestatem. Quod si egeat ecclesia praesidio imperatoris, is quia gladium gestat, estque Dei adversus eos, qui malum perpetrant vindex; civilem eiusmodi, quae Dei est vicaria, auctoritatem adhibeat omnem necesse est, ut impetus hostium reprimat, improbos puniat, sanctam, quam a patribus acceperit, teneri imperet religionem, quaeque sancita sint, ut verus, dictoque audiens ecclesiae filius, non modo exsequatur ipse, sed etiam qua valet virtute, opera, diligentia, potestate ab aliis observari curet. Hoc principis munus est proprium, non autem illud, quod adversarii iactant, quodque apostolorum, maiorumque nostrorum sententia, proprium esse constat episcoporum, eiusque in primis, qui cum romanae praesit, tum universam ecclesiam quam latissime patet, regit, ac moderatur. Itaque veniamus ad sextum argumentum. Satis enim constare arbitror, quibus modis subditos a superstitione liberare, confirmare in decretis religionis, schismata haeresesque delere, ritus ceremoniasque christianas tueri, ac defendere princeps possit.

Sextum etsi perplures, non omnes tamen eadem ratione argumentum refellerunt. Atque fuisse quidem scriptores intelligo, qui rebus sacris hebraeorum reges praefuisse inficiarentur. Nam in vetere testamento divisa fuisse officia animadverterant, ac regem

(1) *Act. apost. cap.* xv. v. 41. „ Perambulabat Syriam, et Ciliciam confirmans ecclesias, praecipiens „ custodire praecepta apostolorum, et seniorum„. Sed de hac re alias Novi enim esse aliquos, qui opponant, haec in graecis codicibus non extare.

saue civilem rempublicam, pontificem vero rem sacram gessisse pugnabant, quin alterutri in iura, potestatemque alterius invadere liceret. Utebantur autem iis potissimum testimoniis, quibus supra demonstratum est, duas esse in hominum societate potestates posse, quarum sit una ab altera discrepans, itaque comparata, ut ab eadem minime pendeat. Mosis vero, et Iosue exempla nihil ad rem pertinere censebant, propterea quod non virtute regiae potestatis, sed afflatu, instinctuque Dei incitati leges tulerunt, quae spectarent ad cultum, ceremoniasque religionis. Nam iudices nihil statuisse de ritibus, administrationeque sacrorum aiebant. Quod si Saul ariolos, magosque pellendos ex regno Israelis edixit, fecisse eum, quod reges etiam christianos posse perspicuum est. Davidem autem, quae de stationibus levitarum, alisque rebus constituit, quae in sacris numerantur, non suo arbitratu, neve regia potestate, sed instinctu divino constituisse. Abiatharem quoque ab Salomone iussum, ut in agrum secederet suum, fungique deinceps pontificatu desineret, nutu, voluntateque Dei fuisse. Ab regibus autem, qui Salomoni successerunt, multa fuisse acta iniuste. Iosaphatum, si misit, qui cultum Dei in civitatibus Iudae docerent, laudandum certe fuisse, ut qui fecerit quod optimum decebat regem. Atque idem esse de Iosia pio in primis rege statuendum.

Alii vero et hi quoque eruditione praestantes (1) eorum rationem non probant, qui auctoritatem dignitatum civilis, atque ecclesiasticae institutis iudaicis metiuntur. Nam iudeorum reges interdum sese rebus ecclesiastisis (2) immiscebant, id quod principibus Christus in sua republica negavit, cum Caesari, quae Caesaris, Deo autem, quae Dei sunt, reddi oportere praeceperit. Quamobrem non solum ipse cum suos moderaretur, nihil in eo genere praesidi imperatorique concedendum putavit, sed ne apostoli quidem, iique patres, qui acceperunt ab apostolis disciplinam. Atque haud scio, an eiusmodi principe, quem adversarii vellent, in ecclesia constituto, servari inter christianos, stabilirique illa possit, quam Iesus servator tantopere nobis commenda-

(1) Vide Petrum de Marca *lib. II. de concord. sacerd. et imperii cap. V. n. 3. seq., et n. VI. pag. 111. seq. edit. an.* 1708.

(2) Confer *lib. III. regum cap. II. v.* 26 *seq.*

vit, consensio. Chrstus enim non unius regni finibus contineri religionem, ut angustiis Iudaeae olim verus Dei cultus continebatur, sed propagari, dilatarique per orbem terrarum universum praecepit. Quod si rex quique in provinciis, quae in eius imperium, ditionemque venerunt, tanta circa res sacras auctoritate potiretur, cum eadem semper esse de rebus iisdem mortalium omnium sententia minime soleat, ex decretorum, legumque de rebus sacris diversitate, magna in ecclesia perturbatio oriretur, et summa confusio. Estque proinde recte animadversum (1) a Thorndicio scriptore britanno, postquam quid ecclesiesticae potestatis nomine (2) intelligeret, indicavit; quidquid controversiae, caussaeve, quod vel ad religionem, vel ad ecclesiae unitatem spectet, nascatur, hoc totum esse ab ecclesiastico ordine dirimendum, si salvam Dei legem velimus esse. Cum enim institutam ecclesiam fuisse constet, antequam ulla civilis potestas religionem christianam, quam profiteretur, et coleret, defendendam susciperet (3), quae ratio, quis pudor feret, ut principi civitatis, christianismi iure plus auctoritatis, potestatisque, quam eis accedat, a quibus, constituta iam ecclessia, acceperit christianismum? Sint Dei voluntate instituti reges, habeant auctorem Deum; ex cruce tamen Christi, ex Spiritus sancti dono, exque apostolorum legatione eos esse profectos, quis credat? Ad huius enim saeculi pacem tuendam introductae potestates fuerunt, ut regna, resque publicae quas moderantur, sint velut hospitia quaedam, domiciliaque ecclesiarum. Iam vero cum fuerit, futuraque semper sit una ecclesia, legibus iisdem, quibus unio consistit, vigetque, utatur ubique in re divina, rebusque sacris necesse est. At multa regna, resque

(1) In origibus ecclesiasticis, sive de iure, et potestate ecclesiae christianae *edit. londinen. an.* 1674. *cap. xxxi. p.* 614. *seq.*

(2) Thorndicius *ibid.* ,, Ecclesiasticam potestatem quid intelligam, obscurum esse non potest, qui Dei lege institutam ecclesiae communionem in sacris divini cultus officiis ostandi, tum propagandi ordinis ecclesiastici, condendarum legum, communionis ecclesiasticae iure sanciendarum, denique dispensandi fisci ecclesiastici iure definiendam. Nam quidquid ex institutione ecclesiae nascitur, ad hominum iura pertinens, ex discrimine plebis ab ordine ecclesiastico nata, quidquid caussae subnasci potest, ex communi christianismo quod vel ad fidem, vel ad unitatem ecclesiae pertinere videri potest; illud totum ordini ecclesiastico ab apostolis mandato solius Dei propagato, tractandum, finiendumque erit, si Dei legem salvam velimus ,,.

(3) Hinc Thorndicius ius defendendae ecclesiae principibus christianis concessum ait, regendae autem ecclesiae non item. *Ibid. p.* 616. ,, Quidquid ad fidem pertinet (ut tota christianismi religio fidei nomine hic censeatur) iure ecclesiae divinitus indulto definitum, eo ipso sacrosanctum esse necesse est, nec nisi per sacrilegium violari posse. Itaque superveniens potestas publica, nihil aliud quam ecclesiam tuetur, quoties vel fidem, vel quod ad fidem (hoc est religionem, et sacra) pertinet, quoquo modo, legitimo ecclesiae iure definitum, in vim, et effectum vindicat, oppositis, sicubi opus est, poenis ,,.

publicae multae sunt, esseque novis divisionibus, multo etiam plures possunt; quae nisi unionem servent, pacemque cum ecclesia catholica colant, erunt sine dubio in schismaticis numerandae. Verum quid religio, quid ecclesiarum coniunctio postulet, non potest esse unius regni, reipublicaeve iudicium, cum latius pateant christianismi fines. Ei ergo ordini tribuendum id iuris est, *quem (ab eadem origine ducta auctoritas ecclesiae uni omnium regnorum, et rerum publicarum) ecclesiae praeponit.* Quod si recte constitutum est, eum, qui Deo militet, implicare se rebus *saecularibus* non oportere; multo magis credendum est, principibus ad christianam religionem adductis, nihil fuisse ordini ecclesiasticorum potestatis, qua ante valeret, ademtum. Fac rempublicam esse quam ecclesiam tempore antiquiorem, quod institutum imperium romanum fuerit priusquam in eo oriretur, augereturque ecclesia christianorum, huius certe ecclesiae, quae diffusa ubique gentium est, unitatem, communionemque, a veteris populi legibus, et synagogae unitate repetere non licet, cum numquam promissum synagogae, promissum autem ecclesiae sit, fore ut ipsi gentes insererentur. Rursum cum ecclesia studio, opera, labore apostolorum, quamvis in imperio romano, tamquam in hospitio quodam, primum constituta sit, tamen invitis imperatoribus populi romani, regibusque gentium barbararum, creverit, hosque tandem prece, doctrina, oratione, ac patientia vicerit, sibique ut parerent, seque ut defenderent volentes adduxerit, antiquior sit omnino ecclesiae ratio necesse est, fateamurque oportet ea etiamnum in res sacras iura ecclesiaticis concedenda esse, quibus ante reges ad religionem christianam adductos potiebantur. Haec ille, quamquam non utatur iisdem verbis. Paullo autem post (1), qui regibus, inquit, ius in res sacras supremum adscribunt, nituntur exemplis regum, qui pontifices aliquot hebraeorum in ordinem redegerunt. Sed hi vehementer errant, ut qui discrimen quod est inter synagogam, et ecclesiam non animadvertant. Nam synagoga non omnium gentium populos complectebatur. Contra ecclesia ex omnium fere nationum hominibus coalescit; quamobrem *non possunt potestates christianae, nisi ecclesia catholica duce, atque auctore, de his agere, quae totius ecclesiae interesse videri*

(1) Ibid. p. 614. seq.

possunt. Vocatis enim ad ecclesiam gentibus, non eisdem potestatibus subditis, non amplius plebs totius ecclesiae unius cuiusvis summae potestatis imperio subest. Non agit autem summa potestas ultra suos fines, ultra quos absit ut non sit prolata ecclesia.

Ac Thorndicius quidem hactenus. Age vero, Christus, qui apostolis, ut regiones quasque orbis terrarum peragrarent iusserat evangelium promulgatum, quosque essent laborum fructus reportaturi prospexerat, atque iis, qui ipsi se dedidissent, ubicumque tandem degerent, pacem, concordiamque tantopere commendaverat, caveratque, ne qua in re, quae ad religionem pertineat, dissiderent; ius ne circa res sacras summum in principes transtulisset, ex qua re, quoniam non eadem est principum omnium de religione, deque disciplina sententia, perspicuum esset, incredibilem rerum in ecclesia, quam unam esse ubique gentium voluit, perturbationem, confusionemque futuram? Id cum ne veri quidem esse simile videatur, tum falsum omnino esse non exemplis apostolorum modo, de quibus alio loco et dicemus, si usus fuerit, et saepe diximus; sed etiam maiorum decretis, institutisque plane constat. Cumque a primo christianismi ortu unus semper in ecclesia fuerit, qui primas obtineret partes, quemque ceterae ecclesiae, ut centrum unitatis suspicerent, cuique coniunctae societate communionis essent; constitutum eum divinitus fuisse credendum est, ut quae vel ab ipso, vel ab synodis, quas idem probasset, decreta de religione, de sacris, de ceremoniis, de administratione, distributioneque ecclesiarum essent, velut ex fonte in coetus christianorum manarent, summaque omnium esset de rebus iisdem consensio. Sed de romano pontifice successore apostoli Petri, quem voluntate Christi et magistrum omnium ecclesiarum, et unitatis centrum esse veteres tradiderunt, quibus nos de rebus, institutisque christianorum scribentibus plurimum credimus, agemus alias opportune. Interea illud nos assequutos arbitramur esse, ut si *summa* erat principum hebraeorum in res sacras, inque levitas, sacerdotes, ipsosque pontifices potestas (de qua sane potestate dicere, quoniam non id agitur hoc tempore, praetermitto, etsi ea neque tam constans, quam adversarii nostri putarent, neque tam magna, quam vellent, erat) non sit consequens ullo in rebus sacris imperio potiri christianum regem, cum

sit ecclesiae novi testamenti ab institutis reipublicae iudaeorum longe discrepans ratio.

Venio ad septimum argumentum. Quaero, quibus argumentis victi, negent adversarii episcopis fuisse regendae ecclesiae potestatem datam? Nam quod aliqui opponunt, praeceptum a Christo fuisse (1), ne qui nostrum ita se gererent in ecclesia, ut dominari viderentur, caveant ne si aliorsum atque sit dictum accipiatur, eo tandem evadat, ut efficiat, vel arcendos ab ecclesia esse illos qui aliquid imperent, vel nullos reges esse umquam christianos posse. Non enim ad episcopos solum Petrus, sed etiam ad omnes, qui veram religionem colebant, scripsit. Itaque fuerunt, qui ut demonstrarent, magistratum obire christiano viro minime licere, hoc evangelii loco abuterentur. Fuit haec tamen Christi servatoris sententia ; non esse adimendam aut antistitibus sacrorum regendae ecclesiae, aut christiano viro administrandae reipublicae potestatem; sed hoc inter Christi, discipulum quemlibet, in primisque apostolum, et ethnicos principes interesse; apostolum autem? immo vero christianum quemque non fastu, non superbia, sed animo ab hisce vitiis vacuo, ac libero versari in ecclesia, atque in civitate, aliisque servire potius, quam dominari debere: principem ethnicum etsi talis esse, quales esse volumus christianos, debeat; superbe nihilominus imperare civibus consuesse. Nam vos, inquit, me magistrum, et dominum appelatis, ac recte quidem; sum enim. Si igitur ego is et magister, et dominus lavi pedes vestros, multo sane magis debebitis vos ita esse animis comparati, ut alter alteri lavetis pedes, hoc est obsequio, opera, diligentia, labore satisfaciatis? Non ergo regendae (monendo, praecipiendo, redarguendo, puniendo eos, qui male agerent) ecclesiae apostolis, eorumque successoribus detraxit potestatem; cum eos fuerit hortatus, ut ex se ipso exemplum sumerent, qui se et magistrum, et dominum iure vocari affirmarit; sed ut ne superbe imperarent, iussit.

Neque est gravius, quod alii ex priore Petri (2) epistola concludunt. Nam si cavit ille ne vim cuiquam persbyteri inferrent, neve turpis lucri caussa gregem pascerent, neve in cleris dominarentur, sed aliis exemplo essent; cavit quidem, qnod mores pha-

(1) Lucae cap. xxii. v. 25.

(2) Cap. v. v. 3. seq.

risaeorum merito aversaretur, a quibus abhorrere virum quemque christianum par est. Ac pharisaei sublato (1) supercilio ceteros despiciebant, inque synagogis regio, ut apud ethnicos erat, spiritu versari videbantur. Ita fit, ut maiores nostri, non omnem regendi potestatem in ecclesiasticos, laicosque, qua sunt christiani, sed illam, quae coniuncta esset cum (2) superbia, et cupiditate (3) pecuniae, praefectis ecclesiae a Petro fuisse ademtam arbitrarentur. Quo in genere praeclara sunt Basilii (4) magni, s. Augustini (5), et synodorum hispanicarum (6), atque gallicarum (7), ut reliqua praetermittam, loca.

Neque vero tollere poterat, quam iis fuisse a Christo datam certo scieret. Atque administrandae quidem, regendaeque ecclesiae auctoritatem, quis neget fuisse divinitus concessam iis, quibus Christus, ut quaecumque in (8) terris ligassent, solvissentque, ligata essent, atque soluta in caelis, utque gregem pasce-

(1) Confer interpretes in hunc Petri locum, ut Lorinum, ut Calmetium, ut Harduinum, ut ipsum Grotium hominem alioqui de numero protestantium, nobisque in hoc etiam controversiae genere inimicum. Adeundus item Bellarminus *lib.* I. *de clericis cap.* I. *p.* 118. *edit. venet. an.* 1721, *tom.* II.

(2) Subdit enim Petrus v. 5. ὅτι ὁ θεὸς ὑπερηφάνοις ἀντιτάσσεται. *quia Deus superbis resistit.* De elatione igitur agit.

(3) Vide *epist. eamdem ibid.* v. 2.

(4) *Hom.* XX. *quae est de humilitate* n. 7, *pag.* 162. *tom.* II. *opp. edit. novae paris. monach. s. Mauri.* „ Adeptus es praeclaram dignitatem, hominesque colunt, „ atque observant, et gloria ornant? Esto subditis „ similis, non velut dominium, inquit, in cleris exer„ cens, neque te geras more mundanorum princi„ pum etc. „.

(5) *Epist.* CCXI. *quae est* I. *tom.* I. *inter Caelest. pont. max. collect. epistolar. romanor. pont. edit. paris. Constantii p.* 1057. „ Non sine ista fieri, obsecro te, per „ Christi sanguinem, per apostoli Petri memoriam, „ qui christianorum praepositos populorum monuit, „ ne violenter dominarentur in fratres „. Quo etiam spectant, quae scribit s. Leo *epist.* LXXXIV. *pag.* 153. *cap.* I. *edit. lugdunens. an.* 1633. „ Etsi plerumque, „ *inquit*, existant inter negligentes vel desides fratres, „ quae oporteat maiore auctoritate curari, sic tamen „ est adhibenda correctio, ut semper sit salva dile„ ctio ... Quae moderatio si quibuscumque inferiori„ bus membris ex apostolica institutione debetur, „ quanto magis fratribus, et coepiscopis nostris sine „ offensione reddenda est „?

(6) Concilium toletanum x. celebratum an. 656. *can.* 3. *p.* 179. *tom.* III. *concilior. edit. Hard.* „ Reve„ rentiae totius auditum, quia res adiit dura, non „ frustra cogimur hanc duriori extirpare censura. „ Agnovimus enim quosdam pontifices praeceptis „ principis apostolorum, qui ait, *pascite qui in vobis* „ *est gregem, non coacte, sed spontanee, nec dominantes* „ *in clero, sed forma facti gregis*, ita esse immemores, „ ut quibusdam monasteriis parochialibusque eccle„ siis, aut suae consanguinitatis personas, aut sui fa„ voris participes iniquum saepe statuant in praela„ tum etc. „.

(7) Concilium parisiense VI. celebratum an. 829. *cap.* XXIII. *pag.* 1312. *edit. eiusd. tom.* IV. „ Quia sunt „ plerique, qui non paternum affectum circa gregem „ sibi commissum, sed quemdam exercere videntur „ dominatum, eumque non ut dominicum, sed flatibus ventosae arrogantiae inflati, ut suum proprium „ tractare non verentur, quantum a paternitatis of„ ficio aberrent, subter collecta documenta decla„ rant. Dominus in evangelio, (*Iohann.* XXI.) *Si diligis* „ *me pasce oves meas*, inquit, non tuas. Item (*Matth.* XX.), „ *Qui maior est vestrum erit minister vester.* Et non post „ multa, *Non ita erit*, inquit, *inter vos, sed qui voluerit* „ *inter vos maior fieri, erit vester servus.* Petrus: *Neque* „ *dominantes in clero, sed forma facti gregis ex animo.* „ Salomon (*eccles. cap.* XXXI.), *Principem te constituerunt?* „ *Noli extolli, sed esto in eis sicut unus ex ipsis* „. Confer quae ibidem referuntur ex II. sancti Fulgentii libro *de veritate praedestinationis, et gratiae*; et Lorinum *in* V. *epistolae primae b. Petri caput* v. 3., qui multa ex aliis patribus, quae eodem pertinent, collegit.

(8) *Matth. evang. cap.* XV. v. 19., *et cap.* XVIII. v. 18.

rent (1) potestatem fecit? De doctrina autem, deque administratione sacramentorum solum, non vero de iure ferendarum legum, coercendorumque eorum, qui peccarent, intelligi haec oportere, neminem arbitror, qui credat futurum, si consideret, et lata praecepta ab apostolis fuisse (2), et scriptas ad ecclesias litteras, quibus in eos, qui lapsi essent, neque resipiscerent, graviter animadvertere se posse (3) significarent. Quid enim vultis, inquit Paulus in iis litteris, quae sunt ad corinthios datae, *in virga* ne veniam (4) ad vos? Iam vero qui iure praecipiunt, puniuntque

(1) *Ioh. cap. XXI. v. 15. seq. act. cap. XX. v. 28.*

(2) *Act. apost. cap. XV. v. 6.* „ Convenerunt apostoli, et seniores *videre*, hoc est *consulere de verbo hoc* „. Dionysius Petavius *lib. III. hier. eccl. cap. II. §. II. p. 353. edit. paris.* „ En, *inquit*, primo magistratus actio ab Aristotele tradita βουλεύσασθαι, hoc est deliberare, sequitur deinde iudicium, et decretum. Iacobus enim: propter quod ego iudico non inquietari eos, qui ex gentibus convertuntur „. Communi omnes auctoritate *cap. XVI. v. 4.* „ Visum est Spiritui sancto, et nobis inquiunt, apostoli, et seniores Hierosolymis congregati, nihil ultra imponere vobis oneris, quam etc. „ *et v. 41.* „ Διερχόμενοι δὲ τὰς πόλεις ἐκήρυσσον, καὶ παρεδίδοσαν αὐτοῖς μετὰ πάσης παῤῥησίας τὸν Κύριον, ἅμα παραδιδόντες καὶ τὰς ἐντολὰς τῶν ἀποστόλων „. Ita codex cantabrigiensis, qui erat Bezae, ut animadvertit Millius *in not. in nov. testamentum graecum edit. p. 366. edit. oxon. an. 1707.* „ Pertranseuntes civitates, praedicarunt, et tradiderunt ipsis cum libertate omni Dominum, simul tradentes et praecepta apostolorum „. Et *cap. XV. v. 41.* „ Perambulabat autem Syriam (Paulus) et Ciliciam confirmans ecclesias, praecipiens custodire praecepta apostolorum, et seniorum „. Haec postrema verba quoniam non reperiuntur in codicibus ms. graecis, nullius esse ponderis adversariorum quidam censent. At versio tam vetus, cuiusmodi est vulgata, reiici tam facile non debet. Verum quid multa? si *cap. XVI. actor.* similia in codicibus graecis latinisque leguntur? Ὡς δὲ διεπορεύοντο τὰς πόλεις παρεδίδουν αὐτοῖς φυλάσσειν τὰ δόγματα τὰ κεκριμένα ὑπὸ τῶν ἀποστόλων. „ Cum autem pertransirent civitates tradebant eis custodire *dogmata* (hoc est decreta) ab apostolis iudicio firmata „.

(3) Paulus *epist. II. ad corinth. cap. X. 8.* „ Nam et si amplius aliquid gloriatus fuero de potestate nostra, quam dedit nobis Dominus in aedificationem, et non in destructionem „. En ut potestas data apostolis a Christo fuit. Ac ne quis putet de potestate docendi agi a Paulo, animadvertendum est v. 6. eiusdem *capitis* haec haberi. „ In promptu habentes ulcisci omnem inobedientiam „ et v. 9. „ Ut autem non videar tamquam terrere vos per epistolas, quoniam quidem epistolae, inquiunt, graves, et fortes, et praesentia corporis infirma, et sermo nobili factus, hoc cogitet talis, quia quales sumus verbo per epistolas absentes, tales et praesentes opere „. Quid hoc est? nisi enim potestatem puniendi significet, ecquid obsecro significabit? Mitto, quae supra de subiectione, et obedientia praepositis ecclesiae praestanda ex actis apostolicis descripsi.

(4) *Epist. ad corinth. cap. IV. v. 21.* s. Augustinus *lib. III. contra epist. Parmeniani cap. I. num. 3. p. 56. tom. IX. opp. edit. monach. s. Mauri.* „ *Quid vultis*, inquit, *in virga veniam ad vos?* Iam hic apparet eum loqui de vindicta, ad cuius significationem virgam nominavit. Numquid tamen et virga sine charitate est, quia contexuit: *In virga veniam ad vos, an in charitate?* Sed quod sequitur, spiritu mansuetudinis admonet intelligi, quia et virga charitatem habet. Sed aliud est charitas severitatis, aliud charitas mansuetudinis. Una quidem charitas est, sed diverse in diversis operatur ... Cum ergo ad talem vindictam necessitas cogit, humilitas languentium debet impetrare misericordiam, quam repellit superbia saevientium: nec illius ipsius, qui de medio fratrum tollitur, debet negligi salus; sed ita agendum est, ut ei talis vindicta sit utilis; et agendum voto, et precibus, si corrigi obiurgationibus non potest. Ideoque sequitur et dicit: (v. 3.) *Ego quidem absens corpore, praesens autem spiritu iudicavi quasi praesens eum, qui sic operatus est, in nomine domini nostri Iesu Christi congregatis vobis et meo spiritu cum virtute domini nostri Iesu Christi tradere huiusmodi Satanae in interitum carnis, ut spiritus salvus sit in die Domini.* Quid ergo agebat apostolus, nisi ut per interitum carnis saluti spiritali consuleret, ut sive aliqua poena, vel morte corporali, sicut Ananias (act. 5. v. 5.) et uxor eius ante pedes apostoli Petri ceciderunt, sive per poenitentiam, quo niam

(neque enim apostolos iniuria aut praecepisse quidquam, aut punisse quemquam censendum est) ii ne regendae, gubernandaeque ecclesiae potestate vacent? Nam quae sit regendi potestas, nisi haec sit, ne suspicari quidem possum.

At negat Petrus, cogendum esse christianum, ut recte agat. Quasi vero quisquam sit nostrum, qui quod hortatu, amicitia, benignitate obtineri possit; ingratiis, atque vi potius obtinendum putet. Hoc enim Petro erat propositum, ut moneret praefectos ecclesiis, ne superbe imperarent, neve vi extoquere a christianis conarentur, quod liberalitate, ac beneficio impetrare possent. Quod si nihil his modis proficerent, cautum numquam a Petro est, ne qui sua sponte recte facere nollent, inducerentur ad moderate, beneque vivendum metu. Non enim Paulum reprehendisset, qui obstinatos, ac pervicaces, obsecratione quidem, modo resipiscant, sin minus, redargutione, ac poena ab improbitate ad virtutem innocentiamque morum revocandos existimavit. Quid? si Ananiae (1), uxorisque Sapphyrae casu demonstratum ab eodem Petro est, quibus poenis apostoli, ut alios a peccandi licentia absterrerent, veritatis inimicos, cum possent, plectarent? Age vero, qui communione sacrorum reos scelerum prohibebant (2) eosque, qui meriti tam gravem poenam fuissent, tradebant in daemonum potestatem,

„ satanae *traditus* erat, intermoreret in ea sceleratam „ carnis concupiscentiam?... Non tamen fraternam „ ab eo separat charitatem, quam de fraterna con„ gregatione praecipit separari. Hoc enim apertius ad „ thessalonicenses (*epist.* II. *cap.* III. *v.* 24.) dicit: *Si* „ *quis autem non obaudit verbo nostro per epistolam, hunc* „ *notate, et non commisceamini cum illo, ut erubescat, et* „ *non ut inimicum eum aestimetis, sed corripite, ut fra-* „ *trem*... (et *epist. ad corinth.* II. *cap.* XIII. *v.* 2.) *Prae-* „ *dixi, et praedico praesens secundo, et nunc absens,* „ *his qui ante peccaverunt, et ceteris omnibus, quia, si ve-* „ *nero, iterum non parcam* „.

(1) Vide notationem superiorem.

(2) Dionysius Petavius vir eruditissimus *lib.* III. *de ecclesiast. hierarch. cap.* XI. *p.* 867. *tom.* III. *theologicor. dogm. edit. paris. n.* 7., de excommunicatione, deque apostoli loco *ex* I. *ad corinth. cap.* V. agens, „ In hoc, in„ quit, iudiciaria potestas elucet, et poenae modus, „ quo, ecclesiasticorum praesidum auctoritate, delicta „ coercentur, nimirum excommunicatio, et segregatio „ a communione fidelium. At plerique praeter hanc, „ aliam ostendi volunt extraordinariam, et illorum „ temporum propriam poenam: ut satanae dederetur variis modis excarnificandus, palamque vexan„ dus, aut morbo cruciandus, idque verba illa prae„ ferre; *tradere satanae in interitum carnis*. Ita Chry„ sostomus, Theodoretus, graecique ceteri, nec pauci „ latini, ut Ambrosius libro primo de poenitentia „ *cap.* XII., et Augustinus, Primasius, Sedulius, An„ selmus etc. Alii simpliciter excommunicationem in„ telligunt; ut commentarius, qui Ambrosio tri„ buitur, qui tradi satanae sic exponit, ut sit eiici „ ex ecclesia. Utramque expositionem refert Pseudo„ Hieronymus, qui vulgo Pelagius habetur. Posterio„ rem hanc ex recentioribus approbat Guillelmus „ Esthius, et priorem argumentis aliquot refellit. „ Quinetiam Calvinus, Beza, et Petrus martyr solam „ excommunicationem significari putant. Quam poe„ nam atque constitutam ab ecclesia, eiusque pa„ storibus non negabit Catharus (Salmasius) si ma„ gistris suis auscultabit „. Sed de excommunicatione dicam alias diligentius.

exque finibus ecclesiae (1) exterminabant; ab iisque, etsi detestati flagitium, quod perpetrarant, fuissent, gravissimas poenas repetebant, ipsisque aditum in aedes sacras intercludendum iubebant, quoad Deo (2), hominibusque satisfecissent; hi ne potestate gubernandi christiani coetus, iureque in res sacras praecipuo caruerunt? Si autem apostolis, successoribusque eorum (3) episcopis hoc tantum ius, atque hanc tantam potestatem adversarii negant; ostendant cui nam tandem primis ecclesiae saeculis tribus competeret. Imperatori fortasse dicent? sed ad imperatorem apostoli, ut de rebus sacris diiudicaret, numquam confugerunt (4)? Quid? si

(1) Hoc a Christo apostoli didicerant, qui c. xviii. *evang. Matth.* v. 17. de fratre post admonitionem fraternam, accusato apud ecclesiam sine fructu, agens, *si ecclesiam*, inquit, *non audierit, sit tibi tamquam ethnicus, et publicanus.* Hinc Paulus *epist. ad Titum cap.* iii. v. 10. „ Haereticum hominem post unam, et secundam admonitionem devita „. Vide *epist.* ii. s. *Ioh.* v. 10. *seq*, *et apocalypsis cap.* ii. v. 15., ubi antistitem pergamenum reprehendit, quod non expelleret ex ecclesia assertores doctrinae nicolaitarum.

(2) De hac re disseram accurate in eo libro, qui erit de sacramento poenitentiae.

(3) Constat id quidem non patrum modo, omniumque ecclesiarum auctoritate, verum etiam scripturarum. At ostendetur a nobis diligenter, sed tempore.

(4) Hoc ab se argumentum, quod est gravissimum, refelli facile posse Henningesius arbitratur *lib. de summ. imp. rom. potest. circa sacra cap.* ii. §. xxii. *pag.* 92. Principio carpit Bellarminum, quod *lib.* iii. (non *lib.* i. ut ille scribit) *de laicis cap.* xvii. *pag.* 271. adversus Brentium *in prolegomenis*, Philippum Melanchthonem *in locis cap. de magistratu*, aliosque, reges non custodes, ac defensores solum, sed etiam iudices, et magistros religionis esse aientes scripserit: Christum ecclesiam Petro, et episcopis regendam commisisse, non Tiberio; atque 300. annorum intervallo a solis episcopis eam fuisse administratam. Deinde animadvertit Henningesius, eodem spatio temporis non eo nomine principes decreto apostolorum fuisse privatos, sed exclusisse ipsos se ab ratione gubernandae, regendaeque ecclesiae, et qui hanc vanam potius, esse glitare instituissent. Tertio statuit, antistitem sacrorum, statim ut imperator christianus est factus, huic submisisse fasces, recteque de ecclesiasticis rebus imperanti, paruisse. Ac malo, inquit, Augustini verbis Bellarmino satisfacere, quam meis. Recitat mox Augustini sententiam, de qua dicam explicate, distincteque, quod sentio. Interea quam sint Henningesii observationes falsae, demonstrandum est. Igitur quod sit non *exclusos* ab administratione sacrorum christianae religionis decreto principes fuisse, sed ipsos se sponte *exclusisse*, si cui umquam, Henningesio certe probandum non erat. Non enim lutherano, qui scripturas semper iactitat, traditionem autem, atque exempla maiorum aversatur, ac respuit, fas est missis scripturis, suo arbitratu metiri rationem gubernandae ecclesiae. Scriptores autem novi testamenti omnem christianae rei administrandae rationem apostolis, praesulibusque ecclesiarum tribuere, quin umquam principum mentionem faciant, et ostensum est supra, et tam est perspicuum, ut a nemine revocari in controversiam posse videatur. Quid autem scriptores commemoro, cum ne in libris quidem veterum huiusce auctoritatis vestigium ullum extet? Immo vero ex usu, et consuetudine maiorum colligitur, quae esset illorum de suprema administrandae ecclesiae potestate sententia. Atque, si ita, ut ille putat, seipsos imperatores exclusissent ab eo regiminis genere, indicatum id scilicet ab aliquo fuisset. Nunc tanto silentio maiorum, tot locis sacrorum bibliorum, tot exemplis repugnantibus, quid Henningesius somnians afferet, ut quod affirmat, efficiat esse saltem simile veri? Est igitur satis grave Bellarmini argumentum in tuto. Quod autem subdit Henningesius, imperatoribus de rebus ecclesiasticis iubentibus, ubi christianam religionem colere coeperunt, episcopos paruisse, quasi eis hanc potestatem esse tributam patres cognoscent, inane esse ostendimus supra testimoniis Luciferi, Hosii, Athanasii, Ambrosii, Valentiniani ipsius imperatoris, aliorumque, quorum maximam esse liquet in hoc genere auctoritatem. Atque consideret etiam, atque etiam adversarius Athanasii illam sententiam, quam ex historia arianorum ad monachos descripsimus, quo loco agit de iudiciis episcoporum, deque suo in patriam reditu adversus Constantium num. 52. *p.* 375. „ Cur „ itaque, inquit, si fratris tantum gratia nos remi„ grare concessit, post eius obitum litteras misit? „ Quod si illius memoriae gratia ea scripserit, cur tandem postea sese fratri ingratum praestitit, ubi „ hominem persequutus est? Atque haec scribens, in „ litteris quidem iudicium obtendit episcoporum,

ne episcopi quidem, qui deinceps rebus egregie, strenueque gestis christianum nomen illustraverunt? An his, qui coetus congregabant, qui stationes definiebant, qui canones de ritibus, de cere-

„ *Agit autem ipse, ut ipsi videtur* πράττει δὲ αὐτὸς ὡς ἂν αὐτῷ δοκῇ. licet minime lateat, sed in proximo sint vestigia eius argumenta. Εἰ γὰρ ἐπισκόπων ἐστὶ κρίσις, τί κοινὸν ἔχει πρὸς ταύτην βασιλεύς; εἰ δὲ βασιλέως ἐστὶν ἡ ἀπειλή, τίς ἐνταῦθα χρεία τῶν λεγομένων ἐπισκόπων; πότε γὰρ ἐκ τοῦ αἰῶνος ἠκούσθη τοιαῦτα; πότε κρίσις ἐκκλησίας παρὰ βασιλέως ἔσχε τὸ κῦρος, ἢ ὅλως ἐγνώσθη τὸ κρίμα. πολλαὶ σύνοδοι πρὸ τούτου γεγόνασι· πολλὰ κρίματα τῆς ἐκκλησίας γέγονεν, ἀλλ' οὔτε οἱ πατέρες ἔπεισαν ποτὲ περὶ τούτων βασιλέα, οὔτε βασιλεὺς τὰ τῆς ἐκκλησίας περιειργάσατο. Παῦλος ἀπόστολος εἶχε φίλους τοὺς τῆς τοῦ Καίσαρος οἰκίας, καὶ γράφων ἠσπάζετο τοὺς Φιλιππησίους ἀπὸ τούτων. Ἀλλ' οὐκ εἰς κρίματα τούτους κοινωνοὺς παρελάμβανε. Νῦν δὲ θέαμα καινόν, καὶ τοῦτο τῆς ἀρειανῆς αἱρέσεώς ἐστιν εὕρημα. *Si enim episcoporum est iudicium, quid commune habet ad illud rex? Si autem comminatio est regis, quid opus est in his rebus iis, qui dicuntur episcopi? Quandonam enim a saeculo audita haec sunt? Quando iudicium ecclesiae ab rege habuit auctoritatem, aut omnino agnitum est ut iudicium? Multae synodi antehac factae sunt. Multa iudicia ecclesiae facta, sed neque patres sirca haec quidquam suaserunt regi, neque rex ecclesiastica curiose egit. Paulus apostolus habuit amicos eos, qui erant e domo Caesaris, et scribens eorum nomine salutavit philippenses. At hos consortes iudiciorum habere noluit. Nunc autem spectaculum novum, et hoc arianae haereseos inventum est* ". Haec episcopi de augustorum potestate scribebant, cum iam imperatores christiani essent. Poterit ne luculentius agere Bellarminus? Agat nunc Hennigesius, ac si potest ad imperatores, patresque, qui post tertium saeculum floruerunt, confugiat. Venio nunc ad Augustini, quem Hennigesius iactat, locum. Nego ius ullum a sanctissimo praesule in sacra fuisse tributum imperatori. Nam iudicia illa, rerumque sacrarum omnium administrationem, ac regimen omne episcoporum esse proprium cognorit, non imperatorum. *Epist. enim* CLIII. *alias* CLXII. ad *Glorium, Eleusium etc.* n. 20. *pag.* 97. *tom.* II. *opp. edit. paris. monach. s. Mauri.* „ Neque ausus est, *inquit*, christianus imperator sic eorum (donatistarum) tumultuosas, et fallaces querelas suscipere, ut de iudicio episcoporum, qui Romae sederant, ipse iudicaret, sed alios, ut dixi, episcopos dedit, a quibus tamen illi (donatistae) ad ipsum rursum imperatorem provocare maluerunt, quo in re illos (donatistas) quemadmodum detestetur (imperator) audistis. Atque utinam saltem ipsius iudicio insanissimis animositatibus suis finem posuissent, atque ut eis ipse cessit, ut de illa causa post episcopos iudicaret, a sanctis antistitibus postea veniam petiturus, dum tamen illi (donatistae) quod ulterius dicerent, non haberent, si eius sententiae non obtemperarent, ad quem ipsi provocaverunt, sic et illi aliquando cederent veritati ". Tria hic observanda sunt. Primo. *Non ausum fuisse imperatorem de iudicio ecclesiastico iudicare. At ausum non fuisse* nunquam Augustinus dixisset, si iudicandi auctoritate praeditum imperatorem, potestatemque ecclesiasticam subditam regiae esse existimasset. Neque enim audaciae reus est, qui ius suum persequitur. Secundo. *Detestatum imperatorem fuisse donatistas.* Quamobrem autem? scilicet quod ab episcopis, quorum id munus erat proprium, ad *laicum*, qualis erat imperator iudicandi res eiusmodi potestate carens, provocavissent. Tertio. *A sacris antistitibus petiturum fuisse veniam imperatorem.* Cur? quia sibi, pacis restituendae causa, arrogarat, quod ad se minime pertinebat. Satis haec sunt perspicua, ut implicari nullo modo possint. Igitur mitto cetera, cum non sit necesse omnia Augustini testimonia recensere. Nam quae opponit Hennigesius ad rem non spectant. Agit enim in iis Augustinus de regibus, quorum implorat auxilium ecclesia, ut quos damnarit ipsa, puniant, puniendoque vi cogant, ut maleficiis abstineant, caveantque bonos pervertere. Est autem prior locus, quem adversarius obiicit, huiusmodi. *Epist.* XCIII. *al.* XCVIII. ad *Vincentium cap.* III. n. 9. *p.* 233. *tom.* II. *opp. edit. paris. monach. s. Mauri.* „ Dicunt enim donatistae. Non invenitur exemplum in evangelicis, et apostolicis litteris, aliquid petitum a regibus terrae pro ecclesia, contra inimicos ecclesiae ". En luculentam oppositionem. Respondet Augustinus more catholicorum. „ Quis negat, non inveniri? Sed nondum implebatur illa prophetia: *Et nunc reges intelligite, erudimini, qui iudicatis terram, servite Domino in timore* .... Verumtamen si facta praeterita in propheticis libris figurae fuerunt futurorum in rege illo, qui appellabatur Nabuchdonosor, utrumque tempus figuratum est, et quod sub apostolis fuit, et quod nunc habet ecclesia. Temporibus itaque apostolorum, et martyrum illud implebatur, quod figuratum est, quando rex memoratus pios, et iustos cogebat adorare simulacrum, et recusantes in flammam mittebat, nunc autem illud impletur, quod paulo post in

moniis, de ieiuniis, de universis denique sacris rebus publicare (1) consueverant, qui definiebant, quas poenas lapsi luere deberent, quaeque statuebant, opere, cum usus esset, perficiebant, ius illud, eamque in res sacras potestatem detrahendam, in aliosque transferendam defendent, quibus id iuris neque dicto, neque facto maiores nostri umquam indicarunt esse concedendam? Manet igitur, non principi civitatis, sed antistitibus ecclesiarum ius praecipuum in res sacras competere; magnisque in erratis Buddei (2) esse, multorumque protestantium huiusce aetatis sententiam, qui docendi munus praesidibus sacrorum concessum; ius autem in res sacras, regendaeque ecclesiae potestatem (contra scripturarum novi testamenti auctoritatem, contra maiorum traditionem, contra patrum,

„ eodem rege figuratum est, cum ... decrevit in regno suo, ut quicumque blasphemasset Deum Sidrac etc. ... poenis debitis subiaceret. Prius ergo tempus illius regis significabat priora tempora regum infidelium, quos passi sunt christiani pro impiis, posterius vero tempus illius regis significavit tempora posteriorum regum iam fidelium, quos patiuntur impii pro christianis. Sed plane in eis, qui sub nomine Christi errant seducti a perversis, ne forte oves Christi sint errantes, et ad gregem taliter revocandae sint, temperata severitas, et magis consuetudo servetur, ut coercitione exiliorum, atque damnorum admoneantur considerare quid, quare patiantur, et discant praeponere rumoribus, et calumniis hominum scripturas, quas legunt „. *Epist.* CLXXXV. *cap.* II. n. 19. *p.* 850. „ Quod dicunt, qui contra suas impietates leges iustas institui nolunt, non petiisse a regibus terrae apostolos talia, non considerant aliud fuisse tunc tempus, et omnia suis temporibus agi. Quis enim tunc in Christum crediderat imperator, qui ei pro pietate contra impietatem leges ferendo serviret, quando adhuc illud propheticum complebatur, *quare fremuerunt gentes etc.*? Nondum autem agebatur, quod paullo post in eodem psalmo dicitur: et nunc reges intelligite etc. Quomodo ergo reges Domino serviunt in timore, nisi ea, quae contra iussa Domini fiunt, religiosa severitate prohibendo, atque plectendo? etc. „. De vindicta igitur, et punitione malorum egit Augustinus, deque defensione ecclesiae, quam nemo nostrum neget christiano imperatori, quem Paulus dicat vindicem Dei esse potestatem adversus eos, qui male agunt, non de auctoritate, ac iure in res sacras, quod apostoli, patresque, ut vidimus adscribunt antistitibus ecclesiarum. Ac poenam quidem capitalem nemini intulerunt apostoli, maioresque nostri, antequam imperatores facti essent christiani, quod potestas civilis, cuius haec aequi est peculiare, nondum agnovisset veritatem; sed quae ad sacra spectabant, administrarunt, et gubernarunt, ut qui plane intelligerent, ius in ea omne suum esse proprium, non imperatorum, potestatisque civilis. Quid si cum adhuc imperatores implicati superstitione deorum erant, horumque interdum nonnullos patres non tam esse nobis iniquos animadvertebant, ad hos ipsos confugerunt, ut haereticos, qui parere concilio nollent, parere cogerent? De qua re insignis est Eusebii locus de Aureliano Caesare in historia *lib.* VII. *cap.* XXX. *pag.* 634. *edit. cantabrig.* „ Cum Paulus (samosatenus), inquit, a recta fide simul, et episcopatu excidisset, Domnus, ut dictum est, administrationem antiochenae ecclesiae suscepit. Sed cum Paulus a domo ecclesiae nullatenus excedere vellet, interpellatus imperator Aurelianus, rectissime hoc negotium diiudicavit, iis Domnum tradi praecipiens, quibus italici christianae religionis antistites, et romanus episcopus scriberent. Hoc modo vir supra memoratus cum summo dedecore per saecularem potestatem ab ecclesia exturbatus est „. Scilicet hoc agunt protestantes, ut episcopis ne ius quidem diiudicandi de rebus christianorum sacris concedant, quod imperatores ethnici ipsis concessum voluerunt.

(1) Id iam universo hoc opere constabit. In primaque ea huius libri parte, quae est de disciplina ecclesiae, et *lib. de poenitent.* Interea confer Biancum *tom.* III. *della polisia della chiesa p.* 472. *tom.* IV. *p* 890. *seq.*, et *tom.* V. *par.* II. *pag.* 653., et Petavium *lib.* III. *hierarchiae ecclesiasticae cap.* XIII. *per tot. p.* 874.

(2) Est hoc argumentum Iohannis Francisci Buddei *instit. theol. moral. cap.* III. *sect.* VIII. §. XXI. *p.*588. *seq. edit. an.* 1727.

qui vel Constantino imperatore, vel post ea tempora (1) claruerunt, luculentissima testimonia) negatam censent. Atque de iure quidem, ac potestate in sacra, qua episcopi praestant, alias et diligenter, et copiosius. Nunc satis haec sunto ad delendam invidiam.

Est autem, quod adiungunt, ius nullum in res sacras a scriptoribus librorum novi testamenti romano pontifici, episcopisque in unum convocatis locum tributum fuisse, ne gravius dicam, ridiculum. Vivo enim Petro quemadmodum esset in sacris litteris successorum anctoritatis facta mentio? Verumtamen qua potestate in res sacras romani pontifices, episcopique congregati in synodis instructi esse deberent, cum multis aliis in locis, tum in actis apostolorum demonstratum est, ubi concilium hierosolymitanum (2), in quo primas Petrus partes obtinuit, quodque de non comedendis suffocato, et sanguine leges tulit, describitur. Exque iisdem actis intelligitur, quorsum verba Christi de pascendis ovibus pertinerent. Nam si Christus de sola doctrina, distributioneque sacramentorum, non de regendo cum potestate populo christiano loquutus esset, numquam apostoli commisissent, ut usurpare, quam non obtinuissent, auctoritatem viderentur. Atque est etiam inde consequens, non nostram, quae sacris litteris constat, sed adversariorum, qui principi adscribant, quod est proprium episcoporum, magno esse in errore sententiam. Quid autem illud sit de collegio, fateor, non esse me assequutum. Ac velim equidem collegii, societatisque notionem explicent, ut intelligam, cur haec una in ecclesiam cadere possit; reipublicae vero notio non possit. Collegium (3) enim ordinem esse aliquorum in civitate facile patior, tam late autem patere, ut omnes multorum regnorum ordines, omnes societates, ipsos magistratus complectatur, prorsus non patior. Nam si tam late patens societas hominum collegium dici potest, cur non item erit collegium eodem sensu respublica? Sed ut grammaticos mittam; taedet enim me hisce in nugis versari, quae nihil ad rem illustrandam afferunt adiumenti; hoc breve dico: appellent protestantes, quo tandem ipsis nomine placet, eccle-

(1) Vide supra testimonia Athanasii, Luciferi, Hosii, Ambrosii *p.* 110. *not.* 1. *huius libri.*

(2) Confer supra p. 122. not. 2.

(3) Consule Petavium *lib.* III. *de eccl. hierarch. cap.* XV. *p.* 887. *seq.*

siam; erit tamen certissimum, id quod auctoritate sacrorum bibliorum, apostolorum exemplis, testimoniisque maiorum ostensum est, non principibus ullum, nisi defensionis, sed antistitibus ecclesiae circa sacra ius omne competere, atque eam, quae contraria est, novam esse, adeoque reprobandam opinionem.

Sed dicet quispiam; Iustinus martyr (1) esse dignum imperatore scribit, de rebus religionis cognoscere. Ego vero dignum esse fateor, modo ne rex sit iudex, atque diremtor controversiarum religionis. Nempe id unum Iustinus postulat. Cum enim ethnici, quin esse christianos audiendos putarent, grave de ipsis supplicium sumere solerent, orabant nostri etiam atque etiam reges, ut si fieri eorum voluntate posset, cognoscerent, utra esset caussa aequior; propterea quod confiderent, fore, ut perspecta veritate, hostibus aut finem vexandorum nostrorum hominum, aut modum faciendum imperarent. Quod si rex in religionem inquisivisset, statuissetque nihilominus christianos spoliari, cruciari, interfici debere; perstitissent tamen in sententia nostri, quod non esse regis proprium arbitrarentur, decreta religionis mortalibus ad credendum proponere. Quae cum satis perspicua sint, numquam mihi, esse aliquos posse, qui nobis hunc locum Iustini obiicerent, persuasissem; nisi hoc idem in Vossii (2) ad Hugonem Grotium epistola legissem.

Extremum argumentum, bona venia me audient adversarii, ineptum est. Duorum enim, triumve, si modo ulli fuerunt, qui lapsi in hoc genere sint, catholicorum opinione, pervertere, labefactareque omnium summa consensione firmatam sententiam velle, hominum est, ob anteceptam opinionem, et otio, et litteris abutentium. Mirabile autem videri cuiquam potest, tanta confidentia ab

(1) S. Iustinum *apolog.* II. *n.* 4. *p.* 94. *edit. venetae opp. an.* 1747. „ Atque ut verum a me dici pateat, „ paratus sum, si disputationes illae (contra Crescentem cynicum) ad vos perlatae non sunt, coram „ vobis interrogationes iterum proponere. Regium „ sane hoc etiam opus fuerit ... Sed ne quis ita dicat: omnes igitur, morte vobis ipsis illata, iam „ nunc obite ad Deum, nec nobis negotia facessite, „ dicam quid caussae sit, cur id non faciamus „. Haec ergo disputabat Iustinus, ut imperatores excitaret, ut vexandorum christianorum finem fieri iuberent. Confer *apolog.* I. n. 3. *p.* 45. et *n.* 17. *p.* 55., ubi, „ Nos solum Deum adoramus, *inquit*, vobis autem in „ rebus aliis laeti servimus, reges, ac principes esse „ agnoscentes, et simul precantes, ut cum regia potestate sanam quoque mentem obtinere comperiamini. Quod si nos precantes, atque omnia in lucem proferentes, non curaveritis, nihil nos quidem „ capiemus detrimenti, quippe cum credamus, vel „ potius persuasum habeamus, pro actionum meritis, „ unumquemque poenas per aeternum ignem de„ luturum „.

(2) *Praestant. et eruditor. viror. epist. ecclas., et theolog. edit. Amstelad. an.* 1704. *epist.* CCLXVI. *p.* 447.

Hennigesio (1), qui Grotinm (2) descripsit, Franciscum Victoriam nominari, quasi erroris patrocinium, defensionemque susceperit. Is enim in disputatione, quam inscripsit de potestate ecclesiae, summum pontificem, si ratio sacrorum, finisque consideretur, amplissimam, eamque iam *temporalem*, in omnes principes, reges, atque imperatores potestatem obtinere dicit, neque dicit solum, sed etiam argumentis (3) confirmat. Statuit deinde, pontificem maximum tanta auctoritate valere, ut si intelligat a populo christiano dictum unum aliquem regem esse, qui cum animo sit alieno ab orthodoxa religione, tum subditos in errorem inducere conetur; monere debeant omnes, qui in eius principis potestatem venerunt, ut eum, quamquam est verus princeps, dignitate privent; sin recusent, ipse per se, iure quidem suo, illum de gradu deiicere regem possit. Post uti pontificem, subdit, haec eadem potestate in omnes, quacumqne tandem dignitate excellant, posse, si eorum id culpa exigat, ne grave christiana respublica capiat detrimentum. Quod si temporalem rempublicam perfectam, et integram in eo genere scribit esse, sic tamen esse integram scribit, ut aliquo modo subditam esse spiritali defendat; quare si quid agat temporalis, quod vergat in damnum rerum spiritualium, hoc totum ita revocari, emendarique posse, ut etiam, qui peccavit, rex puniatur, ac si opus esse constet, deturbetur de

(1) De summo *imp. rom. circa sacr. potest. cap.* II. *pag.* 65.

(2) Grot. *tract. de iur. summ. pot. circa sacra cap.* I. *p.* 23. *edit. an.* 1648.

(3) *De potest. eccl. sect.* V. n. 12. *pag.* 36. *a tergo edit. an.* 1565. „In ordine ad finem spiritualem papa habet amplissimam potestatem temporalem supra omnes principes, et reges, et imperatores. Et primo, quod in ecclesia sit potestas temporalis in ordine ad finem spiritualem, probatur; quia temporalia, ut supra dictum est, aliquo modo sunt necessaria, et ordinata ad finem spiritualem. Ergo Christus non satis providisset, et cavisset rebus spiritualibus, si non reliquisset aliquam potestatem, ad quam spectaret, quando opus esset, ordinare, et uti temporalibus convenienter ad finem spiritualem: sed hoc non spectat ad officium principum saecularium, qui ignorant proportionem rerum temporalium ad spiritualia, nec habent curam rerum spiritualium. Ergo ista cura utendi temporalibus ad spiritualia, nec habent curam rerum spiritualium. Ergo iste cura utendi temporalibus ad spiritualia, est potestatis ecclesiasticae ... Et *pag.* 73. *a tergo.* „Dico ergo, quod papa primo debet uti potestate spirituali, iubendo scilicet illud revocari, quod si nolit princeps saecularis, tunc potest ipse, et debet propria auctoritate revocare, ut erit revocatum. Et eodem modo dico, si populus christianus eligeret principem infidelem, de quo merito timeretur, quod populum averteret a fide, ille nihilominus, manendo in iure divino solum, esset verus princeps; nihilominus papa deberet admonere populum, immo praecipere, ut tolleret illum, quod si nollet, aut non posset, tunc papa sua auctoritate posset eum tollere, et qui prius erat verus princeps, auctoritate papae, perderet principatum. Et similiter dico in aliis negotiis temporalibus, quod papa non potest praevenire potestatem temporalem ... si hoc non vergit in detrimentum rerum spiritualium ... Sed si hoc vergit in iacturam gravem spiritualium, potest adhibere remedium eo modo, quo dictum est. Et similiter si principes inter se belligerant de aliqua provincia cum manifesto detrimento, et malo religionis, non solum potest interdicere eis bel-

principatu (1). Rogerium Widdringtonum verbo catholicum, re autem vera haereticum hominem nihil (2) moror. Quamobrem quid potissimum mirer, imperitiam ne, an audaciam Hennigesii, nescio. Cum enim responsum ab aliis Widdringtono fuerit et graviter, et diligenter, id si Hennigesius ignoravit, imperitiae; si novit, impudentiae arguatur necesse est, ut qui res egregie a viris doctissimis confutatas proponat, quasi novae sint, magnamque vim obtineat ad catholicum hominem et implicandum, et convincendum.

Atque horum est simile, quod ex Ioh. Parisiensi O. P. (3) profert. Nam explicatum dilucide est ab Adolpho Schulckenio, in eo libro, qui apologia pro Roberto cardinali Bellarmino inscribitur. Etsi enim Iohannes fas esse regi affirmat impetum eius, iniuriamque vi tandem repellere, qui potestate spiritali abuteretur, numquam tamen ecclesiasticam potestatem subdendam esse civili putavit. Immo vero in eo ipso (4) libro, quem Hennigesius sibi esse praesidio arbitratur, potestatem civilem Parisiensis contendit ecclesiasticae quodammodo esse subiectam (5).

,, lam, sed, si aliter convenire non possunt, potest ,, iudicare inter illos per auctoritatem propriam, et ,, dare ius uni eorum, et auferre alteri etc. ,,. Mitto reliqua, quae cum multa sint, si afferrentur, molestiam lectori exhiberent. Hoc animadverto, aut ludere adversarios, aut mala fide agere, qui auctores pro pontificum potestate agentes, calumnia ad suas partes trahere conantur.

(1) *Sect.* VII. *p.* 48. *n.* 8.

(2) Adolphus Schulckenius *loc. cit. cap.* I. *pag.* 2. *edit. colon. an.* 1613. ,, Quod ad nomen, titulumque ,, auctoris, *inquit*, indigitat se Rogerum Widdringtonum catholicum anglum, quod quam sincere, ac ,, recte faciat, paullo accuratius dispiciendum videtur. Rogerium Widdringtonum intelligo esse iuvenem catholicum, et nobilem; at huius auctoris ,, multa sunt, quae haereses accusant, et omnino ,, reum peragunt, ut mox videbimus. Quare non levis multorum est suspicio, auctorem huius libri esse, non Rogerum Widdringtonum, sed aliquem ,, alium impostorem, qui haereticus cum sit, velit ,, sub nomine catholici latere, ut viros catholicos facilius circumveniat. Et hoc non mirum, quia ipse ,, satanas transfiguret se in angelum lucis etc. ,,.

(3) *De potest. reg. et pap. cap.* XXI. *p.* 135. *tom.* II. *M. Gold. edit. an.* 1616.

(4) *Ibid. cap.* VII. *p.* 116. ,, Papa quia est supremum caput non solum clericorum, sed etiam omnium fidelium, ut fideles sunt, tamquam generalis ,, informator fidei, et morum ... in quo casu omnia ,, bona fidelium sunt communicanda, et calices ecclesiarum habet bona fidelium dispensare, et exponenda decernere, prout expedit necessitati communi fidei, quae alioqui subverteretur propter irruptionem paganorum, aut aliud huiusmodi ,,. Et *cap.* XIV. *p.* 127. ,, Si rex esset haereticus, et incorrigibilis, et contemptor ecclesiasticae censurae, posset papa aliquid facere in populo, unde privaretur ,, ille saeculari honore, et deponeretur a populo. Et ,, hoc faceret papa in crimine ecclesiastico, cuius cognitio ad ipsum pertinet, excommunicando scilicet ,, omnes, qui ei, ut domino obedirent ,,. Crimen autem ecclesiastici nomine intelligit Iohannes peccatum in *fidem admissum, matrimonium et alia huiusmodi, quorum iurisdictio ad iudicem ecclesiasticum pertinet.* Subdit. ,, Ubi vero rex peccaret in temporalibus, quorum cognitio ad ecclesiasticum non pertinet, tunc ,, non habet ipsum *corrigere primo*, sed barones, et ,, pares de *regno*, qui, si non possunt, vel non audent, possunt invocare auxilium ecclesiae, quae requisita a paribus in *iuris* subsidium, potest monere principem, et procedere contra ipsum modo ,, praedicto ,,. Fateor minus Iohannem pontifici tribuere, quam velint nostri. Sed quod tribuit satis est, ut ostendat, spiritalem potestatem esse civili praestantiorem, cogereque censuris posse regem, ut vel pareat, vel regno privetur.

(5) Hactenus de gravissima controversia, quam

V.

Ius in res sacras non competit laicae, quaecumque tandem sit, potestati.

Ius enim in res sacras eius est proprium, cui esse a Christo tributam, auctoritate maiorum, exemplisque apostolorum, potestatem in sacra constat. Demonstratum autem eiusmodi argumentis est, ecclesiasticis esse eamdem ipsam potestatem datam. Est ergo eorum magno in errore sententia, qui *summum ius* in res quasque sacras concessum esse *summo imperanti* docent. Quod si et vera dicerent, esset potestas ecclesiastica subiecta civili, cum id iuris principi tribuendum existiment, *subordinationis*, ut aiunt, caussa. *Subordinatam* autem non esse ecclesiasticam civili ostensum est supra satis, ut arbitror, accurate. Non ergo ius *summum* in sacra concedendum est ei, qui principatu potitur in civitate.

copiose, omnis iis, quos supra nominavi, tractavit, praeter eorum aliquos, quorum opuscula collegit, suaeque *bibliothecae pontificiae* inseruit Iohannes Baptista Roccabertus archiepiscopus valentinus, Petrus a Soto vir doctissimus ordinis praedicatorum, cum alibi, tum *in opere inscripto: Assertio catholicae fidei circa articulos confess. nomine illustrissimi ducis wirtembergensis oblatae ab eius legatis concilio tridentino, editionis antuerpiensis an.* 1557., *et opere adversus Brentium editionis antuerp. edit. an.* 1552. *Et ii. parte libri inscripti: Defensio catholicae confessionis, et scholiorum circa confessionem ducis wirtembergensis nomine editam adversus prolegomena Iohannis Brentii edit. antuerp. an.* 1557. Cuius quidem operis secundam eamdem partem oppugnare conatus est Iacobus Heerbrandus lutheranus *libro inscripto: Refutatio secundae partis catholici scripti, cui auctor titulum fecit, de uno praesente, et certo iudicio ecclesiastico in dubiis fidei necessario, et ratione eius, edit. an.* 1561. Sed is non ratione pugnare, sed contumeliis voluit. Cum enim vim nullam roburque haberent, tum sunt eius oppugnationes plenae dicteriorum. Neque graviora his attulerunt tot scriptores, quos numerat Gisbertus Voetius *loc. sup. cit.*, quos sane esse permultos constat. Suntque item eorumdem similia, quae collegerunt Thomas Mortonus anglus in eo libro, qui inscribitur, *de auctoritate, et dignitate principum christianorum*, et Iohannes Ioachimus Schepferus *dissertat. de usu, et abusu elenchi ecclesiastici edit. Rostochii an.* 1699., Puffendorfius, iique omnes protestantes, quorum testimonia describit Wassius *loc. cit.*, contra quos sensit Samuel Bochartus epist. ad Morleium *tom.* 1. *opp. edit. lugd. batav. an.* 1720. *p.* 965.

VI.

Quemadmodum scriptores permulti ex iis, quae disputata sunt, concludant, ecclesiasticos legibus principum non teneri quae cum sacris canonibus pugnent; nisi canones sint ob utilitatem praesentem christianae reipublicae auctoritate sacrorum praesulum revocati.

Sunt autem theologi, et ii quidem multi, ac nobiles (1), qui hisce constitutis, consequens esse defendant, homines, qui sese ecclesiae consecraverint, non teneri legibus principum laicorum, quae cum canonibus sacris pugnent. Sic autem disputant. Ei, qui potestatem in societate obtineat, inest ius condendarum legum. Obtinent vero sacrorum antistites in ecclesia potestatem. Inest igitur sacrorum antistitibus potestas ferendarum legum. Atque eam quidem potestatem constat civili esse praestantiorem. Quae autem potestas sublimior est, inque praestantioribus, sublimioribusque rebus versaretur, ea si leges ferat, plus ab suis obedientiae exigat necesse est, quam postulet potestas non tanta sublimitate, excellentiaque praestans, cuius leges repugnent legibus ab excellentiore potestate scriptis. Utrisque autem teneri ecclesiasticus non potest, ut quae componi inter se nequeant. Tenebitur ergo legibus a praestantiore latis, cui se obstrinxit, contrariisque civilibus non tenebitur. Quod si revocatae ecclesiasticae leges, aut maioris commodi ecclesiae, aut vitandarum perturbationum caussa sint, tum ecclesiasticus, ut civis, legi principis non repugnanti sacris parebit. Atque haec quidem illi pluribus. De iure autem in *personas* sacras, deque auctoritate convocandorum conciliorum agemus aliis locis opportune, et copiosius.

(1) Multa in hanc sententiam disputant Franciscus Victoria ord. praed. *relect.* 1. *de potest. eccles. quaest.* 7. n. 3. *p.* 45. *seqq. edit. an.* 1565., Bellarminus *lib.* 1. *de clericis cap.* xxviii. *seq. pag.* 160. *seq. tom.* ii. *opp. edit. venetae an.* 1721. aliique.

§. IV.

Ius ne ullum in temporalia regum obtinere pontifices maximos maiores nostri putarint, nec ne?

Cum ius in res sacras *summum* nemini aut regum, aut imperatorum datum esse ostenderim paragrapho superiore, postulat instituti ratio, ut ad sacrorum antistites veniam, investigemque, ius ne ullum in *temporalia* principum laicorum pontifici maximo, cui *plenitudo ecclesiae potestatis* omnium quidem orthodoxorum sententia concessa est, inesse maiores nostri putaverint. Igitur eorum omnium, qui pontificem maximum caput esse christianae reipublicae confitentur, gaudentque catholicae ecclesiae communione, magna in hoc genere dissensio (1) est, quorum si propositae fuerint accurate, diligenterque opiniones, spero, quae vera sit, eos, qui legerint, rationesque, quibus quaeque maxime nitatur, expenderint, perfacile cognituros.

I.

Proponitur gallorum, qui negant, sententia.

Fuerunt autem olim (2), suntque etiamnum (3) permulti in Galliis, qui reges, ac principes in iis, quae ad *temporalia*, quae vocant, pertinent, nulli ecclesiasticae potestati divina institutione subiectos esse, auctoritateque, quam Christus ecclesiae dedit *ligandi*, atque *solvendi*, quae quidem auctoritas *clavium* appella-

(1) Nunc enim non agimus adversus protestantes.

(2) Rogerus Widdringtonus *loc. cit.* huius sententiae patronos fuisse Iohannem Parisiensem ordinis praedicatorum, Iacobum Almainum, et Iohannem Maiorem censet; verum de his agemus paullo post. Interea confer Adolphum Schulckenium: *Pro illustr. d. d. Roberto Bellarmino s. r. e. cardinali adversus librum falso descriptum apologia etc. cap. III. pag.* 59. *seq. edit.* an. 1613.

(3) Dici vix potest, quot Galli hisce postremis temporibus de hoc genere argumenti, quantaque contentione animorum scripserint. Atque omnes quidem horum recensendo numerare difficile est. Itaque praecipuos indicabimus. Ludovicus Elias Dupinius *de antiqua eccles. discipl. dissert.* 7. *p.* 433. *seq. edit.* an. 1688., Natalis Alexander ord. praed *hist. eccl. saec. XVI. dissert. V. tom. XVI. pag.* 478. *edit. lucensis* an. 1734., Iacobus Benignus Bossuetius episcopus meldensis declarat. conventus cleri gallicani an. 1682. *defens. par. I. lib. I. seq. edit.* an. 1745. *p.* 69. *seq.*, Maimburgus *Traité hist. de l'etabl. et prér. de l'église de Rome, edit.* an. 1685. *cap.* XXXI. *p.* 303. *seq.* Mitto ceteros, ne sim longior, quam oporteat.

tur, *directe*, vel *indirecte* deiici de principatu, vel (subditis fide, quam dederint, iurisque iurandi religione solutis) in periculum amittendi regni venire non posse, defenderent (1). Cumque esse quamplurimos viderent, qui vehementer resisterent, conventus (2) interdum non solum doctorum virorum in academia (3), sed etiam totius cleri (4) habendos censuerunt, quibus suam sententiam constabilirent, quam ecclesiae, imperioque utilem, et scripturae, maiorumque traditionibus consentaneam, sanctorumque virorum exemplis firmatam esse arbitrabantur (5).

Sic autem disputant. Certum est, supremam civilem potestatem iam inde ab initio fuisse legitimam, idque scripturarum auctoritate, et consensione veterum christianorum (6) constare. Atque eam quidem sive ex Deo ἀμέσως, sive ex populorum consensu, quem Deus probet, extiterit, ex Deo tamen esse profectam contendunt, iisque argumentis efficiunt, quae supra descripta sunt, cum de eo quaestionis genere ageremus. Addunt regiam nulli alteri esse potestati divina voluntate, institutioneque subiectam,

(1) Vide cleri gallicani *declarat. prop.* 1. *apud Bossuetium ibid. post praefat. p.* 45.

(2) In solemni omnium ordinum regni conventu habito an. 1615. ut auctor *Mercur. franc. tom.* III. *an.* 1615. *p.* 351. *et seq.*, et Bossuetius *ibid. p.* 1. *lib.* I. *cap.* III. *pag.* 95. scribunt, actum de hac re fuit. Loquentem autem in hanc sententiam regi Ludovico XIII. Henricum Borbonium Condaeum primum regii sanguinis principem referunt. „ Haud quaquam est dubium, o rex, quin papae ut supremo pastori a Christo constituto tua maiestas eodem iure subsit, quo ceteri fideles etiam infimae sortis, ita ut ea potestate abscindi ab ecclesiae membris, et excommunicari possis, siquidem id tua peccata mereantur: quo quidem excommunicationis animae satanae tradita, tu, rex, ecclesiae communione pulsus, sacramentorum exterris, ipso etiam ecclesiae limine arceare. Ceterum quod attinet ad temporalia, tibi haud secus a subditis populis obedientia, ac tributa deberentur, Christo, et apostolis verbo, et exemplo praeeuntibus. Qui contrariam tuentur sententiam, quamvis inimici regiae potestatis, non tamen eo usque acti sunt in rabiem, ut reges caedi posse dicerent. At si rem penitus introspiciamus, facile intelligemus nec tuam sanctam personam a caede tutam esse. Fac enim admonitum, excommunicatum, depositum esse te, iam Ludovicum XIII., quamdiu rex erat, non potuisse caedi, certum; et postquam exrex factus est, alio legitimo rege constituto, si spreta papae spirituali, et novi regis temporali potestate, pro rege se gerat, invasor profecto, et ut talis, reus neci addictus, et ut publicus hostis a quocumque caedendus „.

(3) Vide facultatis parisiensis censuram in librum Antonii Sanctarelli soc. I. latam die 4. aprilis an. 1626. apud Bossuetium *ibid. cap.* IV. *p.* 97., ubi haec praeter cetera leguntur. „ Facultas theologica parisiensis, ut maiorum vestigiis inhaerendo, suum erga sapientissimum regem nostrum, atque adeo praesertim christianissimum regnum, animum, studiumque declararet, bonorumque omnium votis satisfaceret, prae ceteris nuperum Antonii Sanctarelli iesuitae opus ... a quibusdam selectis doctoribus examinandum censuit etc. „. Confer eumdem Bossuetium *ibid. cap.* V. *p.* 98. *seq.*, ubi censuras a facultate parisiensi in Sanctarellum eumdem, et Malagolam ord. praed. latas commemorat.

(4) Celebratus est conventus gallici cleri an. 1682. Atque eam inter ceteras de ecclesiastica potestate, quam supra descripsimus, probavit propositionem. Confer Bossuet. *loc. cit. p.* 45. *seq. post praefat.* Itaque ortae inter nostros, gallosque magnae contentiones fuerunt. Sed earum historiam praetermitto, quod et longum esse, et obligata iam vulnera refricare, ut aiunt, nolim.

(5) Confer Bossuetium *ibid.*

(6) Bossuetius *ibid. p.* 1. *l.* I. *sect.* II. *p.* 125. *seq.*

summamque in hac re esse omnium ethnicarum gentium (1) consensionem. Exempla enim druidum, atque aruspicum, quae obiici ab adversariis solent (quoniam druides, atque aruspices imbuti superstitione deorum erant, sacerdotioque vero carebant) nihil morantur. Quod si subiecta nulli potestas suprema civilis est, consistere eam seipsa posse concludunt; eoque magis in sententia confirmantur, quo sine vera religione, veroque sacerdotio noverint, diu regna pleraque, eaque iam perfecta, atque absoluta obtinuisse. Negant deinde fuisse quidquam institutione legalis sacerdotii de regia, hoc est de suprema civili potestate dereptum, idque Deuteronomii (2), regumque (3) libris, quorum est auctoritas divina, comprobare se posse putant. Nam quae contra produci ex Deuteronomio (4), librisque regum consueverunt, quoniam vel instinctu singulari divini numinis gesta (5) sunt, vel ad rem minime pertinere censent (6), non aeque curant. Quinetiam synedrium senatorum septuaginta, quod aliqui apud iudaeos institutum a Mose fuisse dixerunt, ut de regum, de prophetarum, legisque caussis cognosceret, ferretque sententiam, non hac tanta valuisse auctoritate pugnant; cum proditum nusquam a sacris scriptoribus memoriae sit, redactos in ordinem eius magistratus potentia reges fuisse, constetque septuaginta senatores fuisse a Mose primum delectos, non ut reges in officio continerent, sed ut Mossi

(1) Bossuetius *ibid. cap.* iv. *p.* 120.

(2) Deuteronom. *cap.* xvii. v. 14. „ Cum ingressus fueris terram, quam dominus Deus tuus dabit „ tibi, et possederis eam, habitaverisque in illa, et „ dixeris: constituam super me regem, sicut habent „ omnes per circuitum nationes etc. „. Indicarat igitur Deus fore, ut hebraei regem sibi praeficerent. At ubi sacerdotum, pontificisque maximi meminit, numquam significavit ineme his deiiciendi de gradu regis potestatem. Haec Bossuetius *ibid. cap.* vi. *p.* 133.

(3) i. *Reg. cap.* viii. v. 15. „ Constitue nobis regem, *inquiunt hebraei alloquentes Samuelem*, ut iudicet nos sicut ceterae habent nationes „. Et v. 10. *seq.* „ Rex erit super nos, et erimus nos quoque sicut „ omnes gentes, et iudicabit nos rex noster, et egredietur ante nos, et pugnabit bella nostra pro nobis „. Supremum ergo, subdit Bossuetius, principem postulabant, qui a nulla alia potestate, ut mos erat gentium ceterarum, penderet. *Ibid. p.* 135.

(4) Bellarminus *lib.* v. *de romano pontifice cap.* vii. *p.* 440. *tom.* i. *novae edit. venet. an.* 1721. hoc utitur argumento. *Deuteron. cap.* xvii. v. 14. *et seq.* haec habentur. „ Cum ingressus fueris terram, quam dominus „ Deus tuus dabit tibi, et possederis eam ... et di- „ xeris, constituam super me regem, non poteris al- „ terius gentis hominem regem facere, qui non sit „ frater tuus „. Est autem, subdit, eodem in vitio, qui *infidelem* elegit, et qui electum non deturbat de gradu regem. Deturbandi ergo sunt eiusmodi reges de dignitate. Respondet Bossuetius: Non esse id quidem ad rem, quod id ipsum populo, non pontifici praecipiatur. Deinde plus effici hoc genere argumenti, quam Bellarminus velit. Expellendos enim probet reges, qui etsi sunt *infideles*, tamen neminem a cultu religionis verae abducere conentur. Quod sane Bellarmino haud placet. Bossuetius *ibid. cap.* viii. *p.* 136. *seq.*

(5) Nam exempla Ieroboami, et Iehu, non esse ad rem defendit Bossuetius, cum non *ordinaria*, sed *extraordinaria* quadam ratione evenerint. Itaque Baronium magnum, qui his exemplis uteretur, refellit *cap.* ix. *p.* 136. Addit paruisse israelitas ethnicis regibus, idque late persequitur *p.* 138. *seq.*

(6) Bossuet. *ibid. cap.* viii. *p.* 137. *seq.*

eidem, qui in litibus civium dirimendis maxime laboraret, adiumento esse (1) possent. Ac si Herodem senatus, ut caussam diceret, iussit, factum id fuisse affirmant, quod is eo tempore non rex iudeorum, sed Galilaeae procurator (2) esset. Itaque nihil eos agere decernunt, qui fas pontifici hebraeorum fuisse in reges animadvertere censuerunt, propterea quod is synedrium moderaretur. Accedunt ad novum testamentum, negantque institutione novi sacerdotii quidquam fuisse immutatum in regnandi iure, aut ullam potestatem sacrorum praesidibus datam, qua regem mulctare imperio (3) valerent. Argumentantur autem hoc modo: si quibus umquam, pontificibus quidem certe veteris testamenti tributa huiusmodi in reges petestas fuisset, quorum erat terreno imperio, terrenisque promissis nixa religio. Tributa autem numquam haec tanta potestas est pontificibus iudaeorum. Multo minus igitur christianis. Quid? si Christus, cum apostolos ad propagandam religionem mitteret, duorum eis generum potestatem dedit, quarum altera *ordinaria*, hoc est de *praedicando regno caelorum*, altera extraordinaria, nempe *de curandis infirmis* (4) erat? *Ordinaria* vero (nam de *extraordinaria* nihil attinet dicere) quemadmodum sequetur, a pontificibus deiici de gradu, exturbarique ex imperio regem posse? Praedicent quidem evangelium (5) ministri sacrorum, consecrent mysteria, hoc est sacramenta religionis, negent communionem ecclesiasticam iis, qui in flagitia inciderunt (est enim hoc munus eorum proprium, quibus impositum praedicandae doctrinae evangelicae onus fuit); adimendi tamen cuiquam regni auctoritate vacabunt, cum huius auctoritatis non sit alicubi in sacris bibliis facta mentio. Latissime quidem pascendi gregis christiani potestas patet, sed iis finibus contineatur necesse est, quibus et se continuit Christus, et contineri apostolos, eorumque successores voluit. Nam *spiritalia* administrari ab his oportere saepe dixit, temporalia nusquam. Quamobrem reddenda esse Caesari, quae (6) Caesaris erant, Deo autem, quae Dei, praecepit, ne quis novis rebus studere, perturbareque

(1) Bossuetius *ibid. cap.* VII. *p.* 135. *seq.*

(2) Ibid. Quid? si adnotatores Bossuetii e pontifice fuisse rectum synedrium negent, utanturque Iosephi silentio? *Ibid. p.* 135. *seq.*

(3) Bossuetius *ibid. cap.* XIII. *p.* 146. *seq.*

(4) Lucae *cap.* IX. *v.* 1. *seq. evang.* Confer Bossuetium *ibid. p.* 146. *seq.*

(5) Bossuetius *ibid. cap.* XIII. *p.* 147. *seq.*

(6) Matth. *cap.* XXII. *v.* 21., Bossuetius *ib. cap.* XIV. *pag.* 148.

auderet rempublicam. Age vero, cum Christus prospiceret fore, ut discipuli, eiusque sectatores permulti in iudicium religionis caussa adducerentur, tum vexarentur, postremoque interficerentur, ecquid eis, praeter patientiam (1), commendavit? Promisit ille quidem, laturum eis opem se, facturumque, ut sapienter interrogantibus satisfacerent, suppliciaque aequo animo sustinerent. Addidit facultatem in aliam civitatem proficiscendi, si in una quapiam quaesiti ad necem fuissent, sin autem comprehensi essent, hortatus est, ut patienter cruciatus ferrent; quod hisce sibi pararent ad regnum caelorum consequendum viam. Sed ut eis vi regiae obluctari, resistereque liceret, non concessit. Si enim concessisset, non commisissent apostoli, ut huiusce rei memoria intercideret. At hi cum omnes homines potestati sublimiori subditos esse oportere sanxerunt, fas esse aliquando antistiti sacrorum in regem sententiam dicere, eumque deturbare de throno dicendum non putarunt. An exceptionem nullam ei tam late patenti praecepto de (2) auscultando principi adiunxissent, si regem, qui aut ecclesiam perturbet aut religionem evertere conetur, etsi ante Christo nomen dedisset, multari regno a pontificibus maximis iudicassent posse? Neque est ullius momenti, quod quidam opponunt, distinguenda esse tempora infirmae, atque adolescentis ecclesiae, quasi principio, cum viribus minime polleret, nefas esset; nunc autem, quum adolverit, viribusque aucta sit, resistere principibus ecclesiae liceat. Quid enim? an obediendum regi fuit *propter conscentiam* (3), cum opibus minime valeret ecclesia; obsistendum autem, quin habeatur *conscentiae* ratio, quod ea opibus creverit? Haec tot saeculis inaudita, ac postremis demum nata temporibus, cuiuscumque viri nomine in lucem efferantur, si ferri utcumque possunt, coli certe, probarique nullo modo possunt. Sed quid multis est opus? Annon Christus regnum suum non esse *de hoc mundo* (4) dixit? His autem verbis nonne indicavit, nihil umquam principibus ab apostolis, eorumque

(1) Bossuetius *ibid. cap.* xiv. *p.* 149. *seq.*

(2) Bossuetius *ibid. cap.* xvi. *p.* 150. Id vero, quod est de patientia, confirmat sententia Augustini *quaest.* 8. *in Matthaeum*, tom. iii. *opp. par.* ii. *p.* 277., *et enarrat. in ps.* 37. n. 10. *tom.* iv. *p.* 548. *edit. paris. monachor. s. Mauri.* Quod vero honos sit Caesari adhibendus, cum suis etiam rebus excidit, auctoritas Tertulliani *Scorpiaces cap.* xiv. *p.* 499. *edit. le Prieur*, ostendi facile posse arbitratur: gravius praeterea nihil affert.

(3) Epist. ad rom. *cap.* xiii. v. 5. Vide Bossuetium *ibid. cap.* xvii. *p.* 152.

(4) Lucae *cap.* xvii. *evang.* v. 21., Bossuetius *ibid. cap.* xviii. *p.* 153. *seq.*

deinceps successoribus esse metuendum? Quum enim ex ipso Pilatus quaereret, rex ne esset, novisque proinde rebus contra imperatorem studeret; ut ex eius animo omnem, quae nata de se erat, evelleret suspicionem, nihil se regii aut habere nihilque suis legibus praescripsisse respondit, unde quidquam in principes incommodi proficisci posse videretur. Multa autem, eaque iam gravissima incommoda redundassent in principes civitatum, atque regnorum, si auctis christianorum opibus, ius esse suis voluisset, reges de dignitate, graduque deturbare, qui moliri, ut agere aliquid auderent in religionem. Itaque maiores nostri summam semper in Christo servatore animi demissionem sunt (1) admirati, qui cum divina virtute praestaret, tum subiici regibus, eisque quamquam scelestis, impiisque parere minime recusaret. Nam quae nonnulli animadverterent, numquam a Christo fuisse dictum, *regnum meum non est hic, sed regnum meum non est hinc*, inania sunt, neque digna videri, quae refellantur. Atque hinc sane factum esse aiunt, cum regnum terrenum obtinere Christus auctoritatemque in principes ullam exercere noluisset, constitutum se iudicem (2) negaret fuisse, qui de litibus, controversiisque civilibus sententiam diceret. Pontificem enim fuisse Christum apostolus in litteris ab hebraeos tradidit (3), potestatem vero in reges sibi assumsisse, nullo modo. Quod si eam ille minime voluit, quid est, quod sibi antistites sacrorum expetendam esse arbitrarentur? Nam, quod aiunt, auxiliis, praesidiisque iis munitam esse ecclesiam oportere, quibus salutem suorum curare possit; ac nisi potestate deiicendi de throno reges, qui detrimentum christianae reipublicae afferre non dubitent, iisdem ipsam praesidiis, auxilisque carere; componi cum evangelii, apostolorumque decretis (4) nequit. Ferenda enim aequo esse animo, quaecumque eveniant adversa, a Christo, eiusque discipulis praescriptum est; non autem quidquam in regum maiestatem esse tentandum. Quamobrem veteres pontifices de exturbandis e regno principibus, qui religioni orthodoxae interitum minarentur, ne congitarunt quidem. Neque

(1) August. tract. II. *in Iohann.* n. 4. tom. III. *par.* II. *opp. p.* 635. *edit. paris. monach. s. Mauri.* Confer Bossuet. *ibid. p.* 153. *seq.*

(2) Luc. evang. *cap.* 12. v. 13. *seq.* Consule Bossuetium *ibid. cap.* XX. *p.* 155. *seq.*

(3) *Cap.* v. v. 5. *seq.* Adeundus Bossuetius *ibid. cap.* XX. *p.* 155. *seq.*

(4) Consule Bossuetium *ibid. cap.* XXI. *p.* 156.

vero, quoniam Christus prohibendum esse sacrorum communione (1) hominem, qui ecclesiae auscultare decretet, dixit, concludendum continuo est, iure suo, quo in temporalibus gaudet, privatum esse eum (2), cui sacris sit interdictum. Reddenda enim esse constat Caesari, quae Caesaris propria sunt; Deo vero, quae sunt Dei.

Patrum deinde consensionem opponunt, atque hoc modo disputant. Iuliano imperatori, qui sane diris devotus a nostris fuerat, propterea quod eiurata religione christiana ad ethnicos per summam impietatem defecisset, verumque Dei cultum delere conaretur, christiani quarti saeculi paruerunt. Id autem rebus gestis Valentiniani (3) senioris, auctoritateque patrum (4), qui ea aetate florebant, satis est, ut Bossuetius existimat (5), demonstratum. Immo vero iudicis loco habitum eum fuisse a nostris, qui virum nescio quem christianum, qui aram (6) deiecerat, sacrificiumque ethnicorum turbarat, capitis condemnavit, memoriae traditum ab Ambrosio est, cui plurimum de rebus nostris agenti credimus. Quid? si Basilius praesidem (7) Lybiae, Synesius ptolemaidensis episcopus (8) Andronicum praefectum communione ecclesiastica prohibuerunt, quin privare potuerint eos, qua erant praediti, dignitate? Hoc idem de Valente, de Constantio, de Leone Isaurico, aliisque dicendum est, quos, tametsi communione sacrorum prohibitos noverant, numquam patres pelli episcoporum auctoritate ex imperio posse censuerunt. Quin etiam fuerunt nono saeculo antistites, qui iussi a pontifice, ne salutare, neve alloqui regem (9) adulterum, privatumque communione sacrorum auderent, responderunt, nihil umquam simile fuisse episcopis a sede

(1) Vide Matth. *cap.* 18. v. 17. *seq.*, et Bossuetium *cap.* XXII. *p.* 158. *seq.*

(2) Bossuet. *ibid. pag. ead. seq.*

(3) Theodoretus *lib.* III. *hist. eccl. cap.* XVI. *p.* 136. *edit. cantabrig.* de Valentiniano agens, qui post Augustus fuit, „ Cum lanciarios, inquit, ad palatii custodiam constitutos tribunus regeret, Iulianum in „ templum genii publici intrantem praecedebat. At „ aspersam chlamydi lustralis aquae guttam conspicatus, aedituum pugno percussit, inquinatum se di„ cens, non autem purgatum „. Qua re gesta, cum deiectus de dignitate ab Iuliano fuisset, numeratus in confessoribus Valentinianus fuit, quod cum in re, officioque necessario principi praesto fuisset, in sacrilegio tamen ab eius societate abhorreret. Principi ergo communione sacrorum prohibito, parere, atque officia, honoremque adhibere subditum necesse est.

(4) Confer Gregorium nazianzenum *epist.* XVII. *p.* 779. *edit. an.* 1690.

(5) Bossuetium *ibid. cap.* XXVI. *p.* 163.

(6) Ambros. *epist.* XL. *ad Theod. Aug. n.* 17. *tom.* II. *p.* 951. *edit. monach. s. Mauri.*

(7) Basil. *epist.* LXI. *al.* XLVII. *p.* 155. *tom.* III. *opp. edit. monach. s. Mauri paris.*

(8) Synesius *epist.* LVIII. *p.* 201. *seq. edit. paris. an.* 1640.

(9) Hincmarus remensis *opusc.* LII. *tom.* II. *opp. p.* 693. *edit. Sirmondi.*

apostolica imperatum. Multo est gravius putare, ob incommoda in ecclesiam illata imperatorem, aut regem de throno deiiciendum. Ac vi quidem *excommunicationis* non sequitur, ut qui subditi sunt, ii versari cum hero, atque adeo cum rege, eumque alloqui non possint. Atque id sane Gregorii VII. (1), Gregorii IX. (2), romanorum pontificum, s. Thomae aquinatis (3), aliorumque auctoritate plane constat. Redeo ad veteres patres. Itaque certum est, eos, qui primis tribus saeculis viguerunt, semper monuisse nostros, ut imperatoribus, qui de republica quidquam decernebant, obsequerentur, patienterque omnia, quae contra religionem statuebant (4) ferrent. Erat autem maximus numerus eo tempore christianorum, ut est auctor (5) Tertullianus; quamobrem viribus pollebant, quibus, si potestas ipsis facta a Christo fuisset, resistere inque periculum amittendi imperii Augustos coniicere valerent. Quod si in ethnicos, qui numquam christianis sacris initati fuissent, nihil potestatis nostri antistites obtinebant, obtinuissent profecto in Iulianum, si vera est Baronii, Bellarmini, Perronii, Victoriae, aliorumque plurimorum sententia. Neque deerant vires, opesque ecclesiae, quibus id perficere, si auctoritatem a Christo consecuta est (6), potuisset. Verum nullus fuit ea aetate christianus, qui fas esse praesidibus ecclesiarum aut sacramento religionis, quo se principi obligarant, milites solvere, inque imperatorem arma sumere, huncque de regno deturbare (7) scriberet. Immo omnes ferendum esse apostatam, quod Deus principi parendum, honoremque adhibendum esse sanxisset, tradiderunt. Hoc

(1) Synodus romana Gregorio septimo praeside an. 1076. celebrata, *tom. xv. p. 1. concilior. edit. paris. Hardain. pag.* 1585. sic statuit. „ Quoniam multos ... „ pro causa excommunicationis perire quotidie cernimus, partim ignorantia, partim etiam nimia simplicitate, partim timore, partim etiam necessitate, „ devicti misericordia, anathematis sententiam ad tempus, prout possumus, opportune temperamus. Anathematis namque vinculo hos subtrahimus, videlicet uxores, liberos, servos, ancillas, seu mancipia, „ nec non rusticos, et servientes, et omnes alios, qui „ non adeo curiales sunt, ut eorum consilio scelera „ perpetrentur, et illos, qui ignoranter excommunicatis „ communicant, seu illos, qui communicant cum „ eis, qui communicant excommunicatis etc. „.

(2) Vide eius *epist. xi. tom. xi. concilior. edit. paris. Labbei pag.*315., et Bossuetium *ibid. cap. xxix. pag.*169. *seq.*

(3) *Supplem. quaest.*23. *art.* III. Confer Bossuetium *ibid. p.* 169. *seq. cap. xxx.*

(4) Bossuetius *ibid. par. I. lib.* II. *cap. I. pag.* 185. *seq.*

(5) Tertull. *apolog. cap. xxxvii. p.* 30. *edit. Rigaltii.* Adeundus Bossuetius *ibid. p.* 186. *seq.*

(6) Confer Gregorium nazianzenum *orat.* 3 *in Iul. pag.* 80. Adeundus rursum Bossuetius *ibid. pag.* 186. *cap.* II.

(7) Immo vero ferendum patienter eius imperium indicarunt. Vide August. *in ps.* 124. n. 7. *p.* 1415, *t.*IV. Consulendus Bossuetius *cap.* II. *p.* 190.

ipsum statuerunt de Constantio (1), de Valente (2), de ceteris denique imperatoribus, qui deinceps ad XI. usque saeculum principatum in republica populi romani obtinuissent, quique aut in haeresim lapsi essent, aut aliquid iussissent, quod pugnare cum religione, disciplinave ecclesiae (3) videbatur. Exempla enim, quae contra proferri ab adversae sententiae defensoribus consueverunt (4), nullius ponderis esse Bossuetius, Natalis Alexander, et Dupinius existimant, quod privati numquam a pontificibus ii reges, imperatoresque fuerint, quos tanta diligentia numerarunt. Quis dein-

(1) Veterum de Constantio testimonia collegit Bossuetius, descripsitque *ibid. cap.* III. *p.* 192. Confer Hosii locum, quem supra retulimus pag. 110. not. 1. huiusce voluminis.

(2) Confer, quae de Valente scribunt Gregorius nazianzenus *orat. funeb. s. Basil. quae est* 20. *pag.* 337., et *p.* 349. 350., Socrates *lib.* IV. *hist. cap.* XXXI. *p.* 255. *edit. cantabrig.*, Theodoritus *lib.* IV. *cap.* XII. *pag.* 163. *edit. cantabrig.*, et *cap.* XIX. *pag.* 170. Vide Bossuetium *ibid. cap.* IV. *p.* 196. *seq.* Consule, quae *ibid. pag.* 198. Bossuetius de Iustina Valentiniani primi imperatoris uxore ac Ambrosio mediolanensium episcopo scribit.

(3) Idem Bossuetius *cap.* V. *p.* 199. de Theodosio seniore agens, contra Bellarminum, qui ex facto Ambrosii, nescio quid, contra potestatem tentatum fuisse arbitratur, agens, ostendit nihil ecclesiastica auctoritate adversus imperatorem, qui male se gesserat, factum esse. Immo vero idem Bossuetius *cap.* VI. *p.* 203. rem nullam adversus Arcadium, qui Iohannem chrysostomum de sede deiecerat, aut fuisse ab episcopis romanis gestam, aut geri potuisse defendit. Quid autem adversus Arcadium? Immo vero ne adversus arianos quidem reges Theodoricum ostrogothum, Hunericum vandalum, Odoacrem herulum, et Zenonem imperatorem auctorem henotici. Iam vero Anastasium Augustum tot sententiis episcoporum, praesertim romani auctoritate damnatum, prohibitumque communione ecclesiae, quis credat quidquam perpetratum mali fuisse, deque imperio ipsum deiectum? Bossuetius *ibid. cap.* VII. *p.* 205. *seq.* Memorabilem praeterea esse animadvertit Bossuetius *cap.* VIII. epistolam Gregorii magni ad Mauricium, cuius est paullo ante facta mentio, qua cum fateatur imperatorem contra instituta religionis christianae peccasse, nihil se tamen in eum posse significet, ut qui obtemperasse affirmet imperatori se, quemadmodum erat a Christo praescriptum. Age vero quid umquam romani pontifices adversus monothelitas principes statuerunt, ex quo intelligeretur, episcopum sedis apostolicae deiiciendorum de regno principum auctoritate pollere? Bossuetius *cap.* X. *p.* 211. *seq.* Hoc ipsum est de iconoclastis dicendum. Bossuetius *cap.* XI. *pag.* 212. *seq.* Quin etiam Leonem Isauricum, quem Baronius, et Bellarminus, quasi exemplo esse ad auctoritatem pontificum in regum temporalia demonstrandam posuit, numquam fuisse depulsum ex regno, pugnat Bossuetius *cap.* XII. *p.* 213. Idque item efficere se posse censet epistolis Gregorii II. pont. max. *ibid. cap.* XIII. *seq. p.* 216. *et seq.* Quod autem de Leone, hoc idem de Constantino filio, cui Copronymi est cognomen tributum, dicendum est. Bossuet. *cap.* XVIII. *pag.* 223. *seq.* Exemplum de translato ad francos imperio non est ad rem. Tunc enim imperatores orientis orthodoxi erant. Bossuetius *cap.* XIX. *pag.* 225. *seq.* Errant autem, Bossuetio auctore *cap.* XXI. *p.* 229. *seq.* qui quidquam elici ex depositione Ludovici pii imperatoris posse arbitrantur ad Baronii sententiam demonstrandam. Rem enim omnem secus atque veritas posceret fuisse intellectam censet. Lotharius iunior privatus communione ecclesiae fuit, depositus autem de throno, non item. *Cap.* XXIV. *pag.* 252. Hoc idem est de Carolo Calvo sentiendum. *Cap.* XXIII. *p.* 233. Stephanus V. pont. max. nihil se in imperatores posse confessus est. Bossuetius *cap.* XXIV. *pag.* 234. Quid? si saeculo decimo privatus sacrorum communione Robertus rex francorum fuit, nulla depositionis mentione facta? *cap.* XXVII. *p.* 237. Atque id omnino postulare Petri Damiani, aliorumque Gregorii septimi aequalium scriptorum sententiam, existimat Bossuetius *ibid. cap.* XXVIII. *p.* 237. Iam vero sic putasse, fecisseque Gregorium VII. ad annum usque 1076. Bossuetius idem contendit *cap.* XXX. *p.* 240. *seq.* Nihil ergo agit cardinalis Petronius, dum ad veteres confugit, si adhibenda est Bossuetio fides *cap.* XXXI. *p.* 242. *seq.* Confer quae de Childerico regum merovingianorum postremo rege scribit Bossuetius *ibid. cap.* XXXIII. *p.* 244. *seq.* Nam quae gesta ab Zacharia pontifice tunc fuerunt, nihil ad rem facere defendit. *Cap.* XXXIV. *seq. p.* 246. *seq.* Id ipsum contendit Bossuetius, cum Carolo magno tributum imperium fuisse, adiutore romano pontifice, scribit. *Cap.* XXXVII. *p.* 254. *seq.* Neque vero de Carolo solum sic esse rem intelligendam defendit, sed etiam de ceteris imperatoribus, qui deinceps regnum obtinuerunt *cap.* XL. *p.* 260. *seq.*

(4) Confer Bossuetium *ibid. cap.* XVIII. *p.* 223. *seq.*

de sibi persuadeat, maiores nostros, si hac tanta auctoritate praestare ecclesiam putassent, tam segnes, tamque indiligentes fuisse, ut nullum canonem (1), nullam sententiam, dictum denique nullum veteris cuiuspiam christiani producendum, commemorandumve iudicarent, ex quo vel coniectura cognosceretur deiiciendorum de gradu principum fuisse divinitus ecclesiae potestatem datam? Qui enim res minoris momenti diligentissime descripserunt, ii ne tam gravem, tamque insignem silentio praeteriissent? Non scripturae igitur, non traditionis, non exemplorum veterum auctoritate, sed suo arbitratu, primus omnium Gregorius VII. pontifex maximus Henricum imperatorem regno privavit. Nam Alexander II. (2) pontifex Henricum IV. romanorum imperatorem, qui simonaicis sese coniunxerat, Romam accedere iussit, ut ecclesiae satisfaceret. Non enim est ausus eum imperio, regnove multare, quod ea res nova omnino esset, novumque quod est, haberi nequeat in numero ecclesiasticarum traditionum.

Descendunt porro ad synodos, negantque omnia, quae eorum decretis, sanctionibusque continentur (3), ad *fidem* catholicam pertinere. Atque sic agunt: Qui romanum pontificem falli in dirimendis definiendisque controversiis religionis non posse arbitrantur, iidem non esse loco decretorum *fidei* habenda aliqua putant, quae ab his monumentis mandatur litterarum. Idque iam Mel-

(1) Vide Bossuetium *par.* I. *lib.* I. *sect.* II. *c.* XXXVI. *pag.* 179.

(2) Bossuetius *ibid. lib.* II. *cap.* XXIX. *p.* 239. „ Petrus Damiani, *inquit*, an. 1062. sub Alexandro II. „ proximo Gregorii VII. antecessore adversus Cadaloum parmensem antipapam scripsit dialogum, qui „ inscribitur *disceptatio synodalis*, quo in dialogo hanc „ tractat quaestionem: an Alexander II. sine auctoritate imperatoris rite electus fuerit, adversus con„ suetudinem, et concessa imperatoribus privilegia. „ Petrus Damiani ea quidem privilegia agnoscebat, „ sed regis puerilitatem, ac necessitatem caussabatur. „ Qua quidem in disceptatione multa de regum, mul„ ta de pontificum auctoritate occurrebant, istud in „ primis, quo s. cardinalis sermonem conclusit: „ *Amodo igitur, dilectissimi, illius regalis aulae consiliarii, hinc sedis apostolicae comministri, utraque pars in* „ *hoc uno studio conspiremus laborantes, ut summum sacerdotium, et romanum simul confoederetur imperium,* „ *quatenus humanum genus, quod per hos duos apices in* „ *utraque substantia regitur, nullis, quod absit, partibus,* „ *quod per Cadaloum nuper factum est, rescindatur, sicque mundi vertices in perpetuae charitatis unione occurrant, ut inferiora membra per eorum discordiam non resiliant, et quatenus ab uno mediatore Dei, et hominum,* „ *haec duo, regnum scilicet, et sacerdotium divino sunt* „ *conflata mysterio, ita sublimes istae duae personae tanta* „ *sibimet unitate iungantur, ut quodam mutuae charitatis* „ *glutino, et rex in romano pontifice, et romanus pontifex* „ *inveniatur in rege, salvo scilicet suo privilegio papae,* „ *quod nemo praeter eum usurpare permittitur. Ceterum* „ *eos ipse delinquentes, cum caussa dictaverit, forensi lege* „ *coerceat, et rex cum suis episcopis super animarum statu, prolata sacrorum canonum auctoritate decernat; ille* „ *tamquam parens paterno semper iure praeemineat, iste* „ *velut unicumque, ac singularis filius in amoris illius* „ *amplexibus requiescat* ... Hic ambae potestatem inter „ se, ut duo apices comparantur „.

(3) Consule Bossuetium *par.* I. *lib.* III. *p.* 258. *seq.*, qui laudat Melchiorem Canum *de locis theologicis edit. lovan. an.* 1564. *lib.* v. *p.* 340., Bellarminum de romano pontifice *lib.* IV. *cap.* XII. et XIV.

chiorem (1) Canum, Bellarminum (2), et Raynaldum (3) defendere, Bossuetius (4) animadvertit, exemplaque recenset, quibus suam confirmet opinionem. Quamobrem etsi ab Gregorio VII. deiectus de regno Henricus, deturbatusque romanae synodi consulto fuit, tamen consequens esse, ab eodem est Bossuetio (5) negatum, teneri id ab orthodoxis debere, quasi decretum sit christianae religionis, cum sit plane novum. Accedit Bossuetii ipsius, aliorumque argumentum, quod est conclusum ex perversa, falsoque intellecta maiorum de vitandis iis, qui ecclesiae communione prohibentur, sententia (6). Quod ut efficiant, confugiunt ad Gebhardi antistitis iuvaviensis, aliorumque auctoritatem, qui esse Henrico sacris interdictum scripsit; quin eiusdem deiecti de gradu imperatoris fecerit (7) mentionem. Quin etiam multos deinceps fuisse subdunt, qui vehementer a Gregorio (8) discreparent. Itaque designatos ab Henrico episcopos ab orthodoxis ecclesiis (9) susceptos; Leodienses conciliata inter ipsos, et ecclesiam romanam pace, non revocasse, quam contra decretum animo (10) conceperant, opinionem; nihil denique de hac re in legitima synodo definitum fuisse censent (11). Accedunt mox ad Philippum francorum regem. Prohibitum communione ecclesiae (12) fatentur, deturbatam de gradu negant. Tum minus modeste, quam agi ipsi secum vellent, per *summam inscitiam* obiici sibi ab adversariis, contendunt (13) Ivonis carnontensis locum. Veniunt deinde ad Henricum V., cui saeculo XII. Paschale II. et Gelasio II. ponti-

(1) Vide locum modo indicatum.

(2) Confer locum supra indic.

(3) *Tom.* XV. *annal. ad an.* 1324. n. 32.

(4) *Lib.* III. *cap.* I. *p.* 270. *seq.*

(5) *Ibid. cap.* II. *p.* 272. *seq.*, *et cap.* III. *p* 274.

(6) Bossuetius *ibid. cap.* IV. *p.* 275.

(7) Bos. *ibid.* Gebh. *epist. ad Herm. ex lib. inscriptavet. monum. schism. edit. ingolst. an.* 1612. *pag.* 10. „ Hac puritate contenti, eo quod in praesenti versatur negotio, hoc solum tenemus, quod ecclesia „ catholica semper tenuit, quod ab initio acceptae „ christianitatis ad monstrosa haec tempora stabile, „ et inconcussum perstitit, scilicet quod excommu„ nicatis non est communicandum. Haec namque dis„ sensionum causa est, et seditionum quod illi ab „ excommunicatis non abstinent, et non abstinendum „ docent; nos vero et abstinemus, et abstinendum „ persuademus, praecipue ab illis, qui a primo, et „ praecipua sede excommunicantur „.

(8) Laudat Bossuetius *ibid. cap.* VI. *p.* 280. exemplum Brunonis archiepiscopi trevirensis.

(9) S. Othonem enim bambergensem episcopum dictum a deposito imperatore, et sanctum Ermenoldum abbatem, Henricum V. appellasse imperatorem; et designationes ab imperatore deposito factas probatas multis fuisse, scribit Bossuetius *ibid. cap.* VII. *p.* 282. *seq.*

(10) Bos. *cap.* XIII. *p.* 285. *seq.*

(11) Confer Bossuetium *ibid. cap.* IX. *p.* 287. *seq.*

(12) Idem *ibid. cap.* X. *p.* 289.

(13) Bossuet. *ibid. cap.* XI. *p.* 291. *seq.* Est autem Ivonis locus huiusmodi epistol. ad Urb. II. „ Venturi „ sunt ad vos in proximo nuncii ex parte regis fran„ corum ... qui confidentes in calliditate ingenii sui, „ et venustate linguae suae, praedictis de causis im„ punitatem flagitii se impetraturos regi a sede apo„ stolica promiserunt: hac ratione ex parte nostri, „ regem cum regno ab obedientia vestra discessurum,

ficibus, in synodis, quamquam est sacris interdictum, tamen nihil de eius maiestate detractum fuisse aiunt (1). Nam si quid actum, iudicatumque contra est, hoc totum ab iis iudicatum fuisse, qui suspicerent exemplum (2) Gregorii. At Bernardum quidem claravallensem, Ivonem carnotensem, Anselmum cantuariensem de auctoritate ecclesiae expellendi e regno imperatores, ceterosque principes, qui essent inimici ecclesiarum, nihil umquam (3) scripsisse, quod non fecissent, si tanta potestate praestare pontifices maximos putavissent. Quod si Hugonem a s. Victore (4) romani opponunt, viderint, iure ne, an iniura sibi esse praesidio hominem arbitrarentur, qui utriusque potestatis fines esse divinitus constitutos pugnat, negatque in regios ecclesiasticae potestati invadere (5) licere. Sequitur de Friderico I. disceptatio. Eius varia fuisse adversarii cum romanis dissidia (6) confitentur. Deiectum, addunt, ex regno fuisse ab Alexandro III. pontifice; eodemque tempore habitum ab ipso Alexandro (7) ut imperatorem. Henricum deinceps sextum, a Caelestino III. (8), et Philippum Augustum francorum (9) regem ab Innocentio III. eiectos a communione ecclesiae fuisse, facile concedunt, depositos vero non item. Othonem IV. imperatorem cum privatus regno ab Innocentio eodem III. (10) fuisset, magnam in ecclesiam intulisse, confirmant, perturbationem rerum. Nam Iohannis regis anglorum, cui *sine terra* cognomen fuit, exturbati auctoritate Innocentii ex

„ nisi coronam restituatis, nisi regem ab anathemate absolvatis „. Ad haec Bossuetius, videmus, inquit, nihilominus anathemate percussum pro rege agnosci, ac Iuretum nimis imperite observanda haec verba dixisse: *Nisi coronam restituatis etc.*

(1) Boss. *cap.* XII. *p.* 293. *seq.*

(2) Boss. *cap.* XII. *p.* 295.

(3) Bossuet, *ibid. cap.* XIII. *seq. p.* 296. *seq.*

(4) Hugo Victorinus s. Bernardi aequalis tom. III. *opp. pag.* 607. *lib.* II. *de sacram par.* II. *cap.* IV. „ Illa „ potestas, *inquit*, dicitur saecularis, ista spiritualis „ nominatur. In utraque potestate diversi sunt gra„ dus, et ordines potestatum, sub uno tamen utrim„ que capite distributi, et velut ab uno principio „ deducti, et ad unum relati. Terrena potestas caput „ habet regem; spiritualis potestas summum ponti„ ficem. Ad potestatem regis pertinent, quae terre„ na sunt, et ad terrenam vitam facta omnia: ad „ potestatem summi pontificis pertinent, quae sunt „ spiritualia, et vitae spirituali attributa universa. „ Quanto autem vita spiritualis dignior est, quam „ terrena, et spiritus, quam corpus, tanto spiritualis „ potestas terrenam, sive saecularem potestatem ho„ nore, ac dignitate praecedit. Nam spiritualis pote„ stas terrenam potestatem et instituere habet, et sit, „ et iudicare, si bona non fuerit, ipsa vero a Deo „ primum instituta est, et cum deviat, a solo Deo „ iudicari potest, sicut est scriptum, *spiritualis homo „ diiudicat omnia, et ipse a nemine iudicatur* „. Confer Bossuetium *cap.* XVII. *p.* 304. *seq.*

(5) Hugo *ibid. cap.* VII. *p.* 608. „ Spiritualis pote„ stas non ideo praesidet, ut terrenae in suo iure „ praeiudicium faciat, sicut ipsa terrena potestas, „ quod spirituali debetur, numquam sine culpa usur„ pat „.

(6) Bossuetim *cap.* XVIII. *p.* 306. *seq.*

(7) *Ibid. cap.* XIX. *p.* 308. *seq.*

(8) *Ibid. cap.* XX. *p.* 309. *seq.*

(9) *Ibid. p.* 310.

(10) *Ibid.* Depositionem praeterea ab excommunicatione seiunctam Bossuetius scribit.

imperio, posteaque throno restituti, exemplum verti in odium (1), contemptumque apostolicae sedis consuesse. Decretum Innocentii eiusdem, cuius est initium *Novit*, extatque in *collectione* decretorum Gregorii IX. P. M. titulo, *De iudiciis*, ad rem minime (2) pertinere. Fridericum II. a pontificibus fuisse imperio multatum (3), sed a s. Ludovico rege, gallisque ceteris observatum ut imperatorem. Actis Bonifacii octavi adverus Philippum tertium gallorum regem fuisse abrogatum a Clemente quinto (4) tumque iam regem, omnesque regni ordines defendisse *regni in temporalibus a papa independentiam*. Iohan. XXII. successorumque res gestas adversus Ludovicum bavarum imperatorem quaestioni, quae orta inter gallos, nostrosque est, nihil afferre lucis (5) posse. Traditum deinceps Navarrae regnum hispanis, et Iohannam Albertinam, comminatione gravissimae poenae Romam a Pio IV. P. M. accitam; sed id reprobatum fuisse (6) consilium. Nihili quoque habita fuisse decreta Sixti V., et Gregorii XIV. quae ad *temporalia* spectarint, lataque sunt in Henricum navarrorum regem (7). Clementem VIII. pontificem maximum, cum Henricum excommunicatione solvisset (8), nullam fecisse commemorationem restituti regni. Quod romani ex concilio lateranensi III. celebrato, cum pontificatum Alexander III. obtinebat, scribunt; angere, non tollere potestatem regum (9). Consensum enim, et constitutiones principium in caussa fuisse, quamobrem res eiusmodi in synodo constituerentur, quae ad *temporalia* pertinent. Hoc idem esse (10) de synodo lateranensi IV., temporibus Innocentii III. congregata, dicendum. Si quid autem gestum in synodis eisdem, sancitumque, minus recte est, hoc totum actum, sancitumque, non *sacro approbante, sed sacro praesente concilio* (11) fuisse. Constansiensia, et basileensia decrata explicari facile posse, quin ullum gallis exhibere (12) negotium videantur. Id ipsum esse de synodorum lateranensis, ac tridentinae decretis (13) statuendum.

(1) *Ibid. cap.* XXI. *p.* 310. *seq.*

(2) *Ibid. cap.* XXII. *p.* 312. *seq.*

(3) Idem Bossuetius *par.* I. *lib.* IV. *cap.* VI. *seqq. p.* 338. *seq.*

(4) *Par.* I. *lib.* III. *cap.* XXIII. *p.* 313. *seq.*

(5) *Cap.* XXVII. *p.* 325. *seq.*

(6) *Cap.* XXVII. *p.* 324. *seq.*

(7) *Cap.* XXVII. *p.* 326. *seq.*

(8) *Ibid. p.* 327. *seq.*

(9) *Ibid. lib.* IV. *cap.* I. *p.* 329. *seq.*

(10) *Ibid. cap.* II. *p.* 331. *seq.*

(11) *Ibid. cap.* VIII. *p.* 342. *seq.*

(12) *Ibid. cap.* X. *p.* 346. *seq.*

(13) *Ibid. cap.* XI. *p.* 350. *seq.* Vide, quae *cap.* XII. *p.* 351. *seq.* de dissidio veneto tempore Pauli V. Bossuetius scribit.

Gallos Bellarminio, Sanctarello, Malagolae, aliisque scriptoribus, qui de potestate indirecta pontificis scripserant, restitisse, quin eorum fuerit ab apostolica sede notata sententia. Atque haec quidem nos summatim complexi sumus, ordinem fere semper rerum sequuti, qui in postrema editione operis Iacobi Benigni Bossuetii meldensis episcopi exhibetur, propterea quod plus ceteris gallis scriptoribus ei tribuendum arbitraremur et auctoritatis, et dignitatis. Veniam nunc ad aliorum sententias, easque accurate, ut potero, describam.

II.

Exponitur Ioh. Parisiensis sententia.

Ac miror equidem quid fuerit, quod Widdringtonus (1), aliique nonnulli acerrimi defensores sententiae superiore numero descriptae Iohannem Parisiensem eam coluisse opinionem contenderent, quae prima cleri gallicani propositione continetur. Is enim etsi minus tribuendum pontificibus esse putavit, quam et postulet ratio, et nos velimus, tamen, ut demonstratum supra est (2), posse a pontifice fieri quidquam in populo censet, quo princeps de throno ab ipso populo deturbetur, modo princeps idem sese ecclesiastico crimine implicaverit. Atque est etiam huiusce rei testis Almainus (3) celebris fere in primis, et magnae apud gallos existimationis scriptor.

(1) *Dissert. v. in hist. saec. xiv. et xv. p. 482. edit. lucensis an.* 1745.

(2) *Pag.* 137. *huiusce vol. not.* 4.

(3) Almainus *ad sa. allegat. apud Schulck. pag.* 65. *seq.* „ Dicit Iohannes de Parisiis breviter, quod propter nullum crimen spirituale, sive civile spectat „ ad papam imperatorem deponere, nisi de per accidens. Unde notandum, quod ad illum spectat iuridice aliquem deponere ab aliqua potestate, qui „ sententia lata de depositione, est depositus, hoc „ est, qua sententia lata nihil habet amplius potestatis. Hoc supposito dicit, qualicumque crimine „ irretiatur imperator, non potest papa ferre sententiam, qua lata, ipse imperator sit a potestate „ pristina depositus. Sed per accidens potest; quia „ potest excommunicare illum pro crimine, et singulos eum eo participantes, et sic inhibere subditis ne participent cum illo, et per illam excommunicationem illos cogere ad depositionem imperatoris. Ideo dicit, non spectat ad papam sententialiter deponere ipsum, licet spectet sententialiter „ excommunicare, et finaliter per censuram excommunicationis cogere, ut illum deponant, et sic de „ per accidens deponit solummodo, et non directe „. Ad haec Adolphus Schulckenius *apolog. pro Bellarm. cap.* III. *pag.* 56. „ Licet Iohannes Parisiensis, *inquit*, „ minus tribuat pontifici, quam debet, attamen tantum tribuit, quantum ad nostrum propositum sufficit. Quid enim ad praesens institutum interest, si „ immediate per sententiam suam deponat pontifex, „ an iure suo avocare ab obsequio, et cogere possit „ subditos ad deponendum „?

III.

Fuerunt aliqui ita animis comparati, ut reges vicarios, in temporalibus etiam, pontificis esse dicerent, quorum est falsa sententia.

Sed cum reperiantur interdum homines, qui mediam insistere viam nolint; quemadmodum fuerunt, suntque etiamnum permulti, qui ne impium quidem regem, qui ante quam aut in superstitionem quampiam, aut in haeresim incidisset, orthodoxam sequutus religionem seseque ecclesiae filium professus esset; deiici de regno auctoritate ipsius ecclesiae posse (1) defenderent, ita inventi aliquando sunt, qui romanum pontificem iure divino regem regum, totiusque orbis dominum esse, omniaque regna, atque imperia in eius ditionem venisse, gladiosque, sic enim appellari solent, *temporalis*, *spiritualisque potestatis*, quamquam vicaria manu priorem ab regibus tenendum, tamen pontificis eiusdem esse proprios (2) arbitrarentur. Inventos autem, etsi negatum a Duboisio est (3), nihilominus a Bellarmino (4) conceditur homine et peritissimo harum rerum, et in controversiis ecclesiasticis expendendis, dirimendisque gravissimo. At qui sic statuerunt, oppugnati a doctissimis viris sunt, quorum paucis argumenta com-

(1) Vide §. huius c. 1. p. 140.

(2) Confer Bossuetium *ibid. lib. I. sect. I. cap. II. p. 92.*, ubi Nicolaum Dubois belgam exagitans „ fingit, *inquit*, se incidisse in quemdam, qui iste contenderet sedi apostolicae tribui a nonnullis, seque continuo exarsisse … saltem legeret e se laudatum illustrissimi domini Nicolai Cavoli ex marchionibus de Sarreto antigraphum, in quo invenisset, *male a Bellarmino esse dictum: pontificem, ut pontificem non habere directe, et immediate ullam temporalem potestatem, sed tantum indirecte, immo esse penitus de fide tenendum summum pontificem romanum iure divino habere plenissimam potestatem in universum orbem terrarum, tam in rebus ecclesiasticis, tam in politicis, et temporalibus, et sic posse directe, ut pontificem, quibuscumque principibus imperare* „.

(3) Nicolaus Dubois professor lovaniensis. Vide Bossuetium *lib. I. sect. I. cap. I. par. I. p. 91.*

(4) *Lib. V. de rom. pont. cap. I. p. 433. tom. I. opp. edit. venetae an. 1721.* Is autem numerat inter auctores, qui directum temporale dominium defendunt, Augustinum Triumphum *summ. de potest. eccl. quaest. 23. art. 1. seq. p. 136. edit. an. 1584.*, Alvarum Pelagium *lib. I. de planctu eccl. cap. XIII. edit. an. 1560. p. 3.*, Hostiensem *in cap. quod super his, tit. de voto, et voti redemptione in 3. decr. p. 129. tom. III. edit. summ. an. 1581.*, Panormitanum *in cap. novit. tit. de iudiciis*, Silvestrum *in summ. de pecc. verbo papa* §. II. *pag.* 223. a tergo *edit. an.* 1619. Mox subdit. „ Quin etiam Hostiensis ulterius progreditur. Docet enim per Christi adventum omne dominium principum infidelium translatum esse ad ecclesiam, et residere in summo pontifice, ut vicario summi, et veri regis Christi, et ideo posse pontificem regna infidelium iure suo donare quibus voluerit fidelium „. His adiungi poterit Cavallus a marchionibus de Sarreto *consult. theol. iurid.* IV. *p.* 23., quem nominat Bossuetius loco modo indicato, quemque contemnit Antonius Arnaldus *letr.* 221. t. III. *p.* 408. *seq. edit. an.* 1727.

plectar. Nam si pontifex orbis terrarum, orbis quidem certe vel universi, vel christiani, vel aliquarum saltem provinciarum dominus, ac princeps esset. Non est autem pontifex ullius earumdem dominus [illegible] atque ad ethnicos quod attinet, ii sane in *ovibus* (1), quas Iesus servator Petro pascendas credidit, non numerantur. Deinque qui iudicare unum aliquem nequit, is princeps, dominusque huius esse non potest: vacat autem pontifex potestate ethnicos iudicandi, qui ad christiana sacra numquam accesserint, ut est a Paulo (2) traditum in priore, quam ad corinthios scripsit, epistola. Iam vero ethnici reges iure in ditione supremum obtinent principatum. Nam potestas regia non religione christiana, non gratia nititur, sed ratione quam probat, confirmatque Deus. Qui vere supremum principatum iure obtinent, ii sunt domini suorum regnorum. Quod si domini sunt, neque iudicari a pontifice maximo possunt, sequitur, pontificem supremum dominum eorum, regnorumque omnium, quae in eorumdem potestatem, ditionemque venerunt, non esse. At qui non est dominus regnorum, in quibus ethnici imperium obtinent, is appellari totius orbis dominus non potest.

Sed dicet quispiam vicariam potestatem, principatumque obtinere in sua ditione ethnicos reges, adeoque illis esse parendum. Ridiculum! Quasi vero pontifex eiusmodi homines loco sui, non orthodoxos imperio potiri velit. Ac si posset ille quidem, atque liceret, non committeret, ut sua voluntate christianae religionis inimici in magnis regionibus imperarent, nostrosque aut servitute premerent, aut ex regni finibus exterminare conarentur.

At est, inquiunt, pontifex sacrorum in universo terrarum orbe supremus princeps, quin reipsa ubique gentium suo munere fungi possit. Quare etsi principatum in amplissimis regionibus ab ethnicis teneri ferat, non eat tamen consequens, supremum ei non fuisse divinitus datum totius orbis imperium. Itaque patitur, ut inimici sacrorum christianorum in aliquot regionibus summa potiantur rerum, non quo nobis, aut sibi licere non arbitretur eos dignitate, imperioque privare, sed quo vires deesse cernat, quibus assequi, quod velit, possit. Verumtamen qui sic disputant, non ani-

(1) Ioh. evang. *cap. ult.* v. 15. *seq.*

(2) Paulus 1. ad *cor. cap.* v. v. 12 „ Quid enim „ mihi de iis, qui foris sunt? Nonne de iis, qui in- „ tus sunt, vos iudicatis „?

madvertunt, pontificem in iis, quae ad res sacras pertinent, christianis quibusque imperare; non omnibus ubique terrarum homi- [illegible] plerique hostes infensissimi christianorum. Quod si gentes, nationesque [illegible] plecterentur, praeesset quidem pontifex terrarum orbi universo, sed *spirituali* iurisdictione, ut diximus. Quamquam est a Christo successoribus beati Petri potestas data mittendi in ethnicorum ditionem viros, qui mortales in summa rerum divinarum ignoratione versatos instituant doctrina, et moribus christianorum.

Intelligo autem esse aliquos, qui Alexandrum VI. (1) pontificem maximum regna ethnicorum, quae recens inventa essent, regibus hispanis, lusitanisque distribuisse defenderent. Quibus equidem verbis Bellarmini (2) satisfacere malo, quam meis. Itaque is vir tantus, tamque excellens doctrina, eruditione, dignitate integritateque morum in quinto de romano pontifice libro, « Non divisit, inquit, Alexander in eum finem, ut reges illi proficiscerentur debellandos reges infideles novi orbis, et eorum regna occupanda, sed solum, ut eo adducerent fidei christianae praedicatores, et protegerent, ac defenderent cum ipsos praedicatores, tum christianos ab eis conversos, et simul ut impediret contentiones, et bella principum christianorum, qui in illis novis regionibus negotiari volebant ».

Sequitur alterum, quod sumtum paullo ante est: pontificem non esse dominum universi christiani orbis. Nam si divinitus constitutus dominus christiani orbis fuisset, constaret id quidem vel scripturarum auctoritate, vel traditione apostolorum. Ex scripturis autem datas apostolis claves regni caelorum intelligimus; claves autem regni terrarum non item. Nihil de apostolorum traditione dico, cuius nulla sit ab adversariis mentio. Rursum ademtum nemini ethnico a Christo regnum fuisse, certum est. Quod si pontifex in orbe christiano supremum obtineret principatum, qui reges nostris sacris initiantur, iidem reges esse desinerent. Quamobrem ammitterent et gradum, et potestatem, qua, cum essent ethnici, potiebantur. Itaque destruxisset Christus, quae recte se haberent, non perfecisset; id

(1) Vide Bellarmin. *ibid. cap.* 11. *p.* 434.

(2) Bellarminus *lib.* 5, *eodem cap.* 11. *p.* 434. Confer Francisci Victoriae viri clarissimi relectiones de indis *p.* 131. *seq. edit. an.* 1565. Nihil autem est caussae, cur plures de hac re disserentes recenseam.

quod dici, sine impietatis nota, nullo modo potest. Neque vero esse quemquam arbitror tam ineptum, qui cum diligenter consideret, profuisse regibus christianis, gratiae religionisque beneficio servatorem Christum, non obfuisse; tum ubi facti christiani sunt, deceptam illis, qua ante gauderent, potestatem fuisse, putet. Estque illud sapienter a Sedulio (1) scriptum, quod publice quotannis canere solet ecclesia, non eripi ab eo mortale, qui regnum caeleste christiano polliceatur. Accedit etiam quod recte est de episcopis animadversum a Bellarmino (2). Si enim pontifex supremus esset dominus christiani orbis, episcopi quoque in civitate, in qua praefecti ecclesiae sunt, dominium obtinerent. Quare quid dici potest absurdius? Sed plura persequi non est opus, cum satis perspicua sint in hoc genere pontificum (3) testimonia, qui certe sibi non detraxissent, quam se divinitus accepisse auctoritatem scirent.

Restat tertium, quod erat de *temporali*, ut vocamus *dominio* in aliquot saltem provinciis iure divino pontifici maximo tributo. Id autem iisdem argumentis ostendi, efficique potest, quibus demonstravimus, quod erat propositum huiusce quaestioni parte superiore. Deinde Christus, dum in terris vixit, neque provinciae cuiusquam, neque oppidi *dominium* temporale voluit. Pontifex autem maxinus Servatoris in ecclesia partes vicaria potestate tenet. Caret igitur eo *dominio*, quod sibi sumere Christus noluit. Iam vero Christus tametsi ut Deus, Deique filius dominus est totius universitatis rerum, potuitque, ut homo, regnum supremumque dominatum *temporalem* in universo orbe *exercere*, si voluisset, tamen tollere hominum imperia renuit. Quae res cum

(1) Sedulius *bibl. pp. pag.* 472. *edit. an.* 1677. Ita canebat ecclesia latina universa fere, ante correctionem breviarii curatam ab Urbano VIII. pont. max. Nunc aliquot regularium ordinum eadem verba retinent, canuntque in vesp. epiphaniae Domini:

„ Hostis Herodes impie
„ Christum venire quid times?
„ Non eripit mortalia,
„ Qui regna dat caelestia.

(2) Bellarmin. *ibid. cap.* III. *p.* 434. *seq.* Vide Victoriam *ibid. p. ead. seq.*

(3) Coustant *epist.* XLIII. s. Leonis pont. to. *p.* 123. *edit. venetae an.* 1741. ad Martianum imperatorem, quae sic habet: „ Per ipsum dominum nostrum Iesum Christum, qui regni vestri est auctor, et rector etc. „ Vide praeterea Gelasii verba, quae supra descripsi pag. 55. huiusce voluminis not. 3., Gregorii magni epist. ad Mauritium, quam supra p. 111. not. 1. huius vol. indicavi, Nicolai I. ad Michaelem imperatorem scribentis dictum supra p. 56. not. 1. propositum. Confer quae ex Alexandri III., Innocentiique III. epistolis decerpsit Bellarminus *lib.* v. *de rom. pontif. cap.* III. *p.* 434. *seq.*

auctoritate sacrorum bibliorum (1), consensioneque patrum (2) ad veritatem plane constet, longiore certe oratione non eget.

At enim Christus, inquiunt, in evangelio Matthaei datam (3) sibi omnem fuisse ait in caelo terraque potestatem. Quapropter Nicolaus II. pontifex in ea, quae est ad (4) mediolanenses epistola Christum beato Petro vitae aeternae clavigero caelestis simul, et terrestris imperii iura commisisse scribit. Sed negant nostri potestatem, de qua Christus agit, *temporalem* esse, cuiusmodi et potestas terrenorum regum. Quare subdunt, vel ut Hieronimo placuit, spiritualem indicari a Christo potestatem, vel summam quamdam, ut visum Theophylacto est, res in omnes creatas, non *temporalem*, sed *divinae* simillimam, quae communis esse homini nequeat, potestatem. Nicolai pontificis testimonium facillimum explicatu est. Nam is datum quidem Petro ius imperii non caelestis modo, sed etiam terreni scribit, non quo Petrum regem fuisse regum divinitus constitutum arbitraretur; sed quo ligata, solutaque in caelis quae ab apostolo fuissent, eadem ligagata, solutaque in terris Christi voluntate esse sciret. Habita enim est verborum Christi, quae evangelio Matthaei capite sextodecimo continentur, a Nicolao pontifice ratio.

At enim duo gladii a Christo concessi Petro fuerunt, ut est auctor Lucas in (5) evangelio. Nemo certe negat. Verum alter gladius non potestatem terrenam indicat, ut recte est animadversum a Bellarmino, sed quam res in angusto futura brevi esset ostendit, ut vendenda esset tunica, comparandique, ad vim repellendam, gladii viderentur. Quamquam ne id quidem religio christiana ferret, ut gladio apostoli vim repellerent.

Sed istant, urgentque: ius dirimendi civiles controversias ad pontificem pertinere, idque iam esse ecclesiae cautionibus constitutum. Describunt autem ad eam rem demonstrandam adversarii canones omnino duos, quorum alter incipit *quicumque* (6)

(1) Nam Christum scripturae pauperem exhibent, non regem, qui potestatem obtineret regiam, divitiisque abundaret. Confer evangelia, in quibus passim sive inopia rerum, qua laborabat, praedicatur.

(2) Adisis Bellarminum *ibid. cap.* vi. *p.* 455.

(3) Evang. Matth. *cap.* xviii. v. 18.

(4) Nicolaus pontifex max. huius nominis II non I., ut quidam scribunt, epist. ad mediolanenses, quae refertur *dist.* xxii. *cap.* i. *omnes*, non *oves*, ut errore typographi apud Bellarminum *ibid. p.* 347. „ Beato (Petro) aeternae vitae clavigero (Christus) terreni simul, et caelestis imperii iura commisit. Non ergo quaelibet terrena sententia, sed illud verbum, per quod denique omnia condita sunt elementa ...

(5) *Cap.* xxii. v. 38.

(6) *Causa* xi. *quaest.* i. *cap.* xxv. *Quicumque litem.*

litem, alter *quaecumque* (1) *contentiones*. Verumtamen prior est canon descriptus ex Theodosii imperatoris statutis, qui non necessitate, sed voluntate, singularique in ecclesiam, qua erat, pietate id esse honoris episcopis concedendum putavit. Ex qua etiam re intelligitur, quam magno in errore versentur, qui quod commune omnium episcoporum esse imperator dixit, hoc totum in unum pontificem translatum censent. Quid? si interpretes (2) abrogatum eumdem esse canonem statuant? Alter est canon non ecclesiarum, neque pontificum, sed nescio cuius hominis privati voluntate scriptus, cuius nulla est in hoc genere auctoritas. Quod autem aliqui existimant, mortuo imperatore ius esse pontifici regere, administrareque imperium, idque confirmari Innocentii tertii (3), et Clementis quinti (4) sententia, ii si considerent, usu id contigisse, non divino iure, ut potestas diiudicandarum quarumdam civilium rerum, quas solus dirimere imperator posset, eaque *directa* pontifici competat, non plus tribuent apostolicae sedi, quam ratio ferat, et ipsa postulet.

Scio esse aliquos, qui sanctum Thomam ab adversariis stare contendant, scribantque nonnulla ex libris de regimine principum, exque commentaris in libros sententiarum ad eam rem demonstrandum loca. Sed s. Thomam non de *directa*, quam vocamus, sed de *indirecta* (5) potestate loqui, perspicua res est. Ita-

Extat etiam in codice theodosiano *lib.* XVI. *tit.* de episcopali iudicio, *leg.* 3. *p.* 311. *tom.* VI. *edit.* an. 1665., in concilio valentino III. sub Lothario an. 855. *tom.* V. *concilior. edit. Hard. p.* 92.

(1) Vide Bellarminum *ibid. p.* 437.

(2) Glossa in *cap. quicumque litem* supra indicatum.

(3) *Cap. licet tit. de foro competenti.*

(4) In clementinis *cap. pastoralis, de sentent. et re iudic.*

(5) S. Thomae locum ex III. de regimine principum libro *cap.* X. *et* XIX. *p.* 314. *et* 320. *edit. opuscul. an.* 1587. proferunt, colliguntque inde pontificem iure divino obtinere non in sacra modo, sed etiam in res quasque civiles supremam potestatem. Ego vero etsi priorem, alterumque librum, veteres scriptores secutus, a Thoma perscriptum esse concedam, tertium, quartumque non ei tanto, tamque excellenti in hoc praesertim genere controversiarum viro, sed aut Tholomaeo lucensi, aut alteri cuiquam esse tribuendum puto. Id quod cum ab aliis animadversum ante fuerit, tum est accurate demonstratum ab Iacobo Echardo *tom.* I. *scriptor. ord. praed. p.* 336. *seq. edit. paris.* an. 1719. Alter autem locus extat in II. *sententiar. lib. dist.* XLIV. *quaest.* II. *art.* III., quo quidem in loco affirmare videtur in pontifice maximo apicem, ac veluti summam utriusque potestatis esse. At ei certe nobiscum praeclare convenit. Nam ut recte, sapienterque animadversum a Bellarmino *lib* V. *de romano pont. cap.* V. *pag.* 437., potestatem pontificis proprie esse *spiritualem*, huiusque ratione fas illi interdum esse decernere de *temporalibus* christianorum rebus. Ergo sanctus Thomas *in priore operis de regimine principum libro cap.* XIV. *p.* 295. „ Huius ergo regni (spi„ ritualis) ministerium, *inquit*, ut a terrenis essent „ spiritualia distincta, non terrenis regibus, sed sa„ cerdotibus est commissum, et praecipue summo sa„ cerdoti successori Petri Christi vicario romano pon„ tifici, cui omnes reges populi christiani oportet es„ se subditos, sicut ipsi domino Iesu Christo. Sic „ enim ad quem finis ultimi cura pertinet, subdi de„ bent illi, ad quos pertinet cura antecedentium fi„ nium, et eius imperio dirigi „. Multo in hanc sententiam copiosius disputat Bellarminus loco supra in-

que non est opus, ut multis eius sententiam explicandam putem (1).

IV.

Quae sit, quibusque rationum momentis confirmetur maximae partis catholicorum sententia.

Postrema est, quam catholici maximo numero tuentur, sententia, nitique sacrorum bibliorum auctoritate, et traditione maiorum pugnant. Atque est ea principio breviter, dilucideque explicanda nobis. Itaque sic statuunt, imperio ne princeps religionis violatae caussa exciderit, solutique subditi iuris iurandi religione sint, qua suam illi obligassent fidem, declarare pontificem posse, deturbare autem quamquam de principatu non (2) posse.

dicato, quem consulo. Confer etiam s. Th. 2. 2. *quaest.* 12. *art.* II. *in corpore et quaest.* 9. *art.* VI. *ad* 3. *arg.*

(1) Scriptores, qui directam pontifici in res temporales potestatem negant, sunt paene innumerabiles. In his Hugo a s. Victore vir doctus, et s. Bernardi claraevallensis aequalis *lib.* II. *par.* II. *de sacramentis p.* 507. *tom.* III. *opp. edit. an.* 1648., Alexander alensis *tertia parte summae quaest.* 40. *memb.* 5. *pag.* 159. *seq. edit. an.* 1575., s. Bonaventura *lib. de eccles. hierarch. par.* II. *cap.* I. *p.* 274. *edit. rom. an.* 1596. Ac praeter Durandum, Turrecrematam, Driedonem, Pighium, Sanderum, Caietanum, Victoriam, Dominicum Sotum, aliosque, quorum Bellarminus libro modo indicato *cap.* I. *p.* 433. meminit (contra quem multa turbat Alexander Carerius patavinus lib. de potest. romani pontificis adversus impios politicos *cap.* V. *seq. p.* 54. *seq. edit. patav. an.* 1599., *capiteque* IX. *p.* 58. *seq.* statuit, „ summum pontificem iure divino habere plenissi„ mam potestatem in universum orbem terrarum tum „ in rebus ecclesiasticis, tum in politicis) eamdem tuentur sententiam „. Alexander a s. Elpidio scriptor XIV. *saeculi tract. de ecclesiast. potest. cap.* IV. *seqq. edit. taurin. an.* 1496., *et rom. in bibl. max. Roccaberti an.* 1698. *p.* 47. *seq.*, Adolphus Schulckenius *apolog. de potest pont. adversus Widdringtonum l. supra cit.*, Abrahamus Bzovius ord. praed. *de praest. offic. auctor. etc. rom. pont. cap.* XLII. *seq. edit colon. an.* 1619., *et rom. in bibl. max. Roccaberti p.* 490. *seq. tom.* I. *edit. an.* 1696., Martinus Becanus *refut. torturae Torti, parad.* 5. *seq. pag.* 534. *tom.* II. *opusc. et refutationem apologiae Iacobi regis angl. par.* II. *pag.* 493. *seq. tom. eod. edit. lugdun. an.* 1631. Sed tempus me deficerat, si omnes numerare vellem hispanos, gallos, germanos, italos, qui Bellarmino consentiunt. Confer Schulckenium *ibid. cap.* III. *p.* 52. *seq.*, qui multos recenset, Gretserum, Perronium, Sfondratum, Charlasium, Aguirreum, Roccabertum, Duboisium, recentissimumque Biancum locis suis indicandis, ubi alios nominant, quos sequuntur.

(2) Vide Bellarminum *lib.* V. *de rom. pont. cap.* VI. *pag.* 489. *tom.* I. *opp. edit. venet. an.* 1721., Gretserum *defens. controv. Bellarmini lib.* V. *de rom. pont. cap.* VI. VII. VIII. *p.* 154. *seq. tom.* II. *edit. an.* 1609., Michaelem Mauclerum parisinum in opere de monarchia divina, ecclesiastica, et seculari christiana *par.* IV. *lib.* IV. *cap.* XIII. *p.* 2043. *seq. edit. paris. an.* 1622., cardinalem Perronium *harang. au tiers etat oevr. divers. pag.* 595. *seq. edit. an.* 1622., Baronium *ad an.* 800. *n.* 3. *seqq.*, Charlasium *de libert. eccl. gallic. lib.* IV. *cap.* I. *seq. pag.* 185. *seq. edit. leod. an.* 1684., Martinum Becanum *lib.* III. *de republ. ecclesiast. cap.* IV. *privil.* 5. *num.* 46. *p.* 265. *seq. edit. an.* 1619. *et locis sup. indic.*, Nicolaum Sanderum *de monarch. eccles. lib.* II. *cap.* IV. *p.* 77. *seq. edit. an.* 1571., Iohannem Thomam Roccabertum de romani pontificis suprema in temporalibus potestate *lib.* I. *seq. cap.* I. *seq.*, *tom.* III. *de romani pontificis auctoritate edit. an.* 1693., Coelestinum Sfondratum s. r. e. cardinalem *gall. vindic. dissert.* II. §. I. *seq. pag.* 431. *seq. edit. an.* 1687., utque ceteros praetermittam, qui prope sunt innumerabiles, et eorum aliquot opera *biblioth. pontificiae* inseruit Roccabertus, Iohannem Antonium Biancum ord. minor. virum doctissimum operis italici inscripti: *Della potestà, e della polizia della chiesa tom.* I. *lib.* I. *seq. cap.* I. *seq. pag.* 3. *seq. edit. romanae an.* 1745. Confer praeterea eos, quos numerant locis supra indicatis Bellarminus, et Roccabertus. Quin etiam cardinalis Bellarminus *ibid. cap.* V. *pag.* 438.

Nam regem, qui iurans promiserit, sese orthodoxum perpetuo futurum, daturumque operam, ue quid capiat detrimenti religio; quique deinceps ad ethnicos, haereticosve defecerit, ecclesiaeque damnum attulerit; principatu, quo potiebatur, privari, obstrictumque sibi aut pactis, aut iureiurando habere neminem. Sed huius sive privationis, ob violatam religionem, regni, sive *solutionis* ab iureiurando, quod affirmatio religiosa est, subditorum, synodum (1) oecumenicam, Petrive successorem, qui primas in ecclesia partes obtinet, esse iudicem; privatorum autem, minoreque auctoritate praeditiorum antistitum, omnino nullum. Iam vero quidquid hoc iuris est, *potestatem indirectam in regum temporalia* fuisse a theologis appellatum; propterea quod in rebus sacris versetur, neque ipsum per sese in temporalia quae vocant; sed unius religionis caussa ferri possit. Quod si fuerunt, qui pontifices et solvere iurisiurandi religione subditos, et regem impietatis rerum multare principatu posse defenderent (2), hos verbis dissidere, re convenire, cum *potestatem declarandi* sitne imperio privatus princeps, dici quoque *potestatem deponendi* commode posse arbitrarentur. Fuisse aliquos ita institutos, qui plus pontificibus maximis concedendum censerent, quam ratio posceret, et pontifices ipsi vellent (3). Hos quidem se homines nihil morari. Argumenta denique, quibus confidat, nitaturque sententia, quae communis est maximae partis orthodoxorum, haec esse.

Augustinum Triumphum, et Alvarum Pelagium, quos romanum pontificem existimasse, paullo ante scripserat, supremum esse totius mundi dominum, in hanc sententiam sanius censet, disseritque hoc modo: „ Ipse etiam Augustinus Triumphus, qui apertissime „ tribuere videtur summo pontifici potestatem tempo„ ralem in orbem terrarum universum, explicat se ta„ men in *quaest. 1. de potest. pont. art. xii. in resp. ad ultim.* „ ubi dicit potestatem temporalem aliter esse in pon„ tifice ac in rege. In pontifice enim esse ut in con„ firmante, et corrigente, in rege vero, ut in admini„ strante: et clarius articulo xiv. scribit, papam habe„ re spiritualem potestatem, sed per eam disponere „ etiam de temporalibus. *Et art.* 9. demonstrat, Chri„ stum non fuisse regem temporalem, sed spiritualem „. Ego vero de Triumpho sic censeo, haesisse hominem, neque sibi constitisse, propterea quod ne ipse quidem recte animo informasset, quam tuebatur, sententiam. Itaque modo hoc, modo illud affirmasse. Idem mox subdit Bellarminus. „ Pari ratione Alvarus Pelagius vi„ detur quidem *in* 1. *sui operis de planctu eccles, art.* xiii. „ (hoc est *lib.* 1. *cap.* xiii. *tom.* xxv. *bibl. max. pont. Roccaberti p.* 29. *edit. an.* 1698.) et Christum, et eius vi„ carium regem temporalem totius mundi facere voluis„ se, tamen *in* ii. *parte* (*lib. eod.* 1. *cap.* lvi. *p.* 151.) „ aperte et copiose docet, Christum in terris non ha„ buisse temporale dominium totius mundi, sed re„ gnum spirituale tantum „. Eadem fere de Durando scribit Bellarminus, quem consule.

(1) De hac re vide, quae infra disputamus.

(2) Hac dicendi ratione uti consueverunt scriptores, qui auctoritatis romanorum pontificum defensionem susceperunt, ut Baronius, Sfondratus, Roccabertus etc. Erunt fortasse, qui sententiam modo explicatam a Ioh. Parisiensi opinione minime discrepare putent. Sed hi si considerent, ab Iohanne potestatem esse populo in primis, *secundum quid* autem, ut Almainus *loc. sup. cit.* scribit, pontifici tribui; a nostris autem pontifici praecipue adscribi; discrepare eam a nostra facile quidem intelligent.

(3) Vide scriptores, quorum meminimus tom. sup. p. 154. seq. not. 1. seq.

Christum, cum ecclesiam constituisset, fecisse Petro regendarum, gubernandarumque ovium (1) potestatem. Ovium autem numero habendos reges, qui christianam religionem profiterentur. Regum igitur christianorum pascendorum, hoc est regendorum potestatem commissam Petro fuisse, exque Petro in pontifices maximos, quod galli fatentur (2), manasse. Pascendarum autem ovium cura, inquiunt, quid tandem est, nisi christianorum ita instituendorum, atque gubernandorum ratio, ut sempiterna salute, felicitateque potiantur? Eam vero quemadmodum consequentur, si praesidiis caret pastor, quibus aut reducere ad ovile Christi errantem ovem, aut impedire, ne ceteri perdantur, possit? Impedire autem qui poterit, si regem impune videat in ecclesiam furere, subditosque sibi iure iurando adstrictos, a cultu religionis verae ad superstitionem abducere conari? Coercere igitur pastor poterit sibi in re sacra obnoxium, ut qui vel sit, vel fuerit aliquando christianus, furentem regem; atque iis quidem modis coercere, quos, esse proprios gubernatorum ecclesiae, in primisque (3) pontificis maximi, auctoritate sacrorum bibliorum demonstratum est. Itaque ei sacris intercidere, ius erit. Quid? ei ne solum? immo vero, si interesse ad salutem ecclesiae censeat, communione sacrorum prohibere, dirisque devovere subditos, qui eum vel alloqui audeant, vel re quacumque iuvandum putent. Christianum autem, cui haec pastor imperet, comminatione praesertim tum gravis poenae, quis neget dicto audientem esse oportere? Nam qui oves Christi summi pastoris et cives, et regem (4) esse non negant, ii saue quod ecclesia suis ovibus, sequuta exemplum apostolorum (5) iubet, servandum ab ovibus esse confitebuntur. Facient igitur christiani subditi catholico olim regi, quod faciendum ecclesia sanxerit. Age vero qui nefas sibi esse, aut adire, aut alloqui, aut re quapiam iuvare regem, cui sacris sit interdictum censent, ei ne parebunt, quem nec alloquantur, nec adeant, nec re quapiam iuvare possint? Cuiusmodi praeterea rex ille erit, qui ius imperandi subditis nul-

(1) Ioh. *cap. ult. v.* 15. Confer Petavium *lib.* III. *de hierarch. eccl. cap.* IX. *seq. p.* 853. *seq. tom.* III. *theologicor. dogm. edit. paris.*

(2) Id vero ne adversarii quidem negant. Adeundus Bossuetius *par.* I. *lib.* I. *sect.* I. *cap.* III. *p.* 95.

(3) Vide sup. pag. 134. seq. huius lib. not. 4. seq.

(4) Vide sup. p. 143. huius lib. not. 4. seq.

(5) Confer Bossuetium *part.* I. *lib.* I. *cap.* III. *p.* 95.

lum habeat? Quid enim praecipiat, ubi obtemperare fas sibi esse cives negent? Exciderit igitur oportet imperio. Rursum de iure iurando, cum sacra religiosaque affirmatio sit, iudicare non ad regem, sed sacrorum praesidem spectat. Summam enim circa res sacras potestatem cadere in principem laicum non posse, scripturarum auctoritate, traditioneque maiorum (1) constat. Diiudicabit ergo sacrorum praeses, teneantur ne subditi iurisiurandi religione, qua se imperata facturos promiserint, an eadem solvendi religione sint? Fac solutos esse pontifex statuat. Aget enim, ut diximus, iure suo. Quid? regem ne illum quisquam orthodoxus appellari, et esse dicet, cui nemo parere debeat in regno pleno orthodoxorum? Non equidem arbitror. Amiserit igitur imperium necesse est, quem, violatae religionis caussa, pontifex multatum imperio esse declaravit, cuiusque cives censuerint, iureiurando minime teneri, quo datam eidem principi confirmarunt fidem.

Neque fore aliquem existimant, qui repugnet, si cogitet non tam esse tenax, tamque arctum vinculum quo subditi coniunguntur regi, ut etiam si pernicies (2) reipublicae, sempiternique interitus et praesens, et evidens periculum sequatur, nulla tamen potestate laxari, abrumpique possit. Nam si christiani principis est subditos ita in officio continere, ut pace in societate, tranquillitateque frui, tum ubi recte ab ecclesia instituti sint, consequi vitam sempiternam, in qua vera salus, felicitasque consistit, cum animi ex corporibus migrarint, queant; quid est, quod praesides sacrorum, quibus dirigendorum hominum ad beate feliciterque perpetuo vivendum, commissa praecipua cura est (si deflectere alio regem intuenatur) cum fini ipsi proposito finem esse regis subordinatum (3), ut aiunt, sciant; eumdem coercere re-

(1) Consule Iohannis *epist.* III. v. 10., Petavium *lib.* III. *de hierarch. eccl. cap.* XI. *seq. p.* 753. *seq. t.* III. *theolog. dogm. edit. paris.*, Iodocum Coccium *lib.* VII. *thesaur. cathol. art.* 17. *p.* 903. *edit. an.* 1619., Martinum Becanum *de repub. eccl. cap.* IX. *priv.* 5. *num.* 48. *p.* 265. *edit. an.* 1619.

(2) Vide supra p. 62. not. 1. huius lib.

(3) S. Thomas *opusc.* 20. *de regim. princip. lib.* I. *cap.* XIV. *p.* 395. *edit. an.* 1587. „ Quia finem fruitionis divinae non consequitur homo per virtutem humanam, sed virtute divina, iuxta illud *apost. rom.* „ VI. *Gratia Dei vita aeterna*; perducere ad illum finem „ non humani erit, sed divini regiminis. Ad illum „ igitur regem huiusmodi regimen pertinet, qui non „ est solum homo, sed etiam Deus, scilicet dominum „ nostrum Iesum Christum, qui homines filios Dei „ faciens in caelestem gloriam introduxit. Hoc igitur „ est regimen ei traditum, quod non corrumpetur, „ propter quod non solum sacerdos, sed rex in scripturis sacris nominatur, dicente *Hierem. cap.* XXIII. „ *Regnabit rex, et sapiens erit*; unde ab eo regale sacerdotium derivatur, et quod est amplius omnes

gem, ac resistentem, indignum esse, qui rembublicam administret, declarare, solutosque iurisiurandi religione subditos dicere non possit?

Atque haec quidem e scripturis concludunt. Veniunt mox ad veteris ecclesiae disciplinam, ex qua effici, demonstrarique posse arbitrantur, inesse sacrorum antistitibus, in oecumenica synodo congregatis, in primisque romano pontifici, poenis ecclesiasticis impositis, deiiciendorum, eo quo diximus modo, de regno principum potestatem. Nam initio, inquiunt, christiani eos, qui magistratum obtinerent, communione ecclesiastica prohibendos existimarunt (1); post ubi periculum peccandi in ecclesiam aut nullum, aut minus erat, si nostri administrarent rempublicam, statutum ab synodis est, ut eorum, qui magistratum obirent, episcopus curam gereret, ac si contra disciplinam quidpiam agere auderent, eisdem sacris (2) interdiceret. Ex qua re intelligitur, christianum neque praefectura potiri, neque magistratus munere ullo fungi, sine auctoritate ecclesiae potuisse. Quin etiam satis inde constat, ex quo tempore primas in civitate obtiuere nostri, principesque christiani esse coeperunt, subiectos fuisse illos quidem disciplinae, auctoritatique ecclesiasticae, iis praesertim in rebus, quae ad eorum salutem institutionemque morum pertinerent. Iam vero quocumque gradu, dignitateque christiani praestarent, si lapsi in grave, patensque scelus fuissent, publice poenitentiae addicebantur, quae sane, ut disciplina, quae multis saeculis obtinuerat, postulabat, reum non togata modo, sed etiam paludata (3) militia, hoc est

„ christifideles, in quantum sunt membra eius, re„ ges, et sacerdotes dicuntur. Huius ergo regni mi„ nisterium, ut a terrenis essent spiritualia distincta, „ non terrenis regibus, sed sacerdotibus est commis„ sum, et praecipue summo sacerdoti successori Petri „ Christi vicario romano pontifici, cui omnes reges „ populi christiani oportet esse subditos, sicut ipsi „ domino Iesu Christo. Sic enim ad quem finis ulti„ mi cura pertinet, subdi debent illi, ad quos perti„ net cura antecedentium finium, et eius imperio di„ rigi. Quia igitur sacerdotium gentilium, et totus „ divinorum cultus erat propter temporalia bona con„ quirenda, quae omnia ordinantur ad multitudinis „ bonum commune, cuius regi cura incumbit, con„ venienter sacerdotes gentilium regibus subdebantur. „ Sed et quia in veteri lege promittebantur bona „ terrena non a daemonibus, sed a Deo vero religio„ so populo exhibenda, inde et in lege veteri sacer„ dotium altius, per quod homines traducuntur ad „ bona caelestia, unde in lege Christi reges debent „ sacerdotibus esse subiecti „.

(1) Ita scilicet interpretantur synodi eliberitanae, quam anno 302. celebratam fuisse puto, canonem 16. *apud Hardain. tom. tom. 1. concilior. edit. paris. p.* 256. „ Magistratum uno anno, quo agit duumviratum, pro„ hibendum placuit, et se ab ecclesia cohibeat „.

(2) *Synodus arelat. 1. an.* 314. *celebrata can.* 7. *ibid. pag.* 263.

(3) Iohannes Morinus *de discipl. eccl. in administr. sacram. poenit. lib.* v. *cap.* xxiv. *n.* 2. *p.*315. *edit. paris.* „ Militia in sensu canonum duplex est, togata, et pa„ ludata: et haec arma, et bella respicit, ista artes „ et munera publica „. Vide Biancum *tom.* 1. *lib.* iii. §. iv. *num.* 4. *della polizia, e della potestà indiretta della chiesa pag.* 453.

magistratu, armisque rem gerendi potestate privabat. Ita factum est, ut qui iussi canonum vi, auctoritateque erant, ut cingulum militare deponerent, iidem abdicare se magistratu, militiaque (si stipendiis publicis viverent, ut armis rempublicam tueri possent) vacare iuberentur (1). Quare si qui post actam poenitentiam irrepere rursum ad dignitates, et publica munera conati essent, perpetuo a sacris, mysteriisque nostris arcerentur; neque eucharistiae participes, nisi extremo tempore vitae, essent. Quae sane res tam constans, tamque firma ad extremum fere septimum ecclesiae saeculum fuit, ut Vambam piissimum gothorum in Hispania regem, qui adversae valetudinis caussa, de publica poenitentia suscipienda cogitarat, non ante sacrorum antistites passi fuerint ut tonderetur, habitumque poenitentium sumeret, quam regnum filio concessisset (2). Atque hoc inter laicos, clericosque intererat. Laicis, acta poenitentia, non licebat, clericis contra fungi rursum, quod ante obibant, munere (3) licebat. Neque minus severa disciplinae ratio fuit, quae ab VIII. ad IX. usque saeculum invaluit, adversus eos, qui se atrocibus flagitiis implicassent. Ea namque non solum militiam paludatam, atque togatam, ut diximus, sed etiam quodcumque negotium, ministeriumque civile reo adimebat, cavebatque, ne quid ille in foro (4), curiaque ageret. His

(1) S. Siricius pont. max. in genuina ad Himerium taraconensem epistola *cap.* v. *par.* vi. *pag.* 629. *tom.* i. *collect. epistolar. rom. pont. edit. Constantii.* ,, De his ,, vero non incongrua discretio sua apostolicam se- ,, dem credidit consulendam, qui acta poenitentia ,, tamquam canes ad vomitus pristinos, et volutabra ,, redeuntes, et militiae cingulum, et ludicras volu- ,, ptates ... quorum professam incontinentiam generati post absolutionem filii prodiderunt etc. ,,. S. Leo *epist.* xcii. *ad Rusticum episcopum narbonensem cap.* x. *p.* 165. ,, Contrarium est omnino ecclesiasticis ,, regulis post poenitentiae actionem redire ad mili- ,, tiam saecularem, cum apostolus dicat, *nemo militans Deo implicat se negotiis saecularibus.* Unde non ,, est liber a laqueis diaboli, qui se militiae mundanae voluerit implicare ,,. Concilium aurelianense iii. celebratum an. 538. *cap.* xxv. *tom.* ii. *concilior. edit. Hard. paris. p.* 1428. ,, Si quis poenitentiae be- ,, nedictione suscepta ad saecularem habitum, mili- ,, tiamque reverti praesumpserit, viatico concesso, us- ,, que ad exitum, excommunicatione plectatur ,,. Confer, quae ibid. indicat Biancus concilia p. 454.

(2) Concilium toletanum xii. an. 681. celebratum *cap.* i. *p.* 1718. *tom.* iii. *concil. edit. Hard. paris.* Vide Morinum de poenitent. *lib.* v. *cap.* vii. n. 6. *pag.* 270. *edit. paris.*, *et cap.* xxi. n. 6. *p.* 308. ubi ,, Cum ex re- ,, gulis ecclesiasticis, *inquit*, necesse esset agentem ,, poenitentiam publicam militiae saeculari vale di- ,, cere, ipse rex potentissimus, universaeque Hispa- ,, niae, et Galliae narbonensis dominus nullius cri- ,, minis, quod cognitum sit, conscius, regno se abdi- ,, cat, Ervigium principem sibi successorem eligit, ,, tonsusque, et poenitentis habitu indutus, poeniten- ,, tiam suscipit ,,. Confer Biancum *ibid. p.* 1745.

(3) Concilium toletanum xiii. celebratum an. 683. *tom.* iii. *edit. concilior. Hard. cap.* x. *p.* 1745. ,, Poeni- ,, tens abstinere a peccatis pariter, et negotiorum ,, saecularium tumultibus debet, non ab iis, quae ,, sancta videntur, et summa, se abstrahere, quae operantem plus aspiant, quam commaculando deturpant ... Ergo abigenda sunt ab omni sacerdote, ,, quae maculant, exercenda, quae mundant ,,.

(4) Concilium wormatiense celebratum an. 868. *cap.* xxvi. *tom.* v. *edit. Hard. pag.* 741. ,, Qui sacerdo- ,, tem morti voluntate tradiderit, carnem non co- ,, medat, nec vinum bibere praesumat, ieiunet an- ,, tem usque ad vesperam, exceptis festis diebus, at- ,, que dominicis. Arma non sumat, et ubicumque

autem fundamenti loco positis, sic argumenti concludunt (1) sententiam. Inest ecclesiae imponendae *poenitentiae publice* christianis, quacumqne tandem dignitate excellant, quique pnblice peccarint, et poenarum statuendarum, quibus plectantur, potestas; qua quidem potestate effectum est, ut iam inde ab antiquissimis usque temporibus, qui christiani aut praefectura, aut principatu illustres essent, si lapsi gravissimo scelere publice fuissent, suis officiis, muneribusque privarentur. Nisi enim haec tanta potestas tributa ecclesiae fuisset, non censuisset posse in laicos se ita animadvertere, ut inflicta ecclesiastica poena, *indirecte* eis potestatem, qua valerent, *temporalem* eriperet. Neminem autem esse scriptorem orthodoxum, addunt, qui aut principes christianos subditos esse foro, ut dicimus, *poenitentiali* ecclesiae, aut a quarto ad XI. saeculum recte rem ab ecclesia gestam neget.

Quod si quisquam institutam ob privatos tantum de publica poenitentia disciplinam, non autem propter principes statuat, is etiam atque etiam consideret, ecclesiae privati salutem non esse salute principum cariorem. Neque vero, quae *excommunicatione*, gravissima scilicet poena, adversus principes utendum aliquando, ac iure sane, quod ne adversarii quidem inficiantur, putavit, eadem instituere propter principes etiam disciplinam de poenitentia renuisset (2).

At voluntate dicet quispiam, se poenitentiae subdebant, qui implicati aliquo scelere fuissent, non necessitate. Quasi vero ecclesia iudicio non ageret, accusatosque, si iusta defensio nulla fuisset, non esse poenis *spiritualibus* ad *poenitentiam* subdendam cogendos existimaret. Verum quidem est eam misericordia uti erga homines consuesse, qui sponte se offerrent, peccatumque confessi paratos esse dicerent perpeti, quod ex usu esse ecclesia iudicasset (3).

Exemplum deinde illustre ex historia gallorum de Ludovico Pio imperatore producunt nostri: atque anno, inquiunt, DCCCXXXIII. Ebbonis remensis archiepiscopi opera celebratum (4) est compendiense concilium, exturbavitque, quamquam

„ ire voluerit, nullo vehiculo deducatur, sed propriis „ pedibus proficiscetur etc. „ Cetera, quae ibidem indicat Biancus, concilii lector consulet p. 455. Accepit autem e Merino *ibid. p.* 309. *seq.*

(1) Biancus *p.* 456. *seq.*

(2) Biancus ibid.

(3) Biancus ibid.

(4) Ann. 833. compendiense concilium celebre-

per summam iniuriam, cum iniusta et accusatio, et poena esset, de principatu imperatorem. Scimus Bossuetium (1) id maxime conari, ut quod hinc concludi argumentum solet, repellat. Itaque odio, non veritate coactam eam synodum, falso accusatum principem, iniquum iudicium fuisse defendit. Nostri vera haec esse omnia fatentur, sed nullius ad argumentum refellendum momenti censent. Nam eius aetatis monumenta, quae et illustria profecto, et multa sunt, etsi iniuria accusatum, iudicatum, damnatum fuisse Ludovicum significant, tamen iniustam fuisse damnationem futuram, si verae criminationes fuissent, quasi id sibi iuris, potestatisque episcopi arrogassent, quod illis non esset tributum a Christo, nusquam significant (2). Hoc tamen illud est, quod nunc in quaestionem

tum est. In eius actis, ubi narratum est, quid adversus Ludovicum a populo gestum esset, et qua episcopi auctoritate valeant, et quae scelera ab se perpetrata confessus imperator esset, *cap.* III. *pag.* 1362. *tom.* IV. *concilior. edit. paris. Hard.*, haec habentur: „ Post hanc vero confessionem, cartulam suorum reatuum, et confessionis ob futuram memoriam, sacerdotibus tradidit, quam ipsi super altare posuerunt, ac deinde cingulum militiae deposuit, et super altare collocavit, et habitu saeculari se exuens, habitum poenitentiae per impositionem manuum episcoporum suscepit, ut post tantam, talemque poenitentiam, nemo ultra ad militiam saecularem redeat „.

(1) Bossuetius *par.* I. *lib.* II. *cap.* XXI. *p.* 230. *tom.* I. *defens. declar. cleri gallic. edit. an.* 1745.

(2) Duas in primis caussas scriptores eius aetatis opponunt, quamobrem iniuste deiectum de imperio Ludovicum putarent: altera erat, quod cogi ad eam rem, iniquum esset regem, qui ante ecclesiae satisfecisset, altera quod absentem, neque confitentem, neque convictum, sed falso accusatum, cingulum militare deponere, poenitentiamque suscipere nefas esset. Confer anonymum vitae Ludovici Pii auctorem, quem Astronomum vocant *num.* 49. *p.* 114. *tom.* VI. *rer. gall. edit. an.* 1749., annales bertinianos *ad an.* 833. *p.* 195. *ibid.*, fuldenses *ad an.* 834. *ibid. p.* 210., Flodoardum *hist. cap.* XX. *ad an.* 834. *ibid. p.* 214., narrationem clericorum remensium *ad an.* 833. *ibid. pag.* 251., Walafrid. Strab. carm. *ad an.* 833. *ibid. p.* 270., vitam venerabilis Walae abb. corbeiensis *ad an.* 834. *pag.* 292. *ibid.*, Theganum lib. de gestis Ludov. Pii imper. *num.* 43. *ad an.* 833. *p.* 82., rerum gallic., et francicar. scriptor. *tom.* VI. *edit. paris. an.* 1749. „ Lotharius duxit secum „ patrem ad Compendium palatium, et ibi valde afflixit eum cum episcopis, et caeteris nonnullis. Iusserunt enim eum ire in monasterium, et ibi esse „ omnibus diebus vitae suae. Quod ille renuens non „ consensit voluntati eorum. Omnes enim episcopi „ molesti fuerunt ei „. Num. 44. „ Elegerunt tunc „ unum impudicum, et crudelissimum, qui dicebatur Ebbo remensis episcopus ... ut eum immaniter affligeret cum confictionibus caeterorum. Inaudita locuti sunt, inaudita fecerunt quotidie improperantes ei. Abstulerunt ei gladium de femore „ suo, iudicio servorum suorum induentes eum cilicio „. At is mox subdit: non licuisse id Ebboni, quod praecepto divino, subditus ille regi esset. Illud nollem dictum a Bianco *lib.* III. §. III. *p.* 459. „ Tra „ tanti atti, e monumenti di quella età *neppur uno* „ *si trova, che attribuisca l'ingiustizia* di quelle sentenze al difetto di potestà ne' vescovi, che la diedero, „ o affermi, che essi si usurparono un' autorità, che „ loro non apparteneva, anzi tutti gli atti, e gli scrittori di quel tempo, riprovando queste condannagione come fatte senza causa, e senza ordine di „ giudizio, suppongono ne' vescovi la potestà di farla „. Ante enim (pace tanti viri dictum hoc sit, quem ego propter singularem doctrinam, facio, ut debeo, plurimi) consulendi illi omnes erant, quam ad haec scribenda appelleret animum. Nam scribit Theganus chorepiscopus trevirensis aequalis temporum illorum de Ebbone loquens hoc modo: „ Ille pertraxit te immeritum ad culmen pontificale, tu eum falso iudicio „ voluisti expellere e solio patrum suorum. Crudelis, „ cur non intellexisti praecepta Domini, *non est servus supra dominum suum?* Quamobrem contempsisti „ praecepta apostolica illius, qui ad tertium caelum „ raptus erat, ut inter angelos disceret, quod hominibus ille sic praeciperet: *Omnibus potestatibus sublimioribus subiecti estote. Non est potestas nisi a Deo?*.... „ Tu vero Deum non timuisti, nec regem honorasti „. Sed de Ebbone is loquitur, non de consessu episcoporum, cui accessisset romani pontificis assensione auctoritas.

revocatur. Quid? si interdum indicent, deiici de principatu merito potuisse a sacrorum antistitibus (1) imperatorem, si reus tot scelerum fuisset, servatumque esset iudicium ita, ut ecclesiae leges poscerent? Non est autem credibile tam fuisse potestatis regiae inimicum Lotharium (2), ut quamvis incredibili odio in patrem, summaque imperandi cupiditate duceretur, eam, modo oppressum innocentem cerneret, episcopis subdendam arbitraretur. Age vero si episcopi Galliarum ea aetate opinionem, quam nunc permulti in Gallia tuentur, coluissent, hoccine nomine accusassent Ebbonem, ceterosque episcopos, qui adversus Ludovicum sententiam dicturi Compendium venerant, quod sine (3) consensu romani pontificis rem adeo gravem constituissent? Quid enim erat opus romano pontifice, si ecclesia ratione publicae poenitentiae careret deturbandorum de imperio regum potestate? Posse igitur ecclesiam publice poenitentiae ratione, consentiente pontifice, in nocentem regem animadvertere putabant.

Non latet nostros quid ad haec responderit Bossuetius (4). Sed instant, eumque nihil agere, ostendi ab se posse contendunt. Quod

(1) Vide epistolam synodicam concilii tricassini ad Nicolaum papam I. tom. v. *concil. harduinianae edit. pag.* 682.

(2) Compendienses patres Lotharii voluntate congregati loc. sup. indic. pag. 1379. „ Et hoc quidem „ illi (imperatori), *inquiunt*, sive optimatibus illius, „ seu omni generalitati populi, quae undique illuc „ confluxerat, manifestare iusto iniunctum nobis mi„ nisterium curavimus, qualis sit vigor, et potestas, „ sive ministerium sacerdotale, et quali mereantur dam„ nari sententia, qui monitis sacerdotalibus obedire „ noluerint. Deinde tam memorato principi, quam „ cuncto eius populo denunciare studuimus, ut domi„ no devotissime placere studerent, et in quibus eum „ offenderent, placare non differrent „.

(3) Concilium tricassinum an. 867. celebratum in synodica epistola supra indicata *tom. v. concil. edit. Hard. p.* 682. „ Iusto Deo iudice permittente, et in„ vidia diaboli operante, olim recolendae memoriae „ Ludovici Pii Augusti filii, factione malevolorum ho„ minum, sine consilio *atque consensu papae Gregorii*, „ quem Lotharius sub obtentu pacificandi eos cum „ patre Roma promoverat, et secum usque in Elisatium „ pagum perduxit, patrem imperio pepulerit, et sub „ custodia usque ad Suessionis civitatem perduci fe„ cerunt. Et ut populo credibile posset fieri, quod „ merito fuerat a regno expressus, in eum quaedam „ crimina conficta fuerunt, pro quibus, praetextu pu„ blicae poenitentiae ab ecclesiae liminibus eum ex„ cludi, quorumdam episcoporum iudicio, Ebbone, ut „ dicebatur, in hoc praecipue satagente, obtinue„ runt „. Et paullo post, ubi de restituto Ludovico agunt: „ Ebbo, *inquiunt*, libellum manu sua aucto„ ritate archiepiscopali subscriptum edidit, in quo „ professus fuit, quidquid in *ipsius imperatoris dehono„ ratione, atque regni privatione contumeliose gestum fue„ rat, nec canonice, nec iuste* factum fuisse „.

(4) Bossuetius *ibid. pag.* 230. synodus attiniacensis an. 521. celebrata. *tom. iv. concil. Hard. paris. ex anonym. auct. vit. Ludovici pii.* „ Ludovicus imperator sa„ cerdotum usus consilio, de omnibus, quae publice „ perperam gessit, publicam poenitentiam egit. Post „ haec cuncta, quae in regno suo corrigenda inveni„ re potuit, corrigere, atque emendare curavit .... „ Domnus imperator conventum generalem coire ius„ sit in loco, cuius vocabulum est Attiniacum, in quo „ convocatis ad concilium episcopis, abbatibus, spi„ ritualibusque viris, nec non et regni sui proceri„ bus, primo quidem fratribus reconciliari studuit, „ quos invitos attonderi fecerat, deinde omnibus, qui„ bus aliquid laesurae intulisse videbatur. Post haec „ autem palam se errasse confessus, et imitatus Theo„ dosii imperatoris exemplum, poenitentiam sponta„ neam suscepit, tam de his, quam quae in Bernar„ dum nepotem proprium gesserat, et corrigens si „ quid talium vel a se, vel a patre suo gestum re-

enim huiusmodi exemplum ad rem minime pertinere, scribit, inane esse affirmant. Etsi enim, quod maxime urget Bossuetius, in attiniacensi concilio poenitentiae subiectus, non tamen deiectus Ludovicus de regno fuit; quod ea *poenitentia privata*, et voluntate ab eo suscepta, non publica (1), indicioque ecclesiae illi imposita fuisset. Contra; quae in compendiensi concilio, et publica fuit, et solemni ecclesiae iudicio decreta, ita ut sanctiones, canonesque ecclesiae flagitabant. Neque enim *poenitentia publica* aut in conciliata cum fratribus pace, aut in distributione, largitioneque eleemosynarum, aut in diligentia, qua quis se aliorum precibus commendat, aut in cura suscepta corrigendi, quae antehac sua, aliorumque culpa evenissent, consistit; id quod factum in attiniacensi concilio est (2); sed in iis etiam subeundis poenis, quae statutae decretis maiorum fuissent. Induendi enim vestibus poenitentium erant, qui severitatem disciplinae servare volebant, tondendi, ut supra demonstratum est, exuendi armis, inpositioneque manuum (3) accepta, omnibus honoribus, muneribusque civilibus privandi, quibus antea uti consuessent.

Atqui deiectus iam fuerat de imperio, dignitateque Ludovicus antequam patres Compendium accessissent, idque iam non aliorum scriptorum, qui ea aetate vixerunt (4) modo; sed etiam compendiensis eiusdem conventus testimonio plane constat. In actis enim unus est Lotharius imperator appellatus, Ludovicus contra nullo modo.

Fuit tamen, qui animadverteret, non desiisse Ludovicum imperatorem appellari, et esse, propterea quod Lotharins ornari so-

,, perire alicubi potuit, *etiam plurimarum eleemosynarum elargitione, sed et servorum Christi orationum instantia, nec non propria satisfactione*, a Deo divinitatem sibi placare curabat, quasi haec, quae legaliter ,, super unumquemque decurrerent, sua gesta fuerint ,, crudelitate ,,. Confer quae ex Agobardo ibidem referuntur ab Herdaino, et annales laurishamenses ad an. 822. *tom. v. rer. gallic. script. edit. sup. memoratae*.

(1) Adeundus Baneus *ibid. p.* 465.

(2) Vide notat. superiorem.

(3) De ritu impositionis manuum confer s. Cyprianum *epist. xv. al. xi. pag.* 34. *edit. oxon. epist. xvi. al. x. p.* 37., *et epist. xvii. al. xii. pag.* 39., concilium agathense celebratum an. 506. *tom. ii. concilior. edit. Hard. p.* 999. *seq. can.* 15. ,, Poenitentes tempore, quo ,, poenitentiam petunt, impositionem manuum, et ,, cilicium super caput a sacerdote, sicut ubique constitutum est, consequantur. Si autem comas non deposuerint, aut vestimenta non mutaverint, abiiciantur, et nisi digne poenituerint, non recipiantur ,,. Confer Morinum *ibid. p.* 377. *seq. et observationes Albaspinaei in Optatum observ.* 5. *pag.* 165. *edit. opp. Optati an.* 1676.

(4) Id enim Lothario tribuit Nithardus Caroli magni nepos *hist. lib. i. p.* 69. *ad an.* 833. *tom. eod. vi. rer. gallic. scriptor.* Confer Theganum *de gest. Lud. Pii ad an.* 833. *ibid. p.* 82, Astronomum *vit. Ludov. Pii edit. an.* 633. *ibid. p.* 114. ubi ,, Post haec, inquit iam populo iuramentis obstricto, imperium inter se fratres terna sectione partiuntur .... Gregorius papa ,, talia cernens cum maximo moerore Romam regreditur ,,. Post haec de compendiensi concilio agit.

leret hoc tanto nomine. Nam anno 818. (1) collega est dictus a Ludovico patre Lotharius, ut est a gallis eorum temporum historicis monumentis mandatum litterarum. Ergo cum diu ante et Caesaris, et Augusti appellationem, dignitatemque consequutus Lotharius fuisset, quam compendiense concilium celebraretur, cumque in eam synodum, ut reus Ludovicus venisset, nemo sane mirabitur, misso Ludovico, factam ab episcopis fuisse unius imperatoris Lotharii mentionem. Sed haec nostri obiter. Non enim esse huiusmodi responsione opus censent, quum illustre in actis compendiensibus monumentum extet, ex quo intelligatur fuisse Ludovicum in eo ipso conventu vocatum (2) imperatorem. Neque negotium exhibere cuiquam locus Agobardi potest, qui convocatam synodum compendiensem fuisse scribit contra Ludovicum, qui olim romanorum imperator (3) fuisset. Quum enim post synodum scripserit, appellare noluit imperatorem, quem a synodo privatum imperio fuisse arbitrabatur.

Sed anno primo imperii Lotharii Augusti (4) congregatum concilium fuisse liquet. Ante igitur Lotharius imperio minime potiebatur. Non equidem negarem, nisi perspicue palam esset, hunc multo ante ab Ludovico, ut supra demonstratum est, fuisse collegam, Augustumque vocatum. Quid ergo est? Lotharius pulso patre, novam epocham imperii instituendam putavit, quae initium ab eo tempore, quo solus imperare coepisset, sumeret.

Verumtamen urget vehementer nostros Bossuetius (5), atque non anno solum primo, sed etiam quarto mense imperii Lotharii Compendium episcopos venisse, deque Ludovico sententiam tulisse defendit, fretus luculentissimo, ut censet, Agobardi (6) lugdunensis antistitis testimonio. Quamobrem si novam epocham im-

Annales bertinianos ad an. 833. *ibid. p.* 195. Mitto ceteros ne lectoribus sim molestus.

(1) Confer Bivucum *ibid. p.* 469. *seq.*, et annales laureshamenses ad an. 817., *et praef. in tom. vi. script. rer. gallic. edit. eiusd. p.* 35.

(2) *Loc. sup. cit. ex collect. concilior. Hard.*, et t. v. *rer. gallic. scriptor. p.* 244. „ Inter cetera etiam com„ memoratum est a nobis, et omnibus ad memoriam „ reductum, qualiter Deus regnum istud per admini„ strationem bonae memoriae Karoli praestantissimi „ imperatoris, et praedecessorum suorum laborem, „ pacificum, et unitum, atque nobiliter dilatatum „ fuerit, domnoque Ludovico imperatori a Deo ad „ regendum sub magna pace commissum, Domino„ que protegente, sub eadem pace, quamdiu idem „ princeps Deo studuit, et paternis exemplis uti, ac „ bonorum hominum consiliis acquiescere curavit, „ conservatum manserit etc. „

(3) Agobardus chartula porrecta Lothario imperat. *apud Hardain. ibid. et tom. vi. rer. gallic. scriptor. pag.* 247. „ Et ut verius dicam per ignaviam domini „ Hludovici venerandi quondam imperatoris „

(4) Confer act. compend. concilii *ibid.*, et Agobardi libellum *ibid. p.* 246.

(5) *Ibidem.*

(6) *Ibidem.*

perii Lotharius induxit, eiusque epochae mense quarto congregatam fuisse compendiensem synodum constat, magno sane argumento erit, Ludovicum deturbatum de imperio fuisse plus mensibus tribus ante, quam synodus compendiensis haberetur. Atque hoc illud est, quod aliquot eius aetatis historici confirmant, qui optimatum, Lothariique in primis scelere, deiectum imperio tantum, tamque pium principem fuisse, ne commemoratis quidem episcopis, tradiderunt.

Atqui administratione imperii multatum a filio fuisse Ludovicum, potestate vero, ac iure reipublicae recuperandae ab episcopis, respondent nostri. Namque Lotharium cum scelus, quod esset ab se perpetratum secum cogitaret, metueretque, ne mutarentur militum, virorumque principum voluntates, neu ipse qui dignitate spoliatus, inque monasterium sancti Bernardi detrusus erat, imperio restitueretur; ut populo persuaderet, non improbitate cuiusquam, neque iniuria, neque opera eorum, qui auctoritate carerent, sed consilio, iure, ecclesiaeque demum potestate privatum imperio esse patrem, synodum convocasse, eique in mandatis dedisse, ut iure ageret, atque illa, quam a Christo consequuta esset, facultate (1) uteretur. Intellexisse namque principem, quae esset gallorum ea aetate de potestate episcoporum sententiam, itaque rem omnem gessisse, ut populo satisfaceret. Sed quoniam nihil erat caussae, quamobrem privandum imperio arbitrarentur, commentos antistites sacrorum fuisse nescio quae flagitia, quasi perpetrata essent (2) ab imperatore, dignumque proinde esse statuisse, qui poenitentiae subiiceretur, spemque omnem redeundi ad *militiam saecularem* abiiceret. Ex qua re factum est, ut iudicium episcoporum compendiensium *exauctoratio Ludovici Pii* appellaretur. Quin etiam tricassini episcopi conquesti apud Nicolaum primum fuerunt, quod, insciente romano pontifice, compendienses patres, Ebbone duce, ausi fuissent Ludovicum multare imperandi (3) iure. Quod ipsum cognosci poterit ex diplomate Ludovici, quod post recuperatam dignitatem (4) ut est apud

(1) Confer Biancum *ibid.* *p.* 471.

(2) Vide acta synodi tricassinae loc. cit.

(3) Vide locum synodi sup. descript. p.168. n. 2.

(4) „ Inter caetera ecclesiasticae instituta disciplinae summopere ventilatum est, quod annis prioribus idem religiosissimus imperator malevolorum. „ Deoque adversantium tergiversatione immerito depositus, paterno, haereditarioque regno, et honore, et regio nomine fuerat „. *Chiflet. hist. tornorch.* *p.* 262.

Chifletium, XXII. imperii anno dedit. Quare ubi militum, populique voluntate potitus rursum imperio Ludovicus est, non ante insignibus, quae propria eius dignitatis essent uti voluisse, quam coronam, armaque ab episcopis accepisset (1).

At enim, dicet quispiam, si violatae religionis caussa tantum deiici reges de gradu, ac dignitate possunt, alia vero ratione non possunt, qua tandem fronte nostri huiusmodi exemplis abutuntur, quae ad reges pertinent, quorum sane culpa nihil ceperat detrimenti religio?

Ad haec potestatis ecclesiasticae defensores primum respondent, non omnium, qui *pro indirecta* romani pontificis auctoritate in regum temporalia pugnant, eamdem esse de criminibus opinionem, quorum caussa excidere imperio princeps possit. Esse enim permultos, qui ob ingentia scelera, quae admissa ab rege sint, ex quibus magnum in morum disciplinam redundet damnum, fieri hoc item posse arbitrentur. Religionem enim christianam non doctrina modo, sed etiam institutione recta morum consistere. Corrupta autem disciplina, institutioneque morum, periculum esse, ne grave item religio detrimentum capiat. Deinde nihil se de caussa quaerere. Hoc sibi satis esse videri, nono saeculo sententiam obtinuisse communi gallorum consensione firmatam, inesse ecclesiae potestatem deiiciendorum, si iusta sit caussa, de imperio regum. Quod si alias ob rationes fieri hoc posse existimatum est, multo magis ob violatam a principe orthodoxam religionem (2).

Instant nihilominus, qui contra sentiunt, rogantque quid caussae fuerit, cur hac non sit usa adversus scelestissimos reges ecclesia potestate? Sed nostri, non quid fecerit, aut quid debuerit ecclesia, sed quid potuerit, disquirendum esse censent. Multas esse caussas potuisse, quare eiusmodi auctoritate in Constantium, Valentem, Leonem Isauricum non utendum putaverit. Cur enim uteretur, cum nihil se utilitatis consequi posse iudicaret? Neque vero animadvertere in eos par esse, quorum improbitatem pontifex prospiciat, ratione poenae, perniciosiorem ecclesiae futuram.

Accedunt mox nostri ad argumenta suorum adversariorum.

(1) Annales Bertiniani ad an. 835. *tom. vi. scriptor. rer. gallic. edit. eiusd. p.* 197., at Biancus *loc. cit. p.* 472.

(2) Vide Biancum *ibid. p.* 473. *seq.*

Atque regum quidem auctoritatem, etsi non ἀμέσως ex Deo profectam (1), tamen iure institutam, diuiuitusque probatam, scriptores gallos, et illustres (2) in primis, et veteres auctores sequuti, docent. Deinde apud ethuicos principes non fuisse sacerdotibus ubique gentium subiectos, quamquam alicubi esse obnoxii consuessent, facile patiuntur, quod ex superstitiosis hominibus non esse nobis exemplum sumendum sciant. Rursum de druidibus si quid dicunt, non eo dicunt, quo illos divino sacerdotio excelluisse putent, nihil enim illis videtur minus, sed quo rem omnino nullam ab se defendi ostendant, quae nulli umquam nationi in mentem (3) venerit. Cousistere praeterea re ipsa civilem potestatem posse non negant: tam vero commode, beneque consistere, quam consistit posita praestantiore auctoritate, quae moderatur, et parat, quae ad sempiternam salutem conferunt, tollitque contraria, posse negant. Iam vero de vetere testamento non esse, cur tantopere sit coutendendum existiment. Esse enim permultos, eosque iam maximi nominis, vetustateque illustres viros concedunt, qui nihil sibi ex Mosis, regumque libris praesidii ad suam sententiam constabiliendam (4) pollicerentur. Itaque mittunt etiam,

(1) Vide quae supra pag. 50. seq. de hac re diximus. Iis accedunt, quae Valentinianus maior Augustus militibus loquutus est, cum eum, ut fratrem collegam diceret, obsecrarent. Apud Theodoritum *lib. IV. hist. cap. VI. p.152. edit. cantabrig.* Ὑμέτερον ἦν, ὦ στρατιῶται, βασιλέως οὐκ ὄντος ἐμοὶ δοῦναι τῆς βασιλείας τὰς ἡνίας· ἐπειδὴ δὲ ταύτην ἐδεξάμην ἐγὼ, ἐμὸν λοιπὸν, οὐχ ὑμέτερον, τὸ περὶ τῶν κοινῶν διασκοπεῖσθαι πραγμάτων. „ Vestrum fuit, o milites, cum imperator nullus esset, „ imperii mihi habenas dare. Postquam vero illud „ ego suscepi, meum deinceps, non vestrum publicis „ rebus prospicere „.

(2) Iacobus Almainus saeculi XVI. ineuntis scriptor gallus *lib. de auctoritate ecclesiae, et conciliis generalis c. I. tom. II. opp. Gersonii edit. antuerpiensis an. 1706. p. 977. seq.* „ Communitas confert principi auctoritatem oc„ cidendi eos, *ait*, quorum vita in perniciem reipu„ blicae cedit. Ergo illa auctoritas est per prius in „ communitate, cum nemo alteri det, quod non ha„ bet. Et antecedens notum est, cum princeps a se „ auctoritatem illam non habeat, nec eam habet im„ mediate a Deo, saltem ut in pluribus. Nam ut di„ cunt doctores, praesertim Durandus in tractatu de „ iurisdictione ecclesiastica, non est intelligendum, „ quod auctoritas regis saecularis sit a Deo sic, quod „ eam immediate alicui commiserit regulariter, sed „ quia secundum rectam rationem, quam Deus ho„ minibus indidit, est alicui commissa. Et non vide„ tur, cum non sit a Deo immediate commissa, a „ quo sit principi collata, nisi ab ipsa communita„ te „. Consule quae sequuntur. Dionysius Petavius *lib. III. de eccl. hierarch. cap. XIV. pag. 881. edit. paris.* „ Quod in omnibus imperiis, ac regnis convenisse pu„ tant, qui de rebus publicis scripserunt, ut ius, et „ potestas omnis a natura ipsi communitati conve„ niat, quae eam postea vel in plures magistratus, „ ac rectores partiatur, vel integram in unum ali„ quem transferat: pro eo ac plurium regimen, vel „ unius elegerit, ex quo civilium per gentes ac popu„ los administrationum orta sunt discrimina ... Por„ ro ubi ius, auctoritatemque, quam habebat, in „ eum, quem elegit, transfudit principem, non eam „ penes se retinet, nec revocare amplius potest etc. „

(3) S. Thomas *opusculo XX. de regimine principum lib. I. cap. XIV. p. 295. edit. an. 1587.* „ Quia etiam „ futurum erat, ut in Gallia christiani sacerdotii ple„ nissime vigeret religio, divinitus est permissum, ut „ etiam apud gallos gentiles sacerdotes, quos druidas „ nominabant, totius Galliae ius definirent, ut refert „ Iulius Caesar in libro, quem de bello gallico scri„ psit „.

(4) S. Thomas *ibid.*

quae disputari de auctoritate synedrii solent. Non tamen ferre possunt, quod adversarii concludunt, argumentum. Contrarium enim inde conclusum a Thoma in libris de regimine (1) principum est, qui altus, educatusque in parisiensi academia fuit. Negat enim verum esse, quod Bossuetius sumit, pontificibus veteris testamenti tribui eam in reges auctoritatem potius debuisse, propterea quod iudaeorum esset terreno imperio terrenisque promissis nixa religio. Immo vero eamdem ob caussam mirum nemini videri debere Thomas contendit si pontifices iudaeorum regibus obnoxii essent, pontifices autem maximi, qui in ecclesia primas obtinent, subditi cuiquam mortalium esse non debeant, quod finis muneris, quo fungitur, superior sit, ac praestantior fine regis.

Descendunt ad loca novi testamenti, quibus (2) Bossuetius suam confirmare conatur opinionem, graviterque in primis queruntur, quod nostrorum ille defendat cum sacris litteris pugnare sententiam. Non enim ferendum putant, ut quam tot egregii viri, in quibus est theologorum facile princeps Thomas Aquinas, tam gravibus argumentis constabiliverunt, eadem scilicet adeo acerbe notetur ab adversariis propositio. Ac si magnum quidpiam Bossuetius, Dupinusque afferrent, quod a veteribus non fuisse observatum animadversumque constaret, tolerabile id quidem sibi, nostri aiunt, fuisse futurum; sed cum ea opponant, quae saepe iactata, saepe item a maioribus nostris explicata sunt, atque ita sane explicata, ut vel ad rem minime spectare, vel non esse doctrinae nostrorum contraria demonstrarentur, molestum sibi esse, exagitari se ab his contumelia, qui, si quid a nostris dictum in se paullo liberius viderent esse, conflatam sibi esse iniuriam quererentur.

Assequi praeterea se posse inficiantur nostri, quid illud sit, quod Bossuetius de *ordinaria*, *extraordinariaque* (3) potestate a Christo apostolis data disputat. Atque *extraordinariam* quidem, quae est de curandis virtute divina morbis, ad rem minime per-

(1) S. Thomas *ibid.* „ Sed et quia in veteri lege „ promittebantur bona terrena non a daemonibus, „ sed a Deo vero religioso populo exhibenda, inde „ et in lege veteri sacerdotes regibus leguntur fuisse „ subiecti. Sed in nova lege est sacerdotium altius, „ per quod homines traducuntur ad bona caelestia, „ unde in lege Christi reges debent sacerdotibus esse „ subiecti „.

(2) Vide supra eadem loca relata e Bossuetio *p.* 143. *seq. not.* 4. *seq. huius libri.*

(3) Confer locum modo indicatum huiusce libri pag. 143.

tinere, facile concedunt; *ordinariam* vero limitibus *praedicandae* solum *religionis* contineri, id vero dici, praesertim a catholico viro, sine nota erroris posse, negant. At potestatem pascendi gregis, quam Christus apostolis dedit, latissime patere Bossuetius confitetur. Recte id quidem. Cur ergo *ordinariae* potestatis meminit, quam ponere in solo *praedicandi evangelii* iure videtur? Sed haec raptim. Nunc quae sequantur dispiciamus. Latissime igitur, Bossuetio teste, auctoritas pascendi patet, modo iis finibus contenta sit, quibus sese continuit servator Christus. Id ultro etiam concedunt nostri. Subdit Bossnetius: reddenda esse Caesari praecepisse Iesum, quae Caesaris essent, ne qui *spiritalia* administrarent, immiscere se rebus civilibus, perturbareque auderent rempublicam. Nostri certe fuisse haec a Christo imperata sciunt; tamen quod Bossuetius vellet, id vero consequens esse vehementer (2) negant. Itaque principio Caesari danda confirmant, quae sunt Caesaris, quamdiu Caesar est: ubi autem Caesar esse desierit, tum a Christo nusquam fuisse decretum, ut ei quod suum esse cessasset, redderetur. Hoc vero nunc revocari in quaestionem, possit ne is, qui summam in ecclesia rerum obtinet, declarare, exciderit ne princeps caussa violatae religionis e regno, an non exciderit? Eis autem, qui affirmant posse, quid est in eodem loco evangelii, quod repugnet? Deinde sic agunt: neminem esse christianorum tam amentem, tamque impium, qui contra Christi servatoris decretum, quae sunt Caesaris reddenda non esse Caesari arbitretur. At si Caesar non solum *quae Dei sunt, Deo non reddat*, sed suos etiam a vera religione abducere ad superstitionem conetur cives, quidni poterit is, qui partes Dei in terris vicaria potestate gerit (nisi maiora incommoda immigrare inde in ecclesiam, remque publicam posse vereatur) declarare, eum qui potestate abuteretur, et neque hortatu, neque minis, neque poena maleficio desistere velit, tyrannidemque exercere pergat, imperio excidisse, solutosque proinde cives iusiurandi religione esse, quo suam ei, cum imperium est assequutus, obstrinxissent fidem?

Quod Christus apostolos patienter, ut cruciatus ferrent, hor-

(1) Vide Biancum *della potestà indiretta della chiesa lib.* II. §. III. *p.* 477. *seq. tom.* I. *edit. rom. an.* 1745., et Charlasium *de libertatibus eccles. gallicanae lib.* IV. *cap.* IV. *pag.* 165. *edit. leod. an.* 1684. Eadem fere habent scriptores, quorum paullo ante meminimus, cum de hoc loco evangelii disputant.

tatus fuerit, monueritque, ut si quaesti ad necem ab hostibus in una quapiam civitate essent, in aliam proficiscerentur, deturbandos autem de imperio reges esse numquam docuerit; ad institutum minime pertinere censent. Nostros enim, ecclesiam in principes ethnicos, cuiusmodi erant hi, qui apostolorum temporibus vivebant, nihil potuisse, cognoscere. Hoc rogare; eum ne regem, qui iureiurando confirmarit se non modo christianum, sed etiam christianae religionis defensorem futurum; qui, si fidem falleret, poenis iis, quibus plecti a sacrorum praesidibus improbi solerent, sese subdiderit, quique in iis regionibus summam imperii teneat, quas magnam partem christiani et incolunt, et moderantur; eum ne regem, inquam, si erret, si ceteros ad impietatem pertrahere studeat, ita punire summus antistes ecclesiarum queat, ut declaret, regem esse hominem desiisse, adeoque iurisiurandi religione, quo se illi obligarant, cives esse solutos? Id cum in locis bibliorum novi testamenti, quae Bossuetius, aliique proferunt, non negetur, quid est, quod esse quispiam reiiciendum putet, quasi sit auctoritati evangeliorum contrarium?

Recte quidem apostolos in suis epistolis parendum esse principi imperasse. Hoc item nostros et profiteri, et agere. Exceptionem autem eos nullam addidisse perspicuam, ex qua intelligeretur, fas esse praesidibus sacrorum de throno regem christianum, qui inimicus esse coeperit verae, sanctaeque religionis, deiicere, id facile perinde concedere; nam si addidissent, nulla, arbitror, foret inter nos Bossuetiumque dissensio. Dicta autem quaedam a discipulis Christi fuisse, ex quibus consequens esse videretur, quod nostri volunt, id vero quoniam ostensum paullo ante est (1), nova oratione non eget. Nam aequo animo ferendos cruciatus, si quibus, pro tuenda religione, vexentur, lacerarenturque christiani, si nulla pateat, qua evadere periculum possint, via, et dictum a Tertulliano, atque Augustino est, et probatur vehementer nostris. Quod si ecclesiae se princeps subdiderit, promiseritque, ita ut fit, cum mysteriis initiaretur, sibi religionem orthodoxam curae perpetuo futuram, deindeque fidem fefellerit, inque bonos saevire, ut eosdem a pio divini numinis cultu ad superstitionem deducat, coeperit, spesque iam sit deturbato de imperio rege, civibus-

(1) Pag. 162.

que iureiurando solutis, eum vel meliora consilia suscepturum, vel finem iniuriarum facturum, vel potestate ipsi saeviendi, armisque ademtis, minus malorum in ecclesiam illaturum, primatem sacrorum divinitus constitutum animadvertere in eum hoc poenae genere iure posse, neque negatum ab antiquis esse nostri putant, neque caussam esse ullam, quare negandum videatur. Atque hoc esse, quod aliqui nostrum scripserunt de ecclesia, quae opibus aucta fuisset. Nam ubi florere huius res coeperunt, principesque christianis sacris initiati sunt, ecclesiaeque ipsi sese christiani ceteri subiecerunt; pontificem, qui praesit ecclesiae quique eosdem principes videat sibi subesse, in eosdem (si secus se atque statuerint, promiserint, iurarint, gerant) iure, ut in reliquos christianos, agere, iisque privare rebus, quibus ad perniciem ecclesiae abutantur, posse; cum initio adversus imperatores, qui numquam fidem Christo servatori dedissent, hac tanta potestate uti nequivisset. Itaque pontifices, qui primis temporibus summam rerum ecclesiasticarum obtinebant, passos ultro, quae in se, suosque ab imperatoribus statuerentur, posteriores non item. Quo in genere Symmachi papae in epistola ad (1) Anastasium illustrem, ac celebrem locum esse. Eodemque sensu explicari, quae de parendo principibus apostoli *propter conscientiam* scripserint, oportere. Neque nostris adversari, quod Christus in evangelio Iohannis dixit, regnum suum *non esse de hoc mundo*. Non enim *temporale* pontifici maximo ab se statui, sed *spirituale* concessum regnum. Ex qua re intelligi, eum, qui primas in ecclesia partes teneat, in regem, qui christianus non fuerit, exercere potestatem, qua uti in christianos potest, nequire. Nihil enim sibi potestatis in eos, qui foris sunt, tributum pontifex et novit, et confitetur. Admirari patres virtutem Christi, qui cum Dei filius sit, utque Deus universitatem rerum et condiderit, et moderetur, tamen sibi fieri passus esset tam insignem iniuriam. Hoc vero ad rem nostram minime pertinere. Non aeque curare se, quemadmodum a quibusdam explicatus locus fuerit evangelii, qui sic habet: *re-*

(1) *Sym. papa epist. ad Atanas. imperat. apud Baron. ad an.* 800. num. 18. „ Fortassis dicturus es scriptum esse omni potestati nos subditos esse debere. „ Nos quidem potestates humanas suo loco suscipimus, donec contra Deum suas erigunt voluntates. „ Ceterum si omnis potestas a Deo est, magis ergo, „ quae rebus est praestituta divinis. Defer Deo in nobis, et nos deferemus Deo in te. Ceterum si tu „ Deo non deferes, non potes eius uti privilegio, „ cuius iura contemnis „.

gnum meum non est hinc. Satis sibi esse si de *regno temporali*, quod Christus in terris recusavit, intelligatur. *Temporale* autem regnum numquam sibi pontifices vindicasse. Quod addit Bossuetius, negasse Christum, constitutum se iudicem, qui civiles controversias inter fratres, nescio quos, ortas dirimeret, fuisse; id contra eos fortasse produci posse, qui pontifici ius *directum in temporalia regum christianorum* tribuerent; contra nostros autem, qui *spirituale* tantum ei tribuendum defendant, ex quo sequatur dominio excidere hominem, quem dominio excidisse pontifex declaravit, non posse. Haec qua tandem ratione cum sacris scripturis pugnent, ita ut, quemadmodum Bossuetius scribit, componi cum ipsis nequeant, demonstrari sibi, non opinione gallorum, sed ad veritatem plane velle. Neque enim, quod ex evangelio rursum idem ipse repetit Bossuetius, ferenda nempe patienter, quaecumque eveniant adversa, eo pertinet, quo galli sibi persuaserunt. Esse namque patientiam virtutem propriam christianorum; sed eos, si videant in republica, quam orthodoxi constituant, in qua cives, milites, senatus, ordines denique omnes sint orthodoxi, unum aliquem principatum tenere, qui cum spoponderit sese operam servendae religioni in civitatibus daturum, tum promissis non steterit, conatusque sit subditos a pietate erga Deum ad haeresim quampiam, superstitionemque traducere; eos, inquam, si haec videant, confidantque fore (sacrorum praeside deturbatum ex principatu eum fuisse declarante) idem ut maleficio abstineat, vel cum potestate saeviendi vacet, minus posthac damni inferat in societatem; communis salutis, huiusque iam sempiternae caussa, resistere posse regi, eique parere recusare, quin contra evangelium quidquam peccent. Hoc enim eos facere, non ut ulciscantur iniuriam, sed ut salvam cernant esse rempublicam, quam ille oppressam, perditamque vellet. Ut autem excidere possit imperio is, cui sit interdictum sacris, quoniam ostensum paullo ante est, nunc praetermittatur.

Consensione vero patrum, qua tantopere gloriantur, nihil agere gallos posse. Atque ad Iulianum quod attinet multas esse caussas, rationesque potuisse, quare ecclesia auctaritate, qua instructa divinitus erat, utendum non putarit. Metuendum sane fuisse, ne maiore odio incitatus, acrius ille in christianum nomen saeviret.

Armis nostros, quibus imperatori obsisterent, caruisse. Praefectos provinciis, qui christianam religionem colerent, ab apostata sublatos, eorumque loco suffectos eos, qui dediti superstitioni deorum essent. Duces, legatos, tribunos militum, pulsis pene omnibus iis, quos Christo esse devotos constabat, maximo tunc numero ethnicos fuisse. His tot praesidiis, quibus Iulianus septus, confirmatusque in imperio erat, si quid agi contra se cognosset, longe maiorem intulisset in ecclesiam partem incommodorum. Itaque ad preces, quod scriptum ab Nazianzeno est, fuisse confugiendum.

Secundum haec, breve fuisse Iuliani imperium. Accessisse praeterea quaedam, quae nostros hortarentur, quo minus eum de throno deiiciendum existimarent: in primis quod episcopos Constantii edictis exulatum abire iussos, patriae restituisset, tum quod eunuchos, qui familiaritate exacti imperatoris abusi (1), arianis

(1) S. Thom. 2. 2. *quaest.* 12. *art.* II. „ Infidelitas secundum se ipsam non repugnat dominio, eo quod dominium introductum est de iure gentium, quod est ius humanum. Distinctio autem fidelium, et infidelium est secundum ius divinum, per quod non tollitur ius humanum. Sed aliquis per infidelitatem peccans potest sententialiter ius dominii amittere, sicut etiam quandoque propter alias culpas. Ad ecclesiam autem non pertinet punire infidelitatem in illis, qui numquam fidem susceperunt, secundum illud apostoli 1. *ad corinth.* 5. „ *Quid mihi de his, qui foris sunt?* Sed infidelitatem illorum, qui fidem susceperunt, potest sententialiter punire, et convenienter in hoc puniuntur, quod subditis fidelibus dominari non possint. Hoc enim vergere posset in magnam fidei corruptionem; quia, ut dictum est, *homo apostata pravo corde machinatur malum, et iurgia seminat intendens hominem separare a fide.* Et ideo quam cito aliquis per sententiam denunciatur excommunicatus, propter apostasiam a fide, ipso facto eius subditi sunt absoluti a dominio eius, et iuramento fidelitatis, quo ei tenebantur. Ad primum ergo dicendum, quod illo (Iuliani) tempore ecclesia in sui novitate nondum habebat potestatem terrenos principes compescendi, et ideo toleravit fideles Iuliano apostatae obedire in his, quae nondum erant contra fidem, ut maius periculum fidei vitaretur „. At Gregorius nazianzenus, inquit Bossuetius, viribus tum ecclesiam instructam fuisse putat, qua imperatori resistere valerat. *Orat.* 3. *in Iulian. p.* 80. „ Ac ne hoc, *inquit*, prospiciebat (Iulianus) quod prioribus quidem persecutionibus parva perturbatio sequebatur, quia nondum dogma nostrum ad multos propagatum erat, sed in paucis adhuc hominibus veritas haerebat... Nunc autem salutari doctrina longe lateque fusa, et apud nos praesertim dominante, religionem christianam immutare ... nihil aliud fuerit, quam romanorum imperium convellere, ac de rerum summa periclitari „. Hoc eodem argumento abusus ante est Widdringtonus, ut est ab Schulckenium animadversum *apolog. card. Bellarm. cap.* III. *p.* 85. *edit. an.* 1613. Sed respondet Schulckenius, initio brevissimi imperii Iulianum aequiorem nostris visum fuisse, quod episcopos ad suas sedes reverti iusserit. Confer Hieronymum dialogo *advers. Luciferianos p.* 301. *tom.* IV. *app. edit. paris. Martianaei,* et Rufinum *lib.* I. *hist. cap.* XXVII. *p.* 210. *edit. an.* 1570. Deinde dolis, artibusque malis quosdam fuisse ad superstitionem ab Iuliano pertentatos, *Gregor. naz. ibid. p.* 75. „ Milites, et per se ipse, et per eos, qui magistratus gerebant, allicit (Iulianus) quos etiam ad persuadendum faciliores esse arbitrabatur, quod partim honoribus dediti essent, partim per animi simplicitatem abriperentur, nullamque aliam legem, quam principis voluntatem agnoscerent. Immo si rectius loquendum est, *militum partem non minimam ad se pertraxit* „. Cur autem e militibus, domesticisque coeperit Iulianus, indicat ibidem Gregorius pag. 74. „ Neque enim fieri posse (putabat) ut externos aggrederetur, nisi his sibi conciliatis, atque adiunctis, quemadmodum nec exercitum adversus hostem ducere cum imperatore contendentem, et dissidentem. Atque ob hanc causam eulam totam commutat, aliis morte prius subductis, ac de medio sublatis, aliis submotis, et expulsis etc. „ Quos vero Iulia-

auxilio fuerant, magnumque orthodoxae ecclesiae damnum attulerant, necasset; postremo quod nullam legem adversus christianos proposuisset, neminemque cogendum, ut religionem, quam profiteretur, desereret, secum statuisset. Quod si christiani nominis caussa extremo quosdam supplicio affecit, negavit tamen eos ab se punitos, propterea quod Christo cultum adhiberent, fuisse: sed quod (calumnia enim suam improbitatem tegendam arbitrabatur) se flagitiis implicavissent. Maximam autem partem eorum martyrum, qui eo tempore sempiternam sunt gloriam consequuti, nescio Iuliano, ab iis, qui praefecti provinciis erant, vel ob perturbata sacrificia ethnicorum, vel ob eversa deorum signa fuisse capitis condemnatam. Non omnes uno tempore militia christianos privatos, sed sensim ab eodem fuisse, quin capitalem in quemquam eorum sententiam tulisset. Eo tam brevi intervallo, ob res, quae poscere extrema remedia minime viderentur, ecclesiam de pellendo ex imperio apostata non cogitasse.

Quae de iudicibus, praefectisque addit Bossuetius, quos negat a patribus fuisse dignitate privatos, tametsi ecclesiam exagitarent, nihil ad institutum spectare. Neque enim continuo id esse faciundum, quod potest ecclesia. Experiundum ante fuisse, num imperatoris, supremive principis civitatis consensu, voluntate, iussu mederi episcopi tot incommodis, malisque possent. Privatis praeterea episcopis, cuiusmodi Ambrosius, Basilius, Synesius fuerant, quorum Bossuetius meminit, ius non esse quemquam de gradu, dignitateque deiicere. Alias item rationes esse potuisse, quae ab huiusmodi consiliis capiundis ecclesiam deterrerent. Hoc postremum de Constantio (1), Valente, Leone Isaurico haereticis im-

nos ad se pertrahere non potuit, iussisse, ut militia abscederent; etsi post aliquos redire ad castra, illaesa religione, passus sit: Vide *Gregor. ibid. p.* 75. *seq.*, et Socratem *lib.* iv. *cap.* i. *p.* 214. *edit. cantabr.* Itaque iam usque ab eo tempore, quo excedere e castris eos, qui diis non sacrificarent, praeceperat, plenam fuisse ethnicorum seditionem. Quamobrem Iovianum, cum potitus imperio est, dixisse, nolle se exercitum sacrificiis pollutum ducere. Adeundi Rufinum *lib.* ii. *hist. cap.* i. *p.* 231., Socratem *lib.* iii. *cap.* xxii. *p.* 199. Inermem igitur christianum, non potuisse armato hosti resistere. At si initio, cum armati christiani erant, tentasset Iulianus, non obscure indicat s. Gregorius, futurum magnum in periculum Iuliani imperium fuisse. Quemadmodum autem hoc dixisset, si nefas censuisset esse ecclesiae in apostatam animadvertere? Cetera, quae de non propositis edictis contra christianos, de non interfectis, ut simulabat, religionis caussa, nostris, deque occisis iniussu eius a praefectis provinciarum plerisque martyribus, dixi, egregie persequitur Biancus *lib.* iii. *della potestà indiretta della chiesa* §. ii. *p.* 549. *seq.*

(1) De Constantio imperatore multa disserit Biancus *ibid. p.* 534. *seq.* In primis animadvertit, sententia eius temporis orthodoxorum, fas fuisse ecclesiae arianis imperatoris auctoritati sese subducere, ad Constantem orthodoxum confugere, eumque eo servari, qui se bellum fratri illaturum, nisi maleficio desisteret, minaretur. Alioqui si nefas fuisset, quem-

peratoribus esse dicendum. Nostros enim, non quid fecerit, neque cur sic fecerit, sed quid, auctoritate sibi divinitus concessa, ecclesia potuerit, quaerere. Hincmarum, qui iussns a pontifice, ne regem adulterum, prohibitumque communione sacrorum alloqueretur, neve salutaret, numquam simile quidpiam ab sede apostolica praeceptum dixerit; aut suo more, ut qui inimicus pontificiae dignitatis esset (1), fecisse, aut quae canones praescribunt, quaeque gesta in Ludovicum Pium, dictaque ab synodo tricassina fuerant, ignorasse.

Nullius quoque ponderis esse, qnod Bossuetius adiungit, interdicto sacrorum subditos non prohiberi, quo minus cum rege versentur, agantque de commodis reipublicae. Nam si cuiquam interdictum sacris, religionis violatae caussa, ita sit, ut nemo eum alloqui, nemo christianorum adire, nemo re quapiam iuvare, qua imperium exerceat,

quam illi passi fuissent, et propter religionem Constans a bello iniuriis ecclesiae persequutorum diceret. Quid enim ille sibi voluisset, nisi eum ad bonam frugem reducere arianum principem, aut resistentem de dignitate deiicere? Ac Constantem quidem minatum haec fratri fuisse, auctor est Athanasius, cui plurimam de rebus sua praesertim aetate gestis deberi credimus. Confer Socratem *hist. eccl. lib. II. cap. XXII. pag.* 108. *edit. cantabrig.* Deinde non fuisse opportunum, animadvertit, declarare imperatorem regno excidisse, quod exercitus, palatium, praefecturae, omnia denique loca, in quibus aliquid esset dignitatis, occupata ab arianis essent. S. Hilarius *advers. Constantium pag.* 1246. *edit. paris. monach. s. Mauri.* „ Mutati „ praefecti, inquit, electi duces, corrupti populi, „ commotae legiones, ne ab Athanasio Christus prae„ dicaretur. Taceo de minoribus populis, et civitati„ bus, quibus per totum orientem aut terror, aut „ bellum est, postquam omnia contulisti arma ad„ versus fidem occidentis, et exercitus tuos converti„ sti in oves Christi. Fugare mihi sub Nerone licuit „. Hoc pacto cum res sese haberent, non erat prudentis id non animadvertere, qui maiorem ecclesiae attulisset calamitatem. Sed Constantium, inquit Bossuetius, patres honorabant ut imperatorem. Negat hoc principio Biancus *ibid. pag.* 537. Nam eum loco Antichristi, et tyranni habebant. Vide Athanasium *hist. arianor. ad monachos num.* 67. *seq. pag.* 364. *seq. edit. paris. monach. s. Mauri tom.* I. Ei autem obtemperabant, ut maiora mala vitarent. Neque vero eos Constantio solum obtemperasse, subdit, sed etiam eamdem ob caussam iis, quos manifestos esse imperii usurpatores constabat. Vide Biancum *ibid. p.* 538. *seq.* Sed Hosius, inquit Bossuetius, Athanasius, aliique Constantium et Augustum, et imperatorem vocarent, nefasque sibi esse dicerent, in eius imperii iura invadere, ut ex iis locis, quae supra sunt producta, liquet. Vide *supra p.* 110. *seq. huiusce lib. not.* 1. Ad haec secundo respondet Biancus, nihil inde praesidii sibi polliceri Bossuetium posse. Alioqui sequeretur communione ecclesiastica prohiberi Constantium ab episcopis nequivisse, quod illi confiterentur, fusas ab se pro incolumitate eius imperii preces semper fuisse, easque promitterent, et deinceps etiam assiduae funderentur. *Epist. synod. arim. ad Constantium apud Athanas. de synodis tom.* I. *opp. par.* II. *pag.* 725. *edit. paris. monach. s. Mauri.* Vide quae subdit Biancus *p.* 544. *seq.* Aliis etiam sic videtur: Augustum quidem ut imperatorem fuisse Constantium quod non aliquorum esset episcoporum declarare illum factum privatum imperio. Ceterum potuisse ecclesiam, si habuisset, qui se defenderent, de gradu haereticum imperatorem deiicere, colligi ex eo posse, quod Constans, non abnuentibus episcopis orthodoxis, minatus Constantio fuerit, se bellum ipsi indicturum, nisi catholicos praesules suis sedibus restituisset. §. V. Biancus rationem affert, quamobrem in Valentem animadvertere non esset opportunum; *num.* 2. *seq. p.* 563. *seq.* de Valentiniano, et Iustina agit, *ibid. c.* 6. *p.* 574. *seq.* de Theodosio seniore; §. XI. *pag.* 582. *seq.* de ceteris denique lib. seq. Hoc repeti postremo loco putat: non quid fecerit ecclesia olim, sed quid potuerit a nobis nunc quaeri. Quamobrem exempla, quae ostendunt, nihil in aliquos reges, imperatoresque fuisse tentatum, ad rem minime pertinere.

(1) De Hincmaro remensi vide quae infra dicemus.

possit, parere tunc ecclesiae omnes, qui eius se esse filios profitentur, debere. Si enim haec in scelestum quemque christianum decernere sacrorum praesidi supremo licet, cur non item in regem christianum, non minus obnoxium auctoritati ecclesiae, quam sint ceteri, qui servatori se Christo devoverunt? Gregorium septimum (1), Gregorium nonum, Thomam aquinatem, aliosque, qui vel facultatem servis, domesticisque, ex quibus nihil periculi, malique manare in societatem christianorum posse videretur, fecissent, vel factam a pontificibus dixissent, hoc maxime adversari sententiae gallorum, quo et potuisse id vetari servis ipsis significarent, et vetari reipsa affirmarint iis, quorum consilio, auctoritate, armis, redundare aliquam in ecclesiam calamitatem posse metuerent. Quamobrem mirari nostros, quid sit, quod eorum testimoniis uti Bossuetius voluerit, quos maximae parti theologorum praesidio in hoc potissimum genere esse (2) constaret. Exempla, testimoniaque maiorum, qui ante quartum saeculum ecclesiae floruissent, parendumque imperatoribus praecepissent, et si quid contra nos decernerent, ferendum aequo animo iussissent, quamquam ecclesiae vires, quibus obluctari posset, inesse cognoscerent, nihil ad evertendam sententiam, quam nostri tuerentur, virium habere. Quid enim ecclesia iudicasset de imperatoribus, qui et in republica maiorem partem ethnica, ethnico senatu, ethnicis urbium, provinciarumque praefectis, principatu potirentur, et numquam sacris, mysteriisque nostris initiati essent? Nos enim de regibus, principibusque agere, qui aliquando fuissent christiani, postque ecclesiae bellum intulissent. Quare parvi ad institutum interesse magnae ne tribus prioribus saeculis, an exiguae copiae, opesque christianorum essent. Bossuetium autem, qui his sive argumentis, sive exemplis, sive testimoniis utatur, onerare quidem

(1) Ex loco enim supra pag. 147. not. 1. Gregor. VII. adducto intelligitur, posse ecclesiam igni, etque aqua principi interdicere, impedireque quo minus eum vel ipsi servi, familiaresque adeant, et alloquantur, si id expedire putaverit. Quod vero permisit ecclesia servis, id fuisse indulgentiae permissum, non lege Christi. Hoc idem dici debet de Gregorii IX decretis, quae Bossuetius profert *par. 1. sect. 11. cap. XXIX. p.* 168., s. Thomae sententia quid postulat, eiusmodi paullo ante est, *p.* 174. *not.* 1. Quod si *supplem. quaest.* 23. *art.* 3. dicit „ Quod participans excommunicato non „ semper peccet mortaliter, sed solum quando in crimine illi participat, vel in divinis, vel in contemptum ecclesiae „. Hoc suffragari Bossuetio non potest, cum ex concessione ecclesiae sequatur, nihilque prosit (iis qui deiici de gradu excommunicationis vi ob violatam religionem principem nequire putant) si declaratio depositionis formula excommunicationis contineatur, cum Thom. 2. 2. ut vidimus hoc aperte statuat.

(2) De Gregorii VII. et IX. qui principes aliquot suorum temporum excidisse imperio declararunt, dicam paullo post.

nostros monumentorum copia posse, implicare autem nullo modo posse. Itaque nihil ab eodem agi contra Baronii, Bellarmini, Victoriae, Perroniique sententiam, quam ab se labefactatam, atque explosam putat. Nam quod ad imperatores christianos redeat, quos etsi infestos, atque inimicos sibi ecclesia cognosset esse, tamen ferendos existimavit, id quum solutum argumentum paullo ante sit, nova oratione non egere. Gravius fortasse videri quod Bossuetius subdit; neminem scilicet persuadere sibi posse, maiores nostros, si hac tanta auctoritate praestare ecclesiam censuissent, tam segnes, tamque indiligentes fuisse, ut nullum canonem, nullam sententiam, dictum denique nullum adhibuerint, commemorandumque duxerint, ex quo vel coniectura cognosceretur, deiiciendorum de gradu principum fuisse pontificibus maximis potestatem datam. Verum si considerentur, quae supra disputata sunt, fateri quemque debere, esse aliqua, quae efficiant, eamdem potestatem esse ecclesiae divinitus attributam. Nam etsi apostoli, patresque tempore ethnicorum imperatorum nihil explicate memoriae tradiderunt, quod veram esse nostrorum sententiam demonstraret, tamen quum de facultate prohibendi communione ecclesiastica, interdicendique sacris, cavendique, ne quis aut alloqui, aut versari cum excommunicato audeat christianorum, cumque patres interdum id fecerint, satis eos, grave argumentum suppeditasse, ex quo efficeretur, eiusmodi potestate praeditam esse, instructamque ecclesiam.

Quod Bossuetius urget, ad xi. usque saeculum neminem aut regum, aut imperatorum, qui vel in haeresim lapsus esset, vel quidquam iussisset, quod pugnare cum religione catholica videretur, fuisse deiectum de principatu auctoritate ecclesiae: quamobrem exempla, quae produci a nostris solent, nullius esse momenti; quaeque in Henricum Caesarem a Gregorio septimo gesta sunt, nova, inaudita, ac proinde reprobanda esse; iniuria obiici, urgerique nostri defendunt. Nam etsi contra Theodoricum Ostrogothum, contra Hunericum Wandalum, contra Odoacrem Herulum arianos reges, contra Zenonem auctorem Henotici, contra Anastasium Mauritium, contra Heraclium Augustos nihil eiusmodi tentatum dicant, propterea quod pontifices timerent, ne maior in ecclesia perturbatio oriretur, et summa confusio; tamen factum

adversus Leonem Isauricum imperatorem, cum rem secundum exitum habituram Grogorius secundus confideret, arbitrantur. Quamquam vero non ii sint, qui universo imperio Leonem auctoritate ecclesiae privatum putent, nihilo secius, parte ipsius imperii diminutum ab Gregorio fuisse contenduut, idque tam testimoniis multorum, gravissimorumque (1) eius temporis, insequentisque scriptorum, quam coniecturis confirmant. Iam vero, qui parte imperii multare quemquam auctoritate sibi divinitus data potest, eum item privare principem posse universo, quo potitur, imperio.

Non morari se, quae Bossuetius idem (2), Natalis Alexander (3), et Dupinius (4) opponunt, nou potuisse nempe Gregorium id iure agere quod sibi esset negatum a Christo. Neque enim id ab se in quaestionem vocari: potuerit ne Gregorius II. an non potuerit; sed utrum exemplum ullum ante Gregorium VII.

(1) Scriptores graeci, qui aut suppares Gregorio fuerunt, aut a maioribus acceperunt, quae monumentis mandarunt litterarum, sunt Theophanem omnium horum antiquissimus, qui in *chronographia ad an.* 13. *Leonis p.* 338. *edit. an.* 1655. ,, Hoc anno, *inquit*, irreligiosius imperator Leo de proscribendis, et deponendis sanctis, et venerandis imaginibus primum ,, tractatum habere coepit: comperto cuius propo,, sito Gregorius papa romanus, scripta prius ad ipsum ,, Leonem decretali epistola, qua de fide quidquam ,, statuere, et antiqua ecclesiae sancita a sanctis pa,, tribus firmata innovare, aut convellere non dece,, re, imperatorem commonet. Italiae tandem, ac Ro,, mae tributa ad ipsum deferenda prohibuit. In ce,, teri Roma vir undequaque sacer et apostolicus Pe,, tri apostolorum Coryphaei consessor eruditione, ,, praeclarisque facinoribus clarebat Gregorius, qui Ro,, mam, atque Italiam, totumque occidentem a Leo,, nis obedientia tam civili, quam ecclesiastica, et ab ,, eius imperio subtraxit ,,. Zonaras ad an. 13. Leonis isaurici *tom.* II. *annal. pag.* 104. *seq. edit. an.* 1687. ,, Qua de causa Gregorius, qui tum Romae veteris ,, ecclesiam gubernabat, repudiata societate praesidis ,, novae Romae, nec non eorum, qui illum seque,, rentur, illos non cum imperatore synodico anathe,, mate obstrinxit, et vectigalia, quae ad id usque tem,, pus pendebantur, inhibuit, icto cum Francis foe,, dere ,,. Cedrenus an. 13. Leon. isaur. *tom.* I. *annal. p.* 453. *edit. an.* 1647. ,, Apostolicus vir, et Petri ,, apostolorum Coryphaei consessor Gregorius .... Is ,, a Leone ob eius impietatem defecit, et pacto cum ,, Francis icto, tributa Leoni denegavit ,,. E latinis scriptoribus Anastasius in vita Gregorii II. *p.* 69. *edit. an.* 1649. ,, Paulus exarchus imperatoris iussione eum,, dem pontificem conabatur interficere, eoque cen,, sum in provincia ponere praepediebat ,,. Idem scribit Glycas in *annal. p.* 281. *edit. paris. hist. byzant. an.* 1660. *hist. miscellan. lib.* XXI. *pag.* 151. *script. rer. italic. edit. an.* 1723. ,, Coepit impius imperator Leo ,, contra sanctas imagines facere verbum, quod cum ,, didicisset Gregorius papa, tributa romanae urbis ,, prohibuit, et Italiae ... Sane Gregorius mactissimos ,, pramol romanos, quemadmodum praedixi ... Leo,, nem per epistolas tamquam impie agentem redar,, guens, et Romam cum tota Italia ob illius imperio ,, recedere faciens ,,. Eadem fere scribunt Sigebertus Otho frisigensis, Gotefridus viterbiensis, Martinus polonus, Albertus abbas stadensis, Vincentius belovacensis, s. Antoninus, aliique, quos laudat Bianchi *lib.* II. *della potestà indiretta della chiesa* §. VII. *p.* 382. *seq.*

(2) Bossuetius *par.* I. *lib.* II. *cap.* XII. *seq. p.* 213. *seq.*

(3) Natalis Alexander *saec.* VIII. *dissert.* I. *pag.* 273. *tom.* V. *edit. paris. an.* 1699.

(4) Dupinius *tract. de antiq. eccl. discipl. diss.* VII. *p.* 504. *seq. edit. an.* 1686. Contra pugnat acriter Iosephus Augustinus Orsius vir eruditissimus, et beneficio Benedicti XIV. pont. max. s. palatii apostolici magister in ea disputatione, quam italico sermone edidit scripsitque *del dominio temporale della chiesa cap.* I. *p.* 1. *seq. edit. an.* 1742., quam quidem disputationem perscripsit, ut illustrissimo viro Iosepho Thumio episcopo gurcensi morem gereret, recitavitque in academia thumiana Romae an. 1742.

extet, quod multatos ecclesiae potestate regno aliquando fuisse imperatores ostendat. Quamobrem adversarios sibi minime constare. Quum enim quaeritur, potuerit ne Gregorius iure in Henricum agere, negant potuisse, quod exemplum afferri ad eam potestatem demonstrandam possit nullum; ubi vero exempla afferuntur, haec vera esse inficiantur, quia, pontifices eam sibi arrogare nequivisse auctoritatem, qua carerent, putant. Quae circuitio si quid efficeret, id sane efficeret, ne Gregorium quidem septimum in Henricum animadvertisse, ut qui, auctore Bossuetio, vacaret potestate animadvertendi in imperatorem. Qua re quid dici potest absurdius? Nostri hoc se in praesentia esse contentos aiunt, ab Gregorio II. factum fuisse, quod exemplo esse Gregorio VII. ad reprimendum Henricum posset.

Subdunt, paullo propius ad propositum nostrum accedere, quod Bossuetius, ceterisque opinionis eiusdem propugnatores ex Gregorii secundi litteris repetunt: *non habere pontificem introspiciendi in palatia, deferendique dignitates regias potestatem.* Sic enim argumentari Bossuetium: si Gregorius regni parte privasset Leonem, facta Gregorii cum dictis pugnassent. At non ignorare Bossuetium esse nostrum omnino neminem, qui pontifici ius directum in *temporalia*, quae vocant, regum concedendum putet, Gregorii autem non de *spiritali* iure, sed de *temporali*, quo pontifex caret, oportere sententiam. Quare non fuisse ab eo sibi, successoribusque ademtam animadvertendi potestatem in reges, qui religionem orthodoxam evertere conarentur, eosque aut diminuendi parte regni, aut declarandi indignos, adeoque privatos imperio; sed negatum, summo sacrorum praesidi ius reges constituendi, eosque quasi supremus mundi dominus sit, pellendi ex regno competere (1). Nihil igitur proficere Bossuetium hoc Gregorii II. loco.

(1) „ Non sunt imperatorum dogmata, sed pontificum, quoniam Christi sensum nos habemus. Alia „ est ecclesiasticarum constitutionum institutio, et „ alius sensus saecularium in administrationibus saeculi: militarem, ac ineptum, quem habes sensum, „ et crassum, in spiritualibus dogmatum administrationibus habere non potes. Et ecce tibi palatii, et „ ecclesiarum scribo discrimen imperatorum, et pontificum: agnosce illud, et salvare, nec contentiosus „ esto. Si quis a te regia indumenta, purpuram, et „ diadema capitis, trabeam abstulerit, et obsequii „ ordines: futurum est, ut ab hominibus turpis, deformis, et abiectus habearis, quem in statum ecclesias redegisti: quod enim ipse non habes, sanctas „ ecclesias ornatu privasti, deformesque reddidisti. „ Nam quemadmodum pontifex introspiciendi palatium potestatem non habet, ac dignitates regias „ deferendi, sic neque imperator in ecclesias introspiciendi, et electiones in clero peragendi „ *Greg. II. epist. ad Leon. Isauric. apud Baron. ad an.* 726. n. 7.

At Paulus diaconus (1), et Anastasius bibliothecarius (2), inquiunt adversarii, huiusce sive *privationis*, sive depositionis non meminerunt. Immo vero, cum a venetis, longobardis, aliisque aegerrime latam Leonis Isaurici improbitatem fuisse, deque novo imperatore constituendo cogitatum scribant, tum addunt, curatum ab Gregorio fuisse, ne quid simile ageretur. Quasi vero romani negent, rem initio, ita ut Anastasius, Paulusque testantur, fuisse gestam, quod spes esset fore, ut Isauricus resipisceret (3). Verum quid post evenerit, id sane est, quod nostri quaerunt, quodque implicari circuitione verborum a Bossuetio, Natali Alexandro, atque Dupinio nullo modo posse arbitrantur. Ubi enim Gregorius animadevertit, frustra omuem ab se susceptum laborem esse, tunc quod impediendum putarat, ipse per se faciundum existimavit, ne quod religio catholica in occidente detrimentum caperet. Quod si huius rei praetermissa a Paulo Anastasioque memoria est, praetermissa quidem certe ab ceteris non fuit, qui et aequales fere temporum illorum, et non minore auctoritate essent. Horum autem testimoniis, quae tam sunt perspicua, detrahere auctoritatem hac una ratione velle, quod Paulus, Anastasiusque tacuerint, hominum esse videri defendunt nostri, qui antecoepta opinione ducantur, non amore, atque studio veritatis.

Ac si series temporum, rerumque ea aetate gestarum ordo consideretur, intelligi profecto nihil perturbate, nihil temere, nihil denique scriptum inepte a Theophane ceterisque fuisse, qui haec de Gregorio prodideruut. Anno imperii decimo Leonem Isauricum de tollendis sacris imaginibus legem tulisse, litterasque ad Gregorium dedisse, quibus significabat, si rem gratam sibi facere, imperialique gratia gaudere vellet, iconas ex ecclesiis auferri praeciperet. His acceptis litteris, eodem anno Gregorium duabus epistolis respondisse, quibus adversarii abutuntur, quibusque hortatus hominem est, ut sibi caveret, deque rebus sacris agere desineret; sin minus, sciret, sibi esse communione ecclesiae interdicendum. Leonem iratum,

(1) Paulus diaconus *de gest. lang. lib. vi. cap. xlix. pag.* 506. *seq. edit. an.* 1723. *tom. i. script. rer. ital.* ,, Omnes Ravennae exercitus, vel Venetiarum talibus ,, iussibus uno animo restiterant, et nisi eos prohi- ,, buisset pontifex, imperatorem super se constituere ,, fuissent aggressi ,,.

(2) Anastasius *in vita Greg. II. p.* 69. *seq. edit. paris. Fabroti an.* 1649. ,, Cognita imperatoris nequitia, ,, omnis Italia consilium iniit, ut sibi eligerent im- ,, peratorem, et Constantinopolim ducerent; sed com- ,, pescuit tale consilium pontifex sperans conversio- ,, nem principis ... Sed ne desisterent ab amore, vel ,, fide romani imperii admonebat ,,.

(3) Vide Anastasii locum modo descriptum.

ducibus exercitus, Exarchoque Ravennae in mandatis dedisse, ut Gregorium insidiis interfici curarent. His intellectis rebus, romanos, longobardosque defensionem pontificis suscepisse, deque constituendo imperatore in occidentis regionibus cogitasse (1). Idque vel exitu anni DCCXXVI., vel initio anni DCCXXVII. evenisse. Restitisse venetis, romanisque Gregorinm. Sed cum triennium frustra expectasset, augerique continenter imperatoris impietatem cognosset, anno 730. synodum episcoporum convocavisse, et damnata haeresi inconomachorum, interdictoque sacris Leone (2), ne quis italus ei pareret, neu tributa penderet imperasse. Haec cum distincte ab Theophane descripta sint, tum a Paulo diacono, Anastasioque bibliothecario implicate, confuseque comprehensa litteris fuisse, ut vix ulla ab his temporum ratio haberetur, quum iis, quae ante contigerant, rebus, eas quae deinceps sunt gestae, coniunxerint, quasi post contigissent. Ex qua re factum esse, ut Antonius (3), et Franciscus Pagii viri alioqui doctissimi a Baronio, qui duas epistolas Gregorii in annum 726. reiecerat, dissentirent, coniecturasque afferrent, quibus in annum 730. referendas esse ostenderent. Ac priorem quidem Pagiorum coniecturam esse, quod Gregorius Germanum patriarcham constantinopolitanum pulsum e throno ecclesiae indicet, quae res an. 730. evenit. Alteram quod meminerit mulierum illarum, quas Leo interfici iussit, propterea quod virum ab imperatore missum, ut imaginem Salvatoris, quae Antiphonete dicebatur, everteret, necassent, quae res item evenit an. 730. Sed his rebus nihil adversarios agere, nostri putant: in primis, quod Leo (4) an. 326. ad Gregorium indictione x., ut ne Pagius quidem iunior negat, de delendis sacris imaginibus scripserit, quodque Gregorius rescribens, in priore epistola, quas hactenus receperat ab imperatore numerarit (5),

(1) Confer Biancum *lib.* II. *delle potestà indirette della chiesa* §. XVI. *p.* 387. *seq.*

(2) Biancus *ibid.*

(3) Antonius Pagius *crit. Baron. ad an.* 730. *n.* 7., et Franciscus Pagius *breviar. rom. pontif. in vita Gregorii II. p.* 528. *seq. tom.* I. *edit. an.* 1717.

(4) Pagius iunior *in vita Gregorii II. ibid. p.* 525. „ Eodem anno septingentesimo vicesimo sexto Leo„ nem Augustum ad Gregorium papam scripsisse, ut „ si imperialem gratiam habere vellet, sanctorum „ imagines deponeret, et vicissim Gregorium II. ad „ imperatorem scripsisse, testantur Paulus diaconus, „ Anastasius, et Thophanes „.

(5) Gregorius II. *epist.* I. *apud Baronium ad an.* 726. *n.* 28. „ Litteras vestrae a Deo custoditae maiestatis, „ ac fraternitatis per Augustalem Spatharocandidatum „ missas accepimus, imperante te indictione XIV. ipsius „ etiam XIV. XV., et I. et II. et III. et IV. et V. et „ VI. et VII. et VIII. et IX. indictionum acceptas „ epistolas suas in sancta ecclesia repositas, in limine confessionis sancti, et gloriosi, ac principis apostolorum Petri diligenter servamus etc. „.

orsus ab iis, quae datae fuerant indictione XIV., quae an. 716. respondet, atque ad eas usque descendens, quae indict. IX. scriptae erant, quae nona indictio an. 726. absoluta est. Addit pontifex: Decem annos recte administratum (1) ab Leone imperium, quin usquam de sacris imaginibus delendis, everteudisque legem ullam scriberet, tunc vero mutasse sententiam ipsum: *Nunc autem*, inquit, *eas dicis idolorum locum implere.* Scripsisse igitur Gregorium priorem epistolam decimo imperii Leonis anno, qui 726. aerae christianorum annus fuit. Praeterea nullam esse iis in litteris Gregorii de negotio Exarcho, ducibusque ab Leone dato, ut ipsum pontificem interficerent, deque venetis, romanisque minantibus bellum, electioneque novi imperatoris commemoratio, quae sane praetermissa minime fuisset, si an. 730. scriptae fuissent. Falsum autem esse, aiunt nostri, quod Pagii de Germano, cum Gregorius scriberet, e sede patriarchali deiecto animadvertent. Neque enim quidquam aliud pontificem queri, quam quod Leo auscultare Germano recusasset. Sed hinc non esse consequens, pulsum continuo fuisse Germanum. Immo vero si pulsus fuisset, id quidem Gregorium numquam fuisse praetermissum. Quid? si subdat, spoliata ab imperatore fuisse templa, quin Germani in costantinopolitana sede agentis habendam (2) rationem putasset, viri et senis, et periti ecclesiasticarum rerum? An haec ille scribere an. 730. potuisset, cum pulsus Germanus e sede esset? Quod alteram coniecturam attinet, errare item Pagios vehementer. Non enim se Stephano monacho, qui saeculo post Gregorium scripsit, quam Gregorio ipsi assentiri malle. Gregorium autem, qui an. 726. litteras dederit, historiam mulierum iussu Leonis interfectarum, nisi eodem anno contigisset, describere nequivisse. Quin etiam ita rem narrare Gregorium, ut significet interfectas mulieres fuisse, antequam Ravenna (3) capta

(1) „ Decem annis Dei benignitate recte acubu„ lasti, neque sacrarum imaginum mentionem feci„ sti, nunc autem eas dicis idolorum locum imple„ re, atque illos, qui eas venerantur, idololatras es„ se etc. „. Greg. *ibid.*

(2) „ Tu ecclesias Dei denudasti, quas sancti pa„ tres anvestiverant, et ornarant, tu spoliasti, atque „ denudasti, *tametsi talem habeas pontificem , dominum* „ *inquam Germanum, fratrem nostrum, et comministrum.* „ Huius debebas, tamquam patris ac doctoris, et tam „ quam senioris, multaque rerum cum ecclesiastica„ rum, cum civilium experientia pollentis, consiliis „ obtemperare „. Greg. *epist.* 1. *ibid.*

(3) „ Cum vero didicerunt, certioresque sunt fa„ cti te Iovinum Spatharocandidatum ad Chalcopra„ tia misisse ad evertendum, et confrigendum Salva„ torem, qui appellatur Antiphonetes etc. adstantibus „ utilibus viris romanis, et ex Francia, ex Wandalia, „ ex Gothia, et ut generatim dicam ex toto interio„ ri occidente. Cum autem advenissent, et in suis

a longobardis esset. Captam autem Ravennam fuisse non an. 725., neque post annum 726. Non anno 725. ut Bachinus in adnotationibus ad Agnelli pontifices ravennatenses (1) scripsit, propterea quod nondum Leo de abolendis imaginibus sacris quidquam statuisset; cum tamen expugnatam a Liutprando Ravennam constet fuisse, ut iniuriam ab imperatore ecclesiae factam ulcisceretur (2). Nec anno 727. quod, dum capta Ravenna ab longobardis est, Paulus patricius Exarchus esset, quem anno (3) 725. Leo in Italiam miserat, quique post, recuperata ve-

„ regionibus singuli generalis tua, pueriliaque facta „ narrarent, tunc proiecta laureata tua conculcarunt, „ et faciem tuam conciderunt, ac delecta habito longobardi, et sarmatae, ceterique qui ad septentrionem habitant, miseram Decapolim incursionibus „ *infestarunt*, ipsamque metropolim Ravennam occuparunt, et eiectis magistratibus tuis etc. „. *Epist.* 2. *Greg. II. ibid.*

(1) Excursu chronologic. ad acta pontif. ravennatum *Agnel. n.* 2. *p.* 167. *tom.* II. *scriptor. rer. italicar. edit. Muratorii.*

(2) Vide locum Gregorii II. supra pag. 188. not. 3. huiusce libri.

(3) Anastasius bibliothecarius in vita Gregorii II. *p.* 88. *edit. paris. Fabroti an.* 1648. „ Res longobardorum Liutprandus generali motione facta, Ravennam progressus est, atque diem obsedit per dies „ aliquot, et castrum pervadens, classes captas abstulit plures, et opes abstulit innumeras. Post aliquot „ dies Basilius dux, Iordanes chartularius, et Iohannes subdiaconus cognomento Lurion consilium „ inierunt, ut pontificem interficerent .... sed tempus „ invenire non potuerunt ... Postmodum Paulus patricius, et exarchus missus in Italiam est, qui denuo, ut hoc scelus perficerent, meditabantur ..... „ Denuo Paulus patricius ad perficiendum tale scelus, „ quos seducere potuit ex Ravenna cum suo comite, „ atque ex castris aliquos misit. Sed motis romanis, „ atque undique longobardis pro defensione pontificis, in Salario ponte spoletini, atque hinc inde duces longobardorum circumdantes romanorum fines „ hoc praepedierunt. Iussionibus itaque postmodum „ missis decreverat imperator, ut nulla imago cuiuslibet sancti, aut martyris, aut angeli ubicumque „ haberetur, maledicta enim omnia asserebat, et si „ acquiesceret in hoc pontifex gratiam imperatoris „ haberet, et si hoc fieri praepediret, a suo gradu „ decideret. Respiciens ergo pius vir profanam principis iussionem, iam contra imperatorem, quasi „ contra hostem se armavit, renuens haeresim eius, „ scribens ubicumque cavere se christianos, eo quod „ orta fuisset impietas talis. Itaque permoti omnes „ pentapolenses, atque Venetiarum exercitus contra „ imperatoris iussionem restiterunt, dicentes, numquam se in eiusdem pontificis condescendere necem, sed pro eius defensione viriliter decertare ... „ Cognita vero imperatoris nequitia, omnis Italia consilium iniit, ut sibi eligerent imperatorem, et Constantinopolim ducerent, sed compescuit tale consilium pontifex, sperans conversionem principis. Ipsis „ interea diebus Exhilaratus dux Neapolis ..... cum „ filio suo Adriano Campaniae partes tenuit, seducentes populum, ut obedirent imperatori, et occiderent pontificem. Tunc romani omnes eum sequuti „ comprehenderunt, et cum filio suo interfecerunt. „ Post hunc et Petrum ducem, dicentem contra pontificem imperatori scripsisse, turbaverunt. Igitur „ dissensione facta in partibus Ravennae ... Paulum „ patricium occiderunt ... Post aliquod vero tempus „ Eutychium patricium eunuchum, qui dudum exarchus fuerat, Neapolim misit imperator, ut illud, „ quod exarchus Paulus, Spatharii quoque etc. ... „ facere nequiverunt, perficeret ille ... Verum eumdem anathematizaverunt Eutychium exarchum ... „ Sed (Gregorius) ne desisterent ab amore, vel fide „ romani imperii admonebat ... Eodem tempore indict. XI. dolo ab longobardis pervasum est sutriense castellum, quod centum quadraginta dies ab eisdem longobardis possessum est ... Eo autem tempore indict. XII. mense ianuario per decem, et „ amplius dies stella, quae antifer vocitatur, cum radiis in caeli apparuit occiduo, cuius radii partem „ aquilonis respiciebant, et usque ad medium caelum se extendebant etc. „. Ludovicus Antonius Muratorius in annalib. ital. ad an. 726. narrare nos scribit non solum litteris, quas Leo ad Gregorium dedit, sed etiam iis, quas Gregorius ad Leonem. Sed cur illas ab Gregorio datas hoc anno non sint, quae a Baronio referri diximus, ne coniecturam quidem affert. Nos igitur deiici de sententia numquam patiemur nisi argumentis, quod voluit, demonstretur. Nam quod addit *ad an.* 727. *pag.* 250. *tom.* IV. *edit. venetae*, neque Pagius fortasse, qui an. 730., neque Baronio, qui an. 726. scripta censet, adiungendam auctorita-

netorum auxiliis urbe, quum id eniteretur, ut edicta imperatoris de sacris iconibus servarentur, seditione populi ravennatis comprehensus, atque interfectus (1) fuit. Id vero contigisse anno 727., quo Pauli loco eunuchum (2) Eutychium impium, sceleratumque virum Ravennam imperator misit, eique in mandatis dedit, ut quae coepta a Paulo essent, perficeret. Quare anno 726. Ravennam ab longobardis expugnatam fuisse. Atque sic porro disputant. Anastasius (3), ubi ordine Ravennae casum, ac restitutionem, mortem Pauli, et adventum Eutychii in Italiam descripsit, occupatum dolis Sutrium ab longobardis indictione xi., quae in annum 728. incidit, et indictione xii., quae desiit an. 729., cometen in caelo visum narravit. Ex qua re cognoscitur, diu ante annum 728. auctore Anastasio, Ravennam in longobardorum ditionem venisse; cumque restituta venetorum ope an. 727. fuerit imperatori, an. 726. a Liutprando fuisse expugnatam. Non esse igitur audiendum monachum in aliud tempus martyrium fortissimarum mulierum referentem, quae Salvatoris imaginem Antiphoneten appellatam defenderant; cum Gregorius, qui ea aetate et pontificatum romanae ecclesiae obtinebat, et litteras ad imperatorem dabat, prodiderit, hoc, aliisque flagitiis Leonis, permotos longobardos fuisse, ut provincias populi romani vastarent, Ravennamque in potestatem redigerent; quod anno 726. evenisse demonstratum est, qui annus decimus imperii Leonis fuit.

Labuntur praeterea, qui Pagios errantes consectati, deserendos existimant, dum edicta de tollendis imaginibus proposita anno 726. fuisse scribunt. Nam edicta publicata fuisse ante expugnatam ab longobardis Ravennam constat. Ravennam autem anno 726. captam diximus. Sequitur ergo edicta fuisse proposita ante septingentesimum vigesimum ac septimum aerae christiano-

tem esse; quoniam dicit, nec probat, nihili pendimus. Fatetur idem Muratorius, post edicta Leonis de imaginibus, et iussum exarchum ut pontificem interimeret, et obsessam Ravennam, et gesta, quae deinceps narrantur ab Anastasio. Non repugnat Iosephus Augustinus Orsius sacri palatii apostolici magister ord. praed. vir sane doctissimus, quamquam Pagium secutus est, qui epistolam Gregorii, quas Baronius in an. 726. retulit, in annum 730. reiecit. Quo in re viro equidem tanto, et magistro meo haud assentior. *Trattato della origine, del dominio e della sovranità dei romani pontefici sopra gli stati loro temporalmente soggetti* cap. 1. *p.* 11. *edit. Rom* an. 1742.

(1) Vide Muratorium *ibid. p.* 251.

(2) Confer locum Anastasii supra descriptum, et Muratorium *ibid. p.*253.*seq.* Sed haec refert ad an.728

(3) Murat. *ibid. p.* 254.

rum annum. Quamobrem qui anno 730. et lata, et vulgata censent, nae hi vehementer errant (1).

Est vero, ne gravius dicamus, ridiculum, quod Natalis Alexander, Bossuetiusque (2) animadvertunt, scriptoribus graecis, quales (3) Theophanes, Cedrenus, iique, quorum est paullo ante facta mentio, non esse adiungendam fidem, propterea quod inimici ecclesiae romanae cum essent, id omni ope enitebantur, ac contendebant, ut ei quam possent gravissimam invidiam crearent. Nam si incitati odio, malevolentiaque Cedrenus, Zonaras, et Glycas fuissent, non laudassent Gregorium, sed reprehendissent, quasi arrogasset sibi quod pontifici concedendum non videretur. Dici autem vix potest, quam illi optimum pontificem eo in primis commendent nomine. Sed fac Cedrenus, Zonaras, Glycas incitati odio in ecclesiam romanum fuerint, ut qui schisma graecorum sequerentur, Theophanemne quisquam male fuisse, ob schisma, in latinos animatum dicet? quod schisma tempore primum Photii, qui potitus diu post Theophanis mortem

(1) Vide Biancum *lib.* II. *della potestà indiretta* §. XVI. *p.* 394.

(2) Bossuetius *ibid. lib.* II. *cap.* XVII. *p.* 221.

(3) Etsi deremus nullum omnino latinum scriptorem nobis praeivisse, tamen firma constaret nostra graecorum scriptorum auctoritate sententia. Ac praeter graecos nullum esse, qui haec tradiderit, fatentur Orsius *ibid. pag.* 6., et Biancus *ibid. pag.* 398. Sed Anastasius, qui dicitur, quamquam in vitis pontificum nihil eiusmodi scripsit, in historia tamen ad an. *Leonis III. pag.* 136. *eiusd. edit. Fabroti*, „ Sane, inquit, Gregorius egregius praesul romanus, quemadmodum praedixi, Anastasium una cum libellis abiecit, Leonem per epistolas tamquam impie agentem redarguens, et Romam cum tota Italia ab *illius imperio recedere faciens* „. Et paullo ante. „ In seniori vero Roma Gregorius sacratissimus vir apostolicus, et Petri verticis apostolorum consessor, verbo, et actu coruscans, qui removit Romam, et Italiam, nec non et omnia tam reipublicae, quam ecclesiae iura in Hesperiis ab obedientia Leonis, et imperii sub ipso constituti „. At haec dicunt adversarii a graecis accepit. Non nego. Verum si falsa fuissent, sibi adoptanda non putasset. Sed veniamus ad graecos. Theophanes *pag.* 342. *chronographiae edit. paris. Goarii an.* 1655. „ In veteri Roma vir undequaque sacer, et apostolicus Petri apostolorum coriphaei consessor eruditione, praeclarisque facinoribus clarebat Gregorius, qui Romam atque Italiam, totamque occidentem a Leonis obedientia tam civili, „ quam ecclesiastica, et ab eius imperio ἀπέστησε, „ *subtraxit* „. Sic vertit Goarius scriptor gallus. Anastasius vertit, ut modo vidimus: *recedere faciens*. Bossuetius *pag.* 214. *cap.* III. vertendum putat ad defectionem perpulit, quod rebellionem indicat, ut Theophani conflet invidiam. Id vero Anastasio numquam venit in mentem. Ac venire quidem non poterat, cum laudari tantopere ab Theophane pontificem videret. Confer Biancum *ibid. p.* 399. Cedrenus *in Leon. Isaurico pag.* 453. *edit. paris. an.* 1647. Ἐν δὲ τῇ Ῥώμῃ Γρηγόριος ἀποστολικὸς ἀνὴρ, καὶ Πέτρου τοῦ κορυφαίου σύνθρονος. *In vetere autem Roma Gregorius apostolicus vir, et Petri coryphaei consessor.* Glycas *annal. par.* IV. *p.* 281. *edit. paris. an.* 1660. Τότε καὶ Γρηγόριος ὁ πάπας Ῥώμης γράφει πρὸς τὸν βασιλέα Λέοντα περὶ τῶν εἰκόνων, ἀλλὰ τον αἰθιόπα πλύναι μὴ δυνηθεὶς, τοὺς φόρους τῆς Ἰταλίας, καὶ Ῥώμης ἐκώλυσε πρὸς τὸν βασιλέα, καὶ τὴν ὅλην δὲ χώραν αὐτῶν τῆς ἐξουσίας ταύτης ἀπέστησε. „ Gregorius papa Romae „ scripsit ad Leonem regem de imaginibus, sed aethiopem lavare minime valens, cavit ne imperatori tributa Romae, atque in Italia solverentur regi, et „ omnem regionem eorum potentiae ipsius subtraxit „. Quid autem in horum verbis est, quod odium, livoremque graecorum in pontificem ostendat? An laudes in convicia adversarii numerabunt?

patriarchatu est, conflatum fuisse liquet. Quo in genere gravissimus sane est Bossuetii viri alioqui doctissimi error, qui, Michaele Balbo imperatore, Theophanem chronographiam scripsisse putat. Leone enim Armeno imperatore mortuus est confessor Theophanes. Itaque ante annum imperii Michaelis Balbi primum, qui summam regni obtinuit anno 820. Quo magis miror quid fuerit, quod idem ipse Bossuetius Nicolai pontificis litteris uteretur, quo graecos inimico ea etate in latinos animo fuisse demonstraret (1). Nicolaus enim I. litteras ad gallos dedit, quas adversarius laudat, an. 867. vicesima tertia octobris die; nam ei anno indictio I. respondet (2). Theophanes autem ante annum 820. decesserat. Quemadmodum ergo ex litteris Nicolai I. ad gallos datis effici poterit, Theophanem male fuisse in nostros homines, in primisque in pontificem Gregorium animatum? Quid? si Michaelem Balbum imperatorem unum atque eumdem hominem ac Michaelem Theodorae filium Augustum fuisse Bossuetius affirmare videatur, ad quem postremum Michaelem aliquot sunt ab Nicolao scriptae epistolae? At hoc errore gravior esse vix ullus poterit in historia. Sed quid multis est opus? Malo certe in latinos animo, quod saepe dixi, litteris quidquam mandatum ab Theophane optimo, sanctissimoque viro numquam concedam. Nam is non solum non vituperavit, neque reprehendit ob multatum occidentis imperio Leonem, sed etiam laudavit Gregorium.

At Theophanes, inquit, accepit ab his, qui commotum fuisse Leonem in Gregorium iactabant, propterea quod, ut malevolorum opera in vulgus fama manaverat, tributa imperatori pendi vetuisset. Atque hoc sensu intelligi Anastasii in Gregorii vita sententiam oportere (3) statuit. Qua in re Muratorium video esse Bossuetio consentientem (4). Verum haec non arbitrio statuenda Bossuetii, Muratoriique sunt, sed veteribus monumentis. Nullum autem monumentum vetus producitur, quod praesidio esse adversariis videatur. Namque Anastasii locus, non calumnia dicta haec

(1) Haec omnia simul turbat Bossuetius *par. I. lib. II. cap. XII. p. 214.* ut evincat, Theophanem minus aequum fuisse latinis.

(2) *Tom. VIII. concilior. edit. Labbaei paris. an* 1671. *p.* 466. *x. kal. nov. ind. I.*

(3) Bossuetius *lib. II. cap. XVII. p.* 222.

(4) Muratorius *ibid.*

adversus Gregorium, sed imperatorem illi ob hanc etiam caussam fuisse inimicum indicat, quod cavisset, ne tributa itali haeretico penderent (1). Quam sane rem, cum in historia veram esse confirmet, non est cur esse in controversiam revocandam arbitremur. Iam vero quis credat Theophanem, qui fraudes, calumniasque Leonis accurate conquisivisset, scripsissetque, in tam gravem errorem incidisse, ut Gregorio tribueret, laudique duceret, quae per summam iniuriam sparsa in vulgus ab improbis fuissent (2)? Ac re quidem ipsa demonstrari poterit, factum id ab Gregorio fuisse, quod Bossuetius factum nollet. Etenim iam usque ab eo tempore imperatores Graeci hanc imperii partem amiserunt. Quis vero in caussa fuit, cur itali iugum excuterent graecorum imperatorum, nisi is, quem historici eius rei fuisse auctorem memoriae tradiderunt (3)? Dicet fortasse; romanos a longobardis vexatos, atque oppressos, quum deserti ab imperatore essent, neque Constantinopoli auxilia, quibus se tuerentur, sperarent, confugisse opportune ad Carolum Martellum in Galliam (4) auxilium postulatum. Id vero, nostri fieri sine auctoritate romani pontificis potuisse negant, qui iuris iurandi religione, qua se obligarant imperatori, romanos solveret, potestatemque implorandi patrocinium gallorum, seseque in fidem eorum permittendi, daret. Neque enim dici a quoquam orthodoxorum sine summa iniuria posse putant, defecisse (id quod nefas esset) ab imperatore romanos, eiusque facinoris pontificem non hortatorem fuisse modo, sed etiam adiutorem. Ita fieri, ut cum adversarii neutrum velint, vel eius aetatis historicorum fidem, diligentiamque desiderent, vel coniecturis tam levibus uti soleant, ut implicari ma-

(1) Anastasius *ibid.* ,, Paulus exarchus imperatoris ,, iussione eumdem pontificem conabatur interficere, ,, eo quod censum in provincia ponere praepediebat,,. Hoc idem fere scribit in historia, ex qua locum supra descripsimus pag. 191. not. 3., verumque esse confirmat. At accepit ab Theophane, quod in historia Anastasius dixit. Parvi refert unde acceperit. Certe nunquam probasset, si iactatum ab inimicis, non verum fuisse putasset.

(2) Vide Biancum *ibid. p.* 404.

(3) Confer Biancum *ibid.*

(4) Monachi Benedictini in indice chronologico tom. III. *rer. gallic. et franc. edit. an.* 1741. *ad an.* 741. *pag.* 90. ,, Gregorius romanus pontifex, inquiunt, ad ,, Carolum claves s. sepulcri cum vinculis s. Petri, et ,, magnis muneribus mittit, ei consulatum promittens, si ecclesiam romanam a longobardorum crudelitate liberaret, et ab eorum partibus recederet. ,, Carolus summi pontificis legatos honorifice suscipit, ,, ad eamque cum multis muneribus Sigebertum abbatem s. Dionysii, et Grimonem abbatem corbeiensem mittit ,,. Confer *chronicon s. Dionysii lib.* v. *pag.* 312., *tom. eod. Chronicon breve ex bibliot. Thuani ad an.* 741. *ibid. pag.* 366., *annales francorum Ludovici du Four ibid. p.*703., epistolas Gregorii III. ad Carolum apud Sirmondum *tom.* I. *concilior. Galliae pag.* 525. et 527., *et tom.* IV. *script. rer. gallicarum, et francicar. p.* 92. *seq. edit. monach. s. Mauri an.* 1741. scriptoresque, quos laudat Biancus *ibid. p.* 405.

gnopere videantnr. Futuros autem aliquos, qui fas esse populo censeant, de rebus sacris sententiam ferre, contraque regem, quem reum esse violatae religionis arbitretur, ad arma concurrere, quin esse illius auctoritate, consensioneque opus existimet, quem esse iudicem controversiarum religionis plane constet; inducere se animum, ut credant, non posse. Nam esse et populum sibi quod ad se minime pertineat sumturum, et periculum futurum, ne crebrae, perniciosaeque seditiones oriantur, quae non perturbent modo, sed etiam labefactent rempublicam. Quum igitur exploratum, certumque sit, populum romanum, magnamque partem incolas Italiae (propterea quod Leonem, deincepsque Constantinum Copronymum in haeresim incidisse, bellumque sacris imaginibus intulisse, viderent) imperata facere recusasse (1), seque pontifici tradidisse in potestatem, atque ab gallis regibus auxilia postulasse, qui pulsis deinde longobardis romanum principatum, exarchatum, provinciam Aemiliam, urbesque aliquot, quae ante graecorum imperio subiectae fuerant, restituerunt; aut haec omnia in defectionibus, latrociniisque numeranda esse putandum, aut ius esse populo principem religionis reum deserere, aut denique cives religione iuris iurandi, auctoritate pontificis, solutos, nova imperia quaesisse. Cum primum, alterumque nolint, tertium saltem concedere adversarios oportere. Atque ostendisse quidem Gregorium II. pontificem maximum, quae sibi in hoc genere data divinitus potestas esset, cum initio iratos, aegreque impietatem imperatoris ferentes romanos, venetosque represserit, coegeritque, ne, quod cogitarant, novum imperatorem deligerent, ut qui speraret Leonem errandi, saeviendique finem facturum; at ubi nihil ab se agi animadvertit, facultatem eis agendi dederit, quod esse opportunum, frugiferumque Italiae iudicassent (2).

Atqui decretum nullum Gregorii scriptores latini, graecive commemorant, ex quo intelligi possit, auctoritate pontificis fuisse Leonem parte imperii diminutum. Quin etiam ne suspicari quidem se posse adversarii scribunt, cur violatae religionis caussa

(1) Adeundus Orsius tract. *della origine del dominio e della sovranità de' romani pontefici sopra gli stati loro temporalmente soggetti* cap. 1. seq. pag. 4. seq. edit. an. 1742., qui rem veteribus documentis egregie confirmat.

(2) Vide Anastasii locum, quem supra descripsimus, et Theophanis, Cedreni, Glycae, atque Zonarae, quae item paullo ante dedimus testimonia.

Italiae principatu iconoclasta imperator exciderit, Siciliae autem, ceterarumque regionum non item.

Nostri, esse pleraque ab historicis commemorata respondent, quae anctoritate regum, pontificumque sancita, atque perfecta fuerunt, quin decretorum, quibus sancita (1), perfectaque sint, facta usquam fuerit ab iisdem scriptoribus mentio. Neminem autem esse, qui ea in dubium revocanda putet. Nam quod acta perierint conciliorum romanorum, quae Gregorio II. et Gregorio III. pontificibus adversus iconoclastas habita sunt; concilia eadem convocata non fuisse, quis est, qui defendat novorum historicorum? Cum autem nemo sit, nihil profecto esse cur quisquam statuto Gregorii romanos libertatem recuperasse, venisseque in pontificum potestatem neget. Multa esse generis eiusdem (2) quae a nostris scriptoribus animadversa cum sint, non est necesse, ut huc esse transferenda putem. Quod parte imperii diminutus, non universo privatus regno Leo Isauricus fuerit, mirabile adversariis quidem videri posse, iis autem, qui antecoeptis praeiudicatisque opinionibus minime ducantur, non posse. Nec enim principem deiciendum a pontifice de dignitate, et gradu esse, si idem prospiciat pontifex suam sive declarationem, sive constitutionem, aut secundum exitum non habituram, aut ob potentiam tyranni perniciosam ecclesiae, reipublicaeque futuram. Quid namque commodi, si nihil profecerit, pontifex capiet? Exercitus autem in oriente et fortes, et copiosos fuisse, ex quibus (si quid esset actum, quod Leoni minime placeret) vehementer esset nostris catholicis metuendum. Siciliam, Italiaeque partem, quam graeci moderabantur, sine maiore incommodo, ac periculo et religionis, et civitatum deripi de Augusti Iconoclastae imperio nequivisse. Accipiendum igitur fuisse, quod retineri tuto posse videretur. Cetera in aliud tempus differenda, cum spes sese rei bene gerendae ostentavisset. Id vero factum (3) deinceps fuisse, cum exarchatus, urbesque aliquot, auxiliis francorum, redactae fuerint in pontificum potestatem.

Sed habere se Bossuetius et illustre, et satis grave monumentum censet, ex quo post Gregorium II. subiectos imperatori grae-

(1) Anastas. *ibid.* *p.* 69., et de Gregorio III. *ibid.* *pag.* 72.

(2) Biancus *ibid.* *p.* 406. *seq.*

(3) Biancus *ibid.* *p.* 407. *seq.*

corum romanos fuisse demonstrari, atque effici plane possit. Reperiri namque epistolam Gregorii III. pontificis maximi dicit, inque extrema epistola annorum (1) Leonis, quasi summam imperii teneret, fit mentio. Non enim fieri potuisse existimat, ut romanis in libertatem adductis, notae temporum repeterentur ex annis principum, qui nihil obtinerent in maiore parte Italiae potestatis. Itaque Baronium (2) exagitat, quasi oscitans hallucinatus sit, quod ad haec animum advertere neglexisset.

Rem nostri contra esse ac Bossuetius (3) censeat, arbitrantur. Ex notis enim temporum, quae litteris pontificum subiici consuerant, concludi nullo modo posse, dominatione ulla, imperiove potitum fuisse Gregorii I. tempore Leonem Romae. Gregorii namque secundi, tum Zachariae, deinde Stephani secundi, ac tertii aetate potestatis in Italia graecos imperatores multo habuisse minus. Id non Anastasii auctoritate modo constare, sed etiam censensione (4) historicorum. At epistolis eorumdem pontificum nota subiici temporis ex annis petita eorum, qui tenebant orientis (5) imperium. Quamobrem non Baronium, qui nihil vis huiusmodi notis inesse cognovit, sed Bossuetium, qui plus ipsis, quam oportebat, tribuerit, esse reprehendendum. Notariorum id quidem, si modo sit ullum, peccatum fuisse, qui quod usu invaluerat, ut anni publicis monumentis adscriberentur imperatorum, immutandum non putarint. Ergo ut ante fieri consueverat, cum imperatores et rebus gestis et pietate illustres rempublicam moderarentur, ita factum temporibus Gregorii III., Zachariae, Stephanique tertii fuisse, ut Leonis, et Costantini Copronymi anni in diplomatibus notarentur, iidemque etsi tot epi-

(1) Apud Labbeum *tom.* VIII. *concilior. p.* 396. *edit. venetae.* „ Kalendis martii imperante domino piissimo Constantino a Deo coronato imperatore an. 36. post eius consulatum an. 18., sed et Leone maiore imperatore eius filio an. 4. indict. 8. „.

(2) Baron. ad an. 739. num. 4.

(3) Bossuetius *ibid. lib.* II. *cap.* XVIII. *p.* 223.

(4) Paulus I. *epist.* VII. *ad Pipinum pag.* 412. *edit. concil. Labbei venet.* „ Significans nobis, quod nefandi graeci inimici sanctae Dei ecclesiae et orthodoxae fidei expugnatores Deo sibi contrario super nos, et ravennatium partes irruere cupiunt, atque munitionem facere etc. quia ut plenissime satisfacta est vestra excellentia non ob aliud ipsi nefandissimi nos persequentur graeci, nisi propter sanctam, et orthodoxam fidem, ac venerandorum patrum piam traditionem, quam cupiunt destruere, atque conculcare „. Sed scriptorum cum italorum, tum gallorum testimonia collegerunt Iustus Fontaninus archiepiscopus ancyranus, cuius immortalis memoria ob insignem doctrinam, et eruditionem semper erit, *lib.* 1. *del dominio temporale della chiesa sopra il ducato di Parma ec.* §. V. *pag.* 9. *seqq. edit.* an.1720., Orsius *ibid.*, et Biancus *ibid. p.* 411. *seq.*

(5) „ Datum nonis februarii imperante Domino piissimo Augusto Constantino a Deo coronato magno imperatore an. 40. post consulatum eius an. 20., sed et Leone imperatore eius filio an. 7. *ind.* II. „ *apud Labbeum ibid. p.* 465. Vide Biancum *ibid. p.* 413.

scoporum consensu in synodis romanis a pontifice propter haeresim damnati, nihilominus *piissimi* appellarentur. Piissimos autem fuisse a pontificibus haereticos vocatos, non vero imprudentia, imperitiaque notariorum, qui credat futurum omnino neminem. Atque nos scilicet tam fuisse Leonem, et Constantinum, Gregorio II. pontifice, principes romanorum fateri, quam fuisse eosdem *pios* Bossuetius arbitratur.

Negant deinde nostri Constantinum Copronymum nulla fuisse diminutum imperii parte. Exarchatum enim eodem imperatore redactum in romanorum pontificum potestatem fuisse, idque veteribus monumentis constare (1).

(1) Eo quidem tempore, quo Gregorius III. pontificatum obtinebat, romanos pontifici paruisse constat. Continuator enim Fredegarii *inter opp. Greg. turon. edit. Ruinartii an.* 1699. haec habet ad an. 741. „ Eo tempore bis a Roma sede sancti Petri apostoli „ beatus papa Gregorius claves venerandi sepulcri „ cum vinculis s. Petri, et muneribus magnis, et in„ finitis, legationem, quod antea nullis auditis, aut „ visis temporibus fuit, memorato principi destinavit; „ eo pacto patrato, *ut a partibus imperatoris recederet,* „ *et romanum consulatum praefato principi Carolo sanci*„ *ret* „. Annales metenses *ad an.* 741. *p.* 271. *tom.* III. *hist. franc. scriptor. edit. Duchesnii an.* 1641. de romanis sic habent: „ Epistolam quoque decreto romanorum „ principum sibi praedictus praesul Gregorius mise„ rat, quod sese populus romanus, *relicta imperatoris* „ *dominatione,* ad suam dominationem, et invictam „ clementiam convertere voluisset „. Quamobrem errat Cointius *qui tom.* V. *annal. francor.* an. 741. n. 3. scribit Romam ad annum usque 786. imperatoribus paruisse. Sed contra hunc, qui vitiatum esse continuatoris Fredegarii locum putat, agit accurate Ruinartius scriptor item gallus *in not. ad eundem locum pag. ead.* Atque vulgatam quidem *continuatoris* lectionem asseruit esse sinceram auctor *annal. metens. loc. cit. an.* 742. Rursum in collectione canonum cardinalis Deusdedit Victori III. dicata, quae Romae ms. servatur in bibliotheca vaticana, *lib.* I. *cap.* CXC. extat *Gregorii III. epistola data ad omnes episcopos in Tuscia longobardorum etc.*, quam refert Fontaninus *dissert. historica de summo apostolicae sedis imperio in urbem, comitatumque Comacli in append. monum. n.* 1. *p.* 1. *edit. an.* 1709. et ex qua colligitur, romanos anno 740. deditos in pontifici potestatem. Adeundus Fontaninus *ibid. p.* 2. Zacharia pontifice multo minus graecis imperatoribus subiecti romani erant. Confer Anastasium *in vit. Zachar. p.* 75. *edit. eiusd.*, et e nostris Fontaninum *eiusdem dissert. hist. n.* 105. *p.* 78., Biancum *ibid. p.* 409. Hoc idem magis magisque ex actis Stephani III. pont. constat. Cum enim armis Aistulphi regis longobardorum opprimeretur, qui Aistulphus in oppida ecclesiae, ducatumque romanum invaserat, Romamque in potestatem redigere conabatur, Stephanus ad Pipinum regem gallorum confugit, eumque obsecravit, ut ecclesiae romanae defensionem susciperet. Anastas. *in vit. Steph. III. p.* 83. *seq. edit. eiusd.* Pipinus pontifici morem gerens, in angustiis Alpium cum Aistulpho conflixit, victoque longobardo, huic praecepisse, ut urbes ecclesiae restitueret, Ravennamque cum pluribus aliis civitatibus sancto Petro cedere ne recusaret. Leo Marsicanus hostiensis dictus *lib.* I. *cap.* VIII. *script. rer. italic. tom.* IV. *p.* 272. *edit. Muratorii an.* 1723. „ Ravennam, et viginti olim civitates (an. 754. quo tem„ pore Copronymus imperio potiebatur in oriente) „ supradicto Aistulpho abstulit, et sub iure apostoli„ cae sedis redegit. Sed cum promissis Aistulphus mi„ nime stetisset, rursum Stephanus auxilium Galli im„ ploravit, qui oppresso longobardo rege, pontifici „ exarchatum dedit „. *Anast. ibid. p.* 83. *seq.* Huius foederis cum gallis a Stephano initi meminit Paulus I. Stephani frater *epist. ad Pipinum regem p.* 433. *tom.* VIII. *concilior. edit. venetae an.* 1728. Consule Fontaninum *ibid. p.* 78. *seq.* Iam vero cum non longe Ticino abesset Pipinus, ei obviam legati Constantini Copronymi processerunt, qui exarchatum imperatori restitui peterent, quibus id se ille negavit facturum. *Anastas. ibid. p.* 83. *seq.* An exarchatum solum petiissent, praetermissa mentione Romae, si ea ad imperatorem ea aetate pertinuisset? Credat iudaeus Apella, non ego. Haec cum an. 755. contigerint, ut recte est animadversum a Pagio iuniore *in brev. vit. Steph. II. num.* 18., quis tam est ineptus, qui an. 757. Romae Copronymum imperio potitum putet? At litteris Stephani ad Fulradum s. Dionysii abbatem adscribitur nota temporum hoc modo. „ IV. kal. martii imperante do„ mino piissimo Constantino a Deo coronato impe„ ratore an. 38. post eius consulatum an. 18., sed et „ Leone maiore imperatore eius filio an. 4. *indict.* X. „

Veniunt mox ad Childericum gallorum regem. Hunc Zachariae pontificis auctoritate a subditis deiectum de principatu fuisse, eiusque loco Pipinum Caroli magni patrem fuisse appellatum regem pugnant (1). Usum commode hoc exemplo Gregorium VII. fuisse cum de exturbando ex regno Henrico cogitasset. Rem enim ab gallis scriptoribus litterarum mandatam (2) monumentis, revocari in controversiam non posse. Iohannis Launoii, qui saeculo superiore adiuncta haec Eginhardi historiae fuisse contenderet, nullius momenti rationes (3) esse. Itaque fuisse illi ab Charlasio in libro, quem de gallicanis libertatibus (4) edidit, cumulatissime satisfactum. Ab utroque tamen fuisse peccatum, quod annales laureshamenses, quos sane et veteres, et magnae auctoritatis esse censent, Eginhardo tribuendos putarint. Quod autem Launoius existimat, Eginhardum, in Caroli magni vita, cum annalium laureshamensium auctore pugnare, cum ille Stephani pontificis (5), hic Zachariae auctoritate tradiderit fuis-

tom. XIII. *concil. edit. venetae pag.* 396. Ita scilicet ille, cum tamen *epist.* XV. ad Pipinum *ibid. p.* 382. scripsisset nulla facta mentione imperatoris. „ Te conin- „ ro, quoniam nostra, et omnes romanorum populi „ animas post Deum, et eius principem apostolorum „ in sua Deo protecta excellentia, et gente francorum „ a Deo tibi commissa pendent, quia vobis animas „ omnium nostrorum romanorum tradidimus „. Quid, si Paulus I. cum intellexisset Copronymum id niti, ut Ravennam reciperaret, litteras am ad Pipinum dedit, ex quibus locum paullo ante descripsimus? Ipse in diplomate, quo privilegia quaedam monasterio s. Hilarii Ravennae concessit, eam notam temporum adhibuit, quam item supra produximus. Sed de diminuta parte imperii Leone, consule Baronium ad an. 730. num. 4. seq., Bellarminum *lib.* V. *de rom. pont. cap.* VIII. *p.* 452. *tom.* I. *edit. eiusd.*, Schulchenium *ibid. cap.* XIII. *p.* 578. *seq.*, Charlasium *lib.* XIII. *de libert. eccl. gallic. cap.* I. *p.* 39. *seq.*, Orsium *ibid. cap.* I. *p.* 1. *seq.*, Fontaninum *ibid.*, et Biancum *ibid.* Mitto ceteros, ne sim longior, quam oportet.

(1) Vide notationem superiorem.

(2) Annal. laureshamenses ad an. 752. *tom.* III. *script. rer. gallic. Chesnii ed. an.* 1641. „ Hoc anno secundum romani pontificis sanctionem, Pipinus rex „ francorum appellatus est, et ad huius dignitatem „ honoris unctus sacra unctione manu sanctae memo- „ riae Bonifacii archiepisc. et martyris ..... elevatus „ in solium regni in civitate Suessione: Hildericus „ vero, qui falso regis nomine utebatur, tonso capi- „ te in monasterium missus est „. Annales loiseliani ad an. 749. 750. *p.* 33. *tom.* V. *edit. an.* 1744. „ Et Za- „ charias papa mandavit, ut melius esset, illum re- „ gem vocari, qui potestatem haberet, quam illum, „ qui sine regali potestate manebat .... Per auctori- „ tatem ergo apostolicam iussit Pipinum regem fie- „ ri ... Pipinus more francorum electus est ad re- „ gnum, et unctus per manus sanctae memoriae Bo- „ nifacii archiepiscopi, et elevatus a francis in regno „ suo in Suessionis civitate „. Annales francorum a Pithoeo editi ad an. 752. ut Biancus *ibid. refert.* „ Za- „ charias papa ex auctoritate s. Petri apostoli man- „ dat populo francorum, ut Pipinus, qui potestate re- „ gia utebatur, nominis quoque dignitate frueretur. „ Ita Hildericus rex, qui ultimus merovingorum fran- „ cis imperavit, depositus, et in monasterium missus „ est. Pipinus vero in civitate Suessionum etc. a s. Bo- „ nifacio archiepiscopo in regem unctus, regni hono- „ re sublimatus est „.

(3) *Parte* III. *epist.* II. *tom.* V. *opp. pag.* 438. *seq. edit. an.* 1731.

(4) Antonius Charlasius *lib.* VII. *cap.* V. *p.* 59. *seq. tom.* II. *edit. an.* 1720.

(5) Eginhardus *in vita Caroli Magni tom.* V. *script. rer. franc. et gallicar. edit. monachor. s. Mauri pag.* 89. „ Gens merovingorum, de qua franci reges sibi crea- „ re soliti erant, usque in Childericum regem, qui „ iussu Stephani romani pontificis depositus, ac de- „ tonsus, atque in monasterium trusus est, durasse „ putatur ... Pipinus autem per auctoritatem roma- „ ni pontificis ex praefecto palatii rex constitutus „. Confer annales metenses ad an. 754. *pag.* 336. *tom.* V.

se Childericum regno privatum, leve esse. Pipinum bis consecratum, unctumque fuisse gallorum regem, ut est sapienter animadversum a Pagio, primum Zacharia, tum Stephano III. (1) pontificibus. Itaque nihil esse inter Eginhardum, et historiae laureshamensis scriptorem pugnae. Alterum enim quod Stephanus perfecit, alterum quod coepit Zacharias, memoriae tradidisse. Etenim sive anno 752., sive, ut alii putant, anno 751. (2), quorum quidem postremorum ad similitudinem veritatis propius accedere videtur sententia, Zacharias inungendum gallorum regem Pipinum sanxit, obiisse certe eumdem pontificem quinta, ac decima martii die anno 752., Stephanumque, qui decimo die post pontificatum obtinuit, insequenti ann. 753. in Galliam profectum, iulio mense anni 754. in sandionysiano coenobio unxisse rursum, consecrasseque Pipinum, ratumque habuisse, quod Zacharias de Childerico statuerat. His praesidio esse anonymum scriptorem et diligentem, et aequalem temporum illorum, qui utriusque unctionis, consecrationisque mentionem fecit, ut nullus esse posthac videatur de ea (3) re dubitandi locus. Quare Natalem Alexandrum (4) qui Eginhardum accuset, quasi novum quidpiam et excogitarit, et monumentis mandarit historiarum, magno in errore versari, convincique facile eius aetatis, qua gesta res fuit, monumentis posse. Repelli praeterea Natalem testimonio Nibelungi (5), qui appendicem ad historiam iussu Childebrandi avunculi Pipini regis editam scripsit. Accedere autem ad haec ano-

edit. eiusd. rer. gallic. script. Anastasius *in vita Stephani III. p.* 85. *edit. eiusd.* „ Ordinavit, *ait*, secundum „ morem maiorum unctione sacra Pipinum piissimum „ principem francis in regem, et patricium romanorum, et filios eius duos felici successione Karlum, „ et Carlomannum eodem coronavit honore etc. „.

(1) Vide Biancum *ibid. p.* 306., et Franciscum Baldinum virum doctissimum *in not. ad vit. Steph. III.* ab Anastasio perscriptam *tom. IV. opp. de vit. pontif. Anastas. edit. rom. an.* 1735. *p.* 239.

(2) Confer Baldinum *ibid.*

(3) Scripsit is auctor an. 767. ut ipse testatur. Eius testimonium refertur a Mabillonio *de re diplom. lib.* V. *tab.* XXIX. *pag.* 384. *edit. an.* 1709. „ Nam ipse „ praedictus domnus florentissimus Pipinus rex pius „ per auctoritatem, et imperium sanctae recordationis domini Zachariae papae, et unctionem sancti „ chrismatis per manus beatissimorum sacerdotum „ Galliarum, et electionem omnium francorum tribus „ annis antea in regni solio sublimatus est; postea „ per manus eiusdem Stephani pontificis die uno in „ beatorum praedictorum martyrum Dionysii, Rustici, et Eleutherii ecclesia ... in regem, et patricium „ una cum praedictis filiis Carolo, et Carlomanno in „ nomine s. Trinitatis unctus, et benedictus est .... „ Et tali omnes interdicto, et excommunicationis lege constrinxit, ut numquam de alterius lumbis regem in aevo praesumant eligere, sed ex ipsorum, „ quos divina pietas exaltare dignata est, et sanctorum apostolorum intercessionibus per manus vicarii ipsorum beatissimi pontificis confirmare, et consecrare disposuit „.

(4) Natalis Alex. *hist. saec.* VIII. *dissert.* 2. *tom.* V. *p.* 737. *seq. edit. paris. an.* 1699.

(5) Franciscus Baldinus *in adnotat. ad Zach. pontif. vitam tom.* IV. *opp. Anastasii* p. 224. *edit. an.*1735.*rom.* „ Auctorem appendicis, *inquit*, ad historiam iussu Childebrandi conscriptam, quem fuisse Nibelungum pro-

nymi (1), cuius est paullo ante facta mentio, consensionem. Non ergo fabulas ab Eginhardo fuisse litterarum mandatas monumentis, qui scriptorum eius aetatis fidem sequutus, Childericum auctoritate sedis apostolicae regno privatum, et Pipinum regem fuisse a francis salutatum confirmavit. Cointium, qui vitiatum (2)

dit haec subscriptio, quae legebatur in codice ms. D. Petavii: Usque nunc inluster vir Childebrandus comes avunculus praedicti regis Pipini scribi procuravit. Ab hinc ab inlustre viro Nibelungo filio ipsius Childebrandi, itemque comite succedat auctoritas. *Scribit itaque Nibelungus*: Quievit terra a praeliis annis duobus, quo tempore una cum consilio, et consensu omnium francorum missa relatione, a *sede apostolica auctoritate percepta*, praecelsus Pipinus electione totius Franciae in sedem regni cum consecratione episcoporum, et subiectione principum una cum Bertradane, ut antiquitus ordo deposcit, sublimatur in regno ,,. Confer Duchesnium tom. I. *scriptor. rer. franc. p.* 773. *seq. edit. an.* 1636., *et tom.* II. *scriptor. rer. franc. et gallic. edit. monach. s. Mauri paris. an.*1739. *pag.* 460. Servatus hic codex in biblioth. othoboniana, quam Benedictus XIV. pont. max. eruit, inque bibliothecam Vaticanam transferri iussit.

(1) Vide notationem superiorem, et rerum gallic. et francic. scriptor. *tom.* V. *pag.* 9. *edit. paris. monach. s. Mauri an.*1744.,*et append. ad hist.reg. francor.p.*574. *ex altero cod. petaviano.* ,, Cum consilio francorum, missa relatione, sedis apostolicae auctoritate percepta, ipse Pipinus cum consensu francorum, et consecratione episcoporum sublimatur in regno ,,. Altera appendix ex Ademari chronico, quae extat apud Labbeum *tom.* II. *bibl. mr. p.* 153., et apud monachos bened. s. Mauri *tom.*II. *script. rer. gall. et franc. p.*576. *seq. ad an.* 751. ,, Dolentes Franci, quia non habebant prudentem regem, sed iam per multos annos sustinuerant de regali insipientem viros, voluerunt elevare in regem Pipinum pium, qui noluit adquiescere, sed adunatis cunctis primoribus francorum, ex parte eorum misit Romae Burchardum Wirceburgensem episcopum, et Telaudum capellanum suum ad papam Zachariam, qui ex parte francorum interrogaverunt de regibus in Francia, qui propter suam amentiam illis temporibus non habebant regalem potestatem, si bene fuisset, an non? Et Zacharias papa cum consilio nobilium romanorum mandavit *francis, ut melius esset vocari regem illum, qui haberet prudentiam, et potestatem, quam illum, qui sine regali potestate, solo nomine rex erat, et ut non conturbaretur ordo regalis, iussit per auctoritatem apostolicam Pipinum fieri regem, qui erat de sanguine regali francorum.* Tunc Pipinus pius filius Karoli Martelli a cunctis francis unanimiter gaudentibus, electus est invitus ad regem, et unctus per manus s. memoriae Bonifacii archiepiscopi, et elevatus est in regnum in Suessionis civitate. Childericus vero, qui falso rex vocabatur solo nomine, tonsuratus est, et in monasterium missus ,,. Annales Tiliani *ibid. ad an.*749. *tom.* II. *rer. franc. et gallic. script. edit. monach. s. Mauri pag.* 643. ,, Zacharias papa per Fuldradum mandavit, ut Pipinus ad regem levaretur ,,. Maurini ad hunc locum: *Gesta sunt haec*, inquiunt, *an.*751. Annales alii francorum veteres, quorum meminit Lambecius, quod in vindobonensi bibliotheca serventur, apud *monach. s. Mauri tom. eod. rer. gall. script. p.*647. *ad an.*750. *ab incarnat.* ,, Mittit Pipinus legatos Romam ad Zachariam papam, ut interrogarent de regibus francorum, qui ex stirpe regia erant, et reges appellabantur, nullamque potestatem in regno habebant, quod chartae, et privilegia in nomine eorum conscribebantur, potestatem vero regiam penitus nullam habebant, sed quod maiordomus francorum volebat, hoc faciebant ... Zacharias igitur papa secundum *auctoritatem apostolicam ad interrogationem eorum respondit, melius, atque utilius sibi videri,* ut ille rex nominaretur, et esset, qui potestatem in regno habebat, quam ille, qui falso rex appellabatur. Mandavit itaque praefatus pontifex regno, et populo francorum, ut Pipinus, qui potestate regia utebatur, rex appellaretur, et in sede regali constitueretur ,,. Annales moissiacenses *ad an.* 751. *seq. tom. eod. script. rer. gallic. p.* 656. Pipinus regnum patris totum sibi vindicat, et per auctoritatem romani pontificis ex praefecto palatii rex constituitur ,,. Chronica brevis regum francorum *tom. eod. script. rer. franc. et gallic. monach. s. Mauri p.* 664. ,, Pipinus pater Caroli magni regnum francorum solus obtinuit, *et per auctoritatem* Zachariae papae, et electionem francorum inungente Bonifacio archiepiscopo rex factus est, Childericum vero, qui solus rex de stirpe superiorum regum remanserat, regno privatum, clericum effecit ,,. Eadem fere habent Ado in chronico ad *an.* 752. *apud eosdem monachos tom. eod. p.*672., *annales francorum fuldenses ad an.* 752. *p.* 676., *fragment. hist. auct. incerti ibid. pag.* 694. *ad an.* 751., auctor veteris libelli de maioribus domus ex *edit. Pithoei apud Duchesnium tom.* II. *p.* 1. *et tom.* II. *rer. franc. script. edit. monach. s. Mauri p.* 790., aliique. Quid vero sit auctoritate pontificis quemquam regem dici, ii viderint, qui consilium a pontifice petitum gallice scribunt, quidquam autem auctoritatem pontificis factum negant.

(2) Cointius *annal. franc. tom.* V. *ad an.* 752. *n.* 62.

esse Nibelungi locum arbitratur, eornm more agere, qui cum vetera monumenta sibi adversari cernant, non codicibus manuscriptis, non aliis documentis, quorum sit illustris vetustas, non denique ulla ratione freti, sed uno suo arbitratu corrupta, atque adeo reprobanda censent. Iam vero ann. 752. vel potius 751. dictum Pipinum francorum fuisse regem actis conciliorum, quae celebrata in Gallia (1), cum is obtineret principatum, demonstrari, atqne effici plane posse. Creatum ergo fuisse, unctumqne pontificis iussu a Bonifacio moguntino Pipinum regem, cum summum pontificatum Zacharias administraret; rursumque an. 754. (2) una cum filiis a Stephano III. fuisse unctum, et consecratum. Quare scriptores gallos, qui annos ipsos quindecim imperasse Pipinum affirmant, exordium epochae ab se constitutae ab unctione secunda sumere; acta vero synodorum, historicosqne ceteros, qui plus annorum numeraverunt, ab eo tempore computandi fecisse initium, quo Zachariae auctori dictus rex francorum, unctusque Pipinus fuit. Quod si in annalibus loisellianis (3) anno 749. missos a Francis legatos Romam ad pontificem fuisse legimus, annoque 750. unctum consensione, potestateque Zachariae Pipinnm regem; diversitatem quidem notarum temporis nihil obstare, quo minus vera res sit, quam tot scriptores, tanta et vetustate, et diligentia memoriae prodiderunt. Diversitatem enim, discrepantiamque notarum temporis nihili ab criticis pendi consuesse, modo sit de re gesta, contractaque summa omnium auctorum, monumentorumque consensio. Quo responsi genere cum adversarii de itinere s. Petri (4) Romam disputantes utantur, nullam esse caussam videri, quamobrem in hac controversia reprobandum putent. Ac fieri sane potuisse, ut loisellianus scriptor, quod statutum anno 750. fuit, hoc item anno eodem perfectum arbitraretur. Quamquam fuisse aliquos, qui indicatum ab eo tempus non gestae, sed compositae, decretaeque rei censerent.

p. 360. Coniectura Coietii est, quod Anastasius in vita Zachariae huius rei haud quaquam meminerit. Ridiculum! Quasi vero non meminerit in historia. Sed de hac re alias.

(1) „ Concilium vernense Pipini regis auctoritate celebratum est sub die 5. idus Iulias an. Christi „ 755. et Pipini regis anno 4. „ Baldinus *ibid. p.* 225. Confer Harduini *concilior. edit. tom.* III. *p.* 1994.

(2) Consule Baldinum *ibid. p.* 225.

(3) Vide Bisocum *ibid. lib.* II. §. XI. *p.* 310.

(4) Vide Natalem Alex. *tom.* I. *saec.* I. *dissert.* XIII. *p.* 149. *edit. an.* 1699.

Quod si qui sunt ita instituti, ut concludi ex epistolis Zachariae negent posse, factum eius aetate Pipinum fuisse regem, quod non is modo, sed etiam Carolus Martellus Pipini pater appellatus ab eodem pontifice fuerit regis nomine, cum tamen hac tanta careret dignitate; hos, litteras Zachariae omnes si legerint, non modo errare se, ubi de Carolo Martello disputant, cognituros, sed etiam intellecturos Pipinum ipsum, antequam dictus rex esset Francorum, maiorem domus fuisse appellatum (1).

Nam eos, qui silentio Anastasii bibliothecarii abutuntur, nihil omnino proficere. Non enim, quae praetermissa ab ipso sunt, numeranda continuo in falsis esse. Verum se hoc argumenti genus minime morari. Per se namque, ut adversarii ad Anastasium confugiant, licere. Hunc enim, quod in pontificum vitis tacitus praetermisit, commemorasse perspicue in historia (2).

At Eginhardus, quae Carolus Magnus puer gesserat, ignoravit. Quid ad rem? Fac nutricem (3) non consuluerit, ut ex ea, quid Carolus infans gessisset, cognosceret, an dubitandum de maximis rebus est, quas a maioribus acceptas posterorum memoriae commendavit? His se tam levibus coniecturis moveri nostri non patiuntur. Inania enim esse aiunt, ut illa de submissa regum barba, quae Natalis Alexander falso fuisse ab Eginhardo scripta defendit, ut fidem homini esse in ceteris negandam evinceret. Iam vero etsi vera scripsit Eginhardus (4), tamen, si errasset, mane-

(1) Baldinus *ibid.* „ Primum falsum est, Zachariam vocasse regem francorum Carolum Martellum „ in ulla ex epistolis ad Bonifacium datis. Quinimmo aperte novit Pipinum pro maiore domus, quo „ titulo eum compellat in epistola vii.: domino excellentissimo, atque christianissimo Pipino maiori „ domus; quemquem in epistola xi. vocaverat Carolomannum, et Pipinum principes francorum, scilicet honoris causa, utpote filios Caroli Martelli „ maioris domus, quem Gregorius tertius regulum „ nuncupaverat in epist. v. et vi. ad eum datis „.

(2) Anastasius *hist. p.* 140. *edit. Fabroti.* Missis rebus, quae gestae in hoc genere a Zacharia fuerant, „ Stephanus, inquit, vi pressus, et crudelitate Aistulphi coactus, simul etiam ab ipso adhortatus ire in „ Franciam, et facere quodcumque posset, veniens „ Pipinum provehit virum in omnibus probatissimum, qui praeerat tunc quoque rebus post regem, „ et debellaverat Arabes, qui ab Africa in Hispaniam „ transiverant, quique tenuerunt usque nunc eamdem Hispaniam, et prohiberant praeliari nihilominus contra francos. Quibus e contra idem Pipinus „ cum multitudine resistens, occidit quemdam etiam „ principem eorum. Abdarachman enim filius Mahohi „ principatum huius tenebat gentis. Interfecit autem „ simul et multitudinem haud facile numerabilem „ iuxta Rhodanum fluvium, et admirationi habetur, „ et amator a gente non solum propter hoc, sed et „ propter alia praecipua gesta, et *praeficitur genti non* „ *ignobiliter primus, solvente scilicet eum a periurio in* „ *regem commisso eodem Stephano, qui et attondit decessorem eius regem, et in monasterio cum honore, et re-* „ *quie circumscripsit* „.

(3) Vide Baldinum *ibid. p.* 225.

(4) Bald. *ibid.*, et Biancus *ibid. p.* 311. Confer Mabillonium *lib.* v. *de diplom. tab.* xxxi. *pag.* 384. *edit. an.* 1709.

ret eius firma, ut quae auctoritate maiorum nitatur, de pulso Childerico, unctoque, potestate Zachariae, Pipino rege sententia.

Paullo esse graviora, quae opponuntur a Bossuetio (1). Hunc autem sic statuere. Ab an. 641, ad 749. cum maiorum domus, hoc est praefectorum palatio opes auctae, amplificataeque fuissent, minus apud francos valuisse auctoritatem regum. Cumque Clodovei secundi filii regnarent, praefectis eisdem fuisse ducendorum exercituum, administrandique regni potestatem datam. Eligendi, constituendique huiusce magistratus, non regi, sed optimatibus imperii ius fuisse. Ansegisum Pipini Eristelli, qui avus Pipini regis fuit, patrem et praefectum palatio fuisse, et Austrasiae principem, eiusque principatus anno circiter 687. haeredes filios dixisse. Pipinum Eristellum victis neustris, hos redegisse in potestatem, tantamque potentiam fuisse consequutum, ut francos suis legibus parere cogeret. Ergo dictum fuisse anno circiter 691. principem francorum, haeredesque filios et principatus Austrasiae, et dignitatis *maiorum domus* in Neustria fecisse. Carolum Martellum, mortuo Pipino Eristello patre, hac tam insigni, et magna potestate fretum ad an. 741. regnum francorum rexisse, ita ut Merovingi nomine, ille revera rex esset. Post divisum principatum inter Pipinum, et Carolomannum fratres fuisse. Cum Carolomannus an. 747. monasticam vitam professus esset, summam imperii Pipinum obtinuisse. Hoc res galliarum statu an. 749. fuisse. Itaque optimates francorum, qui nomen regis ei, qui nihil regium ageret, concedi non ferrent, de Pipino, qui reipsa esset, appellando rege cogitavisse, legatosque ad apostolicam sedem misisse, qui pontificem consulerent. Zachariam (nam erat is eo tempore pontifex) respondisse, dici eum fas esse regem, qui summam obtineret in republica potestatem. His responsis acceptis, gallos in Pipinum transtulisse regnum, non petiisse, ut id sua auctoritate pontifex faceret. Huiusce rei scriptores veteres testes esse. Itaque eos, qui Gregorio VII. assentiantur, affirmentque solutos auctoritate sedis apostolicae iurisiurandi religione gallos fuisse, qua suam Childerico fidem obstrinxerant, ut hunc de regno deturbare, Pipinumque regem dicere valerent, cum antiquum historicum, quem auctorem sequantur nullum habeant, inanibus qui-

(1) *Lib. II. cap. XXIV. p. 246. seq.*

dem coniecturis uti ad implicandam rem posse, affensionem vero a doctis hominibus extorquere non posse.

Nostri mirari se dicunt, quid caussae fuerit, quod cum scriptores rerum gallicarum et graves, et singulari eruditione praestantes, post institutam, auctamque maiorem in modum praefectorum palatio dignitatem, Merovignos (1) nomine solum, non reipsa reges fuisse negent; tum unum Bossuetium nullo teste, nulloque vetere monumento ductum, quam ut quidquam nobis concederet, omnia pervertere, suisque civibus adversari, atque resistere maluisse. Iam vero se, qui antiqua monumenta considerassent, resque ab rege Theodorico Childerici patre, et Carolo Martello gestas animo collegissent, ita denique secum constituisse; ubi opes *maiorum domus* creverunt, neque tam fuisse imminutam potentiam regum, ut Bossuetio visum est, neque adeo viguisse, nihil ut de ipsa dereptum esse videretur. Huius rei caussam non optimatum populi francorum consensum, sed aetatem Theodorici regis fuisse, qui cum septennis, mortuo patre, creditus fidei Caroli Martelli esset, vixque ad vicesimum tertium annum preduxisset vitam impedire non potuit, quin praefectus palatio maiores sibi spiritus sumeret, amplificaretque dignitatem, et fortunas suas (2). Confirmatam deinceps a Pipino, ac magisque auctam fuisse *maiorum domus* potentiam, non solum infantia (3), sed etiam stupore, ac tardiate ingenii Childerici regis. Nam si principum regni contentione summam imperii iure haereditario Caroli Martelli filii consequuti essent, opus consulto pontificis numquam fuisset futurum. An ii, qui Austrasiae principes, nesciis pontificibus, Carolingos dixissent, atque in hos ipsos summam potestatem, imperiumque in Neustriam transtulissent, quin regum habendam esse rationem existimassent; ubi actum de nomine est, veriti, ne quid minus sancte, pieque agerent, ad pontificem le-

(1) Confer Cointium *tom. v. ad an.* 752. *n.* 8., Natalem Alexandrum *tom. v. dis.* II. *in saec. VIII. p.* 758. *seq. edit. an.* 1699., et Bianeum *ibid. n.* 12. *p.* 313. *seq.*

(2) Vide Bianeum *ibid.*

(3) Quae de Ansegiso tradit Bossuetius colligi videatur posse ex *lib.* VI. *Pauli Diaconi de rebus gestis longob. cap.* XX. *p.* 411. *tom.* II. *rer. gallic. scriptor. edit. monach. s. Mauri*, et *ex chronico virdunensi tom.* III. *eiusd. collect. script. rer. gall. et franc. pag.* 361. Sed multa deinceps eruditissimum virum peccare, ubi de Pipino, ceterisque maioribus disserit, intelligi facile poterit ex chronaica, quod iidem monachi benedictini scriptorum gallorum testimoniis compilarunt, et t. II. praefixerunt pag. 439. an. 751. seq. Quod vero de infantia, et tarditate Childerici dixi, hoc ante memoriae proditum ab auctore *gestor. reg. franc. ad an.* 751. *pag.* 576. *seq.* est, cuius testimonium supra descripsi *p.* 227. *huiusce vol. in notis.*

gationem petitum consilium misissent? Rursum incredibile videri, qui tandem *in regni solio sublimatum* Pipinum, *elevatum in solio regni, ac regni honore sublimatum* dicere historici antiqui gallorum potuerint, si nihil ille, praeter nomen, consequutus esset. Ac ne in cogitationem quidem cadere, si ius Galliae tantum optimatibus inerat, ut valerent ineptum principem de imperio, ac dignitate deiicere, appellareque, quem vellent, regem, potuisse Stephanum tertium (1), non repugnantibus francis, diris devovere eos, qui in posterum tempus passi fuissent unum aliquem regno potiri, qui ortus e Pipini stirpe non esset. Itaque Pipini, cum praefectus palatio esset, potentiam, non haereditario iure partem, sed imbecillitate regum, atque usu fuisse; quodque erat in Childerico ἀδυναμίας, seu *impotentiae*, hoc totum non ex potestate, qua vacaret, quaeque iure in alium quempiam translata esset, sed ex imbecilla aetate, tarditateque ingenii adolescentis esse profectum. Quare a francis non de inani nomine fuisse, sed de imperio ab una in aliam stirpem transferendo cogitatum; opusque proinde non consilio solum, sed etiam auctoritate sedis apostolicae fuisse, quae iuris iurandi religione subditos solveret, ut eligere regem possent, quem prospicerent reipublicae utilem futurum.

De consilio, quod Bossuetius addit, nescire se nostri respondent, quorsum evadat. Ridiculum enim esse deliberare, consiliumque de re perfecta a pontifice petere. Gallos autem, si imperium suapte auctoritate, ac nescio Zacharia, in Pipinum transtulerant, quid habuisse reliqui, de quo consulendum esse Petri successorem arbitrarentur? Regium ne nomen? At sublata potestate, de inani appellatione quaerere, idem esse atque irridere ecclesiae universae primatem velle. Sed usu potestatis Childericus carebeat. Id vero permitti posse. De iure autem nos agere, non de usu. Nam quod Pipinus, quae ad regem pertinerent, faceret, parvi referre. Non enim in controversiam revocari, an faceret; sed an ius in regnum habéret ullum. Ius vero obtinuisse, ostendi auctoritate veterum non posse. Itaque huc rem omnem recidere, ius ne obti-

(1) Confer locum anonymi mabilloniani supra descriptum pag. 199. not. 1., et testimonia scriptorum, quae produxi not. 1. pag. 200. seq. Consule praeterea chronicon fontanellense *tom.* II. *script. rer. gall. edit. monach. s. Mauri p.* 662. *ad an.* 750. Adonis chronicon de francis ad an. 672, libellum de maioribus domus ad an. 752. p. 700. ibid. etc.

nuerit pontificis auctoritate, an consensu tantummodo optimatum regni (1). Veteres rerum francicarum, gallicarnmque scriptores, nihil ab optimatibus actum fuisse sine imperio auctoritateque pontificis (2) scribere. His ergo esse auscultandum, non historicis, scriptoribusque novis gallorum, qui implicare antiquorum testimonia conentur. Quod si consensu, electioneque optimatum factum item Pipinum regem fuisse veteres prodiderunt, id a nostris minime negari, qui facile intelligant, modo data a pontifice facultas sit, optimatibus licere, quem utilem reipublicae fore putent, salutare regem.

Qui vero plus hoc exempli genere effici censent, quam nostri velint, nae illos vehementer errare. Non enim constitui reges a pontifice oportere nostri, sed declarari principatu ne quisquam exciderit, contendunt. Uti autem hoc exemplo se, nt auctoritate sedis apostolicae declaratnm fuisse demonstrarent, Childericum expertem regni esse, et quod ita pontifex legatis responderit, et quod (3) potestatem subditis fecerit deiicendi Merovingùm de regno, appellandique illum, quem unum expeterent, Pipinum regem. Atque hoc pacto rem esse intelligendam, evinci Stephani (4) III. facto posse, qui gallis, ne quem regem, qui ortus e Pipini stirpe non esset, dicerent, praecepit; eosque, qui contra quidquam tentare ausi deinceps essent, prohibendos ecclesiae communione sanxit. Quamobrem iniuria Gregorium a Natali (5) Alexandro, Bossuetioque (6) reprehendi, qnasi exemplo sit usus Zachariae, quod ad rem minime spectare videretur. Cur enim praetermisisset pontifex, quod confirmatum auctoritate gallorum, aptumque ad rem statuendam, ut est demonstratum, esset?

Nihil praeterea eorum se conquestiones morari, qui pontifici non caussa violatae religionis, sed tarditatis ratione principes deiicienti tribui hoc exemplo dicerent, quod cadere in ecclesiasticum virum nullo modo possit. Principio enim non esse id Gregorio VII., qui scripsit quod a gallis historicis litterarum monumentis mandatum erat, sed iis, a quibus accepit, si modo quidquam hoc in genere peccarunt, vitio, criminique vertendum. De-

(1) Vide supra anonymi mabilloniani locum *p.* 199. *not.* 3. *huius vol.*

(2) Vide Biancum *ibid. p.* 314. *seq.*

(3) Confer *notat.* 1. *p.* 200. *seq. huius vol.*

(4) Vide supra *not.* 1. *seq. p.* 199. *seq. huius vol.*

(5) Natalis Alexander *ibid.*

(6) Bossuetius *p.* 1. *lib.* II. *cap.* XXXIII. *seq. p.* 245. *seq.*

inde optimatibus regni, qui, ne gravissimum respublica detrimentum capiat, ad ecclesiam confugiant, solvique se religione iurisiurandi, qua se regi obstrinxerunt, flagitent, posse romanum pontificem satisfacere. Ac si Bossuetius, quod est de solutis iuris iurandi religione gallis, neget, quod a veterum nemine fuerit memoriae commendatum, convinci eum Theophanis (1), Anastasiique (2) testimoniis posse. Denique gallos cum nostris re convenire, verbis dissidere. Nos enim id iuris pontificibus concedere, ut eorum sit proprium declarare, exciderit ne rex principatu, an potiatur; ac si excidit, solutine sint iuris iurandi religione, qui ei suam obligarant fidem, ac contra non sint soluti. Bossuetium autem sic habere: « Summa est, ut in re gravi, et ambigua quaesitum a pontifice, an liceret regem appellare, qui regia potestate esset? Responsum id licere. Responsum ea auctoritate editum, qua nulla sit maior, pro iusta, ac legitima decisione habitum, ex eaque auctoritate iam ab ipsa gente regnum Childerico abrogatum, atque in Pipinum translatum esse: quandoquidem non id factum, ut pontifex regnum adimeret, aut daret; sed ut declararet adimendum, vel dandum ab iis, quibus id iuris competere iudicasset (3) ».

Sed fac, inquit, Bossuetius, vera sint, quae romani theologi ex monumentis historiarum concludunt, tamen ad rem minime spectabunt. Voluntate enim gallorum factum est, ut Childericus, qui ineptus ad rem publicam gerendam esset, de throno deiiceretur, eiusque loco rex appellaretur Pipinus, quamquam soluti fuerint a pontifice (4) iuris iurandi religione. Nostri voluntate optimatum factum neque negant, neque esse rationem ullam, qua negari possit, fatentur. Non enim tam sunt imperiti rerum, ut recusantibus subditis, principem a pontifice deponi, solvique cives iuris iurandi religione par esse putent. Namque non iure modo,

(1) Chronograph. *p.* 337. *edit. cit.*

(2) Vide locum supra descriptum p. 202. not. 2. Accedit Othonis frisingensis, quem Bossuetius magnopere laudat, historicumque candidissimum vocat, *par.* II. *lib.* III. *cap.* VIII. *p.* 285., locus e *lib.* V. *hist. cap.* XXII. *p.* 102. *edit.* an. 1569. „ Anno ab Incarnatione Domini 752. reversis a Roma concilio auctoritate Zachariae papae Pipinus a beato Bonifacio archiepiscopo, aliisque regni principibus in Suessionis civitate in regnum eligitur „. Et *cap.* XXIII. „ Anno Domini 754. Pipinus a Stephano papa tertio a fidelitatis sacramento quod Hilderico promiserat, cum aliis regni francorum proceribus, absolvitur, ac detonso Hilderico, et in monasterium detruso, postmodum in regem ungitur „.

(3) Bossuet. *par.* I. *lib.* II. *cap.* XXXIV. *p.* 249.

(4) Idem *ibid. cap.* XXXIV. *p.* 249.

sed etiam prudenter rem geri oportere arbitrantur. Quid enim commodi sibi ecclesia, resque regni publica paret si de rege aut deturbando de principatu, aut curando sententia, quin eam cives probent, feratur? Confusionem autem, perturbationemque humanae societatis, quae exinde sine dubio sequeretur, neque pontificem, neque alium quemquam velle (1).

At ex Zachariae exemplo, cuiuscumque tandem modi fuerit, licere pontifici de throno regem deiicere, qui ius, potestatemque in cives obtineat, intelligi non potest. Quid? an iure vacasse Childericum adversarii censent? Id vero quibus argumentis efficient? Nonne cives, cum eum parentibus, avis, atavisque regibus ortum scirent, regem post patris interitum appellarunt, eidemque iuris iurandi religione suam obstrinxerunt fidem? Pleno igitur iure in subditos potesate Childericus potiebatur, si adversariis ipsis anscultare par est. Nostri fas esse pontifici imperium legitimo regi adimere negant. Hoc aiunt: principem, si quidquam tentet mali, quod grave sit, in religionem, principatu excidere, idque suo iure pontificem declarare posse. Ubi autem declaratum a praeside summo sacrorum id est, tum exturbari e regia principem a populo iure posse, qui populus sit, aiente pontifice, solutus sacramento religionis. Rursum si ob magnas, gravesque caussas ostendatur, regem esse reipublicae perniciosum, tum populo confugienti ad pontificem, ut religione iuris iurandi solvatur, si postulata impetrarit, deiicere de principatu perniciosum hominem licere, eiusque loco alium salutare regem. Id synodi logdunensis (2) primae auctoritate constare, quam Bossuetius nulla circuitione verborum implicare possit.

(1) Confer Biancum *ibid. lib.* II. §. XVII. c. 1. *seq.*

(2) Concilium lugdunense I. apud Labbeum t. XIV. *edit. concilior. venetae p.* 51. *seq.* „ Cum Iesu Christi „ vices licet immeriti teneamus in terris, nobisque „ in persona b. Petri sit dictum, quodcumque ligaveris super terram etc. memoratum principem, „ qui se imperio, et regnis, omnique honore, ac dignitate reddidit tam indignum, quique propter „ suas iniquitates a Deo, ne regnet, vel imperet, est „ abiectus, suis ligatum peccatis, et abiectum, omnique honore, et dignitate privatum a Domino ostendimus, et denunciamus, ac nihilominus sententiendo privamus „. Habita haec synodus an. 1245. fuit. Nicolaus de Curbio ord. min. *in vita Innocentii IV. pont. max. apud Muratorium tom.* III. *scriptor. rer. ital. pag.* 592. n. 19. *edit. an.* 1723. „ Sententiam, *inquit*, „ depositionis saepefati Federici protulit summus „ pontifex in maiori ecclesia lugdunensi in pleno „ concilio an. 1244. 15. kal. aug., pontificatus sui „ anno tertio, quae fuit ab universis ecclesiarum „ praelatis in eodem concilio residentibus approbata, „ sicut liquere potest omnibus tam praesentibus, „ quam futuris per subscriptiones ipsorum, et eorumdem sigilla pendentia in eadem „. Confer Odoricum Reynaldum ad an. 1245. n. 33. Veterem, eius nempe aetatis, scriptorem anonymum apud Lamium, *in delic. eruditor. edit. an.* 1737. *p.* 256., et notationes eiusdem Lamii ad chronicon imperatorum Leonis Ur-

Sed hominem, inquit Bossuetius (1), ob tarditatem ingenii, improbitatemve morum reipublicae perniciosum privare principatu populo licet; propterea quod prostrata republica, consistere civilis societas nequeat, cuius caussa principatus introducti, confirmatique sunt; violatorem autem, eversoremque religionis non licet, cum sublatis sacris, integra maneat hominum, incolumisque societas. Itaque de re tam gravi (cum galli principes, liceret ne sibi, addubitarent) consultum merito praesidem sacrorum fuisse, dicit, acceptisque responsis, iudicatum ab optimatibus esse, Childericum de regno deturbandum: quod factum numquam fuisset, si Childericum reum violatae, eversaeque religionis esse constitisset.

Nihil minus sibi videri respondent nostri. Sic autem principio statuunt: Bossuetium, qui generatim de religione loquatur, qua sublata, consistere salvam societatem hominum posse existimet, non tam accurate, diligenterque disputare, quam deceat virum et sapientem, et invictum, qualis ipse adversus haereticos fuit, decretorum orthodoxae ecclesiae defensorem. Namque esse omnium hominum, qui recte ratione utantur sua, consensione firmatum, sine ulla religione non modo non conservari, sed ne institui quidem posse rempublicam (2). Igitur quod dictum ab eo generatim est, constringi coarctarique oportere, ut in unam christianorum cadat religionem, cum tantum, tamque illustrem, et doctum virum in tam absurdam sententiam incidisse, ne suspicari quidem possimus. Fateri autem se sine christiana religione consistere posse, consequi tamen tot commoda, totque uti-

beret. ord. praed. *p.* 235. *edit. delic. erudit. an.* 1737. Sed de hoc re alias.

(1) *Parte* II. *lib.* VI. *cap.* XXXV. *p.* 229. *tom.* I. *edit. luxemburgensis an.* 1739.

(2) Multa nos de hac re disputavimus in eo opere, quod inscripsimus de morali doctrina sanctorum patrum, quodque nos editurus confidimus aliquando, sed tempore. Intelligo etiam praeter alios, qui copiose contra Petrum Baelium: *Continuat. des pens. divers. etc.* §. CXVIII. *p.* 168. *seq.*, *et respons. aux questions d'un provincial*, *tom.* IV. *cap.* XVII. *p.* 232. *seq.* disputarunt, publicatum his annis paucis singularem de hoc argumento librum fuisse Venetiis a Raymundo Cecchettio erudito viro, et amico meo. Atque in libris quidem de morali doctrina ss. pp. *lib.* I. *cap.* I. *n.* 6. inter caetera animadvertimus, quod est ex Iustini martyris *apolog.* I. *n.* 12. *p.* 49. *edit. an.* 1742., *et ex* XV. *lib. Eusebii de praeparat. evang. cap.* V. *p.* 799. *edit. paris. an.* 1628. consequens. „ Nisi numinis alicuius „ cogitatione deterreantur cives ab scelere, verendum „ est, ne qui solam legem, vimque civilem metuant, „ clam te, aut ab locis habitatis distantem adorian„ tur, adimantque tibi cum re familiari vitam, ad „ quam beate, feliciterque degendam, descendendum „ tibi esse duxeras in societatem. Dum autem quis„ que sibi metuat, tantum abest, ut manere in eius„ modi hominum turba velis, ut ne in illius quidem „ cogitationem cadat, esse partem ac posse reipubli„ cae plenae periculorum. Quod si nemo tam est „ insanus, ut se in manifestum discrimen adducat, „ non solum non conservari genus illud societatis, „ sed ne constitui quidem potest „.

litates non posse rempublicam. Nam qui societatem hominum perfectam a Christo fuisse neget, hunc indignum esse, qui christiano vocetur nomine. In perfectam antem societatem (sublatis legibus, quarum ratione perfecta est) maximam invehi partem (1) incommodorum. Quamobrem reum labefactatae publicae tranquillitatis, utilitatisque esse, qui oppuguata religione christiana, superstitionem inducere conetur. Quod si fas optimatibus Galliae, integrumque fuit de Childerico pellendo, quod inutilis reipublicae esset, creandoque Pipino rege, deliberare; multo magis integrum ob religionem violatam fuisset. Iam vero si consulto, voluntate, auctoritate sedis apostolicae, tonsus Childericus, quod ineptus esset, compulsusque in monasterium iure fuit, uti est memoriae a gallis scriptoribus commendatum, cur non item iure fuisset, si religionem orthodoxam tollere statuisset? Quare, quo tandem cumque sese verterit, Bossuetium hoc ingratiis concessurum, exemplum Childerici ad propositum nostrum, institutumqne maxime pertinere. Accedere ad haec vulgatum illud, tritumque saepe, ac multum maiorum sermone, principes constitutos in rebus publicis christianis esse, non solum ut cives moderentur, sed etiam ut defendant (2) ecclesiam. Qua propter hos, si deiici de regno auctore Bossuetio, possunt quod inutiles civibus sint, posse quoque deiici, qnod eam evertere audeant, quam tueri hebent, religionem. Interea cavendum iis esse, qui Bossuetio assentiuntur, ne si tantum civibus, quantum ille concedit, tribuendum putent, infesti regibus, perniciosique civitatibus ipsi esse videantur. Nam populum, qui nullius auctoritate regatur, contineaturque in officio, quidvis aggredi licenter solere, multoque magis, si fas idipsum sibi esse arbitretur. Vidisse id quidem Bossuetium. Itaque ut vim argumenti eluderet, sic tandem cogitasse: Childerici exemplum nullius esse ad sententiam romanorum confirman-

(1) Confer Orsium *della origine del dominio, e della sovranità dei romani pontefici sopra gli stati loro temporalmente soggetti cap.* v. *p.* 18. *seq.*, quo loco egregie rem tractat nisus etiam rationibus iis, quibus Grotius in ii. de iure belli, et pacis libro statuit, fas esse populo uni alterum bello persequi, quum esse cognovit reum violatae religionis.

(2) Confer quae dixi supra pag. 120. et seq. huius vol. Id vero ipsi etiam cognorunt reges Ludovicus, et Lotharius *epist. ad Eugenium apud Baron. ad an.* 825. n. 47. „ Veraciter nos debitores cognoscimus, et his, „ quibus regimen ecclesiarum, et omium domicica- „ rum cura commissa est, in omnibus causis ad di- „ vinum cultum pertinentibus opem, et auxilium „ pro qualitate virium nostrarum, et intellectus no- „ stri capacitate feramus „ Adeundus Bianchus *lib.* ii. §. xvii. *p.* 422. *seq.* n. 5.

dam momenti. Sive enim auctoritate pontificis, sive optimatum consensu deturbatus de principatu Childericus est, hoc se tamen tenere, deturbatum eum vel errore (1) fuisse gallorum, vel manifesta iniuria. At potuisse illum, si ita sentiebat, uno verbo rem ab initio expedire, quin tot inanibus dictis veterum testimonia implicare studeret, qui, auctoritate Zachariae, iuste fuisse Childericum e throno pulsum tradiderant. Verum non tam facile, quam putavit, id esse Bossuetio concedendum. Neque enim uno eius dicto gentem universam omnes ordines galliarum, omnes scriptores, episcopos, pontificesque omnes esse reprehendendos, nisi argumentis plane efficiat, quod scribit. Argumenta vero neque produci a Bossuetio ulla, neque excogitari, nisi ex coniecturis inanibus conclusa, posse. Iniuriam veteribus a Bossuetio fieri, qui sane, quasi solus saperet, solus ius, fasque pernosceret, solusque quod verum est cerneret, confidenter affirmat, quod nemini umquam in mentem venit. Ac de Childerico quidem hactenus (2).

De Lothario iuniore, quem ecclesiae communione privatum constat, quemque de regno deturbatum fuisse Bossuetius (3) negat, nihil attinet dicere. Quid? si ne de Carolo quidem, cui *Calvi* (4) coguomen est, attributum? Non enim omnes, qui prohibiti communione ecclesiastica fuerunt, semper una regno fuis-

(1) Bossuetius *ibid.* At reges francorum laudi sibi duxerant, ac gloriae, quod romanis pontificibus imperialem essent dignitatem consequuti. Id vero ex epistola *apolog. Ludovici II. ad Basilium imperatorem graecorum* constat, quam refert Biancus *lib.* II. §. VII. *p.* 425., et quae habet hoc modo. „ A romanis hoc „ nomen, et dignitatem assumsimus, apud quos pro„ fecto primo tantae culmen sublimitatis, et appel„ lationis effulsit, quorum gentem, et urbem divini„ tus gubernandam, et matrem omnium ecclesiarum „ Dei defendendam, atque sublimandam suscepimus. „ Ex qua *regnandi prius, et postmodum imperandi* au„ ctoritate prosapia nostra seminarium sumsit; nam „ francorum principes primo reges, deinde impera„ tores dicti sunt ii dumtaxat, qui a romano ponti„ fice ad hoc oleo sancto perfusi sunt „. Confer Biancum *ibid. pag. ead. seq.*

(2) Utitur Bossuetius testimoniis Almaini, Iohannis parisiensis, et anonymi scriptoris, qui librum de potestate papae edidit, ut non Zachariae potestate, sed populi consensu fuisse Childericum regno privatum demonstret, *tom.* I. *par.* II. *lib.* VI. *cap.* XXXIII. *p.* 225. *edit. luxemburg.* Sed Almainus, et Iohannes parisiensis quid senserint, ostensum paullo ante est *pag.* 153. *et ibid. not.* 5. *huius vol.* Quod vero Almainus scribit *non fuisse tunc temporis universitatem, et ideo habitam recursum ad papam*, ridiculum est, indignumque quod refelletur. Consule Biancum *ibid. p.* 428. *seq.* De Childerico auctoritate sedis apostolicae de imperio deiecto, consulendi Charlasius loc. cit., Biancus loc. cit., anonymus auctor operis inscripti *cathedrae apostolicae oecumenicae auctoritas etc.* Biblioth. Roccaberti pag. 497. seq.; Caelestinus Sfondratus *Gall. vindic. diss.* II. tom. VI. *bibl. Roccaberti p.* 744. *seq.*, Eugenius Lombardus *de pot. papae* §. XV. *p.* 357. *tom.* XI. *biblioth. Roccab.*, Roccabertus idem *de pont. exauctor. potest. lib.* III. *cap.* XI. *dissert.* I. tom. III. *p.* 52., Natalis Alex. *saec.* 8. *dissert.* II., Launoii epistolam II. sextae partis, Maimburgi tractatum *de eccl. rom. cap.* XXIX., et Dupinii *dissert.* VII. *de antiq. eccles. discipl.* refellit. Mitto Baronium, Bellarminum, Sanderum, Perronium, aliosque innumerabiles, qui versati in hoc genere argumenti sunt, quod longior esse nolim.

(3) Vide supra p. 148. not. 3.

(4) Ibid.

se privatos, defendunt nostri. Quare nihil adversarii agunt, quum exempla etiam Roberti regis francorum, aliorumque nonnullorum principum congerunt, quibus etsi esset sacris interdictum, regnum tamen ademptum non fuisse (1) censent. Satis enim nostris est, si aliquibus, iisdemque perspicuis, illustribusque monumentis efficiatur, ecclesiam interdum auctoritate, qua valet, usam fuisse, ita ut aliquos principes, qui tam gravi poena digni et viderentur, et essent, de gradu deiecerit. Ac saepe quidem animadversum supra est, neque expedire semper, neque caussas semper tam graves dari, quamobrem regibus adimatur imperium. Itaque quod privati interdum reges ecclesiastica communione, non autem regno fuerint, exhibere nostris negotium nullum potest (2).

Stephani V. pontificis maximi locum non eo spectare, affirmant nostri (3), ut successori Petri potestatem declarandi, impium imperatorem, regemve, qui ecclesiae bellum intulerit, imperio, regnove excidisse, subditosque iuris iurandi religione solvendi, tollat. Hoc unum statuere, rerum civilium, laicarumque administrationem imperatori, pontifici sacrarum esse, quae sane multo est praestantior, potestatem datam. Id vero afferre ullum detrimentum indirectae, quam dicimus, deiicendorum de throno regum auctoritati non potest. Quamobrem aut luculentius quidpiam a Bossuetio (4) producendum fuisse, cuiusmodi certe nullum extat, aut hunc Stephani locum praetermittendum. Novisse autem Staphanum, quae in Childericum Zacharias, Stephanusque tertius pontifices maximi et decrevissent, et perfecissent. Quare inducere in animum nequivisse, ut indirectam deturbandorum de throno regum negandam esse pontificibus auctoritatem arbitraretur.

(1) Ibid.

(2) De his vide Biancum *lib.* III. §. VIII. *seq.* *p.* 521. *seq.*

(3) Steph. V. *epist.* I. *ad Basilium imperatorem* *tom.* II. *concilior. edit. paris. Labbei pag.* 366. „ Licet „ ipsius christiani imperatoris similitudinem geras in „ terris, rerum tamen mundanarum, et civilium tan- „ tum curam gerere debes, quod etiam precamur, ut „ ad multos annos praestare valeas. Quo igitur pacto „ a Deo largitus est nobis terrenis rebus praeesse, ita „ etiam nos per principem Petrum spiritualibus re- „ bus Deus praefecit. Accipe, quaeso te, benigna „ fronte, quae sequuntur. Datum est tibi coronae, ut „ tyrannorum impietatem, et feritatem gladio poten- „ tiae concidas, ut iustitiam ministres subditis tuis, „ ut leges condas, ut terra marique militares copias „ disponas. Haec est praecipua cura potentiae, et „ principatus tui. Gregis cura vero nobis commissa „ est, tanto praestantior, quantum distant a caelo, „ ea, quae in terris sunt „. Consule quae egregie de hac re disputet eruditissimus vir Iohannes Antonius Biancus *lib.* IV. §. IX. n. 4. *pag.* 121. *seq.* *tom.* II. *della potestà indiretta edit. an.* 1745.

(4) Vide supra *ibid.*

De Petro Damiano (1) sic nostri censent: Probatam ei fuisse illorum sententiam, qui bella negarent ecclesiasticis viris, pontificibusque romanis suscipere licere. Id autem ad rem institutumque nostrum non pertinere. Iam locum alterum eiusdem scriptoris, qui est de privilegiis imperatorum, et in quo statuit Alexandri II. electionem ratam haberi oportere, propterea quod puer imperator esset, neque pueri auctoritate quidquam de rebus ecclesiae decerni fas videretur; nihil ad rem illustrandam conferre. Non enim a nobis, quid principes expeterent, quidque sibi concessum ecclesiae arbitrio affirmarent, inquiri; sed quid iure divino, potestatisque spiritualis virtute agere pontifices in imperatores, regesque impios possint. Id cum negatum a Petro Damiano nusquam sit, extentque exempla pontificum superiorum, quae plane efficiant, negari ab eo iure nequivisse; ex eiusdem locis nihil sibi polliceri praesidii adversarios posse. Quod si ad annum usque 1076. ita se Gregorius VII. gessit, ut de exturbando ex principatu imperatore, regeve ullo ne cogitarit quidem, non hinc esse consequens, iniuria quidquam gestum post in Henricum ab eodem pontifice fuisse, pertraxisseque, ut pecudes, tot episcopos, qui in synodo aderant, in suam et novam, et inanem sententiam. Sed de synodo alias. Nunc de iis, quae disputata a

(1) Petrus Damianus *tom. 1. lib. IV. epist. IX. ad Firm. episc. p. 53.* „ Inter regnum et sacerdotium „ propria cuiusque distinguuntur officia, ut rex ar- „ mis utatur saeculi, et sacerdos accingatur gladio „ spirituali, qui est verbum Dei. De saeculi enim „ principe Paulus dicit: *Non sine causa gladium por-* „ *tat, Dei enim minister est, vindex in iram ei, qui male* „ *agit.* Quum rex, qui sacerdotale usurpat officium, le- „ pra perfunditur, et si sacerdos arma corripit, quod „ utique laicorum est, quid meretur „? Non probat deinde, quod gestum ab Leone IX. pontifice fuit, qui bellicis se rebus implicavit, quare: „ Numquid, *inquit,* „ hoc legitur vel egisse, vel litteris docuisse Grego- „ rius (Magnus) qui tot rapinas, ac violentias a Lon- „ gobardorum feritate est perpessus? etc. „ Vide *tom. IX. concilior. edit. paris. Labbei p.* 1172. Alterum Petri Damiani locum vide supra pag. 149. notat. 2. Haec vero postremo anno circiter 1062. pronunciata fuerant. Labitur autem Bossuetius, qui loco indicato supra not. 3. pag. 148. Baronium carpit, quasi erraverit, ubi ad an. 1053. n. 13. scripsit: „ Hactenusque „ Petrus Damiani, cui catholica dogmata penitus ad- „ versantur, quibus haeresis errore notantur omnes, „ qui ab ecclesia romana cathedra Petri a duobus al- „ terum gladium *auferunt, nec nisi spiritualem con-* „ *cedunt* „. Atque in erroribus quidem Calvini *lib. IV institutionum cap. XI. §. IV. p. 309. seq. edit. an.* 1667., Grotii de iure summar. potest. circa sacra *cap. I. p.* 27. *seq. edit an.* 1648., Henrici Hennigesii de summo imperator. circa sacra potest. *cap. II. §. XXI. p.* 68. *seq. edit. an.* 1676. aliorumque pene innumerabilium protestantium, is etiam numeratur, quo ecclesiasticis viris, ipsique adeo romano pontifici fas non esse censent, terreno principatu, quacumque tandem ratione, potiri, idque iam militum praesidio tueri, atque defendere. At nulla est causa, cur sic existiment. Nam neque ullus est scripturae locus, qui impediat, neque traditiones maiorum statui contra nostram sententiam quidquam potest. Quid si ne alia quidem ulla sit ratio? Etenim si quae obstaret, eadem sane obstitisset, quo minus in sacris litteris Melchisedechus rex, idemque sacerdos laudaretur. Ceterum nos regnum terrenum pontifici datum negamus, sed principatum, quem obtinet, consecutum eum fuisse defendimus consensione populorum. Rursum non suo gladio, sed militum praesidio tueri religionem, et regna, in qui-

Bossuetio (1) fuisse supra vidimus, deque translato ab graecis ad francos imperio. Errare enim hominem, censent nostri, translatum ab graecis ad francos imperium fuisse putantem. Non enim ademtum graecis, quod obtinebant, permulti nostrorum defendunt, sed restitutum, quod aliquamdiu ante interciderat, Caroloque Magno tributum ab Leone III. pontifice occidentis imperium. Nihili autem ab se pendi, quae adversarii de imperio auctoritate populi romani ad francos translato scribunt. Habere namque in promptu nostros (2) luculentissima scriptorum veterum testimonia, quibus demonstrari, efficique plane possit, restitutum non po-

lus orthodoxa religio viget, eiusdem religionis causa, pontificem posse, non Baronius solum *ibid.*, Bellarminus *lib.* v. *de rom. pont. cap.* 12. *p.* 444. *edit. venetae an.* 1721., Bianchus *ibid. lib.* IV. §. 12. n. 13. *pag.* 132. *seq.*, sed etiam s. Bernardus *lib.* 18. *de considerat. c.* III. *pag.* 438. *edit. paris. monach. s. Mauri*, aliique defendunt. Hoc pacto cum egerit Leo IX. reprehendendus certe a Petro Damiano non erat.

(1) Ibid.

(2) Etsi Baronius ad an. 800. n. 17. ademtum occidentale imperium Irenae, atque Constantino putet, rationesque adducere conetur, quare imperium Constantino restituendum non fuerit, tamen sunt e nostris, qui fieri secus debuisse arbitrentur, imperiumque non ablatum ab graecis, sed restitutum occidentale defendunt, et Carolo Magno voluntate Leonis III. datum. De qua re consulendus is, qui copiosissime de hoc argumenti genere disputavit, Biancus *lib.* v. §. IV. n. 1. *seq. pag.* 176. *tom.* II. *della potestà indiretta della chiesa*. Extat vetus plumbum apud Biancum, in cuius antica parte Caroli imago cernitur loricata, ornataque imperiali diademate, circumque plumbum inscriptio D. N. KAR. IMP. P. F. P. P. AVG. *Dominus noster Carolus imperator pius, felix, perpetuus Augustus*; in postica vero parte, desuper crux, infra litterae ROMA, circum vero RENOVATIO ROMAN. IMPER. *Renovatio romani imperii*. Alterum plumbum apud eruditissimum virum Franciscum Baldinum, cuius est honoris causa paullo ante facta mentio, servatur, in cuius antica parte Caroli imaginem, inscriptionemque D. N. KARLVS P. F. PP. AVG. *Dominus noster Carolus pius, felix, perpetuus Augustus*, in postica vero inscriptionem RENOVATIO ROMANI IMPERI cernere licet. Confer Biancum *ibid.* Age vero missis ceteris quorum testimonia describit Biancus loco modo indicato num. 9. pag. 191. seq., aliqua tantum, quae satis esse videantur, afferamus. *Annales metenses ad an.* 801. *tom.* v. *scriptor. rer. gallicar. et francicar. pag.* 350. *edit. an.* 1744. *monach. s. Mauri.* „ Ipsa die „ sacratissimi natalis Domini, cum rex ad missam „ ante confessionem beati Petri apostoli ab oratione „ surgeret, Leo papa coronam capiti eius imposuit, „ et a cuncto romanorum populo acclamatum est; „ Carolo Augusto a Deo coronato, magno, et pacifico imperatori romanorum vita, et victoria „. Eadem fere habet Regino *ad an.* 801. *p.* 404. *collect. germanic. chronicor. abb. Ursperg. et alior edit.* 1609. Anastasius in vita Leonis III. *pag.* 126. *edit. paris.* Fabroti an. 1648. „ Post haec adveniente die natali Domini „ nostri Iesu Christi in eam dicta basilica b. Petri „ apostoli omnes iterum congregati sunt, et tunc venerabilis almificus pontifex manibus suis propriis, „ pretiosissima corona coronavit eum. Tunc universi „ fideles romani videntes tantam defensionem, et dilectionem, quam erga sanctam romanam ecclesiam, „ et eius vicarium habuit, unanimiter altisona voce, „ Dei nutu, atque beati Petri clavigeri regni caelorum, exclamaverunt: Carolo piissimo Augusto etc. „. Cavillatur Bossuetius, atque acclamationem populi indicium electionis a populo factae esse pugnat. Sed errat longe mea quidem sententia. Nam acclamatio indicium electionis iam factae persaepe erat. Initio XI. *lib. epistolar. s. Gregorii Magni pag.* 1031. *tom.* II. *opp. edit. paris. monach. s. Mauri*, traditur: cum Constantinopoli electus Phocas imperator esset, misissetque Romam suam, uxorisque imagines; propositas hasce populo fuisse; tuncque senatum, plebemque acclamasse: *Exaudi Christe, Phocae Augusto, et Leontiae Augustae vita*. Confer cetera, quae ibidem disserit Biancus n. 9. *p.* 192. *seq.* Igitur sapienter est animadversum ab Natali Alexandro viro doctissimo, cum quaereret, cuius auctoritate datum Carolo imperium fuisset: Leonis id. III. auctoritate factum esse, qui ipsum coronavit, et romanis auctor fuit, ut ipsum imperatorem salutarent scribit *hist. eccl. saec.* IX. et X. *diss.* II. *tom.* VI. *edit. an.* 1734. *p.* 391. *seq.* Quin etiam Mabillonius ad an. 800. *annal. benedict. num.* 67. *pag.* 348. *tom.* II. *edit. lucensis*, „ Carolus, *inquit*, die sacro natalis Domini imperatoris titulo a pontifice insignitus est „.

puli, sed pontificis auctoritate occidentale, ut dictum est, imperium fuisse, francisque datum, quos pios, optimeque de ecclesia romana meritos fuisse constaret. Atque cavendum quidem Bossuetio, suisque patronis esse, ne si uni, alterique populo, quem princeps deseruisse videatur, fas esse putent, ab eo, cui iure iurando suam obligarit fidem, deficere, alterique se transdere, magnam in rempublicam invehant perturbationem rerum. Hac enim opinione constituta, vix ullum, qui tuto in provinciis imperium obtineat, principem (1) futurum. Addunt praeterea nostri, non esse antiquis canonibus opus, ubi tot extant auctoritatis pontifici divinitus datae vetera exempla, et monumenta. Non enim canonum vi, sed divina institutione hoc potestatis genus in romanam ecclesiam permanasse. Multa quoque fuisse in caussa, quare exempla primorum ecclesiae saeculorum nulla habeamus. Haec (2) cum indicata supra sint, describi rursum non oportere. Itaque Gregorium VII. pontificem maximum, cum de gradu Henricum imperatorem deiecit, non suo arbitratu quidquam, sed ratione, auctoritate, more, institutoque maiorum fecisse (3).

De synodis oecumenicis, si quid constitutant communi voluntate, et consensione, idque iam ex scripturis, maiorumque traditione proficisci affirment, christianisque ad credendum proponant, id quidem nostri ad fidem pertinere censent (4). Sed de fide nolo equidem multis agere. Non enim cum iis contentio nobis, altercatioque est, quos communione ecclesiae catholicae prohibitos esse putem. Neque vero umquam eorum scribendi, disputandique rationem probaverim, qui haereseos aliquem damnare

(1) Consule, quae scribit Bianchus *ibid.* §. I. *seqq.* *p.* 147. *seq.*

(2) Vide supra pag. 160. seq. huius vol. n. 1. seq.

(3) Confer quae ex Bossuetio supra diximus p. 149.

(4) Consule Melchiorem Canum *lib.* vi. *cap.* viii. *pag.* 195. *seq.* *edit.* *an.* 1714., ubi eadem statuit, quae nos de synodis diximus. Iam vero idem ipse Canus in iis locis, quibus utitur Bossuetius, ut *lib.* v. *cap.* v. *p.* 157. *seq.* non esse continuo putandum ad fidem spectare pontificis de re quacumque iudicium, dicit. Atque hoc sane nemo est nostrum, qui neget. Quare id etiam Bellarminus fatetur *lib.* iv. *cap.* xii. *de rom. pont.* *p.* 411. *tom.* i. *opp.* *edit. venetae* *an.* 1721., a quo non dissentit Raynaldus ad an. 1324. n. 32. Nam quae aut facto non decreto, aut etiam statuto, ut privati doctores edicunt pontifices maximi, ad fidem profecto non pertinent. Sed quae vel ipsi decernunt, ut manans ex scriptura, et traditione maiorum, propositaque decretis tenendam affirmant, quis est nostrum, qui pro certo habendum, credendumque neget? Scio arbitrari gallos assensionem ecclesiarum pontificis sanctioni, ut tantam auctoritatem obtineat, accedere oportere. At ne id quidem Bossuetio praesidio esse potest, quum non solum aliarum gentium episcoporum in hoc genere, sed etiam gallorum in synodis adiuncta fuerit pontificiis statutis consensio. Fac autem gallos dissenserint, quod falsum est, an horum auctoritas aequari potest auctoritati reliquarum ecclesiarum catholicarum? Nec equidem aequari potest auctoritati censeo ita esse gallos comparatos posse, ut suos vel anteferri, vel aequari multitudini tantae posse, quae praesertim pontificem caput nempe ecclesiae, atque doctorem sequatur, putent.

audent, quem ecclesia sciens, quid ipse teneat, non solum minime damnarit, sed etiam in suis numerari membris sinat. Hoc dico: si conciliorum oecumenicorum decretis statutum quidpiam est, quibus diiudicandi de controversiis liquet esse a Christo facultatem datam, hoc totum concedi non ab italis modo, sed ab gallis etiam oportere. Una enim omnium orthodoxorum in hoc genere esse debet, eademque sententia. Iam vero ab synodis non (1) nationalibus modo, sed etiam (2) oecumenicis fuisse ali-

(1) „ Anno ab incarnatione Domini 1080. pontificatus vero domini Gregorii VII. papae anno 7. indictione III. celebravit ipse dominus papa synodum Romae, ubi interfuerunt archiepiscopi, episcopi diversarum urbium, nec non et abbatum, ac diversarum urbium clericorum, et laicorum innumerabilis multitudo, in qua apostolica constituta corroborans, multa quae corrigenda erant correxit, et quae corroboranda firmavit ,,. Synod. rom. apud Harduinum tom. VI. *concilior. par.* I. *p.* 1587. *cap.* VII. *eiusd. synodi pag.* 1589. legitur excommunicationis in Henricum imperatorem latae sententia. Pag. 1591. exstat declaratio, quae excidisse imperio Henricum denunciatur. Pag. 1592. ea habentur, quae satis indicant, synodi auctoritatem auctoritati pontificis accessisse. Legati enim Rodulphi regis romanorum sic pontificem alloquuntur: „ Nos ex legatione domini nostri regis Rodulphi, et principum eius conquerimur Deo, et sancto Petro, et cuncto huic sanctissimo concilio, quod ille Henricus, quem vos auctoritate apostolica deposuistis a regno, idipsum regnum contra vestrum interdictum tyrannice invasit ,,. Confer etiam III. concilium romanum celebratum eodem Gregorio pontifice an. 1076. apud Harduin. tom. *eod. concilior. p.* 1566., et historiam synodi lateranensis sub Alexand. III. an. 1168. celebrati, apud eumdem Harduinum tom. *eod. par.* II. *p.* 1623. *seq.*

(2) Synodus generalis lateranensis III. sub Alexandro III. pont. max. an. 1179. *cap.* XXVII. *quod est de haereticis, ibid. p.* 1684. „ Relaxatos autem se noverint a debito fidelitatis, et hominis, ac totius obsequii, donec in tanta iniquitate permanserint, quicumque illis (haereticis) aliquo pacto tenentur annexi ,,. Synodus lateranensis IV. sub Innocent. III. pont. max. an. 1215., quae quidem synodus, ut recte est ab Charlasio animadversum *lib.* VII. *cap.* V. *p.*17. tom. II. *edit. an.*1720. *de lib. eccl. gallic.*, iure est a cardinali Perronio *universalissima* appellata, propterea quod praeter summum pontificem, et patriarcham constantinopolitanum, et hierosolymitanum, et legatos alexandrini, atque antiocheni, septuaginta archiepiscopos, et quadringentos, ac duodecim episcopos, innumerabilemque pene multitudinem alius generis praesulum, eidem vel per se, vel per legatos imperatores, reges, principesque, nempe imperatores orientis, et occidentis, rex hierosolymorum, rex galliarum, rex Angliae, rex Aragoniae etc. interfuerint; synodus, inquam, lateranensis IV. *cap. cap.* III. *tom.* VII. *edit. concilior. paris. Hard. pag.* 19. *seq.* „ Moneantur autem, et inducantur, et si necesse fuerit, per censuram ecclesiasticam compellantur *saeculares potestates, quibuscumque fungantur officiis*, ut sicut reputari cupiunt, et haberi fideles, ita pro defensione fidei praestent publice iuramentum, quod de terris suae iurisdictioni subiectis, universos haereticos ab ecclesia denotatos bona fide pro viribus exterminare studebunt, ita quod amodo, quandocumque quis fuerit in potestatem sive spiritualem, sive temporalem assumtus, hoc teneatur capitulum iuramento firmare. Si vero dominus *temporalis* requisitus, et monitus ab ecclesia, terram suam purgare neglexerit ab hac haeretica foeditate, per metropolitanum, et ceteros provinciales episcopos excommunicationis vinculo innodetur. Et si satisfacere contempserit intra annum, significetur hoc summo pontifici, ut ex tunc ipse vasallos ab eius fidelitate denunciet absolutos, et terram exponat catholicis occupandam, qui eam exterminatis haereticis, sine ulla contradictione possideant et in fidei puritate conservent, salvo iure domini principalis dummodo super hoc *ipse nullum praestet obstaculum, nec aliquod impedimentum opponat: eadem nihilominus lege servata circa eos, qui non habent dominos principales* ,,. Non ergo *feudatarios*, quos vocant, solum principes, sed etiam principales deiectos esse de dominio declarat concilium. Quare labuntur, qui hoc interdum responsi genus, ut sese expediant, adhibent: de feudatariis tantum agi a sacris conciliis, non vero de iis, qui principatum sic obtinent, ut nullum habeant sese superiorem. Rursum, qui dicunt, concessione principum laicorum, decreta haec fuisse ab synodis, nae hi vehementer errant. Principio enim suo id arbitratu, non ulla ratione fieri, dicunt. Deinde si haec respondendi ratio in ecclesiam introducatur, verendum erit, ne quaecumque de disciplinae sacrisque rebus ab episcopis in synodis sanciuntur, ea concessione principum sancita putent, qui plus quam oporteat, principibus tribuendum defendunt. Tertio autem loco, qui-

quando statutum, ius pontifici romano esse declarare: excidisse imperio regem, qui ecclesiae, religionive bellum intulerit, animadversum a nostris scriptoribus est, quorum sane a Bossuetio,

bus argumentis Bossuetius efficiat, concessionem a principe ullo fuisse romano pontifici potestatem solvendi subditos iurisiurandi religione, quo eidem se principi obstrinxerant, factam? Consule Biancum *ibid. tom.* I. *lib.* I. §. XVII. *p.* 138. *seq.* Huic autem, aliisque canonibus episcopi, qui aderant, subscripserunt, ac factum id fuisse adversarii censent, non *sacro approbante*, sed *sacro praesente concilio*. Extat praeterea decretum de *terra albigensi* apud Dacherium *tom.* VII. *Spicilegii pag.* 210. *primae edit.*, et apud Harduinum *ibid. p.* 79. *seq.* ,, Quia vero novella plantatio adhuc indiget irrigari, sacro consulto concilio ita duximus providendum, ut Reymundus tholosanus comes, qui culpabilis repertus est in utroque, nec umquam sub eius regimine terra possit in fidei statu servari ... ab eius dominio, quod utique grave gessit, perpetuo sit exclusus ... Tota vero terra, quam obtinuerunt crucesignati adversus haereticos, credentes, et fautores, et receptores eorum, cum monte Albano, atque Tholosa ... dimittatur, et concedatur ... comiti Montis Fortis viro strenuo, et catholico, qui plus ceteris in hoc negotio laboravit, ut eam teneat ab his, a quibus de iure tenenda est ,,. De concilio lugdunensi I. habito an. 1245. sub Innocentio IV. adversus Fridericum II. imperatorem, vide quae dixi supra pag. 208. Ex eo autem concilio, qua auctoritate freti patres imperatorem regno excidisse declaraverint, constat. Non enim se concessione principum egisse, sed auctoritate apostolica, consentientibus episcopis, Innocentius dixit. Concilium constantiense an. 1414. seq. celebratum *sess.* XLIII. *p.* 441. *tom.* VIII. *concilior. eiusd. edit. Hard.*, hanc poenam in eos constituit, qui Sigismundo regi romanorum in Aragoniam proficiscenti ausi fuissent inferre iniuriam ,, quicumque cuiuscumque status, aut conditionis existat, etiamsi *regalis*, cardinalatus, patriarchalis, archiepiscopalis, episcopalis, ducatus ... seu alterius cuiuscumque dignitatis, seu status ecclesiastici, vel saecularis existat, qui serenissimum, et christianissimum principem dominum Sigismundum romanorum, et Hungariae regem, vel alios cum eodem ad conveniendum cum domino rege aragonum pro pace ecclesiae ad extirpationem praesentis schismatis per hoc sacrum concilium ordinatos, ad dictam conventionem euntes vel redeuntes impediverit, perturbaverit, vel molestaverit, ... sententiam excommunicationis auctoritate huius sacri concilii generalis ipso facto incurret, absolutione eiusdem ipsi sacro concilio, seu futuro, unico, et indubitato summo pontifici, praeterquam in mortis articulo specialiter reservata: ut *alterius omni honore, et dignitate, officio, beneficio ecclesiastico, vel saeculari sit ipso facto privatus* ,,. Concessione id principum factum, decretumque dici posse Bossuetius putat. Verum expiosa haec est a nobis paulo ante sententia. Agi deinde de officiis, et beneficiis Bossuetius censet, quae ecclesiae essent vel *innato*, vel *acquisito iure*. Hoc autem si verum est, quid opus esset *concessione principum* ad privandos refractarios officio, *ac* beneficio, quod ecclesiae vel innato, vel acquisito iure competeret? Quid ergo? vir gravissimus vi argumenti pressus, modo hoc, modo illud apponit, ut tueri se possit. Sed verba, quae synodus usurpat, tam late patent, ut coarctari in sensum arctiorem nequeant. Vide Biancum *eod. lib.* I. §. XIX. *p.* 159. *seq.* Neque id nos declaratum ab synodo ut fidei dogma nunc dicimus, sed sancitum, ac positum uti rem certam. Sunt qui urgeant decretum simile quidpiam ab synodo fuisse, quod cardinalis de Alliaco, et Gersonius adessent, qui cum opinionem adversam defenderent, numquam passi fuissent, ut decerneretur. At de his alias. Denique concilium tridentinum *sess.* XXV. *de reform. c.* XIX. *p.* 168. *tom.* X. *concilior. edit. paris. Hard.* ,, Detestabilis duellorum usus fabricante diabolo introductus, ut cruenta corporum morte animarum etiam perniciem lucretur, ex christiano orbe penitus exterminetur. Imperator, reges, duces, principes, marchiones, comites, et quocumque alio nomine domini temporales, qui locum ad monomachiam in terris suis inter christianos concesserint, eo ipso sint excommunicati, ac iurisdictione, et dominio civitatis, castri, aut loci, in quo, vel apud quem duellum fieri permiserint, quod ab ecclesia obtinent, privati intelligantur, et si feudalia sint, directis dominis statim acquirantur. Qui vero pugnam commiserint, et qui eorum patrini vocantur, excommunicationis, ac omnium bonorum suorum proscriptionis, ac perpetuae infamiae poenam incurrant ,,. De feudalibus, et de iis, quae ab ecclesia principes, marchiones etc. obtinerent, tantum ab synodo agi Bossuetius putat, non de ceteris. Hoc si ita est, cur addidisset concilium, *et si feudalia sint directis dominis statim acquirantur*? Non ergo feudalia solum, sed etiam cetera comprehendit. Alioqui haec dicendi ratio, *et si feudalia sint*, inanis profecto esset. Addit Bossuetius: Haec fortasse sacrosancti concilii verba in causa fuisse, quare synodus in Galliis minime acceptaretur. At si acceptata ab gallis non est, acceptata quidem certe ab orthodoxo reliquo orbe fuit, a quo qui recedit, is singulare quidpiam, contra ecclesiae ubique gentium propagatae sensum, ut unius regionis hominibus assentiator putandus est, tueri velle. Quod quam sit periculosum ipse viderit.

ceterisque, qui contra pugnant, argumentum numquam est; non dicam ratione eversum, sed ne debilitatum quidem. Nam quod aiunt adversae causse patroni, deiectos de gradu, ac dignitate interdum principes *non sacro approbante* (1), *sed sacro presente concilio* fuisse, inane est. Etenim praesente concilio quidquam contra scripturae, patrumque auctoritatem, quin aliqui saltem episcopi repugnarent, sancitum a pontificibus fuisse, tam est absurdum, ut, nisi dictum a Bossuetio esset, venisse in cogitationem cuiusquam, ne suspicari quidem possem. Tantum scilicet praeiudicata opinio valuit, ut quae quis alio in genere non usurpasset, ea quamlibet levia, atque a communi sensu aliena, cum rationes non habeat, quibus se tueatur, usurpanda tamen in caussa, quam defendit, putet. Ac falsum praeterea est, eam agendi pontificum rationem patres, qui in synodo aderant, non probasse, aut sibi temperasse, quo minus decreto subscriberent. Nam subscripsisse omnes, qui ad synodum lugudensem, Innocentio IV. pontifice, adversum Fridericum secundum imperatorem celebratam, accesserant, demonstratum (2) supra testimoniis illustrium auctorum est, quos aequales fuisse temporum illorum constat. Scilicet *formula* quaedam, qnae ea aetate adhiberi soleret, erat, ut scriberetur: *Sacro praesente concilio*, quin inde coniectura quisquam assequi se posse confideret, non consensione episcoporum, sed unius pontificis voluntate rem fuisse in synodo constitutam. Neque vero praetermittendum silentio est, quod maxime conferre ad nostrorum sententiam confirmandam videtur. In Gallia enim, eius regionis episcopis non praesentibus modo, sed etiam annuentibus, inspectantibusque proceribus regni, auctoritate pontificis saeculo ecclesiae tertio, ac decimo Fridericus imperator regno privatus enunciatus est, quin ullus reperiretur, qui iniuria (3)

(1) Vide Bossuetium *lib. IV. par. 2. cap. VIII. p. 341*.

(2) Pag. 208. huius vol. not. 2.

(3) Qui synodo adfuerint, traditum in actis est *p. 378. tom. VII. edit. paris. concilior. Hard.* Quod vero sacro approbante concilio Innocentius Fridericum de regno deturbatum fuisse declararit, constat ex iisdem actis pag. 380; si enim synodus non adprobasset, quae gerebantur a pontifice, cur iudex Thaddeus ad aliam synodum appellasset? Nam sic ibidem habetur: „ Tunc surrexit iudex Thaddeus, percipiens, „ quod iam securis erat posita ad radicem pro malorum privilegiorum authenticatione, et si contra „ dictum imperatorem vellet procedere, appellaret „ ad futurum summum pontificem, et *concilium generale*. Ad quae dominus papa respondit humiliter, et benigne, quod *illud erat concilium generale, quia tam principes saeculares, quam clerici ad illud fuerant invitati*, sed omnes, qui in iurisdictione imperatoris fuerant, ad illud eos accedere non permisit, propter quod appellationem non admittebat „ eamdem „.

quidquam in tantum principem factum diceret. Quo igitur pacto immutari eiusdem regni hominum ratio potuit, ut quod tum ratum, propterea quod consentaneum sacris scripturis, maiorumque traditioni videretur, idem nunc irritum esse putent, quasi componi cum novi testamenti scripturis, sententiisque patrum non possit? Quod adiungit Bossuetius (1), intellectam fuisse ab iis neque recte, neque ut veritas postulabat, qui ad concilia concurrerunt, maiorum nostrorum de *excommunicatis vitandis* sententiam, quemadmodum iniurium esse tot saeculorum, totque regionum episcopis, synodisque oecumenicis nequeat, nullo modo prorsus intelligo. Ita enim fiet, ut quod ab synodis oecumenicis de primatu romani pontificis, deque docendi auctoritate statutum est, si cuiquam hominum non placeret, reiiceretur impune, quasi profectum esset ex male intellecta scripturarum, veterumque patrum sententia. Quid autem de his duobus decretis religionis orthodoxae dico? Nullum certe erit, quod hac libertate dicendi, everti decretum religionis, tollique funditus non possit. Nos quae statuta ab oecumenicis conciliis fuerunt de potestate papae, deque ceteris rebus, quae ad religionem, moresque pertinent, maximam vim obtinere confitemur, quin quaerendum putemus esse, ulla ne ratione, cum de iis definiendis patres deliberarent, usi sint, quae non omnino certa, *efficaxque* esset. Non enim audebit quisquam orthodoxorum sine haereseos manifestae nota negare, Spiritum sanctum a Patre, Filioque procedere, quod contra graecos producta ab iis, qui pro latinis disputabant, aliquando fuerit sancti Thomae ratio, non omnibus quidem catholicis probata, cum ei scotistae repugnent, quae ratio, *ex distinctione Filii a Spiritu, concludit Spiritum sanctum ipsum ex filio eodem procedere* (2). Quod si aliqui episcopi (3) fuerunt, qui

(1) Vide supra p. 149. huius vol.

(2) Confer acta synodi florentinae ses. 22. tom. IX. *concilior. edit. Hard. p.* 267. *seq.*

(3) Utitur principio Bossuetius testimonio Gebhardi antistitis iuvaviensis, quod nos supra pag. 150. not. 7. descripsimus. Sed is, qui optime intelligeret, non omne esse crimen aequali poena plectendum, neque omnem *excommunicationem* eumdem secum ferre seiunctionis a coetibus sacris gradum: quare esse genera quaedam *excommunicationum* earumdem ab aliquibus tantum sacris rebus hominem; alia, quae ab omnibus; alia rursum, quae a commercio quoque civili arcerent; non existimavit, cautum ecclesiasticis legibus fuisse, ut qui prohibitus esset communione ecclesiae, arceri a commercio civili semper deberet; sed et aliquando tamen deberet ab hoc item arceri, cognovit. Ergo Henricum, qui caussa schismatis, erroris que seiunctus ab Gregorio fuisset a communione ecclesiae, ne commercio quidem civili censuit gendere debuisse. Itaque dum quaestionem evolvit, an cum *excommunicatis* communicare in civilibus rebus fas esset, loquutus est de iis, qui in conciliabulo Wor-

a Greg. VII. post latam adversus Henricum in synodo, consensione patrum, sententiam diffiderent, id vero non efficit synodi decretis esse adimendam fidem. Nulla enim res umquam definita ab conciliis est, quae oppugnatores acres, vehementesque aliquos episcopos non experiretur, ut qui rebus novis studerent. Sed horum, qui aut in schismaticis, aut in haereticis numerati sunt, non tanti haberi existimationem, auctoritatemque consuevisse, ut quidquam de veritate, fideqne decreti deriperetur. Nihil dico de Philippo francorum (1) rege. Non enim est otium. Hoc satis arbitror futurum: eum, si communione ecclesiae prohibitus fuit, de regno autem deiectus, non item; quidquam aut

matiensi Gregorium de sede ab se deiici putarent posse, aliamque creare pontificem, adeoque se ab unitate minuerent. Atque hac ratione demonstravit, non obstringi *Henrico* subditos iure iurandi religione, quod is una cum schismaticis parere pontifici neglexisset. Sunt autem Gebhardi verba huiusmodi in *ead. epist.* „ Indiscussum, inauditum, inconvictum, nec confessum, vel commonitum Wormatiae deposuerunt; „ Guibertum antipapam, vivente vero ac legitimo „ pontifice Gregorio, in Petri cathedram intruse„ runt etc. „. Et „ Ecce omni tergiversatione re„ mota, causae a nobis expositae sunt de hoc, quod „ excommunicatis, quibus illi communicant, non „ communicamus etc. „. Rursus: „ Dicitur nobis: „ fidelitatem principi iurastis. Si ei fideles esse vul„ tis, fidem domno apostolico, et obedientiam abne„ gate, et illam abnegationem iuramento, vel scripto „ firmate, et ab excommunicatis a sede apostolica „ non abstinete, et non abstinendem docete „. Similia scribunt Stephanus alberstadiensis *epist. ad Waltramum p.* 446. *apud Dodechinum in chron. ad an.* 1090. *edit. lugd. an.* 1559. „ Pro his nefandis malis ab apostolica sede excommunicatus (Henricus) nec regnum, nec potestatem super nos, quia catholici sumus, potest obtinere. „ De Wolframo magdeburgensi annale, quae scribit Dodechinus in chronico ad an. 1090. *pag.* 443. *seq. edit. an.* 1559. De Bruno archiepiscopo trevirensi haec habet auctor veius trevirensis historiae apud Acherium *tom.* II. *spicil. p.*220. *seq. edit. an.*1723. „ Anno ordinationis suae tertio, mense martio Ro„ mam profectus, apostolorum gratia, et percipien„ dae benedictionis magistri causa, invenit dominum „ Paschalem papam universali synodo praesidentem, „ papatus sui annum octavum agentem, a quo ho„ norifice susceptus est ... sed quoniam episcopalia, „ annulum videlicet, et baculum per manum lai„ cam susceptisset, atque quia ecclesiam dedicasset, „ et clericos, necdum pallium consecutus, promo„ visset, multum aspere correptus est, et decernen„ te episcoporum ibi congregatorum concilio, pon„ tificatus officium deposuit, quod tamen ipsis in„ tervenientibus, quia discretio eius, et pruden„ tia officio, et tempori congruens erat, post tri„ duum, non sine admissorum poenitentia recupera„ vit, iniuncta ei poenitentia etc. „. Cetera vide apud Biancum *ibid. lib.* II. §. V. *p.* 232. *seq.* De s. Othone bambergensi, quod Bossuetius statuit, nihil moror. Primum enim schismaticum fuisse fateor. Post errorem detestatus est, ac libens poenitentiam deinde postulavit. Consule eius vitam *lib.* I. *cap.* VII. *tom.* III. *par.* II. *antiq. lect. Canisii p.* 45. *edit. an.* 1725. Quid? anoon Ermenoldus abbas, cuius agendi rationem sibi praesidio esse Bossuetius existimavit, auscultare imperatori, post pontificis sententiam, recusavit? Confer Baronium ad an. 1121. n. 8., et vitam s. Ermenoldi apud Canisium *tom.* III. *par.* I. *p.* 97. *eiusd. edit.* Quod ad leodiensem clerum attinet, negari nequit, quin eum schismaticum, cum se catholicum esse iactaret, Itaque non est eius ullo in pretio habenda sententia. Adeundi Natalis Alexander *hist. eccl. tom.* VII *saec.* XI. et XII. *diss.* II. *art.* 16. *p.* 324. *edit. an.* 1734., et Biancus *ibid. pag.* 247. *seq.* Sed omnia persequi non escat, quae ad causam Gregorii VII. pertinent, et successorum. Itaque auctor lectoribus sum, ut Biancum consulant *lib.* II. *della potestà indiretta della chiesa* §. III. *seq. p.* 218. *seq.* Iis enim §§. ostendit, scriptores eorum temporum catholicos omnes ab Gregorio stetisse, decretaque eius pontificis schismaticis displicuisse. Neminem orthodoxorum restitisse Gregorii sententiae, quasi imperitus rerum ecclesiasticarum, virtutisque censurae excommunicationis esset. Episcopos germanos, qui pontificis partibus studebant, non habuisse in numero imperatorum deturbatum de throno Henricum etc.

(1) De Philippo I. circa an.1094. seq. vide Bossuetium *tom.* I. *declarat. cler. gallic. defens. par.* I. *lib.* III. *cap.* 8. *p.* 299. *edit.* 1745., et Biancum *ibid. lib.* V. §.II. *p.* 274. *tom.* II.

praesidii, aut damni afferre alterutri parti nullo modo posse, cum galli· aliis premantur argumentis, nobisque sint in promtu, quibus nos tueamur, exempla permulta, quin diu in hoc illustrando conterendam esse operam arbitremur. Neque vero caussa ulla erat, quamobrem Bossuetius *inscitiae* eos argueret, qui uterentur ad potestatem romani pontificis demonstrandam Ivonis carnutensis loco. Nam qui confitetur, Gregorii epistolam ad Erimannum (1) ab Ivone fuisse collectioni canonum insertam (qua quidem epistola Gregorius ipse quibus rebus permotus Henricum imperio excidisse declararit, significat), is fateatur necesse est, illam et probatam Ivoni fuisse, et aliis ut probarent propositam. Sunt autem in eiusdem scriptoris operibus nonnulla, quae plane efficiant, quid ille de potestate romanorum pontificum in hoc genere existimarit.

Atque esse quidem nostri ridiculum, aiunt, quod adversarii de altero Henrico animadvertunt. Nam Bossuetius (2), eos qui suspicerent exemplum Gregorii VII. tentasse nescio quid simile adversus hunc etiam Imperatorem, scribit. Quasi vero qui pontifices quidquam de ecclesia vel agunt, vel statuunt, habere non debeant superiorum pontificum rationem. Neque vero Gregorius ipsis solum, sed perplures alii romani praesules, quorum est supra facta commemoratio, praeiverunt.

S. Bernardum, etsi nihil affirmasset, ex quo fas esse pontifici regem de dignitate deiicere, deiectumque declarare, colligeretur; tamen novorum gallorum partibus minime studuisse nostri defendunt. Sunt autem ab eo quaedam litterarum mandata monumentis, quae sane indicent, fuisse ipsum ad nostram sententiam propensiorem (3). Nam de Ivone, quoniam dictum paullo

(1) Confer Ivon. *lib.* v. *decreti cap.* CCCLXXVIII. *p.* 190. *edit. an.* 1647. Idem Ivo *epist.* CVI. *edit. Iureti an.* 1647. *p.* 50. *tom.* II. „ Celsitudinem (scribit autem „ ad Henricum anglorum regem) vestram obsecrando „ monemus, quatenus in regno vobis commisso, ver„ bum Dei currere permittatis, et regnum terrenum „ caelesti regno, quod ecclesiae commissum est, sub„ ditum esse debere semper cogitetis. Sicut enim sen„ sus animalis subditus debet esse ecclesiastico regi„ mini etc. „ Adeundus Biancus *ibid. lib.* v. §. XI. *num.* 5. *p.* 312. *et seq.*, ubi multa de Ivonis sententia egregie disputat.

(2) Vide supra p. 150. huius vol. Sed de Henrico V. confer eruditissimum Biancum, qui accurate, quae dicta ab aliis erant, collegit, illustravitque *lib.* v. §. 8. *seq. p.* 167. *seq.*

(3) *Epist.* CXXVII. *tom.* I. *opp. p.* 138. ostendit ab eo non fuisse appellatum Rogerium regem, quamdiu schisma sequutus est; sed ducem Apuliae. „ Habet „ ducem Apuliae (Anacletus antipapa), sed solum ex „ principibus, ipsumque usurpatae coronae mercede „ ridicule comparatum„. *Epist. ad pisanos* CXXX. *p.* 140. eos quidem laudat, quod pontifici obedirent, Rogerium autem Siciliae *tyrannum* vocat. Eos igitur, quos pontifex in regum numero non haberet, ne Bernardus quidem habendos censuit. Sed de Bernardo Biancus et

ante est, non esse iterum disputandum censent. Anselmum cantuariensem archiepiscopum, qui Henricum quartum imperio multatum, non esse legitimum imperatorem putaverit, romanis quidem, non gallis, qui contra nunc statuant (1), consensisse. Hugonem Victorinum negasse pontifici in ditiones principum invadendi potestatem, puniendi autem eos, declarandique indignos esse, qui imperio potiantur, si ecclesiam, religionemque evertere studeant, non negasse (2).

Non minus esse inane, quod Bossuetius opponit de Friderico primo imperatore. Denunciatum enim auctoritate pontificis fuisse indignum imperio, qui (3) neget, nescio cur non idem lucere in meridie solem negare non possit. At appellatus, cum deiectus esset de imperio, ab Alexandro III. imperator fuit. Repugnant vehementer nostri. Ab suis germanis appellatum imperatorem aiunt, ab ceteris autem gentibus negant (4).

Henricum autem sextum, et Philippum Augustum francorum regem, si prohibiti ecclesiae communione fuerunt, quin essent privati regno, parvi referre. Non enim omnes, neque quamcumque ob caussam *excommunicatos*, reges continuo esse multandos imperio.

Quod si Otho IV. et Iohannes rex Angliae, cui *sine terra* cognomen fuit, cum Innocentii III. p. m. auctoritate deturbati de principatu fuerunt, maximam intulerunt in ecclesiam, remque publicam partem incommodorum, id nec potestati romanorum pontificum, neque Innocentio, qui sancte, cauteque se gessit, sed improbitati eorumdem principum fuisse vitio tribuendum (5).

Decretum Innocentii III., cuius est initium *novit*, ad rem maxime pertinere, quidquid contra adversarii statuant. Quod si non pertineret, tamen esse in epistolis eiusdem pontificis perplu-

diligenter, et copiosius. *Ibid.* §. xxi. num. 5. *pag.* 313. *seqq.*

(1) S. Anselmus epist. ad Valramum: „ Anselmus „ servus ecclesiae cantuariensis Valramo neumburgen„ si episcopo. Scienti breviter loquor. Si certus essem, „ prudentiam vestram non favere successori Iulii Cae„ saris, et Neronis, et Iuliani apostatae contra succes„ sorem, et vicarium Petri apostoli, libentissime vos, „ ut amicissimum, et reverendum episcopum saluta„ rem „. Apud Dodechinum in append. ad Marian. Scot. ad an. 1094. *edit.* an. 1559. *p.* 452. Vide Biancum *ibid.* §. xi. n. 2. *p.* 307. *seq.*

(2) Vide supra locum Hugonis Victorini pag. 151. not. 4., indeque intelliges, quam nostris faveat.

(3) Acta Vatic. ex card. de aragon. *tom.* iii. *rer. italic. script. p.* 451. *epist. Alexand III. ad episc. salisb. et suffrag. tom.* xiii. *edit. concilior. venetae Labbei p.*229. et Iohann. sarisberien. *epist.* ccx. *ad Guillelmum Britonem bibl. vet. pp. edit. lugd. tom.* xxiii. *pag.* 493. Vide Biancum *ibid.* §. xxv. *p.* 356. *seq.*

(4) Confer sarisberiensem *loc. cit. et epist.* ccxxiii. *ibid. p.* 505. Adlsis Biancum *ibid. p.* 538. *seq.*

(5) De his Biancus *lib.* vi. §. i. *seq. p.* 378. Multa item nos disserimus in adnotat. in epistolas Innoc. III.

ra, quod ne Bossuetius quidem negaverit, quae rem ipsam demonstrent plane ad veriratem (1).

S. Ludovicum francorum (2) regem scripsisse ad Fridericum II. eumque appellasse imperatorem, etsi imperio auctoritate Gregorii multatus esset, vel errorem Petri a Vineis, qui epistolam vitiarit, esse, vel si verum est, noluisse regem de nomine contendere, qui subditus imperatori non esset. Ceterum non modo non cavisse, sed etiam consensisse Ludovicum, ut episcopis regni annuentibus, in Fridericum ab Innocentio IV. pontifice sententia in lugdunensi concilio diceretur. Quemadmodnm enim galli antistites, invito rege, simile quidpiam fecissent?

Acta Bonifacii (3) adversus Philippum francorum regem a successoribus non fuisse abrogata, quasi inania, nulliusque momenti essent. Immo vero, cum a censuris regem Benedictus XI. pontifex absolverit (4), quamquam id non erat petitum ab rege, satis indicavit, vim obtinuisse, quae gesta, statutaque a Bonifacio fuissent. Tum autem omnes regni gallorum ordines (5) de-

nondum vulgatas, quas publicabimus tamen, sed tempore.

(1) Consule Biancum *ibid. lib.* I. §. II. *p.* 93. *seq.*

(2) Epist. s. Ludovici, ut est apud Petrum de Vineis *lib.* I. *cap.* XII. *et* XIII. *pag.* 127. *seq. edit. an.* 1566. vitiatam esse suspicatur. *Lib.* VI. *della potestà indiretta della chiesa* §. IV. *pag.* 446. Addit non omnino fuisse Gregorii IX. sententia deiectum de dignitate imperatorem, sed tantum *suspensum*, ut aiunt, quoad Ecclesiae satisfecisset. *Ibid. pag.* 447. Quare ut alios permultos, qui subditi Friderico essent, ita regem, qui nulla obtemperandi imperatori lege teneretur, nomen ei tribuisse, dum ad ipsum scriberet, imperatoris. Nam ab Gregorio in primis fuisse cautum, ne quis ei opem ferret. Quare ,, in eum, inquit, et omnes illos, qui ,, in praemissis, vel alios contra romanam ecclesiam ,, sibi praestiterint consilium, auxilium, vel favorem, ,, excommunicationis, et anathematis sententiam duximus promulgandam ,,. At auxilium Friderico, *favoremve* nullum Ludovicum regem praestitisse.

(3) De Bonifacii VIII. decretis, contentioneque cum Philippo gallorum rege adeundi Raynaldus ad an. 1295. *seq. n.* 44. *seq.*, Spondanus an. 1301. *seq. n.* 2. *seq.*, et Biancus *ibid.* §. V. *seq. pag.* 451. *seq.*, et *lib.* I. *cap.* X. *p.* 92. *seq.*

(4) Benedictus XI. pont. max. an. 1304. absolvit a censuris Philippum. Scribit autem in epist. ad Philippum hoc modo. ,, In hoc parabolam illam implevimus, secundum quam habens centum oves, relictis nonagintanovem in deserto, vadit ad illam, ,, quam deviasse putabat, donec inveniat eam, et inventam imponit super humeros suos gaudens ..... ,, Numquid tantam ovem, quanta tu es, sic nobilem, ,, praecipuam, et praeclaram relinquemus, quin impositam nostris humeris reducemus etc.? Rursum: ,, summi namque illius vicarius, qui dicit, hominem ,, illum, qui fecit coenam magnam servo suo dixisse, ,, *exi in vias et sepes, et compelle intrare, ut impleatur* ,, *domus mea* ... Numquid igitor te, etiam si nolles, ,, non cogemus intrare?... Nempe si corporum medici quandoque invitis apponant medicamenta salutis, quanto magis nos, qui animarum omnium ,, curam divina dispositione suscepimus, hoc implere ,, tenemur ,,. Confer *hist. du diferent. etc. p.* 206. *et seq.*, et Biancum *ibid.* §. XVII. *p.* 548. *seq.*, et Raynaldum *ad ann.* 1304. *num.* 9. et 10. Sed cum communione ecclesiae prohibuisset idem Benedictus eos, qui in Bonifacium insurrexerant, auxiliumque adversariis attulerant, Raynald. ad an. 1304. n. 13., veritus rex fuit, ne rursum poena ecclesiastica affectus esset. Quod attinet ad Clementem V., is quamquam in Galliis agebat, tamen publicavit insignem constitutionem, quae confirmavit constitutionem Bonifacii, cuius est initium *unam sanctam*,, quae Bonifacii constitutio potestatem, quam *indirectam* vocamus, statuit. Incipit ea Clementis constitutio hoc modo: *Ex parte etc.* Confer Raynaldum ad an. 1311. n. 26.

(5) Quo pacto dici potuit a Bossuetio, omnes exinde gallorum ordines pro *independentia regni etc.* certasse, ne in cogitationem quidem cadit. Anno 1339.

fendisse *regis a papa independentiam*, falsum esse. Permultos enim scriptores gallos eius, insequentisque aetatis numerari, qui contrariam sententiam defenderunt. Atque hos profecto numquam

clerus gallicanus *in disputatione, quam habuit cum officialib. regni* coram Philippo Valesio, tam se addictum ei, quam nostri tuentur, sententiae esse demonstravit, ut Petrus Bertrandi episcopus augustodunensis, qui cleri partes tenebat, eamdem compserit, ut certam. „ Nullus dubitat, quin cognitio de peccato ad personas ecclesiasticas pertineat ... ecclesia, quae habet iudicare de spiritualibus, potest et merito de temporalibus iudicare, et hoc satis deducitur. Extra. *De iudic. cap.* XIII. *novit.*, *Petr. Bertrand. in resp. ad Petrum de Cugneres tom.* XXVI. *bibliot. veter. pp. edit. lugd. an.* 1677. *p.* 109. *seq.* Rursum anno circiter 1370. floruit auctor *tract. de potest. saeculari, et ecclesiae*, qui tractatus inscribitur: *Somnium viridarii*, quod opus extat apud Goldast. *tom.* I. *p.* 59. *seq.* Is cum regi Carolo V. a consiliis esset, ut visum quibusdam est, partesque tueretur regis, tum etsi pontifici potestatem, quam volumus, negavit, tamen tantam tribuit quantam Bossuetus nollet. „ Concedendum est, *inquit*, quod principatus papalis concernit temporalia, prout de necessario concernit spiritualia, cum ab eorum usu, vel abusu surgit peccatum, prout dicunt textus, ratione peccati, omnes causae spectant ad forum ecclesiasticum. *Cap. novit. de iudiciis etc.* Tamen principaliter disponendo, et auctorizando nihil spectat ad papam quantum ad temporalia ”. Et paullo post: „ Non habet se (potestas ecclesiastica) de depositione imperatorum, seu regum intromittere, quantumcumque rex, vel imperator sit dignus depositione propter defectum quemcumque, vel crimen, quod non est inter spiritualia crimina computandum, et ideo si imperator, vel rex committit crimen dilapidationis, vel destructionis imperii, sive regni, vel tyrannidis, vel quodcumque aliud, propter quod non immerito deponi meruit, papa non debet eum deponere, sed populus a quo suam recepit potestatem tacite, vel expresse, *nisi illi ad quos pertinet, nollent, aut non possent facere iustitiae complementum* ”. Et rursum „ *Fatendum tamen, quod papa potest transferre imperium, vel regnum casualiter, ut quia non est alius superior, vel aliter aut imperium, vel regnum est transferendum de gente in gentem propter aliquod crimen spirituale gentis*; puta si gens illa inficiatur haereticae pravitate vel ad legem iudaeorum, vel ad ritum gentilium, vel sectam aliam converteretur. Si transferendum esset imperium, vel regnum propter crimen spirituale, dicunt quidem, quod papa potest iure divino transferre imperium seu regnum, quia in spiritualibus, et annexis eis, habet plenitudinem potestatis quantum ad ea, quae sunt de necessitate facienda. Alii dicunt, quod papa in hoc casu non potest transferre imperium, sive regnum, nisi laici fuerint damnabiliter negligentes, vel faventes genti, a qua necesse est transferri imperium, vel regnum, sed in hoc casu spectat ad papam de crimine spirituali cognoscere, et denunciare illis, ad quos spectat, ut ipsum deponant, quod si noluerint, vel non potuerint, *iure divino devoluta est potestas ad summum pontificem, et hoc quia ipse habet plenitudinem potestatis quantum ad omnia, quae sunt de necessitate facienda* ”. Sunt item quaedam ab Iohanne Gersonio cancellario parisiensi constituta, quae ius *indirectum* pontificis in regum *temporalia* concedere videantur, ut mirum sit a Natali Alexandro rapi eius scriptoris sententiam in peiorem partem. Namque ille *in tract. de potest. eccl. consid.* XII. *p.* 246. *tom.* II. *opp. edit. an.* 1706. „ Potestas ecclesiastica, *inquit*, non ita habet dominia, et iura terrena simul, et caelestis imperii, quod possit ad libitum suum de bonis clericorum, et multo minus laicorum disponere, quamvis concedi debeat, quod habet in eis dominium regitivum, directum, regulativum, et ordinativum ... Postremo suis se terminis ita potestas ecclesiastica coerceat, ut meminerit potestatem saecularem etiam apud infideles sua habere propria iura, suas leges, sua iudicia, de quibus occupare se ecclesiastica potestas non praesumat, nisi dum redundat abusus saecularis potestatis in impugnationem fidei, et blasphemiam creatoris, et in manifestam potestatis ecclesiasticae iniuriam: tunc enim ecclesiastica potestas habet dominium quoddam regitivum, directivum, regulativum ”. Idem *par.* IV. *serm. de pace, et unit. graec. consid.* V. *p.* 147. *tom.* II. „ Omnes homines, principes, et alii, *inquit*, subiectionem habent ad papam in quantum eorum iurisdictionibus temporalitate, et dominio abuti vellent contra legem divinam, naturalem, et potest superioritas illa nominari potestas directiva, et ordinativa potius, quam civilis ”. De Iohanne Parisiensi dictum supra est pag. 153. et etiam de Almaino. Quid? si ad saeculum usque XVII. quod erroris Bossuetus, nonnullique alii, tametsi, demta in Gallia, in ceteras tamen orbis catholici partes sit propagatum, arguere non dubitant, hoc ipsum sententiae genus communi ecclesiasticorum gallorum nomine in comitiis regni Galliae an. 1615. card. Perronius acriter propugnaverit, adversamque sentiendi rationem, ut novam reiecerit, atque Calvini decretis, sententiisque manantem? An ausus haec ille non docere modo, sed etiam scribere fuisset, contra pervulgatam ecclesiasticorum, doctorumque regni opinionem? „ Non enim ego sum, inquit, quem vos auditis. Neque enim ego sum, qui in hoc genere caussae loquor, sed corpus totum ecclesiastici ordinis, et qui

id fuisse facturos, si omnium ordinum in Galliis discrepantem esse cognossent opinionem.

Controversiam inter Iohannem XXII. successoresque pontifices, et Ludovicum bavarum imperatorem plurimum conferre ad hoc quaestionis genus illustrandum (1) posse. Bossuetium, qui neget, circuitione verborum rem in primis perspicuam implicare, atque involvere studisse (2).

Pium IV. pontificem maximum (3), qui comminatione privationis regni Iohannam Albertinam reginam navarrorum haereticorum partibus studentem Romam acciverit, rogatu Caroli IX. qui principis feminae, sibique sanguinis affinitate coniunctae defensionem susceperat, sententiam revocasse, non tamen negasse ius sibi esse id facere, si ex usu ecclesiae esse putasset. Quin etiam Carolum, qui rogavit, ut decretum revocaretur, satis indicasse, habendam eius decreti fuisse rationem.

Falsum praeterea esse quod de Sixto V. Bossuetius affirmat. Privatum enim Henricum navarrorum regem principatu ab eo–

„ e nobilitate eidem sese adiunxit, hosque viros nobiles duos elegit e duobus praefecturis regni accitos, ut sua praesentia vim adderent dictis meis, testarenturque reverentiam eamdem, quam eorum praedecessores professi erga ecclesiam fuerunt „. Accedit deinde ad rem, de qua agimus, atque „ Articulus quidem vester *negativam* continet, inquit, „ hoc est dari casum posse omnino nullum, quo subditi iuris iurandi religione solvi queant, qua religione suam principi cuipiam obligarint fidem. Contra vero ceterae partes ecclesiae catholicae omnes, „ iam inde ab eo tempore, quo scholae theologicae „ institutae sunt usque ad Calvini adventum, defenderunt affirmativam ... Neque vero partes ecclesiae „ catholicae ceterae solum, sed etiam omnes doctores, qui in Galliis viguerunt, ab eo tempore, quo „ sunt scholae theologicae institutae, affirmativam defenderunt, hoc est, si haeretici principes sint, aut „ in infidelitatem inciderint, vel exagitent religionem, „ eorum subditi solvi iuris iurandi religione possint „. *Arang. au Tiers Estat. opp. edit. an.* 1622. *p.* 5"6. *seqq.* Confer Gramondum *lib.* I. *hist. sub exitum an.* 1615. *p.* 63. *edit. an.* 1643. Ac Biancus quidem *lib.* I. §. XIII. *p.*113. *tom.* I. ante Calvinum, nullum fuisse scriptorem in Gallia, qui funditus potestatem indirectam tolleret, scribit. Ab Hugonottis primum novam opinionem fuisse in regnum introductam. Anno primum 1663. facultati parisiensi probatam fuisse. Animadvertendum autem postremo loco est, Natalem Alexandrum, qui *dissert.* 6. *in hist. saec.* XV. *et* XVI. *tom.* IX. *p.* 482. *edit. lucensis*, Petri Alliacensis loco a procemio libri de auctoritate ecclesiae abusum fuisse, ut constantiense decretum, de quo dicam paulo post, labefactaret. Nam Alliacensis de potestate directa, et temporali ibidem disserit, non de indirecta, de qua est inter nos, Natalemque dissensio. Consule Alliacensem *tract. eod. p.* 983. *tom.* II. *opp. Gerson. edit. an.* 1706. De scriptoribus gallis, qui communem sententiam propugnarunt, vide Biancum *pag. ead. seqq.*, Charlasium *ibid. cap.* VIII. *p.* 130. *seq.*, et Schulkenium *p.* 54. *seq.*

(1) Etsi prima specie ad rem non pertinere hoc controversiae genus videatur, tamen est quiddam a nostra sententia consequens. Quare praetermittendum a nostris non erat, iniurieque contra existimat Bossuetius. Consule Biancum *lib.* II. §. VIII. *p.* 552. *seq.*

(2) Vide supra pag. 152.

(3) Confer Spondanum ad an. 1563. n. 50., Catharinum Avilam scriptorem eius aetatis diligentissimum, qui *lib.* III. *delle guerre civili di Francia pag.* 151. *edit. an.*1733., qui Carolum aegre admonitionem Pii tulisse scribit, propterea quod verebatur, ne regnum, quod Iohanna obtinerat, in aliorum veniret potestatem, cum ademtum reginae, proprium esse deberet francorum regum. „ A questo monitorio avea aper„ tamente dichiarato di opporsi il re di Francia, „ allegando, che per appartenere a se il diritto do„ minio, e la superiorità degli stati di Giovanna, non „ potesse il pontefice per qual-ivoglie mancamento „ di lei, semplice feudataria, concederli ad altre per„ sone, ma dovessero immediatamente decadere, e de-

dem fuisse, solutosque subditos (1) iuris iurandi religione. Passum praeterea fuisse, ut haec in suo regno declaratio pontificis publicaretur, gallorum regem. Non ergo nihili habitam fuisse, ut adversarii censuerunt.

Nam Clementem VIII. pontificem non solum decreta Sixti, atque Gregorii, de prohibendo Henrico rege communione ecclesiae, sed etiam quae scripta de regno, quo rex idem exciderat, fuissent, revocasse. Quamobrem (2) Bossuetii, adversae opinionis patrocinium susceperit, magnis in erratis esse sententiam.

Quod Malagolae, Bellarmino, aliisque scriptoribus, qui pontificis partes tuerentur, galli restiterint, quin horum ab apostolica sede fuerit confixa opinio, parvi referre. Neque enim nostros, anathemate ne sint plectendi galli, sed utra sit vera de pontificis auctoritate gallorum ne, an ceterorum orthodoxorum sententia, quaerere, habereque et exempla, et decreta permulta in promptu, quibus sese expedire ab argumentis adversariorum possint.

„ volversi a lui, come a proprio, e legittimo signore „. Non ergo negavit Carolus ius pontifici esse, deturbare Iohannem de regno, sed hoc unum quaesivit, ut os ipsum in alium quempiam transferretur, qui legitimus dominus, propriusque regni non esset. Confer, quae persequitur Biancus *ibid. p.* 588. *seq.*

(1) Miretur Biancus quamobrem praetermissa a Bossuetio fuerit *bullae Pii V.* sanctissimi pontificis adversus Elisabetham anglorum reginam commemoratio, quam quidem bullam, ut traditum a Spondano est ad an. 1596. n. 8. seq. non solum reges christiani non reprobarunt, sed etiam eorum aliqui edendam hortatu suo curarunt. Bianc. *ibid. p.* 590. *et seq.* Atque ea quidem constitutio, quam refert Bzovius *tomo posth. ad an.* 1596. n. 29. sic habet. „ Illius itaque auctoritate suf„ fulti, qui nos in hoc supremo iustitiae throno, licet „ tanto oneri impares, voluit collocare, de apostolicae „ potestatis plenitudine declaramus, praedictam Eli„ sabeth haereticam et haereticorum fautricem, eique „ adhaerentes in praedictis, anathematis sententiam „ incurrisque, esseque a Christi corporis unitate praeci„ sos. Quin etiam ipsam praetenso regni praedicti iure, „ nec non omni, et quocumque dominio, dignitate „ privilegioque privatam, et item proceres, subditos, „ et populos praedicti regni, ac ceteros omnes, qui „ illi quomodocumque iuraverunt, a iuramento huius„ modi, ac omni prorsus dominii, fidelitatis, et obse„ quii debito perpetuo absolutos, prout nos illos prae„ sentium auctoritate absolvimus, et privamus eam„ dem Elisabetham praetenso iure regni, aliisque om„ nibus supradictis etc. „. De Sixti V. et Gregorii XIII. statutis negat Biancus male quemquam catholicorum sensisse *lib.* vi. §. ix. *p.*591. *seq.*, utiturque Avilae testimonio e *lib.* vii. *p.* 452. *seq. edit. an.* 1733., *et lib.* xii. *p.* 183. *seq. tom.* ii.. Consule Spondanum ad an. 1591. n. 8., et ad an. 1589. n. 111., ubi decretum Sorbonae describit, quo declaratur, solutos esse auctoritate pontificis gallos iurisiurandi religione, qua Henrico III. regi suam fidem obstrinxerant. Confer etiam epistolam civium parisiensium ad Sixtum V. pont. max. apud auctorem anonymum libri *de iusta Henrici III. abdicatione lib.* iv. *pag.* 392. *edit. an.*1591. Ad Clementem VIII. quod attinet, ut cetera praetermittam, quae Biancus clarissimus vir egregie disputat *lib. eodem* vi. §. x. *p.* 601. *seq.*, negari nequit, quin ex actis publicis Spondanus haec ad an. 1595. num. 9. retulerit. „ Tum per assessorum sanctae inquisitionis decretum „ pontificis lectum est, quo irrita declarata absolu„ tione eiusdem praelati galli (archiepiscopi bituri„ censis) ipsum tamen regem ab omnibus censuris, „ et sententiis, quomodocumque ab eo incursis, et in „ eum latis absolvendum esse decrevit, abiuratis pri„ mo per eius procuratores omnibus haeresibus „.

(2) Vide supra pag. 152. huius vol.

V.

Resistere ne pontifici maximo principes laici aliquando possint?

Erat id quidem proponendum hoc loco quaestionis genus, ne plus tribuisse romanis pontificibus videremur, quam sedis apostolicae defensores acerrimi postulassent. Ergo ut imperatoribus, regibusve pontificem, ita imperatores, regesque resistere pontifici interdum posse, scriptores celebres in primis, singularique eruditione praediti censuerunt (1). Rem autem omnem hoc modo explicant. Pontificem, cui plenitudo sacerdotalis inest, si (quod Deus avertat) legibus, quae cum iustitia pugnent, aut violenter in aliorum possessiones irruere, aut evertere ecclesiam conetur, moneri primum etiam, atque etiam oportere, ut desistat: repugnantem vi, armisque coerceri, reprimique posse. Id vero fieri caute debere, si nempe locum obtineat iure naturae praecepta defensio, sitque perspicuum, a pontifice maximo violari divinam, atque naturalem legem. Iam vero qui sacerdotio his rationibus permotus resisteret, eum nullam habiturum in ponificem potestatem. Neque enim ei, qui subest, imperare principi licet. Quamobrem hoc inter laicum principem, summumque sacerdotem interesse. Principem laicum christianum, cum subditus ecclesiae sit, in iis rebus, quae pertinent ad religionem, si sua contra religionem eamdem abutatur potestate, ab sacerdotio puniri, ecclesiae sententia, et privatione auctoritatis, qua abuti audet, posse: pontificem vero maximum, qui sacerdotalem obtinet potestatem, cum se superiorem habeat nullum, iudicio subiici alicuius non posse. Itaque si ei resistatur, fieri id quidem defensionis naturalis iure oportere, secus non oportere. Quo etiam tempore laicis quidquam audere, inconsultis sacerdotibus, nefas esse. Id vero quandonam concedi laicis debeat, difficile diiudicatu videri.

(1) Vide card. Turrecrem. *lib.* II. *de eccl. cap.* CVI. *pag.* 246. *seq. edit. an.* 1560., Bellarminum *de auctor. concilior. lib.* II. *cap. ult. pag.* 54. *tom.* II. *opp. edit. an.* 1721., Sfondratum *regal. sacerd. lib.* II. §. XIV. *n.* 4. *p.* 416. *edit.* 1684., Biancum *tom.* III. *della pol. lib.* I. §. V. *p.* 43. *seq.*

§. V.

De ecclesiastica potestate.

Ac de laica quidem potestate, ut orta sit, utque finibus quibusdam contineatur, satis est ut existimo paragraphis superioribus disputatum. Sequitur, ut explicem, quemadmodum instituta ecclesiastica fuerit, quibus data, quibusque fundamentis, praesidiisque nixa, atque munita sit, utque in ordines, classesque varias distributa in universum terrarum orbem manaverit.

I.

Necesse ne fuerit viros institui, qui potestatem in ecclesia obtinerent?

Esse autem in ecclesia viros, qui potestatem eius pascendae, gubernandaeque obtineant, quoniam ostensum alio loco (1) est, nihil est caussae, cur esse rursum ostendendum putem. Iam vero ut in quacumque hominum societate, quo pax tranquillitasque servetur, necesse fuit magistratus (2) condere, qui eam regant, ac moderentur, ita ne quae turbae, dissensionesque aut de doctrina, aut de rebus ceteris orirentur, quae conferunt ad animorum concordiam, unitatemque colendam, ecclesiamque in factiones discinderent, constituendi omnino fuerunt, qui rem christianorum publicam administrarent, quibusque potestas et docendi, et bonos confirmandi, et in improbos animadvertendi (3) esset. Ac si vivis apostolis haereses natae, totque seditiosorum hominum scelere concitatae propter doctrinam, disciplinamque turbae magno et periculo, et damno populi christiani fuerunt, quot in actis apostolorum (4) ab Luca, in epistolis a Paulo (5), inque apocalypsi (6)

(1) Pag. 127. huiusce vol. et seq.

(2) Vide *lib.* I. *reg. cap.* VIII. v. 5. *et seq.* Sed de re certe non est opus, ut multa disseram.

(3) Confer quae supra disputata sunt, pag. 128. seq. huius vol.

(4) *Cap.* XI. v. 27.

(5) Ad corinth. I. *cap.* XI. v. 18. *seq.*, ad thessalonisenses II. *cap.* III. v. 11. *et seq.*, ad Timoth. I. *cap.* II. v. 17. *et seq.*, ad Timoth. II. *cap.* III. v. 1. *seq. et cap.* IV. v. 14., ad Tit. *cap.* III. v. 9. *seq.*

(6) *Cap.* II. v. 2. *seq.* v. 20. *et seq.* Et *epist.* I. c. II. v. 18. *et seq.*, et *epist.* II. v. 7. *seq.*, et *epist.* III. v. 9. De haereticis, qui apostolorum aetate ecclesiam perturbarunt, agam in eo libro, qui erit *de catechesi*, et

ab Iohanne apostolo numerantur; negari certe non poterit, si rectores nulli instituti essent, consistere, sine manifesto miraculo, nullo modo potuisse ecclesiam. Itaque maiores nostri et recte, et sapienter presbyteros episcoposque fuisse populo (1) christiano datos dixerunt, qui doctrina, hortatu, et si opus esse arbitrarentur, redargurtione, ac poena homines suae curae, fideique creditos in officio continerent, itaque instituerent, ut consequi sempiternam salutem, felicitatemque possent.

II.

Potestatem praesulum ecclesiae ex Deo in eosdem praesules permanasse ostenditur.

Est vero potestas eorum, qui rem ecclesiae publicam administrant, duplex. Alteram *ordinis*, alteram *iurisdictionis* vocamus. Atque ordinis quidem potestatem dicimus, quae intima est, ut

catechumenis. Sed necessitatem ministrorum, ut sit de charactere, et potestate regendi, ne protestantes quidem negant. Atque hoc prae ceteris statuit Franciscus Buddeus homo de secta lutheranorum *lib.* IV. *instit. theologicar. cap.* IV. §. III. *pag.* 1243. *edit. an.* 1724. „ Necessitatem, *inquit*, ministerii ecclesiastici nemo „ temere in dubium vocabit, qui modo rem omnem, „ ut decet, ponderaverit. Quod enim non alia via sit „ ecclesiam conservandi, fidemque, quae ex auditu „ venit, propagandi, quam ut subinde verbum divi- „ num annuncietur, hominesque ad salutem aeter- „ nam erudiantur, vel ipsa ratio omnes condocebit. „ Id vero cum non tantum privatim, sed et publice „ ob hominum, qui institutione ista indigent, mul- „ titudinem fieri debeat; ideoque non ab omnibus „ promiscue praestari queat, necessitas postulat, ut „ certi homines constituantur, qui publicum hocce „ docendi, et sacramenta administrandi (addam ego, „ et gubernandi, regendique) obeant munus. Quod „ ut scriptura sacra comprobat, dum certis homini- „ bus hocce docendi munus a Christo demandatum „ testatur etc. „

(1) Vide acta apost. *cap.* XX. v. 28. *seq.*, ut *epist. ad ephes. cap.* IV. v. 11. *seq.*, ubi haec habentur: „ Et „ ipse dedit quosdam quidem apostolos, quosdam au- „ tem prophetas, alios vero evangelistas, alios autem „ pastores, et doctores, ad consummationem sancto- „ rum in opus ministerii in aedificationem corporis „ Christi, donec occurramus omnes in unitatem fidei, „ et agnitionis filii Dei in virum perfectum, in men- „ suram aetatis plenitudinis Christi, ut iam non simus „ parvuli fluctuantes, et circumferamur omni vento „ doctrinae „. Mitto cetera scripturae novi testamenti loca, ne longior sim, quam oportet. E patribus autem Clemens romanus Petri apostoli auditor, deindeque pontifex in *epist. ad corinth.* I. *cap.* XLII. *tom.* I. *collect. epist. rom. pont. p.* 29. *edit. paris. Constantii.* „ Missus „ est, *inquit*, Christus a Deo, et apostoli a Christo, „ factum est utrumque ordinatim ex voluntate Dei. „ Παραγγελίας οὖν λαβόντες; *accepto igitur man-* „ *dato*, et certo persuasi per resurrectionem domini „ nostri Iesu Christi, et in fide confirmati per ver- „ bum Dei cum Spiritus sancti plenitudine, et secu- „ ritate egressi sunt, annuncientes adventurum esse „ regnum Dei. Praedicantes igitur per regiones ac ur- „ bes, primitias earum spiritu cum probassent, in epi- „ scopos, et diaconos eorum, qui credituri erant, con- „ stituerunt. *Neque hoc novo*, καὶ τοῦτο οὐ καινῶς; „ A multis enim temporibus de episcopis et diaconis „ scriptum fuerat; sic enim alicubi dicit scriptura: „ *constituam episcopos eorum in iustitia, et diaconos eorum* „ *in fide*. Et quid mirum, si quibus in Christo com- „ missum est a Deo huiusmodi munus, praedictos „ constituerint?... Apostoli quoque nostri per domi- „ num nostrum Iesum Christum cognoverant, futu- „ rum esse de nomine episcopatus contentionem. „ Eam igitur ob causam perfectam praecognitionem „ adepti, praedictos constituerunt, ac deinceps futu- „ rae successionis hanc tradiderunt regulam, ut cum „ illi decessissent, ministerium eorum, ac munus alii

recte animadvertit Petavius (1), ordinationisque vi obtinetur, cuiusmodi est character, ordinandique facultas, quae in unum episcopum cadit. Potestatem vero *iurisdictionis*, quae ex *ordinatione* item manat, non aliam esse, quam ius administrandi, ac regendi, sive pascendi populi christiani. Ut autem plures sunt in ecclesia ordines, ita sunt etiam ordinis potestates plures. Sed sunt illae sane ita distributae, ut quae superioris ordinis propria potestas est, ea in inferiorem cadere omnino non possit. Intelligo autem fuisse aliquos, qui, cum novis rebus studerent, ac ut veterem unamque veram doctrinam aversarentur, adeoque in haereticis numerari, quam cum ecclesia catholica sentire mallent, potestatem non presbyteris, episcopisque, sed ecclesiae fuisse concessam, ab eaque in sacrorum praesides translatam (2) arbitrarentur. Quin etiam fuerunt interdum e nostris impotenti ingenio homines, qui cum novis inventis magnam se consequi et existimationem, et gratiam putarent posse, ita sunt de pontifice maximo, deque episcopis loquuti, ut in hunc tam gravem, tamque perniciosum errorem incidisse viderentur (3). Itaque exagitati a doctissimis, eruditissimisque viris sunt, qui veritatis summa cum

„ probati viri exciperent etc. „ Ignatii testimonia descripsimus supra pag. 19. seq. not. 2. seq. Ceterorum vero patrum describemus post, cum de auctoritate episcoporum, eorumque prae sacerdotibus, hoc est presbyteris, excellentia disseremus.

(1) *Lib.* III. *de hierarch. eccles. cap.* VII. *num.* 5. *p.* 768. *edit. paris. theol. dogm.*

(2) Iohannes Franciscus Buddeus *lib.* V. *instit. theolog. cap.* IV. §. IV. *p.* 1244. *edit. ienst.* suorum lutheranorum sententiam explicans, „ Ut, *inquit*, Deus, ipse „ ministerium hocce instituit, ita etiam illud certis „ hominibus confert, seu eos vocat, quod olim quidem aliquando immediate fecit, hodie mediate facit per ecclesiam, cui hance facultatem concessit. „ Quod de quavis ecclesia particulari, quantumvis „ per iniustam excommunicationem ab aliarum ecclesiarum consortio separata, est intelligendum „. Et paullo post. „ Immediate olim plurimi prophetae „ in veteri testamento, et apostoli in novo vocati „ sunt. At hodie mediate Deus vocat per ecclesiam, „ quae ab eo hance potestatem accepit. Est enim „ sponsa Christi, cui claves regni coelorum commisit. *Matth.* XVI. *v.* 9. *et* XVIII. *v.* 17. Idque exemplum primitivae ecclesiae ostendit, in qua tum diaconos, tum presbyteros ab ipsa ecclesia electos, et „ constitutos fuisse ex *act.* VI. *v.* 5., itemque *cap.* XIV. „ *v* 23. constat. Hoc pertinet, quod apostoli docuerint, quinam vocandi essent, seu quibusnam virtutibus debuerint esse instructi, qui episcoporum, seu „ presbyterorum in ecclesia fungi possent munere. „ 2. *Tim.* II., *ad Tit.* I. *v.* 5. Quae cum ita sint, maximopere et falli, manifestum est, qui hodie adhuc „ ecclesiae doctores immediate a Deo vocandos censent „. Eadem fere iactat Salmasius. De qua re vide Dionysium Petavium *lib.* III. *de eccles. hierar. cap.* XIV. *p.* 874. *tom.* III. *theol. dogm. edit. paris.*

(3) In eumdem errorem incidisse videtur Edmundus Richerius *libello de ecclesia, et politica potestate edit. an.* 1611. Quamobrem Petavius *ibid. n.* 11. „ Summa, „ *inquit*, richerianae doctrinae in eo vertitur, quod initio posuit operis sui: *Christum fundanda ecclesiam, „ prius, immediatius, atque essentialiter claves, sive iurisdictionem toti dedisse ecclesiae, quam Petro, seu quod „ eodem recidit, claves toti contulisse ecclesiae, ut per „ unum ministerialiter exercerentur. Quandoquidem tota „ iurisdictio ecclesiastica primario, proprie, ac essentialiter ecclesiae convenit, romano autem pontifici, atque aliis „ episcopis ministerialiter, et quoad executionem tantum, „ sicut facultas videndi oculo.* Hanc veluti conclusionem „ *ex vulgari illo, et indubitatae fidei axiomate colligit: „ Deum et naturam prius, atque immediatius ad totum „ suppositum, quam ad aliquam partem suppositi, quamvis nobilissimam, intendere, eamque ob caussam facultatem videndi, exempli gratia, toti datam esse homini, ut*

laude sua, et utilitate populi christiani patrocinium (1) susceperunt. Sed age quid de re tanta maiores nostri docuerint investigemus.

Iam primum omnium satis constat, Petro potissimum, (2) tum apostolis ceteris fuisse a Christo Servatore gubernandae ecclesiae auctoritatem datam. Ac Petro quidem impositum id fuit nomen, ut indicaretur, in eo tamquam in *petra* fundatam (3) esse ecclesiam. Quid? si ipsi, apostolisque ceteris traditae *claves regni caelorum* fuerunt, ut quaecumque ligassent, solvissentque in terris, eadem ligata, solutaque in caelis (4) intelligerentur? At si res ita sese, ut adversarii existimant, habuisset, non Petro, sociisque apostolatus, sed omnibus membris christianae reipublicae concessa haec tam insignis a Christo potestas fuisset. Iam vero parabola de servo, quem *Dominus constituit super familiam suam* (5), quid tandem efficit, quam a Domino, non ab ecclesia esse constitutos rectores, praefectosque coetuum christianorum? Ac si omnibus, qui constituunt christianam civitatem, hoc est ecclesiam, adeoque communitati data potestas clavium, instituendorumque ministrorum fuisset, haud sane intelligo, qui dici

„ *per oculum, tamquam per organum, et ministrum homi-* „ *nis exerceretur. Nam oculus per, et propter hominem* „ *existit* „.

(1) Dionysius Petavius *cap.* xiv. ec. et sec. Idem *ibid. cap.* xiv. n. 1. *p.* 879. „ Revocavit, *inquit*, mihi „ (Salmasius) illius contentionis, et controversiae me- „ moriam, quae ante annos paullo plus triginta, ver- „ sari hac in urbe (Parisiis nempe), et academia coe- „ pit, et in partes, ac factiones nonnullorum studia „ distraxit. Cuius dissidii seu lectuosi causam libel- „ lus quidam attulit anno editus 1611. nullius aucto- „ ris inscriptus nomine, sed quem ab Edmundo Ri- „ cherio scriptum, ac vulgatum esse nemo dubitabat: „ *de ecclesiastica, et politica potestate*. Quo in libro no- „ vae, ac pestilentis doctrinae sparsit semina, quae „ magnis deinceps auctoribus adoleverunt in quorum- „ dam animis, qui de summi pontificis, et episcopo- „ rum omnium potestate occasionem inde sumserunt „ existimandi secus, quam aut vetus iudicavit eccle- „ sia, aut catholicae integritas fidei, ac formula prae- „ scribit „. Refellit deinde Richerii errorem copiose, solideque, ut solet Petavius. Eodem munere functus Andreas Duvalius est *elench. libell. de eccles. et polit. potest. pro suprema romanor. pontific. in ecclesiam auctoritate edit.* an. 1612.

(2) *Matth. cap.* xvi. v. 17. „ Beatus es Simon Bario- „ na, quia caro, et sanguis non revelavit tibi, sed pa- „ ter meus, qui in caelis est; et ego dico tibi, quia „ tu es Petrus, et super hanc petram aedificabo ec- „ clesiam meam, et portae inferi non praevalebunt „ adversus eam; *et tibi dabo claves regni caelorum*, et „ quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum et „ in caelis, et quodcumque solveris super terram erit „ solutum et in caelis „. Non ergo communitati ecclesiae data haec potestas a Christo fuit, ut censet Buddeus, qui hoc scripturae loco abutitur, sed Petro, quem caput ecclesiae constituit, ceterisque deinceps apostolis, ut mox videbimus, adeoque praesidibus ecclesiarum, quos esse successores apostolorum constat.

(3) Confer notat. superior.

(4) Iohann. *cap.* xx. v. 22. „ Venit Iesus, et stetit „ in medio *discipulorum* ... et dixit eis pax vobis... „ Dixit ergo eis iterum: pax vobis, sicut misit me „ Pater, *et ego mitto vos*. Haec cum dixisset, insuffla- „ vit, et dixit eis: accipite Spiritum sanctum, quo- „ rum remiseritis peccata, remittuntur eis, et quorum „ retinueritis, retenta sunt „. Auctoritatem igitur eis dedit, quos misit. Misit autem apostolos. Non ergo toti ecclesiae dedit, cum totam non miserit. Rursum auctoritas apostolorum in eorum successores manavit. Successores autem apostolorum episcopos esse, ne haeretici quidem negant, atque iam a maioribus litterarum traditum monumentis.

(5) Matth. *cap.* xxiv. v. 45. *seq*

a Paulo quiverit, unum corpus (1) ecclesiam esse in quo membra essent divinitus distributa, quorum alia praeesseut, distinctisque muneribus fungerentur, alia subessent, omnia tamen iunctim ad salutem, integritatemque corporis pertinerent. Atque ipsum quidem Dominum officia distribuisse, idem est auctor Paulus, et aliquos quidem apostolos constituisse (2), alios prophetas, alios pastores, et doctores, qui ceteros docerent, ac moderarentur. Apostolos autem, atque prophetas constitutos a Deo fuisse, quis neget? Cumque eadem sit de pastoribus, doctoribusque ratio, quos certe episcopos, presbyterosque fuisse liquet, consequens plane est, divinam item esse presbyterorum, episcoporumque institutionem. Nam gratia Dei (3) ministri ecclesiae dantur. Gratiae autem quis esse auctor, nisi Deus, potest? Age vero, cum Paulus ad se antistites asiaticarum urbium accivisset (4) Miletum, hortatusque esset, ut coetibus christianorum prospicerent, in quibus positi a Spiritu sancto, ut eosdem regerent, fuissent, partes ne ullas ecclesiae in iis constituendis fuisse significavit? Quid? si scribens ab Titum (5), eum se Cretae reliquisse testetur, ut presbyteros civitatibus daret, quin ullam ecclesiarum, quae in urbibus iisdem vigebant, mentionem fecerit? Non ergo auctoritatem ecclesiis inesse ad costituendos antistites putavit. Atque mirabile cuiquam videri poterit, qui factum sit, ut protestantes, qui maiorum traditiones aut parvi, aut nihili penderent, nullamque ab se rem concedi, ponique dicerent, quae non confirmaretur auctoritate sacrorum bibliorum; ubi de ministrorum ecclesiae novi testamenti institutione agebatur, eam ex ecclesiae pote-

(1) *Epist.* I. *ad cor. cap.* XII. v. 20. „ Nunc autem „ multa quidem membra, unum autem corpus. Nec „ potest autem oculus dicere manui, opera tua non „ indigeo, aut iterum caput pedibus, non estis mihi „ necessarii ... Vos autem estis corpus Christi, et mem„ bra de membro. Et quosdam quidem *posuit Dominus* „ in ecclesia primum apostolos, secundo prophetas, „ tertio doctores, deinde virtutes, exinde gratias cu„ rationum, opitulationes, gubernationem ... Numquid „ omnes prophetae? Numquid omnes doctores etc. „?

(2) Ad Ephes. *cap.* IV. v. 11. „ Et ipse dedit quos„ dam quidem apostolos, quosdam autem prophetas, „ alios vero evangelistas, alios autem pastores, et do„ ctores ad consummationem sanctorum in opus mi„ nisterii, in aedificationis corporis Christi „.

(3) I. ad Timoth. *cap.* IV. v. 14. „ Noli negligere „ gratiam, quae in te est, quae data est tibi per pro„ phetiam cum impositione manuum presbyterii „. Vide *epist.* II. *cap.* I. v. 6.

(4) Actor. apostolic. *cap.* XX. 17. 18. „ A Mileto „ Paulus scribens ephesum vocavit maiores natu ec„ clesiae. Qui cum venissent ad eum, et simul essent, „ dixit ... Attendite vobis, et universo gregi in quo „ vos Spiritus sanctus posuit episcopos regere eccle„ siam Dei, quam acquisivit sanguine suo „.

(5) Epist. ad Titum *cap.* I. v. 5. „ Huius rei gra„ tia reliqui te Cretae, ut ea, quae desunt, corrigas, „ et constituas per civitates presbyteros, sicut et ego „ disposui tibi „. Idem Paulus *epist.* II. *ad corinth. cap.* X. v. 8. „ Nam et si aliquid amplius gloriatus fue„ ro de potestate nostra, *quam dedit nobis Dominus in* „ *aedificationem, et non in destructionem etc.* „.

state post Christi in caelum ascensum, proficisci putarent, quamquam huiusce opinionis in sacris litteris ne vestigium quidem inveniri possit, multaque contra reperire liceat, quae, ut demonstratum est, eamdem ipsam opinionem evertere videantur.

Sed patres, qui proxime attigerunt aetatem apostolorum, quique post oratione, scriptisque ecclesiam et defenderunt, et amplificarunt, apostolorum doctrinam sequuti tradiderunt, non ecclesias, hoc est coetus christianorum, sed apostolos, qui a Christo accepissent auctoritatem, iis imposuisse manus, quos aptos rei bene gerendae cognossent fore. *Impositione autem manuum* gratiam Dei, et *gratia Dei* episcopatum, presbyteratumque dari. *Gratiam* vero Dei quis neget ex Deo in hominum animos permanare (1)? Igitur Clemens romanus (2), Ignatius (3), Irenaeus (4), ceterique patres, quorum paullo post testimonia describam, cum de episcopis iure divino presbyterorum ordini superioribus disseram, quod est in praesidibus sacrorum auctoritatis, hoc non ab Ecclesia in eos translatum, sed a Deo praesidibus iisdem concessum existimarunt. Ex qua re intelligitur, non eamdem esse constituendornm ministrorum ecclesiae, regumque dicendorum rationem. Reges enim a populo, cuius consensionem,

(1) De hac re agemus in eo libro, qui de *sacramento ordinis* inscribetur. Itaque non est opus, ut hoc etiam loco agendum putem.

(2) Vide supra *Clem. Rom. loc. pag.* 19. *huius vol. not.* 2.

(3) Confer supra Ignatii testimonia *p.*20 *huius vol. not.* 1.

(4) S. Irenaeus *lib.* III. *contra haereses cap.*III. n.1. *p.* 175. *edit. venetae an.* 1734. ,, Traditionem itaque ,, apostolorum in toto mundo manifestatam in omni ,, ecclesia est respicere omnibus, qui vera velint au- ,, dire; et habemus annumerare eos, qui ab aposto- ,, lis instituti sunt episcopi in ecclesiis, et successores ,, eorum usque ad nos etc. ... Sed quoniam valde ,, longum est in hoc tali volumine omnium ecclesia- ,, rum enumerare successiones, maximae, et antiquis- ,, simae, et omnibus cognitae, ac gloriosissimis duo- ,, bus apostolis Petro, et Paulo Romae fundatae, et ,, constitutae ecclesiae eam, quam habet ab apostolis ,, traditionem, et annunciatam omnibus fidem per ,, successiones episcoporum pervenientem usque ad ,, nos indicantes, confundimus omnes eos, qui quo- ,, quomodo vel per sibi placentia, vel vanam gloriam, ,, vel per caecitatem, et malam sententiam, praeter- ,, quam oportet, colligunt. Ad hanc enim ecclesiam, ,, propter potiorem principalitatem, necesse est om- ,, nem convenire ecclesiam, hoc est eos, qui sunt un- ,, dique fideles, in qua semper ab his, qui sunt un- ,, dique, conservata est ea, quae est ab apostolis tra- ,, ditio. Fundantes igitur, et instituentes beati apo- ,, stoli ecclesiam, Lino episcopatum administrandae ,, ecclesiae tradiderunt ... Succedit autem ei Anacle- ,, tus etc. ,,. Et: ,, Polycarpus autem, non solum ab ,, apostolis edoctus, et conversatus cum multis ex eis, ,, qui Dominum nostrum viderunt, sed etiam ab apo- ,, stolis in Asia, in ea, quae est Smyrnis, ecclesia ,, constitutus episcopus ,,. Et *lib.* IV. *cap.* XXVI. *p.* 262. ,, Quapropter eis, qui in ecclesia sunt, obaudire opor- ,, tet, his qui successionem habent ab apostolis, sicut ,, ostendimus, qui cum episcopatus successione cha- ,, risma veritatis certum, secundum placitum patris ,, acceperunt. Reliquos vero, qui absistunt a princi- ,, pali successione, et quocumque loco colligunt, su- ,, spectos habere, vel quasi haereticos, et malae sen- ,, tentiae, vel quasi scindentes, et elatos, et sibi pla- ,, centes ,,. Et *lib.* V. *cap.* XX. *pag* 317. ,, Omnes ii, ,, (haeretici) valde posteriores sunt, quam episcopi, ,, quibus apostoli tradiderunt ecclesias etc. ,,.

voluntatemque confirmet Deus, constitui; sacerdotes autem, pastoresque ecclesiarum per alios pastores, a Deo.

Ac miror eorum tarditatem, atque imperitiam, qui, cum in evangelio Matthaei (1) legerint, enim qui fratrem frustra monuerit, iussum a Christo fuisse, ut ad ecclesiam referret, quae reum emendaret, ac renuentem parere, ab se, ut ethnicum, atque publicanum reiiceret; censuerunt, ecclesiae nomine, non eos, qui primas in coetibus obtinerent partes, remque sacram christianorum administrarent, sed totam communitatem intelligi oportere. Quemadmodum enim universum coetum ecclesia eo in loco significabit, si puniendi reos, a Christo. non communitati, sed apostolis, successoribusque, ut supra demonstravimus, liqueat fuisse auctoritatem datam? Quamobrem labitur Buddeus, qui hunc sibi locum adiumento esse ad suam opinionem constituendam putavit posse. Sed exemplo ecclesiae, inquit Buddeus (2), plane intelligitur, episcopos, diaconosque ab ecclesia eligi, atque institui consuesse, provocatque ad caput VI. (3) et XIV. (4) actorum apostolicorum.

Verum in sexto capite electionis, ordinationisque diaconorum fit mentio, quos electos quidem ab ecclesia fuisse constat, institutos autem, rituque impositionis manuum consecratos, non item. Apostoli enim, quibus potestas huius ritus perficiundi data fuerat, manus electis diaconibus, ad ipsosque adductis imposuerunt. Capite vero XIV. non ab ecclesia, sed a Paulo, et Barnaba civitatibus, in quibus christiani solerent, datos fuisse presbyteros Lucas scribit. Pergit Buddeus, ac docuisse apostolum (5) animadvertit, quinam dicendi ab ecclesiis praesides sacrorum christianorum essent, quibusque virtutibus excellere deberent. His constitutis, per-

(1) Matth. *cap.* XVIII. v. 15. *et seqq.* „ Si autem „ peccaverit in te frater tuus, vade, et corripe eum „ inter te, et ipsum solum; si te audierit, lucratus „ eris fratrem tuum, si autem te non audierit, adhi- „ be tecum adhuc unum, vel duos, ut in ore duo- „ rum, vel trium testium stet omne verbum. Quod „ si non audierit eos, dic ecclesiae. Si autem eccle- „ siam non audierit, sit tibi sicut ethnicus, et pu- „ blicanus. Amen dico vobis, quaecumque alligave- „ ritis super terram, erunt ligata et in caelo, et quae- „ cumque solveritis super terram, erunt soluta et in „ caelo „. Viden ut ecclesiae nomine apostolos intelligat, quibus solvendi, ligandique potestatem fecit? Confer Ioh. Chrysostomum in hunc locum Matth. *tom.* VII. *homil.* LX. *al.* LXI. *pag.* 606. *seq. edit. monach. s. Mauri.*

(2) Ibid.

(3) Vers. 3. et seq.

(4) Vers. 22. „ Et cum constituissent illis per „ singulas ecclesias presbyteros, et orassent cum ieiu- „ nationibus, commendaverunt eos Domino, in quem „ crediderant „.

(5) 1. Ad *Timoth.* III. v. 2., et *epist. ad Tit. cap.* I. v. 7. et seq.

spicuum esse, subdit, magnis in erratis eorum esse opinionem, qui doctores ecclesiarum, id est episcopos, atque presbyteros ἀμέσως a Deo vocari, atque constituti arbitrentur.

Ego vero quemadmodum hoc sit ex Pauli praeceptis consequens, nullo modo prorsus intelligo. Nam ex virtutibus, quas gratia Dei sibi christianus parat, vocationem sequi assentior, constituti vero proinde ἀμέσως ab coetu christianorum episcopos, id vero est, quod ut sit ex antecedentibus consequens, demonstrari mihi, sin minus veritate, at opinione saltem volo. Sed vereor, ne sit difficile. Quid autem difficile dico, quod fieri omnino non potest?

At enim dicet quispiam, si apostoli, successoresque eorum episcopos, presbyterosque (1) constituebant; ἀμέσως ex apostolis profecta fuerit necesse est auctoritas ministrorum ecclesiae, origine autem, *mediateque*, ut aiunt, a Deo.

Qui autem sic disputant, non animadvertunt, in costituendis, consecrandisque episcopis, atque presbyteris esse genera rerum consideranda omnino duo. Alterum enim genus est earum, quae propriae apostolorum, in primisque Petri, et successorum sunt, al-

(1) Ab apostolis, eorumque successoribus episcopos constitui episcopos, presbyterosque, non a coetu christianorum, censet etiam Marcus Antonius de Dominis *lib.* II. *de republica eccl. cap.* III. n. 51. *p.* 186. et *seq. edit.* an. 1617. *tom.* I. Sic autem inducit Christum apostolis loquentem: „ Quemadmodum ego patris concessione, et mandato elegi vos libere, ita vos etiam concessione, et mandato meo eligere debetis episcopos alios, qui vobis succedant, et illi alios, atque ita deinceps, usque ad consummationem saeculi. Quae commissio, et auctoritas cum mandato tam dictae propagationis per electionem, sicut non est data a Christo, nisi solis apostolis, quibus solis dixit, se eos mittere, ita ut ipse fuerat a patre missus, pari ratione apostoli etiam mandatum idem non extendebant ad alios, neque poterant extendere, nisi ad illos solos, quos sive socios, sive successores assumebant. Quis ergo dicat, plebem, ac reliquum vulgus habere potestatem committendi munus, et officium pastorale ei, in quem populus ipse fidelium consentiat? Verum quidem est ... plebem in electionibus episcoporum ... partes habuisse ... sed si Christi institutionem sequi volumus, excludendam necesse est plebem iam fidelem ab hac episcoporum, seu presbyterorum erectione: ita omnino, ut praeter consensum quemdam, sive approbationem personae eligendae, sive ipsius etiam electionem, in traditione potestatis ecclesiasticae ipsa nullam umquam habeat partem, cui nempe non est dictum, sicut misit me pater, et ego mitto vos. Et sane Barnabas, Silas, Epaphroditus, Timotheus, Titus, et tam multi primi episcopi ab apostolis, sive omnibus, sive ab aliquo ipsorum et commissionem, et potestatem acceperunt episcopalem; populus vero in eorum vocatione nihil operae suae collocavit. Similiter si extra sacram scripturam ecclesiasticos consulamus scriptores, Clemens a Petro, sine populo, factus est primus episcopus romanus (*Tertull. de praescriptionibus cap.* XXXII. *pag.* 213. *edit. an.* 1748). Iacobus Iustus, si non a Christo, certe ab apostolis solis, ut iam vidimus, factus est episcopus primus Hierosolymorum. Ita de Evodio, Polycarpo, Marco, et innumeris aliis ab apostolis solis, sive viris apostolicis eos factos episcopos ecclesiastica scripta testantur ... Atque iisdem ecclesiis iam satis numerosis, et populo fideli plenis praeficiebantur. Hanc tamen episcoporum deputationem ab apostolis primum, et deinde a successoribus ipsorum, perpetuis temporibus in ecclesia per consecrationem, et ceremonias externas praesertim per manuum impositionem fieri solitam, facile est ostendere ...

terum earum, quae sunt acceptae referendae Deo. Atque eligendi, dandi certis quibusdam, destinatisque ecclesiis episcopos, presbyterosque, eisque manus imponendi potestatem apostolis, eorumque successoribus, in primisque romano pontifici, a quo episcopi (1) omnes pendere debent, ut qui centrum unitatis ecclesiae, pastor, magister, caput visibile, et primas omnium ecclesiarum sit, quemadmodum alio loco demonstrabimus, concessam esse defendimus. Sed gratiae, characterisque, qui animae imprimitur, quique efficit, ut qui est presbyter ordinatus, consecrare corpus, et sanguinem Christi, et a peccatis eos, qui poenitentiam egerint, solvere; qui vero episcopus ordinare diaconos, atque presbyteros, iureque regere, quam est sortitus, ecclesiam, administrareque possit; gratiae inquam, characterisque ratio ἀμέσως conceditur, animaeque imprimitur a Deo per ordinis sacramentum. Quarum rerum a nobis, etsi demonstrari plane possint, tamen disseretur opportune in eum librum, qui erit de sacrameto ordinis, disputatio.

His ipsis sacrarum litterarum (2) monumentis refelli cathari (3), waldenses (4), hussitae, atque wiclefiani (5) possunt, qui solius Dei munus esse pastores eligere statuebant, quod praedestinatos solum episcopos esse posse arbitrarentur. Quin etiam catharorum erat opinio, eos, qui episcopi ob vitae sanctitatem, innocentiamque essent, si implicati aliquo scelere fuissent, episco-

(1) De hoc re agemus paulo post diligenter.

(2) Balduo praeiverant Martinus Lutherus *libro de potestate papae pag.* 333. *edit. an.* 1556. *tom.* I. *opp.* „ Hunc ritum, *docens*, per multas epistolas Cyprianus „ commemorat, semper suffragium populi, et iudi- „ cium propinquorum episcoporum ita allegans, et „ hanc ex Deo ordinationem esse cum fiducia pro- „ nuncians ... Nec referre est necesse quanto felicius „ hodie is ritus divinus servaretur, praesertim tot sa- „ cerdotibus malis regnantibus, et initio populo im- „ positis „.. Similia habet in eo libro, quem *de instituendis ministris ad Bohemos scripsit pag.* 578. *tom.* II. *edit. an.* 1557. Non discrepat Matthias illyricus *demonstrat. de electione episcopor. pag.* 23. *seq. edit. an.* 1562. Idem cum collegis centuriatoribus magdeburgensis centuria I. *lib.* II. *cap.* IV. *pag.* 391. *edit. an.* 1560. *tom.* I. „ Habet, *inquit*, ecclesia in quolibet loco, hoc est to- „ tus coetus, tam ut nunc vocemus laicorum, tam „ clericorum coniunctim potestatem eligendi, vocan- „ di, et ordinandi ministros idoneos „. Consentit *Iac. Herbrand. in annot. adversus Sotum p.*246. *edit. an.* 1561., et Martinus Kemnitius *in examine concilii tridentini disp. de ordinis sacram. p.* 259. *seq. edit. an.* 1574., Ioh. Calvinus *lib.* IV. *institut. cap.* III. §. XV. *p.*285. *edit. an.* 1667. *tom.* VIII. *opp.*, Gisbertus Voetius *polit. ecclesiast. par.* II. *lib.* III. *tract.* I. *cap.* II. *pag* 536. *et seq.* „ Esse enim, „ *inquit*, electionem, seu ordinationem ecclesiasticam, „ quae fit in ecclesia ab ecclesia, cuius futurus est „ minister „. Aliique sive lutherani, sive calvinistae, sive remonstrantes, sive ceteri, qui ab ecclesiae romanae auctoritate, traditioneque defecerunt.

(3) De errore hoc catharorum confer Monetam cremonensem ord. praed. saeculi XIII. scriptorem diligentissimum *lib.* VI. *adversus catharos, et waldenses cap.* VI. §. II. *pag.* 513. *edit. Cl. Ricchinii an.* 1743.; discrepat Reynerius Sachonus ord. praed., qui ante quam catholicus esset, nostroque ordini se addixisset pontifex fuerat eius sectae, *summa contra catharos etc.* apud Martenium *tom.* V. *thesaur. anecdot. pag.* 1767. *edit. an.* 1717.

(4) De waldensibus confer Sachonum *ib. p.* 1775.

(5) Adeundus Thomas Waldensis *lib.* II. *doctr. fidei*

pos continuo vocari, et esse desiisse. Cum enim in epistola ad (1) Timotheum priore legissent, episcopum irreprehensibilem esse oportere, nullam esse caussam putarunt, quare aliquem peccati cuiuscumque reum antistitem ecclesiae habendum iudicarent. At hominum aliquas esse in deligendis, impositioneque manuum constituendis ministris partes (modo qui hisce ceremoniis, ritibusque utuntur, initiati ante hoc eodem episcopatus mysterio fuerint) auctoritate apostolorum, maiorumque nostrorum demonstratum mox est; quibus sane negare auctoritatem, et fidem non licet. Quod si reprehensibiles, qui vocantur in sacris litteris, iidem episcopi esse desinant, exciderit plane pontificatu Cephas (2) necesse est, quem fuisse reprehensibilem, adeoque ab se redargutum Paulus in litteris, quae sunt ad galatas datae, scribit. Iam vero Iudamne episcopum (3) fuisse quisquam catharorum neget, quod tam scelestum facinus et molitus esset, et perfecisset? Angelum autem Ephesi (4), cuius est ab Iohanne in apocalypsi facta mentio, quis tam est ineptus, ut de gradu episcopatus deiectum existimet, quia minus recte se gesserat? Atque de catharorum errore, quem ne protestantes quidem huiusce temporis tuentur, satis dictum esto (5).

cap. xxxix. *seq. p.* 131. *seq. edit. an.* 1532. Vide concilii constantiensis acta *sess.* viii. *p.* 299. *tom.* viii. *concilior. edit. Hard.*, et *sess.* xv. *p.* 410.

(1) *Epist.* i. *ad Timoth. cap.* iii. v. 2.

(2) *Epist. ad galatas cap.* ii. v. 11. „ Cum autem „ venisset Cephas Antiochiam, in faciem ei restiti, „ quia reprehensibilis erat etc. „.

(3) *Act.* i. n. 16. 17. „ Viri fratres, *inquit Petrus*, „ oportet impleri scripturam, quam praedixit Spiritus sanctus per os David, de Iuda, qui fuit dux „ eorum, qui comprehenderunt Iesum, qui connumeratus erat in nobis, et sortitus est sortem ministerii huius „. Subdit porro Petrus illud psalmi versiculo. „ Fiat commoratio eorum deserta, et non „ sit, qui inhabitet in ea, et episcopatum eius accipiat alter „. Vide, quae sequuntur.

(4) *Apoc.* ii. v. 4. Angelum ephesinum, hoc est episcopum redargutum a Christo dicit Iohannes, *quod charitatem primam reliquerit.* Itaque v. 5. sic inducit Christum loquentem: „ Memor esto unde excideris, „ et age poenitentiam, et prima opera fac. Sin autem, venio tibi, et movebo candelabrum tuum de „ loco suo, nisi poenitentiam egeris „. Multa in hanc rem egregie disputat Moneta *ibid. p.* 314.

(5) Adeundi Bellarminus *lib.* i. *de clericis cap.* 12. *seq. p.* 1425. *seq. tom.* i. *par.* ii. *controvers. edit. ingolstadiensis an.* 1587., quibus in locis non lutheranorum, et calvinianorum modo, sed etiam Hussi, et Wiclefi errores oppugnat, Petavius *lib.* iii. *de hierarch. eccles. cap.* xiv. *seq.*, Nicolaus Sanderus *de visibili monarchia ecclesiae lib.* i. *cap.* vi. *per totum p.* 30. *seq. edit. lovanien. an.* 1571. Mitto Victorium, Stapletonum, Gretserum, Becanum, aliosque catholicos, qui in suis operibus hoc argumenti genus explicarunt. Non discrepant in eadem re a nostris episcopales angli, in primisque Henricus Hammondus *dissert. de iur. episc. etc. in praemonit. ad lectorem* §. i. *seq. edit. londin. an.* 1651.

CAPUT III.

DE FORMA, ET RATIONE GUBERNANDAE ECCLESIAE.

Cum potestate regendi, gubernandique ministros ecclesiae praestare demonstratum sit (1) capite superiore, regendi autem gubernandique potestas, quin aliqua sit forma, ratioque regiminis, ne intelligi quidem possit (2); concedendum profecto est, aliquam esse oportere administrandae ecclesiae rationem.

§. I.

Ullam ne certam formam communitatis, hoc est ecclesiae Christus praescripserit?

Iam vero quum institutione divina episcopos, presbyterosque ecclesiis datos ostenderim (3), confidamque fore, ut hoc idem sequentibus capitibus ad veritatem (4) plane demostrem; episcoporum autem, ac presbyterorum institutio, perspicuum sit regiminis, gubernandaeque civitatis ecclesiasticae rationis signum, fit quidem ita, ut certam quamdam formam communitatis, sive ecclesiae administrandae fuisse divinitus praescriptam credam. Cumque praescripta quae sunt in novo testamento divinitus, esse a Christo servatore Deo, atque homine profecta constet, fateamur necesse est, fuisse a Christo aliquam rationem administrandae christianae reipublicae constitutam.

Qui contra sentiunt (5), sunt autem hi (si episcopales anglos praetereas, quorum plerique veterem, orthodoxamque de hoc quaestionis genere sententiam defendunt) de numero protestantium, censent illi quidem hoc modo. Ordinem, aiunt, doctorum Christus instituit, omniaque, ut decet, disponi, ac perfici prae-

(1) *Pag. 81. seq. huiusce libri, et p. 127. seq.*

(2) *Pag. 229. seq.*

(3) Ibid.

(4) Ubi de episcopis iure divino presbyteris superioribus agam.

(5) Ita quidem censuit, suos imitatos, Moshemius *instit. hist. eccles. maiorum saec. 1. sect. 1. par. II. cap. II.* §. v. *p. 161. seq. edit. an. 1739.* Sed de iis, qui presbyterianum, atque episcopatum iuris esse divini negant, disseram in ea disputatione, quae erit de episcopis iure divino superioribus presbyteris.

cepit; de forma autem civitatis, quae sub oculos, caderet, de ratione divini cultus, de ritibus, institutisque, vel ornatus, vel alius rei caussa, religioni christianae adiungendis, nihil ipse per se certi, ac definiti, nisi forte perpauca exceperis, sanxit. Quare habitam ab eo hominum, temporum, locorum, varietatisque rerum rationem putant, datumque suis negotium fuisse, ut id in posterum tempus agerent, quod prospexissent christianae civitati utile, frugiferumque futurum. Igitur temere, imprudenterque agi ab his, qui cum aliquos a suis opinionibus, quae sunt de ecclesiasticae reipublicae forma, recedere videant, eos vehementer accusent, quasi rem a Christo constitutam calumniando pervertere conentur. Atque hoc in primis cautum a servatore Christo fuisse, ne quis, praefectorum instar, dominari in ecclesia auderet (1). Ipsum enim sibi vindicasse, ademisseque ceteris condendarum legum, ac iudicandorum, puniendorumque improborum hominum potestatem. Quamobrem etsi nihil obstet, quo minus quisquam alteri in coetu christianorum dignitate, munere, iure aut praecellat, aut cedat, nulli tamen esse imperandi, in eosque, qui dicto esse audientes recusent, animadvertendi a Christo auctoritatem datam. Denique ipsum servatorem Christum, omnia, quae graviora videri possent, pertinerentque ad felicem, qui in oculos incurrat, reipublicae christianae statutum, non praefectorum, praesidumque ecclesiae decreto, sed consensione, sanctioneque universi gregis probari, confirmari (2) atque constitui iussisse. Huiusce opinionis, silentium apostolorum satis grave argumentum esse. Etenim ne in cogitationem quidem cadere, ut quae Christi praecepto introducta in ecclesiam fuerunt, eadem ab apostolis, sacrisque scriptoribus silentio praetermitterentur.

Ego vero quod ad primum attinet, de forma ecclesiasticae reipublice nihil a Christo certi definitum fuisse, vehementer nego. Etsi enim quidquam in evangeliis, quod huc pertineat, minime legam, cum tamen apostoli, maioresque nostri a Spiritu (3) sancto, Christique sententia episcopos fuisse institutos (4) scribant, qui ecclesias moderarentur, eosque plecterent, qui dicto audien-

(1) I. Petri *cap.* V. v. 3.

(2) Laudant hic adversarii locum ex *cap.* XVIII. v. 17. *evang. Matth.*

(3) Vide supra pag. 177. seq.

(4) Vide Ignatii locum e genuina epistola ad ephesios n. 3. supra descriptum p. 16. huius vol. in adnotationibus. Sed de hac re alias.

tes esse noluissent, fas non esse cuiquam christianorum arbitror de eorum fide dubitare, secusque rem habuisse dicere, atque ipsi tradiderint. Adversariis autem, qui nullo vetere testimonio, nullis scripturarum sacrarum momentis agunt, quis est tam ineptus, qui esse credendnm putet?

Nam quod secundo loco animadvertunt, habitam a Christo temporum, locorum, atque hominum rationem, permissumque proinde apostolis, ut multa deinceps disponerent, decernerent, distribuerent, fuisse, quemadmodum ipsis visum opportunum esset, nemo est nostrorum hominum, qui repugnet. Verumtamen ostendendum ab adversariis erat, si quidem sibi adiungi cupiebant fidem, in his rebus numerandum esse ordinem praefectorum ecclesiae. Id vero cum efficere nullo modo possint, fateantur necesse est, manere firmam orthodoxorum de instituta a Christo ratione reipublicae christianae gubernandae sententiam.

Quod erat tertium de lege Christi, ne quis dominari audeat in ecclesia, quoniam, ut sit intelligendum, demonstratum paullo ante (1) est, nova quidem oratione non eget. Errant autem graviter, qui datam praesidibus ecclesiarum legum condendarum, puniendorumque improborum hominum potestatem negant. Est vero eorum supra multis argumentis explosa sententia (2).

Nihil quod quarto loco subdunt, de consensione plebis in decernendis rebus, quae ad decus, amplitudinem, commoda, salutemque christianae reipublicae spectant, moror, cum paullo (3) ante accurate sit, ut arbitror, refutatum.

Extremum quod opponunt de apostolorum silentio, leve est. Tam enim sunt Pauli in epistolis (4), Iohannis in (5) apocalypsi, Lucaeque (6) in actis apostolicis perspicua loca, nt iisdem nulla arte offundi tenebrae posse videantur.

(1) Pag. 127. seq. huius vol
(2) Pag. 127. seq. huius vol.
(3) Pag. 221. seq.
(4) Vide loca pauli p. 232. seq. not 1 seq
(5) *Cap.* II. v. 1. *seq.*, et Irenaeum locis supra p. 233. huius vol. descriptis.
(6) Confer supra p. 232. huius vol. not. 4

§. II.

Cuiusmodi ea sit christianae reipublicae, quam Christus instituit, ratio, et forma.

Quoniam igitur certam quamdam christianae civitatis rationem a Christo fuisse institutam diximus, restat ut cuiusmodi eam esse oporteat, videamus. Atque hoc in primis observandum est: cum episcopi presbyteris, presbyteri vero ministris ceteris iure sint divino, ut alio loco (1) dicam, superiores; distributionem, ac seriem quamdam potestatum, munerumque ecclesiasticorum esse a Christo invectam in christianorum societatem, quarum potestatum, quorumque munerum ratio gradibus quibusdam excellentior existimaretur, et esset.

§. III.

Liceat ne hanc rationem christianae reipublicae hierarchiam ecclesiasticam dicere?

Sunt autem homines, et fuerunt, iique iam de numero protestantium (2), qui rationem christianae reipublice ἱεραρχίαν dici aut omnino, aut proprie negarent posse. Atque ii quidem, qui hoc vocabulum reprobarent, tollique vellent, novum in primis esse animadverterunt, quod introductum a pseudo-areopagita fuerit,

(1) In disputatione de episcopis iure divino superioribus presbyteris.

(2) Iohannes Paulus Hebenstreitius *dissert. de forma regiminis in ecclesia edit. ienensis an.* 1703. Non videtur ab hoc errore discrepare M. Adamus Tribecchovius *diss. de ord. superior. potest. veter. et florentis ecclesiae edit. Kilonii.* Atque hi quidem Kemnitium, aliosque lutheranos, calvinianosque sequuntur, qui hierarchiae et rem, et nomen reprobaverunt. Iohannes Franciscus Buddeus *lib.* v. *institut. theologicar. cap.* iv. §. 1. *pag.* 1252. „ Cum in concilio tridentino, *inquit*, ana„ *thematis fulmen in eos* vibraretur, qui dicturi essent „ in ecclesia catholica non esse hierarchiam divina „ ordinatione institutam, quae constet ex episcopis „ et presbyteris, et ministris, recte a germanis, teste „ Petro Suavi (*hist. conc. trident. lib.* viii. *p.* 725. *edit.* „ an. 1619.) *responsum* est: vocem hanc (hierarchia) „ et significationem a sacris litteris, et consuetudine „ primitivae ecclesiae non modo alienam esse, verum „ etiam contrariam, vocemque inventam esse a quo„ dam fortassis non satis antiquo (Dionysium, quem „ vocant areopagitam, haud dubie innuunt), sed de „ quo haud plane constet, quis, aut quando fuerit; „ scriptore ceteroqui hyperbolico, quam nec in illius „ vocabuli usu, nec in aliis ab ipso excogitatis quis„ quam antiquorum imitetur. Quod si stilum dicen„ di, ita pergunt, et modum operandi Christi serva„ toris nostri, et sanctorum apostolorum, et antiquae „ ecclesiae sequi voluissent, non hierarchiam, verum „ hierodiaconiam quamdam, aut hierodaliam statuen„ dam fuisse „.

quem vixisse quinto ecclesiae saeculo arbitrantur. Esse deinde ἱεραρχίαν sacrorum principatum contendunt, cumque principatus sine imperio consistere non possit, exterminandam eam ex ecclesia vocem putant, quod cautum a Christo sit (1), ne quis aut quaerere, aut optare in republica christianorum circa sacra imperium auderet. Itaque ἱεροδιακονίαν, hoc est *ministerium sacrum*, dicendum ordinem doctorum, praepositorumque ecclesiae statuunt, ἱεραρχίαν vero, sive *sacrorum principatum*, nullo modo. Qui autem minus proprie (2) hierarchiam dici existimant, etsi iisdem fere rationum momentis ducantur, tamen moderate in nostros, qui uti hac voce soleant, agendum arbitrantur.

Nos qui sacrorum bibliorum, maiorumque testimoniis, rerum sacrarum, gubernandaeque christianae ecclesiae apostolis (3) ostendimus fuisse divinitus potestatem datam, nihil esse ducimus, quod impediat, quin ordinum ecclesiasticorum οἰκονομίαν appellare liceat hierarchiae vocabulo. Cumque sanctos patres (4), virosque singulari et doctrina, et existimatione virtutis (5) usos constet fuisse hoc nomine, vocasseque interdum hierarchas (6) eos, qui primas

(1) *Matth. cap.* xx. *v.* 25.

(2) Buddeus ibid. Et apparat. in theolog. positivam *lib.* ii. *cap.* v. §. xi. *p.* 834. *seq.*

(3) Vide supra pag. 127.

(4) S. Ioh. chrysostomus, sive quisquis auctor *eius orat.* iii, loco suo describendo, hierarchas nominat. Sanctus Sophronius episcopus hierosolymorum vi. saeculi insignis eruditione scriptor, *ep. quae extat in actis synodi* vi *oecumenicae an.* 681. Constantinopoli celebratae *tom.* iii. *concilior. edit. paris.* Harduini pag. 1259. act. xi. „ Quia vero, inquit, quaedam apostolica, at„ que prisca traditio in sanctis Dei per totum orbem „ ecclesiis tenuit, ut οἱ πρὸς ἱεραρχίαν ἀγόμενοι, „ *qui ad hierarchiam deducantur*, τοῖς πρὸ αὐτῶν τῆς „ ἱεραρχίας, *iis qui ante ipsos hierarchias regunt*, om„ nia sincere conferant, et exponant. „ Consule ceteros, quorum testimonia describit Hallerius de hierarch. eccl. *lib.* i. *cap.* ii. *p.* 4. *seq. edit. paris. an.* 1656. Accedit pontificum romanorum, qui diu ante nos floruerunt, auctoritas. Felix III. pontifex maximus, qui anno 483. pontificatum obtinuit, epist. v. ad Zenonem imperatorem *p.* 830. *tom.* ii. *concilior. edit. Hard.* „ Va„ lentini, inquit, et Eutychetis discipulum expelle a „ civitate simul, et ecclesiastico regimine, et a digni„ tate *hierarchica* deiectum esse sancito „. Non discrepant synodi oecumenicae. Concilium nicaenum ii., quod est vii. oecumenicum celebratum an. 787., *canon* ii. *tom.* iv. *concilior. edit. Hard. pag.* 487. Οὐσία, inquit, τῆς καθ' ἡμᾶς ἱεραρχίας ἐστὶ τὰ θεοπαράδοτα λόγια etc. „ Substantia hierarchiae nostrae „ sunt eloquia divinitus tradita etc. „. Cetera legi apud eumdem Hallerium possunt, quem consule.

(5) Adeundus Hugo Victorinus *lib.* iv. *adnot. in Dionys. opus de caelesti hierarchia tom.* i. *opp. edit. an.* 1648. *p.* 505. *seq.*, s. Thomas *part.* i. *quaest.* 108. *art.* i. ii., *et opusc.* xix. *quod est contra impugnantes religionem p.* 244. *edit. an.* 1587. ubi „ Non destruit, *inquit*, ec„ clesiasticam hierarchiam papa mittens monachos „ ad praedicandum, quia sicut supra dictum est, in „ ecclesiastica hierarchia ille, qui est inferioris ordi„ nis, potest superioris officium exercere, etiam in suo „ ordine manens „. Sed plura persequi non est necesse. Consule Hallerium *ibid. cap.* iv. *p.* 12. *seq.*

(6) Iohannis chrysostomi esse homiliam de Iohanne theologo putat Hallerius. Negant monachi benedictini congregationis s. Mauri, nec iniuria. Est nihilominus ea vetus. Sic autem habet, *tom.* vi. *opp. s. Iohan. chrysost. p.* 518. *edit. paris. an.* 1624. „ Qui sui „ successoribus vagonas, et ratia tradiderunt, τὴν δὲ „ ἐξουσίαν *potestatem autem*, quam acceperant ab eo, „ qui potestatem habet omnem in caelo, et in ter„ re ..... His igitur in ἐξουσίᾳ, καὶ ἀρχοντίᾳ „ *potestate, et principatu*, et zelo succedunt, ut ante „ dictum est, venerandi doctores, οἱ ἱεράρχαι sa„ *crorum principes etc.* „.

in ecclesiis obtinerent partes, magis magisque in sententia confirmamur, assentimurque tridentinis patribus, qui homines negantes hierarchiam ecclesiasticam dari, quae constet ex episcopis, presbyteris, et ministris, anathematis poena condemnaverunt (1).

Quid, si episcopi olim principes (2) fuerunt ecclesiae appellati? Iam vero si principes dicti sunt, cur non item hierarchae dici potuerunt, cum principatum obtinerent ratione sacrorum?

Dionysius areopagita, etsi non est (3) quarto saeculo, multorum etiam orthodoxorum opinione, vetustior, neque solus fuit, qui hierarchae vocabulum usurparet, neque primus. Esse enim aliqui censent ab Nazianzeno, et Ioh. chrysostomo indicatum (4). Quod si Nazianzeno etiam antiquiores patres *principum* nomine episcopos appellarunt, non equidem video, quamobrem de hierarchia esse adversarii tantopere contendendum putent; cum praesertim res ipsa et maiorum nostrorum, et sacrorum bibliorum (etsi nominis ab iisdem non fiat mentio) auctoritate demonstrari possit. Neque vero ulla est caussa, quare voces non tam vetustate tritae, quam lutherani vellent, si aptae ad rem significandam sint, usurpandae non videantur (5).

(1) *Sess.* XXIII. *can.* 6. *pag.* 140. *tom.* XX. *concilior. edit. Labbei venetae an.* 1733. „ Si quis dixerit in ec„ clesia catholica non esse hierarchiam divina ordi„ natione institutam, quae constat ex episcopis, et „ presbyteris, et ministris, anathema sit „.

(2) Eusebius caesariensis *lib.* VI. *historiae cap.* XXVIII. *p.* 293. *edit. cantabrig.* „ Maximo succensus odio (Ma„ ximinus) adversus familiam Alexandri, in qua ple„ rique erant christiani, persecutione excitata, ἄρ„ χοντας μόνους *principes solum* (hoc est episcopos), „ utpote evangelicae praedicationis auctores, interfici „ iussit „. *Idem lib.* VIII. *cap.* I. *p.* 376. „ Ἀρχόντων „ δὲ ἀρχοῦσι προσρηγνύντων principibus sacro„ rum cum sacrorum principibus iurgia agitantibus „. Et *cap.* III. *p.* 379. Τότε δὴ οὖν τότε πλεῖστοι μὲν ὅσοι τῶν ἐκκλησιῶν ἄρχοντες δεινοῖς αἰκίαις προθύμως ἐναθλήσαντες, μεγάλων ἀγώνων ἱστορίας ἀπεδείξαντο. „ Tum vero quamplurimi prin„ cipes gravissima supplicia alacri animo perpessi, il„ lustrium certaminum spectacula exhibuerunt „. Et de martyribus palaestinis *cap.* I. *ibid. pag.* 408. Μετὰ τοῦτον ἐπὶ τῆς αὐτῆς πόλεως πλεῖστοι ὅσοι τῶν ἐπιχωρίων ἐκκλησιῶν ἄρχοντες. „ Post hunc „ in eadem urbe quamplurimi ecclesiarum illius pro„ vinciae principes etc. „. Optatus milevitanus *lib.* I. *de schismate donatistarum n.*13.*p.*14.*edit.an.*1702. „ Ipsi apices, et *principes* omnium aliqui episcopi etc. „ Iohannes chrysostomus *homil.* III. *ad populum antiochenum p.*38. *tom.*II. *opp. edit. paris. monach. s. Mauri an.*1718. de episcopo agens: „ Doctor noster pro tanta civi„ tate, *inquit*, et cum tanta ecclesia supplicaturus beni„ gnissimum, et mitissimum hunc imperatorem fle„ ctere poterit. Si enim peccata in Deum admissa „ solvendi potestatem accepit, multo magis in homi„ nem patrata destruere poterit. Ἄρχων ἐστὶ καὶ „ αὐτὸς *princeps est et ipse etc.* „. Sed de hoc vocabulo alias.

(3) Consule Michaelis Lequienii ord. praed. dissertationem damascenicam secundam *n.* 10. *seq. tom.* I. *opp. s. Ioh. damasc. edit. paris. p.* 37. *seq.* Lequienium monophysitam cuipiam dionysiana opera tribuentem refellit Bernardus Rubeus ord. praed. singulari dissert., quam operibus s. Thomae *venetae edit. an.* 1747. praefixit.

(4) Homil. Ioh. chrysost. tributa, ex qua pag. superior. not. 6. descripsimus. Gregorius nazianzenus XIX. *orat. de funere patris pag.* 314. *edit. an.* 1690. ἀρχιερέας nominat, hoc est, *principes sacerdotum*, episcopos.

(5) Ad locum Petri Suavis, quo Buddeus abutitur, respondet cardinalis Pallavicinus *lib.* XXI. *hist. con*

Quod adversae caussae patroni addunt, cautum a Christo, ne quis in ecclesia imperet, fuisse, quum explicatum paullo ante sit, non (1) est opus, ut rursum esse arbitrer explicandum. Extremum est, ut moneam, non adeo nos acriter de voce pugnaturos fuisse, si de re, quae voce significatur (2), inter nos esset adversariosque consensio. Sed quoniam rem ipsam negant, veniendum ad hanc ipsam est, ostendendumque utris sit in hoc genere adhibenda fides, nobis ne affirmantibus, an illis contra vehementer pugnantibus?

§. IV.

Quid sit, quam potestatem, quosque ordines significet hierarchia ecclesiastica?

Est igitur hierarchiae notio duplex (3). Aut enim per se ipsa consideranda est, aut propter res, in quibus tamquam in mate-

trid. cap. xiii. n. 14. seq. p. 582. tom. iii. edit. antuerp. an. 1670. „ Quando, *inquit*, collibitum est Suavi tam frivola obiecta producere, ipsum reprehendere mihi non licet, quasi ea non adscripserit decenti personae, scenaeque condecenti. Quaenam aptior persona, quam Petrus Paulus Vergerius, homo litteris vix aspersus, aut potius pulverulentus, sed totus temeritate incensus, sicut patet ex illius libris, cuivis honesto lectori stomachum moventibus? Et plane vulgus illius vallis apta erat scena huiusmodi sententiis, non idoneis, ut imprimerentur in auditoribus alterius temperaturae: quare solerter legens Suavis in epistolis vicecomitis per eos dies scriptis, Vergerium in valle Tellina concionari contra concilium iis, quae ab eo dicebantur, non expressis, tribuit illi argumenta verisimilia in huiusmodi concionatore „

(1) Vide supra pag. 127. seq.

(2) Adeundus s. Athanasius *lib. de synodis num.* 41. *tom. i. par. ii. opp. p.* 755. *edit. paris. monach. s. Mauri.*

(3) Dionysius Petavius *lib. ii. de angelis cap. ii. n.* 2. *pag.* 108. *tom. iii. theologicor. dogm. edit. paris.* ἱεραρχίαν haud satis apte a quibusdam *sacrum principatum* dici affirmat. Quod vereor, ut efficere argumentando numquam possit. Nam si μοναρχίαν *unius principatum* dicere licet, quod unus ceteris praesit in republica, cur non item ἱεραρχία *sacrum principatum* significabit, quum ii, qui primas inter christianos in ecclesia tenent, sacrorum potiantur principatu? Confer s. Thomam *i. par. quaest.* 108. *art. i. in corp.*, Cellotium *lib. i. de eccl. hierarch. cap. ii. p.* 6. *edit.* an. 1641., et Hallerium *lib. i. sect. ii. cap. i. de ecclesiastica hierarch. p.* 22., quo loco ἀπὸ τῆς ἱερᾶς καὶ ἀρχῆς duci vocis ἱεραρχίας, aut etiam ἀπὸ τῆς τῶν ἱερῶν ἀρχῆς originem poni censet. At quo hoc postremo sensu accepta ea vox fuit a s. Maximo in scholiis ad Dionysii caelestem hierarch. *p.* 6. *edit.* an. 1633 *opp. Dionysii tom. i.* Consule Petavium *ibid.*, sed quod dictum de priore hierarchiae ratione est, confirmat ibidem Maximus *initio schollor. in caelest. Dionys. hierarch. ibid. p.* 6. „ Quandoquidem, *inquit*, hierarchiae nomen inscribitur huic operi, solet, appellare Dionysius hierarchas episcopos. Sciendum est igitur, hierarchiam quidem esse principatum, seu velut curam ordinandorum sacrorum, hierarcham vero, qui sacris praeest, easque curat, ac moderatur etc. „ Adeundi Petavius *ibid.*, et Hallerius *cap. i. sect. i. lib. i. p.* 2. *et seq.* Quod de imitatione Dei dictum est, hoc mox ponitur a Dionysio in *iii. cap. de caelest. hierarch. libri p.* 41. ubi „ Ἔστι μὲν ἱεραρχία, inquit, κατ' ἐμέ, τάξις ἱερὰ, καὶ ἐπιστήμη, καὶ ἐνέργεια πρὸς τὸ θεοειδὲς, ὡς ἐφικτὸν ἀφομοιουμένη, καὶ πρὸς τὰς ἐνδιδομένας αὐτῇ θεόθεν ἐλλάμψεις ἀναλόγως ἐπὶ τὸ θεομίμητον ἀναγομένη. Est quidem, secundum me, hierarchia, ordo sacer, scientia, et actio, quae ad divinitatis similitudinem, quoad eius fieri potest

ria versatur. Ac priore quidem modo definiri hierarchia potest gubernandorum sacrorum potestas, et functio. Huius autem est finis, ut est a doctis viris animadversum, Dei similitudo, ad quam imitatione potestatis, et efficientiae hierarcha *scientia*, *potestate* et *actione* preducitur. Rursus eodem priore sensu, vel quemcumque gradum, et sacrorum praefecturam hierarchia (1) significat, cuiusmodi in ecclesia catholica varii sunt principatus, curationesque sacrorum, ut in episcopo, presbytero, et ministris diversae sunt potestates, et varia obeundarum functionum iura, et hoc quidem modo non episcopos solum, sed ministros etiam, quantulacumque tandem potestate praestent, hierarchas appellare licet; aut supremam (2) tantummodo *iurisdictionem*, quam dicimus, summumque magistratum complectitur, tumque episcoporum indicat, in primisque pontificis maximi dignitatem.

Ratione vero rerum earum, in quibus, tamquam in materia hierarchiam versari dictum est, non antistites solum, et administros ecclesiarum hierarchia significat, sed eos etiam, qui subiecti sunt, ab iisdemque praesidibus, ministrisque sacrorum illuminantur, initiantur, et perficiuntur. In his Dionysius gradus

„ et quadam proportione illustrationum, quae divinitus datae sunt, ad Dei imitationem traducitur „. Adeundi Hallerius *ibid.*, et Petav. *ibid.*

(1) Petavius *ibid.* n. 4. *p.* 109., qui eam confirmat Dionysii *cap.* I. *de eccl. hierarch.* auctoritatem. Habet autem Dionysius *ibid.* *p.* 233. hoc modo. „ Est quidem omnis hierarchiae, secundum venerandam nostram traditionem, tota, et integra ratio subiectorum sacrorum, ac generalissima comprehensio huius, vel illius hierarchiae sacrorum. Nostra igitur hierarchia nominatur, et est omnia, quae in ipsa sunt, sacra complectens, per quod initiatus divinus hierarcha, omnium, quae ad se pertinent, sacratissimorum particeps, et qui ab hierarchia nomen adeptus sit. Ut enim qui hierarchiam dicit, sacrorum omnium simul ordinationem dicit, ita qui hierarcham dicit, e Deo instinctum, ac divinum virum significat, omnis sacrae cognitionis intelligentem, in quo liquido, ac perspicue hierarchia omnis, quae ad eum pertinet, perficitur, et cognoscitur „. Adeundus Petavius *ibid.* *pag* 110, quo loco s. Maximum a mente Dionysii recedentem corrigit.

(2) Dionysium Petavius *ibid.* *p.* 110. „ Neque hierarchiam, *inquit*, qualem illo loco describit, putarit Dionysius per singulos divisam esse gradus, ac totidem esse hierarchias, quot ordines sacrorum ministrorum, adeo ut alia sit hierarchia presbyterorum, alia diaconorum; sed unam eamdemque constituit, penes quam principatus est omnium ordinum, et functionum, atque sacrorum cum eorum gubernandorum, exequendorumque scientia. Ea vero non est alia, quam episcopi dignitas. Ergo episcopatus est hierarchia illa, sive apex hierarchiae, quam Dionysius loco illo contemplatur etc. „. Atque hoc sensu intelligenda sunt, quae auctor constitutionum apostolicarum statuit *in* VIII. *libro cap.* XLVI. *tom.* I. *apostolic. patrum edit. Coteler. amstelod.* an. 1724. *p.* 427. Τοῖς μὲν ἐπισκόποις, inquit, τὰ τῆς ἀρχιερωσύνης ἐνείμαμεν· τοῖς δὲ πρεσβυτέροις τὰ τῆς ἱερωσύνης, τοῖς δὲ διακόνοις τὰ τῆς ἀμφοτέρου διακονίας. „ Episcopis quidem assignavimus, quae ad principatum sacerdotum pertinent; presbyteris vero, quae ad sacerdotium; diaconis vero, quae ad ministerium utriusque. „ Haec ille, quem accuratiores critici ante IV. saeculum scripsisse censent. Itaque Dionysius, qui saepe hierarchiam ecclesiasticam cum coelesti confert, quemadmodum *cap.* XIII. *p.* 166. seraphinorum ordinem ἱεραρχίαν vocavit, ita hoc ipso nomine non obscure indicat appellari posse ordinem episcoporum. Adeundus Hallerius *lib.* I. *de eccl. hierarch. sect.* II. *cap.* III. *p.* 30.

esse numerandos censet omnino tres, ut catechumenos, ut mysteriis initiatos, ut monachos, quos perfectissimum profiteri gradum scribit (1).

Episcopis autem ordinandi presbyteros, ministrosque, et administrandae, gubernandaeque ecclesiae divinitus esse facultatem datam, ita ut offerendi, et solvendi a peccatis ligandiqne sit eis cum presbyteris potestas communis, diaconisque munera esse divina auctoritate tributa, quibus in ecclesia circa res sacras fungi solent, nemo est orthodoxorum, qui dubitet. Atque ex iis, quae disputata hactenus sunt, intelligi plane potuit, quae sit, et quam potestatem, quosque ordines hierarchia significet. Nunc recte ne ponantur haec ipsa a catholicis, disquirendum est.

§. V.

Datam divinitus esse ecclesiae administris potestatem gubernandorum sacrorum, ostenditur.

Itaque quum religio non modo consistere, sed etiam cogitari sine rebus sacris non possit, necesse est, ut instituta religione (divina auctoritate, qua praestabat) a Christo, sacra item fuerint instituta. Sacra autem esse ulla, quin sint, qui ab auctore religionis christianae Deo atque homine Christo eorumdem administrandorum potestatem obtinuerint, suspicari qui possumus? Concedendum est igitur, esse in ecclesia viros, in quos a Christo sacrorum (2) administrandorum potestas manaverit. Hos vero quis neget episcopos, presbyteros, diaconosque esse, quorum est a patribus, et ab apostolis, quasi hac tanta auctoritate praestarent (3), facta commemoratio? Quamobrem dabunt, opinior, adversarii, nisi cum sacris litteris, patrumque monumentis pugnare velint, ma-

(1) Dionysius *cap. v. eccl. hierarch. pag.* 358. *edit. eiusdem* in tria dividi hierarchiam docet: *in sacra, et caeremonias* τελετάς, *in sacrorum praesides* ἱερέας, *in initiatos* τελουμένους. *Cap.* VI. *p.*383. de initiatis agens, tres ordines recenset *initiatorum*, hoc est *catechumenos, poenitentes*, atque *energumenos*; tum populum participem mysteriorum, postremo *monachos*, qui perfectissimum statum profitentur. Atque in caelesti quidem hierarchia *cap.* III. *p.* 43. statuerat: hierarchiae ordinem postulare, ut alii purgentur, alii purgent, alii illuminentur doctrinae luce, alii illustrent, alii perficiantur, alii perficiant. Quapropter s. Thomas *1. par. qu.* 108. *art.* 1. *in corp.* „ Ex eo quod hierarchia, *inquit*, sit sacer principatus, in nomine autem principatus duo intelliguntur, scilicet ipse princeps, et „ multitudo ordinata sub principe „. Vide Hallerium *ibid. sect.* II. *cap.* II. *p.* 25. *seq.*

(2) Vide supra p. 229. huius vol.

(3) Confer quae dixi supra pag. huius vol. 125. seq. et pag. 112. seq. not. 3. seq.

uasse a Deo in ministros, praesidesque ecclesiarum gubernandorum, admiuistrandorumque sacrorum potestatem. Quid? si ius, potestatemque in res sacras praeter ministros, antistitesque ecclesiae, laicorum uemo obtineat, quantacumque dignitate civili (1) praestet? Id igitur iuris si iis est viris concessum, quos ecclesiasticos dicimus, divinitus quidem certe concessum fuisse, credendum est, cum divinitus datum aliquibus demonstraverim; et si iu his principes essent numerandi civilium rerum publicarum, reperiretur nemo, qui iis adimendum, quod consequuti divina auctoritate essent, ostenderet. Constat igitur datam solis administris ecclesiarum esse, ut cuiusque ordo postulat, gubernandorum sacrorum potestatem.

§. VI.

Nulla est caussa, quare de fine, et instrumentis, atque praesidiis hierarchiae quisquam dubitet.

Finem quidem hierarchiae esse Dei similitudinem diximus, ad quam imitatione potestatis, et efficientia hierarcha perducitur. De qua re qui dubitat, haud scio, cur non idem, sit ne sol, an nullus sit, dubitare possit. Nam si Christus ita nos prefectos (2) esse oportere dixit, ut est prefectus caelestis pater, quid obstat, quo minus potestate, quam sunt praesides ecclesiae divinitus consequuti, efficentiaqne ad similitudinem Dei, quoad eius fieri potest, accedere (3) conentur?

Conferre autem ad eam rem acquirendam, quis neget (4), scientiam, et actionem posse, quas Dionysius velut istrumenta, et

(1) Ibid. p. 77. et seq.

(2) Matth. *cap. v. v. 48. evang.*

(3) De potestate agam paullo post distincte, et diligenter. Interea confer Hellerium *lib. 1. sect. 1. c. 1. seq. p. 2. seq.*

(4) Apposite Hugo Victorinus *lib. iv. adnotat. in Dionysium p. 503. tom. 1. opp. edit. an. 1648.* „ Tria, „ inquit, in definitione hierarchiae principalia ponit „ (Dionysius), quae perspiciunt ipsam hierarchiae de„ finitionem. Sunt autem haec: ordo, scientia, et „ actio. Horum trium si defuerit omnium aliquod, „ non constat hierarchia. Primum est ordo divinus, „ quia non est potestas, si ordinata non est a Deo; „ propter hoc, sit, ordo divinus, omnis enim pote„ stas a Deo est, et quae a Deo sunt, omnia bona, „ et ordinata, propterea qui potestati resistit a Deo „ ordinatae, Deo resistit; propter hoc ergo hierar„ chia est ordo divinus, idest potestas a Deo ordina„ ta, et secundum Deum disposita: a Deo quippe „ est per ordinationem, et secundum Deum per imi„ tationem; propterea ordo divinus, quia a Deo est, „ et sit, et secundum Deum est, ut qualis, et quan„ tus sit. Deinde quia omnis potestas, quae a Deo „ ordinata est, ad aliquid perficiendum, atque com„ plendum ordinata est. Sequitur in definitione post „ ordinem scientia, et actio. Scientia quidem, quae

praesidia ad eamdem similitudinem consequendam esse scribit? An cognitionem tollendam divinarum rerum, aut nullius eam esse ad id, quod volumus, obtinendum momenti arbitrantur? Iam vero ex potestate actionem sequi, quam scientia regat, revocari in dubium nullo modo potest. Ac si potestate quisquam sacrorum gubernandorum praestat, is administrando sacra, purgabit (1), illuminabit, perficiet denique, si volet, ut sibi divinitus esse datum cognoverit.

§. VII.

In episcopo, presbytero, et diacono diversae sunt potestates, ac iura obeundarum sacrarum functionum. Episcopus iure divino superior presbyteris, ceterisque est in ecclesia.

Hoc nunc generatim statuo, quod sacrorum bibliorum, et maiorum auctoritate plane constat. Episcoporum (2) enim munus est proprium ordinandi presbyteros, ac diaconos, confirmandi, regendi; presbyterorum autem consecrandi, atque offerendi, quod tamen est illis cum episcopis, ut qui ampliore potestate excellant, commune; ministrorum denique episcopis, atque presbyteris rem divinam agentibus, inserviendi. Sed de his rebus agam alio loco et oppurtune, et copiosius. Atque episcopum superiorem iure divino presbyteris, multoque magis ministris esse, adeoque summum sacrorum in ecclesia magistratum obtinere, cum indicatum ab apostolis sit, tum multis post demonstrabitur (3).

„ quid faciendum sit, intelligant; actio vero, qua „ quod intellexerint agendum perficiant. In ordine „ officium, in scientia discretio, in actione ministerium etc. „.

(1) Quid sit illuminare, perficere etc. ex consequentibus capp. et libris, ubi de baptismo, confirmatione, aliisque sacris agemus, intelliges.

(2) Testimonia sacrorum bibliorum afferam, quibus locis agam de muneribus episcoporum, presbyterorum, et ministrorum.

(3) *Cap.* v. §. II.

§. VIII.

Diversos esse gradus hominum in ecclesia; alios, qui purgandi, illuminandi, et perficiendi potestatem habeant; alios, qui purgentur, illuminentur, et perficiantur, constat.

Quod si sunt in ecclesia, qui a superstitione, et sordibus peccatorum purgent, qui docendo illuminent, qui initiatos perficiant, negari nullo modo poterit, quin etiam sint, qui purgentur, illuminentur, perficiantur. Sunt autem, ut supra demonstratum est (1), prioris ordinis homines in ecclesia, sunt igitur et secundi. Quapropter cum partes omnes, munera, actiones, quas hierarchiae nomine indicavimus, consistant, quid est, quod tantopere de voce adversarii contendendum putent?

CAPUT IV.

DE ORDINIBUS HIERARCHICIS, IN PRIMISQUE DE ORDINE EPISCOPORUM.

Quoniam vero ordines esse aliquot in ecclesia, quibus est illuminandi, perficiendique potestas divina institutione data, eosque iam esse episcoporum, presbyterorum, et ministrorum ostendimus; postulare omnino ratio videtur, ut cuiusmodi ii sint ordines, quanta auctoritate, qui in ipsis sunt constituti, excellant, quibusque muneribus fungi debeant, videamus. Ordiar autem ab episcopis, quorum esse animadvertimus praecipuam dignitatem. Atque ut ordine agam, disseram initio de variis appellationibus, quibus a maioribus nostris vocari consueverunt, tum de praestantia eorum, et dignitate; post de muneribus, ut sunt presbyteris superiores; deinde de honoribus, qui eisdem adhibebantur; postremo de praerogativis, quibus fit, ut alii aliis *iurisdictione* praecellant.

(1) §. superiore. Sed ex instituto demonstrabitur, ubi de episcoporum, presbyterorum, et ministrorum officiis agemus.

§. I.

De nominibus, variisque titulis, quibus olim episcopi ornabantur.

I.

Omnes episcopi, ut est aliquibus visum, interdum appellati apostoli.

Fuerunt autem scriptores olim christiani, et hi quidem magni, ac nobiles, qui *episcopos*, antequam hoc nomine vocarentur, fuisse *apostolos* appellatos putarent. Nam *episcopos* primis christianae religionis temporibus eos dici consuesse censent, quos nunc indicamus vocabulo presbyterorum (1). Post ubi apostolorum iis tributa est appellatio, quibus iure (2) tribuenda erat, distinctum fuisse, propriumque eorum esse vocabulum *episcopi* coepisse, qui primas in ecclesiis obtinerent, inferiorisque ordinis sacerdotibus

(1) Theodoritus *commentar. in* I. *epist. ad Timoth. cap.* III. *tom.* III. *opp. pag.* 573. *edit. paris. Sirmondi*, Τοὺς αὐτοὺς, inquit, ἐκάλουν ποτὲ πρεσβυτέρους, τοὺς δὲ νῦν καλουμένους ἐπισκόπους, ἀποστόλους ὠνόμαζον· τοῦ δὲ χρόνου προϊόντος, τὸ μὲν τῆς ἀποστολῆς ὄνομα τοῖς ἀληθῶς ἀποστόλοις κατέλιπον, τὴν δὲ τῆς ἐπισκοπῆς προσηγορίαν τοῖς πάλαι καλουμένοις ἀποστόλοις ἐπέθεσαν. „ Eosdem olim vocabant presbyteros, et „ episcopos; eos autem, qui nunc episcopi vocantur, „ tunc apostolos nominabant. Procedente vero tem„ pore, apostolatus nomen vere apostolis reliquerunt; „ episcopatus autem appellationem eocatis olim apo„ stolis imposuerunt „. Idem in *epist. ad Philipp. c.* I. *v.* 1. *p.* 323. *tom. eodem.* Ἐπισκόπους δὲ τοὺς πρεσβυτέρους καλεῖ. *Episcopos autem vocat presbyteros.* Et in *cap.* II. *eiusd. epist. ad Philip. v.* 25. *pag.* 333. „ Ἀπόστολον δὲ αὐτὸν ἐκάλησεν αὐτῶν: *apostolum autem ipsum vocat ipsorum* (hoc est Epaphroditum philippensium), ut cui esset illorum cura concredita. Ut clarum sit, sub eo fuisse illos, qui *in principio* ἐν τῷ προοιμίῳ dicti sunt episcopi, presbyterorum scilicet in ordine constituti. „ Rursum in *epist.* I. *ad Timoth. cap.* III. *p.* 474. „ Ita, inquit, φιλιππησίων ἀπόστολος ὁ Ἐπαφρόδιτος *philippensium apostolus Epaphroditus*: vestrum enim, inquit, apostolum, et adiutorem necessitatis meae. Οὕτω κρητῶν ὁ Τίτος, καὶ ἀσιανῶν ὁ Τιμόθεος ἀπόστολοι. *Ita cretensium Titus, et asianorum Timotheus apostoli* „. Auctor etiam commentariorum in epistolas Pauli, quem Ambrosiastrum vocant, *in* I. *ad galat.* I. *tom.* II. *opp. s. Ambr. edit. paris. monach. s. Mauri p.* 210. „ Apostolum, in„ *quit*, se Paulus non ab hominibus electum, et mis„ sum ad praedicandum testatur, sicut erant quidam, „ qui electi ab apostolis mittebantur ad ecclesias ro„ borandas „. Confer Amalarium *lib.* II. *de divin. officiis cap.* XIII. *p.* 974. *tom.* XIV. *biblioth. pp. edit. lugdun.*

(2) Cuiusmodi veri hi apostoli sint, describit Petavius in priore de hierarchia eccles. *lib. cap.* V. §. VIII. *p.* 681. *tom.* III. *theologicor. dogm. edit. paris.* „ Duas, „ *inquit*, veri, ac primarii apostoli notas afferemus. „ Prima est, ut sive hominum ministerio, sive im„ mediate ab ipso Deo constituti, et ordinati, munus „ acceperint evangelii ubique terrarum propagandi, „ quod apud Ioannem Dominus demonstrat ... Al„ tera conditio est, ut plenam, ac perfectissimam „ ubique terrarum potestatem habuerint ligandi, at„ que solvendi; ecclesias instituendi, episcopos, et „ clericos ordinandi etc. „. Confer quae sequuntur.

unum haesisse nomen *presbyterorum*. Sed hi, cum suam sententiam confirmare nullo vetere monumento possent, ita ut fit ubi quidpiam sine ratione dicitur, ut in ea sacrorum bibliorum loca inciderunt, in quibus superioris ordinis sacerdotes episcopi nominantur, obliti rerum, quas aliis in locis suorum operum constituerant, pugnantia (1) scripserunt, episcoposque aetate etiam apostolorum eos, qui ecclesiae praeessent fuisse dictos scripserunt (2).

Sunt autem qui putent, fuisse olim doctrina atque pietate illustres viros, qui interdum ut *episcopatum* dicere *apostolatum*, sic *episcopos* ornare *apostolorum* nomine solerent (3).

II.

Episcopi appellati successores, et filii apostolorum.

Vocati praeterea episcopi fuerunt successores (4) apostolorum, propterea quod apostoli non solum episcopi fuissent, sed etiam episcopos et delegissent, et constituissent, qui sui loco deinceps

(1) Confer Petavium *lib.* II. *de hierarch. eccl. cap.* I. *seq.* §. I. *seq. p.* 730. *seq. edit. eiusd. tom. eod.*

(2) Hic verus est Theodoriti, et Ambrosiastri verborum sensus, non ille absonus, alienusque ab horum scriptorum sententia, quem Salmasius censet, ut veteres illi nullam olim fuisse inter ordinem eorum, quos nunc episcopos appellamus, et presbyterorum diversitatem arbitrarentur. Sed Salmasium multis refellit, et graviter, solideque Petavius *lib.* II. *de hierarch. eccl. cap.* I. *seq. pag.* 730. *seq.* Idipsum concedit Binghamus assensus Petavio *lib.* II. *orig. et antiq. eccl. cap.* II. §. I. p. 70. *edit. an.* 1724. *tom.* I.

(3) Dionysius Petavius *lib.* II. *hierarch. eccl. cap.* II. p. 740. „ Non missione modo, inquit, sed ordinis, ac „ potestatis metienda est apostoli dignitas, ut iam su„ pra memoravi. Hinc est quod episcoporum ordo „ nonnumquam apud antiquos apostolicus vocaretur, „ et episcopi apostoli: ut Valentinus ad Augustinum „ scribens eius vocat apostolatum „. Laudare Cyprianum poterat *epist.* III. *p.* 6. *edit. oxon. episcopos apostolos appellantem.* Petrus abbas, eiusque monachi epist. ad Bonifacium carthaginiensem episc. apud Harduinum *tom.* II. *concilior. p.* 1084. „ Rogamus Domine beatis„ sime, et apostolica dignitate praedite Christi, vene„ rande pontifex Bonifaci, nobis aurem placidam in„ clinare digneris ... Propterea tui apostolatus me„ ritis nos commendantes poscimus etc. „. Id vero honoris romano in primis pontifici tribuebatur. Vide epistolam tarraconensium episcoporum circa an. 465. scriptam apud eumdem *tom.* II. *concilior. p.* 778. ubi: „ Erit profecto vester triumphus, si apostolatus vestri „ temporibus, quod s. Petri cathedra obtinet, catho„ lica audiat ecclesia, si novella zizaniorum semina „ fuerint extirpata. Orantem pro nobis sanctum apo„ stolatum vestrum iugi aevo divina conservet aeter„ nitas „. Confer quae scribit Iohann. VIII. apud eumdem *tom.* VI *p.* 3. *seq.* et *p.* 34. Sed satis haec sunto. Consule, si licet, Gasparem Barthium *adversarior lib.* XLIII. *cap.* VIII. *p.* 1941. *edit. an.* 1624.

(4) S. Cyprianus *epist.* LXVI. al. LXIX. *ad Florentium p.* 167. *edit. oxon.* „ Qui apostolis vicaria ordinatione „ succedunt „. Et *epist.* XLV. *p.* 88. „ Laborare debe„ mus, ut unitatem a Domino, et per apostolos no„ bis successoribus traditam obtinere possimus „. Firmilianus apud eumdem Cypr. *epist.* LXXV. *pag.* 225. „ Hostes unius catholicae ecclesiae, in qua nos su„ mus, qui apostolis successimus „. Concilium carthaginiense tempore s. Cypriani *p.* 242. *eius opp. edit. oxon* „ Manifesta est sententia D. N. I. C. apostolos mittentis, et ipsis solis potestatem a patre sibi „ datam permittentis, quibus nos successimus etc. „. Eadem fere habet Eusebius in III. *lib. hist. cap.* IV. *pag.* 92. *edit. cantabr.*, et multo antiquior Eusebio Irenaeus loco supra descripto *p.* 233. *n.* 4. *huius vol.*

ecclesias moderarentur. Atque hi quidem ut *successores*, ita quandoque *filii* (1) sunt appellati *apostolorum*.

III.

Sedis apostolicae nomine romana praecipue sedes, tum eae, quas fuisse ab apostolis institutas constabat, postremo quaeque interdum cuiuslibet episcopi sedes vocata.

Iam vero quemadmodum episcopi dicti successores apostolorum sunt, ita eorum sedes maiores nostri interdum apostolicas appellaverunt. Sed quoniam romanam ecclesiam a Petro apostolorum principe fuisse institutam, atque a Paulo item apostolo, et doctore gentium amplificatam constabat, eratque omnium christianorum, qui orthodoxi vocabantur, et erant, summa de illius primatu consensio, factum hinc est, ut haec una in primis, quam Petri successor obtineret, *sedes apostolica* (2) a maioribus no-

(1) S. Augustinus in *psal.* 44. v. 17. p. 397. *seq. tom.* IV. *operum edit. monach. s. Mauri.* ,, Hodie episco- ,, pi, qui sunt per totum mundum, unde nati sunt? ,, Ipsa ecclesia patres illos appellat, ipsa illos genuit, ,, et ipsa illos constituit in sedibus patrum .... Haec ,, est catholica ecclesia: filii eius constituti sunt prin- ,, cipes ... filii eius constituti sunt pro patribus etc. ,,

(2) S. Cyprianus *epist.* LV. *scripta an.* 252. *edit. oxon. pag.* 104., et apud Coustantium *tom.* I. *epistolar. rom. pont. pag.* 165. ,, Cum Fabiani locus, idest cum ,, *locus Petri, et gradus cathedrae sacerdotalis vacaret* ,, Loquitur autem de romana sede. Synodus sardicensis an. 347. epist. ad Iulium papam *tom.* I. *concilior. edit. Hard. p.* 653. *ex s. Hil. frag.* 2. n. 9. *edit. opp. paris. monachor. s. Mauri.* ,, Hoc enim optimum, et valde ,, congruentissimum esse videbitur, si ad caput, idest ,, ad Petri apostoli sedem, de singulis quibusque pro- ,, vinciis domini referant sacerdotes ,,. Optat. Milevit. *lib.* II. *contra Parmenianum pag.* 35. *edit. an.* 1676. Sedem romanam *cathedram Petri* appellat. S. Hieronymus epistola ad Damasum papam anno circiter 381. scripta *tom.* IV. *opp. p.* 19. *edit. monach. s. Mauri paris.* ,, Cathedrae Petri communione consocior. Super il- ,, lam petram aedificatam ecclesiam scio. Quicumque ,, extra hanc domum agnum comederit, profanus ,, est ... Quicumque tecum non colligit, spargit, hoc ,, est qui Christi non est, antichristi est ,,. Et altera epist. ad eumdem *ibid. p.* 22. ,, Si quis cathedrae Pe- ,, tri iungitur, meus est ,,. S. Siricius papa epist. I. ad Himerium tarraconensem *cap.* XV. n. 20. *pag.* 637. *edit. Coustantii.* Sedem romanam, quam Cyprianus locum Petri, synodus sardicensis Petri apostoli sedem, Hieronymus cathedram Petri vocaverant, eamdem anno 385. sedem apostolicam ἀντονομαστικῶς appellavit. ,, Et quamquam, *inquit*, statuta sedis apostoli- ,, cae ... nulli sacerdotum Domini ignorare sit libe- ,, rum etc. ,,. Et epist. VI. ad diversos episcopos p. 659. ,, Perlatum est ad conscientiam *apostolicae sedis* ,,. Innocentius I. pont. max. epist. II. ad Victricium *cap.* III. *p.* 749. *tom. eod.* I. *epist. rom. pont. edit. Coustantii*, scripsit anno 404. hoc modo. ,, Si maiores ,, causae in medium fuerint devolutae, ad *sedem apo-* ,, *stolicam* ... post iudicium episcopale referantur ,,. Cur sedem apostolicam romanam appellasset, reliquorum autem sedium iudicium episcopale iudicium, si sedes omnes apostolicae vocari eo tempore, ut Binghamus iactat, consuevissent? ,, Eamdem appellationem ,, saepe alias romanae Innocentius tribuit, ceteris so- ,, lam numquam ,,. Quid si ad eumdem Innocentium milevitani patres an. 416. ex Africa scripserant hoc modo: ,, Quia te Dominus gratiae suae praecipuo ,, munere in *sede apostolica collocavit* etc. ,,. *tom.* I. *collect. epist. rom. pont. edit. Coustantii pag.* 873. Atque Innocentius ad Aurelium, Augustinum, aliosque, qui ad se scripserant, Afros episcopos de Pelagii errore anno 417. *p.* 888. *tom. eod.* ,, Scientes, *inquit*, quid ,, apostolicae sedi, cum omnes hoc loco positi ipsum ,, sequi desideremus apostolum, debeatur, *a quo ipse* ,, *episcopatus, et tota auctoritas nominis huius emer-* ,, *sit* etc. ,,. Quin etiam Paulinus diaconus libell. Zo-

stris singulari quadam ratione vocaretur, idque in nostram aetatem vocabulum permanaret. Quamobrem Binghami (1) magno est in errore sententia, qui cum veterum communem, ac pervulgatam loquendi de sede romana rationem aut dissimulasset, aut non animadvertisset; *peculiare* illi genus hoc appellationis fuisse negavit, propterea quod scriptores aliquot quinti, sequentiumque saeculorum invenisset, qui perraro quidem, ac sensu, meo quidem iudicio, latiore, cuiuslibet episcopi cathedram *sedem* apostolicam vocaverunt. Non enim *peculiaris* cuipiam esse definit appellatio, si ei persaepe, ceteris raro, ac latiore significatione tribuatur. Alioqui *peculiare* esse duodecim viris, quos Christus delegerat, apostolosque appellarat, desiisset *apostolorum* vocabulum, propterea quod in sacris litteris novi testamenti aliquos fuisse interdum nominatos apostolos (2) legamus, qui unum obirent munus *episcoporum*. Ac *sensu* quidem *latiore* cuiuslibet episcopi cathedram *sedem* fuisse *apostolicam* interdum appellatam dixi, quod neque *episcopo* cuique primatum in universam ecclesiam competere, neque cuiusque sedem ἀμέσως ab apostolis stabilitam, scirem; sed quod hoc uno nomine eo ornatam titulo intelligerem, quo *episcopi* quique successores dici apostolorum consuevissent.

Etsi igitur haec romanae sedis peculiaris appellatio erat, tamen maiores nostri, quoniam ecclesiarum quarumdam ab apostolis fuisse iacta fundamenta certis monumentis cognoverant (3), has etiam *apostolicas sedes*, quam ceteras, crebrius vocaverunt.

simo papae an. 417. oblato adversus Caelestium *tom. eod. epist. rom. pont. p.* 964. „ Cuius sententiam secu„ ta beatitudo tua, Caelestio, cum e sede apostolica „ audiretur, inter cetera praecepit „. Epist. synodi romanae ad imperatores Gratian. et Valentinian. *p* 839. *tom. I. concil. edit. Hard. anno fere* 378. „ Innumeri „ fere ex diffusis Italiae partibus ad sublima *sedis* „ *apostolicae* sacrarium congregati etc. „. Sed omnia, quae plena sunt innumerabilia, persequi non est necesse. Satis enim haec esse ad convincendum Binghamum possunt.

(1) Bingham. *orig. et antiq. eccles. lib.* II. *cap.* II. §. III. *pag.* 71. „ Hinc etiam antiquitas, *inquit*, una„ quaeque sedes *sedis apostolicae* appellatione dignata „ fuit, quae isthoc tempore non peculiariter pontifi„ ci romano competebat, sed omnibus omnino epi„ scopis dabatur „. Tria mox testimonia producit, quorum est primum anceps, ac dubium, quum alio sensu intelligi posse videatur, alterum est Paulini, tertium Apollinaris sidonii. At saeculo IV. et V., quo posteriore Augustinus, et Paulinus praecipue floruerant, cui ἀντονομαστικῶς tribui *sedis apostolicae* appellatio consuesset, vidimus *notatione superiore*.

(2) Epaphroditum philippensium episcopum a Paulo fuisse apostolum vocatum constat. Ita veteres Timotheum apostolum appellarunt, quem Eusebius episcopum *lib.* III. *hist. eccl. cap.* IV. *p.* 94. *edit. cantabr.* vocat. Adeundus Gaspar Barthius *adversarior. lib.* XLIII. *cap.* VIII. *p.* 1961.

(3) Tertullianus *lib. de praescript. haeret. cap.* XX. *p.* 208. *edit. an.* 1749. „ In orbem profecti (apostoli) „ eamdem doctrinam eiusdem fidei nationibus pro„ mulgaverunt, et proinde ecclesias apud unamquam„ que civitatem condiderunt, a quibus traducem fidei, „ et semina doctrinae ceterae exinde ecclesiae mu„ tuatae sunt, et quotidie mutuantur, ut ecclesiae „ fiant, ac per hoc et ipsae apostolicae deputantur, „ ut soboles *apostolicarum ecclesiarum* „. Et pag. 209.

Ac facile patiar *sedem apostolicam* fuisse dictam a (1) Paulino nolano tagastensem cathedram, quam Alypius, et tricassinam ab Sidonio, quam Lupus occupabat sedem.

IV.

Episcopi vocati viri apostolici, iique praesertim, qui proxime apostolis successerunt.

Extant praeterea monumenta et vetera, et magnae auctoritatis, ex quibus intelligitur, *episcopos* quandoque fuisse viros *apostolicos* (2) appellatos. Quamquam est id saepius antistitibus, qui proxime attigerunt aetatem apostolorum, tributum nomen.

,, Si haec ita sunt, constat proinde, omnem doctri- ,, nam, quae cum illis *ecclesiis apostolicis* matricibus, ,, et originalibus fidei conspiret, veritati deputan- ,, dam ... Communicamus cum ecclesiis apostolicis, ,, quod nulla doctrina diversa ... Latuit aliquid Pe- ,, trum aedificandae ecclesiae petram, claves regni ,, caelorum consequutum, et alligandi in caelis, et ,, in terris potestatem ,, ? Et *cap.* xxvi. *p.* 215. ,, Age ,, iam qui voles curiositatem melius exercere in ne- ,, gotio salutis tuae, percurre ecclesias apostolicas, ,, apud quas ipsae adhuc *cathedrae apostolorum suis lo-* ,, *cis* praesident: apud quas ipsae authenticae litte- ,, rae eorum recitantur sonantes vocem eorum etc. ... ,, si Italiae adiaces, habes Romam, unde nobis quo- ,, que auctoritas praesto est. Ista quam felix ecclesia, ,, cui totam doctrinam apostoli cum sanguine suo pro- ,, fuderunt ?,, Eodem spectare Augustini locus videtur, quo utitur Binghamus. Ille enim *epist.* ccxxxii. *al.* xlii. *ad fratres madaurenses p.* 843. *tom.* ii. *opp. edit. paris. monach. s. Mauri.* ,, Christiana societas, *inquit*, ,, per sedes apostolorum, et successiones episcoporum ,, certa per orbem propagatione diffunditur ,,.

(1) *Epist.* iii. *al.* xlv. *ad Alypium p.* 10. *edit. veron. an.* 1736. ,, Gratulemur itaque, et gloriemur in Do- ,, mino ... in omnes te civibus principalem cum prin- ,, cipibus populi sui *sede apostolica* merito collocarit ,,. Miror autem quid sit, quod omnibus sedibus episcopalibus eam quinto saeculo appellationem fuisse communem scribat adnotator in novam Paulini operum veronensem editionem pag. 10. Nam quod interdum, atque perraro fiebat, commune certe dici non potest. Si enim tam saepe sedes apostolicae dictae ceterae fuissent, quam dicta romana est, tum quidem certe adnotatori assentiremur. Paulini autem, et Sidonii locos quemadmodum communem afferre eam, quam iactat, consuetudinem poterant? Neque vero aliis in locis Paulini, quae idem *adnotator* indicat, reperire simile quidpiam licet. Non in epistola ad Florentium, non in tribus, quae sunt ad Augustinum scriptae, non in duabus ad Victricium, non in quinque ad Delphinum, ut mirum sit, eum, qui illustrare Paulini opera conatus est, oscitantem esse hallucinatum. Quid de monumentis ceteris dicemus, quae distincte non memorat? An Athanasius *hist. arian.* ad monachos, quis iv. saeculo singulari ratione apostolicus thronus vocaretur, non indicat? Namque c. 35. *p.* 354. *tom.* i. *opp. par.* i. *edit. monach. s. Mauri* habet hoc modo. ,, Neque ,, Liberio romano episcopo ab ipso initio pepercere ... ,, nihil veriti, quod ἀποστολικὸς θρόνος *apostolicus* ,, *thronus* ille sit ,,. Quamquam non is sum, qui ullaque alia exempla praeter illud Paulini, negem. Vide Cangium *gloss. med. et infim. latin. ad v. apost. sedes, et apostol. tom.* i. *nov. edit.* Sidonius Apollinaris *lib.* vi. *epist.* i. *p.* 997. *tom.* i. *edit. paris. app. Sirmondi.* ,, In ,, apostolica sede novem iam decursa quinquennia ...

(2) Tertullianum de praescriptionibus haereticor. *cap.* xxxii. *p.* 3. *edit. an.* 1748. ,, Edant ergo origines ,, ecclesiarum suarum: evolvant ordinem episcoporum ,, suorum, ita per successiones ab initio decurrentem, ,, ut primus ille episcopus aliquem ex apostolis, vel ,, *apostolicis viris*, qui tamen cum apostolis perseveraverit, habuerit auctorem, et *antecessorem*. Hoc enim ,, modo ecclesiae apostolicae census suos deferunt: si- ,, cuti smyrnaeorum ecclesia *Polycarpum* ab Iohanne ,, conlocatum refert: sicut romanorum *Clementem* a ,, Petro ordinatum itidem. Perinde utique et ceterae ,, exhibent, *quos ab apostolis in episcopatum constitutos* ,, *apostolici seminis traduces habeant* ,,. Vide ut episcopi ordinati ab apostolis apostolici viri appellentur ab Tertulliano? Confer s. Aug. *lib.* i. *de doctr. christ. cap.* viii. *pag.* 23. *tom.* iii. *par.* i. *edit. paris. monach. s. Mauri.* Adeundus Cangius *gloss. med. et inf. latin. ad*

V.

Appellari quoque ecclesiarum antistites hierarchae, hoc est sacri, vel sacrorum principes consueverant.

Accedit hierarcharum (1) vocabulum, quod item fuisse episcopis olim tributum constat. Atque is scriptor, qui Dionysium sese areopagitam dixit, quique non est saeculo quinto recentior, eam saepe usurpat appellationem. Sequuti deinceps permulti sunt, qui eiusdem exemplum imitati, *hierarchas* sacrorum antistites vocaverunt (2).

v. *apostolica sedes*. S. Hilarius *praef. in fragm. hist. libri pag.* 1282. *edit. paris. monach. s. Mauri*, ubi episcopos quoque apostolicos viros vocat. ,, Officiales magistri ,, volitant: adversus apostolicos viros officiorum om- ,, nium festinatione turbatur,,. Idem comm. in Matth. *cap.* XXII. *n.* 4. *p.* 720 ,, Qui iterum cum praecepto- ,, rum conditione mittuntur, *apostolici* sunt *viri*, et ,, *successores apostolorum* ,,. Accedit Gildas invectiv. in clerum Britanniae *pag.* 715. *tom.* VIII. *biblioth. ss. patrum edit lugd. an.* 1677., et qui episcoporum apostolicam nominat dignitatem. Nam si episcopi, ut supra vidimus pag. 250. seq. appellati interdum apostoli fuerunt (idque iam constat Cypriani *epist.* III. *al.* LXV. auctoritate, qui *pag.* 172. *edit. amstel. an.* 1700. scribit: ,, Meminisse diaconi debent, quoniam apostolos, idest ,, episcopos, et praepositos Dominus elegit ,,. Vide Hieron. *epist.* XXVII. *ad Marcellam al.* LIV. *p.* 65. *tom.* IV. *opp. edit. paris. monach. s. Mauri*) cur non item apostolici? Atque haesit quidem hoc et episcopis, et dignitati eorum vocabulum, propterea quod doctrinam apostolorum sequerentur, illorumque loco ad ecclesiarum gubernacula accessrint. Consule supra descripta Tertulliani, et Hilarii testimonia, et quae paullo ante de titulo successorum apostolorum disputata sunt. Adisis modo liceat, Barthium *lib.* XLII. *adversarior. cap.* XX. *pag.* 746. Verum *apostolici*, et *domini apostolici* peculiari quadam ratione tributa est romano pontifici appellatio. Nam de s. Petro institutore romanae ecclesiae agens Petrus chrysologus *ser.* 107. *pag.* 97. *edit. an.* 1633. ,, Quis ergo, *inquit*, tanti viri adhortatio- ,, nem recuset, cui a caelo contigit et apostolici vo- ,, cabulum, et summi privilegium sacerdotii ,, ? Concilium pontigonense an. 876. celebratum *tom.* VI. *concilior. edit. Hard. p.* 167. *seq.* ,, VI. idus Iulii convene- ,, runt episcopi, et circa horam IX. venerunt legati ,, *domni apostolici*, Leo episcopus, et apocrysarius, ac ,, nepos *apostolici*, atque Petrus Forosempronii etc. ,,. Adeundi Cangius *tom.* I. *lexici med. et inf. latin. ad v. apostolicus pag.* 569. *edit. novae*, et Barthius *lib.* XLIII. *cap.* VIII. *p.* 1940. *seq.*, et Baluzius *not. in Salv. p.* 367. *seq. edit. an.* 1658.

(1) Dionysius *cap.* I. *de ecclesia hierarch. pag.* 233. ,, Nostra hierarchia munus dicitur, per quod initiatus ,, divinus hierarcha καθ' ἣν ὁ θεῖος ἱεράρχης τε- ,, λούμενος, omnium, quae ad se pertinent, sacra- ,, tissimorum particeps erit etc. ,,. Et s. Maximus in scholiis ad idem *caput p.* 240. *eiusd. vol.* ,, Hierarchia ,, vocatur totius hierarchiae principatus magis obti- ,, nens, generaliorque summa, velut presbyterorum ,, hierarchiae, sive ordinis ἱεραρχία *hierarchia* est ,, episcopus, qui purgandi, illuminandi, perficiendi- ,, que scientia praeditus esse debet ,,. Sed ut sit de Maximo, quem Petavius consequutum sententiam Dionysii fuisse negat *lib.* II. *de angelis cap.* II. §. V. *p.* 109. *tom.* III. *theolog. dogm. edit. paris.* negari certe non poterit, quin hierarchae episcopi vocarentur. Atque ut mittam quod in orat. de Ioh. apostolo Chrys. supposita retuli supra *p.*242. *num.*4., 242. *num.*6. *huius vol.*, pseudo Amphilochius in vitam s. Basilii *cap.* XIII. *n.* 3. *p.* 206. *opp. edit. paris. an.* 1644. ,, Sanctus Ephraim, *inquit*, manus imposuit ὁ μέγας ἱεράρχης magnus hierarcha ,,. Confer Hallerium *lib.* I. *hier. eccl. sect.* I. *cap.* II. *p.* 6. *seq.*

(2) Vide notat. superiorem.

VI.

Et principes, sine adiuncto, et principes populi, et principes ecclesiae. Quare episcopatus etiam dictus principatus, et principatus ecclesiae fuit.

Ac mirum sane videri nemini poterit, *hierarchas* dici ab Dionysio ecclesiarum praesules consuesse, cum certum sit diu ante ab graecis ἄρχοντας (1), ab latinis autem ipsos fuisse *principes* (2) appellatos, propterea quod principatum in administratione sacrorum tenerent. Quae res cum paullo ante demonstrata sit, tum multis aliis, iisdemque illustribus monumentis demonstrari ad veritatem plane potest.

Neque veri *principes* tantum, sed etiam *principes* (3) *populi*, quod rem christianorum sacram gererent, fuerunt episcopi appellati.

Quumque primas quisque antistites in sua ecclesia obtineret partes, factum hinc est, ut omnes episcopi *ecclesiarum* (4) *principes* audirent.

Haec cum ita sese haberent, tum dignitas episcoporum et *principatus* est a maioribus, et *principatus ecclesiae* (5) appellata.

(1) Confer quae supra pag. 243. not. 2. descripsi ex Eusebio, et pag. 242. ibid. ex Chrysostomo, et pag. eadem ex Optato, Gregorius nazianzenus orat. 17. p. 271. edit. an. 1690. ἄρχομεν, inquit, καὶ αὐτοί. Principatum et nos obtinemus. Hinc episcopi ἄρχοντες dicti. Rursum Chrysostomus lib. III. de sacerdotio c. XIV. pag. 390. tom. I. opp. edit. paris. monach. s. Mauri, „ Πέφυκε γὰρ ὡς τὰ πολλά, τὸ τῶν ἀρχομένων πλῆθος, ὥσπερ εἰς ἀρχέτυπόν τινα εἰκόνα τοὺς τῶν ἀρχόντων τρόπους ὁρᾶν, καὶ πρὸς ἐκείνους ἐξομοιοῦν ἑαυτούς etc. Solet „ enim subditorum turba principum sibi mores ceu „ archetypum, et quamdam imaginem spectare, se„ que ad illorum formam effingere „. Loquitur autem de principibus ecclesiarum. Consule Origenis locum mox describendum.

(2) Vide supra pag. 242. not. 2. Optati testimonium, et Hieronymi locum mox describendum.

(3) Hieronymus comment. in cap. III. Isaiae vers. 14. p. 39. tom. III. opp. edit. monach. s. Mauri paris. „ Inter nos autem, et principes hoc fuisse tenor in veteri populo, quod nunc est inter presbyteros, et „ episcopos „.

(4) Origenes lib. III. contra Celsum n. 30. pag. 466. tom. I. edit. paris. monach. s. Mauri. „ Si ἄρχοντα „ ἐκκλησίας principem ecclesiae cum singularum „ urbium praesidibus comparaveris, intelliges inter „ senatores, et principes ecclesiae Dei ἄρχοντας „ ἐκκλησίας θεοῦ, etiam eos, qui e ceteris supe„ rantur ... in progressione ad virtutes praecellere „. Hieronymus in ps. 44. p. 241. tom. II. opp. edit. paris. monach. s. Mauri. „ Constituit Christus sanctos suos super omnes populos. In nomine enim Dei dilatatum „ est evangelium in omnibus finibus mundi: in quibus *principes ecclesiae*, idest *episcopi*, constituti „ sunt „.

(5) Origenes homil. XI. in Hieremiam n. 3. tom. III. opp. edit. paris. monach. s. Mauri p. 189. „ Qui vero „ omnium nostrum obtinet ἀρχὴν αὐτὴν τὴν ἐκκλησιαστικήν principatum ipsum ecclesiasticum,

VII.

Rursum episcopi dicti προεστῶτες *praefecti,* προστάται *praepositi,* πρόεδροι *praesidentes,* ἔφοροι *inspectores, et* ἡγούμενοι *duces.*

Cumque episcopi primas in ecclesia partes teneant, ceterisque praestent dignitate, factum hinc est, ut iam usque ab antiquissimis christianismi temporibus προεστῶτες (1) appellarentur. Cuius quidem rei illustria extant apud Iustinum martyrem, Eusebium, aliosque rerum nostrarum scriptores exempla. Qui autem ab illis, cum graece scriberent, προεστῶτες vocati sunt, iidem ab latinis (2) *praefecti* dici poterant ecclesiarum.

Προστάτης (3) vero, qui dictus ab Origene, nonnullisque aliis graecis interdum est, is quoque fuit a nostris *praepositus* appellatus. Nam *praepositorum* (4) non patres modo, quum de epis-

„ pius reddet rationem „. S. Iohannem chrysostomum *lib.* III. *de sacerdotio* n. 15. *pag.* 392. *tom.* I. *opp. edit. paris. monach. s. Mauri.* „ Ito nunc, ac publica festa „ spectato, ubi maxime τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀρ- „ χῶν ecclesiasticorum principatuum electiones lex „ facit etc. „.

(1) S. Iustinus martyr *apolog.* I. n. 65. *p.* 83. *edit. venet. opp. an.* 1747. „ Ἔπειτα, inquit, προσφέρεται τῷ προεστῶτι τῶν ἀδελφῶν ἄρτος κ. τ. λ Deinde ei qui praeest fratribus, offertur panis etc. „ Qui enim is sit, qui fratribus praeest, nisi episcopus, ne suspicari quidem possum. Confer Petavium *lib.* I. *de ecclesiastica hierarchia c.* II. §. XII. *t.* III. *theolog. dogm. edit. paris. p.* 667. Accedit Eusebius. Nam *lib.* VI. *hist. cap.* III. *p.* 261. *edit. cantab.* de Origene agens, „ Cum „ vero plures, inquit, quotidie discipulos accedentes vi- „ deret, propterea quod catechumenorum institutio „ ipsi soli mandata fuerat ὑπὸ Δημητρίου τοῦ τῆς „ ἐκκλησίας προεστῶτος a Demetrio ecclesiae „ praefecto „. Et *cap.* VIII. *p.* 265. „ Itaque Deme- „ trius ... τῆς αὐτόθι παροικίας προεστώς eius „ paroeciae praefectus κ. τ. λ. „ et *cap.* X. *pag.* 268. „ Δόξαν τοῖς τῶν ὁμόρων ἐκκλησιῶν προεστῶσιν. Visum finitimarum ecclesiarum praefectis est„ et *l.* VII. *cap.* XIII. *pag.* 340. τοῖς τοῦ λόγου προεστῶσι verbi praefectis, et *lib.* VIII. *cap.* VI. *p.* 382. τῆς κατὰ Νικομήδειαν ἐκκλησίας ὁ τηνικαῦτα προεστώς Ἄνθιμος. Ecclesiae, quae Nicomediae est tunc praefectus Anthimus „. Confer Gregorium nyssenum *t.* III. *opp. p.* 306. *edit. an.* 1638.

(2) Vide interpretationem Gelenii *lib.* VIII. *Orig. contra Celsum p.* 532. *tom.* II. *opp. Orig. an.* 1604.

(3) Origenes *lib.* VIII. *contra Celsum* n. 73. *p.* 798. *tom.* I. *edit. monach. s. Mauri.* „ Quod si qui in eccle- „ sia praesunt, τῆς κατὰ Θεὸν πατρίδος, illius, „ quae secundum Deum est, patriae, λέγω δὲ τῆς „ ἐκκλησίας λεγόμενοι προστάται, οἱ καὶ ἄρ- „ χουσι κατὰ τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ προστεταγμένα, „ dico autem ecclesiae ii qui dicuntur προστάται „ *praepositi,* qui et praesunt, secundum ea, quae sunt „ ordinata a Deo etc. „. Adisis Petavium *lib.* III. *de hierarch. eccl. cap.* VIII. §. IV. *seq.* p. 844.

(4) Tertullianus in libro de fuga in persecutione *cap.* XI. *p.* 541. *edit. opp. paris. an.* 1675. „ Porro si „ eos, qui gregi praesunt, fugere, cum lupi irruunt, „ nec decet, immo nec licet, qui enim talem pasto- „ rem malum pronunciavit, utique damnavit: omne „ autem, quod damnatur illicitum factum est sine „ dubio. Ideo *praepositos ecclesiae* in persecutione fu- „ gere non oportebit „. S. Cyprianus *epist.* XIX. *al.* XV. p. 198. *edit. amstelod. an.* 1700. „ Hoc et verecundiae, „ et disciplinae, et vitae ipsi omnium nostrum con- „ venit, ut praepositi cum clero convenientes, prae- „ sente, et stante plebe, disponere omnia consilii „ communis religione possimus „. Et *epist.* III. *p.* 173. „ Meminisse autem diaconi debent, quoniam aposto- „ los, idest episcopos, et praepositos Dominus ele- „ git ... Et ideo oportet diaconum, de quo scribis, „ agere audaciae suae poenitentiam, et honorem sa- „ cerdotis agnoscere, et *episcopo praeposito suo* plena „ humilitate satisfacere. Haec sunt enim initia hae-

copis agerent, verum etiam qui sacra biblia novi (1) testamenti latina fecerant, meminerunt.

Προέδρους (2) item Eusebius in historia, in eoque libro, quem inscripsit de *martyribus palaestinis*, commemoravit, quos quidem *praesidentes* (3) ecclesiarum nonnumquam ab latinis fuisse appellatos constat.

Venio nunc ad *ephororum* vocabulum. Ἐφόρους (4) autem graeci vocant, quos latinis licet *inspectores* (5) dicere. Atque est haec quidem appellatio episcopis tributa a Philostrogio in primo, ac tertio libro historiae. Iam vero ut ab *episcopo* vox est nata *episcopatus*, sic ἀπὸ τοῦ ἐφόρου *ab inspectore* Philostrogius ἐφορείαν *inspectionem* ducendam putavit.

Ἡγούμενοι (6) autem apud graecos iidem sunt atque ii, qui apud nostros *duces* (7) appellantur. Neque ab ecclesiasticis so-

,, reticorum ... ut sibi placeant, et *praepositum* superbo tumore contemnant ,,. Et *epist.* IX. *al.* IV. *pag.* 182. ,, Quod et vobis esset circa *praepositi* (Fabiani papae) memoriam gloriosam ,,. Et *epist.* XV. *pag.* 193. ,, Sed *praepositorum* est praeceptum timore etc. ,,. Mitto cetera. Confer Cangium *tom.* V. *lex. med. et inf. latin. ad v. praepositi p.*758. *edit. paris.* Concilium carthaginiense III. *can.* 45. *p.* 967. ,, Contigit nonnumquam, ut postulentur ab ecclesiis, quae ,, praepositi egent etc. ,, *tom.* I. *concil. edit. paris. Hard.* Sed progressione temporum immutata eius vocabuli ratio est, ita ut in eos, qui monachis, seu canonicis quibusdam praefecti essent, inque alios, qui in ecclesiis certam quamdam obtinerent dignitatem, caderet. Consule Cangium *ibid. ad v. praepositus.*

(1) Epist. ad hebraeos *cap.* XIII. *v.* 7. ,, Mementote *praepositorum* vestrorum, qui vobis loquuti sunt ,, verbum Dei ,,. *Vers.* 17. ,, Obedite *praepositis* vestris, et subiacete eis ,,. *Vers.* 24. ,, Salutate *praepositos* vestros, et omnes sanctos ,,.

(2) Eusebius caesariensis *lib.* VIII. *hist. cap.* II. *p.* 377. *edit. cantabr.* ,, Haec omnia nostris temporibus ,, completa sunt, tunc cum aedes sacras solo aequari, ac funditus subverti, sacros divinarum scripturarum libros in medio foro concremari oculis nostris vidimus, et ecclesiarum ποιμένας *pastores* ... ,, inimicorum ludibrio expositos conspeximus ,,. Et *p.* 377. ,, Sed non multo post aliae rursum litterae ,, supervenerunt, quibus mandabatur, omnes ubique ,, ecclesiarum προέδρους praesides, primum quidem ,, conicerentur in vincula etc. ,,. Et *lib. de martyribus palaestinis cap.* II. *p.*411. ,, Haec primo anno persecutionis in hunc modum gesta sunt, cum adversus solos ,, ἐκκλησίας προέδρους *ecclesiae praesides* persecutorum immanitas desaevirent ,,.

(3) Tertullianus *lib. de corona militis cap.* III. *p.*102. *edit. venetae an.* 1748. ,, Nec de aliorum manu, quam ,, *praesidentis*, sumimus pro defunctis ,,. Et *lib. de ieiuniis cap.* XVII. *p.* 554. ,, Duplex apud te praesidentibus honor (alloquitur autem catholicum montanista) binis partibus deputatur, cum apostolus duplicem honorem deducit, ut et fratribus, et praepositis ,,. *Apolog. cap.* XXXIX. *p.* 120. *eiusd. edit. in append.* ,, Praesident probati quique seniores, honorem ,, istum non pretio, sed testimonio adepti ,,. Et *lib.* I. *ad uxorem cap.* VII. *p.* 163. ,, Praescriptio apostoli declarat, eum digamos non sinit praesidere ,,.

(4) Philostorgius historiae *lib.* III. *cap.* IV. *pag.* 27. *edit. an.* 1643. ,, At legatione suscepta ἐφόρου ephori ,, quoque dignitatem ab homousis accepisse: ,, et *cap.* XV. *p.* 48. ,, Paulinum quidem primum audivisse, ,, qui ex ἐφορείας *ephoria* Tyri ad antiochenam ,, translatus est ,,. Adeundus, si licet, Suicerus *thes. eccl. tom.* I. *ad v.* ἔφορος.

(5) Vide Petavium *lib.* III. *de eccl. hierarch. p.* 845. *seq. cap.* VIII. *edit. paris. tom.* III. *theolog. dogm.* Significationem nominis episcopi huc recidere scribit etiam Svicerus *ibid. ad v.* ἐπίσκοπος: sed suo more multa contra veritatem turbat.

(6) Apostolus in litteris ad hebraeos *cap.* XIII. *v.* 7. ,, Mementote τῶν ἡγουμένων ὑμῶν, *ducum vestrorum.* v.17. Obedite τοῖς ἡγουμένοις ὑμῶν, *ducibus vestris* vers. 24. Salutate omnes ἡγουμένους ὑμῶν, *duces* ,, *vestros* ,,.

(7) Iam non dubito, quin id significet vox hegu-

lum scriptoribus, sed etiam ab apostolo Paulo episcopos video fuisse vocatos duces christianorum.

VIII.

Et antistites, et principes sacerdotum, et summi sacerdotes, pontifices, et, ut aliqui putant, pontifices maximi.

Atque eodem sane recidit antistitum (1) appellatio, quae apud latinos erat in usu. Nam Tertullianus, quique sunt deinceps sequuti scriptores rerum christianarum permulti, quod *antistare* episcopum ceteris viderent, hunc ipsum antistitem vocaverunt.

Rursum qui ἀρχιερεύς (2) graecis, idem est latinis *sacerdotum princeps*. Iam vero fuerunt aliqui graecorum, qui ἀρχιερέα episcopum quemque appellandum putarent; etsi crebrius principum sacerdotum (3) ab latinis usurparetur vocabulum.

Summi (4) item *sacerdotes* episcopi apud nostros saepe audierunt, quod primas inter sacerdotes obtinerent partes, eosque moderarentur. Quod quidem appellationis genus non minus est vetus, quam esse constat vocabula superiora.

Fuisse autem antistites quosdam memoria maiorum intelligo, qui se sacerdotes (5), quin adderent τὸ *summi*, vocarent, quod haec

monorum. Translata autem post ea vox fuit, ut praefectum monasteriorum significaret, de qua re multa disputat Svicerus ad v. ἡγούμενος.

(1) Tertullianus *lib. de corona militis cap.* III. *p.* 102. *edit. venetae an.* 1748. „ Aquam aditari ibidem, sed „ et aliquanto prius in ecclesia sub *antistitis* manu „ contestamur „. Antistare autem Tertullianus pro praestare accepit saepe, *lib. de resurrectione carnis cap.* XXXV. *p.* 346. „ Sed nos multis passeribus antista- „ mus „. Idem alibi repetit. Sed omnia eius dicta persequi longum esset. Pontius diaconus sic orditur s. Cypriani episcopi sui vitam, *pag.* 1. *opp. edit. oxon.* „ Cyprianus religiosus antistes etc. „. Multa eiusmodi reperire apud Cangium exempla expressa ex latinorum pp. operibus, ad v. *antistes*, licet.

(2) Nota quidem haec vox est, adhibitaque etiam a secundi saeculi scriptoribus graecis auditoribus apostolorum. Vide Ignatii ad philadelphenos epistolam *tom.* II. *apostolic. pp. edit. an.* 1724. *pag.* 32. *n.* 9. ubi, „ Καλοί, loquit, καὶ οἱ ἱερεῖς, κρεῖσσον δὲ ὁ ἀρ- „ χιερεύς. Boni et sacerdotes, sed praestantior quidpiam princeps sacerdotum „.

(3) Ambrosiaster, qui Damasi aetate scripsisse videtur, *comment. in epist. ad ephes. cap.* IV. *opp. s. Ambrosii tom.* II. *p.* 241. *edit. paris. monach. s. Mauri.* „ In „ episcopo omnes ordines sunt, quia primus sacerdos „ est; hoc est, princeps est sacerdotum „. Consule s. Hieronymum *epist.* LXVIII. *al.* XCIX. *ad Asellam p.* 66. *tom.* IV. *opp. edit. paris. monach. s. Mauri.*

(4) Tertullianus *lib. de baptismo cap.* XVII. *pag.* 230. *edit. venetae an.* 1748. „ Dandi quidem (baptismi) ha- „ bet ius summus sacerdos, qui est episcopus „. Hieronymus in eo dialogo, qui inscribitur contra luciferianos *tom.* IV. *opp. edit. paris. monach. s. Mauri p.* 295. „ Ecclesiae salus in summi sacerdotis dignitate pen- „ det „. Auctor quaestionum veteris, et nov. test. int. opera s. Augustini *tom.* III. *par.* 2. *in append. p.* 93. *edit. paris. monach. s. Mauri.* „ Quid est episcopus, nisi „ primus presbyter, hoc est summus sacerdos „?

(5) S. Cyprianus, et collegae *epist.* LXVII. *al.* LXVIII. ad Felicem presbyterum etc. *p.* 170. *edit. oxon.* „ Propter quod plebs obsequens praeceptis dominicis, et „ Deum metuens a peccatore praeposito separare se „ debet, nec se ad sacrilegi sacerdotis sacrificia mi-

vox non modo presbyteros, sed etiam praesules significare commode posse videretur.

Quin etiam *pontifices* (1) saepe sunt episcopi a maioribus appellati. Cum enim apud ethnicos, eos, qui sacerdotibus praestarent, pontifices vocari scirent, nihil esse caussae putabant, cur sacrorum item christianorum praesules non vocarentur hoc nomine.

Neque vero *pontifices* solum, sed etiam (2) *summos*, et *maximos* (3) *pontifices* fuisse episcopos omnes vocatos (4) Binghamus censet. Ac de *summi* quidem appellatione, cum aliquot recenseantur ab ipso monumenta, quae rem efficere videantur, non admodum laborant nostri. De *maximo* pugnaciter aliqui negant (5)

„ scere; quando ipsa maxime habeat potestatem vel „ eligendi dignos sacerdotes, vel indignos recusandi, „ quod et ipsum videmus de divina auctoritate de„ scendere, *ut sacerdos* plebe praesente sub omnium „ oculis deligatur „. Loquitur autem de episcopis Martiali, et Basilide, qui lapsi fuerant, indignique erant, quibuscum plebs hispana communicaret. Confer Tertullianum *lib. de monogamia cap. xii. pag.* 529. *edit. ve.*1748., Pontium diaconum *de vit. et pass. s. Cypr. p.* 4. *seq. edit. app. oxon.*, et Cangium *ad v. sacerdos, glossar. seu lexic. med. et inf. latinit.* Rursum in *cod. canonum eccles. afric. tom. i. cod. can. eccl. edit. Beveregii p.* 541. Episcopi alexandrinus, et antiochenus appellantur *venerabiles sacerdotes*. Quin etiam cum *can.* 53. *cod. afric.* a duobus episcopis consecratum adstruat sacerdotem fuisse; sic adnotat Zonaras *ibid. p.* 577. „ Duos epi„ scopos dicit ordinasse sacerdotem. Ἱερέα δὲ τὸν „ ἐπίσκοπον λέγει. Sacerdotem autem dicit episco„ pum „. Atque usu quidem diu obtinuit, ut antistites ecclesiarum sacerdotes se illius, quam sortiti essent, ecclesiae appellarent. Atque ut cetera praetermittam exempla, in tertio epistolarum Innocentii III. libro extat epistola Oddonis episcopi parisiensis, in cuius inscriptione haec leguntur: *Oddo ecclesiae parisiensis sacerdos.* In quam epistolam quaedam nos adnotavimus, quae brevi, ut speramus, publicabuntur.

(1) Vide Cangium *ad v. pontifex.* Pontius diaconus *in vita et pass. s. Cypriani p. 7. initio opp. s. Cypr. edit. oxon.* „ Tantum abest, ut Dei *pontifex* ille, qui mi„ sericordiae semper rebus institerat, horum omnium „ opibus indigeret „.

(2) Concilium agathense an. 506. celebratum *can.* 35. *p.* 1002. *tom. ii concilior. edit. Hard.* „ Si me„ tropolitanus episcopus ad comprovinciales epistolas „ direxerit, ut quibus eos aut ad ordinationem *sum„ mi pontificis*, aut ad synodum invitet etc. „. Nemo non videt agere hic patres de episcopo. Sidonius Apollinaris *lib. iv. epist. xi. pag.* 945. *tom. i. opp. Sirmondi edit. paris.* „ Nam de *pontificis* tenore *summi* ille in„ signia sumsit, hic laborem „. Et *lib. vii. epist. v. p.* 1020. *seq.* „ Bituricas decreto civium petitus adve„ ni. Causa fuit evocationis titubans ecclesiae status, „ quem nuper *summo* viduata *pontifice*, utriusque pro„ fessionis ordinibus ambiendi sacerdotii quoddam „ classicum cecinit „.

(3) Tertullianus *lib. de pudicitia cap. i. p.* 555. *edit. app. venetae an.* 1748. „ Audio etiam esse propositum, „ et quidem peremtorium: pontifex scilicet maximus, „ quod est episcopus episcoporum edicit, ego et moe„ chiae, et fornicationis delicta poenitentia functis „ dimitto „.

(4) Binghamus *lib. ii. orig. et ant. ecclesiast. cap. ii. §. vi. p.* 75. *tom. i. edit. app. Halae an.* 1724. Id vero accepit ab Larroquano *lib. i. adv. cap. v.* Vide *adnotat. Coustantii in tom. i epist. rom. pont. p.* 111. *seq.* Quem hic appellat Tertullianus pontificem maximum non explicat Rigaltius in *not. in eumd. locum.*

(5) Baron. *ad an.* 216. *n.* 4. Non admodum discrepat Paschasius Quesnellus *diss. i. de vita et gestis s. Leonis cap. xix. n.* 6., qui *cap. xiii.* Tertulliani verba cadere in Zephyrinum censet. Assentitur Baronio Samuel Basnagius *in annal. ad an.* 206. *n.* 5. Nam hoc libro romanum episcopum perstringi a Tertulliano, sine ratione quisquam negaret. *Cap. enim xxi. p.* 574. *edit. venetae an.* 1748. „ Exhibe, *inquit*, et nunc mihi apo„ stolice (apostolicam autem occidentis ecclesiam quis „ inficiabitur fuisse appellatam a Tertulliano roma„ nam?) prophetica exempla ... Quod si disciplinae „ solius officia sortitus es, nec imperio praesidere, „ sed ministerio, quis, aut quantus es indulgere?... „ Sed habet, inquis, potestatem ecclesia delicta do„ nandi ... De tua nunc sententia quaero, unde hoc „ ius ecclesiae usurpes. Si quia dixerit Petro Domi„ nus, super hanc petram aedificabo ecclesiam meam, „ tibi dedi claves regni caelestis, vel: quaecumque „ alligaveris, vel solveris in terra, erunt alligata, vel „ soluta in caelis: idcirco praesumis et ad te deriva„ sse solvendi, et alligandi potestatem, id est ad om-

cadere, praeterquam in romanum pontificem, in alium quempiam potuisse. Ac Tertulliani (1) quidem locus, quo Binghamus, alique utuntur, nihil opis, praesidiique adferre eorum sententiae potest, cum de *romano episcopo*, non de quovis alio presbyter ille carthaginiensis agat. Sed fac dubium sit. Re dubia, quae in controversiam revocatur, statuere, omninm episcoporum commune hoc fuisse genus appellationis, velle, hominis esse videtur contra dialecticae regulas, ut sua commenta confirmare valeat, disputantis. Redeo ad *summi* (2) vocabulum. Fateor illud interdum fuisse episcopo cuique, et multo magis metropolitanis tributum.

IX.

Episcopus quisque appellatus olim papa, et pater.

De *papae* voce nemini dubium est, quin ea olim cuique episcopo attribueretur. Nam et in Africa episcopos *papas* (3) fuisse

,, ecum ecclesiam Petri propinquam, qualis es evertens, ,, atque commutans manifestam Domini intentionem ,, personaliter hoc Petro conferentem: super te, in- ,, quit, aedificabo ecclesiam meam ,,. Haec quemadmodum non sint tribuenda pontifici potius, quam alteri cuiquam episcoporum, non equidem intelligo.

(1) Vide annotationem superiorem.

(2) Zosimus pontifex max. ad episcopos Galliae *epist. i. scripta an.* 417. *pag.* 937. *tom. i. collect. epist. rom. pont.* ,, Quisquis vero posthac contra apostolicae ,, sedis statuta, et praecepta maiorum, omisso metro- ,, politano episcopo, in provinciis supradictis quem- ,, quam ordinare praesumserit, vel is, qui ordinari se ,, illicite siverit, uterque sacerdotio se carere cogno- ,, scat. Quomodo enim potestatem summi pontificis ,, obtinerat, qui, quae erant pontificis, servare con- ,, tempsit ,,? Haec communia esse omnium episcoporum constat. Idem Zosimus *epist. ix. p.* 971. *an.* 416. ,, Exinde suffragantibus stipendiis per tot gradus, da- ,, tis propriae fidei documentis presbyterii sacerdo- ,, tium poterit promereri. De quo loco, si eo illum ,, exactior ad bonos mores vita produxerit, *summum* ,, *pontificatum sperare debebit* ,,. Nempe ut quemquam episcopum summum pontificem, ita dignitatem summum pontificatum vocat. Sed si summi pontifices episcopi dicti sunt, cur non praecipue metropolitae appellari eodem nomine potuerunt?

(3) Tertullianus *lib. de pudicitia cap. xiii. pag.* 564. *edit. venetae an.* 1748. ,, Et tu quidem poenitentiam ,, moechi ad exorandam fraternitatem in ecclesiam ,, inducens concilicinatum, et concineratum cum de- ,, decore, et horrore compositum prosternis in me- ,, dium ante ... presbyteros, omnium lacinias inva- ,, dentem, omnium vestigia lambentem, omnium ge- ,, nua detinentem, inque eum hominis exitum, quan- ,, tis potes, misericordiae illecebris, bonus pastor, et ,, BENEDICTUS PAPA concionaris ,,. Haec montanista Tertullianus de episcopis catholicis. Acta ss. mm. Perpetuae, et Felicitatis sic habent de episcopo carthaginiensi *num.* 13. *p.* 85. *edit. Ruinart. veron.* ,, Vidimus ,, ante fores Optatum episcopum ad dexteram, et ,, Aspasium presbyterum doctorem ad sinistram sepa- ,, ratos, et tristes, et miserunt se ad pedes nobis, et ,, dixerunt nobis, componite inter nos, quia existis, ,, et sic nos reliquistis, et dicimus illis: Non tu es ,, *papa noster*, et tu presbyter etc. ,,. Clerus romanus *epist. ad Cyprian.*, quae inter cyprianicas xxx. est *p.* 56. *edit. oxon.* scribit hoc modo: ,, Cypriano papae pre- ,, sbyteri, et diaconi Romae consistentes salutem ,,. Et *epist.* xxxi. *p.* 61. ,, Cypriano papae Moyses, et Ma- ,, ximus presbyteri, et Nicostratus, et Rufinus diaco- ,, ni etc. ,,. *Epist.* xxxvi. *p.* 68. ,, Cypriano papae ,, presbyteri, et diaconi Romae consistentes salu- ,, tem ,,. *Epist.* viii. p. 15. ,, Didicimus secessisse be- ,, nedictum papam Cyprianum ,,. Et rursum *epist.* xxx. *p.* 61. ,, Beatissime, ac gloriosissime *papa* ,,. Hieronymus *epist. ad Augustinum* lxxx. *p.* 644. *tom.* iv. *opp. edit. paris. monach. s. Mauri.* ,, Beatissimo papae Au- ,, gustino ,,. Atque haec de afris. Nunc de aegyptiis, qui alteram Africae partem incolunt. Euseb. *lib.* vii.

vocatos, et in Aegypto, et in Graecia, et in Asia, et in Hispania, atque in Galliis tam est manifestum, ut negari nullo modo posse videatur. Quamobrem lapsos fuisse arbitror eos, qui, praeter romanum pontificem, Cyrillum (1) alexandrinorum episcopum primum omnium numerarent, cui haeserit *papae* vocabulum, propterea quod legatus pontificis maximi in synodo ephesina esset. Est item arabum quorumdam scriptorum magno in errore sententia, qui ut romanam ecclesiam deprimere aliquanto possent, nomen hoc ortum principio in Aegypto (2), indeque translatum in Italiam, pontificique maximo adscriptum fuisse censuerunt. Atque fuerunt, qui huiusce vocis etymon ex eo esse repetendum putarent, quod *patrem*, *papam* veteres appellare solerent, episcopique, ut mox videbimus, ab ecclesiis patres (3) appellarentur. Sed progressu temporum, quod proprium, aut peculiare episcoporum erat, in clericos (4) inferioris ordinis translatum est, adeo ut (5) πρωτοπαπᾶς diceretur, qui etsi non erat episcopus, inter presbyteros tamen primas obtineret partes, ceteri autem clerici, in primisque presbyteri παπαί, post vero corruptione quadam linguae, ut nunc etiam usuvenit, παπάδες (6) appellarentur.

cap. VII. *pag.* 327. *edit. cantabr.* „ Hanc ego regulam, „ (*inquit* Dionysius alexandrinus) a beatissimo πάπα „ papa nostro Heracla accepi „. Theodoretus *lib.* I. *hist. cap.* V. *p.* 22. *edit. cantabr.*, et Epiphanius *haeres.* LXIX, *quae est arianor.* n. 6. *p.* 731. *tom.* I. *edit. paris. Petavii.* „ Arius, quem Alexander πάπα papa etc. „. Hieronymus *epist.* XXXVIII. *al.* LXI. *ad Pammachium pag.* 308. *tom.* IV. *opp. edit. Martianaei.* „ Habes papam Epiphanium (cyprium) .... Excepto papa Athanasio (alexandrino) et Paulino (antiocheno) „. De gallis episcopis Sidonius Apollinaris *lib.* VI. *epist.* I. *tom.* I. *opp. Sirm. edit. paris. p.* 996. „ Domino papae Lupo „ et *epist.* II. *pag.* 998. „ Papae Pragmatio „ et *epist.* III. *pag.* 1000. „ Papae Leontio „. De hispanis vide Prudentium *hymn.* II. περὶ στεφάνων v. 127. apud Ruinart. act. sanct. mm. sincera pag. 248., qui scribens ad Valer. caesaraugustanum, inquit:

Rorantum saxorum apices vidi optime papa.

Sed nolo equidem omnia de hac voce veterum testimonia numerare, quibus cum horum magna copia sit, lectori molestiam crearem.

(1) Errat igitur Sirm. not. in Sidonium *lib.* VI. *epist.* I., qui Cyrillum primum falso post rom. pontificem papam appellatum, scribit. Ruinart. in not. ad *act. sinc. s. mm. pag.* 149. *edit. veron.* „ Nomen *papae* „ diu omnibus episcopis commune, quod Greg. VII. „ soli romano pontifici reservavit „.

(2) Apud Pearsonum *vindic. Ignat. par.* I. *cap.* XI. *pag.* 344. *tom.* II. *apostolicor. pp. edit. amstel. an.* 1724. Adeundi Eusebius Renaudotius hist. patriarch. alexandrinorum *p.* 27. *seq. edit. paris. an.* 1713, Abrahamus Ecchellensis maronita in opere de titulo papa *p.* 21. *seq. bibl. pontif. Roccab. tom.* I., Iosephus Simonius Assemanus *bibl. orient. tom.* I. *pag.* 14. *seq edit. rom an.* 1719., Iohannes Diecmanum edit dissertationem de aetate vocis papae.

(3) Confer Suidam ad v. πάπας. et Cangium *gloss. med. et inf. latinit.* ad eamdem vocem papa.

(4) Diverso autem modo graeci flectunt vocem, cum pontificem, et sacerdotem nominant papam. Nam pontificis nomen hoc modo efferunt, ὁ πάπας, sacerdotis, vel diaconi etc. παπᾶς. Ita quidem nos Chii solemus. Sic etiam animadvertit Goarius in Euchologio Et πρωτοπαπᾶν quidem dicendum primum sacerdotem, qui non sit episcopus, non πρωτοπάπαν ut est scriptum apud Balsamonem in *can.* 59. *pag.* 39. *tom.* I. *pandect. canon.* Beveregii. Vide Cangium *gloss. med. et infim. graecitatis ad verb.* παπᾶς, et πρωτοπαπᾶς.

(5) Vide notat. superior.

(6) Vide not. 4. huius pag. Iohannem Mabillonium

Patres item fuisse dictos episcopos (1) certum est. Huius autem rei plurima extant in scriptis patrum, canonibusque sacrorum conciliorum loca, quae sane recenseri omnia, propter copiam, multiplicitatemque non possunt.

X.

Et pater patrum.

Sunt item, qui episcopos quandoque fuisse vocatos *patrum patres* (2) existiment. Quam equidem rem etsi ab aliquibus revocari in controversiam certo scio, tamen non video cur concedi a nostris non possit. Quin etiam fuerunt episcopi quidam singulari virtute praediti, qui etsi primas, apostolicasque sedes non occupabant, quoniam tamen rem bene gesserant, catholicaeque ecclesiae magnas attulerant utilitates, patres fuerunt appellati episcoporum. In his Osius episcopus cordubensis fuit, quem Athanasius πατέρα τῶν ἐπισκόπων (3) vocat in historia arianorum ad monachos. Cur autem episcopi patres dici solerent patrum, ea fuisse caussa videtur, quod presbyteros, episcoposque consecrarent, quibus est a maioribus impositum nomen (4) patrum. Atque presbyteros fuisse interdum vocatos (5) patres tam est explicatum,

in act. ss. mm. Mammarii, et alior. mm. africanor. sect. *edit. paris. an.* 1723 *pag.* 151. *Papa, seu papatis* nomen presbyteris quoque fuisse tributum ostendit. Hoc nomine graece ὁ παπᾶς appellatur Antonius presbyter in actis ss. Iuliani, et Basilissae in vetustissimo lectionario lusovicensi. Vide Ruinartium *ibid. in act. s. Theodoti p.* 304. In iisdem Theodoti actis, *ibid.* Fronto presbyter vocatur papa.

(1) Hieronymus *epist.* cxxxx. *al.* lxii. *ad Theoph. p.* 339. *tom.* iv. *opp. edit. paris. monach. s. Mauri* „ Episcopi contenti sint honore suo: *patres se sciant esse, non dominos* „. Et *epist.* xxxiv. *al.* iii. *ad Nepot. p.* 269. „ Quanto magis tu et avunculus, et episcopus: hoc est et in carne, et in spiritu *pater* „. Patrem sacrorum appellat Tertullianus *apologet. cap.* viii. *p.* 9. *edit venetae an.* 1745., et *lib.* i. *ad nationes c.* vii. *p.* 45. Hinc illud de patrum statutis, quod veteres saepe adhibebant, quodque significabat statuta episcoporum. Negari tamen non potest, quin praepositi monasterii patres item quandoque appellarentur.

(2) Minus hoc fuit in usu. Interdum Paulo tributum est. Auctor *quaest. ad orthod. inter opera Iustini martyr. q.* 109. *p.* 629. Ὁ μακάριος ἀπόστολος ὁ τῶν πατέρων πατήρ. Beatus apostolus patrum pater. S. Iohannem chrysostomum eodem nomine appellavit Theodosius, ut scribit Nicephorus *lib.* xiv. *c.* xliii. *p.* 537. *edit.* 1630. Ceteris episcopis quoque adscripsit Balsamon *interrog. Marci apud Leuncl. tom.* i. *lib.* v. *p.* 362. *edit. an.* 1596.

(3) *Tom.* i. *opp. pag.* 373. *edit. Montfauconi paris. num.* 46.

(4) S. Epiph. *haeresi* lxxv. quae est arianorum n. 4. *pag.* 908. *edit. paris.* Petavii *tom.* i. *opp.* Ἡ μὲν γὰρ ἐστὶ πατέρων γεννητικὴ τάξις, πατέρας γὰρ γεννᾷ τῇ ἐκκλησίᾳ. „ Qui quidem est ordo ad gignendos patres. Patres enim gignit ecclesiae „.

(5) Παπᾶς enim idem est atque pater, ut paullo ante vidimus. Acta s. martyris Theodot. haec Frontoni presbytero dicta a Theodoto martyre fuerunt. „ Nostrum est sollicitius agere, seu potius Dei reliquias sibi subministrare: tuum vero praeparare diligenter aedem sacram. Quapropter obsecro *pater*, ne cuncteris in opere etc. „.

ut qui neget, haud equidem intelligam, cur non idem lucere in meridie solem negare possit.

XI.

Et iudices: episcopatus dignitas sacerdotium interdum a maioribus appellabatur.

Iudices (1) quoque ecclesiarum vocati interdum episcopi fuerunt, propterea quod de rebus, quae ad ecclesiae administrationem, pacem, utilitatemque spectant, sententiam ut iudices ferrent. Atque huius quidem appellationis singulare apud Optatum milevitanum in libris adversus Parmenianum donatistam exemplum extat.

Iam vero ut episcopi *sacerdotes*, sed primi ordinis, appellabantur, quod paullo ante animadversum est, ita *dignitas* eorum a patribus dicta saepe *sacerdotium* (2) fuit. Quamobrem Eusebius in historia, et Rufinus interpres eam plerumque dicendi rationem adhibuerunt.

XII.

Episcopi appellati reverendissimi, sanctissimi, beatissimi; et cum ad eos scriberetur, tituli eisdem sanctitatis, et beatitudinis, et venerabilitatis tributi sunt.

Invaluerat praeterea apud maiores nostros consuetudo *reverendissimos* (3) appellandi eos, qui *episcopatu* potiti essent. Cuius quidem appellationis in synodis praesertim exempla reperiuntur permulta.

Nonnumquam etiam *sanctissimi* (4), et *beatissimi* (5) sunt

(1) Confer Optatum *lib.* III. *p.* 55 *seq. edit. ewed.*

(2) Confer Eusebium *lib.* X. *hist. eccl. c.* IV. *p.* 465. *seq. edit. cantabrig.*, et a novis Pearsonii vindiciar. *par.* II. *cap.* XII. *p.* 414. *tom* II. *par.* II. *apostolicor. pp. edit. amstel. an.* 1724. De sacerdotii voce vide Rufinum *lib.* II. *hist. cap.* XXI. *p.* 241. *edit. paris. an.* 1580, et s. Cyprianum *epist.* LIV. *p.* 105. *edit. oxon.*

(3) Concilium toletanum XII. an. 681. *concilior. edit. Hard. p.* 1716. „ Reverendissimi patres, et honorabiles ministeriorum caelestium sacerdotes „. Mitto loca cetera, ne sim longus.

(4) Constantinus imperator epist. ad episcopos contra donatistas *tom.* I. *concilior. edit. Hard. pag.* 268. „ Certo iam neque dici, neque enumerari possunt „ ea, quae caelesti sua in me famulum suum benevolentia concessit, *sanctissimi* antistites Christi salvatoris „. In collat. carthaginiensi an. 411. vir sanctissimus Petilianus dicitur *tom. eod.* I. *p.* 1071. Plena sunt huiusmodi appellationum acta concilior. ephes. et chalcedonensis.

(5) Bonif. carthaginiensis epist. ad Misorium *t.* II. *concil. edit. Hard. p.* 1072. „ Beatissimo, et honorabili

vocati, quod ex synodis quibusdam liquet. Itaque et *beatitudinis* (1) eisdem, et *sanctitatis* (2) tituli tributi sunt, fueruntque etiam e pontificibus maximis, qui cum ad episcopos scriberent, hac ipsos compellandi ratione uterentur (3).

Venerabilitatis (4) quoque vocabulum usurpatum quandoque fuit, cum honorare episcopos nostri vellent, quod cum multis aliis exemplis, tum maxime Nicolai I. pontificis maximi testimonio ad Hincmarum remensem scribentis constat.

XIII.

Dicti quoque episcopi honorabiles, et θεοφιλέστατοι, *Deo amabilissimi, et* εὐλαβέστατοι, *devotissimi, et* θεοσεβέστατοι, *religiosissimi, et* εὐσεβέστατοι, *piissimi fuerunt.*

Honorabiles (5) autem dicti episcopi in synodis fuerunt, ut etiam θεοφιλέστατοι (6), quod Deo *amabilissimos*, et εὐλαβέστατοι, quod *devotissimos* (7), et θεοσεβέστατοι (8), quod *religiosissimos*, et εὐσεβέστατοι (9), quod *piissimos* significat. Ex qua re factum est, est, ut graeci, latinique, cum episcopos alloquerentur, eorum devotionem (10), pietatemque (11) nominarent.

sancto fratri, et consacerdoti meo Misori Bonifacius „ Et pag. 1073. „ Domino, et beatissimo, et venera- „ bili sancto fratri, et consacerdoti Bonifacio Misor „ senex primae sedis Numidiae etc. „

(1) Vide epistolam Nicolai papae I. ad Hincmarum remensem *tom. v. concil. edit. Hard. p.* 640. Eamdem appellationem adhibet Ludovicus Pius imperator scribens ad archiepiscopum burdigalensem *tom. iv. concilior. edit. eiusd. p.* 1176. *et ad senonensem p.* 1178.

(2) Confer epist. Nicolai I. pont. max. ad Hincmarum remensem *tom v. concil. edit. Hard. pag.* 248. 249. In synodo carthaginiensi II. an. 390. *can.* 3. *p.* 951. *tom. I. concil. eiusd. edit.* „ Numidius maxulitano sit: si iubet *sanctitas* vestra etc. „

(3) Vide Nicolai I. locum mox indicatum.

(4) Idem Nicolaus I. *epist. ad Hincm. tom. eod. concilior. p.* 641.

(5) Vide supra not. 3. p. 264.

(6) Synodus ephesina *act.* 1. *p.* 1353. *tom.* I. *concilior. edit. Hard.* „ Θεοφιλεστάτων, καὶ ὁσιωτάτων ἐπισκόπων. Deo amabilissimorum, et sanctissimorum episcoporum etc. „

(7) ibid. p. 356. „ Εὐλαβεστάτου Νεστορίου... ἐπισκόπου. Devotissimi Nestorii episcopi „ Sexcenta huiusmodi reperire in actis synodorum licet.

(8) „ Ὁ εὐσεβέστατος, καὶ θεοσεβέστατος Κύριλλος. Piissimus et religiosissimus Cyrillus „ Syn. ephes. *ibid. p.* 1356.

(9) Vide not. sup. Concilium ephesinum *act* 1. *p.* 1355. *tom.* I. *conc. edit. Hard.* „ Ὁ εὐσεβέστατος... τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπίσκοπος Κύριλλος. Piissimus Alexandriae episcopus Cyrillus „ Ibid. p. 1360 „ Διὰ τῶν εὐσεβεστάτων... ἐπισκόπων, per piissimos episcopos „ Sed innumerabilia prope sunt veterum synodorum loca, in quibus is honoris titulus episcopis tributus, quae omnia describere longum, ac inutile opus esset.

(10) Vide acta synodi constantinopolitanae sub Mena an. 536. *p.* 1256. *tom.* II. „ Τὴν σὴν παραινοῦντες εὐλάβειαν, tuam monentes devotionem „

(11) S. Basilius *epist.* CXC. *ad Amphilochium episcopum Iconii p.* 283. *tom.* III. *opp. edit. an.* 1730. *monach. s. Mauri.* „ Ὡς ἐκέλευσεν ἡ θεοσέβειά σου, ut praecepit pietas tua „ Non me latet adhibita a patribus alia generis eiusdem epitheta fuisse, sed quoniam aut

XIV.

Et minus proprie interdum patriarchae.

Patriarchas item fuisse aliquando dictos episcopos, qui primas sedes minime occuparent, ab iis, qui orationes rhetorum more habebant, certum est: quamquam non eo sensu, quo vox patriarchae quinto primum saeculo adhiberi coepit, iisque tribui qui metropolibus quibusdam praesiderent. Itaque Gregorius (1) nazianzenus in ea oratione, quam de Gregorio nazianzeno patre scripsit, eum *patriarcham* appellat, etsi Nazianzi ecclesiam obtineret, quae metropolitae Caesareae Cappadociae parebat. Eadem voce utitur nazianzenus theologus aliis in locis, eiusque exemplum est alter Gregorius Basilii frater, quem nyssenum (2) dicimus, imitatus. Animadversum autem a Petro de Marca (3) est, ab gothis suos episcopos fuisse appellatos nomine patriarcharum.

eodem, quo haec pertineant, recidunt, aut minus in usu, rarissimaque fuerunt, praetermittenda putavi.

(1) Gregorius nazianzenus *orat.* XIX. *pag* 322. „Ἐχρῶντο πατριάρχῃ, καὶ νομοθέτῃ. Eo patriarcha, et legislatore utebantur„. *Orat.* XLII. *p.* 325. Οὐ πρεσβυτέρων, ἐπισκόπων, οἰκειότερον δὲ πατριαρχῶν εἰπεῖν σφαγὰς δημοσίας (πεπόνθαμεν); Annon publicas caedes, episcoporum, aut ut aptiore verbo utar, *patriarcharum caedes passi sumus?* *Orat.* XIX. *p.* 675. „Ὁ σεμνὸς Ἀβραὰμ οὗτος ὁ πατριάρχης. (Loquitur autem de patre suo). Venerandus hic Abraam patriarcha etc.„ Et Cygn. carm. de episcopis *tom.* II. *p.* 308. *edit. lips.* *an.* 1690. episcopos alloquens. „Valete, *inquit*„, insolentes estote *patriarchatus* et sortes inter vos distribuite„.

(2) Gregorius nyssenus orat. de funere Meletii *tom.* III. *p.* 589. *edit. paris.* „Ὁρᾶτε τοὺς πατριάρχας τούτους· πάντες οὗτοι τέκνα τοῦ ἡμετέρου εἰσὶν Ἰακώβ. Videte hos patriarchas. Omnes hi filii sunt nostri Iacob„.

(3) Petrus de Marca dissert. de primatibus p. 21. post libros de concord. sacerd. et imperii *edit. francofurd. an.* 1708. *num.* 20. „Dictus est patriarcha (aquileiensis) eo quod reges gothorum italici regni episcopos patriarcharum nomine ornarent, quemadmodum testatur epistola Athalarici regis ad Iohannem papam apud Cassiodorum *lib.* IX. *epistolarum*„. At obscurior, mea quidem sententia, *epist.* XV. ad Iohannem papam *p.* 148. *edit. rothomag. Garetii an.* 1679. est, quam ut inde colligi possit, patriarcharum nomine omnes episcopos fuisse ab gothis appellatos. Praecipuos episcopos fuisse a barbaris illis vocatos patriarchas, ostendit Bernardus Rubeus ord. praed. vir doctissimus *mon. eccl. aquileiensis cap.* XL. *p.* 346. *seq. edit. argentin. an.* 1740. Extant apud collectores inscriptionum epigrammata quaedam, ex quibus honorum tituli, qui ad IX. usque saeculum episcopis tribuebantur, intelligi possunt. Muratori. *thesaur. inscript. tom.* IV. *p.* 1823. refert duas, in quarum altera pontifex, in altera papa archiepiscopus ravennas appellatur. Pag. 1828. Anselberti episcopi vercellensis inscriptionem sepulcralem describit, in qua is antistes, qui vixit anno circiter 754., sacerdos dicitur. Pag. 1826. refert inscriptiones duas s. Honorati episcopi vercellensis, qui cum s. Ambrosio episcopo mediolanensi vixit, in quibus idem vir sanctus antistes vocatur. Multa eiusmodi monumenta reperire licet in historiis ecclesiarum, quas suo loco indicabimus.

XV.

Et vicarii Christi.

Est autem auctor Ignatius (1) martyr in genuinis epistolis, episcopos vices, locumque Christi in terris obtinere. Non discrepat ab Ignatio Cyprianus carthaginiensis (2) episcopus, qui ad Cornelium pontificem maximum scribens, antistitem ecclesiae sacerdotem vocat, qui vere Christi vice munere fungatur. Hoc idem (3) Basilio placuit, et auctori quaestionum in vetus, et novum testamentum, quae nomine olim Augustini circumferebantur. Atque is auctor (4) disertis verbis episcopos quosque *vicarios* Christi appellat. Verumtamen quamquam dici id quidem utrumque possit, si episcopi, ut sunt quique, presbyteris superiores considerentur, quos presbyteros, quasi locum teneant apostolorum, honorari oportere a plebe Ignatius statuit; tamen negari nequit, quin proprie romano pontifici hoc genus appellationis sit tribuendum, qui caput est *visibile* universae ecclesiae neque solum episcopis, sed etiam metropolitis, et patriarchis omnibus iure praeest (5).

(1) *Epist. ad trallianos n.* 2. *p.* 22. *tom.* II. *apostolicor. pp. edit. an.* 1724.

(2) *Epist.* LXIII. *pag.* 155. *edit. oxon. Et epist.* LIX *al.* LV. *p.* 129. „ Neque enim aliunde haereses obortae „ sunt, aut nata sunt schismata, quam inde, quod „ sacerdoti Dei non obtemperatur, nec unus in ec„ clesia ad tempus sacerdos, et ad tempus *iudex vice* „ *Christi* cogitatur „. Sed de hoc loco alias. Ostendam enim, cum tempus monuerit, in unum ac pontificem maximum cadat, an in omnes episcopos etiam.

(3) S. Basilius *constit. monach. cap.* XXII. *pag.* 573. *tom.* II. *edit. monachor. s. Mauri paris.* „ Nihil aliud „ antistes, *inquit*, quam ὁ τοῦ Σωτῆρος ὑπέ„ χων πρόσωπον, Salvatoris personam sustinens „. Ambrosiaster *comment. in* I. *epist. ad corinth. cap.* XI. *v.* 10. *tom.* II. *opp. s. Ambrosii edit. monach. s. Mauri p.* 148. *in. append.* „ Episcopus personam habet Chri„ sti .... vicarius Domini est „. Auctor constitutionum apostolicarum *lib.* II. *cap.* XXVI. *pag.* 241. *tom.* I. *apostolicor. pp. edit. an.* 1742. „ Hic vobis post Deum „ ἐπίγειος Θεός *terrenus Deus*, cui honorem debetis „ praestare „.

(4) Auctor *quaest. in vet. et nov. test. qu.* 127. *t.* III. *opp. s. August. in append. pag.* 142. *edit. paris. monach s. Mauri.* „ Antistitem Dei puriorem ceteris esse opor„ tet ... eius enim *vicarius* est „.

(5) De hac re agam, ubi de titulis honorum pontificis maximi disseram.

XVI.

Et angeli ecclesiae.

Sunt autem scriptores (1) iique iam et veteres, et doctrinae laude illustres, qui in epistola ad corinthios (2) prima *angelorum* nomine fuisse episcopos indicatos putent. Ac Iohannem profecto (3) angelos appellasse episcopos septem Asiae ecclesiarum in apocalypsi, tam est manifestum, ut ne a protestantibus (4) quidem, quos singulari eruditionis laude claruisse ferunt, revocari potuerit in controversiam. Itaque Socrates (5) Serapionem thmuitarum episcopum *angelum*, Iohannis exemplum imitatus, vocavit. Henricus Hammondus (6) homo de secta episcopalium, incidisse, scribit, in codicem ms. saxonicum se, ex quo *episcopos* ab saxonibus anglis *Bydles* hoc, est *Dei nuncios*, et ministros fuisse appellatos cognovit. Atque haec de nominibus, titulisque honorum, quibus episcopi gauderent, dicta sunto. Sed de episcopis an *angelorum* nomine vocarentur, erit post instituendus sermo, ubi de eorum auctoritate disseremus.

(1) Ambrosiaster *ibid.* „ Angelos *episcopos* dicit, „ sicut docetur in apocalypsi Iohannis „. S. Augustinum *epist.* xliii. *al.* clxii. *p.* 99. *tom.* ii. *opp. edit. monachor. s. Mauri.* „ Divina voce laudatur sub angeli no„ mine praepositus ecclesiae „.

(2) S. Paulus i. *ad cor. cap.* xi. v. 10.

(3) S. Iohann. apocalyps *cap.* i. v. 20, *seq.*, s. Epiphanius *haeres.* xxv. quae est *nicolaitar. num.* 3. *p.* 77. *edit. paris. Petav.* „ Qui, Iohannes, ad unam eccle„ siarum ex Christi domini persona scribens, sive ad „ episcopum, qui ei *praepositus* fuerat, cum angeli „ sancti virtute, qui in altero erat, ita loquitur etc. „. Origenes *homil.* xxv. *in numeros tom.* ii. *opp. edit. venet. an.* 1743. *p.* 242. „ Opus est angelis, qui praesint ope„ ribus sanctis, qui aeternae lucis intellectum, et oc„ cultorum Dei agnitionem, ac rerum divinarum scien„ tiam doceant „.

(4) Ut ceteros mittam, Christophorus Cellarius in dissert quam de vii. eccl. Asiae scripsit, vulgavitque. Vide quae dixi *tom.* ii. *p.* 101. *huius operis.*

(5) Socrates *lib.* iv. *hist. cap.* xxiii. *pag.* 241. *edit cantabrig.* „ Thmuitarum ecclesiae ἄγγ λος Sera„ pi n. „.

(6) Hammondus *adnot. in apocalyps.* i. v. 20, *p.* 545. *comment. in nov. test. edit. Clerici an.* 1698 „ Angeli hic sunt, sine dubio, rectores septem illarum ecclesiarum „. De hac item re egit Binghamus *lib.* ii. *cap.* ii. §. xi. p. 82. *et seq. tom.* i. *orig. et antiq. ecclesiasticar.*

XVII.

Pastores item sunt episcopi appellati, et praesules. Quid significet episcopi nomen, et quamobrem hoc potissimum haeserit antistitibus ecclesiarum.

Pastorum quoque appellatio iam usque ab antiquisssmis temporibus tributa episcopis (1) fuit. Ac ii quidem, quos Paulus datos a Spiritu sancto ecclesiae *pastores* scribit, iidem atque episcopi fuerunt. Itaque ex apostolorum aetate vox *pastorum* in posteriora saecula (2) manavit, ita ut non solum a maioribus nostris in historiis, librisque ecclesiasticis, sed etiam in monumentis inscriptionum (3), quae sepulcris, aliisque locis imponi solerent, memoriae caussa, qui ecclesiis praefecti essent, *pastores* appellarentur.

(1) Vide supra pag. 232. not. 2. Confer Theodoritum in hunc locum Pauli. Summus autem pastor est Christus. Itaque s. Petrus *epist.* I. *cap.* V. v. 1. *seq.* de praepositis ecclesiae agens, „ Seniores ergo, *inquit,* „ qui in vobis sunt, obsecro consenior, et testis Christi passionum, qui et eius, quae in futuro revelanda est gloriae communicator: Pascite, qui in vobis est gregem Dei, providentes non coacte, sed spontanee secundum Deum, neque turpis lucri gratia, sed voluntarie; neque ut dominantes in cleris, sed forma facti gregis ex animo. Et cum apparuerit *princeps pastorum* percipietis immarcescibilem gloriae coronam „.

(2) Tertullianus *lib. de corona militis cap.* I. *p.* 101. *edit. venetae an.* 1744. de episcopis catholicis loquens, quos montanista suo more carpit: „ Novi et pastores „ eorum, *inquit,* in pace leones, in praelio cervos „. S. Cyprianus *epist.* VIII. *pag.* 17. *edit. oxon.* „ Nolumus „ ergo, *fratres* dilectissimi, vos mercenarios inveniri, „ sed bonos pastores etc. „. Utque ceteros praetermittam, Eusebius *lib.* VII. *hist. eccl. cap.* III. *p.* 323. *edit cantabrig.* „ Primus omnium Cyprianus paroeciae, „ quae Carthagine est, ποιμήν, pastor etc. „.

(3) In Honorati episcopi vercellensis epitaphio, quod descripsit Ughellius *tom.* IV. *Italiae sacrae,* exque eo accepit Muratorius, inseruitque *tom.* IV. *thesaur. inscript. p.* 1886. sic legitur:

PONTIFICIS SANCTI CINERES TENET HONORATI
ARCA HOMINIS VILIS QVAE MANET INGENIO
HVNC SANCTVM DOCVIT NVTRIVIT PASTOR ALVMNVS
EGREGIVS MARTYR PRAESVL ET EVSEBIVS
EXILII POENAS ET CARCERES ISTE SVBIVIT
DISCIPVLVS CARVS ET SOCIVS PARITER
AMBO FIDE DIGNI MERITIS ET NOMINE FRATRES
CVM CHRISTO IVNCTI PRAEMIA SVMMA TENENT.

Cuius hoc monumentum aetatis sit nescio. Recens certe adeo non est, ut VIII. saeculo non sit vetustius. Honoratum s. Ambrosii mediolanensis amicum fuisse, supra diximus.

Iam vero cum praesint iidem, ut modo diximus, in ecclesia, mirabile non est, si *praesules* (1) etiam sint a patribus plerumque vocati, quorum ad nos opera pervenerunt. Nam si ἡγούμενοι (2), hoc est *duces*, et *principes* dicti sunt, nulla erat ratio, cur non item praesules vocarentur.

Descendo nunc ad nomen, notionemque episcoporum. Ac negari profecto nou potest, quin apud graecos variae significationes huiusce vocis, interque se discrepantes essent ante aetatem apostolorum. Fuerunt enim, qui (3) τὸν κατάσκοπον seu *exploratorem*, alii qui *defensorem*, alii qui certum quemdam apud athenienses magistratum *episcopum* appellarent. Sed apostolorum longe diversa ratio fuit. Nam eos episcoporum indicabant nomine, quos solemni ordinatione ecclesiae cuipiam praeposuissent. Atque horum scilicet munus esse Spiritus sancti instinctu, Christique voluntate institutum veteres dixerunt, ut doctrina erudiant eos, qui crediti eorum fidei sunt, ut pro iisdem offerant, ut ipsos regant, moderentur, inducantque ad colendam virtutem, et pietatem. Quod si quemquam hominum christianorum, qui in eadem ecclesia versetur, minus recte agere animadvertant, hunc orent,

(1) Praesulum nomen in usu apud maiores nostros fuit. Itaque communia sunt huiusce generis monumenta, neque propterea necesse est, ut a nobis recenseantur. Hoc alterum offeram Honorati vercellensis episcopi monumentum, quod a Montfaucono accepit Muratorius, ibidemque retulit:

TERTIVS HANC VRBIS SEDEM TENVIT HONORATVS
ANTISTES CVIVS SPIRITVS ASTRA TENET
EVSEBIVS PRAESVL PRIMVS QVI MARTYR ALVMNVS
CAELORVM POSTQVAM REGNA BEATA PETIT
HIC PATER ECCLESIAM DOCVIT HANC DOGMATE CERTO
SERMONES COMPLENS ACTIBVS IPSE SVO
TERRIS AC CAELO CONSPICVVS VBIQVE MAGISTRO
EVSEBIO CONSORS HIC HONORATVS ADEST.

(2) Vide supra *p.* 256. *not.* 6., *et pag. ead. not.* 4. *huius vol.* Origenes *comment. in Matth. pag.* 420. *tom.* 1. *opp. edit. Huetii* an. 1668. „ Ὁ δὲ ἡγούμενος, οὕτω „ δὲ οἶμαι ὀνομάζειν τὸν καλούμενον ἐν ταῖς „ ἐκκλησίαις ἐπίσκοπον. Dux vero, *sive princeps*, „ sic enim eum appellare existimo, qui in ecclesiis „ episcopus vocatur „.

(3) Ego vero pluribus ad hanc rem demonstrandam opus non esse censeo. Eustathius in *Iliad. K.* est ἐπίσκοπον dictum interdum κατάσκοπον exploratorem. *Iliad.* Ω. v. 742. ut dicatur defensor, dicitur ἐπίσκοπος Troiae. De *episcopo* magistratu atheniensium confer Suidam ad hanc vocem, Pasardum de republ. atheniensium *cap.* xxxv. Multa in hanc rem animadvertunt, qui epistolas Ignatii martyris illustrarent. Eos lector consulat, si licet.

obsecrent, obtestentur, ut pertinacia desistat; renuentem parere, corripiant, ac si opus est, iis poenis afficiant, quibus uti ecclesia et solet, et potest; tandemque, si nihil se proficere intelligant, exterminandum ex ecclesiae finibus curent, ne aliquorum culpa grex omnis ecclesiae detrimentum capiat (1).

Si quis autem ex me quaerat, quamobrem, missis ceteris vocabulis, quibus episcopos appellatos olim fuisse dictum est, haec una in primis in ecclesia obtinuerit, ita ut vix aliquando reliquae usurpentur; is sic habeat. Christianos, cum in sacris novi testamenti litteris legerent, episcopos saepe vocari eos, qui praefecti ecclesiis fuissent, describique virtutes, quibus ornati deberent esse, aptum id vocabulum censuisse, quod unum omnium maxime adhiberetur. Ergo Ignatius, Polycarpus, aliique discipuli apostolorum, magistros imitati, antistites ecclesiarum episcopos nominarunt. Hoc idem Polycarpi auditores fecerunt, quique se iis, qui ab apostolis doctrinam acceperant, tradiderunt in disciplinam, quorum studia aemulati, qui deinceps vixerunt, patres idem appellationis genus in nostra usque tempora derivarunt.

XVIII.

Episcopi cum alios episcopos alloquerentur, ad eosve scriberent, coepiscopos, collegas, fratres, comministros, consacerdotes vocabant.

Episcopi autem, quum collegas alloquerentur, ad eosve epistolas darent, vel de episcopis ipsis ad alium quemquam scriberent, *coepiscopos* (2) eosdem vocabant.

Cumque ecclesiam ut rempublicam quamdam sapienter a Christo fundatam, institutamque contemplarentur, in qua episcopi veluti senatorum tenerent locum, eosdem episcopos *collegas* dicere consuescebant (3).

(1) Ostensum id quidem supra multis locis est, ostendeturque post diligenter.

(2) Vide epistolam xxiii. Caelestini papae ad sanctam synodum apud Ephesum constitutam apud Constantium *tom.* I. *collect. epist. rom. pont. p.* 1198. n. 4. ubi: „ Scimus quo itinere sanctus, et *coepiscopus* noster Maximianus, quibus gradatim stipendiis ad fastigium sacerdotale pervenit„. Similia reperire etiam in antiquioribus licet, quae lubens praetereo, ne sim longus. Vide s. Cypr. *epist.* LV. *p.* 101. *edit. oxon.*

(3) S. Cyprianus *epist.* LV. *ad Antonianum pag.* 103. *edit. oxon.* „ Personam Cornelii *collegae* nostri „.

Praeceptum autem a Christo fuerat, ut omnes christiani mutuo sese diligerent, si eius discipuli videri, et esse vellent. Itaque qui dignitate praecellebant, ii sese mutuo appellabant *fratres*, addito persaepe epitheto (1) *dilectissimi*, cum ceteros, qui in inferiore gradu collocati essent, *filios* nominarent. Quamquam negari non potest, invaluisse aliquando eam consuetudinem, ut presbyteri (2) ab episcopis *fratres* appellarentur.

Iam vero ita episcopi in ecclesiis principatum obtinent, ut quemadmodum dictum a Christo est, cum primi sint, esse labore, studio, amore, diligentia, exemplo, rebusque gestis ministri videantur inferiorum. Itaque ministri cum sint, collegas saepe *comministros* (3) dicere solebant. Sed quoniam *sacerdotes*, eosque iam primi ordinis, episcopos esse, et vocari olim consuevisse demonstratum supra est; mirum profecto videri non debet, si cum ad alios, qui eadem praediti dignitate essent, litteras darent, consacerdotes (4) eos nominandos arbitrerentur.

Animadvertendum vero est, aliquas earum appellationum, quas hactenus descripsimus, non ita fuisse proprias episcoporum, ut in eos, qui in inferiore quopiam ordine constituti erant, cadere nullo modo possent. Nam presbyteros *sacerdotes* esse, quis umquam fuit veterum, qui negaret? Horum enim temporum haereticos, qui (cum ab ecclesia catholica defecerint) negent, quoniam eum

(1) Plenae sunt huiusmodi dictionum epistolae ss. Cornelii, Cypriani, aliorumque veterum episcoporum, et pontificum maximorum. Quamobrem non est necesse, ut huc asse eorum dicta transferenda putem, cum trite omnium sermone esse certo sciam.

(2) Vide *tom.* I. *concilior. edit. Hard. p.* 1011.

(3) S. Hilar. *fragm.* I. *operis hist. pag.* 1282. *edit. opp. paris. monachor. s. Mauri.* Synod. ephes act. I. *pag.* 1360. *tom.* I. *concilior. edit. Hard.* Διαβαινόντων δηλαδὴ Ἀνυσίου ἐπισκόπου Θηβῶν τῆς Ἑλλάδος, καὶ Μέμνονος ἐπισκόπου τῆς αὐτῆς Ἑλλάδος, καὶ Ἰωάννου ἐπισκόπου Ἡφαιστοῦ τῆς Αὐγουσταμνικῆς ... τῶν Θεοσεβεστάτων συλλειτουργῶν etc. „ Conferentibus se rursum eodem Anysio „ episcopo Thebarum Helladis, et Memnone episcopo „ eiusdem Helladis, et Iohanne episcopi Hephaesti „ Augustamnicae... religiosissimis *comministris etc.* „ Et p. 1361. seq. „ Οἱ ἁγιώτατοι, καὶ Θεοφιλέστατοι ἀδελφοὶ καὶ συλλειτουργοί: sanctissimi, et religiosissimi fratres, et comministri. „ Atque haec de comministrorum vocabulo satis dicta sunto.

(4) Consule s. Cyprianum *epist.* III. *ad Rogatianum p.* 5 *Et epist.* XLIV. *p.* 85., ubi episcopus Pompeium, et Stephanum *collegas* vocet. Et *epist.* XLV. *p.* 86. *seqq.*, ubi *sacerdotes, et collegas* antistites sacrorum appellat, et *epist.* XLVIII. *p.* 90. *seq.* Et *epist.* LV. *pag.* 103. „ Venio „ iam nunc frater carissime ad personam Cornelii „ *collegae* nostri, ut Cornelium nobiscum verius noveris, non de malignorum, et detrahentium mendacio, sed de domini Dei iudicio, qui episcopum „ facit, et *coepiscoporum testimonio*, quorum numerus „ universus per totum mundum concordi unanimitate consensit. Nam quod Cornelium carissimum „ nostrum Deo, et Christo, et ecclesiae eius, item „ *consacerdotibus* cunctis laudabili praedicatione commendat, non iste ad episcopatum subito pervenit, „ sed per omnia ecclesiastica officia promotus et in „ divinis administrationibus Dominum saepe promeritus, ad *sacerdotii* sublime fastigium cunctis religionis gradibus ascendit „. S. Innocentius I. *epist.* II. *ad Victricium rotomagensem num.* 1. *p.* 746. *tom.* I. *epist. rom. pont. edit. Constantii.* „ Etsi tibi frater carissime, „ pro merito, et honore *sacerdotii*, quo plurimum

omni vetustate pugnant, nihil moror. *Ministros* praeterea (1), et presbyteros, et diaconos, et ceteros, qui inferioribus ordinibus initiati essent, fuisse olim appellatos, et etiamnum appellari constat. Iam vero in primum alicuius basilicae presbyterum, inque eos, qui monasteriis praefecti essent, nemini dubium est, quin cadere *praepositorum*, et *patrum*, et *hegumenorum*, et *praesulum*, et *pastorum* appellationes possent. Sed de vocabulis hactenus.

§. II.

De dignitate, et praestantia episcoporum.

Descriptis nominibus, honorumque titulis, quibus appellari, ornarique episcopi consueverunt, accedam, ita ut mecum constitueram, ad eam disputationis partem, quae est de praestantia eorum, ac dignitate, ostendamque quo iure instituti sint, cuiusque auctoritate praefecti fuerint gradui, ac muneribus presbyterorum. Sed antequam ad rem ipsam veniam, ne quid a me implicate dictum esse videatur, hoc principio animadverti volo; si episcoporum gradum quandoque *ordinem* appellavero, non eo me consilio appellaturum, quo illorum sententiam aut reiiciam, aut non probem, qui presbyterorum, episcoporumque *ordinem* unum, eumdemque esse, episcoposque a presbyteris sola potestate, ac iurisdictione discrepare putant (2). Quamquam intelligo fuisse

„ pollm etc. „ *Et pag.* 757. „ Erit dilectionis tuae per „ plebem finitimas, et *consacerdotes* nostros, qui in illis „ regionibus propriis ecclesiis praesident, regularum „ hunc librum, quasi didascalicum . . . . . sedulo in„ sinuare „.

(1) Episcopi presbyteros *compresbyteros* appellabant. S. Cyprianus *epist.* XLV. *pag.* 87. „ Et idcirco „ frater carissime, cum ad me talia de te, et de *com-* „ *presbyteris* tecum considentibus etc. „ *Et epist.* LV. *pag.* 101. „ Sed enim supervenerunt postmodum aliae „ litterae tuae per Quintum compresbyterum mis„ sae etc. „ Quod paullo ante dixi, solos presbyteros ab episcopis fratres appellatos, diaconos autem, inferiorumque ordinum clericos non item, non sic esse intelligendum volo, ut numquam ab aliquo episcopo diaconos fuisse fratres vocatos putem. Nam Cyprianus hoc saepe in litteris, quas ad presbyteros, et diaconos dedit, facere consueverat; sed quod id invaluisse usu non existimem, ut cum auctoritate episcopali loquerentur, hanc adhiberent loquendi rationem. Ceterum Cyprianus confessores etiam, ceterosque christianos fratres vocat, ita ut a Paulo in epistolis vocabantur primorum temporum christiani.

(2) Petrus lombardus *magister sententiarum* appellatus *lib.* IV. *sententiarum dist.* XXIV. *pag.* 419. *tom.* X. *opp.* s. *Thomae edit. an.* 1660. numeratis ordinibus septem „ Sunt et alia quaedam, *inquit*, non ordinum, „ sed dignitatum, vel officiorum nomina. Dignitatis „ simul, et officii nomen est episcopus „. Albertus magnus O. P. s. Thomae magister in eamdem *loc. sententiar. t.* XVI. *opp. edit. an.* 1651. *pag.* 565. „ Cum „ nullus, *inquit*, possit esse actus excellentior, quam „ corpus Christi, nullus potest esse ordo post sacerdo„ tium, sed iurisdictionum officia sunt, quae enume„ rat, distincta super corpus mysticum, cui intendunt „ taliter officiali; et quoniam consequuntur, accipiunt „ gratiam non ad ordinem, sed ad executionem iuris„ dictionis in ecclesia, si sint digni, et per hoc potest

aliquos (1), eosque iam e numero catholicorum, qui tametsi septem esse ordines in synodi tridentinae decretis legissent, quorum sit ordinum postremus *presbyteratus*, sive *sacerdotium*; tamen *ordines* esse duos, *presbyteratum*, et *episcopatum*, conciliique (2) sententiam explicari commode posse arbitrarentur. Ego enim cum inter orthodoxos theologos ortam esse videam huiusmodi concertationem, eamque componi perfacile posse putem; tum, quod ad meum institutum minime intersit, satis me lectori facturum existimavi, si eamdem paucis explicassem, librosque indicassem, ex quibus, quid statuto sit opus, cognosceretur. Non assentior autem iis, qui *ordinis a potestate*, et *iurisdictione* distinguendi rationem non solum non probant, sed etiam cum veterum dictis pugnare contendunt (3), idque iam Hieronymi auctoritate efficere conantur. Nam quod patribus ignotam existimant fuisse, falsum est. Etsi enim vocabula fortasse eadem alio sensu patres usurpabant, rem tamen (4) satis

„ solutio obiectorum. Quia cum dicitur, quod ordo „ est promotio potestatis, non intelligitur de potestate iurisdictionis, sed potius operandi circa sacramentum eucharistiae „. *S. Thom. in IV. sententiar. d.* XXIV. *quaest.* 1. *art.* 2. *ad* 2. *q. pag.* 445. *tom. eodem.* „ Ordo potest accipi dupliciter. Uno modo secundum „ quod est sacramentum, et sic ordinatur omnis ordo „ ad eucharistiae sacramentum: unde cum episcopus „ non habeat potestatem superiorem sacerdote, quan„ tum ad hoc, non erit episcopatus ordo. Alio modo „ considerari potest ordo secundum quod est officium „ quoddam respectu actionum quarumdam sacrarum, „ et sic cum episcopus habeat potestatem in actionibus „ hierarchicis, respectu corporis mystici, supra sacerdo„ tem, episcopatus erit *ordo*, non tamen secundum quod „ ordo est sacramentum imprimens characterem; po„ testas enim, quae datur episcopo, non habet ratio„ nem characteris, et propter hoc episcopatus, idest „ ordo, secundum quod ordo, est quoddam sacramen„ tum „. Confer sanctum Bonaventuram *in* IV. *sent. dist.* XXIV. *q.* III. *art.* 2. *tom.* V. *opp. edit. an.* 1596., Hugonem Victorinum *lib.* II. *de Sacram. par.* III. *pag.* 613. *tom.* III. *opp. edit. ann.* 1648., Scotum *in* IV. *sent. dist.* XXIV. *q.* 1. *pag.* 516. *seq. tom.* IX. *opp. edit. ann.* 1639., Alphonsum Tostatum *in cap.* XIV. *Matth. qu.* LXXII. *pag.* 269. *edit. ann.* 1615., Dominicum Sotum *in* IV. *sent. dist.* XXX. *q.* 1. *pag.* 44. *seq. edit. an.* 1560., et Gabrielem Vasquesium *de ord. disp.* CCXL. *pag.* 560. *seq. edit. ann.* 1620. *tom.* III. *opp.*

(1) Isaacus Habertus episcopus Vabrensis *in lib. pontific. eccl. graecae pag.* 165. *edit. paris. ann.* 1676. „ Pace, *inquit*, dixerim, tot, ac tantorum magistro„ rum, si ut locuti sunt patres nostri, id est ecclesiae „ patres, ita loqui velimus, episcoporum ordinem ab „ ordine presbyterorum distingui, ut unitatem ab „ unitate, fateri debemus, cum episcoporum ordo „ primus, presbyterorum ordo secundus, *ordo sacerdotum* semper habitus, et appellatus sit. *De re jam* „ *non dissero, sed de loquendi more, ad morem eccle-* „ *siae* etc. „ Confer Thomassinum *lib.* I. *de vetere, et nova ecclesiae disciplina par.* I. *lib.* I. *cap.* 1. *n.* V. *pag.* 2. *edit. Lugdun. an.* 1706., Morinum *de sacris ordinat. exerc.* III. *cap.* 1. *pag.* 31. *seqq. ed.* 1655., Juvenninum *de sacr. ord. diss.* IV. *cap.* II. *pag.* 552. *edit. ven. an.* 1740., Martenium *de sacris ritibus lib.* I. *cap.* VIII. *p.* 258. *t.* II. *edit. an.* 1700. et Estium, Tornelium etc.

(2) Concilium Tridentinum *sess.* XXIII. *cap.* II. *pag.* 136. *tom.* X. *concilior. edit. Hard.* Nam qui sic existimant, ut Habertus, et Thomassinus, synodum nihil de controversiis inter catholicos ortis definire voluisse, synodique ipsius sententiam explicari hoc modo posse noverant, ut ordinem sacerdotii in duos rursum tribui posse non repugnerit, quorum alter primus sacerdotii ordo, alter secundus sit, illeque episcopatus, hic presbyteratus vocetur. Adeundus Iacobus Sirmondus *notationibus ad epist.* XI. *lib.* IV. Sidonii Apollinaris *pag.* 948. *tom.* I. *opp. edit. Paris.*

(3) Binghamus *lib.* II. *orig. et antiquit. ecclesiast. cap.* I. §. 1. *pag.* 54. *tom.* I. *edit. an.* 1724.

(4) Quis enim est patrum, qui in consecrando corpore, et sanguine Domini parem non esse auctoritatem episcoporum, et presbyterorum putet? Atque hoc pacto s. Thomas negat, diversos esse ordines presbyterorum, et episcoporum. Ceterum facile concedit ordinem item alio sensu vocari episcopatum posse. Confer locum, quem paullo ante descripsi.

explorate cognitam habebant. De re autem, non de verbis quaerendum in primis est, quamvis verba si conferant ad rem clarius et proponendam, et explicandam usurpanda sint, ne confusio, perturbatioque ulla in expendendis, decidendisque controversiis oriatur. Neque is ego sum, qui Hieronymum (1) negem, usum ad gradus presbyterorum, episcoporumve significandos *ordinum* fuisse vocabulo. Sed quod ille sensu hoc usurpavit, haud intelligo cur alio a theologis adhiberi nequire videatur.

I.

A Christo ne, an ab apostolis institutus fuerit in Ecclesia gradus episcoporum?

Sunt autem permulti, iique iam e sectis protestantium, et fuerunt, qui ab apostolis fuisse in ecclesiam introductum episcoporum gradum censerent. Sed ne horum quidem una in hoc genere fuit, eademque sententia. Qui enim maiorum auctoritatem consectari se dicerent, institutum quidem ab apostolis episcopatum, sed virtute (2) auctoritateque, quam ipsis Christus servator largitus erat, existimarunt. Quamobrem quod institutum Christi auctoritate est,

(1) Binghamus haec Hieronymi loca adducit *ibid. lib.* II. *contra Iovinianum* (*t.* IV. *app. edit. Martianaei pag.* 220). ,, In veteri testamento, et in novo alium ordinem pontifex tenet, alium sacerdotes, alium levitae ,,. *Epist. ad Rusticum* (*ibid. pag.* 775). ,, Singuli ecclesiarum episcopi, singuli archipresbyteri, singuli archidiaconi, et omnis ordo ecclesiasticus suis rectoribus nititur ,,. Et ad Fabiolam (*p.* 590. *t.* II.). ,, Ipsos secundi ordinis intelligimus praeceptorm, Luca evangelista testante, duodecim fuisse apostolos, et septuaginta discipulos minoris gradus,,. *Et ep.* XXXVI. *al.* XXVII. *ad Eustochium pag.* 687. *t.* IV. ,, Aderant Hierosolymorum, et aliarum urbium episcopi, et sacerdotum inferioris gradus, et levitarum innumerabilis multitudo,,. *Et epist.* ad Heliodorum (*ibid. pag.*10.). ,, Non minorem in tertio gradu adhibuit diligentiam etc. ,, *Et comment. in Mich. cap.* VII. *pag.* 1549. *tom.* III. ,, Non dico, quod istiusmodi gradibus in ecclesia non debeatis esse subiecti ,,. Rursum *lib.* I. *contra Iovinianum* (*pag.* 176. *tom.* IV.). ,, Episcopus, presbyter, et diaconus, non sunt meritorum nomina, sed officiorum . . . . . si diaconus sanctior episcopo suo fuerit, non ex eo, quod inferior gradu est, apud Christum deterior est ,,. Sed haec tam sunt perspicua, ut a nemine nostrum negentur. Sunt enim tam similia religionis catholicae decretis, ut nihil supra. Neque video, quid inde exsculpere contra nostros Binghamus possit. Addere quiverat Optati I. *adversus Parmenianum libro locum pag.* 14. *edit. an.* 1702. ,, Quid commemorem laicos, qui tunc in ecclesia nulla fuerant dignitate suffulti? Quid ministros plurimos? Quid diaconos in tertio? Quid presbyteros in secundo sacerdotio constitutos? Ipsi apices, et principes omnium episcopi etc. ,, *Et legem Valentiniani, et Theodosii Augustorum*, in qua agitur de secundis sacerdotibus, et quam laudat Robertus *ibid. pag.* 166., Dionysiastri quoque sententiam *ex cap.* V. *eccl. hierarch. pag.* 361. *edit. an.* 1634. ubi ,, illuminativus, *inquit*, sacerdotum ordo sub divinorum pontificum ordine,,. Sed alio propero.

(2) In hac quidem sententia versantur plerique omnes angli, quos esse de secta episcopalium constat. In his sunt Guilielmus Beveregius *in codic. canon. eccles. primitiv. illustrat. lib.* II. *cap.* XXI. §. IIII. *pag.* 128. *seq. tom.* II *apostolicor. patrum edit. an.*1724., Ioh. Pearsonus *vindic. Ignatiar. par.* II. *cap.* XIII. *pag.* 415. *seqq. tom. eod.*, Henricus Hammondus *diss.* III., *qua episcopatus iura etc. cap.* IV. *seqq. pag.* 147. *et seqq. edit. an.*1651., Henricus Dodwellus *diss. cyprianis. pag.* 39. *seqq.* et *paraen. ad exteros tam reform, quam pontificios edit. an-*

mutari hominum legibus non posse. Alii cum acceptam ab apostolis facultatem divinitus putent fuisse, statuendi, quae ex usu ecclesiae esse cognossent, animadversumque, si episcoporum gradus introduceretur, populo christiano utile futurum; in eam accedunt opinionem, ut ab apostolis ipsis institutos episcopos fuisse, eosque, si progressu temporum utiles esse desinant, tolli posse (1) arbitrentur. Sed qui puritanorum (2), lutheranorumque partes student,

stel. opp. Cypr. an. 1700. *In append. de numero schism. anglic. edit. an.*1700., Herbertus Thorndicius *orig. ecclesiasticar., sive de iure, et potest. eccles.cap.* XVI. *pag.* 291. *seq. edit. londin. an.* 1674, Thomas Bilsonus *de perpet. eccles. Christi gubernatione edit. londin. an.* 1611., Franciscus Brokesby *hist. hierarch. eccl. primit. per tria saecula et initium* IV. *londin. an.* 1712., Guilielmus Caveus *dissert. de regim. vet. eccl. anglice edit. an.* 1683., Iacobus Userius *in opusculo de origine episcoporum, et metropolitanorum edit. londin. ann.* 1687. *pag.* 1. *et seqq.*, Henricus Wottonus *in dissert. de divinitus instituto clero, et de unitate ecclesiae, quae Clementis rom. epist. duab. praefixit edit. cantabrig. an.* 1718., Samuel Parkerus *de regim. Christ. eccl. saeculis* VI. *priorib. anglice edit. Lond.*, Iohannes Prideaux *fascic. controvers. inter eius opera theologica cap.* IV. *sect.* III. *qu.* II. *pag.* 639. *seqq.*, Iosephus Binghamus *orig. et antiqu. eccles. lib.* II. *cap.* 1. §. III. *pag.* 558. *seq. edit. an.* 1724. *tom.* I., ubi veterum auctoritate statuit: „Non esse (episcopatum) „ ab hominibus inventum, sed initio ab ipsis apostolis „ ex divina ordinatione constitutum „. Non dissentit ab his Marcus Antonius de Dominis *lib.* II. *de rep. eccl. cap.* 3. §. VII. *seqq. pag.* 193. *seqq. tom.* I. *edit. an.* 1617.

(1) Ita quidem censet Moshemius homo de secta lutheranorum *introd. in hist. eccl. saec.* I. *par.* II. *cap.* 2. §. XIII. *pag.* 179. *seq. edit. an.* 1739., qua in re ab suis aliquanto discrepat. Confer notationem *seq.*

(2) S. Epiphanius *haeresi* LXXV. *n.* 3. *pag.* 906. *tom.* I. *edit. paris. Petavii.* De Aerio haeresiarcha loquens, „ Est autem illius dogma, *inquit*, supra hominis captum furiosum, et inane. In primis enim: quaenam, „ *inquit*, in re presbytero episcopus antecellit? Nullum „ inter utrumque discrimen est. Est enim amborum „ unus ordo, par et idem honor, ac dignitas. Manus „ imponit episcopus, imponit et presbyter, baptizat „ episcopus, idem facit et presbyter. . . . . His in vulgus iactatis, plerosque in errorem abduxit, quorum „ sectae princeps extitit „. Eadem fere scribit s. Augustinus *lib. de haeresibus ad Quodvultdeum cap.* 53. *tom.* VIII. *opp. edit. paris. monach. s. Mauri pag.* 18. „Dicebat, „ *inquit*, presbyterum ab episcopo nulla differentia „ debere discerni „. Iohannes Wiclefus *in libris dialogor. lib.* IV. *cap.* 15. *de ordinis sacramento fol.* CXXIV. a *tergo edit. an.* 1525. „Unum, *inquit*, audacter assero, „ quod in primitiva ecclesia, vel tempore Pauli suffecerunt duo ordines clericorum, scilicet sacerdos, „ atque diaconus. Similiter dico, quod tempore Pauli „ fuit idem presbyter, atque episcopus: patet I. *Tim.* III. „ et *ad Titum* I., et idem testatur ille profundus theologus Hieronymus, ut patet XCV. *dist.* V. *cap. olim.* „ Tunc enim adinventa non fuit distinctio papae, et „ cardinalium, patriarcharum, et archiepiscoporum, „ *episcoporum*, et archidiaconorum, et officialium, et „ decanorum cum ceteris officiariis, et privatis religionibus, quorum non est numerus, neque ordo. „ De contentionibus autem circa ista, quod unumquodque istorum est ordo, et in eius acceptione „ gratia Dei, et character imponitur, cum aliis difficultatibus, quas nostri balbutiunt, videtur mihi esse „ faciendum, cum sic loquentes nec fundant, quod „ asserunt, nec probant. Sed ex fide scripturae videtur „ mihi sufficere, esse presbyterum, atque diaconum „ servantes statum, atque officium, quod eis Christus „ imposuit, quia certum videtur, quod superbia Caesarea hos gradus, et ordines adinvenit „. Haec ille, ex quibus plane intelligitur, quam imperitus rei orthodoxae, quamque improbus, scelestusque esset. Quis enim unquam fuit orthodoxorum, qui archipresbyteratum, patriarchatum, metropolitanatum etc. characterem imprimere, et gratiam ordinis conferre indicaret? Calumniando igitur Wiclefus pervertere conatur, inque peiorem partem trahere catholicorum sententiam. *Episcopatum* autem vel extensionem characteris sacerdotalis, vel characterem indere contendunt sese theologi. Horum autem sentiendi, dicendique rationem quis unquam ostendat, aut cum scripturis pugnare, aut alterutram vitam confirmari mirendum in modum auctoritate bibliorum sacrorum, et veterum patrum ecclesiae non posse? Sed de his aliis. Interea hoc animadverti volo, recte a Thoma Waldensi huiusmodi errorem fuisse Wiclefo tributum *lib.* II. *doctr. fidei art.* III. *cap.* 61. *pag.* 163. a *tergo seq. edit. an.* 1532. Hos haeresiarchas secutus Lutherus homo omnium impudentissimus, atque turpissimis moribus *in ea epist. quam de instituendis ministris ecclesiae ad senatum pragensem* dedit, *p.* 577. *seqq. tom.* II. *opp. edit. Ienensis an.* 1557. presbyteros ab episcopis gradus esse superiores iure divino negat. Immo vero *figmentum esse*, quod

ii magnam partem ita sunt animis comparati, ut episcopos nominari quidem ab apostolis fateantur, superiores autem presbyteris fuisse primo ecclesiae saeculo, negent. Quare quam nos animo informavimus de episcopatu notionem, ab notione, quae apostolorum temporibus obtinuerat, discrepare censent. Nos catholici (1) omnes, episcopos, quales hoc etiam tempore sunt, auctoritate, potestate, dignitate presbyteris praestantiores, Christi institutione fuisse in ecclesiam introductos dicimus, idque laboramus, atque enitimur, ut nostram esse sententiam apostolicis decretis, patrumque traditioni consentaneam demonstremus.

nos de *charactere indelebili* dicimus, ordinationemque ministrorum romanae ecclesiae inanem, mortuumque mendacium esse, impios esse caecosque episcopos, unctosque ab his non esse sacerdotes, omnes enim christianos esse sacerdotes, ministeriumque verbi unum summum in ecclesia esse munus contendit, quam confidenter, tam impie. Eadem fere repetit in pernicioso *de captivitate babylonica libro.* Martinus Kemnitius Lutherum imitatus *in exam. decret. concilii Trident. par. II. pag.* 74. *edit. Francofurti an.* 1574. „ Scriptura, *inquit*, ignorat „ discrimen episcopi, et presbyteri etc. „ Idem ceteri lutherani iactant. Quare Buddeus vir ex eadem secta *lib. II. apparat. in theolog. posit. cap.* 5. §. XI. *pag.* 841. „ Nostrae ecclesiae, *inquit*, theologorum eo redit sententia, iure divino inter eos, qui ecclesiae praesunt, „ intuitu dignitatis, nullum intercedere discrimen, „ adeoque hactenus presbyteros, et episcopos aequales „ esse; nihil tamen obstare, quo minus iure humano „ inaequalitas quaedam introducatur, et uni ex verbi „ divini ministris inspectio in reliquos committatur, „ simulque ἐξοχή quaedam tribuatur. Nec improbamus, quod in veteri ecclesia hoc factum sit: etsi „ abusum, qui deinceps accessit . . . . maximopere detestemur „. Haec ille adeo confidenter, ut Lutheri asseclam possis agnoscere. Non discrepant calviniani. Ipse auctor sectae Calvinus *lib. IV. Institut. cap. IV.* §. 2. *pag.* 286. *tom. IX. opp. edit. Amstelod. an.* 1667. „ Quibus docendi munus iniunctum erat, „ *inquit*, eos omnes nominabant presbyteros. Illi ex „ suo numero in singulis civitatibus unum eligebant, „ cui specialiter dabant titulum episcopi etc. „ In eodem fere luto haerent protestantes ceteri, demtis episcopalibus anglis, ut David Blondellus *lib. de epis. et presbyter. edit. an.* 1646., Claudius Salmasius *in apparatu ad libros de primatu Papae edit. an.* 1645., et in *dissert. de episcopis, et presbyteris edit. Lugdun. Batav. an.* 1641. nomine *Walonis Messalini*, Christianus Drejerus *in controvers. cum pontificiis dissertat.* XXI. *edition. ann.* 1688., Ludovicus Cappellus *in thesibus theologicis de episcoporum, et presbyterorum discrimine*: Iacobus Basnagius *hist. de l'Eglise*, Samuel Maresius *exam. de episcopor. origine contra Iohann. Prideaux, edit. Groningae an.* 1657., David Clarksonus anglus *tractat. hist. de statu primitivo episcopatus, et de liturgiis ex anglico gallice edit. Roterod. an.* 1716., Iohannes Franciscus Buddeus *dissert. historic. theolog. de orig. et potest. episcopor. edit. Ienae an.* 1705. *et* 1745. *pag.* 183. *seqq.*, M. Adamus Tribecchovius *de ord. superior. potest. ecclesiarum veter. et florentis ecclesiae edit. Kilonii.* Innumerique alii, quos nunc recensere non vacat. Confer Stephanum Baluzium *in notationibus ad Lupum Ferrariensem pag.* 422. *seqq. edit. an.* 1664.

(1) Inter catholicos, qui a Christo institutum fuisse episcopatum nixi traditione, auctoritateque sacrorum bibliorum defendunt, ostenduntque apostolos fuisse episcopos, qui sibi successores reliquerint, adeoque episcoporum esse dignitatem, divina institutione, presbyterorum gradu superiorem, numerari merito possunt Robertus Bellarm. *l. I. de cler. c. XIV. seq. pag.* 131. *seqq. t. II. opp. edit. venetae an.* 1721., Dionysius Petavius *in dissert. ecclesiasticis edit. an.* 1745. et *in libris de hierarchia ecclesiastica tom. IV. theologicor. dogmat. pag.* 9. *seqq. edit. eiusd.*, Iohannes Morinus *par. III. operis de sacris ordinationibus exerc. III. c. III. pag.* 43. *edit. paris. an.* 1655., Ludovicus Thomassinus *de vet. et nova eccles. disciplina par. I. lib. I. cap. LII. pag.* 183. *seqq. edit. lugdun. an.* 1706., Natalis Alexander *hist. eccles. sec. IV. dissert. XLIV. pag.* 567. *seq. edit. lucensis an.* 1734., Duguetus *Conférences Ecclesiastiques diss. III. pag.* 33. *edit. Coloniae ann.* 1742., Hallerius *de sacr. ord. p. II. sect. V. cap. I. pag.* 543. *seqq. edit. an.* 1636., aliique sexcenti, quos difficile est recensere.

CHRISTI institutione episcoporum gradum fuisse in ecclesiam invectum ostenditur.

Cum Christus servator a Patre in mundum, ut genus humanum sanguine suo redimeret, missus instructusque remittendorum peccatorum potestate, magister, et dominus, et pontifex, et apostolus (1), et magnus ovium pastor, et episcopus (2) animarum nostrarum appellaretur, et esset; quamdiu in terris mortalem hanc vitam egit, ipse per se rexit, administravitque ecclesiam, ministerioque est usus discipulorum. Nam eorum, qui sese illi tradiderant in disciplinam, septuaginta delegit, hosque (3), ut *prodromos*, nunciosve in eas regiones, quo erat ipse profecturus, misit, auxitque expellendorum daemonum, curandorumque morborum auctoritate, hisque, ut ad ipsum, quam fieri cito posset, redirent iussit. Duodecim praeterea maiore potestate instruxit, et apostolos (4) nominavit, et quemadmodum ipse a Patre, ita eos, ut divina

(1) De Christo a Patre in mundum misso confer *Iohann. evang. cap.* xx. *v.* 1. De eiusdem potestate remittendi peccata, Matth. *cap.* ix. v. 6. De auctoritate in caelo, et in terra, Matth. xxviii. v. 18. Rursum eumdem Servatorem Christum fuisse διδάσκαλον, καὶ κύριον, *magistrum*, et *Dominum* scribit Iohannes *cap.* xiii. *evang.* v. 13. Ὑμεῖς φωνεῖτέ με, ὁ διδάσκαλος, καὶ ὁ κύριος, καὶ καλῶς λέγετε, εἰμὶ γάρ. *Vos vocatis me, magister et domine, et bene dicitis, sum enim.* Ἀρχιερεύς praeterea, et ἀπόστολος *pontifex*, et *apostolus* Christus fuit. *Paul. epist. ad hebraeos cap.* v. v. 5. et *cap.* iii. v. 1. Κατανοήσατε τὸν ἀπόστολον, καὶ ἀρχιερέα τῆς ὁμολογίας ἡμῶν Χριστὸν Ἰησοῦν. *Considerate apostolum, et pontificem confessionis nostrae Christum Iesum.* Rursum ποιμὴν τῶν προβάτων ὁ μέγας, *pastor ovium magnus* appellatur *ibid. cap.* xiii. v. 20. *et princeps pastorum* 1. *Petri cap.* v. v. 4.

(2) Ἀλλ' ἐπεστράφητε νῦν ἐπὶ τὸν ποιμένα, καὶ ἐπίσκοπον τῶν ψυχῶν ὑμῶν. *Sed conversi nunc estis ad pastorem, et episcopum animarum vestrarum.* 1. *Petri cap.* ii. *v.* 25.

(3) *Evang. s. Lucae cap.* x. v. 1. *seqq.* Loco septuaginta discipulorum parocos, presbyterosve successisse, theologi plerique putant. Sed de hac re alias.

(4) *Matth. cap.* x. *v.* 1. *seqq. Lucae* vi. v. 13. Apostoli ab iudaeis appellabantur quilibet nuncii. Quare quod iii. *reg. cap.* xvi. *v.* 6. vulgatus habet *durus nuntius*, septuaginta ex hebraeo verterunt, σκληρὸς ἀπόστολος. Erant praeterea iudaeis patriarchae. Ab his quicumque ad varia negotia mitti consueverant, *apostoli* dicebantur. Confer Epiphanium *haeres.* xxx. num. iv. *pag.* 128. *edit. parisiensis Petavii*, et Hieronymum in *epist. ad galatas cap.* i. *tom.* iv. *opp. edit. paris. Martianaei pag.* 224. *Et Cod. Theodosianum l.* xvi. *tit.* viii. *de iudaeis leg.* xiv. *pag.* 517. *edit. paris. an.* 1586. Atque a novis quidem scriptoribus, hoc argumenti genus explicarunt Card. Baronius *ad ann.* 32. *n.* v., Dionysius Petavius *lib.* i. *de eccles. hierarch. cap.* vi. §. ii. *pag.* 683. *tom.* iii. *theologicor. dogm. edit. parisiensis*, quo loco „ Usitatum, inquit, hoc „ erat vocabulum apud iudaeos, qui (*sic*) appella„ bant certis officiis, ac ministeriis destinatos: nem„ pe, qui vel cum mandatis aliquo mitterentur, vel „ ad curationem aliquam, et functionem obeundam. „ Cuiusmodi legatos vel nuncios romanus pontifex „ saepe mittere consuevit. Huiusmodi missorum cre„ bra est in digestis Talmudicis mentio. Post excidium urbis Hierosolymitanae iudaei per orbem „ dispersi, et in lacinias divisi, et ἀποδήμους, „ suos habebant patriarcham. Horum assessores *apo„ stoli* dicebantur „. Rursum idem Petavius in *adnotationib. in Epiph. haeres.* xxx. *pag.* 55. *tom.* ii. *opp. Epiph. edit. eiusd.*, et Enricus Valesius *in not. ad lib.* i. *hist. Euseb. cap.* xiii. *pag.* 38. *etc. seq. edit.* cante-

doctrina mortales instituerent, ecclesias quas fundassent, moderarentur (1), peccata iis qui lapsi fuissent dimitterent, atque in rebus sacris administrandis primas obtinerent (2) partes, in orbem universum misit. Atque hanc quidem tantam potestatis apostolis qui neget, futurum arbitror eorum neminem, qui se christianum

brig., et a protestantibus Samuel Basnagius *in annalibus polit. ecclesiast. ad an.* xxxi. *n.* xxvii. Henricus Hammondus *dissert.* iii. *cap.* i. *pag.* 135. *edit. an.* 1651. ubi „ sic in Codice Theodosiano, *inquit*, tit. *de iudaeis*, apostoli sunt, qui ad exigendum aurum, atque argentum a patriarcha certo tempore diriguntur. De his vero illud unicum notandum, apostolos istos ad haec ipsa non adeo honorifica munera, et tantum ad tempus mittendos, litteris tamen scriptis munitos fuisse, quorum vi quidquid faciunt, id ut vicarii, aut procuratoris, non in sua, sed eorum, qui eos constituerunt, persona, et nomine facturi sunt. Unde illud iudaeorum celebre dictum: *Apostolus cuiusque est ut quisque, qui* respexisse Christus censendus est, *Matth.* x. v. 40. Ὁ δεχόμενος ὑμᾶς ἐμὲ δέχεται, καὶ ὁ ἐμὲ δεχόμενος, δέχεται τὸν ἀποστείλαντά με. (*Qui vos suscipit, me suscipit, et qui suscipit me, suscipit eum, qui misit me*). Sic cum Paulus a synedrio hierosolymitano ad Damascum mittebatur cum ἐπιστολαῖς ἀρχιερέως instructum videmus „. Ac Christus quidem cum missum se a Patre dicat, *apostolum* se dici posse significat. Itaque Iustinus martyr *apol.* i. n. xii. *pag.* 51. *edit. an.* 1747. ita, et Paulus, *in epist. ad hebraeos*, Iesum Christum apostolum vocat, *et* n. lxiii. *pag.* 63. Atque haec de apostolis hoc loco breviter dicta sunto. Nam de praestantia, officiis, muneribus, auctoritateque apostolorum Christi agam post et diligenter, et copiosius.

(1) Nam Christus ita apostolos misit, ut missus ipse a Patre fuerat, *Ioh. cap.* xx. v. 21. Apposite Hammondus *ibid. pag.* 137. „ Pater, *inquit*, iudicium dedit filio. *Ioh.* v. v. 21. Filius iudicium apostolis dedit, *Matth.* xix. v. 28. *Lucae* xxii. v. 30. i. *ad cor.* a. vi. ii. *ad cor.* a. 6. Pater Filio potestatem dedit remittendi in terris peccata. *Matth.* a. v. 6. Filius apostolis potestatem dedit, remittendi itidem in terris peccata. *Ioh.* xx. v. 23. Pater claves Filio dedit. *Matth.* xvi. v. 19. *Isaias* xxii. v. 22. *Apoc.* iii. 7. Filius apostolis claves dedit. *Matt.* xvi. v. 19. Pater Filio dedit sedere in throno eius, itidemque filius apostolis dedit sedere cum eo in throno eius. *Matth.* xix. v. 28. *Luc.* xxii. v. 30. Pater Filium dedit fundamentum, aut lapidem angularem ecclesiae *Matt.* xxi. v. 42. Filius apostolos dedit fundamenta super fundamento. *Ad ephes. cap.* ii. v. 20. .... Pater denique filium ἀπέσταλκε, καὶ ἔπεμψε. *Ioh.* v. v. 24. *et* xvii. v. 18. Filius deinde apostolos ἀπέσταλκε, καὶ ἔπεμψε. *Ioh.* xx. 21.

(2) Id sane ex *clavium* concessione colligitur. Ac primum quidem Petro, ut petrae, in qua fundanda erat ecclesia, datae sunt. *Matth.* xvi. v. 19. Tum apostolis ceteris. *Ioh.* xx. v. 23. Haec autem potestas praecipue Christo competit, quia ab alio pendeat. Itaque *Apocalyp.* iii. v. 7. vocatur ὁ ἅγιος, καὶ ἀληθινός, ὁ ἔχων τὴν κλεῖδα τοῦ Δαβίδ, *sanctus, et verus habens clavem Davidis.* Ei enim *potestas omnis in caelo, et in terra* tributa est. *Matth. cap.* xxviii. v. 16. Nisi autem hanc tantam a Christo accepissent apostoli auctoritatem, ea profecto nunquam usi fuissent. Confer *Act. apost. cap.* v. v. 3. et *cap.* xv. v. 6. *et seqq.*, *cap.* xx. v. 35. *seqq.*, *cap.* xx. v. 28. *seqq.* Sed plenae sunt huiusmodi rerum epistolae Pauli, ut non sit opus omnia ex iis loca, quae ad rem conferunt, describere. Confer quae scripsi supra *pag.* 128. *seq.* *huius vol.* Egregie Hammondus *ibid. dissert.* iv. *c.* xi. *p.* 181. „ Illud ex animo sancti Pauli erga corinthios suos factorum vestigiis satis patescit, ἐγώ, inquit, ἐφύτευσα, *plantavi ego*, i. *ad cor.* iii. 6. etc. οὐ πολλοὺς ἔχετε πατέρας ἐν Χριστῷ, ἐγὼ γὰρ διὰ τοῦ εὐαγγελίου ὑμᾶς ἐγέννησα. *Non multos habetis patres in Christo, ego enim per evangelium, prima inter vos Evangelii praedicatione, vos genui*; *cap.* iv. v. 15. 16. Quam ergo unus plantavit, eos etiam sibi uni procurandos vendicat. Ἐλεύσομαι, inquit, ταχέως πρὸς ὑμᾶς, καὶ γνώσομαι etc. *Veniam cito ad vos inflatos habita facti cognitione iudicaturus* ἐν ῥάβδῳ *in virga, si opus sit*; a. v. a. 3. et ἐγὼ μὲν ὡς ἀπὼν ἐν σώματι, παρὼν δὲ τῷ πνεύματι, ἤδη κέκρικα ὡς παρών, τὸν οὕτω κατεργασάμενον etc. Ego quidem absens corpore, praesens vero spiritu, illum qui hoc taliter commiserit, iudicavi iamiam tamquam praesens παραδοῦναι τὸν τοιοῦτον τῷ σατανᾷ *talem satanae tradere etc. cap.* v. v. 3. 4. In se liquido pluribus opus non erit. Istam scilicet corinthiorum ecclesiam a Paulo plantatam, ab eo non absente iam, mox ad eos profectionem maturante, administratam fuisse.

esse glorietur. Iam vero, exactis apostolis, sublatam eam funditus fuisse, quis credat? Christus enim, qui ecclesiam perpetuo duraturam noverat, numquam commisisset, ut, quae necessaria ad hanc regendam potestas esset, periret. Manarit igitur necesse est in eos, quos auditores apostolorum, et qui deinceps floruerunt scriptores dixerunt, esse principes (1) ecclesiarum, magistros, patres, praesides, episcopos successoresque apostolorum, Christi voluntate constitutos. Episcopos autem eos nominamus, qui primas in ecclesia partes tenent, moderanturque gregem, quem esse eorum fidei, curaeque commissum videmus. Erant autem huiusmodi apostoli, ac divina quidem, hoc est Christi institutione, ut ne adversarii quidem (2) negant. Erant igitur episcopi apostoli. Quamquam apostolorum esset amplior, latiusque patens (3) potestas, quam sit

(1) Vide quae scripsi supra *pag.* 255. *seqq.* et *pag.* 256.

(2) Claudius Salmasius acerrimus catholicae sententiae oppugnator in eo libro, quem *de episcopis, et presbyteris* scripsit *cap.* 1. *pag.* 20. *edit. an.* 1641., apostolos si una constitissent urbe, episcopos dici iure potuisse concedit. Nam is cum negaret episcoporum institutionem iuris esse divini, *episcopos* dictos fuisse eosdem, qui presbyteri munere in una aliqua ecclesia fungerentur, existimavit. Atque Iacobum fratrem Domini, quod Hierosolymis constitisset, interque *presbyteros*, seu ut ille putat, *episcopos* primus esset, fuisse *episcopum episcoporum* contendit. „ Ideo, *inquit*, Iacobus Domini frater, et apostolus, „ quia Hierosolymis non abstitit, nec quoquam extra „ eam urbem pedem movit, *episcopus* a veteribus ap„ pellatus est, et quidem *episcopus episcoporum*, id „ est primus presbyterorum, sive episcoporum, qui „ erant Hierosolymis „. Haec ille. Quae tametsi falsa sunt, cum episcoporum gradus iam inde ab initio discrepans fuerit ab ordine presbyterorum, et iure quidem divino, de quo re deinceps constabit plene ad veritatem; tamen satis evincunt, adversariorum sententia, apostolos eo valuisse auctoritate, quam nos defendimus propriam esse episcoporum. Nam si alicubi constitissent, ipsis ecclesiam, auctoritate sibi divinitus data, regere, primasque inter presbyteros partes obtinere, iusseret. Quamquam est Salmasii inepta de apostolatu sententia, ut qui apostolum non fuisse appellandum eum, qui una in ecclesia mansisset, eamque solam administrasset, existimarit. Sed de hac re alias. Interea confer Dionysium Petavium *lib.* 1. *hierarch. eccles. cap.* VI. *pag.* 682. *seqq. tom.* III. *theologicor. dogm. edit. paris.*

(3) Dionysius Petavius *ibid. cap.* 8. n. VIII. *pag.* 681. „ Duas tantummodo veri, ac primarii apostoli notas „ afferemus. Prima est, ut sive hominum ministe„ rio, sive immediate ab ipso Deo constituti, et or„ dinati munus acceperint evangelii ubique terrarum „ propagandi, quod apud Iohannem Dominus ita „ demonstrat c. 20. v. 21; *Sicut misit me Pater, et ego* „ *mitto vos.* Et apud Marcum *cap.* XVI. v. 15. Euntes „ in mundum universum praedicate evangelium *omni* „ *creaturae.* Tum actor. 1. *Eritis mihi testes in Hie*„ *rusalem et in omni Iudaea, et Samaria, et usque ad ul*„ *timum terrae.* Altera conditio est, ut plenam, ac „ perfectissimam ubique terrarum potestatem habue„ rint ligandi, atque solvendi, ecclesias instituendi, „ episcopos ordinandi, denique ut episcopi totius „ orbis essent. Sed ea tamen conditione, ut infi„ nita illa potestas in ipsis extraordinaria, in Petro „ raro ordinaria, et in eius successores derivanda „ fuerit. Quod recte Bellarminus docuit *lib.* 1. *de ro*„ *mano Pontifice cap.* XI. Et Victor carthaginiensis epi„ scopus parem in omnibus apostolis fuisse pote„ statem indicat in epistola synodica ad Theodorum „ Papam, quae in lateranensi prima synodo lecta „ sub Martino I. *secret.* II. *pag.* 635. *tom.* 4. *con*„ *cilior. ad quem,* inquit, de christiana fide loquens, „ *omnes beatissimi Apostoli pari honoris, et potestatis* „ *consortio praediti, populorum agmina convertentes etc.* „ Nec interim dubitandum est in pari, et amplis„ sima illa potestate SUUM APOSTOLO PETRO CONSTITISSE „ PRIMATUM, ut eum nominat Cyprianus *lib. de unit.* „ *eccl.* Ob quem Princeps apostolorum communi pa„ trum elogio nuncupatur „. Sed de primatu Petri inter apostolos olim nos agemus accurate, et fusius.

auctoritas *simplicium* episcoporum. Episcopatus ergo divina voluntate institutus, neque ab apostolis humana potestate, sed a Christo in ecclesiam introductus est.

Quamobrem cum apostolus Mileti esset, indeque in Palaestinam contendere cogitaret, episcopos, qui Ephesi, proximisque in urbibus erant, ad se vocavit, atque, attendite, inquit, vobis, et universo gregi, in quo vos Spiritus sanctus episcopos (1) posuit, ut ecclesiam Dei regatis. Neque enim positos a Spiritu sancto dixisset, si humana potestate invectum in ecclesiam nosset fuisse episcopatum. Angelos praeterea, quorum fit in apocalypsi mentio, quis neget ita describi a Christo, quasi sua fuerint institutione ecclesiis Asiae rectores dati (2)?

(1) Lucae ex actor. *cap.* xx. *v.* 17. *seqq.* locum explicans Irenaeus in *III. contra haereses libro cap.* XIV. *pag.* 201. *num.* 2. *tom.* 1. *opp. edit. venetae an.* 1734. „ In Mileto, *inquit*, convocatis EPISCOPIS, ET PRESBYTERIS, qui erant ab Hepheso, et a reliquis proximis civitatibus, quoniam ipse festinaret Hierosolymis Pentecostem agere, multa testificans eis, et dicens, quae oportet eis Hierosolymis evenire, adiecit: *Scio quoniam iam non videbitis faciem meam, testificor igitur vobis hac die, quoniam mundus sum a sanguine omnium. Non enim subtraxi, uti non annunciarem vobis omnem sententiam Dei. Attendite igitur et vobis, et omni gregi, in quo vos Spiritus sanctus praeposuit episcopos regere ecclesiam Domini, quam sibi constituit per sanguinem suum* „. Viden, ut Irenaeus episcopos, qui florebant temporibus apostolorum, a presbyteris distinxerit, et non Epheso solum, ubi plures episcopi fortasse erant, sed etiam e proximis civitatibus, antistites ecclesiarum Miletum a Paulo accitos scripserit? Errant igitur presbyteriani, qui episcopos temporibus apostolicis distinctos a presbyteris fuisse negant. Non enim est credibile auditorem Polycarpi Irenaeum (nam Polycarpus Iohannem audierat) ignorasse, quae paullo ante suam aetatem gesta fuerunt, eaque novis Puritanis innotuisse, qui omnem antiquitatem evertere suis inventis conantur.

(2) Apocalyps. *cap.* I. *v.* 20. sic Christus ait. „ Mysterium septem stellarum, quas vidisti in dextera mea, et septem candelabra aurea. Septem stellae angeli septem ecclesiarum sunt, et septem candelabra, quae vidisti, septem ecclesiae sunt „. *Cap.* II. *v.* 1. „ Angelo ephesinae ecclesiae scribe: haec dicit tenens septem stellas in dextera sua, ambulans in medio septem candelabrorum aureorum, scio opera tua, et laborem tuum etc. „. Nos autem angelos, quorum certe institutum probari a Christo *in eodem apocalypseos libro*, constat (cum septem stellis in dextera Christi fixis comparentur) episcopos fuisse, neminem esse arbitramur, qui negare possit. Ac de iis quidem Andreas caesareensis episcopus ἑπτὰ ἐκκλησίας ἰσάριθμοι ἔφοροι ἄγγελοι λέγονται. *Septem ecclesiarum*, inquit, *totidem ephori* (hoc est *inspectores*, seu *episcopi*) *angeli dicuntur*. Haec Hammondus *dissert.* II. *cap.* IV. *pag.* 187. refert. Quamobrem errat vehementer Salmasius, qui Andreae caesareensis sententia, quam esse ad veritatem propensiorem putat, angelorum nomine ecclesias indicari arbitratur. *Dissert. de episc. et presbyteris cap.* IV. *pag.* 183. *seq.* Nam hoc interpretationis genus *in commentariis Andreae in apocalyps.* numquam comparet. Extant autem ii commentarii in extremo *volumine* VIII. *opp. s. Iohannis Chrysost. edit. an.* 1596. *in append. pag.* 1. *seqq.* Rursum pugnat salmasianum cum apocalypsi commentum, quod est ab Aretha caesareensi mutuatus. In eo enim libro Iohannis disertis verbis *angeli ab ecclesiis* distinguuntur. Nisi autem ita se res haberet, quemadmodum scriptum esset, *septem stellae angeli septem ecclesiarum sunt, et septem candelabra, quae vidisti, septem ecclesiae sunt*? Quid? si initio *cap.* II. haec sunt ab Iohanne scripta, τῷ ἀγγέλῳ τῆς ἐφεσίνης ἐκκλησίας γράψον, *angelo ephesinae ecclesiae scribe*? Annon haec satis explicate significant, distingui angelos ab ecclesiis oportere? Recte igitur, sapienterque Salmasium oppugnavit Usserius *ignatianar. epistolar. collect.* III. *cap.* XVIII. *pag.* 247. *tom.* II. *apostolicor. pp. par.* II. *edit. Amstelod. ann.* 1724. Haec cum Reinoldus considerasset, apostolorum aetate presbyteris unum praesedisse, quem Iohannes *angelum*, vulgo autem ceteri *episcopum* appellarent, confessus est. *Collat. cum Harto*, *cap.* VIII. *divis.* III. Thomas Brightmanus *in apocalyps.* I. *a.* 20. cum unum presbyteris omnibus, qui Ephesi agerent, praefectum sol-

Itaque maiores nostri, quibus haec erant satis explorate percepta, et cognita, episcoporum ordinem Iesu Christi sententia, divinaque voluntate introductum fuisse dixerunt. In his autem numerare Clementem (1) romanum, Polycarpum, Ignatiumque apo-

let (erat enim is de secta presbyterianorum), ne angelorum nomine episcopos indicatos ab Iohanne fuisse fateri cogeretur; angelos quidem ecclesiarum plures fuisse dixit (etsi septem eorum numerati ab Iohanne sint) adeoque cum apostolus ad angelum ephesinum scribere iubetur, *angeli nomine collegium pastorum* significari defendit. Quod interpretationis genus ne Bezae quidem probatum fuit, et qui in *caput* II. *apoc.* v. 1. iussum fuisse Iohannem affirmet, scribere τῷ ἀγγέλῳ, hoc est προεςῶτι. Additque: „ quem nimirum oportuit in primisque de his rebus „ admoneri, ac per eum ceteros collegas, *quorum* „ *nempe erat praeses*, totamque adeo ecclesiam „. Sed de presbyteris, episcopisque erit paullo post disserendum. Interea confer, si licet, Usserium hominem de secta anglorum episcopalium, *opusc. de episcoporum et metropolitanorum origine p.* 4. *seqq. edit. londin. an.* 1687. Redeo ad angelos. Zegerus *annot. in apocalyps. cap.* I. v. 20. „ Angeli nomine, *inquit*, „ hic, et in sequentibus pastores, et praesules designati sunt, iuxta illud, quod per Malachiam scriptum est *cap.* II. *v.* 7., *labia sacerdotis custodiunt scientiam . . . quia angelus Domini exercituum est. Tom.* IX. *critic. sacr. pag.* 342. Eadem fere habet Grotius in *cap. et vers. cit. tom. eod. pag.* 352. Neque discrepat Christophorus Cellarius in ea dissertatione, quam de septem angelis in apocalypsi memoratis edidit. Atque Ignatius quidem martyr *inscript. epist. ad Polycarpum pag.* 29. *tom.* II. *apostolicor. pp. edit. an.* 1724. *p.* I. „ Polycarpo, *inquit*, episcopo ecclesiae smyrnaeorum μᾶλλον δὲ ἐπισκοπημένῳ ὑπὸ θεοῦ πατρὸς, καὶ κυρίου Ἰησοῦ Χριςοῦ, potius autem „ *inspecto*, vel *visitato* a *Deo patre*, et *domino Iesu* „ *Christo*. „ Ad haec Pearsonus *par.* II. *cap.* XI. *defens. epist. Ignat. pag.* 410. *tom.* II. *pp. apostolicor.* „ Innuere, *inquit*, videtur locum apocalypseos, qua „ scribitur ad angelum smyrnaeorum ecclesiae: *Novi* „ *opera tua*. Quae si observatio recte sit, non dubitandum erit, quin illi septem angeli ecclesiarum totidem fuerint proprie dicti episcopi „. Haec ille: quae satis ne bene constituta sint, ipse viderit. Thomas Bruno *in iudicio de canonibus, et constitutionibus apostolicis* §. XXI. *tom.* II. *pp. apostolicor. pag.* 136. *seq. edit. an.* 1724. *p.* II., angelos fuisse dictos arbitratur *apostolorum apostolos*, hoc est presbyteros primi ordinis ab apostolis missos ad annunciandum populo verbum vitae, atque ad constituendas ecclesias, et gubernandas eas, quas constituissent. Quare Crescentem missum a Paulo in Galatiam ἄγγελον Γαλατίας *Galatiae angelum* fuisse. Ubi autem onus illud ἀγγέλων, hoc est eorum, qui missi ad promulgandum evangelium fuerant, ob iam institutas ecclesias, cessavit, pastoresque sunt constituti, qui in urbibus considerent, quod quidem, sua opinione, temporibus Traiani contigit; tunc item appellationem cessasse τῶν ἀγγέλων, coepisseque pastores episcopos dici censet. Atque hoc sensu *Gordiani martyris* inscriptionem, quam descripsimus *tom.* I. *huius operis pag.* 459. explicandum putat, propterea quod ille nuncius Galliae appelletur. Quae sane omnes intelligant, quam sint inaniter disputata. Missum enim ab Iohanne quemquam, qui smyrnensem, ephesiamque fundaret ecclesias, nullum esse opinor, qui in animum inducere, ut credat, possit. Nam ecclesias Asiae constitutas a Paulo, et Iohanne fuisse cum e scripturis colligatur, tum etiam ex traditione maiorum. Confer *acta apost. cap.* XVIII. *et seq.*, *epist. ad ephesios*. S. Irenaeus *lib.* III. *cap.* III. pag. 177. ἀλλὰ καὶ ἡ ἐν Ἐφέσῳ ἐκκλησία ὑπὸ Παύλου μὲν τεθεμελιωμένη. „ Sed et quae Ephesi ecclesia est a Paulo quidem fundata „. Sed enim paullo post ostendam, qui fuerint episcopi ab apostolis in ecclesiis primum constituti. Interea hoc tenebo: angelum ecclesiae Ephesi non talem fuisse, qualem Bruno describit.

(1) Confer supra Clementis locum *pag.* 19. *not.* 2. *huius vol.* Animadvertendum autem est, quod ibidem statuit Clemens παραγγελίας λαβόντας *accipientes mandatum* apostolos . . . *praedicasse per regiones, et urbes, et primitias spiritu cum probassent, et constituisse episcopos et diaconos*. Nam haec plane efficiunt, mandato Christi fuisse episcoporum ordinem ab apostolis propagatum. Ignatii quoque testimonia vide supra *pag.* 19. *not.* 2. *et pag.* 20. Episcopos enim in regionibus constitutos esse in *Iesu Christi sententia* scribit. Etsi vero nihil eiusmodi colligi ex epistola Polycarpi ad philippenses possit, quod ad eius institutum minime pertinerat de episcopis, qui sunt presbyteris superiores, agere tamen Irenaeum in III. *contra haereses lib. cap.* III. *pag.* 176. *edit. venetae an.* 1734. ab apostolis eum fuisse constitutum smyrnaeorum *episcopum* scribit. Ac persuaderi quidem mihi a nemine poterit, quidquam in hoc genere fuisse ab apostolis gestum, statutumque, quod non accepissent a servatore generis humani, et magistro Iesu. Sunt autem Irenaei verba huiusmodi. „ Polycarpus autem non „ solum ab apostolis edoctus, et conversatus cum mul-

stolorum auditores, tum Iustinum martyrem, quem paullo post floruisse constat; inde Irenaeum Polycarpi discipulum (1), et imitatorem licet.

Neque vero Irenaeus solum, et Iustinus, sed etiam Dionysius corinthiorum (2) episcopus, Hegesippus (3), Polycrates ephesius (4), aliique secundi saeculi scriptores ita esse episcopos distinguendos a presbyteris statuerunt, ut eius distinctionis originem neque recentem, neque humanam esse affirmarint. Sed horum ego testimonia describam, cum de episcoporum supra presbyteros, iam usque ex apostolorum temporibus, auctoritate copiose agam. Accedit Tertulliani, qui extremo saeculo secundo, atque ineunte tertio in Africa vixit, consensio. Is enim non solum episcopum presbytero antecellere (5), auctoritateque praes-

„ tis ex eis, qui Dominum nostrum viderant, sed „ etiam ὑπὸ ἀποστόλων κατασταθεὶς εἰς τὴν „ Ἀσίαν ἐν τῇ ἐν Σμύρνῃ ἐκκλησίᾳ ἐπίσκοπος, „ ὃν καὶ ἡμεῖς ἑωράκαμεν ἐν τῇ πρώτῃ ἡμῶν „ ἡλικίᾳ, *ab apostolis constitutus in Asia, in ea, quae* „ *Smyrnis est, ecclesia episcopus, quem et nos vidimus* „ *in prima nostra aetate etc.* „ Confer eiusdem s. Irenaei locum ex *epist. ad Florinum*, quem descripsit Eusebius *lib.* v. *hist. cap.* xx. *pag.* 238. *seq. edit. cantabr.*

(1) Eius, qui conventibus christianorum praeerat, meminit Iustinus martyr *apolog.* 1. *n.* LXVII. *pag.* 86. Ὁ προεστὼς, inquit, διὰ λόγου τὴν νουθεσίαν, καὶ πρόκλησιν τῆς τῶν καλῶν τούτων μιμήσεως ποιεῖται .... καὶ ὁ προεστὼς εὐχὰς ἀναπέμπει .... καὶ τὸ συλλεγόμενον παρὰ τῷ προεστῶτι ἀποτίθεται. „ *Qui praeest* admonitionem „ verbis, et adhortationem ad res tam praeclaras „ imitandas suscipit .... *Qui praeest* preces ... emittit .... Quod colligitur apud eum, *qui praeest*, deponitur „. Atque hunc, *qui praeest*, cuiusque Iustinus mentionem facit, episcopum fuisse arbitror. Nam si presbyteros indicare martyr voluisset, non unum, sed plures, qui praeessent, memorasset; *edit. opp. venetae an.* 1747. Irenaeus praeterea Polycarpi auditor, successores esse apostolorum episcopos contendit. Apostolos autem iure divino constitutos inspectores, gubernatoresque ecclesiarum, paullo ante vidimus. Quare consequens erit, hoc idem esse de episcopis concedendum. Sic autem habet Irenaeus *l.* IV. *c.* XVII. *pag.* 262. *eiusd. edit.* „ Quapropter eis, „ qui in ecclesia sunt, presbyteris (*presbyterorum vero* „ *nomine episcopos significat, ut ex iis, quae subdit, intel-* „ *ligitur*) obaudire oportet, his qui successionem „ habent ab apostolis, sicut ostendimus, qui cum „ episcopatus successione charisma veritatis certum „ secundum placitum patris acceperunt „. Rursus idem est testis Irenaeus, episcopos iam usque ab aetate apostolorum, a presbyteris fuisse distinctos. *Lib. enim* III. *cap.* XIV. *pag.* 201. *edit. eiusd.* „ *In Mileto,* „ *inquit, convocatis episcopis, et presbyteris*, qui erant „ ab Epheso, et a reliquis proximis civitatibus, quoniam ipse festinaret Hierosolymis Pentecosten agere, multa testificans eis, et dicens, quae oporteat „ eis Hierosolymis evenire, adiecit: *Scio quoniam iam* „ *non videbitis faciem meam .... Attendite igitur et* „ *vobis, et omni gregi, in quo vos Spiritus sanctus prae-* „ *posuit episcopos regere ecclesiam Domini* „. Hinc adnotator in novam *Irenaei edit. eiusd. pag. ead. notat.* 1. „ Sic graecam vocem, *inquit*, πρεσβυτέρους *act.* „ xx. 17., quam reddidit vulgatus (*bibliorum*) interpres, *maiores natu*, recte interpretatur Irenaeus. „ Episcopos igitur a presbyteris distinguit, nec eum „ esse existimat huius sacrae scripturae loci sensum, „ *episcoporum*, et *presbyterorum* unum, et eumdem „ extitisse gradum, et ordinem. Nec his contentus „ sanctissimus praesul addit: episcopos illos, et presbyteros non ab Epheso tantum, sed et a reliquis „ proximis civitatibus convocatos fuisse. Quos ergo „ postea compellat episcopos apostolus, non erant „ Ephesini dumtaxat presbyteri, ut scripturae verba „ detorquentes cavillantur Puritani, sed Ephesi, et „ reliquarum proximarum civitatum episcopi „. Sed de his alias.

(2) *Num.* II. *huius* §.

(3) *Ibid.*

(4) *Ibid.*

(5) Confer *lib. de monogamia cap.* XII. *pag.* 533. *edit. venetae an.* 1748., et *lib. de fuga in persecutione*

tare, in eo libro, qui de baptismo inscribitur, statuit, sed etiam antistitum esse proprium affirmavit, leges de ecclesiis recte administrandis (1) scribere, accusavitque haereticos (2) sui temporis, propterea quod humanae eorum ordinationes essent, paterenturque, ut qui hodie episcopus esset, idem cras episcopus esse desineret. Quid? si episcopus successisse apostolis testetur, hosque praesulum ecclesiarum antecessores (3) vocet? Episcopos igitur fuisse apostolos putavit. Non enim antecessores dixisset *episcoporum*, quos episcopos non fuisse existimasset. Quis autem tam est absurdo ingenio, ut humano iure apostolis fuisse censeat, auctore Tertulliano, episcoporum potestatem datam? Nam quidquid fuerunt, id illi quidem fuerunt beneficio Christi. Quare si apostoli, Tertulliano teste, episcopi fuerunt voluntate, institutioneque Christi, fuerit item, eiusdem scriptoris sententia, au-

cap. XI. *pag.* 540. ubi: „ Hoc mentire, inquit, et facere omnem servum Dei oportet, etiam minoris loci, ut maioris fieri possit, si quem gradum ex persecutionis tolerantia ascenderit. Sed quum ipsi auctores, idest ipsi diaconi, presbyteri, et episcopi fugiunt etc. „ *Et lib. de baptismo cap.* XVII. *pag.* 230. „ Dandi quidem habet ius summus sacerdos, qui est episcopus, dehinc presbyteri, et diaconi, non tamen sine episcopi auctoritate „.

(1) *Lib. de ieiuniis cap.* XIII. *pag.* 551. „ Bene autem quod et episcopi universae plebi mandare ieiunia assolent „. *Et lib. de pudicitia cap.* XVIII. *pag.* 570. *seqq.* „ Quod si clementia Dei ignorantibus adhuc, et infidelibus competit, utique et poenitentia ad se clementiam invitat, salva illa poenitentiae specie post fidem, quae aut levioribus delictis veniam ab episcopo consequi poterit, aut maioribus, et irremissibilibus a Deo solo „.

(2) *Lib. de praescriptionibus haeret. cap.* XXXII. *pag.* 213. „ Edant ergo origines ecclesiarum suarum. Evolvant ordinem episcoporum suorum ita per successionem ab initio decurrentem, ut primus ille episcopus aliquem ex apostolis, vel apostolicis viris, qui tamen cum apostolis perseveraverit, habuerit auctorem, et antecessorem. Hoc enim modo ecclesiae apostolicae census suos deferunt, sicut smyrnaeorum ecclesia Polycarpum ab Iohanne conlocatum refert; sicut romanorum Clementem a Petro ordinatum ibidem. Perinde utique, et ceterae exhibent, quod ab apostolis in episcopatum constitutos apostolici seminis traduces habeant „. *Et cap.* XLI. *pag.* 217. „ Non omittam ipsius etiam conversationis haereticorum descriptionem, quam futilis, quam terrena, quam humana sit. Sine gravitate, sine auctoritate, sine disciplina, ut fidei suae congruens. In primis quis cathecumenos, quis fidelis, incertum est. Pariter adeunt, pariter orant; etiam ethnici si supervenerint, sanctum canibus, et porcis margaritas, licet non veras, iactabunt... Ordinationes eorum temerariae, leves, inconstantes. Nunc neophytos conlocant, nunc saeculo obstrictos, nunc apostatas nostros, ut gloria eos obligent, quia veritate non possunt. Nusquam facilius proficitur, quam in castris rebellium, ubi ipsum esse illic, promereri est. Itaque alius hodie episcopus, cras alius; hodie diaconus, qui cras lector. Hodie presbyter, qui cras laicus. Nam et laicis sacerdotalia munera iniungunt etc. „

(3) Vide *not. super.* Idem Tertullianus *lib.* IV. *adversus Marcionem cap.* V. *pag.* 415. „ In summa si constat, id verius, quod prius, id prius, quod et ab initio, quod ab apostolis, pariter utique constabit, id esse ab apostolis traditum, quod apud ecclesias apostolorum fuerit sacrosanctum. Videamus quod lac a Paulo corinthii hauserint; ad quam regulam galatae sint recorrecti; quid legant philippenses, thessalonicenses, ephesii; quid etiam romani de proximo sonent, quibus evangelium et Petrus, et Paulus sanguine quoque suo signatum reliquerunt. Habemus et Iohannis alumnas ecclesias. Nam etsi apocalypsim eius Marcion respuit, ordo tamen episcoporum ad originem recensus, in Iohannem stabit auctorem „.

ctoritate Christi institutus episcopatus necesse est. Non ergo est humana, Tertulliano praedicatore, ac teste, institutio episcopatus.

Sunt etiam praeclara in hoc genere Clementis alexandrini testimonia (1), qui aequalis fere temporum illorum fuit. Apostolorum enim numero adscribit eos, qui presbyteri sunt constituti, nomineque presbyteri indicat non secundi modo, sed etiam primi ordinis sacerdotes. Assentitur porro Origenes (2) in

(1) Clemens Alexandrinus *lib.* VI. *Stromatum pag.* 667. *edit. an.* 1641. „ Licet igitur etiam nunc in dominicis mandatis exercitos, quique ex cognitione secundum evangelium vixerunt, electa apostolorum numero adscribere. Hic revera ecclesiae presbyter est, verusque divinae voluntatis diaconus, si quae Domini sunt, faciat, et doceat, non ab hominibus ordinatus: nec quia presbyter iustus reputatus, sed quia iustus est, in presbyterio recensitus, licet hic in terra primo consessu honoratus non sit „. *Primum consessum* episcopatum vocat. Rursum VII. *libro ad pag.* 700. „ Eam, quae meliores facit, in ecclesia imaginem servant presbyteri, ministratoriam diaconi. Ambobus his ministris Deo, secundum terrenarum rerum dispensationem serviunt, tum angeli, tum ipse, qui cognitione praeditus est „. Et *l.* VI. *p.* 667. „ Quoniam et hic in ecclesia progressiones episcoporum, presbyterorum, et diaconorum imitationes sunt gloriae angelicae, et illius dispensationis etc. „. Viden, ut tres recenseat ordines. Argumento est igitur, superioribus locis nomine presbyterorum indicatos fuisse a Clemente episcopos, secundique ordinis sacerdotes.

(2) Origines *lib.* III. *contra Celsum num.* XLVIII. *tom.* I. *opp. edit. paris. monachor. s. Mauri.* „ Paulus describens quibus dotibus ornatum esse oporteat, quem vocat episcopum, iubet eum esse doctorem: ait enim oportere, ut potens sit eos, qui contradicunt, arguere, et sua sapientia os obstruere vaniloquis, et seductoribus. Et quemadmodum unius uxoris virum, qui secundas nuptias contraxit, irreprehensibilis eo, qui reprehendi potest, sobrius immoderato, pudicus impudico, ornatus eo, qui textilium immodestus est, magis dignus *episcopi* munere ab ipso iudicatur: ita vult eum, qui episcopus eligendus est, huiusmodi esse, qui docere, et contradicentes arguere possit „. *Et lib.* VIII. *n.* LXXV. „ Sed nos qui scimus in singulis civitatibus, aliam esse patriam a verbo Dei constitutam, eos ut ecclesias regant, hortamur, qui potentes sermone, et quorum mores sani sunt.... Itaque qui nobis sapienter praesunt, id illi coacti faciunt, coacti inquam a magno illo rege, quem Dei filium, Deumque verbum esse persuasum nobis est. Quod si qui in ecclesia praesunt, hoc est ecclesiae vocati antistites, illi, quae secundum Deum est, patriae recta praesunt, ut ex praescriptis a Deo legibus praesunt, propterea illi nullo modo ab humanis contaminentur legibus „. Idem homilia XIII. *in Lucam pag.* 531. *t.* III. *edit. an.* 1743. „ Si audacter expedit loqui scripturarum sensum sequenti, per singulas ecclesias bini sunt episcopi, alius visibilis, alius invisibilis, ille visui carnis, hic sensui patens .... si autem angelis sollicitudo est, quomodo ecclesiae gubernentur? Quid necesse est hominibus dicere quantum metum habeant, ut possint cum angelis laborantibus laborantes salutem consequi? Ego puto inveniri simul posse et angelum, et hominem bonum ecclesiae episcopos, et quodammodo unius operis esse participes. Quod cum ita sit, petamus omnipotentem Deum, ut angeli, et homines ecclesiarum episcopi adiumento sint nobis, et sciamus, quoniam utrique pro nobis a Domino iudicentur „. Homilia XVII. *pag.* 557. „ Neque episcopus, neque presbyter, neque diaconus, nec vidua possunt esse digami „. *Tom.* XII. *in Matth. pag.* 286. *edit. an.* 1743. „ Quoniam autem ii, qui episcoporum locum sibi vindicant, utuntur et dicto, sicut Petrus, et claves regni caelorum a servatore acceperunt, docentque ea, quae ab illis ligata fuerint, hoc est condemnata, eadem et in caelis ligata: rursus ea, quae soluta fuerint ab ipsis, eadem et in caelis esse soluta; dicendum est illos recte loqui, si pariter et facta habuerint, ob quae dictum est illi, qui erat Petrus, *tu es Petrus*; sique tales fuerint, ut a Christo super eos aedificetur ecclesia „. *Et tom.* XVI. *pag.* 394. „ *Principes gentium dominantur eorum, non ita erit inter vos* .... episcopi autem quidam crudeliter comminantur aliquando quidem occasione peccati, aliquando autem contemnunt pauperum curam, cum sit scriptum, *quantum magnus es, tantum humilia te, et invenies gratiam coram Domino.* Principes ergo gentium dominentur eorum: principes autem ecclesiae serviant subditis. Sed et maiores gentium potestatem exerceant fidelium, audiant autem eum, qui dicit: discite a me, quia mitis sum, et humilis corde. Non ista dicimus, ut inclinemus ecclesiasticum principatum. Est enim interdum, quando secundum vocem apostolicam, peccantes coram omnibus arguant, ut et ceteri

iis libris, quos edidit contra Celsum epicureum. Nam episcoporum originem repetit iam inde ab aetate apostolorum. Quin etiam in commentariis, quos in libros novi Testamenti scripsit, duos esse in quaque ecclesia episcopos, quorum alter sub aspectum cadat, alter non cadat; inque episcopos clavium, quam Christus apostolis dederat, arguendorumque sceleratorum virorum, ac Satanae, si opus est, tradendorum potestatem manasse defendit. Quae res plane efficit, successisse episcopos in apostolorum locum, apostolosque ipsos valuisse potestate *episcopali*, tametsi ea, qua nunc episcopi gaudent, et maiore, et ampliore. Eodem fere spectant cleri (1) romani litterae, quas ad Cyprianum episcopum carthaginiensem medio fere saeculo tertio dedit. Non discrepat Cornelius (2) pontifex epistolis duabus, qua-

„ metum habeant. Est aliquando, ut utens potestate sua tradat peccantem Satanae in interitum carnis, ut spiritus salvetur in die Domini: tamen hoc raro fieri debet. „

(1) Clerus romanus *epist.* xxx. inter *cyprianicas* *pag.* 58. *edit. oxon.* „ Quamquam nobis differendae „ huius rei necessitas maior incumbat, quibus post „ excessum nobilissimae memoriae viri Fabiani, non„ dum est episcopus propter rerum, et temporum „ difficultates constitutus, qui omnia ista moderetur, „ et eorum, qui lapsi sunt, possit cum auctoritate, „ et consilio habere rationem. Quamquam nobis in „ tam ingenti negotio placeat, quod et tu ipse tra„ ctasti prius, ecclesiae pacem sustinendam, deinde „ sic collatione consiliorum cum episcopis, presbyte„ ris, diaconis, confessoribus pariter, ac stantibus „ laicis facta, lapsorum tractare rationem . . . . Cu„ ius temperamenti moderamen nos hic tenere quae„ rentes diu, et quidem multi, et quidem cum qui„ busdam episcopis vicinis nobis, et appropinquan„ tibus, et quos ex aliis provinciis longe positis per„ secutionis istius ardor eiecerat, ante constitutionem „ *episcopi* nihil innovandum putavimus, sed lapsorum „ curam mediocriter temperandam esse credimus, ut „ interim dum episcopus dari a Deo nobis sustinetur, „ in suspenso eorum, qui moras possunt dilationis „ sustinere, causa teneatur „. Ab uno igitur episcopo regendam esse ecclesiam defendebant, neque tum primum eam rationem, aut aliquanto ante coepisse arbitrabantur. Quare ita erant instituti, ut ab apostolo Petro repetendam putarent, quem episcopum Romae fuisse, eiusque successores esse romanos pontifices norant. Nam si Cyprianus cum ad romanos, aut de romanis scriberet, haec disertis verbis affirmabat, cur non item affirmassent romani presbyteri, atque diaconi, quibus mos ecclesiae decora perspecta, atque explorata erant? Sed de Cypriano paullo post. Interea haec satis sint, ab clero romano anno circiter 250. scripta ad Cyprianum.

(2) S. Cornelius epist. vi. ad s. Cyprianum *pag.* 135. *tom.* 1. *epistolarum romanor. pontif.* n. 2. *edit. Coustantii*, quae epistola est xlix. *inter cyprianicas edit. oxon.* et xlvi. *edit. Pamelii*, „ In presbyterium, *inquit*, ve„ nerunt Maximus, Urbanus, Sidonius, et plerique „ fratres, qui eis se adiunxerant, summis precibus de„ siderantes, ut ea, quae fuerant gesta, in oblivionem „ cederent . . . . et ut ipsorum propria verba desi„ gnem, nos, inquiunt, *Cornelium episcopum sanctis„ simae catholicae ecclesiae electum a Deo omnipotente, et „ Christo domino nostro scimus, nos errorem nostrum con„ fitemur, nos imposturam passi sumus, circumventi sumus „ perfidia, et loquacitate captiosa . . . . Nec enim igno„ ramus, unum Deum esse, unum Christum esse dominum, „ quem confessi sumus, unum Spiritum sanctum*, unum „ episcopum in catholica ecclesia esse debere „. *Et epistola ad Fabium antiochenum, quae est* ix. *inter Cornelii in edit. tom.* 1. *epistolar. roman. pontif. Coustant.* n. 2. *pag.* 147., quaeque refertur ab Eusebio *lib.* vi. *hist. cap.* xliii. *pag.* 271. *edit. taurinensis an.* 1746. „ Ne„ que ille, *inquit*, (Novatianus) . . . cum episcopa„ tum sibi *desuper* ἄνωθεν minime concessum, prae„ ter fas sibi arrogare, atque subripere conaretur, „ duos sibi socios deploratae salutis delegit, quos in „ exiguam, atque vilissimam Italiae partem destina„ ret, ut inde accitos episcopos tres, homines plane „ rudes, ac simplices, fraudulenta quadam molitione „ deciperet . . . . Qui cum advenissent . . . . inclusos „ hora decima temulentos, et crapula oppressos ima„ ginaria quadam, et inani manuum impositione „ episcopatum sibi tradere per vim cogit . . . . Illa er-

rum alteram saeculo eodem ad Cyprianum scripsit, alteram ad Fabium episcopum antiochenorum. Unum enim in ecclesia quaque catholica episcopum esse oportere testatur. At si institutione humana episcopi superiores presbyteris essent, non tanta fuisset necessitas, ut unus ecclesiam episcopus moderaretur. Cyprianus autem episcopus (1) carthaginiensis, et martyr nonne episcopos romanos Petri esse sucessores, episcopatumque non hominum voluntate, sed divino nutu, institutoque invectum

„ go . . . . . ignorabat *unum episcopum esse oportere* „ ἕνα ἐπίσκοπον δεῖν εἶναι ἐν καθολικῇ ἐκκλησίᾳ „? Scilicet a Deo constitutos esse episcopos, impositioneque manuum eis regendae ecclesiae auctoritatem dari, unamque esse oportere in quaque ecclesia Cornelius an. 251. scribens testatur. Id vero numquam dixisset, si iure humano, post aetatem apostolorum, invectam esse episcoporum a presbyteris distinctionem putasset.

(1) S. Cyprianus *epist.* XXXIII. *ad lapsos pag.* 66. *edit. oxon.* „ Dominus noster, *inquit*, cuius praecepta metuere, et observare debemus, episcopi honorem, et ecclesiae suae rationem disponens in evangelio loquitur, et dicit Petro: *Ego tibi dico, quia tu es Petrus, et super istam petram aedificabo ecclesiam meam, et tibi dabo claves regni caelorum, et quae ligaveris super terram, erunt ligata et in caelis, et quaecumque solveris super terram, erunt soluta et in caelis*: inde per temporum, et successionum vices episcoporum ordinatio, et ecclesiae ratio decurrit, ut ecclesia super episcopos constituatur, et omnis actus ecclesiae per eosdem praepositos gubernetur. Cum hoc itaque DIVINA LEGE FUNDATUM SIT, miror quosdam audaci temeritate sic mihi scribere voluisse; quando ecclesia in episcopo, et clero, et in omnibus stantibus sit constituta „. Quid clarius? *Epist.* LV. *al.* LII. *edit. oxon.*, et inter *epist. cornel. tom.* I. *collect. epist. roman. pontif. epist.* X. *pag.* 163. „ Venio iam nunc, frater carissime, ad personam Cornelii collegae nostri: ut Cornelium nobiscum verius noveris, non de malignorum, et detrahentium mendacio, sed de Dei iudicio, qui episcopum fecit . . . . . Tum deinde episcopatum ipsum nec postulavit, nec voluit, nec, ut ceteri, quos arrogantiae, et superbiae suae tumor inflat, invasit: sed quietus alias, et modestus . . . . vim passus est, ut episcopatum coactus exciperet . . . . Factus est autem Cornelius episcopus de Dei, et Christi eius iudicio, de clericorum pene omnium testimonio . . . . cum nemo ante se factus esset, cum Fabiani locus, ID EST CUM LOCUS PETRI, et gradus cathedrae sacerdotalis vacaret . . . . Tum deinde post episcopatum non exambitum, nec extortum, sed de DEI, QUI SACERDOTES FACIT, voluntate susceptum, quanta in ipso suscepto episcopatu sua virtus, quantum robur animi, qualis firmitas fidei . . . . sedisse intrepidum Romae in sacerdotali cathedra eo tempore, cum tyrannus infestus sacerdotibus Dei fanda, atque infanda comminaretur, cum multo patientius, et tolerabilius audiret, levari adversum se aemulum principem, quam constitui Romae Dei sacerdotem „. *Sacerdotis* nomine hoc loco indicat primi ordinis *sacerdotem*, hoc est episcopum, ut ex serie orationis plane constat. Sacerdotes vero etiam primi ordinis a Deo fieri contendit. Novit ergo divinam institutionem. Scripsit autem haec Cyprianus *an.* 252. Rursum *epist.* XLV. *al.* XLII. *ad Cornelium pag.* 86. *edit. oxon. et* II. *inter cornelianas in collect. epistolar. romanor. pontific. tom.* I. *edit. Coustantii*: „ Sed quoniam, *inquit*, diversae partis obstinata, et inflexibilis pertinacia non tantum radicis, et matris sinum, atque complexum recusavit, sed etiam gliscente, et in peius recrudescente discordia episcopum sibi constituit, et contra sacramentum semel traditum DIVINAE DISPOSITIONIS, et catholicae unitatis, adulterum, et contrarium caput extra ecclesiam fecit; acceptis litteris tam tuis, quam collegarum nostrorum, item adventantibus bonis viris, et nobis carissimis collegis nostris Pompeio, et Stephano, a quibus haec omnia nobis cum laetitia communi asseverata sunt, et probata, secundum quod divinae traditionis, et ecclesiasticae institutionis sanctitas pariter, ac veritas exigebat, litteras nostras ad te direximus „. *Et ep.* XLVIII. *al.* XLV. *pag.* 91. *edit. oxon.*, et *tom.* I. *collect. epistolar. romanor. pontific. pag.* 132. *edit. Coustantii*, ad Cornelium scribens: „ Dominus, qui sacerdotes sibi in ecclesia sua eligere, et constituere dignatur, electos quoque, et constitutos sua voluntate, atque opitulatione tuetur „. *Epist.* LIX. *al.* LV. *pag.* 129. „ Christus sacerdotes constituit „. Loquitur autem de episcopis. Confer *epist.* LXVIII. *al.* LXVII. *pag.* 177. *ad Stephanum papam*. Sed de Cypriani testimoniis reliquis erit num. *seqq.* opportunior disserendi locus.

in ecclesiam fuisse affirmavit? Accedit Firmilianus (1) episcopus caesareensis in Cappadocia, et aequalis temporum illorum. Nam in litteris, quas ad Cyprianum, de tingendis rursum haereticis, qui ad catholicam ecclesiam venissent, dedit, *ordinatione vicaria* apostolis episcopos successisse confirmat.

Iam de patribus, qui quarto, sequentibusque saeculis floruerunt, ut de Iulio, de Liberio, ceterisque romanis pontificibus, de Athanasio (2) deque Cyrillo alexandrinis, de Epiphanio salaminio, de Hilario pictaviensi, de Ambrosio mediolanensi, de Augustino hipponensi, uno verbo de omnibus episcopis; nemini dubium esse potest, quin divina sententia fuisse praesules ec-

(1) Firmilianus epistola, quae est inter *cyprianicas in oxoniensi editione* LXXV. *pag.* 225., in pameliana itemque LXXV., sic habet. „ Potestas peccatorum remittendorum apostolis data est, et ecclesiis, quas illi a Christo missi constituerunt, et episcopis, qui eis ORDINATIONE VICARIA SUCCESSERUNT. Hostes autem unius catholicae ecclesiae, in qua nos sumus, et adversarii nostri, qui apostolis successimus, sacerdotia sibi illicita contra nos vindicantes, et altaria profana ponentes, quid aliud sunt, quam Core, Datan, et Abyron „? Stephanus P. M. et martyr, ut est apud Firmilianum *ibid. pag.* 225. „ De episcopatus sui loco gloriabatur, et se successionem Petri tenere contendebat, super quem fundamenta ecclesiae collata sunt „.

(2) S. Athanasius *apol. II. pag.* 134 *t.* I. *edit. paris. Montfauconi*, synodi alexandrinae sententiam adversus Ischyram refert, et probat, qui Ischyras, quod ab Colutho, qui episcopus non erat, ordinatus presbyter esset, repulsus ab synodo est, propterea quod, qui non erat episcopus, presbyteros creare non posset. Qua ex re intelligitur, quae fuerit aegyptiorum patrum de episcopatu sententia. Iure enim divino constitutos episcopos cognorant, quibus solis ordinandi potestas tributa esset. Alioqui, quemadmodum ordinati sacerdotes a Meletio episcopo schismatico pro sacerdotibus habiti sunt, ita habitus Ischyras ordinatus ab Colutho pro presbytero fuisset, si sola ecclesiastica institutione ius ordinandi episcopis conveniret. Sed cum conniventiae, aequitatisque locum dari in Ischyrae caso nullum puterint patres, fit ita, ut non humana, sed divina institutione datam episcopis, ademptamque presbyteris ordinandi potestatem fuisse crederent. Sunt autem patrum in *synodica* epistola verba huiusmodi: „ Πόθεν οὖν πρεσβύτερος Ἰσχύρας; τίνος καταστήσαντος; ἆρα Κολλούθου; τοῦτο γὰρ λοιπόν. Ἀλλ' ὅτι Κόλλουθος πρεσβύτερος ὢν ἐτελεύτησε. *Unde igitur presbyter Ischyras? a quo ordinatus? utrum a Collutho? Hoc enim restat. Atqui Colluthus presbyter cum esset periit:* Καὶ πᾶσα χεὶρ αὐτοῦ γέγονεν ἄκυρος, καὶ πάντες οἱ παρ' αὐτοῦ κατασταθέντες ἐν τῷ σχίσματι, λαϊκοὶ γεγόνασι, καὶ οὕτω συνάγονται, δῆλον, καὶ οὐδενὶ ἀμφίβολον „ *et omnis ab illo facta manuum impositio facta est irrita: et omnes, qui per ipsum in schismate ordinati sunt, laici facti sunt, et sic congregantur. Manifestum hoc est, et nemini est dubium* „. Eadem fere scribunt clerici Mareotidi *in relat. ad Curiosum, et Philagrium praefectum Aegypti apud Athanas. ibid. num.* 75. *pag.* 198. Ἰσχύρα... λεγόντος ἑαυτὸν εἶναι πρεσβύτερον, ὃς οὐκ ἔστι πρεσβύτερος· ὑπὸ γὰρ Κολλούθου πρεσβυτέρου φαντασθέντος ἐπισκοπὴν, καὶ ὕστερον ὑπὸ κοινῆς συνόδου Ὁσίου, καὶ τῶν σὺν αὐτῷ ἐπισκόπων κελευσθέντος πρεσβυτέρου εἶναι, καθ' ὃ καὶ πρότερον ἦν, κατεστάθη, καὶ κατὰ ἀκολουθίαν πάντες οἱ ὑπὸ Κολλούθου κατασταθέντες, ἀνέδραμον εἰς τὸν αὐτὸν τόπον, εἰς ὃν καὶ πρότερον ἦσαν, ὡς καὶ αὐτὸς Ἰσχύρας λαϊκὸς ὤφθη. „ *Ischyra dicente seipsum presbyterum, qui non est presbyter. A Collutho enim presbytero (qui episcopatum sibi imaginarium vindicaret, et qui demum a generali synodo Osii, et eorum, qui cum eo erant, episcoporum iussus erat pro presbytero esse, ut erat prius) ordinatus est, et consequenter omnes, qui a Collutho ordinati fuerant, in eumdem locum redierant, in quo et prius erant, quemadmodum et Ischyras ipse laicus apparuit* „. Clariora haec sunt, quam ut obduci tenebris a quoquam posse videantur. Multa etiam sunt in historia, librisque ceteris Eusebii, multa in Optati milevitani, multa in Cyrilli hierosolymitani, aliorumque patrum operibus, quae paullo post proferentur.

clesiae institutos, successisseque apostolis arbitrarentur. Nam qui Hieronymi, Ambrosiastri, et longe recentioris Eutychii alexandrini testimoniis abutuntur, ii quidem magno in errore versantur. Longe enim discrepans eorum scriptorum, in primisque Hieronymi sententia fuit, quam ut contorqueri in alium sensum a puritanorum, lutheranorumque factione possit. Ac miror (1) equidem ita esse aliquos animis comparatos, ut quoniam aut Calvini, aut Lutheri partibus studerent, nihil actum a Petavio, a Natali Alexandro, ab aliisque scriptoribus orthodoxis, nihil ab Hammondo, Hallo (2), Pridaeo, Pearsonio, Beveregio, ceterisque episcopalibus anglis adversus Salmasium, et Blondellum perfectum iactent; cum orthodoxorum, episcopaliumque anglorum in hoc genere libri tanta vi orationis, tantaque gravitate, ac veritate perscripti sint, ut nihil supra, ad decretum religionis catholicae demonstrandum, desiderari posse videatur. Atque de his quidem, ne quis sine ratione quidquam a nobis probatum putet, agemus mox diligenter, ostendemusque, solutis argumentis adversariorum, iniuria fuisse Hieronymum, ceterosque a Blondello in erroris suspicionem vocatos.

Redeo ad actorum apostolicorum locum, quem paullo ante descripsi. Nam a Spiritu sancto episcopos constitutos, *ibidem*, Paulus confirmat. Iam vero qui constituti a Spiritu (3) sancto, ut regant ecclesiam Dei, fuerunt, hi profecto divina voluntate, divinoque decreto constituti fuerint necesse est. Neque enim intelligo, quibus aliis uti vocibus apostolus potuisset, ut episcopatum iuris esse divini significaret. Nam quae ipse, sociique sanxerant, eorum non Christum, neque Spiritum sanctum, sed apostolos fuisse auctores Paulus aiebat, ne qua in distinguendis praeceptis oriretur confusio. Quamobrem cum de virginibus praeci-

(1) Ioh. Franciscus Buddeus *dissert. historic. theologica de orig. et potest. episcop. pag.* 211. n. xiv. *edit. dissert. theolog. syntagm. Ienae an.* 1715. „ Ut reliqua „ nunc taceam, *inquit*, non minus luculenta etiam „ prolata ab aliis, praesertim a Walone Messalino, „ sub quo nomine Claudium Salmasium latitare con- „ stat, et profecto mirum sit, contrariam sententiam „ de episcoporum prae presbyteris praerogativa tot „ viris ingenio, et doctrina praestantibus se adprobare potuisse „. At mirabile quidem est, quod probare Walonis sententiam Buddeus potuerit, quae Petavii, aliorumque argumentis explosa est.

(2) Iosephus Hallus *episc. part.* I. *cap.* VIII. et Hadrianus Saravias *de divers. ministr. eccl. gradib. l.* I. c. XI. *seq.*

(3) Confer *acta apost. cap.* XX. v. 17. *seqq.*, et Irenaeum *lib.* III. *contra haereses c.* XIII. *pag.* 201. *edit. siued.*

pit, *dico*, inquit (1) *dico autem non nuptis etc.* Contra, ubi praeceptum divinum indicat, *praecipio non ego*, ait, *sed Dominus.*

Rursus episcopatus, quem in administrandis ecclesiae rebus, regendisque non laicis modo, ac diaconis, sed etiam presbyteris consistere dictum est, divino iure est institutus, si gratiam *conferat. Confert* autem *gratiam* (2). Est igitur divino iure institutus episcopatus. Hortatur enim Paulus Timotheum, ut ne gratiam negligat, quam esset impositione manuum presbyterii consequutus. Eam vero consequutus *gratiam* Timotheus fuerat, cum ei impositae manus ad *episcopatum* suscipiendum essent.

Est autem postremo loco animadvertendum, rerum earum, quarum initium in ecclesia post apostolos nullum invenire licet, esse ab apostolis, Christoque ipso primordia repetenda. Episcopatus autem post aetatem apostolorum initium reperire non (3) licet. Sunt igitur primordia episcopatus ab apostolis, Christoque ipso repetenda, a quo auctoritatem apostoli acceperunt. Atque haec satis de episcoporum institutione dicta sunt. Age nunc videamus, quibus momentis rationum argumenta, queis maxime puritani confidunt, eludi, refellique possint.

Refelluntur Salmasii, Buddei, et Walchii argumenta.

Claudius Salmasius vir de puritanorum secta in iis libris, quos de *foenore trapezitico* (4), deque *episcopis*, et *presbyteris* (5) publicavit, etsi pugnantia interdum loquutus est (6),

(1) *Epist. I. ad corinth. cap. VII. v. 8. seqq.*

(2) *I. ad Timoth. cap. IV. v. 14.* „ Noli negligere „ gratiam, quae est in te, quae data est tibi per pro- „ phetiam CUM IMPOSITIONE MANUUM PRESBYTERII „. *Et cap. V. ver. 22.* „ Manus cito nemini imposueris, ne- „ que communicaveris peccatis alienis „.

(3) Vide locum Clementis romani discipuli apostolorum supra descriptum *pag.* 19. *not.* 2.

(4) *Pag.* 405. *seqq. edit. an.* 1640.

(5) *Per tot. fere.*

(6) Nam in *dissert. de presb. et epist. pag.* 205. sic scribit. „ Antiquior, ac prior mos fuit ecclesiarum ab „ ipsis apostolis institutus, ut primatus inter presby- „ teros non ex electione decerneretur, sed ex ordina- „ tionis tempore seniori deferretur „. *Pag.* 207. „ Totu id primu seculu ad initium secundi invaluisse „ contendit. Et *pag.* 273. de prima illa prioris saeculi institutione, agens: „ Inter presbyteros, *inquit*, prima „ sedes dabatur, sive πρωτοκαθεδρία, ei, qui ordi- „ natione antiquior ceteris esset, qui successionem „ primorum in variis civitatibus episcoporum litteris „ consignarunt, dum ad suorum temporum consue- „ tudinem respiciunt, episcopos nominarunt, qui „ primi erant ordinis ex tempore ordinationis, et qui „ primum in ordine officii gradum habebant „. Fatetur ergo Salmasius, unum aliquem aetate apostolorum in ecclesia quaque in *priore, et altiore gradu fuisse constitutum.* Nam post illa verba, quae modo descripsi, quibus statuit, eos, *qui successionem primorum in variis civitatibus episcoporum litteris consignarunt*, EOSDEM EPISCOPOS NOMINASSE, subdit: „ fortasse etiam ita nominabantur κατ' ἐξοχήν, (*secundum eminentiam*) quibus „ PRIMATUS eodem modo delatus fuisset, cum CETERI NUN- „ CUPARENTUR PRESBYTERI „. Constat igitur fatente Sal-

tamen sic statuit: nullos fuisse aetate apostolorum episcopos, qui dignitate, auctoritateque presbyteris (1) antecellerent. Nam initio quidem presbyterorum genera fuisse putavit omnino duo, quorum alteri docendi, alteri curandi, ministrandique impositum onus (2) esset; illudque iam *presbyterorum*, hoc *episcopo-*

masio, singulares in ecclesiis institutos ab apostolis *episcopos*, eoque iam fuisse vocatos nomine. Saltem esse id veri simile censet, cum τὸ *fortasse* addiderit. Sed quod propensum ad veritatem, locis supra descriptis, putavit esse, idem in falsis numerandum decreverat. Capite enim II. *pag.* 85. graecos apostoli interpretes insectetur, qui affirmarunt: „ tempore, quo scribebant apostoli, *presbyteros* fuisse vocatos *episcopos*, „ *episcopos* vero *presbyteros*, nec tamen plures episcopos, sed unum singulis praefuisse civitatibus „. Et „ quomodo, *inquit*, haec explicabimus, ut recta his „ sententia conciliētur „? Mox illud hoc argumento refellit, quod cum „ episcopus ex consuetudine illius „ saeculi presbyter vocaretur, et ipsi presbyteri, qui „ sub illo presbytero erant episcoporum quoque ap„ pellatione censerentur (si vere interpretum eo„ rumdem graecorum esset sententia), unus episcopus, „ qui et presbyter pluribus presbyteris, qui et episco„ pi dicti, praefuerit. hoc modo presbyter in presby„ teros, in hos episcopus in episcopos summam haberet „ potestatem, et nullum erat discrimen nominis, cum „ tantum esset discrimen dignitatis. quod in aliis „ corporibus, et collegiis numquam usu venit, ut fie„ ret, aut audiretur „. Et *pag.* 86. „ Cum igitur „ presbyteri omnes ex aequo vocarentur, et episcopi „ pariter omnes, nullum inter eos tum (apostolorum „ tempore) discrimen fuisse dignitatis ex eo compro„ batur, quia nullum esset appellationis „. At haec rursum oppugnet *pag.* 274. „ Primo toto saeculo, *in„ quit*, et magna parte secundi presbyterorum primatem, quibus hunc primatus ordo tribuebat, in „ successionis episcoporum serie nomine episcoporum „ signati, ac censiti sunt „. Quae autem sunt, nisi haec pugnantia sunt? Quo magis Walchium miror, qui cum haec animadversa a Petavio *lib.* II. *de ecclesiastica hierarchia cap.* XI. §. I. *seqq. tom.* III. *theolog. dogm. edit. paris.* fuisse, posset cognoscere, tam in tam ineptas, pugnantesque opiniones inciderit. Sed de hoc alias. Redeo ad Salmasium. Dicit *primatum* ordinis fuisse, non *dignitatis*. Ridiculum! Quasi vero undecumque oriatur primatus, *dignitatem* secum ampliorem non ferat. Nam *primatem* parem ceteris esse, quorum est primus, suspicari qui possumus? Ac ne in cogitationem quidem cadit, ut πρωτοκαθεδρία *primae sedes* ei tribuatur, qui aequalis sit caeteris dignitate. Quare si fuerunt apostolorum aetate primisque temporibus primates in ecclesia, iique episcopi appellabantur, auctore Salmasio, fuerint item necesse est, qui dignitate, auctoritateque ceteris antecellerent. Qui enim praepositus ceteris est, is quo tandem modo potestate maiore, quam ceteri polleant, carebit? Atque idem ipse Salmasius *pag.* 40. apostolorum duo fuisse genera censet, quorum alterum *maiorum*, quos Christus miserat, alterum *minorum*, qui a maioribus deligebantur, esset. Hos *pag.* 43. *et seq.* „ apostolorum „ seu vicem episcoporum hodiernorum fuisse, putat, „ quia et apostoli tunc nominabantur, et revera erant „ episcopi iure eodem, et ordine, quo hodie habentur, qui ecclesiam regunt, et presbyteris praesunt: „ nisi quod uni civitati, vel ecclesiae non essent alligati „. In his apostolis, quos συνεργοὺς *cooperatores*, et *coadiutores* maiorum vocat, Iacobum minorem, Timotheum, Titum, Linum, Clementem, Marcum, et Evodium numerat. Hos igitur praefuisse presbyteris Salmasius putat, ita ut, nunc presbyteris sunt episcopi gradu, potestate, dignitateque superiores. At horum aliqui uni alicui ecclesiae addicti, ac veluti affixi erant. Id vero *pag.* 270. de Lino fatetur. Quamquam more suo neget eius *episcopatum aliud quidquam, quam primatum in ordine, principalemve consessionem fuisse*. Ita ineptus sua puerili sententia vult, non vult; quod factum censebat, infectum censet, quodque ratum habebat, irritum continuo esse statuit. Confer Petavium *cap. indicato per totum.*

(1) *De foenore trapezit. pag.* 407. *seqq.*, et *dissert. de episcop. et presbyt. cap.* II. *p.* 85. *et seqq.*

(2) *Dissert. de foenore trapezit. pag.* 412. „ Veteribus, *inquit*, episcopatus in ecclesia non fuit nomen dignitatis, aut potestatis, idest ἐξουσίας, „ καὶ αὐθεντίας, sed curationis, et administrationis, βοηθείας, καὶ προστασίας, quae est ἐπισκοπή. Et non solum in ecclesiasticis, sed etiam „ in civilibus curatio, et potestas diversa fuit. Nam „ quaedam officia curationem habebant, non potestatem. Talis in ecclesia fuit episcopatus „. *Pag.* 413. „ Et hoc nomen ἐπισκοπῆς peculiariter competit „ illi generi presbyterorum, sive seniorum, qui administrationem rerum ecclesiasticarum suae curae „ commissam habebant, et distinguebantur a doctoribus, qui in doctrina, et oratione operam ponebant „. *Pag.* 407. *seq.* episcopos eosdem, atque presbyteros fuisse tempore apostolorum censet, sed hos in duo genera distribui consuesse, ut alterum praedi-

rum, quamquam par utriusque potestas erat, appellaretur. Exactis apostolis, invaluisse paullatim *episcoporum* a *presbyteris* ita, ut nunc usuvenit, distinguendorum morem, illisque progressu temporum attributam, ademtamque *presbyteris* fuisse constituendornm *ministrorum*, administrandaeque (1) ecclesiae facultatem. Quamobrem distinctionem presbyterorum ab episcopis fuisse humano iure introductam in rempublicam populi christiani defendit, eoque rem disputando deduxit, ut ordinem esse nullum divina lege institutum contenderet (2).

Georgius Walchius cum lutheranos consectaretur, in eo libro, quem inscripsit *antiquitatum ecclesiasticarum* (3) *compendium*, ecclesiam christianam nullum initio, nisi *docentium* ordinem habuisse dixit, qui ordo non presbyterorum modo, sed etiam *episcoporum* vocaretur. Mox ne quid minus castigate scripsisse videretur, ita quam latius patere cognorat, sententiam angustioribus veluti finibus coarctavit, ut haec adiungeret: » Quemadmodum vero collegium presbyterorum in singulis ecclesiis non poterat ea indole non esse, ut alter alterum auctoritate apud plebem superaret, ut ii, qui noviter inter presbyteros recipiebantur, cederent illis, qui diutius ea dignitate gavisi erant; ut denique ob negotiorum varietatem, et multitudinem, quae ad presbyterium spectabant, uni vel alteri presbytero partes certae demandarentur: facillime fieri potuit, ut penes praecipuae quemdam auctoritatis presbyterum summa cura, et quasi directio ceterorum staret, quem κατ' ἐξοχὴν *epis-*

cationi operam, doctrinaeque daret, huiusque generis fuisse Clementem; alterum dispensationem, administrationemque sacramentorum curaret, in eoque numerari Linum, et Cletum Petri discipulos oportere. Similia habet in dissertatione *de episcopis, et presbyt. p.* 407.

(1) *Dissert. de episc. et presby. pag.* 298. „ Cum „ episcopus, et presbyter idem esset, ordinatio ad „ utrumque pertinebat, quia non alius a presbytero „ episcopus. Episcopus ordinabat presbyterum, et pre„ sbyter episcopum; quia idem ordo, idem gradus „ utriusque et unus fuit. Ubi distingui ordines, et „ gradus coepti sunt, atque episcopus maior extitit „ presbytero, tum ordinatio non potuit utriusque es„ se communis „. Eadem fere dixerat *pag.* 143. *seq.* Quin etiam diu consuetudinem in ecclesia obtinuisse, ut presbyteri ordinarent, scribit *pag.* 300. „ Multo „ tempore in ecclesia hunc morem obtinuisse, *inquit*, „ etiam post introductam utriusque ordinis presbyte„ ralis, et episcopalis distinctionem, ut quemadmo„ dum episcopi ordinabant presbyteros, ita presbyteri „ quoque ordinarent tam presbyteros, quam diaconos, „ et ceteros minorum ordinum clericos. Id cum ante „ ancyrani concilii decretum passim usurparetur, ne „ in posterum talis ordinatio presbyterorum, et reliquorum clericorum a presbyteris fieret, canone XIII. „ eiusdem synodi sancitum esse „.

(2) Vide locum, quem supra *pag.* 16. *notat.* 3. descripsimus; et Petavium *l.* III. *hierarch. eccl. cap.* II. *tom.* III. *theologic. dogm. edit. paris.* At idem Salmasius *pag.* 371. *et* 373. non abnuit *ordinationem iuris esse, institutionisque divinae.* Ita omnia turbat.

(3) *Lib.* I. *cap.* III. *n.* 4. *pag.* 96. *seqq. edit. lipsiens. an.* 1733.

» *copum*, ceu inspectorem ceterorum presbyterorum (1) vocabant. Ex quo vero eiusmodi praerogativa adeo omnibus sese » non probabat, ut potius alii omni conatu id agerent, uti ser» varetur aequalitas (2) inter presbyteros, alii e diverso epis» copalem (3) eminentiam, ceu proficuum ecclesiae institutum, » defenderent; mirum non est, si statim post apostolorum ae» tatem scriptores de episcopatu tam varie sentientes deprehen» damus ». Atquae haec ille mutuatum sese a Buddeo fuisse (4) fatetur. Horum autem argumenta, ut ipsi dictitant partim scripturae auctoritate, partim maiorum traditione nituntur.

Est vero primum eorum argumentum (5) huiusmodi. Paulus, inquiunt, cum Mileti ageret, litteras ad presbyteros ephesios (6) misit, quibus eos, ut ad se venirent, adhortabatur. Sed quos capite vicesimo *actorum*, versu decimo septimo *presbyteros*, eosdem paullo post Lucas *episcopos* appellavit. Non ergo episcopi a presbyteris discrepabant aetate apostolorum. Quid? si omnibus presbyteris, episcopisque, quorum fit loco modo indicato ab Luca mentio, idem munus tribuerit Paulus, *pascendae* nimirum ecclesiae (7)? Erat ergo unus ordo episcoporum, et presbyterorum.

Sed varias esse intelligo in hoc explicando *actorum apostolicorum* loco interpretum, neque vero magnopere inter se dissidentes sententias, ut conciliari, componique non possint. Sunt enim scriptores, et hi quidem docti, (8) ac veteres, qui episcopos fuis-

(1) Ea ut cum Salmasio pugnantia loquatur. Nam apostolorum aetate unum inspectorem ceterorum presbyterorum fuisse fatetur, cum tamen paullo ante statuerit, parem presbyterorum omnium fuisse auctoritatem, ac dignitatem.

(2) Id vero quibus momentis rationum, testimoniisque sacrorum bibliorum, ac patrum possit efficere, cum ne obscurum quidem ullum habeat in promtu, nullo modo prorsus intelligo.

(3) Erat igitur aetate apostolorum *eminentia* episcopalis; nam *statim post aetatem* apostolorum scriptores dissentientes, cum de episcopatu agerent, fuisse contendit.

(4) *Dissert. de origine, et potestate episcopor. contra Henricum Dodwellum* §. VIII. *seq. pag.* 196. *seqq. edit. eiusd. ienensis an.* 1745.

(5) Buddeus *ibid.* §. XIV. *pag.* 210., et Walchius *ibid. pag.* 99.

(6) *Act. cap.* XX. *v.* 17 *et* 28.

(7) *Ibid. v.* 28.

(8) Nam si apostoli sese presbyteros appellabant, quorum certe longe erat praestantior dignitas, et auctoritas, cur non item episcopos licuisset presbyteros appellare? Nam Petrus *epist.* I. *cap.* V. *v.* I. πρεσβυτέρους, inquit, presbyteros, qui in vobis sunt, obsecro συνπρεσβύτερος *compresbyter*, et testis passionum, qui et eius, quae in futuro revelanda est, gloriae communicator: pascite, qui in vobis est, gregem.,, Ita ea quoque Iohannes presbyterum vocat *epist.* II. *v.* I., et *epist.* III. *v.* I. Atque Irenaei quidem, qui Polycarpum Iohannis discipulum audivit luculentissima sunt in hoc genere testimonia. Eum namque episcopos censuisse presbyteris esse superiores, perspicua res est. At presbyterorum nomine episcopos saepe, ac multum indicavit. Consule locum supra descriptum *pag.* 201. *not.* I. *huius vol. ex* III.

se interdum etiam presbyteros vocatos existiment, idque iam maiorum auctoritate demonstrent, quamvis episcopos, quos nunc dicimus, tunc etiam, cum apostoli florerent, dignitate, auctoritateque superiores *simplicibus* presbyteris fuisse arbitrentur. Itaque accitos Miletum fuisse a Paulo non eum modo, qui ephesinae, sed etiam ceteros episcopos, qui in finitimis civitatibus ecclesiis praesidebant, censent (1). Atque Irenaeus (2) quidem auctor sane vetus, ac nobilis, qui a Polycarpo Iohannis discipulo accepisse disciplinam fertur, non Epheso modo, sed ex proximis etiam urbibus accitos Miletum a Paulo fuisse episcopos, atque hoc modo explicandum esse Lucae in actis apostolicis locum scribit. Est autem auctor Hieronymus (3) plures in Asia floruisse episcopos aetate apostolorum. Qua in re doctissimos, vetustissimosque scriptores (4) sequitur duces, quibus sane, quod a viris apostolicis, quos noverunt, rem acceperint, ubi de ecclesiasticis rebus agunt, plurimum esse credendum arbitramur. Iam vero esse in actis apostolicis quaedam video, quae plane efficiant et Epheso, et e finitimis civitatibus accersitos Miletum episcopos fuisse. Sic enim Paulus cum senioribus, quos ad se evocarat, agit, ut Luca teste satis explicate significet, triennio (5) se diu noctuque apud eos laborasse monendo, ut rei operam darent, suacque, aliorumque saluti prospicerent. Ephesi autem triennium Paulum constitisse quis credat? Immo vero peragratam eo temporis intervallo Asiam ab eo fuisse, cognosci ex apostolorum actis potest, quorum auctoritate

lib. contra haereses cap. xiv. pag. 201. *edit. venetae an.* 1734. Idem epistola ad Victorem papam *ibid. pag.* 341., quam etiam refert Eusebius *lib. iv. cap.* xxxix. *histor.*, de episcopis romanis loquens, ,, Neque Polycarpus, ,, *inquit*, Aniceto persuadere potuit, ut observaret, cum ,, Anicetus eorum, qui ante se fuerant, presbyterorum, ,, morem sibi retinendum esse diceret ,,. Et epistola ad Florinum agens de Polycarpo *pag.* 340. et apud Eusebium *lib. v. hist. cap.* xx. ,, In conspectu Dei contestari possum, *inquit*, beatum illum, et apostolicum ,, presbyterum etc. ,, Mitto cetera, ne sim longus.

(1) Vide Irenaei locum supra descriptum *pag.* 281. *not.* 1.

(2) Irenaeus *loc. cit.*

(3) *Catalog. scriptor. ecclesiastic. cap.* ix. *pag.* 105. *t. iv. opp. edit. martian.*

(4) Iohann. in apocalyp. *cap.* ii. *vers.* 1. *seqq.* Confer, quae dixi supra *pag. huius vol.* 52. Ignatium martyrem in epistola ad ephesios, ad smyrnaeos, ad philadelphienses, ad trallianos, ad magnesianos, ad Polycarpum. Is enim Ignatius cum vel anno 107. aerae christianorum, vel non diu post martyr obierit, necesse est, ut episcopos describens earum civitatum, eos sane descripserit, qui ab apostolis constituti fuissent. Irenaeum loco modo indicato, et apud Eusebium *lib. iv. hist. cap.* xiv. *pag.* 137. *edit. taurin.*, quo loco de Polycarpo ab apostolis episcopo smyrnensium creato agit. Sed de episcopis ab apostolis in Asia constitutis alias. Interea confer Polycratis ad Victorem pontificem max. epistolam apud Euseb. *lib. v. hist. cap.* xxiv. *pag.* 211. *siand. edit.*

(5) *Cap.* xx. *act. v.* 31. ,, Propter quod vigilate ,, memoria retinentes, quoniam per triennium nocte, ,, et die non cessavi cum lacrymis monens unumquemque vestrum ,,.

Salmasius, Blondellus, Buddeus, Walchius, aliique huiusce temporis protestantes e sectis lutheranornm, calvinianorumque abutuntur. Quare Demetrius (1) argentarius, qui iniquo animo ferebat a Paulo promulgari doctrinam Christi, conqueri apud vulgus ephesiorum coepit, quod apostoli hortatu non cives modo sui, sed ceteri etiam asiani ad sacra christianorum adducerentur, contemta superstitione Dianae. Idem apostolus, congregatos Mileti episcopos cum alloqueretur, nemo, inquit, (2) vestrum ignorat, qua continentia, temperantiaque versatus apud vos fuerim, quibusque laboribus perfunctus sim iam usque ab eo tempore, quo in Asiam veni: nunc autem prospicio eorum, qui adsunt, *et per quos transivi praedicans regnum Dei*, nullum posthac, qui me videat, futurum. Quinam vero fuerunt hi, per quos ubi *ingressus in Asiam est*, *transiens praedicarat*? An ephesii solum? At Ephesi constiterat, non *transiens* de religione Christi disputarat. Quamobrem praecipuas saltem urbes Asiae indicarit his verbis necesse est, in quibus ecclesiae constitutae essent, quibus episcopi, qui Miletum rogatu, accersituque Pauli convenerant, praeficerentur. Hoc si verum est responsum, est autem mea quidem sententia (quoniam scripturarum auctoritate, vetustissimorumque doctorum consensione firmatur) verissimum; nihil negotii erit, quod Buddeus, Walchiusque subdunt, refellere. Aio enim, omnibus idem onus presbyteris, quos Paulus ad concilium convocarat, fuisse impositum, proptcrea quod omnes episcopi essent, curamque gerere deberent ecclesiarum.

Est praeterea non inepta, neque absurda (3) eorum opinio, qui et episcopos, et presbyteros, quorum fidei, veluti paroecis quibusdam, credita singularium quarumdam ecclesiarum cura, administratioque erat, quique episcopis parebant, Miletum ad Paulum accessisse; quamquam est, ut dixi, quam Irenaeus tuetur, sententia longe ad veritatem propensior. Episcopos enim hortatus aposto-

(1) *Cap.* xix. *act. v.* 26. „ Et videtis, *inquit Demetrius*, et auditis, quia non solum Ephesi, sed „ pene totius Asiae, Paulus hic suadens avertit multam turbam dicens: quoniam non sunt dii, qui „ manibus fiunt „.

(2) *Act. cap.* xx. *v.* 18. *seqq.* „ Vos scitis a prima „ die, qua ingressus sum in Asiam, qualiter vobiscum „ per omne tempus fuerim .... quomodo nihil subtraxerim utilium, quo minus annunciarem vobis, „ et docerem vos publice, et per domos „. *Vers.* 25. „ Et nunc ecce scio, quia amplius non videbitis faciem meam vos omnes, per quos transivi praedicans regnum Dei etc. „.

(3) Confer Natalem Alexandrum *dissert. de episcopor. supra presbyt. eminentia p.* 56. *Triadis dissertation, edit. paris. an.* 1678.

lus est, ut quia divino instinctu, ac voluntate praefecti ecclesiis fuerant, caverent, ne quid eorum culpa christiani Asiae detrimenti caperent.

Nam Theodoreti (1) opinionem, quae ferret eos olim fuisse apostolos vocatos, quos nunc episcopos dicimus, presbyteris autem haesisse appellationem episcoporum, quoniam refutata supra, atque explosa est, nihil moror.

Sed inquirendo equidem comperi, fuisse olim scriptores, qui existimarent, in quibusdam ecclesiis eos, qui presbyteri creati ab apostolis essent, quoniam digni erant episcopatu, fuisse etiam episcopos (2) consecratos, fortasse, ut, si in alias urbes, si data opportunitas fuisset, migrarent, ecclesias constituerent, easque moderarentur. Atque hi quidem secundo, tertioque saeculo *episcopi* (3) *nationum* appellabantur. Nihil autem obstabat, quo minus

(1) Vide quae dixi supra *pag.* 250. *not.* 1. *huius vol.*, et Petavium *lib.* 1. *dissert. ecclesiast. cap.* 1. *p.* 165. *tom.* IV. *theologic. dogm. edit. an.* 1745. Et *lib.* II. *cap.* 1. *seqq. de hierarch. eccl. pag.* 41. *tom. eod.*

(2) Dionysius Petavius *lib.* 1. *dissert. eccles. cap.* II. *pag.* 167. *edit. eiusd.* ,, Primis illis ecclesiae temporibus, *inquit*, quae, quod ad formam, et disciplinam attinet, quaedam illius infantia dici queunt, existimo presbyteros vel omnes, vel eorum plerosque sic ordinatos esse, ut episcopi pariter, ac presbyteri gradum obtinerent. Id eo fieri solitum esse, verisimile est, quod, cum religio christiana professionem in dies faceret, perque civitates, et populos propagaretur, increbrescente multitudine opus fuit, paratam esse copiam episcoporum, qui ad urbes, et provincias christiano partas nomini cum potestate mitterentur, ut ea, quae ab solis episcopis administrabantur, praestare possent: cuiusmodi sunt clericorum ordinatio per manuum impositionem, confirmationis sacramentum, et alia quaedam, quae simplicem presbyteri non attingebant. Hac de causa videntur plures in eadem ecclesia (velut ephesina) episcopi fuisse, qui apostolis tamquam maioris gradus pontificibus, adeoque summis obsequebantur. Hoc tum simplices recens ortae mores ecclesiae ferebant, nondum ambitione, et honorum cupiditate, malisque ceteris artibus depravatis christianorum animis. Postea quam vero pristina illa charitas, et imitandi Christi, amplectendaeque modestiae, et humilitatis refrixit amor; tum quod Hieronymus scribit, ad tollendas simultates, et in schismatis remedium unum aliquem a turba presbyterorum eligi placuit, qui praeesset reliquis, atque ita desiere pari non solum dignitate, sed etiam ordine, ac potestate plures creari, translata in unum tam honoris, quam functionis praerogativa. Quocirca numquam non fuit in ecclesia potestatum, graduumque discrimen, hoc est episcopatus, et presbyteratus simplicis, sed in eadem capita passim ambo conferebantur. Haec nostra de gravi, ac perdifficili quaestione sententia eo plausibilior esse debet, quod et dubitationem, ac controversiam praecidit omnem, et ab ipsamet scriptura illiusque testimoniis, quae ansam nobis disputandi praebuerunt, pene in manum, atque ob oculos inilci videtur. Etenim presbyteros appellatos eosdem, et episcopos fuisse ab apostolis Petro, atque Paulo, illorum ex verbis efficitur, nec minus etiam istud, quos presbyteros vocant, iis episcoporum, quae sunt propria convenire, in primis autem ordinationem, quae est principum, pastorumque praecipua, quos episcopos dici omnes intelligunt,,. Confer quae idem Petavius disputat *lib.* 1. *cap.* IV. *pag.* 15. *seq. hierarch. eccl. tomo eodem.*

(3) Vide Photium *cod.* XLVIII. *pag.* 38. *biblioth. edit. an.* 1653. Quamobrem Guillelmus Caveus *hist. litt. vol.* 1. *pag.* 47. *edit. an.* 1698. ,, Caius, vel Gaius romanae ecclesiae presbyter, et *gentium episcopus* ordinatus, idest si recte interpreter, ad id episcopus factus, ut gentiles in solo barbarico constitutos ad fidem Christi converteret, ecclesiisque inibi fundatis praeesset,,. S. Iohannis Chrysostomi sententia mihi quidem aliqua in re minus esse veritati consentanea videtur. Is enim *homil.* 1. *in epistolam ad philippenses p.* 194. *seq. t.* XI. *opp. edit. paris. monach. s. Mauri*, quaerens, quamobrem Paulus συνεπισκόποις, καὶ διακόνοις *coepiscopis, et diaconis* scribat, omisso or-

horum aliqui Ephesi praecipua Asiae urbe degerent, unaque cum eius civitatis episcopo, cnius adiutores erant in gubernanda, administrandaque ecclesia, Miletum contenderent.

Si quis autem, cur Ephesum Paulus solum, non autem ad alias Asiae urbes scripserit, roget, huic ego paucis, et cumulate, ut arbitror, satisfaciam. Erat enim metropolis Ephesus Asiae. Quare ab Iohanne, qui praecipnas provinciae urbes in Apocalypsi commemorat, priore nominatur (1) loco. Ac celebre Antonini edictum, cuius est ab Iustino (2), et Eusebio (3) facta mentio, vulgatum Ephesi in *communi Asiae* ἐν τῷ κοινῷ τῆς Ἀσίας fuit, in curia nempe proconsulari, quae Ephesi erat, ut est idem auctor Eusebius (4) in historia. Igitur vetus dcscriptionis martyrii sancti Timothei (5) auctor sanctum Iohannem Ephesi constitisse confirmat, ut ecclesias Asiae facilius moderaretur. Quin etiam Iohannes Chrysostomus (6) Timotheum Ephesi agentem rem asianorum christianornm publicam gessisse testatur. Cnm ergo ita se res haberet, noverat profecto Paulus, si litteras ad ephesium antistitem dedisset, ex eo ceteros episcopos, quid facto esset opus, fuisse perfacile cogituros.

Alterum est argumentnm Buddei (7), Walchiique ex epistola priore ad corinthios conclusum. Nam hierarchiam, inquiunt, de-

dine presbyterorum. τί τοῦτο; inquit, μιᾶς πόλεως πολλοὶ ἐπίσκοποι ἦσαν; Quid hoc? unius urbis multi episcopi erant? Mox respondet: οὐδαμῶς· ἀλλὰ τοὺς πρεσβυτέρους οὕτως ἐκάλεσε· τότε γὰρ τέως ἐκοινώνουν τοῖς ὀνόμασι, καὶ διάκονος ὁ ἐπισκόπος ἐλέγετο. *Nullo modo. Sed presbyteros sic vocavit. Tunc enim invicem communicabant nominibus, et diaconus episcopus dicebatur.* Quod enim ait, presbyteros fuisse interdum episcopos appellatos, ferri, etsi aegre, potest; sed quod addit de diaconis, id vero efficere ne verisimili quidem coniectura licet. Sed plura in hanc rem Petavius *l. 1. dissert. eccles. cap. 1. p. 166. tom. eod.*

(1) *Cap. II. v. 1.*

(2) *Apolog. I. n. LXX. pag. 87. edit. venetae an.* 1747. Hinc Valesius, „ Ita, inquit, *Cicero commune Milyadum,* „ *et commune totius Siciliae* in Verrinis dixit. Porro cum „ κοινὸν Ἀσίας dicitur, subaudiendum est συνέδριον „ *synedrium*. Habebant enim miani commune concilium totius gentis, quo singulae civitates legatos, seu „ synedros mittebant, ut docet Aristides in *IV. orat.* „ *sacrar.* „ Euseb. *lib. IV. hist. cap. XIII. pag.* 135. *edit. taurin.*

(3) *Lib. IV. hist. cap. XIII. seq. pag.* 135. *edit. taurin.*

(4) Euseb. *ibid. pag.* 136. Προετέθη ἐν Ἐφέσῳ ἐν τῷ κοινῷ τῆς Ἀσίας. *Proposita Ephesi in communi Asiae*, hoc est in loco, ubi legati Asiae congregabantur.

(5) Apud Photium *in biblioth. codice* CCLIV. *p.* 1403. *edit. an.* 1653.

(6) *Homil. XV. in I. epist. ad Timoth. t. XI. opp. edit. paris. monach. s. Mauri p.* 637.

(7) Buddeus *dissert. hist. theolog. de orig. et potest. episcop.* §. 2. *et seq. pag.* 202. *et seqq.* Salmasius *de foenore trapezitico pag.* 409. Sed is paullo aliter rem explicat. Nam *doctorum* nomine eorum ordinem significatum putat, qui presbyteri dicerentur; *adiutoriorum* autem, *curationum, gubernationumque* appellationibus alterum ordinem presbyterorum, qui episcopi vocabantur, quamquam uterque horum unum ordinem revera constitueret auctoritate, atque dignitate parem.

scribens Paulus (quemadmodum divinitus constituta erat) priore loco apostolos, tum prophetas, inde doctores, post patratores prodigiorum, ac ministros demum commemorat. Atque de apostolis nihil esse, cur quisquam quaerendum arbitretur, putant. Eorum enim ordinem, mortuis iis, qui missi a Christo ad promulgandum evangelium fuerant, sublatum censent. Tertio autem loco nominari doctores, non quo his aliquod fuerit in ceteros christianos tributum imperium, sed quo eorum sit munus munere ceterorum praestantius. Iam vero prophetas praetereundos subdunt, quod horum fuerit ordo *extraordinarius*, ut fuit ordo *apostolorum*. Nam fundata, et confirmata ecclesia, nihil horum deinceps labore, praesidioque fuisse opus defendunt. Atque doctores, qui appellantur loco mox indicato a Paulo, vocatos aliis in locis a scriptoribus sacris fuisse *pastores*, *presbyteros*, et *episcopos* arbitrantur, quorum esset proprium docendi munus. Eorum deinde, qui prodigia edere consueverant, *extraordinariam* quoque fuisse potestatem. Quocirca instituta, confirmataque ecclesia, cum necessaria christianis eorum opera non esset, fuisse quoque facultatem patrandorum prodigiorum sublatam. Doctrinam autem, qua fides stabilitur, potiorem prodigiis esse, adeoque ante eos, qui miracula ederent, numeratos ab Apostolo fuisse doctores, censent. Sequi deinde, aiunt, curatores, administratoresque rerum, quae ad corporum, non ad animorum curationem pertinerent. Huc enim spectant eorum quidem opinione κυβερνήσεις, hoc est *gubernationes*, quas apostolus nominat. Hunc vero ordinem proprium fuisse, existimant, diaconorum. Sed res ipsa paucis comprehendenda est, ut quorsum evadat, intelligatur. Sic autem concludi breviter poterit huius, qualecumque tandem sit, argumenti sententia. Ii ordines constituti divinitus sunt, quorum in litteris ad corinthios Paulus meminit; meminit autem Paulus doctorum, qui iidem atque presbyteri erant; episcoporum autem, quasi distincti a presbyteris essent, non meminit; non sunt igitur episcopi a presbyteris iure divino distincti, adeoque ne gradu quidem, dignitate, potestateque presbyteris superiores.

Sed tota haec Buddei, Salmasiique disputatio nugatoria est, plenaque, meo quidem iudicio, ineptarum, falsarumque sententiarum. Principio enim nego, Paulum in eo, quo maxime ab-

utuntur, epistolae ad corinthios (1) loco, de hierarchia ecclesiastica agere, ordinesque describere, qui partim sublati, propagata, confirmataque religione, sint, partim traducti in seqnentem aetatem. Nam dona qnaedam (2) Apostolus numerat (3), quae Spiritus sanctus, ut vellet, mortalibus largiretur, ordinaria autem munera, qnae ministris ecclesiae committi solerent, non item. Atque διδασκαλία *doctrina*, ἀντίληψις *opitulatio*, et κυβέρνησις *gubernatio*, cuius fit a Paulo mentio, eorum propria erat, qui instinctu, afflatuque spiritus aut divina decreta explicabant, aut iis, qui laborarent, opem ferebant, ant praediti erant in administrandis, componendisque aliorum rebus singulari prudentia. Quo sane dono cum Stephanus, Nicanor, Philippus, quatnorque alii illustres essent, cooptati sunt ab apostolis in ordinem diaconorum. Non enim quia diaconi erant, his erant instructi virtutibus; sed contra, quia virtute tanta praestabant, digni fuerunt, qui distribuendis, administrandisqne (4) rebus praeficerentur. Quid? si in *doctoribus* διδασκάλοις, quos ibidem Paulus describit, nnmerandi (5) Stephanus, et Philippus (6) sint, qui pleni *Spiritu sancto* de rebus divinis admirabilem in modum loquebantur, hostesque religionis ita convincebaut, ut hi cum nihil, quod opponerent, haberent; vel nostris assentirentur, vel odio, atque ira inflammati de sanctis viris supplicium sumendum statuerent? Stephanum autem, ac Philippum quotus quisque veterum christianorum fuit, qui presbyteros, episcoposve fuisse putaret? Atque eos quidem diaconos et dici, et fuis-

(1) *Epist. 1. ad cor. cap. XII. v.* 28. „ Et quosdam quidem posuit Deus in ecclesia primum apostolos, secundo prophetas, tertio doctores, deinde virtutes, exinde gratias curationum, opitulationes, gubernationes, genera linguarum, interpretationes sermonum „.

(2) Consule Petavium *dissert. ecclesiasticar. lib.* 1. *cap.* v. §. 3. 4. *pag.* 176. *edit. antuerp. an.* 1700.

(3) Paullo enim ante dixerat v. 4. et *seqq.* „ Divisiones vero gratiarum sunt, idem autem spiritus, „ et divisiones ministrationum sunt, idem autem Dominus, et divisiones operationum sunt, idem vero „ Deus, qui operatur omnia in omnibus. Unicuique „ autem datur manifestatio spiritus ad utilitatem. „ Alii quidem per spiritum datur sermo sapientiae; „ alii autem sermo scientiae secundum eumdem spiritum; alteri fides in eodem spiritu; alii gratia sanitatum in uno spiritu: alii operatio virtutum; „ alii prophetia; alii discretio spirituum; alii genera linguarum; alii interpretatio sermonum. Haec „ autem omnia operatur unus, atque idem spiritus „ dividens singulis, prout vult „.

(4) *Act. apost. cap.* VI. v. 2. sic habet Lucas: „ Convocantes autem duodecim (apostoli) multitudinem „ discipulorum dixerunt: Non est aequum nos derelinquere verbum Dei, et ministrare mensis: considerate ergo, viri fratres, viros ex vobis boni testimonii septem, plenos Spiritu sancto, et sapientia, quos constituamus super hoc opus ... et elegerunt Stephanum virum plenum fide, et Spiritu „ sancto, et Philippum, et Prochorum, et Nicanorum, et Timonem, et Parmenam, et Nicolaum etc. „.

(5) *Act. apost. cap.* VI. v. 8. *seqq.*

(6) *Ibid. cap.* VIII. v. 5. *seqq.*

se revera semper legi; presbyteros, numquam: propterea quod διδάσκαλοι ex eorum numero non essent, qui docendi populi ius, ac potestatem ordinis caussa obtinent, sed *extra ordinem* instinctu quodam, ac dono superiore. Caveant autem protestantes, ne hac disputandi ratione, feminas in hierarchiam ecclesiasticam inducere velle videantur. Nam si prophetae olim partem constituebant hierarchiae ecclesiasticae, quod Buddeus censet, eaque facultate Philippi filiae (1) primo christianae religionis saeculo claruerunt; consequens plane esset, locum eas aliquem occupasse in consessu, ordinibusque ecclesiasticorum. Qua re nihil arbitror excogitari, dicique posse obtusius. His explicatis, facile quisque intelliget, quam sint inania, quae Buddeus addit de distinctione episcoporum, et presbyterorum, quorum certe hoc loco a Paulo praetermissa est mentio.

Quod Salmasius scribit, *doctores* presbyterorum, *et curatores, gubernatoresque* episcoporum vocabulis appellatos, sed utrosque pari dignitate, auctoritateque praeditos fuisse, non minus leve est, quam erat illud Buddei de *episcopis, et presbyteris doctorum* nomine a Paulo indicatis. Etenim nihilo magis episcopi, et presbyteri iis Pauli verbis continentur, quam contineantur gradus diaconorum, et laicorum. Estque illud etiam atque etiam animadvertendum, si huic salmasianae argumentationi quidquam vis, ponderisque inesset, magnam, praeter episcopos, et presbyteros, in ecclesia ordinum copiam futuram. Cum enim curationes, gubernationes, aliaque eiusmodi dona Apostolus numeret, quae a Spiritu sancto, ut vellet, christianis hominibus distribuerentur, si ea plura erant, muneraque diversorum graduum indicabant, indicarint quoque necesse est plures gradus, ordinesque plures episcoporum. Quod sane, quoniam cum sacris bibliis, omnique antiquitate pugnat, concedi a nemine sano poterit.

Tertium est argumentum secundi omnino simile. Est enim conclusum ex epistola Pauli ad ephesios, in cuius quidem episto-

(1) *Ibid. cap.* xxi. v. 9. „ Huic (Philippo) erant „ quatuor filiae virgines prophetantes „. Polycrates ephesius *epist. ad Victorem papam apud Eusebium lib.* v. *hist. cap.* xxiv. *p.* 211. *edit. taurin.* „ Philippus . . . qui „ mortuus est Hierapoli, et duae eius filiae, quae virgines consenuerunt, alia quoque eiusdem filia, quae „ ἁγίῳ πνεύματι πολιτευσαμένη *Spiritu sancto repleta* vixit, et Ephesi requiescit „.

lae quarto capite (1) legitur fuisse ecclesiae apostolos, prophetas, evangelistas, pastores, atque doctores a Christo datos. *Ministrorum* namque, quos *docentes* vocat, gradus a Paulo describi, Buddeus (2) contendit, ac priore sane loco *eorum, qui extra ordinem* erant, deinde *ordinariorum*. Ac iis, qui *extra ordinem* erant, evangelistas adiungi, qui praetermissi in litteris ad corinthios fuerant, propterea quod ad apostolicum proxime accedat evangelistarum munus, et comprehendi utrique possint eodem nomine. Evangelistas enim comites quosdam fuisse apostolorum, quos idcirco sibi apostoli adiunxissent, ut magno labore levari aliquanto possent. In his evangelistis fuisse Timotheum, Philippum, Titum, Sosthenem, Silvanum, Tychicum, Erastum, et Epaphram. Iam vero *pastorum* vocabulo *episcopos*, seu *presbyteros* indicari, quorum esse *ordinarium* munus pascendi rationem constat. Eodemque recidere *doctorum* appellationem, etsi sunt, qui *doctores* a pastoribus distinguendos putent. Nam esse horum inanem, commenticiamque sententiam. Huc enim spectare, quod Paulinus nolanus (3) ad Augustinum scribit: diversis nominibus unum fuisse ab Apostolo doctrinae officium demonstratum.

Veruntamen, ut mittam, quod ante de apostolis, prophetis, doctoribusque ostensum est, quibus esse dixi munera *extra* ordinem Spiritus sancti beneficio data; fac pastorum nomine episcopi intelligantur, non enim repugno (4), quid? an consequens erit, hos ipsos episcopos presbyteris aequari oportere? Nihil mihi, aio, videri minus. Principio enim quibus monumentis Buddeus *doctores*, hoc est *presbyteros*, cum *pastoribus*, seu episcopis pari gradu collocare est ausus, quod Apostolus numquam fecit (5)? Deinde si in litteris ad corinthios nomine *apostolorum* complexus Paulus *apos-*

(1) *Vers.* II. „ Et ipse dedit quosdam quidem „ apostolos, quosdam autem prophetas, alios vero „ evangelistas, alios autem pastores, et doctores etc.

(2) *Ibid.* §. XIII. *pag.* 207. *seq.*

(3) *Epist.* L. *al.* XLIII. *n.* II. *pag.* 291. *edit. opp. veron. an.* 1736.

(4) Neque enim ulla est causa, cur repugnem. Confer Petavium *lib.* III. *hierarch. eccles. cap.* XIV. §. II. *pag.* 116. *edit. antuerp. tom.* IV. *theolog. dogm.*

(5) Nam Buddeus *doctores, et pastores,* quos ibidem nominat Paulus, idem significare putat, eumdemque esse ordinem presbyterorum, et episcoporum, qui iis duabus vocibus exprimatur. *Ibid. pag.* 208. At si *pastores, et doctores* unos episcopos non significant nullis monumentis ostendere Buddeus poterit, duabus illis vocibus *episcopos, et presbyteros* indicari, quasi *unum ordinem* constituant. Aut enim episcopos Paulus significare voluit, ut visum est Paulino, cuius locum mox descripsi; aut si presbyteros, et episcopos, horum ordines, numquam efficiet, coniunctos a Paulo fuisse, ut unum ordinem constituerent, in quo dignitas, auctoritasque par esset omnium.

tolos, et *evangelistas* (1) fuit, auctore Buddeo, etsi gradu, dignitate, potestate *apostolis* inferiores *evangelistae* essent, cur non item nominibus iisdem pastorum, et doctorum indicare potuit ordines duos *episcoporum*, et *presbyterorum*, quorum primus ordo divino iure excellentior, praestantior, superiorque esset posteriore? Id autem qui neget esse consequens, nae is decreta religionis metiri videbitur suo arbitratu, non ratione. Atque, ut supra demonstratum est, non traditione maiorum modo, sed etiam auctoritate (2) scripturarum efficitur, *presbyteris* episcopos antecellere. Quamobrem si de *presbyteris*, *episcopisque* intelligi locus hic epistolae ad ephesios deberet, non alio sensu, quam nostro, explicari profecto posset. Assentior autem Paulino. Patiar enim doctores, atque pastores eosdem omnino esse; modo hisce nominibus praepositi ecclesiae, hoc est episcopi (3) significentur. Id vero est, quod Paulinus suspicatur, quodque Augustinus (4) vehementer probat. Itaque quoquo sese verterit Buddeus, exitum numquam reperiet.

Quartum argumentum quale tandem sit, videamus. Negant adversarii (5) distingui episcopos a presbyteris oportere, quorum esse unum ordinem a Paulo, aliisque apostolis in sacris novi testamenti libris constitui arbitrantur. Aut enim episcopos, et diaconos, missa mentione (6) presbyterorum, in epistolis Pauli memorari, quod numquam factum esset, si iure divino episcopi presbyteris antecellerent; aut presbyteros (7) nominari, qui ecclesias moderarentur,

(1) Buddeus *ibid.*

(2) *Vide supra pag.* 275. *seq.*

(3) Paulinus *ibid.* ,, Inter pastores specialiter, et ,, doctores quid intersit, dignoscere velo, quia PRAEPOSITIS ECCLESIAE utrumque nomen adscribi solet ,,.

(4) S. Augustinus *epist.* CXLIX. *al.* LIX. *ad Paulinum pag.* 506. *tom.* II. *edit. monachor. s. Mauri n.* 11. ,, Pastores autem et doctores, quos maxime, ut di- ,, scernerem, voluisti, eosdem puto esse, sicut et tibi ,, visum est, et non alios pastores, alios doctores in- ,, telligamus; sed ideo cum praedixisset pastores, sub- ,, iunxisse doctores, ut intelligerent pastores ad offi- ,, cium suum pertinere doctrinam ,,.

(5) Ita quidem Salmasius, seu ut falso se nominat, Walo Messalinus, *dissert. de episc. et presbyt. cap.* I. *pag.* II. *edit. an.* 1641. ,, Idem Paulus, *inquit*, in ,, epistola ad philippenses: συνεπισκόποις, καὶ ,, διακόνοις. Ergo nullo inter eos ordine interposito ,, episcopos intelligit, qui et presbyteri dicebantur ,,.

(6) *Epist. ad philipp. cap.* I. *v.* I. ,, Paulus et Ti- ,, motheus servi Iesu Christi omnibus sanctis in Chri- ,, sto Iesu existentibus Philippis cum episcopis et dia- ,, conis ,,. At Salmasius non *cum episcopis*, sed coepiscopis vertendum censet. Coniungit enim τὸ σὺν cum ἐπισκόποις. Ibid. *p.* 63. Atque ita legisse Chrysostomum constet. Vid. supra *p.* 296. *not.* 3. *huius vol.*

(7) Salmasius *ibid. pag.* 54. ,, Petrus, *inquit*, in ,, prima catholica *cap.* v. de presbyteris ecclesiarum, ,, ad quos scribit, quibus se et συμπρεσβύτερον ,, facit, monet eos, ut pascant gregem Dei, qui apud ,, ipsos est, ἐπισκοποῦντες οὐκ ἀναγκαστῶς. ,, Non alii autem sunt, qui τὸ ποίμνιον ποιμαί- ,, νουσι, nisi vere inde appellati ποιμένες. Et quos ,, sic vocat Paulus in ep. ad ephesios, illi ipsi sunt epis- ,, copi, sive presbyteri, qui praeficiebantur ab apostolis ,, pascendo gregi Christi, et ecclesiae toti regen- ,, dae etc. ,,. Walchius *ibid. pag.* 99. ,, Episcopo,

quae sane res indicaret, functos presbyteros munere fuisse episcoporum, adeoque ab episcopis minime discrepasse; aut denique eosdem modo (1) episcopos, modo presbyteros dici, quasi idem esset utrorumque gradus, animadvertunt; hisque rationum momentis perstrictos ab se, victosque fuisse theologos nostros putant.

Quamquam autem est id saepe argumentum non a patribus modo, sed etiam a novis theologis refutatum (2), qui libros adversus haereticos ediderunt, quoniam tamen rursum ab adversariis opponitur, est item a nobis, ita ut ratio postulat, diligentissime refellendum. Ac priore quidem loco, si episcopos solum, diaconosque Philippis eo tempore fuisse, quo ad philippenses christianos Paulus scribebat, dicamus; nulla esset caussa, quare me quisquam aut errasse, aut a maiorum sententia recessisse indicaret. Nam Epiphanius (3), qui quarto saeculo magna et do-

inquit, primo ephesino Timotheo scribit Paulus, *ut rationem habeat donorum in ipsum collatorum per impositionem manuum presbyterii, cap.* I. *v.* 14. Unde intelligitur, ordinationem, et χειροθεσίαν, quod ius episcopale clamitant dissentientes, a presbyterio esse factam; quodque adeo presbyterium, seu presbyterorum collegium, nisi superioritate, et eminentia prae episcopo gavisum fuerit, certe non subordinatum ipsi fuerit. Praecipue cum ex aliis locis colligatur, episcopos nullos fuisse alios, quam presbyterii membra. Testem adeoque Petrum apostolum in priore sua epistola *cap.* v. v. I. 2. Presbyteros admonet seu collegas compresbyter, ut munere episcopali demandato rite fungantur; ποιμάνατε, inquit, τὸ ἐν ὑμῖν ποίμνιον τοῦ Θεοῦ, ἐπισκοποῦντες μὴ ἀναγκαστῶς, ἀλλ' ἑκουσίως. Ergo idem Petrus, qui episcopus fuit, sese presbyterum tantummodo venditat, et presbyteris vero ἐπισκοπούντων provinciam tribuit ,,. Haec ille. Similia ex aliis sacrae scripturae locis iidem proferunt, quae cum huc spectent, neque plus quidquam contineant, consulto a nobis sunt praetermissa.

(1) Walchius *ibid. pag.* 98. ,, Synonyma, *inquit*, erant presbyter, et episcopus; praeter vocis discrimen erat nullum. Ita enim *ap. Paulus act.* XX. *v.* 17. *seq.* Similiter cum Paulus in *epist. ad Titum cap.* I. hoc edocuerit *v.* 5. quomodo presbyteri in Creta fuerint constituendi, statim *v.* 7. subiicit, quales oporteat illos esse, qui eligendi sint, quos nunc episcopos appellitant.

(2) A Petavio *dissert. eccl. lib.* I. *cap.* I. §. I. *seqq. pag.* 196. *tom.* IV. *theologicor. dogm. edit. antwerp.*, *et lib.* II. *hierarch. eccl. cap.* I. *pag.* 40. *seqq. tom. eodem.* Natalis Alexander *dissert. de episcop. supra presbyt. eminentia pag.* 51. *seqq. triad. dissert. edit. ann.* 1678. Duguetus *tom.* I. *dissert. eccles.* III. §. III. *seq. pag.* 43. *seqq. edit. colon. an.* 1742., et ex episcopalibus anglis Hammondus *dissert.* IV. *pag.* 206. *seqq.* aliique innumeri, quos praetereo.

(3) *Haeresi* LXXV. *n.* V. *pag.* 908. *edit. paris. Petav.* ,, Sed nimirum, *inquit*, veritatis iste seriem ignorans, nec in reconditiora historia versatus non intelligit, Apostolum cum recens adhuc esset christiani dogmatis propagatio, pro re nata scripsisse. Nam ubi iam episcopi constituti fuerant, ad episcopos, et diaconos scribebat ,,. Atque Epiphanius quidem in locis, ubi qui presbyteratu digni haberentur, minime inveniebantur, episcopum tantum, diaconosque ab apostolis fuisse positos scribit. ,, Neque enim, *inquit*, subinde omnia ab apostolis ordinari poterant: et quidem presbyteris in primis, et diaconis opus erat, a quibus videlicet ambobus ecclesia negotia administrari possunt. Quare ubi nondum episcopatu dignus aliquis occurrerat, nullus ei loco praepositus dignus aliquis occurrerat, nullus ei loco praepositus est episcopus. At ubi et necessitas postulabat, nec eorum, qui episcopatu digni erant, copia deerat, ibi episcopi constituti. Sed cum haud magna multitudo foret, reperiri nulli potuerunt, qui presbyteri crearentur, unde solo episcopo contenti fuerunt. Sine diacono vero episcopus esse non potest. Quare in id Apostolus incubuit, ut ministrandi gratia episcopo diaconi suppeterent. Itaque cum nondum ecclesia suis omnibus functionibus expleri posset, per illud tempus eiusmodi singulorum locorum status extitit. Neque vero ulla res est, quae ab initio suis omnibus numeris absoluta

ctrinae, et virtutis laude floruit, cum Aerium primo epistolae ad philippenses capite abutentem argueret; hunc ipsum prodromum puritanorum imperitum veterum historiarum fuisse dixit, ut qui constitutis alicubi episcopis scribi aetate apostolorum ad episcopos, et diaconos consuesse nesciret. Illud quoque accedit, quod cum Apostolus eas litteras ad philippenses daret, Epaphroditus (1) eorum episcopus Romae ageret; quamobrem verisimile est, datum fuisse episcopis, qui proximarum civitatum ecclesias (2) moderabantur, negotium, ut quamdiu ille abesset, philippensium curam susciperent; scriptasque eas litteras tum fuisse, cum illi Philippis, ut suo muneri satisfacerent, versarentur. Erat enim apud maiores nostros (3) in usu, ut cum alicuius ecclesiae episcopus, aut obeundi martyrii, aut alterius cuiusquam rei caussa, alio migrare cogeretur, antistitibus, qui christianis in finitimis civitatibus praefecti essent, partes eiusdem ecclesiae administrandae, tuendaeque committerentur. Eoque magis in sententia confirmor, quo videam Epaphroditum (4) diutius Philippis abfuisse, quam ut una inferiorum ministrorum cura regi tam longo tempore tanta christianorum multitudo posset. Sunt autem theologi, et ii quidem eruditionis existimatione illustres, qui episcopos in litteris ad philippenses nominari eos censeant, qui Macedoniae ecclesiis (5) praesiderent, inque ditionem venissent phi-

„ fuerit; sed procedente demum tempore, sua opportunitatibus omnibus ad perfectionem accessio „ contigit „. Fac igitur, quod Epiphanius censet, episcopi, diaconique in philippensi Macedoniae provincia fuerint, nam ad hos unum Paulum scripsit, ut mox videbimus, presbyterorum profecto fieri mentio ab Apostolo, cum litteras ad philippenses daret, non poterat.

(1) *Cap.* IV. *epist. ad philipp.* n. 18. „ Accepi autem omnia, et abundo: repletus sum accipiens ab „ Epaphrodito ea, quae e vobis odorem suavitatis, hostiam acceptam placentem Deo etc. „.

(2) Vide Duguetum *ibid. pag.* 49.

(3) Vide s. Ignatii *epistolam ad Polycarpum* n. VII. *pag.* 42. *edit. pp. apostolicor. amstelod. an.* 1724. Et *epist. ad philadelphenos* n. XI. *pag.* 33.

(4) S. Paulus *epist. ad philipp. cap.* II. n. 25. *seqq.* „ Epaphroditum fratrem, et cooperatorem, et commilitonem meum, vestrum autem apostolum, et „ ministrum usus mei mittere ad vos. Quoniam quidem omnes vos desiderabat, et moestus erat, eo quod audieratis, quod aegrotasset. Etenim infirmatus est proxime morti, sed Deus eius misertus est, non eius „ autem solum, verum et mei, ut ne tristitiam super tristitiam haberem. Studiosius ergo misi illum, „ ut videntes eum iterum gaudeatis, et ego sine tristitia sim. Excipite itaque illum in Domino cum „ omni gaudio, et eiusmodi in pretio habetote „. Sic e graeco vertit Arias Montanus. Diu igitur abfuerat Philippis Epaphroditus. Nam advenerat Romam, tum in morbum inciderat. De morbo facti philippenses fuerant certiores, aegreque id tulerant. Nunciatum hoc fuerat Epaphrodito, quae res illum vehementer commoverat. Huiusmodi autem nunciorum itus, reditusque brevi temporis intervallo fieri qui potuissent? Iam si verum est, quod Theodoritus putat, episcopos cum Paulus ad philippenses scriberet, fuisse apostolos appellatos; presbyteros autem ornatos nomine episcoporum (nam Paulus Epaphroditum philippensium apostolum vocat), nihil negotii esset, locum epistolae de episcopis, et diaconis explicare. Vide supra *pag.* 250. *huius vol. not.* 1. sed haec hactenus.

(5) Consule Duguetum *ibid. pag.* 50., et Hammondum, si licet, *dissert.* IV. c. 1. p. 208. *seqq.*

lippensium metropolitarum. Nam apostolos cum litteris ad metropoleos alicuius christianos mitterent, ad omnes provinciae christianos scribere solitos fuisse putant. Id enim cum discipuli fecerint apostolorum (1), cur quisquam factum item ab apostolis fuisse neget? Neque vero a discipulis apostolorum, ut dixi, solum; sed etiam a Paulo perfectum id ipsum fuisse constat, cum praesertim ad corinthios (2), et colossenses, adeoque cum ad reliquos christianos, qui in aliis provinciis degebant, scriberet. Quod autem Apostolus episcopos, diaconosque appellet, nulla facta mentione presbyterorum, id vero expedire nihil negotii est. Aut enim vera fuit opinio Epiphanii (3), quae interdum in ecclesiis aliquot episcopos, diaconosque tantum; presbyteros autem nullos fuisse ferret, propterea quod dignum apostoli, qui hoc tanto munere fungeretur, reperissent neminem; aut concedendum est, quod Petavius (4) animadvertit, nosque non inviti credimus, eos in una ecclesia, qui presbyteri sub episcopo urbis alicuius essent constituti, fuisse etiam episcopos ordinatos, ut cum opportunitas data rei bene gerendae esset, proficisci in alias civitates, ecclesias fundare, populoque christiano praesidere possent. Horum duorum

(1) S. Polycarpus epist. suam ad philippenses inscripsit hoc modo: Τῇ ἐκκλησίᾳ παροικούσῃ Φιλίπποις. Id quod et habitatrici urbis, et proximorum locorum ecclesiae competit. Est enim vox παροικούσῃ conflata ex πόλις, et χώρα. Vide locum Polycarpi *tom. II. apostolicor. pp. pag.* 186. *edit. an.* 1724. Eadem fere est epistolae Clementis ad ecclesiam corinthiorum inscriptio. Confer *collect. epist. rom. pontif. edit. Coustant. paris. tom. I. pag.* 9.

(2) Confer *epist. II. s. Pauli ad corinth. cap. I. v. I.* ubi haec habentur: „ Paulus apostolus Iesu Christi ecclesiae Dei, quae est Corinthi, cum omnibus sanctis, qui sunt in universa Achaia „. Neque esse aliquem video posse, qui id nobis revocare conetur in controversiam. Nam cum Paulus ad romanos scribens testetur se Romam iturum, cum Macedoniam pertransisset, *cap.* XVI. et *cap. XV. v.* 25. sic statuit: „ Nunc igitur proficiscar in Ierusalem ministrare sanctis. Probaverunt enim Macedonia, et Achaia collationem aliquam facere in pauperes sanctorum, qui sunt in Ierusalem „. Quis autem sibi persuadeat, scriptas litteras ad unos philippenses fuisse, quin aut alias, aut easdem ad ceteras Macedoniae ecclesias pertinerent? Epistola quoque ad colossenses data, si sola inscriptio consideretur, ad alias ecclesias non spectat. At est certum in primis, atque exploratum, eam spectare ad omnes ecclesias Phrygiae. Inscriptio enim sic habet. *Eis qui sunt Colossis sanctis, et fidelibus.* Sed *cap. II. v. I.* haec leguntur. *Volo enim vos scire qualem sollicitudinem habeam pro vobis, et pro iis, qui sunt Laodiciae.* Et *cap. IV. vers.* 15. 16. *Salutate fratres, qui sunt Laodiciae . . . Et cum lecta fuerit apud vos epistola haec, facite ut et in laodicensium ecclesia legatur.* Vide Dugueti *dissert. III. pag.* 51. Hammondus *ibid.* §. II. *pag.* 208. „ Philippenses, ad quos haec epistola dabatur, non unius tantum aut civitatis, aut coetus nomen esse, respondet, sed integrae demum *paroeciae*, aut provinciae, in qua plures fuerunt, adeoque ἐπίσκοποι in plurali. Philippos quippe *primam partis Macedoniae civitatem*, ideoque metropolim fuisse. *Act. cap. XVI. v.* 12. Exin hinc statim sequitur, hanc s. Pauli epistolam philippensibus suis datam . . . . ad totam παροικίαν, aut μερίδα, universam scilicet civitatum confinium (quarum metropolis Philippi), in quibus plures absque dubio episcopi fuere (nullique adhuc . . . . presbyteri) missam esse etc. „.

(3) Vide supra *pag.* 303. *not.* 3. *huius vol.*

(4) Vide supra *pag.* 296. *not.* 1. *huius vol.*

alterutrum si puritani, lutheranique concesserint, concedant nna necesse est, scribi a Paulo ad macedonas episcopos, et diaconos potuisse, quin ad presbyteros, qui iisdem in ecclesiis non essent, scriberetur.

Est vero altera pars argumenti levissima. Quis enim nesciat, episcopos singulares, hoc est eos, qui primas in quaque ecclesia obtinebant partes, erantque sine dubio presbyteris secundi gradus superiores, fuisse a maioribus interdum indicatos vocabulo presbyterorum? Hoc si a patribus (1), qui secundo saeculo vivebant, factum est, quod paullo (2) ante demonstravimus, quid impedit, quo minus factum etiam ab apostolis fuisse arbitremur? Alioquin apostolos ipsos presbyteris aequabimus, quod ipsi sese quandoque presbyteros (3) appellassent.

Eodemque modo expedire, solvereque tertiam partem argumentationis adversariorum licet. Etsi enim Paulus relictum ab se in insula Creta Titum, ut presbyteros constitueret affirmat, ostensurusque, quibus moribus iidem presbyteri esse debeant, *episcopum* sine crimine esse oportere scribit; tamen cum episcopos, quos civitatibus insulae praeficere Titus debebat, vocare nomine presbyterorum (4), ut mox ostendimus, liceret; mirabile profecto non est, si quos initio Apostolus presbyteros, eosdem paullo post episcopos appellaverit. Quare fit, ut episcoporum collegium, qui aliquem episcopum consecrarent, *presbyterium* diceretur a Paulo in epistolis ad Timotheum.

Quinti argumenti sic est a Salmasio (5), aliisque puritanis conclusa ratio. Qui primi omnium in ecclesiis tempore apostolorum essent, inveniri nulli omnino poterunt. Nam si qui primas sibi vindicare audebat partes, is continuo ab apostolis aut seiungebatur, aut in ordinem redigi consueverat. Quamobrem damnatus Diotrephes (6) ab Iohanne est, qui ceteris praeesse cupiebat.

(1) Confer quae dixi supra *pag.* 283. *not.* 5. *et* 284. *n.* 1. *huius vol.*

(2) Vide supra *pag.* 283. *not.* 5. *et* 284. *n.* 1. *huius vol.*

(3) Consule supra *pag.* 302. *not.* 7. *huius vol.* Id vero adversarii non negant.

(4) Hammondus *ibid. pag.* 213. *cap.* XII. „ Cum in „ Creta insula, *inquit*, quam Paulus ad fidem converte„ rat, civitates plus minus centum essent, palam est „ phrasi ista non unam, sed plurimas civitates intelli„ gendas esse, quarum omnium, inquit Eusebius *lib.* III. „ *cap.* IV. *hist. pag* 84. *edit. taurin.* ἐπισκοπὴν sortitus „ est Titus, ut sub se episcopos ordinaret, inquit Theo„ doritus.

(5) Salmasius *dissert. de episc. et presbyteris cap.* I. *pag.* 24.

(6) Consule Natalem Alexandrum *ibid. pag.* 61. Hammondus, qui Salmasium in dissertatione *de episc. et presbyt. de Diotrephe* disputantem refellit, *dissert.* I.

Itaque si nemo fuit in ecclesia apostolica, qui primatum inter ceteros obtineret, par fuerit necesse est gradus, et dignitas episcoporum, et presbyterorum.

Hoc autem quale sit, adversarii quidem viderint. Nam ad rem profecto non pertinet. Diotrephes enim non solum episcopis, sed apostolis etiam praeferri cupiebat. Quare ne Iohannem quidem recipiendum arbitrabatur. Id vero quemadmodum episcoporum dignitatem, auctoritatemque, cuius nulla est ab Iohanne facta commemoratio, tollat, nullo modo prorsus intelligo. Deinde aut singulari episcopatu, quo presbyteris antecelleret, fungebatur Diotrephes, aut eo gradu, dignitateque carebat. Si fungebatur, cur non fuit ob arrogatam sibi eam potestatem ab Apostolo reprehensus? Est enim eius damnata superbia, quod anteferre se apostolis, Iohannemque negligere auderet. Aut cur ceteri, qui eamdem obtinerent in Asia dignitatem, impune tulerunt? Si autem ea ipsa dignitate episcopi carebat, quam per summam arrogantiam assequi cuperet, mirum nemini videri debet, quod redargutus ab Iohanne esset.

Sed erunt fortasse, qui Philippos urbem neque satis magnam, neque metropolim fuisse arbitrentur, quod a vetere geographo apud Theophylactum πόλις ὑπὸ μητροπόλεως Θεσσαλονίκης civitas sub metropoli Thessalonica sit appellata: scriptisque a Paulo ad philippenses litteris, proximas ecclesias comprehendi negent, adeoque quod datum a nobis responsum est, ut argumentum adversariorum de episcopis, et diaconis philippensibus refelleremus, nullius esse momenti defendant. Iidem generatim φιλοπρωτείαν *primatus studium* fuisse ab Iohanne in Diotrephe reprehensum dicent. Quamobrem quidquid primatus episcopis conceditur, hoc totum esse reprehendendum.

Mihi vero nihil exhibet negotii, quod a vetere geographo petitum (1) est. Non enim de Philippi regis, a quo urbs nomen accepit, aetate agimus, quo sane geographi dictum spectat, sed

cap. XIII. *pag.* 43. „ Locus ipse consulatur, *inquit*, „ (*Iohann.* 21. 9.) statim manifestum fore, Diotrephen „ non solum comparibus suis, sed et ipsi Iohanni apostolo praeponi voluisse, dignitatemque ambiisse, non „ quae presbyterorum collegio, sed quae sanctissimo „ apostolo debebatur. Scripsi, inquit Iohannes, ecclesiae, sed ὁ φιλοπρωτεύων αὐτῶν, *primatus inter* „ *eos cupidus*, Diotrephes non recipit . . . . . quid ergo „ . . . hoc ad primatum episcoporum etc. „ Confer, si licet, quae sequuntur.

(1) Vide *hypothesin commentariis Theophylacti in epist. ad philippenses praefixam pag.* 575. *edit. an.* 1636.

de temporibus romanorum imperatorum, quibus Paulum floruisse liquet. Ac recte est animadversum ab Hammondo (1). » De
» novo metropoles nasci, quae prius non fuerant, ut et poste-
» rioribus saeculis (2) *πόλεις διὰ γραμμάτων βασιλικῶν τῷ τῆς μητροπό-*
» *λεως ὀνόματι τιμηθεῖσαι* inveniuntur. Notum *enim* est illud Strabo-
» nis (3) *αἱ ἐπαρχίαι μὲν διήρηνται ἄλλοτε μὲν ἄλλως*, *provinciae aliis*
» *temporibus alias divisae sunt*, *ut et illud l.* xiii. (4) quo pro-
» vinciarum confusionis, quae facta est, rationem reddendam cu-
» ravit, *διὰ τὸ τὺς Ῥωμαίυς μὴ κατὰ φῦλα διελεῖν αὐτοὺς, ἀλλ' ἕτερον τρόπον δια-*
» *τάξαι τὰς διοικήσεις, ἐν αἷς τὰς ἀγοραίυς ποιῦνται, καὶ τὰς δικαιοδοσίας*, *quod*
» *romani eas non distribuerent secundum gentium*, *et geographo-*
» *rum antiquas*, *et proprias divisiones*, *sed ex politica describendi*
» *ratione*, *habito respectu ad civitates*, *in quibus ius populo*
» *reddebatur*, et ad quas *περίχωρος* (5) ad dirimendas lites con-
» gregabantur ». Mox addit: » Illud etiam hic locum habere sua-
» det Lucas (6), qui Philippos sub hoc ipso paulinae profectio-
» nis tempore, non tantum *πρώτην πόλιν* (7), idest metropolim fuis-
» se affirmat, sed et *κολονίαν*, adiicit, eam romanorum *coloniam*
» fuisse, unde *v.* 21. *ἡμῖν οὐκ ἔξεστι Ῥωμαίοις* (8) *οὖσι*. Quamvis enim
» illud satis constet, *praesides romanos* conventus, et consessus
» suos, non tantum in coloniis, aut municipiis celebrandos con-
» stituisse, sed quandoque in foris, quae dicebantur *Livii*, *Iulii*,
» *Appii*, *Licinii etc.*, nemini tamen dubium erit, colonias in
» primis ab eis electas fuisse, ad quas reliquarum confinia pro-
» pter iudicia aggregarentur. Quod vero ad ecclesiam itidem phi-
» lippensium attinet, ut ab imperiali ad ecclesiasticam notitiam
» descendamus, illud etiam manifestum est, in evangelii prae-
» dicatione, eam totius Macedoniae *ἀπαρχήν primitias* fuisse. Con-
» sulatur apostolicae praedicationis historia *act.* xvi. *v.* 9. *et seqq.*,
» ut et 1. ad *thessalonic.* ii. *v.* 2., ex qua clarum est, Paulum *Philip-*
» *pis* exorsum, *προπαθόντα*, (9) *καὶ ὑβρισθέντα ἐν Φιλίπποις*. Thessaloni-

(1) *Dissert.* iv. *cap.* x. §. xiii. *seqq. pag.* 209. *et seqq.*

(2) Verba haec synodi chalcedonensis can. xii. *pag.* 606. *tom.* ii. *concilior. edit. paris. Hard.* verti in latinum sermonem hoc modo possunt: *Urbes per rescripta regia honorari metropoleos nomine.*

(3) *Lib.* xvii. *pag.* 1137. *edit. amstel. an.* 1707.

(4) *Pag.* 629.

(5) Idest: *circumiacens regio.*

(6) *Act. cap.* xvi. *v.* 12.

(7) Hoc est: *primam civitatem.*

(8) Nempe: *nobis non expedit, cum romani simus.*

(9) Scilicet: *ante passum, et contumeliis affectum Philippis*, Thess. i, cap. ii. v. 2.

» cam postea progressum esse, in hoc (1) κηρύγματος cursu, aut » *agone*. Nec certe illud novum, ut ecclesiasticarum divisionum » ratio ex (2) πρωτοκλησίᾳ, quod haec maturius, illa serius ad » fidem conversa sit, peteretur; hinc πρωτοτοκία (3) olim Antio- » chiae data, et *primitiis* aut ἀπαρχαῖς cuiusvis regionis solemni- » ter assignata (4) πρωτεῖα. Quod si hic etiam obtinuerit, *Philip-* » *pi* non metropolis tantum, aut (5) πρώτη unius μερίδος πόλις, sed » et totius Macedoniae prima metropolis censenda erit ». Haec ille, quae ad rem nostram maxime pertinent. Quae autem subdit, ea cum minus ad institutum accedere videantur, praetermissa sunt. Ac lectoribus quidem si modo sibi ex usu putarint esse, ac liceat, ut eadem consulant, liberum esse volo. De Diotrephe idem scribit Hammondus: » In ecclesia asiatica, Iohan- » nis curae immediate subiecta, nullo modo (6) ad Diotrephen » primatus pertinebat, nulla ab apostolis missio, aut (7) χειρο- » τονία obtendebatur, suo solius calculo, et suffragio, non tan- » tum non iubente, sed, ut apparet, palam renitente Apostolo, » ad πρωτεῖαν (8) ascendere voluit (9) αὐθάδης, et τολμητής (qua- » les gnosticorum schola innumeros produxit). At quid hoc ad » episcopos, iubentibus, et per impositionem manuum benedi- » centibus apostolis, non ex ambitione, aut (10) φιλοπρωτείᾳ sua, » sed ex missione, et providentia Dei ad illud culmen, aliquan- » do etiam postquam recusaverint, provectos?... φιλοπρωτείαν Dio- » trephi illi vitio verti potuisse, *addit*, salvo tamen suo *episco-* » *pis primatu*; nec enim πρωτείαν, aut superioritatem omnem » ecclesiasticam in Diotrephe improbasse Apostolum, ut nec in » Simone *act.* VIII. communicandi per (11) χειροθεσίαν, *Spiritus* » *sancti* (12) ἐξουσίαν, sed in hoc indignum acquirendi modum » (quod, ut ait Cyrillus hierosolymitanus: (13) τὴν ἄπρατον τοῦ πνεύ- » ματος χάριν argento sibi eo emendam expectaret). In illo (14) » φιλοτιμίαν, φιλοπρωτείαν *ambitionem*, aut immoderatam eminentiae

(1) *Praedicationis.*

(2) *Prima ecclesia.*

(3) *Primogenitura.*

(4) *Primatus.*

(5) *Prima unius partis civitas.*

(6) Hammondus *ibid. diss.* I. *cap.* XIII. §. 3. *seqq.* *pag.* 44. *et seqq.*

(7) *Impositio manuum.*

(8) *Primatus.*

(9) *Superbus, et audax.*

(10) *Primatus studium.*

(11) *Impositionem manuum.*

(12) *Potestatem.*

(13) *Catechesi* VI. *pag.* 53. *edit. paris. ann.* 1640. *Gratuitam, seu nullo modo pretio emendam spiritus gratiam.*

(14) *Honoris, et primatus amorem.*

» illius assectationem censura sua multasse ». Descripto autem exemplo pharisaeorum, quos Christus redarguit, propterea quod primas cathedras expeterent, demonstrat Hammondus, non ideo fuisse eos damnatos, quod cathedram primam aut in synagogis, aut in consistoriis unus aliquis ipsorum occuparet, cum positis multis cathedris, quod usu veniebat in synagogis, consistoriisque, primam omnium ab aliquo occupari necesse esset, sed quod *ambitione* pharisaei ad eam occupandam permoverentur. Quare Diotrephen ab Iohanne fuisse reprehensum, non quod primatum gereret, nam erant tunc qui gererent in ecclesiis permulti, sed quod vel *ambitione* incitatus expeteret, vel sibi arrogaret, quod munus ei numquam impositum fuisset. Denique sic statuit: « Non omne ἐπισκοπῆς (episcopatus) desiderium, sive per » τὸ (1) ὀρέγεσθαι, sive per τὸ ἐπιθυμεῖν (2) ab Apostolo significa- » tum 1. *Timoth. c.* III. *v.* 1.) culpandum esse, cum qui *episco-* » *patum desiderat*, *bonum opus desiderare* dicatur, sed tantum » *inane* illud, et solius eminentiae, aut prioritatis praecise, et » abstracte sumtae (nullo ad officium, aut ἔργον (3) respectu » habito) impotens dignitatis, et (4) πρωτοκαθεδρίας desiderium. » Loquatur pro aliis Theodoretus in 1. *Timoth. c.* III. *v.* 1. (5)... » *Non simpliciter desiderium episcopatus, sed primatus amo-* » *rem incusat*, *docetque*, *non honorem*, *sed virtutem*, *non di-* » *gnitatem*, *sed opus appetendum esse.* Sic cum Zebedaei uxor » *Matth.* XX. (6) dignitatem istam a Christo filiis suis impertien- » dam postularet, ut unus illi a dextera, alter a sinistra in re- » gno eius sederet, tale a Christo responsum tulit, ut sciamus » eam (7) φιλοπρωτείας ream esse, honoribus quippe et afflictioni- » bus, quae πρωτείοις (8) istis adhaesura erant, insuper habitis, » soli dignitati inhiasse. Quod igitur Christus discipulis reliquis » eam matris, aut fratrum ambitionem indigne ferentibus, adii- » ciendum censuit, (9) τὸν ἐν αὐτοῖς μέγαν, πρῶτον, vel ut *Lucas* » *c.* XXII. 26., τὸν (10) ἐν αὐτοῖς μείζονα, καὶ τὸν ἡγούμενον, *principem*,

(1) *Appetere.*
(2) *Desiderare.*
(3) *Opus.*
(4) *Primas cathedras.*
(5) *Tom.* III. *opp. edit. paris. Sirmondi pag.* 473.
(6) *Vers.* 21. *et seqq.*
(7) *Primatus desiderii, studiive.*
(8) *Primatibus.*
(9) *In ipsis magnum, primum.*
(10) *Eum, qui in ipsis esset, praecipuus, et dux.*

» aut *praecipuum*, inter eos (1) διάκονον, καὶ δοῦλον εἶναι aliis omnibus, quibus praeest, ministrare, et servire debere, id etiam » Diotrephi reponi potuit; non tamen exinde probari, neminem in ecclesia πρῶτον, aut μείζονα, aut ἡγούμενον censendum esse. » Id posthaec fusius monstrabitur, et ex ipsa φιλοπρωτείᾳ Diotrephis non obscure concludi posset, si minutiis istis probationum » nobis opus esset. Adeo sine omni rationis specie nobis alibi » imponi voluit Blondellus, qui hoc potissimum argumento Iohannem episcopis adversari concludit, quod Diotrephi φιλοπρωτείαν vitio verterit». Atque de Diotrephe hactenus. Eo autem Hammondi verbis sum usus, quo et vere conclusa essent, et breviter.

Sextum argumentum repetunt adversarii ex epistola a Clemente romano ad corinthios (2) scripta. Nullum enim ab eo nominari, aiunt, ordinem diaconis superiorem, nisi unum gradum episcoporum. At si presbyteri diaconis, episcopique presbyteris divino iure antecellerent, priore loco episcopos, tum presbyteros, postremoque diaconos Clementem fuisse commemoraturum;

(1) *Ministrum, et servum esse.*

(2) Est Clementis locus *ex epist. ad corinth. tom. 1. collect. epistolar. romanor. pontif. edit. Constantii n.* 42. huiusmodi: „ Apostoli nobis evangelizaverunt a Do„ mino Iesu Christo, Iesus Christus a Deo. Missus est „ igitur Christus a Deo, et apostoli a Christo, factumque „ est utrumque ordinatim ἐκ θελήματος Θεοῦ *ex* „ *voluntate Dei* παραγγελίας οὖν λαβόντες *man*„ *data igitur accipientes* .... egressi sunt annuncientes, „ adventurum esse regnum Dei. Praedicantes igitur per „ regiones, ac urbes, primitias earum spiritu cum pro„ bassent, εἰς ἐπισκόπους, καὶ διακόνους *in* „ *episcopos*, et *diaconos* eorum, qui credituri erant, con„ stituerunt„. Videsne ut de temporibus loquatur apostolorum? Sequitur porro Clemens. „ Neque hoc novo. „ A multis enim temporibus de episcopis, et diaconis „ scriptum fuerat. Sic enim alicubi dicit scriptura: *con*„ *stituam* episcopos eorum in iustitia, et diaconos eo„ rum in fide „. *Et n.* XLIII. „ Et quid mirum, si qui„ bus in Christo commissum est a *Deo* παρὰ Θεοῦ „ ἔργον τοιοῦτο *tale opus* (*vel munus*) κατέστησαν „ τοὺς προειρημένους *praedictos constituerant* „? *N.* XLIV. „ Apostoli quoque nostri per Dominum nostrum „ Iesum Christum cognoverant, futuram esse de nomine „ episcopatus contentionem. Eam igitur ob causam „ perfectam praecognitionem adepti praedictos consti„ tuerunt, ac deinceps futurae successionis hanc tra„ diderunt regulam, ut cum illi decessissent, ministe„ rium eorum, ac munus alii probati viri exciperent. „ Qui igitur ab illis, vel ab aliis viris eximiis, consen„ tiente universa ecclesia, constituti sunt, et ovili Chri„ sti humiliter, quiete, liberaliterque ministrarunt, ac „ longo tempore praeclarum ab omnibus reportarunt „ testimonium, hos censemus officio iniuste deiici. Non „ enim leve erit peccatum, si eos, qui citra querelam, „ et sancte offerunt dona, ab episcopatu removerimus. „ Beati presbyteri, qui viam prius emensi fructuosam, „ ac perfectam consecuti sunt dissolutionem. Non enim „ verentur, ne quis de constituto ipsis loco eos tran„ sferat. Nempe videmus nonnullos, qui honestati „ fuerant, et in quo inculpate se gesserant, a vobis „ deiectos esse „. *N.* XLVII. *p.* 33. „ Turpia sunt, „ dilecti, et valde turpia, et christiana conversatione in„ digna, audiri firmissimam, et antiquam corinthiorum „ ecclesiam propter unum, aut alterum hominem „ contra presbyteros seditionem movere „. *N.* LIV. *p.* 35. „ Quis ergo inter vos generosus, quis misericors, „ quis charitatis plenus dicat? Si propter me seditio, et „ contentio, et schismata, discedo, abeo quocumque „ volueritis, et quae multitudo iusserit, facio; tantum „ ovile Christi in pace degat, cum constitutis presby„ teris „. *N.* LVII. *p.* 37. „ Vos qui seditionis fun„ damenta iecistis, subditi estote τοῖς πρεσβυτέροις „ *presbyteris*, et correptionem suscipite in poeniten„ tiam „.

non ergo fuisse ullum ordinem medium inter episcopatum, et diaconatum. Quod si ita est, iam ordinem presbyterorum in idem recidisse, atque episcoporum gradum (1).

Qui autem hoc argumentationis genere abutuntur, non animadvertunt Clementem, qui singulari Romae episcopatu (2) potiebatur, eratque presbyteris universis urbis, ut a Petro romani acceperant, auctoritate praestantior, episcopos nominare nequivisse, quasi plures eadem in civitate eidem ecclesiae praeficerentur, vocarenturque non episcoporum modo, sed etiam presbyterorum vocabulo, ac si presbyteris dignitate, honore, ac potestate pares essent. Non enim credibile est, eum, qui traditione apostolica fretus passus fuisset, hunc sibi in ecclesia magistratum dari, episcopis corinthiorum ius, potestatemque negasse, qua ipse, asiani, aliarumque provinciarum praesules potirentur. Itaque sic existimo. Epistolam a Clemente non ad corinthios solum, sed etiam ad aliarum civitatum christianos fuisse datam, quae civitates Corintho, ceu metropoli, subiacerent. Scribit enim ecclesiae Dei *παροικούσῃ* Κόρινθον, quae vox *παροικούσῃ* satis indicat, non urbis solum ecclesiae, sed reliquarum etiam, quae proximae erant, fuisse a Clemente habitam (3) rationem. Atque hoc quidem sensu vocabulum idem usurpatum fuit a Polycarpo, quod paullo ante (4) vidimus. Corinthum autem Achaiae metropolim fuisse, tam est perspicuum, ut qui dubitet, nae is magna in rerum antiquarum ignoratione versatur. Erat ea praeterea proconsulis (5) Achaiae provinciae sedes. Quod si Paulus (6) cum ad corinthiorum ecclesiam principem scri-

(1) Abutuntur Clementis testimoniis Salmasius *in appar. operis de prim. papae pag.* 49.; *et dissert. de episcop. et presby. pag.* 212., Blondellus *apolog. pro sentent. Hieron. de episcop. et presbyt. sect.* II. *pag.* 13., Buddeus *dissert. hist. theolog. de orig. et potestat. episc.* §. II. *pag.* 200., Walchius *compend. antiquit. ecclesiast. lib.* I. *cap.* III. *pag.* 100. *edit. an.* 1733. aliique.

(2) S. Irenaeus *lib.* III. *contra haereses cap.* III. *pag.* 176. *edit. venetae an.* 1734. singulares romanae ecclesiae episcopos numerans, tertio loco Clementem nominat. Sed de hac re copiosus agam n. II. huiusce §.

(3) „ Ecclesia Dei ἡ παροικοῦσα Ῥώμην, quae *incolit Romam*, *ecclesiae Dei* παροικούσῃ Κόρινθον *habitanti Corinthum*. Ita habet inscriptio *epist. Clem. ad corinth. pag.* 9. *tom.* I. *collect. epist. romanor. pontif. edit. Constantii n.* I.

(4) Vide quae dixi supra *pag.* 305. n. 1. *huius vol.*

(5) Vide, *acta apost. cap.* XVIII. *v.* 12.

(6) Si Paulus cum ad corinthios scriberet, epistolam ad omnes christianos, qui in proximis urbibus degebant, misit, cur non idem censendum de Clemente est, qui τῇ ἐκκλησίᾳ παροικούσῃ Κόρινθον dedit? Ac Paulum quidem ad omnes Achaiae incolas litteras easdem dedisse, ex II. *epist. ad cor. cap.* I. *v.* I. plane constat. Habet enim hoc modo. Τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τῇ οὔσῃ ἐν Κορίνθῳ, σὺν τοῖς ἁγίοις τοῖς οὖσιν ἐν ὅλῃ τῇ Ἀχαΐᾳ. „ Ecclesiae Dei, quae est „ in Corintho, cum omnibus sanctis extantibus in „ universa Achaia „. *Et* I. *ad cor. c. v.* 2. πᾶσιν, inquit, ἐπικαλουμένοις τὸ ὄνομα .... Χριστοῦ ἐν παντὶ τόπῳ. „ Omnibus invocantibus nomen Christi in omni loco „. Nempe *Achaiae*. Sunt enim, qui ita interpretentur. De qua re nonnulla scribit in

beret, ad omnes Achaiae ecclesias scribebat, quid caussae esse poterit, quare non sit idem de Clemente putandum? Ergo pluribus in universa sere Achaia hominibus ad christiana sacra adductis, praefectus cuique civitati, ubi ecclesia erat, episcopus fuerit necesse est, qui eam moderaretur. Cumque episcopi Clementis aetate, posterioreque etiam tempore, etsi gradu, auctoritateque simplicibus presbyteris erant superiores, tamen presbyterorum vocabulo interdum (1) appellarentur, propterea quod primi gradus sacerdotes, ac presbyteri dici commode (2) possent, factum hinc est, ut qui primum ab eo pontifice vocati episcopi sunt, iidem paullo post presbyteri dicerentur. Quapropter non est ex epistola Clementis consequens, in una ecclesia plures episcopos, hoc est presbyteros primi gradus pari potestate instructos fuisse; sed singulis civitatibus, in quibus christiani degerent, singulos fuisse praefectos episcopos, qui ecclesiam administrarent, ac presbyteros secundi gradus, diaconosque moderarentur. Quid? si praepositos (3) ec-

dissert. v. *cap.* II. *pag.* 262. Hammondus. Nam perplura eorum, quae iisdem litteris complexus apostolus est, cadere in omnem ecclesias, quae constitutae in universo orbe fuissent, non poterant. Atque illud sane, quod extat I. *cor. cap.* XVI. n. 15. „ Obsecro vos „ fratres, NOSTIS DOMUM STEPHANAE, quod est primitiae „ Achaiae, et in ministerium sanctis addixerunt seipsos; v. 17. „ Gaudeo autem in praesentia Stephanae, et Fortunati, et Achaici, quoniam vestrum „ defectum hi suppleverunt „ quemadmodum aliis, praeterquam incolis Achaiae attribuere liceret? Praeterea, quod apud corinthim egisse Apollos dicitur I. *cor. cap.* III. v. 6. *Apollo rigavit*, nonne omnibus Achaiae incolis competit? *Act.* XVIII. v. 27. βουλομένου αὐτοῦ διελθεῖν εἰς τὴν Ἀχαΐαν, *volente ipso venire in Achaiam*. Ergo non Corinthi solum versatus est Apollos. Quinetiam Paulus, cum ad romanos scriberet, *salutant*, inquit, vos .... αἱ ἐκκλησίαι τοῦ Χριστοῦ *ecclesiae Christi*, plurali numero, quod indicat, non unam corinthiam, sed proximarum urbium quoque ecclesiam salutem romanis dixisse, *cap.* XVI. v. 16. Praeterea quod in litteris ad corinthios de collectis in Palaestinam mittendis statuit, non ad unam corinthiam, sed ad omnes Achaiae ecclesiam pertinet, I. *cor.* XVI. v. I., *et* II, *cor.* VIII. *et* IX. Nam *in epist. ad rom. cap.* XV, n. 26. Εὐδόκησαν, *inquit*, γὰρ Μακεδονία, καὶ Ἀχαΐα κοινωνίαν τινὰ ποιήσασθαι εἰς τοὺς πτωχοὺς τῶν ἁγίων τῶν ἐν Ἰερουσαλήμ. „ Probaverunt enim Macedonia, et Achaia collationem „ aliquam facere in pauperes sanctorum, qui sunt in „ Hierusalem „. Rursum II. *ad cor. cap.* IX. v. 2. „ Scio, inquit, promtum animum vestrum, quem de „ vobis glorior macedonibus, quod *Achaia* parata est a „ superiori anno etc. „ Praeterea quod addit *cap.* XI. v. 8. „ παρὼν πρὸς ὑμᾶς· καὶ ὑστερηθεὶς οὐ κατενάρκησα οὐδενός· et praesens apud vos, et egens, „ non obtorpui cuiquam „ ad omnes Achaiae ecclesias spectat. Nam subdit v. 10. „ Est veritas Christi „ in me, quoniam gloriatio haec non obscurabitur „ in me regionibus Achaiae „. Ita vertit Arias Montanus.

(1) Vide supra *pag.* 282. *not.* I. *huius vol.*

(2) Confer notationem sequentem.

(3) S. Clemens *epist. ad corinth.* n. I. *pag.* 10 *edit. simol.* Ὑποτασσόμενοι τοῖς ἡγουμένοις ὑμῶν, καὶ τιμὴν τὴν καθήκουσαν ἀπονέμοντες τοῖς παρ' ὑμῶν πρεσβυτέροις. „ Subditi praepositis vestris, et „ honorem debitum presbyteris vestris tribuentes „. *Et* n. XXI. *pag.* 20. Τὸν κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, οὗ τὸ αἷμα ὑπὲρ ἡμῶν ἐδόθη, ἐντραπῶμεν. Τοὺς προηγουμένους ἡμῶν αἰδεσθῶμεν, τοὺς πρεσβυτέρους ἡμῶν τιμήσωμεν, τοὺς νέους παιδεύσωμεν etc. „ Dominum Iesum Christum, cuius sanguis pro nobis datus est, revereamur. Praepositos nostros veneremur, presbyteros nostros honoremus, iuvenes doceamus etc. „

clesiis Clemens a presbyteris secernat, et eis quidem subditos esse, his honorem adhibere oportere christianos scribat? Praepositorum autem nomine quos tandem, nisi episcopos significat, quibus impositum onus regendarum ecclesiarum esset? Distinguit igitur Clemens episcopos a presbyteris. Quin etiam similitudinem ex vetere testamento repetens (1) pontificum, sacerdotum, et levitarum, satis indicat in ecclesia tres fuisse ordines, qui iisdem veteribus responderent.

Accedit Beveregii (2) animadversio, qui diaconorum appellatione non diaconos solum, sed etiam presbyteros loco supra descripto indicari a Clemente potuisse censet. Neque enim intelligo cur presbyteri, qui ministri etiam vocarentur, *diaconorum* nomine audire nequiverint; debuerint autem omnino intelligi vocabulo (3) episcoporum. Nulla namque maior est, graviorque caussa, quare secus esse statuendum putem.

Iam vero certum est, Clementem de apostolorum aetate (4) in eo epistolae ad corinthios loco agere. Aetate autem apostolorum fuisse aliquas ecclesias, quae cum episcopum, diaconosque haberent, tum carerent iis, qui occuparent locum presbyterorum, non patior modo, sed esse etiam ad veritatem propensius (5) arbitror.

At *praepositorum*, seu *ducum* ἡγουμένων appellatione non epis-

(1) *Num.* XL. *pag.* 28. „ Cuncta ordine debemus „ facere, quae nos Dominus iussit peragere .... Qui „ ergo assignatis temporibus oblationes suas faciunt, „ accepti, et beati sunt; nam qui legitima Dei sequuntur, non peccant. Summo quippe sacerdoti sua munia „ tributa sunt, et sacerdotibus locus proprius praestitutus „ est. Levitis quoque sua ministeria incumbunt; homo „ laicus praeceptis laicis obstringitur. *Unusquisque vestrum fratres in proprio ordine, ac statu gratias agat* „ *Deo.* Ἕκαστος ὑμῶν, ἀδελφοὶ, ἐν τῷ ἰδίῳ τάγ„ματι εὐχαριστείτω τῷ Θεῷ „. Confer notationem Cotelerii in hunc locum *tom.* I. *pp. apostolicor. pag.* 170. *seqq. edit. amstelod. an.* 1724. si quidem licet. Multis enim ostendit, non solum episcopos, et diaconos, sed etiam presbyteros fuisse a Clemente commemoratos.

(2) Beveregius *lib.* II. *cod. canon. vindic. cap.* XI. *n.* I. *pag.* 124. *seq. tom.* II. *par.* II. *apostolic. pp. edit. amstelod. an.* 1724. „ Vox diaconus, *inquit*, in ecclesiae „ infantia latissime sumta fuit ... Ipsi apostoli διάκονοι „ passim vocantur; ut I. *cor.* III. *v.* 5. et διάκονοι „ καινῆς διαθήκης (*et diaconi novi testamenti*), 2. *ad* „ *cor.* III. *v.* 6. alias διάκονοι Θεοῦ, et Χριστοῦ „ (*diaconi Dei, et Christi*) .... Tychicus etiam vocatur „ διάκονος, *coloss.* IV. *v.* 7. Nec non Timotheus I. *thessal.* III. 2. .... Et quidem d. Chrysostomus presby„teros antiquitus, et episcopos, et diaconos nuncupatos „ fuisse observat: Καὶ οἱ πρεσβύτεροι, inquit, τὸ „ παλαιὸν ἐκαλοῦντο ἐπίσκοποι, καὶ διάκονοι „ τοῦ Χριστοῦ. (*et presbyteri olim vocabantur episcopi,* „ *et diaconi Christi*) *Chrysost. in epist. ad philipp. cap.* I. „ Quapropter supradicta Clementis verba non sine ratione, et ipsorum apostolorum, patrumque consen„su ita intelligantur, ut apostoli et episcopos proprie „ sic dictos, et alios quoscumque ecclesiae primitivae „ ministros, tam presbyteros scilicet, quam diaconos „ proprie sic dictos instituisse iis perhibeantur. Quam„vis enim per διακόνους isto in loco soli forsitan „ presbyteri non significentur, presbyteros tamen seque, ac (*diaconos*) sub ista voce comprehendi posse, nemo, ut opinor, negabit. „

(3) Vide *not. super.*

(4) Confer supra *pag.* 311. *not.* 2. *huius vol.*

(5) Recolenda, quae supra adnotavimus *pag.* 303. *huius vol.*

copos, qui presbyteris iure divino superiores essent, sed presbyteros, adversarii significari a Clemente dicent. Quod si ἡγουμένους *duces* a πρεσβυτέροις *presbyteris* ibidem distingui cernimus, πρεσβυτέρων vocabulo hoc loco non *presbyteros*, quales sunt ministri ecclesiarum, sed *maiores natu*, hoc est *seniores*, aetateque provectiores viros, nt eos ab adolescentioribus secernat, ab eodem Clemente significari (1).

Verumtamen quam inepta haec sit, a Blondello, ut vim argumenti declinare posset, verborum Clementis interpretatio, ne ii quidem ignorant, qui a nobis in episcoporum potestate constituenda vehementer dissident. Quotus autem quisque tam est impudens, ut si vocem quampiam alicnbi reperiat, qnam sibi praesidio esse, modo obvio sensu usurpetur, putet, eam opponat, sin repugnare arbitretur, contorquere in aliam significationem, ne victus esse videatur, curet? Nam quod Clementem, ubi de episcopis loquitur, hosque presbyteros quandoque vocat, de ecclesiae presbyteris loqui; alibi dnm *presbyteros* rursum nominat, de *senioribus*, hoc est de *maioribus natu*, agere, Blondellus censet; quale tandem est?

Sed in secundo loco, inquit Blondellus, τοὺς πρεσβυτέρους cum iuvenibus Clemens comparat, in priore autem, ubi de episcopis agit, non item.

Ita ne vero? Annon etiam in secundo Clemens meminit τῶν ἡγουμένων, *praepositorum*? Quinam autem sint ἡγούμενοι, auctore Blondello, nisi *episcopi* siut, ne suspicari quidem possum. Comparat igitur etiam episcopos cum presbyteris. Deinde de quo schismate loquitur in litteris ad corinthios Clemens? Nonne de eo, quod laici adversus episcopos conflarant? (2) At is ipse, ut

(1) Blondellus *ibid. pag.* 12. *seq.* Sed ei profecto non admodum repugnarem (ut non repugnant Petavius *lib.* IV. *hierarch. eccl. cap.* III. *pag.* 144. *tom.* IV. *theologicor. dogm. edit. antuerp.*, et Natalis Alexander *diss. de episc. supra presbyt. eminentia pag.* 34. *triad. dissert. ecclesiast. edit. paris. an.* 1678.), si constans in ea sententia permaneret, ut Clementem, ubi *laicos* memorat, de *laicis* novi testamenti agere, confiteretur. Nam si de christianis laicis loquitur Clemens, loquatur item de episcopis, presbyteris, et diaconis necesse est, cum ibidem *summum sacerdotem*, *sacerdotes*, et *levitas* nominet. Confer not. I. *pag.* 18. *huius vol.*

(2) Commotam ab laicis adversus presbyteros seditionem fuisse, constet ex iis locis Clementis, quae supra *pag.* 311. *not.* 2. *huius vol.* descripta sunt. Atque de hac ipsa seditione agens n. III. *pag.* II. Clemens, „ Hinc aemulatio, *inquit*, discordia, et seditio, per„ secutio, et tumultus, bellum, et captivitas. Ita in„ surrexerant inhonorati contra honoratos, inglorii „ contra gloriosos, insipientes contra sapientes, „ οἱ νέοι ἐπὶ τοὺς πρεσβυτέρους, *iuvenes adversus* „ *presbyteros* „.

hoc significet, *insipientes in sapientes* viros Corinthi, *iuvenes* in *presbyteros* seditionem concitasse scribit. Quid? Iuvenes ne in senes insurrexerant? Id vero nusquam est a Clemente indicatum. Quorsum igitur haec iuvenum cum *presbyteris* comparatio evadet? Mihi quidem certe esse similius veri videtur, *iuvenum* nomine laicos, qui nullum ordinem ecclesiasticum profiterentur, quam *presbyterorum senes* a Clemente fuisse appellatos, cumque *presbyterorum* vocabulum gradus contineret duos, quorum alter inferioris ordinis sacerdotum esset, alter episcoporum, factum hinc fuisse, ut hos ἡγουμένους, eos vero *presbyteros*, distincte acturus, Clemens diceret.

Ac sunt quidem e nostris nonnulli, (1) qui non solum episcopum singularem corinthiacae ecclesiae ab apostolis praefectum, sed etiam senatum quemdam sacerdotum aetate, virtuteque gravium institutum putent, quorum quidem sacerdotum id esset munus, ut res christianorum ecclesiasticas una cum episcopo administrarent, et veluti ἐπισκοπήν gererent. His laicos animo infesto, atque inimico, Clementis tempore, fuisse; ac tametsi caussa nulla erat, quare iidem de gradu, quem occupabant, deiicerentur, tamen deiiciendos existimasse. Itaque datas a Clemente fuisse litteras, quibus laicos vehementer accusavit, propterea quod tam indignum facinus perpetrassent. Fac denique Clemens secundi ordinis presbyterorum nusquam meminerit, sed episcoporum solum, et diaconorum: an presbyteros, cum in ceteris urbibus essent, tum nullos fuisse Corinthi aetate Clementis Blondellus defendet, qui auctoritate episcopum non aequarent? Mihi quidem nihil esse minus verisimile videtur. Ac si non meminisset Clemens presbyterorum secundi ordinis, quoniam tamen is ordo inferior est, contineturque superiore, hoc est episcopatu, non erat necesse, ut nominaretur. Quamquam non video, quamobrem *diaconorum* nomine intelligi presbyteri, diaconique nequiverint, cum presbyteri interdum vocati sint appellatione *diaconorum* (2).

His tot modis cum explicari locus ex epistola Clementis expressus possit, hoc saltem assequutos nos esse arbitramur, ut

(1) Petavius, et Natalis Alexander *locis supra indicatis.*

(2) Vide quae supra dixi *pag.* 314. *not.* 2. *huius vol.*

neque tam sit perspicuus, quam Basnagius (1) vellet, neque adeo cum Ignatii, aliorumque veterum scriptorum testimoniis pugnans, ut his neglectis, eo praecipue confirmetur sententia puritanorum presbyteros episcopis extremi saeculi prioris (2) aequantium. Quo magis impudentiam adversariorum, temeritatemque miror, qui cum Ignatii, (3) Hegesippi, Irenaei, ceterorumque patrum, qui deinceps suis operibus ecclesiam illustrarunt, tam esse manifesta (4) de episcopis singularibus dicta cernant, tamque constantem traditionem, quae ad nostra usque tempora permanavit, ut negari, aut in dubium revocari nullo modo possit; nihilominus maiorum testimonia vel obscura, vel quae ad rem minime pertineant, congerere audent, ut quae per se patent, implicasse, vimque argumentorum declinasse videantur. Sed de his testimoniis alias. Nunc de Iacobo Basnagio (5) paucis agendum est, qui Hammondum vexat, et a quo Buddeus nostrum esse dogma labefactatum existimat.

Is igitur Basnagius in priore de historia ecclesiastica libro sic statuit: a Clemente nisi duos, alium praeterea in ecclesia ordinem poni omnino nullum. Pari enim gradu ab eo constitui episcopos, atque presbyteros, hisque tribui honorem, ac potestatem episcoporum. Queri enim Clementem, propterea quod deiecti ab corinthiis de gradu episcopatus essent ii, qui dona legitime offerrent, id quod, nisi in presbyteros, in alium quemquam cadere non potest. Ac lapsos errore fuisse eos, qui loqui de omnibus Achaiae episcopis Clementem putarent, cuius quidem regionis metropolis Corinthus esset. Namque missis, quae sunt de origine metropolitarum, quam esse puritani tam veterem, quam ipsi arbitramur, negant, epistolam Clementis non ad episcopum esse datam, sed ad ecclesiam, et populum corinthiorum. Statuisse enim Clementem seditionem reprimere, quae orta Corinthi fuisset, quaeque Achaiam minime discidisset in factiones. Atque haec illa est tam gravis, quam Buddeus iactat, Basnagii argumentatio.

(1) *Hist. de l'eglise l.* I. c. III. *pag.* 5. *seq. tom.* I. *edit. an.* 1699.

(2) Ita Buddeus *ibid.*

(3) Vide testimonia Ignatii supra *pag.* 19. *huius vol. not.* 2. *seq.* et quae mox de eiusdem epistolis dicam. Hegesippi, Irenaei etc. loca describam *num.* II. *huius* §.

(4) Non negat Buddeus *ibid.* §. VIII. *pag.* 198. „ Sunt ex veteribus, inquit, qui episcoporum prae „ presbyteris ἐξοχὴν (*eminentiam*) nacn cuncunt in- „ DICANT „. In his Ignatium, Tertullianum, aliosque recenset.

(5) Basnagius *ibid.*

Sed duos ne, an plures gradus recensuerit Clemens, cum ostensum a nobis supra diligenter fuerit, nunc omittatur. Pari autem dignitate, sententia Clementis, valuisse episcopos, presbyterosque, quibus tandem argumentis Basnagius demonstrabit? An non *praepositos* a presbyteris distinguit Clemens, ut paullo ante vidimus? Non ergo aequalem eorum fuisse auctoritatem, dignitatemque putavit. Rursum si presbyteros inferiores nusquam memoravit Clemens, quibus momentis rationum ostendi poterit, nullos fuisse presbyteros episcopis inferiores, Clementis tempore? Quos enim nullibi nominat, continuo excludendos ex ecclesia esse quis credat? Neque vero omnia, quae sua aetate obtinebant, nominanda censebant patres. Ac si tacitus praetermisit presbyteros Clemens, non praetermisit Ignatius, et auditor Iohannis, et aequalis temporum illorum. Ex appellatione autem episcoporum, quos etiam presbyteros Clemens vocat, nihil efficitur, quod esse Basnagio praesidio posse videatur. Non enim negamus, appellatos interdum fuisse singulares episcopos nomine presbyterorum, (1) quamquam essent hi simplicibus presbyteris auctoritate praestantiores. Estque ridiculum, quod idem subdit Basnagius de *donis*. Quid enim? An episcopi minime offerebant (2)? Si autem offerebant, ecquid erat impedimento, quo minus Clemens de episcopis agens, offerre illos dona consuesse diceret? De vetustate metropoleon disseram alio loco opportune. Interea hoc animadverto, iacta earum fundamenta fuisse iam usque ab aetate apostolorum. Fateor epistolam Clementis non fuisse ad episcopum, sed ad ecclesiam corinthiorum scriptam. Quid ergo? An sequitur, scriptam eam perinde ad ceteras ecclesias non fuisse, quae in proximis urbibus florerent? Non equidem censeo. Sunt enim epistolae Pauli duae ad corinthiorum ecclesiam datae, in iisque dissensiones, et flagitia Corinthi orta reprehenduntur, cum tamen non ad corinthios eaedem, sed ad universas ecclesias Achaiae pertineant, ut est ab Hammondo iu dissertationibus demonstratum (3). Quamobrem nihil impediebat, quo minus Clemens etiam ad uni-

(1) Vide supra *pag.* 262. *seq. huius vol.*

(2) Vide s. Irenaei locum apud Eusebium *lib.* v. *hist. cap.* xxiv. *pag.* 216. *edit. taurin.*, ubi de Polycarpo, et Aniceto agit.

(3) *Ibid.*

versas eiusdem provinciae ecclesias scriberet, cum ad corinthios scriberet. Quod addit Basnagius, universam Achaiam non concitasse Clementis tempore in episcopos seditionem, id vero ostendat necesse est. Solent enim inferiores ecclesiae exempla imitari superiorum.

Septimum est argumentum conclusum ex epistolis s. martyris Ignatii, quas esse νοθείας, hoc est suppositionis notandas (1) censent. Nihil enim sibi catholicos praesidii polliceri ex iis litteris defendunt posse, quas esse in spuriis reiiciendas constat; constare autem epistolas Ignatii reiici in spurias oportere; inanem igitur esse orthodoxorum opinionem, qui se Ignatii testimoniis quidquam proficere posse sperent. Atque constare id quidem, aiunt, propterea quod nemo sit patrum antiquior Eusebio, qui eas fuisse a sancto martyre perscriptas tradiderit; tum quod et veteres, et minime contemnendi nominari scriptores possint, qui eas in

(1) Quatuor sunt, interque se dissidentes de Ignatii epistolis novorum sectorum sententiae. Principio enim qui episcoporum ordinem depriment, non solum interpolatas, confictasque, atque Ignatio falso tributas epistolas reiiciunt, sed etiam septem illas, quarum est ab Eusebio, et Hieronymo facta mentio. In his sunt Clodius Salmasius *in apparatu ad opus de primatu papae, pag.* 56. *et seq.*, et in eo libro, quem inscripsit *de episcopis, et presbyteris cap.* IV. *pag.* 253. *edit. an.* 1641., David Blondellus *apolog. pro sent. Hieron. de episc. et presbyt. praef. pag.* 40. *seqq. edit. amstelod. an.* 1646., *et in adnotat. in epist.* Vossii *t.* II. *apostolicor. pp. pag.* 404. *seqq. edit. an.* 1724., Edmundus Albertinus *lib. de eucharistia pag.* 283. *edit. an.* 1654., Iohannes Dallaeus *lib.* II. *de Dionysii, et Ignatii scriptis, edit. an.* 1666., Iohannes Ovvenus, quem oppugnat Henricus Hammondus in libro anglico inscripto *answer to the animadversions on the dissertations touching Ignatius epistles, and the episcopaci in them asserted. edit. londin. an.* 1654., *et tom.* II. *opp. Hammondi londin. an.* 1684., et Casimirus Oudinus *commentar. de scriptorib. ecclesiast. tom.* I. *p.* 71. *seqq. edit. an.* 1722. Alii deinde longiores epistolas, quibus ante Isaaci Vossii, ex codice Laurentiano Medico Florentino editionem maiores nostri utebantur, genuinas, postque depravatas fuisse, exque earum laciniis quibusdam septem eas breviores conflatas censent. Atque in hac quidem opinione versantur Iohannes Morinus *de sacris ordination. par.* III. *exercit.* III. *cap.* III. *pag.* 46. *edit. an.* 1655., et e protestantibus Guillelmus Wistonus anglus vir impotenti ingenio, qui per summam temeritatem, atque impudentiam deleta ex epistolis Ignatii, s. Athanasii Alexandrini episcopi fraude, quae arianis praesidio esse viderentur, suspicatus est, singulari libro edito *Londini an.* 1710. Hunc autem copiose refellit Iohannes Clericus *tom.* II. *apostolicor. pp. edit. an.* 1724. *pag.* 501. *seqq.* Contra vero sunt, qui neque prolixiores, neque breviores epistolas probent, at utrasque vitiatas ab impostore quopiam fuisse arbitrentur. Placuit autem haec Georgio Cleedio *in specim. novae edit. epistolar. s. Ignatii*, quod specimen ab se visum Fabricius scribit, *t.* V. *biblioth. graecae lib.* V. *cap.* I. *pag.* 46. *edit. hamburg. an.* 1712. Guillelmus Ernestus Tenzelius *pag.* 63. *dissert. select. edit. an.* 1692. Non admodum discrepant Isaacus Beausobrius *hist. des dogm. de Manich. liv.* II. *cap.* XIV. *tom.* I. *pag.* 378. *edit. an.* 1734., et Iohannes Laurentius Moshemius *instit. hist. christ. maior. saecul.* I. *part.* II. *pag.* 21. *seqq. edit. helmstad. an.* 1739., Iacobus Gronovius in *praefat. ad Herodot. pag.* 1. 2. Isaaci Vossii, et Thomae Smithii in exscribendo codice florentino desiderat diligentiam. At si quid hi peccarunt, leve fuit, neque tanti est ponderis, ut corrupta eorum transumta, ac vitiata quisquam esse defendat. Postrema est eorum opinio, quam nos sequimur, quae epistolas septem Ignatii, quae sunt *ad smyrnaeos*, *ad Polycarpum*, *ad ephesios*, *ad magnesianos*, *ad philadelphienses*, *ad trallianos*, et *ad romanos*, quemadmodum sunt a Vossio, et Usserio editae, genuinas esse, statuit. Nam longiores, quae ante circumferebantur, esse corruptas; praeter has septem, ceteras esse spurias, eiusmodi sunt ad *Mariam Castabalitidem*, *ad tarsenses*, *ad philippenses*, *ad antiochenos*, *ad Heronem*, *ad Iohannem evangelistam*, *ad Mariam virginem*. Eos vero, qui sic censent, notatione sequente numerabo.

apocryphis ponendas esse iudicarent. In his anonymum στιχομετρίας scriptorem apud Syncellum esse numerandum. Consentire autem Gelasium. Praeterea indicari in epistolis, quae Ignatio tribuuntur, nonnulla, quae in sequentem quidem competere videantur, in Ignatii autem aetatem nullo modo. Reprehendi namque errores Theodoti, et valentinianorum, aliorumque haereticorum, quos certum est aliquanto post martyris tempora vixisse. Memorari praeterea ἄρχοντας, et *Leopardos* ab Ignatio, poenitentiumque receptionem, quorum priora duo recentiores esse epistolas Constantini tempore, tertium non multo antiquiores demonstrent. Onesimi quoque meminisse auctorem earumdem epistolarum, quem incredibile videri vivum, cum Ignatius scriberet, fuisse. Post multa iisdem in litteris deprehendi, quae plane ostendant, male fuisse auctorem in sacras litteras animatum. Accedere, quae de fortitudine, magnanimitateque martyrum disputat, quaeque aliena ab ea aetate, qua Ignatius claruit, videantur. Plura denique in iis ἀσύστατα, inepta, falsa, ac ne fando quidem, cum Ignatius viveret, audita legi.

Ego vero non solum constare, (1) sed etiam esse verisimile, quod adversarii sibi, quasi concedatur, sumunt, vehementer nego. Nam quod de veterum silentio iactant, inane est. Meminit

(1) Confer Dionysium Petavium *lib. v. hierarch. eccl. cap.* VIII. *pag.* 161. *tom.* IV. *theologicor. dogm. edit. antuerp. an.* 1700., Tillemontium *monum. hist. eccl. t.* II. *pag.* 216. *edit. paris.*, Natalem Alexandrum *H.E. saec.* II. *diss.* XXIII. *pag.* 266. *edit. luc. an.* 1734. *tom.* II., Iohannem Baptistam Coteleriom in *indicio de epistolis s. Ignatii, et in notationibus pag.* 9. *seqq. tom.* II. *pp. apost. edit. an.* 1724., Nicolaum Nourrium *apparat. in biblioth. max. sanctor. pp. dissert.* VII. *pag.* 78. *edit. an.* 1703., Remigium Ceillierum *de script. eccl. galliae tom.* I. *pag.* 263. *seqq. edit. an.* 1729., et a protestantibus, si licet, Isaacum Wossium loco indicato notatione superiore, Iacobum Userium in dissertationibus de Ignatii *martyris epistolis etc. tom.* II. *apostolicor. pp. pag.* 199. *seqq. edit. an.* 1724., quamquam non intelligam, quid causae fuerit, cur is ob inanes quasdam coniecturas in spuriis Ignatii ad Polycarpum epistolam numerarit, quare merito refellitur a Coteleriо *notat.* I. *in genuinam ep. ad Polyc. pag.* 39. *tom.* II. *apostolic. pp. eiusdem edit.* Atque Albertus Fabricius *lib.* V. *bibl. graecae cap.* I. *p.* 39. *edit. laudatae* idipsum de Userio queritur. Guillelmum Beveregium *lib.* II. *codic. canon. eccl. primitiv. illustr. cap.* XI. §. II. *pag.* 123. *tom.* II. *part.* I. *pp. apostolicor.*, Henricum Hammondum *dissert.* II. *cap.* XXII. *seqq. de iurib. episcop. pag.* 100. *seqq. edit. londin. an.* 1651., Iohannem Pearsonum *vindic. epistolar. Ignat. pag.* 175. *seqq. tom.* II. *part.* II. *apostolicor. pp. edit. eiusd.* Quamvis autem huius argumenta eludere conatus Matthaeus Latroquanus, homo de calvinianorum quidem secta, fuerit, *in observation. ad ignatianas Pearsonii vindicias editis* sine auctoris nomine *Rothomagi an.* 1674., tamen extorquere a nemine nostrum, immo vero ne ab iis quidem assensionem potuit, qui episcoporum dignitatem eversarentur. Adeundus, si licet, Fabricius *ibid. p.* 40., Thomas Ittigius *dissert. de patribus apostolicis*, quam bibliothecae pp. praefixit, *edit. an.* 1699. Mitto ceteros, ne sim longus. Hoc breve dico: Richardum Simonium, qui *librum* adversus Isaacum Wossium edidit nomine Hieronymi le Camus, statuere praestantiores interdum lectiones interpolatarum epistolarum esse, quam genuinarum. Id quod nemo, ut opinor, negaverit. Adde catholicis Bollandianos *ad d.* 1. *febr. t.* I. *p.* 21., et Duguet, *obs. eccl. diss.* II. *p.* 8. *seqq.*

enim septem epistolarum, quas Eusebius numerat, Polycarpus (1) eo tempore, quo functus martyrio Ignatius est, episcopus smyrnaeorum; meminit Irenaeus (2) Polycarpi auditor, et episcopus lugdunensium; meminit saeculo eodem secundo Theophilus antiochenus (3); me-

(1) Eusebius *lib.* III. *hist. eccl. cap.* XXXVI. *pag.* 115. *edit. taurin.* καὶ ὁ Πολύκαρπος, *inquit*, δὲ τούτων αὐτῶν (ἐπιστολῶν) μέμνηται ἐν τῇ φερομένῃ αὐτοῦ πρὸς Φιλιππησίους ἐπιστολῇ. „ Et Polycarpus vero harum ipsarum (*epistolarum*) meminit, „ in ea, quae circumfertur, ipsius ad philippenses „ epistola „. Subdit mox Eusebius: Φάσκων αὐτοῖς „ ῥήμασι „ *loquens his verbis*, obsecro vos omnes, „ ut pareatis praepositis vestris, omnemque patientiam „ exerceatis, quam spectastis non solum in Ignatio .... „ Et paullo post addit: scripsistis ad me et vos, et „ Ignatius, ut si quis forte in Syriam proficisceretur, „ et vestras litteras eo ferret. Quod quidem perficiam „ si tempus opportunum nactus fuero ... epistolas „ omnes Ignatii, quas ad me scripsit, et quascumque „ demum apud nos reperire potuimus, quemadmo„ dum nobis mandastis, ad vos misimus „. Confer *tom.* II. *pp. apostolicor. pag.* 191. *par.* II. Negat Dallaeus huic Polycarpi testimonio auctoritatem. Veretur enim, ne vera sit eorum, qui in spuriis ponendam putant, sententia. At novos equidem scriptores non moror. Irenaeus ecce Polycarpi auditor, eamdem epistolam in genuinis posuit, *lib.* III. *contra haereses cap.* III. *pag.* 177. *tom.* I. *opp. edit. venetae ann.* 1734. „ Est, *inquit*, et „ epistola Polycarpi ad philippenses scripta perfectis„ sima, ex qua characterem fidei eius, et praedicatio„ nem veritatis, qui volunt, et curam habent suae „ salutis, possunt discere „. Confer Eusebium *lib.* IV. *cap.* XIV. *pag.* 158. *edit. taurin.* Adeundus, modo liceat, Pearsonus *ibid. cap.* V. *pag.* 300. seq. Addit Dallaeus, ansulam epistolae Polycarpi fuisse, quae profert Eusebius de Ignatio. Sed cuinam hoc persuadere possit, non video. Nam quod scribit, *clausulam* epistolae, ut in editis legitur, *decentissimam* esse, quare esse assuta reliqua, ridiculum est. Unde enim novit, in eam clausulam desiisse Polycarpi epistolam? Eusebius certe vetus in primis auctor negat. Sed de his plura Pearsonus *ibid. pag.* 301. *et seq.*

(2) De Irenaeo sic habet *lib.* V. *h.* *e.* Eusebius *cap* VIII. *pag.* 190. *edit. taurin.* „ Iustini Martyris, et Ignatii mentionem facit μαρτυρίαις *testimoniis*, καὶ ἀπὸ τῶν τούτοις γραφέντων κεχρημένος, *et ex scriptis eorum usus*. „ Quibus autem in libris Ignatii operum meminerit ignoramus, propterea quod eorumdem operum aliqua perierint, quae Eusebii aetate extabant. Locum tamen unum idem nobis servavit Eusebius *lib.* III. *hist. cap.* XXXVI. *pag.* 115. „ Hu„ ius, *inquit*, Ignatii et martyrium, et epistolas com„ memorat Irenaeus his verbis: *Quemadmodum dixisse* „ *fertur quidam ex nostris ob Christi fidem damnatus ad* „ *bestias: frumentum ego sum Dei, et ferarum dentibus* „ *molor, atque comminuor, ut panis mundus efficiar.* „ Sunt autem haec accepta ex Ignatii ad romanos epistola. Confer Irenaeum *lib.* V. *cap.* XXVIII. *adversus haereses pag.* 327. Non negat Dallaeus Ignatii haec esse verba; Sed quid, inquit, haec ad epistolas? Quid? An non sunt in epistolis tantum, alibi autem nusquam? Recte igitur Eusebius epistolarum statuit fuisse ab Irenaeo mentionem factam; labiturque turpissime Dallaeus, qui ut sectae suae assectaretur, moremque gereret, rem est ausus manifestam in controversiam revocare. At Irenaeus non *scripsisse* Ignatium, sed *dixisse* tradit. Quasi vero *dixisse* non licuerit, de eo qui scripsit, ponere. Atque esse id quidem apud plerosque in usu tam est manifestum, ut nihil supra. Quod si *dicit* Ignatius, non *scripsit*, ostendant adversarii ubinam, apud quos, quo tempore haec Ignatius dixerit. Sed age ineptas cavillandi rationes praetereamus. Interea confer, si licet, Pearsonum *ibid. cap.* VI. *p.* 307. *seqq.*

(3) Pearsonus *ibid. cap.* II. *pag.* 276. „ Sanctus „ Theophilus, *inquit*, VI. antiochenae ecclesiae epis„ copus, post s. Ignatium IV. scripsit in sanctum Mat„ thaeum commentarius, antequam (Hieronymus) „ suos in eumdem evangelistam scriberet. Sub huius „ Theophili nomine etiamnum extant in s. Mat„ thaeum commentarii, sed latine tantum, in quibus „ ad illa verba: *cum esset desponsata mater Iesu Maria* „ *Ioseph* (Matth. c. I. v. 18.) haec legimus: *Quare non* „ *ex simplici virgine, sed ex desponsata concepitur Chris*„ *tus? Primo ut per generationem Ioseph origo Mariae* „ *monstraretur. Secundo ne lapidaretur a iudaeis, ut* „ *adultera. Tertio ut in Aegypto haberet solatium viri.* „ *Quarto ut partum eius falleret diabolum, putantem Ie*„ *sum de uxorata, non de virgine natum.* Si haec Theo„ phili sunt, sine dubio IV. rationem ex epistola „ s. Ignatii hausit „. Eamdem caussam attulit Hieronymus, qui Ignatii *ibidem* meminit, legitque Theophili commentarios. Addit paullo post Pearsonus. „ Nam s. Basilius oratione in natali Christi habita, „ eumdem sine dubio auctorem respiciens, ait ... „ *Alia autem ratio a veterum quodam prolata est, quod* „ *ut principem huius saeculi lateret virginitas Mariae,* „ *desponsatio Iosephi est excogitata.* Non igitur Theo„ dorus fuit, non Apollinarius, non Didymus, hi enim „ omnes s. Basilio synchroni fuere; sed vel Hippo„ lytus, vel Origines, vel Theophilus, quod potius reor. „ Utcumque sit, scriptor ille, qui a s. Basilio antiquus „ dicebatur, haud iniuria a nobis saecundo saeculo vin„ dicatur. „

minit Origenes (1); postque Eusebium innumerabiles quoque scriptores ecclesiastici meminerunt.

De stichometria paucis agam. Principio ignoto (2) scriptori, qui librarii fortasse obibat munus, neque tam vetus fuit, ut eum censeam esse cum Eusebio comparandum, auctoritatis in rebus aliis omnino parum, fidei quidem certe in hoc genere nihil tribuendum dico. At Nicephoro (3) accepta est referenda *στιχομετρία*. Fac verum sit. Quid? Nicephorum ne anteponam Hierouymo, et Eusebio? Minime vero. Sed eam esse Nicephori nemo ex me, ut fatear, extorquebit. Nulla enim est caussa, cur fateri aut debeam, aut possim. Sed patiar, ut cui tandem adversarii volent tribuatur. An usquam *Stichometra* epistolas Ignatium habuisse auctorem negat? Nam quod *ἀπόκρυφα* dicat Ignatii opuscula esse, non est ad rem. Latius enim vox *apocryphorum* patet, quam ut in *spuria* cadere omnino debeat. Sunt enim qui libros, qui in canonem veteris, aut novi testamenti referendi non sunt (4),

(1) Origenes *homil.* VI. *in Lucam pag.* 544 *tom.* III. *opp. edit. venetae an.* 1743. „ Eleganter, *inquit*, in „ cuiusdam martyris epistola scriptum reperi, Ignatium dico episcopum Antiochiae post Petrum secundum, qui in persecutione Romae pugnavit ad bestias, *principem saeculi huius latuit virginitas Mariae*„. Dallaeus frustra Origenis homilias laudari dicit, quae anno 140. circiter post martyrium Ignatii scriptae sint. At is Dallaeus non meminit eorum, quae alibi statuit, *impostorem Ignatii* epistolas confinxisse post 100. ab eius morte annos. Non ergo serum hoc ex Origenis homiliis praesidium est. Errat deinde Dallaeus, qui putat *Eusebium esse omnis de Ignatianis epistolis erroris fontem*. Quare non frustra agit, qui ut Dallaeum coarguat, utitur Origenis testimonio. Age vero fac Origenes homilias anno 140. post Ignatii mortem scripserit, quemquam id Pearsonus neget *c.* VII. *p.* 315., tamen cum paullo post initium saeculi III. catechistam agere coepisset, centesimo fere anno post Ignatium, non tam est eius testimonium contemnendum, quam contemnitur ab Dallaeo. Sed qui plura volet, adeat, si licet, Pearsonum *ibid. c.* VII. *pag.* 315. *et seqq.* Accedunt Eusebius Caesariensis *lib.* III. *hist. eccl. cap.* XXXVI. *seq. pag.* 113. *seq. edit. taurin.*, s. Athanasius *lib. de synodis pag.* 761. *edit. monach. s. Mauri paris.*, s. Ioannes Chrysostomus *t.* I. *opp. orat. de s. Ign. p.* 399. *edit. an.* 1718., s. Hieron. *catalog. scriptor. eccles. seu viror. illustr. tom.* II. *opp. pag.* 105., Theodoritus *epist. ad monachos constantinopolitanos pag.* 1027 *t.* III. *opp. edit. Sirmondi*, aliique prope innumerabiles. Confer Pearsonum *ibid. c.* II. *p.* 278. *et seqq.* Qui autem testimonia tam veterum, tamque illustrium scriptorum reiiciunt, ut epistolis Ignatii fidem detrahant, caveant, ne genuina quaeque antiquorum scripta referant in numerum spuriorum. Nisi enim auctoritate, traditioneque maiorum, at coniectura, nulla alia ratione distingui sinceri a spuriis libri possunt. Quare contemtis veteribus, nutet necesse est omnium librorum sinceritas.

(2) Multa in hanc rem disputat Pearsonus *ibid. cap.* IV. *pag.* 287. *seqq.*

(3) Confer Iacobum Goarium in *notationibus ad Nicephori chronographiam pag.* 88. *an.* 1652., qui scribit hoc modo: „ Canonicus sacrorum bibliorum laterculus ad chronographiam nihil spectans, librarii „ parergon iudicatur „. Iniuria igitur ab Dallaeo laudatur Goarius, quasi Nicephoro adscripserit *stichometriam*. Adeundus Pearsonus *ibid. cap.* IV. *pag.* 287. *seqq.*

(4) Constat id quidem ex decreto Gelasii, quod extat tomo II. *concilior. edit. Hard. num.* V. *pag.* 942., ubi haec habentur. „ Opuscula Tertulliani apocrypha; „ opuscula Lactantii apocrypha ... opuscula Clementis „ alexandrini apocrypha ... opuscula Cassiani presbyteri „ apocrypha etc. „. Idem decretum ex vetustissimo codice vaticano editum primum a Fontanino archiepiscopo ancyrano viro doctissimo est, tum a Iosepho Blanchino eruditissimo presbytero oratorii romani *t.* IV. *Anast. biblioth. pag.* LXI. *edit. an.* 1735. At opuscula Tertulliani, Lactantii, Clementis alexandrini, quis putet esse in spuria coniiciendaʔ Non ergo spuria semper intelliguntur nomine apocryphorum. Vide Pearsonum *ibid. p.* 288. *seq.*

apocryphorum appellent nomine, sive notus eorum sit scriptor, sive ignotus. Hoc sensu cur eam vocem *Stichometra* non usurpaverit, ne suspicari quidem possum. Ac sunt profecto argumenta et gravia, et satis perspicua, quibus non aliam esse apud Stichometram eius vocabuli significationem demonstratur (1). Numeratis enim novi testamenti libris, mox addit, quae sint ἀπόκρυφα, in iisque Ignatii opuscula, Hermaeque pastoris librum ponit. At pastorem, quis negat, Hermae fuisse ab antiquissimis, doctissimisque viris (2) adscriptum? Sed quum aliqui sacris eum codicibus annumerandum (3) putassent, tum in *apocryphos* alii (4) coniecerunt, hoc est in eos, qui non essent in censu *canonicorum*. Miror autem quod est ab Dallaeo adiunctum de Gelasio. Nam in decreto (5), quod eius nomine recte inscribitur, nulla fit epistolarum Ignatii mentio. Redeo ad *Stichometram*. Is *epistolarum* Ignatii nusquam meminit. Igitur in ἀποκρύφοις fortasse διδασκαλίαν (6) *doctrinam* posuit, quae olim martyris nomine circumferebatur.

In septem autem epistolis, quarum meminit Eusebius, nulla est res ab Ignatio commemorata, quae ad posteriorem aetatem pertineat. Etsi enim haereses aliquas (7) confutatas ab eo

(1) Stichometria post *hist.* Georgii Syncelli *edit.* an. 1652. *pag.* 419. sic habet:

Καὶ ὅσα τῆς νέας εἰσὶν ἀπόκρυφα·
Περίοδος Πέτρου στίχων ͵βψν·
Περίοδος Ἰωάννου ςίχων ͵γχ·
Περίοδος Θωμᾶ στίχων ͵αχ·
Εὐαγγέλιον κατὰ Θωμᾶν ςίχων ͵ατ·
Διδαχὴ ἀποςόλων ςίχων σ·
Κλήμεντος λβ´ ςίχων ͵βχ·
Ἰγνατίου, Πολυκάρπου, Ποιμένος, καὶ Ἑρμᾶ.

Et quae novi testamenti sunt apocrypha. Itinerarium Petri versuum 2800. *Itinerarium Iohannis versuum* 2500. *Itinerarium Thomae versuum* 1600. *Evangelium secundum Thomam versuum* 1300. *Doctrina apostolorum versuum* 200. *Clementis* 2600. *Ignatii, Polycarpi, et Pastoris, et Herma.*

(2) Confer testimonia de Hermae *pastore*, quae collegit, inque primum *volumen patrum apostolicorum* coniecit Iohannes Baptista Cotelerius *pag.* 66. *edit. amstelodam.* an. 1724. Adeundus, si licet lectori, etiam Pearsonus est, *ibid. cap.* IV. *pag.* 290. *seqq.*

(3) S. Irenaeus *lib.* IV. *contra haeres. cap.* XX. *p.*253. *tom.* I. *opp. edit. ann.* 1734., et apud Eusebium *lib.* V. *hist. eccl. cap.* VIII. *pag.* 188. *edit. taur.* an. 1746.

(4) Vide Pearsonum *ibid. pag.* 290.

(5) Confer decretum *tom.* IV. *Anast. bibl. p.* LXII. *seq.*

(6) Vide *stichometriae locum paulo ante descriptum not.* 1. *huius vol.* Iam vero Pearsonus *ibid. pag.* 298. „ Indiculus ille ms., *inquit*, extat inter libros baroccianum in bibliotheca publica Oxonii, de quo monuit Userius, quemque nos vidimus. In illo inter plurima apocrypha numerantur διδαχαὶ τῶν ἀποςόλων, διδασκαλία Κλήμεντος, Ἰγνατίου διδασκαλία „. *Institutiones apostolorum, doctrina Clementis, Ignatii doctrina.* Confer Userium *dissert. de Ignat. martyris epist. cap.* I. *diss.* I. *pag.* 199. *tom.* II. *apost. pp. edit.* an. 1724.

(7) Eusebius *lib.* III. *hist. cap.* XXXVI. *pag.* 114. *edit. taurin.* „ Cum per Asiam, *inquit*, sub accuratissima satellitum custodia duceretur (*Ignatius*), singularum nihilominus civitatum, quas ingrederetur, ecclesias sermonibus, et cohortationibus suis confirmans, monebat, ut sibi *in primis a pravis maxime haereticorum opinionibus caverent, quae tunc primum in lucem emergere cum coepissent, copiosius pullulabant:* ἐν πρώτοις τὲ μάλιςα προφυλάττεσθαι τὰς αἱρέσεις ἄρτι τότε πρῶτον ἀναφυείσας, καὶ ἐπιπολαζούσας παρῄνει „. At de Eusebio non negat Dallaeus. Sed

fuisse video, tamen negari non potest, quin ortae essent, antequam Ignatius Romam ad subeundnm martyrinm contendisset. *At Basilidis, Theodoti, et Cleobuli edit nomina in epistola ad trallianos.* In sincera ne? Non arbitror dicturum Dallaeum. Neque enim tam fuisse arbitror impudentem, ut audacter mentiri auderet. Suppositam autem nihil moror. De genuinis namque (1) agimus, quibus confirmatur anctoritas episcoporum. Sed patiar Cleobulum, seu Cleobium fuisse ab Ignatio nominatum, quamquam est hoc, ut dixi, falsissimum. Verum quid obstabat, quominus Iohannis anditor Ignatius nominaret Cleobium, quem veteres (2) Simonis magi fuisse discipulum tradidernnt? At enim *siges* meminit auctor Ignatianarum epistolarum, hoc est *silentii*, ex quo ortum *verbum* fuerit, qui error proprius fuit valentinianorum. Ridiculum! Quasi vero non fuerint ante Valentinum (3) haeretici, qui pro silentio pugnandum (4) arbitrarentur. An non

hunc primum fuisse pugnat, qui Ignatii epistolarum meminerit. Quasi vero a nobis falsum id esse paullo ante non fuerit demonstratum testimoniis Polycarpi, Irenaei, atque Origenis, in quibus earumdem epistolarum fit mentio. Neque nos alicuius interdum ponderis argumentum *negativum* negamus esse, si caussae graves nullae sint, quae contra pugnent. Verumtamen quod ad rem spectat, non solum veteres Ignatii epistolas memorarent; sed etiam Eusebius ipse satis indicat, se eas non fuisse probaturum, nisi probari antiquis scriptoribus animadvertisset. Nam is alia quaedam opuscula, quae quibusdam apostolicorum temporum viris adscribebantur, reiecit, propterea quod a maioribus nullam eorum videret esse mentionem factam. Itaque *lib.* III. *hist. cap.* XXV. *pag.* 118. *edit. cantabrig.* Andreae, Iohannis, aliorumque *apostolorum* acta reiecit, *quae nullus umquam, qui continuata ab apostolis successione in ecclesia docuit, in scriptis suis commemorare dignatus est. Et lib.* III. *cap.* XXXVIII. *pag.* 134. Clementis epistolam ad corinthios secundam respuit, *quod hanc non perinde receptam, atque approbatam fuisse pro certo haberet, quandoquidem vetustiores eius testimonio nequaquam usos esse* compereret. Qui autem sic de veterum operibus statuebat, is ne Ignatii epistolas probasset, si a nemine veterum memorari, probarique cognosset? Non equidem arbitror. Sed multa in hanc rem disputat Pearsonus *ibid. cap.* XI. *pag.* 532. *seqq. Et part.* II. *cap.* I. *seqq. pag.* 357. *seqq.*

(1) Pearson. *ibid. cap.* II. *partis* II. *pag.* 362. *seqq.* Confer epistolam Ignatii genuinam, easque cum spuriis comparato, animadvertesque qua fide Dallaeus egerit.

(2) Confer Theodoritum *lib.* I. *haeretic. fabular. cap.* I. *pag.* 193. *tom.* IV. *opp. edit. paris. Sirmondi*, et *lib.* II. *cap.* I. *pag.* 218. Adeundi Pearsonus *ibid. cap.* II. *pag.* 363., Tillemontius *tom.* II. *monum. eccl. pag.* 43. *seq. edit. paris. an.* 1694. Atque Pearsonus quidem sic habet. „ Auctor imperfecti operis in Mat„ thaeum *homil.* XLVIII. *Venerant enim*, inquit, *Dosi„ theus, et Simon et Cleonis* (lege *Cleobius*) „. Haec illa ex antiquissimo rerum ecclesiasticarum scriptore Hegesippo apud Eusebium *lib.* IV. *cap.* XXII., qui Cleobium hunc in prima haereticorum classe collocat: ἀφ' ὧν Σίμων, ὅθεν Σιμωνιανοί, καὶ Κλεόβιος, ὅθεν Κλεοβιηνοί... *a quibus Simon, ex quo Simoniani, et Cleobius, ex quo Cleobiani* .... Cleobius igitur Simoni synchronus ipso Ignatio martyre antiquior fuit.

(3) Ita suspicatur Pearsonus *ibid. cap.* IV. *partis* II. *pag.* 369. *seqq.* De Ebionaeis praeter historicos eccl., agit Moshemius *dissert. utrum Ebion fuerit nec ne? Syntagm. dissert. pag.* 552. *seqq. edit. an.* 1733. Vide etiam si licet, *eius instit. hist. eccl. p. saec.* I. *part.* II. *cap.* V. §. IX. *pag.* 477. *seqq. edit. an.* 1739.

(4) Consule notationes *Cotelerii in epist. ad magnesianos tom.* II. *part.* I. *apostolicor. pp. pag.* 19. *edit. an.* 1724. *ubi* „ Respexit, *inquit*, Ignatius ad gnos„ ticos Valentino antiquiores. Constat enim ex Irenaeo „ *lib.* I. *cap.* V., Tertulliano *de praescript. haeretic.* „ *cap.* XXXIII. XLV. XLVII. *adversus valentinianos cap.* III. „ *seqq.*, Epiphanio multis in locis... Viam Valentino „ in erroribus suis, atque aeonibus patefecisse gnos„ ticos nicolaitas, simonianos, aliosque haereticos „. Consule etiam adnotationes Wolfii, si licet, *ibid. p.* 18. *seqq.*

similis omnino fuit ebionaeorum (1) de *sige* haeresis? Quid ergo est, quod ad valentinianos confugiat Dallaeus, ut ignatianas litteras in falsi suspicionem vocet? Estque illud etiam, atque etiam animadvertendum, cognosci perfacile ex epistolis iisdem posse, non ad Valentinum spectare, quae scribit auctor, sed ad alium quempiam veterum haereticorum. Nam Valentinus ex *monogene* (2) *emissum λόγον verbum* tradit, qui *monogenes pater* est, eiusdem haeresiarchae sententia. Iam vero Ignatius ex patre (3) verbum processisse scribit. Non ergo agit eo in loco adversus Valentinum Ignatius.

Est etiam παράδοξον, absurdumque, quod subdit Dallaeus de Constantino. Etenim ἀρχόντων (4) nomine auctorem epistolarum ignatianarum aut Constantinum, aut Constantium indicasse, nisi amens, aut somnians, nemo certe vigilans, prudensque crediderit. At *visibiles* ἄρχοντας memorat. Quid ad rem? An non praepositi ecclesiarum ab antiquissimis (5) christianis ἄρχοντες appellabantur? *Leopardorum* vocem serius Constantini aevo coepisse Bochartus (6) in hierozoico prodidit suo arbitratu, non veritate. In actis enim ss. Perpetuae, ac Felicitatis (7), quae diu ante Constantinum perscripta sunt, fieri distincte *leopardi* video mentionem. Atque idem ille (8) Spartianus, qui Constantini aetate

(1) Adeundus Pearsonus modo indicato.

(2) Pearsonus *ibid. pag.* 376. *cap.* v. „ Si enim, „ inquit, sic auctor Valentinum respicit, non eum „ impugnat, sed sequitur non eius deliria confutans, „ sed potius amplexus esse videtur. Negat enim quod „ negavit, dicit quod dixit Valentinus. Negat auctor „ epistolae λόγον exire a sige bythi coniuge? Negat „ et Valentinus, qui eum caecum aeona depinxit, „ qualis ex sige bythi coniuge exire non potuit, et „ cum in deminorationem emissus esset, eum ex aliis „ aeonibus monogene, et aletheia necessario eduxit. „ Dicit autem λόγον exire a patre? Dixit et Valentinus, ex monogene enim emissum tradit; monogenes „ autem Valentino *pater est.* Ita Irenaeus: *hunc autem* „ *mentem, et monogenem vocant, et patrem.* Tertullianus „ de ea, ita *et ipse*, inquit, *pater dicitur, et initium* „ *omnium, et proprie monogenes* .... Exivit igitur λόγος „ secundum valentinianos non a sige, sed a patre. Quare si auctor epistolae illos haereticos in animo habuisset, numquam negasset, quod illi non affirmarunt, „ numquam dixisset, quod illi dixerunt „.

(3) Confer *notationem superiorem.*

(4) Vide Ignatii *epistolam ad smyrnaeos n.* vi. *p.* 36. *tom.* ii. *part.* i. *pp. apost. edit. an.* 1724.

(5) Consule, quae dixi supra *p.* 255. *seq. huius vol.*

(6) Samuel Bochartus *hieroz. lib.* iii. *cap.* ii. *p.* 604. *edit. an.* 1712.

(7) *N.* xxi. *p.* 88. *ed. Ruinart. veron. act. ss. mm. sincer.*

(8) Spartianus in *Geta pag.* 741. *edit. an.* 1671. haec habet: „ Familiare illi fuit has quaestiones grammaticis „ proponere, ut dicerent singula animalia quomodo „ vocem emitterent, velut agni balant, porcelli grunniunt, palumbes minurriunt, ursi saeviunt, leones rugiunt, *leopardi* rictant etc. „ *Acta vero ss. Perpet. et Felicit.*, *quae circa an.* 203. martyrium obierunt n. xix. *pag.* 67. habent hoc modo: „ In commissione spectaculi, ipse (*Saturninus*) et Revocatus *leopardum* experti etc. „ et n. xxi. *pag.* 88. „ statim in fine spectaculi „ *leopardo* obiectus (Saturus) de uno morsu eius tanto „ perfusus est sanguine, ut populus revertenti illi secundi baptismatis testimonium reclamaverit „. Confer Plinium *lib.* viii. *cap.* xvi. *p.* 156. *edit. an.* 1685. Quod si Plinio memorati leopardi sunt, qui scriptor aequalis temporum Traiani fuit, cur non item ab Ignatio nominari potuerunt, qui eodem imperatore martyr decessit?

floruit, vocem *leopardi* usurpari multo ante consuesse significat. Sed de re manifesta non est cur multis esse disputandum putem.

Nihilo gravius est, quod opponunt de recipiendis lapsis ad poenitentiam. Nam montanistas, et novatianos ab auctore epistolarum pulsari censent, quos diu post Ignatium infestasse ecclesiam liquet. Ac si ponderis ullius id genus argumenti esset, in spuriis libri aliquot canonici essent reiiciendi, ex quibus, universis, qui poenitentia ducti sint, (1) peccata dimitti oportere, cognoscimus.

Onesimum porro functum vita fuisse, cum Ignatius Romam proficisceretur, id vero est, quod ostendi mihi, nisi demonstratione, at opinione saltem volo (2).

Somnia sunt, quae de haeresibus in epistola non interpolata ab se repertis Dallaeus iactitat. Nam quod Christum filium

(1) S. Ignatius *epist. ad philadelph.* n. III. tom. II. *par.* I. *pp. apostolic. pag.* 31. *edit. an.* 1724. Καὶ ὅσοι ἂν μετανοήσαντες ἔλθωσιν ἐπὶ τὴν ἑνότητα τῆς ἐκκλησίας, οὗτοι Θεοῦ ἔσονται. *Et quotquot poenitentes redierint in unitatem ecclesiae, hi Dei erunt;* et n. VIII. *pag.* 32. Πᾶσιν οὖν μετανοοῦσιν ἀφίει ὁ Κύριος, ἐὰν μετανοήσωσιν εἰς ἑνότητα Θεοῦ. *Omnibus igitur poenitentibus remittit Dominus, si poenituerint in unitatem Dei.* At similia habet Clemens in priore epistola ad corinthios, quam tamen adversarii genuinum esse Clementis opus non negant; n. LI. *pag.* 34. *et sqq.* tom. I. *collect. epistolar. rom. pontif. edit. Constantii.* ,, Quotquot, *inquit*, per quemdam adversariis illapsum ,, deliquimus, veniam postulemus. Qui vero dissensio- ,, nis, ac seditionis duces, et principes fuerunt, debent ,, communem spem considerare ,,. Et n. LVII. *pag.* 37. ,, Vos ergo, qui seditionis fundamenta iecistis, subditi ,, estote presbyteris, et correptionem suscipite in poe- ,, nitentiam, flectentes genua cordis vestri, discite subii- ,, ci, deponentes arrogantem, ac superbam linguae ve- ,, stram iactantiam. Melius enim vobis est in ovili Chris- ,, ti parvos, et probatos inveniri, quam altum sapientes ,, a spe illius deiici ,,. Sed quid de Clementis epistola dico, si Paulus in epistolis ad corinthios, incestuosum, quem satanae tradiderat, restituit, ob actam poenitentiam, et Ioh. in apocalypsi *cap.* II. v. 16. hortatur angelum ecclesiae Pergami, ut poenitentiam agat, propterea quod *haberet tenentes doctrinam nicolaitarum*? Sed de his rebus alias. *De remissione namque capitalium criminum* et disputatum ab eruditissimo viro Iosepho Augustino Orsio ord. praed. s. palatii apost. magistro, singulari dissertatione Mediolani edita, est, et disputabitur a nobis, cum tempus monuerit, testimoniis sacrorum bibliorum, scriptorumque veterum diligenter. Interea hoc tenemus, non esse ignatianas epistolas in spurias reiiciendas, propterea quod in eis fiat poenitentiae mentio. Neque enim, quia orti post montanistae fuerunt, reprobari, ut spuria, debent opuscula, in quibus diu ante, quam orti essent, eorum est refutatus, damnatusque error.

(2) S. Ignatius *epist. ad ephesios* n. I. *pag.* 12. tom. II. *apostol.* pp. *par.* II. *edit. an.* 1724. Onesimi episcopi ephesiorum, quasi tunc viveret, meminit. Dallaeus iam obiisse hominem, antequam Ignatius Antiochia excederet, scribit. Sed huic Eusebius repugnat *lib.* III. *hist. cap.* XXXV. *pag.* 114. ,, Itaque cum Smyrnam ve- ,, nisset, *inquit*, in qua tunc erat Polycarpus, unam ,, quidem epistolam scripsit ad ecclesiam ephesiorum, ,, in qua *Onesimi* ipsorum pastoris mentionem facit ,,. Atque Eusebius quidem vetera monumenta, quae sua adhuc aetate extabant, consuluerat, noveratque, meperum ne tum, an mortuus Onesimus esset. Quare huic veteri, non *Dallaeo* scriptori et novo, et studio partium in oppositam opinionem abrepto credimus. At graecorum menaea, Symeon Metaphrastes, auctor constitutionum apostolicarum, Dorotheus, et Hippolytus, et Nicephorus aut martyrem Onesimum Ephesi episcopum fuisse nusquam dicunt, aut beroeensium antistitem putant, aut denique non Onesimum, sed Caium Timotheo substitutum censent, aut mortuum tradunt, cum Domitianus imperium teneret. Verumtamen indigna haec esse monumenta constat, quae ut comparari cum Eusebii historia possint. Partim enim spuria, partim fabulosa, partim plena sunt ridicularum, ineptarumque narrationum.

secundum voluntatem, et potentiam Dei esse scribit (1) Ignatius, etsi sunt, qui legendum secundum *divinitatem*, et *potentiam Dei* putent, tamen nihil continet, quod cum orthodoxae religionis decretis componi non posse videatur. De *incarnatione* enim Ignatius agit, non de *aeterna filii generatione*. Itaque non est eius ab orthodoxa discrepans, dissidensque sententia.

Nec minus inepta sunt, quae subdit Dallaeus de Ignatii erga sacra biblia (2) *irreverentia*. Quandoquidem etsi usus apocryphorum auctoritate esset, neque tantam sacris bibliis iniuriam conflasset, neque solus qui uteretur fuisset. Namque hoc restabat, ut Irenaei, et Clementis alexandrini (3) libros in spuriis

(1) Pearsonus *ibid. cap.* IX. *pag.* 396. Dallaeum reprehendens ,, *cap.* XVI., *inquit*, multa quasi haeretica producit, sed ex spuriis etiam, e nostro unum tantum locum profert, qui ei non satis sanus videtur, scilicet Christum fuisse υἱὸν Θεοῦ κατὰ θέλημα, καὶ δύναμιν Θεοῦ, *filium Dei secundum voluntatem, et potentiam Dei*. Haeccine autem, ut inter haeretica recenseantur, quae a b. Theodorito pro catholica ecclesiae sententia contra haereticos proferuntur? Apud illum quidem legimus θεότητα, in nostro autem codice θέλημα. ut et in usseriano interprete *voluntatem*. Variam hic lectionem esse, et quidem valde antiquam, quis non videt? Quid in suo codice viderit interpolator (Ignatii) an θεότητα, an θέλημα legerit, scire nos noluit. Adeo omnia immutavit. Utcumque sit, si Theodoreti lectionem sequamur, et θεότητα auctorem epistolae scripsisse putamus, cadit obiectio dallaeana, quae in voce θέλημα fundatur; *durum enim, et vix ferendum*, ait, *filium esse a patre ab aeterno per voluntatem, et potentiam patris*; si legamus θέλημα, etiam sic tandem obiecto ruit; non enim (Ignatium) *loqui* de aeterna generatione filii constat, sed de incarnatione potius, ut et antecedentia, et consequentia demonstrant. . . sic autem nos legimus: Ἀληθῶς ὄντα ἐκ γένους Δαβὶδ κατὰ σάρκα, υἱὸν Θεοῦ, κατὰ θέλημα, καὶ δύναμιν Θεοῦ γεγεννημένον ἀληθῶς ἐκ παρθένου. Usserianus interpres: *vere existentem de genere David secundum carnem, filium Dei secundum voluntatem, et potentiam Dei genitum vere ex virgine*: omnino quasi respexerit ille verba angeli apud evangelistam: *Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus altissimi obumbrabit tibi, ideoque, et quod nascetur ex te sanctum vocabitur filius Dei* ,,. Vide Ignatii epistolam ad smyrnaeos *tom.* I. *pag.* 34. *tom.* II. *apostolic. pp. par.* II. *edit. an.* 1724., et Theodoritum *dialogo* I. *t.* IV. *opp. pag.* 34. *edit. paris. an.* 1642.

(2) Pearsonus *ibid. pag.* 395. ,, Irreverentiae exempla duo ex spuriis, unum ex nostro (sincero) proponit (Dallaeus) ex epistola ad smyrnaeos (*n.* III. *pag.* 34. *eiusd. edit.*), *et quando ad eos, qui circa Petrum, venit, ait ipsis, apprehendite, palpate me, et videte* ὅτι οὐκ εἰμὶ δαιμόνιον ἀσώματον *quod non sum daemonium vacans corpore*. Protulerunt haec verba Ignatii, Eusebius, Hieronymus, Theodoritus, nullam tamen in illo erga s. litteras irreverentiam notarunt, nihil in iis verbis sanctissimo martyre indignum suspicati sunt: nos eorum iudicium sequimur ,,. Eusebius *lib.* III. *hist. eccl. cap.* XXXVI. *p.* 115. *edit. taurin.* ,, Idem, *inquit*, in epistola ad smyrnaeos de servatore nostro loquens, quaedam eius verba recitat, quae unde acceperit, ignoro ,,. Sed accepit ex evangelio secundum hebraeos. Hieronymus *in catalogo viror. illustr. cap.* XVI. *pag.* 108. *tom.* IV. *opp. edit. Martinaei.* ,, In qua, inquit (*epistola ad smyrnaeos*) et de evangelio, quod nuper a me translatum est, super persona Christi ponit testimonium dicens: *ego vero et post resurrectionem in carne eum vidi, et credo, quia sit; et quando venit ad Petrum, et ad eos, qui cum Petro erant, dixit eis: ecce palpate me, et videte etc.* ,, Consule *prooemium Hieron. in lib.* XVIII. *comment. in Esaiam pag.* 478. *tom.* III. *opp. edit. Martinaei*, et *lib.* III. *adversus pelagianos pag.* 533. *t.* IV. *eiusd. edit.* Confer etiam adnotationes Cotelerii *in locum modo descriptum Ignatii*, et Casaubonum, si licet, *exercit.* XVI. *in Baron. n.* CXXVI. *pag.* 694. *edit. an.* 1614.

(3) Irenaeus laudat ut librum canonicum *Hermae pastorem lib.* IV. *contra haereses cap.* XX. *pag.* 255. *edit. venet. an.* 1734. ,, Bene, *inquit*, pronunciavit scriptura, quae dicit: *primo omnium crede etc.* ,, qui locus extat *lib.* II. *pastor. mand.* I. Confer Clementem alexandrinum *de evang.* secundum hebraeos *lib.* I. *stromat. pag.* 380. *edit. paris. an.* 1641., et de evan-

numeraret Dallaeus, propterea quod spuria interdum, apocryphaque probaverint. Ac mirum sane est, quod ob eam rem unam minus *reverens* Dallaeo Ignatius erga sacra biblia videretur, cum neque Eusebio, neque Hieronymo (1) visus sit, qui haec diligenter in sancti martyris epistolis animadvertissent.

De numero martyrum (2) nihil est, quod nobis Dallaeus opponat. Est enim manifestum, fuisse primo, ineunteque secundo saeculo plurimos. Quod autem hortatus Ignatius (3) romanos fuerit, ne resisterent, neu impedirent, quo minus ipse bestiis exponeretur, non est tanti ponderis argumentum, ut efficiat ignatianas epistolas reiici in spurias oportere. Extant enim in actis (4) epistolisque sanctorum martyrum exempla, quae adeo sunt similia, ut ovum ovo.

Nihil dico de repugnantibus, falsis, (5) ineptis rebus, quas

gelio secundum aegyptios *lib.* III. *strom. pag.* 445. 452. 453. Sed horum permulta collegerunt Iohannes Ernestus Grabius *spicileg.* II. *pp. pag.* 25. *et seqq. edit. oxon. an.* 1714., et Iohannes Albertus Fabricius *codice pseudep. nov. test. edit. hamburg. tom.* III. *pag.* 824. *seqq.*

(1) Vide notation. 1. *pag.* 327. *seq. huius vol.*

(2) De martyribus confer epistolam Clementis priorem ad corinthios *num.* V. *seqq. pag.* 12. *tom.* I. *collect. epistolar. romanor. pontificum edit. Constantii*, et quae nos diximus *tom.* I. *huius operis pag.* 342. *seqq.*

(3) S. Ignatius *epist. ad romanos* hortatur eos, ne impediant, quo minus subeat supplicia, quae illi decreta ab imperatore fuissent. Confer quae dixi *tom.* III. *huius operis pag.* 193. *seqq.*

(4) Qui Ignatium reprehendit, Dallaeus non animadvertit similia fuisse ab apostolo dicta. *Act. cap.* XXI. *v.* 12. *seqq.* haec habentur. „ Ut autem audivimus haec „ (quae Paulo de vinculis praedixerat Agabus), rogabamus, nosque, et qui loci illius, non ascendere eum „ in Hierusalem. Respondit autem Paulus: quid facitis flentes, et comminuentes meum cor? Ego enim „ non solum vinciri, sed et mori in Hierusalem paratus habeo pro nomine domini Iesu etc. „. Multa in hanc rem exempla congerit Pearsonus *cap.* IX. *pag.* 197. *seqq.*

(5) Opponit postremo Dallaeus, scribi ab auctore epistolarum, haereticos sua aetate sibi ab eucharistia temperasse. Id vero esse falsum. Nullum enim fuisse Traiani tempore tam impium, tamque flagitiosum haereticum. Quid? Si falsum etiam esse, ineptumque addat, quod idem in epistola ad romanos scribit auctor potuisse christianos romanos impedire, quo minus ipse bestiis exponeretur? Superbum praeterea fuisse pseudo-Ignatium, qui sibi supercaelestem scientiam arrogaret. Ridiculum item esse ἐπίθετον, et fabulosum, eaque fabulis ortum θεοφόρου *theophori*, quod ille sibi tribuebat. Ad I. respondet Cotelerius *in notationibus ad epist. ad smyrnaeos num.* VII. *pag.* 36. *tom.* II. *patrum apostolicor. parte* I. *edit. an.* 1724., ubi sic habet Ignatius: Εὐχαριστίας, καὶ προσευχῆς ἀπέχονται διὰ τὸ μὴ ὁμολογεῖν τὴν εὐχαριστίαν σάρκα εἶναι τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. *Ab eucharistia, et oratione abstinent, eo quod non confiteantur eucharistiam carnem esse servatoris nostri Iesu Christi:* respondet autem Cotelerius hoc modo. „ Multa, et „ gravia peccat ad hunc locum oppugnator epistolarum ... Perperam accipit vocem προσευχῆ; „ pro omni prorsus oratione, cum Ignatius aut loquatur de prece mystica, oratione solemni, qua „ corpus Christi conficitur (*Hieron. epist.* LXXXV. *et ad* „ *Sophon.* III., Augustinus *lib* III. *de Trinit. cap.* IV., „ εὐχὴ appellatur a Iustino martyre *apolog.* II. (*quae* „ *vere* I. *est*), et Origine *tum* VIII. *contra Celsum*, *tum* „ *ad Matth* XV. 17. προσευχὴ ab Augustino *ep.* LIX.) „ aut potius intelligat preces liturgicas, sive missam, „ iuxta constitutiones apostolicas *lib.* II. *cap.* LIV., Cyrillum hierosolymitanum *catechesi mystagog.* V. et „ Zonaram *ad canon. apostolic.* XI., *et Neocaesariensem* XIII. „ *sacrificiorum orationes* in Tertulliano *lib. de orat. extremo* .... Secundo requirit, quis ex veteribus scripserit, aliquos ignatianorum temporum haereticos vel „ ab eucharistia abstinuisse, eucharistiam reprobasse, „ vel ideo abstinuisse, quod non putarent eucharistiam „ esse Salvatoris carnem pro nobis passam; responsdetque nullum quod sciat, hoc prodidisse. Ea vero „ petitione semel admissa, actum est de omnibus „ libris, et auctoribus. Quotusquisque enim est, qui

se in epistolis deprehendisse Dallaeus putat. Sunt enim haec commenta hominis qua iure, quaque iniuria ignatianis epistolis auctoritatem adimere conantis.

Cum ergo suspectae suppositionis epistolae Ignatii neque sint, neque vero esse cniquam prudenti possint, fit quidem ita, ut quae de episcopis, presbyteris, diaconisque constituit, vera sint, quum non ab eo excogitata, sed ab apostolis tradita fuerint, quorum ipsum fuisse auditorem plane constat. Revocari autem omnia, quae ille de episcopis, presbyterisque sanxit, in capita omnino sex possunt. Principio (1) enim affirmat in quaqne ecclesia episcopum singularem, presbyterorum senatum, et diaconos, tres distinctos ordines constituisse (2). Deinde hos ipsos episcopos singulares, ubicumque tandem reperirentur, institutos aut praecipiente, aut probante Christo servatore fuisse. Tum episcopis singularibus subditos (3) christianos quosque esse oportere, ne presbyteris quidem exceptis, ita ut subditi apostoli Christo fuerunt. Post (4) cum episcopis ita esse colendam, observandamque coniunctionem animorum, atque concordiam, ut qui ab eis sese dis-

„ nihil novi, ut sibi indicti dicat? Responsio autem „ temeraria est. Debuit consulere vir non indoctus „ Epiphanium *haeresi* XXVI. *n.* IV. VII. *seqq.*, *haeres.* „ XXXVII. *num.* V., Tertullianum *de praescript. haeret.* „ *cap.* XLVII., Hieronymi indiculum .... Didicisset reiectam fuisse a phantasticis haereticis vetustissimis „ eucharistiam, substituta in illius locum falsa, in„ fanda nimirum turpitudine .... Praeterea in eu„ charistiam notensunt contumeliae priscillianistarum, „ messalianorum, manichaeorum, archonticorum, alio„ rumque. Quidni mali surculi e radice phantastica „ pullularint? Quamquam non omnes docetae eucha„ ristiam repudiabant, teste Irenaeo *lib.* I. *cap.* XI., „ *lib.* IV. *cap.* XXXIV., *lib.* V. *cap.* III. „. Multa quoque in hanc rem disputat Pearsonus *ibid. cap.* XI. *pag.* 406. *seqq.* Alterum autem, quod opponit Dallaeus, refelli perfacile potest. Martyrii namque studio flagrans Ignatius, timensque, ne romani aut prece, quod saepe apud veteres fiebat, aut pecunia, aut vi etiam ne bestiis exponeretur impetrarent, ita scribebat. Confer *constit. apost. lib.* IV. *cap.* IX. *pag.* 300., *et lib.* V. *cap.* I. *seqq. pag* 304. *tom.* I. *pp. apostolic. edit. amstelod. an.* 1724., peregrinum Luciani *tom.* III. *opp. p.* 334. *seqq. edit. novae amstel. an.* 1743., et Eusebium *lib.* VI. *hist. eccl. cap.* XL. *pag.* 263. *edit. taurin.* Quod si romani id extorquere nequivissent, nihilominus, qui tantopere martyrium expetebat, timendum ne possent arbitrabatur. Consule Cotelerii adnotationes in *epist. ad rom. num.* II. *et* IV. *pag.* 25. *seqq. tom.* II. *part.* I. *pp. apostolic. edit. an.* 1724., et Pearsonum *ibid. p.* 407. *seqq.* Frequentissimus est vocis θεοφόρου apud veteres, Clementem alexandrinum *lib.* VII. *stromat. p.* 748. *edit. paris. an.* 1641., Basilium *lib. de Sp. sancto cap.* V. *pag.* 9. *edit. paris. monachor. s. Mauri. tom.* III., aliosque usus. In actis quoque martyrii Ignatii sinceris eadem appellatio saepe occurrit, *pag.* 157. *tom.* II. *pp. apostolicor. edit. an.* 1724. *parte* II. Sed fac addita epistolis ea vna fuerit post Ignatii mortem; cum tamen eaedem illae sint, quas Irenaeus, Origenes, Eusebius laudant, suspectae nobis esse suppositionis neque debent, neque vero possunt.

(1) *Epist. ad smyrn. num.* VIII. *et* IX. *pag.* 36. *seqq.*, *ad Polycarpum num.* V. *pag.* 41., *ad magnesianos num.* II. *pag.* 18., *ad philadelphenos num.* IV. *pag.* 31., *ad trallianos num.* II. *pag.* 22. *tom.* II. *patrum apostolic. part.* I. *edit. an.* 1724.

(2) *Epist. ad ephes. num.* IV. *pag.* 12.

(3) *Epist. ad smyrn. num.* VIII. *pag.* 36., *ad Polycarpum num.* VI. *pag.* 41., *ad ephesios num.* IV. *p.* 12., *ad magnesianos num.* VII. *pag.* 19., *ad trallianos n.* VII. *pag.* 23.

(4) *Ad ephes. num.* III. *seqq. pag.* 12., *ad magnes. num.* VII. *pag.* 19., *ad philadelph. num.* IV. *pag.* 31., *ad trallianos num.* VII. *pag.* 23.

iungere auderet, is seiunctus esse ab ecclesia censeretur. Inde (1) nemini quidquam in ecclesia agere licere, non impetrata ab episcopo facultate. Postremo post episcopum (2) presbyteris, diaconisque honorem esse adhibendum. Haec sane cum perspicua sint, tum protestantes, qui gradum, dignitatemque episcoporum aversentur, ad incitas redigunt, coguntque, ut genuinas esse negent, quoniam contorqueri eas in ipsorum sententiam nullo modo posse intelligunt.

Sed nihil haec Casimirum Oudinum movent, hominem et impudentem, et malum, qui cum ad haereticos transfugisset, Hammondum, Usseriumque in primis pro epistolarum ignatianarum *sinceritate* pugnantes refellere conatus est, ut sese utilem iis fuisse demonstraret, in quorum societatem venisset. Ac praetermitti quidem ab se argumentum scribit, quod erat petitum ex antiquorum silentio, propterea quod defensores epistolarum Ignatii *negativum* esse, adeoque contemnendum putarent, quamquam esset, ut scribit, in hanc rem disputatum ab Dallaeo et pluribus verbis, et diligenter. Priore autem loco animadvertit, multa de episcopornm institutione divina, et dignitate ab auctore epistolarum ad nauseam usque iactari, quae cum a vetere alexandrinae ecclesiae consuetudine, quae satis erat Ignatio explorata, abhorreant, demonstrant plane ad veritatem, eas non ab Ignatio, sed ab alio quopiam fuisse perscriptas, ut antiquissimi, sanctissimique martyris nomine permoti, in errorem incauti quique illicerentur. Atque usus quidem, ait, consuetudinisque christianorum alexandrinorum ab Hieronymo, aliisque fieri mentionem, quorum summam esse in hoc genere fidem constat. Labi praeterea epistolarum scriptorem, ut qui sine episcopis nihil esse in ecclesia faciendum statuat, cum traditum a Tertulliano sit, ubi duo tresve congregentur, ecclesiam esse oportere. Rursum pugnare nobiscum Ignatium, quod nos olim in aliquibus saltem ecclesiis episcopos, diaconosque sine presbyteris viguisse dicamus, ille negct. Argumentum autem sibi et magnum, et grave

(1) *Ad Polycarp.* num. v. pag. 21., ad magnes. num. iv. pag. 18., ad philadelph. num. vii. pag. 32., ad trallianos num. vii. pag. 23.

(2) *Ad smyrn.* num. viii. pag. 36., ad Polycarp. num. vi. pag. 41., ad ephes. num. iv. pag. 12., ad magnesian. num. vi. pag. 18. seqq., ad philadelph. num. v. pag. 31., ad trallianos num. ii. pag. 22.

videri, quod cum apostoli, patresque omnes, qui ad initium saeculi tertii floruerunt, duorum meminerint ordinum (nam presbyteros eosdem appellarnnt, quos episcopos nominabant), hic tres saepe, ac multum commemoret, ut tertio demum saeculo, quo tempore episcopi, presbyteri, diaconique dici consuerant, vixisse censeatur. Ac matrimonia sine episcopi sententia nulla esse celebranda Ignatium iubere; idque iam componi cum ea aetate nequire, quae duci ab ethnicis uxores christianas ferret, neque posceret episcoporum consensionem. Secundo vero loco sic existimat: esse eum apostolorum auditorem, et Traiani aequalem, non posse, qui Saturninum exagitavit. Restitisse autem Saturnino auctorem epistolarum. Non ergo fuisse auditorem apostolorum, et Traiani aequalem, qualem aiunt fuisse Ignatium. Nam Saturninum, Hadriano primum imperatore, infestare ecclesiam coepisse. Esse vero ineptum, quod idem habet auctor ignatianarum epistolarum, gratis sese mori, si vera esset saturninianorum opinio. Quae namque esse martyrii, opinionisque phantasiastarum coniunctio, oppositiove potest? Neque vero Saturninum solum, sed etiam Theodotum, qui anno cxciv. haeresim propagare aggressus est, refutatum fuisse ab auctore epistolarum. Quamobrem referri Ignatium ab Hieronymo in eorum numerum, qui Ebionem, Theodotum byzantium, et Valentinum haeresiarchas refellerûnt. Pugnare praeterea auctorem ignatianarum epistolarum *pro uno Deo*, *quem nobis manifestavit Iesus*, *proque Iesu Dei filio*, *ac verbo*, quod non *a sige*, sed a patre progrederetur. Haec vero adversus Valentinum esse disputata. Nam ante Valentinum, nullum fuisse haereticorum, qui haec tam absurda, tamque inepta de sige defenderet. Quare Hammondi, et Pearsoni, qui contra sentiunt, magnis in erratis versari sententiam. Reprobari quoque a pseudo-Ignatio data opera Marcionis *de malo veteris testamenti auctore* decretum. Igitur floruisse hominem post ortam Marcionis haeresim, adeoque non fuisse Traiani aequalem. Quin etiam contra montanistas, et novatianos ab Ignatio agi, qui capitalibus criminibus implicatos, et resipiscentes, recipiendos vetarent esse. Ut enim recte est ab Albaspinaeo viro et orthodoxo, et summa eruditione illustri animadversum, ante montanistas longe fuit disciplina ecclesiae in admittendis

ad poenitentiam lapsis severior. Itaque nomquam fuisse dicturum Ignatium » omnibus poenitentibus dimittit Deus, si poeni» teant in unitatem Dei, et consilium episcopi. » Tertio loco quaedam esse in epistolis falsa, atque inepta arbitratur. Scribi enim a pseudo-Ignatio, factam a Paulo ephesiorum fuisse in omnibus epistolis mentionem. Id autem esse a veritate omnino discrepans. De stella etiam, quae magis apparuit, quamque splendidiorem sole, luna, astrisque omnibus fuisse confirmat, nihil esse ab eo dictum, quod non esse ridiculum videatur. Non minus esse inane quod addit, visum ab se *in carne* fuisse Christum servatorem. Potuisse quidem verum Ignatium Christum, cum inter homines ageret, videre. At vidisse, a Chrysostomo, aliisque negari. Dissentire autem ab evangelistis pseudo-Ignatium, cum hic manducasse, et bibisse Christum post resurrectionem suam testetur, illi contra manducasse scribant, bibisse autem non scribant. Quarto loco, narrari quaedam de Salomonis, Iosiaeque regum aetate ab Ignatio dicit, quae aut pugnent cum historia regum, aut evinci nullo modo possint. Iosiam enim anno aetatis XVIII. idololatriam delesse, non vero anno octavo, quod pseudo-Ignatius scribit, liquere. Quinto, modestiam martyris, animique moderationem Oudinus desiderat. Multa enim se *sapere in Deo*, scireque item se de caelestibus multa, Ignatium testari. Sexto, esse quaedam in epistolis ignatianis putat, quae sane efficiant, aut Arianum fuisse auctorem earum, aut prodromum arianorum. Septimo loco, esse quaedam ab se in iisdem epistolis deprehensa affirmat, quae obscura, dissolutisque scopis simillima sint, quae non cohaereant, quae nihil elegans, nihil constans, nihil denique grave complectantur, ut in iis recentiorem vix, imitatorem vero apostolorum, atque discipulum nullo modo possis agnoscere. Quin etiam auctorem epistolarum verba Ignatii, quae, Romae cum esset, usurpavit, *frumentum Christi sum dentibus bestiarum molar etc., et utinam fruar bestiis etc.*, in epistolam ad romanos fraude, doloque malo transtulisse, quasi dicta ab absente, cum in urbem duceretur, essent. Octavo, inscriptiones epistolarum esse contendit implicatas, obscuras, longas, plenas denique inconditarum, atque ab antiquorum Clementis, Polycarpi, Cypriani, Firmiliani consuetudine alienarum vocum. Esse

vero singulare quidpiam in iis litteris, quae sunt ad Polycarpum scriptae. Nam cum eum in inscriptione pseudo-Ignatius episcopum appellasset, tum oblitus huius tantae, tamque ab se celebratae dignitatis, qua praestare smyrnensium praesulem cognorat, eumdem etiam, atque etiam ut episcopum colat, hortatur. Nono, magnos illustresque eruditione viros sibi praemonstrasse viam confirmat, in hisque centuriatores magdeburgenses, Iohannem Calvinum, Vitackerum, Robertum Parkerum, Robertum Cocum, Claudium Salmasium, Davidem Blondellum, et Dallaeum. Immo vero propensiorem in hanc sententiam fuisse Leonem Allatium virum eruditissimum, et civem meum. Decimo, pugnantia pseudo-Ignatium loqui. Nam in litteris ad romanos accusari ab eo milites, quibus traditus in custodiam fuisset, crudelitatis; in ceteris autem ita describi, ut usi erga ipsum singulari humanitate fuisse videantur. Ignatium vero tam fuisse ineptum quis credat, ut pugnantia loqueretur, et scriberet? Undecimo, Cotelerii de romanorum potestate adserendi eos, qui damnati fuissent, in libertatem, responsum inane esse existimat. Persuasisse namque Ignatium sibi, modo vera auctor epistolarum scripsisset, christianos, qui Romae agerent, impedire perfacile potuisse, quo minus ipse a bestiis dilaniaretur. Christianos autem, qui in urbe degebant neque multos, neque tanta auctoritate, dignitateque excelluisse, ut tam praeclarum facinus aut ederent, aut molirentur. Atque hanc ad romanos epistolam in caussa fuisse suspicatur Oudinus, cur omnes deinceps scriptores Ignatium Romae martyrio functum fuisse arbitrarentur, quamquam verisimile sit, ipsum Antiochiae decessisse, cum pace ecclesia gauderet. Primum autem omnium, qui in hanc opinionem descenderit, fuisse Irenaeum episcopum lugdunensium. Neque vero affirmare Eusebium, sed Romae ne, an alibi Ignatius decesserit dubitare. Itaque ut epistolas, sic acta martyrii Ignatii antiocheni esse in opera spuria reiicienda. Alios contra sentire. Sed horum esse inter se pugnantes, dissidentesque sententias. Quosdam enim Romae a bestiis Ignatium fuisse dilaceratum, alios multa quoque passum Antiochiae putare. Traianum incredibili mansuetudine fuisse. Quamobrem verisimile minime videri, eum, quem plectere Antiochiae potuisset, Romam, ut in amphitheatro

bestiis obiiceretur, misisse. Redit ad Eusebium. Hunc omnium primum fuisse, qui epistolarum ignatianarum meminerit, ab eoque Athanasium, Hieronymum, Theodoritum, aliosqne fuisse deceptos censet. Postremo Polycarpum nusquam fecisse epistolarum Ignatii mentionem statuit. Nam quae proferuntur ab Eusebio, adiuncta fraude impostoris cuiusquam fuisse epistolae Polycarpi. Atque huius tres circumferri editiones. Postremam curatam a Stephano Moynio leidensi professore fuisse, in qua verborum eorumdem ne vestigium quidem extat. Irenaei locum ne ab Usserio quidem fuisse maioris habitum, quam poscere videretur. Non enim *scripsisse*, sed *dixisse* Ignatium, Irenaeus tradit: *frumentum Dei sum etc.* Nihili ab se Origenis testimonia pendi. Scripta enim, quorum ante meminimus, non graeci cuiusquam, sed latini auctoris opus et haberi, et esse. Quare Origeni accepta referri non oportere.

At enim quoniam de silentio veterum copiose dixi, demonstravique errare vehementer Dallaeum, ut qui Polycarpi, Irenaei, aliorumque testimonia, fretus inanibus coniecturis, aut reiecerit, aut implicarit; non est necesse, ut rursum esse dicendum putem. Itaque venio ad primum Oudini argumentum. Nego aetate apostolorum, nullos in ecclesiis singulares episcopos fuisse, qui presbyteris antecellerent, coetusque christianorum moderarentur. Iacobum ecce apostoli hierosolymitano presbyterio, atque ecclesiae praefecerunt. Romanis autem quis neget Linum ab apostolis ipsis fuisse datum episcopum? Atque in ecclesiis Asiae antistites, eosque iam singulares floruisse constat, quos Iohannes indicavit nomine angelorum. Hinc secundo saeculo catalogi sunt ab Hegesippo, et Irenaeo scripti singularium romanorum episcoporum, qui iam usque ab apostolis ecclesias moderari coepissent. Sed quid ego de romanis dico? Annon antiquorum virorum, quos Eusebius est auctores sequutus, testimoniis efficitur a Paulo, aliisque apostolis fuisse singulares in ecclesiis permultis sacrorum antistites constitutos? At est horum catalogus paullo post nobis describendus. Interea hoc certum erit. Cum singulares episcopi ecclesias gubernarent, quibus is honor adhibendus esset, quem apostoli praescripsissent (nam est a Paulo ad hebraeos scriptum, ut praepositis suis obtemperarent, traditumque ab Luca capite

actorum vicesimo, episcopos esse in ecclesiis positos, ut regant), mirabile minime videri, si Ignatius saepe, ac multum ephesios, smyrnaeos, philadelphenos, magnesianos, trallianos hortetur, ut episcopis pareant, quum praesertim existere aliquos videret, qui res novas consectarentur, coetusque seorsim celebrare, episcopumque deserere auderent. De aegyptiorum consuetudine agam aliquanto post accurate, ubi de Hieronymi, Ambrosiastri, Eutychii, aliorumque testimoniis disseram. Qua vero impudentia Tertulliani loco Oudinus abutitur, quem scriptorem antiquum in primis, et quamdiu catholicus fuit, pro episcoporum et vetustate, et auctoritate pugnasse novit? Ac de Tertulliano quidem alias. Quotus autem quisque est nostrum, qui ullam fuisse Ignatii aetate ecclesiam presbyteris carentem defendat? Quod enim, auctoritate Epiphanii ducti, factum aliquando ab apostolis alicubi, ut qui dignos presbyterio nullos reperirent, fuisse diximus; neque de omnibus ecclesiis diximus, neque si dixissemus, ita esset accipiendum, quasi apostoli minime voluissent, ut ubi inventi fuissent, qui digni hoc tanto ministerio existimarentur, presbyteri creari possent. Est item alterum Oudini argumentum inane. Etsi enim apostoli, patresque aliquot secundi saeculi presbyteros eosdem interdum appellarint, quos appellabant episcopos, non sequitur tamen ea opera Ignatio esse adimenda, in quibus a presbyteris episcopi distinguantur. Annon apostoli vocati interdum episcopi, et presbyteri fuerunt? Quis autem tam est absurdo ingenio, qui epistolam Clementis eidem non esse tribuendam putet, propterea quod apostolos ab episcopis distinxerit, eosque iam apostolos appellaverit, hosque indicarit nominibus episcoporum, et presbyterorum? Deinde singulares episcopos iam usque ab apostolorum aetate ecclesias rexisse, presbyterosque habuisse, qui rem sacram facerent, certum est. Quid igitur impediebat quominus Ignatius, qui Traiano imperatore decessit, episcoporum, qui primi ordinis presbyteri essent, ac presbyterorum, qui secundum ordinem in ecclesia constituerent, faceret mentionem? Neque vero intelligo, cur si confuse, implicateque loquuti ceteri sint, unus aliquis inveniri nequiverit, qui distincte, explicateque loqueretur. Iam vero martyres lugdunenses, tametsi anno circiter 177. passi sunt, hoc est diu ante initium saeculi

tertii, nihilominus Pothinum, qui ecclesiam lugdunensem regebat, episcopum, Irenaeum autem presbyterum, ut qui nondum esset creatus antistes eiusdem ecclesiae, appellarunt. Nemo est autem, qui epistolam lugdunensium, quae est ab Eusebio in quinto historiae libro descripta, in spuriis eam ob caussam esse numerandam arbitretur, quod Irenaeus Polycarpum smyrnaeorum antistitem modo episcopum, modo presbyterum nominet.

Atque haud scio cur vitio dari Ignatio possit, quod sine episcopi sententia matrimonia esse celebranda negaverit. At erant mulieres, quae se ab ethnicis duci vellent. Patior. Quid igitur? Annon licuit antistiti hortari maiorem in modum suos, ne quid simile facerent? Nempe hoc etiam restabat, ut, probantibus episcopis, mulieres christianae ab ethnicis ducerentur. Temporibus quidem Tertulliani, et Cypriani fuisse etiam mulieres christianas, quae ethnicis nuberent, certum est. Quid? Est ne quisquam tam audax, qui alterutrius opuscula, in quibus hoc tam grave malum reprobant, in spuriis numeranda putet? Noverat sane Ignatius qui sua aetate in hoc genere abusus invaluisset, et quia eum aversabatur, ac reprobabat, idcirco matrimonia sine episcopi sententia celebranda non esse scribebat.

Deinde aut rite christianae virgines viris ethnicis matrimonio iungebantur, aut contra. Si rite, cur *christianam* non decuisset antistitem sacrorum consulere? Sin autem minus (1), cur non

(1) Roget quispiam, quid caussae fuerit, cur tantopere Ignatius episcoporum, presbyterorum, ac diaconorum gradus, atque ordines celebraret, hortareturque christianos, ut eis obtemperarent, honoremque adhibere ne gravarentur. Atque roganti quidem et dilucide, et paucis satisfaciam. Animadvertendum igitur est, exsistere tum aliquos coepisse, qui clam congregari, atque e coetu christianorum, qui cum episcopo, et presbyterio coniuncti erant, sese aliosque seiungere curarent. Ergo ut horum conatus reprimerentur, Ignatius hortatus quemque christianum est, ut ne simile quidpiam auderet, si discipulus Christi vellet et haberi, et esse. Epistola enim ad philadelphenos n. vii. p. 32. „ Clamavi, *inquit*, cum interessem ; lo- „ cutus sum magna voce, voce Dei: episcopo attendite, „ et presbyterio, et diaconis. Quidam autem suspicati „ sunt me, ut praescium divisionis quorumdam, haec „ dicere. Testis autem mihi is est, in quo vinctus „ sum, quod a carne humana non cognoverim, sed „ spiritus annuntiavit dicens ista : sine episcopo ni- „ hil facite; carnem vestram, ut Dei templum custodite, unitatem amate, dissidia fugite ... Ego itaque „ quod meum erat feci, ut homo ad unitatem compositus. Ubi autem divisio est, et ira ibi Deus minime habitat. Omnibus igitur poenitentibus remittit Deus, si resipiscant in unitatem Dei, et episcopi „ consessum „. *Et epist. ad smyrn. n.* ix. *p.* 37. „ Consentaneum est deinceps resipiscere, et dum „ adhuc tempus habemus, ad Deum per poenitentiam redire. Bene habet Deum, et episcopum respicere. Qui honorat episcopum, a Deo honoratus „ est. Qui clam episcopo aliquid agit, diabolo praestat obsequium etc. „. Quod si Clementi romano in epistola ad corinthios, schismaticos hortari, ut ad ecclesiam redirent, presbyterisque parerent, licuit, n. 57. *p.* 37. *t.* i. *collect. epistolar. romanor. pontif. edit. paris. Coustantii*, cur non item Ignatio licuisset? Ad matrimonia ethnicorum cum mulieribus christianis quod attinet, confer Tertullianum *lib.* ii. *ad uxor. cap.* iii. *pag.* 168. *et seqq. edit. venet. an.* 1748., *a.* Cy-

statuisset Ignatius, ab iis, qui celebrare nuptias decrevissent, episcopum esse consulendum? Quamquam hoc unum Ignatius (1) velit: decere christianum virum, qui uxorem item christianam ducere constituerit, sententiam episcopi sequi, ne quid voluptatis captandae caussa fecisse videatur. Quod ut sit Ignatii aetati contrarium, ne suspicari quidem possum.

Venio ad Saturninum. Nego ullam eius fuisse factam ab Ignatio mentionem (2). At is Saturninus primus omnium, Christum speciem carnis habuisse, putavit, re autem ipsa carne fuisse praeditum, nullo modo; quem errorem Ignatius, qui ante Hadriani tempora decessit, confutare non potuit. Confutat vero auctor epistolarum. Est ergo Ignatio auctor epistolarum recentior. Verum hoc idem pernego, nullum fuisse, qui in tam gravem errorem ante Saturninum inciderit. Nam incidisse aliquos, testis est in epistola secunda Iohannes (3), ut qui haereticorum opinionem damnaverit, qui Christum in *carne venisse* inficiarentur. Saturninum autem, cum Traianus imperium teneret populi romani, tacuisse, docereque tum primum coepisse, cum Hadrianus regno potiretur, quibus tandem argumentis efficere Oudinus poterit? Tillemontius (4) quidem vir summa eruditionis, doctrinaeque existimatione, ac laude excellens, Saturninum Traiani tempore sectae fundamenta iacere coepisse, scribit. Nam quod Eusebius (5)

prianum *lib. de lapsis pag.* 123. *edit. oxon.*, ubi reprehendit eos, quae *iungerent cum infidelibus vinculum matrimonii, prostituerentque gentilibus membra Christi.* *Et lib.* III. *testimonior. ad Quirinum cap.* LXII. *pag.* 83., ubi testimonia apostoli recensens, sic habet: (I. *ad corinth. cap.* VII. v. 39.) „ Mulier vincta est, quamdiu „ vivit vir eius: si autem dormierit, liberata est, ut „ cui vult nubat. Tantum in Domino. „ *Et iterum* (I. *Cor.* VI. v. 15.) „ Nescitis quoniam corpora vestra „ membra Christi sunt? Auferens membra Christi, „ faciam membra fornicariae? absit. Aut nescitis, „ quia qui conglutinatur fornicariae, unum corpus „ sunt? Erunt enim duo in carne una. Qui autem „ se coniunxerit Domino, unus Christus est. „ *Item* (*ad cor.* II. *cap.* VI. v. 14.) „ Nolite coniugi cum infideli„ bus. Quae autem participatio est iustitiae, et ini„ quitati? Aut quae est communicatio luci ad tene„ bras? „

(1) *Epist. ad Polycarpum n.* v. *pag.* 41. Πρέπει δὲ τοῖς γαμοῦσι, καὶ ταῖς γαμουμέναις μετὰ γνώμης τοῦ ἐπισκόπου τὴν ἕνωσιν ποιεῖσθαι, ἵνα ἡ ὁ γάμος κατὰ Θεὸν, καὶ μὴ κατ' ἐπιθυμίαν. „ Decet autem et ducentes, et ductas cum senten„ tia episcopi unionem facere, ut sint nuptiae secun„ dum Deum, et non secundum concupiscentiam „.

(2) In nullo enim testimonio eorum, quae ab Oudino adducuntur, memorari video Saturninum.

(3) S. Iohannes *ep.* II. v. 7. „ Quoniam, inquit, „ multi seductores ingressi sunt in mundum; οἱ μὴ „ ὁμολογοῦντες Ἰησοῦν Χριστὸν ἐρχόμενον ἐν „ σαρκί, *qui non confitentur Iesum Christum venisse in* „ *carne* „.

(4) Tillemont. *tom.* II. *mem. hist. eccl. pag.* 237. *edit. paris.*

(5) Eusebius *lib.* IV. *hist. eccl. cap.* VII. *pag.* 127. *edit. taur.*, quo in libro res Hadriani aetate gestae describuntur, sic habet: „ Igitur ex Menandro illo, „ quem Simonis successorem fuisse supra retulimus, „ exorta venenata quaedam bestia quasi bilinguis, „ ac biceps duarum haereseon inter se discrepantium „ duces constituit: Saturninum domo antiochenum, „ et Basilidem alexandrinum. Quorum ille quidem

de Saturnino, et Basilide agat, ubi res Hadriani aetate gestas persequitur, non tam est grave, ut quemquam fateri cogat, nihil hos fuisse, Traiano imperatore, molitos mali. Quis enim ita est historiae veteris imperitus, ut nicolaitas (1), ebionaeosque ante Traianum in ecclesiam irrupisse neget? Atqui est horum sectae, atque facinorum ab Eusebio facta mentio, cum historiam Traiani describeret. Qua in re Oudini fidem, diligentiamque desidero, qui Saturnini, Basilidisque haereseon primordia ab Eusebio in Hadriani tempora referri confidenter (2) iactat. Si enim ita se res haberet, retulisset Eusebius initia haeresos nicolaitarum in aetatem Traiani, id quod nec Oudinus dixit, neque si ratione usus esset, inducere animum ut diceret potuit. Atque haud scio, cur Eusebio nihil de tempore, quo haeresim disseminare Saturninus coepit, statuenti, quasi statueret, Oudinus credat; de Ignatio autem auctore septem epistolarum dissertis verbis statuenti non credat. Nisi tantum praeiudicatam opinio-

„ in Syria, hic vero apud Ægyptum impiae doctrinae „ scholas condidit. Et Saturninum quidem eadem „ fere, atque Menandrum ementitum esse declarat „ Irenaeus „. Viden ut tum primum disseminari doctrinam ab Saturnino coepisse, neque aiat Eusebius, neque neget? -

(1) Eusebius *lib.* III. *cap.* XXIX. *pag.* 108. Ἐπὶ τούτων δῆτα καὶ ἡ λεγομένη τῶν νικολαϊτῶν αἵρεσις ἐπὶ μικρότατον συνέστη χρόνον. „ Sub „ his (*temporibus*) igitur et dicta nicolaitarum haere„ sis brevissimo tempore permansit „. Et *cap.* XXVIII. *pag.* 107. Κατὰ τοὺς δεδηλωμένους χρόνους, ἑτέρας αἱρέσεως ἀρχηγὸν γενέσθαι Κήρινθον παρειλήφαμεν. „ Eadem tempestate alterius haere„ sis auctorem fuisse Cerinthum accepimus „. Et *cap.* XXVII. *pag.* 107. agit de haeresi ebionaeorum. Atqui Cerinthum apostolis nondum exactis sectam instituisse, aut saltem suam haeresim propagare coepisse, testis est Irenaeus in VII. *contra haereses libro cap.* III. *n.* IV. *pag.* 177. *edit. ven. an.* 1734. Confer Eusebium *lib.* III. *hist. cap.* XXVIII, *pag.* 108. *edit. siasd.* Sed de origine haereseos cerinthianorum agemus in eo libro, qui inscribitur *de catechistis*, et *catechumenis*. Interea confer Sebastianum Tillemontium *mon. hist. eccl. tom.* II. *pag.* 58. *seq. edit. paris.*, Renatum Massuetum *dissert. in Irenaeum* I. *art.* III. §. VI. *pag.* 52. *tom.* II. *opp. edit. an.* 1734., Nicolaum Nourrium *apparat. ad biblioth. max. ss. pp. diss.* I. *cap.* V. *pag.* 9. *seq. edit. paris. ann.* 1703., et, si licet, Iohannem Franciscum Buddeum *de eccles. apostolica cap.* V. *p.* 412., et Moshemium *h. e. institut. maior. saec.* I. *par.* II. *cap.* V. §. XVI. *pag.* 439. *seq.* De nicolaitis agam et ipse eodem, quem dixi, *de catechetis*, et *catechumenis* libro. Quamquam multa esse video de his haereticis disputata ab Iohanne Laurentio Moshemio in opusculo inscripto, *demonstratio sectae nicolaitarum adversus doctissimos eius oppugnatores* §. VI. *seqq. pag.* 400. *seqq. collect. dissert. ad hist. eccl. pertinentium edit. altonav. ann.* 1733., ebionaeorum errorem ortum circa an. 70. aerae christianorum Epiphanius *haeres.* XXX. *num.* I. *pag.* 125. *tom.* I. *opp. edit. Petav.* censet. Confer Nourrium *loc. cit. cap.* VI. *pag.* 10., Tillemontium *tom.* II. *monum. hist. eccl.*, et ut alios praetermittam, Renatum Massuetum *diss.* I. *in opp. Irenaei art.* III. *n.* VII. *pag.* 53. *tom.* II. *opp. Iren. edit. ven. an.* 1734. Non enim inquirimus, ullus ne Ebion, qui sectae nomen tribuerit, primo ecclesiae saeculo vixeret, sed ulla ne secta eodem saeculo fuerit, quae hoc nomine vocaretur. Est autem edita a Moshemio dissertatio, cuius haec inscriptio est: *diss. qua ostenditur certo hodie, et explorate constitui non posse, utrum Ebion quidem novae sectae auctor extiterit, nec ne, pag.* 553. *et seqq. collect. diss. ad hist. eccl. pertinent. edit. an.* 1733.

(2) Verba Oudini sunt *pag.* 93. *tom.* I. *de scriptor. eccl. edit. lips. an.* 1722. „ Eusebius IV. saeculi „ scriptor tum Saturninum antiochenum, tum Basi„ lidem alexandrinum sub imperio Hadriani haere„ ses suas disseminare coepisse, dicit. „

nem apud eum valuisse dicendum sit, ut quae statuta, non statuta, quae vero non statuta, eadem statuta esse contenderet. Eodemque modo explicare locum Theodoriti licet (1). Quod si is ab Eusebio discreparet, tamen nulla esset caussa, quare ei de Saturnini aetate potius, quam de epistolis, quas esse germanum Ignatii opus fatetur, disputanti assentiremur. Denique nego esse quidquam, quod obstet, quo minus, imperatore Traiano, haeresim profiteri, ac promulgare aggrederetur is, qui Menandrum Simonis discipulum audivisset (2). De Theodoto, quod scribit Oudinus (3), perfacile quidem refellitur. Non enim nominatus ab

(1) Theodoretus *lib. i. haereticar. fabular. cap. ii. tom. iv. opp. edit. paris.* Sirmondi *pag.* 193. de Saturnino, et Basilide agens, Ἀμφω δὲ inquit, ἐπὶ Ἀδριανοῦ τοῦ Καίσαρος ἐγένοντο, *ambo sub Hadriano Caesare fuerunt, vel extiterunt*; fortasse quod tum maiores progressus fecissent.

(2) Vide supra Eusebii locum *pag.* 338. *huius vol. not.* 3. Confer Irenaeum *l. i. cap. xxiv. pag.* 100. *tom. i. opp. edit. venet. an.* 1734., et e novis Massuetum *l. 0. art. iii. n. iii. p.* 146. *tom. ii. opp. Iren. eiusd. edit. venetae.* Miror autem quid sit, quod Oudinus hunc Ignatii locum ex epistola ad trallianos decerptum reprehendat *n. 2. pag.* 24. *tom. ii. par. i. pp. apostolic. edit. an.* 1724. „ Si caro, ut quidam athei, hoc est „ infideles, aiunt, ipsum secundum apparentiam esse „ passum, ipsi secundum apparentiam existentes, ego „ quid vinctus sum? et cur opto cum bestiis depu„ gnare? Frustra itaque morior. Profecto mendacia de „ Domino non confingo „. Sic enim opponit Oudinus. *Quale autem argumentum, quaeso, quam stramineum, atque infirmum, sua collegere vincula, atque pugnam ad bestias sibi paratam, ad humanitatis, et incarnationis Christi, veri eius corporis, verae passionis, et resurrectionis veritatem probandam?* At qui sic disputat, non animadvertit infirmari ab se argumentum Pauli, quo resurrectionem mortuorum, et Christi corinthiis probavit, *epist. i. cap. xv. v. 12. seq.* „ Si autem Christus „ praedicatur, quod e mortuis resurrexit, quomodo „ dicunt quidam ex vobis, quoniam resurrectio mortuorum non est? si autem resurrectio mortuorum „ non est, neque Christus resurrexit. Si autem Chri„ stus non resurrexit, inanis utique praedicatio no„ stra etc. „ Quomodo enim Paulus ex eo quod inanis alioqui praedicatio sua esset, conclusit, Christum resurrexisse, ac fore ut mortui tandem omnes excitentur? At vis inest Pauli, et Ignatii argumento fere eadem. Nam apostolus frustra se praedicasse evangelium, frustra et corinthios christianae religioni dedisse nomen scribit, si crederent iis, qui cum se christianos iactarent, et resurrexisse Christum, et mortuos resuscitandos inficiabantur. Eadem ratione Ignatius trallianos hortatur, ut ne phantasiastis auscultent. Huc autem eius oratio recidit. Si vera phantasiastae praedicarent, ego certe frustra morerer, qui morior propter incarnationis, mortis, resurrectionisque Christi fidem. Mori autem me mendacio obstrictum, ut falsa dogmata confirmem, tamque esse amentem, ut frustra moriar, quis credat? Non ergo (me vincto, et martyre praedicatore ac teste) vera statuunt phantasiastae. Sed de his satis dictum esto. Hoc breve addo. Non negare me ab Saturnino fuisse propugnatum phantasiastarum decretum, idque iam affirmari ab Irenaeo loco indicato. At Saturninum primum omnium fuisse ex Irenaeo Oudinus quomodo ostendet? Hieronymus ecce in eo libro, qui contra luciferianos inscribitur, *cap. viii. pag.* 304. *tom. iv. opp. edit. Martianaei* „ apostolis, *inquit*, adhuc in saeculo supersti„ tibus, adhuc apud Iudaeam Christi sanguine re„ centi, phantasma Domini corpus asserebatur „.

(3) De Theodoto haec refert Oudinus ex *hist. eccl. Euseb. lib. v. cap. xxviii. pag.* 252. *edit. cantabr.* „ Theo„ dotum coriarium defectionis illius, quae Christum „ Deum negat, parentem, et auctorem fuisse, pri„ mumque asseruisse Christum esse nudum homi„ nem „. Sunt autem haec Gaii presbyteri romani verba. Colligit autem Oudinus, Theodotum post annum 194. suam haeresim disseminare coepisse. Sed de hac re nolo equidem acriter cum Oudino contendere. Hoc dico: fuisse alios, qui ante Theodotum *nudum hominem fuisse Christum* defenderent. Confer quae de Cerintho scribit Irenaeus *lib. i. cap. xxvi. pag.* 105. *edit. venetae an.* 1734., et quae de Ebione *ibid.* animadverterunt adnotatores *notat.* f. Sed Gaius, primum qui haeresim docuerit fuisse Theodotum, confirmat. Scilicet primum dixit haereticorum ex gentibus. Nam haereticos, qui ex Iudaeis christianismum se profiteri dicerent, aliquos ante fuisse constat, qui eumdem errorem defenderent. Atque ita censent Caveus *hist. litt. tom. i. pag.* 17. *edit. an.* 1693., et Bullus *in iudic. ecclesiae catholicae cap. iii. pag.* 26. *edit. an.* 1703.

Ignatio usquam est, nec vero nominari potuit, cum diu ante is martyr decesserit, quam Theodotus spargere sua in vulgus dogmata coepisset. Nam Hieronymum (1), qui in libro, quem contra Helvidium scripsit, et in quo inter apostolicos viros, a quibus est oppugnatus Theodotus, Ignatium numerat, aut lapsum memoria fuisse, aut si lapsus non est, quod quidem magis credo, censuisse haeresim Theodoti ab Ignatio, Polycarpo (2), aliisque, antequam Theodotus erupisset, explosam; aut denique ab Ignatio quidem Ebionem, a Polycarpo autem, Iustino martyre, et Irenaeo et Ebionem fortasse, et Valentinum, ab aliis denique, quos nominatim minime appellavit, fuisse Theodotum oppugnatum putasse. Ac falsum profecto est, ante Theodotum, qui Christum hominem purum esse mentiretur, fuisse (3) neminem. Est enim aliquorum, qui sic mentirentur, ab Iohanne (4) apostolo in epistolis reprobatus error. Quod si confutati huiusmodi homines ab Iohanne sunt, quid erat caussae, cur confutari ab Iohannis auditore Ignatio non possent? Mirabile autem videtur, quod cum Oudinus implicatas, et involutas Hieronymi sententias consectetur, luculentas nihilominus contemnat, ac respuat, quibus ab eodem Hieronymo epistolae martyri Ignatio tribuuntur. Est deinde ridiculum, ne gravius dicam, quod Oudinus subdit de Valentino (5). Hunc enim ab Ignatio fuisse indicatum in ea epis-

(1) S. Hieronymus adversus *Helvidium cap.* ix. *p.* 141. *tom.* iv. *opp. edit.* Martianaei: ,, Numquid, *in-* ,, *quit*, non possum tibi totam veterum scriptorum ,, seriem commovere, Ignatium, Polycarpum, Ire- ,, naeum, Iustinum martyrem, multosque alios apos- ,, tolicos, et eloquentes viros, qui adversus Ebionem, ,, et Theodotum byzantinum, et Valentinum plena ,, sapientia volumina conscripserunt, quae si legeres, ,, aliquando plus saperes,,? Cum autem tot recentiorum Ignatio numeret Hieronymus, quid caussae est, cur Oudinus ab eo uno putet, non ab Irenaeo, aliisque viris eloquentibus fuisse oppugnatum Theodotum? At Irenaeus Theodotum nusquam refellit. Quasi vero omnia eius episcopi opera habeamus. An non est certum, eius aliquot opuscula periisse? Quis autem est, qui in iis opusculis fuisse refutatum Theodotum, inficiari toto possit? Neque vero credibile est, Hieronymum, qui diu ante Theodotum vixisse Ignatium norat, quique epistolas Ignatii genuinas esse existimabat, voluisse Ignatium nobis eius impugnatorem eius haeretici proponere, quem haereticum longe fuisse recentiorem certum esset. Quod si dixit, non alio quidem sensu, quam quod diu ante, non Theodotum, sed eius dogma fuisse ab Ignatio refutatum poterat, dixit.

(2) Usserius in *prolegom. in Ignat. cap.* i. *pag.* 2. *tom.* ii. *apost. pp. pag.* 200. *edit. an.*1724., *tom.* ii., Pearsonus *eiud. lib.* ii. *cap.* ii. *pag.* 363. *tom.* ii. *eod. apost. pp.*, Hammondus *dissert.* ii. *cap.* xxiv. §. xxxi. *p.* 110. *edit. londin. quatuor dissert., quibus episcopatus iura ex sacris scripturis, et primaeva antiq. adstruuntur*, *an.* 1651.

(3) Vide supra *pag.* 324. *huius vol.*

(4) Consule s. Irenaeum *lib.* iii. *cap.* iii. *pag.* 186. *edit. eiusd. tom.* i., et Massuetum *dissert.* i. *in Iren. art.* ii. *pag.* 52. *tom.* ii., et e protestantibus, si licet, Bullum *ibid. pag.* 16., et Moshemium *instit. mai. hist. eccles. saec.* i. *cap.* v. §. xv. *pag.* 450.

(5) Satis est dictum supra de Valentino: fuisse autem ante Valentinum haereticos, qui pro fide pugnarent, scribit Irenaeus *lib.* i. *cap.* xi. *al.* v. *pag.* 52. *tom.* i. ,, Videamus, inquit, nunc et horum inconstantem sententiam, cum sint duo vel tres, quem-

tola, quae est ad magnesianos scripta, censet; propterea quod unum Deum esse confiteatur, quem nobis manifestarit Christus. *Unum enim Deum*, *quem nobis Christus* manifestarit, apostoli perinde ubique gentium confessi sunt, quin ad Valentinum nondum natum eorum spectaret oratio. Cur autem non ad apostolorum sermonem potius, quam ad Valentini haeresim Ignatius respexerit, suspicari profecto non possum, explicare autem multo minus. At genealogias Valentinus de rebus divinis agens ponebat, quas Ignatius reiicit, unum nominans, confitensque Deum. Ante Valentinum autem, qui *sigem* admitteret, genealogiasque numeraret, haereticorum fuisse nullum. Ego vero, ut necesse sit, ex unius appellatione Dei, concludere, reiectas genealogias Valentini ab Ignatio fuisse, non video. Verum qui *sigem* ante Valentini aetatem probarent, haeretici indicantur ab Irenaeo in primo (1) contra haereses libro. Rursum qui genealogias ponerent, quasi a Deo familia aleretur, erroris sunt damnati a Paulo. Quid autem obstat, quo minus adsertores genealogiarum, quos redarguit in epistolis Paulus (2), iidem *sigem* defenderent? Sed fac

„ admodum de iisdem non eadem dicunt, sed et nominibus et rebus contraria respondent · Ὁ μὲν γὰρ „ πρῶτος, *qui enim primus*, ἀπὸ τῆς λεγομένης „ γνωστικῆς αἱρέσεως, τὰς ἀρχὰς εἰς ἴδιον χα- „ ρακτῆρα διδασκαλίου μεθαρμόσας Οὐαλεντί- „ νος οὕτως ἐψηφοφόρησεν, *ab ea quae dicitur gnostica, haereses aliquas in suum characterem doctrinae transferens Valentinus, sic definivit*, dualitatem quamdam innominabilem, cuius quidem aliquid vocari „ inenarrabile, aliud autem sigen. Post deinde ex hac „ dualitate secundam dualitatem emissam, cuius aliud „ quidem patrem vocat, aliud autem aletheiam etc „. Haec igitur Valentinus ex veteribus gnosticis accepit, auctore Irenaeo. At quaenam haec sunt, obsecro, nisi dogmata de sige, et de genealogiis ceteris? Igitur ab iisdem gnosticis et sigen, et portenta genealogiarum mutuatus est Valentinus. Quamobrem Irenaei verba vitiat Oudinus, cum non ab iisdem veteribus gnosticis et genealogias, et sigen propugnatam putat. Neque vero Hammondus solum *dissert.* II. *cap.* IX. §. XIII. *pag.* 81., sed etiam Usserius *in praefat. priore*, quae praefixa est Ignatii epistolis *tom.* II. *pp. apost. edit. an.* 1724., hoc Irenaei loco usus est.

(1) Vide *notat. super.*

(2) *Epist.* I. *ad Timoth. cap.* I. v. 4. „ Neque intenderent fabulis, et genealogiis interminatis, quae „ quaestiones praestant magis, quam aedificationem „ Dei, quae est in fide „. *Epist. ad Titum cap.* III. v. 9. „ Stultas autem quaestiones, et genealogias, et „ contentiones, et pugnas legis devita, sunt enim inutiles, et vanae „. S. Irenaeus *lib.* III. *cap.* XI. *p.* 188. *tom.* I. *opp.* oppugnatum ab Iohanne evangelista fuisse dicit errorem „ qui a Cerintho inseminatus erat „ hominibus, et multo prius ab his, qui dicuntur „ nicolaitae, qui sunt vulsio eius, quae falso cognominatur scientia (hoc est *gnosticae*) ut confunderet „ eos, et suaderet, quoniam unus Deus, qui omnia „ fecit per verbum suum, et non quemadmodum illi „ dicunt, alterum quidem fabricatorem, alium autem „ patrem Domini, et alium quidem fabricatoris filium, alterum vero de superioribus, Christum, quem „ et impassibilem perseverasse, descendentem in Iesum filium fabricatoris, et iterum revocasse in suum „ pleroma: et initium quidem esse monogenem, logon autem verum filium unigeniti etc. „. Quid autem obstat, quo minus Paulus nicolaitas, gnosticosque ceteros, qui tum essent, genealogiasque iactarent, iis in epistolis redargueret, damnandosque praeciperet? Quid? si Cerinthus et genealogiarum ita bythi, et siges adsertor fuit? Confer Gregorium nazianzenum *orat.* XXIII. *pag.* 414. *editionis opp. ann.* 1690. *tom.* I. Iidem igitur genealogiarum, atque siges, ante Valentinum, propugnatores fuerunt. At Ignatius valentinianos oppugnat. Habet enim haec in epistola ad magnesianos n. 8. p. 19. t. II. *apostolic. pp. edit.*

diversi fuerint. Nulla erat caussa, cur non utrique repelli ab Ignatio possent iis in litteris, quae sunt ad magnesianos scriptae. Atque horum quidem alterutrum dicendum Oudino erat, si bona fide egisset; non inanibus coniecturis reiicienda testimonia Theodoriti, Hieronymi, Eusebii, Athanasii, Irenaei, Polycarpi (1), epistolas, de quibus nunc agimus, Ignatio martyri tri-

an. 1724. „ Quoniam unus Deus est, qui manifestavit seipsum per Iesum Christum filium ipsius, qui „ est ipsius verbum aeternum, non a silentio pro„ grediens etc „. Ego vero valentinianos nego ab Ignatio indicatos. Indicavit enim gnosticos vetustiores, a quibus accepisse Valentinum dicimus. Quid enim? An valentinianos refellit *cap.* 1. evangelii Iohannes, cum ait, *et verbum erat apud Deum*? Annon his verbis unum esse Deum plane affirmat? Manifestatum autem Deum per Iesum hominibus, nonne idem Iohannes significat? *Erat*, inquit, *lux vera, quae illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*. Iam vero Paulum ne, dicent, valentinianos coarguisse, cum ad romanos scriberet *c.* III. *v.* 30. *Quoniam unus est Deus*? Cumque hebraeis *c.* 1. *v.* 1. *seq.* ostenderet *locutum esse Deum patrem nobis in filio*, locumque *psalmi* XXI. *v.* 23. adduceret, qui est huiusmodi, *nunciabo nomen tuum fratribus meis*? Praeterea *epist. ad Titum cap.* 1. *v.* 3. idem ait Paulus: „ Manifestavit temporibus „ suis verbum suum etc. „. Sed valentinianos ab eo indicari, quis credat? Vide *epist. ad coloss. cap.* 1. *v.* 26, et *seq.* De sige quod Ignatius addit, quale sit, quoniam supra demonstratum est, nova oratione non eget.

(1) S. Ignatius *epist. ad magnesianos n.* VIII. *p.* 19. „ Ne seducamini alienis doctrinis, neque veteribus fa„ bulis, quae sunt inutiles. Si namque adhuc iuxta „ legem iudaicam vixerimus, confitemur nos gratiam „ non accepisse. Divinissimi namque prophetae iuxta „ Iesum Christum vixerunt. Ob hoc et persecutionem „ passi sunt, gratia ipsius inspirati, ut qui erant in„ creduli, certi redderentur, quod unus Deus est, „ qui seipsum manifestavit per Iesum Christum fi„ lium suum etc. „. His verbis errorem marcionitarum ab Ignatio repelli Oudinus putat *ibid. p.* 107. Addit ipse alterum Ignatii locum ex eadem epistola *n.* IX. *p.* 20. „ Quomodo nos vivere poterimus sine „ (Christo)? Cuius etiam prophetae discipuli cum „ essent, spiritu ipsum ut doctorem expectabant. Et „ propter hoc is, quem illi iuste praestolabantur, ad„ veniens suscitavit ipsos ex mortuis „. *Et ep. ad philadelph. n.* V. *p.* 31. „ Sed et prophetas diligemus, „ propterea quod et ipsi evangelium annuntiaverint, „ et in illo speraverint, eumque expectaverint, in quo „ et credentes salutem consecuti sunt, in unitate Ie„ su Christi existentes, digni qui amarentur, et ad„ miratione nobis essent, a Iesu Christo testimonium „ adepti, et connumerati in evangelio spei commu„ nis. „ *Et num.* IX. *p.* 32. „ Boni quidem sunt sacer„ dotes, praestantior autem summus pontifex est, cui „ credita sunt sancta sanctorum, cui soli secreta Dei „ credita sunt, qui ipse est ianua patris, per quam „ ingrediuntur Abraham, et Isaac, et Iacob, et pro„ phetae, et apostoli, et ecclesia. Omnia haec ad „ unitatem Dei spectant. Eximium autem quiddam „ habet evangelium, nempe adventum domini no„ stri Iesu Christi, passionem, et ipsius resurrectio„ nem. Dilecti namque prophetae annunciaverunt de „ ipso. Evangelium vero perfectio est incorruptionis „ Omnia in universum bona sunt, modo in charitate „ credideritis „. *Et epist. ad smyrnaeos num.* V. *p.* 35. „ Quem (Christum) quidam ignorantes, abnegant, „ magis autem abnegati sunt ab ipso, patroni mor„ tis magis, quam veritatis, quibus nec prophetae „ persuaserunt, nec mosaica lex, sed nec ipsum evan„ gelium in hunc usque diem, neque nostrae, quae „ in hominem cadunt, passiones „. *Et n.* VII. *p.* 36. „ Decet itaque abstinere ab eiusmodi, nec in priva„ to, nec in communi colloquio de illis verba fa„ cere, attendere autem prophetis, praecipue autem „ evangelio, in quo passio nobis ostensa, et resur„ rectio perfecta est. Divisiones autem fugite, ut prin„ cipium malorum „. At nullum in his est testimonium, quod evincat, haereticos, qui testamentum vetus reiicerent, fuisse ab Ignatio indicatos, et refutatos. In primo enim martyr, ne quis *in iudaismo* vivat, hortatur. In altero, neminem sine Christo vivere posse defendit, quem spiritu prophetae expectabant. In tertio, observari a nobis apostolos, et diligi oportere prophetas statuit, ut qui Christum et annunciarint, et expectarint. In quarto, bonos esse sacerdotes, praestantiorem summum pontificem Christum, eximium quiddam esse evangelium, de quo multa prophetae praedixerunt, scribit. In quinto, fuisse aliquos, qui Christum negare auderent, quibusque neque prophetae, neque evangelium veritatem persuadere potuerint. In sexto, decere, ut ab haereticis abstineant nostri, et prophetis attendant, praecipue autem evangelio. Sed huiusmodi rerum, praesertim, quae ad prophetarum auctoritatem, et summum veteris testamenti pontificem pertinent, plena sunt evangelia, et Pauli epistolae, in primisque ea, quae est ad hebraeos scripta. Quid? si in epistola Clementis ad corinthios similia legere liceat? Atque de re perspicua satis dictum esto.

buentium. Iam vero ante Marcionem (1) fuisse haereticos, qui vetus testamentum aversarentur, testata res est. Itaque minime miror, horum item fuisse ab Ignatio refutatam, explosamque sententiam. Quamquam sunt aliqua (2) eorum testimoniorum, quae ex epistolis collegit Oudinus, dictis apostolorum similia, qui prophetas praedixisse de Christo affirmarunt. Quod si his locis efficere se posse Oudinus putet, non Ignatium, sed alium quempiam epistolarum auctorem esse, efficiet etiam non Paulum, ac Petrum epistolarum, quae ipsis merito adscribuntur, sed nescio quem impostorem habendum esse auctorem. Id quod ferri profecto non poterit. Quod de cataphrygibus, et novatianis ab Ignatio (3) notatis addit, simile est argumentorum superiorum. Non enim Ignatius solum, sed etiam Clemens (4) in ea, quam ad corinthios scripsit, epistola, poenitentes recipiendos constituit. Quod si Albaspinaeus (5) severiorem, ante ortos cataphrygas, fuisse de recipiendis poenitentibus ecclesiasticam disciplinam censet, non tanta est eius in hoc genere auctoritas, ut me deterrere a sententia possit. Assentior enim Iosepho Augustino Orsio (6), qui graviter, vereque scripturarum, patrumque trium priorum christiani nominis saeculorum testimoniis demonstravit, eos, qui capitalibus criminibus implicati fuissent, deindeque resipuissent, suscepta poenitentia, gaudere deinceps communione ecclesiae consuesse.

Est vero tertium Oudini argumentum levissimum. Quod enim Ignatius *ἐν πάσῃ ἐπιςολῇ* (7) fieri ab apostolo mentionem ephesiorum dicit, non ita est intelligendum, quasi Paulus in omni epis-

(1) Nam Cerinthus totum vetus testamentum minime probabat. Epiph. *haeres.* xxviii. *pag.* 110. *tom.* 1. *opp. edit. paris. Petav.*, neque ille re (*Cerinthus*) discrepantem ab illo „ (*Carpocrate*) doctrinam invenit, „ nisi quod iudaicos etiam ritus adsciverit *ἀπὸ μέρους* „ *ex parte* „. Carpocratem, quem sub Traiano haeresim disseminare coepisse censeo, vetus testamentum reiiciebat. Confer Eusebium *lib.* iv. *hist. cap.* vii. *pag.* 125. *edit. taurin.*, et Epiphanium *haeres.* xxviii. *pag.* 110. *edit. eiusd. paris. Petav. t.* 1. Neque vero credibile est, primos gnosticos, qui tot monstra opinionum consectarentur, vetus testamentum ex summo, bonoque Deo profectum existimasse, ut Simonem, ut Menandrum, ut alios, quos ethnicos potius, quam haereticos appellare par est.

(2) Vide supra not. 1. *pag.* 342. *huius vol.*

(3) Vide locum *supra cit. pag.* 326. *not.* 1. *huius vol.*

(4) Confer locum supra *indic. pag.* 326. *not.* 1. *huius vol.*

(5) *Lib.* ii. *observat. cap.* iv. *pag.* 75. *edit. opp. Optati milev. an.* 1676.

(6) Iosephus Augustinus Orsius *dissert. de capit. crim. absol. supra cit.*

(7) *Epist. ad ephes. num.* xii. *pag.* 14. „ Pauli „ symmistae, qui pontificatus martyrium consequutus, „ et digne beatus est, ὃς ἐν πάσῃ ἐπιςολῇ μνημο„ νεύει ὑμῶν ἐν Χριςῷ Ἰησοῦ, *qui in tota epis„ tola mentionem facit vestrum in Christo Iesu.* „

tola eorum meminerit. Verti enim commode hoc modo verba eadem in latinum sermonem possunt: *in tota epistola.* Nam est integra epistola a Paulo ad ephesios scripta. In *omni* autem neque Ignatius, neque alius quispiam quamlibet ineptus, imperitusque nostrarum rerum, sive is vetus, sive recens fuisset, umquam dixisset. De stella porro magis ostensa quid dicam, cuius maximum splendorem patres celebraverunt (1)? In sphaerico autem caelo quis neget, quasi choro circumdatam fuisse ab astris ceteris stellam, cuius est in evangelio a Matthaeo apostolo facta commemoratio? Neque visus ab Ignatio in carne Christus, neque locum epistolae ad smyrnaeos extorquere a quoquam, arbitror, posse, ut visum censeat. Nam quod habet αὐτὸν οἶδα (2), non *ipsum vidi* significat, sed *ipsum novi.* Fuisse autem Ignatio exploratum, carne fuisse praeditum servatorem Christum, ut qui catholicam fidem coleret, esse neminem existimo qui miretur. Labitur autem Oudinus turpissime, qui pugnare cum scripturis Ignatium nugatur, propterea quod manducasse post (3) resurrectionem, bibisseque Christum defendat. Quid enim? Annon est auctor in actis apostolicis Lucas (4), apostolos *manducasse, bibisseque cum Christo postquam resurrexit a mortuis*? Quemadmodum manducassent, bibissentque cum Christo, si Christus minime bibisset?

Quartum est argumentum ab Oudino (5) ex epistola vitiata

(1) *Ibid. n.* XIX. *pag.* 16. „ Stella in caelo fulsit splendore exsuperans omnes stellas, et lux illius ineffabilis erat, et stuporem incussit ipsius novitas. Omnia autem reliqua astra cum sole, et luna chorus fuere stellae, ipsa vero lumen suum extendebat super omnia „. Confer Origenem *lib.* I. *contra Celsum num.* LVIII. *tom.* I. *opp. edit. monach. s. Mauri*, Tertullianum *lib. de idololatr. cap.* IX. *pag.* 89. *seqq. edit. venetae an.* 1748., Iustinum martyrem *dialogo cum Tryphon. num.* CVI. *pag.* 212. *edit. an.* 1747. Confer etiam quae dixi *tom.* I. *huius operis not.* 3. *pag.* 236. Quod si roges, undenam haec acceperit Ignatius? Quaeram et ipse, undenam acceperit Leo magnus, Chrysostomus, aliique multi, qui similia litteris consignarunt? An Leonis, et Chrysostomi conficta opera fraude impostorum fuisse Oudinus dicat? Non arbitror. S. Leo *ser.* I. *de epiph. pag.* 26. *edit. an.* 1741. „ In regione orientis, *inquit*, stella novae claritatis apparuit, quae illustrior ceteris, pulchriorque sideribus, facile in se intuentium animos, oculosque converteret „. S. Iohan. chrysostomus homil. VI. in *Matth. num.* 2. *pag.* 67. *seq. tom.* VII. *edit. paris. monach. s. Mauri*, cum omnia se ex scripturis dicturum pollicitus esset, „ Non de nocte apparet, inquit, sed meridie, splendente sole, quam facultatem non modo stella nulla, sed ne luna quidem sortitur.... Haec nativi splendoris exuberantia, etiam solis radios superabat, illustrior illis apparens, et in tanta luce magis coruscans „. Atque haec ipsa caussa fuit, quare Ignatius illustriorem stellam hanc sole fuisse diceret, quod die claro luceret. Multa de hac re disputat Pearsonus *lib.* II. *vindic. cap.* X. *pag.* 404. *seqq. tom.* II *pp. apostolicor. part.* II. *edit. an.* 1724.

(2) *Epist. ad smyrnaeos n.* III. *pag.* 24. „ Ego enim et post resurrectionem eum ἐν σαρκὶ οἶδα, *in carne novi.* „ Confer *adnotation. Cotelerii ibid.*

(3) *Epist. ad smyrn. n.* III. *pag.* 35. „ Post resurrectionem autem cum illis (apostolis) comedit, et bibit. „

(4) *Cap.* X. *v.* 41., ubi Petrum sic inducit loquentem. „ Nobis, qui manducavimus, et bibimus cum illo, postquam resurrexit a mortuis „.

(5) Oudinus *ibid. pag.* 114.

ad magnesianos conclusum. Itaque ad institutum non pertinet. Nam in genuina a Vossio, Usserioque publicata (1) nulla fit aetatis Salomonis, Iosiaeque regum hebraeorum commemoratio. Corruptas autem (2), interpolatasque, quas vocant, epistolas Ignatio tributas, nihil moror. Quamquam de Salomone, atque Iosia, quod in vitiata ad magnesianos epistola legitur, hoc totum ex rabbinicis fontibus, traditionibusque iudaicis (3) ab auctore constitutionum apostolicarum (4), et ignatianarum epistolarum interpolatore haustum esse videatur. Quid? si fas Ignatio fuisset, quod ad Salomonem attinet, in re dubia, suo uti iudicio, probareque, quam esse verisimiliorem putasset, opinionem? Scriptoris enim veteris, novique testamenti, quo aetatis anno regno potitus Salomon fuerit, non constat. Quamobrem liberum martyri fuisset, modo agere statuisset de Salomone, eorum sententiam sectari, qui in huiusmodi rebus investigandis diligentem operam locasse (5) dicerentur. Quis vero nesciat, fieri potuisse, ut si Ignatius ab Iosia decimo octavo aetatis anno fuisse idololatriam excisam in Iudaea (6) scripsisset; praetermitti deinceps τὸ *decimo* nequivisse, errore, oscitantiaque librariorum? At interpolator, non de sublata idololatria, sed de anno, quo (7) regnum est Iosias adeptus, agit, describitque, quae sunt ab rege deinceps praeclare contra idololatriam gesta. Non ergo laboraremus, si scripta haec ab Ignatio fuissent. Sed quoniam scripta ab interpolatore sunt, cuius profecto nulla est auctoritas, multo laboramus minus.

Quintum est de moderatione animi argumentum; quam quidem moderationem in Ignatio Oudinus, Dallaeusque desiderare se dicunt; qui autem nulla praeiudicata opinione feruntur, non solum non desiderant, sed etiam admirantur. Ille enim martyr, qui

(1) Confer epistolam *ad magnesianos tom.* II. *apostolicor. pp. pag.* 17. *seqq. par.* I. *edit. amstelod. an.* 1724.

(2) *Epist. interpol. ad magnesianos n.* III. *pag.* 54. *tom.* II. *apostolicor. pp. par.* I. *edit. eiusd.* „ Salomon, „ et Iosias, ille quidem duodecimo aetatis anno re„ gnare incipiens .... hic vero octo natus annos, re„ gni gubernaculis admotus „.

(3) Ita quidem censet Iacobus Usserius, *dissertat. de Ignatii martyris epist. etc. cap.* XI. *p.* 225. *tom.* II. *pp. apostolic. par.* II.

(4) *Lib.* II. *cap.* I. *pag.* 216. *tom.* I. *pp. apostolic. edit. eiusd.* Confer Eusebium *lib.* IX. *praeparat. evang. cap.* XXX. *pag.* 447. *edit. an.* 1628., e. Hieronymum *epist.* CXXXII. *ad Vitalem pag.* 619. *tom.* II. *opp. edit. Martianaei.*

(5) In his fuit Eupolemus *apud Eusebium loco modo indicato.*

(6) „ Hic vero octo natus annos, regni guberna„ culis admotus, aras, et templa disturbavit, et lu„ cos combussit „. *Interpolator ignatianar. epistolar. ibid.*

(7) Ita legimus *in* IV. *lib. regum cap.* XXII. *v.* I. „ Octo annorum erat Iosias, cum regnare coepisset, „ triginta, et uno anno regnavit in Hierusalem .... „ fecitque quod placitum erat coram Domino etc. „

tanta virtute praestabat, multaque divinitus acceperat, cum se celebrari a christianis intelligeret; mentitus ne fuisset, eaque sibi concessa esse dona negasset, quae accepta esse cognosset referenda Deo? Annon satius fuit apostoli Pauli, quem ille sibi (1) proposuerat ad imitandum, exemplum sequi, ac se quidem multa esse divinitus doctum, sed ipsum sibi diffidere, fateri; ut qui optare quidem se mortem sciret, dignus ne vero esset, qui martyr decederet nesciret (2)? Caveant autem, qui minus modeste ab Ignatio actum putant, quod trallenses *parvulos* (3) appellaverit, ne Paulum apostolum *immodestiae* arguant, qui cum corinthios maiorem in modum laudasset, tum eosdem ut *parvulos* in *Christo* (4) redarguendos putavit.

Quod sexti argumenti loco de arianismo Ignatii Oudinus urget, latius patet, quam ipse suspicari possit. Nam si arianorum decreta sequutus Ignatius est, propterea quod *patrem cum episcopo*, *filiumque cum presbyteris* comparaverit; arianis item scriptores librorum novi testamenti annumerabuntur, ut qui filium a patre missum, clarificatum, et sanctificatum, venisse in mundum tradiderint, *ut faceret patris voluntatem*, *non suam*. Atque haud scio, cur socinianos de Ignatio (5) disputantes Ou-

(1) Apostolus Paulus II. ad *corinth. cap.* XII. v. 1. *seqq.* „ Si gloriari oportet, non expedit quidem, veniam autem ad visiones, et revelationes Domini; scio hominem in Christo ante annos quatuordecim .... raptum huiusmodi usque ad tertium caelum. Et scio huiusmodi hominem .... quoniam raptus est in paradisum, et audivit arcana verba, quae non licet homini loqui. Pro huiusmodi gloriabor, pro me autem nihil gloriabor, nisi in infirmitatibus meis. Nam et si voluero gloriari, non ero insipiens. Veritatem enim dicam. Parco autem, ne quis me existimet supra id, quod videt in me, aut aliquid audit ex me etc. „

(2) S. Ignatius epistola ad trallianos n. IV. *seq. pag.* 22. *tom.* II. *apostolic. pp. par.* II. „ Multa sapio in Deo, sed me ipsum metior, ne gloriando peream. Nunc enim plus mihi timendum est, nec animus illis intendendus, qui me inflant. Qui enim me laudant, flagellant me. Nam diligo quidem pati, sed nescio an dignus sum. Zelus quidem multis non apparet, me vero maiorem in modum impugnat. Opus itaque mihi mansuetudine, qua princeps saeculi huius destruitur. Numquid non possum caelestia vobis scribere? At ne parvulis vobis damnum inferam, timeo, ac mihi ignoscite, ne ista capere non valentes strangulemini. Etenim ego, non propterea quod vinctus sum, et caelestia intelligere possum, et situs angelorum, et coetus, constitutionesque principatuum, visibiliaque, et invisibilia, propter hoc iam, et discipulus sum; multa enim nobis desunt, ne a Deo absimus. „

(3) Vide *not. super.*

(4) I. *ad corinth. cap.* III. v. 1. „ Et ego, fratres, non potui vobis loqui, quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus. Tamquam *parvulis* in Christo lac vobis potum dedi, non escam; nondum enim poteratis, sed nec nunc quidem potestis: adhuc enim carnales estis. „

(5) Oudinus *ibid. pag.* 115. nominat autem Christophorum Sandium restitutorem sectae arianae, qui edidit *nucleum historiae ecclesiasticae exhibitum in historia arianorum tribus libris comprehensa, Cosmopoli*, hoc est Amstelodami an. 1668, et deinde *Coloniae*, nempe rursum Amstelodami *an.* 1676. Sed scriptores, qui adversus Sandium, aliosque patrum calumniatores libros vulgarunt, recenset Ioh. Albertus Fabricius *lib.* v. *bibliothecae graecae cap.* XXXIII. *pag.* 312. tom. VIII. *edit. hamburg. an.* 1717.

dinus sequatur; contorquentes autem apostolornm testimonia in suam sententiam, non sequatur. Nisi forte odio, malevolentiaque incitatus, apostolos, ut debuit, vindicandos; Ignatium vero, qui apostolorum doctrinam sectatus est, per summam iniuriam damnandum iudicavit. Miror autem quid sit, quod Usserium laudet, quasi sanctum martyrem arianismi arguerit. Ita homo vafer, ac subdolus, omnia fraude, doloque malo miscere audet, ut ignatianis epistolis detrahat auctoritatem. Usserius enim de falso Ignatio (1), qui aut genuinas sancti martyris epistolas vitiavit, aut novas confinxit, Ignatioque tribuit, disputat; de vero autem Ignatio, nullo modo.

Septimum, quod est de oratione, styloque Ignatii, argumentum levissimum est. Obscura enim esse quaedam in scriptis apostolorum, neque tam polite, eleganterque scripta, qnam Oudinus ab Ignatio postulat, certum est, quin sint, qui aut Paulo epistolas, aut evangelia Iohanni, Lucaeque esse adimenda putent (2). Nihil de colligatione, coniunctioneque sententiarum dico. Usu enim apud christianos primorum temporum invaluerat, ut rernm maxime, seriei autem sententiarum, ut alia ex alia nexa, omnesque inter sese aptae, colligataeque essent, non adeo interdum rationem habendam existimarent. Quod si hoc *suppositionis*, atque νοθείας indicium esset, vererer equidem, ne existerent aliquando, qui libros aliquos novi testamenti *suppositos* apostolis fuisse arbitrarentur.

Venio nunc ad octavum argumentum. Quaero ex Oudino, quo teste sit usus, cum Ignatium Romae agentem haec verba, *frumentum Christi sum etc.*, usurpasse scriberet? Scio quid respondeat. Accepisse namque se dicit ab Irenaeo (3), atque etiam ab Hieronymo. Sic enim habet: » Primum est, quod ab » Hieronymo in catalogo scriptorum ecclesiasticorum in *Ignatio* » accepimus, diu quoque antea ab Irenaeo, cum *iam damnatus esset ad bestias*, *ardore patiendi*, *cum rugientes audiret* » *leones*, *dixisse*: *frumentum Christi sum*, *dentibus bestiarum*

(1) *In dissert. de epist. Ignat. etc. cap.* XII. *p.* 229. *tom.* II. *apostolic. pp. par.* II. *edit. amstelod. an.* 1724.

(2) Ignatium in hoc etiam genere defendit Hammondus *diss.* II. *cap.* III. *pag.* 58. *seq.*

(3) Oudinus *ibid. pag.* 117.

» *molar*, *ut panis mundus inveniar*: qnae et in latinorum sa» cris, festo quotannis Ignatii die recitantur in breviario roma» no ». At Irenaeus, usurpata haec a martyre, cnm in amphitheatro esset, rugientesque audiret bestias, nusquam dixit. Sunt enim illius verba huiusmodi. » (1) Quemadmodum quidam de » nostris dixit, propter martyrium in Deum adiudicatus ad be» stias: *quoniam frumentum sum Christi*, *et per dentes bestia» rum molor*, *ut mundus panis Dei inveniar* ». Quà igitur confidentia Oudinus teste uti audet Irenaeo? Sequi autem se dicet Hieronymum. Per me licet. Sed cur Hieronymo cum Eusebio, aliisque veteribus probanti epistolam Ignatii ad romanos, non assentitur; haec vero, quae veterum nemini in mentem venerunt, aienti assentitur? Sed fac ex maioribus Hieronymns (2) intellexerit, dicta haec ab Ignatio, cum rugientes bestias audiret, in amphitheatro fuisse; an quidquam impediet, quo minus iis etiam in litteris scripta essent, quas ante ad romanos Ignatius (3) dedisset? Eusebius sane scriptor in primis vetus, et diligens, scripsisse haec Irenaeum tradidit in historia; dixisse (4) autem de Ignatio, cum is rugientes audiret leones, nusquam. At Hieronymus, qui ex *epistola* ad romanos verba quaedam Ignatii protulit, quod erat de *frumento*, qnasi inde esset decerptum, non protulit. Ridicnlum! Quasi vero quod praetermisit, negaverit. Non enim omnia, qnae epistola continebantur, in librum de scriptoribus ecclesiasticis transferenda putabat. Quamquam recte factum ab Hieronymo fuisse censeo: qui quod erat scriptum omisit, ne *dictum*, eius quidem opinione, in amphitheatro commemorans, eamdem sententiam repetere videretur.

Verumtamen instat Oudinus, Smyrnaeque agentem Ignatium ad romanos similia scribere nequivisse pugnat, propterea quod ignoraret, quo tandem supplicii genere affici deberet. Damnatum

(1) S. Irenaeus *lib.* v. *contra haereses cap.* xxxiii. *pag.* 327. Ὡς εἶπέ τις τῶν ἡμετέρων διὰ τὴν πρὸς Θεὸν μαρτυρίαν κατακριθεὶς πρὸς θηρία, ὅτι σῖτος εἰμὶ Θεοῦ, καὶ δι᾽ ὀδόντων θηρίων ἀλήθομαι ἵνα καθαρὸς ἄρτος εὑρεθῶ. Ita enim legit Eusebius cum in exemplaribus editis epistolarum Ignatii habeatur ἀλήθωμαι, ut paullo post dicemus. Confer Eusebium *lib.* iii. *cap.* xxxvi. *h. e. pag.* 115. *edit. taurin.*

(2) S. Hieronymus *lib. de scriptoribus ecclesiasticis cap.* xvi. *pag.* 106. *tom.* iv. *edit. Martianaei.*

(3) Consule Cotelerium *not.* 12. *in epist. Ignatii ad romanos n.* iv. *pag.* 27. *tom.* ii. *pp. apostolicor. par.* i. *edit. an.* 1724.

(4) Eusebius *ibid. pag.* 115.

enim ab bestias, Chrysostomo teste, fuisse, cnm iam in urbem pervenisset (1).

Ego vero nullam esse caussam video, cur Ensebio (2) aliisque (3) scriptoribus, qui Ignatium diu ante, quam Smyrna solvisset, intellexisse, quo supplicii genere moriturus esset, affirmant, non credam; uni autem Chrysostomo credam. Deinde Chrysostomum a communi sententia dissidere, falsum est. Non enim Romae Ignatium haec usurpasse verba, scribit (4): *utinam bestiis illis fruar*; sed tum ea usurpasse, cum audisset, id sibi esse genus supplicii subeundum. Id autem audiverat Antiochiae, ut ex actis martyrii intelligimus.

At enim si abseus iis verbis usus Ignatius est, cur *dentibus bestiarum molor*, non autem *molar*, dixit? Est enim τό molor temporis praesentis indicium.

Scilicet *molar* (5) Hieronymus, graecum autem exemplar, non ἀλήθομαι, sed ἀλήθωμαι (6) habet. Etsi *molor* etiam dici potuit, quod supplicium quasi praesens martyr contemplaretur. Alioqui ne tum quidem dicere *molor* potuisset, cum rugientes feras audiret, quod nondnm ipsis obiectus fuisset.

Nonum multo est levius, quam siut argumenta superiora. Inscriptiones enim epistolarum ignatianarum longas esse facile patior: implicatas autem, obscuras, plenas inconditarum, peregrinarumque vocum, non item. Sed longa inscriptio indicium esse νοθείας, suppositionisque non potest. Nam epistolam Pauli ad romanos, cuius multo est inscriptio longior, quam sint (7) longae

(1) Oudinus *ibid. pag.* 118.

(2) Eusebius *ibid.*

(3) Hieronymus *ibid.* acta martyrii s. Ignatii sincera *tom.* II. *pp. apostolicor. part.* I. *pag.* 158. „ Verum Traianus sententiam hanc tulit: Ignatium iussimus .... in vincula a militibus coniectum, adduci magnam Romam pastum futurum ferarum ad delectationem populi „. Atque haec dicta ab Traiano *acta* ferunt, quum is esset Antiochiae. Scio revocari haec ab Oudino in dubium. Sed hominem omnia turbantem nihili pendimus.

(4) Alioqui scripsisset contra Eusebium, eiusque aetatis auctores, qui epistolam ad romanos probant, ex qua cognitum ante fuisse Ignatio, quo martyrii genere plectendus esset, intelligimus. Vide Eusebium *ibid. pag.* 114. Rursum verba Chrysostomi *homilia in sanctum Ignatium tom.* II. *opp. edit. paris. monach. s. Mauri pag.* 506. nihil prae se tale ferunt.

(5) Hieronymus *ibid.*

(6) Vide *locum supra indicatum epistolae ad romanos ab Ignatio scriptae.*

(7) Ego vero inscriptionem epistolae s. Pauli ad romanos, cum inscriptionibus duabus ignatianarum epistolarum conferam, ut constet utrae sint longiores. *Est* ergo ignatianae ad magnesianos huiusmodi: „ Ignatius, qui et Theophorus benedictae per gratiam „ Dei Patris in Christo Iesu Salvatore nostro, in quo „ saluto ecclesiam, quae Magnesiae est iuxta Maeandrum, optoque in Deo Patre, et in Iesu Christo „ plurimam salutem „. Inscriptio epistolae ad trallianos. „ Ignatius, qui et Theophorus, dilectae Deo „ Patri Iesu Christi ecclesiae sanctae, quae est Tral-

inscriptiones pleraeque ignatianarum, quotusquisque tam est confidens, qui esse in spuriis ponendam arbitretur? Conferat deinde Oudinus epistolas Ignatii aliquot cum reliquis Pauli epistolis, cumque ea in primis, quae est ad Titum scripta, ac si eas prolixiores hac esse ostenderit, tum me concedam fuisse facile superatum. At breviores sunt inscriptiones Polycarpi, et Clementis epistolarum. Quis negat? Annon Ignatio licuit imitari Paulum prae Clemente? Vellem autem ostendisset Oudinus, quamobrem *stribiliginosas* appellarit *inscriptiones* epistolarum Ignatii. Nullam enim vocem omnino indicat, quam nos aut reprehendere, si eiusmodi sit, aut vindicare, si non sit, possimus. Ita est homo confidens, ac temerarius ut modo constare iniuriam Ignatio queat, omnia impudenter turbet, ac misceat, quin rationem ullam, cur affirmet, negetve afferre possit. Metuebat fortasse, ne quid in *stribiliginum* censum coniiceret, quod simile eorum, quae sacris bibliis continentur, esset. Ad Polycarpum (1) quod attinet, fateor appellatum ab Ignatio episcopum smyrnaeorum fuisse, nam smyrnensibus ab Iohanne praefectus fuerat. Neque vero, quasi oblitus Ignatius eorum, quae dixerat, fuisset, iisdem in litteris Polycarpum hortatur, ut episcopum observet, ac veneretur. Paullo enim ante antistitem eumdem hortatus erat, suos ut moneret. Quare non scribit Polycarpo, ut episcopo pareat, sed rogat, atque obsecrat, ut a smyrnensibus haec fieri diligen-

„ libus Asiae, electae, et Deo dignae, pacem habenti in carne, et sanguine, et passione Iesu Christi spei nostrae in ea resurrectione, quae in ipsum, quam et apostolico charactere saluto in plenitudine, et opto plurimum salvere „.

Inscriptio epistolae s. Pauli ad romanos. „ Paulus servus Iesu Christi, vocatus apostolus, segregatus in evangelium Dei, quod ante promiserat per prophetas suos in scripturis sanctis de filio suo, qui factus est ei ex semine David secundum carnem, qui praedestinatus est filius Dei in virtute secundum spiritum sanctificationis ex resurrectione mortuorum Iesu Christi Domini nostri, per quem accepimus gratiam, et apostolatum ad obediendum fidei in omnibus gentibus pro nomine eius, in quibus estis et vos vocati Iesu Christi, omnibus qui sunt Romae, dilectis Dei, vocatis sanctis, gratia vobis, et pax a Deo Patre nostro, et Domino Iesu Christo „.

Vides, ut inscriptio Pauli multo sit utraque ignatianae longior? At epistolae ad romanos ignatianae aliquanto est inscriptio longior paulina. Non nego. Verum si Paulo ad romanos scribenti tam longa inscriptione uti licuit, cur non Ignatio uti licuisset paucis verbis longiore?

(1) Epistola ad Polycarpum n. v. seq. *pag.* 41. *tom.* II. *apostolic. pp. par.* II. *edit. an.* 1724. „ Ταῖς ἀδελφαῖς μου προσλάλει *sororibus meis dicito*, ut Dominum ament .... similiter καὶ τοῖς ἀδελφοῖς μου παράγγελλε *et fratribus meis manda*, ut in nomine Iesu Christi diligant coniuges suas, sicut Dominus ecclesiam. Si quis potest in castitate manere ad honorem carnis dominicae, in humilitate maneat. Si glorietur, periit. Et si se maiorem episcopo censeat, interiit ... omnia ad honorem Dei fiant. Episcopo attendite, et Deus vobis etc. „ Confer notationem Cotelerii 17 in hunc locum.

ter curet. De scriptoribus autem, quos decimi esse argumenti loco, Oudinus voluit, quosque ait sibi praemonstrasse viam (quoniam aut lutheranis, aut calviuianis partibus studebant, hierarchiamque ecclesiasticam aversabantur, ac monumenta, quibus ea confirmari posse viderentur, aut reiiciebant, aut in dubium revocabant) non laboro. Quid enim Centuriatores, Calvinum, Vitackerum, aliosque morer, qui, nisi quod luberet, hoc esse in genuinis veterum operibus ponendum arbitrabantur? Quamquam fuerunt deinceps ex iisdem sectis homines, qui singulari apud suos existimatione, laudeque eruditionis florerent, quorumque longe discrepans esset de ignatianarum epistolarum sinceritate sententia.

Quod si Leo Allatius (1) vir doctissimus, et civis meus, vidisse ait epistolas Ignatii se, quas e codice laurentiano mediceo florentino Isaacus Vossius descripserat, in eamque opinionem venisse, ut eas aetatem Ignatii praeseferre, dicique genuinas posse, putaret; ex eius tamen verbis non sequitur, aut dubitasse hominem de earumdem sinceritate, si eas diligenter consideravit, aut si dubitavit, propterea quod diligens examen instituere, ut qui aliis curis esset distentus, nequivisset, esse eas continuo in classem spuriarum reiiciendas. Ac si novis scriptoribus agendum esset, etiam si Allatius in adversariorum sententiam fuisset propensior, nostros nihilominus superiores futuros constaret, qui pro sinceritate epistolarum ignatianarum pugnasse viros, maximo quidem numero, auctoritate autem, eruditioneque, sin minus praestantiores, at pares saltem Allatio, intelligerent (2).

Ad undecimum quod spectat, nego Ignatium pugnantia esse loquutum. Nam quod se traditum in custodiam decem militibus, qui saevitia, et crudelitate similes leopardis essent, in epistola ad romanos scribit, non est eiusmodi, ut componi cum iis, quae ceteris epistolis continentur, non possit. Quod namque mi-

(1) Leo Allatius *de dominicis, et hebdomadibus graecorum pag.* 1407. *edit. an.* 1648. „ Vidi, *inquit*, „ apud Isaacum Vossium iuvenem eruditum .... Ignatii epistolas ex antiquissimo bibliothecae florentinae „ codice descriptas .... verbis ab editis longe diversas, sententiis ut plurimum similes: breviores tamen, succinctiores, efficaciores, ut plane Ignatii „ aevum referant, adeo ut eas genuinas esse Ignatii „ dicerem „.

(2) Eos nos numeravimus supra *pag.* 319. *huius vol. not.* 1.

lites loqui hominem cum christianis Asiae, ad eosque epistolas dare, siverint, aut pecunia fortasse (1) a nostris inducti, aut prece, id scilicet, magni argumenti loco esse non potest, ut eos vel mites, vel humanos fuisse arbitremur.

Duodecimo autem argumento satis esse a Cotelerio factum defendo. Sed fac sibi Ignatius persuaserit, romanorum tantas opes, tantamque auctoritatem fuisse, ut quem vellent, liberare ab hostibus religionis valerent, quid inde esset incommodi consequens? Annon christiani aliquando ab avaris praefectis, iudicibusque pecunia extorserant, ut quos damnatos, carcerive inclusos sciebant, vindicarent in libertatem? Cur ergo id ab romanis impetrari nequire Ignatius putasset? At christiani, qui in urbe degebant, et perpauci, et auctoritate, dignitateque minus valebant, quam haec aut assequi, aut perficere se posse confiderent. Miror, ut haec tam audacter dici ab Ondino potuerint. Quis enim hominem docuit, tam paucos aetate Traiani Romae vixisse christianos, quum etsi tunc oblati iudicibus christiani punirentur, tamen non quaererentur ad (2) necem? An magnus nostrorum numerus (3), qui Neronis tempore in urbe vigebat, repente vel extinctus, vel imminutus adeo est, ut tam exiguus, cum Traianus imperio potiretur, esset? Age vero si Domitiano (4) imperatore e magnis familiis viri, mulieresque nostris sacris initiati fuerunt; quis est, qui sublato Domitiano, sub Nerva, qui nostrorum inimicus non erat, postque sub Traiano, qui tanto in nos, quanto Domitianus, odio minime ferebatur, deterritos nobiles, dites, dignitateque illustres romanos fuisse putet, quo minus ad christianam religionem accederent? Quod si multi Romae, horumque aliqui dignitate, nobilitate, auctoritateque praestantes christiani erant, ecquid obstabat, quin hi aut prece, aut largitione pecuniae liberare innocentem a praesenti periculo valerent?

Ignatium porro, quibus tandem argumentis efficit Oudinus, perfunctum martyrio non fuisse? An ullus est veterum, qui ei

(1) Ita enim tum apud veteres veniebat. Confer Lucianum *dialog. peregr. pag.* 334. *tom.* III. *edit.* an. 1743.

(2) Vide quae *ex epistola Plinii ad Traianum p.* 425. not. 7. *tom.* I. *huius operis descripsi.*

(3) Confer Taciti locum *tom.* I. *huius vol. p.* 416.

(4) Vide *tom.* II. *huius operis pag.* 425.

praesidio esse possit? Si autem, quem sequatur, indicare veterum potest neminem, quid est, quod novam, inauditam, quaeque nulli umquam in mentem venerit, anteponat et antiquae, et omnium gentium assensione firmatae sententiae? Irenaeus, inquit, primus omnium fuit, qui deceptus ab auctore epistolarum haec, quae sunt de martyrio, monumentis litterarum mandavit in quinto adversus haereses libro. Ita ne vero sui est oblitus Oudinus, ut qui paullo ante affirmavit ex Irenaei libris nihil colligi, quod defensoribus epistolarum subsidio esse queat, idem nunc epistolas in caussa fuisse, cur errarit Irenaeus, defendat? Ac mirum sane cuiquam videbitur, quemadmodum is ignatianas epistolas in spurias reiecerit, quasi pugnantia continerent, qui nunc immemor eorum, quae ante statuerat, consectatur inter se dissidentes, pugnantesque sententias. Redeo ad Irenaeum. Permitto hoc Oudino, primum omnium episcopum illum lugdunensem fuisse, qui haec de martyrio Ignatii scripserit. Quid? Nonne tam vetere teste, tamque et diligente, et accurato uti nobis ad nostram opinionem confirmandam licet? At dubitat, inquit, Eusebius. Nam habet hoc modo: « Fertur (1) autem hunc a » Syria ad urbem Romam perductum, a bestiis devoratum fuis- » se ». Os hominis! Quasi vero non sit auctor Eusebius, perscriptam ab Ignatio ad romanos (2) epistolam fuisse, neque probet Irenaei de Ignatii morte locum. Atque ex epistola ad romanos Romam Ignatium perductum, exque Irenaei loco damnatum fuisse ab bestias plane constat. Imponit igitur nobis Oudinus, omnesque rumores, ac ventos colligit, ut detrahere ignatianis epistolis, qua iure, quaque iniuria auctoritatem possit. Itaque nihil agit ubi de Ignatio, eiusque *actis martyrii* disputat.

Quaero nunc ex Oudino, qui fuerint, quantaque praestiterint auctoritate, qui multa martyrem fuisse, eaque gravissima Antiochiae supplicia perpessum tradiderunt? Menaea, inquit, graecorum ad vicesimam decembris (3) diem. Sed patiar, falsa

(1) Eusebius non dubitat, sed, ut interdum historici solent, loco supra indicato scribit, λογος δὲ ἔχει, hoc est, *sermo habet*.

(2) Eusebius *ibid.*

(3) *Pag.* 26. *t.* 2. *februar. Bolland.* haec habent, quae componi cum actis martyrii non possunt. „ Adductus est ad Traianum imperatorem con„ tra parthos proficiscentem, et multa cum eo collo„ quutus, atque immutabilem suam in Christum fi„ dem professus, mox plumbeis pilis tunditur, et „ manibus expansis ignem suscipit, papyris oleo un-

ut sint, quae Menaea de Ignatio continent. Qnid? An ponenda in falsis perinde sunt, quae vetustissima acta fortissimi martyris complectnntur? At Ruinartius, Usserius, aliique rerum ignatianarum adsertores, defensoresque plus fidei *actis martyrii*, quam veritas ipsa postulet, tribuendum putant. Quamobrem autem? Quia, inquit Oudinus, *nullum testimonium ab antiquis habent.* Quasi vero antiquis plnrimum ipse adinngat anctoritatis, et fidei. Atque hoc Oudino est singulare, ut si *antiquos*, qualis Irenaeus (1) secundi saeculi scriptor fuit, auctores landes, deceptos eos fuisse respondeat, sin autem praetermittas, antiquorum sibi testimonia produci velit. Quare, modo Ignatium neque auctorem epistolarum, neque martyrem fuisse fateare, non aeque considerat, ipse ne sibi constet, nec ne. Equidem cum damnatum ad bestias Ignatium, Romaeque ab feris discerptum, dilaceratumque legam fuisse, in iisque rebus partim Irenaeum, partim Eusebium, Hieronymum, aliosque, et veteres, et magnos viros auctores sequar, actaque martyrii, quibus nihil cum antiquorum historia pugnans, sed omnes vetustatis characteres insint, vehementer probem, non Oudinnm solum, qui res quasque turbat, nullo modo, sed ne reliquos quidem scriptores novos, quacumque tandem existimatione floruerint, moror. At enim variae sunt scriptorum de anno, qno Ignatius obiit, interque se dissidentes (2) opiniones. Quid tum? An in constituendo anno, quo Christus servator decessit una est omnium scriptorum eademque sententia? Scilicet hoc etiam restabat, ut cruci numquam fuisse Christum affixum Ondinus diceret, propterea quod historici non modo novi, sed etiam veteres inter se, cum de tempore, quo mortuus servator generis humani fuit, agerent, dissiderent. Quod Oudinns mitem fnisse Traianum scribit, negari profecto non potest. Sed qui mitis, atque humanus erga populum esse consuerat, idem saevns interdnm, crudelisque in eos erat, a quibus superstitio deorum (3) contemnebatur. Itaque si percnn-

„ etis latera aduritur, ardentibus carbonibus imponi„ tur, ungulis ferreis laceratur. His autem cum su„ perior evasisset, vinctus sub decem militum satel„ litio Romam mittitur futurus bestiis cibus „. Confer Bollandianos ad diem 1. *febr. tom.* 1. *pag.* 28., et Usserium, modo liceat, *in praefat. ad martyr. Ignat. tom.* II. *par.* I. *apostolics pp. pag.* 171. *edit. amstelod. an.* 1724.

(1) Vide *supra pag.* 333. *huius vol.*

(2) Sic enim disputat Oudinus *pag.* 134.

(3) Vide quae dixi *tom.* I. *huius operis p.* 426. *seqq.*

ctanti Plinio, (1) quid facto opus de christianis esset, eos quidem non conquirendos, sed in iudicium adductos, plectendos, scripsit, quid Ignatio fecisset, quem coram de falsis romanorum numinibus tanta constantia, tantoque cum contemtu loqui audisset? Sed est de Traiani crudelitate insignis in apologetico Tertulliani presbyteri carthaginiensis (2) locus, cui equidem plus esse aienti, quam Oudino neganti credendum statuo.

Est autem incredibile quod addit Oudinus, Athanasium ab Eusebio accepisse, quae de epistolis Ignatii scripsit. Quis enim sibi persnadeat, Eusebinm fuisse anctorem earumdem epistolarum? Qnod si auctor earum non fuit, ipsaeque iam extabant Eusebii, Athanasiique temporibus, cur non ab epistolis Athanasius, sed ab Eusebio accepit, quae de Ignatio tradidit? Iam vero si epistolae, Oudino (3) praedicatore, ac teste, in caussa fuerunt, quare in errorem incideret Irenaeus, cur non eaedem Athanasium in fraudem induxerunt?

Neque gravius est, quod subdit Oudinus de Polycarpi epistola. Nam quod in Moynii (4) editione partis illius vestigium nullum extet, in qua fit ignatianarum epistolarum commemoratio, non sequitnr partem eamdem fuisse epistolae Polycarpi ab aliquo impostore adiunctam. Si enim in editione Moynii non extat, extabat in exemplaribus, quibus usus est Eusebius (5), quorum certe longe maior inerat et vetustas, et auctoritas.

Redit Oudinns (6) ad Irenaeum. Huius testimonium omissum pene ab Usserio (7) fuisse animadvertit, quod non *scripsisse* Ignatium quidquam, sed *dixisse* ferat. Verumtamen quam hoc sit inane, paullo ante vidimus. Itaque mitto de Usserio dicere. Non enim me illius auctoritas movet, cum et ratio, et auctoritas veterum cogant, ut contra, atque ille putavit, existimem.

Paucis nunc de homiliis Origenis in Lucam disseram. Nego scriptas ab latino quopiam fuisse. Ex graecis enim latinas fuisse

(1) Confer locum Plinii *tom. cod.* I. *pag.* 425.

(2) Consule, quae scripsi tomo eodem *pag.* 426.

(3) Vide supra *pag.* 333. *huius vol.*

(4) Elidit eam Moynius an. 1685. inseruitque operi inscripto *varia sacra pag.* I. *seqq.*

(5) Vide locum Eusebii supra *pag.* 321. *not.* I. *huius vol.*

(6) Oudinus *pag.* 138.

(7) *Dissert. de Ignat. epist. cap.* III. *pag.* 203. *tom.* II. *apost. pp. par.* II. *edit. amstelod. ani* 1724. Confer, quae supra disputavimus *pag.* 321. *not.* 2.

factas non Hieronymi solum testimonio, sed etiam graecorum codicum auctoritate constat. Quamobrem monachi sancti Mauri, cum rem diligenter considerassent, committendum non putarunt, ut eas in spuriarum numerum reiici oportere statuerent (1).

Extremum est, ut lectorem etiam, atque etiam moneam, ne se Dallaei, Oudini, aliorumque huius generis scriptorum argumentis implicari sinat. Si enim his auscultet, atque Polycarpo, Irenaeo, Origeni, Eusebio, Athanasio, Hieronymo, Theodorito auctoritatem neget, nullum erit monumentum tam vetus, tamque illustre, quod pari temeritate, audaciaque reiicere non possit. Atque sic habeat: ne sacrarum quidem scripturarum sinceritatem tutam deinceps futuram, si illis tam inanibus coniecturis fides veterum scriptorum labefactetur, qui scilicet, quomodo sint verae ab apocryphis distinguendae tradiderunt.

Sed hactenus de argumentis Oudini, quae tametsi non eodem ordine a nobis, quo ab ipso, tamen summa integritate, ac fide proposita esse nemo negaverit. Atque hinc sane quisque in-

(1) Monachi benedictini s. Mauri *in praefat. ad tertiam tomum operum Origenis edit. paris.* sic statuunt: „ Ad homilias in Lucam quod attinet, cum epistolarum sancti Ignatii martyris antiocheni disertam mentionem faciat homilia VI., et ignatianarum epistolarum auctoritate iugulari se persentiscerent heterodoxi, presbyteriani vulgo dicti, quibus episcoporum ordo displicet presbyteris ex iure divino superior, incredibile dictu est, quot se illi modis versaverint, ut homilias in Lucam Origeni adimerent, et petitum inde ad ignatianarum epistolarum veritatem adstruendam argumentum radicitus evellerent. Alii totum istud homiliarum opus notalinm latinorum indiciis scatere clamitarunt, idque probare serio tentavit Dallaeus *pag.* 439. 440., variis in medium prolatis, quae ex istis homiliis descripsit, locis, sed quae soluta tamen omnino facilia sunt animum adtendenti partim ad aetatem auctoris Origenis, qui eas, teste Hieronymo, adhuc iuvenis composuit, partim ad interpretem Hieronymum, cui in vertendis graecis, sciunt eruditi, solemne esse nonnulla interdum de suo inserere. Certe harum homiliarum primigenium auctorem non latinum, sed graecum esse, invicte probat graecus contextus, cuius maximam partem hodie repraesentamus ex schedis manuscriptis Combefisii, et Grabii, qui ad suos usus illum e variis mss. anglicanis, et gallicanis codicibus eruerant. Huc adde, quod sanctus Hieronymus in catalogo inter opera a se edita in Lucam homilias XXXIX. recitat, et in prologo ad Paulam, et Eustochium declarat se eas ex Origene transtulisse. Hunc Hieronymi prologum totum in suam invectivam transcripsit Rufinus; et quid in hoc opere (*ut ipsi videtur*) infide transtulerit Hieronymus, ostendit, aut innuit. Ergo perinde ac Hieronymus, eas Origeni adscribere censendus est Rufinus. Reclamat tamen Dallaei ὑπερασπιστής Larroquanus in suis ad ignatianas Pearsonii vindicias observationibus, et ut homilias in Lucam quoque modo Origeni eripiat, sequens instituit ratiocinium „. Descriptis autem Larroquani verbis, subdunt maurini: „ Habes quod ineluctabile putabat Matthaeus Larroquanus argumentum, sed quod nihilominus nullius est ponderis, seu momenti, utpote falso principio subnixum, nempe *Eusebium* affirmare, nullam Origenem edidisse homiliam ante aetatis suae annum LX. Atqui id non dicit Eusebius. Id unum dicit, Origenem ante aetatis suae annum sexagesimum non permisisse, ut conciones, quas habebat ad populum, a notariis exciperentur. Esto, non permiserit. Numquid non potuerunt saltem aliquot, cuiusmodi sunt in Lucam oratiunculae, ipso non permittente, aut inscio, immo etiam invito, a notariis novitatis avidis, et lucri cupidis excipi? Quid obstat, quo minus id olim expertus sit Origenes, quod nunc etiam sibi invitis accidere quotidie queruntur celeberrimi concionatores, quorum sermones notarii occulti surripiunt „? Confer, quae sequuntur. Non enim est otium omnia describere.

telliget, eum, qui colere se, ac venerari hierarchiam ecclesiasticam profitetur (1), verbo quidem hierarchicorum, re autem vera fuisse defensorem puritanorum. Sed bene habet. Etenim ne lutheranos quidem, qui post scripserunt, inducere potuit, ut sibi assentirentur. Quapropter Buddeus (2), et Moshemius (3) epistolas Ignatii in genuinis operibus numerant, quin esse Oudino auscultandum arbitrentur.

Est autem octavum argumentum, quo deiici de gradu episcopos adversarii arbitrantur posse, ex epistola Polycarpi conclusum. Atque est illud quidem huiusmodi. Polycarpus una cum presbyteris, qui cum ipso erant, ecclesiae philippensium salutem (4) dicit. Par igitur erat auctoritas Polycarpi auctoritati, dignitatique presbyterorum. Nisi enim par fuisset, presbyteros, qui σὺν ἀυτῷ cum ipso erant, in epistolae inscriptione numquam nominasset. Atque ut Cyprianus (5) cum collegis ad Lucium scribens, collegas indicat tanta potestate fuisse praeditos, quanta ipse in administrandis ecclesiae rebus valebat, ita Polycarpus presbyteros, qui *cum ipso erant* commemorans, aequalem se illis dignitate fuisse ostendit. Neque vero Cypriani exemplo solum, sed etiam aliorum episcoporum, presbyterorumque testimoniis demonstrari hoc idem ad veritatem plane potest, qui dum ad aliquem scriberent, collegarum, compresbyterorumque mentionem fecerunt.

Quid? si Polycarpus duos in epistola ad philippenses ordines in ecclesia obtinuisse confirmet, quorum inferior diaconorum esset, superior autem (6) presbyterorum? An episcopos ille praetermisisset, si tertius ordo, atque omnium excellentior fuisset invectus in christianorum rempublicam? Duo igitur ordines, cum Polycarpus scriberet, vigebant; estque proinde tertius, quem nos

(1) Oudinus *ibid. pag.* 139.

(2) Buddeus *in apparatu ad theolog. positiv. p.* 748.

(3) Moshemius *in hist. eccl. saec. I. pag.* 220. *seqq.*

(4) Sic enim argumentatur Blondellus *apolog. pro sentent. Hieron. sect. II. cap. II. pag.* 14. *seq.* Verba autem Polycarpi *in epist. ad philippenses pag.* 186. *tom. II. apostolic. pp. par. I.* sunt huiusmodi. Πολύκαρπος, καὶ οἱ σὺν αὐτῷ πρεσβύτεροι. „ *Polycarpus, et qui cum ipso presbyteri* ecclesiae Dei, „ quae habitat Philippis etc. „

(5) Cyprianus *epist. LXI. al. LVIII. pag.* 144. *edit. oxon.* sic habet: „Cyprianus cum collegis Lucio fra„ tri salutem „. Mitto cetera eiusmodi exempla, quae Blondellus collegit, quod hoc satis esse ad id, quod volumus, indicandum putem.

(6) Polycarpus *ibid. n. V. pag.* 188. „ Quare opor„ tet ab his omnibus abstinere. Subiecti estote τοῖς „ πρεσβυτέροις, καὶ διακόνοις presbyteris et „ diaconis sicut et Deo, et Christo, seu virgines incul„ patae, et casta conscientia gradientes. Presbyteri au„ tem sint faciles ad compatiendum affectu praediti etc. „

appellamus episcoporum, aliquanto recentior. Cumque aliqui iisdem temporibus essent, quibus impositum onus erat gubernandae, administrandaeque ecclesiae, episcopique singulares nulli reperirentur, concedendum profecto est, datum idem munus fuisse presbyterorum collegio.

Nihil haec hierarchiae defensores movent. Principio Polycarpum (qui sese priore loco in epistolae inscriptione nominarit, tum memorarit presbyteros, quin ullius eorum distincte meminerit) quam esset ceteris auctoritate, dignitateque praestantior indicasse (1) respondent. Atque singularem episcopum smyrnaeorum Polycarpum fuisse, non Polycratis (2) modo, sed etiam Irenaei (3), qui Polycarpi auditor fuerat, testimoniis constare. Cypriani exemplum ad institutum non pertinere. Ex inscriptione namque epistolarum eius intelligi, quos tandem ille collegarum appellet nomine. Episcopos enim ab eo significari, quibus ceu primas Africae praefectus erat. Adversarios autem, qui Cypriani verbis abuterentur, non animadvertisse, quo serperet argumenti, quam conclusissent, sententia. Aetate namque eius praesulis carthaginiensis episcopos presbyteris antecelluisse, qui neget, tam impudentem neminem futurum. Atque presbyteros, hoc est secundi ordinis sacerdotes, a Cypriano fuisse interdum compresbyteros (4) appellatos, quin horum auctoritatem aequaret suae. Non

(1) Ita enim habet epistolae inscriptio. Πολύκαρπος, καὶ οἱ σὺν αὐτῷ πρεσβύτεροι. *Polycarpus et qui cum ipso presbyteri.* An unum se nominasset Polycarpus, missis nominibus ceterorum, si par ceteris dignitate, auctoritateque esset? Deinde is unus ab Irenaeo, a Polycrate, ab Ignatio, et ab aliis antiquis scriptoribus appellatur, quasi episcopus smyrnaeorum esset, alii autem, quos pari auctoritate instructos fuisse adversarii putant, numquam nominantur. Id vero quemadmodum fieri potuit, quin aliorum dignitas detrimentum caperet? Quod si plures in quaque ecclesia episcopi fuissent, mirabile sane esset, quod semper is unus nominaretur *episcopus ecclesiae, quae Smyrnis erat,* non vero unus *ex episcopis smyrnaeorum.*

(2) Polycrates ephesiorum episcopus II. saeculo *in epistola ad Victorem papam apud Eusebium lib.* V. *hist. cap.* XXIV. *pag.* 211. *edit. taurin.* Πολύκαρπος ὁ ἐν Σμύρνῃ καὶ ἐπίσκοπος, καὶ μάρτυς. Polycarpus, qui in Smyrna et episcopus, et martyr.

(3) Sanctus Irenaeus apud Eusebium *ibid. p.* 215. Rursum idem Irenaeus *lib.* III. *contra haeres. c.* III. *p.* 176. „ Et Polycarpus non solum ab apostolis edo„ ctus, et conversatus cum multis ex eis, qui Domi„ num nostrum viderunt; sed etiam ab apostolis in „ Asia, in ea, quae est Smyrnis, ecclesia constitutus „ episcopus, quem et nos vidimus in prima nostra „ aetate. Multum enim perseveravit, et valde senex „ gloriosissime, et nobilissime martyrium faciens, ex„ vit de hac vita „.

(4) S. Cyprianus *epist.* VII. *pag.* 14. *edit. oxon. Cyprianus presbyteris, et diaconibus fratribus charissimis salutem.* Et in ipsa epistola: „ Sumtus suggeratis de „ quantitate mea propria, quam apud Rogatianum „ compresbyterum nostrum dimisi „. Loquitur de simplici presbytero, eumque *compresbyterum* vocat. *Epist.* XIV. *pag.* 33. „ Ad id vero, quod scripserunt mihi „ compresbyteri nostri Donatus, et Fortunatus, No„ vatus, et Gordius, solus rescribere nihil potui ... Et *epist.* XXIV. *pag.* 49. „ Cypriano, et compresby„ teris Carthagine consistentibus Caldonius salutem „. At erat Caldonius episcopus, ut ex epistolis Cypriani XLV. et XLVIII. liquet.

ergo ex inscriptione epistolae Polycarpi colligi iure a quoquam posse, episcopos, secundo saeculo, eosdem atque presbyteros fuisse. Huc item synodicam synodi antiochenae spectare, qua Blondellus, quasi snam opinionem confirmaret, abutebatur (1). In ea enim episcopos, presbyteros, diaconos, fratresque ceteros commemorari. Quotum autem quemqne esse, qui pari auctoritate presbyteros, diaconos, laicosque praestitisse putet?

Accedere ad haec eorum sententiam, qui presbyterorum vocabulo non secundi, sed primi ordinis presbyteros, hoc est episcopos, quibus smyrnensis inre metropolitico (2) praeerat, fuisse a Polycarpo indicatos iudicaverunt. Quod si verum est (cur autem veri saltem non esse simile videatur, afferri caussam posse omnino nullam) iam hoc uno everti, quidquam ab se adversarii constitutum censent. Iam primi ordinis sacerdotibus positis, poni quoque sacerdotes secundi ordinis, quibns illi antecellerent, oportere. Neque vero sacerdotes secundi ordinis, atque episcopos (3)

(1) Apud Eusebium *lib.* VII. *hist. cap.* XXX. *p.* 314. *et seq.* „ Dionysio, et Maximo, et omnibus per universum orbem comministris nostris, episcopis, presbyteris, et diaconis, et universae ecclesiae catholicae, quae sub caelo est, Elenus, et Hymenaeus, Theophilus, Theotecnus, Maximus, Proculus, Nicomas, Helianus, Paulus, Boianus, Protogenes, Hierax, Eutychius, Theodorus, et Malchion, et Lucius, et reliqui omnes, qui nobiscum sunt vicinarum urbium, et provinciarum episcopi, presbyteri, et diaconi, et ecclesiae Dei charissimis fratribus in Domino salutem „

(2) Hammondus *dissert.* IV. *cap.* XXII. *pag.* 238.

(3) S. Polycarpus *ibid.* n. V. v. VI. *pag.* 188. Primum omnium ἀδελφοὺς *fratres*, hoc est christianos omnes nominet, tum *viduas*, post *diaconos*, inde τοὺς νεωτέρους (ii sunt, inquit Hammondus *ibid. pag.* 238., omnes *discipuli*, aut inferiores a Christo communiter sic dicti *Lucae cap.* XXII. v. 26.) ac denique πρεσβυτέρους *presbyteros*. Iubet praeterea *νεωτέρους τοῖς πρεσβυτέροις, καὶ διακόνοις ὑποτάσσεσθαι ὡς Θεῷ, καὶ Χριστῷ. Iuvenes subiici presbyteris, et diaconis ut Deo et Christo*. Iuvenum autem nomine *fideles* omnes nullum in ecclesia gradum sortitos intelligendos esse, Hammondus censet. Ac nos quoque simile quidpiam statuimus *pag.* 316. *seq.* huiusce voluminis, cum de Clementis romani testimoniis disputaremus. Iam vero per πρεσβυτέρους *episcopos* significari idem defendit Hammondus *pag.* 239. Addit porro Hammondus §. VIII. *pag.* 239. *et seq.* „ Hoc toto saeculo vocem πρεσβυτέρους (*multarum significationum*) fuisse. Aliquando ad episcopos, aliquando ad inferioris gradus presbyteros, ubicumque tales essent accomodatam, nec aliter, quam ex locorum circumstantiis distinguendam. Nec enim dubitandi caussam subesse, quin ante hoc tempus, quo et Polycarpus, et Ignatius epistolas scripserunt, praeter episcopos presbyteri .... fuerint; adeoque tres in ecclesia gradus, his tribus ἐπισκόπων, πρεσβυτέρων, διακόνων *episcoporum, presbyterorum diaconorum*, notissimis nominibus dignoscendi, ideoque vocem istanc, cum per se usurparetur, ambiguam, seu potius de episcopis solis dictam, de presbyteris tamen secunderiis satis commode usurpari, quotiescumque distincta singulorum enumeratio facienda erit. Illud apud Ignatium ubique factum videmus, episcopis presbyterium, seu presbyteros, presbyteris diaconos adiungentem. At secus apud Polycarpum in hac epistola presbyterorum solummodo, aut presbyterorum, et diaconorum mentionem facientem. Sic et a Papia Iohannis auditore, et Polycarpi aequali hierapolitano etiam in Asia episcopo vocem presbyteri ita usurpari videmus, ut aliquando apostolos ipsos, et ab iis constitutos episcopos, aliquando eorum γνωρίμους (hoc est eos qui apostolos cognoverunt) quoslibet significet. Videantur fragmenta eius ab Irenaeo (*lib.* II. *cap.* XXII. *pag.* 148. *edit. venetae an.* 1734.) dein ab Eusebio (*lib.* III. *hist. eccl. cap.* XXXIX. *pag.* 118.

ipsos, sed etiam apostolos vocari interdum presbyteros (1) consuesse. Apostolos vero aequatos simplicibus presbyteris fuisse, quis credat? Quare ne episcopos quidem, tametsi eodem nomine quandoque a patribus appellarentur.

Rursum Polycarpum philippenses, ut presbyteris, diaconisque obtemperarent, hortantem, presbyterorum nomine episcopos demonstrasse, aliqui nostrum adfirmant, sacerdotes autem secundi ordinis, ministrosque ecclesiae ceteros, ut qui episcopis subditi essent, vocabulo *diaconorum*. Nam quae de presbyteris Polycarpus (2) disputat, in episcopos cadere; in sacerdotes autem secundi ordinis, nullo modo. Neque rem ullam esse, quae impediat, quin *diaconi* vocarentur sacerdotes (3), sive presbyteri secundi ordinis, quos *ministros* in sacris litteris identidem appellari liquet. In idem enim omnino recidunt voces *ministrorum*, et *diaconorum*.

Iam vero haec Polycarpi ex epistola ad philippenses descripta loca, cum explicari tam facile, quam est hactenus demonstratum, possint, ut non solum non evertant, sed etiam confirment catholicorum sententiam, numquam certe efficient, aut tollendam, aut minuendam Irenaei, aliorumque veterum, qui cum Polycarpo vixerunt, auctoritatem esse, qui singularem smyrnensibus episcopum ab apostolis datum, episcoposque ipsos a presbyteris distinctos fuisse (4) tradiderunt.

Nonum argumentum deducunt presbyteriani ex libro Her-

„ *edit. taurin.*) recitata. *Si quando quisquam venisset*, „ qui presbyteros sequutus esset, presbyterorum sermones sciscitabar, quid Andreas, vel quid Petrus „ dixit, vel quid quispiam alius discipulorum Domini, Aristion scilicet, et presbyter Iohannes Domini „ discipuli dicunt. Ubi presbyteri adeo clare de apostolis a Papia enunciantur, ut *apostolis*, et *apostolorum* legendum suspicati sunt. Sic postea de Marco „ evangelii scriptore: *hoc presbyter Marcus dixit Petri* „ *interpres*. Apud Irenaeum vero (*ibid.*): *Omnes presbyteri, qui in Asia apud Iohannem discipulum Domini convenerant*, quod Eusebius ex graeco exemplari „ exscripsit. Πάντες οἱ πρεσβύτεροι οἱ κατὰ τὴν „ Ἀσίαν Ἰωάννῃ τῷ τοῦ Κυρίου μαθητῇ συμβεβληκότες omnes seniores, qui per Asiam cum „ Iohanne Domini discipulo versabantur. Quos quidem ipsos a Clemente alexandrino indifferenter „ presbyteros, et episcopos dici (*constat lib.* VI. *stromat. pag.* 667. *editionis an.* 1641.). Immo post Papiam Irenaeus ipse vir magnus .... *lib.* III. *cap.* III. „ Hac etiam presbyterorum voce ad episcopos designandos utitur „. Confer Irenaeum *lib.* III. *cap.* II. *pag.* 175. *edit. an.* 1734.

(1) Consule *not. superiorem*.

(2) Agit enim de gubernandae ecclesiae munere. Confer *epist. Polycarpi n.* VI. *pag.* 188. *tom.* II. *apostol. pp. part.* II.

(3) Vide quae dixi supra *pag.* 359. *seq. not.* 3. *huius vol.*

(4) Confer locum ex epistola Hadriani apud Flavium Vopiscum, quem descripsimus *tom.* I. *huius vol. pag.* 144. *not.* 7. Inde namque colliges, episcopos aetate Hadriani distinctos fuisse a presbyteris christianorum. Consule quoque veterum scriptorum testimonia, quae producam *num.* II. *huius paragraphi*.

mae, qui *pastor* inscribitur. In hoc enim episcoporum, et diaconorum mentionem fieri statuunt, presbyterorum, qui episcopis essent inferiores, non item. Ex qua re intelligi facile posse arbitrantur, duos saeculo ecclesiae primo in ecclesia gradus, ordinesve fuisse, unum diaconorum, alterum presbyterorum, seu episcoporum, quibus iunctim administrandae ecclesiae potestas esset (1).

Nobis mirabile videtur, quid sit, quod Blondellus, aliique hierarchicis infesti, atque inimici, cum Hermam insectentur (2), ac lacerent, tum eius testimoniis, ut suam confirment sententiam, abutantur. Sed fac probanda sint, quaecumque Hermas litterarum mandavit monumentis, an quod ille αἰνιγματωδῶς (3) *obscure*, data opera, scripsit, contorquenda continuo in catholicos sunt, hisque iam statuendum, episcopos singulares nullos primis temporibus fuisse, qui ecclesias moderarentur? Verumtamen quoniam obscurum, implicatum, prophetarumque morem simulantem scriptorem adversarii testem vocant, age videamus, tres ne, an duos ordines ecclesiasticos memoraverit. Eum igitur

(1) Hermae pastoris librum vetustissimum esse, scriptumque primo ecclesiae saeculo cadente, testimoniis veterum patrum Irenaei, Clementis, Tertulliani, aliorumque multorum, quos Cotelerius *tom.* I. *apostol. pp. pag.* 68. *edit. an.* 1724., et Fabricius *lib.* V. *cap.* I. *bibliothecae graecae pag.* 8. *tom.* V. *edit hamburg.* recensent, constat. Hunc accusat, maioremque in modum Blondellus coarguit *ibid. cap.* III. *pag.* 16. tum addit: *Quidquid sit, larvati prophetae somnia.* Antiquissimum tamen scriptorem vocat, adeoque de sui temporis ecclesia disserentem audiendum.

(2) Vide notationem superiorem. Testimonia vero, quibus Blondellus abutitur, sunt huiusmodi. *Lib.* I. *visione* II. *pag.* 78. *tom. eodem apostolicorum patrum.* „ Clemens mittet in exteras civitates, tu autem re„ nunciabis τοῖς πρεσβυτέροις τῆς ἐκκλησίας „ *presbyteris ecclesiae* „. *Lib.* II. *mandato* VIII. *p.* 96. „ *maiores natu* colere, fraternitatem conservare „. Addit Blondellus „ utrobique vero *communi seniorum* „ *consilio* Romae regi solitam fraternitatem insinuat „. Rursum pastor *vision.* III. *pag.* 80. „ Lapides qua„ drati, et albi etc. sunt apostoli, et episcopi, et „ doctores, et ministri, qui ingressi sunt in clemen„ tia Dei, et episcopatum gesserunt, et docuerunt, „ et ministraverunt „. *Et lib.* III. *similitud.* IX. *p.* 123. „ De decimo vero monte, in quo arbores erant, te„ gentes pecora, tales sunt, qui crediderunt quidem „ episcopi, idest praesides ecclesiarum; alii vero hi „ lapides, qui non ficto, sed alacri animo semper „ in domos suas servos Dei receperunt, et deinde „ qui praesides sunt ministeriorum „. Subdit Blondellus: *Utroque loco cleri post apostolos duos tantum gradus facit, episcoporum, qui ecclesiis, et diaconorum, qui ministeriis praesunt. Nam doctores ad episcopos praecipue referri, cum episcopatum gessisse dicantur.* Rursum Hermae pastor *lib.* II. *mandato* XI. *pag.* 100. de spiritu sese exaltante sic statuit. „ Exaltat se, et vult „ primam cathedram habere „. *Et lib.* III. *similit.* VIII. *pag.* 113. accusat contentiones, quae fratres discindebant in factiones, propter *principatum*, et *dignitatem*. „ Quibus verbis, *inquit Blondellus*, ut delatam com„ muni presbyterii suffragio ius primae inter colle„ gas cathedrae iis, qui episcopi postea κατ᾽ ἐξοχὴν „ (*secundum eminentiam*) dicti sunt, agnoscere vide„ tur. Sic contentiosam Diotrephis sobolem, quam „ ἄμετρος illa in Montano a Claudio Apollinari „ hierapolitanorum episcopo damnata φιλοπρωτείας „ ἐπιθυμία (*primatus cupiditas*) piis omnibus intole„ randam dedit, suo saeculo nequaquam defuisse notat.

(3) Obscure quidem loquitur Hermas, quasi esset, ut propheta, instinctu quodam superiore impulsus ad scribendum.

presbyteros primum omnium nominasse (1) defendo. Est autem illius luculentissimum testimonium. At hos ab episcopis minime discrepare dicent. Quamobrem vero? Quia post, inquiunt, episcopos, et diaconos memorat, medium autem ordinem presbyterorum non memorat. Sed medium ordinem non memorari ab Herma, id vero est, quod vehementer negamus. Nam priore loco ille apostolos nominat, tum episcopos, inde doctores (2), postremo diaconos. Medios igitur inter episcopos, diaconosque, doctores memorat. Ecquis autem non inde colligat, virum, qui instinctu, afflatuque divino se scribere simularet, presbyteros indicare voluisse doctorum nomine?

Decimum argumentum petunt adversarii ex epistola Pii pontificis maximi, exque priore Iustini martyris ad imperatores apologia. Pium namque I. in ea epistola, quam fuisse ab ipso ad Iustum viennensem scriptam ferunt, episcopos a presbyteris, diaconisque non ut maiores, sed ut ministros colendos esse statuere, defendunt. Itaque pugnant, presbyteros, episcoposque loca-

(1) Episcopum singularem semper Romae, iam usque ab aetate apostolorum fuisse, qui presbyteris antecelleret, constat ex iis veterum patrum testimoniis, qui discipuli patrum apostolicorum fuerunt, quaeque memorabimus *num. seq. huius paragraphi.* Locus autem, quem affert Blondellus e *lib.* I. *pastoris vision.* II, multos fuisse Romae presbyteros plane ostendit. „ Clemens mittet in ceteras civitates, tu autem renunciabis *presbyteris ecclesiae* „. Nempe romanae. Nam ad alias civitates, adeoque ad aliarum civitatum episcopos, et presbyteros scribere debebat Clemens. At his presbyteris praefuisse episcopum ex Ireneo, et Hegesippo secundi saeculi scriptoribus, liquet.

(2) Alter locus, quo abutitur Blondellus, quique est de *colendis presbyteris*, hoc est, ut habet Blondellus, *maioribus natu*, ad rem non pertinet. Non enim inde sequitur, nullum episcopum Romae fuisse, qui presbyteris praesideret. Quod addit Blondellus, *utrobique communi seniorum consilio Romae regi fraternitatem insinuat*, sic refellit Hammondus *dissert.* V. *cap.* IX. §. 12. *pag.* 283. *seq.* „ *Insinuat?* Sed quibus demum „ verborum involucris? Dicatur aperte. Certe non his, „ quae e Blondello opponuntur, ne quidem aliis us„ piam. Si quae enim summae diligentiae viro spes „ (*talia inveniendi*) effulseret, nihil eum sal non adeo „ parcum novimus, ut lectori suo ea (*inviderat*). At „ secundo, si illud concedatur .... nihil tamen co„ bis *commune seniorum consilium* officiet: quamdiu „ *Clemens singularis Romae episcopus*, qui ad regendam „ ecclesiam hoc *consilio* uti potuit, nobis ereptus fue„ rit. „ Sed tertium testimonium, quod Blondellus e *vision.* III. profert, rem plane constituit. Sic enim scriptum est e pastore: *sunt apostoli, et episcopi, et doctores, et ministri, qui ingressi sunt in clementia Dei, et episcopatum gesserunt, et docuerunt, et ministraverunt.* Tres igitur ordines numerat pastor. Sed *doctores*, inquit Blondellus, iidem atque *episcopi* erant. Ego vero *docuisse* episcopos non nego. Sed cum *doctores* suos medios inter episcopos et diaconos pastor posuerit, medii autem inter episcopos, diaconosque a patribus positi presbyteri sint, colligendum puto indicatos presbyteros e pastore fuisse doctorum nomine. Fallitur autem Blondellus, qui duo fuisse munere ordinum a pastore memorata censet, hoc est praesidendi, et ministrandi. Nam pastor, cum episcopos, doctores, et ministros nominasset, munera designavit, quae nominibus responderent; hoc est episcopis *gerendi episcopatus*, doctoribus *docendi*, ministris *ministrandi* munus tribuit. Cumque episcopos idem appellarit *praesides ecclesiarum*, fit ita ut his ius eadem administrandi, gubernandique, tribueret, ceteris non item. De primatus cupiditate, quod Blondellus subdit, inane est nostrum, qui in episcopis probandam ambitionem, aemulationem, contentionemque putat. Quamobrem exemple ex epistola Iohannis tertia de Diotrephe, exque Eusebii *hist. eccl. lib.* V. *cap.* XVI. *de Montano*, depromta non sunt ad rem.

tos secundo ecclesiae saeculo fuisse in eodem gradu honoris, ac dignitatis. De Iustino autem philosopho, et martyre sic existimant. Meminisse quidem eum praepositorum, et diaconornm, tertium autem ordinem, qui medius inter episcopos, diaconosque esset, praetermisisse; quod numquam aiunt fuisse facturum, si episcoporum, presbyterorum, ac diaconorum diversi ordines fuissent (1).

Hoc nostri argumenti genus nihili faciunt. Pii namque epistolas in nothis, eique pontifici falso adscriptis operibus nnmerandam censent (2). Sed fac genuina epistola tam prior, quam altera sit, nam aliqui (3) eas in sinceris ponunt, annon disertis verbis episcopos a presbyteris distinguit, sive is Pius, sive alius quispiam sit pontifice eodem recentior? Nam Iustum episcopum appellat, eique honorem adhiberi a presbyteris, diaconisque oportere praescribit (4). Quamquam autem observari eum ab utrisque, ut ministrum statuit, tamen sic esse id constat intelligendum, ut Iusto hoc esse curandum significet, ut non vi, non superbia, ac supercilio, sed demisso per virtutem animo, ac prudenter, quasi minister sit aliorum, in ecclesia versetur, qnamquam is presbyteris antecelleret dignitate. Alioqui ne apostoli quidem superiores ceteris dignitate fuissent, quos Christus esse *tamquam ministratores* aliornm praescripsit. De Iustino satis supra disputatum est (5). Hoc addam unum: martyrem cnm de praeposito, hoc est episcopo offerente ageret, nonnisi diaconos commemorasse, quod in eo munere fungendo opus episcopo non esset presbyteri opera. Ceterum fuerunt, qui Instinum presbyterum fuisse arbitrarentur (6), episcopum antem numquam. Vocassent autem, si iidem episcopi, atque presbyteri, maiorum sententia, fuissent. Sed de episcopis, qui presbyteris dignitate Iustini tempore, immo vero iam inde a temporibus apostolorum, praecellerent, erit paullo post etiam disputandi locus (7).

(1) Ita quidem argumentatur Blondellus *ibid. cap.* IV. *et* VI. *pag.* 18. *seqq.*

(2) Confer Coustantium *tom.* I. *epist. rom. pontif. in append. pag.* 18., et Petavium *lib.* I. *hierarch. eccl. cap.* VII. *pag.* 169. *edit. antuerp.*

(3) Consule Coustantium *ibid.*

(4) *Epist.* II. quae in *collect. Coustantii* III. ponitur inter pontificum *in appendice pag.* 20. „ Iusto vien„ nensi episcopo ..... presbyteri, et diaconi non ut „ maiorem, sed ut ministrum Christi te observent. „ Plebs universa sanctitate tua protegatur.

(5) *Pag.* 282. *seq. huius vol.*

(6) Confer praefationem monachorum s. Mauri *novae edit. paris. operum s. Iustini mart. praefixam cap.* II. n. I.

(7) *Num.* II. *huius* §.

Sequitur argumentum undecimum, quod repetunt ex Papiae hierapolitani, ex gallicanarum ecclesiarum, exque Irenaei lugdunensis episcopi testimoniis. A Papia namque unum memorari aiunt (1) ordinem presbyterorum, quibus impositum administrandae ecclesiae onus esset. Ecclesiam autem lugdunensem ita de episcopis agere, ut plane indicet, eos non iure divino, sed institutione humana principatum obtinuisse, quin tamen aequales potestate reliquis presbyteris esse (2) desinerent. Irenaeum denique multis in locis eosdem episcopos, atque presbyteros esse scripsisse (3).

Ad haec nostri mirari se dicunt, qua confidentia Blondellus Papiam testem appellet. Si enim eius se verbis proficere quidquam confidat posse, nae is efficiet presbyteros pares auctoritate, dignitate, potestateque apostolis fuisse. Qua re quid dici potest obtusius? Atque Papias quidem non solum Aristionem, quem episcopum fuisse facile patimur, sed etiam apostolos presbyterorum appellat (4) nomine. Papiam autem Eusebius episcopum hierapolitanorum vocat in tertio libro historiae (5), cui nos de rebus non admodum a memoria sua remotis agenti credimus. Hunc enim ut negligamus, quo novitatis studiosis Blondello, aliisque presbyterianis assentiamur, extorquere a nobis nemo poterit. Qui autem episcopus erat hierapolitanorum, adeoque, Eusebio teste, presbyteris secundo saeculo in hierapolitana ecclesia praeerat, is ne quid esset discriminis inter primi ordinis, secundique gradus sacerdotes, seu presbyteros ignorasset? Eo igitur episcopos, apostolosque presbyteros appellavit, non quo discrimen inter eos nullum esse arbitraretur, sed quo honoris indicium id esse vocabulum iudicaret.

Epistola lugdunensis ecclesiae, quae scripta Marci Aurelii Antonini imperatoris aetate fuit, qui episcopi, presbyterique fuerint, utque illi auctoritate, dignitateque his antecellerent, de-

(1) Blondellus *ibid. cap.* VII. *pag.* 22.

(2) Blondellus *ibid. cap.* VIII. *pag.* 23. *seqq.*

(3) Blondellus *ibid. cap.* IX. *pag.* 32. *seqq.* et Buddeus *l. c.*

(4) Apud Eusebium *lib.* III. *historiae cap.* XXXIX. *pag.* 117. ubi „ Quod si quis interdum mihi occur„ rebat, qui et cum presbyteris versatus fuisset, ex „ eo curiose sciscitabar, quaenam essent seniorum „ dicta. Quid Andreas, quid Petrus, quid Philip„ pus, quid Thomas, quid Iacobus, quid Iohannes, „ quid Matthaeus, quid ceteri Domini discipuli di„ cere soliti fuissent? Quidnam Aristion, et Iohan„ nes presbyter, discipuli Domini praedicarent etc. „

(5) *Cap.* XXXVI. *pag.* 113. *edit. taurin.*

monstrat plane ad veritatem. De Pothino enim sic agit, (1) ut eum lugdunensis ecclesiae episcopatum gessisse significet, quo tempore Irenaeus (2) *simplex* eiusdem ecclesiae presbyter esset. At sederat Irenaeus in cathedra lugdunensi Pothini loco, a *fratribus constitutus*, et *colobio episcoporum indutus*, et tamen a lugdunensibus, qui eum in urbem ad Eleutherium miserant, presbyter appellabatur. Sed video quam hoc sit Blondelli argumentum inane. Neque enim Irenaeus dictus episcopus lugdunensium fuerat, antequam Romam ad Eleutherium mitteretur. Immo vero negat Eusebius, auctor in primis vetus, et peritus historiae (3). Quamobrem sapienter est a Massueto monacho benedictino sancti Mauri animadversum, lapsum Blondellum gravissimo errore fuisse, ut qui non a martyribus, sed a clero Lugdunensi epistolam ad Eleutherium scriptam, Irenaeumque missum, martyresque ann. 167. antequam Eleutherius pontifex diceretur, decessisse contendat, nulla habita Eusebii ratione, qui rem monumentis mandavit litterarum (4).

Ad Irenaeum quod attinet, dabo equidem, vocatos interdum ab eo episcopos fuisse vocabulo presbyterorum (5), ut qui honorificum hoc genus appellationis esse, meritoque attribui iis, qui primas in ecclesiis partes obtinerent, arbitraretur. Verum idem ille est Irenaeus, qui episcoporum Romae, aliorumque ec-

(1) *Epist. eccl. lugdun. apud Eusebium lib. v. hist. cap. 1. pag. 175. edit. taurinen.* Ποθεινός, ὁ τὴν διακονίαν τῆς ἐπισκοπῆς ἐν Λουγδούνῳ πεπιστευμένος, *Pothinus, qui episcopatum lugdunensis ecclesiae administrabat.*

(2) Eusebius *lib. eodem cap. iv. pag. 184.* „ Οἱ „ αὐτοὶ μάρτυρες, καὶ τὸν Εἰρηναῖον *ipsi martyres, et Irenaeum* πρεσβύτερον τότ' ὄντα τῆς „ ἐν Λουγδούνῳ παροικίας *presbyterum tunc existentem eius, quae lugduni est, paroeciae*, supradicto „ Eleutherio per litteras commendarunt, eum testimonio suo non mediocriter ornantes, sicut ipsorum verba declarant, quae sic habent .... Has litteras, ut ad te perferret, fratrem et collegam nostrum Irenaeum hortati sumus .... Quod si nobis compertum esset, locum cuiquam ferre iustitiam, eum „ ὡς πρεσβύτερον τῆς ἐκκλησίας, *tamquam presbyterum ecclesiae*, ὅπερ ἐςὶν ἐπ' αὐτῷ, *hunc enim gradum obtinet*, tibi in primis commendassemus.

(3) Eusebius *l. eodem cap. iv. pag. 174.*

(4) Massuetius monachus benedictinus s. Mauri *diss. ii. in opera s. Irenaei pag. 67. tom. ii. opp. s. Irenaei edit. venetae an. 1734.* „ Has quidem epistolas e maioribus ipsis scriptas fuisse negat Blondellus, sed potius a clero lugdunensi, quia inquit, „ anno 7. imperii Marci, Christi 167., quo martyrium „ Pothini, ac lugdunensium contigit, Soter romanam ecclesiam regebat, non Eleutherus. Sed et id „ assequatur, prius Eusebii fidem elevet necesse est, „ qui eas epistolas a martyribus adhuc in carcere „ positis scriptas, eosque sub Eleuthero anno 17. „ Marci Aurelii passos esse affirmat. Hinc ergo potius concludere debebat Blondellus, eos saltem anno 170., quo pontificatum iniisse vult Eleutherum „ (tardius ego iniisse putem), martyrium subiisse, „ quam id vanis coniecturis nisus, ad an. 167. asferre. Certe post annum 167. immo et 170 exaratas „ fuisse illas epistolas, demonstrat scribendi occasio „ .

(5) Vide supra *pag. 359. seq. not. 3.*

clesiarum catalogum texens, singulares episcopos nominat, quorum unus alteri successerit: quod numquam fecisset, si omnes presbyteros pares episcopis auctoritate, dignitateque esse existimasset (1). Cur enim unum successisse alteri dixisset, si tot fuissent collegae aequales auctoritate? An quisquam successisse senatorum aliquem singulari, qui obiisset, senatori diceret, eoque pacto successionem texeret singularium senatorum? Argumento est igitur, unum aliquem aetate etiam Irenaei, dici episcopum consuesse, qui auctoritate presbyteris antecelleret. Nam quod de episcopatu non divino, sed humano iure instituto Blondellus iactat, commenticium est, nulloque veterum testimonio, nisi aerianorum haereticorum, quos contemnimus, confirmari potest.

Duodecimum est argumentum ex verbis Victoris papae expressum, estque huiusmodi. Victor iis in litteris, quas ad Dionysium viennensem dedit, episcopos appellat nomine presbyterorum. Erant igitur iidem episcopi, atque presbyteri. Rursum collegia presbyterorum Victor nominat, quae ecclesias administrarent, ac regerent. Non ergo singulares episcopi ecclesias moderabantur (2).

At enim epistola ad Dionysium, sive ad Desiderium viennensem scripta *supposita* Victori a nescio quo impostore fuit (3), indignaque erat, quae a Blondello in medium afferretur. Estque illud etiam, atque etiam animadvertendum, Blondellum, qui genuinas Ignatii epistolas, propterea quod hierarchicis praesidio essent, inanibus coniecturis fretus, in spuriarum classem reiecerit, spuria quaeque consectari, cuiusmodi esse epistolas Pii ad Iustum, hasque Victoris ad Dionysium constat, quod in iis deprehendisse arbitraretur quidpiam se, quod evertere hierarchiam ecclesiasticam videretur. Verumtamen fac epistolam ad Dionysium tribui Victori pontifici oportere. Ideo ne episcopos presbyteris superiores nullos fuisse dicemus, quod episcopos Victor vocet nomine presbyterorum? Sed nomen impedire qui poterit,

(1) Vide num. *sequentem huius paragraphi.*

(2) Vide eam epistolam *apud Coustantium tom. 1. collectionis epistolar. roman. pontif. pag. 22. in append. edit. paris.*

(3) Confer Coustantii monitum *ibid. p. 19. seqq.*

quo minus distincti hi gradus essent, si de re constaret. Constat autem testimoniis illustrium hominum, qui Victoris tempore floruerunt. Ac nisi ita se res haberet, ne Cyprianus quidem episcopus carthaginiensium presbyteris superior fuisset, quod eos appellet vocabulo compresbyterorum (1).

Tertium ac decimum ex Clementis alexandrini verbis repetunt argumentum. Nam adversarii, maiorum institutione, non divino iure, invectum ordinem episcoporum in ecclesiam fuisse, a Clemente defendi, pugnant. Eum quippe duos alibi ordines nominare presbyterorum, et diaconorum. Neque ordines duos tantum, sed etiam functiones omnino duas, quarum altera βελτιωτική *meliorem reddens*, presbyterorum, altera ὑπηρετική *ministrans* propria diaconorum esset. Praeterea *presbyterum* ab eo *episcopum* appellari (2).

Sed est haec omnis plena paralogismorum oratio. Neque enim usquam est traditum a Clemente, invectum humana institutione in ecclesiam fuisse episcoporum, qui presbyteris antecellant (3),

(1) Vide infra *pag.* 379. *not.* 2. *huius vol.*

(2) Blondellus *ibid. cap.* vi. *pag.* 35. *seqq.*

(3) Quod enim neque dictum, neque indicatum a Clemente est, tribuere Clementi velle, hominis est aliorum sententiam suo iudicio metientis. Sunt autem Clementis loca huiusmodi: *lib.* vi. *stromateum p.* 667. *edit. an.* 1641. Ἔξεστιν οὖν καὶ νῦν ταῖς κυριακαῖς ἐνασκήσαντας ἐντολαῖς, κατὰ τὸ εὐαγγέλιον τελείως βιώσαντας, καὶ γνωστικῶς εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν ἀποστόλων ἐγγραφῆναι· οὗτος πρεσβύτερός ἐστι τῷ ὄντι τῆς ἐκκλησίας, καὶ διάκονος ἀληθὴς τοῦ Θεοῦ βουλήσεως, ἐὰν ποιῇ, καὶ διδάσκῃ τὰ τοῦ Κυρίου, οὐχ ὑπ' ἀνθρώπων χειροτονούμενος, οὐδ' ὅτι πρεσβύτερος δίκαιος νομιζόμενος, ἀλλ' ὅτι δίκαιος ἐν πρεσβυτερίῳ καταλεγόμενος, κἂν ἐνταῦθα ἐπὶ γῆς πρωτοκαθεδρίᾳ μὴ τιμηθῇ etc. horum versionem dedimus supra *pag.* 285. *et seq. not.* 1. *huius vol.* Idem *ibid. pag. eadem.* Αἱ ἐνταῦθα κατὰ τὴν ἐκκλησίαν προκοπαὶ ἐπισκόπων, πρεσβυτέρων, διακόνων μιμήματα οἶμαι ἀγγελικῆς δόξης, κἀκείνης τῆς οἰκονομίας τυγχάνουσιν, ἣν ἀναμένειν φασὶν αἱ γραφαὶ τοὺς κατ' ἴχνος τῶν ἀποστόλων, ἐν τελειώσει δικαιοσύνης κατὰ τὸ εὐαγγέλιον βεβιωκότας· ἐν νεφέλαις τούτους ἀρθέντας γράφει ὁ ἀπόστολος διακονήσειν μὲν τὰ πρῶτα, ἔπειτα ἐγκαταταγῆναι τῷ πρεσβυτερίῳ κατὰ προκοπὴν δόξης. „Quoniam eae, quae „in ecclesia sunt episcoporum, presbyterorum, dia„conorum progressiones angelicae gloriae, illiusque „dispensationis, ut arbitror, imitationes sunt, quam „eos, qui secundum apostolorum tramitem in ius„titiae, secundum evangelium consummatione vixe„runt, expectare dicunt scripturae: hos in nubibus „sublatos, ministratores primum, ac demum in „presbyterium secundum gloriae profectum cooptan„dos scribit apostolus „. Viden ut eadem in pagina Clemens, diaconos, presbyterosque primum, tum diaconos, presbyteros, episcoposque recenseat? utque presbyteros progredi in *presbyterio secundum gloriae profectum* posse affirmet; quae verba secundi, primique ordinis presbyteros indicant, ita ut e secundo ad primum progredi per virtutem licere significent? Tertius est locus Clementis *lib.* vii. *strom. pag.* 700. huiusmodi: Κατὰ τὴν ἐκκλησίαν τὴν μὲν βελτιωτικὴν οἱ πρεσβύτεροι, τὴν ὑπηρετικὴν οἱ διάκονοι· ταύτας ἄμφω τὰς διακονίας ἄγγελοί τε ὑπηρετοῦνται τῷ Θεῷ κατὰ τὴν περίγειον οἰκονομίαν, καὶ αὐτὸς ὁ γνωστικός. „Eam quae „meliores facit in ecclesia imaginem servant presby„teri, ministratoriam diaconi. Ambobus his minis„teriis Deo, secundum terrenarum rerum dispensa„tionem, serviunt tum angeli, tum ipse, qui cogni„tione praeditus est „. Hinc Blondellus duas fun-

gradum. Nam quod alicubi presbyteros, diaconosque, alibi episcopos, presbyteros, et diaconos nominet, id argumento esse non potest, quare primam distributionem ordinum *divino iure* constitutam, alteram vero contra *humano* putem. Quemadmodum enim qui diaconos nominasset nulla presbyterorum mentione facta, non negasset, *divino iure* presbyterorum ordinem esse distinctum a gradu, et ordine diaconorum; ita qui diaconos, presbyterosque nominat, missa mentione episcoporum, non negat, episcopos a presbyteris esse distinctos, divino iure. Quod si rogent adversarii, quamobrem diaconos et presbyteros aliquando, interdum vero diaconos, presbyteros, et episcopos Clemens memoret, his ego et vere, et paucis satisfaciam. Erat presbyterorum vocabulum, ut saepe diximus, primi, secundique ordinis sacerdotibus, Clementis aetate, commune, (1) quamquam essent episcopi, hoc est presbyteri primi ordinis sacerdotibus secundi ordinis superiores. Quamobrem priore loco episcopi, tum presbyteri recensebantur, ut eiusdem Clementis auctoritate constat. Itaque ut breviter rem complecteretur, uno presbyterorum vocabulo episcopos, presbyterosque interdum significavit Clemens, quin distincte utrorumque meminerit. Aliquando vero, ut distincte ageret, episcopos primum, tum presbyteros memoravit, quod ita eius institutum poscere videretur. Ex qua re intelligitur, quid caussae tandem fuerit, cur Polycarpus presbyteros, diaconosque commemorarit, omissa mentione episcoporum; Ignatius vero et episcopos, et presbyteros, et diaconos nominaverit, quin alterutrius eorum epistolae ab antiquis, sapientibusque viris vocarentur in suspicionem falsi. Nam si potuit Clemens alexandrinus modo presbyteros, diaconosque, modo episcopos, presbyteros, atque diaconos nominare, quin aut vitiatos illius stromateon libros quisquam, aut eius aetate nullos episcopos, qui presbyteris antecederent, fuisse suspicari possit; quid est, quod nostrum

ctiones memorari a Clemente scribit presbyterorum, et diaconorum, adeoque duos ordines fuisse. Quasi vero in sectione priore, quae propria presbyterorum a Clemente dicitur, quaeque in eo, *quod meliores fecit*, consistit, varii gradus, quorum alter sit altero perfectior, esse nequeant, ita ut perfectior, excellentiorque episcopo competat, minus autem excellens presbytero. Est vero disertum, luculentumque de episcopis, presbyteris, et diaconis Clementis testimonium; quare his coniecturis Blondelli implicari nullo modo potest.

(1) Vide Clementis alexandrini *de Iohanne evangelista* locum apud Eusebium *lib.* III. *hist. cap.* XXIII. *pag.* 100. *edit. taurin.*, ubi episcopus smyrnensis ab eodem presbyter etiam vocatur.

aliquis vel Ignatii epistolas corruptas, aut fraude, doloque malo ab impostore quopiam confictas, propterea quod episcoporum, presbyterorum, diaconorumque meminerit, vel quoniam presbyteri, diaconique a Polycarpo memorantur, nullos tum fuisse episcopos presbyteris excellentiores putet? Atque haec de Clementis alexandrini testimoniis satis dicta adversus Blondellum sunto. Qui Blondellus, modo episcoporum divinam institutionem tollat, contorquere omnia aliorsum atque dicta a maioribus fuerint, sensumque iis tribuere, qui ipsis ne in cogitationem quidem ceciderit, conatur.

Quartum ac decimum argumentum ex Tertulliani verbis, sententiisque concluditur. Dici autem vix potest, quam eo delectari soleant magistri puritanorum. Ac Blondellus (1) quidem viros, qui christianis initio saeculi tertii praesiderent, fuisse ab Tertulliano (2) *seniores*, hoc est *presbyteros* appellatos scribit. Praesedisse vero episcopos christianis. Fuisse igitur eosdem *episcopos*, atque *presbyteros*. Quare non duos, sed unum, Tertulliani aetate, fuisse ordinem *episcoporum*, *et presbyterorum*. Salmasius (3) item, ac Grotius (4), symmistaeque, cum aliis quibusdam, tum eo in primis Tertulliani abutuntur, qui est in libro de *exhortatione castitatis* (5) loco. Statutum enim, illius quidem opinione, arbitrantur, inter clerum, et laicos discrimen, ecclesiae auc-

(1) *Sect.* II. *cap.* III. *pag.* 38. *seq.*

(2) Apologetici *cap.* XXXIX. *pag.* 31. *edit. opp. venetae an.* 1738. „ Praesident probati quique senio„ res, honorem istum, non pretio, sed testimonio „ adepti; neque enim pretio ulla res Dei constat. „ Etiam si quod arcae genus est, non de honoraria „ summa, quasi redemtae religionis congregatur „. *Et libro de corona militis cap.* III. *pag.* 102. „ Eucha„ ristiae Sacramentum et in tempore victus, et omni„ bus mandatum a Domino, etiam antelucanis coe„ tibus, nec de aliorum manu, quam *praesidentium* „ sumimus „. Et *lib. de ieiuniis cap.* XVII. *pag.* 554. „ Ad elogium gulae tuae pertinet, quod duplex apud „ te *praesidentibus* honor binis partibus deputatur, cum „ apostolus duplicem honorem dederit, ut et fratri„ bus, et praepositis „. Tertulliano tribuit carmina contra Marcionem Blondellus, exque iis *presbyteros*, hoc est *seniores* fuisse romanos pontifices ab ipso appellatos, colligit. Habet enim *lib.* IV. *carm. eorumd. v.* 9. *pag.* 637. *eiusd. edit.* hoc modo:

„ Tertius ingenuo genitus de matre creato,
„ Vatibus, et patribus sacratos esse ministros,
„ Quos numero bis sex de cunctis Christe legebas,
„ *Maiorum natu cum nomine tempora etc.*

(3) Salmas. *dissert. de episcop. et presb. cap.* V. *pag.* 384. *edit. an.* 1641.

(4) Confer Petavium *diatriba de potestate consecrandi et sacrificandi*, quam adversus Grotium scripsit, *cap.* I. *seq. tom.* IV. *theologicor. dogm. pag.* 206. *seq. edit. antuerp.*

(5) *Cap.* VII. *pag.* 522. „ Nonne et laici sacerdo„ tes sumus? scriptum est, regnum quoque nos, et „ sacerdotes Deo, et Patri suo fecit. Differentiam in„ ter ordinem, et plebem constituit ecclesiae aucto„ ritas, et honor per ordinis consessum sanctificatus. „ Adeo ubi ecclesiastici ordinis non est consessus, et „ offers, et tinguis, et sacerdos es tibi solus. Sed ubi „ tres, ecclesia est, licet laici. Unusquisque enim sua „ fide vivit. Igitur si habes ius sacerdotis in temeti„ pso, ubi necesse est, habeas oportet disciplinam „ etiam sacerdotis, ubi necesse sit habere ius. Digamus tinguis? Digamus offers?

toritate fuisse, non Dei. Itaque si qui episcopi dignitate praestabant, eos non divina, sed ecclesiastica potestate presbyteris, ac laicis antecelluisse.

Sed fuerunt e sectis protestantium, (1) qui hierarchiam minime probarent, viri summa apud suos eruditionis, doctrinaeque laude florentes, et Tertullianum tamen a nostris in hoc genere dissentire inficiarentur: quod lectis illius operibus, multa reperissent, quae cum orthodoxorum sententiam confirmarent, tum componi cum decretis puritanorum nullo modo possent. Quamquam in re clara, atque perspicua huiusmodi testibus non egemus. Tertullianus enim saepe ac multum episcopos a presbyteris distinguit, eosque iam summos, hos vero inferioris ordinis sacerdotes (2) vocat. Quid? si his ipsis secundi gradus presbyteris, ne baptismo quidem initiare quemquam, nescio episcopo, licere (3) statuat? Age vero, qui ab Eleutherio pulsum ecclesiae finibus Marcionem censet, is ne ius aequale episcopis, atque presbyteris in regenda, administrandaque ecclesia (4) tribuisset? Quod si Epiphanius (5) mortuo Hygino, Marcionem Romam venisse, cumque presbyteris egisse, ut ecclesiasticae communioni restitueretur, scribit; is tamen neque evertit Tertulliani sententiam, neque si everteret, pares episcopos fuisse presbyteris auctoritate putaret. Quum enim discrepans sit de tempore, quo Marcion ad urbem pervenit, Tertulliani, Epiphaniique narratio, incertum erit utri nos assentiri oporteat, Tertulliano ne, et veteri auctori, et qui Roma haud ita longe abfuerit, an

(1) Ioh. Franciscus Buddeus *dissert. de orig. et potest. episc.* §. VIII. *pag.* 199. *edit. syntagm. dissert. an.* 1715.

(2) Confer loca Tertulliani, quae descripsi supra *pag.* 283. *huiusce vol. not.* 5.

(3) Consule Tertull. *testimonium descriptum ibid.*

(4) Tertullianus *lib. de praescript. haeret. cap.* XXX. *pag.* 212. „ Nam constat, illos neque adeo olim fuisse, Antonini fere principatu, et in catholicae primo doctrinam credidisse apud ecclesiam romanensem sub episcopatu Eleutherii benedicti, donec ob inquietam semper eorum curiositatem, quam fratres quoque vitebant, semel et iterum eiecti, Marcion quidem cum ducentis sestertiis, quae ecclesiae intulerat etc. „. Ita veteres, cum tempus, quo Romae res quaepiam contigisset, indicare vellent, sub Eleutherio, vel sub Hygino rem contigisse scribebant. At si omnium presbyterorum aequalis auctoritas fuisset, designare unum iisdem veteres nequivissent, quo episcopo rem evenisse significarent.

(5) Epiphanius *haeres.* XLII. *pag.* 302. *edit. paris. Petav.* „ Romam ipsam petit, postquam Romae episcopus Hyginus decesserat. Erat is autem a Petro, et Paulo apostolis nonus. Et cum senioribus usque tum superstitibus, quique ab apostolorum discipulis prodierant, collatione facta, se in synaxim recipi petebat. Nemo vero ipsi permisit. Ceterum invidia elatus, velut cui nec praesidentia, nec ingressus ecclesiam datus, id sibi cogitavit, ut ad Cerdonis impostoris haeresim confugeret. Incoepit autem presbyteris, qui tum erant, hoc quaesitum praetendere „. Abutitor hoc Epiphanii loco Blondellus ibid. *cap.* V. *pag.* 19. *seqq.*

Epiphanio, quem extremo fere saeculo quarto scripsisse, usumque testimoniis antiquorum fuisse constat. Sed dabo, ut Blondello rem gratam faciam, Epiphanium esse hac in re praeferendum Tertulliano. An quia Epiphanius, Hygino pontifice vita functo, cum presbyteris Marcionem egisse confirmat, effici inde quisquam contendet posse, presbyterorum auctoritate, vivo etiam episcopo, gubernari ecclesiam consuesse? Immo vero hac tam castigata, exquisitaque ratione dicendi, satis est ab Epiphanio indicatum: idcirco actum a Marcione cum presbyteris fuisse, quod mortuo Hygino, quocum ageret, episcopum non invenisset. Quare hoc fuisse munus episcopi proprium, ut ei sacris interdicendum statueret, qui in gravissimum scelus incidisset, vel eumdem, si resipuisset, iterum in communionem recipiendum iudicaret. Ita fit, ut Epiphanius, cum romanos presbyteros accusatos a Marcione fuisse dixisset, propterea quod passi minime fuissent, ut ecclesiastica communione frueretur, tum respondisse presbyteros, affirmarit (1): » Quia id facere non possumus, sine » honorandi patris tui permissu: una enim fides est, unaque » animorum consensio, nec possumus comministro bono patri » tuo contraire ». Erat enim in Ponto episcopus Marcionis pater, qui filium, ob indignum facinus, suo iure, ac potestate usus, ex ecclesiae finibus exterminarat. Quamobrem ad episcopum aut excludendi indignum, aut recipiendi, quem dignum putasset, ius, Epiphanio teste, pertinebat.

Redeo ad Tertullianum. Is Valentinum haeresiarcham, (2) quod consequi episcopatum non potuisset, sectam condidisse narrat. Constat autem quid episcopatus nomine Tertullianus significarit. Nam episcopum, ut supra demonstratum est, summum (3) sacerdotem vocat. Neque vero is in Africa solus fuit, qui episcopos presbyteris anteferendos esse arbitraretur. Eo enim, quo Tertullianus florebat, tempore, auctor (4) historiae marty-

(1) Epiphanius *ibid. pag.* 303.

(2) *Libro adversus valentinianos cap.* IV. *pag.* 251. „ Speraverat episcopatum Valentinus, quia et ingenio poterat, et eloquio etc. „.

(3) Vide supra locum Tertulliani *pag.* 283. *not.* 5, *huius vol.*, multa enim nos in notationibus *pag. eiusd. seq.* ex Tertulliano descripsimus, quae lector consulat.

(4) *N.* XIII. apud *Ruinartium*, *act. s. MM. sincer. pag.* 85. *edit. Veron.* „ Vidimus ante fores Optatum „ episcopum ad dexteram, et Aspasium presbyterum „ doctorem ad sinistram separatos, et tristes ... et „ dixerunt nobis, componite inter nos: quia existis, „ et sic nos relinquitis? Et diximus illis: non tu es „ Papa noster, et tu presbyter, ut quid vos ad pedes „ nostros mittitis? et misimus nos, et complexi eos „ sumus, et coepit Perpetua cum illis loqui .... Et

rii sanctarum Perpetuae, ac Felicitatis, qui certe cum Septimio Severo Augusto vixit, presbytero episcopum, hoc est summum sacerdotem praeferendum putavit. Quod vero Tertullianus de sacerdotibus, qui, cum celebraretur eucharistia, praesiderent, scribit, non est eiusmodi, ut deterrere hierarchicos ab sententia posse videatur. Nemo enim est nostrum, qui sacerdotes in re divina faciunda praesidere neget. Quamquam esse duos sacerdotum ordines, confitente Tertulliano, diximus, quorum alter est superior *episcoporum*, alter inferior *presbyterorum simplicium*. Atque utrique ius eucharistiae celebrandae competere certum est. Quare quicumque eorum rem divinam faciat, is in eo munere fungendo diaconis, ceterisque christianis praesidet. Neque vero dum offerebant solum, sed etiam dum collectas habebant, eleemosynasque colligebant, (1) presbyteri primas, si abesset episcopus, obtinebant partes. Verum in consessu, inque administratione ecclesiae episcopum presbyteris haud praecessisse, quis umquam ostendet testimonio Tertulliani?

At episcopos interdum Tertullianus *seniores*, (2) hoc est *presbyteros* appellavit. Iam hoc plus millies dixi: *seniorum* gradus fuisse duos, quorum alter episcoporum, alter sacerdotum simplicium erat; quocirca mirabile minime videri, si quos episcoporum, eosdem quandoque Tertullianus *seniorum*, sed primi gradus, vocarit nomine, cum tot extent eius scriptoris testimonia, ex quibus cognosci possit episcopos, illius quidem sententia, summos sacerdotes esse, presbyterisque simplicibus (3) antecellere.

„ cum loquimur cum eis, dixerunt illis angeli, sinite „ illos refrigerent: et si quas habetis inter vos dissensiones, dimittite vobis invicem, et conturbaverunt „ eos, et dixerunt Optato: corrige plebem tuam „. Vides, ut corrigendae plebis munus, adeoque administrandae ecclesiae episcopo tribuebatur aetate Tertulliani?

(1) De synaxi enim agit in supra descripto apologetici loco Tertullianus. Sic enim scribit: „ Coimus „ ad litterarum divinarum commemorationem, si quid „ praesentium temporum qualitas, aut praemonere „ cogit, aut recognoscere. Certe fidem sanctis vocibus „ pascimus, spem erigimus, fiduciam figimus, disciplinam praeceptorum nihilominus inculcationibus „ densemus. Ibidem etiam exhortationes, castigationes, et censura divina. Nam et iudicatur magno „ cum pondere, ut apud certos de Dei conspectu, „ summumque futuri iudicii praeiudicium est, si quis „ ita deliquerit, ut a communicatione orationis, et „ conventus, et omnis sacri commercii relegetur. „ Praesident probati quique seniores etc. „.

(2) Vide supra *pag.* 369. *not.* 2.

(3) Liber v. carminum contra Marcionem non est Tertulliani. Quod si huiusmodi carminibus agendum est, constabit episcopos auctoritate esse presbyteris superiores, iam usque a temporibus apostolorum. Nam si omnes presbyteri pares episcopis erant, cur unum solum in cathedra Petri sedisse auctor carminum *lib.* III. *pag.* 635., eique singulares episcopos successisse, diceret?

„ Hac cathedra, Petrus qua sederat ipse, locatum
„ Maxima Roma Linum primum considere iussit.
„ Post quem Cletus et ipse gregem suscepit ovilis.
„ Huius Anacletus successor sorte locatus.
„ Quem sequitur Clemens etc.

Denique quod Tertullianus statuit, omnes christianos sacerdotes esse, offerreque, si sacerdos non adsit, posse, propterea quod discrimen inter clerum, et laicos ecclesia constituerit, ὑπερβολικῶς, hoc est exsuperantia quadam ut solebat orationis statuit, eoque omnino sensu, qui non pugnet cum orthodoxorum et vera et ab apostolis accepta sententia. Nam est vocis *offerre* significatio duplex. Aut enim (1) consecrare corpus, et sangui-

(1) Tertullianus *lib. de exhortat. cap.* VII. *castit. p.* 522. „ Differentiam, *inquit*, inter ordinem, et plebem constituit ecclesiae auctoritas „. At haec de institutione ordinis intelligi non possunt. Nam quod laicos offerendi facultate praestare scribit, accipi aliorsum non debet atque acceptum semper a patribus fuerit. Patres autem conficiendae eucharistiae potestatem, nisi sacerdotibus, nemini competere tradiderunt. Itaque cum Tertullianus laicis offerendi ius tribuit, non de *conficiendae* eucharistiae potestate, sed de alia quapiam, si qua est, loquutor oportet. Est vero vocabuli τοῦ *offerre* significatio apud maiores nostros multiplex. Ac recte quidem Petavius in *diatriba cap.* I., quam adversus anonymum edidit, *tom.* IV. *theologicor. dogm. p.* 206. *edit. antuerp.* „ Sic in christiana ecclesia vetere, *inquit*, ad altare offerri varia munuscula consueverant, ut mel, lac, aves, et animalia quaedam, ac legumina, quae deinceps offerre prohibet canon III. apostolicus, ac novas dumtaxat spices permittit, nec non oleum, et thymiama. Quae omnia non soli fideles offerebant, sed etiam episcopus, vel sacerdos ab illis accepta, quod verba canonis indicant „. *Et pag.* 207. „ Hinc ergo constat, episcopum, aut sacerdotem, qui veram, et incruentam oblationem, ac sacrificium offerebant, etiam alia praeter illud obtulisse, in quibus nulla fiebat consecratio, eamque oblationem, et ad altare factam, et eo tempore, quo divina mysteria peragebantur. Simul et hoc obiter notandum, offerendi verbum latius patere, nec de solis usurpari symbolis dominicae passionis, quae non offeruntur solum, sed etiam consecratione mutantur. Sine qua mutatione non potest sacrificii ratio constare .... In christiano sacrificio tota προσφορά, sive *oblatio*, quam consecratio cernitur; qua panis, atque vini substantia ... in Christi corpus, et sanguinem convertitur. Totum ipsum tamen sacrificium ab una, et priori actione nomine accepto, vocatur oblatio. At fieri potest, ut ea duabus sola tantum usurpetur oblatio, quemadmodum in ea λειτουργίᾳ usuvenit, quae ἐκ τῶν προηγιασμένων a graecis appellatur: qualem in parasceve magna latinae ecclesiae consuetudo retinet. Tum enim Dominicum corpus offertur sine consecratione, quae pridie est facta. De hoc ergo λειτουργίας, sive oblationis genere, si qua vel scripto, vel sermone mentio fieret, erraret profecto, qui cum λειτουργίαν, oblationemque esse factam audiret, statim huic adiunctam consecrationem diceret „. Animadvertit deinde Petavius, duobus modis distingui oblationem a consecratione posse; 1. cum longe ante consecratus vivificus panis offertur, ut in *praesanctificatorum missa*; 2. cum ante consecrationem simplex panis ab laicis etiam mulieribus offerebatur. Invaluisse praeterea apud veteres christianos morem, ut qui communicandi ius haberent, iidem panem, et vinum in ecclesiam deportarent, et ibidem offerent. „ Quod etiam, *inquit*, sacrificium vocat Cyprianus in libro de opere, et eleemosyna .... *Quae in Dominicam sine sacrificio venis etc.* .. Hanc graeci canones προσφορὰν vocant „. Concludit denique Petavius *ibid. cap.* II. *pag.* 207. Tertullianum, etsi tanta non sit auctoritate, ut nobis negotium exhibere queat, cum, testibus Hieronymo, et Hilario, ecclesiae homo non fuerit, scripseritque librum de exhortatione castitatis, cum iam ad montanistas haereticos defecisset, tamen explicari, traducique facile illius sententiam in catholicum sensum posse. Nam „ mos, *inquit*, ille vetere in ecclesia fuit, ut in synaxibus, ut ex Plinio *lib.* X. *epist.* XCVII. et Iustino martyre *apolog.* I. n. LXV. colligitur, eucharistiam, idest corpus dominicum .... unusquisque fidelium acciperet .... et vel statim absumeret, vel reservaret, ac domum deferret. Docet hoc Tertullianus in extremo *libro de oratione* (*cap.* XIX. *pag.* 136.). *Accepto*, inquit, *corpore Domini, ac reservato, utrumque salvum est, et participatio sacrificii, et executio officii* .... Cum igitur christiani persecutionis metu in cryptis, ac latebris delitescerent, credo assensuros omnes, interdum evenisse, ut Christi corpus secum eo portarent, ac si nullus esset sacerdos, delectus aliquis e laicorum numero, illud ipsum offerret Deo certis ad id precibus adhibitis, quas in synaxibus audire consueverant, atque in omnes distribueret. Ita enim sacrificii, ac publicae, et legitimae λειτουργίας speciem quamdam usurpabant, quam magna ipsis esset solatio. Hoc tum illi faciebant, cum sacerdotem nullum omnino copiam habere poterant. Nam si commode id posset fieri, ad illos

nem Domini significat, quod munus tribni, nisi sacerdoti, nemini certe ministrorum, atque laicorum potest; aut distribuendae, sumendaeque eucharistiae, quam sacerdos consecraverit, rationem, usurpatis certis quibusdam precationnm verbis, quae usurpari in ecclesia consueverant; id quod, si necessitas cogat, ecclesiaque concesserit, cadere in laicum potest. Hoc postremo sensu Tertullianus omnes christianos sacerdotes esse, discrimenque inter ordinem, et laicos esse ab ecclesia constitutum, minus proprie loquens confirmat. Nam aliis locis idem non humano iure, sed divino esse ordinem ecclesiasticum in christianam rempublicam invectum tradit (1), haereticosque homines, qui contra aut putarent, aut facerent, insectatur.

Decimum et quintum argumentum e tertii saeculi patrum testimoniis concludunt, qui Blondellnm auctorem sequuntur. Initium autem ab Origene capiunt, atque hunc quidem, etsi morem suorum temporum consectatum, episcopos, presbyteros, diaconosque alicubi nominasse concedunt; tamen cum de ordinibus diligenter ageret, duos posuisse putant, quorum alter presbyterorum, alter diaconorum esset. Ac disertissima quidem huius esse, aiunt, in homiliis *in numeros* (2), in

,, sacerdos aliquis aspirabat, praesertim ad eos, qui ,, propter Christi confessionem in carcere, ac custodia ,, vincti detinebantur, quos confessores nominabant. ,, Huius rei locupletem dabo testem Cyprianum *epist.* ,, v., ubi in adeundis, visitandisque confessoribus cautione, ac prudentia uti praecipit, ut ne *glomeratim, ac per multitudinem simul iunctam*, ad eos accedatur, ne *ex hoc ipso invidia concitetur, et introeundi aditus denegetur.* Tum et *presbyteri quoque, qui illic apud confessores offerunt, singuli cum singulis diaconis per vices alternent* .... *si autem laici* .... ,, absente sacerdote offerre, et consecrare poterant, ,, quid attinebat .... tanto cum capitis periculo ventitare sacerdotem .... ut pro illis offerrent? ... ,, Non igitur prorsus omni sacerdotali potestate, ac ,, functione laicos Tertullianus instruxit, neque consecrare .... posse illos credidit, sed offerre tantum, ,, quod quia soli fere, ac publice sacerdotes faciebant, ,, ideo laicos, qui idem interdum, et in necessitate ,, agerent, sacerdotes esse dixit, non praecisa, et ,, exacta ratione, sed similitudine quadam, et declamatoria hyperbole ,,.

(1) Vide locum Tertulliani *ex cap. xli. lib. de praescript. haereticor.*, quem nos descripsimus supra *pag.* 284. *seq. huius vol. in notationibus*, et testimonia cetera, quae *ibid.* exhibuimus *pag.* 283. *seq.*

(2) *Homil.* II. *num.* 1. *tom.* II. *opp. edit. monach. s. Mauri.* ,, Ordo est statutus a Christo, quaerere prius ,, regnum Dei, et iustitiam eius, et credere quod se- ,, cundo loco haec nobis apponantur. Homo ergo se- ,, cundum ordinem suum incedat. Putasne qui sacer- ,, dotio funguntur, et in sacerdotali ordine gloriantur, ,, secundum ordinem suum incedunt, et agunt omnia, ,, quae illo ordine digna sunt? similiter autem, et ,, diaconi putas secundum ordinem ministerii sui in- ,, cedunt? Et unde est, quod saepe audimus blasphe- ,, mare homines, et dicere: ecce qualis episcopus, ,, aut qualis presbyter, vel qualis diaconus? Nonne ,, haec dicuntur, ubi vel sacerdos, vel minister Dei ,, visus fuerit in aliquo contra ordinem suum venire, ,, et aliquid contra sacerdotalem, vel leviticum or- ,, dinem gerere?

cantica (1), in *Hieremiam* (2), inque *Matthaeum* (3) testimonia.

Descendunt ad epistolam cleri romani ad carthaginiensium clerum scriptam. Ex ea vero, quid sibi iuris presbyteri, diaconique in administranda, gubernandaque ecclesia vindicarent, demonstrari perfacile posse arbitrantur. Nam praepositos sese (4), Christi vicarios, pastoresque vocant, onusque sibi regendorum, custodiendorumque fratrum impositum esse contendunt. Id vero numquam dixissent, si ut episcopis, ita quoque presbyteris minime tradita administrandae ecclesiae potestas fuisset.

Idem concludi ex litteris Caldonii ad Cyprianum (5), compresbyterosque datis, Blondellus censet. Hos enim, ac Cyprianum una ecclesiam gubernasse indicari ab Caldonio arbitratur.

Neque vero discrepare Cyprianum putat. Maiorum enim instituto praepositum eumdem presbyteris fuisse dicit, quin ἀρχοντικῶς (6) *principum more* quidpiam aggrederetur, ac faceret. Immo vero partitum cum iis curam, ac potestatem (7) fuisse ad-

(1) *Homil.* II. *in cant.* laudat Blondellus *ibid. cap.* XIII. *pag.* 39. quasi sic habeat. „ Vidit, et sedes puerorum eius (*regina Saba*) ecclesiarum (*puto*) ordinem dicit, qui in episcopatus, vel presbyterii sedibus habetur. Vidit et ordinationes, sive stationes ministrorum eius, diaconorum, ut mihi videtur, ordinem memorat, consistentem divino ministerio „.

(2) *Homil.* VII. *nunc vero* II. *num.* III. „ Nos qui putamur aliquid esse, idest, qui in clericatus vobis ordine praesidemus, in tantum, ut quidam de minori gradu ad hunc locum cupiant pervenire, nosse debetis non statim in eo salvandos, quia clerici sumus; multi enim et presbyteri pereunt, et laici beatissimi reperiuntur „.

(3) Haec ibid. profert Blondellus *ex Orig. tract.* V. *in Matthaeum.* „ Christum ecclesiae caput esse, non ego, sed apostolus intellexit. Sacerdotes autem rationabiliter possunt dici ecclesiae oculus, quoniam et speculatores habentur. Diaconi autem ceterique ministri manus, quoniam per eos opera spiritualia universa geruntur etc „. *Et ex tract.* XXIV. „ Proprie episcopus Dominus Iesus est. Et presbyteri Abraham etc. Vel ceteri, qui hoc nomine digni habiti sunt, quales fuerunt apostoli Christi. Diaconi vero septem archangeli sunt, ad quorum mysteria septem diaconi in actibus sunt ordinati „.

(4) Integrum epistolae locum describam paullo post, cum huic argumento satisfecero.

(5) Vide locum infra *pag.* 379. *huius vol. not.* 2.

(6) Blondellus *ibid. cap.* XVI. *pag.* 41. *seqq.*

(7) Blondellus ibid. „ *Data*, ait, *ad clericos suos Cyprianus an.* 250. *epistola* VI. Ad vos, *inquit*, properare, et venire deberem etc. ut ea, quae circa ecclesiae gubernacula utilitas communis exposcit, tractare simul, et plurimorum consilio examinata limare possemus etc., a primordio episcopatus mei statueram, nihil sine consilio vestro, et sine consensu plebis meae privata sententia gerere, sed cum per Dei gratiam venero, tunc de iis, quae vel gesta sunt, vel gerenda (sicut mutuus honor exposcit) in commune tractabimus. *Epist.* X. *ad eosdem:* Erunt rei qui praesunt, ut haec fratribus non suggerunt, ut instructi a praepositis faciant omnia cum Dei timore. *Epist.* XVII. Quae res cum omnium nostrum consilium, et sententiam spectet, praeiudicare ego et soli mihi rem communem vindicare non audeo. *Cum Saturum lectorem, Optatum confessorem hypodiaconum in secessu fecisset, excusat epistola* XXIV. Iampridem, *inquit*, communi consilio clero proximos feceramus etc. Nihil ergo a me absentibus vobis novi factum est, sed quod iampridem communi consilio omnium nostrum coeperat, necessitate urgente promotum est. *Rursus epistola* XXXIII. *Aurelium confessorem officio lectionis admotum renuncians haec habet:* In ordinationibus clericis, fratres charissimi, solemus vos ante consulere, et mores, ac merita singulorum communi consilio ponderare etc. Hunc a me, et a collegis, qui praesentes aderant, ordinatum sciatis etc. *Quasi dicat, nec in contemtum vestri, sed cum bona venia vestra or-*

dit, gubernasseque hoc modo carthaginiensem ecclesiam. Adducit deinde loca ex epistolis Cypriani quaedam sicque iam statuit: » (1) quis vel ex Cypriani unius arbitrio pependisse, vel » in cleri absentis contumeliam eorum ordinationem cessisse di» xerit, quos clericorum numero *divina dignatio* adscribebat »? Quare non *pependisse ex unius Cypriani arbitrio* cooptationem cuiusquam in clerum.

Magno praeterea argumento putat esse, quod Cyprianus carthaginienses presbyteros laudaverit, qui Gaium diddensem ecclesiastica communione (2) prohibuissent; quod de Philumeno, et Fortunato hypodiaconis, et Favorino acolutho rogatus, nihil se dixerit, absentibus quibusdam e clero (3), facturum; quod cum presbyteris rem se ecclesiae publicam gerere (4), confirmarit; quod praepositorum (5) nomine interdum presbyteros designaverit; quod pari honore episcopos, presbyterosque observandos (6) sanxerit; quod duas in classes clerum tribuerit, quarum altera praepositorum, altera diaconorum esset.

„ dinavi. *In eandem sententiam epist.* xxxix. Ego, et „ collegae mei, qui praesentes aderant, referimus ad „ vos, Celerinum fratrem nostrum virtutibus pariter, „ et moribus gloriosum clero nostro non humana „ suffragatione, sed divina dignatione coniunctum etc. „ Presbyterii honorem designasse nos illis (*Aurelio*, „ *et Celerino*) iam sciatis etc. Sessuris nobiscum, pro„ vectis, et corroboratis suis annis. *Epist.* xxxv. Admo„ nitos nos, et instructos sciatis dignatione divina, ut „ numidicus presbyter adscribatur presbyterorum ca„ tholicorum numero, et nobiscum sedeat in cle„ ro etc. „

(1) Blondellus *ibid. p.* 42. post descriptum, quem extrema notatione superiora retulimus, Cypriani locum.

(2) Laudat Cypriani *epist.* xxvii., quae sic habet. „ Integre, et cum disciplina fecistis, fratres charissimi, „ quod consilio collegarum meorum, qui praesentes „ erant, Gaio diddensi presbytero, et diacono eius „ censuistis non communicandum „.

(3) *Ibid.* „ Non potui me solum iudicem dare, „ cum multi adhuc de clero absentes sint etc. Li„ menda plenius ratio non tantum cum collegis „ meis, sed et cum plebe universa. *Et epist.* xxxii. „ Plenius consilio communi tractabimus, quando con„ venire in unum permittente Deo coeperimus. *Et* xxxi. „ Nuper in concilio plurimi coepiscopi cum compres„ byteris, qui aderant, censuimus. *Et* xxxiii. Quid „ de cetera nos observare conveniat etc., instruente „ Domino, in communi disponemus „.

(4) Blondellus *ibid. pag.* 42. *seq.* „ Idem *episto*„ *la* LVIII. *an.* 253. *ad Lucium papam data*: cum epis„ copo presbyteros sacerdotali honore coniunctos mo„ net, *adeo ut una praesideant; sic enim Cornelium* „ *papam epist.* LV. *anno proximo praecedente scripta* „ *compellaverat*: quamquam sciam, frater charissime, „ pro mutua dilectione, quam debemus, et exhibe„ mus invicem nobis, florentissimo illic clero tecum „ PRAESIDENTI legere te semper litteras nostras etc. „

(5) Blondellus *ibid. pag.* 43. „ *Epistola denique* „ LXIX. *anno* 253. *ad Florentium Pupianum data*. Prae„ positos *quoscumque* apostolorum successores *palam* „ *pronunciat*: per apostolos, *inquit*, dicit Dominus ad „ omnes praepositos, qui apostolis vicaria ordinatione „ succedunt: *qui vos audit etc.* „

(6) Blondellus *ibid. pag.* 43. *seq.* „ Sed id exce„ ptione omni maius est, quod constanter cleri cor„ pus διχοτομεῖ. *Epist.* LXXII.: *cum omnes omnino* „ *disciplinam tenere oporteat, multo magis praepositos,* „ *et diaconos curare hoc fas est.* Ep. LXV. *Meminisse* „ *diaconi debent, quoniam apostolos, id est episcopos, et* „ *praepositos Dominus elegit; diaconos autem post ascen*„ *sum Domini in caelum apostoli sibi constituerant epis*„ *copatus sui, et ecclesiae ministros.* Epist. LXVIII. *Nam* „ *hoc in episcoporum tantum, et sacerdotum, sed in dia*„ *conorum ordinationibus observasse apostolos animad*„ *vertimus act.* c. 6., *quod utique idcirco tam diligen*„ *ter, et caute convocata plebe tota, gerebatur, ne quis* „ *ad altaris ministerium, vel ad sacerdotalem locum obre-*

Adducit postremo ex epistola Firmiliani caesareensis (1) in Cappadocia episcopi ad Cyprianum carthaginiensem, de *senioribus*, et *praepositis*, qui quotannis de rebus ecclesiasticis acturi congregabantur, insignem locum, exque eo efficere se posse contendit, pares episcopis seniores, hoc est presbyteros fuisse, ut qui non regendae ecclesiae modo, sed etiam ordinandorum clericorum auctoritate praestarent.

Sed hoc argumenti genus omnibus suis partibus nutat. Principio, qua tandem fronte, ac confidentia Origenem suae opinionis testem Blondellus citat? Annon ille saepe ac multum (2) episcopos nominat, eorumque auctoritatem, potestatemque anteponit suae? Nam si presbyteros inferiores episcopis et gradu, et dignitate, et potestate fatetur esse, suae quidem certe potestati praetulerit episcopalem necesse est, ut qui constitutus esset in ordine presbyterorum. Atque experiundo ille quoque cognoverat, quid episcopi (3) in ecclesia possent. Novimus enim quot fuerit Alexandriae perpessus calamitates, Demetrii caussa, utque se in fidem, et clientelam Alexandri episcopi Hierosolymorum receperit. Neque vero humano instituto episcopatum fuisse in ecclesiam invectum Origenes censuit, qui in eos auctoritatem clavium, quam Christus Petro tradiderat, manasse, ipsosque principatum in christiana republica obtinere, et tradere improbos, scelestosque homines Satanae in interitum carnis, consentiente Paulo apostolo, posse, fatetur. Illum autem, qui sic statuat, quo tandem modo pertrahere Blondello licebit in partes puritanorum? At presbyteros, diaconosque duos ordines in ecclesia con-

„ *peret.* Epist. xxxii. *Oportet sacerdotes, et ministros* „ *integros esse.* De lapsis: *non in sacerdotibus religio* „ *devota, non in ministris fides integra.* Erant igitur „ ex Cypriani mente duae tantum universi cleri clas„ ses: altera *praepositorum, seu sacerdotum*, episcopos, „ et presbyteros complexa; altera diaconorum, seu „ ministrorum: praepositi seu sacerdotes (qua ta„ les) nomine excepto, apostoli erant, et apostolis „ vicaria ordinatione succedebant: presbyteri eodem „ cum episcopis, sacerdotali nimirum honore coniun„ cti; eodem a fraternitate cultu prosequendi, „ σύνθρονοι, συνεδρευταί, cum episcopis ex con„ suetudine praepositis, manus poenitentibus impo„ nebant etc. „

(1) Confer locum infra *pag.* 383. *huius vol. not.* 2.

(2) Consule Origenis testimonia, quae supra descripsi *pag.* 285. *huius vol. not.* 2.

(3) Confer Eusebium *lib.* VI. *hist. eccl. cap.* XXIII. *pag.* 249. *edit. taurin.* „ Origenem compellente ipsum „ necessitate, ob ecclesiastica negotia in Achaiam pro„ fectus, cum per Palaestinam transiret, presbyterii „ gradum per impositionem manuum Caesareae ab „ illius regionis episcopis accepit. Porro qui deinceps „ motus eius causa fuerint concitati, et quae super „ iisdem motibus a praesulibus ecclesiarum constituta „ sint, et quaecumque alia vigens ipse ..... contulit, „ proprium opus requirunt etc. Consule, quae *seqq.* „ *cap.* subdit Eusebius.

stituere, Origenes arbitratur. Non equidem nego. Verum qui episcopos, presbyterosque aliis in locis distinguit, is plane ubi de solis presbyteris, diaconisque loquitur, satis indicat, presbyterorum ordinem duos continere gradus, quorum sit alter episcoporum, alter presbyterorum *simplicium*, commonstratque nobis ad testimonia veterum explicanda viam. Nam si Origenes, qui episcopos a presbyteris, diaconisque distinguit, alicubi solos presbyteros, diaconosque nominat, presbyterorumque nomine ordines, seu gradus duos episcoporum, et secundi gradus sacerdotum significat, quid impediet, quo minus presbyterorum vocabulo veteres Clemens, Polycarpus, Irenaeus duos item gradus sacerdotum complexi sint, quorum alter superior esset, hoc est episcoporum, alter vero simplicium sacerdotum inferior?

Eadem fere de romani cleri ad carthaginienses epistola dici adversus Blondellum possunt. Ubinam enim sese episcopis romanae ecclesiae presbyteri aequarunt? Annon iidem ipsi presbyteri, diaconique Romae consistentes fuerunt, qui scriptis ad Cyprianum litteris (1), nequire dixerunt se, mortuo Fabiano episcopo, quidquam de lapsis statuere, donec unus aliquis pontifex constitueretur, qui rem moderaretur, eorumque, qui in idololatriam incidissent, *cum auctoritate*, et consilio haberet rationem? Quae igitur haec tanta Blondelli audacia fuit, ut cleri romani verba raperet in peiorem partem? Quod si sese praepositos vocaverunt, nihil inde commodi polliceri sibi Blondellus potest. Episcopo enim vita functo, quamdiu ecclesia pastore, seu episcopo vacat, presbyteris, diaconisque rem ecclesiae publicam administrare ius est, quae neque gravissima sit, neque episcopalem postulet potestatem. Atque hoc quidem pacto presbyteri, diaconique sese dicunt praepositos videri, viceque *pastoris* (2)

(1) Apud Cyprianum *epist.* xxx. *al.* xxxi. *pag.* 58. *seqq. edit. oxon.* ,, Quamquam nobis disceendae huius ,, rei necessitas maior incumbat, quibus post excessum ,, nobilissimae memoriae Fabiani, nondum est episcopus propter rerum, et temporum difficultates ,, constitutus, qui omnia ista moderetur, et eorum, ,, qui lapsi sunt, possit cum auctoritate, et consilio ,, habere rationem. ,,

(2) Apud Cyprianum *epist.* VIII. *al.* III. *pag.* 16. *edit. oxon.* Scripta est epistola, quum mortuo Fabiano, ecclesia romana pastore vacabat. Habet autem hoc modo: ,, Et cum incumbat nobis, qui *videmur* ,, praepositi esse, et vice pastoris custodire gregem, si ,, negligentes inveniamur, dicetur nobis, quod et antecessoribus nostris dictum est, qui tam negligentes ,, praepositi erant, quoniam perditum non requisivimus, et errantem non correximus, et claudum non ,, colligavimus etc. ,,

custodire gregem. Qua in re fidem Blondelli, diligentiamque desidero. Is enim, ubi epistolae partem retulit, atque haec verba descripsit, *nobis qui videmur esse praepositi*, *et vice pastoris custodire gregem*, mox addidit, *nimirum Christi.* Nam presbyteri *pastoris* nomine *episcopum* significarunt, quo tum carebant, cuiusque *vice* gregem custodire coeperant. Cumque ad carthaginienses scripsissent, quorum antistes Cyprianus Carthagine secesserat, factum hinc est, ut eiusdem epistolae exemplaria quaedam reperiantur, in quibus *vice pastorum* (1) legatur. Neque vero quemquam esse arbitror tam imperitum nostrarum rerum, qui episcopos appellari nequire *pastores* putet. Quamquam qui vice *episcopi*, seu *pastoris* vice, iidem vice Christi, hoc est *principis pastorum* gregem custodire et commode dici, et iure possunt.

De Caldonio quod addit Blondellus levissimum est. Non enim episcopos presbyteris aequat Caldonius, neque humanam eorum esse institutionem scribit. Immo vero cum Cyprianum (2) priore loco, tum presbyteros nominet, plane significat, quam esset ille presbyteris ipsis auctoritate praestantior. Neque nos communi consilio episcopi, ac presbyterorum res ecclesiae magnas in primis, et graves fuisse constitutas negamus. Consulto enim opus esse quandoque episcopi arbitrabantur, ne quid suo arbitratu, temereque fecisse viderentur. Sed de consilio nulla est quaestio. De auctoritate disputamus. Verum hac de re in epistola Caldonii nihil statuitur contra orthodoxorum sententiam.

Est autem magnis in erratis, quod ex epistolis Cypriani concludere se posse Blondellus putat. Sunt enim sanctissimi martyris pro sententia orthodoxorum luculentissima testimonia. Sed age cuiusmodi sit blondellianum argumentum videamus. Partitus, inquit, Cyprianus cum presbyteris ecclesiae curam, administrationemque fuit. Quid tum? An ergo aequales episcopis presbyteri fuerunt? Quis autem tam est disciplinae, quae Cypriani aetate obtinebat, imperitus, qui nesciat communicare interdum

(1) Codex *vatic.* 2. laudatus ab *editore oxoniensi opp. s. Cypr. pag. eadem.*

(2) Apud *Cyprian. epist.* xxiv. *pag.* 49. „ Cypriano, et compresbyteris Carthagine consistentibus Caldonius salutem ..... Ad consilium vestrum (lapsos resipiscentes) dimisi, ne videar aliquid temere praesumere. Si quid ergo ex communi consilio placuerit, scribite mihi „.

non modo cum presbyteris, diaconisque, sed etiam cum plebe episcopos (1) consilium consuesse? Quemquam ne igitur tam esse laicum amentem putem, qui episcoporum potestatem aequandam arbitretur suae? Non ergo episcopi pares presbyteris fuisse, hoc uno argumento, credendi sunt, quod partiri cum presbyteris curam ecclesiae, communicatisque consiliis rem christianorum sacram moderari, administrareque solerent. Verum in hoc etiam genere primas semper sibi episcopi servabant partes, ita ut agere quidem se, interdum significarent, sine presbyterorum consilio posse; presbyteros autem sine episcopi sententia non posse. Quare Cyprianus (2) constitutum ab se, iam usque ab episcopatus initio, fuisse scribit, nihil inconsultis presbyteris, diaconisque decernere. Ex qua re intelligitur, valuisse hominem auctoritate faciundi, quod sibi videretur opportunum, quin presbyterorum opera uteretur.

Quid? si iniuriam sibi fieri, conquestus graviter Cyprianus (3) est, propterea quod, se nescio, atque absente, pacem lapsis concedendam presbyteri quidam putassent? Itaque eos sua auctoritate repressit, utque incoeptis desisterent coegit. Id vero quemadmodum ipse unus ausus fuisset, si par eius auctoritas

(1) S. Cyprianus *epist.* xxxiv. *al.* xxviii. *pag.* 68. *edit. oxon.* „ Cui rei non potui me solum iudicem „ dare, cum multi adhuc de clero absentes sint, nec „ locum suum, vel sero repetendum putaverunt, et „ haec singulorum tractanda sit, et limanda plenius „ ratio, non tantum cum collegis meis, sed et cum „ *plebe ipsa universa* „.

(2) *Epist.* xiv. *al.* vi. *pag.* 33. „ Rescribere nihil „ potui, quando a primordio episcopatus mei statuerim, nihil sine consilio vestro, et sine consensu „ plebis, mea privatim sententia, gerere; sed cum „ ad vos per Dei gratiam venero etc. „

(3) Sanctus Cyprianus epist. xv. *al.* xi. *pag.* 33. „ Et credideram quidem presbyteros, et diaconos, qui „ illic praesentes sunt, monere vos, et instruere plenissime circa evangelii legem, sicut in praeteritum „ semper sub antecessoribus nostris factum est, ut „ diaconi ad carcerem commeantes, martyrum desideria consiliis suis, et scripturarum praeceptis gubernarent; sed nunc cum maximo animi dolore „ cognosco, non tantum illic vobis non suggeri divina praecepta, sed adhuc potius impediri, ut ea, quae „ a vobis ipsis, et circa Deum caute, et circa sacerdotem Dei honorifice fiunt, a quibusdam presbyteris „ resolvantur, qui nec timorem Dei, nec episcopi honorem cogitantes, cum vos ad me litteras direxeritis, „ quibus examinari desideria vestra, et quibusdam „ lapsis pacem dari postulastis, cum persecutione finita convenire in unum locum cum clero, et recolligi coeperimus, illi contra evangelii legem, contra vestram quoque honorificam petitionem, ante „ actam poenitentiam ..... ante manum ab episcopo „ et clero in poenitentiam impositam, offerre pro „ illis, et eucharistiam dare, idest sanctum Domini „ corpus profanare audeant „. Et *epist.* xv. *al.* x. *pag.* 36. „ Quando aliqui de presbyteris, nec evangelii, nec loci sui memores .... neque nunc sibi praepositum episcopum cogitantes, quod numquam omnino sub antecessoribus factum est, cum contumelia, „ et contemtu praepositi totum sibi vendicent? Atque utinam non contra fratrum nostrorum salutem „ sibi omnia vindicarent. Contumeliam episcopatus „ nostri dissimulare, et ferre possum, sicut dissimulavi „ semper, et pertuli; sed dissimulandi nunc locus „ non est „. Confer epistolam xxxi. *al.* xxvi. *p.* 63., *epist.* xxxiii. *al.* xxvii. *pag.* 66., *epist.* xxxiv. *al.* xxviii. *pag.* 67. *seqq.*

fuisset auctoritati presbyterorum? Atque usum quidem se in deligendis, ordinandisque presbyteris sacerdotum consilio scripsit, quo testes haberet virtutis eorum, qui delecti, ordinatique essent, non quo sine cleri anctoritate nihil eiusmodi ab se fieri posse arbitraretur. Modo enim habuisset, ex quibus dignos aliquos esse, qui ordinarentur, intelligeret; cognorat, inesse sibi de his rebus decernendi, inconsultis ceteris, potestatem (1).

Quod autem Cyprianus presbyterorum, diaconorumque consilium laudaverit, qui, re cum episcopis communicata, Gaio diddensi presbytero sacris interdicendum censuerunt; quodque se, cum Carthaginem revertisset, cum clero de rebus quibusdam acturum promiserit, adfirmaritque interdum, statuisse in concilio una cum episcopis, compresbyterisque nescio quid se; epistolasque ad Cornelium miserit, quibus significaret, gratum sibi esse, quod suae litterae florentissimo urbis clero legerentur, deterrere neminem nostrum a sententia potest. Cur enim non laudasset, quod recte, sapienterque factum existimaret? Quid autem fieri rectius, maioreque prudentia a presbyteris carthaginiensibus potuit, quam cum Gaium una cum lapsis versari, contra atque praeceptum ab episcopo fuisset, communicareque cernerent; consilium ab antistitibus, absente proprio pastore, petere, inque hominem novis rebus studentem, quibuscumque modis valerent, animadvertere? Nam quod promiserit, sed de ecclesiae rebus, cum in patriam revertisset, acturum, fecit quod disciplina eorum temporum, quodque ab illo, iam usque ab initio episcopatus, suscepta ratio postulabat, ut omnes illius aequitatis, atque prudentiae testes essent. Neque vero, si in consilio adfuisse presbyteros dixit, parem in dirimendis controversiis, sanciendisque decretis auctoritati episcoporum fuisse presbyterorum auctoritatem dixit. Immo vero episcopis a Christo fuisse administrandae ecclesiae potestatem datam confessus est, (2) addiditque

(1) *Epist.* XXXVIII. *al.* XXXIII. „ In ordinationibus „ clericis, fratres charissimi, solemus vos ante consulere, et mores, ac merita singulorum communi consilio ponderare. Sed expectanda non sunt testimonia humana, cum praecedunt divina suffragia. Aurelius frater noster illustris adolescens a Domino „ iam probatur, et in Deo suo charus .... merebatur „ clericae ordinationis ulteriores gradus, et incrementa maiora .... Hunc igitur, fratres dilectissimi, a „ me, et collegis, qui praesentes aderant, ordinatum „ sciatis, quod et vos scio libenter amplecti, et optare tales in ecclesia nostra quamplurimos ordinari „. Similia habet de Numidico *epist.* XL. *al.* XXXV. *pag.* 78. *seqq.*

(2) Vide Cypriani loca, quae descripsi supra *p.* 287. *huius vol. not.* 1.

horum gradum iure divino fuisse distinctum a gradu (1) presbyterorum.

Est autem ridiculum, ne gravius dicam, quod adversarius adiungit, de lectis Romae in cleri consessu epistolis ad Cornelium scriptis a Cypriano. Quid enim inde colligi ad statuendam presbyterianorum sententiam possit, non video.

Etsi vero Cyprianus presbyteros interdum appellavit nomine praepositorum, tamen cum praepositos apostolis successisse (2) scripsit, non presbyteros, sed episcopos indicavit. Atque id quidem illius verba omnino postulant. Igitur, qui aliorsum eadem accipienda putant, nae hi vehementer errant.

Venio nunc ad postremam Blondelli animadversionem quam ille et gravissimam, et omni esse exceptione maiorem putat. Divisum, inquit, a Cypriano fuisse clerum in partes duas, hoc est in ordines praepositorum, et diaconorum. At Cyprianus iisdem in locis, quibus Blondellus abutitur, vocabulo praepositorum episcopos (3) indicat, omittit autem presbyteros, quod eo-

(1) S. Cyprianus *epist.* LXI. *al.* LV. *pag.* 128. *seqq.* de sacerdotibus superioris gradus, hoc est episcopis agens, constitutos iure divino esse pronunciat, et presbyteros, aliosque, qui episcopis resistant, et minime pareant, in schismaticis numerandos statuit. „ Scriptum est, *inquit*, principem populi tui non maledices. Cum haec tanta, ac talia, et multa alia „ exempla praecedant, quibus sacerdotalis auctoritas, „ et potestas de divina dignatione firmatur, quales „ putas esse eos, qui sacerdotum hostes, et contra „ ecclesiam catholicam rebelles, nec praemonentis „ Domini comminatione, nec futuri iudicii ultione „ terrentur? Neque enim aliunde haereses obortae „ sunt, aut nata sunt schismata, quam inde, quod „ sacerdoti Dei non obtemperatur, nec unus in ecclesia SACERDOS, et ad tempus IUDEX vice Christi „ cogitatur, cui secundum magisteria divina obtemperaret fraternitas universa, nemo adversum sacerdotum collegium quidquam moveret, nemo post divinum iudicium, post populi suffragium, post episcoporum consensum, iudicem se iam non EPISCOPI, „ SED DEI faceret .... Nisi ita est aliquis sacrilegae „ temeritatis ac perditae mentis, ut putet, sine Dei „ iudicio fieri sacerdotem etc. „.

(2) Confer *epist.* LXI. *al.* LVIII. *pag.* 146. *seqq.* Epistola autem LXVI. *pag.* 165., quae est ad Florentium Pupianum schismaticum, sic habet. „ Nec haec iacto, „ sed dolens profero, cum te iudicem Dei constituas, „ et Christi, qui dicit ad apostolos, ac per hoc ad „ omnes praepositos, qui apostolis vicaria ordinatione „ succedunt, *qui audit vos, me audit, et qui me audit*, „ *audit eum, qui me misit* .... Inde enim schismata, „ et haereses obortae sunt, et oriuntur, dum episcopus, qui unus est, et ecclesiae praeest, superba „ quorundam praesumtione contemnitur, et homo „ dignatione Dei honoratus, indignus ab hominibus „ iudicatur. Quis enim hic est superbiae tumor, quae „ arrogantia animi, quae mentis inflatio, ad cognitionem suam praepositos, et sacerdotes vocare, ac „ nisi apud te purgati fuerimus, et sententia tua absoluti, ecce iam sex annis nec fraternitas habuerit „ episcopum, nec plebs praepositum, nec grex pastorem, nec ecclesia gubernatorem, nec Christus antistitem, nec Deus sacerdotem „ ? *Ecquis autem non* videat dicta haec de episcopo fuisse?

(3) Confer *epist.* IV. *al.* LXII. *pag.* 8. *seqq.* Quod si praepositorum nomine presbyteros intellexit, quod cum his consilia episcopus communicaret, tamen *ibid.* Cyprianus *episcopos* a simplicibus *sacerdotibus* distinxit *pag.* 9. Consule *epist.* XXXIII. *pag.* 66. *Epist.* vero III. *al.* LXV. *pag.* 5. non erat opus presbyteros commemorare, cum de diacono ageretur, qui episcopum insectatus fuerat contumelia. Scribit enim ad Rogatianum episcopum hoc modo. „ Graviter, et dolenter commoti sumus ego, et collegae, qui praesentes aderant .... lectis tuis litteris, quibus de diacono tuo „ conquestus es, quod immemor sacerdotalis loci tui ... „ contumeliis .... te exacerbaverit. Et tu quidem

rum mentio ad institutum non pertineret. Epistola autem LXVII. ex qua locum decerpsit, nominati a Cypriano episcopi, sacerdotes secundi ordinis, diaconique fuerunt (1). Quare quidquid deinceps concludit Blondellus nugatorium est, omnibusque suis partibus nutat, et claudicat.

Ad Firmilianum quod attinet, paucis expediri potest. Is enim seniorum, praepositorumque vocabulis, non quoscumque presbyteros indicavit, sed eos dumtaxat, qui accessissent ad gubernacula ecclesiasticae reipublicae, episcopique appellarentur, simplicibusque presbyteris (2) antecellerent. Atque id quidem non arbitratu nostro, sed veritate, Firmilianique sententia dici, ex eadem ipsa epistola, quam Blondellus nobis adversari censet, perfacile intelligitur. Quare non est necesse, ut in hoc blondelliano argumento refellendo diutius esse operam conterendam putem.

Sextum ac decimum argumentum Pontii, quo diacono usus est Cyprianus, testimonio nititur. Haec enim ab eo esse statuta Blondellus iactat. Primo, Cyprianum post baptismum mox ad episcopatum evectum, presbyterium, et sacerdotium sive accepisse, sive emeruisse. Secundo, in presbyterio, et sacerdotio creditos ei fuisse omnes ecclesiasticorum honorum gradus. Tertio, vitae Cypriani statum fuisse duplicem, primum laici, alterum presbyteri. Quarto, ad *episcopatus gradum*, quem ante presbyterium, et sacerdotium sive emeruisset, sive accepisset, *electum neophytum*. Quinto, munus, quo maxime illustris fuit,

" honorifice circa nos, et pro solita tua humilitate fecisti, ut malles de eo nobis conqueri, cum pro EPISCOPATUS VIGORE, ET CATHEDRAE AUCTORITATE HABERES POTESTATEM, qua posses de illo statim vindicari .... Meminisse autem diaconi debent, quoniam apostolos, idest episcopos, et praepositos Dominus elegit, diaconos autem post ascensum Domini etc. "

(1) *Epist.* LXVII. *al.* LXVIII. *pag.* 172. " Nec hoc in EPISCOPORUM tantum, et SACERDOTUM, sed in diaconorum ordinationibus observasse apostolos animadvertimus etc. "

(2) *Epist. inter cyprianicas* LXXV. *pag.* 221. *edit. oxon.* " Quando omnis potestas, et gratia in ecclesia constituta sit, ubi praesident maiores natu, qui et baptizandi, et manum imponendi, et ordinandi possident potestatem ". Quinam autem hi sint *maiores natu*, explicat paullo post *pag.* 225. " Potestas ergo peccatorum remittendorum apostolis data est, et ecclesiis, quas illi a Christo missi constituerunt, et EPISCOPIS, qui eis ordinatione vicaria successerunt. Hostes autem huius catholicae ecclesiae, in qua nos sumus, et adversarii nostri, qui apostolis successimus, sacerdotia sibi illicita contra nos vindicantes, et altaria profana ponentes, quid aliud sunt, quam Chore, et Dathan, et Abiron pari scelere sacrilegi etc.? ". Mox de Stephano romano pontifice agens, a cuius sententia abhorrebat, (nam Firmilianus afris episcopis, qui cum Cypriano erant, assentiebatur) " quod si qui, *inquit*, de episcopatus sui loco gloriatur, et se successionem Petri tenere contendit, super quem fundamenta ecclesiae collocata sunt, multas alias petras inducat etc. ". Singulares igitur episcopos et praesedisse ecclesiis, et apostolis successisse pugnat.

sacerdotium fuisse. Quare pari auctoritate episcopos, presbyterosque excelluisse.

At presbyterium satis explicate ab episcopatu distinguit Pontius (1), atque huic attribnit sacerdotii appellationem, quod eos praecipue sacerdotes vocandos iudicaret, qui superiorem eius ordinis gradum occupavissent. Est vero hic sensus verborum Pontii, quibus confidit Blondellus. Cyprianum vix mysteriis nostris initiatum, fuisse ordinatum presbyterum, paulloque post, cum tam exiguo tempore et plura, et praeclara facinora edidisset, summa omnium ordinum consensione, dictum fuisse episcopum carthaginiensium. Itaque *neophytum*, ac *novellum*, cum multi reperirentur, et religionis cultu, et ordinatione antiquiores, fuisse ad episcopatum nolentem raptum. Itaque tres vitae Cypriani status fuisse, primum *laici*, alterum *presbyteri*, tertium *sacerdotis primi*. Quare quae de *presbyterio*, et *sacerdotio* Blondellus turbat, cum aliena ab instituto Pontii sint, nihil catholicis exhibere negotii possunt. Pontius enim, ut perspicue dilucideque ageret, *presbyterium* a *sacerdotio* primi gradus distinxit. His autem distinctis, animadversiones quaeque blondellianae nutent, corruantque necesse est; quae omnes sumtae, conclusaeque sunt, quod is Blondellus a Pontio confusum presbyterium cum primo sacerdotio fuisse aut putaret, aut mentiretur.

Est autem decimum, ac septimum argumentum petitum ex patrum scriptis, qui quarto ecclesiae saeculo floruerunt. Ac priore quidem loco Eusebium caesareensem adversarii (2) testem appellant. Ab hoc enim eos, qui apostolis successerunt, ecclesiasque moderati sunt, presbyteros vocatos, et presbyteratum, quem

(1) *Pag. 2. eiusd. edit.* „ Mora circa gratiam Dei „ nulla, nulla dilatio. Parum dixi: presbyterium, et „ sacerdotium statim accepit. Quis enim non omnes „ honorum gradus crederet tali mente credenti? Multa sunt quae adhuc *plebeius*, multa quae iam *presbyter* fecit, multa quae ad veterum exempla iustorum imitatione consimili prosecutus, promerendo „ dominum *totius religionis obsequio* praemisit .... Ad „ probationem bonorum operum solum hoc arbitror „ satis esse, quod iudicio Dei, et plebis favore ad „ officium *sacerdotii*, et *episcopatus* gradum adhuc „ neophytus, et ut putabatur novellus electus est ... „ Non praeteribo etiam illud eximium, quemadmodum cum in dilectionem eius, et honorem totus „ populus adspirante Domino prosiliret, humiliter „ ille secessit, antiquioribus cedens, et indignum se „ titulo tanti honoris existimans, ut dignus magis „ fieret. Magis enim dignus efficitur, qui, quod meretur, excusat. Quo tunc ardore plebs aestuans fluctuabat, spiritali desiderio concupiscens, ut exitus „ docuit, non tantum episcopum, sed in eo, quem „ tunc latentem divinitatis praesagio taliter flagitabat, non solummodo sacerdotem, sed et futurum „ etiam martyrem requirebat „. Confer quae sequuntur. In iis autem Cyprianum episcopum, et pontificem, et antistitem vocat.

(2) Blondellus *ibid. cap. xi. pag. 45. seqq.*

oos simplicem dicimus, τὴν ἀνωτάτω τιμὴν *supremum honorem* appellatum, et ordioes in ecclesia duos fuisse numeratos aiunt, quorum unus ductorum, alter subditorum esset; qui rursum in fidelium, ac catechumenorum classes divideretur. Eum, qui sic statuat, auctoritatem episcoporum aequare censet potestati presbyterorum simplicium.

Eusebio assentiri Hilarium episcopum pictavorum (1) pugnant, qui duos item ordines numeraverit, quorum unum, hoc est sacerdotum in Aarone significatum, alterum, idest diaconorum io Levi commonstratum arbitraretur. De Hilario diacono, cuius testimooio abuti puritaoi maiorem in modum solent, singulari argumento agam, quod longiorem poscat orationem.

Ego vero nescio, stuporem ne Blondelli, an impudentiam, temeritatemque mirer. Cum enim tot extent ab Eusebio de episcopis, presbyteris, diaconisque relicta posterorum memoriae monuoieota (2), quae et perspicua sint, et obduci tenebris nullo modo possint, tum eadem Blondellus, dolo, ac fraude, tacitus praetermisit, inque suum librum transtulit testimonia, quae tametsi facilia explicatu sint, tamen implicata aliquaoto esse viderentur.

Quis autem oesciat, episcoporum, qui a presbyteris distincti essent, hisque auctoritate dignitateque praestarent, institutiooem iam usqoe a primis ecclesiae temporibus ductam ab Eusebio fuisse, coofirmatamque (3) multis eam, quae in hoc genere, voluntate Christi, apostolorumque consensu, invaluerat, traditionem? Age vero qui Ignatii epistolas probavit (4), in quibus tam distincte de episcopis Christi sententia institutis, de

(1) Blondell. *ibid. cap.* xx. *pag.* 46. *seqq.*

(2) Consule Eusebium *lib.* ii. *cap.* i. *hist. pag.* 42. *edit. taurinensis.* „ Clemens, inquit, in vi. institutionum libro ita tradit. Ait enim post servatoris ascensum (*apostolos*) Iacobum cognomine iustum Hierosolymorum episcopum elegisse „. Et *cap.* xxiii. *p.* 70. „ Cum Paulus ad Caesarem provocasset, Romamque a Festo missus esset, iudaei, qui insidias ipsi struxerant, spe sua frustrati, in Iacobum fratrem Domini, cui episcopalis hierosolymorum sedes ab apostolis tradita fuerat, rabiem convertunt. „ *Cap.* xxiv. *pag.* 75. „ Primus post Marcum evangelistam alexandrinae ecclesiae administrationem suscepit Anianus. „ Et *lib.* iii. *cap.* ii. *pag.* 79. „ Ceterum post Pauli, Petrique martyrium primus ecclesiae romanae *episcopatum* suscepit Linus „. Confer §. huius num. ii. „

(3) Confer notationem superiorem. Adisis etiam *lib.* iii. *hist. Euseb. cap.* iv. *pag.* 81. et *lib.* iii. *cap.* xxiii. *pag.* 99. *ubi*, „ Cum post obitum tyranni, *inquit*, (*hoc est Domitiani*) ex insula Pathmo Ephesum rediisset Iohannes, ad finitimas quoque provincias rogatus se contulit, partim ut episcopos constitueret. ὅπου μὲν ἐπισκόπους καταστήσων, partim ut ecclesias integras disponeret, ac formaret, partim etiam, ut homines sibi a divino spiritu indicatos in clerum quemdam, seu sortem Domini reponeret „. Sed similia passim in historia Eusebii reperiuntur.

(4) *Lib.* iii. *hist. cap.* xxxvi. *pag.* 114. *seqq.*

presbyteris, deque diaconis ageretur, is ne presbyterorum dignitati, quae erat inferior, dignitatem aequasset suam? Atque est illud etiam incredibile, ut qui catalogos singularium episcoporum, qui ecclesias rexissent, ab Irenaeo, Hegesippo (1), aliisque editos, et descripsit, et laudavit, is oblitus sui, accederet opinioni aerianorum? Quid? si in quoque libro historiae quaerat, qui episcopi ecclesias sub quoque imperatore moderati sint, hosque non plures, qui eumdem coetum moderarentur, sed singulares, quorum unus alteri successisset, commemoret? An episcopus seriem (2) tradens episcoporum, quos, Blondello praedicatore, pares dignitate, auctoritateque presbyteris fuisse existimabat, omissis reliquis presbyteris, unius tantummodo fecisset mentionem? Sed quid multis est opus? Annon idem ille est Eusebius, qui Cornelii epistolam ad Fabium antiochenum, quae scripta adversus Novatianum fuit, maximi fecit, in suamque historiam transtulit? qua in epistola pontifex quot presbyteris praesideret (3) scripsit. At presbyterorum nomine vocat episco-

(1) Vide *numer.* II. *huius paragraphi.*

(2) *Cap.* IV. *lib.* III. *hist. pag.* 81. „ Timotheus .... „ ecclesiae ephesinae episcopatum primus accepisse „ dicitur .... Titus insulae Cretae ecclesiarum episco- „ pus .... Linus primus post Petrum .... ecclesiae „ romanae episcopatum adeptus est .... Clemens „ quoque is, qui tertius ecclesiae romanae episcopus „ est constitutus. Areopagitam illum nomine Diony- „ sium .... atheniensis ecclesiae primum episcopum „ fuisse tradit alter quidam Dionysius corinthiorum „ episcopus antiquissimus scriptor „. *Cap.* XI. *pag.* 94. „ Omnes uno consensu Simeonem filium Cleopae ... „ episcopali sede dignum iudicaverunt. „ *Cap.* XIII. *pag.* 95. „ Linus ecclesiae romanae episcopus ...... „ Anacleto deinde eam regendam tradidit. „ *Cap.* XIV. *pag.* 95. „. Primus alexandrinorum ecclesiae epis- „ copus Anianus .... abiit e vita. Cui secundus ordine „ successit Avilius „. *Cap.* XV. *pag.* 98. „ Anacletus exa- „ ctis in episcopatu annis duodecim successorem re- „ liquit Clementem „. *Cap.* XXI. *pag.* 98. „ Cum „ Avilius, qui per tredecim annos alexandrinam re- „ xit ecclesiam, mortuus esset, in eius locum succes- „ sit Cerdo „. *Cap.* XXII. *pag.* 99. „ Apud Antiochiam „ vero defuncto Evodio .... secundus tum maxime „ florebat Ignatius „. *Cap.* XXXVI. *p.* 113. „ Iisdem „ temporibus florebat in Asia Polycarpus apostolorum „ discipulus, qui a familiaribus, ac ministris Domini „ smyrnensis ecclesiae episcopatum acceperat. Papias „ quoque hierapolitanus episcopus eadem aetate ce- „ lebris fuit „. *Ibid. pag.* 114. de Ignatii epistolis agens, „ Cum Smyrnam venisset, *inquit*, in qua tum „ erat Polycarpus, unam quidem epistolam scripsit „ ad ecclesiam ephesiorum, in qua Onesimi ipsorum „ pastoris mentionem facit. Alteram quoque dedit ad „ ecclesiam Magnesiae civitatis, quae ad Meandrum „ sita est, in qua etiam Damae ἐπισκόπου episcopi „ mentionem facit. Aliam item ad ecclesiam trallia- „ norum, cuius antistitem tunc fuisse memorat Poly- „ bium. „ *Lib.* IV. *cap.* I. *pag.* 121. „ Cerdo ..... „ abiit e vita, quartusque ab apostolis ministerium „ eius ecclesiae sortitus est Primus. Eodem tempore „ cum Evarestus annos octo in pontificatu exegisset, „ Romae episcopatum suscepit Alexander „. Confer *cap.* IV. *et cap.* V. *p.* 129., *cap.* XI. *pag.* 132., *cap.* XIV. *p.* 137., *cap.* XIX. *p.* 154., *cap.* XX. *p.* 155., *cap.* XXIII. *p.* 159., *cap.* XXIV. *p.* 160., *cap.* XXV. *et* XXVI. *p.* 161., *cap.* XXVII. *pag.* 164., *lib.* V. *cap.* XI. *pag.* 175., *cap.* XIV. *pag.* 185., *cap.* VI. *pag.* 187., *cap.* VIII. *p.* 189., *cap.* IX. *pag.* 191., *cap.* X. *pag.* 191., *cap.* XII. *p.* 193., *cap.* XV. *pag.* 198., *ubi Florinum* presbyterum Romae aliquando sub Commodo fuisse scribit. At si auctoritas episcoporum, et presbyterorum par erat, cur Florinum in censum episcoporum non retulit? Et *cap.* XX. *p.* 205., *cap.* XXII. *pag.* 209., *cap.* XXIV. *pag.* 211. *seqq.*, *lib.* VI. *cap.* X. *pag.* 232., *cap.* XXI. *pag.* 248., *cap.* XXVI. *et* XXVII. *pag.* 254., *cap.* XXIX. *pag.* 255., *cap.* XXXIV. *p.* 259., *cap.* XL. *pag.* 262. *seqq.*, *cap.* XLIII. *pag.* 269. *etc.*

(3) *Cap.* XLIII. *lib.* VI. *pag.* 269. *seqq.*

pos libro v. et vi. (1) historiae. Quis negat? Quamquam sunt ea verba consuetudini temporum accommodata, quibus florebant Irenaeus episcopus lugdunensium, et alexandrinus Clemens. Tunc enim obtinuisse morem presbyterorum vocabulo appellandi episcopos diximus, non quo presbyteri *simplices* aequales, paresque episcopis essent, sed quo episcopi primum gradum sacerdotii occupantes, primi quoque gradus, ordinisque presbyteri dici commode posse viderentur. Neque vero presbyteros episcopis aequavit Eusebius, propterea quod Origenem fuisse supremo honore dignum ab episcopis iudicatum tradiderit. Quamvis Origenem episcopi presbyterum ordinarunt, tamen, cum tanta eruditionis existimatione floreret, iudicare dignum potuerunt, qui episcopatu in ecclesia (2) potiretur. Nec episcopatum continuo obtinent, qui pares censentur administrandae, gubernandaeque ecclesiae. Est item veri eorum responsio similis, qui *presbyteratum* (3) vocari *supremum honorem* ab Eusebio potuisse putant, si habeatur inferiorum ordinum ratio. Quum enim praestantior presbyter diacono sit, supremus sit honor presbyteratus necesse est, si cum diaconatu comparetur. Iam vero presbyterum Eusebius, nisi voluntate episcopi (4), ius docendi sibi arrogare potuisse negat. Extremus locus Eusebii (5), quem tantopere Blondellus vexat, non est ad rem. Alioqui diaconi, quos cum episcopis, et presbyteris, ductorum nomine complectitur Eusebius, aequales episcopis, presbyterisque essent, quod ne puritani quidem concesserint. Reipublicae namque nostrae duos esse ordines Eusebius scribit, unum ductorum, alterum laicorum. Laicos porro in baptizatos, et catechumenos partitur. Ductorum autem vocabulo, quos tandem nisi ecclesiasticos indicat? Ecclesiasticorum vero quis neget, tres potissimum ordines fuisse

(1) *Lib.* v. *hist. cap.* viii. *pag.* 189, et *lib.* vi. *cap.* xiv. *pag.* 237.

(2) Eusebius *lib.* vi. *cap.* viii. *hist. pag.* 230. „ Probatissimi, et maxime insignes apud Palaestinam „ antistites caesariensis scilicet, et hierosolymitanus „ cum Origenem πρεσβείων τὸν Ὠριγένην, καὶ „ τῆς ἀνωτάτω τιμῆς ἄξιον εἶναι δοκιμάσαντες „ *cum Origenem praerogativa, et supremi honoris apice* „ *dignum iudicassent*, manus ei imponentes, presbyte„ rum ordinaverant „.

(3) Natalis Alex. *diss.* i. *triad. diss. de episc. eminent. pag.* 95. *edit. paris. an.* 1678.

(4) *Ibid. cap.* xxviii. *pag.* 254. „ Sed et Alexan„ der Hierosolymorum, et Theoctistus Caesareae apud „ Palaestinam episcopus .... soli interpretationem „ sacrae scripturae, ac reliquum omnem ecclesiasticae „ doctrinae officium permiserunt „.

(5) Vide supra *pag.* 2, *huius vol. not.* 2.

ab Eusebio numeratos, unum episcoporum, qui ceteris esset excellentior, alterum presbyterorum, qui diaconis praestarent, tertium diaconorum? Quod si horum trium in praeparatione evangelica non meminit Eusebius, contentusque *generali*, quam vocant, distinguendi laicos ab ecclesiasticis ratione fuit, non sequitur, reprobatum ab illo unquam fuisse modum subdividendi ductorum ordinem in classes tres, quem modum aliis in libris tenuisset. Id autem si ita se haberet, nihil negotii esset, patrum sententias, atque decreta pervertere, qui quod uno in loco explicate dixissent, aliis in locis tacuerunt, propterea quod idem tunc ad eorum institutum pertinere non putarent.

De Hilario pictaviensi pauca dicam. Itaque ille sacerdotum (1) nomine episcopos in primis significavit. Cum enim indicatos ab Aarone sacerdotes fuisse confirmarit, Aaron autem pontifex hebraeorum maximus fuerit, sequitur ut Hilarius non quoscumque intellexerit, sed eos, qui primum sacerdotii gradum obtinerent. Ac omittere quidem Blondellus (2) locum Hilarii poterat, cum huius viri luculentissima testimonia sint, quibus non debilitetur modo error puritanorum, sed etiam funditus labefactetur. Est vero Hilarii in octavo de Trinitate libro insignis locus. In eo namque libro episcopos (3) ab apostolo indicari scribit, prin-

(1) S. Hilarius *in ps.* CXXXIV. n. XVIII. *pag.* 430. *edit. paris. monach. s. Mauri*, ubi hanc sententiam descripsit. „ *Domus Israel benedicite Dominum, domus Aaron benedicite Dominum, domus Levi benedicite Dominum, qui timetis Dominum, benedicite eum* „; haec habet. „ In his nominum, atque officiorum distinctionibus omnem ecclesiae populum complexus (*psalmista*) est, sed per nuncupationum, et proprietatum significationem ipsa illa officiorum merita divisit etc. In Aaron sacerdotes significari non ambiguum est. Sacerdos enim in lege primus fuit Aaron, et exinde in successione eius sacerdotum honor mansit. In Levi autem ministros ostendi absolutum est. Haec enim tribus in ministerium electa est. Reliquus autem populus cum non sacerdotii, nec ministerii, sed timoris officium est, in his, qui timent Dominum nuncupatur. Docet autem nos apostolus, super omnes hos esse Israel, cum ait, *Galat.* VI. et quotquot regulae huic obsecundabunt, pax super eos, et misericordia, et super Israel. Sacerdotes, et ministros officii sui regula in eo, quod agunt, continet, sed praestat longe voluntate magis agere, quam lege etc. „.

(2) *Ibid. cap.* XX. *pag.* 47.

(3) *Pag.* 946. *seq. edit. eiusd.* „ Beatus apostolus Paulus formam constituendi episcopi fingens, et plane novum ecclesiae hominem praeceptis suis condens, hanc veluti summam consumatoremque in eo virtutum esse docuit, dicens: obtinentem secundum doctrinam fidei verbum, ut potens sit exhortari ad doctrinam sanam, et contradicentes revincere .... Quia non statim boni, atque utilis sacerdotis est, aut tantummodo innocenter agere, aut tantummodo scienter praedicare; cum et innocens sibi tantum proficiat, nisi doctus sit, et doctus sine doctrinae sit auctoritate, nisi innocens sit. Non enim apostolicus sermo probitatis, honestatisque praeceptis hominem tantum saeculo conformat ad vitam, neque rursum per doctrinae scientiam scribam synagogae instituit ad legem, sed perfectum ecclesiae principem perfectis maximarum virtutum bonis instruit, ut et vita eius ornetur docendo, et doctrina vivendo „.

cipesque ecclesiae eosdem et appellari, et esse. Miror autem quid sit, quod Hilarinm Blondellus sui erroris testem appellet, hominem et episcopum, et acerrimum defensorem dignitatis suae: omittatque Athanasium (1), Luciferum calaritanum, aliosque patres, qui quarto ecclesiae saeculo non minore doctrina, existimationeque virtutis floruerunt (2).

Octavum, ac decimum argumentum repetunt adversarii ex Hilarii diaconi in epistolas Pauli (3) commentariis. Vixit is Hilarius Damasi tempore. Multa vero de episcopis, atque presbyteris disputavit, quibus maxime niti, atqne confidere puritani (4) solent. Colligenda autem omnia, atque in hunc locum transferenda sunt, ne quid a nobis quisquam praetermissum fuisse queratur. Habet igitur Hilarius iu IV. epistolae ad ephesios caput hoc modo. » Apostoli episcopi, prophetae vero exploratores sunt scripturarum, quamvis inter ipsa primordia fuerint » prophetae, sicut Agabus, et quatuor virgiues prophetantes, sicut continetur in actis apostolorum, sed propter rudimenta » fidei commendanda, nunc autem interpretes prophetae dicuntur. Evangelistae diaconi sunt, sicut fuit Philippus, quamvis » non sint sacerdotes; evangelizare tamen possunt sine cathedra, quemadmodum et Stephanus, et Philippus memoratus. » Pastores possunt esse lectores, qui lectione saginant populum » audientem, quia non in pane tantum vivit homo, sed in omni » verbo, quod procedit ex ore Dei. Magistri vero exorcistae sunt, » quia in ecclesia ipsi compescunt, et verberant inquictos, sive » ii, qni litteris, et lectionibus infantes solebant imbuere, sicut » mos iudaeorum est, quorum traditio ad nos transitum fecit, » quae per negligentiam obsolevit. Inter istos post episcopum » plus esse intelligitur, qui propter reseratum occultum scripturarum sensum prophetare dicitur, praesertim quia futurae » spei verba depromit. Qui ordo nunc potest esse presbyterii. » Nam in episcopo omnes ordines sunt, quia PRIMUS SACERDOS

(1) Vide supra *pag.* 288. *not.* 2. *huius vol.*

(2) Confer quae scripsi supra *pag.* 198. *not.* 2. *huius vol.*

(3) *Tomo* II. *in appendice opp. s. Ambrosii edit. paris. monach. s. Mauri pag.* 241.

(4) Ita quidem Salmasius *dissert. de episc. et presbyt. cap.* IV. *pag.* 205., Blondellus *ibid. cap.* XXI. *p.* 47. *seqq.*

» EST, hoc est PRINCEPS EST SACERDOTUM, et propheta, et evan-
» gelista, et cetera adimplenda officia ecclesiae in ministerio fi-
» delium; tamen postquam omnibus locis ecclesiae sunt consti-
» tutae, et officia ordinata, aliter composita res est, quam coe-
» perat. Primum enim omnes docebant, et omnes baptizabant
» quibuscumque diebus, vel temporibus fuisset occasio, nec enim
» Philippus tempus quaesivit, aut diem, quo eunuchum bapti-
» zaret, neque ieiunium interposuit, neque Paulus, et Silas
» tempus distulerunt, quo optionem carceris baptizarent cum
» omnibus eius, neque Petrus diaconos habuit, aut diem quae-
» sivit, quando Cornelium cum omni domo eius baptizavit, nec
» ipse, sed baptizare iussit fratribus, qui cum illo ierant ab
» Ioppe. Adhuc enim praeter septem diaconos nullus fuerat or-
» dinatus. Ut ergo cresceret plebs, et multiplicaretur, omnibus
» inter initia concessum est, et evangelizare, et baptizare, et
» scripturas in ecclesia explanare. At ubi omnia loca circum-
» plexa est ecclesia, conventicula constituta sunt, et rectores, et
» cetera officia in ecclesiis sunt ordinata, ut nullus de clero au-
» deret, qui ordinatus non esset, praesumere officium, quod sci-
» ret non sibi creditum, vel concessum; et coepit alio ordine,
» et providentia gubernari ecclesia; quia si omnes eadem possent,
» irrationabile esset, et vulgaris res, et vilissima videretur. Hinc
» ergo est, unde nunc neque diaconi in populo praedicant, nec
» clerici, vel laici baptizant, neque quocumque die credentes tin-
» guntur, nisi aegri. Ideo non per omnia conveniunt scripta apos-
» toli ordinationi, quae nunc in ecclesia est, quia haec inter ipsa
» primordia sunt scripta. Nam et Timotheum (presbyterum a
» se creatum) episcopum vocat, quia primum presbyteri *epis-*
» *copi* appellabantur, ut recedente uno, sequens ei succederet.
» Denique apud Aegyptum presbyteri consignant, si praesens
» non sit episcopus. Sed quia coeperunt sequentes presbyteri in-
» digni inveniri ad primatus tuendos, immutata est ratio, prospi-
» ciente concilio, ut non ordo, sed meritum crearet episco-
» pum multorum sacerdotum iudicio constitutum, ne indignus
» temere usurparet, et esset multis scandalum. In lege nasceban-
» tur sacerdotes ex genere Aaron levitae; nunc autem omnes
» ex genere sunt sacerdotali, dicente Petro apostolo, *quia estis*

» *genus regale*, *et sacerdotale*. Ideoque ex populo potest fieri » sacerdos ». Rursum in caput tertium prioris ad Timotheum epistolae *p.* 295. » Post episcopum, *inquit*, diaconi ordinationem » apostolus subiecit. Quare? nisi quia episcopi, et presbyteri » una ordinatio est? Uterque enim sacerdos est. Sed episco» pus primus est; ut omnis episcopus presbyter sit, non omnis » presbyter episcopus. Hinc enim episcopus est, qui inter » presbyteros primus est. Denique Timotheum presbyterum » ordinatum significat, sed quia ante se alterum non habe» bat, episcopus erat. Unde et quemadmodum episcopum or» dinet, ostendit. Neque enim fas erat, aut licebat, ut in» ferior ordinaret maiorem. Nemo enim tribuit, quod non ac» cepit ». Ex his Hilarii verbis adversarii colligunt: Quinque initio ecclesiasticorum munerum distinctiones fuisse. Primo, apostolorum, seu episcoporum. Secundo, prophetarum, qui futura praedicerent, cuiusmodi Agabus, et Philippi diaconi filiae fuerunt; quamquam eos etiam, sed minus proprie, appellat prophetas Hilarius, qui scripturas explicare deberet. Tertio, evangelistarum, hoc est diaconorum. Quarto, pastorum, quos fuisse *lectorum* similes arbitratur. Quinto, magistrorum, seu exorcistarum. Animadvertunt deinde adversarii in ecclesiae primordiis non fuisse opus ordinatione, auctore Hilario, ut obire cuipiam ecclesiasticum munus liceret. Hanc enim consuetudinem invaluisse, cum late, longeque propagata religio est. Quare χειροθεσίαν non divini, sed ecclesiastici iuris esse. Synonyma porro fuisse *presbyteri*, *episcopique* vocabula. Nam Timotheum, qui a Paulo ordinatus est *presbyter*, fuisse episcopum appellatum. Inde eum, qui presbyteris in quaque ecclesia antiquior esset, in consessu primam obtinuisse sedem, et caput fuisse ceterorum. Id vero non Hilarii auctoritate modo, sed etiam illustribus totius christianae antiquitatis monumentis confirmari posse. Huc enim spectare, quod apostolus iubet, ne quis neophytus episcopus crearetur, quodque synodi nicaena, sardicensis, laodicena, arelatensis, et pontifex Siricius probant. Non discrepare Clementem romanum, qui *primitias*, hoc est primos, qui adducti ad christianam religionem fuerant, ab apostolis auctos episcopatus honore fuisse scribit. Constitutis vero, amplificatisque ecclesiae rebus, ne, aequales cum

essent omnes, perturbatio oriretur, et magna confusio, maiori natu honorem, ut patri, fuisse adhibitum, quin ei quisquam hanc gloriam invideret. Id cleri considentis, stantisque populi consensu fieri consuesse. Hanc reipublicae christianae formam, rationemque vivis apostolis fuisse. Eum autem, qui antiquior cum esset, aliisque praecederet, remque ecclesiasticam, quasi rector, inspectorque administraret, fuisse episcopum vocatum, cui rem presbyteri ceteri gratam facturi, id vocabuli genus tribuerunt, quo ipsi etiam ante gaudere consuevissent. Cumque deinceps augeri opes episcopi, dignitasque amplificari coepisset, ita fuisse affectos collegas presbyteros, ut quod ille humano iure obtinebat, id divina voluntate illi esse traditum arbitrarentur. Hinc autem evenisse, ut, quod ab aliquibus olim usurpatum esset, factum post fuerit sermone tritum proverbium: *omnis episcopus presbyter*, non *omnis presbyter episcopus*. Iam vero quum presbyter ordinatione ceteris senior aptus interdum ad rem bene gerendam non videretur, immutatam fuisse rationem, constitumque, ut *non ordo*, *sed meritum crearet episcopum*. Quamquam aliquanto esse caussam huius immutationis ab Hieronymo indicatam prima specie discrepantem. Nam hunc sublatam fuisse consuetudinem eligendi antiquiorem testari, vitandorum schismatum caussa. Verumtamen in idem fere haec, atque illa, quae sunt ab Ambrosiastro, seu Hilario, scripta recidere. Cum enim essent, qui ambitione ducti munire sibi ad episcopatum viam conarentur; ab his antiquiorum presbyterorum imbecillitatem, stuporem, imperitiamque accusari consuevisse, dividique populos in factiones, quarum factionum aliqua ecclesiastici *principatus* cupido suffragaretur. Huiusmodi Diotrephem, Thebuthim, Valentinum. aliosque fuisse. Inde ad nonum usque saeculum manasse quaedam, ex quibus veterem ecclesiae morem cognoscere liceret. Nam eos, qui praefecti ecclesiis essent, *papas* vocatos fuisse, quasi propter aetatem reliquorum parentes essent. Rursum in quaque provincia unum aliquem ordinatione antiquiorem fuisse, qui, ut canon apostolicus praescribit, episcopis eiusdem ipsius provinciae antecelleret; idque iam synodi, quae anno 431. celebrata Antiochiae est, auctoritate confirmari, efficique posse. Quid? si Palmam amastrianorum antistitem secundo saeculo episcoporum Pon-

ti concilio, ut qui omnium antiquissimus esset, Eusebius praefuisse scribat? Cyprianum praeterea, cum intellexisset postulari a populo episcopum se, latebras quaesivisse, quod antiquioribus cedendum arbitraretur. Atque Cornelium pontificem fuisse episcopum factum *de sacerdotum antiquorum collegio*. Quin etiam Pudentianum a Cuiculis, *novitatem episcopatus fecisse*, fateri, *ut sustineret, quid maiores iudicarent*. Immo vero *conseniores* interdum ab episcopis fuisse collegas appellatos. Statutum quoque interdum fuisse, ut qui insectatus maiorem natu contumelia esset, a vicinis episcopis argueretur; nt ne cui scelere implicato ius seniorem accusandi esset; ut ne primae sedis episcopus *princeps sacerdotum*, aut *summus sacerdos, sed primae sedis episcopus vocaretur*; ut qui antiquior ordinatione esset, is in provincia inter episcopos primas obtineret partes; ut massiliensis Proculus in ecclesiis provinciae secundae narbonensis, vel quas suas parochias, vel in quibus suos discipulos ordinatos fuisse constitisset, primatus haberet dignitatem. Accedere ad haec conquestiones Synesii, qui aegre patiebatur, ut qui recens adlectus in clerum fuerat, is antiquis sacerdotibus resistere auderet. Romanos item *consecratum divinae institutionis ordine* fuisse Bonifacium *veterem presbyterum* dixisse. Atque huc denique statuta, sententiasque synodorum regensis *an.* 439., bracarensis *an.* 563., narbonensis *an.* 589., toletanae IV. *an.* 633., herndefordiensis *an.* 673., et pontificnm Leonis magni, Hilarii; ac patrnm Augustini, Fnlgentii, et Hincmari remensis spectare. Desiisse paullo post exactos apostolos antiquiorem presbyterum ad primam cathedram evehendi morem, paullatimque obsolevisse consuetudinem, qua fiebat, ut metropolim moderarentur, qui ordinationis antiqnitate ceteris episcopis provinciae praestarent; demtaque una Africa, in aliis regionibus ius metropoliticum in eum fuisse translatum, qui in principe urbe provinciae episcopatu potiretur. Igitur Hilario teste primum communi consilio presbyterornm nulli sedi addictorum ecclesiam regi consuesse, nec ullum, praeter Christum, ubivis locorum fuisse habitum christianorum caput. Tum senioribus fuisse concessum, ut prima in cathedra sederent, ordineque fratribus pari honoris, et potestatis consortio instructis praeirent, paullatimque rectores fierent, tandemque in eos, qui con-

sensu populi delecti antistites essent, traductam fuisse non dignitatem modo, sed etiam potestatem. Immo vero, Hilarii opinione, licet ecclesiastico iure *non omnis presbyter episcopus* sit, episcopi tamen, et presbyteri *unam esse ordinationem*, adeoque parem iure divino auctoritatem. Idque iam magis magisque confirmari aegyptiorum more posse, qui, Hilario confitente, si episcopus non adesset, consignari initiatos a presbyteris patiebantur. Non fuisse autem legem, qua, Hilarii tempore, cavebatur ne diaconi conciones ad populum haberent, omnium ecclesiarum communem. Nam Ephraemum syrum, et Iohannem Chrysostomum orationes dixisse, cum diaconi munus obirent, et graves, et elegantes. Plura, quae rem demonstrent, produci in medium exempla posse; sed cum haec satis sint, nihil esse caussae, quamobrem praetermittenda non videantur.

Ego vero primum quid de Hilario sentiam, tum quae sit eius de episcoporum institutione, auctoritateque opinio, postremoque quemadmodum sint animadversiones adversariorum refellendae, dicam. Itaque fuerunt, qui (1) Hilarium ad luciferianos defecisse defenderent. Quorum si vera est sententia, futurum arbitror neminem, qui illum ceteris ecclesiasticis scriptoribus vetustate, religione, auctoritateque illustribus, quibuscum catholicis nostris praeclare convenit, praeferendum putet. Sed quoniam fuisse maiorum memoria, esseque hoc tempore permultos intelligo, eosque iam eruditionis, doctrinaeque laude (2) praestantes viros, qui Hilarium auctorem commentariorum in epistolas Pauli, coniunctum societate communionis ecclesiasticae cum Damaso pontifice, minimeque proinde contemnendum arbitrarentur (quibus propter rationum momenta, quibus nitebantur, atque fidebant, quasque esse video simillimas veri, assentior), dabo equidem, esse illi in hoc genere adhibendam fidem.

Verum est Hilarii a decretis puritanorum omnino discrepans ratio. Id autem ut constet, explicem illius necesse est, atque evolvam diligenter sententiam. Sed statuit ille quidem initio ab *episcopis* occupari locum *apostolorum*. *Apostoli*, inquit, *episco-*

(1) Bellarm. *de script. eccl. pag.* 174. *tom.* VII. *opp. edit. an.* 1728.

(2) Petavius *lib.* I. *de hierarch. eccles. cap.* III. *p.* 31. *edit. antuerp.* Et monachi s. Mauri *tom.* II. *opp. Ambr. edit. paris. pag.* 24. *in adm. in comm. in cit. epist. Pauli.*

pi sunt. Quis negat? Etsi enim pares apostolis non esse episcopos, successores tamen *apostolorum* esse fatemur. Quod certe puritani aut numquam, aut aegre concesserint. Quamobrem liquet, esse nobis ipso in limine Hilarium consentientem. Quod *explanatores scripturarum* prophetarum, et *diaconos* evangelistarum, et *lectores* pastorum, *et exorcistas* magistrorum nomine Hilarius vocet, nihil nostra interest. Haec enim scribens ab Irenaei, Tertulliani, Origenis, aliornmque veterum doctrina recedit, quibus nos de scripturis agentibus plurimum esse tribnendum defendimus. Quid autem a veterum doctrina dico? si labefactari ab eo, quod ad interpretandi huinsce paulini loci rationem spectat, ecclesiae communem sententiam non solum orthodoxi pugnent, sed etiam Blondellus fateatur? Iam vero omnes ordines episcopatu contineri, quod episcopus sit *primus sacerdos*, *hoc est sacerdotum princeps*, quotusquisque est presbyterianorum, qui nobis esse ultro concedendum putet? Nam presbyteriani *sacerdotium* esse in ecclesia verum negant. Sacerdotum autem principem, multo magis. At Hilarius contra et sacerdotes secundi ordinis, et sacerdotium summum, hoc est episcopatum ponit, quod sacerdotium, cum maius, superinsque sit, ordines inferiores complectitur. Huic catholici assentiuntur. Quare non cum catholicis Hilarius, sed cum presbyterianis pugnat. Sequitur, quod est de *dispositis aliter rebus*, quam coeperant, ubi omnibus in locis ecclesiae constitutae sunt, et munera distributa. Haec autem non ita accipienda sunt, quasi sublatis apostolis, instituti ordines ecclesiae fuerint arbitrio christianorum. Id enim nusquam Hilarius scripsit. Est igitur haec omnino verborum Hilarii significatio: officia, quae instituta iam ante a Christo fuissent, cum nondum aucta, et amplificata esset ecclesia, non fuisse pluribus distributa, sed aliquibus tantum, ut diaconatus septem solummodo viris, quorum est in actis apostolicis facta mentio. Itaque cum tam pauci ministri reperirentur, laicos, qui christianam religionem colebant, si opus esse cognorant, iis muneribus interdum fungi consuesse, quibus, quamquam ad ecclesiasticos pertinent, tamen fungi cuique, si necessitas postulat, licet. Quamobrem et baptismi sacramentum laicos administrasse, et tempus, quo esse administrandum ecclesia deinceps decrevit, non aeque fuisse ob-

servatum. Propagata autem late, longeque religione christiana, non solum auctum episcoporum, presbyterorum, diaconorumque, quorum apostoli, et Lucas in libris novi testamenti identidem meminerunt, numerum fuisse; sed etiam alia officia instituta, cautumque, *ut nullus de clero auderet*, *qui ordinatus non esset*, *praesumere officium*, *quod sciret non sibi creditum*, *vel concessum*. At in his officiis non numerabantur, quae ita propria erant presbyterorum, et episcoporum, ut usurpari ab aliis nullo modo possent. Numquam enim aut *ordinandi* presbyteri catholici, aut diaconi, aliique inferiores clerici consecrandi corporis, et sanguinis Domini ius sibi arrogarunt. Quare de huiusmodi muneribus officiisque Ambrosiaster, hoc est Hilarius silet; de facultate autem docendi, baptizandique loquitur, quae certe committi diaconis potest, si praesulibus e re ecclesiae videatur. *Hinc ergo est*, inquit, *unde nunc neque diaconi in populo praedicant*, *nec clerici*, *vel laici baptizant*. Subdit proinde Hilarius in his rebus tantummodo, *non per omnia convenire scripta apostoli ordinationi*, *hoc est* disciplinae, *quae nunc in ecclesia est*. At Hilarius, *Timotheum presbyterum* ab apostolo *creatum*, episcopum in Pauli eiusdem litteris appellari, testatur. *Quia primum presbyteri*, inquit, *episcopi appellabantur*, *ut recedente uno sequens ei succederet*. Non equidem nego. Nam episcopos interdum ab antiquis scriptoribus fuisse presbyterorum vocabulo indicatos dixi. Mortuo autem episcopo ei unum aliquem e collegio presbyterorum delectum successisse, facile patior. Quod si Hilarius *recedente* uno *episcopo*, *sequentem ei successisse* affirmat, non sequitur *sequentis* voce fuisse ab eo *antiquiorem* ordinatione *presbyterum*, sed *alterum* presbyterum indicatum, quem clerus scivisset, utilem ecclesiae futurum. Initio enim episcopi deligi e coetu presbyterorum consueverant. Usu namque obtinuit, ut qui succedit *sequens* vocetur, sive sit *senior* ordinatione, sive iunior. Sed cum, temporum progressione, minus apti, qui rempublicam christianam administrarent, visi aliquando presbyteri fuissent, factum hinc est, ut ratio immutaretur, adeo ut non solos presbyteros, sed etiam diaconos eligere episcopos liceret. Quae res e synodi illius, quam Hilarius memorat, (1) decretis colligitur. Quocirca sapien-

(1) Vide Petavium *lib. 1. de eccl. hierarch. cap. xiii. pag. 37. edit. antuerp.*

ter est ab Hilario animadversum, diu ante suam aetatem, mortuo episcopo, *sequentem*, videlicet *alterum*, eidem e gradu presbyterorum succedere fuisse solitum; post vero non ita sese rem habuisse, cum *diaconi* etiam, si visum clero fuisset, in eum gradum honoris conscendere valerent. Iam vero consignasse presbyteros Alexandriae, si episcopus aberat, defendit (quod facile concedimus; obtinet enim is usus hac etiam aetate in plerisque ecclesiis orientis), *ordinasse* autem numquam. Id namque munus, ut paullo ante diximus, cum ad episcopum omnino pertineat, ita ut ne *committi* quidem illius voluntate cuiquam alteri in inferiore ordine constituto queat, a presbytero usurpari non poterat. Addit subinde; *sed quia coeperunt sequentes presbyteri indigni inveniri ad primatus tuendos, immutata est ratio prospiciente concilio, ut non ordo, sed meritum crearet episcopum multorum sucerdotum iudicio constitutum.* Quid hoc est *sequentes*? An ceteris presbyteris ordinatione antiquiores? Cur igitur decretum non fuit ab synodo, consistendum esse in ordine, alterumque presbyternm, qui etsi iunior, virtute tamen praestantior esset, quaerendum? Non igitur ea, teste Hilario, primorum christianorum disciplina fuit, ut antiquiorem presbyterum esse episcopum constituendum, arbitrarentur. Sed cum, episcopo vita fincto, ex ordine, seu collegio presbyterornm unnm aliquem, qui ipsis idonens videretur, antistitem deligere consuessent, cognossetque deinde synodus (1) rem sese ecclesiae utilem facturam, si eum creari iussisset, cuius tametsi inferior gradus, illustriora nihilominus in rempublicam christianam merita, atque praestantior virtus esset; factum hinc est, ut deinceps non presbyteri solum, sed etiam diaconi saepe, nonnumquam vero clerici ex ordine inferiore, ut in aliis urbibus, sic etiam Alexandriae episcopi crearentur. Quare post Alexandrum Athanasius (2) diaconus dictus episcopus alexandrinorum fuit. Atque hoc sane inter veteris, novique testamenti sacerdotium interesse Hilarius scribit. In vetere sacerdotes, uonisi ex Aaronis stirpe fuisse; in novo autem omnes, qui baptizati sunt, deligi, constituique

(1) Ita quidem Hilarius *ibid*

(2) Confer Petavium *lib* I, *hierarch eccl. cap.* XIII. num, XIV. *pag.* 37. *tom.* IV. *theologicor. dogm. edit. antuerp.*

sacerdotes posse. Quamobrem christianos fuisse a Petro *regale*, *atque sacerdotale genus* vocatos. Quae cum ita sint, satis constat, priorem Ambrosiastri, seu Hilarii locum, nihil continere, quod cnm orthodoxae religionis decretis pugnet. Immo vero si verum fateri puritani velint, esse in eo concedent multa, quae componi cum ipsornm errore nullo modo possint.

Venio ad alterum Hilarii eiusdem, quo Blondellus abutitur, testimonium. Is igitur unam esse episcopi, atque presbyteri ordinationem scribit. Utrumque enim esse sacerdotem. Ergo post episcopum memorari ab apostolo diaconum, quin mentio fiat presbyterorum. Verum unam esse presbyteri, episcopique (quod ad consecrandi corporis, et sanguinis Domini, offerendique potestatem attinet, qua in re sacerdotii munus potissimum consistit) ordinationem nemo quidem nostrum negaverit. Quare si hôc sibi Hilarius voluit, catholicis profecto non adversatur. Quid? si refellat presbyterianos, qui nullum esse in ecclesia verum sacerdotium pugnant? Atqui hoc quaerimus, sint ne duo sacerdotum gradus, quorum unus sit altero divino iure praestantior, quorumque ille sit proprius episcoporum, hic presbyterorum? Id vero vel tacitus praetermisit Hilarius, vel si indicavit, sic, mea quidem sententia, indicavit, ut ostenderit episcopos, qui consecrandi, offerendique potestate aequales presbyteris sint, aliis rebus esse presbyteris iisdem praestantiores. Atque huiusce distinctionis originem repetit ab aetate apostolorum. Mox enim addit: *sed episcopus primus est, ut omnis episcopus presbyter sit, non omnis presbyter episcopus. Ille enim episcopus est, qui inter presbyteros primus est. Denique Timotheum presbyterum ordinatum significat, sed quia ante se alterum non habebat, episcopus erat.* Timotheum namque episcopum revera fuisse, adeoque primum presbyterorum a Paulo constitutum, et auctoritate apostoli, et maiorum traditione, et consensn Ambrosiastri plane liquet. At Hilarius idcirco fuisse episcopum appellatum Timotheum dicit, quod presbyter cum esset, nullum haberet superiorem. Fateor. Scilicet presbyter erat Timotheus, sed primi gradus, quocirca nullo erat inferior simplici sacerdote. Quod si superiorem habuisset, presbyter primi gradus non fuisset. Verum quoniam sacerdos primi gradus erat, episcopus fuerit necesse est, obtinueritque non so-

lum consecrandi, offerendique, sed etiam ordinandi, quae est episcoporum propria, potestatem. Quapropter sic ille concludit sententiam: *unde et quemadmodum episcopum ordinet ostendit. Neque enim fas erat, aut licebat, ut inferior ordinaret maiorem. Nemo enim tribuit, quod non accepit.* Iam vero si humano iure instituti episcopi, distinctique a presbyteris sunt, cur presbytero ordinare episcopum, concedente apostolo, non licuisset? Agit enim Ambrosiaster de aetate apostoli, exque huius verbis, argumentando, intelligi posse defendit, episcopum fuisse Timotheum, propterea quod litteras a Paulo accepisset, quibus significabatur, cuiusmodi episcopos ecclesiis praeficere deberet; quodque tum etiam presbytero simplici ordinare episcopum nefas esset. Illud quoque accedit commodum, quod his postremis verbis Hilarius demonstret, ordinationem, potestatemque episcopi, etsi (quod attinet ad offerendi, consecrandique munus) eadem atque presbyteri sit, tamen quod ad cetera spectat, plus continere, quam contineat ordinatio, et potestas *simplicium* presbyterorum. Nec enim accipi haec aliorsum videntur posse: *unde et quemadmodum episcopum ordinet ostendit. Neque fas erat, aut licebat, ut inferior* ORDINARET MAIOREM. NEMO ENIM TRIBUIT, QUOD NON ACCEPIT. Nam si eadem omnino presbyteri, episcopique ordinatio erat, tribuisset presbyter ordinando episcopum, quod acceperat. Sed cum *tributurum* fuisse presbyterum quod *non accepisset*, si episcopum ordinasset, Hilarius scribat, argumento est, *vi ordinationis* plus aliquid *accepisse* episcopum, quam presbyteri accipere, illius quoque iudicio, crederentur. Cumque nemo tam sit audax, ut ordinationem, iure humano, introductam existimasse Hilarium censeat, concedendum est scilicet, divino iure, ut quae vi ordinationis obtineatur, maiorem, ampliKoremque esse auctoritatem episcoporum.

Extremum est, ut de observationibus adversariorum agam. Atque hoc praedico, non moveri eorum argumentatione me, qui initio *distinctiones munerum ecclesiasticorum* numeratas fuisse ab Hilario quinque, animadvertunt. Cum enim in ea re ab antiquissimorum patrum sententia, fatente Blondello (1), Hilarius

(1) Id vero fatetur Blondellus *sect.* II. *cap* XXI. *observ.* 2. *pag.* 50

discrepet, nihil est caussae, cur illis neglectis, huic uni esse auscultandum putem. Sed est magnis in erratis, quod adversarii subdunt: apostolorum tempore, quemadmodum visum Hilario est, ad *officia ecclesiastica* obeunda, non fuisse manuum impositione opus. Hoc enim numquam Hilario iu mentem venit. Neque ille ant consecrasse, obtnlisseque corpus, et sanguinem Domini quemquam, aut *ordinasse*, qui manuum impositione *ordinatus* non esset, dixit. Immo vero satis explicate, dilucideque testatus est, initio quoque nemini fas fuisse vel consecrare, vel ordinare, qui *ordinatione* cooptatus minime fuisset in sacerdotum primi, secundive gradus collegium. Quod si initio ecclesiae docuisse omnes, omnesque baptizasse, propterea quod exiguus esset numerus ministrorum, dixit; nihil sane dixit, quod differat a decretis, institutisque orthodoxae religionis. Quotus enim quisque catholicorum est, qui si ministri non adsint, fas cuique esse christiano et docere, et baptizare, si tempus, ratioque hortetur, neget? Haec enim munera quamqnam imposita episcopis, sacerdotibus, diaconisque sunt, non tamen ita esse imposita credimus, ut, si hi desint, obiri ab laicis non possint. De temporibus, quibus baptismum administrare veteres solerent, de ieiuniis, quod Hilarius scribit, non est ad rem. Sunt enim ea omnia instituta ecclesiae auctoritate, non divina lege. Itaque initio ecclesiae observata, Hilario teste, non sunt, nt populus christianus *multiplicaretur*. De episcoporum, presbyterorumque vocabulis, ut sumta ab Hilario fuerunt, quoniam demonstratum paullo ante est, nunc omittatur. Est autem ridiculum, quod Blondellus tradit, presbyterum ordinatione antiquiorem fuisse episcopum appellatum, atqne idcirco cautum ab apostolo fuisse, ne quis neophytus episcopi dignitatem conseqneretur. Non enim apostolus modo, ac synodi, sed nos etiam ipsi, hominem, qui recens baptizatus sit, episcopum non esse creandum arbitramur. Quid igitur? An presbyterum ordinatione antiqniorem, nobis auctoribus, esse episcopum deligendum (1) putaverit? Paulus

(1) Apost. 1. *ad Timoth. cap.* III. v. 6. *Non neophytum, ne in superbiam elatus, in iudicium incidat diaboli.* Laudat deinde Blondellus canones synodorum laodicenae, nicaenae, sardicensis etc. At canon III. laodicenae, quem indicat tom. 1. *concillior edit. Hard. p.* 781. sic habet. „ De his, qui nuper sunt illuminati baptismate, quod eos in sacerdotali non conveniat „ ordine promoveri „. Canon II. nicaenae primae *tomo eodem concilior. pag.* 323. „ Quoniam plura sunt „ per necessitatem, aut alias urgentibus hominibus

autem neophytum non esse episcopum constituendum praecepit; antiquiorem vero ordinatione presbyterum in mortui episcopi locum succedere oportere non modo nusquam praecepit, sed ne indicavit quidem. Nihilo gravius est, quod ex epistola Clementis romani ad corinthios (1) scripta Blondellus concludit. *Primitias* enim eorum, quos apostoli ad christianam fidem adduxerunt, episcopos fuisse constitutos fatemur; quamquam non ii sumus, qui primos, sine delectu, in eum ordinem fuisse cooptatos arbitremur. Itaque e primis illis, qui nomen christianae religioni dederant, aliquos fuisse ab apostolis delectos puto, qui episcopatu fungerentur, quosque Christi auditores iudicassent ecclesiae utiles futuros, ita tamen ut virtutis potius, quam senectutis habendam rationem censuerint. Secus enim ab apostolis factum qui credat, nae is minus eorum prudentiae consulet, ut opinioni consulere possit suae. Auctis vero, amplificatisque ecclesiae rebus, ne omnes pares auctoritate essent, magnaque inde oriretur perturbatio rerum, maiori natu honorem primatus fuisse adhibitum, quibus tandem monumentis Blondellus efficiet? Id enim neque ab Hilario, quod supra vidimus, est, neque ab alio quoquam monumentis mandatum litterarum. Nam quae subdit Blondellus, quoniam suo arbitratu, non ratione, auctoritateque veterum permotus subdit, praetermitti a nobis et possunt, et vero debent. De Hieronymi opinione mox videro. Diotrephis (2), Thebutis, ac Valentini exempla, quorsum pertineant, ne suspicari quidem possum. Nemo enim est veterum, qui eos episcopatum optasse, consequutosque minime fuisse scribat, quod ordinatione antiquiores ceteris non essent. Diotrephen quippe Iohannes accusat, quod cupidus gloriae principatusque esset, seseque apostolis praeferre auderet; quin eum aut iuniorem, aut seniorem fuisse com-

„ adversus ecclesiasticam facta sunt regulam, ut homines ex gentili vita nuper accedentes ad fidem, „ et instructos brevi tempore, mox ad lavacrum spirituale perducerent, simulque ut baptizati sunt, ad „ episcopatum, vel ad presbyterium promoverent, optime placuit, nihil tale de reliquo fieri „. Sardicensis canon XIII. *ibid. pag.* 665. „ Conveniens non „ est, nec ratio, vel disciplina patitur, ut temere, et „ leviter ordinetur aut episcopus, aut presbyter, aut „ diaconus, qui neophytus est „. Similia sunt, quae ex epistolis Siricii, aliarumque synodorum canonibus Blondellus congerit. Sed quam sint a re nostra aliena, viderint eruditi. Nos enim de presbyteris agimus, qui ordinatione ceteris antiquiores non essent, non de neophytis, quorum neophytorum exemplum quid ad institutum conferat, ne suspicari quidem possumus.

(1) Vide locum Clementis supra *pag.* 19. *huius vol. not.* 2.

(2) De Diotrephe vide quae scripsi supra *pag.* 306. *seq.*

memoret. Similia sunt ab Eusebio (1) ac Tertulliano (2) tradita de Thebute, et Valentino. Hos enim expetivisse episcopatum scribunt; non obtinuisse autem, propterea quod iuniores ceteris presbyteris essent nusquam scribunt. Quamobrem nihil agit Blondellus, qui hisce exemplis proficere qnidquam se posse sperat. Est illud praeterea levissimum, quod ex *papae* vocabulo repetit, argumentum. Fac enim quisque episcopus ad nonum usque ecclesiae saeculnm ornatus fuerit appellatione (3) *papae*: an est inde consequens, primis ecclesiae temporibus ordinatos episcopos fuisse, qui aetate, antiquitateque ordinationis ceteris antecederent? Timotheum, quem adhuc iuvenem fuisse apostolus (4) testatur, nonne episcopum (5) fuisse constat? Ante alios vero, quos Paulus ad religionem christianam adduxerat, fuisse ordinatum presbyterum, ut episcopus constitui posset, quis credat? Mihi vero satis fuisse, esseque iam hoc tempore videtur, ut episcopi, qui ecclesiam, veluti parentes familiam, regunt, patrum nomine appellentur. Nisi forte hoc etiam sibi adversarii velint, nullum fuisse in romana republica aetate provectiorem his, quos fuisse *patres patriae* vocatos scimus. Id autem cum ineptum, absurdumque sit, quid est, quod argumentum ex una papae appellatione ductum non minus esse ineptum, absurdumque videatur? In quaque vero provincia eum, qui *ordinatione* antiquior ceteris episcopis esset, honorem fuisse archiepiscopi consequutum (6) nego. Non enim id canon apostolicus (7) postulat, quod sibi Blondellus somnians persnasit. Multoque minus esse Blondello canon antiochenus (8) praesidio potest, cuius est

(1) Eusebius *lib.* IV. *hist. eccl. cap.* XXII. *pag.* 159. ex Hegesippi libris, de Thebuthe agens, „ Primus, *inquit*, indigne ferens, quod minime creatus esset „ episcopus, eam (*ecclesiam hierosolymitanam*) occulte vitiare est aggressus. „

(2) Vide supra *pag.* 371. *huius vol. not.* 2.

(3) Confer quae dixi supra *pag.* 261. *seqq. huius vol.*

(4) *Epist.* I. *ad Timoth. num.* 12. „ Nemo adolescentiam tuam contemnat, sed exemplum esto fidelium in verbo, in conversatione, in charitate, in „ fide, in castitate .... Seniorem ne increpaveris, sed „ obsecra ut patrem, iuvenes ut fratres. „

(5) Consule, quae dixi supra *pag.* 386. *not.* 2. *huius vol.*

(6) Id vero cur negem, ostendam ubi agam de origine metropoleon.

(7) Canon apostolicus XXXIII. apud *Harduinum tom.* I. *concilior pag.* 18. „ Episcopos uniuscuiusque „ gentis nosse oportet eum, qui in eis est primus, et „ existimare, et caput, et nihil facere, quod sit arduum, aut magni momenti, praeter illius sententiam „. Nempe agnoscere metropolitam episcopi debent, quod interdum de metropoli ortae fuerint contentiones. At hunc seniorem ceteris fuisse, nusquam e canone praescribitur.

(8) *Canon.* IX. *pag.* 595. *tom.* I. *concilior. edit. Hard.* „ Per singulas provincias episcopos constitutos „ εἰδέναι χρὴ *nosse oportet* episcopum metropolitanum, qui praeest, curam, et sollicitudinem totius

longe discrepans de metropolitis sententia. Nihil de Palma amastrianorum antistite dico. Non enim quia tributus ei ab episcopis Ponti is honor, propter senectutem, ut synodo (1) praesideret, fuit, adeptus continuo est archiepiscopi dignitatem. Cypriani autem exemplum qua confidentia Blondellus profert? Nam si abdidit sese, ut est auctor Pontius, in interiorem aedium partem, antiquioribus cedens (2), fecit id quidem, non quo nefas esse clero, populoque episcopum petere, qui recens presbyter ordinatus esset, iudicaret; sed quo demisse in primis de se ipso sentiret. Iam vero si omnium antiquissimo, qui in collegio esset, presbytero episcopatus erat tribuendus honor; cur *antiquioribus* Cyprianus, non *antiquiori* cedendum existimavit? Non ergo ea lex, eaque disciplina in ecclesia obtinuerat, ut *antiquior* ordinatione presbyter eligeretur, alioqui *antiquioribus* Pontius numquam dixisset, sed *antiquiori*. Neque Cypriano *senioribus* cedente, clerus, populusque carthaginiensis, cum ipsum peteret, quidquam contra leges, disciplinamque ecclesiae peccavit. Dabo autem Cornelium *de sacerdotum antiquorum* (3) *collegio* fuisse factum episcopum. An sequitur, neminem nisi *antiquiorem* consequi romanum episcopatum eo tempore potuisse? Cur igitur clerus, stante plebe de eligendo pontifice tamdiu inter (4) sese deliberabat, si satis erat exploratum, cui esset dignitas tribuenda? Hoc enim Blondellus, modo sibi assensionem adiungi velit, evincat necesse est: Romae, Carthagine, inque aliis urbibus eum, qui antiquitate ordinationis ceteris antecederet, constitui in prima sede, nominarique episcopum consuesse. Namque id illi erat propositum. Quod cum efficere nullo exemplo, nulloque eccle-

„ provinciae susceperint. Propter quod ad metropolitanam civitatem ab his, qui causas habent, sine dubio concurratur „. Vides ut civitatem provinciae metropolim memoret? At *nosse oportere* scribit canon; si autem metropolis ecclesiastica esset, res per se clara fuisset, neque synodus *nosse oportere* dixisset. Verum τὸ εἰδέναι χρὴ idem est atque notum esse debere, quod metropolitae ius sit. Quamquam varia in variis provinciis ratio, in eo quod ad metropoles attinet, obtinebat. Nam in Africa senior, alibi metropoleos civilis episcopus metropoliticum ius exercebat. Sed de hac re alias.

(1) Eusebius *lib.* v. *hist. cap.* XXIII. *pag.* 210. *edit. taurin.*

(2) Confer Cypriani vitam a Pontio scriptam, extat apud Ruinartium *in act. SS. MM. sincer. pag.* 181. *edit. veron.*

(3) Consule Cypriani *epist.* LV. *pag.* 104. *edit. oxon.* Quamquam Cyprianus de sacerdotum antiquorum consensu loqui videatur.

(4) Vide Euseb. *l.* VI. *hist. c.* XXIX. *pag.* 255. *edit. taurin.*, *ubi de* Fabiani *electione* agit.

siae canone potuerit, quid restabat, nisi ut se victum esse confiteretur?

In Africa, demto uno carthaginiensi (1), qui primas partes obtinebat, sive recens ordinatus episcopus, sive diu ante fuisset, ii primas sedes in quaque regionis eiusdem provincia occupabant, qui antiquitate episcopatus ceteris praecedebant. Sed unius regionis consuetudo labefactare ceterarum christiani orbis provinciarum, quae discrepans erat, disciplinam non potest. Ac si episcopus ordinatione antiquior in provinciis Africae primae sedis episcopus vocabatur, et erat, non sequitur ad episcopatum evehi neminem in iisdem provinciis consuevisse, qui ordinationis caussa non esset in collegio presbyterorum antiquior. Augustinum enim episcopum fuisse a Valerio ordinatum constat, cum alii Hyppone reperirentur presbyteri seniores, quin ob eam rem actum quidquam contra canones fuerit. Nam etsi, vivo episcopo, alium constitui episcopum eiusdem ecclesiae nefas erat, quod Augustinus, cum est consecratus antistes, ignorabat, ut memoriae traditum a Possidio (2) est, tamen nefas fuisse, eum, qui recens ordinatus presbyter fuisset, ad episcopatum evehere, neque ab ipso, neque ab alio quoquam veterum auctorum est scriptum. Nos autem de presbyteris agimus, qui episcopo vita fuucto succederent, non de episcopis, qui ob antiquitatem ordinationis ceteris episcopis praecedere solebant. Quamobrem Blondellus, qui oblitus eorum, quae confirmare statuerat, ad episcoporum usum, ac disciplinam, missis presbyteris, confugit, turpissime labitur. Atque simile profecto est argumentorum superiorum, quod addit Blondellus de Pudentiano a Cuiculis, qui ob *novitatem episcopatus*, sustinere se dixit, quid maiores faciundum iudicarent. Nam fecit ille quidem, quod prudentia, quod africanae ecclesiae disciplina, quodque aliorum experientia poscebat, ut faceret. At *conseniores* episcopi olim collegas vocabant. Quis hoc non dederit? Erant ne igitur ceteris episcopi seniores? Aut presbyter nullus, qui sacerdotis munere iis esset antiquior reperiebatur? Hoc quale sit, Blondellus, Symmystaeque viderint. Mihi certe ne veri quidem esse simile videtur: cum per-

(1) De hac re disseram, ubi agam de origine metropoleon.

(2) Confer Possidium vit. *August. pag.* 262. in *append. tom.* 1. *opp. eiusd. August. edit. monach. s. Mauri.*

multos olim vixisse episcopos sciam, qui etsi dignitate possent, aetate (1) tamen, sacerdotiique antiquitate presbyteris anteferri non possent. Assumit Blondellus, statutum ab synodis fuisse, ne quis maiorem natu (2) insectari contumelia auderet. Quid? num seniorem concludet, antiquioremque sacerdotem constitutum semper fuisse episcopum? Id vero quemadmodum sequatur, ostendi mihi, sin minus ratione perspicue, at coniectura saltem implicate vellem. Neque nos tam barbari, tamque efferatis moribus sumus, ut putemus maiorem natu, praesertim si diaconus sit, aut presbyter, aut episcopus, cuiquam contumelia insequi licere. Quemquam ne igitur adeo ineptum futurum dicemus, qui, nostra sententia, neminem creari episcopum, qui ceteris non sit ordinatione antiquior, posse arbitretur? Sed nae ego frustra bonum otium contero, qui tam absurda studeam copiose refellere. Redeo ad africanas ecclesias. Concedo cautum ab iis fuisse in synodis, ne quis in eius regionis provinciis (3) appellaretur aut principis sacerdotum, aut summi sacerdotis nomine; sed qui senior, hoc est antiquior ordinatione esset, is primae sedis episcopus diceretur. Verum haec disciplinae ratio propria, ut diximus, eius regionis fuit. Quamquam ne ad rem quidem attinet. Est enim de presbyteris, non de episcopis quaestio. Quorsum autem illud, quod est de Proculo massiliensi, pertineat, nullo modo prorsus intelligo. Is enim metropolitam se ecclesiarum secundae provinciae narbonensis pugnabat esse, nulla facta antiquitatis sui sa-

(1) Confer Ignatium epistola ad magnesianos n. III. *pag.* 18. *tom.* II. *apostolicor. pp. edit. an.* 1724. *par.* I., ubi de Dama episcopo agens, οὐ προσειληφότας, inquit, τὴν φαινομένην νεωτερικὴν τάξιν: *non respicientes ad apparentem novam ordinationem* eius. Ex qua re intelligitur, Damam aut iuvenem fuisse, aut recens ordinatum presbyterum, mox que evectum ad episcopatus munus. Consule etiam, quae supra dixi de Cypriano *p.* 403. *huiusce vol.*, et quae scribit Eusebius *lib.* VI. *hist. cap.* XXIX. *pag.* 255. *edit. taurin.*

(2) Concilium carthaginiense I. sub Grato *an.* 348. *can.* XI. *tom.* I. *concilior. hard. pag.* 687. „ Elpidophorus cuiculitanus episcopus dixit: statuat sanctitas „ vestra, ut clerici, qui superbi, vel contumaces sunt, „ coerceantur, qui minores maioribus irrogaverunt iniurias, et metum habeant disciplinae. Gratus episcopus dixit: manifestum est, illum non esse Dei, „ qui humilitatem commendat; sed diaboli, qui superbiae inventor, et princeps est. Unde si quis tumidus, vel contumeliosus extiterit in maiorem natu, vel aliquam causam habuerit, a tribus viciniis „ episcopis, si diaconus est, qui arguitur, presbyter „ a sex, si episcopus a duodecim consacerdotibus audiatur „.

(3) Synodus carthaginiensis III. *an.* 397. *can.* XXVI. *tom.* I. *concil. edit. Harduini pag.* 964. „ Ut primae „ sedis episcopus non appelletur princeps sacerdotum, „ aut summus sacerdos, aut aliquid huiusmodi, sed „ tantum primae sedis episcopus „. Tunc vero quisque episcopus summus sacerdos alicubi dicebatur. Vide *not. sequentem.*

cerdotii mentione. Namque id honoris concedendum civitati (1), cuius erat episcopus, arbitrabatur. Alii contra putabant, episcopum alterius provinciae sibi praefici non oportere. Itaque ut dissensiones, altercationesque tollerentur, neque concedenda omnia, quae peteret, neque neganda omnia Proculo censuerunt. Quare sanxerunt, ut ei, quoad viveret, is honos adhiberetur: ubi autem decessisset, massilienses antistites in secunda narbonensi provincia primatum obtinere desinerent. Id enim iuris non urbi, sed Proculo concessum esse concordiae caussa. Quae cum ita sint, statuendum profecto est, et egisse Blondellum mala fide, et peccasse contra leges dialecticorum. Quid enim in decretis est synodi de primatu suscepto, senectutis, antiquitatisque ordinationis Proculi caussa? Si autem nihil est, cur Proculi exemplum profertur, ubi est quaestio de antiquiore presbytero? Sed permittam Blondello, ut ceteris episcopis senior Proculus fuerit. A seniore episcopo ad antiquiorem presbyterum, qui episcopo vita functo succedere soleret, quomodo descendit? In Africa namque antiquior ordinatione episcopus primae sedis episcopus erat; senior autem presbyter successor episcopi non erat. Igitur Blondellus et ea sumit ad concludendum, quorum ipsi nihil conceditur; et ita argumentatur, ut quod concludit, non sit ex minime datis consequens. Assentior equidem Synesio (2). Facile enim patior,

(1) Synodus taurinensis *an. circ.* 394. *can.* II. *pag.* 937. „ Cum primum omnium vir sanctus Proculus massiliensis episcopus civitatis se tamquam metropolitanum ecclesiis, quae in secunda provincia narbonensi positae videbantur, diceret praeesse debere, atque per se ordinationes in memorata provincia summorum fieri sacerdotum, siquidem assereret, easdem ecclesias vel suas parochias fuisse, vel episcopos a se in eisdem ecclesiis ordinatos, et e diverso eiusdem regionis episcopi aliud defenderent, ac sibi alterius provinciae sacerdotem praeesse non debere contenderent, id iudicatum est a sancta synodo CONTEMPLATIONE PACIS, ATQUE CONCORDIAE, ut non TAM CIVITATI EIUS, quae in altera provincia sita est, cuius magnitudinem penitus nesciremus, quam ipsi potissimum deferretur, ut tamquam pater filiis honore primatis adsisteret. Dignum enim visum est, ut quamvis unitate provinciae minime tenerentur, constringerentur tamen pietatis affectu. Haec igitur ipsi tantum in vita eiusdem forma servabitur, ut in ecclesiis provinciae secundae narbonensis, quas vel suas parochias, vel suos discipulos fuisse ordinatos constiterit, primatus habeat dignitatem etc. „

(2) Hoc mirabile est. Fatetur Blondellus Synesium fuisse Ptolemaidis Pentapolitanae metropolitam, et nihilominus utitur eius testimonio, qui se ordinatione ceteris sacerdotibus iuniorem affirmat esse. Quid est autem, nisi id pugnantia loqui est? Sunt vero Synesii verba huiusmodi; *epist.* LXVII. *pag.* 219. *edit. an.* 1640. Ἀλλ' ἰταμὸν γὰρ ἀντισχεῖν ἕνα πολλοῖς, παλαιοτέροις νεώτερον, προσδεδαπανηκόσι τὸν βίον ἱερωσύνῃ, τὸν οὔπω πέρυσιν ἡμμένον τοῦ πράγματος· εἶξα δεομένοις, μήπω περιπέμψαι τὰ γράμματα etc. quae sic vertit Petavius. „ Verum pluribus unum obsistere, pervicacis animi est, senioribus maxime iuniorem, iisque, qui senectutem suam in sacerdotio contriverant, eum qui nondum ante hunc annum eam rem attigisset. Cessi itaque deprecantibus, ut nondum litteras mitterem etc. „

ut qui recens constitutus sacerdos sit, is non resistat, sed utatur consiliis seniorum. Verum quid hinc sibi commodi polliceri Blondellus poterit? An seniores fuisse aut metropolitas in Aegypto, Lybia, atque Pentapoli, si episcopi, aut si simplices sacerdotes essent, episcopos delectos Synesii aetate, defendet? Hoc ni sequitur (neque enim, quo tandem modo sequatur, intelligo), qua confidentia Blondellus abutitur Synesii testimonio? De Bonifacio non laboro. Concedo *veterem fuisse presbyterum*, et opinione romanorum, *divinae institutionis ordine consecratum* (1). Sed quis est, qui idcirco *divinae institutionis* ordine consecratum fuisse putet, propterea quod vetus esset? An synodus, cuius est ab Hilario facta mentio, quaeque sanxit, ut *non ordo*, *sed meritum crearet episcopum*, quidquam contra divinam institutionem decrevit? Non arbitror dicturum Blondellum, qui Hilarium, quamquam iniuria, sui tamen erroris testem appellat. Iam vero post eam synodum fuisse Bonifacium episcopum romanum constitutum liquet. Non ergo caussa, cur *divinae institutionis ordine consecratus* Bonifacius esset, *vetustas presbyteratus* fuit. Atque est illud verissimum, fuisse ante Hilarii tempora creatos pontifices (2) Romae eos, qui neque aetate, neque antiquitate ordinationis cum aliis urbis presbyteris comparari possent. Quamobrem senectutem, antiquitatemque ordinationis, caussam cur quisquam episcopus diceretur, minime fuisse liquet; etsi ita sint homines animis instituti, ut virum et probum et senem magis, quam ceteros colant, ac venerentur. Verumtamen Bonifacium omnium presbyterorum romanorum antiquissimum fuisse, ostendere Blondellus qui poterit? Nos autem id quaerimus, antiquiorem ne, an quem clerus aptiorem, magisque idoneum putasset esse, presbyterum episcopo vita functo successorem dare oporteret? Similis est Blondelli error de synodis regensi (3), bracaren-

(1) Auctar. Symmachi *epist.* XXII. *pag.* 309. *edit. an.* 1604. Cleri romani pars potior, an. 419. Bonifacium *veterem presbyterum divinae institutionis* ordine consecratum dicit.

(2) Vide Eusebium *lib.* VI. *cap.* XXIX. *pag.* 255. Confer etiam vitas romanor. pontificum, quae Anastasio tribuuntur *pag.* 4. *seqq. edit. an.* 1649., et Pagii breviarium *rom. pontif. pag.* 54. *tom.* I. *edit. an.* 1717.

(3) Synodus regensis an. 419. *cap.* III. *tom.* I. *concilior. edit. Harduini pag.* 1749. agit de Armentario, *qui perperam fuerat ordinatus*, cuique, *poena remissa*, *chorepiscopi munus certis legibus indultum est*. Synodus bracarensis an. 563. *cap.* XXIV. ut refertur a Blondello *pag.* 56. sic habet. „ Conservato metropolitani episcopi primatu, ceteris episcoporum *edicit*, ut secundum suae ordinationis tempus alius alii sedendi deferat locum „. Id vero ad institutum nostrum non pertinet. Obtinet namque hoc etiam tempore, quia

si, narbonensi, toletana, herndfordiensi, deque decretis Leonis, atque Hilarii romanorum pontificum. Senem quippe aut episcopum, aut presbyterum honorandum affirmant, antiquiorem autem vel presbyterum creandum episcopum, vel episcopum metropolitam constituendum, nusquam affirmant. At desiit, inqnit, Blondellus, exactis apostolis, mos creandi episcopum eum, qui antiquior ordinatione reliquis presbyteris esset. Ita ne vero? Cur igitur tot sententias, totque synodorum statuta contorquere conatus est, ut vestigia eius usus iamdiu in ecclesia mansisse demonstraret? Cur Bonifacii romani pontificis exemplum, qui saeculo v. floruit, cur ecclesiae alexandrinae diuturnam consuetudinem de *sequente* presbytero post mortem episcopi deligendo catholicis obiecit? Sed is mos, inquit, etsi quod ad presbyteros attinet, cessavit; tamen quod spectat ad episcopos seniores, manavit in sequentes aetates, quoad episcopi, qui in civili metropoli ecclesiam administrabant, id sibi (1) iuris arrogavissent. Hoc vellem a Blondello ostenderetur. In Africa enim hanc consuetudinem invaluisse, concedo, in aliis regionibus nullo modo. Neque tanta est apud me Blondelli existimatio, ut aienti, quin ratione quod ait confirmet, continuo esse assensionem adiungendam putem. Sed nulla monumenta, quibus sua dicta confirmet, adducit. Monumenta autem? Immo vero ne coniecturam quidem ullam profert, ut quod statuit, suis lectoribus probasse videatur. Iam ex Hilarii verbis consequens illud etiam esse Blondellus censet, primum communi presbyterorum, qui nulli sedi addicti essent, consilio gubernari ecclesiam consuevisse, nec ullum, praeter Christum, ubivis locorum, fuisse habitum christianorum caput. Quam optarem verba Hilarii, ex quibus hoc opinionis monstrum sequatur, indicavisset! Tam vero obtusos omnes, ut haec in Hilarii verbis non viderint, unumque Blondellum tam acutum fuisse, ut viderit, quis credat? Mitto, quae deinceps de antiquiore presbytero disputat. De episcoporum autem ecclesiastica institutione, deque more aegyptiorum presbyterorum, qui

inde concludi quidquam adversus orthodoxorum sententiam possit. Eodem fere spectant reliquarum synodorum, et patrum testimonia, quibus Blondellus ibidem abutitur. Quare non est opus, ut ea describam.

(1) De hac re agam, ubi sermonem instituam de originibus metropoleon.

absente episcopo, consignare solerent, quoniam dictum supra est, nihil est cur iterum dicendum esse videatur. Diaconos Hilarii aetate alicubi conciones ad populum habuisse, non nego. Id vero ad institutum non pertinet. Cetera exempla, quibus Blondellus abutitur, aut similia sunt superiorum, aut minus ad rem conferunt. Itaque praetermittantur.

Sed urgent adversarii, (1) opponuntque auctoris *quaestionum in vetus, ac novum testamentum*, (2) quem eumdem atque Hilarium (3) esse arbitrantur, locum. Sic autem agunt. Qui antistites, qui totius honoris ecclesiastici digni, qui Dei, Christique personam gerentes, vicariique Christi sunt, iidem atque episcopi sunt habendi. Sunt vero presbyteri quique, Hilario teste, huiusmodi. Sunt igitur iidem habendi presbyteri atque episcopi. Rursum, qui usu ecclesiae episcopi appellantur, ac presbyteros, quos *consacerdotes* vocant, sola aetatis praerogativa superant, ii minime discrepant a presbyteris; episcopi vero sola aetatis praerogativa presbyteris, quos *consacerdotes* vocant, auctore Hilario antecedunt; non ergo ab iisdem presbyteris discrepant. Quin etiam si quae munera obit episcopus, obire presbyter, nisi lege ecclesiastica impediretur, posset, presbyter certe ab episcopo, nisi lege ecclesiae, non differret; obire autem presbyter, nisi ecclesiastica lege impediretur, munera episcopi posset, fatente Hilario; non igitur differt, Hilario teste, nisi ecclesiastica lege, ab episcopo presbyter. Quod si quis respondeat dari, sive *delegari*, ut aiunt, presbyteris consignandi, seu confirmandi facultatem posse, hunc adversarii turpissime labi contendunt. Nam quod lege divina sancitum est, hoc immutari hominis voluntate nequire pugnant, idque iam confirmant eiusdem auctoris sententia, qui sane quod *omnino non licet, semper non licere, nec mitigari aliqua necessitate*

(1) Blondellus *cap.* XXII. *pag.* 68. *seqq.*, et Buddeus *dissert. histor. theolog. de origine, et potestate episcopor.* §. XV. *pag.* 212.

(2) Confer *quaestion. in vet. et novum testamentum, et in utrumque mixtim t.* III. *opp. s. Augustini par.* I. *edit. paris. monach. s. Mauri pag.* 92. *in append. qu.* CI.

(3) Nempe *diaconum*. Ita quidem Blondellus *loco modo indicato*. Fuerunt qui Augustino tribuerent. In his patres synodi parisiensis, quae anno 824. celebrata est, *cap.* IV. et VI. *tom.* IX. *concillor. edit. venetae pag.* 645. *seq.* numerari possunt. Contra sentiunt Desiderius Erasmus, lovanienses, Alphonsus a Castro, Claudius Espencaeus, Alphonsus Salmeronus, Thomas Hardinghus, Iohannes Maldonatus, Angelus Rocha, Guillelmus Estius, Benedictus Pererius, Robertus Bellarminus, aliique innumeri, quorum aliquos ibidem recenset Blondellus. Monachi benedictini s. Mauri in eam opinionem venerunt, ut plures earumdem quaestionum auctores fuisse suspicarentur, idque iam cognosci posse affirmarunt diversitate orationis, ac stili. *In monito ibid. pag.* 35. *seq.* His ego assentior.

posse censet. Quare si sacerdos inferior iure divino esset presbytero, iureque divino munus episcopi obire prohiberetur, sacerdoti concludunt fas non fuisse futurum, etiam si necessitas posceret, fungi episcopi munere.

Nos autem contra veremur, ne is auctor diversus omnino sit ab Hilario. Verumtamen fac ut idem Hilarius fuerit. Quid? an secum ipse pugnavit, ut modo episcopos iure divino esse presbyteris superiores affirmaret, modo negaret? Nam affirmasse, paullo ante vidimus, negasse autem hoc saltem loco, de quo nunc agimus, Blondellus iactat. Ego vero ne hic quidem ab auctore quaestionum quidquam esse dictum defendo contra decreta orthodoxorum. Atque ut omnes intelligant, quae illius de diaconis, sacerdotibus, episcopisque ratio fuerit, proferam quod idem centesima prima quaestione scribit. Est enim is calvinianorum, et lutheranorum sermone, disputationibusque vexatus locus. Ille igitur (1) Falcidium diaconum romanum accusat, propterea quod

(1) „ Quidam igitur, qui nomen habet Falcidii, duce stultitia .... levitas sacerdotibus, et diaconos presbyteris coaequare contendit : non dicam praeferre .... Qua igitur lege, quave consuetudine, quonam exemplo hoc aggredi audeat, nullum scire arbitror, ut istos, quibus consessus in ecclesia datus est minime, iis coaequet, qui propter quod ANTISTITES DEI SUNT, IN LOCO DEI, ET IN HONORE CHRISTI CUM DIGNITATE CONSIDUNT; quae audacia est presbyteris ministros ipsorum pares facere? quae temeritatis praesumtio sacerdotibus baiulos tabernaculi, et omnium vasorum eius, et lignorum concisores, et portitores aquae conferre? Hoc enim officium fuit levitarum. Tale est, si praefectis officiales, dominis servi aequantur. Hoc enim scriptum est, dicente Domino ad Moysen : accipe tribum Levi de medio filiorum Israel, ET STATUE ILLOS ANTE AARON SACERDOTEM, ET DESERVIANT EI. Quid hoc exemplo apertius, quod etiam nunc in ecclesia custoditur? Quamquam romanae ecclesiae diaconi modo inverecundiores videantur, sedendi tamen dignitatem in ecclesia non praesumunt. Ut autem non omnia ministeria obsequiorum per ordinem agant, multitudo facit clericorum. Nam utique et altare portarent, et vasa eius, et aquam in manus funderent sacerdoti, sicut videmus per omnes ecclesias, et sicut constitutum est a Domino per Moysen : ... sic autem diaconus adversus presbyteros defendit, quasi ex presbyteris diaconis presbyteri ordinentur. Sed quia ecclesiae romanae ministri sunt, idcirco honorabiliores putantur, quam apud ceteras ecclesias, propter magnificentiam urbis Romae, quae caput esse videtur omnium civitatum. Si itaque sic est, hoc debent et sacerdotibus suis vindicare : quia si ii qui inferiores sunt, crescunt propter magnificentiam civitatis, quanto magis qui potiores sublimandi sunt? Quidquid enim officialibus praestatur, augmentum sit potestatis sicut honor servi ad laudem proficit domini. Quamquam apud iustum iudicem Deum unicuique hic honor maneat, qui decretus est singulis ecclesiarum officiis, ut qui diaconus est, diaconi honorem per omnes ecclesias habeat. Non enim qualiscumque honor est, antistiti Dei servire in ECCLESIA dumtaxat, ut sacerdos totius honoris ecclesiastici dignus habeatur. Maior enim ordo intra se, et apud se habet et minorem. Presbyter enim et diaconi agit officium, et exorcistae, et lectoris. Presbyterum autem intelligi episcopum, probat Paulus apostolus, quando Timotheum, quem ordinavit presbyterum, instruit qualem debeat creare episcopum. Quid est enim episcopus, nisi primus presbyter, hoc est SUMMUS SACERDOS? Denique non aliter, quam *compresbyteros* hic vocat, et *consacerdotes* suos. Numquid et ministros *condiaconos* suos dicit episcopus? Non utique, QUIA MULTO INFERIORES SUNT. Et turpe est iudicem dicere primicerium. Nam in Alexandria, et per totam Aegyptum, si desit episcopus, consecrat (al. *consignat*) presbyter. Quanta autem sit dignitas ordinis sacerdotalis, causa ostendit Caypham, qui cum esset homo pessimus, prophetavit. Quare? quia PRAECEPS, inquit, ERAT SACERDOTUM. Et iterum multum distare inter diaconum

diaconos presbyteris aequare auderet. Ac mirari quidem se dicit, quid esset, quod, tametsi neque lex, neque consuetudo, neque exemplum ullum afferri posset, quo efficeretur, diaconos, quibus consessus in ecclesia minime dabatur, presbyteris pares esse, qui primas (quoniam consecrandi offerendique corporis, et sanguinis Domini potestatem habebant) in domo Dei, hoc est in templis christianorum, partes obtinerent, considerentque post episcopum in presbyterio, adeoque antistites vocari possent; nihilominus aequare diaconos presbyteris Falcidius non dubitasset. Temere autem eum, impudenterque agere, qui diaconos, qui similes levitarum, sive baiulorum tabernaculi antiqui foederis essent, cum sacerdotibus comparet. Id enim perinde esse, ac si quis cum domino servum comparare velit. Nam levitas iussos fuisse Aaroni deservire. Quamobrem id ipsum erga presbyteros praestari ab diaconis oportere; non quo summi sacerdotes sint, id enim proprium esse episcopi, auctor statuit, sed quo ius offerendi non minus, quam episcopus obtineant, sintque non solum nomine, sed re etiam ipsa sacerdotes. Iam vero diaconos, etsi andaciores esse solerent, sibi tamen non arrogasse sedendi in ecclesia potestatem. Ineptire quoque Falcidium, qui ita diaconos adversus presbyteros defenderet, quasi non e diaconis presbyteri, sed diaconi e presbyteris ordinarentnr. Quod si ecclesiae romane diaconi id sibi concedendum existimarent, propter auctoritatem, dignitatem, amplitudinemque urbis, cur non item romani diaconi romanis presbyteris cederent, quorum presbyterorum ordinem constaret esse diaconorum gradu sublimiorem? Quamquam non romanis

„ et sacerdotem liber approbet, quem dicimus actus „ apostolorum. Cum enim ex Samaria credidissent „ Philippo praedicanti, diacono ab apostolis ordinato, „ miserunt, inquit, ad Petrum, et Iohannem, ut venirent, et his, qui crederent, darent Spiritum sanctum per manus impositionem. Sed inscii, credo, „ scripturarum, aut immemores legis haec defendunt. „ Recordari ergo debet, qui iste putat asserenda, quid „ levitis acciderit, cum taliter saperent. Cum enim „ nihil inter sacerdotes, et levitas interesse praesumerent, Deo iudice, hiatu terrae absorpti sunt Chore, et consentientes ei, et ccl. viros torrens ignis „ simul consumsit .... Nunc enim videmus diaconos „ temere, quod sacerdotum est, agere per convivia, et „ in oratione id velle, ut respondeatur illis, cum istud „ solis liceat sacerdotibus. Diaconi enim ordo est, ACCIPERE A SACERDOTE, ET NE DARE PLEBI. Vides quid „ pariat vana praesumtio? ... sed testimonio, inquit, „ diaconi sit presbyter. Quasi istud ad praerogativam „ pertineat magnitudinis. Legimus enim ad plebem „ dixisse Petrum apostolum: eligite, inquit, ex vobis, „ quos constituamus deservire mysteriis ecclesiae. Nolo „ dicere mensis. Ecce laicorum testimonio creati sunt „ diaconi .... Ita et testis potest esse creandi presbyteri, qui inferior ordine est. Et iterum quo inflentur, et putent sibi multum deberi. A nobis enim, „ inquiunt, perducuntur, qui ordinandi sunt, et dum „ lateri illorum septi sunt, honore digni videantur. „ Fac verum esse. Quasi officiales enim ab EPISCOPO „ MITTITUR, ut obsequium praebeat ordinando „

modo, sed etiam ceterarum ecclesiarum sacerdotibus ab diaconis, cuiuscumque tandem civitatis essent, honorem tribui oportere, subdit; quum nefas sit, ut qui diaconus alicubi est, idem alibi aequare presbyterum conetur. Sacerdotem autem diaconi munere fungi posse, diaconum munere presbyteri non posse. Episcopos etiam vocari posse vocabulo presbyterorum, idque apostoli testimonio demonstrari plane ad veritatem. Paulum namque, qui Timotheum presbyterum, hoc est episcopum ordinaverat, eidem Timotheo consecrandi episcopi praescripsisse modum. Hoc enim pacto intelligenda sunt auctoris verba, quae sic habent: *Presbyterum autem intelligi episcopum, probat Paulus apostolus, quando Timotheum, quem ordinavit presbyterum, instruit qualem debeat creare episcopum.* Nisi enim ita acciperentur, concedenda, huius auctoris opinione, presbyteris esset *ordinandorum episcoporum* potestas, id quod ipse non solum non dixit, sed etiam negavit. Nam presbyteros *consignasse* interdum alicubi, absente episcopo, dixit, ordinasse autem, nusquam dixit. Immo vero cum ab episcopo ordinari *presbyterum* affirmavit, etsi conferre id quidem ad defendendum sacerdotem contra diaconum videretur, tamen non addidit, episcopum a presbytero, vel presbyterum a presbytero ordinari aut consuesse, aut potuisse. A diaconis, inquit, *perducuntur, qui ordinandi sunt, ut dum lateri illorum septi sunt, honore digni videantur. Fac verum esse. Quasi officialis enim* diaconus *ab* EPISCOPO *mittitur, ut obsequium praebeat ordinando.* At ne in cogitationem quidem cadit, ut qui episcopum *primum presbyterum, et summum sacerdotem* esse confessus est, is cum diaconos deprimere studeret, aequandum *summo sacerdoti* sacerdotem *simplicem* arbitraretur. Subdit auctor: presbyteros ab episcopo *compresbyteros, et consacerdotes* dici solere, ministros autem *condiaconos* non item, quod hi multo sint inferiores gradu episcoporum. Ex qua re intelligitur, esse episcopos superiores presbyteris, auctoris quaestionum sententia. Quod si quis existimet, episcopum ab eo in gradu eodem, quo *simplicem* sacerdotem poni, propterea quod sic interdum loquatur, ut aequare presbyterum episcopo videatur; is caveat, ne fateri cogatur, summum veteris testamenti pontificem non divina, sed humana institutione *simplicibus* testamenti eiusdem sacerdotibus fuisse su-

periorem. Nam auctor quaestionum ita de Aarone, deque Caipha disserit ac de sacerdotibus ceteris loqnatnr, quos tamen legis divinae anctoritate inferiores Aarone fuisse liquet. Quid? si apostolos etiam *simplicibus* presbyteris aequasset noster? Petri namque, atque Iohannis, qui in Samariam manus impositnri iis, qui a Philippo baptizati fuerant, venerunt, exemplo utitur, ut ostendat ab diaconis consignari neminem posse, a sacerdotibus autem contra posse. At Petrus et Iohannes simplices sacerdotes non erant, sed apostoli, quorum erat, institutione divina, auctoritas longe maior. Quamvis autem patres, episcopos esse apostolorum successores, tradiderint; nusquam tamen idem successionis decus simplicibus *presbyteris* fuisse concessnm tradiderunt. Atque hoc ipso Petri, Iohannisque exemplo usus Innocentius I. pontifex (1) auctor sane illustris, ac vetus est, ut solis episcopis ius esse datum consignandi ostenderet. Quae cum ita sint, fateantur necesse est adversarii, dicta quidem nonnulla minus castigate a scriptore quaestionum fuisse, nihil autem reipsa concessum, quod cum orthodoxae religionis decretis componi facile non possit. Atque hoc scilicet veterum quorumdam vitium fuit, ut, si alicuius rei defensionem suscipiebant, sic agerent, ut in oppositum errorem declinasse viderentur. Omnia enim colligebant, scriptisque mandabant, sive ea ad rem pertinerent, sive ipsa per se plus, quam illi vellent, efficerent, modo ne quid ab se praetermitteretur, quod aliqua ratione susceptae caussae praesidio esse posset. Quod si redarguti a quoquam fuissent, tum quae vellent, quaeque sentirent, accurate explicare studebant, ut ab omnibus, quam longe ab errore ipsi distassent, cognosceretur. Cuius rei in Hieronymi scriptis exempla esse nonnulla videmus. Factum idem ab auctore quaestionum fuisse arbitror. Is enim cum presbyterorum patrocinium adversus diaconos suscepisset, qnaecumque ad sacerdotes spectabant complexus est, quin sane interdum in summum ne, an in *simplices* sacerdotes caderent, inquirendum existimaret. Igitur, quae de Aarone, Caipha, Petro, Iohanne, episcopis denique omnibus aut scripta erant, aut traditione maiorum in suam aetatem manaverant, produxit, quod hi etiam sacerdotes essent,

(1) *Epist. ad Decentium eugubinum cap. III. p. 858. tom. I. collect. epist. roman. pont. edit. paris. Coustantii.*

ratus suam operam presbyteris utilem futuram, si sacerdotes cum essent, sacerdotum, etsi *summorum*, exemplis munirentur. Id vero dum fecit, numquam commisit, ut presbyteros omnibus rebus aequandos episcopis, utque sacerdotes veteris testamenti pares Aaroni, Caiphaeque fuisse diceret. Noverat enim Aaronem quamvis sacerdotem, praefectum nihilominus ceteris sacerdotibus, divina lege, fuisse; episcoposque ordinandi potestate valere, qua presbyteri *simplices* careant.

Iam hisce constitutis, nihil negotii erit adversariorum argumentationes repellere. Itaque assentior, eos, qui antistites vocentur, propterea quod moderentur ecclesiam, et diaconos, presbyterosque ordinent, eosdem atque episcopos esse; eos autem, qui antistites dicti sint, quia in consessu, post episcopum, et quia in consecratione, oblationeque corporis, et sanguinis Christi, primas partes obtinent, eosdem atque *episcopos* esse, non assentior. Atque hoc quidem postremo sensu quaestionum auctor presbyteros appellavit vocabulo *antistitum*, et *vicariorum Christi*, non primo. Quamobrem offerendi, consecrandique corporis Christi potestate episcopos aequavit presbyteris, rebus autem ceteris, non item. Secunda autem argumentatio nihilo est, mea quidem sententia, gravior. *Consacerdotes* enim ab episcopis presbyteri simplices vocantur, potestatis consecrandi, offerendique corporis, et sanguinis Domini caussa, non autem *ordinandi*, qua unus episcopus gaudet. Quapropter auctor quaestionum, accipere *diaconum* e manu sacerdotis *oblationem*, ut ministret, dicit quandoque; *ordinari* autem *diaconum* a *presbytero* numquam. Quod adiungunt adversarii de episcopis, quasi sola aetatis praerogativa presbyteris antecellerent, commenticium est. Huius enim rei apud auctorem quaestionum ne (1) vestigium quidem reperitur. Tertia eiusdem est ponderis argumentatio. Dabo enim episcopum aequalem presbytero fuisse futurum, si munera, quae obit episcopus, omnia obire etiam presbyter valeret. Sed non potest. Etsi namque *consignasse* presbyteros Alexandriae, dum episcopus abesset, concederem, tamen haud esset consequens, omnibus epis-

(1) Huiusce rei testes etiam esse Hieronymum, et Chrysostomum, Blondellus mentitur. *Ibid.* Sed de his patribus erit paullo post opportunior disserendi locus.

copi muneribus fungi presbyterum potuisse. Quibus enim testimoniis veterum, in primisque auctoris quaestionum Blondellus efficiet, cadere in presbyterum simplicem *ordinandi* facultatem posse? Sed de consignandi potestate agam alio loco accurate et copiose, dum tempus monuerit. Interea satis haec sunto ad explicandam auctoris (1) quaestionum in vetus, et novum testamentum de episcopis, presbyterisque sententiam.

Quae de Basilio (2), de Gregorio nazianzeno, de Gregorio

(1) Auctor quaestionum in vetus, et novum testamentum *qu.* XLI. *pag.* 68. *tom.* *eod.* „ Illud, *inquit*, „ quod omnino non licet, semper non licet, nec aliqua necessitate mitigatur, ut admissum non obsit. „ Est enim semper illicitum, quod legibus, quia criminosum est, prohibetur „. *Et qu.* CI. *pag.* 91. „ Apud iustum iudicem Deum unicuique hic honor „ manet, qui decretus est singulis ecclesiarum officiis „.. Et *qu.* XLII. *pag.* 39. „ Numquid diaconus potest vicem gerere sacerdotis? Praefectus enim potest agere vicem praefecti, et praetor praetoris, non tamen „ privatus potest agere vicem potestatis alicuius; quanto magis sacerdotis vicem agere non potest, qui non „ est sacerdos „? Sed haec non officiunt, quo minus, si voluntate Dei constitutum est, ut a presbytero, delegante pontifice, cui datum id est munus, administretur confirmationis sacramentum, idem administrari a presbytero, cui episcopus non committat, possit. Quare nihil agit Blondellus, qui contra pugnat. Sed de his in *lib.*, qui erit de *confirmationis sacramento*, agam.

(2) Basilii locus, quo Blondellus abutitur, decerptus ex commentariis in Isaiae *cap.* III. est, habetque hoc modo. „ Quantuscumque praesidentia dignos habitus, „ et presbyterio adscriptus, sive qui presbyteri characterem irreprehensibiliter portat, maxime vero uxoris expers, hic presbyter est. Si vero secundum Do„ mini legem, *unius uxoris vir etc.* hic presbyter est „. Blondellus cum haec legisset, vidissetque, quae de monogamo episcopo Paulus dixit, ea ipsa a Basilio tributa presbyteris etiam fuisse, continuo statuit eosdem fuisse, Basilii opinione, episcopos, atque presbyteros. Mirum quod non perinde hoc ipsum concluserit ex nostra sententia. Nos enim presbyterum, nisi monogamum, ordinandum negamus esse. Quid? An episcopos esse eosdem, atque presbyteros arbitramur? Ridiculous! Eiusdem furfuris sunt, quae colligit ex regulis moralibus Basilii Blondellus. Quare mitto de ipsis dicere. Sed presbyteriano *pag.* 63. *cap.* XXIII. *sect.* II. Basilii loca in suam sententiam contorquenti sexcenta episcopi eiusdem caesariensis opponere testimonia possumus, quibus puritanorum confutetur error. His paucis contenti erimus. *Epist.* XLII. *pag.* 128. *tom.* III. *opp. edit. paris. monachor. s. Mauri*: *Episcopos* esse ait παρὰ τοῦ Θεοῦ τεταγμένους a *Deo constitutos*, vel *ordinatos*. *Et epist.* LXIX. *ad Athanasium pag.* 161. „ Plerisque aliis, inquit, satis est sua cuiusque propria „ circumspicere. Tibi vero id satis non est; sed tanta „ inest tibi omnium ecclesiarum cura, quanta illius „ *ecclesiae*, quae privatim vobis παρὰ τοῦ κοινοῦ „ δεσπότου ἡμῶν a *communi nostro Domino* concre„ dita est „. Vide *epist.* CXCVII. *ad Ambrosium mediolanensem pag.* 288. Si autem constituti episcopi divinitus sunt, episcoporum vero nomine singulares antistites ecclesiarum intelligit Basilius, sit ita, ut eius sententia, singulares episcopos, qui ecclesias moderentur, esse divinitus institutos, quare concidere errorem puritanorum. De Gregorio nazianzeno agit Blondellus *cap.* XXIV. *sect.* II. *pag.* 64. Atque Gregorium, ubi anteponit episcopum presbyteris, agere ita Blondellus respondet, ut eorum temporum consuetudo poscebat. Quod quam sit ineptum, lector diiudicet. Non enim institutione divina superiores esse episcopos presbyteris Gregorius usquam negavit, ut ne consuetudine quidem ecclesiae affirmavit. Qua ergo fronte Gregorii orationem aliorsum Blondellus accipit, atque eius verba theologi postulent? Sed presbyteros et pascere, et praeesse, et deificare Gregorius statuit. Non nego. Verumtamen cur non pascant ii, neque regant, qui esse debent adiutores episcoporum? Confer eius *orationem* I. *pag.* 43. *tom.* I. *opp. edit. an.* 1690., et *orat. eamdem pag.* 3. et 6., et *orat.* XXXII. *pag.* 527. De Gregorio nysseno disputat Blondellus *cap.* XXV. *pag.* 65, sed eo in loco, quo presbyterianus abutitur, de episcopis agit Gregorius, quos honoris caussa maiores vocat. Pelagii testimonium *ex comm. in epist. ad rom.* quod Blondellus laudat, eodem modo explicatur, quo aliorum, qui duos ordines, sacerdotum, et diaconorum memoraverunt. Synesius episcopus erat, deque se ipso loquebatur, dum LXVII. epistolam scripsit. Igitur sacerdotis nomine episcopum indicavit. Quamobrem operam ludit Blondellus, qui eodem loco abutitur. Vide supra *pag.* 406. *huius vol. not.* 2. Quod si alicubi pasci gregem a presbyteris dixit, recte quidem dixit; nam id munus ad presbyteros item spectare fatemur, ut qui sint adiu-

nysseno, de Pelagio haeresiarcha, de Synesio ptolemaidensi, de Augustino, de Paulino nolano, de Salviano, deque iis, qui post quartum, quintumque saeculum vixerunt, scriptoribus Blondellus iactat, cum levissima sint, irrideri merito debent, refelli certe non debent. Nec enim adhibenda est inanibus rebus aut evolvendis, aut refutandis oratio. Itaque venio ad Hieronymum, quo maxime adversarii (1) auctore, ac duce gloriantur.

Atque esto id quidem octavum ac decimum argumentum. Igitur qui contra nos disputant, multa illius esse dicta defendunt, quibus ostendi, efficique posse videatur, divino iure episcopos nulla re presbyteris antecellere. Ego vero cum id ipsum vehementer negem, tum ne quis egisse me censeat presbyterianorum more, qui omnia aut turbant, aut diminuunt, ut effugere invidiam erroris possint; describam initio Hieronymi testimonia, ea fide, qua sunt a Blondello descripta; deindeque quemadmodum explicanda sint, accurate, diligenterque, ut potero, demonstrabo. Habet ergo Hieronymus in epistola ad Titum (2) hoc modo: » Audiant episcopi, qui habent constituendi presbyteros per ur- » bes singulas potestatem, sub quali lege ecclesiasticae constitu- » tionis ordo teneatur. Nec putent apostoli verba esse, sed Chris- » ti, qui ad discipulos ait, *qui vos spernit, me spernit, qui au-* » *tem me spernit, spernit eum, qui me misit*, sic *et qui vos* » *audit, me audit, qui autem me audit, audit eum, qui me mi-* » *sit*. Ex quo manifestum est, eos, qui apostoli lege contemta, » ecclesiasticum gradum non merito voluerint alicui deferre, sed » gratia, contra Christum facere, qui qualis in ecclesia presbyter » constituendus sit, per apostolum suum in sequentibus exsequu- » tus est ...... Diligenter apostoli verba attendamus dicentis, *ut*

tores episcoporum. Mitto cetera, quae Blondellus congerit *cap.* XXIX. *pag.* 68., quoniam eodem revolvuntur. S. Augustinus *epist.* LXXXII. *al.* XIX. *pag.* 202. *tom.* II. *opp.* Hieronymo scripsit: „ Quamquam secundum honorum vocabula, quae iam ecclesiae usus obtinuit, „ episcopatus presbyterio maior sit, tamen in multis „ rebus Augustinus Hieronymo minor est „. Hunc locum opponit Blondellus *cap.* XXIX. *pag.* 68., sed de consuetudine loquutus est Augustinus, quae divina lege obtinuerat. Nam in eo libro, quem de haeresibus *scripsit ad Quod-vult-Deum, cap.* LIII. *pag.* 18. *tom.* VIII. *opp. edit. paris. s. Mauri*, in haeretica Aerium numerat, quod diceret: *presbyterum ab episcopo nulla ratione debere discerni.* Confer *librum de utilit. credendi cap.* XVII. *p.* 69. *tom.* VIII. *et lib. contra advers. legis, et prophetar. cap.* XX. *pag.* 570. *tom. eod.* Praeterea Paulini, et Salviani testimonia, quae in idem recidunt, ne sim longior, quam oporteat.

(1) Salmasius *diss. de episc. et presb. cap.* II. *p.* 113. *seqq.*, Blondellus *apolog. pro sent.* Hieron., *sect.* I. *cap.* I. *pag.* I. *seqq.* Buddeus *ibid.* §. XV. *pag.* 213. *seq.*

(2) *Pag.* 412. *tom.* IV. *p.* I. *opp. edit. Martianaei paris.*

» *constituas per civitates presbyteros, sicut ego tibi disposui*; qui » qualis presbyter debeat ordinari, in consequentibus dissereus, » hoc ait: *si quis est sine crimine, unius uxoris vir etc.* Postea » intulit: *oportet enim episcopum sine crimine esse, tamquam* » *Dei dispensatorem.* Idem est ergo presbyter, qui et episcopus, » et anteqnam diaboli instinctu studia in religione fierent, et di- » ceretur in populis, *ego sum Pauli, ego Apollo, ego autem* » *Cephae*, communi presbyterorum consilio ecclesiae guberna- » bantur. Postquam autem unusquisque eos, quos baptizaverat, » suos putabat esse, non Christi, iu toto orbe decretum est, ut » nnus de presbyteris electus snperponeretur ceteris, ad quem » omnis ecclesiae cura pertineret, et schismatum semina tolle- » rentur. Putat aliquis non scripturarum, sed nostram esse sen- » tentiam, *episcopum, et presbyterum* unum esse, et aliud aeta- » tis, aliud esse nomeu officii; relegat apostoli ad philippenses » verba dicentis: *Paulus*, et *Timotheus servi Iesu Christi, omni-* » *bus sanctis in Christo Iesu, qui sunt Philippis cum episcopis,* » *et diaconis, gratia vobis, et pax*, et reliqua. Philippi una est » urbs Macedoniae, et certe in una civitate plures, ut nuncu- » pantur, episcopi esse non poterant. Sed quia eosdem episcopos » illo tempore, quos et presbyteros appellabant, propterea in- » differenter de episcopis, quasi de presbyteris, est loquutus. Ad- » huc hoc alicui videatur ambignum, nisi altero testimonio com- » probetur. In actibus apostolorum scriptum est, quod cum ve- » nisset apostolus Paulus Miletum, miserit Ephesum, et voca- » verit presbyteros ecclesiae eiusdem, quibus postea inter cete- » ra sit loquutus: *attendite vobis, et omni gregi, in quo vos* » *Spiritus sanctus posuit episcopos pascere ecclesiam Domini*, » *quam acquisivit per sanguinem suum.* Et hoc diligenter ob- » servate, quomodo unius civitatis Ephesi presbyteros vocans, » postea eosdem episcopos dixerit. Si quis vult recipere eam » epistolam, quae sub nomine Pauli ad hebraeos scripta est, et » ibi aequaliter inter plures ecclesiae cura dividitur; siquidem » ad plebem scribit: *parete principibus vestris, et subiecti esto-* » *te, ipsi enim sunt, qui vigilant pro animabus vestris, quasi* » *rationem reddentes, ne suspirantes hoc faciant, siquidem hoc* » *utile vobis est.* Et Petrus, qui ex fidei firmitate nomen accepit,

» in epistola sua loquitur dicens: *presbyteros ergo in vobis ob-* » *secro compresbyter, et testis Christi passionum, qui et eius glo-* » *riae, quae in futuro revelanda est, socius sum, pascite eum, qui* » *in vobis est, gregem Domini, non quasi cum necessitate, sed vo-* » *luntarie.* Haec propterea, ut ostenderemus, apud veteres eosdem » fuisse presbyteros, quos et episcopos, paullatim vero, ut dis- » sensionum plantaria evellerentur, ad unum omnem sollicitudi- » nem esse delatam. Sicut ergo presbyteri sciunt, se ex ecclesiae » consuetudine ei, qui sibi praepositus fuerit, esse subiectos; ita » episcopi noverint, se magis consuetudine, quam dispositionis » dominicae veritate presbyteris esse maiores, et in commune » debere ecclesiam regere, imitantes Moysen, qui cum haberet » solus praeesse populo Israel, septuaginta elegit, cum quibus » populum iudicaret ». Hoc primum est Hieronymi testimonium. Alterum est ex epistola ad Oceanum (1) presbyterum decerptum, estque huiusmodi: » In utraque epistola sive episcopi, sive pres- » byteri, quamquam apud veteres iidem episcopi, et presbyteri » fuerint, quia illud nomen dignitatis est, hoc aetatis, iubentur » monogami in clerum eligi ». Tertium repetunt ex epistola ad Evagrium, quo (2) loco sic statuit. » Legimus in Esaia: *fatuus* » *fama loquetur.* Audio quemdam in tantam erupisse vecordiam, » ut diaconos presbyteris, idest episcopis, anteferret. Nam cum » apostolus perspicue doceat, eosdem esse presbyteros, quos et » episcopos, quis patiatur, mensarum, et viduarum minister ut » supra eos se tumidus efferat, ad quorum preces Christi cor- » pus, sanguisque conficitur? Quaeris auctoritatem? audi testi- » monium: *Paulus*, et *Timotheus servi Christi Iesu omnibus* » *sanctis in Christo Iesu, qui sunt Philippis cum episcopis, et* » *diaconis.* Vis et aliud exemplum? In actibus apostolorum ad » unius ecclesiae sacerdotes ita Paulus loquitur: *attendite vobis,* » *et cuncto gregi, in quo vos Spiritus sanctus posuit episcopos,* » *ut regeretis ecclesiam Domini, quam acquisivit sanguine suo.* » Ac ne quis contentiose in una ecclesia plures episcopos fuisse » contendat, audi et aliud testimonium, in quo manifestissime » comprobatur, eumdem esse episcopum atque presbyterum.

(1) *Epist.* LXXXII. *al.* LXXIII. *pag.* 648. *t.* IV. *opp.* (2) *Ep.* CI. *al.* LXXXV. *ibid. p.* 802.

» *Propter hoc reliqui te Cretae, ut ea, quae deerant, corrige-*
» *res, et constitueres presbyteros per civitates, sicut et ego tibi*
» *mandavi. Si quis est sine crimine unius uxoris vir filios*
» *habens fideles non in accusatione luxuriae, aut non subditos.*
» *Oportet enim episcopum sine crimine esse, quasi dispensato-*
» *rem.* Et ad Timotheum: *noli negligere gratiam, quae in te*
» *est, quae tibi data est prophetiae per impositionem manuum*
» *presbyterii.* Sed et Petrus in prima epistola, *presbyteros,* in-
» quit, *in vobis precor compresbyter, et testis passionum Chris-*
» *ti, et futurae gloriae, quae revelanda est particeps, regere*
» *gregem Christi, et inspicere non ex necessitate, sed volun-*
» *tarie, iuxta Deum,* quod quidem graece significantius dici-
» tur ἐπισκοποῦντες, idest *superintendentes,* unde et nomen episco-
» pi tractum est. Parva tibi videntur tantorum virorum testi-
» monia? Clangat tuba evangelica filius tonitrui, quem Iesus
» amavit plurimum, qui de pectore Salvatoris doctrinarum fluen-
» ta potavit: *presbyter electae dominae, et filiis eius, quos ego*
» *diligo in veritate.* Et in alia epistola: *presbyter Caio charissi-*
» *mo, quem ego diligo in veritate.* Quod autem postea unus
» electus est, qui ceteris praeponeretur, in schismatis remedium
» factum est, ne unusquisque ad se trahens Christi ecclesiam
» rumperet. Nam et Alexandriae, a Marco evangelista usque ad
» Heraclam, et Dionysium episcopos, presbyteri semper unum
» ex se electum, in excelsiori gradu collocatum, episcopum no-
» minabant, quomodo si exercitus imperatorem faciat, aut dia-
» coni eligant de se, quem industrium noverint, et archidiaco-
» num vocent. Quid enim facit, excepta ordinatione, episcopus,
» quod presbyter non faciat? Nec altera romanae urbis eccle-
» sia, altera totius orbis existimanda est. Et Galliae, et Britan-
» niae, et Africa, et Persis, et Oriens, et India, et omnes
» barbarae nationes unum Christum adorant, unam observant
» regulam veritatis. Si auctoritas quaeritur, orbis maior est ur-
» be. Ubicumque fuerit episcopus, sive Romae, sive Eugubii,
» sive Constantinopoli, sive Rhegii, sive Alexandriae, sive Ta-
» nis, eiusdem meriti est, eiusdem et sacerdotii. Potentia divi-
» tiarum, et paupertatis humilitas vel sublimiorem, vel inferio-
» rem episcopum non facit. Ceterum omnes apostolorum suc-

» cessores sunt. *Ibidem rursum*: presbyter, et episcopus alind
» aetatis, aliud dignitatis est nomen; unde et ad Titum, et ad
» Timotheum de ordinatione episcopi, et diaconi dicitur, de
» presbyteris omnino reticetur, quia in episcopo et presbyter
» continetur. Qui provehitur, de minori ad maius provehitur.
» Aut igitur ex presbyterio ordinetur diaconus, ut presbyter
» minor diacono comprobetur, in quem crescat ex parvo; aut
» si ex diacono ordinatur presbyter, noverit se lucris minorem,
» sacerdotio esse maiorem. Et ut sciamus traditiones apostolicas
» sumtas de veteri testamento, quod Aaron, et filii eius, atque
» levitae in templo fuerunt, hoc sibi episcopi, et presbyteri, et
» diaconi vindicent in ecclesia ». His ex Hieronymi commentariis, epistolisque descriptis locis, multa Blondellus, Salmasius, et Buddeus concludunt, quibus confirmari errorem puritanorum de episcopis, et presbyteris arbitrantur. Ac primum quidem omnium eosdem esse episcopos atque presbyteros decernunt, accusantque nostros, qui initio quidem episcopos appellatos vocabulo presbyterorum fuisse censent, pares autem presbyteris fuisse negant. Hieronymum enim de re, non de vocabulo solum agere contendunt. Iam vero episcopos, Hieronymo auctore, non divina lege, sed consuetudine ecclesiae, presbyteris antecellere, statuunt. Communi namque presbyterorum consilio fuisse ecclesiam ante gubernatam censent, quam ortae inter nostros disseusiones fuissent, vocesque illae populi christiani intelligerentur: *ego quidem sum Pauli etc.* Sed ubi discindi in factiones nostri, et invalescere schismata coeperunt, tum ubique terrarum fuisse episcopos constitutos, qui soli ecclesiam moderarentur. Id autem ante annum centesimum, et quadragesimum evenisse, effici ullo vetere monumento posse Blondellus negat. Non enim esse existimat Hieronymi verba de schismate corinthiaco accipienda, sed de dissidiis christianorum, quae postea ecclesiam perturbarunt. Inde uti schismata tollerentur, omnium ecclesiarum consensu, decretum fuisse, dicit, ut unus e coetu presbyterorum reliquis praeficeretur. Sed constitutis episcopis, non esse sacerdotibus ceteris, auctore Hieronymo, administrandae, curandaeque ecclesiae ademtam auctoritatem putat. Eiusdem rei argumenta indicari, ait, ab Hieronymo omnino sex. Horum esse primum de presbyteris, qui epis-

copi appellarentur, et essent. Alterum de episcopis, qui plures apostolorum aetate in eadem ecclesia vigerent. Eos enim, si multi erant, ut scribit Paulus, eosdem esse atque presbyteros debuisse. Tertium de presbyteris rursum, qui instituti divinitus essent, ut pascerent populum christianum. Nam eos, qui pascunt, episcopos esse oportere. Quartum de ἡγουμένοις, seu ducibus, qui vigilarent, quasi rationem de subditis reddituri. Episcopos quippe ipsos fuisse. At hos episcopos nulla re superasse gradum presbyterorum. Quintum de Petro, qui presbyteros hortatus est, ut inspicerent, hoc est episcopum agerent. Sextum de ecclesiis ubique gentium fundatis, in quibus plures episcopi, qui eas moderarentur, florerent. Etenim plures episcopos, quos tandem, nisi *presbyteros simplices* fuisse? Atque haec fere ex priore Hieronymi loco conclusa sunt a Blondello, Salmasio, atque Buddeo viris, qui calvinianorum, aut lutheranorum partibus studuissent. Age nunc, observationes eorum reliquas in epistolas ad Oceanum, et Evagrium persequamur. Atque animadvertit Blondellus priore loco, eosdem fuisse episcopos atque presbyteros aetate apostolorum, idque ab Hieronymo non Lucae modo, sed etiam Petri, Iohannis, et Pauli testimoniis confirmari. Proferri deinde maiorum exempla, ex quibus intelligatur, eligi unum aliquem consuesse, qui ceteris sacerdotibus praeficeretur, ut deinceps nullus daretur schismatum conflandorum locus. Laudari mox consuetudinem alexandrinorum, quorum presbyteri, iam usque a Marci temporibus ad saeculum ecclesiae tertium, unum *ex se electum*, inque excelsiori collocatum gradu episcopum appellabant, non secus atque exercitus militum aliquem deligere, dicereque solebat imperatorem. Nihil praeterea fecisse, Hieronymi aetate, demta ordinatione, episcopum, quod presbytero facere non liceret. Ordinandi autem potestatem non divino iure, sed more ecclesiae fuisse presbyteris ademtam. Alioqui Hieronymum numquam fuisse presbyteros episcopis aequaturum. Iam vero episcopi, presbyterique vocabula, auctore Hieronymo, non officiorum iudicare, sed *aetatis*, *dignitatisque* diversitatem. Atque episcopum, ubicumque tandem sit, eiusdem esse meriti, et sacerdotii, quum non minus eugubinus, quam romanus sit successor apostolorum. Quod ipsum esse de presbyteris statuendum, quos

ille, scribit, episcopis pares esse. Quin etiam ordines in ecclesia ab Hieronymo tantum numerari duos, quorum alter sit diaconorum, alter episcoporum, sive presbyterorum. Postremo ut a presbytero, ita ab episcopo corpus, sanguinemque Domini consecrari, adeoque utrosque pari auctoritate excellere. Praetermisit autem Blondellus, quod Hieronymus de levitis, de Aaronis filiis sacerdotibus, deque Aarone pontifice hebraeorum tradit, quod alio loco se de his rebus, deque diversitate sacerdotum, levitarumque veteris testamenti a presbyteris, diaconisque christianis acturum confideret. Similia eorum, quae sunt a Blondello animadversa, persequuti sunt Salmasius loco indicato, et Buddeus in ea dissertatione, quam inscripsit de origine, et potestate episcoporum.

Sed his ego omnibus paucis, ut potero, satisfaciam. Quamquam est eorum in primis notandus error, qui aut Hieronymum Aerio (1) consensisse, errasseque, aut Aerium (2) liberandum ab invidia haereseos esse arbitrarentur. Nam qui Hieronymum accusant, sanctissimo viro, quem ecclesia semper magistrum coluit, iniuriam faciunt; qui autem Aerium absolvunt, plus sibi esse, quam superiorum temporum christianis tribuendum censent,

(1) Michael Medina, *lib. de sacr. homin. orig. et continentia cap.* v. apud Petavium loco mox indicando, Hieronymum Aerii dogma propugnasse scribit. Quid vero Hieronymum dico? Immo vero Chrysostomum, Theodoritum, Ambrosium, Augustinum, Primasium, et Sedulium. Est autem Medinae a Bellarmino *lib. de clericis cap.* xv. *pag.* 1465. *edit. ingolst. an.* 1587., et Petavio *lib.* iii. *hierarch. eccl. cap.* viii. *pag.* 61., *et seq. tom.* iv *theologicor. dogm. edit. antuerp.*, *et dissert. eccles. lib.* i *cap* iii. *pag.* 172. explosa sententia. Ac de Chrysostomo quidem, Theodorito, Primasio, Sedulioque paullo post videro. Nam de Ambrosiastro, deque Augustino satis esse arbitror, quid senserint, demonstratum. Ambrosii enim nomine Ambrosiastrum appellat homo, et in diiudicandis maiorum decretis audax, ita minime in antiquitatibus christianis versatus. De Hieronymo iam mox constabit, quam longe ab haeretica opinione Aerii recesserit.

(2) Lambertus Danaeus *ad Augustini lib. de haeresib. cap.* liii. *pag.* 981. *edit. an.* 1654. ab haereseos nota Aerium liberare conatur. Ac mirabile id quidem videri non debet. Homo enim de secta calvinianorum, qui Wiclefum, waldenses, et Aerium auctores sequuntur, arguendos esse haereseos non putavit, qui id defenderent, quod ipse perinde teneret, ac tueretur. De Wiclefo consule Thomam Waldensem *lib.* ii. *doctrinal. fidei a.t.* iii. *c.* lxi. *p.* 163. *edit.* 1532. De waldensibus adisis Bernardum abbatem fontis calidi *in lib. contra Wald. c.* i. *seq. pag.* 1586. *edit. an.* 1677. *tom.* xxiv. *bibl. patrum*, Monetam ord. praed. *lib.* v. *contra cath. et Wald.* a. v. §. i. *p.* 431. *seqq. edit.* Palearini Rom., et Raynerium Sachonum *summa contra catharos, et Waldenses apud Martenium tom.* v. *thesaur. anecdotor. pag.* 1777. *edit. paris. ann.* 1717., Petavium *dissert. eccl. cap.* iii. *pag.* 173. *tom.* iv. *theologicor. dogmat. edit. antuerp.*, Bellarminum *ibid.* et Thomam Augustinum Ricchinum ord. praed. sacrae congregationi indicis a secretis virum eruditissimum *apparat. in Monetae summam diss.* ii. *cap.* iii. *pag.* xli. Neque vero Danaeus calvinianus solum, sed etiam Iohannes Franciscus Buddeus Lutherum sequutus ducem, Aerium ab haeresi absolvendum censuit. Nam *dissert. historic. theolog. de orig. et potest. episcop. pag.* 215. §. xv. „ Nec erravit utique, inquit, in hoc saltem capite, si „ iure divino nullum inter episcopum, et presbyterum „ intercedere discrimen docuit; quae tamen eius fuis„ se videtur sententia, si accuratius consideremus, „ quae hac de re tradit Epiphanius *haeres.* lxxv. „. De Luthero negante discrimen episcoporum, et presbyterorum, vide quae dixi supra *pag.* 276. *seq. not.* 2.

ut qui maiorum communi iudicio singularem opinionem anteponant suam. Ac Epiphanius (1) quidem, Augustinus (2), aliique veteres (3), quos sunt ceteri, qui libros de haeresibus ediderunt, auctores seqnuti, Aerium in haereticis numerarunt, propterea quod presbyteros aequandos esse episcopis iudicasset; Hieronymnm autem, cuius erat ipsis explorata sententia, non solum in suspicionem haereseos non vocarunt, sed etiam summis laudibus celebraverunt. Haereseos autem quemadmodum accusassent Aerium, si eius decreta componi cum scripturarum, cumque traditionum divinarum auctoritate posse vidissent. Etenim ne fando quidem auditum est, ob unam ecclesiasticam consuetudinem aut violatam, aut reiectam, fuisse quemquam a patribus haereseos condemnatum. Atque Aerio, quod pares esse presbyteros episcopis affirmasset, damnato, qui tandem effugisset Hieronymus reprehensionem, si nulla re statuisset episcopos presbyteris antecellere? Intellexerint ergo patres necesse est, errorem Aerii longe ab sententia Hieronymi discrepasse, illumque proinde reprobandum, hunc contra multis nominibus laudandum, celebrandumque fuisse. Quod si discrepans ab Aerii opinione fuit Hieronymi ratio, sequetur profecto, ut quibusdam rebus pares esse divina institutione presbyteros episcopis Hieronymus dixerit; omnibus vero rebus, non item. Quamobrem verbo ille fortasse interdum nostris repugnavit, re autem ipsa consensit. Atque ita quidem Hieronymum iudicasse, ex illius scriptis cognoscitur. In explicanda enim alicuius sententia, non quid ille alicubi quandoque, sed quid omnibus in libris (quos publicavit) scripserit, defenderit, confirmarit, despiciendum est. Sed adversae caussae patroni, ut Hieronymum in suam sententiam pertrahant, quae ille in epistolis, librisque, quibus reprimere audaciam diaconorum conatus est, tradidit, studiose colligunt, cetera praetermittunt. Nos contra conferenda esse universa, diligenterque consideranda contendimus, ut intelligi tandem possit, in nostram ne sententiam Hieronymus fuerit, an in presbyterianorum errorem propensior.

(1) Consule Epiphanii locum supra *pag.* 276. n. 2

(2) Confer locum Augustini *ibid.*

(3) Vide *libellum de haeresibus cap.* LIII. *tom.* LXVII. *bibliotheca patrum edit. lugdunensis pag.* 552. De Aerio multa disputant Dionysius Petavius vir summus *hierarch. eccl. lib.* II. *capp.* VI. *et* VII. *pag.* 55. *seqq. t.* IV. *theologicor. dogm. edit. antuerp.*, et Tillemontius *monum. hist. eccl. pag.* 88. *tom.* IX. *edit. paris. an.* 1711, et Natalis Alexander *hist. eccl. saec.* IV. *cap* III. *art.* XV. *pag.* 69.

Est autem illud in primis animadvertendum, extitisse ea aetate nonnullos ex ordine diaconorum, qui sese aequare presbyteris (1) auderent. Hieronymum, qui eorum temeritatem, impudentiamque aegerrime, ut debebat, tulerat, cum in hunc sermonem incidisset, indicare breviter constituisse, quam essent diaconis excellentiores, superioresque auctoritate presbyteri. Ergo cum ingressus in eam disputationem esset (ita ut fit, ubi quid acriter, vehementerque defendimus, ut plus interdum dicere, quam res ipsa postulet, videamur), propterea quod in quibusdam sacrarum scripturarum locis legisset, eos, qui episcopi vocarentur, fuisse etiam appellatos nomine presbyterorum, ad presbyteros spectasse apostolorum tempore ecclesias communi consilio administrare, ac pascere, statuisse; non quod omnibus rebus pares episcopis presbyteros (nam presbyteris ordinare nefas esse confessus est), sed quod auctoritate consecrandae eucharistiae aequales esse arbitraretur, quodque simul una gubernassent ecclesias, eodemque initio nomine appellari consuevissent. Itaque ne quis calumniando rapere illius verba in peiorem partem auderet, cum tam multa de presbyterorum dignitate disputavisset, *excepta ordinatione*, nihil ab episcopo fieri, dixisse, quod non faciat (2) presbyter, ratum

(1) Vide quae dixi supra *p.* 411. *seq. huiusce vol.* Ea enim aetate, qua Hieronymus florebat, Falcidius extitit, qui cum diaconus esset, presbyteris diaconos anteponere audebat. Falcidium autem oppugnavit *auct. quaest. in V. et N. test.* Atque in eumdem Falcidium, aut in alium quempiam diaconorum, qui similia diceret, scripsisse Hieronymum ex epistola ad Evagrium intelligitur, ex qua nonnulla supra descripsimus *pag.* 418. *seq. huius vol.*

(2) Salmasius *dissert. de episc. et presbyt. pag.* 116. hunc Hieronymi locum, ex epistola ad Evagrium, *quid facit, excepta ordinatione, episcopus, quod presbyter non faciat?* ita explicat, quasi in aevidem Hieronymi, non vero in tempora apostolorum cadat. Nam ante imponi etiam manum a presbyteris, et ordinari presbyteros ab ipsis potuisse censet. Qua in re Salmasio cum Blondello, et Boddeo mirifice convenit. Hos autem paullo post refutabimus. Duo vero constituit in epistola ad Evagrium Hieronymus, quae componi cum presbyterianorum opinione, seu potius haeresi nullo modo possunt. Primum est huiusmodi: „ Alexandriae a Marco „ evangelista usque ad Heraclam, et Dionysium episcopos, presbyteri unum ex se electum, et in excel- „ siori gradu collocatum episcopum nominabant; quo- „ modo si exercitus imperatorem faciat, aut diaconi „ eligant de se, quem industrium noverint, et archi- „ diaconum vocent „. Id quod plane demonstrat, longe ante an. 140. fuisse electum, qui primas in ecclesia obtineret partes. Quae res Blondello minime probatur. Nihil de Salmasio dico, qui *pag.* 20. *et* 40. ait, Marcum fuisse primum inter presbyteros, pag. vero 205. negat, ita ut non aeque curarit, pugnantiane, an cohaerentia diceret. Marcum enim longe ante an. 140. floruisse, quis neget? A Marco autem Hieronymus eius rei originem in alexandrina ecclesia repetit. Iam vero ordinatum episcopum a presbyteris, aut sola electione episcopum constitutum non dicit. Immo vero mox adiungit (ut ostendat se de temporibus etiam Marci agere) quod est alterum: „ Quid „ enim facit, excepta ordinatione, episcopus, quod „ presbyter non faciat „? Ordinatos igitur fuisse episcopos putat, ut ipsi soli potestatem haberent ordinandi, qua simplices presbyteri carebant. Sed quoniam de alexandrina ecclesia incidit mentio, supraque dixi, me aliquando de illius consuetudine in deligendis episcopis acturum, age liberemus fidem, demonstremusque cuiusmodi ea fuerit, usi iisdem ipsis testimoniis Ambrosiastri, et Hieronymi, quibus adversarii abutuntur. Igitur ex epistola Hieronymi ad Evagrium constat, iam inde a Marci temporibus, hoc est a primor-

his verbis sese facile liberari ab invidia depressae, contemtaeque episcoporum auctoritatis posse. Quamquam non is fuit Hieronymus, qui disertis verbis significaret, presbyteri ne *simplices* (1) fuerint ii, quorum est in libris novi testamenti facta commemoratio, an gradus superioris, quem esse scimus proprium eorum, qui et sunt et appellantur episcopi. Nihil enim impediebat, quo minus communi eorum consilio res multarum ecclesiarum gubernarentur, qui cum plures in eodem coetu essent, tum omnes quamvis presbyteri dicerentur, tamen essent episcopi ordinati, ut si data facultas fuisset, alio se conferre, novasque ecclesias constituere valerent. Haec si Hieronymi fuit opinio, iam nihil erit, quod exhibere negotium orthodoxis possit. Constaret enim, initio, vivis apostolis, episcopos eosdem alicubi atque presbyteros et nomine, et auctoritate fuisse, communique consilio ecclesiam administrare, gubernareque consuevisse, dedisseque operam, ut recte omnia, atque ordine agerentur; sed post ubi dissensiones coortae, excitataeque turbae in ecclesiis quibusdam sunt, presbyteros simplices ordinari ubique gentium, quin simul episcopi ordinarentur, coepisse, desiisseque episcopos eosdem atque presbyteros esse, inque unum, qui aptus rei bene gerendae iudicatus a presbyteris fuisset, translatam omnem gubernandae ecclesiae, administrandaeque curam. Sed fac simplices presbyteros Hieronymus episcopos (2) fuisse vocatos censuerit (est enim hoc similius veri) paresque episcopis auctoritate consecrandae eucharistiae

dii ecclesiae alexandrinae, fuisse unum aliquem presbyterum a presbyteris electum, inque altiori gradu collocatum, episcopumque appellatum. Hunc vero ita praestitisse ceteris, ut primas inter eos partes teneret, quemadmodum fere inter milites imperator est. Primatum ergo inter presbyteros episcopus alexandrinus a Marci temporibus consequebatur. Creabatur autem non electione solum, sed etiam ordinatione, ut paullo ante diximus, freti Hieronymi auctoritate. Ambrosiaster vero, ut supra animadversum est, unum a presbyteris eligi ab ipsis presbyteris consensu, statuit, episcopum Alexandriae, quod decretum ab synodo est, ut non *ordo*, sed *meritum* crearet episcopum. Quamobrem is mos iam usque a tempore Marci, hoc est apostolorum, Alexandriae involuerat olim, ut, non maior ceteris presbyter, episcopo vita functo, appellatione solum diceretur episcopus, re autem a presbyteris non differret, sed unus aliquis presbyterorum a collegis eligeretur, et in altiori gradu collocatus, episcopus ab *episcopis* ordinaretur, et re, appellationeque a simplicibus presbyteris discreparet ita, ut tamen aliquid cum ipsis haberet commune. Quare nihil maiorum memoria factum in ecclesia alexandrina est, quod traditioni romanae adversari videatur. Errant proinde adversarii, qui exemplo eiusdem alexandrinae ecclesiae victoriam ab se esse adversus orthodoxos reportatam censent. Scio laudari ab his Eutychium alexandrinum. Ego vero quamvis hominem et novum, et ignarum antiquitatum alexandrinarum non moror; nihilominus dabo paullo post operam, ut illius evolvam sententiam. Interea vide Biancum *loco indic.*

(1) Consule Duguetum *dissert. cc. observ. ecclesiast. pag.* 77. Is enim etsi id non esse Hieronymi sententiae consentaneum censet, tamen nulla ratione cur ita censeat, ostendit. Quocirca revincere Hammondum *dissert.* v. §. cc. *pag.* 159. contra sentientem non potuit.

(2) Confer Duguetum *ibid. pag.* 78. *seqq.*

fuisse, unaque ecclesiam gubernasse defenderit, statueritque, post ortas in ecclesiis dissensiones, unum aliquem fuisse e coetu eorum delectum, inque altiore gradu collocatum, appellatumque (1) episcopum; an idcirco, si aequales et nomine, et his rebus episcopi presbyteris fuerunt, nulla supererat ratio, qua veri episcopi essent presbyteris simplicibus superiores opinione Hieronymi? Nihil equidem mihi, dico, videri minus. Alioqui pugnantia fuisset loquutus, ut qui episcopum ordinare posse confessus sit, presbyterum vero non posse. Quid? si auscultandum adversariis esset, simplicesne presbyteri pares essent apostolis iudicandi? Nam exemplo Hieronymus utitur apostolorum, qui sese presbyteros vocaverunt. Quis est autem tam absurdo, tamque impotenti ingenio, qui nihil plus, divina institutione, fuisse apostolis, quam presbyteris tributum putet? Itaque si Hieronymus, quamquam apostolorum exemplo est usus, presbyteros tamen apostolis non aequavit; ne aequarit quidem necesse est episcopis sacerdotes simplices, etsi hos pares esse in aliquo genere episcopis affirmaverit. Quod autem Hieronymus idem ait, unum aliquem e coetu presbyterorum electum, collocatumque in subliniore gradu, fuisse vocatum episcopum; non est eiusmodi, ut efficiat solo gradu, et appellatione fuisse tunc episcopum presbyteris superiorem. Ordinationem enim in caussa fuisse indicat, cur presbyteris antecelleret; adeoque a presbytero *ordinari* aliquem posse negat. Quin etiam etsi schismatis metus extorsit, ut ab uno ecclesia gubernaretur, cum ante gubernari a pluribus consuesset, tamen auctoritas episcoporum in eo, quod ad ordinationes, et alia quaedam spectat, maior esset potestate presbyterorum. Concedi enim omnibus presbyteris una cum episcopo, qui tamen ante auctoritate ordinis maiore praestaret, regendi coetus *externa* cura potuit ab apostolis, deindeque adimi, unique episcopo ecclesiae institutione potius, quam divina dari, ne dissensione presbyterorum in factiones christiani discinderentur (2). Sed iisdem

(1) Vide Biancum *della esterna polizia della chiesa lib. I. cap. II. §. XII. pag.* 219. *tom. III. edit. rom.*

(2) Vide Petavium *lib. IV. de hierarch. eccles. cap. I. pag.* 126. *tom. IV. theologicor. dogmat. edit. antuerp.*, ubi in quibusdam ecclesiis ab apostolis non fuisse episcopos constitutos suspicatur, sed a presbyteris administratum coetum christianorum; qui presbyteri episcopi etiam vocarentur, et ea quae valerent, perficerent, cetera vero, quae perficere ipsi per se non possent, propterea quod ad episcopum pertinerent, reservarent in adventum apostolorum eorumdem, vel ab ipsis minorum entiatitum, scribit. Subdit porro : „ Hoc

in locis, in quibus presbyterorum dignitatem tantopere celebravit Hieronymus, plane ostendit, atque efficit, episcopos iam usque ab apostolorum temporibus fuisse presbyteris superiores. Quae res cum blondelliana argumentatione pugnat. Nam Blondellus ante annum 140. demonstrari negat posse delectum quemquam fuisse, qui episcopi gradu presbyteris anteponeretur. Contra Hieronymus ex apostolica traditione episcopatus originem repetit, itaque statuit in ea epistola, quae est ad Evagrium (1) scripta: *Et ut sciamus traditiones apostolicas sumtas de veteri testamento, quod Aaron, et filii eius, atque levitae in templo fuerunt, hoc sibi* EPISCOPI, ET PRESBYTERI, ET DIACONI *vendicent in ecclesia.* Scio quid Blondellus (2) respondeat. Promittit, se huic loco sectione sui operis sexta satisfacturum. Sed is suam numquam liberavit fidem. Tertiam enim sectionem absolvit, sextam neque absolvit, quod sciam, neque publicavit. De Salmasio autem quid dicam? qui, cum Valonis Messalini (3) nomine *dissertationem* de episcopis, et presbyteris scriberet, lectori confirmavit, fore, ut plura in hanc rem disputaret in libro, quem parabat *de ordine.* Verum is liber numquam est editus, ut coniectura asse-

„ institutum nostra aetas in longinquis ecclesiis media in barbarie constitutis etiamnum servari videt: et apud sinenses, et canadenses, aliosque barbaros, in quos christianae fidei lux illata, parem haud modicis condendis ecclesiis numerum aggregavit, quae omnes a simplicibus presbyteris, quorum studio, et laboribus acquisitae sunt, sine ullo interim episcopo gubernantur. Talia, sine dubio, praedicantibus apostolis, esse potuere rudimenta christianismi. Neque tamen ubique, et in omnibus civitatibus ecclesiarum ille status constitutus fuit: nec ibi, ubi primum adhibitus est, diuturnus, nedum perpetuus extitit „. Eadem fere habet Petavius *lib.* II. *cap.* V. *pag.* 52. *num.* IV. „ Hieronymus, *inquit*, qui episcopum, et presbyterum eumdem esse scripsit, solam externam in episcopo curationem, potestatemque spectavit, hoc est administrandae, ac gubernandae ecclesiae functionem, non ordinem, et characterem. Quo quidem differre hunc a presbytero, eoque longe praestantiorem esse non dubitavit .... Legebat apud apostolum sanctus doctor, episcopos, et presbyteros promiscue nuncupari; tum ab iisdem numero pluribus in commune *regi ecclesiam Dei.* Utroque porro nomine designari ab illo pastores, et praesides ecclesiae. Quare id quod erat consequens ex eo conclusit, eosdem olim presbyteros, et episcopos fuisse, quod ad officium, et gubernandi potestatem attinet, non autem ordine, ac charactere, et interiori potestate, quam in episcopo diversam, ac multo sublimiorem agnovit. Non enim, ut Salmasius putat, presbyteros, quos cum episcopis confert, episcopi ordinatione praeditos fuisse voluit, immo hanc nominatim excipit epistola LXXXV. Restat igitur, ut solam in utriusque iurisdictionem, et externam administrationem respexerit.

(1) Vide supra *pag* 420. *huius vol.*

(2) Blondellus *ibid. sect.* I. *cap.* I. *pag.* 8. „ Extremam hieronymianae epistolae partem, in qua de minoris ad maiores provocatione, *apostolicis traditionibus* Aaronis, filiorum, et levitarum disparitate agitur, suo, Deo dante, loco (intra *sect.* VI.) elucidabimus.

(3) Recte Hammondus *dissert.* II. *pag.* 124. *n.* XXVIII. „ Quid vero ante eum (Blondellum) Valo, cum in hunc Hieronymi locum et ille impingeret? *De his*, inquit, *plura, et meliora expectamus a Salmasio*, ut ea *explicasse dicitur in suo de ecclesiastico ordine tractatu.* Expectamus etiam et nos novennio iam integro, nec adhuc nobis certo constat, ad quas demum, si non ad *graecas calendas*, ea nobis explicanda sunt.

qui liceat, cogitatam eam quidem tractationem fuisse a Salmasio, non scriptam. Denique Ludovicus Capellus (1), qui plane intelligeret, quam haec essent Hieronymi verba consentanea doctrinae catholicorum, locumque describeret, esse illa praetermittenda putavit, simulans nihil ab eo viro fuisse in litteris ad Evagrium pronunciatum, quod a doctrina presbyterianorum dissideret. Atque ita agunt, qui sese implicatos cernunt, ut vel promissis, quibus stare nolint, vel silentio effugere difficultatem, reprehensionemque conentur.

Sed quoniam de locis Hieronymi, quibus adversarii niti solent, disputatum hactenus est, restat ut de iis, quibus orthodoxi confidunt, dicendum esse videatur. Ergo vir maximus in ea epistola, quae est ad Nepotianum (2) scripta, hortatur hominem, ut subditus suo episcopo sit, et huic veluti parenti obtemperet; propterea quod in ecclesia hoc episcopi, presbyterique sint, quod Aaron, eiusque filii fuerunt in hebraeorum republica. In altera autem, quae est ad Marcellam, epistola (3) montanistarum ab catholicis discrimen indicans, apud nos episcopos *apostolorum locum* obtinere scribit, apud Montanistas vero *tertium*. Rursum in libro de viris illustribus (4) Iacobum ab apostolis Hierosolymorum episcopum fuisse ordinatum testatur. Neque vero Iacobum modo, sed etiam ut a Paulo Timotheum ephesiorum, Titum cretensium, ita (5) Polycarpum smyrnensium ab Iohanne. Singularem praeterea episcopum apostolorum aetate *formatum* a Paulo fuisse, contendit in commentariis, quos edidit in eam, quae

(1) Idem Hammondus *ibid.* „ Prudentius, et consultius tandem Ludovicus Capellus, qui cum sententiam ex Blondello, et Salmasio hieronymianam „ describeret, ipsiusque Hieronymi verba apponeret, „ haec tamen unicam periodum omittendam putavit „. Exemplum Capelli imitatus Buddeus *dissert. hist. theolog.* §. xv. *pag.* 114.

(2) Ep. xxxiv. *al.* ii. *pag.* 261. *tom.* iv. *opp. edit. Martianaei.* „ Esto subiectus pontifici tuo, et quasi animae parentem suscipe. Quod Aaron, et filios eius, „ hoc episcopum, et presbyteros esse noverimus „. Viden et ea confirmet, quae scripsit in epistola ad Evagrium? Apostolica igitur traditione, hoc esse episcopum, et presbyteros in novo testamento dixit, quod Aaron in vetere, eiusdemque filii fuerunt. Aaron autem pontifex fuit, eiusque filii sacerdotum inferioris aaronico sacerdotio gradus; fit igitur, ut inferioris gradus sint presbyteri episcopis, et traditione quidem apostolica, confitente Hieronymo.

(3) *Epist.* xxvii. *al.* liv. *pag.* 64. *tomo eodem.* „ Apud nos apostolorum locum episcopi tenent (*episcopi scilicet, quales Hieronymi tempore erant, hoc est* „ *superiores presbyteris*), apud nos episcopus tertius est „.

(4) *Cap.* ii. *pag.* 101. *tomo eodem.*

(5) Hieron. *ibid. cap.* xvii. *pag.* 108.

est ad Titum (1) epistolam. Quid si in psalmum XLV. (2) *constitutos a Christo in omnibus finibus mundi principes ecclesiae*, hoc est *episcopos* fateatur? Qui autem constituti a Christo sunt, iine different humana solum consuetudine a presbyteris? In dialogo praeterea, quem adversus luciferianos publicavit, nonne *ecclesiae salutem in summi sacerdotis dignitate pendere* dixit, *cui si non exors quaedam, et ab omnibus eminens detur potestas, tot in ecclesiis efficientur schismata, quot sacerdotes* (3)? Et rursum, *baptizatum in ecclesia nisi per manus episcopi non accipere Spiritum sanctum .... et hanc observationem ex ea auctoritate descendisse, quod Spiritus sanctus ad apostolos* (4) *descendit*. Quid autem id est, nisi divina Christi auctoritate constitutum esse episcopatum, episcopisque solum *ordinario iure* potestatem fuisse consignandi datam? Hoc vero, cum ita se habeat, plane demonstrat, auctore Hieronymo episcopos, divina institutione, presbyteris antecellere. Quin etiam in libro adversus Iovinianum (5) primo, *episcopum, et presbyterum, et diaconum, non esse meritorum nomina*, statuit, *sed officiorum. Nec dici*: si quis episcopatum desiderat, *bonum desiderat gradum, sed* bonum opus desiderat, *quod in maiori ordine constitui possit, si velit occasionem exercendarum habere virtutum*. Non percussorem. *Neque enim pugilem describi ab apostolico sermone, sed pontificem institui*. Ex qua sententia quid tandem sequitur, nisi ab apostolo non simplicem sacerdotem, quales sunt presbyteri gradus inferioris, sed *pontificem*, seu *episcopum* fuisse descriptnm, Hieronymumque nobis fuisse consentientem, ut qui ex ecclesiae primis temporibus originem duxerit episcoporum? Sunt item Hie-

(1) *Comment. in cap. I. epist. ad Titum pag.* 417. *tomo eodem p.* I. „ Apostolus, *inquit*, ecclesiae principem formans etc.„ Et *commentario in epist. ad Galatas cap.* I. *pag.* 236. *seq. tom. eod.* „ Iacobus primus ei ecclesiae praefuit, quae prima in Christum credens, ex iudaeis fuerat congregata .... episcopus Hierosolymorum primus fuit „. Videat nunc Blondellus, qui ante annum 140. episcopos singulares ortos negat, quod ante annum eumdem schismata ab iis non essent, illius quidem opinione, conflata, qui dicerent, *ego quidem sum Pauli, ego autem Apollo etc.* Iacobus enim Hieronymo teste ab apostolis dictus primus Hierosolymorum antistes fuit.

(2) In *psalm.* XLV. *tom.* II. *opp. edit. eiusdem pag.* 241. „ Constituit Christus ... in omnibus finibus „ mundi principes ecclesiae, *scilicet* episcopos. „ Quod idem est atque Ignatianum illud, Ἐπίσκοποι κατὰ τὰ πέρατα ὁρισθέντες Ἰησοῦ Χριστοῦ γνώμῃ εἰσὶν, *episcopi secundum terrae terminos definiti, Iesu Christi sententia sunt. Epist. ad ephes. n.* III. *pag.* 12. *tom.* I. *pp. apostolicor. edit. an.* 1724.

(3) *Tom.* IV. *opp. edit. eiusd. pag.* 302. *par.* II.

(4) *Ibid. pag.* 295.

(5) *Tom. eod. pag.* 176.

ronymi in epistola ad Paulinum (1), inque epistola ad Heliodorum illustria testimonia. Habet autem prius hoc modo. *Episcopi, et presbyteri habeant in exemplum apostolos, et apostolicos viros, quorum honorem possidentes, habere nitantur et meritum.* Alterum vero est huiusmodi: *Non est facile stare loco Pauli, tenere gradum Petri* (2). Nam hortatur monachum, ut caveat, ne sese episcopum creari patiatur. Age vero, quod apostolorum traditione constat, quod iam inde a primis ecclesiae saeculis in posteriora tempora permanavit; quod ex ea auctoritate descendit, qua Spiritus sanctus in apostolos venit; quod denique potestate, voluntateque Christi constitutum est; hoc non consuetudine ecclesiae solum, sed divina traditione, divinoque praecepto nititur. Est autem huiusmodi, auctore Hieronymo, episcopatus. Non ergo consuetudine ecclesiae solum, sed etiam divina traditione, divinoque praecepto nititur. Atque est illud, mea quidem sententia, incredibile, ut Hieronymus ab ecclesia fuisse eum ordinem institutum arbitraretur, sine quo consistere non posse iudicaret unitatem ecclesiae. Quotus enim quisque est, qui cum Christum prospexisse noverit, quae necessaria reipublicae christianae essent, tum id neglixisse putet, quo neglecto tolleretur animorum coniunctio, ecclesiaeque status everteretur?

Venio nunc ad leves, inanesque observationes adversariorum. Igitur nego presbyteros eosdem atque episcopos non appellatione solum, sed re etiam ipsa fuisse. De re autem Hieronymum, non de nomine tantum agere facile patior, modo de quibusdam rebus, quibus episcopi, presbyterique conveniebant, non de omnibus sermo sit. Hieronymi namque fuit sententia, ut paullo ante vidimus, presbyteros plures in aliquot ecclesiis fuisse ab apostolis

(1) *Epist.* XLIX. *al.* XIII. *pag.* 565. *tom. eodem.*

(2) *Epist.* V. *al.* I. *pag.* II. *tomo eodem.* Ex his igitur testimoniis plane colligitur, aut pugnantia loquutum fuisse Hieronymum, quod neque ego crediderim, nec concessurum adversariorum quemquam putarim, aut esse illius verba ita explicanda, ut quod dixit (episcopos olim eosdem fuisse, atque presbyteros), vel de episcopis, quos plures presbyteros appellatos in una eademque ecclesia, ut paullo ante animadverti, fuisse, simulque rem administrasse christianam, existimaret; vel de multis presbyteris, qui episcopos carerent, quique gubernarent ecclesiam, reservarentque in adventum apostolorum, vel missorum ab ipsis episcoporum, quae ab se fieri non poterant, sit intelligendum. Atque Petavii equidem arbitror veri esse similiorem sententiam, qui *l.* II. *hierarch. eccl. c.* V. *p.* 52. hunc, cuius secundo loco meminimus, Hieronymi sensum fuisse censuit. „ Hos enim, inquit, presbyteros commemoret Hieronymus, quos diaconi aetate sua nonnulli posteriores habebant: hoc est, qui tum erant in ecclesia, cum ista scribebat, non antiquos illos, qui nusquam erant, ut cum iis de gradu, et dignitate diaconi contenderent „. Confer quae sequuntur.

creatos, qui episcopum non haberent, regerentque pari auctoritate christianorum coetum. Valuisse hos consecrandi corporis, et sanguinis Domini potestate. Administrasse praeterea rem ecclesiae publicam. Quare his rebus pares episcopis fuisse. Iam vero caruisse eos *ordinandi* facultate, perficiendique ea, quae propria essent episcoporum. Haec ipsos in adventum apostolorum, vel ab his missorum episcoporum reservare consuevisse. Itaque non fuisse omnibus rebus pares episcopos presbyteris, quorum fit ab Hieronymo mentio. Quamquam esse intelligo aliquos, qui sanctissimum virum de iis loquutum putarent, qui revera episcopi, iique iam plures in aliquot ecclesiis, apostolorum aetate, essent, parique auctoritate eas moderarentur, presbyterorumque vocabulo appellarentur, ac de nomine, deque rebus aliquot, quibus cum presbyteris simplicibus convenirent, non de ordinandi potestate, aliisque functionibus, quae in solos episcopos caderent, actum ab ipso fuisse defenderent. Quibus etsi non repugno, tamen eam, quam priore loco descripsimus, interpretationem hieronymianae sententiae arbitror esse propensiorem ad veritatis similitudinem.

Institutione vero divina, non humana solum consuetudine episcopos distingui a presbyteris, demonstratum supra Hieronymi auctoritate est. Quamobrem errant, qui verbis quibusdam doctoris maximi abusi, consuetudine tantum ecclesiae episcopos presbyteris antecellere contendunt. Non enim uno testimonio confectum, quod volumus, putandum est, sed comparanda sunt omnia, ut quid auctor senserit intelligatur. Adversarii autem nostri unum illud, quod est ab Hieronymo contra diaconos scriptum, proferunt, cetera praetermittunt, quibus a Christo episcopos esse institutos, huiusque rei traditionem ab apostolis in nostra tempora manasse efficitur.

Atque ut communi presbyterorum consilio administrata, Hieronymi quidem opinione, ecclesia fuerit, cum supra ostensum sit, nunc praetermittatur. Non is autem ego sum, qui, quemadmodum omnes ecclesiae initio gubernatae fuerint, quaerendum (nam quid ipse iudicem, intelligere ex iis, quae ante disputavi, licet), sed quid Hieronymus senserit, indicandum putem. Sensisse vero eum ita, ut dixi ex illius scriptis colligitur. Quare adversariis episcopos presbyteris aequantibus praesidio esse non potest.

Neque Hieronymus usquam statuit, post schisma corinthiacum institutos episcopos fuisse, ut visum Blondello est. Ac sapienter quidem Hammondus (1). » Huc illud pertinet, ex istis, » quae a Blondello recitantur in *commentariis ad Titum: in* » *toto orbe decretum est, ut unus de presbyteris electus super-* » *poneretur ceteris, ad quem omnis ecclesiae cura pertineret,* » *ut schismatum semina tollerentur.* Quomodo enim fieri potuit, » ut toto orbe, nullo iam concilio oecumenico ad illud decer- » nendum congregato, si non ab apostolis ipsis fidem toto or- » be promulgantibus, et cum fide hanc regendi ecclesias formam » constituentibus factum sit, ut et postea cum addiderit, *pau-* » *latim, ut dissentionum semina evellerentur, ad unum omnem* » *sollicitudinem delatam?* Certe si hoc posterioribus saeculis ab » ecclesia decretum fuerit, sequitur . . . aut non vidissse apos- » tolos, qua in re ecclesiae salus penderet, aut cum satis vide- » rint, saluti tamen eccclesiae, etiam cum apud corinthios schis- » mata exorirentur, non consuluisse. Quorum neutrum aut apos- » tolis ab Hieronymo, aut Hieronymo a nobis affingi potest ». Deinde quo tandem modo fieri potuit, ut post apostolos ortam fuisse episcoporum a presbyteris diversitatem Hieronymus existimaret, si episcoporum institutionem, ut sunt presbyteris superiores, ex ea repetit auctoritate, qua Spiritus sanctus in apostolos descendit, exque traditione eorumdem apostolorum?

Non moror Buddeum (2), qui etsi vetustiorem quam Blondellus putet, tamen humanam fuisse institutionem episcoporum defendit. Hieronymus enim, quem ille auctorem, ut iactat, sequitur, a Christo scribit institutos esse episcopos, idque iam constare traditione apostolorum. Salmasium autem (3), qui modo vetustiorem, modo recentiorem esse eam consuetudinem statuat, cum pugnantia loquatur, nihili facio.

Quod addit Blondellus, *in communi*, etiam post constitutos episcopos, regi ab ipsis, presbyterisque, Hieronymo teste, ecclesiam oportere, inane est. Neque enim quisquam orthodoxorum est, qui uti episcopum debere in administrandis, gubernandisque

(1) *Dissert.* II. *cap.* XXII. §. I. *pag.* 146.
(2) *Ibid. num.* XV. *pag.* 211. *seqq.*
(3) Salmas. *dissert. de episcop. et presbyt. pag.* 85. 206. et 274. Confer Petavium *lib.* I. *hierarch. eccl. cap.* XI. §. II. *seqq. pag.* 29. *seqq. tom.* IV. *theologicor. dogm. edit. antuerp.*

ecclesiae rebus, si graves in primis sint, inferiorum sacerdotum consilio neget; modo verum sit, quod Hieronymus addidit, *ad episcopum omnem ecclesiae curam pertinere.* Nec graviora sunt rationum momenta, quibus tota haec Blondelli animadversio nititur. Primum enim, quod est de presbyteris, qui episcopi appellarentur, et essent, cuiusmodi sit supra vidimus. Est item alterum de presbyteris, qui plures pari auctoritate rem christianam moderarentur, paullo ante explicatum. Tertium autem non est ad rem. Nam sacerdotum esse munus, ut gregem pascant eo modo, qui sit proprius simplicium presbyterorum, quemque Hieronymi locus postulat, asseotior; eo vero, qui sit proprius episcoporum, non item. Esse quippe munera quaedam, quae cum episcopo competant, in presbyterum cadere non possint, auctoritate Hieronymi demonstravimus. Quartum de ἡγουμένοις, hoc est de ducibus, qui pervigilarent, quasi rationem reddituri pro animabus subditorum, a Paulo (1) de episcopis intelligitur, ac fortasse etiam ab Hieronymo. Sed fac Hieronymus de presbyteris intellexerit, necesse est, ut plures presbyteros in quibusdam ecclesiis constitutos, cum regerent pari auctoritate eccclesiam, ἡγουμένους fuisse appellatos existimaret, qui sane presbyteri expertes essent potestatis episcoporum. Quae opinio, quamquam singularis esset, tamen presbyterianis subsidio esse nequiret. Cum enim Hieronymus defendat, episcopos a Christo esse institutos, iisque muneribus fungi posse, quibus presbyteri non possint, catholicorum quidem confirmat, presbyterianorum autem evertit, ac labefactat sententiam. Quod vero de quarto dixi, hoc idem aio esse de quinto dicendum. Etsi enim compresbyterorum nomine episcopos Petrus (2) indicavit (ad ecclesias namque Ponti, Galatiae, Cappadociae, Asiae, et Bithyniae scribebat, adeoque earum presbyteros, qui ἐπισκοπήν *episcopatum* gererent, memorans, episcopos memorarit oportet), tamen Hieronymus *presbyterorum* nomine significari simplices presbyteros putavit, qui curam christianorum in iisdem provinciis suscepissent. Quae sane opinio peculiaris illi, ut dixi, fuit. Quamvis non inde sequatur, simplices presbyteros vel quinto saeculo, vel apostolorum tempore rebus omnibus

(1) *Epist. ad hebraeos cap.* xiii. v. 17. (2) *Epist.* 1. *cap.* v. v. 1.

pares episcopis fuisse. Sextum simile est omnino superiorum. Dabo enim esse verisimile, Hieronymum in quibusdam ecclesiis putasse presbyteros, qui multi essent, remque christianam administrarent, fuisse appellatos vocabulo episcoporum. Quid? An idcirco, Hieronymo auctore, nulla re veri episcopi *simplicibus* illis presbyteris fuerunt superiores? Hoc neque dixit, neque ratio ferebat, ut diceret, quum satis explicate statuerit, episcopos institutos fuisse voluntate servatoris Christi, ordinandique potestate presbyteris antecellere.

Quae ducta ex epistolis Hieronymi ab adversariis sunt, eodem revolvuntur atque momenta superiora. Illud est aliquanto discrepans, quod spectat ad alexandrinorum morem. Sed quoniam explicatum, refutatumque supra est, praetermitti nunc poterit. Nolo enim actum agere. Quod autem sibi Blondellus de potestate ordinandi sumit, tam est ab Hieronymi sententia alienum, ut nihil magis. Consuetudine, inquit, ecclesiae ademta presbyteris, Hieronymo teste, potestas ordinandi est, non divino iure. Ita ne vero? atqui, Hieronymi opinione, consignandi auctoritatem (1) penes episcopos fuisse, quis neget? Scilicet negari non potest, quod est ab ipso monumentis mandatum litterarum. Rursum, quis tam est impudens, ut inficietur, ad episcopum, Hieronymi eiusdem tempore, spectasse omnem rerum ecclesiasticarum curam (2)? Sed Hieronymus, cum *committi presbytero extra ordinem consignandi*, hoc est *confirmandi*, permittique eidem regendae una cum collegis ecclesiae facultatem posse dixisset; tum, excepta *ordinatione*, nihil factum ab episcopo statuit, quod non item a presbytero fieret. Quid? an gubernabat presbyter ecclesiam, consignabatque Hieronymi tempore? Minime vero. Non ergo de eo, quod sua aetate fiebat, vir maximus, sed de eo, quod fieri a presbytero poterat, si data ipsi a pontifice potestas fuisset, Hieronymus disputabat. Quare si excipit *ordinationem*, argumento est, non solum ordinare non consuesse presbyteros illius aetate quemquam, sed ne potuisse quidem. Verum de ordinandi facultate erit opportunior in eo libro, quem de *ordine* inscripsimus, copiose disserendi locus.

(1) Vide supra *pag.* 429. *not.* 2. *huius vol.* (2) Confer quae scripsi *pag.* 417. *seq. huius vol.*

Descendo ad vocabula episcoporum, et presbyterorum. Fateor alterum quandoque, Hieronymi quidem sententia, dignitatem significasse, alterum aetatem. *Presbyter* enim idem est atque aetate provectior. Itaque episcopus senex dici *presbyter* poterat. Atque in eo huiusmodi nomen *aetatem* certe, non dignitatem significabat. Sed usu obtinuit, ut qui superiores gradu essent, iidem presbyteri vocari solerent, etiamsi aetate ab aliis superarentur. Id cum animadvertisset Hieronymus, inductus perfacile est, ut aliis in locis episcopi, presbyterique nomina *officiorum* (1) esse, non aetatis confiteretur. Addunt adversarii, episcopum, teste Hieronymo, ubicumque sit, successorem esse apostolorum. Quid? an continuo quemlibet episcopum tanta *iurisdictionis* potestate, auctoritateque valere dicent, quanta est instructus romanus pontifex? Nempe id sibi Blondellus, Symmystaeque volunt, sed invito Hieronymo, cuius sunt de potestate episcopi romani ad Damasum (2) illustria testimonia. Quid autem id solum sibi adversarios sumsisse dico? Immo vero consequens hinc esse arbitrantur, presbyteros esse episcopis omnino pares, cum de presbyterorum praestantia ex instituto agat Hieronymus in epistola ad Evagrium. Sed quibus rebus sint episcopis presbyteri aequales, plus millies demonstravimus. Quare non est opus, rursum ut esse demonstrandum putemus.

Ordines praeterea interdum ab Hieronymo numerari duos, facile patior. At idem quibus in locis duos nominat, ibidem etiam ordinem sacerdotum dividit in classes (3) duas, quarum una esset presbyterorum, altera episcoporum. Utrique autem classi ius consecrandi, offerendique corporis, et sanguinis Domini competere defendit. Atque hac re pares ipsi sunt, diaconisque praestantiores. Quamvis non neget Hieronymus esse episcoporum

(1) Vide supra *pag.* 429. *huius vol. not.* 2.

(2) Confer *epist. Hieron. ad Damas. tom.* I. *collect. epist. rom. pont. pag.* 546.

(3) Confer, quae scripsi supra *pag.* 420. *et p.* 428. *seq. not.* 2. *seqq.* Iohan. Franciscus Buddeus *ibid.* §. XV. *pag.* 215. Hieronymum ab Aerio discrepare ait, tametsi iure divino censuerit, pares esse episcopos presbyteris auctoritate. Nam Aerium institutum ecclesiae damnasse, schisma, huius rei caussa, conflasse. Contra Hieronymum et probasse, et coluisse ecclesiae unitatem. Ridiculum! Quasi vero Hieronymus et a Christo episcoporum ordinem institutum esse, et ad nos apostolorum traditione manasse non dixerit, Aeriusque damnatus non sit, propterea quod eadem auctoritate instructos divinitus esse episcopos atque presbyteros propugnaret. Vide quae scripsi supra *pag.* 377, *seq. huius vol.*, at Petavium *lib.* II. *hierarch. eccl. cap.* VI. *pag.* 65. *seqq.* Eadem fere atque Buddeus scribit Iohachim Hildebrandus in *discussione haeresum Aerii, quas protestantibus pontificii impingunt.*

sive classem, sive ordinem, sive gradum divina institutione aliis rebus gradu presbyterorum superiorem.

Sed instat Blondellus, ac presbyterum aetate, ordinationeve seniorem primatn potiri consuesse pugnat, utiturque Hieronymi testimonio, Petrum aientis (propterea quod apostolis aetate praecederet) fuisse constitutum caput ceterorum, ut occasio schismatis (1) tolleretur. Atque hinc quidem intelligi facile posse quisquam putaverit, quamobrem idem Hieronymus, presbyterum aetatis esse nomen, tradiderit, non officii ac dignitatis.

Iam hoc quale sit, satis esse arbitror manifestum. Hieronymus enim dictum fuisse Petrum, ut qui esset natu maximus, apostolorum caput scribit; christianis autem vel imperatum, vel mandatum fuisse, ut id exemplum sequerentur, nusquam scribit. Neqne hoc sibi Blondellus voluit, ut natu maior presbyter episcopus olim vocaretur, et esset. Immo vero iuvenem, qui ordinatus ante fuisset, seni postea ordinato praeferri a patribns solitum fuisse defendit. Quod ut efficere possit, Andream ostendat, auctoritate veterum, necesse est, qui primus fuit a Christo vocatus, non Petrum senem caput fuisse apostolorum. Id autem evincere numquam poterit. Ego igitur sic existimo: usum hoc exemplo Hieronymum fuisse ut demonstraret, constitutum a Christo esse, ut unus aliquis in ecclesia caput sit ceterorum, ne apostoli, deincepsque christiani reliqui in factiones discinderentur. Itaque episcoporum originem esse repetendam a Christo. Iam vero, quod est ab eodem Hieronymo de Petri aetate scriptum, non eo fuis-

(1) S. Hieronymus *lib.* I. *adversus Iovinianum p.* 165. *tom.* IV. *part.* II. *opp. edit. Martianaei.* „ At dicis, super Petrum fundatur ecclesia, licet id ipsum in alio „ loco super omnes apostolos fiat, et cuncti claves re- „ gni caelorum accipiant, et ex aequo super eos ec- „ clesiae fortitudo solidetur; tamen propterea inter „ duodecim unus eligitur, ut capite constituto, schis- „ matis tollatur occasio. Sed cur non Iohannes electus „ est virgo? Aetati delatum est, quia Petrus senior „ erat, ne adhuc adolescens, ac pene puer progressae „ aetatis hominibus praeferretur; et magister bonus, „ qui occasionem iurgii debuerat auferre discipulis, „ et qui dixerat eis: *pacem meam etc.*, in adolescentem, „ quem dilexerat, caussam praebere videretur invidiae. „ Ut autem sciamus Iohannem tunc fuisse puerum, „ manifestissime docent ecclesiasticae historiae, quod „ usque ad Traiani vixerit imperium, idest post pas- „ sionem Domini sexagesimo octavo anno dormierit „. Viden ut Iohannem cum Petro comparet, non autem reliquos apostolos? Ac Iohanne quidem remoto, quem Christus maxime diligebat, si de ceteris apostolis Hieronymus quaesisset caussam cur eis fuerit praepositus Petrus, hanc fortasse praecipue attulisset, quod is plus ceteris servatorem Christum dilexisset, adeoque virtutem, atque erga Christum pietatem eam esse, quae digniorem efficiat hominem episcopatu, Hieronymus dixisset. Nam ut est apud Iohannem in evangelio *cap.* XXI. v. 15. *seqq.* cum Christus a Petro quaesisset, num ipsum diligeret, Petrusque respondisset, *tu scis Domine, quia amo te*, tum Petro est tributa pascendarum ovium potestas. Confer Hieronymum *in epist. ad Tit. l. c. p.* 413.

se scriptum, quo demonstraret, quid fieri deinceps debeat, sed quo omnibus, quid esset factum ostenderet. Numquam enim praescriptum ab Hieronymo est, seniorem ceteris esse episcopum, caputque ecclesiae constituendum. Sed ad exscindenda, tollendaque funditus schismata, necesse fuisse episcopos creari scribit. Cnmque huiusce rei origines a Christo servatore repetendas putaret, factum ita est, ut episcopos divina auctoritate institutos iudicasse videretur, iisque in locis catholicis faveret, quibus maxime adversarii abutuntur.

Illud quoque accedit commodnm, quod Hieronymus Petrum cum uno Iohanne, non cum ceteris apostolis comparaverit; atque eum quidem, quod senex esset, etsi uxorem duxisset, prae hoc virgine, sed pene puero fuisse ecclesiae caput constitutum censuerit. Neque vero maiorem natu omnibus fuisse Petrum defendit. Erat enim hoc a proposita quaestione discrepans. Nam Ioviniano quaerenti, cur Petrus, qui virgo non esset, praelatus Iohanni virgini fuerit, si virginitas est nuptiis praeferenda? respondendum erat, seniorem fuisse Petrum, Iohannem autem adolescentem, ac pene puerum, quamobrem Petro fuisse primatus dignitatem datam. De ceteris vero apostolis sermo erat praetermittendus; de quibus tamen si Hieronymus agere instituisset, aliam attulisset, cur postpositi Petro fuerint, caussam. Non enim certum cuiquam, exploratumque erat, omnibus apostolis fuisse Petrum aetate superiorem. Quamobrem cum res dubia sit, fuerunt, qui de hac eadem re disputantes varias, interque se dissidentes opiniones consectarentur (1). Desunt quippe monumenta, ex quibus intelligi possit, quis maximus natu esset in collegio apostolorum. Ac de Hieronymo quidem hactenus. Restat ut de Chrysostomo, de Theodorito, de Primasio, deque Sedulio dicendum esse videatur.

Nonum igitur ac decimum argumentum ex Ioh. chrysostomi undecima in epistolam ad Timotheum (2) homilia repetunt

(1) Vide *Epiph. haeres.* LI. n. XVII. *edit. paris. Petav. pag.* 440. *t.* I.

(2) S. Ioh. chrys. *homil.* XI. *in epist. ad Timoth* I. *cap.* III. *tom.* XI. *opp. pag.* 604. *edit. paris. monachor. s. Mauri,* „ Cur ita? *inquit*, nimirum quia non latum „ est inter utrosque discrimen. Nam et presbyteri do„ cendi suscepere munus, et ecclesiae praefecturam. „ At quaecumque de episcopis dixit (Paulus) eadem „ et presbyteris conveniunt. Sola enim χειροτονίᾳ „ ὑπερβεβήκασι, καὶ τούτῳ μόνον δοκοῦσι „ πλεονεκτεῖν τοὺς πρεσβυτέρους, *impositione ma„ nuum superiores sunt episcopi, et hoc uno videntur an„ tecellere presbyteris* „.

adversarii, atque hoc modo disputant. Qui duos in ecclesia ordines esse confirmat, quorum alter sit diaconorum, alter episcopornm, sen presbyterorum, is presbyteros ab episcopis distinctos fuisse non putat: confirmat autem Chrysostomus duos esse ordines in ecclesia, unum diaconorum, alterum episcoporum, seu presbyterorum: presbyteros igitur distinctos ab episcopis fuisse non putat. Rursum, qui aetate maiorem ceteris apostolis Petrum (1) fuisse contendit, idem existimat antiqniorem praefici ceteris presbyteris consuesse. Contendit vero id ipsum Chrysostomus. Existimat igitur antiquiorem presbyterum reliquis praefici consuesse. Neque Chrysostomus solum, sed etiam qui a Chrysostomo accepit Theodoritus, in hanc venit de diaconis, episcopisque opinionem. Primasius autem episcopus adrumentinorum cum Hieronymo assentiatur, episcopos presbyteris aequarit necesse est. Ac Primasio sexti saeculi scriptori praeiverat Sedulius, qui perinde est Chrysostomum, et Hieronymum imitatus.

Sed tantum abest, ut haec presbyterianis praesidio esse possint, ut potius orthodoxorum confirment, constabiliantqne sententiam. Nam Chrysostomus, cum inquireret, cur missis presbyteris, episcoporum, et diaconorum dumtaxat facta fuerit ab apostolo in litteris ad Timotheum mentio, sic tandem statuit: non multum inter presbyteros, et episcopos vel ipsa aetate apostolorum interfuisse. Utrosque enim constitutos esse et ad docendum, et ad praesidendum. Quare quae a Paulo dicta de episcopis sunt, eadem in presbyteros cadere. Sola namque ordinatione superiores esse episcopos, et hac una presbyteris antecellere videri. At praesedisse olim presbyteros, quin tamen episcopis pares auctoritate essent, quotus quisque est orthodoxorum, qui neget? Auctoritate autem pares non fuisse, idem est auctor Chrysostomns, qui ordinatione fatetur episcopos superiores fuisse iam usque ab apostolorum temporibns. Iam vero ita se rem habere, ut diximus, multis viri maximi testimoniis demonstrari, efficique (2) potest, quibus adversarii tenebras obducere numqnam poterunt. Quod si Chrysostomus Petrum inter apostolos natu maximum fuisse

(1) *Homilia de s. Andrea* apud Metaphrastem, ut *ibid. pag.* 61. refert Blondellus.

(2) Confer Chrysostomi homiliam in sanctum Ignatium martyrem *tom.* II. *opp. pag.* 593. *seqq. edit. siand.*, ex qua de episcopatu quid sentiat intelligitur.

dixit, non eo dixit, quo hanc ob caussam primatu potitum fuisse arbitraretur, sed quo ostendere instituisset, ecquis esset apostolorum reliquis aetate provectior?

Theodoriti autem opinio est, presbyteros (1) initio fuisse episcopos appellatos; eos vero, qui episcopi essent, apostolorum vocari nomine consuesse. Post immutatam fuisse rationem, et secundi quidem ordinis, presbyterorum, primi vero ordinis sacerdotibus attributum fuisse episcoporum vocabulum. Atque de Theodorito satis dictum esto.

De Primasio (2) qui diaconos, episcoposque memorari a Paulo statuit, non laboro. Neque enim est ex illius sententia consequens, presbyteros inferiores episcopis, sacerdotesque ordinis, gradusque secundi non esse. Immo vero cum in episcopis presbyteros etiam comprehendi apostolorum temporibus solitos fuisse scribat, tum addit: *quia secundus*, et *pene* (3) *unus est gradus*. Quae sane verba secundum sacerdotii gradum occupatum semper a presbyteris fuisse demonstrant, hosque etsi pene pares, tamen re ipsa inferiores esse episcopis et auctoritate, et dignitate. Nam τὸ *pene* ita est compositum, ut significet, presbyteros (quamvis proxime accedant) nihilominus non occupare primi sacerdotii gradum.

Venio ad Sedulium. Seniorem ab eo fuisse appellatum Petrum facile patior; episcoporum autem divinam institutionem, superioremque presbyteris dignitatem aut negatam, aut in discrimen adductam, id vero vehementer nego (4). Ac ceteris, qui

(1) Consule quae scripsimus supra *pag.* 250. *not.* 1. *huius vol.*

(2) Blondellus Primasii testimonia quaedam affert *sect.* II. *cap.* XXXII. *pag.* 72., ex quibus hoc unum colligitur, presbyteros esse sacerdotes, et apostolum memorasse episcopos, atque diaconos, instruxisseque Timotheum de institutione presbyterii.

(3) Primasius in *cap.* III. *epist.* I. *ad Timoth. p.* 234. *tom.* X. *bibliothecae pp. edit. lugdun.* „ Quaeritur, *in-* „ *quit*, cur de presbyteris nullam fecerit mentionem. „ Sed in episcopis etiam presbyteros comprehendit, „ quia secundus, et pene unus est gradus, sicut mul- „ tis scripturarum testimoniis comprobatur.

(4) De Sedulio haec habet Blondellus *ibid. c.* XXXII. *pag.* 74. „ Cum apostolici collegii coryphaeum Pe- „ trum, *seniorem*, *cui veritatis auctor cuncta praedixerit* „ (ipsummet Petrum imitatus) nuncupet (*lib.* V. *pasch.* „ *cap.* 7.) in I. cor. *hac caussa* (ne quis dicat „ *ego sum Pauli* etc.) duos episcopos esse in una ci- „ vitate (Hieronymi auctoritate) *prohibitum* compro- „ bat, selectasque ex eiusdem commentario sententias „ in I. Timoth. III. et Tit. I. Pelagii hac in parte „ ὁμοδόξου verbis adtexat, eamdem cum utroque „ caussam propugnasse luce meridiana clarius est „. Haec ille. At in priore loco, hoc est *lib.* V. *cap.* VII. *pag.* 469. *tom.* VI. *bibl. pp. edit. lugd.*, seniorem quidem vocat Sedulius Petrum, natu autem maximum inter apostolos, ob eamque caussam fuisse ceteris praefectum, neque dicit, neque ratio postulabat ut diceret. Nam de *poenitentia* Petri, qui ter Christum negarat, egit, de *primatu* autem non item. In collectaneis vero in epistolam ad Timotheum *cap.* III. *pag.* 575. „ Sed quaeritur, *inquit*, cur de presbyteris non fecerit „ mentionem. Sed etiam ipsos in episcoporum no-

quinto saeculo viverent, pro episcopornm auctoritate pngnantibus, unum Sedulium resistere fuisse ausum, tam abest a vero, ut ne veri quidem esse simile videatur.

Vicesimum argumentum a Gildae britannici, qui VI. saeculo, ab Isidori hispalensis, et hispalensium patrnm, qui in unum congregati locum septimo saeculo concilium celebraverunt, a Bedae, qui VIII. ab episcoporum francorum ab Amalarii, Haimonis halberstadiensis, Hincmari remensis, et Rabani Mauri, qui IX., et a Remigii lugdunensis, qui XI. saecnlo floruerunt, scriptorum testimoniis dncitur.

Mirabile videri cuiquam poterat, quod Bnddeus, Salmasius, aliique veterum scriptis contra orthodoxos abuterentur; hoc mirabilius, quod Blondellus abntatur recentiorum, satis perspicue episcopos esse presbyteris superiores aientium. Gildas, inquit, sacerdotum, et diaconorum meminit, episcoporum vero, ac presbyterorum, ac si essent diversi non meminit. Quamobrem autem? Quia (hoc enim sibi Blondellus, quasi concedatur, sumit) *constanter promiscuos habet.* Scribit namque *episcopatus*, vel *presbyterii*; *episcopus*, vel *presbyter* (1). Scilicet, *τὸ vel* homini negotium exibet. At hoc ipsum est, quod auctore Gilda, epis-

„ mine comprehendit „. Quid? en sequitur, eosdem censuisse episcopos fuisse, presbyterosque Sedulium? Atqui nos etiam, episcopi descriptis virtutibus, presbyterorum quoque virtutes apostolum descripsisse arbitramur, quin tamen eumdem putemus fuisse I. saeculo presbyterorum, et episcoporum gradum. In collectaneis denique in epistolam ad Titum *cap.* I. *p.* 579. Hieronymi verbis usus Sedulius est. Itaque ita est illius explicanda, ut paullo ante a nobis est Hieronymi explicata sententia.

(1) Gildas sapiens in *ecclesiastici ord. acri correptione pag.* 715. *tom. VIII. biblioth. patrum edit. lugdun.* „ Britannia habet SACERDOTES, sed nonnullos insipientes; quamplurimos MINISTROS, sed multos impudentes; clericos, sed quosdam raptores; subdolos pastores, ut dicuntur, sed occisioni animarum lupos paratos. Quippe non commoda plebi providentes, sed proprii plenitudinem ventris quaerentes; ecclesiae domos habentes, sed turpis lucri gratia eas adeuntes; populos docentes, sed praebendo interdum pessima exempla, vitia, malosque mores raro sanctificantes, ac raro puro corde inter altaria stantes, plebem ob peccata non corripientes, nimirum eadem agentes, praecepta Christi spernentes, et suas libidines votis omnibus implere curantes, sedem Petri apostoli immundis pedibus aliquos usurpantes, sed merito cupiditatis in Iudae traditoris pestilentem cathedram desidentes ... Multos sacerdotio irruentes potius, vel illud pene omni pecunia redimentes, quam tractos, et in eodem veteri, infaustoque intolerabilium piaculorum coeno post SACERDOTALEM EPISCOPATUS, vel PRESBYTERII sedem, qui nec ibidem saepe sederunt, utpote indigni porcorum more volutatos, rapto tantum SACERDOTALI nomine ... Quid enim tam impium, tamque scelestum est, quam ad similitudinem Simonis magi ... EPISCOPATUS officium, vel PRESBYTERII terreno pretio, quod sanctitate, rectis moribus decentius acquiritur, quempiam velle mercari? ... *pag.* 716. Sed forsitan aliquis dicat, non ita omnes EPISCOPOS, vel PRESBYTEROS, ut superius excepisti ... *pag.* 171. Adstipulentur benedictioni, qua initiantur SACERDOTUM, vel MINISTRORUM manus ... A sacerdotali dignitate degenerantes recedant, ut apertius cunctis pateat, et aeterna supplicia eos esse mansura, et non esse SACERDOTES, vel Dei MINISTROS, qui eorum doctrinas, atque mandata opere secundum vires suas non impleverunt.

coporum, ac presbyterorum distinctos gradus fuisse, ostendit. Quid enim? Au diaconorum, et episcoporum unnm ille atque eumdem fuisse ordiuem censuit? Non dicet, opinor. Nec vero tam est impudens, ut modo nobis resistat, contra Paulum quidquam fuisse a Gilda constitutum putet. Atqui idem ipse Gildas, qui *diaconos* appellat vocabulo *ministrorum*, nonne *episcopos*, vel *presbyteros*, vel *ministros* scribit? Quod si *τό vel* haud efficit, unus ut sit atque idem *diaconorum*, atque *sacerdotum* gradus, ita ne illud quidem, ut presbyteri non discrepent ab episcopo.

Non minus est Isidori hispalensis illustris locus. Sacerdotii (1) (hoc est offerendi corporis, et sanguinis Domini) potes-

(1) S. Isidorus hispalensis *lib.* II. *de ecclesiasticis officiis cap.* VII. *pag.* 599. *edit. paris. opp. an.* 1601. „ His (presbyteris) sicut episcopis dispensatio mysteriorum Dei commissa est; praesunt enim ecclesiis Christi, et in confectione divini corporis, et sanguinis consortes cum episcopis sunt; similiter et in doctrina populorum, et in officio praedicandi. Sed sola propter auctoritatem summo sacerdoti clericorum ordinatio, et consecratio reservata est, ne a multis ecclesiae disciplina vindicata, concordiam solveret, scandala generaret. Nam Paulus apostolus eosdem presbyteros, ut vere sacerdotes, sub nomine episcoporum asserit, loquens ad Titum. Huius rei, inquit, gratia, reliqui te Cretae, ut ea, quae desunt, corrigas, et constituas per civitates presbyteros, quemadmodum ego tibi disposui ... Oportet enim episcopum sine crimine esse. Qua sententia ostendit, presbyterum etiam sub episcopi nomine taxari. Unde et ad Timotheum de ordinatione episcopi, et diaconi scribens, de presbyteris omnino tacuit, quia eos in episcopi nomine comprehendit. Secundus enim PRIMO CONIUNCTUS gradus est, sicut ad philippenses de episcopis, et diaconibus scribit, cum una civitas plures episcopos habere non possit, et in actibus apostolorum presbyteros ecclesiae, Hierosolymam iturus, congregavit, quibus inter cetera, videte, inquit, gregem, in quo vos Spiritus sanctus episcopos ordinavit; unde etiam tales in ecclesia presbyteros constituendos esse, sicut episcopos, ut apostolus ad Titum loquitur, et canones ipsi testantur, presbyteri autem merito, et sapientia dicuntur, non aetate. Nam Moysi praecepit Deus, ut eligat presbyteros. Unde et in proverbiis dicitur, gloria senum canities. Quae est haec canities? Haud dubie, quia sapientia, de qua scriptum est: Canities hominum prudentia est. Cumque nongentos, et amplius annos ab Adam usque ad Abraham vixisse homines legamus, nullus alius appellatus est primus presbyter, idest senior, nisi Abraham, qui paucioribus annis vixisse convincitur etc. „ Viden ut Isidorus episcoporum gradum primum, secundum autem gradum esse presbyterorum scribit? Non ergo aequandos episcopos presbyteris putavit. Neque vero in hoc idem tam longo testimonio, etsi presbyteratum commendet, umquam statuit, iure ecclesiastico tantum episcopis ius ordinandi competere, presbyteris vero non item. Immo capite V. *pag.* 97. episcoporum institutionem iam inde a Christo repetit, solosque episcopos successores esse scribit apostolorum, eorumque ordinationem niti novi testamenti auctoritate confirmat; *cap.* VI. *pag.* 599. chorepiscopos episcopi quidem munus exercere posse, ut qui consecrati episcopi sint; sed iis, quoniam in dioecesi episcoporum, villarum, vicorumque ecclesias moderantur, et idcirco vicarii episcopi urbis sunt, nescio episcopo, ordinare presbyteros, diaconosque non licere scribit. Quae omnia satis ostendunt, Isidorum cum catholicis sentire, eumque ab errore presbyterianorum distantem. Alter locus, quo Blondellus *ibid. cap.* XXV. *pag.* 74. abutitur, est ex *lib.* VII. *originum cap.* XII. *pag.* 100. descriptus, habetque hoc modo: „ Presbyter graece, latine maior interpretatur. Non pro aetate, vel decrepita senectute, sed propter honorem, et dignitatem, quam acceperunt, presbyteri nominantur; unde et apud veteres iidem episcopi, et presbyteri fuerunt, quia illud nomen dignitatis, hoc est aetatis. Ideo autem et presbyteri sacerdotes vocantur, quia sacrum dant (sicut et episcopi) qui *presbyteri* licet sint sacerdotes, tamen pontificatus APICEM NON HABENT, quia nec CHRISMATE FRONTEM SIGNANT, NEC PARACLETUM SPIRITUM DANT, quod solum deberi episcopis lectio actuum apostolorum demonstrat „. At is locus plane efficit, presbyterianorum sententiam esse sacris novi testamenti litteris repugnantem. Nam presbyteratum nomen non aetatis esse hoc

tate presbyteros episcopis pares esse defendit, ordinandi autem auctoritate non item. Esse igitur episcoporum gradum ordine presbyterorum superiorem. Quamquam presbyteros, quod offerrent, consecrarentque corpus, ac sanguinem Domini, essentque rebus quibusdam aequales episcopis, vocatos a Paulo fuisse, Isidorus addat, appellatione episcoporum.

Age vero hispalense (1) concilium nonne ademtam presbyteris fuisse declarat ordinandorum presbyterorum, ac diaconorum auctoritatem? At *novellis*, inquit Blondellus, legibus ademtam demonstrat, non divinis, concilium. Ridiculum! quasi vero hac voce patres non indicarint novi testamenti divinas leges. Nam addunt legibus veteris testamenti novellas leges, postque has memorant ecclesiasticos canones, ut plane significent, esse quaedam presbyteris non solum auctoritate legum veteris testamenti, sed etiam novi, quaedam vero ecclesiastico canone interdicta.

De Beda (2) nihil attinet dicere. Episcoporum namque vo-

tempore, sed dignitatis, Isidorus statuit. Post addit, olim episcopos fuisse presbyteros dictos, tamque iam episcopi appellationem indicasse dignitatem, presbyteri vero contra aetatem. Quare hoc unum eosdem fuisse apostolorum tempore episcopos, et presbyteros, hoc est senes, dignitate vero episcopos. Iam vero presbyteros vocari sacerdotes, *quia sacrum dant*, hoc est eucharistiam conficiunt, et *populo dant*, quod idem episcopi faciunt. Ceterum presbyteros, licet sint sacerdotes, tamen non attingere *apicem pontificatus*. Cur autem? quia nec chrismate frontem signant, nec paracletum Spiritum dant, quod solum deberi episcopis, constare. Lege ne aliqua ecclesiae? minime vero. Qua igitur auctoritate? divina scilicet. Hoc enim intelligi ex lectione actorum apostolicorum.

(1) Concilium hispalense II. an. 619. *celebratum* can. VII. *pag.* 464. tom. II. *concilior. hispan. edit. card. Saenz de Aguirre* rom. an. 1694. „ Septimo examine „ relatum est nobis, venerandissimum quondam Aga„ pium cordubensis urbis episcopum frequenter pres„ byteros destinasse, qui absente pontifice altaria eri„ gerent, basilicas consecrarent. Quod quidem non „ est mirum id praecepisse virum ecclesiasticis disci„ plinis ignarum, et statim a saeculari militia in sa„ cerdotale ministerium delegatum. Ergo ne ultra ta„ lis a nobis licentia usurpetur, communi sententia „ statuendum oportuit, scientes, quia sicut presbytero „ illicita consecratio est altaris, ita et constitutio. In „ divinis enim litteris praecipiente Domino solus Moy„ ses in tabernaculo Dei erexit altare, solus ipse un„ xit, utique quia summus sacerdos Dei erat. Sicut „ scriptum est: Moyses, et Aaron in sacerdotibus eius. „ Ideoque id quod tantum facere principibus sacerdo„ tum iussum est, quorum typum Moyses, et Aaron „ tenuerunt, presbyteri QUI FILIORUM AARON GESTANT „ FIGURAM, arripere non praesumant. Nam quamvis „ CUM EPISCOPIS PLURIMA ILLIS MINISTERIORUM COMMUNIS „ SIT DISPENSATIO (quaedam tamen auctoritate veteris „ legis) quaedam novellis, et ecclesiasticis regulis sibi „ prohibita noverint, sicut presbyterorum, et diaco„ norum, et virginum consecratio, sicut constitutio „ altaris, benedictio, vel unctio etc. ... Haec enim „ OMNIA ILLICITA ESSE PRESBYTERIS, QUIA PONTIFICATUS „ apicem non habent etc. „. Haec cum similia sint Isidori sententiae, similibus item rationibus nitantur necesse est. At cur presbyteris spiritum sanctum dare non liceat etc., Isidorus ex actis apostolicis cognosci posse defendit. Atque hae quidem sunt *novellae regulae*, quarum meminit hoc ipso canone hispalense concilium.

(2) Ex Bedae testimonio descripto *ex homil. aestiv. de sanctis in die s. Lucae*, quo Blondellus abutitur, *cap.* XXXVII. *pag.* 77. consequens plane est, distinctos quidem aetate apostolorum reipsa presbyteros ab episcopis fuisse, quamquam iisdem utrique nominibus vocarentur. Sic enim habet: „ Primis ecclesiae tem„ poribus, ut apostolica scriptura testis est, utrosque „ presbyteros, utrosque vocatos episcopos, quorum „ unum sapientiae maturitatem, alterum industriam „ curae pastoralis significat ... Si enim distinctos episcopos a presbyteris non fuisse, unumque omnium ordinem esse putasset Beda, quo tandem modo *utrosque* et presbyteros, et episcopos vocari consuesse dixisset? Quamobrem miror Blondellum his fuisse testimoniis usum, quibus refellitur presbyterianorum error.

cabulo indicatos ab apostolo interdum eos fuisse putavit, qui re vera presbyteri essent, episcopi vero non essent. Id autem ut sit orthodoxis contrarium, nullo modo prorsus intelligo.

Aquisgranense (1) concilium presbyterianis praesidio esse non potest. Eadem enim atque Isidorus statuit. Quare ut hic non obstat, ita ne illud quidem, quo minus sit episcopus presbytero qnoque superior.

Mitto Amalarium (2), qui similia scripsit. Nemo enim dubitabit, qnin nostris assensus sit, si eius verba diligenter consideret.

Haimonis (3) Alcuini auditoris eadem fuit de episcopis, presbyterisque, atque Amalarii, et Isidori sententia. De Rabano autem quid dicam, cuius est de auctoritate episcoporum in commentariis in priorem ad Timotheum epistolam insignis locus? Negat (4) enim ille in scripturis simplices sacerdotes vocari semper appellatione presbyterorum. Nam quum ordinandi ius presbyteros quandoque sibi vindicasse legamus, idque iam in *simplicem* sacerdotem cadere omnino nequeat, fit ita, nt iis in locis scripturarum non *simplices* sacerdotes Rabanus censuerit, sed *episcopos* indicatos fuisse *presbyterorum* vocabulo. Hoc idem est de Hincmari remensis archiepiscopi (5), deque Remigii testimoniis iudicandum.

Primum ac vicesimum argumentum ab historia Eutychii alexandrini ducitur, quem saeculo decimo natum fernnt. Nam Sel-

(1) *Cap.* XXXVIII. *pag.* 77. *seqq.* refert Blondellus *anonymi de* VII. *ordinibus ecclesiae ad Rusticum* testimonium, quod etiam refertur a Gratiano *dist.* XCV. *cap.* VI. Sed is auctor, nisi episcopos olim fuisse vocatos interdum nomine presbyterorum, presbyterosque nomine episcoporum contendit, presbyterisque plura concedenda putat, tamen de *ordinandi* presbyteri, et diaconi potestate ne verbum quidem habet, ut qui cognosceret, eam in presbyterum cadere non posse. Synodus aquisgranensis celebrata an. 816., can. VIII. tom. IV. *concilior. edit. paris. Harduini*, verba Isidori hispalensis utitur. Est igitur eius explicanda, ut est paullo ante Isidori eiusdem explicata sententia.

(2) Amalarius *lib.* II. *de ecclesiasticis officiis cap.* VI. *pag.* 971. et XIII. *pag.* 973. *tom.* XIV. *biblioth. pp. edit. lugdunensis*, Hieronymi, et Ambrosiastri studia aemulatus est. Itaque eodem modo est illius testimonium intelligendum, quo intelligi loca Hieronymi, et Ambrosiastri diximus.

(3) Commentar. *in* I. *epist. ad Timoth. cap.* V. *edit. colonien. anno* 1539. Nam is quoque Ambrosiastri, Primasii, Isidori etc. loca descripsisse videtur.

(4) Comment. in I. *ad Timoth. pag.* 504. *tom.* V. *opp. edit. an.* 1626. „ Presbyterus hoc in loco, non „ eos nominavit, qui nunc NOMINANTUR PRESBYTERI, „ NEC ENIM EOS ADMITTEBAT IPSE MANUS IMPONERE ad „ ordinationem ipsius functionis; sed apostolorum di- „ cit conventum, qui aderat apostolo Paulo, et cum „ eo manus imponebat in eius ordinationem. Pres- „ byterium autem illud nominavit contemplatione „ honoris: ista vero consuetudine etiam nunc agunt „ usque hac, ut in episcoporum ordinatione, non „ unus, sed plurimi et huiusmodi ordinationes im- „ pleant etc. „. Est nunc Blondellus, et hisce testimoniis conetur dogma catholicorum evertere.

(5) Fatetur enim Blondellus *cap.* XLIII. *seq. p.* 87. Hieronymum, aut Bedam sequutos fuisse Remigium, et Hincmarum.

denus (1), aliique (2) viri de presbyterianorum quidem secta, cum nihil se testimoniis graecorum, latinorumqne patrum proficere posse cognossent, consulendos arabicos codices esse putarunt, exque iis describendum si quid invenissent, quod minus esse orthodoxae doctrinae consentaneum videretur. Ergo ut esse nonnulla in Eutychii chronico animadverterunt, quibus catholicae religionis de episcopis decretum refelli, constabilirique errorem presbyterianorum posse arbitrarentur, ea diligenter in suos commentarios traducenda iudicarunt, exqne iis rationum momenta adversus nostros duxerunt omnino quinque. Atque hoc illi quidem modo argumenti concludunt sententiam. 1. Qui manus imponebant (3), deinde qui benedicebant, tertio qui patriarcham creabant; horum certe par erat potestas potestati episcoporum; si praesertim ita manus imponebant, benedicebant, creabant episcopum, ut 4. illorum opera non nterentur, qui episcoporum vocarentur nomine; propterea quod 5. horum episcoporum nulli in finitimis provinciis reperirentur: presbyteri autem alexandrini, iam inde a Marci temporibus ad aetatem usque Alexandri patriarchae (qui anno 325. synodo nicaenae interfuit) et manus electo patriarchae imponebant, et eum benedicebaut, et episcopum creabant, cum nulli Eutychio teste in finitimis provinciis episcopi versarentur. Par igitur potestas presbyterorum in Aegypto, a Marci temporibus ad saeculum usque quartum, erat potestati, auctoritatique episcoporum. Iam vero tradita haec fuisse

(1) *Libell. de originibus ecclesiae alexandrinae edit. londin. an.* 1642.

(2) Neque vero Seldenus solum, sed etiam Salmasius, Blondellus, aliique locis infra notandis.

(3) Locus Eutychii, ut est a Seldeno in latinum sermonem translatus, habet hoc modo: „ Constituit „ Marcus evangelista duodecim presbyteros cum Hanania, qui nempe manerent cum patriarcha, adeo „ ut cum vacaret patriarchatus, eligerent unum e „ duodecim presbyteris, cuius capiti reliqui undecim „ *manus imponerent*, eumque *benedicerent*, et *patriarcham eum crearent*, et dein virum aliquem insignem „ eligerent, eumque presbyterum secum constituerent, „ loco eius, qui sic factus est patriarcha, ut ita semper extarent duodecim. Neque desiit Alexandriae „ institutum hoc de presbyteris, ut scilicet patriarchas „ crearent ex presbyteris duodecim, usque ad tempora „ Alexandri patriarchae alexandrini, qui fuit e numero illo 325. Is autem vetuit, ne deinceps patriarcham presbyteri crearent. Et decrevit, ut mortuo patriarcha convenirent episcopi, qui patriarcham „ ordinarent. Decrevit item, ut vacante patriarchatu „ eligerent, sive ex quacumque regione, sive ex duodecim illis presbyteris, sive aliis, ut res ferebat, virum aliquem eximium, eumque patriarcham crearent. Atque ita evanuit institutum illud antiquius, „ quo creari solitus ab episcopis patriarcha, et successit in locum eius decretum de patriarcha ab episcopis creando. Is etiam petiit ab eis, ne patriarcha „ alexandrinus papa vocitaretur, quod significat „ avum. Sed vero ab Hanania, quem constituit Marcus evangelista patriarcham Alexandriae, usque in „ tempora Demetrii patriarchae ibidem (is patriarcha „ fuit alexandrinus undecimus) *nullus erat in provinciis Aegypti episcopus, nec patriarchae ante eum crearunt episcopos*. Ille autem factus patriarcha tres constituit episcopos. Et primus fuit hic patriarcha alexandrinus, qui episcopos fecit.

ab Eutychio, adversarii ex illius chronico constare pugnant, quod Seldenns ex arabico (1) malo latinum fecit deterius. Pergunt porro, et patriarcham Eutychium nihil de primordiis ecclesiae alexandriuae litteris mandasse, quod non esset nixum fide patriarcharum superiorum defendunt. Quamobrem, aiunt, non tam Eutychio assentiri se, quam iis, qui in Aegypto maiorum memoria floruissent (2).

Ego vero Eutychium neque tanti facio, ut si haec dixisset, ei uni adiungendam, ceteris autem, qui et antiquiores, et rernm christianarum peritiores fuissent, negandam esse auctoritatem putem; neque tam fuisse aut impudentem, aut indoctum existimo, ut vel palam mentiri auderet, vel ignoraret, quae de sacris ordinationibus ab apostolis tradita coli, observarique non Alexandriae (3) modo, sed etiam ubique terrarnm consuevissent. Quid enim aientem morarer, qui saecnlo esset nono (4) recentior, scriptoresque ante se haberet, summa et eruditione, et disciplinae, doctrinaeque christianae peritia illustres, qui inesse presbyteris negarent ordinandi non solum sacerdotis, sed etiam diaconi potestatem? Quotus antem quisque est, qui nesciat, Iohannem chrysostomum (5), Hieronymum (6), Hilarium (7) diaconum, et qnod caput est, Athanasium vel universe de omnibus, vel de aegyptiis presbyteris disputantes, datam his fuisse conficiendae eucharistiae potestatem concessisse, ordinandorum autem sacerdotnm, diaconorumque non modo non concessisse, sed vehementer

(1) Est enim fabularum, et ineptiarum plenum. Confer Renaudotium *tom.* I. *liturgiar. oriental.* n. XXI. *pag.* 377., *ubi de patriarcha alexandrino agit edit. paris. an.* 1716., et *hist. patriarch. alex. pag.* 7. *seq. edit. an.* 1713., Petavium *lib.* I. *de ecclesiastica hierarch. cap.* XIII. n. XIX. *pag.* 38. *edit. antuerp. theologicor. dogm. tom.* IV. ubi, *omnino bene incredulum lectorem postulat*, inquit; Herbelotium *biblioth. orient. pag.* 153. *edit. an.* 1697. Sed quid hos nomino, cum satis sit chronicon Eutychii consulere, quod Oxonii an. 1658. edidit Eduardus Procockius?

(2) Ita quidem Seldenus in ense praefationis calce scribit, ut plurimum Eutychio esse credendum contendat.

(3) Quis enim sibi persuadeat, ignorasse eum, quae suo tempore in Aegypto gererentur, ac ut ab apostolis tradita et crederentur, et colerentur? Atque constitutiones quidem, quas aegyptii ab auditoribus Christi editas censebant, quaeque huc spectant, paullo post eribam.

(4) Seldenus *ibid. saeculo*, inquit, *ut videtur floruit decimo Eutychius.* Vide Renaudotium *liturg. tom.* I. *pag.* 377. n. XXI. et *histor. patriarch. alex. pag.* 7., et Bollandianos *tom.* V. *mensis iunii pag.* 2. et 115. *edit. antuerp.*

(5) Vide supra *pag.* 437. *not.* 2. *huius vol.* Confer etiam *homil. in cap.* V. *epist.* I. *ad Timotheum tom.* XI. *opp. pag.* 616., ubi ostendit a presbyteris ne tempore quidem apostolorum ordinari quemquam potuisse. „ Non de presbyteris, inquit, (apostolus) hic loquitur, „ sed de episcopis; neque enim presbyteri ipsum „ episcopum ordinaverant.

(6) Confer quae dixi supra *pag.* 419. *seqq. huius vol.*

(7) Vide quae supra disputavi *pag.* 394. *seqq. huius vol.*

etiam negasse? Atque illud iis, qui nulla praeindicata opinione ducantur, incredibile sane videbitur: Athanasium (1), qui perspecta, satisque explorate cognita haberet, quae ad Alexandri tempora gesta in Aegypto fuissent; si imponi cuiquam manus, ordinarique episcopi a presbyteris poterant (cum praesertim haereticos insectaretur, atque refelleret), aut simulasse nescire se, aut palam negasse, quod usu in sua patria iam inde a Marci temporibus ad suam actatem obtinuisset. Quid? Hilarium ne, Chrysostomum, et Hieronymum, qui presbyterorum adversus diaconos defensionem susceperant, quisquam ne putet, id ipsum aut praetermissuros, aut negaturos fuisse, quod neque distans ab eorum memoria, neque a proposita quaestione alienum esset?

Convicti igitur erroris presbyteriani sunt, etiam si ab ipsis stet Eutychius; sin autem dissentiat, multo magis. Ac miror sane, quid sit, quod cum is auctor Abrahami Ecchellensis viri eruditissimi (2) studio, atque labore solide in primis, graviter, copioseque defensus in hoc genere, liberatusque ab invidia sit; tum adversarii, quin eorum, quae sunt ab eodem Ecchellensi egregie disputata, mentionem faciendam arbitrentur, testimoniis Eutychii abuti pergant. Quod si minus illis est notum Ecchellensis opus, agam equidem, ut mea opera, si non e mentibus omnium, at aliquorum saltem, qui nostras origines legerint, evulsus fuisse error videatur. Itaque nego χειροτονίας, seu *impositionis manuum* vocabulo ab Eutychio ordinationem a presbyteris factam (3) significari. Electionem scilicet ille, non ordinationem indicat. Alio-

(1) Consule supra *not.* 2. *pag.* 288. *seq. huius vol.* Athanasii locum.

(2) *Est haec* libri Ecchellensis inscriptio: „ Eutychius patriarcha alexandrinus vindicatus, et suis „ restitutus orientalibus, sive responsio ad Iohannis „ Seldeni origines in duas tributa partes, quarum pri„ ma est de alexandrinae ecclesiae originibus, altera „ de origine nominis papae etc. *Romae an.* 1661.

(3) Renaudotius *ibid. num.* xxv. *pag.* 381. „ Fa„ temur, *inquit*, fabulam de duodecim presbyterorum „ collegio (*Eutychium*) ita intellexisse, ut ipsis eli„ gendi patriarcham ius tributum crediderit. Dum „ vero ait, manus ipsi sacerdotes imposuisse, nihil „ aliud significatum voluit, quam electum e se sacer„ dotem ordinandum curasse, sicut in vita Agrippini „ patriarchae decimi (*apud Severum*) legimus: *convenisse populum, et manus imposuisse illi, atque illum* „ *ordinavisse patriarcham, et in sede divi Marci collocavisse.* Nempe populum proponebat; suffragia e pres„ byteris, et episcopis confirmabantur; tum procede„ batur ad ordinationem ab illis faciendam, qui or„ dinandi ius haberent, nempe episcopis; non pres„ byteris, multo minus laicis. Certum quippe est se„ quentium saeculorum disciplina, quae antiquioris „ praecipua lineamenta retinuit, impositionem ma„ nuum ad dandum Spiritum sanctum ... numquam „ ab aliis factam esse, quam ab episcopis: neminem „ inter tot patriarchas aliter fuisse constitutum, quam „ episcopali ordinatione, aut in sede divi Marci, quae „ ultima erat ceremoniarum pars, collocatum ab aliis „ fuisse, quam ab episcopis „. Confer Petavium *ibid.*

qui non a presbyteris modo, sed etiam ab laicis (1) ordinati episcopi alexandrini fuissent, qua re nihil dici potest absurdius. Nam impositas etiam a populo fuisse manus, scriptores aut superiores, aut pares saltem Eutychio existimatione, auctoritateque tradiderunt. Atque eo quidem electio dicta impositio manuum fuit, quo populus, presbyterique alexandrini, quem elegissent, episcopis impositione manuum ordinaudum proponerent. Quamquam vereor, ne falsum sit, quod de duodecim presbyterorum collegio non Eutychius modo, sed etiam Hieronymus, et Hilarius diaconus litteris mandaverunt. Intelligo enim fuisse olim, esseque hoc tempore singulari (2) fide, eruditionisque laude excellentes viros, qui ante Dionysium, dictos esse quosdam patriarchas alexandrinorum defenderent, qui non solum non occuparent gradum presbyterorum, sed ne diaconorum quidem. Quorum si vera est sententia, nutent omnia, corruantque necesse est, quae sunt de duodecim presbyteris ab Hieronymo, aliisque scripta, e quorum presbyterorum coetu unus eligi soleret, qui ceteris antecelleret, et episcopus vocaretur. Redeo ad χειροτονίαν. Dabo, impositas manus *electo* a presbyteris fuisse, ac si id verba Eutychii postulent. Etsi enim falsum est fortasse, tamen agam cum adversariis liberaliter.

(1) Vide locum Severi alexandrini modo descriptum de *Agrippini ordinatione*. Confer etiam, quae de χειροτονίᾳ, quam *chartoniet* arabes christiani vocant, praeclare disputat Renaudotius *ibid.* num. xxiv. *p.* 380. In veteribus alexandrinae ecclesiae constitutionibus apud Ecchellensem *ibid. p.* i. *cap.* ii. *pag.* 41. haec habentur. „ Congregetur universus populus, et presbyteri, ac episcopi die dominico, et interroget maior eorum presbyteros, diaconus, et populum dicens: hic ne est, in quo consensistis, et sit vobis princeps? Si autem dixerint, *maxime*; interroget illos rursus dicens: iste dignus ne est praeclara hac praefectura? Recte ne adeo suos instituit mores, et nihil contra eum reperiatur? et si responderint omnes, ac dixerint, ita vere esse, et sine simulatione; interrogetur etiam tertia vice, utrum vere dignus sit hoc principatu? et confirmetur omne verbum ex ore duorum, vel trium. Si vero dixerint tertia vice, quod dignus sit, extendant omnes manus suas. Quod si fecerint pacifice, et unanimiter, fiet silentium, et diaconi teneant sacrosancta evangelia expansa, et aperta super caput ordinandi, et episcopi sedere illum facient super sede ipsi conveniente „. *Cap. seq.* earumdem constitutionum apud Ecchellensem *ibid. pag.* 43. „ Episcopi, qui adsunt, ut manus imponant, lavent manus suas, deinde consecrent illum, populo adstante cum silentio, et timore, et elevent manus suas (*idest populus, et sacerdotes cum episcopis*) super eum dicentes: imponimus manus nostras super servum hunc electum Deo in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti ad constituendum illum in ordinem bonum, ac stabilem unicae sine macula ecclesiae Dei vivi, invisibilis, ad faciendum iudicium rectum, et manifestationem sanctam, et gratias patentes, ac prodeuntes, et doctrinam fidelem, hunc nimirum, qui factus est ecclesiae catholicae a parte sanctissimae Trinitatis mysterio crucis „. Mox ibidem de χειροτονίᾳ, qua ordinatur episcopus *pag.* 44. „ Post haec autem imponet primus episcopus ex illis ei manum, et dicat formulam consecrationis, dicatque universus populus: Amen etc. „ Confer, quae mox subdit Ecchellensis *pag.* 44. *seqq.*

(2) Adeundus Renaudotius *ibid.* n. xxvi. *pag.* 381., qui Agrippinum, et Demetrium laicos fuisse cum electi patriarchae alexandrini fuerunt, scribit. Confer eumdem in *hist. patriarch. alex. pag* 20., et Bollandianos *tom.* v. *iunii pag.* 21.

Quid? an iidem ipsi, qui a presbyteris manus patriarchae impositas ferunt, a populo impositas fuisse negant? Immo vero est eorum satis perspicua de hac item χειροτονίᾳ oratio. At tertiam quoque iidem memorant, quae ab episcopis fieri soleret. Concedendum est igitur, hanc fuisse tertiam, qua consecrarentur episcopi, non vero priorem populi, alteramque illam presbyterorum. Atque haec quidem de manuum impositione dicta sunto.

Venio ad *benedictionem*. Aio igitur, *consensum* ea voce, *electionem*, *salutationemque*, non *consecrationem* episcopi ab Eutychio, cum de presbyteris ageret, indicari. Est id quidem multis demonstratum ab Echellensi (1) ut nova oratione non egeat. Nec fuisse tam imperitum, arbitror, Eutychium alexandrinarum rerum, ut constitutiones aegyptiorum ecclesiae, quae conversae in sermonem arabicum essent, nesciret, quibus contineretur, presbytero episcopum benedicere, et χειροτονίαν facere nefas esse (2). Quod si *benedictiones* appellari preces, quas presbyteri una cum episcopis recitabant, cum ordinaretur (3) patriarcha, possent, perfacile quidem *benedictum* a presbyteris eumdem fuisse paterer.

Nunc de verbo *creare* paucis agendum est, quo Seldeni potissimum sententia nititur. Principio falsum est, *saloha* verbum in idem atque *creare* (4) recidere. Nam eo spectat, ut *dignum*, *aptum*, *bonum*, *idoneum iudicare* significet, *creare* autem non item. Quamobrem iure ab Ecchellensi Seldenus (5) vapulat. Iam vero synonyma eorum, quae diximus, sunt, ut est sapienter ab ipso Echellensi animadversum, *suffragium*, *consensus*, *adprobatio*, *designatio*, quod ius ad eos solum presbyteros duodecim pertinuisse Eutychius arbitrabatur. At eodem verbum arabicum at-

(1) *Ibid. cap. IV. per tot.*

(2) Constit. alex. *c.* VI. apud Ecchellensem *ibid. cap.* III. *pag.* 34. *seq.* „ Qui autem suscipit ab illo „ χειροτονίαν, suscipit etiam eius benedictionem. „ At ad presbyterum minime pertinet facere χειροτο- „ νίαν, nec umquam id ipsi licet . . . Episcopus be- „ nedicit, et non benedicitur; alios ordinat, ipse vero „ eulogiam, sive benedictionem suscipit ab episcopis, „ non quidem a presbyteris „. *Canon.* V. *concilii nicaeni arabic. edit. eccl. alexandr. ibid. pag.* 53. *seq.* „ Oportet, ut episcopus constituatur praesentibus omnibus episcopis illius provinciae. Si vero conventus „ eorum difficilis redditur ob instantem ipsam aliquam „ necessitatem, aut ob loci distantiam, adsint tres „ episcopi ad ordinandum illum cum permissione, et „ decreto ceterorum episcoporum, qui suam scribant „ benedictionem „.

(3) *Constit. alexandr. cap.* V. *apud Ecchell. ibid. pag.* 55. *seq.*, ubi de episcopis agitur, presbyteri una cum populo, et episcopis suffragium episcopo dantes, „ Imponimus, *inquiunt*, manus nostras super servum „ hunc electum Deo in nomine Patris etc. „

(4) Consule Ecchellensem *ibid. cap.* IV. *pag.* 37. *seqq.*

(5) *Ecchell. ibid. cap.* IV. *pag.* 57. *seq.*

que *constituere* latinum revolvitur, ne resistente quidem (1) Ecchellensi. Patiar. Sed ut anceps est latinis τοῦ *constituere* significatio, ita erit anceps arabibus. Quare quemadmodum vox latina modo *ordinationem*, modo *electionem* significat, sic *electionem* arabica interdum significet necesse est, etsi quandoque etiam indicet *consecrationem*. Atque est ab eodem Ecchellensi demonstratum (2) voces *ordinare*, *creare*, *perficere*, *praeficere*, *constituere*, *sufficere* usurpari a scriptoribus christianis, in primisque orientalibus saepe pro *suffragiis*, *electione*, *denominatione*, *approbatione*, *designatione*, *consensu* (3). Hinc vero facile intelligitur, quam sit tertia Seldeni argumentatio levis, quae ex Eutychii verbis de creato a presbyteris patriarcha ducitur.

Nec minus est inepta, quae ab eodem quarto loco proponitur, exque male intellecta Eutychii sententia proficiscitur, argumentatio. Nam quod Eutychius idem scribit, nullus erat in provincia episcopus, Seldenus in *provinciis* vertit (4). Quod sive dolo, fraudeque, sive imperitia sermonis arabici factum sit, praetermitti potest. Nunc illud quaero: quid inde esse consequens Seldenus putet? An episcopos eosdem in Aegypto initio atque presbyteros fuisse? Id vero Eutychius inficiatur, ut qui a Marco presbyterorum duodecim collegium institutum, eique praefectum episcopum Ananiam ferat. Igitur iam usque ab exordio alexandrinae ecclesiae, distinctus erat episcopatus ab ordine, institutoque presbyterorum. Quod cum ita esset, quemadmodum *ordinari* episcopus a presbyteris potuit impositione manuum? Quum enim carerent dignitate, quo tandem modo eam alteri dare potuissent (5)? Maiores nostri, quibus satis explorate percepta, et co-

(1) *Ibid. pag.* 59.

(2) *Ibid. pag.* 60. *seqq.*

(3) Eutychius in eo ipso chronico, quo est obusus Seldenus, de exilio Martini pon. max. loquens, „ Cumque haec perpetrasset Constans, inquit, adver- „ sus Martinum patriarcham, et Maximum, ac duos „ discipulos eius, ORDINAVIT super Roma patriarcham „ hominem virtutibus insignem, qui dicebatur Euge- „ nius „. An ab imperatore Seldenus dicet fuisse *ordinatum* impositione manuum Martinum? Marcellinus etiam comes in chronico a *Sirmondo edito Parisiis anno* 1619. *pag.* 68. „ Vitiges tyrannus, inquit, exer- „ citu aggregato Romam obsidet, cui tunc faventem „ papam Silverium Bellisarius ab episcopatu summo- „ vit, et loco eius Vigilium diaconum ORDINAVIT. „ Confer Ecchellensem *ibid. pag.* 64. *seqq.*

(4) Seldenum *ibid. n.* XXIX. *pag.* 143.

(5) S. Hieronymus loco supra *pag.* 420. *huius vol. descripto*, „ Qui provehitur, *inquit*, de minori ad „ maius provehitur. Aut igitur ex presbytero ordine- „ tur diaconus, in quem crescit ex parvo „. Et ambrosiaster *loco supra indicato pag.* 394. *huius vol.* „ Un- „ de et quemadmodum episcopum ordinet Timotheus, „ ostendit. Neque enim fas erat, aut licebat, ut in- „ ferior ordinaret maiorem. NEMO ENIM TRIBUIT, QUOD „ NON ACCEPIT „.

gnita consuetudo alexandrinorum erat, nequivisse a presbytero, dixerunt, episcopum consecrari, iam inde a Pauli, hoc est ab apostolorum aetate, propterea quod nemini licet, quod numquam accepisset, dare. Id vero numquam dixissent, si secus esse Alexandriae actum iudicassent. Neque vero ulla est caussa, cur dictum contra quisquam ab Eutychio fuisse putet. Est enim ita comparata illius sententia, ut de electione intelligi commode posset videatur. Qua de re, cum supra demonstrata sit, nihil attinet dicere. At Meletius dicet quispiam, cum presbyter esset, presbyteros (1) ordinavit. Quin etiam id ipsum a Colutho (2) factum fuisse constat. Profertur item synodi (3) ancyranae canon, quo cavetur ne quis presbyter consecrare quemquam presbyterum sine praecepto episcopi audeat. Ego vero Meletium (4) lycopolitanum episcopum fuisse ordinatum aio. Itaque hoc exempli genus ad institutum non attinet.

Quod ad Coluthum spectat, fateor eum fuisse presbyterum. Sed Athanasius (5), qui certe alexandrinus erat, episcopatuque in ea urbe potiebatur, Ischyram neque haberi, neque esse presbyterum contendit, quod ab Colutho esset presbyter initiatus, qui episcopi dignitate, potestateque careret. Ex qua re efficitur, apud alexandrinos eam invaluisse sententiam, a presbyteris non solum non creari episcopos, sed ne presbyteros quidem posse. Quamobrem miror, usum Seldenum fuisse exemplo Coluthi, locasseque in Athanasii apologia, quae maxime presbyterianis adversaretur, sententiae suae praesidium. De ancyrano canone, quo magnopere adversarii gloriantur, paucis dicam, quod sentio. Fuerunt, qui vitiatum fuisse, adeoque deleri oportere, quae de presbyteris continet, suspicarentur (6). Alii nihil esse in canone vitii censuerunt (7). Sed variae sunt horum in eo explicando, illus-

(1) Seldenus *ibid. pag.* 133.

(2) Idem *ibid.*

(3) Seld. *ibid.*, et Salmasius *dissert. de episc. et presbyt. pag.* 300.

(4) Theodoritus *lib.* I. *hist. cap.* IX, *pag.* 27. *edit. taurinensis.* „ Meletius, qui non multo ante exortam „ Arii vesaniam episcopus fuerat ordinatus, postea „ vero quorumdam criminum convictus, a Petro sanc„ tissimo alexandrinorum episcopo, et martyre de„ positus est etc. „.

(5) Vide quae dixi supra *pag.* 285. *huius vol.*

(6) Petavius *in adnot. ad Epiph. haeres.* LXIX. *p* 277. *tom.* II. *edit. paris.* Confer eius *lib.* II. *de hierarch. eccl. cap.* XI. *pag.* 69. *tom.* IV. *theologicor. dogm. edit. antuerp.*

(7) Sic enim vertit Dionysius Exiguus canonem ancyranum XIII. *bibl. canon. Iustelli tom.* I. *pag* 279. *edit. an.* 1661. „ Chorepiscopis non licere presbyteros, „ aut diaconos ordinare, sed neque urbis presbyteros, „ nisi cum litteris ab episcopo permissum fuerit, in „ aliena parochia „.

trandoque sententiae. Pars enim non episcopis in urbibus modo, sed etiam chorepiscopis suos presbyteros, diaconosque fuisse defendunt. Itaque chorepiscopis, qui episcopi essent ordinati, cautum ab synodo fuisse censet, ne, iniussu episcopi civitatis, quemquam aut in villis, aut in urbe constituere presbyterum, vel diaconum (1) auderent: pars vero non solum e chorepiscopis, sed etiam e presbyteris urbium aliquos olim fuisse animadvertit, qui vel non recepti ab iis, quibus dati essent, vel ex haeresi ad orthodoxorum sacra conversi, etsi episcopi charactere ornati essent, tamen et nomine carerent, et ceu presbyteri simplices in ecclesia versarentur. Id synodorum ancyranae, et antiochenae decretis confirmari posse (2). His ergo, qui nesciis episcopis urbium,

(1) Ita quidem censent Balsamon apud *Beveregium codic. canon. pag.* 386. *tom.* 1., et Zonaras *ibid. p.* 387.

(2) Synodus ancyrana *can.* XVIII. *pag.* 278. *t.* 1. *concilior. edit. Hard. parisiensis* ex interpretatione Dionysii Exigui: „Si qui episcopi ordinati sunt, nec recepti ab illa parochia, in qua fuerant denominati, volueruntque alias occupare parochias, et vim praesulibus earum inferre, seditiones adversus eos excitando, hos abjici placuit; quod si voluerint in presbyterii ordine, ubi prius fuerant, ut [illegible], non abjiciantur propria dignitate. Si autem seditiones commoverint, ibidem constitutis episcopis, presbyterii quoque honor talibus auferatur, fiantque damnatione notabiles." *Et nicaen. can.* VIII. *pag.* 327. „Ubicumque vero, sive in vicis, seu in civitatibus ipsi soli reperti fuerint ordinati, qui inveniuntur in clero, in eodem habitu perseverent; ubi autem catholicae ecclesiae episcopo, vel presbytero constituto, quidam ex illis advenient, certum est, quod episcopus ecclesiae habebit episcopi dignitatem. Is autem qui nominatur apud eos (*qui catheri dicuntur*) episcopus, honorem presbyterii possidebit; nisi forte placuerit episcopo, nominis eum honore censeri. Si vero hoc ei minime placuerit, providebit ei aut chorepiscopatus, aut presbyterii locum, ut in clero prorsus esse videatur, ne in una civitate duo episcopi probentur existere." Habent autem graeca hoc modo *can.* 18. *ancyr.* Εἴ τινες ἐπίσκοποι κατασταθέντες, καὶ μὴ δεχθέντες, ὑπὸ τῆς παροικίας ἐκείνης, εἰς ἣν ὠνομάσθησαν, ἑτέραις βούλοιντο παροικίαις ἐπιέναι, καὶ βιάζεσθαι τοὺς καθεστῶτας, καὶ στάσεις κινεῖν κατ' αὐτῶν, τούτους ἀφορίζεσθαι. Ἐὰν μέντοι βούλοιντο εἰς τὸ πρεσβυτέριον καθέζεσθαι, ἔνθα ἦσαν πρότερον πρεσβύτεροι, μὴ ἀποβάλλεσθαι αὐτοὺς τῆς τιμῆς· ἐὰν δὲ διαστασιάζωσι πρὸς τοὺς καθεστῶτας ἐκεῖ ἐπισκόπους, ἀφαιρεῖσθαι αὐτοὺς καὶ τὴν τιμὴν τοῦ πρεσβυτερίου, καὶ γίνεσθαι αὐτοὺς ἐκκηρύκτους. *Can.* VIII. nicaenus de novatianis. „Ἔνθα μὲν οὖν πάντες εἴτε ἐν κώμαις, εἴτε ἐν πόλεσιν αὐτοὶ μόνοι εὑρίσκοιντο χειροτονηθέντες, οἱ εὑρισκόμενοι ἐν τῷ κλήρῳ ἔσονται ἐν τῷ αὐτῷ σχήματι. Εἰ δὲ τοῦ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας ἐπισκόπου, ἢ πρεσβυτέρου ὄντος, προσέρχονταί τινες, πρόδηλον, ὡς ὁ μὲν ἐπίσκοπος τῆς ἐκκλησίας ἕξει τὸ ἀξίωμα τοῦ ἐπισκόπου· ὁ δὲ ὀνομαζόμενος παρὰ τοῖς λεγομένοις καθαροῖς ἐπίσκοπος τὴν τοῦ πρεσβυτέρου τιμὴν ἕξει. Πλὴν εἰ μὴ ἄρα δοκοίη τῷ ἐπισκόπῳ τῆς τιμῆς τοῦ ὀνόματος αὐτὸν μετέχειν. Εἰ δὲ τοῦτο αὐτῷ μὴ ἀρέσκει, ἐπινοήσει τόπον, ἢ χωρεπισκόπου, ἢ πρεσβυτέρου ὑπὲρ τοῦ ἐν τῷ κλήρῳ ὅλως δοκεῖν εἶναι, ἵνα μὴ ἐν τῇ πόλει δύο ἐπίσκοποι ὦσιν. Synodus autem antiochena an. 341. habita, *can.* XVIII. *p.* 601. *seq. tom.* 1. *concilior. edit. Hard.* sic statuit. „Εἴ τις ἐπίσκοπος χειροτονηθεὶς εἰς παροικίαν, μὴ ἀπέλθῃ εἰς ἣν ἐχειροτονήθη, οὐ παρὰ τὴν ἑαυτοῦ αἰτίαν, ἀλλ' ἤτοι διὰ τὴν τοῦ λαοῦ παραίτησιν, ἢ δι' ἑτέραν αἰτίαν, οὐκ ἐξ αὐτοῦ γενομένην, τοῦτον μετέχειν τῆς τιμῆς, καὶ τῆς λειτουργίας, μόνον μηδὲν παρενοχλοῦντα τοῖς πράγμασι τῆς ἐκκλησίας, ἔνθα ἂν συνάγοιτο, ἐκδέχεσθαι δὲ τοῦτον, ὃ ἂν ἡ τῆς ἐπαρχίας τελεία σύνοδος κρίνασα, τὸ παριστάμενον ὁρίσῃ. „Si quis episcopus ordinatus in parochiam, minime ad eam, ad quam est ordinatus ac-

ordinare quosdam aliquando non dubitassent, vetitum a concilio fuisse, ne simile quidpiam deinceps agerent; non presbyteris *simplicibus*, qui numquam sibi eam in ecclesia catholica potestatem arrogaverunt. Redeo ad Eutychium. Nego, illius opinione, eosdem olim fuisse episcopos atque presbyteros. Is enim ad Demetrii tempora, nullum in provincia (non in *provinciis*, ut Seldenus oscitans hallucinatus est) episcopum fuisse scribit. Iam vero si nullum dicit, non ergo eumdem fuisse censet ordinem episcoporum, et presbyterorum. Nam si idem fuisset, non presbyteri modo, sed etiam episcopi in provincia viguissent. Quid? si ante Demetrium a patriarchis quemquam fuisse episcopum creatum neget? At si presbyteri ab episcopis minime discrepassent, qui presbyterum, idem certe episcopum *ordinasset*. Sed quid multis est opus? Eutychius iam inde ab apostolorum temporibus episcopos a presbyteris diversos fuisse testatur. Cum enim licere presbyteris putaret etiam post nicaenam synodum cum uxore manere, quam ante susceptum diaconatum duxissent; tum cautum ab nicaena synodo fuisse dixit, ne id ab episcopis deinceps fieret. *Siquidem episcopi*, inquit, *a* TEMPORIBUS APOSTOLORUM *usque ad concilium trecentorum decem, et octo uxores habebant* (1). Quod postremum etsi commenticium est, ut alio loco demonstrabimus, tamen ostendit plane ad veritatem, quae fuerit Eutychii de episcoporum dignitate, antiquitateque sententia. Sed dicet quispiam: Fac episcopi a presbyteris differrent. Quid? an erant

„ cesserit, non sua causa (*seu culpa*), sed quia eum „ aut propter populi contradictionem, aut propter „ alteram causam, quae orta ex ipso non fuerit, hic „ habeat honorem, et ministerium, modo molestus „ non sit rebus ecclesiae, in qua est constitutus. Expectat autem hic, quod synodus provinciae perfecta „ iudicans opportunum definierit „. Eadem synodus canone x. *pag.* 597., ubi de *iis agens, quos in vicis, vel possessionibus*, καλουμένους χωρεπισκόπους. *vocatos chorepiscopos esse constat*, statuit, ut, *quamvis* χειροθεσίαν ἐπισκόπων *manuum impositionem episcoporum acceperint, tamen recognoscant modum proprium, ut gubernent sibi subiectas ecclesias, earumque moderamine, curaque contenti sint. Ordinent etiam lectores, et subdiaconos, atque exorcistas, quibus promotiones istae sufficiant. Nec presbyterum vero, nec diaconum audeant ordinare, praeter civitatis episcopum, cui ipse* (chorepiscopus) *subiectus est.* Ex his igitur omnibus cognosci poterit, quemadmodum intelligere oporteat ancyranum canonem xiii. *tom. coll. concilior. pag.* 275. sic habentem. Χωρεπισκόπους μὴ ἐξεῖναι πρεσβυτέρους ἢ διακόνους χειροτονεῖν· ἀλλὰ μηδὲ πρεσβυτέρους πόλεως, χωρὶς τοῦ ἐπιτραπῆναι ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου μετὰ γραμμάτων etc. *chorepiscopos non oportere presbyteros, vel diaconos ordinare; sed nec presbyteros civitatis sine commissione episcopi per litteras etc.*

(1) Eutychius apud Ecchellensem *ibid. cap.* v. *p.* 84. „ Et vetuerunt etiam, ne episcopus haberet uxorem, „ siquidem episcopi a tempore Apostolorum ad concilium trecentorum decem et octo uxores habebant. „ Nam si quis maritus constituebatur episcopus, manebat cum illo uxor, nec abiiciebatur, patriarchis „ exceptis, qui neque uxores habebant, neque uxorati „ patriarchae ordinabantur „.

ulli in provinciis Aegypti episcopi? Si autem, Eutychio teste, nulli erant, a quonam episcopo ordinari patriarcha potuit? Ordinabatur igitur a presbyteris. Ego vero, nullos in provinciis fuisse episcopos, pernego. In provincia enim scribit Eutychius, non in provinciis, ut saepe dixi. Atque in Aegypto semper episcopos floruisse, compertum est testimoniis scriptorum (1) alexandrinorum. Quod autem Eutychius ait, in provincia, de *territorio*, ut vocant, alexandrino intelligendum est, non de omnibus Aegypti provinciis, id quod est copiose graviterque confectum (2) ab Ecchellensi. Hinc quinta refellitur Seldeni ratio, quae ex hisce Eutychii verbis ducitur. *Et primus fuit patriarcha alexandrinus* (Demetrius) *qui episcopos fecit.* Primus enim fuit, qui episcopos in alexandrino *territorio* constitueret. Ita namque vertit Ecchellensis, cui plurimum, propter linguae peritiam, credimus. *Et est primus patriarcha, qui in Alexandria constituit episcopos.* Cum ergo in Aegypto episcopi florerent, ab iis ordinatus patriarcha, non a presbyteris, semper fuit. Quocirca traditum ab aegyptiis scriptoribus est, id iuris proprium semper fuisse (3)

(1) Martyrologium alexandrinae ecclesiae melchitarum ad d. xxv. aprilis apud Ecchellensem *ibid. c.* vi. *pag.* 111. „ Est commemoratio certaminis Marci apos„ toli, sancti evangelistae, qui Christum praedicavit „ sub anno Tiberii Caesaris imperatoris in universa „ Aegypti, et Libyae regione, insuper et apud bar„ baros cyrenenses, scripsitque evangelium ipsi tri„ butum, dictante Petro apostolorum maximo. Ali„ quamdiu moratus est in urbe Cyrene cyrenaeorum, „ indeque Alexandriam, quae apud Pharum est, per„ rexit, deinde in Barcam profectus est, multaque „ edidit miracula, et Christi ecclesias exornavit, con„ stituens eis EPISCOPOS, atque his IMPERTIONS SACER„ DOTIA „. *Tom.* 1. *de vitis patriarcharum alexandrinorum apud eumdem Ecchellensem pag.* 112. de s. Marco agens, „ Cum autem, *inquit*, resciviset (Marcus) consilium eorum (*ethnicorum*), constituit Anianum episcopum Alexandriae, item presbyteros tres, et diaconos septem, quos undecim instituit ad inserviendum, et confirmandum fratres fideles. Ipse vero „ inde discedens Pentapolim perrexit, mansitque ibi „ annos duos annuncians, et ordinans EPISCOPOS, PRES„ BYTEROS, ET DIACONOS in omnibus provinciis „. Vetus graecorum synaxarium membranaceum, quod extat in bibliotheca collegii claromontani societatis Iesu, ut *Ecchellensis ibid. pag.* 115. *refert*, haec de Marco continet. „ Celeberrimus apostolus Marcus in tota „ Aegypto, et Libya, et Marmarica, et Pentapoli Ti„ berii Caesaris temporibus Christi verbum praedica„ vit, ubique miracula edens, et Christi ecclesias or„ nans' χειροτονίαις ἐπισκόπων, καὶ τῶν λοι„ πῶν κληρικῶν. *ordinationibus episcoporum, et reliquorum clericorum* „. Sed quid multis est opus? Annon idipsum de episcopis aegyptiis secundo saeculo Hadrianus imperator ad Servianum scripsit? Confer eius testimonium *tom.* 1. *huius operis pag.* 144. *not.* 7.

(2) De regione intelligi oportere, quae Δέλτα *Delta* dici consuevit, atque proprie territorium urbis Alexandriae, Ecchellensis contendit *ibid. cap.* viii. *p.* 117. *seqq.* Itaque verba Eutychii id omnino poscere defendit, quae verba sic in latinum sermonem transfert; *nullus erat in territorio Aegypti episcopus.* Ac Seldenus quidem secum ipse pugnans *pag.* 133. *num.* xii. „ Memineris, *inquit*, de alexandrina ecclesia ipsam rem „ ab Eutychio narrari, non de tota Aegypto, nedum „ territorio patriarchali „.

(3) *Constitut. alexandr. cap.* v. apud Ecchellensem *ibid. cap.* x. *pag.* 138. „ Ne ordinetur episcopus sine „ metropolita. At non ipse solus, sed sint alii duo „ episcopi cum illo, ut ita constituatur a tribus „. His addunt collectores earumdem constitutionum decretum, ut vocant, apostolicum: „ praecipimus autem vobis, ut episcopus ordinetur a tribus episco„ pis; urgente vero necessitate a duobus; nec fas est „ episcopum ordinari ab uno episcopo „. Benedictus

episcoporum. Neque vero sentire aliter poterant, qui iure divino (1) censerent, episcopos presbyteris antecellere. Atque haec breviter de Eutychio adversus Seldenum (2), Blondellum, atque Salmasium disputata sunto. Nam qui plura volet, is consulere Renaudotium, Ecchellensem, et Schelestratium (3) poterit.

Mitto cetera Blondelli argumenta, propterea quod spectent ad ordinandorum ministrorum, regendaeque ecclesiae potestatem, de quibus rebus et dictum paucis supra est, et dicam aliis in locis, cum ratio, tempusque monuerit, copiose. Interea hoc ex rebus hactenus disputatis colligitur, praecipuam esse in ecclesia episcoporum, sive sacrorum praesulum dignitatem. His enim constat

alexandrinus *collect. canon. apud Ecchell. ibid. p.* 141. „ Ne ordinetur episcopus sine metropolita: at non „ solo, sed sint cum illo alii duo episcopi, ut con„ stituatur a tribus episcopis „. Rursum *constit. alex. cap.* v. *apud eundem ibid. pag.* 146. „ Episcopus be„ nedicit, et non benedicitur; ordinat homines, ipse „ vero (*benedictionem ordinationem*) ἐυλογίαν accipit „ ab episcopis, non quidem a presbyteris „. *Et cap.* vi. *ibidem.* „ Presbyter imponit manum capitibus homi„ num, et non ordinat quempiam „. Severus alexandrinus in vita Meliani apud Ecchellensem *ibid. p.* 148. *seq.* „ Congregatus autem populus, *inquit*, et inito „ consilio, assumserunt hominem nomine Melianum, „ eumque patriarcham constituerunt super sede divi „ Marci evangelistae loco Aniani. Melianus autem iste „ continentia praeclarus erat, qui confirmavit populum „ in cognitione Christi, crevitque orthodoxorum plebs „ in Aegypto, Pentapoli, et Africa. Cumque sedisset „ annos xii. in ea sede, ac pace potita esset in die„ bus eius ecclesia, obiit primo *thut* anno 14. im„ perii supra memorati imperatoris. Percipientes au„ tem sacerdotes, et EPISCOPI, QUI ANTE ILLUM ERANT „ IN EA REGIONE, quod patriarcha defunctus esset, „ moesti convenerunt ad alexandrinam urbem, ac „ inito cum populo orthodoxo, qui in ea erat, con„ silio, sortem proiecerunt, ut cognoscerent, quisnam „ dignus esset, qui sederet in sede sancti Marci evan„ gelistae . . . . . post patrem hunc Melianum, et „ convenit eorum opinio . . . . . in Cerdonem „. Idem *in vita Celadiani apud eumdem pag.* 149. „ Con„ venientes (Celadianum) populus orthodoxus, et „ EPISCOPI, qui erant iis diebus Alexandriae, assumse„ runt, et patriarcham constituerunt, ac in sede col„ locaverunt evangelica „. Eadem fere habet in Iuliano, qui ante Demetrium vixit. Confer Ecchellensem *ibid. p.* 150. *seq.* De Severo vide, quae scribit Renaudotius *p.* 368. *hist. patriarch. alexandr. edit. an.* 1713.

(1) *Constitut. alex. cap.* ix. *apud Ecchell. ibid cap.* xi. *pag.* 176. „ Asserunt apostoli in praefatione „ didascaliae, seu doctrinae: nos apostoli convenimus „ Hierosolymis, et stabilivimus hanc doctrinam no„ minantes ordines secundum singulorum dignitates. „ Nam sicuti caelestium, ita quoque est in ecclesia. „ Stet igitur unusquisque in eo (ordine), quem attri„ buit illi Dominus, laudeturque episcopus ut pastor, „ presbyteri ut doctores, diaconi ut ministri etc. . . . . „ Episcopus sacerdotium consequutus est a Deo ad „ salvandum, liberandumque animas, et corpora ab „ interitu. Et quemadmodum anima praestantior „ est corpore, ita sacerdotium sublimius est regno, et „ ligat, qui meretur poenam, et solvit, qui solutio„ nem . . . . . si autem nulla esset lex, vel statutum „ de ordinum distinctione, profecto satis esset, ut „ unico nomine totus comprehenderetur orbis. At „ cognoscentes nos a Domino operum ordinem, et „ dispositionem, distinximus episcopo summum sa„ cerdotium, presbyteris sacerdotium, et diaconis mi„ nisterium cum illis. Qui autem ordinem commutant, „ non nobis quidem obsistunt, sed obsistunt episcopo „ totius orbis, filio Dei, maximo sacerdotum „. Haec cum aetate Eutychii maximo in pretio monumenta haberentur, credibile ne est, adeo illum fuisse singularem, ut a constitutionibus ecclesiae sese deficeret, novasque doctrinas consectaretur? Credat hoc Iudaeus apella, non ego. Neque enim tam fuit criticus Eutychius, ut vel suspicaretur supposita haec fuisse apostolis. Sed de episcopis in Aegypto consule etiam quae supra ex Origenis, et Clementis alexandrini libris descripsimus.

(2) Salmasius *in praefat. operis inscripti de primatu pontificis p.* 36. *seqq.*, Blondellus *praefat. apolog. p.* 17. *seq.*, Seldenus *ibid.*

(3) Petavius *lib.* v. *ecclesiast. hierarch. cap.* vi. *pag.* 150. *seq. tom.* iv. *theologicor. dogm. edit. antuerp.*, Ecchellensis *ibid.*, Renaudotius *locis indicatis*, et Schelestratius *antiquit. eccl. tom.* ii. *pag.* 343. *seq. edit. an.* 1697.

non modo ordinandi, hoc est consecrandi episcopos, presbyteros, et diaconos esse a Christo servatore auctoritatem datam, qua sane *simplices* quique sacerdotes, ministrique ceteri graduum inferiorum carent; sed etiam primatum in ecclesiis concessum esse, ut sint, et habeantur successores apostolorum. Sed hi quemadmodum honore, ac dignitate, ita morum integritate, sanctitateque ceteris mortalibus antecellant necesse est, ut plebs in eorum vitam, quasi in speculum inspicere, indeque sibi sumere exemplum possit. Quamobrem ut apostolis, ita eis quoque dictum a Christo est: *luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona.* Sic enim fiet, ut omnes recte ab iis Christi locum teneri (1) arbitrentur.

II.

Episcopi primas semper in ecclesiis partes obtinuerunt; id vero cum aliis illustribus monumentis, tum catalogis, quos veteres ediderunt, constat.

Quamquam ex veterum testimoniis, quae numero superiore produximus, praecipuum semper honorem episcopis fuisse in ecclesia tributum cognosci facile posse videatur; tamen ut ordine, distincteque agam, post absolutam de divinitus instituto eorum ordine disputationem, afferam in medium, ita ut mihi initio proposueram, monumenta necesse est, quibus id maxime demonstratur, atque efficitur; primas, iam usque ab aetate apostolorum, episcopos obtinuisse in administrandis ecclesiarum rebus partes, principemque locum occupavisse non in coetu laicorum modo, sed etiam in consessu presbyterorum. Ac mittam quidem, quae ex epistolis Pauli, ex actis apostolicis, ex apocalypsi Iohannis, exque epistola Clementis ad corinthios supra descripsi; utarque

(1) Vide supra Ignatii testimonia *pag.* 19. *seq. not.* 2. *huius vol. Auctor constit. apostolicar. lib.* II. *cap.* XXV. *pag.* 240. *tom.* I. *apost. pp. edit. an.* 1724. „ Vos, *inquit*, laicis vestris prophetae estis, principes, „ duces, reges, vos mediatores Dei, et fidelium eius, „ acceptores Dei, et praecones, scripturarum gnari, „ et voces Dei, ac testes voluntatis eius, qui omnium „ delicta portatis, quique de omnibus rationem de„ betis reddere ..... Imitatores siquidem estis Chri„ sti domini ..... Ut ergo vos scopi estis, ita Chri„ stum scopum habetis, ut ille omnium vestrum exem„ plar est, ita et vos laicorum, quibus praeestis. Non „ enim existimandum est, episcopatum facile, ac leve „ onus esse „. Sed plena sunt huiusmodi sententiarum decreta synodorum, et sanctorum patrum volumina.

locis quibusdam Ignatii, Irenaei, et Tertulliani virorum et cognitione sacrarum litterarum, et antiquitate praestantium, qui prae ceteris dilucide, explicateque de vetustate, dignitateque antistitum christianorum scripserunt. Igitur Ignatins in ea epistola, quae est ad smyrnenses (1) data, hortatur omnes, episcopum ut seqnantur, neque quidquam, eodem nescio, faciant, quod ad cultum religionis, rerumque ecclesiasticarum spectet; neve alio congregentur, neve baptizent, neve agapen celebrent. Hortatus autem eos, ut haec facerent, numquam fuisset, nisi praecipuum honorem adhibendum episcopis esse putasset. Quid? ubi diaconorum, presbyterorumque Ignatius meminit, nonne priore loco semper meminit (2) episcoporum? Iam vero episcopos, qnales describit, annon instituto divino, hoc est *Christi sententia definitos per fines orbis terrarum esse* (3) affirmat? Itaque missos a Domino esse ipsos contendit, ut regant, administrentque ecclesiam (4). Quare eum, qui episcopo non obtemperet, non episcopo, qui sub adspectum cadat solum, sed etiam summo, qui aspectnm hominum fugiat, Deo potissimum iniuriam facere (5) dicit. Age vero qui sine episcopo, presbyteris, et ministris ecclesiam minime vocari censet, huius ne sententia quisqnam episcoporum hamanam esse institutionem putet? At episcopi, quibus sublatis, ecclesia, anctore Ignatio, minime (6) vocetur, presbyteris, adeoque ceteris omnibus, qui christianam religionem profitebantur, superiores, praestantioresque erant, quod ne adversarii

(1) *Epist. ad smyr.* §. VIII. *pag.* 51. tom, II. *apostolicor. pp. edit. londin an.* 1746.

(2) *Ibid.* num. XII. *pag.* 57, *epist. ad Polycarpum*, num. VI. *pag.* 75. *ad ephesios*, n. II. *seq. pag.* 87. n. IV, *seqq. pag.* 91. ad *magnesianos*, num. II. *pag.* 121. n. III. *pag.* 123. num. IV. *pag.* 127. num. VII. *pag.* 129. num. XIII. *pag.* 141., ad *philadelph. pag.* 145. num. I. num. II. III. IV. *pag.* 157. *seqq.*, *ad trallianos* n. I. *seqq. pag.* 169. *seq.*

(3) *Epist. ad ephes.* n. III. *pag.* 89. *seq* Οἱ ἐπίσκοποι οἱ κατὰ τὰ περατα ὁρισθέντες ἐν Ἰησοῦ Χριστοῦ γνώμῃ εἰσίν.

(4) Πάντα γάρ, ὃν πέμπει ὁ οἰκοδεσπότης εἰς ἰδίαν οἰκονομίαν, οὕτως δεῖ ἡμᾶς αὐτὸν δέχεσθαι, ὡς αὐτὸν τὸν πέμψαντα· τὸν οὖν ἐπίσκοπον δῆλον ὅτι ὡς αὐτὸν τὸν Κύριον δεῖ προσβλέπειν. „ Omnem enim, quem mittit dominus domus in propriam dispensationem, sic oportet nos ipsum recipere, et ipsum mittentem. Episcopum igitur manifestum est, quoniam ut ipsum Dominum oportet respicere. „ *Num.* VI. *pag.* 93.

(5) *Epist. ad magnesianos* n. III. *pag.* 125. „ In „ honorem igitur illius (episcopi) volentis eos decens „ est obedire, secundum nullam hypocrisin. Quia „ οὐ τὸν ἐπίσκοπον τοῦτον τὸν βλεπόμενον „ πλανᾷ τις, ἀλλὰ τὸν ἀόρατον παραλογίζεται, „ *non episcopum hunc conspectum decipit quis, sed invisibilem paralogizat* „.

(6) *Epist. ad trallianos num.* III. *pag.* 173. „ Similiter et omnes revereantur diaconos, ut mandatum Iesu Christi, existentem filium patris, presbyteros autem ut concilium Dei, et coniunctionem apostolorum. Χωρὶς τούτων ἐκκλησία οὐ καλεῖται. *Sine his ecclesia non vocatur*.

quidem negaverint. Restat igitur, ut episcopi, qui presbyteris antecellerent, non humana institutione, sed divina voluntate dati ecclesiae, Ignatio praedicatore ac teste, fuerint.

Sed Iacobus Basnagius (1) homo de calvinianorum quidem secta, cum consequens ex epistolis Ignatii esse perspiceret, repeti iam inde ab apostolis, Christoque ipso episcoporum ordinem oportere, vereretur que, ne, his probatis, deseruisse videretur caussam presbyterianorum; sic tandem, ut vim argumenti declinaret, constituit. Esse aliquos, qui scriptas quidem ab Ignatio epistolas fuisse putent (non enim negare audent, quod ab antiquissimis scriptoribus traditum est memoriae posterorum), integras autem incorruptasque ad nos usque pervenisse negent; atque ita porro nullius esse eas ad episcoporum aut vetustatem, aut potestatem demonstrandam momenti, concludant. Inducere autem se in animum, ut iis assentiatur, non posse: esse epistolas plenas sententiarum, ex quibus intelligatur, quam ille magnifice de episcopis sentiret. Vix autem fieri potuisse, ut omnia dolo fraudeque impostoris cuiusquam epistolis iisdem insererentur, nihil ut dictum de episcopis fuerit ab Ignatio. Itaque verisimiliorem sibi eorum opinionem videri, qui eas martyri antiocheno falso adscriptas fuisse arbitrarentur.

Ego vero scriptas ab Ignatio fuisse epistolas septem, quarum Eusebius, et Hieronymus meminerunt, ostendi supra (2) satis, ut arbitror, diligenter. Quamobrem Basnagium, qui nullo argumento nixus sic statuat, nihil moror. De iis autem, qui vitiatas fuisse fraude impostorum existimant, non laboro. Primum enim desunt rationum momenta, quibus efficere, quod volunt, possint. Deinde si possent, tamen incredibile videretur, tam multa addita epistolis fuisse, quin verbum ullum dictum ab Ignatio fuerit de honore praecipuo episcoporum. Denique sic argumentum concludo. Si fides est Ignatii epistolis adiungenda, episcopi iam usque ab aetate apostolorum principem semper in ecclesia occuparunt, ne Basnagio quidem repugnate, locum. Est vero Ignatii epistolis adiungenda fides, cum neque illi falso attributae, neque vitiatae a quoquam fuerint, quod supra ostensum est. Prin-

(1) *Hist. de l'Eglis. liv. 1. cap. III. pag. 7. t. 1. edit. an. 1699.*

(2) *Pag. 319. seqq. huius vol. seqq.*

cipem igitur semper in ecclesia iam usque ab aetate apostolornm occuparunt locnm.

Descendo ad Irenaeum. Is episcopos in ecclesiis constitutos ait, antequam haereses orirentur (1), haereses autem ortas fuisse constat iam inde ab apostolorum temporibus. Quid? si apostolos ea, quae a Christo acceperant, episcopis tradidisse narret? Quemadmodum vero his tradidissent, qui nusquam ea aetate fuissent? Atque Irenaeum secundo saeculo coutra haereses scripsisse, testata res est. Quamobrem qui ei et antiquissimo, et Polycarpi auditori fidem neget, nae is funditus evertet omnem historiae veteris auctoritatem. Quotus enim quisque veterum historicornm fuit, qui res a memoria sua remotas non scripserit? His autem si inest auctoritas non vulgaris, cur non inerit Irenaeo, qui et non longo post saeculum ecclesiae primum tempore vixit, et ab eis accepit disciplinam, qui auditores fuerant apostolorum?

Irenaeo autem accedunt Clemens alexandrinus (2), Origenes (3), Cyprianus (4), aliique patres, quorum numero superiore descripsimus testimonia. Non discrepat Tertullianus (5) qui ut haereticos convinceret, ad ecclesiarum traditionem confugit, quam a Christo per apostolos primum, tum per episcopos, quos iidem sibi reliquerint successores, in sequentes aetates manasse scribit.

Sed de dignitate, praecipuoque honore episcoporum gravissimum est argumentum, quod ex catalogis ducitur. Nisi enim principem, ut dixi, in ecclesiis singulares episcopi occupassent locum, inque administrandis reipublicae christianae rebus primas iam usque ab apostolorum aetate partes obtinuissent, quemadmodum tot catalogi ab antiquis scriptoribus editi fuissent singularium episcoporum, quorum unus alterum contiuua quadam successione exceperit? Catalogum verum episcoporum romanorum,

(1) Confer supra *Irenaei locum. pag.* 283. *huius vol. not.* 1. Idem Irenaeus *lib.* III. *c.* III. *pag.* 175. *edit. venetae.* „ Traditionem apostolorum in toto „ mondo manifestatam in omni ecclesia adest respi- „ cere omnibus, qui vera velint videre. Et habemus „ ANNUMERARE EOS, QUI AB APOSTOLIS INSTITUTI SUNT „ EPISCOPI IN ECCLESIIS etc.

(2) Vide supra *pag.* 285. *huius vol. not.* 1.

(3) Confer quae dixi *ibid. not.* 2. *huius vol.*

(4) Consule Cypriani loca supra *pag.* 287. *not.* 1. *huius vol.*

(5) Huius item testimonia descripsimus supra *pag.* 284. *seq. not.* 2. *huius vol.*

qui a Petro initium ducat, nonne ab Irenaeo (1), ab Hegesippo (2), a Tertulliano (3), ab Eusebio (4), ab Optato (5), ab Epiphanio (6), aliisque (7) veteribus perfectum fuisse constat?

Hierosolymitanae vero ecclesiae seriem episcoporum, an quisquam tam est absurdo ingenio, qui scriptam fuisse ante Clementis alexandrini (8) aetatem neget? Atque Hegesippum profecto, quem (9) proximum temporibus apostolorum Eusebius interdum sequutus est auctorem, de episcopis hierosolymitanis cognosse, tam est clarum, tamque perspicuum, ut negari, sine iniuria, a nemine posse videatur.

Quid de antiochenis episcopis dicam, quorum seriem exhibet Eusebius in historia (10)? Ac Ignatii quidem epistolae satis grave, de successione singularium episcoporum in ea ecclesia, suppeditant argumentum. Neque vero epistolae Ignatii solum, sed etiam acta martyrii (11), quae perscripta ab eius discipulis fuisse arbitramur.

(1) Irenaeus *ibid. lib.* III. *cap.* III. *pag.* 175. ,, Sed quoniam valde longum est in hoc tali volumine ,, omnium ecclesiarum enumerare successiones, maxi- ,, mae, et antiquissimae, et omnibus cognitae a glo- ,, riosissimis duobus apostolis Petro, et Paulo Romae ,, fundatae, et constitutae ecclesiae, eam, quam habet ,, ab apostolis traditionem, et annunciatam hominibus ,, fidem per successiones episcoporum pervenientem ,, usque ad nos indicantes, confundimus omnes eos, ,, qui quoquo modo vel per sibi placentia, vel per ,, vanam gloriam, vel per caecitatem, et malam sen- ,, tentiam, praeterquam oportet, colligunt; ad hanc ,, enim ecclesiam propter potiorem principalitatem ,, necesse est omnem convenire ecclesiam, id est ,, eos, qui sunt undique fideles, in qua semper ab his, ,, qui sunt undique, conservata est ea, quae est ab ,, apostolis traditio. Fundantes igitur, et instruentes ,, beati apostoli ecclesiam, Lino episcopatum admi- ,, nistrandae ecclesiae tradiderunt. Huius Lini Paulus ,, in his, quae sunt ad Timotheum epistolis, memi- ,, nit. Succedit autem ei Anacletus. Post eum ter- ,, tio loco ab apostolis episcopatum sortitur Clemens ... ,, Huic autem Clementi succedit Evaristus, et Evaristo ,, Alexander etc. ,,

(2) Apud Eusebium *lib.* IV. *h. e. cap.* XXII. *p.* 155. *edit. taurin.*

(3) *Lib. de praescript. cap.* XXXII. *pag.* 213. Confer auctorem *lib.* III. *carminum adversus Marcionem*, quae carmina falso tribuebantur Tertulliano. *Pag.* 635. *app. Tertull. edit. venetae an.* 1748. haec habentur: ,, Hac cathedra Petrus, qua sederat ipse, locatum ,, Maxima Roma Linum primum considere iussit, ,, Post quem clerus et ipse gregem suscepit ovilis. ,, Huius Anacletus successor sorte locatus. ,, Quem sequitur Clemens, is apostolicis bene notus. ,, Evaristus ab hoc rexit sine crimine legem. ,, Sextus Alexander sexto commendat ovile. ,, Post expleta sui, qui lustri tempora tradit ,, Telesphoro; excellens hic erat, martyrque fidelis etc.

(4) Vide supra Eusebii loca *pag.* 386. *not.* 2. *huius vol.* et *lib.* III. *cap.* IV. *pag.* 84.

(5) *Lib.* II. *adv. Parmen. pag.* 36. *edit. an.* 1676.

(6) *Haeresi* XXVII. *n.* VI. *pag.* 107. *edit. paris Petav.*

(7) Consule s. Hieronymum *lib. de script. eccl. pag.* 107. *tom.* IV. *opp. edit. Martian. paris.*, et s. Augustinum *ep.* LIII. *al.* CLXV. *p.* 120. *edit. paris. monach. s. Mauri tom.* II., vetustissimum catalogum liberianum, quem Bucherius edidit, apud Blanchinum *tom.* II. *Anastasii de vit. pontif. pag.* VII. *edit. romanae an.* 1723., et reliquos catalogos, quos idem *ibid. p.* XIV. *seqq.* et Iosephus Blanchinus eius fratris filius *tom.* IV. *Anastas. p.* 1. *seq.*, et Schelestratius *antiq. eccl. tom.* I. *pag.* 649. *seqq.*, et Bollandiani *propyl. p.* 11. *seqq.* ediderunt.

(8) Apud Eusebium *lib.* II. *hist. cap.* XXIII. *p.* 70.

(9) Apud Eusebium *ibid. lib.* II. *cap.* XXIII. *p.* 70.

(10) *Lib.* III. *cap.* XXII. *pag.* 99. *seq. edit. taurin.*, et *lib.* IV. *seq. cap.* XXIV. *pag.* 160. *seqq.*

(11) *Tom.* II. *apostolic. pp. pag.* 157. *seqq. edit. an.* 1724.

Alexandrinorum porro episcoporum catalogum non ab Eusebio (1) solum, sed etiam ab aliis, quorum sane non est auctoritas contemnenda, publicatum scimus.

Ecclesiis deinde Asiae, ut ephesinae, ut sardensi, ut smyrnensi, ut thyatirensi, ut philadelphiensi, ut pergamenae, ut laodicenae, ut magnesianae, ut trallensi, ut hierapolitanae datos ab apostolis singulares episcopos fuisse, hisque vita functis alios successisse; idque iam ex apocalypsi Iohannis (2), et epistolis Ignatii, ex Irenaei (3), et Tertulliani (4) libris intelligi, quis tam est peregrinus atque hospes in historia vetere christianorum, qui nesciat?

Quod si Athenis constitutus a Paulo episcopus Dionysius Areopagita fuit, ut est auctor alter Dionysius (5), qui secundo saeculo episcopatu est potitus chorinthiorum, fateamur necesse est, nullam esse caussam, quare id honoris ceteris Graeciae urbibus negatum ab eodem apostolo fuisse putemus. Neque vero in Graecia solum, sed etiam in Macedonia (6) singularium episcoporum ordinem iam inde ab apostolorum temporibus viguisse, quorum aliquos veteres distincte memorarint, satis est omnibus exploratum. Sed de episcopis, qui primi in quaque ecclesia fuerint, agam in altera huiusce libri parte quam accuratissime potero.

Sed Iacobus (7) Basnagius, qui presbyterianorum partium patrocinium, defensionemque susceperat, catalogos veteres hierosolymitanae ecclesiae Eusebium vidisse negat, statuitque aut nullam, aut exiguam eius esse in hoc genere auctoritatem. Nam quod Clementis hypotyposeon libros, et Hegesippi opuscula Eusebius viderit, id quidem parvi referre arbitratur. Eusebium namque ipsum testari, tam esse implicatam seriem episcoporum (8), ut difficile sit, quinam omnium primi ecclesias fuerint

(1) *Lib.* II. *hist. cap.* XXIV. *pag.* 75., *et lib.* III. *cap.* XIV. *pag.* 95., *et lib.* IV. *cap.* I. *pag.* 121. atque ita porro. Vide Ecchellensem *loc. cit. pag.* 31. *seqq.*, Renaudotium *hist. patriarch. alexandr. pag.* 1. *seqq.*, Bollandianos *tom.* V. *iunii pag.* 1. *seqq.* et Lequienium tomo II. orientis christiani *pag.* 334. *seqq.*

(2) Vide supra *pag.* 281. *huius vol.*

(3) Irenaeus *lib.* III. *cap.* III. *pag.* 176. *tom.* I. *opp. edit. venetae, et cap.* XXXIII. *lib.* V. *pag.* 333.

(4) Tertullianus loco *indic. pag.* 521. *not.* I.

(5) Apud Eusebium *lib.* III. *hist. cap.* IV. *p.* 64. *editionis eiusdem.*

(6) Theodoretus *comment. in cap.* III. *epist.* I. *ad Timoth. pag.* 474. *tom.* III.

(7) *Lib.* I. *cap.* III. *n.* III. *pag.* 7.

(8) Vide Eusebium *lib.* IV. *hist. cap.* V. *pag.* 125.

moderati, cognoscere. Id vero, si veteres catalogos consuluisset, numquam Eusebium fuisse dicturum.

Verum etsi non omnium ecclesiarum catalogos veteres Eusebius vidit, vidit tamen aliquos, quorum insignis fides, auctoritasque esset. Nam ecclesiae romanae episcoporum seriem legisse Hegesippum (1), et Irenaeum (2) quis neget? qui cum Romam venissent, in antiquitates huiusce ecclesiae diligentissime inquisiverunt, ut quis ordine alteri successisset, pernoscerent? Horum vero opera lecta fuisse ab Eusebio novimus. Quod si, perdifficile fuisse aliquarum ecclesiarum primos omnium episcopos invenire Eusebius scribit, non tamen cognita sibi negavit fuisse nomina aliquorum, qui vivis apostolis ecclesias gubernarunt. Alioqui secum ipse pugnasset, quum Ignatium (3), Polycarpum (4) aliosque ab apostolis fuisse episcopos creatos tradiderit.

Extremum est ut moneam, Irenaeum, qui longe antiquior Eusebio fuit, catalogos vidisse episcoporum, non unius, sed plurium quidem ecclesiarum, qui ab apostolorum tempore ad suam aetatem floruerant (5). Nisi enim vidisset, potuisse eos ab se numerari, numqnam dixisset. Atque utinam numerasset, longe nunc maiorem monumentorum ecclesiasticorum copiam haberemus. Sed si satis argumento fuisset, ne repugnante quidem Basnagio, ad episcoporum vetustatem constituendam auctoritas Eusebii, modo is veteres catalogos consulnisset; cur non satis erit Irenaei consensio, quem accepisse ab auditoribus apostolorum disciplinam constat? Itaque velit nolit Basnagius, fateatur necesse est, episcopos iam usque ab apostolorum temporibus viguisse, successoresque reliquisse, qui dignitatem ad mundi exitum propagarent suam. Cumque ab Irenaeo, aliisque antiquis multa, quae ad rem, institutumque nostrum pertinent, mutuati Eusebius, et Hieronymus, ceterique scriptores ecclesiastici fuerint; sequitur, ut his etiam sit fides, et auctoritas adiungenda. Scio Basnagium ad suas partes rapere (6) Hieronymum, locumque eius doctoris, quo sunt Blondellus, Salmasius, et Capellus abusi, propterea quod presbyterianis adversaretur, contorquere explicando, atque inver-

(1) *Lib.* IV. *cap.* XXII. *pag.* 155.
(2) *Lib.* V. *cap.* VII. *pag.* 187.
(3) *Lib.* III. *cap.* XXXVI. *pag.* 113.
(4) *Lib.* IV. *cap.* XIV. *pag.* 137.
(5) Vide supra *pag.* 459. not. 1. *huius vol.*
(6) *Ibid. pag.* 420.

tere conari: sed frustra. Nam Hieronymus, apostolorum traditione, hoc episcopos, presbyteros, diaconosque in ecclesia scribit esse, quod Aaron, eius filii, ac levitae in vetere testamento (1) fuerunt. Fuit autem Aaronis in vetere testamento dignitas, filiorum eius dignitate, idque iam lege, sanctioneque divina, praestantior; rursumque filiorum Aaronis sacerdotium gradus superior gradu, atque ordine levitarum; sint igitur episcopi in ecclesia, ut traditio postulat apostolorum, presbyteris, presbyterique diaconis dignitate praestantiores necesse est. Sed instat Basnagius, apostolicasque traditiones IV. saeculo eas fuisse appellatas contendit, quarum usus in ecclesia invaluisset, et origo nostris minime comperta, atque explorata esset. Hanc enim Augustino regulam fuisse probatam subdit; neque caussam esse ullam, quare minus fuisse et cognitam, et probatam Hieronymo arbitremur. Atque hinc fortasse factum existimat, ut eidem Hieronymo modo apostolica, modo ecclesiastica consuetudine, traditioneve ieiunium, institutioque episcoporum niti videretur. Fuisse praeterea eo fere tempore aliquos, qui constitutiones, nescio quas, apostolicas appellarent, quamquam scriptae ab apostolis non fuissent, quod maiores nostri inquirendo, quis earum esset auctor, cognoscere nequivissent. Vixisse autem post aliquos tam ignaros, tamque imperitos rerum, ut non solum, quae fundatae ab apostolis, sed earum etiam, quae conditae diu post fuerant, ecclesiarum antistites apostolicos vocare non dubitaverint; quo in genere insignem esse Sidonii Apollinaris ad Lupum trecensem episcopum scribentis locum. Denique errare eos, qui Hieronymum cum Aarone pontifice episcopos comparasse putant. Non enim hoc illi fuisse propositum. Statuisse namque hominem demonstrare, eumdem esse ordinem episcoporum, et presbyterorum, propterea quod presbyter in episcopo contineatur, ac praeter diaconatum, et presbyteratum, nullus distinctus in ecclesia gradus detur. Itaque, ut recte conclusisse argumenti sententiam videatur, sic esse existimandum; Hieronymum unum gradum constituisse Aaronis, et filiorum, alterum levitarum, quorum priori episcopi, ac presbyteri; secundo vero diaconi altera ex parte responderent. Nam si

(1) Vide *supra pag.* 420. *huius vol.*

quisquam esse secus de Hieronymi sententia iudicandum censuerit, nae is unum in universa ecclesia episcopum esse oportere, concedet; qua re nihil dici potest obtusius.

Sed qui huiusmodi argumentis aut contorsisse aliorsum atque sint dicta, aut explicasse Hieronymi verba putat; is quidem certe magno in errore, magnaque in opinionum perversitate versatur. Principio enim, quo tandem modo Hieronymus episcoporum institututioucm, eo sensu, quem Basnagius vellet, apostolicam appellare potuit, si disertis verbis eius sibi originem non ignotam, sed notam, exploratamque fuisse testatus est? Ille namque doctor ab apostolis fuisse Iacobum fratrem (1) Domini dictum episcopum Hierosolymorum, episcoposque ipsos a Christo fuisse institutos scripsit. Qua igitur fronte, quaque impudentia Basnagius idcirco apostolicam ab Hieronymo fuisse vocatam episcoporum institutionem mentitus est, quod res omnes, quarum essent nostris quarto saeculo minus exploratae origines, apostolicae appellareatur? Hieronymus ecce satis sibi exploratam fuisse contendit, episcoposque nominat, quos apostoli non Hierosolymis modo, sed aliis deinceps in urbibus (2) constituerunt. Quamquam ne illud quidem ferendum est, quod de regula ab Augustino indicata subdit. Non enim Augustinus mores, usus, consuetudinesque omnes, quarum esset ignotus auctor, ab apostolis repeti oportere sanxit; sed eas tantum, quae, quum diutissime ante suam aetatem ubique invaluissent, neque a conciliis institutae essent; tum ita erant comparatae, ut earum origines, a nemine investigando, deprehenei (3) possent. Ac ne in cogitationem quidem cadit, ut eae late, longeque per universum orbem terrarum disseminarentur, neque oecumenicae cuiuspiam synodi, neque auctoritate apostolorum. Cuiusnam enim tauta in ecclesia umquam potestas fuit, ut quod ipsi in mentem venisset, persuadere omnibus gentibus, statimque transmittere in omnes totius orbis ecclesias valeret? Si igitur praeter apostolos, ante Augustini tempora, nemo fuit, qui tam magna existimatione, et potestate ex-

(1) Vide supra *pag.* 429. *not.* 1. *sqq.* *huius vol.*

(2) Confer quae dixi supra *pag.* 429. *seq.* *huius vol.*

(3) *Epist.* LIV. *al.* CXVIII. *pag.* 124. *tom.* II. *opp.* *edit. monach. s. Mauri paris.* „ Illa quae non scripta, sed „ tradita custodimus, quae quidem toto terrarum or„ be servantur, dantur intelligi, vel ab ipsis apostolis, „ vel plenariis conciliis, quorum est in ecclesia sa„ luberrima auctoritas, commendata, atque statuta „ retineri „.

celleret, recte sane iudicatum ab eo est, consuetudinum, quae adeo veteres, adeoque late propagatae, neque ab oecumenicis synodis introductae essent, originem esse ab apostolis repetendam. Deo loco Sidonii non (1) laboro. Ille enim cum episcoporum institutionem apostolica traditione constare intelligeret. apostolicam cuiusque episcopi cathedram vocandam existimavit, quamvis urbem, in qua episcopus degebat, longe post tempora apostolorum conditam fuisse sciret.

Est vero ridiculum, ne gravius dicam, quod Basnagius addit de Hieronymo. Propositum ei fuisse, inquit, ostendere, eumdem fuisse ordinem episcoporum, et presbyterorum. Os hominis! Quid? annon Hieronymus eo in loco diaconum insectatur, qui sese presbyteris aut aequare, aut anteponere auderet? Non ergo illius institutum fuit, presbyteros eiusdem esse ordinis atque episcopos, sed diaconos esse presbyteris inferiores, hosque presbyteros, cum multis rebus pares episcopis essent, episcopos quandoque appellatos fuisse, ostendere. Hoc enim propositum alicui esse debet, quod sibi ad probandum efficiendumque sumit. Hieronymus autem, ecquid sibi potissimum, nisi presbyterorum prae diaconorum ordine (2), dignitatem vindicandam, atque demonstrandam sumsit? Quod si in episcopo presbyterum contineri dixit, quo multis rebus pares esse episcopis presbyteros plane cognosceret, quamquam esse quaedam perspiceret, quibus presbyteri ab episcopis superarentur, ut *ordinandorum* diaconorum, *sacerdotumque*, nt tradendi Spiritus sancti, ut praecipuam regendae ecclesiae auctoritatem. Itaque quo agere dilucide, distincteque videretur, hoc tandem conclusit, esse episcopos (3), presbyteros, et diaconos in ecclesia, quod in vetere testamento Aaron, filii eius, levitaeque fuerunt. Nec vero consequens inde est, quod Basnagius putat, quemadmodum in hebraeorum re publica unus erat pontifex, ita in orbe christiano unum esse episcopum oportere. Hieronymus namque ecclesiam quamque, in qua diaconi, presbyteri, hoc est sacerdotes secundi gradus, episcopique essent, cum re publica ecclesiastica iudaeorum comparavit; atqne hinc

(1) Vida supra pag. 254. not. 1. *huius vol.*

(2) Vide supra pag. 418. seq. *huius vol.*

(3) Vide supra pag. 420. *huius vol.*

argumentando conclusit, episcopum in quavis urbe, presbyteros, et diaconos Aaroni, sacerdotibus, atque levitis, altera ex parte respondere.

§. III.

De officiis muneribusque episcoporum, ut sunt presbyteris superiores.

Sed postulat instituti ratio, ut quae sint episcoporum, qua ratione presbyteris antecellunt, munera videamus. Igitur functionum, quae propriae sint episcoporum, genera fuisse olim, esseque hoc tempore video omnino quatuor. Horum unum in iis rebus versatur, quae cum fieri, administrarique a presbyteris et possent, et solerent, tamen sine episcopi voluntate neque fiebant, neque administrabantur. Quamobrem hoc inter presbyterum, episcopumque intererat; ille dicto audiens erat; hic, quia obnoxius presbyterio esset, quod sibi videbatur opportunum, aut faciebat, aut imperabat. Alterum genus est earum rerum, quae tametsi concedi presbytero possent, tamen episcopis sunt, consuetudine, legibusque ecclesiae, reservatae. Tertium ita est episcopis peculiare, ut in presbyteros cadere omnino nequeat. Quamobrem si quis presbyter eo munere fungi audebat, huius erat actio inanis. Sunt autem eiusdem generis rationes, seu species ut vocant duae. Altera enim eas functiones continet, quae si pontificis voluntate, concessioneque a presbytero fiant, valent; sin autem clam pontifice, eoque haud mandante, seu committente fiant, non valent. Altera eas complectitur, quae cum divina institutione propriae sint omnino episcoporum, transferri certe in alium quemquam, qui inferiorem gradum occupet, nullo modo possunt. Quartum est genus earum rerum, quae ex potestate regendae, gubernandaeque ecclesiae, qua episcopus excellit, proficiscuntur. Nam huic presbyterum ad se vocare, cogere ut rationem reddat, arguere, si opus esse cognorit, punire denique aut errantem, aut rem male gerentem licet; presbyteris autem haec eadem in episcopum agere non licet. Verum age, cuiusmodi haec sint munera, videamus.

I.

Nihil a presbyteris, inferiorumque ordinum clericis in suo munere fungendo, sine voluntate episcopi, fiebat; ab episcopo autem, quin presbyteris obnoxius esset, quae ad se pertinebant, gerebantur.

Constat id quidem Ignatii (1), Tertulliani (2), Cypriani (3), aliorumque veterum (4) patrum, conciliorumque (5) auctoritate. Caussam autem huiusce rei indicant, qui canones apostolicos (6) condiderunt. Nam sine episcopi sententia nihil esse a presbyteris, diaconisque agendum statuunt, propterea quod in altiore gradu honoris, ac dignitatis locatus antistes, rationem sit divino iudici pro omnibus, qui crediti eius curae fuerint, extremo mundi tempore redditurus.

(1) Vide supra locum ex epistola ad smyrnenses *pag.* 456. *not.* 1. *huius vol.* Idem Ignatius epistola ad Polycarpum *num.* IV. *pag.* 71. eum monet, ut curet, ne „ quidquam sine eius sententia fiat. „ Et epistola ad ephesios *n.* IV. *p.* 91. *edit. londin. an.* 1746. „ Unde „ decet vos concurrere sententiae episcopi .... quod „ et facitis .... Digne nominabile vestrum presbyte„ rium οὕτως συνήρμοσται τῷ ἐπισκόπῳ, ὡς „ χορδαὶ κιθάρᾳ. *Sic concordatum est episcopo, ut* „ *chordae citharae.*

(2) Vide Tertulliani locum, quem mox describam.

(3) *Epist.* XVI. *pag.* 36. *edit. oxon.* „ Quod enim „ non periculum metuere debemus de offensa Domini, „ quando aliqui de presbyteris, nec evangelii, nec „ loci sui memores, sed neque futurum Domini iu„ dicium, neque nunc sibi praepositum episcopum „ cogitantes, quod numquam omnino sub antecesso„ ribus factum est, cum contumelia, et contemtu „ praepositi totum sibi vendicent?

(4) Vide supra locum Hieronymi *pag.* 428. *not.* 2. *huius vol.*

(5) Synodus laodicena an. 364., *vel ut alii an.* 372. *celebrata can.* LVII. *tom.* I. *concilior. edit. Hard. paris. pag.* 791., presbyteros iubet, μηδὲν πράττειν ἄνευ τῆς γνώμης τοῦ ἐπισκόπου *nihil agere sine sententia episcopi.* Idipsum statuit synodus toletana I. *an.* 400. *celebrata tom.* I. *concilior. edit. Hard. p.* 992. Nam de presbyteris loquens, *sine conscientia*, inquit, *episcopi nihil penitus faciendum.*

(6) Canon apostolicus XXXVIII. *tom.* I. *concilior. edit. Harad. paris. pag.* 19. Οἱ πρεσβύτεροι, καὶ οἱ διάκονοι ἄνευ γνώμης τοῦ ἐπισκόπου μηδὲν ἐπιτελείτωσαν, αὐτὸς γάρ ἐςιν ὁ πεπιςευμένος τὸν λαὸν τοῦ Κυρίου, καὶ τὸν ὑπὲρ τῶν ψυχῶν αὐτῶν λόγον ἀπαιτηθησόμενος. „ Presbyteri, et „ diaconi sine sententia episcopi nihil perficiant; ipse „ enim est, cuius fidei populus Domini est creditus, et „ a quo pro animabus ratio exigetur „. Confer Beveregii adnotationes in canonem apostolor. XXXIX. *p.* 471. *tom.* I. *pp. apostolic. edit. amstelod. an.* 1724.

II.

Etsi baptizandi, consecrandi eucharistiam, eamque distribuendi presbyteri potestate valebant, id tamen, voluntate episcopi, munus obire in ecclesia consueverant.

Quamquam enim ordinationis virtute ea est presbyteris facultas data, nihilo secius neque *baptizabant* quemquam, neque *eucharistiam* aut *celebrabant*, aut *distribuebant*, repugnante, vel non consentiente episcopo. Esse autem huiusce rei praeter ceteros, Ignatius (1), Tertullianus (2), et Hieronymus (3) locuplетissimi testes possunt.

III.

Docendi, concionesque ad populum habendi munere nullus presbyter, nisi episcopi voluntate, fungebatur.

In quibusdam ecclesiis quum (4) id impositum uni episcopo esset, nemo erat presbyterorum, qui idem sibi esse sumendum onus arbitraretur. Hic usus cum in Africa potissimum invaluis-

(1) *Epist. ad smyrnensis ibid. n.* VIII. *pag. ead.* 51. *edit. londin.* Οὐκ ἐξὸν ἐςιν χωρὶς τοῦ ἐπισκόπου, οὔτε βαπτίζειν, οὔτε ἀγάπην ποιεῖν. *Non licet sine episcopo baptizare, aut agapem facere.*

(2) Tertullianus *de bapt. cap.* XVII. *pag.* 230. *edit. venetae an.* 1768. „ Dandi *baptismi* ius quidem habet „ summus sacerdos, qui est episcopus, dehinc pres- „ byteri, et diaconi, non tamen sine episcopi aucto- „ ritate propter ecclesiae honorem, quo salvo, salva „ pax est. „

(3) Hieronymus *dialogo contra lucifer. pag.* 295. *tom.* IV. *opp. edit. paris. Martianaei.* „ Inde venit, ut „ sine ... iussione episcopi, neque presbyter, neque „ diaconus ius habeant baptizandi „. Siricius pontifex max. *epist.* I. *n.* I. *pag.* 693. *tom.* I. *epistolar. romanor. pontif. edit. Constantii.* „ Paschae tempore pres- „ byter, vel diaconus per paroecias dare remissionem „ peccatorum, et ministerium implere consueverunt, „ etiam praesente episcopo; in fontem quoque ipsi „ descendunt, illi in officio sunt, *sed illius nomini* „ *facti summa conceditur.* Reliquis vero temporibus, „ ubi aegritudinis necessitas consequi unumquemque „ compellit, specialiter presbytero licentia est per „ salutaris aquae gratiam dare indulgentiam pecca- „ torum, quoniam et munus ipsi licet, causa munn- „ dationis, offerre, diaconis vero nulla licentia inve- „ nitur esse concessa „. Synodus hispalensis an. 619. celebrata *tom.* III. *concilior. edit. Hard. paris. can.* VII. *pag.* 560. statuit, neque coram episcopo licere presbyteris in baptisterium introire, nec praesente antistite infantem tingere. Consule Martenium *tom.* I. *de antiquis eccl. ritib. pag.* 14. *et seqq. edit. rotom. an.* 1700.

(4) Canon *apost.* LVII. *tom.* I. *concilior. edit. Hard. paris. pag.* 23. *Episcopus, vel presbyter clerum vel populum negligens, et non docens eos pietatem, segregetur.* Haec etsi in Graecia concessa episcopis, presbyterisque, tamen in Africa propria erant episcoporum. Hinc Cyprianus *epist.* LV. *pag.* 107. *edit. oxon.* cum tractasse in ecclesia episcopum scribit, de docendi munere loquitur. „ Ego prius legeram, et episcopo tra- „ ctante, cognoveram non sacrificandum idolis, nec „ simulacra servum Dei adorare debere „. *Et epist.* LVIII.

set, fuerunt qui Valerium hipponensem (1) episcopum reprehendendum putarent, quod Augustino, qui tum presbyter erat, se praesente, publice in ecclesia docendi fecisset potestatem. Sed ubi experiundo alii, quam id esset salubre, ac frugiferum cognorunt, tum invalescere usus concedendi presbyteris facultatem docendi, latiusque manare (2) coepit. Quamquam nullus erat, qui non accepta ab episcopo potestate, ascenderet, orationemque (3) de rebus divinis ad populum haberet. At in orientis ecclesiis longe haec ipsa et antiquior fuit, et latius patens consuetudo, id quod ex Hieronymi ad Nepotianum (4) litteris intelligitur, qui graviter, molesteque ferebat ecclesiarum quarumdam morem, in quibus presbyteris publice docendi ademta facultas esset. Atque proferre plurima illustrium presbyterorum exempla licet (5) qui in Syria, in Aegypto, et in Graecia perfuncti eodem munere fuerunt, non suo quidem arbitratu, sed voluntate, consensioneque (6) episcoporum. Itaque si abusi eiusmodi facultate presby-

pag. 114. „ Nec quisquam, fratres dilectissimi, cum „ populum nostrum fugari conspexerit, metu perse„ cutionis, et spargi conturbetur, quod collectam fra„ ternitatem non videat, nec tractantes episcopus au„ diat „. Quin etiam Pontius diaconus *in vita Cypriani* n. xviii. *pag.* 167. *act. ss. mart. sincer. edit. Ruinartii veron.* „ O beatam ecclesiae populum, inquit, qui „ episcopo suo tali, oculis pariter, et auribus, et quod „ est amplius, publicata voce compassus est, et sicut „ ipso *tractante* semper audierat „.

(1) Possidius in vita Augustini *cap.* v. *pag.* 260. *seq. tom.* x. *opp. eiusdem s. August. edit. paris. monach. s. Mauri.* „ Eidem presbytero *potestatem* dedit coram „ se in ecclesia evangelium praedicandi, ac frequen„ tissime tractandi contra usum quidem, ac consue„ tudinem africanarum ecclesiarum. Unde etiam ei „ nonnulli episcopi detrahebant ..... postea ..... bo„ no praecedente exemplo, accepta ab episcopis po„ testate, presbyteri nonnulli coram episcopis populo „ tractare coeperunt verbum Dei „.

(2) Vide Possidii locum modo descriptum.

(3) Possid. *ibid.*

(4) *Epist.* xxxiv. *al.* ii. r. 262. *tom.* iv. *app. edit. Martianaei p.* ii. „ Pessimae consuetudinis est in qui„ busdam ecclesiis tacere presbyteros, et praesentibus „ episcopis non loqui, quasi aut invideant, aut non „ dignentur audire „.

(5) Multas enim orationes ad populum habuisse Antiochiae Iohannem chrysostomum, cum adhuc presbyter esset, testata res est. Quin etiam Hierosolymis, et Caesareae in Palaestina id onus impositum Origeni fuisse scribit Eusebius in vi. *libro hist. c.* xxvii. *pag.* 254. „ Sed et Alexander Hierosolymorum, *inquit*, „ et Theoctistus Caesareae apud Palaestinam episcopus, „ ipsum perpetuo tamquam magistrum auscultantes, „ soli interpretationem sacrae scripturae, ac reliquum „ omne ecclesiasticae doctrinae officium permiserunt „. De Attico, qui Constantinopoli cum presbyter esset, conciones habuerit, haec narrat Socrates *lib.* vii. *hist. cap.* ii. *pag.* 292. *edit. taurin.* „ Et antea quidem, „ cum adhuc in presbyterii gradu constitutus esset, „ orationes a se compositas, quas memoriter didicerat, „ in ecclesia recitabat „. Quae autem fuerit consuetudo alexandrinae ecclesiae ex *lib.* i. *hist. Theodoriti cap.* ii. *pag.* 7. *edit. taurin.* colligitur, ubi de Ario loquens, „ Arius, inquit, qui in presbyterorum or„ dinem erat adscriptus, et cui sacrarum voluminum „ expositio *commissa erat*, etc. „ De ecclesiis caesareensi in Cappadocia, et cypria confer quae scribit Socrates *lib.* v, *cap.* xxii. *pag.* 254. *seq edit. taurinen.* „ Apud Caesaream Cappadociae, inquit, et in insula „ Cypro die sabbati, ac dominica sub vesperam, post„ quam accensae sunt lucernae, semper episcopi, ac „ presbyteri scripturas interpretantur. „

(6) In constitutionibus apostolicis *lib.* ii. *cap.* xx. *pag.* 293. *tom.* i. *apostolicor. pp. edit. amstelod. an.* 1724. haec leguntur. *Licere* .... τὸν μὲν πρεσβύτερον διδάσκειν, ἀναφέρειν, βαπτίζειν, εὐλογεῖν τὸν λαόν, *presbytero docere, offerre, baptizare, benedicere populum.* In archieratico, hoc est pontificali graecorum, hoc item inter presbyteri munera recensetur :

teri fuissent, ius episcopo erat, eosdem in ordinem redigere, cavereque, ne (1) deinceps in ecclesia docere auderent. Quare ab Alexandro episcopo alexandrinorum, post Arii facinus, presbyteris, id ne facerent, interdictum ferunt. Sed cum is usus, quemadmodum diximus, in orientis ecclesiis obtinuisset, mirabile videri non debet, quod a Valerio hipponensi, qui natus, altus, educatusque in Graecia fuerat, invectus in Africam sit, ut est memoriae traditum a (2) Possidio.

pag. 109. p. VIII. *de ritu ordinat. presbyteror. edit. paris.* an. 1676. κηρύσσειν τὸ εὐαγγέλιον τῆς βασιλείας *praedicare evangelium regni* Dei. Multa in hanc rem disputat Isaacus Habertus *observat.* IV. *in eamdem pontificalis libri partem pag.* 129. *seqq. edit.* cit. Id vero munus presbyteros sine consensu episcopi numquam obiisse, et ex antecedenti doctrina adnotationum colligitur. Nihil enim sine *sententia episcopi* agendum a presbyteris maiores nostri dixerunt. Confer *adnotat. seq.* Hieronymus, etsi potuisse episcopum praecipere, ne presbyter coram se de rebus, quas nollet tractari, ageret, tamen non consuesse scribit, nisi tamen errores presbyter disseminaret. *Epist.* XXXVIII. *pag.* 312. *tom.* IV. *opp. edit. paris. Martianaei*, adversus Iohannem hierosolymitanum scribens. „ Nonne „ ante sepulcrum Domini, misso archidiacono prae„ cepisti (*Epiphanio episcopo*) ut talia disputans (*con„ tra Originem*) conticesceret? Quis hoc umquam pres„ bytero suo coram plebe imperavit episcopus? „

(1) Socrates *lib.* V. *hist. cap.* XXII. *pag.* 252. *edit. taurin.* „ Alexandriae presbyter minime concionatur, „ Idque ab eo tempore observari coeptum est, quo „ Arius ecclesiam perturbavit „. Cautum id vero, nisi ab episcopo, e quonam tandem fuisset? Idem scribit *Sozom. lib.* VII. *cap.* XIX. *pag.* 292.

(2) Possidius loco modo indicato, de Valerio agens, *illa orientalibus ecclesiis*, inquit, *id ex more fieri sciens, ebtrectantium non curabat linguas etc.* Atque in ecclesiis quidem orientis in quarto saeculo mos invaluerat, ut uno tacente presbytero, in eadem collecta, alter ad dicendum ascenderet, postque hunc tertius. Huiusce rei auctorem habeo Chrysostomum *homil.* XXXVI. *in* I. *epist. ad Timoth. num.* IV. *pag.* 339. ubi „ nunc quoque, „ *inquit*, duo, aut tres dicimus, ut vicissim, et uno „ tacente, alter incipit etc. „. et ceteros, quorum meminit in adnotationibus ad *lib.* II. *constitutionum apostolicarum Iohannes Baptista Cotelerius cap.* LVII. *pag.* 266. *not.* 1. *pp. apostolicor. edit. amstelod. an.* 1724. Quod autem scribit Possidius concessum ante non fuisse in Africa presbyteris concionem ad populum habere, etsi fortasse ad IV. saeculum Optatus florebat, verum fuit; nam is in extremo libro *contra donatistas cap.* VI. *p.* 105. *edit. an.* 1702. haec habet. „ *Et* locutum Macarium „ esse aliquid in populo constat, sed insinuandi alicuius „ rei causa, non tamen tractandi, quod est episco„ porum „; ita ut presbyteris absente episcopo docere fas esset. Extremo eodem saeculo IV. post Augustini factum, permissum presbyteris fuisse, ut in ecclesiis Africae docerent, non ex Possidii loco solum, sed etiam ex *epist. August.* XXX. *al.* XXXVII. *tom.* II. *opp. pag.* 87., ex *can.* XXXIII. *concilii carthaginiensis an.* 398. *celebrati pag.* 981. *tom.* I. *concilior. edit. Hard.* plane liquet. Sic enim statuit: „ Episcopi, vel presbyteri, si causa „ visitandae ecclesiae ad alterius ecclesiam venerint, in „ gradu suo suscipiantur, et tam ad verbum faciendum, „ quam ad oblationem consecrandam invitentur „. In Hispania ad saeculum usque VII. presbyteris coram episcopo orationem ad plebem habere non licebat. Concilium hispalense II. an. 619. celebratum canon. VII. *pag.* 560. *tom.* III. *concilior. edit. Hard.* „ Sed nec eo „ (episcopo) coram posito, *inquit*, populum docere „ presbyteris licet. Ante seculum VI. in Galliis presbyteri in parochiis vel omnino tacebant, vel homilias sanctorum legebant. Sed an. 529. a patribus synodi vasensis secundae iisdem publice docendi potestas est facta. *Can.* II. *pag.* 1105. *tom.* II. *concilior. edit. Hard. paris.* „ Hoc etiam pro aedificatione omnium eccle„ siarum, et pro utilitate totius populi nobis placuit, „ ut non solum in civitatibus, sed etiam in omnibus „ parochiis verbum faciendi daremus presbyteris po„ testatem: ita, ut si presbyter, aliqua infirmitate „ prohibente, per se ipsum non potuerit praedicare, „ sanctorum patrum homiliae a diaconibus recitentur. „ Si enim digni sunt diacones, quod Christus in evan„ gelio locutus est, legere; quare indigni iudicentur „ sanctorum patrum expositiones publice recitare „?

IV.

Secundi generis functiones, hae sunt, quas sibi episcopi reservatas volebant. Virginum consecratio, basilicarum, et altarium, et campanarum benedictio, ac dedicatio; receptio haereticorum ad ecclesiam redeuntium: lapsorum, qui poenitentiam egissent, reconciliatio, et concessio formatarum epistolarum.

Virgines, viduaeque nisi ab *episcopis* (1) *velari*, *consecrarique* a nemine olim consueverant. Cumque tentatum id ab presbyteris (2) aliquando fuisset, repressa continuo synodorum quarumdam auctoritate, temeritas eorum, impudentiaque fuit: ea tamen cautione, ut si data facultas ab episcopo fuisset, velare, consecrareque virginem, ac viduam presbytero liceret (3).

Episcopis praeterea ius fuisse basilicas, atque altaria consecrare, ac dedicare, non historicorum veterum modo (4), sed etiam synodorum (5) testimoniis, decretisque constat. Quod an-

(1) De virginibus, quae sese Deo consecrare consueverant, alio loco dicam. Interea confer Cyprianum *epist. IV. al. LXVI. pag. 7. seqq. edit. oxon.*, et *lib. de habitu virginum pag. 93. seqq.* Ideirco autem ab episcopis consecrari virgines solebant, quod hoc esset commune decretum: *omnem actum ecclesiae per eosdem praepositos gubernari.* Consule Cyprianum *epist. XXXIII. pag. 66. edit. olud.*, concilium caesaraugustanum *an.* 380. celebratum *cap.* VIII. *pag.* 806. *tom.* I. *concilior. edit. Harduin. paris.* „ Item lectum est, non velandas esse „ virgines, quae se Deo voverint, nisi quadraginta an„ norum probata aetate, quam sacerdos comproba„ verit. Ab universis episcopis dictum est, placet „. Sacerdotis nomine episcopum hoc loco intelligi arbitror. Synodus carthaginiensis *an.* 390. *can.* III. *p.* 952. *tom. eodem.* „ Chrismatis confectio, et puellarum con„ secratio, a presbyteris non fiat „. Sed an. 397. tertia synodus carthaginiensis, id ut ne a presbyteris, inconsulto episcopo, fieret cavit. *Can.* XXXVI. *pag.* 964. *tom. eodem.* „ Ut presbyter, inconsulto episcopo, vir„ gines non consecret: chrisma vero numquam con„ ficiat „. Confer *canonem* XI. *synodi carthaginiensis* IV. *celebratae an.* 398. *tom. eod. pag.* 979. Sed de velandis virginibus alias. Interea confer adnotationes Constantii in *epist.* II. *Innocentii I. pont. max. ad Victricium pag.* 754. *seq. tom.* I. *collect. epist. rom. pontif. edit. paris.* De viduis vide *canonem* XXVII. *synodi arausicanae pag.* 1786. *tom. eodem* conciliorum, ubi haec habentur. „ Viduitatis servandae professionem coram episcopo „ in secretario habitam etc. „. Sed de ritu consecrandarum viduarum erit item alibi opportunior disserendi locus.

(2) Colligitur ex decreto synodi carthaginiensis II., quod notatione superiore descripsimus.

(3) Vide canonem synodi carthaginiensis III., quem retuli notatione superiore.

(4) Confer Eusebium *lib.* X. *h. e. cap.* III. *seq. edit. taurin.*, et *lib. de vita Constantini* IV. *cap.* XLIII. *pag.* 587. *seqq.*, Socratem *lib.* I. *h. e. cap.* VIII. *p.* 73. *edit. taurin.*, et Sozomenum *lib.* III. *h. e. cap.* V. *p.* 90. *edit. taurin.* Sed de ritus dedicandarum ecclesiarum, consecrandorumque alterium vetustate, agam in eo libro opportune, in quo est de locis sacris copiose, accurateque disserendum.

(5) Synodus *hibern. sub s. Patricio an.* 456. congregata, *can.* XXIII. sanxisse dicitur, et ne Blondellus quidem negat, *sect.* III. *cap.* VII. *pag.* 149. *de episc. et presbyt.* „ Ut si quis presbyterorum ecclesiam aedifi„ caverit, non offerat, antequam adducat suum pon„ tificem, ut eam consecret, quia sic decet „. Multa a conciliis constituta transferre huc possem, sed non est opus. Nam describentur, cum de locis sacris agemus.

tem de templis, et altaribus, hoc idem est de *campanis* (1) postquam earum est invectus in ecclesiam usus, dicendum.

Reconciliationem autem haereticorum (2) lapsorumque resipiscentium receptionem, iam usque ab antiquissimis temporibus, propriam fuisse episcoporum, tam est manifestum, ut revocari in controversiam a nemine posse videatur. Quod si recepti nonnumquam ab inferioris gradus (3) hominibus fuerunt, factum id quidem aut contra ecclesiae sanctiones, inconsulto episcopo; aut, si accepta facultate, permissione (4) episcopi eiusdem fuit. Atque ad eum quidem, qui primas in coetu partes obtineat, in primis pertinet nosse, dignus ne sit, qui orthodoxis annumeretur, communioneque ecclesiastica fruatur is, qui vel ab ecclesia defecerit, vel gratia exciderit, quam in lavacro baptismatis consequutus esset.

Quae sane ratio in caussa fuit, cur uni episcopo reservatum esset (5) *epistolas formatas*, *communicatoriasque* clericis, atque

(1) De *campanis* disseram *libro huiusce operis* IX.

(2) Vide quae supra de Marcione diximus *p.* 370. *not.* 4. *seq. huius vol.* Confer etiam concilium epaonense an. 517. celebratum. *t.* II. *concilior. pag.* 1049. *edit. paris. Harduin.* Mitto cetera ne sim longus. Est enim id copiose alibi demonstrandum. De lapsis non recipiendis, nisi ab episcopo, multa legi apud Cyprianum possunt. Sed de hac item re erit alibi opportunior copiose disserendi locus.

(3) Confer Cypriani *epist.* XXIV. *pag.* 67. *seqq. edit. oxon.*

(4) Synodus carthaginiensis II. an. 390. *habita canon.* 3. *tom.* I. *concilior. edit. Hard. paris. p.* 951. „ Numidius episcopus mazulitanus dixit, si iubet sanctitas vestra, suggero. Nam nemini praeteritis conciliis fuisse statutum, ut chrisma vel reconciliatio „ poenitentium, nec non et puellarum consecratio „ a presbyteris non fiant. Si quis autem emerserit „ hoc faciens, quid de eo statuendum sit? . . . . Ab „ universis episcopis dictum est: chrismatis confectio, „ et puellarum consecratio a presbyteris non fiant. „ Vel reconciliare quemquam in publica missa, presbytero non licere, hoc omnibus placet. „ *Canon.* IV. *p.* 952. „ Genedius episcopus dixit; si quisquam in „ periculo fuerit constitutus, et reconciliari divinis „ altaribus petierit; si episcopus absens fuerit, debet „ utique presbyter consulere episcopum, et sic poenitentem eius praecepto reconciliare. Quam rem „ debemus salubri consilio corroborare. Ab universis „ episcopis dictum est; placet etc. „ Blondellus posteaquam ex hoc canone quaedam descripsit, *sect.* III. *cap.* IX. *p.* 154. *Fuit*, inquit, *primus hic episcoporum in presbyteros impetus, quo pristinae potestatis non publicis in conventibus abstinere coacti sunt.* At primum hunc *impetum* fuisse manifesta Blondelli calumnia est. Nam meminisse quidem se Numidius dixit, fuisse id a *praeteritis synodis* constitutum. Synodus carthaginiensis III. *anno* 397. *can.* XXXII. *tom. eod. pag.* 964. „ Ut „ presbyter, inconsulto episcopo, non reconciliet poenitentem, nisi absente episcopo, et necessitate cogente „. Sed de vetere ecclesiae disciplina in hoc genere, agam ex instituto libro huiusce operis XVI.

(5) *Canonicae*, seu formatae epistolae ab antistitibus ad alios antistites ecclesiarum mittebantur, ut unio ecclesiarum ostenderetur; vel verbis uti velimus Tertulliani *praescription. cap.* XX. *pag.* 209. *edit. opp. an.* 1744., *et communic pacis* .... *et contesseratio hospitalitatis* demonstraretur. Hinc Optatus milevitanus *lib.* II. *p.* 32. *edit. an.* 1702. „ Totus orbis, inquit, commercio formatarum in una communionis societate concordat „. *Formatae* ab latinis, a graecis *canonicae* dicebantur. Synodus antiochena *ann.* 341. *can.* VI. *tom.* I. *concilior. edit. Hard. pag.* 596. „ Si quis a proprio episcopo communione privatus est, non ante „ suscipiatur ab aliis, quam a suo reconcilietur episcopo, aut certe ad synodum, quae congregatur, occurrens pro se satisfaciat, et persuadens concilio „ sententiam suscipiat alteram. Haec autem definitio „ maneat circa laicos, et presbyteros, et diaconos, „ omnesque, qui sub regula esse monstrantur „. *Et canon.* VII. *pag. eadem.* „ Nullus peregrinorum sine pacificis, id est commendatitiis suscipiatur epistolis „.

laicis, qui alio migrare instituissent, concedere. Sed de his rebus omnibus erit alibi opportunior copiose, diligenterque disputandi locus. Interea haec satis ad demonstrandum, quod erat propositum, dicta sunto.

Atque ut haec omnia, ita abbatum, archimandritarumque *benedictio* reservata episcopis, vetere ecclesiae instituto, usuque fuit (1). Neque vero archimandritarum modo, atque abbatum, sed etiam regum, imperatorumque unctio, consecratio, et coronatio, satis antiqua consuetudine, ad episcopos pertinet (2).

V.

In fronte baptizatorum signare, Spiritumque sanctum tradere presbyteri, nisi concedente, seu committente pontifice, non possunt; si autem signent, non admittente pontifice, eorum est actio inanis.

Constat id quidem traditione maiorum, qui eam se ab apostolis accepisse confitebantur (3). Quum enim traditione apostolica, praeter episcopos, nemini id iuris esse concessum affirmarint; sicubi morem illum obtinuisse videmus, ut a presbyteris baptizati (4) confirmarentur; hoc sane *commissione* quadam factum putemus, necesse est, non arbitratu presbyterorum. Neque vero pontifices ecclesiae iam usque ab antiquissimis temporibus passi fuissent, ut presbyteri consignarent (5) confirmarent-

Can. VIII. pag. ead. „ Presbyteri, qui sunt in agris, „ canonicas epistolas dare non possunt: ad alios tantum vicinos episcopos litteras destinabunt. Chorepiscopi autem, qui sunt irreprehensibiles, dare possunt *pacificas* „. Ex qua re constat *pacificas* ab canonicis, seu *formatis* epistolis discrepasse. Confer *can. VII. concilii carthaginiensis an.* 348. *celebrati sub Grato, p.* 686. *tom. I. concilior. edit. Harduini paris.* Sed de epistolis formatis, quarum aliquas referunt Mabillonius, Acherius, aliique, et de quibus Sirmondus ad Sidonium Apollinarem, pluresque alii disputant, agam alio loco opportune, et copiosius.

(1) Erit de hac item re alibi nobis disserendum. Interea confer *lib. pontificalem graecor. pag.* 570. et Isaaci Haberti vabrensis episcopi in illum observationes *pag.* 584. *seqq.*, et Martenium *tom. II. de antiquis monachor. ritibus p.* 657. *edit. lugdun. an.* 1690.

(2) Confer Habertum *ibid. p.* 626. *seqq.*

(3) Confer s. Hieronymum *loco supra indic. p.* 429. *not.* 4. *huius vol.*, s. Innocentium I. *epist. XXV. ad Decentium eugubinum n. VI. pag.* 858. *tom. I. epistolar. romanor. pontif. edit. paris. Coustantii.* Consule Coustantium *ibid. in not.*, et Sambovium *tract. de confirm. art.* 2. *pag.* 318. *seqq. edit. paris. an.* 1686.

(4) Vide quae ex constitutionibus apostolicis proferunt Ioh. Morinus *oper. posthumo de confirmat. c. VIII. p.* 89. *seq. edit. paris. an.* 1703., et Lucas Holstenius *dissert. de confirm. quae eodem volumine atque Morini opus continetur pag.* 14. *seqq.*

(5) Confer synodi carthaginiensis II. *can.* III. *supra descriptam pag.* 471. *not.* 1. *huius vol.* Sed de chrismate alio loco agam diligenter.

que eos, qui initiati baptismo essent, nisi, ut sibi eam potestatem (traditione, quam a magistro, servatoreque generis humani Christo apostoli accepissent) reservatam norant; ita fas sibi esse, eadem traditione, presbyteris ipsam *committere*, delegareque cognossent.

Iam vero quemadmodum presbyteris *consignare*, *confirmareque* baptizatos, sic chrisma consecrare, atque perficere non licebat. Qua de re, quum eo in eo libro, in quo de *confirmationis* Sacramento agam, disputandum copiose sit, non est necesse, ut esse hoc loco multis disserendum putem.

VI.

Potestas ordinandi solis episcopis divinitus tradita, in presbyteros voluntate cuiusquam transferri nullo modo potest. Itaque si qui umquam a presbyteris ordinati diaconi, presbyterive sunt, horum est ab omnibus reiecta, inanisque habita ordinatio.

Demonstratum id quidem supra est Chrysostomi (1), Hieronymi (2), Athanasii (3), aliorumque (4) veterum auctoritate, demonstrabiturque in eo libro, qui erit de *ordine*, diligenter. Quamobrem satis erit hoc loco id ipsum indicasse, ut quae reservata, iure divino, episcopis fuerint, cognosceretur.

VII.

Presbyteri episcopis suis rationem reddere debebant; episcopi autem presbyteris non item.

Episcopis praeterea ius presbyteros, diaconosque, ob rem male gestam, ad se vocandi, cogendique ad rationem reddendam (5) fuit. Presbyteris autem neque licuit umquam, neque

(1) Vide *supra pag.* 437. *huius vol. not.* 2.

(2) Confer quae scripsi supra *p.* 434. *huius vol.*

(3) Consule supra Athanasii locum *pag.* 258. *huius vol. not.* 2.

(4) Vide *p.* 449. *seq. huius vol. not.* 5. *seq.*

(5) Constat id quidem auctoritate s. Cypriani *epist.* LII. *al.* XXXVIII. „ Felicissimum presbyterum in„ tellexi nunc quoque (inquit *p.* 79. *edit. oxon.*) cum „ episcopo portionem plebis dividere, idest a pastore „ oves, et filios a parente separare, et Christi mem-

licet de episcopi caussa, propria auctoritate, potestateque cognoscere. Ex eo iure episcoporum ea lex est profecta, qua cautum est, ne quis alterius dioeceseos presbyterum (1) suscipere audeat, quem esse a proprio episcopo ecclesiae communione privatum constet. Quod autem dictum de presbyteris, diaconisque est, hoc idem multo magis est de ceteris (2) ecclesiasticis, deque laicis, qui contra legem (3) divinam, sacrosque canones peccassent, dicendum.

bra dissipare ... Cumque ego vos pro me vicarios miserim, ut expungeretis necessitates fratrum nostrorum sumtibus ... ille intercesserit, ne quis posset expungi ... ut comminatus sit, non communicaturos in monte secum, qui nobis obtemperassent, idest cui nobis communicarent, accipiat sententiam, quam prior dixit, ut abstentum se a nobis sciat etc. „. Et epistola III. *ad Rogatianum* de diacono agens, qui illi restiterat, *pag.* 5. „ Tu quidem, *inquit*, pro solita tua humilitate fecisti, ut mallas de eo nobis conqueri, cum pro episcopatus vigore, et cathedrae auctoritate, haberes potestatem, qua posses de illo statim vindicari ... Quod si ultra te contumeliis suis provocaverit, fungeris circa eum potestate honoris tui, ut eum vel deponas, vel abstineas „. Confer etiam *epist.* XVI. *al.* X. *pag.* 36. *seqq.*

(1) Canon *apostol.* XXXIII. *tom.* I. *apostolicor. pp. edit. an.* 1724. *pag.* 446. „ Si quis presbyter, vel diaconus ab episcopo sit segregatus, non liceat alteri eum suscipere „. Synodus nicaena *an.* 325. *can.* V. *pag.* 323. *tom.* I. *concilior. edit. Hard. paris.* „ De iis, qui a communione segregati sunt, sive clericorum, sive laicorum sint ordinis, ab episcopis, qui sunt in unaquaque provincia, valeat sententia secundum canonem, qui pronunciat eos non esse ab aliis admittendos „. *Canon.* XVI. *synodi sardicensis an.* 347. *tomo eodem concilior. pag* 650. „ Si diaconus, vel presbyter, vel etiam aliquis ex clericis sit excommunicatus, et ad alium episcopum, qui eum novit, confugerit, scientem eum a proprio episcopo esse communione motum, non oportere episcopo et fratri suo iniuriam facientem ei communionem praebere „. Fas tamen erat deiecto de gradu ad synodum, vel metropolitam confugere. *Ibid. can.* XVII. *pag.* 650. „ qui eiicitur, potestatem habeat confugiendi ad finitimos episcopos „. Synodus antiochena an. 341. *can.* III. *tom. eod. concilior. p.* 594. „ Si eum, qui ..... depositus est, alius episcopus receperit, ille quoque a communi synodo punietur, ut qui ritus ecclesiasticos dissolvat „. Ad quem autem a sententia episcopi appellare oporteat, dicam alio loco opportune.

(2) Vide notationem superiorem.

(3) Omnes enim obnoxii episcopi auctoritati erant. S. Ignatius *epist. ad smyrnenses* n. IX. *pag.* 53. *tom.* II. *pp. apostolicorum edit. londin. ann.* 1746. Ὁ λάθρα ἐπισκόπου τὶ πράσσων τῷ διαβόλῳ λατρεύει. *Qui clam episcopo aliquid agit, diabolo servit.* S. Cyprianus *epist.* LXVI. *al.* LXIX. *ad Pupianum pag.* 166. *seq.* „ Cum te iudicem Dei constituas, et Christi, qui dicit ad apostolos, ac per hoc ad omnes praepositos, qui apostolis vicaria ordinatione succedunt, *qui audit vos me audit etc.* Inde enim schismata, et haereses obortae sunt, et oriuntur, dum episcopus, qui unus est, et ecclesiae praeest superba quorumdam praesumtione contemnitur, et homo dignatione Dei honoratus, indignus ab hominibus iudicatur. Quis enim hic est superbiae tumor, quae arrogantia animi, quae mentis inflatio, ad cognitionem suam praepositos, et sacerdotes vocare, ac nisi apud te purgati fuerimus, et sententia tua absoluti, ecce iam sex annis, nec fraternitas habuerit episcopum, nec plebs praepositum, nec grex pastorem, nec ecclesia gubernatorem „. Et pag. 168. „ Loquitur illic Petrus, super quem aedificata fuerat ecclesia, ecclesiae nomine docens, et ostendens, quia etsi contumax, et superba obaudire nolentium multitudo discedat, ecclesia tamen a Christo non recedit, et illi sunt ecclesia plebs sacerdoti adunata, et pastori suo grex adhaerens. Unde scire debes episcopum in ecclesia esse, et ecclesiam in episcopo, et si qui cum episcopo non sint, in ecclesia non esse etc. „. Confer quae ex synodo arelatensi scripsimus supra *p.* 39. *huius vol.* not. 1., et ex Synesio *ibid. pag.* 146. not. 8. Binghamus *lib.* II. *orig. et antiq. ecclesiasticar. cap.* IV. §. IV. *pag.* 104. *seq.* agit de *distinctione inter iurisdictionem temporalem, et spiritualem, episcopique potestatem totam sub posteriore,* hoc est sub *spirituali comprehendi* statuit. Nos quid hac de re sentiamus, explicavimus supra *p.* 60. *seqq. et pag.* 140. *seqq. huius vol.*

VIII.

Ad episcopos quoque spectabat ieiunia quaedam indicere, ut ex usu ecclesiae esse cognossent; dispensareque reditus ecclesiarum, seu curare, ut rite, utiliterque et administrarentur, et dispensarentur.

Est quidem horum primum memoriae traditum a Tertulliano (1) constatque testimoniis sanctorum (2) patrum, qui deinceps suis operibus ecclesiam illustrarunt.

Alterum autem non Iustini (3), et Tertulliani (4) modo, sed etiam synodorum (5) quae deinceps sunt celebratae, auctoritate demonstrari potest. Quamquam enim archidiaconi (6) cus-

(1) Tertullianus *lib. de ieiuniis cap.* XIII. *p.* 551. *edit. opp. venetae an.* 1746. *pag.* 551. „ Bene autem, „ quod et episcopi universae plebi mandare ieiunia „ solent, non dico de industria stipium conferenda„ rum etc. „

(2) S. Aug. epist. XXXVI. *al.* LXXXVI. *ad Casulanum p.* 81. *t.* II. *opp. edit. paris. monach. s. Mauri.* „ Mos „ eorum mihi sequendus videtur, quibus eorum popu„ lorum congregatio regenda commissa est. Quapropter, „ si consilio meo „. acquiescis, episcopo tuo in hac re „ noli resistere, et quod facit ipse sine ullo scrupulo, vel „ disceptatione sectare „. Loquitur autem de ieiunio.

(3) Confer supra Iustini locum tom. III. huiusce operis *pag.* 210. *not.* 4.

(4) Adeundus Tertullianus supra *tom.* III. *huiusce* operis *pag.* 210. *not. cad.*

(5) Concilium antiochenum celebratum *an.* 341. *can.* XXIV. *pag.* 603. *tom.* I. *concilior. edit. paris. Harduini.* „ Recte habet, ut ea, quae sunt ecclesiae, ec„ clesiae serventur cum omni bona conscientia, et fi„ de in omnium praesidem, et iudicem Deum, quae „ etiam administrari convenit μετὰ κρίσεως, καὶ „ ἐξουσίας *cum iudicio, et potestate* τοῦ ἐπισκόπου „ *episcopi*, cui est omnis populus creditus, et eorum „ animae, qui in ecclesia congregantur „. *Can.* XXV. *pag.* 606. „ Episcopus habeat rerum ecclesiae potes„ tatem, et eas in omnes egentes dispenset cum multa „ cautione, et Dei timore „. Synodus gangrensis celebrata eo temporis spatio, quod inter an. 325. et 341. intercessit, *can.* VII. *pag.* 535. *tom.* I. *conciliorum edit. eiusd.* „ Si quis oblationes ecclesiae extra ecclesiam „ accipere, vel dare voluerit, *praeter conscientiam* „ *episcopi* παρὰ γνώμην τοῦ ἐπισκόπου, cui talia „ commissa sunt, et μὴ μετὰ γνώμης αὐτοῦ *non* „ *cum eius sententia* voluerit agere, anathema sit „. Et *can.* VIII. „ Si quis dederit, vel acceperit oblata prae„ ter episcopum, vel eum, qui constitutus est ab eo „ ad dispensandam misericordiam pauperibus, et qui „ dat, et qui accipit, anathema sit „. Canon apostolic. XXXI. *pag.* 447. *tom.* I. *pp. apostolicor. edit. amstelod. an.* 1724. „ Omnium rerum ecclesiasticarum „ curam habeat episcopus, easque administret, tam„ quam Deo inspiciente: non liceat autem ei quid„ quam ex ipsis sibi vindicare, vel quae Dei sunt „ donare propinquis suis. Quod si pauperes sunt, ve„ lut pauperibus suppeditet „. *Constitut. apostolic. lib.* II. *cap.* XXV. *pag.* 238. *tom.* I. *pp. apostolicor. edit. amstelod.* „ Decimas et primitias, quae iuxta Dei man„ datum erogantur, consumat (episcopus) ut homi„ nem Dei decet. Quae causa pauperum sponte con„ feruntur, recte in pupillos, viduas, afflictos, et pe„ regrinos inopes dispenset, velut qui habeat horum „ impendiorum ratiocinatorem Deum, a quo ipsi „ haec procuratio est commissa etc. „. Confer etiam quae scribit s. Cyprianus *epist.* II. *al.* XLI. *pag.* 4., et *epist.* XLI. *al.* XXXVIII. *pag.* 80. ubi, „ Ut cum eccle„ sia matre remanerent, inquit, et stipendia eius epis„ copo dispensante perciperent „.

(6) Prudentius *hymno* II. περὶ στεφάνων *de coronis, qui est de s. Laurentio archilevita v.* 41. *apud. Ruinartium act. sanct. mm. sincer. pag.* 164. *seq. edit. veron.*

„ Claustris sacrorum praeerat,
„ Caelestis arcanum domus
„ Fidis gubernans clavibus
„ Votasque dispensans opes.

todes thesaurorum ecclesiae erant, tamen ad episcopum pertinebat cavere ne qui minus recte reditus (1) dispensarentur. Sed de reditibus ecclesiarum qui fuerint, quibusque modis comparati, agam, cum tempus monuerit, accurate. Nunc haec paucis satis fuerit attigisse, ut omnes, quibus rebus presbyteris aut iure divino, aut consuetudine, legeque ecclesiae episcopi essent superiores, quaeque sibi munera reservassent, cognoscerent. Sunt autem alia quaedam, quae propria fuisse liquet episcoporum. Ea tamen suis locis, ut ratio postulaverit, describentur.

§. IV.

De honorum significationibus, quibus episcopi olim ab christianis coli solebant.

I.

De vetere consuetudine caput inclinandi ad recipiendam ab episcopo benedictionem.

Solebant praeterea veteres caput sacerdotibus, in primisque episcopis inclinare, qua re significabant, optare quidem se, ut sibi illi bene precarentur. Neque vero qui e plebe solum, sed qui e magnis etiam familiis erant, ipsique imperatores hoc consuetudinis genus et probabant, et colendum arbitrabantur. Est autem huiusce moris ab Hilario pictaviensi (2), ab Iohanne

„ Versat famem pecuniae
„ Praefectus urbi regiae,
„ Minister insani ducis,
„ Exactor auri, et sanguinis.
„ Quae vi latentes eruat
„ Nummos, operta existimans
„ Talenta sub sacrariis,
„ Cumulosque congestos tegi:
„ Laurentium sisti iubet;
„ Exquirit arcam ditibus
„ Massis refertam, et fulgidae
„ Montes monetae conditos etc.

(1) S. Hieronymus *epist.* xxxiv. ad Nepotianum al. ii. *pag.* 262. *tom.* iv. *opp. edit. paris. Martianaei*: „ Sciat episcopus, cui commissa est ecclesia, quem „ dispensationi pauperum, curaeque praeficiat „.. Synodus chalcedonensis *an.* 451. *tom.* ii. *concilior. edit. Hard can.* xxvi. *pag.* 612. „ Quoniam in quibusdam ecclesiis, sicut ad nos pervenit, sine oeconomo episcopi res ecclesiasticas tractant, placuit, „ omnes ecclesias episcopos habentes, etiam oeconomum habere de proprio clero, qui gubernet ecclesiae res κατὰ γνώμην τοῦ ἰδίου ἐπισκόπου „ *secundum sententiam proprii episcopi*, ut non sine „ testimonio sit gubernatio ipsarum rerum ecclesiasticarum, et ex hoc eveniat, res eiusdem ecclesiae „ dispergi, et sacerdotali dignitati obtrectatio generetur ...

(2) S. *Hilar. adversus Constantium pag.* 1245. *edit. paris. monach. s. Mauri*: „ Osculo sacerdotes excipis, „ quo et Christus est proditus: caput benedictioni „ submittis, ut fidem calces „..

chrysostomo (1), ab Theodorito (2), aliisque (3) antiquis scriptoribus facta mentio.

II.

Manus praeterea episcoporum christiani exosculabantur.

Sunt item huiusce ritus, morisque in veteribus monumentis exempla quaedam, quae satis ostendant, communem fuisse omnium fere ecclesiarum. Non enim in occidente solum, sed etiam in oriente eumdem ipsum obtinuisse demonstrant (4).

(1) S. Iohannes chrysostomus *homil.* III. *ad populum antiochenum* n. II. *pag.* 38. *tom.* II. *opp. edit. paris. monachor. s. Mauri*, de Flaviano episcopo agens, qui Constantinopolim placandi imperatoris Theodosii causa contendit, agens, Ἄρχων ἐςὶ καὶ αὐτός, inquit, καὶ ἄρχων ἐκείνου σεμνότερος· καὶ γὰρ αὐτὴν τὴν βασιλικὴν κεφαλὴν οἱ ἱεροὶ νόμοι ταῖς τούτου φέροντες χερσὶν ὑπέταξαν. Princeps et ipse est, et princeps illo (imperatore) honoratior. Etenim ipsum regium caput sacrae leges ferentes huius manibus subiecerunt.

(2) Theodoritus *lib.* IV. *cap.* VI. *pag.* 134. *edit. taurinensis*, ,, Imperator, *inquit*, accersitis episcopis, ita locutus est. Nostis utique, utpote divinis litteris innutriti, qualem oporteat esse eum, cui honor sacerdotis defertur, quodque non doctrina solum, sed etiam vita subditos informare debeat, seque illis velut exemplar omnium virtutum proponere, et bonam conversationem doctrinae suae testem habere. Eiusmodi igitur virum in pontificali cathedra nunc collocate, ut nos quoque, qui imperium administramus, sincere, atque ex animo *caput et submittamus* ἡμετέρας ὑποκλίνωμεν κεφαλάς.

(3) Ita quidem de hac re Valesius in locum modo descriptum Theodoriti, ,, Philostorgius in historia ecclesiastica scribit, Leontium Tripoleos episcopum, cum reliqui omnes episcopi Eusebiam Augustam uxorem imperatoris Constantii adirent, eamque ea more adorarent, numquam adduci potuisse, ut eam inviseret, nisi ea conditione, ut Augusta venienti ipsi assurgeret, et caput submitteret, postulans, ut benediceretur. Verba Philostorgii refert Suidas in Leontio. Simile est, quod scribit Marcus diaconus in vita Porphyrii gazensis episcopi; Eudoxiam Augustam ipsis in palatium venientibus non semel occurrisse, et priorem ipsos salutasse, atque ut sederent iussisse, et inclinato capite postulasse, ut benedicerent. Idem quoque de eadem Augusta testatur Sozomenus in *lib.* VIII. *cap.* XIII., ubi de Ammonio loquitur, et fratribus monachis, qui *longi* dicebantur. Palladius *in dialogo de vita Iohannis chrysostomi*, ubi de se loquitur in exilium proficiscente, ait illum Olympiadi, et Pentadiae, ac Salvinae dixisse, ut quicumque sine ambitu eligeretur episcopus, ei capita submitterent, perinde ac ipsi... De eodem more loquitur auctor vitae s. Fulgentii: *altercantibus omnibus, quis primo salutaret agnoscendus, quis benedicenti caput supponeret.* Denique incertus auctor *quaestionum veteris, et novi testamenti*, quaest. CIX., *nostri autem sacerdotes super multos quotidie nomen Domini, et verba benedictionis imponunt. Sed in paucis effectus est. Est iterum, quando meliores se benedicunt. Quamvis enim quis sanctus sit, caret tamen caput ad benedictionem sumendam.* Postremo Honorius, et Valentinianus Augusti de accusatione episcopi, et presbyteri, vel diaconi ita rescribunt ad Verum praefectum praetorio. *Audemus quidem sermonem facere solito plus timore capti de sanctis, et venerabilibus sacerdotibus, et secundis sacerdotibus, vel etiam levitis, et eos cum omni timore nominare, quibus omnis terra caput inclinat* ,,.

(4) Non enim occidentales modo, sed etiam orientales scriptores eiusdem consuetudinis meminerunt. Paulinus in vita s. Ambrosii *pag.* 2. *in append. t.* II. *opp. eiusd. s. Ambrosii.* ,, Cum adolevisset, et esset in urbe Roma constitutus cum matre vidua, et sorore, quae virginitatem iam fuerat professa, comite alia virgine, cuius virginis soror Candida, et ipsa eiusdem professionis, quae nunc Carthagine degit iam anus, cum videret sacerdotibus a domestica, sorore, vel matre *manus osculari*, ipse ludens offerebat dexteram dicens, et sibi id ab ea fieri oportere, siquidem se *episcopum futurum* esse memorabat ,,. S. Iohannes chrysostomus *tom.* II. *operum homil. de s. Meletio pag.* 521. *edit. paris. monach. s. Mauri.*

III.

Populus episcopis acclamare, eisque multos annos apprecari, et non solum versiculos psalmorum saepe, sed interdum etiam hosanna occinere solebat.

Atque acclamationes quidem in usu primis temporibus non in synodis (1) modo, electionibusque (2) episcoporum fuerant, sed etiam cum ipsi orationes (3) ad populum haberent.

Psalmos praeterea, hymnosque (4) canere populi, adventumque episcoporum celebrare, multosque ipsis apprecari (5) annos, atque *hosanna* (6) occinere consueverunt, quod tamen postre-

„ Ubi ad antiochenam venerit, universam civitatem ei „ obviam ivisse, *scribit*, alios quidem, qui prope accesserint, et pedes eius prehensantes, et manus osculantes etc. „. Confer etiam Sidonium Apollinarem *lib.* XIII. *epist.* XI. *tom.* I. *opp. Sirmondi edit. paris. pag.* 1075., ubi haec habet:

„ Perge ad limina mox episcoporum
„ Sancti et Gallieni *manu osculata*.

Adeundus Cangius *in glossar. mediae, et infimae latinitatis ad vocem: osculum manuum.*

(1) Confer acta synodi ephesinae act. II. *p.* 1471. *tom.* I. *concilior. edit. Hardaini paris.*, ubi haec habentur: „ Omnes reverentissimi episcopi acclamaverunt: „ *novo Paulo Caelestino, novo Paulo Cyrillo, Caelestino* „ *custodi fidei, Caelestino cum synodo concordi; Caelestino* „ *universa synodus gratias agit etc.* „ Similia legere in posterioribus conciliis licet, quae brevitatis causa praetermitto. At is vel pontificibus maximis solum, vel praecipuis episcopis honos adhibebatur.

(2) In actis ordinationis Heraclii, cum illum Augustinus iam senex apud clerum, et populum condictorem, successoremque sibi postulasset. *Aug epist.* CCXIII. *al.* CX. *p.* 789. *seq. tom.* II. *opp. edit. paris. monach. s. Mauri.* Postquam Augustinus dixit: *presbyterum Heraclium mihi successorem volo, a populo acclamatum est; Deo gratias, Christo laudes .... exaudi Christe, Augustino vita .... te patrem, te episcopum .... exaudi Christe, Heraclium conserva etc.*

(3) Confer Augustinum *lib.* IV. *de doctrina Christi cap.* XXVI. *tom.* III. *p.* 1. *opp. edit. paris. monach. s. Mauri p.* 69. Praesente Cyrillo, cum Paulus emisenus Alexandriae orationem ad populum haberet, „ ὁ λαὸς ἐβόησε, *populus acclamavit*: bene venisti orthodoxe episcope, dignus digno coniungitur; dicunt „ christiani: hoc donum Dei est, orthodoxe Cyrille „. *Consule acta synod. ephesinae par.* IV. *p.* 1695. 1698. 1700. *tom.* I. *concilior. edit. Hard. paris.* De acclamationibus autem in conventibus ecclesiasticis disputat Rittershusius *sacrar. lection. lib.* III. *cap.* XXII. *edit. ann.* 1643. De plausu populi cum episcopus ab exilio reverteretur, si causa fidei relegatus fuisset, confer epistolam s. Cypriani LXI. *al.* LVIII. *ad Lucium papam, quae etiam refertur tom.* I. *collect. epist. romanor. pontif. pag.* 209. *edit. paris. Coustantii*, et libellum Faustini ac Marcellini de reditu Liberii agentium *tom.* V. *biblioth. patrum edit. lugdun. an.* 1677. *pag.* 652.

(4) Consule sermonem s. Iohannis chrysostomi ad constantinopolitanos habitum de suo regressu ex Asia, *tom.* III. *opp. pag.* 411. *edit. paris. monach. s. Mauri*, ubi: „ Quid dicam, inquit, desiderio vestro, et favori, quem hesterno ostendistis die, quomodo voces „ vestrae cum gaudio caelum penetrarunt? Ipsum „ sanctificantes aerem, civitatem *fecistis* ecclesiam. „ Honorabar ego, et Deus glorificabatur „. Ex his intelligitur, hymnos, psalmosque canentes laudes Dei celebrasse constantinopolitanos, quod suum pastorem rediisse cernerent. Confer et eiusdem *sermonem* habitum ibidem *post reditum ab exilio. Tom. eod. p.* 429.

(5) Evagrius scholasticus *lib.* II. *cap.* VIII. *p.* 285. *edit. taurin.* Sed pleni sunt huiusmodi acclamationum ecclesiastici libri, praecipue vero graecorum.

(6) Henricus Valesius *in notationibus ad lib.* II. *h. e. cap.* XXIII. *pag.* 72. *edit. taurin.* „ Verissimum est, *inquit*, quod ait Scaliger, eos, qui hosanna acclamabant, palmas manibus gestare debuisse: cuius rei „ illustre exemplum est in itinerario hierosolymitano „ Antonini monachi *pag.* 30., ex quo discimus, morem olim fuisse christianorum, ut episcopis .... advenientibus obviam procedentes, honoris causa, acclamarent osanna „. Confer Hegesippi locum de

mum patres minime (1) probandum existimarunt, ut ne eorum quidem episcoporum rationem, qui haec, ambitione (2) quadam permoti, consectabantur.

IV.

Obsecrabant item veteres christiani episcopos per eorum coronam, et sacrum caput.

Praeterea cum nostrorum quisquam antistites ecclesiarum alloqueretur, *coronam* (3) eorum, *sacrumque caput* honoris (4) caussa nominabat; perque haec obsecrabat, ut vel cognoscere quidpiam, vel agere ne gravarentur.

Iacobo apud Eusebium *ibid.* Sunt tamen, qui non Iacobo, sed Iesu servatori a populo acclamatum tunc, cum in fastigium templi adductus Iacobus ab iudaeis esset, existiment. In his est Grabius *spicileg. pp. saec.* II. *pag.* 207.

(1) S. Hieronymus *in Matth. cap.* XX. *pag.* 98. *tom.* IV. *opp. par.* I. *edit. Martianaei paris.* „ Videant „ ergo episcopi, et quantumlibet sancti hominum cum „ quanto periculo dici ista sibi patiantur, si Domino, „ cui vere hoc dicebatur, quia necdum erat solida „ credentium fides, pro crimine impingitur. „

(2) Confer quae ex *epistola synodi contra Paulum antiochenum* refert Eusebius *l.* VII. *hist. cap.* XXX. *p.* 316. *edit. taurin.* „ Neque item attinet examinare, *inquiunt* „ *patres*, ambitiosam hominis vanitatem in ecclesiasticis conventibus, quam omni studio consectator, „ nihil aliud, quam inanem gloriam captans, et pompam affectans .... Eos, qui non laudarent, nec ut „ in theatris fieri solet, orariis concuterent, neque „ una cum fautoribus ipsius viris, ac mulierculis indecore auscultantibus exclamarent, atque exilirent ... „ increpabat .... Mulieres autem magno paschae die „ in media ecclesia psalmos quosdam canere ad sui „ ipsius laudem instituit etc. „

(3) Erat id apud latinos in usu. S. Hieronymus *epist.* XXXVII. *al.* XXXXI. *ad Augustinum tom.* IV. *opp. edit. Martianaei paris. p.* 642. „ *Precor*, inquit, *coronam* „ *tuam*, ut meo nomine Alypium, et Evodium salutes. „ S. Augustinus *epist.* XXXIII. *al.* CXLVII. *p.* 63. *t.* II. *opp.* ad Proculeianum, qui a factione donatistarum episcopus erat, scribens. „ Honorent nos vestri, *inquit*, „ honorant vos nostri. Per coronam nostram nos adiurant vestri, per coronam vestram vos adiurant „ nostri „. Sidonius Apollinaris *lib.* VI. *epist.* III. *tom.* I. *opp. Sirmondi ed. paris. p.* 1000. „ Hunc, *inquit*, „ antenus commendare praesumo, ut si eum instruere „ dignanter advocatio consulta fastidit, auctoritas coronae tuae dissimulantibus studeat excudere responsi „ celeritatem „. Idem *l.* VII. *epist.* VIII. *pag.* 1029. „ De minimis rebus *coronam tuam*, maximisque consulerem. „ Ennodius ticinensis *lib.* IV. *epist.* XXIX. *ad smyrn. monem. ss. pp. orthodoxogr. tom.* I. *latin. p.* 356. *edit. paris.* „ Ut erigat parvulos implorata coronae vestrae „ miseratio „ et *pag.* 377. „ Parthenius igitur praesentium portitor germanae filius, hac ad *coronam vestram* fiducia animante directus est. „ *Et lib.* V. *epist.* XVII. *p.* 409. *ad Marcellinum* : „ Fiduciae meae „ *coronam vestram* non ambigo responsuram. „ *Lib.* IX. *epist.* XXVII. *ad Aurel. pag.* 474. „ O si mihi liceret „ adhuc sequi cum beatitudine tuam sortem contendere; sed dormiunt apud *coronam* tuam propinquitatis privilegia „. Sed de corona, et abraso capite episcoporum, et sacerdotum reliquorum, agam alio loco opportune. Interea confer Cangium *ad voc. corona tom.* I. *glossar.*, ex quo expresse est adnotatio *in* III. *epist. Paulini nolan. adnot. varior. in eius opera edit. veron. pag.* 871.

(4) Vide *Gregor. naz. orat.* XLI. *pag.* 675. *edit. an.* 1690. *tom.* I.

V.

Episcopi cathedras ab ceterorum cathedris distinctas in templis habebant.

Cathedrae item episcoporum in templis (1) a sedibus presbyterorum distinctae, iisque sublimiores erant. Hae plerumque *throni* (2) appellabantur. Cumque episcopi successores eorum, qui ecclesias fundassent, vocarentur, et essent, *thronum* eorum occupare ferebantur. Itaque veteres hierosolymitanos (3) antistites in throno Iacobi, alexandrinos in throno (4) Marci, romanos in Petri (5) throno, et cathedra sedere, ac iure id quidem dicebant. Initio autem non tam erat sublimis (6) sedes antistitum, ut postea esse consuevit. Quare vitio datum Paulo (7) samosatensi est, quod sublimem thronum sibi fieri curasset.

§. V.

De praerogativis episcoporum, quibus fit, ut alii aliis iurisdictione praecellant.

Etsi vero episcopi primum sacerdotii gradum obtinent, suntque presbyteris, ut supra demonstratum est, iure divino superiores; tamen est inter eos partim institutione Christi, partim le-

(1) Vide quae mox describam Eusebii, aliorumque *pp.* testimonia. Ac de sede quidem episcopi agam, ubi de patribus, et ornamentis sacrarum aedium disseram.

(2) Eusebius *lib.* VII. *cap.* XVIII. *pag.* 301. *edit. taurin.* „ Sane Iacobi illius thronum, qui primus Hierosolymorum episcopus ab ipso Servatore, et ab apostolis est constitutus etc. „. Et *cap.* XXXII. *pag.* 326. „ Porro Hierosolymis post obitum Hymenaei, cuius paullo ante meminimus, Zabdas administrationem illius ecclesiae suscepit, quo non multo post defuncto, Hermon postremus eorum, qui ante illam nostri temporis persecutionem fuerunt, apostolicam thronum, qui illic etiamnum servatur, τὸν εἰσέτι νῦν ἐκεῖσε πεφυλαγμένον, obtinuit.

(3) Confer Eusebii testimonia modo descripta.

(4) Gregor. nazianz. orat. XXI. *pag.* 377. *tom.* I. *opp. edit. an.* 1690. „ Neque per vim, ac caedem (Athanasium), sed apostolico, et spirituali modo ἐπὶ τὸν Μάρκου θρόνον *ad Marci thronum* evehitur „. Consule s. Hieronymum *epist.* LXXXVI. *al.* LXXVIII. *tom.* IV. *opp. pag.* 690. „ Praedicationem *cathedrae* Marci evangelistae, *cathedra* Petri apostoli sua praedicatione confirmet „.

(5) Consule Hieronymi locum modo descriptum, et s. Cyprianum *epist.* XLVIII. *pag.* 85. *edit. oxon.*

(6) Vide Eusebii locum modo descriptum.

(7) *Euseb. lib.* VII. *cap.* XXX. *pag.* 316. *edit. taurin.* de Paulo samosatensi agens, „ Nam et tribunal, *inquit*, et sublimem thronum, non ut Christi discipulos, sibi ipse construxit; et secretum, perinde ac saeculares magistratus, ita appellatum habuit „.

ge, instituto, consuetudineque ecclesiae series quaedam, ordoque dignitatum, ut alii aliis *iurisdictione*, ut dicimus, auctoritateque praestent. De his autem breviter agendum esse intelligo, ut cuiusmodi sint cognoscere lectores possint. Agam autem de iis ipsis secunda huiusce libri parte opportune, et copiosius, quo loco unde ortae, quibus praesidiis confirmatae, amplificataeque sint, quibusque terminis continerentur, ostendam. Nunc quae fuerint, quibusque hae dignitates nominibus vocarentur, videamus.

I.

De primate ecclesiae universae.

Sed unum omnium in christiana re publica ducem, pastorem, et caput antistitum ceterorum esse, qui ecclesiarum inter ecclesias concordiam, societatemque hortatu, monitis, praeceptis, ac si opus sit, comminatione, irrogationeque poenae tueri, servareque possit, et traditum a maioribus nostris est, et eorum, qui recte sint instituti, certo scio hoc tempore, qui neget, futurum neminem. Non enim tot res publicas, quot variis in urbibus (1) ecclesiae singulares essent, seiunctas, ac separatas; sed coniunctas, interque se nexas Christus instituit, ut omnes inter se aptae, colligataeque essent, ne, si contineri auctoritate alicuius ceterae in officio nequirent, dissensiones, et schismata orirentur, tollereturque ea, quam Servator generis humani apostolis maximopere (2) commendavit, populi christiani consociatio. Igi-

(1) Qui nihil a Christo definitum de forma rationeque christianae rei publicae fuisse iactant, ut presbyteriani, et lutherani (vide quae dixi supra *pag.* 238. *seq. huius vol.*), hi quidem unitatem ecclesiae catholicae tollant necesse est. Quemadmodum enim una manere potest, si peculiares ecclesiae rebus novis studentes contineri a nemine in officio queant, qui sit auctoritate praecipua instructus? Quinetiam Moshemius in ea, quam *de gallorum appellationibus ad concilium universae ecclesiae, unitatem ecclesiae spectabilem tollentibus scripsit, dissertatione* §. x. *pag.* 498., etsi Petri Iurici *systême de l'Eglise liv.* I. c. VII. *pag.* 55., et Georgii Calixti *introd. ad libell. Cyprian. de unit. eccl.* et *de monarch. visib. pontif.* §. LXX., tertio primum saeculo ortam de spectabili unitate ecclesiae persuasionem fuisse sentiens, non probat sententiam, cum antiquiorem eam fuisse persuasionem arbitretur; tamen portentum eamdem unitatem vocat; §. autem XV. *pag.* 605., „ Nullum adhuc mihi, *inquit*, veterum occurrit di„ ctum, quod praeter moralem, et physicam unita„ tem prima saecula civilem quamdam etiam ecclesiae „ concordiam effinxisse probet „. Sed opinionem, seu potius errorem in hoc genere protestantium proponit, et consectatur *lib. de eccles. part.* I. *disp.* III. *pag.* 120. Iohannes Musaeus, quem nos *libri huius* II. parte refellemus.

(2) Christus apud Iohannem in evangelio, *pacem suis, mutuamque dilectionem* commendat, *Petrumque pastorem omnium ovium*, hoc est christianorum constituit *cap.* XIV. v. 37., *cap.* XV. v. 12. *seq.*, *cap.* XXI. v. 15.

tur quemadmodum Petrus (1) delectus a Christo est, ut caput apostolorum, ac veluti centrum ecclesiasticae *unitatis*, coniunctionisque esset; sic eo vita functo, successerit ipsi necesse est aliquis, qui centrum unitatis cum sit (2) primatum in ecclesiis universis obtineat, easque ut pastor omnium regat, ac moderetur. Atque hunc esse romanum pontificem maiores nostri, qui vel ab apostolis disciplinam acceperant, vel horum discipulos audiverant, vel traditione, quae iam usque ab aetate apostolorum in eorum tempora permanarat, cognoverant, et confessi ultro sunt, et posterorum memoriae commendaverunt. Ergo illius cathedram *unitatis* centrum, sedemque appellarunt, et *potiorem principalitatem* (3) auctoritatemque praedicaverunt, eumque de rebus gravissimis iudicare (4), nocentes punire, resipiscentes ecclesiae res-

seqq. Immo vero eidem Petro *claves*, ceu capiti ceterorum apostolorum, facultatemque *ligandi*, atque *solvendi* dedit. *Matth. cap.* XVI. v. 19. De apostolis constat ecclesiae traditione, id quod demonstrabitur *p. seq. huius libri.*

(1) Confer *actor. cap.* XV. v. 7. *seqq.*

(2) S. Cyprianus *epist.* LIV. *al.* LV. *ad Cornelium.* „ Ad Petri cathedram, atque ad ecclesiam principa„ lem, unde unitas sacerdotalis exorta est etc. „. Confer librum eiusdem de *unitate ecclesiae pag.* 106. *seqq. eiusd. edit. oxon.* ubi „ Loquitur Dominus, *in„ quit,* ad Petrum, *ego tibi dico, quia tu es Petrus etc...* „ Ut unitatem manifestaret, unitatis eiusdem origi„ nem ab uno incipientem sua auctoritate disposuit ... „ Exordium ab unitate proficiscitur, ut ecclesia una „ monstretur etc. „. Vide Renati Massuetii monachi benedictini *dissert.* III. *in Irenaeum art.* IV. §. XXI. *pag.* CXII. edit. paris.

(3) S. Irenaeus *lib.* III. *contra haereses cap.* III. n. II. *pag.* 175. *tom.* I. *opp. edit. Massuetii venetae.* „ Ad hanc ecclesiam (*romanam*) propter potiorem „ PRINCIPALITATEM necesse est omnem convenire ec„ clesiam, hoc est eos, qui sunt undique fideles „. Consule supra descriptum *pag.* 260. *not.* 3. huiusce volum. *locum Tertulliani e cap.* I. *lib. de pudicitia,* et quae nos ibidem animadvertimus *notat.* S. Gregorius nazianzenus *carmine de vita sua tom.* II. *opp. edit.* an. 1690. *pag.* 9. de Roma vetere, et Constantinopoli agens, inquit:

„ Natura binos haud quidem soles dedit,
„ Dedit ipsa binas attamen mundi faces
„ Romas, vetustam scilicet Romam, ac novam:
„ Hoc discrepantes invicem, quod, qua cadit
„ Sol, illa fulget, fulget haec qua se exserit.
„ Par utriusque pulcritudo, par decus.
„ Fides vetustae recte erat iam antiquitus,
„ Et recte perstat nunc item, nexu pio,
„ Quodcumque iubens sol videt, devinciens,
Καθὼς δίκαιον τὴν πρόεδρον τῶν ὅλων,
Ὅλην σέβουσαν τὴν Θεοῦ συμφωνίαν.
„ UT CUIVARET PRAESIDEM MUNDI DECET
„ TOTAM COLIT QUAE NUMINIS CONCORDIAM.

Sed Rufini, Augustini, aliorumque patrum testimonia quae huc pertinent, describam *p.* II. huius *libri*, refellamque eorum argumenta, qui Irenaei testimonium alio contorquere nituntur, ut Salmasii *de primat. pontific. cap.* V. *pag.* 85., ut Charmieri *panstrat. catholic. lib.* XIII. *de pontif. oecum. cap.* XXII. §. XII., ut Lenfantii *preservatif contre la réunion avec le siege de Rome tom.* II. *lettr.* 8. *pag.* 205. *seqq.*

(4) Nam pontifices maximi de causis episcoporum iudicabant, eosque, si visum opportunum esset, suis sedibus restituebant. S. Cyprianus *epist.* LXVII. *al.* LXVIII *pag.* 173. *edit. oxon.* de Basilide iuste ob causas deposito agens, „ Romam pergens, inquit, STEPHANUM „ collegam nostrum longe positum, et gestae, ac ta„ citae veritatis ignarum fefellit, ut exambiret, RE„ PONI SE IN EPISCOPATUM, de quo fuerat iuste depo„ situs „. Idem mox Basilidem, et Martialem recipiendos negat, quia Cornelius pontifex decreverat, sacerdotii honore hoc genus hominum privari oportere; *pag.* 174. „ Maxime cum iampridem nobiscum, et „ cum omnibus omnino episcopis in toto mundo „ constitutis, etiam Cornelius collega noster, sacerdos „ pacificus, ac iustus, et martyrio quoque dignatione „ Domini honoratus DECREVERIT eiusmodi homines ad „ poenitentiam quidem agendam posse admitti, ab „ ordinatione autem cleri, atque sacerdotali honore „ prohiberi „. Ac recte Theodoritus *epist.* CXVI. ad Renatum presbyterum romanum scribit, *pag.* 989. *t.* III.

tituere (1) hortari eos, qui rebus novis studere viderentur, iisque imperare (2) ut pertinacia desisterent, valere dixerunt. Quod quidem ius, non arbitrio, consuetudineque hominum, sed institutione Christi, romano pontifici (3) esse tributum, ut qui Petro successerit; adeoque non aristocraticam, sed monarchicam (4) esse gubernandae ecclesiae rationem constat. Sed de primatu romani pontificis, eiusque summa in christianorum re publica auctoritate, agam distincte et copiosius in secunda huiusce de hierarchia ecclesiastica libri parte. Interea satis fuerit indicasse, unum esse in universa ecclesia caput, primatemque omnium oportere.

opp. edit. Sirmondi paris. „ Oro, inquit, sanctitatem „ tuam, sanctissimo, et beatissimo archiepiscopo persuadeat, ut apostolica potestate utatur, et ad concilium vestrum advolare praecipiat. HABET ENIM SANCTISSIMA ILLA SEDES ECCLESIARUM, QUAE IN TOTO „ SUNT ORBE, PRINCIPATUM GELTIS NOMINIBUS „. Mitto cetera, ne sim longus, quae post afferam, cum tempus monuerit.

(1) S. Cyprianus *epist.* LXVIII. *al.* LXVII. *ad Stephanum pag.* 179. *edit. oxon.* de lapsis resipiscentibus agens: „ Servandus est antecessorum nostrorum beatorum martyrum Cornelii, et Lucii honor gloriosus, quorum memoriam cum nos honoremus, multo „ magis tu frater charissime honorificare, et servare „ gravitate et auctoritate tua debes, qui vicarius, et „ successor eorum factus es. Illi enim pleni spiritu „ Dei, et in glorioso martyrio constituti, dandam esse lapsis pacem CENSUERUNT. „

(2) Confer Tertulliani locum supra indicatum. Celebre est item in hoc genere quod Victor pontifex II. saeculo adversus asianos gessit. Consule Eusebium *lib.* v. *hist. cap.* XXIV. *pag.* 211. *edit. taur.* S. Cyprianus, praecepisse sibi Stephanum testatur, ne baptizatos ab haereticis rursum baptizare auderet. Id vero s. Stephanus non fecisset, si ius sibi non esse simile quidpiam moliri, atque decernere, cognosset. Sic autem habet Cyprianus *epist.* LXXIV. „ A quacumque haeresi venientem „ baptizari in ecclesia VETUIT . . . et PRAECEPIT nihil „ aliud innovari, nisi quod traditum est „. Quare s. Augustinus *lib.* v. *de bapt. contra donatistas cap.* XXIII. *p.* 156. *t.* IX. *opp. edit. monach. s. Mauri paris.* „ Ad „ Pompeianum etiam scribit Cyprianus, *inquit*, de „ hac eadem re, ubi aperte indicat, Stephanum, quem „ romanae ecclesiae episcopum tum fuisse didicimus, „ non solum sibi ad ista non consensisse, verum etiam „ contra scripsisse, atque PRAECEPISSE „. Multa huius generis monumenta extant, quae proferentur post opportune, cum ratio postulaverit.

(3) Iam hoc multis postea demonstrabitur. Nunc uno Gelasii pontificis maximi testimonio utar, qui *epist.* XXXIII. *ad numeros Constantii* §. v. ut ab eodem Constantio laudatur *tom.* I. *collect. epistolar. romanor. pontific. praefat. num.* VI. *pag.* 5. Igitur Gelasius, „ Quamvis universae per orbem catholicae ecclesiae, „ *inquit*, unus thalamus Christi sit, sancta tamen romana ecclesia, nullis synodicis constitutis ceteris „ ecclesiis praelata est, sed evangelica voce Domini, „ ET SALVATORIS NOSTRI PRIMATUM OBTINUIT etc. „. Confer Leonem Allatium *de perpet. consens. eccles. orient. et occident. lib.* I. *cap.* II. *pag.* 8. *seqq. edit. an.* 1648., Iohannem Morinum *exercit. ecclesiast. lib.* I. *exerc.* I. *pag.* 16. *seqq.*, Natalem Alexandrum *hist. eccl. saec.* I. *diss.* IV. *pag.* 91. *seq. tom.* III. *edit. an.* 1734., Petrum Constantium *praefat. in tom.* I. *collect. epistol. romanor. pontific. p.* I. *pag.* 2. *seqq*, Antonium Carlasium *tom.* III. *de libert. eccles. gallic. cap.* II. *p.* 104. *seqq. edit. rom. an.* 1720., Iosephum Augustinum Orsium S. Palatii apostolici magistrum, *tom.* II. *de irreformabili roman. pontificis in definiendis fidei controversiis iudicio lib.* IV. *cap.* II. *ar.* I. *seqq. pag.* 305. *seqq. edit. an.* 1739., Iohannem Antonium Biancum *tom.* III. *della potestà, e della politia della chiesa lib.* I. *cap.* III. §. XI. *pag.* 305. *seqq. edit. an.* 1745. Mitto Bellarminum, Sanderum, aliosque innumerabiles, qui in hoc argumenti genere illustrando summa cum laude versati sunt. Atque horum quidem aliquos enumerabo, cum de primatus institutione divina copiosius agam.

(4) De regimine monarchico ecclesiae disseram etiam II. huiusce *libri parte.*

II.

De patriarchis, qui sint? Quo primum tempore appellari hoc nomine coeperint, quibusque nominibus ante vocari solerent.

Alter est gradus eorum, qui patriarchae in ecclesia appellantur, quasi principes patrum (1) sint, quod non episcopis modo, sed ctiam archiepiscopis (2) seu metropolitis, exarchis, primatibusque variarum provinciarum praesint. Sed horum neque pares semper praerogativae, nec vero aeque amplae ditiones fuerunt. Quibus de rebus disseram secunda huiusce libri parte, ut potero, diligcnter.

Sunt autem variae, interque se dissidentes scriptorum huiusce temporis de origine appellationis patriarcharum sententiae. Fuerunt enim, qui iam inde a secundo ecclesiae saeculo haesisse patriarchis (3) hoc nominis genus arbitrarentur. Sed eorum est ab aliis, qui vetera monumenta studiose consuluissent, explosa opinio. Atque Salmasius quidem patriarchas christianorum nominatos ab Hadriano (4) imperatore fuisse censet, propterea quod is patriarcham, cum in Aegyptum accederet, Serapidi cultum, honorem, precesque adhibere consuesse in ea epistola scripserit, quae est ad Servianum data. Verum is patriarcha non christianus, sed homo de secta iudaeorum (5) erat. Nam coactum tradit Hadrianus ab aliis ut Serapidem, ab aliis contra ut Chris-

(1) Fuerunt, qui patriarcham πατριάρχην, quasi ἄρχοντα πατέρων *principem patrum* dictum arbitrarentur. Alii contra censent, et quasi is sit, πατριᾶς ἄρχων *gentis primas*, patriarcham appellatum defendunt. De hac re disputat Suicerus ad v. πατριάρχης.

(2) Vide, quae infra de patriarcharum ditionibus disputabimus.

(3) Salmas. *de primat. rom. pontific. pag.* 43. et in *adnotationibus* in Flavium Vopiscum *pag.* 719. *edit. an.* 1671.

(4) Vide ex epistola Hadriani *locum supra descriptum tom.* 1. *huiusce operis pag.* 144. *not.* 7.

(5) Patriarchas iudaeorum paullo post hierosolymorum excidium constitutos duos fuisse ferunt, quorum alter Tiberiade, alter Babylone ageret, curamque gererent eius gentis, quae per imperium romanum, et persicum dispersa erat. Fit autem horum patriarcharum ab Origene, ab Epiphanio, a Cyrillo hierosolymitano, ab Theodorito, et ab ipsis etiam imperatoribus mentio. Origenes *lib.* iv. περὶ ἀρχῶν *de principiis cap.* 1. *num.* 3. *tom.* 1. *opp. edit. paris. monachor. s. Mauri.* „ Dicunt (*iudaei*) permanere adhuc principem ex „ genere Iudae, istum videlicet, qui est gentis eorum „ princeps, quem nominant patriarcham, nec deficere „ posse de semine eius, qui permaneat usque ad ad„ ventum eius Christi, quem sibi ipsi describunt „. S. Cyrillus catechesi xii. *pag.* 112. *edit. paris. an.* 1640. Εἰ ἔχουσι τὸν ἐκ γένους Ἰούδα, καὶ τοῦ Δαβὶδ, οὔπω ἦλθεν ὁ προσδοκώμενος· αἰσχύνομαι γὰρ λέγειν αὐτῶν ... παρ' αὐτοῖς νῦν πατριαρχῶν πράγματα. „ Si habent (*principem*) ex genere Iu„ da, et David, nondum venit ille expectatus. Vereor

tum coleret. At vi adoratum a christianorum patriarcha fuisse Christum quis credat? Iudaeus igitur fuerit necesse est, ut qui neque Serapidi, neque Christo cultum adhibendum esse arbitraretur. Rursum is patriarcha, cuius fit ab imperatore mentio, ex nescio qua regione in Aegyptum, rei alicuius gerendae caussa, interdum venire consuerat; contra episcopus alexandrinorum, quem ab Hadriano patriarcham vocari Salmasius putat, Alexandriae degebat, remque populi christiani ecclesiasticam administrabat. Ac de iudaeorum patriarcha, cum Tiberiade (1) in Palaestina agere soleret, dici id quidem commode potuit, quod evenire interdum, casu aliquo, posset, ut suo muneri satisfacturus, in Aegyptum proficisceretur. Iam vero quibus argumentis refutata Salmasii est, iisdem refellere Baronii (2), summi alioqui viri, sententiam licet. Is enim pontificem, qui rei ethnicorum

„ enim illis (*iudaeis*) dicere res ipsorum, qui apud „ eos sunt, patriarcharum „. S. Epiphanius *haeresi* xxx. n. iv. *pag.* 128. *tom.* i. *opp. edit paris. Petav.* „ Sunt, „ inquit, hi post *patriarcham* vocati apostoli (ab iu„ daeis). Assident patriarchae, cumque eo die, no„ ctuque saepe una versantur, ut consulant, referantque „ ipsi, quae sunt secundum legem. Ὁ δὲ πατριάρ„ χης κατ' ἐκεῖνον καιρὸν Ἑλλὴλ τοὔνομα ἦν ... „ ἐκ γένους δὲ Γαμαλιὴλ ἐτύγχανε τοῦ παρ' „ αὐτοῖς γενομένου πατριάρχου. Patriarcha au„ tem eo tempore Hilel fuit ... ex genere Gamalielis, „ qui patriarcha apud eos fuerat „. S. Hieronymus *comment in cap.* iii. *Isaiae pag.* 36. *tom.* iii. *opp. edit. Martianaei paris.* ad illa verba: *effeminati dominabuntur eis*, „ Consideremus, *inquit*, patriarchas iu„ daeorum, et iuvenes, sive pueros, effeminatosque, ac „ deliciis affluentes: et impletam esse prophetiam „ cernemus „. S. Iohannes chrysostomus *orat.* vi. *contra iudaeos tom.* i. *op. edit. paris monachor. s. Mauri pag.* 657. „ Ut intelligas, *inquit*, quod qui nunc „ apud vos dicuntur patriarchae, non sunt sacerdo„ tes etc. „. Et homil. *contra iud. et gentil. Quod Christus sit Deus, ibid. pag.* 581. „ Annon ab omni„ bus undique tributa colligens patriarcha immensos „ possidet thesauros? „ et rursum *orat.* vi. *pag.* 656. „ Ne vero mihi istos patriarchas dixeris, caupones, „ negotiatores, omni iniquitate plenos „. Theodoritus *dialog.* i. *tom.* iv. *opp. edit. Sirmondi paris. an.* 1642. *pag.* 22. „ eranistes. Quid ergo iudaeorum patriar„ chae dicuntur, an ex davidica stirpe non sunt? „ orthod. Nequaquam. eran. Unde igitur orti sunt? „ orthod. Ex Herode alienigena, qui paterna quidem „ origine ascalonites fuit, materna vero idumaeus. „ Quamquam hi quoque omnino interierunt, et du„ dum est, ex quo horum quoque principatus finem „ coepit „. Sed unde acceperit Theodoritus ex Herodis stirpe fuisse patriarchas, ne suspicari quidem possum. Est autem commenticium. De imperatoribus, qui memorarint patriarchas hebraeorum confer codicem theodosianum *tom.* vi. *pag.* 213. *edit. Gothofred. an.* 1665. Svicerus *thesaur. sacr. tom.* ii. *pag.* 613. „ Vixit Theodoretus, *inquit*, circa *ann. Dom.* ccccl. „ Ergo iam ante illud tempus iudaeorum patriarchae „ fuerunt abrogati. Hoc verum esse, et circa an„ num 420 eorum dignitatem fuisse sublatam patet „ ex *cod. Theodos. lib.* xvi. *tit.* viii. *c.* xxix., ubi lex iii. „ calend. iun. Constantinopoli lata an. 429, de his „ patriarchis, ut iam abrogatis, loquitur. „ Confer Petavium in *not. ad. loc. indic. Epiph. tom.* ii. *pag.* 55. *edit. an.* 1622. et *Gothofred. in not. ad cod. theodos. l. c.*, Bianchum *della polit. della chiesa lib.* ii. *cap.* i. *pag.* 55. *seqq. tom.* iv. *edit. rom. an.* 1746., Svicerum *loc. cit.*, *de his agit Bingham. lib.* ii. *orig. et antiquit. eccles. c.* xiii. § iv. *seq.*

(1) Vide *Epiphanium loc. cit.*

(2) *Baron. ad an.* cxxx. *num.* ii. Sed de loco ex epistola Hadriani expresso contra Casaubonum et Salmasium agunt *Petrus de Marca lib.* i. *de concordia sacerdotii, et imperii cap.* iii. *pag.* 15. *num.* v. *edit. an.* 1708., et e protestantibus Iohannes Pearsonus *vindiciar. ignatianar. part.* i. *cap.* xi. *tom.* ii. *apostolic. pp. pag.* 342. *edit. amstelod. an.* 1724., Samuel Basnagius *annal. polit. ecclesiast. ad an.* 325. *num.* xlvii. et *exercitat. historic. pag.* 254. Et Iacobus item Basnagius *histoire de l'Eglise lib.* i. *cap.* ix. *num.* viii. *pag.* 47. *edit. an.* 1699., Svicerus *thesaur. eccl. ad v.* πατριάρχης, aliique.

sacrae in Aegypto praefectus esset, indicatum ab Hadriano fuisse defendit patriarchae nomine. Nam compulsum ethnicum fuisse, ut vi faceret, quod sponte facere soleret, ne suspicari quidem possum. Quemadmodum vero eum, qui in Aegypto versaretur, venire aliunde in Aegyptum consuesse Hadrianus scriberet?

Ergo etsi iudaei diu ante IV. saeculum, postque ii haeretici, qui a Montano dicti montanistae (1) sunt, homines habebant, qui patriarchae appellabantur, orthodoxi tamen christiani ante quintum saeculum numquam hoc vocis genus adhibuerunt, ut eos episcopos significarent, qui primatu pluribus (2) in provinciis potiebantur. Anno 451. primus omnium ab synodo chalcedoniensi (3) romanus pontifex singulari quadam ratione patriarcha est appellatus. Nam errant vehementer, qui synodi ephesinae tempore, cumque Socrates (4) historiam scriberet, hoc sensu

(1) S. Hieronymus *epist.* XXVII. *al.* LIV. *ad Marcellam pag.* 65. *tom.* IV. *opp. edit. Martianaei paris.* „ Apud nos apostolorum locum episcopi tenent, apud „ eos episcopus tertius est. Habent enim primos de „ Pepusa Phrygiae patriarchas; secundos, quos ap„ pellant Cenonas, atque ita in tertium, idest pene „ ultimum locum episcopi devolvuntur.

(2) Vide quae scripsi supra *p.* 269. *seq. huius vol.*

(3) Nos hic de nomine non de auctoritate agimus patriarcharum. Synodus chalcedon. *act.* I. *tom.* II. *concilior. edit. paris. pag.* 257. *Harduin.* de Leone pontifice max. haec habet: Λέοντος πολλὰ τὰ ἔτη· τοῦ πατριάρχου πολλὰ τὰ ἔτη· *Leonis multi anni. Patriarchae multi anni. Et act.* III. *pag.* 321. Theodorus, et Ischirion diaconus alexandrini τῷ ἁγιωτάτῳ, καὶ οἰκουμενικῷ ἀρχιεπισκόπῳ, καὶ πατριάρχῃ τῆς μεγάλης Ῥώμης Λέοντι· *Sanctissimo, et universali archiepiscopo, et patriarchae magnae Romae Leoni. Et pag.* 332. Sophronius presbyter alexandrinus: τῷ ἁγιωτάτῳ, καὶ μακαριωτάτῳ οἰκουμενικῷ πατριάρχῃ τῆς μεγάλης Ῥώμης Λέοντι· *Sanctissimo, et beatissimo universali magnae Romae patriarchae Leoni.* Patriarcham etiam appellavit a Theodosius iunior Augustus ante chalcedonense concilium in iis litteris, quas ad Valentinianum Augustum, et Placidiam scripsit, quaeque referuntur *in act. conc. chalc. par.* I. *tom.* II. *concil. pag.* 39. *edit. paris. Hard.*, et a Marciano Augusto *ibid. par.* III. *pag.* 672. Hic vero sic habet: Καὶ τὸν ὁσιώτατον πατριάρχην τοῦ ἀποστολικοῦ θρόνου τῆς μεγάλης Ῥώμης Λέοντα· *Sanctissimum patriarcham magnae Romae Leonem.* Confer Evagrium *lib.* II. *hist. cap.* XVIII. *p.* 285. *edit. taurinensis an.* 1748. Cum vero tam saepe, tamque distincte Leoni pontifici max. id nomen a diaconis, presbyterisque, ab imperatoribus, ab synodo tributum sit, aliis vero non item, censendum est, κατ' ἐξοχὴν *secundum praecellentiam* datum id quidem initio romano pontifici fuisse. Negari tamen non potest, quin exarchi dioeceseon appellati *act.* II. *pag.* 286. *tom. eodem ab iudicibus regiis.* fuerint patriarchae. Εἰ δοκεῖ τῇ ὑμετέρᾳ εὐλαβείᾳ, οἱ ὁσιώτατοι πατριάρχαι διοικήσεως ἑκάστης ἐπιλεξάμενοι ἕνα, ἢ δεύτερον τῆς ἰδίας ἑκάστης διοικήσεως etc. „ Si videtur vestrae reverentiae, sanctissimi patriar„ chae uniuscuiusque dioeceseos, eligentes unum, aut „ secundum propriae cuiusque dioeceseos etc. „. Dioecesis autem ea regio dicebatur, qua plures provinciae continebantur. Itaque ut in praecipuos exarchos, nempe antiochenum, et alexandrinum, ita etiam in caesareensem, qui minorum gentium exarchus erat, cadere haec appellatio patriarchae, ut est usurpata ab iudicibus in synodo, poterat. Quamquam redactum eo paullo post vocabulum idem fuit, ut in solos praecipuos exarchos alexandrinum, antiochenum, constantinopolitanum, tandemque in hierosolymitanum caderet. Vide Petrum de Marca *lib.* I. *cap.* III. *de concord. sacerd. et imperii pag.* 54. *seq.*, Thomassinum *par.* I. *lib.* I. *cap.* III. *n.* XIII. *tom.* I. *pag.* II. *vet. et nov. eccles. discipl. edit. an.* 1706., et Biancum *lib.* II. *della polit. della chiesa cap.* I. §. IV. *pag.* 63. *seq. tom.* IV.

(4) Dupinus *de antiq. eccl. discipl. dissert. pag.* 11. *edit. an.* 1686. primum omnium, qui exarchos patriarcharum nomine appellarit, fuisse Socratem arbitratur. Idem placuit Petro de Marca *loco modo indicato.* Sed longe est diversa Socratis de patriarchis sententia. *Lib.* enim V. *cap.* VIII. *hist. pag.* 227. *edit. tauren.* de

praecipuos orbis christiani archiepiscopos, seu exarchos fuisse patriarchas vocatos putant. Iam vero cum id esset ab synodo chalcedonensi, ita ut supra dictum est, romano pontifici tributum nomen, imitatione (1) quadam deinceps effectum est, ut alexandrinus, antiochenus, postque hierosolymitanus (2), aliique nonnulli exarchi patriarchae appellarentur.

Antea sane, quam id vocis genus obtineret, patriarchae *exarchi* (3) *atque archiepiscopi* dicebantur. Quamquam primis ecclesiae temporibus, ne hae quidem appellationes usurparentur, omnesque antistites christiani, quantavis auctoritate praestarent, vocari solerent *episcoporum* vocabulo.

concilio I. constantinopolitano agens, πατριάρχας, *inquit*, κατέστησαν διανειμάμενοι τὰς ἐπαρχίας, ὥστε τοὺς ὑπὲρ διοίκησιν ἐπισκόπους ταῖς ὑπερορίοις ἐκκλησίαις μὴ ὑπερβαίνειν· τοῦτο γὰρ πρότερον διὰ τοὺς διωγμοὺς ἐγίνετο ἀδιαφόρως· καὶ κληροῦται Νεκτάριος μὲν τὴν Μεγαλόπολιν, καὶ Θρᾴκην· τῆς δὲ Ποντικῆς διοικήσεως, Ἑλλάδιος ὁ μετὰ Βασίλειον Καισαρείας τῆς Καππαδοκῶν ἐπίσκοπος, Γρηγόριος ὁ Νύσσης, ὁ Βασιλείου ἀδελφός, Καππαδοκίας δὲ καὶ ἥδε πόλις· καὶ Ὀτρῆος ὁ τῆς ἐν Ἀρμενίᾳ Μελιτήνης τὴν πατριαρχίαν ἐκληρώσατο· τὴν Ἀσιανὴν δὲ λαγχάνουσιν Ἀμφιλόχιος ὁ Ἰκονίου, καὶ Ὄπτιμος ὁ Ἀντιοχείας τῆς Πισιδίας etc. „ Patriarchas constituerunt, provinciarum divisione facta, ita ut nullus episcopus ultra propriam dioecesim alienas ecclesias invaderet. Id enim antea propter persecutionem promiscue factum fuerat. Ac Nectarius quidem regiam urbem, et Thraciae provinciae sortitus est, Helladius vero, qui Caesareae Cappadociae post Basilium erat episcopus, Ponticae dioecesis patriarchatum obtinuit, et una cum illo Basilii frater Gregorius, episcopus Nyssae, quae et ipsa urbs est Cappadociae, et Otreius episcopus Melitinae in Armenia. Asianae autem dioecesis patriarchatum sortitur Amphilochius Iconii, et Optimus Antiochiae Pisidiae episcopus „. Ex hoc Socratis loco colligitur non solum praecipuos exarchos, fuisse patriarchas ab Socrate vocatos, sed etiam minores, et episcopos simplices, ut Gregorium Nyssae. Quare ante synodum chalcedonensem, neminem inveniri, qui exarchos patriarchas singulari quadam ratione vocarit, credendum est. Nam unum Socratem testem adversarii vocant, qui decennio fere ante synodum chalcedonensem historiam scribebat. At is praesidio ipsis esse non potest. Sed ut intelligi queat, quid patriarcharum nomine Socrates intellexerit, animadvertendum est, *Eucherio*, et *Siagrio coss.* latam III. *kalend. augusti legem*, peracto concilio, ab Theodosio Augusto fuisse, quae est III. *tit. de fide catholica*, qua praescribebatur, ut ecclesiae episcopis fidem nicaenam profitentibus darentur, qui episcopi communione praesulibus in lege eadem nominatis coniuncti essent. Hi praesules iidem ipsi sunt, quos Socrates nominat. Igitur synodi decretum, et hanc legem confundens, miscensque Socrates, putavit episcopis in lege, et rectae sententiae *defensoribus*, nominatis, fuisse ecclesiarum administrationem datam, quin animadverteret, duos in eadem dioecesi exarchos, et patriarchas esse non posse. Errorem Socratis emendavit Sozomenus, qui concilii decretum ab lege Theodosii distinxit. Πατριαρχίαν Socrates non pro patriarchatu, sed pro *regimine, et gubernatione sumpsit*, ut recte est in adnotationibus *in locum modo indicatum* Socratis a Valesio animadversum. Neque enim synodus constantinopolitana ius, potestatemque praecipuorum exarchorum primo distinxit, quum id cognitum iam usque a temporibus synodi nicaenae esset, ut alio loco dicam. Confer Biancum *loco citat. pag.* 60. *et seq.* Errat proinde Basnagius in *annal. polit. eccles. ad an.* 323. *n.* CLIV., qui Socratem loqui de exarchis censet. Nec inepte Richerius *hist. concil. tom.* I. *cap.* II. *num.* II. scribit: „ Nomen patriarcharum primum quod sciam usurpatum in synodo chalcedonensi. „

(1) Vide Biancum *ibid. pag.* 63. Idem statuit Marca *loco indicato*.

(2) De hac re agam *part.* II. huiusce libri.

(3) Concilium antioch. *act.* XIV. *concilii chalced. tom.* II. *concilior. edit. Hard. pag.* 591. „ Stephanus „ episcopus dixit: de maximis criminibus accusatus „ Athanasius perrhenorum quondam episcopus, et saepius evocatus .... et propterea rursum ὑπό τε τοῦ „ ἐξάρχου τῆς ἀνατολικῆς διοικήσεως ab *exarcho orientalis dioecesis* (nempe antiocheno) evoca-

III.

De primatibus, seu exarchis, archiepiscopisve dioeceseon.

Rursum qui patriarchae cuipiam obnoxii erant, si pluribus provinciis praeessent, a quibusdam (1) *primates*, ab aliis *exarchi* (2), *et archiepiscopi dioeceseon* dicebantur. In his carthaginiensis (3) totius Africae primas, et antistites (4) caesariensis in Cappadocia, et (5) ephesinus in Asia, aliique nonnulli alibi fuerunt, de quibus opportune in secunda huiusce libri parte agam.

IV.

De archiepiscopis, seu metropolitis.

Etsi autem olim *archiepiscoporum*, ut modo dixi, latius patebat nomen, tamen lapsu temporum effectum est, ut eodem atque *metropolitarum* appellatio revolveretur, eosque significaret antistites, qui episcopis unius alicuius provinciae (6) praefecti essent. Sed de origine metropoleon, atque dioeceseon erit nobis libri huiusce parte altera copiosissime disserendum. In Africa statutum ab africanis est, ne primus antistes alio nomine, quam (7)

„ tus etc. Archiepiscopi vero antiochenus, constantinopolitanus, et alexandrinus iisdem in actis synodi „ chalcedonensis vocantur, „ *act.* II. *pag* 275. *seqq.*

(1) Vide Hadriani papae capitula *tom.* III. *concilior. edit. paris. Hard. cap.* XXV. *pag.* 206., ubi haec leguntur: „ Nullus archiepiscoporum, nisi qui primas „ sedes tenent, appelletur primas „. Sed de hac re alibi copiose agam.

(2) Concilium VI. generale *act.* XVIII. *tom.* XI. *concilior. edit. Labb. paris. pag.* 1079. „ Theodorus misericordia Dei episcopus ephesinorum metropoleos, „ καὶ ἔξαρχος τῆς Ἀσιανῶν διοικήσεως *et exarchus asianorum dioeceseos.* „

(3) De hac re dicemus II. parte huiusce libri.

(4) Ut etiam de exarcho caesariensi.

(5) De ephesino confer quae modo dixi.

(6) Iustinianus *novell.* XI. *pag.* 28. *edit. an.* 1663. episcopum Iustinianeae primae primatem constituens, *volumus*, inquit, *ut non solum metropolitanus, sed etiam archiepiscopus fiat.* Immo vero patriarchis id nomen non solum tempore Epiphanii, vide *haeres.* LXVIII. *n.* I. *pag.* 717. *edit. paris. Petav.* et LXIX. *num.* III. *p.* 729. ephesini, et chalcedonensis conciliorum, sed etiam post a Liberato, aliisque fuit tributum. *Liberat. breviar. cap.* XVII. *p.* 766. *tom.* V. *concilior. edit. paris. Labbei*: „ Nec prius hoc faceret, nisi susciperet honorificas principis, et synodicas destinaret epistolas „ constantinopolitano Acacio, et Simplicio romano, „ et ceteris archiepiscopis „. Metropolitanorum vocabulum est aliquanto antiquius. Vide *canon. apostol.* XXVII. *pag.* 446. *tom.* I. *apostolicor. pp. edit. amstel. an.* 1724. Et *can.* VI. *concilii sardicensis pag.* 641. *tom.* I. *concilior. edit. Hard. paris.*, ubi haec leguntur: „ Oportet „ illum prius, qui non adfuerit, episcopum admoneri „ per litteras τοῦ ἐξάρχου τῆς ἐπαρχίας *exarchi* „ *provinciae* (unde constat metropolitas olim fuisse „ exarchos, hoc est primates provinciae vocatos) „ λέγω δὲ τοῦ ἐπισκόπου τῆς μητροπόλεως „ *dico autem episcopi metropolis*, quod rogat populus „ sibi pastorem dari etc. „

(7) Concilium *carthagin.* III. *tom.* I. *concilior. edit. paris. pag.* 964. *an.* 397. *can.* XXVI. „ Ut primae sedis „ episcopus non appelletur princeps sacerdotum, aut „ summus sacerdos, aut aliquid huiusmodi, sed tantum primae sedis episcopus. „

primae sedis episcopus vocaretur. Cumque huius gentis praesules rationem archiepiscopatus constituerent ab reliquarum christianarum regionum consuetudine discrepantem, quod apud eos, qui senior ordinatione esset, is provinciam regeret; factum hinc est, ut qui provinciam ecclesiasticam administrabant, *senes* (1) ab afris appellarentur.

V.

De iis, qui voce, seu titulo, non re metropolitarum sortiti sunt appellationem.

Atque evenit quidem interdum, ut honoris caussa metropolitae (2) dicerentur, qui nullam primatus in provincia potestatem haberent. Huiusmodi autem chalcedonensis (3), aliique nonnulli episcopi fuerunt.

VI.

De αὐτοκεφάλοις, seu archiepiscopis nullius patriarchae, et episcopis nullius archiepiscopi obnoxiis auctoritati.

Αὐτοκέφαλοι denique dicebantur archiepiscopi (4), qui nullius patriarchae ditioni obnoxii essent. Quin etiam qui episcopi ab ar-

(1) Xantippus primas, seu metropolita Numidiae in *cod. afric. eccl. cap.* xc. *pag.* 914. *tom.* i. *concil. edit. paris. Hard.* vocatur *senex*; et *can.* c. *pag.* 923. *Praemissae sunt litterae ad senem Xantippum.* S. Augustinus *epist.* lxv. *al.* ccxxxvi. *pag.* 154. *tom.* ii. *edit. monach. s. Mauri.* „ Domino beatissimo, et venerabi„ liter suscipiendo patri, et consacerdoti seni Xantip„ po „. Et *epist.* lxxviii. *al.* cxxxvii. *pag.* 82. „ Quod „ senex Megalius defunctus sit, iam vos audisse, quis „ dubitet „? *Epist.* cxli. *al.* clii. *pag.* 456. Silvanus senex etc. *epist.* lxiv. *al.* ccxxxv. *pag.* 152. *seq.* „ Nec „ ego tamen tacui apud venerabilem, et debita mihi „ pro eius meritis honorificentia suscipiendum fra„ trem, et collegam meum *senem* Aurelium „. *Epist.* ccxix. *al.* ccxli. *p.* 777. „ Habebam de quo cogita„ bam paratum presbyterum, propter quem ordinan„ dum s. *senem*, qui tunc primatum Numidiae gere„ bat, de longinquo ut veniret, rogans litteris im„ petravi „.

(2) Vide concilii chalced. *act.* vi. *tom.* ii. *concilior. pag.* 490. *edit. Hard. paris.*

(3) *Synod. chalced. ibid.* „ Dicimusmus, et piissi„ mus dominus noster ad s. synodum dixit: ad ho„ norem s. martyris Euphemiae, et vestrae pariter „ sanctitatis, chalcedonensem civitatem, in qua san„ ctae fidei concilium gestum est, metropolis privile„ gia habere sancimus, nomine tantum hunc hono„ rantes, salva videlicet nicomediensium civitati pro„ pria dignitate „. *Concil. oecumen.* vi. t. iii. *concilior. edit. eiusd. pag.* 1426. „ Iohannes misericordia Dei „ episcopus chalcedonensis metropoleos Bithyniae pro„ vinciae similiter subscripsi „. Confer synodi chalcedonensis *act.* xiii. *pag.* 570. *tom.* ii. *concilior. eiusd. edit.* ubi haec habentur. „ Quia leges, ὀνόματι μη„ τροπόλεως μόνῳ ἐτίμησαν τὴν Νικαίων, προ„ τιμᾶται δὲ τῶν λοιπῶν ἐπισκόπων τῆς ἐπαρ„ χίας τῇ τιμῇ μόνῃ. *nomine metropoleos sola ho„ noraverunt nicaeorum urbem, praeponitur autem reliquis „ episcopis provinciae solo honore.* „

(4) Balsamon *in concil. constantinop. can.* ii. *apud Bever. cod. canon. eccles. univ. tom.* i. *pag.* 88. *edit. oxon. ann.* 1672. „ Si alias etiam ecclesias invenerit „ αὐτοκεφάλους, *quae per se sint capita*, ut Bulga-

chiepiscopo nullo pendebant, iidem, etsi subiecti *patriarchae* erant, tamen (1) αὐτοκέφαλοι vocabantur.

VII.

De intercessoribus, et interventoribus in ecclesiis africanis.

Intercessores (2) dici in Africa consuerant episcopi, qui, si alicuius alterius urbis episcopus decessisset, a primate *procuratores* eiusdem ecclesiae, cuius episcopus mortuus erat, constituebantur, ut curam ipsius gererent, darentque operam, ut novus antistes, quam fieri cito posset, eligeretur. Sed hoc curationis genus prorogari ultra annum (3) non poterat; ne quis aut lucri, aut gratiae caussa sedem vacare episcopo sineret. Quin etiam ne interea sibi amorem populi conciliaret intercessor, pararetque sibi ad cathedram, cuius opes ampliores essent, viam, cautum ab afris antistitibus est, ne eum episcopum illius ecclesiae eligere (4) liceret, cuius intercessor fuisset. Ac de his quidem hactenus. Nam quae sunt cetera de episcopis, archiepiscopis, primatibus, patriarchis, et pontifice maximo, ea equidem in secunda huius libri parte describam. Atque haec de iis satis dicta sunto, de quibus me in priore parte dicturum promiseram.

„ riam, Cyprum, Iberiam, ne mireris „. Concilium ephesinum *act.* VII. *tom.* I. *concilior. edit. Hard. paris. pag.* 1619. „ Habebant ius suum intactum, et inviolatum, qui sanctis in Cypro ecclesiis praesunt, secundum canones sanctorum patrum, et veterem „ consuetudinem per se ipsos ordinationes religiosissimorum episcoporum facientes „.

(1) Ita quidem in antiquis notitiis ecclesiarum. Sed de episcopis αὐτοκεφάλοις *agam suo* loco. Interea confer Nilum Doxapatrium apud Stephanum Moynium *var. sacr. tom.* I. *pag.* 232., ubi de patriarchatu hierosolymitano agens: „ Habet praeterea, et „ αὐτοκεφάλους ἐπισκοπὰς εἴκοσι πέντε, μὴ „ ἐχούσας ὑφ' ἑαυτὰς ἐπίσκοπον· *Autocephalos* „ *episcopatus viginti quinque*, inquit, *non habentes sub* „ *se episcopos* „. Nonnihil etiam tradunt rei simile Beveregius *pandect. seu cod. canon. tom.* II. *notat. in canon.* XXXVI. *trullan. pag.* 36., Leunclavius *iur. graec. rom. tom.* I. *lib.* II. *pag.* 88., Carolus a s. Paulo *append. ad geog. sacram pag.* 8. *seqq. edit. an.* 1704.

(2) Vide *notat. seq.*

(3) Concilium *carthag.* V. *an.* 401. *can.* VIII. *pag.* 987. *tom.* I. *concilior. edit. Hard. paris.* „ Ita „ constitutum est, ut nulli intercessori licitum sit „ cathedram, cui intercessor datus est, quibuslibet „ populorum studiis, vel seditionibus retinere; sed „ dare operam, ut intra annum eiusdem episcopum „ provideat. Quod si neglexerit, anno exempto, interventor alius tribuatur „.

(4) Vide *notat. superior.* et concilii macrianensis canonum *tom. eod. pag.* 1251. qui sic habet. „ Ut „ interventores episcopi conveniant plebes, quae episcopum non habent, ut episcopum accipiant. Quod „ si accipere neglexerint, remoto interventore, sic „ remaneant, quamdiu sibi episcopum quaerant „

FINIS TOMI QUARTI.

INDEX

RERUM

F

G

H

L

Q

R

S

T